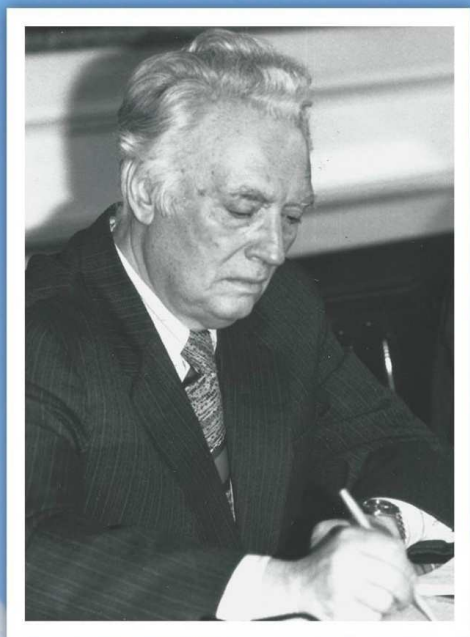

Nicoleta
CIACHIR

Sorin Marcel
COLESNIUC

ÎN AMINTIREA UNUI ISTORIC ROMÂN

NICOLAE CIACHIR

Editura ETNOLOGICĂ

Nicoleta
CIACHIR

Sorin Marcel
COLESNIUC

ÎN AMINTIREA UNUI ISTORIC ROMÂN
NICOLAE CIACHIR

**Nicoleta
CIACHIR**

**Sorin Marcel
COLESNIUC**

- coordonatori -

**ÎN AMINTIREA
UNUI ISTORIC ROMÂN
NICOLAE CIACHIR**

Editura ETNOLOGICĂ

Bucureşti - 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

În amintirea unui istoric român - Nicolae Ciachir /

coord.: Ciachir Nicoleta, Colesniuc Sorin Marcel. -

București: Editura Etnologică, 2016

ISBN 978-606-8830-02-5

I. CIACHIR, Nicoleta (coord.)

II. COLESNIUC, Sorin Marcel (coord.)

930(948) Ciachir, N.

929 Ciachir, N.

CUPRINS

COLABORATORI	17
Nicoleta CIACHIR	
<i>În amintirea unui istoric român ca argument</i>	25
Contribuții istoriografice ale profesorului Nicolae Ciachir	
Volume	33
Studii și articole	35
 AMINTIRI	 45
Vladimir ILIESCU	
<i>Amintiri de tinerețe despre Nicolae Ciachir</i>	47
Gheorghe DUMITRAȘCU	
<i>Mult prea puține rânduri pentru romanul fluviu al vieții unui om adevărat, Nicolae Ciachir</i>	50
Ștefan OLTEANU	
<i>Amintiri despre colegul meu, Nicu Ciachir</i>	55
Pavel MOCANU	
<i>Amintirea lui Nicolae Ciachir</i>	57
Ioan OPRÎȘ	
<i>Nicolae Ciachir – un istoric de neuitat</i>	59
Gelcu MAKSUTOVICI	
<i>Istoricul Nicolae Ciachir, mentor și prieten</i>	61

Radu Ștefan VERGATTI	
<i>Peste patru decenii alături de profesorul Nicolae Ciachir</i>	69
Iulian CÂRȚÂNĂ	
<i>Nicolae Ciachir – model de generozitate și omenie</i>	72
Maria TOTU	
<i>Un om și un istoric excepțional, prof.univ.dr. Nicolae Ciachir</i>	74
Ioan SCURTU	
<i>Nicolae Ciachir – așa cum l-am cunoscut</i>	77
Virgil Ștefan NIȚULESCU	
<i>Domnul profesor Nicolae Ciachir</i>	83
Alexandru OȘCA	
<i>Omagiu magistrului Nicolae Ciachir</i>	87
Constantin HLIHOR	
<i>Amintiri despre profesorul și istoricul Nicolae Ciachir</i>	89
Ion CONSTANTIN	
<i>Câteva gânduri și amintiri despre profesorul Nicolae Ciachir</i>	91
Constantin GEAMBAȘU	
<i>Profesorul Nicolae Ciachir așa cum l-am cunoscut</i>	93
Cristian Petru BĂLAN	
<i>O amintire despre prof.univ.dr. Nicolae Ciachir</i>	95
Corneliu-Mihail LUNGU	
<i>Istoricul, dascălul, cercetătorul Nicolae Ciachir</i>	98
Dinică CIOBOTEA	
<i>Nicolae Ciachir, In memoriam</i>	101

Nicolai JECHEV	
<i>Câteva cuvinte despre profesorul Nicolae Ciachir</i>	102
Stefan DOINOV	
<i>Amintire despre profesorul Nicolae Ciachir</i>	104
Miodrag MILIN	
<i>Nostalgii și gânduri răzlețe cu profesorul Nicolae Ciachir</i>	106
Virgil COMAN	
<i>Nicolae Ciachir, un balcanolog de excepție și un admirabil dascăl</i>	109
Ilie LUCEAC	
<i>Un istoric cu Bucovina în suflet</i>	111
Ștefan PĂUN	
<i>Profesorul Nicolae Ciachir</i>	113
Ion CALAFETEANU	
<i>Nicolae Ciachir</i>	115
Gheorghe SBÂRNĂ	
<i>Nicolae Ciachir, o viață închinată catedrei universitare și cercetării științifice</i>	118
Gheorghe GOTEV	
<i>Nicolae Ciachir, prietenul de familie care îmi amintea de Tom Jones</i>	120
Goran GOTEV	
<i>Cine a modificat data nașterii lui Botev? Bulgaria a trecut sub tăcere descoperirea istoricului român, Nicolae Ciachir</i>	123
Lucia KERCIOV-PĂȚAN	
<i>Nicolae Ciachir – autorul cărții „Hristo Botev în România”</i>	128
Marius DOBRESCU	
<i>Un gând despre profesorul Nicolae Ciachir</i>	130

Ovidiu BĂSCEANU	
<i>Evocare</i>	131
Iulian ONCESCU, Cornel MĂRCULESCU, Marius VINTILĂ	
<i>Profesorul Nicolae Ciachir – fondator al școlii de istorie de la Târgoviște</i>	133
Ramona Elena STANCIU	
<i>Un gând despre prof.dr. Nicolae Ciachir. Un istoric cu o viață de istoric</i>	135
Daniel DIACONESCU	
<i>In memoriam prof. Nicolae Ciachir – așa cum l-am cunoscut</i>	136
Grigore Ilie IONIȚĂ	
<i>Cine n-are bătrâni, să-și cumpere</i>	140
Nicolae Răzvan MITU	
<i>Domnului profesor, un gând frumos</i>	141
Melanica-Rita BARBU	
<i>Nicolae Ciachir, profesorul și omul (1927 – 2007)</i>	143
<i>Istoricul și profesorul Nicolae Ciachir la a 70-a aniversare</i> (Articol apărut în „Cuvântul Românesc”, Anul 24, Nr. 255, Canada, ianuarie 1998)	146
Irimie BORZEA	
<i>O amintire americană despre domnul profesor Nicolae Ciachir</i>	149
Iurie COLESNIC	
<i>Rădăcinile</i>	152
Stoica LASCU	
<i>Profesorul Nicolae Ciachir – crâmpenie de viață narată, răzlețit, de sine însuși</i>	158

STUDII	217
Sorin Marcel COLESNIUC	
<i>Papirusul antic, din nord-estul Balcanilor, salvat de oameni de știință slavi</i>	219
Constantin GEAMBAȘU	
<i>Polonia în timpul domniei lui Cazimir al III-lea Wielki. Unirea Poloniei cu Lituania</i>	241
Drago NJEGOVAN, Miodrag MILIN	
<i>Mitropolia de Karlowitz și relațiile sârbo-române din cuprinsul Monarhiei Habsburgice</i>	250
Costin SCURTU	
<i>Aspecte ale reglementărilor organizatorice și canonice ale Bisericii Ortodoxe Române</i>	268
Ștefan OLTEANU	
<i>Cu privire la fundamentarea conceptului de „Epoca Brâncovenească” în istoria românilor</i>	283
Marin GHERMAN	
<i>Aspectul politic al fenomenului de imperiu în istoria Bucovinei habsburgice</i>	288
Helena KRASOWSKA	
<i>Nicolae Ciachir badacz problematyki bukowinskiej</i>	301
Marco CASSIOLI	
<i>Corsari russi e navi veneziane nel Mediterraneo del settecento</i>	307
Nicoleta CIACHIR	
<i>Din istoricul relațiilor româno-bulgare - de la paginile de prietenie din epoca Renașterii naționale bulgare la neîncrederea în adevărul celuilalt</i>	315

Daniel-Silviu NICULAE, Diana Cristiana LUPU <i>Societatea română de cultură și limbă din Silistra – 1870</i>	417
Marius MITROF <i>Forme ale asocierii etnicilor bulgari din Galați</i>	429
Ioan OPRIȘ <i>Cu cărțile de turism despre România</i>	439
Andreea ATANASIU – CROITORU <i>Dezvoltarea Marinei Militare Române în timpul regelui Carol I</i>	447
Dinică CIOBOTEA <i>Breviar istoric privind Întreprinderea de Mașini Agricole și Tractoare din Craiova</i>	460
Melanica-Rita BARBU <i>De la războiul limitat la războiul total</i>	465
Vladimir OSIAC <i>România și redeschiderea Crizei Orientale (1876)</i>	478
Lucia TAFTĂ <i>Monumente creștin-ortodoxe și de cinstire națională româno-bulgare din timpul războiului antiotoman din anii 1877 – 1878</i>	483
Ovidiu BĂSCEANU <i>Gândirea și politica economică românească în deceniul ce a urmat obținerii independenței de stat (1877 – 1887)</i>	490
George VARSAMI <i>Începuturile naționalismului arab</i>	509
Gabriel LEAHU <i>Revolta colonelului Ahmad Urabi Pacha în comunicarea diplomatică a legațiilor României cu Ministerul Afacerilor Externe</i>	524

Stoica LASCU	
<i>Asasinarea românului macedonean Ștefan Mihăileanu (1859 – 1900) în lumina câtorva opinii bulgare de epocă</i>	540
Doru NEAGU	
<i>În jurul problemei românești: o carte și actualitatea ei</i>	565
Mădălina LASCA	
<i>Seriozitatea și ... neseriozitatea presei dobrogene la începutul secolului XX</i>	593
Delia BĂLĂICAN	
<i>Războaiele balcanice din caricaturile din ziarul „Veselia”</i>	604
Gelcu MAKSUTOVICI	
<i>Centenarul independenței național-statale a Albaniei</i>	618
Cornel MĂRCULESCU	
<i>România și consolidarea pe plan intern și internațional a Albaniei (1912 – 1914)</i>	625
Ilie LUCEAC	
<i>Dimitrie Onciul în conștiința bucovinenilor</i>	645
Radu VERGATTI	
<i>Nicolae Iorga și problema Dobrogei</i>	656
Enache TUȘA	
<i>Sistemul social și regimul proprietății în Dobrogea (1878 – 1940)</i>	666
Constantin CHERAMIDOGLU	
<i>Basarabia și interesele Marilor Puteri în anii Primului Război Mondial</i>	688
Alin SPÂNU	
<i>O spioană otomană la București: Charlota Rifat Fuchs (1915)</i>	702

Hadrian GORUN	
<i>Evoluția aprovizionării armatei române cu materiale de război în cursul anului 1917. Mărturii documentare franceze</i>	707
Daniel HRENCIUC	
<i>Minoritățile naționale din Bucovina Istorică (1918 – 1940)</i>	727
Lucian DINDIRICĂ	
<i>Premisele înființării Patriarhiei Române</i>	748
Laura STROE	
<i>Perspective moderne în pictura religioasă românească</i>	756
Iulian ONCESCU	
<i>Memorii și cinstire: cuvântări și discursuri rostite la readucerea capului lui Mihai Viteazul la Târgoviște (26 august 1920)</i>	765
Anna-Maria ATANASOVA	
<i>Iordan Iovkov – diplomat și scriitor bulgar la București (1920-1927)</i>	773
Virgil COMAN	
<i>Pericle Papahagi – mărturii din Arhivele Constanței</i>	792
George LASCU	
<i>Aspecte ale societății românești interbelice, reflectate în numărul inaugural al revistei „Justiția” (decembrie 1937)</i>	808
Ștefan PĂUN	
<i>Documente privind activitatea unor organizații locale ale Partidului Național Liberal cu ocazia pregătirii Congresului general al partidului în anul 1936</i>	834
Gheorghe SBÂRNĂ	
<i>Parlamentarii români la Conferința Uniunii Interparlamentare de la Istanbul din 1934</i>	848

Alexandru OȘCA <i>Pactul Înțelegerii balcanice. Considerații despre dimensiunea militară</i>	856
Nicolae MAREȘ <i>Politica externă poloneză dinaintea de München în viziunea diplomatului Constantin Vișoianu</i>	870
Marian HARAPCEA <i>Revoluția științifică și impactul ei asupra tehnologiei militare. Proiectul Manhattan</i>	875
Grigore Ilie IONIȚĂ <i>Relațiile româno-turce în cel de-Al Doilea Război Mondial</i>	888
Serhii HAKMAN <i>Influența factorilor geopolitici și etnici asupra soartei Bucovinei în timpul conflagrațiilor mondiale și a reglementărilor postbelice</i>	905
Nicolae Răzvan MITU <i>Războiul din Iugoslavia și cucerirea puterii de către comuniști</i>	929
Silviu MILOIU <i>România și U.R.S.S.: de la război la aliniere (1944 – 1947)</i>	936
Marian COJOC <i>Oppression et resistance a la collectivisation dans la Dobroudja (1949 – 1957)</i>	961
Andreea Iuliana BĂDILĂ <i>Proiecte de securitate ale României în cadrul Adunării Generale a ONU pentru zona Balcanilor (1957 – 1965)</i>	981
Andrei ȘIPERCO <i>Paul Sfetcu, fostul șef de cabinet al lui Gheorghiu-Dej, despre oamenii din jurul liderului P.M.R.</i>	990

Ion CONSTANTIN

Încercări ale liderilor basarabeni pentru sensibilizarea oficialităților comuniste românești în legătură cu problema teritoriilor ocupate de U.R.S.S. 997

Cezar STANCIU

Politica externă a României sub impactul destinderii internaționale 1015

Florin STAN

Relații bilaterale România – Israel (1970 – 1974) 1029

Lavinia DUMITRAȘCU

Relații cultural-științifice, de învățământ, mass-media și sportive între România și Columbia, în a doua parte a secolului XX 1040

Alexandru Marius GRIGORIU

Poziția R.P. Chineze și U.R.S.S. față de conflictul din Vietnam în prima jumătate a deceniului al șaptelea 1070

Ion CALAFETEANU

22 decembrie 1989: stări de spirit la ultima ședință a C.P.Ex. 1082

Constantin HLIHOR, Ecaterina HLIHOR

Proiectarea soft power în relațiile internaționale și imaginea de țară 1088

Marius DOBRESCU

Albanezii între realitate și legendă 1110

Blagovest NIKOLOV

Гагаузите – непознатите предци на проф. Чакыр 1116

Gheorghe F. ANGHELESCU, Ionuț CHIRCALAN

Temerea de Dumnezeu și respectarea Decalogului în viziunea Sfinților Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur 1128

Ioan REBUȘAPCĂ

Nostalgia miticului Illo Tempore 1141

ÎN LOC DE CONCLUZII	1147
Sorin Marcel COLESNIUC <i>File din istoria Asociației de Balcanistică și Slavistică din România</i>	1149
Sorin Marcel COLESNIUC <i>Câteva cuvinte despre prof. univ. dr. Nicolae Ciachir</i>	1157
ANEXE	1163

COLABORATORI

Gheorghe F. ANGHELESCU - prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța și Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Andreea ATANASIU - CROITORU - doctor în istorie, muzeograf, expert Patrimoniu Naval, șef Secție Istorie - Muzeul Marinei Române

Anna-Maria ATANASOVA - șef protocol și interpret la Ambasada Bulgariei la București, master în Istoria și practica relațiilor internaționale, Facultatea de Istorie, Universitatea din București

Melania Rita BARBU - lect. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București

Andreea Iuliana BĂDILĂ - doctor în istorie, cercetător științific la Institutul Revoluției Romane din Decembrie 1989

Cristian Petru BĂLAN - membru titular al Uniunii Scriitorilor Români, membru titular al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte

Delia BĂLĂICAN - doctor în istorie, bibliograf la Biblioteca Academiei Române

Ovidiu BĂSCEANU - doctor în istorie, Colegiul Național „Ienăchiță Văcărescu” din Târgoviște

Irimie BORZEA - licențiat în Științe Juridice

Ion CALAFETEANU - prof. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște, director științific al Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989

Marco CASSIOLI - doctor în istorie, cercetător asociat la Universitatea Aix – Marseille, Franța

Iulian CÂRȚĂNĂ - prof. univ. dr. emerit, Universitatea „Hyperion” din București

Constantin CHERAMIDOGLU – doctor în istorie, cercetător științific la Arhivele Naționale Constanța

Ionuț CHIRCALAN - asist. univ. dr, Universitatea „Ovidius” din Constanța

Dinică CIOBOTEA - prof. univ. dr., Universitatea din Craiova

Marian COJOC - prof. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța

Iurie COLESNIC - scriitor, Republica Moldova

Virgil COMAN - doctor în istorie, arhivist, directorul Direcției Județene Constanța a Arhivelor Naționale

Ion CONSTANTIN - doctor în istorie, cercetător științific asociat, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului - Academia Română

Daniel DIACONESCU - doctor în istorie, Școala Brănești, Dâmbovița

Lucian DINDIRICĂ - doctor în istorie, manager, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” din Craiova

Marius DOBRESU - scriitor, ziarist

Ștefan DOINOV - prof. univ. dr., Universitatea „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia

Gheorghe DUMITRAȘCU - prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța, Facultatea de Istorie și Științe Politice, senator al României în perioada 1990 - 2000

Lavinia DUMITRAȘCU - doctor în istorie, muzeograf, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

Constantin GEAMBAȘU - prof. univ. dr., Departamentul de Limbi și Literaturi Slave al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București

Marin GHERMAN - doctor în științe politice, redactor la revista trimestrială de istorie și cultură „Glasul Bucovinei” (Cernăuți - București), redactor superior la postul de radio „Ucraina Internațional”, redacția emisiunilor în limba română, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova

Hadrian GORUN - conf. univ. dr., Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu

Gheorghi GOTEV - ziarist la „EurActiv”, Bruxelles

Goran GOTEV - ziarist, scriitor, Republica Bulgaria

Alexandru Marius GRIGORIU - doctor în istorie, cercetător științific, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989

Serhii HAKMAN - doctor docent, director adjunct, șef secție cercetare științifică al Centrului Regional Cernăuți de Reciclare și Perfecționare a Calificării Funcționarilor Organelor de Stat, de Autoadministrare Locală, a Întreprinderilor, Instituțiilor și Organizațiilor de Stat

Marian HARAPCEA - doctorand în istorie, Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Constantin HLIHOR - prof. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Universitatea din București, cercetător științific principal la Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989

Ecaterina HLIHOR - lect. univ. dr., Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Daniel HRENCIUC - doctor în istorie, Colegiul Tehnic Rădăuți

Vladimir ILIESCU - prof. univ. dr., dr. h. c. (mult), Universitatea din Aachen, Germania

Grigore Ilie IONIȚĂ - doctor în istorie, prof. titular, Colegiul Național „I.L. Caragiale” din Moreni

Nicolai JECHEV - prof. univ. dr., Institutul de Istorie al Academiei de Științe Bulgară

Lucia KERCIOV-PĂȚAN - vicepreședinte Uniunea Democrată Bulgară din Romania

Helena KRASOWSKA - dr. hab., Instytut Slawistyki PAN, Warszawa

Mădălina LASCA - doctor în istorie, Universitatea „Ovidius” din Constanța

George LASCU - doctorand, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Școala Doctorală de Științe Umaniste, Domeniul Istorie

Stoica LASCU - prof. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța

Gabriel LEAHU - prof. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București

Ilie LUCEAC - prof. univ. dr., istoric, critic și istoric literar, editor, profesor la Institutul Teologic Ortodox din Cernăuți, Catedra de Jurnalism și Traducere, redactor-șef adjunct la revista „Glasul Bucovinei”, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, al Societății Scriitorilor Români din Cernăuți și al Societății Scriitorilor Bucovineni din Suceava

Corneliu-Mihail LUNGU - prof. univ. dr., Universitatea „Hyperion” din București, Școala doctorală de la Universitatea din Craiova

Diana Cristiana LUPU - redactor la „Gândirea militară românească”

Gelcu MAKSUTOVICI - doctor în istorie, cercetător științific, Muzeul Național de Istorie a României, președinte fondator al Uniunii Culturale a Albanezilor din România

Nicolae MAREȘ - doctor în Științe Umaniste, diplomat

Cornel MĂRCULESCU - prof. dr., Școala Gimnazială „Dora Dalles” Buceșani, județul Dâmbovița

Miodrag MILIN - doctor în istorie, cercetător științific principal, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, filiala Timișoara, Academia Română

Silviu MILOIU - prof. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Centrul de Cercetare a Istoriei Relațiilor Internaționale „Grigore Gafencu”

Marius MITROF - consilier, Direcția Județeană pentru Cultură Galați

Nicolae Răzvan MITU - doctor în istorie, profesor titular, Craiova

Pavel MOCANU - lector de limba portugheză, Universitatea „Ovidius” din Constanța, scriitor, traducător

Doru NEAGU - muzeograf, Muzeul Județean Olt din Slatina

Daniel-Silviu NICULAE - doctorand, Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din București

Blagovest NIKOLOV - doctorand la Universitatea „Anghel Kăncev” din Ruse

Virgil Ștefan NIȚULESCU - doctor în istorie, director general la Muzeul Național al Țăranului Român

Drago NJEGOVAN - doctor în istorie, consilier științific, Muzeul Voievodina din Novi Sad

Ștefan OLTEANU - prof. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București

Iulian ONCESCU - conf. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Facultatea de Științe Umaniste, Departamentul de Istorie

Ioan OPRIȘ - prof. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Vladimir OSIAC - prof. univ. dr., Universitatea din Craiova

Alexandru OȘCA - prof. univ. dr., Relații internaționale și diplomație la Universitatea „Hyperion” din București, cercetător la Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale, Universitatea din Craiova

Ștefan PĂUN - prof. univ. dr., prorectorul Universității „Hyperion” din București

Ioan REBUȘAPCĂ - prof. univ. dr. emerit, Universitatea din București, profesor *honoris causa* al Universității Naționale „Iuri Fedkovici” din Cernăuți

Gheorghe SBÂRNĂ - prof. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Costin SCURTU - doctor în istorie, șeful Filialei Constanța a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”

Ioan SCURTU - prof. univ. dr., Școala Doctorală a Universității din București, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România

Alin SPÂNU - lect. univ. dr. asociat, Facultatea de Istorie, Universitatea din București

Florin STAN - doctor în istorie, consilier, Ministerul Afacerilor Externe; cadru didactic asociat, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Facultatea de Istorie și Științe Politice

Cezar STANCIU – asist. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Ramona Elena STANCIU - doctor în istorie, director Biblioteca Universității „Valahia” din Târgoviște

Laura STROE - doctor în istorie, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Președinte/Manager cultural Asociația Culturală „Wild Art”, Constanța

Andrei ȘIPERCO - conf. univ. dr., Departamentul Studii Culturale, Secția Studii Europene, Facultatea de Litere, Universitatea din București

Lucia TAFTĂ - cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” - Academia Română

Maria TOTU - prof. dr. emerit, Universitatea „Hyperion” din București

Enache TUȘA - doctor în științe politologice, cercetător științific la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „I.C. Brătianu” al Academiei Române

George VARSAMI - doctor în istorie, custode la Muzeul Portului din Constanța

Radu Ștefan VERGATTI - prof. univ. dr., Universitatea „Valahia” din Târgoviște, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință

Marius VINTILĂ – prof. gr. I., Târgoviște

ÎN AMINTIREA UNUI ISTORIC ROMÂN CA ARGUMENT

Prof. dr. Nicoleta CIACHIR

„Îmi plac oamenii care întâlnesc în
calea lor izbânda sau înfrângerea și se poartă
deopotrivă față de aceste două amăgiri.”

Rudyard Kipling

Ideea acestui volum omagial s-a înfiripat în 2008, când am organizat simpozionul comemorativ „În amintirea omului, istoricului, profesorului universitar și președintelui fondator al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România – Nicolae Ciachir” la Muzeul Municipiului București. Sufrageria Palatului Șuțu s-a dovedit a fi neîncăpătoare pentru foști studenți, colegi, prieteni, rude, oameni care nutreau o stimă deosebită față de tata. Nici arșița lui iulie, nici ora amiezii, nici distanța nu i-a împiedicat pe invitați să participe la această zi de omagiu pentru Nicolae Ciachir și zi de recunoștință pentru ei.

Este dificil ca fiică să conturezi portretul tatălui tău fără o anumită doză de subiectivism, lesne de înțeles, prin urmare m-am adresat celor care l-au cunoscut pe tata de-a lungul timpului, în diferite ipostaze, pentru a-i întregi portretul. Uimită nu am rămas, citind evocările primite, pentru că știam că tata a lăsat amintiri frumoase, de neuitat, pline de haz oriunde se ducea, reușea să îi farmece pe cei din jur cu entuziasmul său debordant, generozitatea și vastitatea cunoștințelor transpuse într-o formă accesibilă, am rămas însă plăcut impresionată de cuvintele de laudă (pe care tata care era un om de o rară modestie, în ciuda aparențelor, le-ar fi considerat exagerate) și de faptul că cei nouă ani, care s-au scurs de la dispariția sa, nu au decolorat imaginea evocată. Dacă ar trebui să-l caracterizez într-o singură propoziție, aș exclama ca Hamlet despre tatăl său „He was a man!”. Un om demn, optimist, un luptător perseverent, care nu se descuraja ușor, știa să își domine tristețea și la 80 de ani avea planuri de viitor. Captiva cu harul său de povestitor și era conștient de această calitate moștenită de la tatăl său, preotul Nicolae Ciachir, pe care îl venera. Consider că un om de valoare este un om de omenie, iar omenia era trăsătura care îl definea emblematic pe tata. Pentru el istoria nu avea duminici,

era în permanență preocupat de a cunoaște, avea o curiozitate nemărginită pentru istorie, oameni, călătorii.

Cei care nu l-au cunoscut personal pe Nicolae Ciachir vor descoperi în paginile volumului suficiente impresii pentru a-și forma o imagine despre omul și profesorul. Prețuit atât pentru îndelungata sa activitate didactică (53 de ani în învățământul superior românesc (Universitatea București, Facultatea de Istorie /1949-1993/, Universitatea „Valahia”, Târgoviște /1993-2002/, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Universitatea „Hyperion”, Facultatea de limbi și literaturi slave a Universității din București), cât și cea științifică, extrem de bogată, dar și pentru caracterul său integru, Nicolae Ciachir apare conturat ca un istoric de o factură deosebită. O notă nouă răsună la cursurile ținute de el în amfiteatrele Universității din București, Universității „Valahia”, „Dimitrie Cantemir” sau „Hyperion”.

Cu siguranță că portretul tatălui meu s-ar fi îmbogățit cu noi trăsături, dacă viața ar fi avut răbdare cu unii dintre bunii săi prieteni, dispăruți dintre noi, istoricul bulgar, Veselin Traikov, istoricul sârb, Milan Vanku, profesorii Panait I. Panait și Nicolae Rauș. Ca un minus al volumui, consider faptul că nu am reușit să includ și evocările prietenilor tatălui meu stabiliți în Canada, de care a fost strâns legat în perioada 1990-1999, atmosfera de la Câmpul Românesc, colaborarea la ziarul „The Romanian Voice”, editat de George Bălașu, la Hamilton, Ontario. Redau un scurt fragment dintr-o scrisoare a unui român stabilit în Canada, datată 1999, din arhiva tatălui meu: „V-am dus dorul la Câmpul Românesc, lipsea drojdia care creștea cozonacul discuțiilor și pahare de vorbă dulce.”

Nicolae Ciachir se trăge dintr-o veche familie de preoți basarabeni. În „Figuri proeminente de preoți basarabeni” apare consemnat despre bunicul său, Mihail Ciachir (1861-1938): „Modest, dar cult, vorbea curent româna, rusa, ucraineana, turca, traducea din latină și greaca veche/.../ și fiul său, preotul Nicolae Ciachir, era o autoritate în lumea preoțimii basarabene” (Arhiva Mitropoliei Olteniei, fond Facultatea de Teologie din Chișinău, dos. Figuri proeminente de preoți basarabeni, p.159).

În acest context vreau să risipesc iluzia originii găgăuze a lui Mihail Ciachir. Familia Ciachir își trage obârșia din Șabla, Bulgaria; prigonită de turci, se stabilește în zona Ploieștiului, iar în 1790, cu sprijinul boierului Balș, se așează la răsărit de Prut, în comuna Gura Galbenă, Tighina. Mihail Ciachir a fost un credincios al Basarabiei, cărturar iluminist, poliglot, neobosit slujitor al Bisericii Ortodoxe, deputat în Duma Rusă din partea Basarabiei, decorat cu

ordinele „Sf. Ana” și „Împăratul Alexandru al II-lea” pe timpul Rusiei Țariste și cu ordinul „Steaua României”, președinte al comisiei speciale de traduceri și de iluminare pentru găgăuzii din Basarabia. Considerând că „lumina civilizației nu poate pogori pe aripile cuvântului străin”, apelează la autoritățile țariste de a tipări și introduce în școlile locale manuale școlare moldovenești, iar în anul 1896 a primit aprobarea „de a tipări cărți religioase și manuale de limbă moldovenească paralel cu limba rusească”. Pentru populația găgăuză stabilită în Basarabia, care nu înțelegea slujba în limba rusă, Mihail Ciachir a tradus și tipărit „Noul Testament din originalul grecesc în limba turcă (găgăuză) pe care le cunoștea la perfecție” (Arh. Mitropoliei Olteniei, p.162). La sugestia lui Nicolae Iorga a tipărit o serie de studii referitoare la „Istoria găgăuzilor din Basarabia” (1922-1924) în revista „Viața Basarabiei”, traduse ulterior în găgăuză. În 1938, a editat, la Chișinău, un dicționar găgăuzo-român spre a fi în ajutorul găgăuzilor, de a învăța mai ușor limba română, de a vorbi bine românește, de a cunoaște spiritul românesc și a fi cetățeni onești ai statului român (Din prefața dicționarului, pp. 3-4). Entuziasmați, găgăuzii îl consideră pe Părintele iconom-stavrofor Mihail Mihailovici Ciachir, „un apostol”, „farul poporului găgăuz”, „până la Sf. Voastră, noi, găgăuzii, nu am avut absolut nici o carte scrisă în limba noastră; Sf. Voastră, pentru noi sunteți, ceea ce au fost Chiril și Metodiu pe vremea lor pentru poporul slavon. Sf. Voastră, ne ați dat Sf. Evanghelie în limba găgăuză, pe care o ascultăm în biserică în limba noastră maternă și pe care o citim și acasă în familie”(50 de ani de activitate pastorală și profesorală, Iconom-stavrofor Mihail Ciachir, Chișinău, 1931, p.7).

În „Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX lea sub ruși”, apărută la Chișinău, în 1931, Nicolae Popovski dă, la sfârșitul cărții, spițe genealogice ale unor vechi familii de preoți din Basarabia: Baltag, Ciachir, Lascu, Neaga, Popovski. Aceștia sunt „înfocați moldofili care visează o Românie unită.” (Arh. St. Chișinău, Secția guvernatorului militar, dos.1079 (1862). Nu există nici un document care să ateste originea găgăuză a lui Mihail Ciachir sau vreo afirmația de a sa că ar fi găgăuz, doar recunoștința găgăuzilor și dorința de a fi unul dintre ei. Este demn de laudă faptul că găgăuzii i-au ridicat un monument la Ciadîr-Lunga, iar bașcanul Găgăuziei, Mihail Formuzal, a declarat anul 2011 - anul Mihail Ciachir. Așa cum bunicul său, preotul cărturar Mihail Ciachir, a fost un militant neobosit pentru cauza Basarabiei și a românismului, așa și Nicolae Ciachir, originar din sudul Basarabiei, un adevărat mozaic etnic, era cosmopolit în suflet, tolerant din fire, român ca istoric care a susținut cu tărie și curaj punctul de vedere românesc, nu de puține ori s-a manifestat, chiar riscant, în

atacarea problemelor tabu. Într-un cuvânt, și-a asumat misiunea istoricului de apărător al dreptății naționale. Pentru Nicolae Ciachir istoria era o știință în care nu își aveau locul nici pasiunea exaltată, nici fanatismul, nici provincialismul. A fost un cercetător al adevărului istoric în adevăratul sens al cuvântului.

S-a afirmat în unele evocări, și pe bună dreptate, că ar fi fost neîndreptățit, marginalizat. Înainte de 1989, i-a fost frânată ascensiunea profesională, 12 ani a fost lector (1955-1967), iar din 1967 până în 1993, conferențiar, se evita să se citeze din contribuțiile lui Ciachir, după 1989, a fost „debarcat” de la Facultatea de Istorie a Universității din București, în plină putere creatoare, după 44 de ani de activitate didactică prolifică, fără a fi compromis în vechiul regim. În arhiva tatălui meu, am găsit un memoriu adresat Rectorului Universității București, datat martie 1990. Fragmentar, voi reda câteva aspecte „În ședința de la Facultate, din 27 decembrie 1989, a fost prezentată o listă, ca fiind din partea studenților care cereau îndepărtarea a 12 cadre didactice/.../ Majoritatea studenților sunt din anul I și II, oameni care nu mă cunosc, deoarece eu lucrez cu anul III. /.../ Nu sunt compromis politic, din contra, fiind fiu de preot și născut în Basarabia, am fost exclus din partid 20 de ani (1950-1970), nu am fost avansat profesor, deși am doctoratul de 29 de ani, sunt conferențiar de 24 de ani, nu am avut funcții pe linie de partid.” Urmau competențele profesionale, cărțile publicate, studiile, participări la simpozioane internaționale etc. „La 62 de ani mă consider încă util Facultății prin cunoștințele mele de istorie universală modernă, balcanistică, relații internaționale./.../ Deși ostracizat pe nedrept, ca mulți dintre colegii mei, îmi fac în continuare datoria, până lucrurile se decantează și când rațiunea va învinge și la Facultatea de Istorie, iar profitorii de moment vor fi puși la locul lor.” Evenimentele au cunoscut însă o altă evoluție, iar câteodată e mai bine să ocolești unele înfruntări, nu de teamă că le-ai pierde, ci de teamă că ai deveni ridicol câștigându-le.

Ca cel mai de nădejde confident al tatălui meu, pot să afirm cu certitudine că aceste nedreptăți l-au afectat într-o foarte mică măsură, avea capacitatea fenomenală de a transforma orice neșansă în oportunitate. Un excelent cunoscător al psihologiei umane, Honore de Balzac, sintetiza inspirat: „Calomnia nu atinge niciodată mediocritățile, care mor de ciudă că trăiesc ignorate.” În perioada comunistă, ca fiu de preot, refugiat din Basarabia, tata era conștient că nu se putea hazarda în funcții de conducere, așa că s-a aruncat cu dăruire, cum îi plăcea să spună, în activitatea științifică, de cercetare, didactică. Cu umorul care îl caracteriza se compara cu roata de rezervă,

folositoare, însă ținută în portbagaj. Iar în 1993, când „s-a pensionat” de la Facultatea de Istorie a Universității din București, avea prea multe planuri de viitor ca să poposească îndelung asupra acestui moment biografic. Universitatea „Vlahia” din Târgoviște a câștigat un cadru valoros care a contribuit la ridicarea tinerei universități și formarea unei noi generații de istorici. Studenții universităților particulare „Cantemir” și „Hyperion” au avut șansa să îi audieze cursurile. A ținut prelegeri în SUA și Canada, s-a implicat în viața diasporei românești de acolo, a colaborat la ziarul „The Romanian Voice”/„Cuvântul Românesc”, a publicat noi cărți și studii. Vorba proverbului „tot răul spre bine”.

Atunci, când am lansat invitațiile pentru colaborare am urmărit să ilustrez și diversitatea preocupărilor istoricului Nicolae Ciachir. Este știut că Nicolae Ciachir s-a afirmat și a adus contribuții valoroase în domenii de cercetare care cuprind o arie largă: Unirea Principatelor („100 de ani de la Unirea Principatelor”, 1958), războiul pentru cucerirea independenței („Războiul pentru independența României în context european”, 1977), istoria modernă universală („Marile puteri și România 1856-1947”, 1996; „Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin”, 1997; „Istoria universală modernă”, vol. I-II, 1998), istoria relațiilor internaționale („Diplomația europeană în epoca modernă”, 1984-distinsă cu premiul Academiei Române „Nicolae Iorga”; „Istoria relațiilor internaționale (1648-1947)”, 1998), istoria Basarabiei și a Bucovinei („Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)”, 1992; „Din istoria Bucovinei (1775-1944)”, 1993), balcanistică („România în sud-estul Europei (1848-1886)” - 1968, „Soliman Magnificul. Sultanul epoca sa.” - 1972, „Istoria Albaniei” - 1974, „Istoria Serbiei” - 1974, două monografii dedicate R.S.F. Iugoslavia, „Hristo Botev în România. Cercetări noi” - 1980, în limba bulgară, pentru care autorul este decorat cu cel mai înalt ordin cultural bulgar „Kiril și Metodiu”, clasa I, „Istoriei popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă” - 1987) și slavistică („Istoria modernă a Poloniei”, 1987, „Istoria slavilor”, 1998).

În 2011, am reeditat o lucrare de referință în istoriografia română, sinteza „Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă” publicată de Nicolae Ciachir în 1987, și am semnat prefața „Portretul unui balcanolog român” unde subliniam că Nicolae Ciachir evidențiază locul și rolul României în cadrul relațiilor balcanice, fapt care, de multe ori, apare diminuat, denaturat sau chiar omis în lucrări similare scrise de balcanologi străini și reușește să facă din studiul comparat al istoriei popoarelor balcanice un mijloc de a reliefa aportul românesc în zonă, contribuția diversă a României la lupta de renaștere

națională a popoarelor balcanice, rolul ei de gazdă ospitalieră pentru emigrația greacă, bulgară, sârbă, albaneză, spiritul de prietenie și întrajutorare. Remarcam de asemenea că ”Istoria popoarelor din sud-estul Europei” va rămâne una dintre lucrările fundamentale ale balcanologiei românești prin bogăția și diversitatea surselor informative, valoarea conținutului, viziunea științifică obiectivă, interpretarea pertinentă a unei perioade complexe și agitate din istoria popoarelor balcanice, dar mai ales prin mesajul profund umanist. Nicolae Ciachir, prin scrierile sale, prelegerile din amfiteatrul universitar, comunicările la simpozioanele internaționale sau prietenii legate în lumea balcanică, face parte dintre istoricii care ridică punți de cooperare și pace în lumea sud-est europeană, care contribuie, în măsura posibilităților, la apropierea popoarelor din zonă. Istoricul apare dublat de un pacifist care militează pentru bună vecinătate, largă toleranță, colaborare și respect reciproc în această margine a Europei de un farmec aparte, de o varietate etnică unică în felul său, de popoare amestecate care s-au întâlnit, confruntat, asimilat ca nicăieri în altă parte și au generat conflicte cu efecte nefaste pentru pacea regională. În 2016-2017 sunt în lucru, încă două cărți de anvergură ale lui Nicolae Ciachir, „Istoria slavilor” (în planul de cercetare al Facultății de Limbi și Literaturi Slave a Universității din București) și „Istoria universală modernă” pentru studenții Universității „Hyperion”, specializarea istorie.

Consider că am reușit să realizăm un volum divers, prin temele abordate (de la unicul papirus antic descoperit în România până la starea de spirit din decembrie 1989), domeniile și perioadele istorice și prin opiniile exprimate de autorii români și străini.

Volumul însumează 1200 de pagini, structurat în două părți, 40 de evocări și 62 de studii științifice, care leagă într-o concepție unitară portretul și varietatea preocupărilor științifice ale lui Nicolae Ciachir. Lucrarea este completată de *tabula gratulatoria*, o bibliografie selectivă a lucrărilor lui Nicolae Ciachir, fotografii din arhiva personală, argument, un istoric al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, care în 2015 a împlinit un sfert de veac de la înființare, și concluzii finale.

Mulțumesc tuturor colaboratorilor, 83 la număr, fără de care acest volum nu ar fi fost posibil, și, în primul rând, lui Sorin Marcel Colesniuc, de care mă leagă o sinceră prietenie și interese comune în cadrul Asociației de Balcanistică și Slavistică. În doi, drumul ni s-a părut mai ușor în acest demers științific de amploare.

Volumele omagiale nu sunt, pur și simplu, cărți, ci expresia cea mai evidentă a recunoașterii meritelor științifice și amintirilor frumoase lăsate de cei omagiați, semne de prețuire și profund respect, păstrătoare pentru posteritate a portretelor, gândurilor, aspirațiilor, realizărilor celor cărora le dedicăm. Autorii evocărilor din acest volum s-au bucurat de înalta prețuire a tatălui meu, ca oameni și specialiști. Pentru prietenii din tinerețe și colegi era Nicu Ciachir sau nea Nicu, pentru studenți, domnul profesor Ciachir, pentru mine, pur și simplu, tata.

Dacă prin acest volum am încercat să conturăm portretul lui Nicolae Ciachir așa cum l-am cunoscut noi, și să omagiem omul, profesorul, istoricul și președintele fondator al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, anul viitor, când tata ar fi împlinit 90 de ani, intenționăm să vă oferim autoportretul lui Nicolae Ciachir, să reedităm o carte sinceră, captivantă, scrisă cu dăruire, care nu dă răgaz la plictiseală, cronică unei perioade bogate în întâmplări, unde unii dintre dumneavoastră vă veți regăsi, iar cititorii mai tineri vor învăța o lecție de istorie scrisă de un istoric român patriot, este vorba de evocările lui Nicolae Ciachir, „Un istoric român ancorat în lumea contemporană”. Memoriile lui Nicolae Ciachir constituie în egală măsură, amintiri nostalgice, mărturii directe și o riguroasă și plastică reconstituire de epocă. Sumarul cărții este variat, de la primele aduceri aminte din Vaisalul natal, din sudul Basarabiei, elev al Liceului „Sf. Dumitru” din Ismail, refugiat, anii studenției în București, cariera universitară, călătoriile, oamenii pe care i-a cunoscut, „de la opincă până la Vlădică”, o întreagă galerie de personaje interesante. Amintirile personale sunt raportate în permanență la evenimentele istorice. Stilul autorului prin structura sa are expresia lapidară a scriitorului clasic, fără efuziuni metaforice, transmite scurt și precis impresia directă. Pe alocuri, paginile nu sunt îndeajuns de elaborate de teamă că viața nu îi va da răgaz să le finalizeze.

Citindu-i memoriile, remarci că Nicolae Ciachir a fost un iubitor de frumos, ironic, pe alocuri, dar niciodată sarcastic, care a trăit intens bucuria vieții, clipe memorabile, a reușit să învingă drame personale, a scris mult și variat, într-un cuvânt a fost un personaj fascinant prin sine însuși, dar și prin vremea care a înfruntat-o.

Anul 2007 începuse bine, de 15 ani nu mai sărbătorisem Anul Nou cu tata, starea sănătății sale era mai bună ca niciodată după infarctul suferit la sfârșitul anului 1999 („7 ani în tranșeele vieții” așa cum îi plăcea să glumească), avea planuri reale de viitor. Am întâmpinat Anul Nou într-o atmosferă

sărbătorească, în Piața Universității, vis-a-vis de Facultatea de Istorie unde predase 44 de ani. Entuziasmat de eveniment, nu mă refer la aderarea României și Bulgariei la Uniunea Europeană sau grandioasele focuri de artificii la care eram prezenți, ci la faptul că eram toți trei împreună – eu, tata și fiica mea, tata scoate un card din buzunar și spune: „Am văzut atâtea locuri, dar niciodată nu am fost la Paris. Să facem praf toți banii de pe card acolo! ăsta e cadoul meu!” Așa era tata, generos, tânăr și la 80 de ani, cu un fel de a fi care mă inspiră și acum. Însă viața este ceea ce ni se întâmplă, în timp ce noi ne facem diferite planuri. Așa a fost și în vara tristă a anului 2007, pe 12 iulie, când am pierdut cel mai bun prieten.

În mai 2007, într-una din lungile discuții pe care le aveam, tata mi-a mărturisit cu o sinceră mulțumire: „Știi ce, Nicoleta? **Am avut o viață frumoasă!**”

CONTRIBUȚII ISTORIOGRAFICE
ALE PROFESORULUI NICOLAE CIACHIR
(selectiv)

VOLUME

- Acțiuni militare ruso-româno-bulgare în războiul din 1877-1878*, București, 1957, 262 p. (în colab. cu Focșeneanu, Ion)
- 100 ani de la Unirea Principatelor*, Editura Militară, București, 1959, 169 p.
- Acțiunile militare româno-sovietice pe frontul antihitlerist*, București, 1959, 209 p. (în colab. cu Loghin, L.)
- Mihail Kogălniceanu*, București, 1967, 110 p. (în franceză, germană, engleză - în colab. cu Bușe, C.)
- Poporul român și lupta pentru independență națională (1821-1878)*, București, 1967, 403 p., (coautor)
- Texte social-politice și alese. Mihail Kogălniceanu*, București, 1968, 450 p. (în colab. cu Simonescu, Dan, Berindei, Dan)
- România în sud-estul Europei (1848-1886)*, Editura Politică, București, 1968, 238 p.
- Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Monografie*, București, 1969, 308 p. (în colab. cu Gălățeanu, P.)
- Soliman Magnificul. Sultanul și epoca sa*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, 187 p.
- Rezistența europeană în cel de-al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, București, 1973, 503 p., (coautor)
- Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. Pagini de istorie și cultură*, București, 1974, 227 p. (în colab. cu Popescu-Nemeș, E.)
- Istoria modernă a Serbiei (1804-1918)*, Universitatea București, 1974, 170 p.
- Istoria modernă a Albaniei (1839-1920)*, București, 1974, 100 p.
- Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 340 p.
- Istoria Universității din București*, vol. I, „De la începuturi până la 1918”, Tipografia Universității București, 1977, 266 p (în colab.)

- Roli i Brëiles në rilindjen kombëtare shqiptare (1829-1912)* (extras în volum separat, 62 p.), Pristina, 1979.
- Hristo Botev v Rumânia. Novi izsledvania (Hristo Botev în România. Noi contribuții)*, Sofia, 1980, 127 p.
- War, Revolution and Society in Romania the Road to Independence*, Columbia University Press, New York, 1983, 288 p. (coautor)
- Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 520 p., (în colab. cu Bercan, Gheorghe)
- Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Documente inedite (1369-1914)*, București, 1986, 659 p. (coautor și prefață 40 p.)
- Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, 403 p. (reed. în 1998 și 2011)
- Cultura popoarelor Europei*, Universitatea Humboldt, Berlin, 1987, în germană și rusă, 387 p. (coautor)
- Istoria modernă a Poloniei (1795-1918)*, Universitatea București, 1987, 204 p.
- Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, 136 p. (reeditată în 1999 cu titlul: *Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, 152 p.)
- Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, 164 p. (reed. în 1999)
- Răzbunări celebre. De la Cain la Stalin*, București, 1993, 174 p.
- Marile Puteri și România (1856-1947)*, Editura Albatros, București, 1996, 374 p.
- Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*, București, 1997
- Istoria relațiilor internaționale (1648-1947)*, București, 1998, 345 p.
- Istoria modernă universală*, vol. I (1642-1789), 262 p., vol II. (1789-1919), 338 p., București, 1998
- Istoria slavilor*, București, 1998, 466 p.
- Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, Editura Ararat, București, 1998, 208 p. (în colab. cu Maksutovici, Gelcu)
- Un istoric român ancorat în lumea contemporană. Evocări* (vol. I-V), București, 2001-2003, reed. în 2003 într-un singur volum, 550 p.

STUDII ȘI ARTICOLE

- „Contribuții la organizarea detașamentelor de voluntari bulgari în Războiul din 1877-1878”, în *Analele româno-sovietice*, nr. 1, 1957
- „Frăția de arme româno-rusă în fața Plevnei”, în *Analele româno-sovietice. Istorie*, nr. 2, 1957
- „Contribuții la organizarea detașamentelor de voluntari bulgari în războiul din 1877-1878”, în *Analele româno-sovietice. Istorie*, nr. 9, 1957
- „Aspecte ale colaborării româno-sovietice pe frontul antihitlerist”, în *Studii*, nr. 1, 1959 (în colab. cu Loghin, L.)
- „Aspecte din relațiile ruso-române în timpul Războiului Crimeii (1853-1856)”, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1961
- „Contribuții la istoria Dobrogei (aprilie 1877 – noiembrie 1878)”, în *Revista Arhivelor*, nr. 1, 1962
- „Unele aspecte privind organizarea armatei naționale române (1828-1836)”, în volumul *Relații româno-ruse*, Editura Academiei, 1963
- „Contribuția militară a României la eliberarea poporului cehoslovac (decembrie 1944 – mai 1945)”, în *Romanoslavica*, VII, 1963
- „Contribuția României la eliberarea Bulgariei în 1877 – 1878”, în vol. *Culegere privind relațiile ruso-bulgare* (în limba rusă), Leningrad, 1963
- „Aportul Rusiei la organizarea armatei naționale române”, în vol. *Studii privind relațiile româno-ruse*, București, 1963
- „Noi informații privind contribuția României la eliberarea Bulgariei (1877-1878)”, în *Romanoslavica*, X, 1964
- „Unele aspecte privind orașul București în timpul Războiului Crimeii”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, nr. 3, București, 1965
- „La conclusion de la paix de Bucarest en 1886 au lendemain des événements balkaniques de 1885-1886”, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 3-4, 1965
- „Cu privire la misiunea diplomatică a episcopului Melchisedec în Rusia în 1868”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1965
- „Mărturii despre importanța insurecției armate din august 1944”, în *Romanoslavica*, XI, 1965

- „Muzee și monumente pe teritoriul Bulgariei care reflectă participarea României la luptele din sudul Dunării, în 1877-1878”, în *Revista muzeelor*, nr. 4, 1965
- „Unele materiale inedite privind participarea românilor în cadrul detașamentelor grecești la luptele din Crimeea în perioada războiului din 1853-1856”, în vol. *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965
- „Certains aspects de l'attitude de la Roumanie envers le mouvement révolutionnaire des Balkans”, în vol. *Les communications de la délégation roumaine*, București, 1966
- „Cu privire la Tratatul de alianță româno-sârb din 1868”, în *Revista Arhivelor*, nr. 1, 1966 (în colab. cu Bușe, C.)
- „Informații despre țara noastră în arhivele iugoslave”, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1966
- „Un document inedit privind năruirea sistemului militar hitlerist în Balcani (descoperit în arhivele iugoslave)”, în *Anale de istorie*, nr. 6, 1966
- „Aprecieri ale comandamentului rus privind eroismul armatei române în 1877”, în *Anale de istorie*, nr. 2, 1967
- „Aprecieri ale Comandamentului militar rus privind Armata Română în războiul din 1877-1878”, în *Analele Institutului de studii istorice și social-politice*, nr. 2, 1967
- „Unele materiale inedite din arhivele iugoslave privind participarea României la Războiul din 1877”, în *Studii*, nr. 3, 1967
- „Date noi despre relațiile româno-sârbe în perioada premergătoare și în timpul Războiului de Independență”, în *Romanoslavica*, XV, 1967
- „Uslovia sozdannîe na teritorii Rumîinii dlia albanskogo kulturnogo dvîjenia”, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 3-4, 1967
- „România în Primul Război Mondial”, în vol. *Primul Război Mondial*, Teheran, 1967
- „1917. Il Piave della Romania”, în *Revista Vie Nuove*, Roma, 1967
- „Dobrogea în ajunul războiului de independență”, în *Tomis*, nr. 5, 1967 (în colab. cu Bitoleanu, Ion)
- „Unele aspecte privind condițiile create pe teritoriul României mișcării culturale albaneze la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea”, în *Revista Arhivelor*, nr. 1, 1967 și în limba rusă, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 3-4, 1967, (în colab. cu Maksutovici, Gelcu)

- „Orașul București, centru de sprijin al mișcării de eliberare din Balcani (1848-1912)”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, nr. 5, 1967 (în colab. cu Maksutovici, Gelcu)
- „La personnalité du héros albanais Skanderbeg dans quelque ouvrage roumains”, în *Studii Albanica*, nr. 2, 1968
- „Decorarea orașului București de către guvernul francez pentru eroismul din Primul Război Mondial”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, VI, București, 1968
- „150 de ani de învățământ românesc (Școala de la Sf. Sava)”, în *Revista Muzeelor*, 1968, pp. 209-213
- „Prilog pitnaji o rumunsko-espkih političkim odnosima u periodu 1867-1868 godine”, în vol. *Zbornik radova: Ujedinjena omladina srpska*, Matica Srpska, 1968, pp. 464-471
- „Traian Vuia, neobosit luptător pentru unitate națională. Documente inedite (în colaborare)”, în *Acta Musei Devensis. Sargetia*, 1968 (în colab. cu Cinghiță, P.)
- „Contribuția României la eliberarea Cehoslovaciei (1944-1945)”, în *omanoslavica*, XVI, București, 1968
- „Mărturii inedite despre Mihail Kogălniceanu, Spiru Haret, Aurel Vlaicu și Octavian Goga”, în *Sargetia*, 1969, pp. 511-519
- „Certains aspects de l'attitude de la Roumanie envers le mouvement révolutionnaire des Balkans, 1875-1877”, în *Actes du I-er Congrès International des Études Balkaniques*, vol. IV, Sofia, 1969, pp. 311-320
- „Războiul național de eliberare a popoarelor Iugoslaviei (1941-1945)”, în *Anale de istorie*, nr. 3, 1969
- „Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)”, în *Buletin de studii și referate*, nr. 5 (23), 1970
- „Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)”, în *Buletin ADIRI* (broșură separată), nr. 3, 1970
- „Contribution a l'histoire du mouvement de liberation des Albanais de la Roumanie”, în *Gjurmime albanologjike*, nr. 1-2, Priștina, 1970, pp. 87-108
- „Cu privire la misiunea diplomatică română condusă de Melchisedec în Rusia din anul 1868”, în *Buletin ADIRI*, nr. 1 (19), 1970

- „Ilinden 1903 vo nekoj romanski vestinci”, în *Materialii od simpoziumot po povod 65 godišninata od ilindenskoto vostanje*, Ohrid-Skopje, 1970, pp. 573-579 (în colab. cu Maksutovici, Gelcu)
- „Materiale inedite privind activitatea desfășurată de Mihail Sadoveanu în Iași în 1917”, în *Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al județului Prahova*, vol. III, Ploiești, 1970, pp. 98-108
- „Données concernant la mission diplomatique roumaine en Russie (1868)”, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. IV, 1970, pp. 223-234
- „România și problema orientală (1875-1878)”, în *Revista română de studii internaționale*, nr. 2-8, 1970, pp. 67-92
- „Nekoi materiali od romanskite arhivi za istoriata na Makedonija”, în *Istoria*, nr. 1, Skopje, 1971, pp. 239-248
- „Romanski arhivni materiali o Makedonija na Kraj XIX veka”, în *Istorija*, nr. 2, 1971
- „Nekotoriie dokumenti sobitiah 1821 v iugo-vostocinoj Evrope”, în *Revista română de studii internaționale*, nr. 1, 1971, pp. 167-172
- „Novi tălcuvania za jivota na Hristo Botev”, în *Istoriceski pregled*, nr. 1, Sofia, 1971, pp. 79-85
- „Unele documente privind evenimentele de la 1821 din sud-estul Europei”, în *Revue roumaine d'études internationales*, XV, nr. 1, 1971
- „Orașul București – locul tratativelor și al păcii care a pus capăt conflictului balcanic din anii 1885-1886”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, VII, 1971
- „Rumânija i balkanskije narodî. 1859-1878”, în *Revista română de relații internaționale*, nr. 1, 1972
- „București – important centru de sprijin al luptei popoarelor din Balcani (1875-1878)”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, nr. 9, 1972, pp. 259-266
- „România și popoarele din Balcani (1856-1875)”, în *Revista română de studii internaționale*, nr. 1 (15), 1972, pp. 127-153
- „Cu privire la activitatea politică desfășurată de Dimitrie Cantemir în Rusia (1711-1723)”, în *Revista Arhivelor*, nr. 3, 1973, pp. 453-464
- „Rezistența iugoslavă (50 de pagini)”, în vol. *Rezistența europeană în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. 1939-1945*, București, 1973
- „Aspects concernant les relations politiques roumaino-serbes entre 1863-1875”, în *Balkanica*, nr. 5, 1974, Belgrad, pp. 284-292
- „Contribuții la istoria relațiilor politice româno-sârbe între 1874-1878”, în *Analele Universității București*, nr. 1, 1974, pp. 84-92

- „Problemi shqiptar në një seri dokumentesh rumune”, în *Vjetar i arkivit të kosovës godišnják*, (Priština), nr. 6-7, 1974, p. 7-17
- „Otnosno viatárnata melnița v Bukureșt, v koiato zaedno jiveli Vasil Levski i Hristo Bolea prez 1868 g.”, în vol. *V cest na D. Kosev*, Sofia, 1974, p.182-186
- „Czy Adam Mickiewicz byl w Rumunii?”, în *Prezglad Rumanistyczny*, Uniwersitet Warszawa, nr. 10, 1975, p. 180-184
- „Alexandru Petöffi. Un document inedit din 1848”, în *Manuscriptum*, nr. 4, 1976, pp. 61-63
- „Adam Mickiewicz la Galați (1854). Document inedit”, în *Manuscriptum*, nr. 4, 1976, pp. 163-165
- „Hristo Botev. Popasuri pe meleaguri românești”, în *Manuscriptum*, nr. 2, 1976, pp. 171-176
- „Mihail Sadoveanu, redactor șef al Revistei România”, în *Manuscriptum*, nr. 1, 1976, pp. 121-126
- „Rumânkaia diplomația na Balkanah v period 1913-1914”, în *Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat*, Beograd, 1976.
- „Nekolku informacii od romanskite arhivi za Iane Sandanski vo periodot 1908-1909”, god. Jane Sandanski, 1915-1975, Skopje, 1976, pp. 169-174.
- „Rumunija u borbi za nacionalno oslobodgenije balkanskih naroda (1856-1878)”, în *Balkania*, nr. 7, 1976, pp. 187-191
- „Rumânkaia diplomația na Balkanah v period 1913-1914”, în *Les grandes puissances et la Serbie à la veille de la Première guerre mondiale*, Beograd, 1976
- „Sfetozar Markovici a propos des relations interbalkaniques”, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 3, 1976, pp. 381-388
- „Contribuții la cunoașterea istoriografiei străine despre războiul ruso-românoturc din 1877-1878”, în *Revista arhivelor*, nr. 3, 1977, pp. 242-255
- „La diplomatie roumaine dans les Balkans entre 1878-1900”, în *Balkania*, nr. 8, Belgrad, 1977, pp. 371-383
- „La position de la Roumanie a l'égard des soulèvement de Bosnie et de Herzegovine durant la periode 1875-1878”, în *Bosne i Hercegovine* (Academia de Științe), Kniga 30, 4, 1977, pp. 363-366
- „Materiale dhe interpretime të reja. Mbi veprim tarinë në Rumani”, în *Gjurmime Albanologjike*, 1977
- „Stogodišnica državne neyavisimosti Rumunije”, în vol. *Meždunarodna politika*, Beograd, 1977

- „Forțele beligerante în războiul din 1877-1878”, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1977, pp. 148-158
- „Revenirea Dobrogei la aria de viață a statului român, consecință a permanenței populației românești pe pământul dobrogean (1878)”, în vol. *Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, pp. 157-170 (în colab. cu Ciobanu, Radu)
- „Acțiunile diplomației românești pe plan balcanic în perioada 1878-1900”, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1978, pp. 145-151
- „Criza balcanică din anii 1875-1878 și poziția României”, în *Muzeul Național*, nr. 4, 1978, pp. 137-144
- „Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908”, în *Revista de istorie*, nr. 9, 1978, pp. 1625-1648
- „România, factor activ în lupta pentru emanciparea națională a popoarelor din Balcani (1856-1878)”, în vol. *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, Tipografia Universității București, 1978, pp. 81-90
- „Romania during the Eastern Crisis of 1875-1878 and her Standpoint in Macedonia”, în vol. *Makedonija vo iztocijata kriza. 1875-1878*, Skopje, 1978, pp. 387-407
- „Romanija vo istočnata kriza 1875-1878 i nejziniot odnos sprema Makedonija”, în vol. *Makedonija vo istočnata kriza (1875-1881)*, Skopje, 1978
- „Serbia pe drumul câștigării independenței naționale (1804-1878)”, în *Revista de istorie*, nr. 12, 1978, pp. 2235-2258
- „Unele aspecte inedite privind școala ce funcționa pe moșia din Clejani-Ilfov a maiorului Mișa Anastasevici (1869)”, în vol. *Ilfov - file de istorie*, București, 1978, pp. 302-304
- „The Adrianopol Treaty (1829) and its European Implications”, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 4, 1979, pp. 695-713
- „Rumînia - faktor aktivnîi borbî za naționalnuiu emanțipațiu narodov balkan”, în vol. *100 let osvobođenija balkanskih narodov ot osmanskogo iga*, Moscova, 1979, pp. 201-209
- „Europa între 1815-1831. Reacțiune și revoluție”, în *Revista de istorie*, nr. 12, 1980, pp. 2335-2351
- „Ion Creangă, inedit”, în *Manuscriptum*, nr. 4, 1980
- „Restitutio. Mihai Eminescu revizor școlar (două documente inedite)”, în *Manuscriptum*, nr. 3, 1980, pp. 141-142
- „România și țările balcanice în perioada 1878-1900”, în *Revista de istorie*, nr. 2, 1980, pp. 327-352

- „Titu Maiorescu. Documente din arhiva Ministerului Afacerilor Externe”, în *Manuscriptum*, nr. 2, 1980, pp. 105-108
- „Rolj gosudarstv iugo-vostoka Evropi v meždunarodnih otnošeniah (1908-1913)”, în *Nouvelles études d'histoire*, tom VI/2, 1980
- „Rolul României în lupta de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei în anii 1875-1878”, în *Anale de istorie*, XVII, nr. 3, 1981, pp. 87-110 (și în limba franceză, în *Roumanie. Pages d'histoire*, nr. 4, 1982)
- „Aportul României la Renașterea bulgară (1762-1878)”, în *Anale de istorie*, XXVII, nr. 5, 1981, pp. 101-122
- „Dorpinos Rumunije borbi naroda balkanskih za nezavisimost”, în *Srbija u završnoj fazi iztočna krize*, Beograd, 1981, p. 373-378
- „Informații din arhivele românești despre Mustafa Kemal Atatürk”, în *Revista de istorie*, XXXIV, nr. 6, 1981, pp. 1134-1148
- „Un document inedit din arhivele iugoslave despre originea vlahă a istoricului Constantin Irecek”, în *Manuscriptum*, nr. 3, 1981, pp. 176-179
- „Crizele politicii europene între 1900-1914”, în *Studii și articole de istorie*, XLIII-XLIV, 1981, pp. 48-59
- „Romanija i balkanskite državi v periodat 1878-1886”, în *The Kresna Uprising in Macedonia, 1878-1879*, Skopje, 1982, p. 629-641
- „Forme ale colaborării militare a poporului român cu popoarele sud-est dunărene în lupta antiotomană (sec. XIV-XIX)”, în vol. *File din istoria militară a poporului român*, vol. X, București, 1982, pp. 130-147
- „Poziția Rusiei față de mișcările revoluționare de la 1821 din sud-estul Europei”, în *Revista de istorie*, nr. 9, 1982, pp. 1013-1032
- „Rolul Brăilei în Renașterea albaneză. 1828-1914”, în suplimentul revistei *Glasnik*, Priștina, 1982, 110 p.
- „Politica României în Balcani (1900-1912)”, în *Muzeul Național*, VI, 1982, pp. 302-308
- „Statele din sud-estul Europei în lupta pentru independență”, în *Anale de istorie*, nr. 3, 1983, pp. 53-71
- „Rolul României în Balcani”, în vol. *Război, revoluție și societate, lupta poporului român pentru libertate și independență* (în limba engleză), subredacția prof. Stephen Fischer-Galați, Universitatea Boulder, Colorado, SUA, 1983
- „Asediul Vienei din 1683 și implicațiile sale europene”, în *Revista de istorie*, nr. 7, 1983, pp. 695-709

- „L'importance de la reprise des ports fortifiés (Brăila, Giurgiu, Turnu), par la Valachie en 1829”, în vol. *Navigation sur le Danube et ses affluents à travers les siècles*, Belgrad, 1983, pp. 278-285
- „Brăila, gazdă ospitalieră a balcanicilor în lupta pentru emancipare națională”, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, Buzău, 1983, pp. 224-229
- „La diplomatie roumaine dans les Balkans durant la periode 1878-1881”, în Symposium historikue international *La dernière phase de la Crise Orientale et l'Hellenisme (1878-1881)*, Volos, 27-30 septembrie 1981, Actes, Athènes, 1983
- „Značaj vraćanja lučkih tvrđava Braile, Giurgiu i Turnua, Vlaškoj (1829)”, în *Navigation sur le Danube et ses affluents à travers les siècles*, Beograd, 1983
- „Military Cooperation Between Romanians and the Peoples of the South of the Danube During the Ottoman Period”, în Ilie Ceaușescu (ed.), *War, Revolution, and Society in Romania, the road to Independence*, Columbia University Press, New York, 1983
- „Contribuții la istoricul relațiilor româno-otomane (1812-1914)”, în *Muzeul Național*, VII (1983) (comunicare prezentată la Congresul Internațional de Turcologie, Istanbul, sept. 1982)
- „Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1923-1938)”, în *Studii și articole de istorie*, nr. 47-48, 1983-1984
- „România și lupta de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei în anii 1875-1878”, în vol. *Din cronica relațiilor poporului roman cu popoarele vecine*, Editura Militară, București, 1984
- „Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1923-1938)”, în *Studii și articole de istorie*, nr. 47-48, 1983-1984, pp. 127-136
- „Les Roumaines et la lutte de liberation des peuples du Sud-Est de l'Europe”, în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 2, 1984
- „L'Union de la Roumélie Orientale et de la Principate de Bulgarie et la conclusion de Traité de Paix de Bucarest (1886)”, în *Etudes balkanique*, nr. 4, 1985
- „Contribuții la istoricul relațiilor politice româno-otomane 1812-1914”, în *Muzeul Național*, VII, 1985
- „Rolul României în Sud-Estul Europei (1900-1913)”, în *Balkania*, Belgrad, 1985, pp. 161-174

- „Arhivă și document: Spiru Haret despre fondarea Universității din Iași”, în *Flacăra*, 8 februarie 1985
- „O frescă necunoscută istoriografiei noastre (portretul lui Ștefan cel Mare de la Muntele Athos)”, în *Flacăra*, 14 iunie 1985
- „Noi descoperiri privind anul revoluționar 1821”, în *Flacăra*, 9 august 1985
- „Problema Orientală la mijlocul secolului al XIX-lea. Războiul Crimeii. Pacea de la Paris (1856)”, în *Studii și articole de istorie*, nr. 51-52, 1985
- „Cuvânt înainte” și „Prefață” (46 p.), în vol. *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, București, 1986
- „Document nr. 76 (1821, din 14 iulie și traducerea)”, în vol. *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, București, 1986, pp. 247-281
- „Relations politiques roumaines – ottomanes pendant la guerre balkaniques (1912-1913)”, în *Türk tarih Kongresi. Bildiri özetleri*, Ankara, 1986, pp. 106-107
- „Arhivă și documente. XI materiale inedite privind istoria României”, în *Flacăra*, București, 1986, pp. 169-179
- „De neam și de limbă valahă. Materiale inedite”, în *Magazin istoric*, an XX, nr. 10, 1986, pp. 10-11
- „La contribution de la Roumanie a la Renaissance bulgare”, în *Roumanie pages d'histoire*, XI, nr. 2-3, 1986, pp. 146-167
- „Le role des Etats du Sud-Est de L'Europe dans les relations internationales entre 1900 et 1912, în A.U.B., I, an XXXV, 1986, pp. 25-36
- „Problema Orientală la mijlocul sec. al XIX-lea. Războiul Crimeii. Pacea de la Paris (1856)”, în *S.A.I.*, LI-LII, 1985-1986, pp. 47-6
- „Știri despre Transilvania necunoscute istoriografiei române”, în *Telegraful român*, nr. 37-38 și 39-40, Sibiu, 1986, p. 6-8
- „Les pays du Sud-Est de l'Europe sur la voie du progrès économique durant la période comprise entre 1829 et 1848”, în *A.U.B.* I, an XXVII, 1987, pp. 78-90
- „Sud-estul european în perioada premergătoare războiului de independență (1859-1877)”, în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1987
- „România în contextul Sud-Estului Europei (1900-1914)”, în *Anale de Istorie*, anul XXXIII, nr. 5, 1987, pp.55-68
- „Situația politico-militară a sud-estului European în perioada premergătoare Războiului de Independență (aprilie 1877)”, în *Lupta întregului popor*, Revista Română de Istorie Militară, nr. 2, 1987, pp. 8-12

- „The European South-East during the Years preceding the War of Independence”, în *The Entire People struggle*, nr. 3, 1987, pp. 7-11
- „Despre originea românească a cărturarului Gherasim Gheorghevici (1779-1839)”, în *Telegraful român*, din 1 și 15 februarie 1987
- „L'affirmation de la conscience nationale roumaine et la contribution apporté par le peuple roumain aux actions révolutionnaires du Sud-Est de l'Europe entre 1789 et 1821”, în *A.U.B.* I, anul XXXVII, 1988, pp. 11-31
- „7 decenii de la făurirea statului național unitar român. Un proces istoric de importanță mondială. Documente inedite”, în *Flacăra*, nr. 45, din 11 noiembrie 1988
- „Procesul de formare a națiunilor în sud-estul Europei”, în *Studii și articole de istorie*, nr. 57-58, 1988
- „Contextul european al proclamării independenței de stat a Albaniei”, în *Revista română de studii internaționale*, nr. 3-4, 1992
- „Rolul Brăilei în epoca de regenerare a poporului albanez (1829-1912)”, în *Analele Brăilei*, serie nouă, an II, nr. 2, 1996, pp. 173-229

AMINTIRI

AMINTIRI DE TINEREȚE DESPRE NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Vladimir ILIESCU

Ca fost coleg de breaslă și totodată aparținând aceluiași „leat universitar”, voi încerca să redau câteva amintiri de tinerețe despre cel care va deveni cel mai competent balcanolog din România și unul dintre cei mai buni pe plan mondial, pentru epocile modernă și contemporană.

Prietenia dintre noi s-a încheiat pe baza unor „trăsături comune”. Astfel, amândoi făceam parte din prima serie de istorici de după cel de-Al Doilea Război Mondial, care a dat cel mai mare număr de istorici importanți (Platon la Iași; Mureșanu și Protase la Cluj; Ciachir, Cernovodeanu, Giurescu, Iliescu și Papacostea la București). Chiar și „marxiștii” cât de cât mai serioși - ca de ex. Liveanu - făceau parte tot din aceeași serie. Nicolae și cu mine - într-o discuție la sfârșitul anului 1948, după „reforma socialistă” a învățământului din România - deplângeam dispariția marilor noștri profesori - pensionați sau arestați, precum: Bănescu, Giurescu, Grecul, Sauciuc-Săveanu, Papacostea, Brătianu și Hudiță - și făceam prognoza că în viitor nu vor mai veni la facultatea de istorie și la cea de filozofie „atăția proști”, respectiv naivi, așa cum am fost noi. Așa s-a și întâmplat.

Amândoi eram „refugiați de meserie”, el din sudul Basarabiei, eu din nordul Bucovinei și, ca atare, eram „copiii nimănui”, fără nicio legătură locală sau de rubedenie pentru viața noastră din România.

În schimb, eram „cunoscători indirecți” ai sistemului sovietic, ceea ce ne-a ferit de greșelile unor colegi, care „au ponegrit noua ordine social-economică” sau au avut legături cu organizații anticomuniste clandestine.

Amândoi eram optimiști și aveam simțul umorului. Despre Nicolae se putea spune, pe drept cuvânt, că era „hâtru și bun de glumă”. El știa însă când și unde le poate spune.

Amândoi am fost atrași de harul uman și didactic al profesorului Victor Papacostea, directorul Institutului de Studii Balcanice și editorul revistei

„Balcania”. Nicolae avea balcanistica drept materie de licență, iar eu urmam cursurile de trei ale institutului, care aveau loc după amiaza, până seara.

Când războiul rece s-a întezit, iar Stalin eșuase cu blocada Berlinului (1948-1949), pe când Mao-Tse-Dun preluase puterea în China împotriva sfatului lui Stalin, s-a hotărât la Moscova invadarea și anexarea Coreei de Sud de către Coreea de Nord. Drept pentru care, în 1950 a avut loc, în România, un val de „teroare preventivă”, iar universitățile au fost militarizate din toamna lui 1951, cu scopul de a forma cât mai repede cadre numeroase de ofițeri de rezervă pentru războiul mondial, care se desemna în ultimii ani ai lui Stalin. Astfel, studenții și tinerele cadre universitare făceau toată ziua de joi cursuri teoretice, iar în timpul verii aplicații practice, timp de o lună, la un regiment din provincie.

Din motive nouă necunoscute, Filologia, Istoria și Geografia-Geologia din București erau pregătite pentru arma artileriei. În felul acesta am petrecut cu toții o lună la regimentul de artilerie din Călărași. Plutonul cadrelor didactice, pe care unii studenți îl denumeau al „cadavrelor didactice”, avea un dormitor separat de cel al studenților.

Pe când ceilalți colegi de la toate cele trei facultăți se plâneau și se văitau, de parcă ar fi fost sfârșitul pământului, Nicolae și cu mine însoțiți de Cicerone Poghir, care urmase liceul militar și se simțea ca la el acasă, încercam să glumim și să spunem bancuri, din repertoriul de înțelepciune răsăriteană, asigurându-i că putea să fie și mai rău.

Cronologic am omis să relatez că, între timp, la terminarea studiilor, numai doi „refugiați prăpădiți”, fără partid și „pile locale” au fost numiți la universitate: Nicolae, fiindcă cunoștințele lui lingvistice erau la mare preț la ora aceea, pe când eu fost numit de către marele lingvist și profesor Alexandru Graur, care și-a ales atunci zece colaboratori la filologie clasică și indoeuropenistică, fără să mai ceară avizul cadrelor, deoarece dispunea de influența politică necesară.

La câteva luni de la „cazarma comună” eu am fost „mutat” în Dobrogea, unde bineînțeles nu m-am dus, și am „aterizat” la unul din institutele Academiei RPR, care-și căuta tineri colaboratori. Deoarece Nicolae a rămas la facultate, nu ne-am mai văzut câțiva ani.

La prima întâlnire întâmplătoare îmi amintesc că l-am necăjit, apostrofându-l: „Ascultă frumușelule - Nicolae era un bărbat frumos cu trăsături

regulate - am auzit că ai sucit capul unei copile nevinovate!”. Era vorba de prima lui soție, care participase timp de patru semestre la seminarul meu de latină, drept care o cunoșteam. În anii '50, studenții de la Facultatea de Istorie participau patru-cinci semestre la seminarii de limbă latină pe texte istorice, în funcție de nivelul lor de cunoștințe din liceu.

Nu-mi amintesc ce mi-a răspuns Nicolae, bănuiesc însă că era ceva hazliu, ca de obicei. Au trecut mulți ani până când ne-am revăzut, fiindcă pe vremea aceea Academia și Universitatea formau două lumi distincte, ca în sistemul sovietic, iar, de altfel, eu am părăsit țara la un moment dat.

MULT PREA PUȚINE RÂNDURI PENTRU ROMANUL FLUVIU AL VIEȚII UNUI OM ADEVĂRAT, NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Gheorghe DUMITRAȘCU

Încep aceste rânduri – câtă nedreptate, doar câteva! – închinat fostului meu profesor **Nicolae Ciachir** printr-o reamintire, ce ar părea anecdotică dacă n-ar fi adevărată: mare scriitor, vânător în timpul ăleilalte ere de până la 1989, refuză să împuște ursul dintr-o cabană anume, în frunzișul unui arbore uriaș, preferând, firește, o luptă dreaptă cu fiara. Maestrul de vânătoare, neobișnuit cu asemenea situații îi spune: „Domnule, domnule, eu vă credeam tovarăș!”.

Așa și nea Nicu Ciachir, era unul dintre puținii domni, chiar lord, dacă pot să zic așa, între numeroșii tovarăși, în Facultatea de Istorie în București, în perioada 1956-1961, când am fost student. Avea prestanță. Îmi vine să cred că știința și siguranța sa îi adăugau câțiva centimetri de pedestal. Acel pedestal de pe care nici perioada maturității și bătrâneții mele, nici dezvoltarea mea în anumite direcții didactice, politice și științifice, nu l-au coborât. Vorbind ca între noi, foștii săi studenți, omul știa carte: multă, diversă, încheată, sigură și rațională. Am avut privilegiul să fiu „aruncat”, de la începuturile activității mele de la Institutul de Istorie al Academiei din Cluj, în domeniul bibliografiei, în care sens am contribuit la elaborarea câtorva mari bibliografii românești. Dacă, la început, curiozitatea științifică și conștiința existenței unor mari serii, în mari întreguri, au fost, să zic așa, sarcini profesionale, acestea au devenit a doua natură, în următorii aproape 50 de ani. În acest context, i-am cunoscut, i-am „apreciat” și catalogat pe profesorii mei și alte mărimi ale momentului istoric sau ale unor momente, de foarte lungă durată, spre veșnicii acceptabile.

Un adevărat magnet au constituit, pentru mine, contribuțiile românești la cunoașterea istoriei sud-dunărene. Mai ales în ultimii vreo mie de ani. Am trăit alături de o legendă a acestor preocupări, fostul ministru, *Silviu Dragomir*. „Mitică de București”, am găsit în domnia sa un sprijin, o încurajare, chiar dacă, momentan, nu m-am putut înscrie în ideea studiilor balcanice. Și azi sunt

conștient că nu aş fi avut şanse să fiu un cercetător serios în acel domeniu. Dar l-am cunoscut pe Silviu Dragomir şi, mai ales, biblioteca sa. În această companie – şi în aceea a unor istorici cultivaţi de „Analele Dobrogei” - l-am „judecat” pe profesorul meu, Nicolae Ciachir. Cine crede că studierea populaţiilor şi popoarelor din Peninsula Balcanică e condamnată de dimensiuni geografice se înşeală amarnic. Acolo unde se întâlnesc urdii, popoare, imperii, interese, se zămislesc politici europene, mondiale şi influenţe din toată lumea, într-o politică de turbion şi tsunami, implicaţiile sunt, în mod clar, europene şi chiar euro-asiatice. Profesorul meu avea orizonturi largi.

Într-o lume de vrăbii - care ciuguleau, şi ele, pe ici şi pe colo -, Nicolae Ciachir avea aripi de vultur. Îşi permitea să privească din depărtări şi înălţimi. Cine se uită bine pe subsolurile paginilor sale de istorie, pe listele bibliografice ale cărţilor sale va vedea imensitatea surselor şi înscrierea lor în bibliografia la zi / Deformaţie profesională, alerg, bineînţeles, prima dată, la aceste părţi ale unei lucrări. În cărţile lui Nicolae Ciachir ele intimidează şi strivesc/. Istoricul şi-a permis să facă, concomitent, trei cercetări şi valorificări într-un domeniu: şi să publice contribuţii profunde în probleme de mici dimensiuni sau de timpuri mici; să realizeze sinteze, istorii ale unor state, ale unor momente şi perioade; în fine, să folosească raţional această ştiinţă, pe care el însuşi o dobândise şi o răspândise la cursurile sale universitare.

Acestea, şi comunicările ştiinţifice la sesiuni de prestigiu în ţară şi străinătate, impuneau şi creau legende./ Aşa cum se spunea despre Iorga – se fabula, de fapt – că ar fi învăţat limba chineză în avion, între un Bucureşti şi Beijing (bineînţeles că nu exista o asemenea linie aeriană)/. Spre deosebire de mulţi alţii - care se dădeau mari, fără a cunoaşte limbile populaţiilor şi popoarelor despre care se ambiţionau să scrie -, domnul profesor Ciachir ştia, înţelegea şi scria în aproape toate limbile balcanice. Indiferent cum a-i lua termenul, Nicolae Ciachir era un erudit. Îi plăcea să vorbească, verbul său nu te lăsa să dormitezi - nici pe tine, nici spiritul -. Nu ştiu dacă simţea sau îşi calcula intervenţiile. În nişte momente, care i se păreau lui că nu e receptat cum vrea el sau nu e credibil, începea un bombardament de date, care reuşeau să impună. Nu fabula.

Dacă omul prezentat în astfel de culori - în viziunea unuia dintre studenţii săi, nu neapărat fan -, ar însemna că omul era distant, cu măcar distanţa pe care i-o conferea nivelul de cunoştinţe şi experienţa ştiinţifică, în

raport cu noi, învățăceii. Nu e adevărat. Omul era popular, știa să zâmbească, avea simțul umorului și al autoevaluării. Oricât ar părea de ciudat ceea ce spun, în acel timp și la nivelul său, Nicolae Ciachir a avut o mare încredere în tineret. Cu câțiva dintre tinerii agreați de el, a și publicat. Mai târziu m-a cultivat, îndelung, dar n-a fost să se realizeze materializarea, într-o carte sau alta. Un biet articolaj l-am semnat împreună, în revista „Tomis” din Constanța.

Am mai zis că omul era puternic încastrat în toate problemele vieții. Știa bancuri și spunea bancuri. Nu se dădea în lături în a sta la un păhărel, împreună cu studenții săi serioși. Avea succes la femei / asta e. Și dacă a fost așa, de ce, Doamne, iartă-mă!, am ocoli subiectul?/.

Este evident că n-a avut numai prieteni, ceilalți, adversarii săi, exploatau, mizerabil, prejudecăți despre origini și locuri de origini. Și, poate, și niște aventuri sentimentale./ Nici înainte, nici după Decembrie 1989, n-am auzit vorbindu-se, însă, despre alte „păcate” ale iubitului meu profesor, pe care, câteodată, îl puteam numi, „prietenuțel meu”. Tocmai de aceea, și întărind aceasta, mi-am găsit numele, de câteva ori, în cartea lui de memorii, apărută cu câțiva ani înainte de plecarea sa./

Nu i-a fost dat să ducă o viață liniștită și fără mari probleme decât frământările pe care le trăiește orice om de știință. Un turbion, un vârtej de nestăpânit, care definește perioada postrevoluționară din 1989, l-a atras, fără putință de rezistență, și pe el, profesorul naționalist român în cel mai strict sens al noțiunii, patriot, adică.

Am fel de fel de documente ale unor profesori români, de bună credință și de dreaptă demnitate, de la Facultatea de Istorie din București. Revoluția a adus - ca și marile inundații - la suprafață jeguri și copite de cai morți. Acestea au înflorit în sub-atmosfera anticomunistă / zicând așa, un fel de comunism excesiv, apropiat aceluia din perioada 1944 spre 1960/. Un grup de oportuniști - de dreapta, își ziceau ei, dar lideri comuniști de până mai ieri - au manipulat niște studenți inconștienți - dar ambițioși - și, astfel, dușmanii poporului, marii profesori *Gheorghe Iscru, Ioan Scurtu, Gheorghe Ioniță, Nicolae Ciachir* au fost nevoiți să părăsească, mai devreme sau mai târziu, Facultatea, migrând spre facultăți particulare, cărora le-au dat strălucire de necontestat. Pe ruinele acestui fapt contrarevoluționar, puciștii s-au împăunat, ei înșiși, urcând, de la gradul de lector universitar, la cel de profesor, direct, fără rușine și fără teamă./ Și doar, într-o întâlnire în cabinetul decanului de atunci al Facultății de Istorie din

București, Zoe Petre, în primul rând, noi, universitari din provincie, cu vechime în învățământ și cu mulți ani de doctorat, cu frumoase activități științifice, ne-am jurat să nu sărim niciunul mai mult de un grad didactic, adică, să devenim, dacă putem, conferențieri, prin concurs. La București - și la Istorie, și la Geografie - nu s-a întâmplat astfel.

Nu cred că profesorul meu a suferit foarte mult că foști studenți ai săi, ajunși mahări în Alianța Civică sau PNȚCD, l-au marginalizat. Dar, în același timp, ca definire a unei politici anume, s-au luat măsuri dure împotriva istoriei României, Catedra de Istorie a României de la Facultatea de Istorie din București a fost desființată și chiar, și în acest context, Nicolae Ciachir, savant în ale Peninsulei Balcanice, n-a mai fost acceptat de puciști. Cine au fost aceștia?, se știe ei... Profesorul a suferit, însă, pentru faptul că nedreptăți cu iz politic de până la 1989 s-au perpetuat și au înflorit pe față, cinic și antiromânesc, după.

Când, în calitate de Președinte al Comisiei de Învățământ și Cercetare Științifică a Senatului României, am primit fabulosul dosar pentru acreditare a Universității „Dimitrie Cantemir” din București, m-a impresionat cantitatea și calitatea lucrărilor didactice și științifice realizate de cadrele didactice ale acelei Facultății de Istorie, ale acelei universități. Nicio grijă, ei erau, aproape toți, proveniți de la Facultatea de Istorie a Universității București, știrbită, și în lung și în lat, de unele valori pe care imbecila politică le-a exmatriculat, sub acuza de comunism, naționalism, românism. Nicolae Ciachir era „cap de listă și șef de promoție” între cadrele didactice ale facultății respective.

*

Anii ne marcau dureros pe toți. Profesorul meu îmbătrânea. Omul falnic de altă dată se micșora fizic. Siguranța ofensivă tremura pe ici, pe colo. Și, totuși, era prezent în activitatea științifică a țării, în domeniul istoriei. *Bibliografia istorică a României* păstrează, chiar până în zilele de azi, prezența, inclusiv postumă, a strălucitului meu profesor.

Sigur că aș fi fost nerealist dacă m-aș fi gândit că nu va veni niciodată vreun moment în care să vorbesc la timpul trecut despre unii dintre profesorii dragi mie și istoriografiei românești. Iată că trebuie, pentru posteritate, să amintesc „faptele de arme”, de pe câmpul istoric, ale domnului profesor Nicolae Ciachir.

Când un om, dispărut, nu mai e amintit nici într-un fel, nici într-altul sau pentru că, realmente, el nu a reprezentat ceva, se zice că moare definitiv. Adică de tot. În momentul acesta, noi, studenți ai profesorului Nicolae Ciachir, ca altădată, elevii lui Banciu, vestitul profesor de matematică de la cutare liceu din Capitală, ne strângem în jurul profesorului nostru și desfășurăm steagul. Înseamnă că omul acesta binemerita: de la noi, foștii săi studenți, de la Universitățile pe care le-a slujit cu dăruire, responsabilitate și românism, de la Istoriografia română. Înscriindu-se în posterități durabile. Prin el însuși, prin valoarea sa de om și de om de știință.

Iulie, 2011

AMINTIRI DESPRE COLEGUL MEU, NICU CIACHIR

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEANU

... Aveam aceeași vârstă când, după terminarea studiilor liceale, am dat concurs de admitere la Facultatea de Istorie a Universității din București, la care eu m-am prezentat, din motive medicale, la doi ani diferență, astfel că n-am putut fi colegi de an.

După finalizarea studiilor universitare de patru ani, opțiunile au fost diferite: Nicu a optat pentru cariera universitară la Facultatea de Istorie din București, iar eu am ales activitatea de cercetare științifică academică la Institutul de Istorie din București, astfel că, în perioada de final a veacului trecut, noi ne-am intersectat des la diferitele manifestări științifice comune din cadrul Academiei sau a Facultății de Istorie a Universității bucureștene.

Adevărata amicitie și colaborare între noi s-a desfășurat după evenimentele de la sfârșitul secolului trecut, când s-a înființat la București, printre primele universități din țară, Universitatea (particulară) „Dimitrie Cantemir” și prima Facultate de Istorie particulară, care se înființa la București, având ca decan pe prof.univ.dr. Constantin Corbu, Ștefan Olteanu fiind numit secretarul științific al acestei Facultăți de Istorie. În corpul profesoral al acestei noi facultăți figura o mare parte a foștilor profesori de la Facultatea de Istorie de stat din București, printre care și Nicu Ciachir. Așa au început primele manifestări de colaborare și de prietenie ale colegului nostru Nicu Ciachir în corpul profesoral al acesteia.

Astfel, s-au pus bazele prieteniei autentice între Nicu Ciachir și subsemnatul acestor rânduri. Răscolind, zilele acestea, printre diferitele înscrisuri primite de-a lungul anilor, am descoperit cu mare bucurie o invitație semnată de cel invocat mai sus, prin care eram invitat să particip la o manifestare ce urma să se desfășoare la Muzeul Național de Istorie din București, unde eu fusesem director mai înainte, aniversarea a „80 de ani de la Marea Unire a Românilor de pretutindeni în cuget și simțiri”; invitația era semnată de Nicolae Ciachir, președinte al Comitetului Național RomFest. Așa

au început adevăratele relații de prietenie și colaborare dintre mine și colegul meu, Nicu Ciachir, relații care s-au desfășurat pe toată perioada funcționării noii Facultăți de Istorie din cadrul Universității „Dimitrie Cantemir” din București.

În calitatea sa de profesor al noii Facultăți de Istorie, Nicu Ciachir a predat, până în perioada de agravare a sănătății sale, cursurile de istorie a situațiilor românilor cu populațiile din sud-est și sud-vest, în cursul final al secolului al XVII-lea și secolele următoare, fiind considerat personalitatea cea mai importantă, ca specialist, în cunoașterea istoriei populațiilor din sudul și vestul României, personalitate recunoscută și de istoricii popoarelor din sud-estul și sud-vestul României.

În calitatea sa de profesor al noii Facultăți de Istorie, profesorul Nicolae Ciachir este considerat unul dintre cei mai reprezentativi cercetători ai spațiului sud-est și sud-vest balcanic pentru epoca modernă a României, și, în această calitate, și-a adus contribuții esențiale la istoria modernă a poporului român. Sub aspectul calității sale de om, Nicolae Ciachir a fost iubit de colegii săi de meserie. Pauza mare de la predarea cursurilor era mult așteptată de colegi, adevărate clipe de relaxare după orele ținute, prin considerațiile și istorioarele făcute printre colegi.

Considerațiile colegului nostru transformau mica pauză dintre ore în momente de relaxare și bună înțelegere. Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Semnează, Ștefan Olteanu...

AMINTIREA LUI NICOLAE CIACHIR

Lect. univ. dr. Pavel MOCANU

Ne-am cunoscut în București venind amândoi din sudul Basarabiei, el din Ismail, eu de la Cetatea Alba, iar amintirea locurilor natale, nostalgia după tărmurile copilăriei pe malurile Dunării sau ale Pontului Euxin ne-au legat sufletește pentru toată viața. Nicolae Ciachir își amintea cu mult dor de anii petrecuți la Liceul Sfântul Dumitru din Ismail, unde încă de pe băncile școlii începuse să se aplece asupra studiului istoriei, mai întâi a meleagurilor natale.

A studiat cu tenacitate documentele vechi din arhivele din țară și din țările vecine, căci stăpânea mai multe limbi străine, căutând peste tot dovezi ale perenității neamului românesc în spațiul carpato-danubiano-pontic. A publicat zeci de volume de studii privitoare la istoria poporului român și a unor popoare vecine. S-a aplecat cu multă pasiune asupra istoriei Basarabiei, de care se simțea foarte legat nu numai prin naștere, ci și prin destin.

Suferea mult că nu putea să treacă Prutul ca să-și revadă locurile natale, amenințat fiind chiar în București de indivizi necunoscuți din cauza scrierilor sale în care susținea cu argumentele istoriei drepturile românilor din Basarabia. Aflase că basarabenii i-au ridicat un bust la Comrat bunicului său, eruditul stavrofor Mihail Ciachir, mare apărător al ortodoxiei și al graiului strămoșesc, decorat în 1931 de regele Carol al II-lea cu ordinul *Steaua României* cu grad de cavaler și mereu îmi spunea că dorința lui fierbinte era să meargă la Comrat ca să vadă bustul ilustrului său bunic.

Ne-a unit, apoi, faptul că amândoi aveam soții oltence, femei frumoase, oacheșe, cum numai pământul oltenesc poate să plămădească și care ne-au dăruit fete de care eram foarte mândri. Oltenia substitua în sufletul lui meleagurile natale pierdute, îndrăgise acest pământ românesc, cu câmpiile și pădurile sale, îi plăcea să spună că cel mai frumos colț românesc este Valea Oltului. Nu era mare băutor, nu bea nici țării, nici bere, dar îi plăcea vinul, mai ales îl desfătau vinurile de Drăgășani. Nu era gurmand, dar îi plăceau mâncărurile oltenești, sarmalele și cârnăciorii oltenești, mai ales dacă erau asortați cu rodul bogat și îmbietor al podgoriilor oltenești.

A fost un om care și-a consacrat toată viața căutării adevărului istoric, cercetând cu o scrupulozitate de călugăr arhivele și bibliotecile din țară și din țările vecine, căutând să completeze cunoștințele noastre privitoare la dăinuirea milenară a poporului român în spațiul moștenit de la strămoșii noștri daci și romani. Căutări bogate în roade, reflectate în scrierile lui, care îl așează în galeria sacră a istoricilor români.

August 2008

NICOLAE CIACHIR – UN ISTORIC DE NEUITAT

Prof. univ. dr. Ioan OPRIS

Istoric cu o vocație aparte, reieșită dintr-un scormonitor interes și o cunoaștere directă a surselor, Nicolae Ciachir ni se relevă îndeosebi prin căutarea distincțiilor dintre ai **săi** și **ceilalți**. El rămâne pentru cei care l-au cunoscut o figură aleasă și un intelectual de mare clasă. Îl poți, așadar, evoca în postura sa de învățat, excepțional cunoscător al istoriei sud-estului european – din care a desprins comportamente specifice albanezilor, sârbilor, bulgarilor, definind chiar un profil balcanic. Am greși însă dacă nu am remarca imediat că în demersul său i-a introdus pe toți cei din arealele litorale pontice, adriatice și mediteraneene, și pe români desigur, cu care balcanicii au intrat în istorie. Evident că **ai săi** - românii - i-au dominat cercetările, plasați mereu în context european la o încrucișare de drumuri și continue interese. Lor le-a scrutat totul și contribuțiile la istorie, privindu-i prin reușite și izbânzi, dar și prin neîmpliniri și eșecuri.

I-am fost istoricului Nicolae Ciachir apropiat în câteva rânduri, chiar și coleg mai mulți ani la Universitatea „Valahia” din Târgoviște, loc unde a strălucit, împlinindu-și destinul. I-am fost redactor la una din lucrările sale de largă referință – *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789 – 1923)*, Editua Științifică și Enciclopedică, București, 1987 - , din care primul exemplar l-am primit de la autor „cu toată considerația și prietenia, care (redactorul, n.m.) a fost alături la toate etapele, 13 iulie 1987”.

În acea onorantă ipostază am fost impresionat de adâncă sa cunoaștere a istoriei sud-estului continental, dar mai ales de crezul autorului că popoarele ce locuiesc aceste spații nu și-au epuizat încă energiile și că rolul lor la desăvârșirea construcției europene este deosebit de important. Discuțiile noastre pe acest subiect mi-au revelat un profund analist al mentalităților specifice neamurilor sud-est europene, atât al tradițiilor și obiceiurilor acestora, cât și al stilului lor de viață, îndeobște necunoscut occidentalilor decât sub forme exotice, chiar anecdotice.

Întâlnirile repetate pentru a încheia acea carte – de largă referință și interes, atent urmărită de cenzorii vigilenți ai vremii – au consolidat în ochii mei reputația autorului, care cunoscând specificitățile etnice și profilurile naționale din Balcani, a revelat delicatele mecanisme aparținând psihologiei grupurilor, și care explică atâtea acțiuni explozive de-a lungul istoriei.

Ironie uneori, zeflemitor chiar pe seama unor scăderi comportamentale, istoricul Nicolae Ciachir se distinge printre acei puțini vizionari care, respectând istoria fiecărui neam, a susținut drepturile celor mai mici de la sud-est și margini, la recunoașterea contribuțiilor – adeseori mari – la istoria universală.

Nicolae Ciachir a impus însă, cel mai mult, poate ca profesor de istorie la catedră harul său de comunicare fiind potrivit înțelegerii tinerilor, arătând disponibilități de explicare, de adâncire și reinterpretare uneori până la surprinzătoare detalii pe seama unei personalități, a unui eveniment istoric.

Universitarul Nicolae Ciachir stârnea interes și admirație, nu neapărat prin discurs, ci mai ales prin pledoarie argumentată și mereu capabilă să susțină noi elanuri și energii de căutare. Dacă ar fi lăsat în urma sa doar amintirea unui profesor, chiar de neuitat, ar fi destul pentru a-i rămâne, mulți, desigur, foști studenți sau colaboratori, dar și instituții, mereu recunoscători. Însă – adăugăm aici și subliniem – Nicolae Ciachir a conferit mereu istoricului, deci celui care se dedică cunoașterii istoriei de țară și de neam, celui care numește virtuțile și scăderile deopotrivă pentru a folosi alor săi, **respect** și **recunoștință**. Dintr-o atare filosofie a stimulat pe mulți să se dedice istoriei, să caute împliniri prin cercetarea ei, să aspire la nobilul titlu de istoric. Atât de puternic a fost acest stimul, personalizat, încât chiar cei din propria familie nu l-au putut evita.

Pledant pentru istoria la catedră, în prestigioase reuniuni naționale și internaționale, dar și prin cărți, studii și conferințe, Nicolae Ciachir a făcut mereu apel la rațiune, la bună înțelegere și vecinătate, la cooperare între popoarele sud-estului european.

Demersul său este de recomandat celor care încă împart lumea – și istoria ei – fără să-i includă decât pe cei mari și ne îndreptățesc astfel mulțimea celor care – mai mici ca număr ori putere – au adus, și vor aduce contribuții esențiale la progresul omenirii.

ISTORICUL NICOLAE CIACHIR, MENTOR ȘI PRIETEN

Prof. dr. Gelcu MAKSUTOVICI

Motto : „Cum arată astăzi școala,
Va arăta mâine țara „

Spiru Haret

În dimineața zilei de 12 iulie 2007 s-a stins din viață în mod surprinzător și fulgerător istoricul Nicolae Ciachir, personalitate proeminentă a învățământului românesc universitar, strălucit cercetător în domeniile balcanistic, slavistic, istoria modernă universală și relații internaționale, autor de cursuri universitare, cărți de largă circulație, articole de specialitate publicate în țară și străinătate. A onorat cu prezența sa catedre de istorie universală ale Universității București, Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”- București, prezență activă la cursurile de vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte sau ale celei de la Sala Dalles din București.

A fost laureat al premiului Academiei Române, cavaler al ordinului bulgar „Metodiu și Chiril” clasa I-a, cu numeroase distincții albaneze, iugoslave, turce, apreciat în țară și străinătate pentru amplitudinea studiilor sale materializate în cărți de referință, studii și comunicări prezentate la sesiuni și congrese științifice. A lăsat un gol vizibil în cercetarea științifică a istoriei sud-estului european, dar mai ales ca președinte fondator al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, cu o prodigioasă activitate datorată modului său de a-și atrage colaboratorii. Moartea l-a surprins lucrând la îngrijirea unei noi ediții a cărții sale ***Un istoric român ancorat în lumea contemporană***, o reală sinteză autobiografică în care sunt cuprinse momente inedite de istorie trăită, descrise evenimente și persoane ce i-au marcat viața sau i-au intersectat-o în diferite împrejurări. Ținea foarte mult la apariția acestei noi ediții pentru a fi prezentată la cursurile din acea vară la Vălenii de Munte,

citadela spirituală a lui Nicolae Iorga. Dintre numeroasele sale cărți cităm: *Războiul pentru independența României în contextul european, Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă, Marile puteri și România, Diplomația europeană în epoca modernă, Istoria relațiilor internaționale (1648 – 1947), Istoria slavilor, Din istoria Bucovinei (1775 – 1944), Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui de al doilea război mondial, Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin, Istoria universală modernă, cursurile universitare litografiate, peste 400 de studii științifice* apărute în reviste din țară și străinătate, articole de popularizare a istoriei naționale și universale.

Am avut șansa de a-i fi alături încă din anii studenției, îndrumându-mă spre a mă ocupa de istoria statelor din sud-estul Europei; i-am fost apropiat până în ultima clipă a vieții sale în calitatea mea de secretar general al Asociației de Balcanistică și Slavistică, dar și ca prieten, cunoscându-i îndeaproape bucuriile și necazurile, lupta pentru existență și performanță științifică. Am colaborat împreună la publicarea unor cărți, comunicări științifice sau articole apărute în țară și străinătate cu subiecte ce au mers de la teme precum: „Studii și documente despre istoria albanezilor din România”, Editura Ararat, București, 1982, 208 p., „Skanderbeg” în Magazin Istoric nr. 1, ianuarie 1968, „Mișcarea revoluționară macedoneană Ilinden în documente românești Congresul Ilinden 1903”, 29 mai 1968 Ohrid, publicată în 1970 la Skopje. „Rolul românilor în lupta pentru independența popoarelor din Balcani” comunicare ținută la Muzeul de Istorie a României, 6 mai, 1976; „Momente din relațiile cultural-politice româno-albaneze” la ADIRI, 29 iunie 1967, „Personalitatea eroului albanez Gheorghe Kastriotul Skanderbeg în unele lucrări românești” (cu ocazia împlinirii a 500 de ani de la moartea eroului), ADIRI; 8 februarie 1968, publicată apoi în limba franceză la Tirana în Deuxieme Conference des Etudes Albanologiques vol I, pp. 697 – 707, 1979.

Înființarea cursului de istoria Albaniei la Universitatea Valahia din Târgoviște se datorează tot acestui dăruit om, înființare la care au participat, pe lângă conducerea Universității, I.P. Vasile Costin Arhiepiscopul Târgoviștei, ambasadorul Republicii Albania la București Excelența Sa Fran Cukaj, iar în ultimii ani tot mai activă prezența împreună la catedra Universității de vară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte și întâlnirile amicale cu românii din afara țării, îndeosebi cu cei din Basarabia și Bucovina sau Balcani. În afara

sesiunilor științifice naționale și internaționale privitoare la istoria sud-estului Europei, a celor organizate sub egida Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, Uniunea Culturală a Albanezilor din România (UCAR), bine cunoscute, menționăm și câteva dintre manifestările organizate sub egida Universității Populare I. Dalles din București, precum ar fi: „60 de ani de la crearea statului modern albanez”, temă expusă de Nicolae Ciachir și Gelcu Maksutovici în ziua de 4 noiembrie 1972 în sala din Biserica Amzei, „30 de ani de la eliberarea Albaniei de sub dominația fascistă - sărbătoarea națională a Republicii Albania” din 29 noiembrie 1974, împreună și cu prof.univ. Constantin Velichi, sala din Șoseaua Kiseleff nr. 3, „Coordonate contemporane ale Iugoslaviei” în 25 aprilie 1980, urmată de „Tradiție și actualitate în istoria poporului albanez” din 26 noiembrie 1980, sala Biserica Amzei, „Prin orașele Iugoslaviei” din ciclul „Note de drum din țările socialiste”, urmate de proiecții de diapozitive și filme artistice, expuneri aparținând prof.univ.dr. Nicolae Ciachir și Gelcu Maksutovici - doctor în științe istorice. O manifestare științifică de excepție cu tema „550 de ani de la unirea albanezilor sub Skanderbeg. Relații româno - albaneze” a avut loc în ziua de joi 3 martie 1994, la sediul Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (ADIRI) de la casa Titulescu, susținută de Academician Virgil Cândea, prof.dr. Nicolae Ciachir, prof.dr. Gelcu Maksutovici, prof.dr. Florin Constantiniu. Menționăm că la aceeași prestigioasă instituție făcusem o comunicare împreună cu mentorul meu intitulată „Gherghi Kastriotul Skanderbeg în unele lucrări românești” în data de 8 februarie 1968. Aceeași temă a lui Skanderbeg văzut din alte unghiuri și cu aceiași autori se regăsește și în alte publicații.

Acestea sunt doar câteva exemple din multitudinea expunerilor și articolelor publicate aici, în Albania, Iugoslavia, Bulgaria sau Turcia cum ar fi: Flaka e vellazerimit, Fjiala etc. Dintre articolele mai puțin cunoscute publicului larg și specialiștilor sunt cele din publicația Uniunii Culturale a Albanezilor din România numită „Albanezul” (Shqiptari) O parte au fost traduse și în limba albaneză, apoi republicate în revistele albaneze. Iată câteva: „Contextul european al proclamării Independenței de stat a Albaniei” (Albanezul - Shqiptari nr. 3, oct. 1993, p. 3), „Date inedite despre albanezii, cetățeni străini așezați pe teritoriul României în anul 1943” (nr. 32, martie 1996, pp.1-2), amintesc ultima comunicare ținută împreună a fost cea referitoare la „Skanderbeg – 600 de ani de la naștere”, prof.dr. N. Ciachir a vorbit despre

„Skanderbeg și Balcanii”, Gelcu Maksutovici, „Skanderbeg și românii”, iar Gheorghe Micu „Skanderbeg în literatură”, rememorare ce a avut loc în sala Lapidarium, joi 20 octombrie 2005, la Muzeul Național de Istorie a României în colaborare cu „Magazin Istoric”, Uniunea Culturală a Albanezilor din România și Asociația de Balcanistică și Slavistică din România.

Cei care am audiat prelegerile de istorie ale universitarului Nicolae Ciachir în primii ani din a doua jumătate a secolului XX, ne amintim cu respect și venerație de tânărul asistent și apoi lector; ulterior, după susținerea doctoratului, avea să devină conferențiar și mai apoi profesor; în același timp un strălucit cercetător al istoriei URSS, dar mai ales a întregului spațiu sud-est european; nu vom uita modul său de expunere clară și convingătoare a documentelor ce însoțeau tema predată la curs, cu citarea celor mai convingătoare pasaje din scrierile scriitorilor români, ruși, bulgari, sârbi, iar mai târziu și albanezi. Modul său de comportare era apropiat, prietenos însoțit de „anecdote ale vremii” atunci când era convins că în jurul său se află oameni de încredere.

Am avut prilejul de a fi admis student al Facultății de Istorie – Universitatea București, în toamna anului 1951, în prima promoție de cinci ani, deși mai toți candidații eram absolvenți a 12 clase liceale, fiind desemnați a fi, cum se spunea atunci, unor secții de cercetare științifică și diplomatie, dovada constând în exigența la examene și mai ales la cel de absolvire, în anul 1956. Pentru o mai corectă apreciere a promoției, președinte al Comisiei examenului de stat a fost numit Academicianul Constantin Daicoviciu, de la Universitatea din Cluj, deși avusesem pe parcursul celor cinci ani de studii personalități de seamă ale științei și învățământului românesc precum Acad. Emil Condurache la „Istoria veche”, Academician Andrei Oțetea la „Epoca Renașterii”, scriitorul Dumitru Almaș pentru „Istoria Franței și a Chinei”, Dionisie Pipidi, ginerele lui Nicolae Iorga, alții de același calibru, iar la „Istoria URSS” pe doamna Valeria Costăchel, ce avea ca asistent pe tânărul basarabean Nicolae Ciachir, bun cunosător al limbii ruse, care o corecta de multe ori pe dna profesoară în formularea în limba română a unor texte din limba rusă.

În aceste condiții, începând cu anul II de facultate, la seminarii, l-am cunoscut mai îndeaproape pe asistentul, lectorul și mai târziu profesorul Nicolae Ciachir, de care avea să mă lege o prietenie frățească, durabilă până la sfârșitul vieții sale în anul 2007.

Trebuie să afirm de la început că mi-a fost mentor și prieten, îndrumător permanent pe tot parcursul strânsei noastre relații de colaborare în varii domenii, începând prin convertirea mea spre istoria sud-estului Europei, în susținerea tezei mele de doctorat și apoi în coordonarea activității Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, al cărei președinte fondator a fost, eu îndeplinind funcția de secretar general al acesteia. Tot dânsului îi datorez prezența mea la o serie de Congrese și Conferințe internaționale, dar mai ales la semnarea unor articole de specialitate în reviste de prestigiu din țară și străinătate.

Îmi amintesc cu nostalgie anii studenției când, datorită apropierii ca vârstă, devenind prieteni, ne permiteam ca în „recreația mare” să plecăm împreună de la Facultate până la Restaurantul Capșa, pentru o cafea sau eventual un pahar cu bere, dar, în același timp, mărturisesc că relațiile dintre noi au fost întotdeauna de la profesor la student; l-am respectat și i-am rămas devotat până la sfârșitul spontan, neprevăzut al morții sale.

Într-una din vizitele în Țara vulturilor - Albania, împreună cu dl Academician Emil Condurachi, eram deseori invitați la reședința ambasadorului român de atunci la Tirana, dl Manole Bodnăraș, persoană foarte agreabilă, care ne furniza multe date inedite din politica țării noastre. Atunci, în acea ambianță, i-am vorbit pentru prima dată profesorului meu despre afecțiunea și respectul ce-l port profesorului Ciachir, detaliind împrejurările în care mi s-a imprimat ca mentor în întreaga mea formație de istoric. La început a fost surprins, apoi încet, încet, m-a aprobat și pentru prima oară am aflat cât de mult a fost nedreptățit în facultate. Profesorul mi-a vorbit și de îndrăzneala lui Ciachir în abordarea anumitor teme ale istoriei, pentru care considera că realmente trebuie avute în vedere și demne de luat în seamă. Mai târziu, când lucram la Muzeul Național de Istorie a României, am fost vizitat de dl. academician Emil Condurache, înaintea plecării sale la un Congres sau Conferință internațională la Belgrad, întrebându-mă dacă N. Ciachir ar fi putut participa? După opinia mea, era cel mai îndrituit pentru o astfel de ocazie. Ceva mai târziu profesorul Ciachir a studiat aproape doi ani în fosta Iugoslavie, timp în care a elaborat o „Istorie a Serbiei” în baza documentelor de arhivă. În aceeași perioadă eu și soția mea eram în drum spre Croația și făcând un popas la Belgrad, atunci, profesorul mi-a vorbit despre mulțimea documentelor din Jugoslavia privitoare la raporturile românilor cu această zonă a Balcanilor de vest. Mă sfătuia să

zăbovesc mai mult pentru a cerceta aceste documente, numai că eu eram așteptat la Zagreb ca invitat al acad. Aleksandar Stipcevic, care tipărise la editura Il Saggiatore din Italia o remarcabilă lucrare „Gli Illiri” cu documente inedite din întregul spațiu sud-est european. Profesorul Ciachir s-a arătat foarte interesat de această lucrare, iar la sosirea sa în București am încercat publicarea ei și în limba română, din păcate un proiect nerealizat, datorită opoziției unei tovarăse de la CCES, Tamara Dobrin, care, ulterior, avea să refuze și publicarea tezei mele de doctorat „Albania în anii celui de-Al Doilea Război Mondial”.

Între alții, teza de doctorat fusese văzută cu atenție de prof.univ.dr. N. Ciachir și completată chiar cu unele referințe din arhiva sa personală.

Sunt fragmente dintr-o vastă „arhivă sentimentală” privitoare la „prietenia dintre profesor și student” existentă în decursul deceniilor ce au urmat, până la dispariția fizică a profesorului, căruia îi sunt dedicate acum câteva frânturi din noianul de amintiri comune, îndeosebi în publicarea împreună a unor articole și studii în reviste din țară și străinătate.

În primul său volum de evocări, 1927 – 1949, apărut în 2001, intitulat *Un istoric român ancorat în lumea contemporană*, încă de la primele pagini face referiri la foștii săi studenți, scriind: „În lunga mea carieră – de la preparator și asistent, inclusiv profesor (1949 – 2000) – a trecut prin mâna mea o pleiadă de excepție, ai cărei membrii s-au remarcat în timpul studenției sau ulterior. Dintre aceștia enumăr câțiva: Răzvan Theodorescu, Iulian Antonescu, Panait I. Panait, Ioan Talpeș, Radu Florescu, Alexandru Vulpe, Victor Ionescu, Ion Chiper, Gheorghe Ioniță, Iulian Cârțână, Gelcu Maksutovici, Gheorghe Iscru, Cornel Lungu, Ion Bitoleanu, Gheorghe Dumitrașcu, Ștefan Stanciu, Nicolae Petrescu, Nicu Mocioiu, Ion Calafeteanu, Constantin Bușe, Ioan Scurtu, Lucian Boia, Dan Zamfirescu, Dan Mazilu, Dorin Gămulescu, Maria Totu, Florentina Căzan, Elena Căzan, Ileana Georgescu. Un loc aparte îl ocupă Florin Constantiniu, pe care-l consider cel mai mare istoric al nostru în viață.”

Cu foarte mulți foști studenți dintre cei citați, avea să aibă ulterior „relații colegiale” îndemnându-i să scrie și să publice lucrări de istorie, la unele dintre ele fiind coautor, în dorința de a le stimula munca de cercetare. În ceea ce mă privește nu pot trece cu vederea faptul că m-a deturnat de la intenția de a mă ocupa de „Revoluția Franceză” arătându-mi că încă nu cunoșteam multitudinea scrierilor în diferite țări ale lumii referitoare la această problemă, dirijându-mi preocupările către istoria sud-estului european, cu precădere aceea a poporului

albanez cu care știa că am unele afinități datorită provenienței tatălui meu dintr-o zonă a fostei Jugoslavii, în care trăiau mulți albanezi, dânsul fiind printre primii care au sesizat că numele meu de Maksut este slavizat în Maksutovici.

De altfel, în lucrarea sa definitivă de evocări, *Un istoric român ancorat în lumea contemporană*, ediția 2003, a dedicat comunității albaneze din România cele mai vibrante pagini din istoria acestora pe pământ românesc, sub titlul „Albanezii cei mai fideli minoritari din România. De la Vasile Lupu și Dora d’Istria, la Victor Eftimiu și Gelcu Maksutovici”.

În semn de respect și recunoștință am urmărit cu mare atenție scrierile sale și în măsura posibilităților mele pe multe dintre acestea le-am recenzat în reviste cunoscute ca: *Revue des etudes sud-est europeennes*, *Anale de istorie*, *Contemporanul*, *Revista arhivelor*, *Revue roumaine d’études internationales* etc spre a înlesni și nespecialiștilor acces la întrebările și cunoașterea istoriei unui spațiu cu multe contradicții social-naționale.

Cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani, conducerea UCAR trimitea profesorului universitar Nicolae Ciachir o telegramă de felicitare, iar în ziarul *Albanezul* (anul VI, nr. 1 (54) ianuarie 1998) era publicat un articol „La mulți ani domnule profesor!” în care se consemna: „Profesorul Nicolae Ciachir a împlinit 70 de ani. Incredibil pentru tinerețea sa spirituală și puterea de muncă, atât pe plan științific și la catedră, cât și în cel publicistic...” cu o notă a redacției în care se consemna: „... născut în 21 decembrie 1927 în comuna Vaisol, județul Ismail... actualmente șeful catedrei de istorie-arheologie din Târgoviște. A conferențiat la numeroase universități din străinătate, ca de exemplu: Toronto, Moscova, Poznan, Bratislava, Istanbul, Sofia, Tirana, Prishtina, Skopje, Atena, Belgrad, Zagreb ș.a.”

În acest sens, pot mărturisi că prin moartea sa am pierdut un îndrumător și părinte spiritual de excepție căruia îi voi purta întotdeauna amintirea de mentor, profesor și prieten.

Profesorul Nicolae Ciachir rămâne o permanență în conștiința foștilor săi studenți pentru bonomia, ținuta prelegerilor, modul de a se apropia, sinceritatea conversației și a aprecierilor fără menajamente atunci când se produceau unele „deraeri”. Era sincer și tranșant, exigent cu sine și cu ceilalți în privința interpretării și afirmării adevărilor autentice ale istoriei naționale și universale. A fost un patriot înflăcărat iubindu-și țara și neamul, el, care a fost nevoit să ia drumul pribegiei atunci când Basarabia natală a suferit ocupația

străină, a venit și a trăit în România slujind istoria neamului românesc și a altor popoare cu credință și devotament. Martoră îi este și cartea sa de suflet: ***Un istoric român ancorat în lumea contemporană***, unde sunt oglindite concepțiile sale, puterea de sinteză în caracterizarea oamenilor, a unor evenimente, unele complet inedite în derularea istoriei trăită în direct.

Deși i-am fost permanent apropiat, din primii mei ani de facultate până la moartea sa, în trecerea anilor Profesorul Ciachir devine un personaj de legendă prin tumultoasa sa viață de român basarabean refugiat în teritoriul liber al României, în condiții greu de redat chiar și după trecerea atâtor decenii. Cu timpul, probabil voi reuși să răsfoiesc articole și lucrări scrise și publicate împreună, la care se vor adăuga amintirile unor întâlniri comune cum au fost reuniunile științifice, recepțiile de la ambasadele Albaniei, Bulgariei, Turciei sau Iugoslaviei, conferințele ținute împreună îndeosebi la tribuna Universității Populare Dalles din București, convorbirile de la Capșa sau restaurantul CCA, iar în ultimii ani ai vieții sale întâlnirile din apartamentul închiriat într-un cartier bucureștean, unde s-au derulat ultimii săi ani de viață, uitat de mulți cărora le fusese apropiat, cel puțin din punctul dânsului de vedere. Celor mai puțini care-l venerăm și astăzi, rămâne un personaj de legendă, un prieten dispărut, de neînlocuit.

Evocarea personalității și vieții profesorului Nicolae Ciachir este nu numai o datorie profesională, ci și una sentimentală, de sinceră și afectuoasă recunoștință pentru prietenia dăruită și îndrumarea competentă de care m-am bucurat peste o jumătate de veac în preajma Domniei Sale.

PESTE PATRU DECENII ALĂTURI DE PROFESORUL NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Radu Ștefan VERGATTI

În foarte puține rânduri voi prezenta câteva dintre amintirile ascunse în sufletul și în mintea mea, din perioada în care am trăit și am lucrat alături de profesorul Nicolae Ciachir. Născut la 20 decembrie 1927, în comuna Vaisal, astăzi integrată în Republica Ucraina, era fiul cadet al preotului român din localitate. Când l-am cunoscut eu, în anul 1958, în primul meu an de studenție, era un om fermecător, component al catedrei de Istoria U.R.S.S., condusă de erudita profesoară Valeria Costăchel.

Nicolae Ciachir, cu un spirit funciar, vesel, știa să transmită cunoștințele către studenți la cursuri și la seminarii într-o formă plăcută, atractivă. Meritul său era acela de a ști să îmbine, să împăneze istoria rigidă, scolastică, cu cea anecdotică. În felul acesta se rețineau mult mai ușor cele expuse. Știind bine limba rusă, limba franceză și limbile balcanice, a avut acces la o documentație largă. Deoarece era un om vrednic, dotat cu o inteligență remarcabilă, a scris enorm. În perioada în care în Facultatea de Istorie din București nu existau cursuri tipărite, Nicolae Ciachir, în anul 1959, a publicat cursul de Istoria U.R.S.S. - epoca modernă.

Apoi a publicat numeroase cărți, specializându-se în domeniul problemelor războiului Crimeei și a celui de independență al românilor. A avut bunătatea să mă ia alături de el, colaborator, coautor pentru publicarea unui articol mare, în anul 1977, despre unirea Dobrogei cu România. Atunci eram ostracizat, blocându-mi-se cele scrise de mine. Nicolae Ciachir m-a ajutat să ies oarecum din starea de blocaj prin semnarea mai multor studii și cărți în colaborare. Am scris că m-a ajutat oarecum, deoarece era un om cu puteri limitate. Anul 1977 a fost vulcanic pentru lumea universitară și a cercetătorilor. Cei care aveau rude în străinătate – cazul meu – ori cei cu păcate de-ale familiei au fost expulzați din mediul universitar și cel al cercetării. A fost o situație nefericită în care am fost aruncat datorită unor păcate pentru care nu puteam și

nu pot să fiu făcut responsabil. Nicolae Ciachir nu m-a părăsit. A continuat prietenia cu mine.

În anul 1980 am participat împreună la Congresul Internațional al Istoricilor de la București. Pot spune că, datorită lui, intervenția mea a fost apreciată de membrii delegației franceze. Apoi, profesorul Nicolae Ciachir, cu curaj, mi-a încredințat un seminar, deși fusesem trecut ca profesor dr. cu gradul I la un liceu industrial. În anul 1985 a susținut participarea mea la Congresul Internațional al istoricilor de la Stuttgart. Din nou a fost inspirat. În *Revue des Etudes Byzantines* singurul articol menționat în 1987, ca urmare a Congresului de la Stuttgart, a fost cel scris de mine despre cronicarii cruciadei a IV-a și românii din sud-estul Europei.

În fine, au apărut evenimentele din anul 1989. A izbucnit invidia colegilor din Facultatea de Istorie contra profesorului Nicolae Ciachir. În anul 1992 l-au pensionat prematur, forțat. Ca urmare, s-a mutat în anul 1992, la nou creată Universitate de stat Valahia din Târgoviște, la Facultatea de științe umaniste. Imediat a fost numit, în mod firesc, șef de catedră. A depus o muncă grea, dar rodnică. De la început a organizat predarea istoriei. I-a fost greu, deoarece s-a lovit de permanenta opoziție a geologului Marin Cârciușmaru, care încerca să predea preistoria și avea funcție de conducere. Cu dificultate, cu sprijinul fostului rector, dl profesor Ion Oprea, în anul 1999 m-a adus și pe mine la Universitatea Valahia. I-am fost și-i sunt recunoscător. În luna ianuarie a anului 2000, în urma unui concurs, am ocupat postul de conferențiar. Comisia de concurs a fost prezidată de academician prof. univ. Ștefan Ștefănescu.

De atunci a reînceput colaborarea strânsă cu profesorul Nicolae Ciachir. Din păcate, la începutul anului 2000 vechiul meu prieten a suferit un infarct. Împreună cu conf. Ion Stanciu l-am suplinat pe prof. Nicolae Ciachir la catedră. Din păcate, el nu și-a mai revenit. Starea sănătății a impus să fie pensionat în anul 2002. Chiar după pensionare am continuat să lucrez împreună cu el. Mi-a părut rău că l-am văzut stingându-se pe încetul, de la o zi la alta. Nu mai era omul așteptat de studenți, în special la muncă patriotică, unde nopți întregi le povestea diverse anecdote istorice. Slăbit, o umbră a bărbatului voinic din trecut, în anul 2003 a participat la lansarea unei cărți scoasă de acad. Cornelia Bodea. A fost greu de recunoscut. Am fost de mai multe ori să-l vizitez. Starea fizică nu-i era bună. În schimb, în conversații era încă scriitor. Pot s-o scriu,

deoarece am vorbit ades la telefon până a trecut la cei drepți, în ziua de 12 iulie 2007.

Așa cum un pom se judecă după fructe, un profesor este apreciat după ce a lăsat în urmă - elevi, studenți, manuale, cărți, articole, comunicări... Dacă acceptăm acest raționament, atunci profesorul Nicolae Ciachir este de toată lauda. A format o școală din care au ieșit buni dascăli și cercetători, a lăsat numroase manuale și cărți folosite și după ce el nu a mai fost. La târgurile de carte și după anul 2007, pe standuri erau mereu expuse cărțile semnate Nicolae Ciachir. Mai mult, în anul 2013, la o sesiune a Academiei Române prof. Vladimir Iliescu de la Aachen l-a elogiât ca pe unul dintre cei mai mari balcanologi.

Personal, închei aceste rânduri dedicate fostului meu prieten, considerând că nu este mai mare glorie ca aceea de a fi cinstit după moarte de oameni care-i poartă recunoștință și se hrănesc și astăzi din spiritul lui.

NICOLAE CIACHIR – MODEL DE GENEROZITATE ȘI OMENIE

Prof. univ. dr. emerit Iulian CÂRȚÂNĂ

Am avut marea șansă în anii frumoși ai studenției 1954-1959 să am ca asistent la cursurile de istorie modernă universală un om care excela prin bunătatea sufletului său, gata în orice moment să ne ajute cu sfaturile sale, ca un dascăl adevărat.

Erau momente grele la o facultate de științe sociale în care, în primii ani, totul era controlat de consilierii sovietici care, împreună cu un decan slugarnic, Florența Rusu, și cu un secretar de partid fără studii terminate, Sașa Mușat, introduseseră o atmosferă apăsătoare, de suspiciuni și intrigă. Numai că la catedrele de istorie funcționau profesori de mare prestigiu care, alături de unii asistenți tineri, printre care se numără și Nicolae Ciachir, au reușit să ne învețe, cu toate riscurile, istoria adevărată, predând cu rigurozitate, atât cât se putea în acele împrejurări, istoria neamului românesc și istoria umanității.

În anul 1959, după susținerea examenului de stat, am fost repartizat ca preparator la catedra de istorie a României, devenind coleg cu lectorul univ.dr. Nicolae Ciachir cu care, timp de peste patru decenii, am conlucrat atât la Facultatea de Istorie a Universității din București, cât și la Universitatea Hyperion din București, cunoscând mai îndeaproape pe cel de care mă leagă amintiri din cele mai plăcute.

Îmi aduc aminte cu câtă grijă se preocupa profesorul Nicolae Ciachir de a face cunoscută generațiilor de studenți istoria popoarelor din zona Balcanilor, el fiind în acei ani singurul specialist în istoria Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, Turciei și Greciei moderne. Stau mărturie în acest sens volumele de istorie modernă și contemporană a acestui spațiu geografic, pe care l-a prezentat cu obiectivitatea omului de știință, după studii de ani de zile în arhivele de la Belgrad, Sofia, Tirana, Istanbul și Atena.

Un episod care îmi aduce aminte de profesorul Nicolae Ciachir este următorul: era în toamna anului 1989, când în țară se conturau evenimente imprevizibile pentru mulți dintre noi. Băiatul profesorului, Dan Ciachir, un

intelectual și el, cu vederi mai „liberale” s-a alăturat unor intelectuali care criticau regimul totalitar și au trimis o scrisoare la postul de Radio „Europa Liberă”. Imediat, atât în Facultatea de Istorie a Universității din București, cât și în organismele de partid din centrul universitar a început o acțiune a celor care, direct ori indirect, aveau o legătură cu acțiunile de critici adresate conducerii de partid și de stat, propunând chiar scoaterea din facultate. Pe atunci eram prorector al Universității din București și împreună cu secretarul Comitetului de partid pe universitate, Gheorghe Dincă, i-am convins pe cei îndreptățiți să ia măsuri, ca profesorul Nicolae Ciachir să-și continue activitatea. Am avut atunci o discuție cu Domnia sa și pot spune că din acel moment am devenit și mai apropiați.

Din 1995 eu am devenit decan și prorector al Universității Hyperion, având în profesorul Nicolae Ciachir, care a predat și seminarizat disciplinele de istorie modernă universală, un mare sprijin în acreditarea Facultății de Istorie a Universității Hyperion din București.

Din păcate, starea sănătății profesorului Nicolae Ciachir s-a înrăutățit brusc și, după puțină vreme, în anul 2007 bunul meu prieten ne-a părăsit, lăsând în urma sa o amintire care nu se va șterge niciodată.

UN OM ȘI UN ISTORIC EXCEPȚIONAL, PROFESORUL UNIVERSITAR DOCTOR NICOLAE CIACHIR

Prof. dr. emerit Maria TOTU

Este greu să cuprind în cuvinte personalitatea complexă și tumultoasă a celui care a fost omul, profesorul și colegul Nicolae Ciachir. În vremea studenției mele, era cunoscut deja înainte de a-l audia ca profesor (lector conform gradului didactic). I se dusesse faima de mare vorbitor de limbi slave, iar colegii mei, trudituri la greu pe textele de limbă rusă, își exprimau nedisimulat uimirea și admirația față de capacitatea lingvistică a tânărului istoric, afirmat ca slavist și balcanist.

Direct, franc, vesel și plin de viață, prezent permanent în mijlocul studenților, Nicolae Ciachir devenise pentru mulți dintre colegii mei un frate mai mare, gata să le dea un sfat sau un sprijin concret, la nevoie. L-am cunoscut mai bine apoi, în calitate de coleg, deși am făcut parte din catedre diferite. Am remarcat în acei mulți ani de activitate comună profesionalismul, extraordinara sa putere de muncă, modestia, demnitatea, obiectivitatea și omenia de care a dat dovadă profesorul Nicolae Ciachir în munca sa. Fără îndoială, Nicolae Ciachir a fost un cercetător de mare valoare și un dascăl cu vocație și talent pedagogic.

Facultatea de istorie a Universității din București dispunea de profesori minunați, care se distingeau prin înalta ținută a cursurilor predate. Unii dintre ei se remarcău și prin talentul oratoric. Între ei s-a aflat și profesorul Nicolae Ciachir. Lecțiile sale aveau informația istorică la zi, erau vii și, deci, captivante. În afara cursurilor de o varietate deosebită, uimitoarea hărnicie a istoricului Nicolae Ciachir se întrupa într-o operă de zeci de tomuri. Dacă raportăm mecanic opera sa la cei 50 de ani de activitate didactică, constatăm că profesorul Nicolae Ciachir a scris și publicat anual o carte și aproape 40 de studii și articole. Este aceasta o expresie grăitoare a muncii constante, tenace și responsabile, dar și a pasiunii puse în cunoașterea trecutului istoric.

Profesorul universitar doctor Nicolae Ciachir ne-a dăruit o operă complexă și durabilă. Cunoașterea istoriei universale și în special a istoriei slavilor și a statelor balcanice, i-au permis să abordeze problematica istoriei moderne a României într-o viziune înnoitoare, amplă și nu izolată, statică, calități care au fost onorate de Academia Română printr-un premiu.

În altă ordine de idei, Nicolae Ciachir a fost, în adevăratul sens al expresiei, un om al cetății. El a participat la activitățile diverselor organizații, comitete naționale și internaționale, reprezentând cu cinste România și școala istorică națională.

A fost permanent un om de curaj, spunându-și deschis păreri și susținându-le cu hotărâre, atunci când știa că are dreptate. Am avut destule ocazii și eu să constat aceste calități în activitatea profesorului din facultate. Și, deși n-am fost prieteni, și nici măcar apropiați, am putut să remarc și să prețuiesc, de asemenea, disponibilitatea sa de a-și ajuta colegii în situații grele.

Am văzut, personal, cu câtă delicatețe sufletească a reușit să-i fie aproape profesorului Vasile Maciu în ultima parte a vieții sale, când era măcinat de o cumplită maladie. Nicolae Ciachir venea special la catedră pentru a-l vizita pe profesorul Vasile Maciu, un om mai închis de felul său. Vizitele au căpătat un caracter permanent. Respirând vitalitate și încredere în viitor, Nicolae Ciachir îl îmbărbăta, îi prezenta întâmplări hazlii sau rețete diverse de întărire a rezistenței, îi facilita consultațiile la diversele somități medicale ale vremii, se angaja să-i găsească medicamentele necesare și sfârșea invariabil cu sfatul de a se apela și la un pahar de vin natural, neapărat roșu, ca întăritor.

Din toate aceste scurte întâlniri, devenite curente, marele profesor Vasile Maciu, vizibil marcat de boală, pleca întărit și cu mai multă încredere. A fost atunci profesorul Nicolae Ciachir un adevărat medic de suflet.

De aceleași sentimente de om de omenie și de bun coleg, m-a asigurat și pe mine, profesorul Nicolae Ciachir, în momente de mare zbucium personal. Nu m-am mirat de purtarea lui aproape singulară, pentru că Nicolae Ciachir a fost, întotdeauna, egal cu el însuși și, spre cinstea lui, total lipsit de gânduri ariviste și de oportunism. Iar, între noi, a domnit permanent un respect reciproc desăvârșit.

Vremurile, cu cortegiul de diverse încercări, nu l-au doborât. El le-a înfruntat cu un curaj deosebit și cu dârzenia și demnitatea care l-au caracterizat în întreaga sa viață.

Îl păstrez în amintire, ca urmare, pe savantul istoric Nicolae Ciachir, ca pe o figură luminoasă de om excepțional, în adevăratul și largul înțeles al acestor cuvinte.

NICOLAE CIACHIR - AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

Prof. univ. dr. Ioan SCURTU

În anul universitar 1959/1960 - când eram în anul III la Facultatea de Istorie a Universității din București - cursul de Istoria modernă a URSS a fost predat de lectorul Nicolae Ciachir.

Era un domn înalt, cu fruntea bombată, părul mare și puțin creț, avea o față extrem de mobilă și o voce puternică. De la prima oră ne-a spus că i s-a repartizat acest curs la începutul lunii septembrie, n-a avut timp să-l pregătească, ne predă cât material documentar are, după care - neputând să ne dea pauză ca să nu-i deranjăm pe ceilalți profesori cu gălăgia noastră - ne va citi din romanul *Război și pace* de Lev Tolstoi. Ne-a spus-o pe un ton vesel, astfel că noi, studenții, l-am aprobat întrutotul.

Apoi ne-a vorbit despre periodizarea istoriei Rusiei și importanța istoriei moderne, după care a scos din geanta sa de piele o carte masivă, din care a început să citească. Avea o dicție perfectă și gesticula ca un adevărat actor.

Prelegerile următoare s-au desfășurat identic, astfel că noi așteptam cu interes nu numai cursul, ci și momentul când domnul Ciachir scotea din geantă romanul, începând să citească.

Poate părea curios, dar cu acel prilej am înțeles pe deplin faptul că Lev Tolstoi a descris evenimentele din Rusia, derulate la începutul secolului al XIX-lea, în culori atât de vii, încât am păstrat peste ani imaginea unei societăți plină de contradicții, dar care a făcut față invaziei lui Napoleon Bonaparte. Ambițiosul împărat, care cucerise aproape întreaga Europă, a suferit o grea înfrângere la Borodino și a trebuit să părăsească Rusia într-o degingoladă totală.

Nicolae Ciachir era un cercetător pasionat al arhivelor. Cunoștea limbile din spațiul balcanic, făcuse stagii de cercetare științifică în Bulgaria, Albania, Iugoslavia și Grecia, de unde a venit cu numeroase documente, pe care le-a valorificat prin comunicări, studii și cărți.

În scrierile sale a abordat o tematică largă: Unirea Principatelor, Războiul de Independență al României, România în Sud-Estul Europei, istoria Iugoslaviei etc. Toate întemeiate pe documente, cele mai multe inedite.

Participa la simpozioanele și conferințele științifice din statele balcanice, cunoștea pe istoricii din statele respective, era o personalitate respectată și căutată.

Nu aceeași era situația sa în facultate. Am fost prezent la mai multe sesiuni științifice, unde Nicolae Ciachir venea de fiecare dată cu informații și interpretări noi, întemeiate pe surse inedite. Cu acest prilej am constatat că în discuțiile pe marginea comunicărilor cei „mari” - profesori universitari, academicieni - evitau să se refere la contribuțiile lui Ciachir, dar se „gratulau” reciproc cu expresii precum: „excepționala comunicare”, „marele învățat”, „ilustrul nostru academician”, deși, cel mai adesea, respectivii nu aduceau nimic nou, „reîncălzeau o apă stătută”.

Mânați de invidie, aceștia au reușit să-i blocheze ascensiunea profesională, menținându-l timp de 12 ani pe post de lector (1955-1967).

Dar nici Ciachir nu le-o ierta. La toate ședințele - de catedră, de partid, de sindicat - ridica mereu problema cercetării științifice, susținând că un cadru didactic universitar se deosebea de un profesor de liceu prin studiile și cărțile publicate. Evident că această pledoarie nu plăcea celor care nu aveau “ce pune pe masă”.

Îmi amintesc că în iunie 1977 s-a organizat în sala de Consiliu a Facultății de Istorie o festivitate de sărbătorire a profesorului Emil Condurachi, cu prilejul împlinirii vârstei de 65 de ani (era născut în 1912). Decanul Ștefan Ștefănescu a ținut un discurs elogios, a răspuns Emil Condurachi, care a evocat momente din cariera sa, după care a urmat paharul de șampanie. S-a format un rând, fiecare ciocnea cu sărbătoritul, urându-i viață lungă, succes etc.

Când s-a apropiat Nicolae Ciachir, am auzit cuvintele rostite cu fermitate: “Tovarășe academician, acum, că ai depășit 65 de ani, vă urez să scrieți și dumneavoastră măcar o carte de 100 de pagini. Multă sănătate!” A ciocnit și a lăsat locul următorului coleg.

Pentru câteva clipe s-a așternut o liniște totală. Profesorul Condurachi a ieșit cu bine din acest moment neplăcut: “Dragă tovarășe Ciachir, mă consider prea tânăr pentru a scrie o carte!” La auzul acestor vorbe, am zâmbit cu toții,

atmosfera s-a destins, urările au continuat și totul s-a terminat într-o atmosferă plăcută.

La plecare, coborând împreună scările, Ciachir m-a întrebat: „Ți-a plăcut cum i-am tras-o?” Nu am îndrăznit să-i răspund, deși în sinea mea i-am dat dreptate.

Peste ani, Zoe Petre, fiica lui Condurachi, ajunsă după 1989 decan, a încercat să-l scoată pe Ciachir din facultate recurgând la studenți, care să-i boicoteze cursurile. Astfel, cu argumentul că nu era acceptat, urma să propună desfacerea contractului de muncă.

Numai că Nicolae Ciachir a reușit să dejoace această manevră printr-o formulă originală. La cursul său venea o studentă din anul I, care își lua conștiincios notițe, iar profesorul o servea în pauză cu cafea caldă din termos. Când vreun coleg de la Liga Studenților îi cerea să nu mai frecventeze cursurile celui „contestat”, aceasta replica cu fermitate: „Am venit în acesta facultate pentru a audia cursurile profesorului Ciachir și a mă specializa în istoria statelor din sud-estul Europei”.

Ca urmare, Ciachir și-a continuat activitatea la Facultatea de Istorie din București până la anii de pensie. Apoi s-a transferat la Universitatea Valahia din Târgoviște, unde a devenit un profesor respectat și iubit.

Nicolae Ciachir nu era omul care să ierte pe cei care i-au creat necazuri. Între aceștia și Zoe Petre, pe care a plasat-o între marile catastrofe ale României. În memoriile sale, publicate în 2001 a scris: „Nu sunt malițios dacă afirm că data de 23 august a fost nefastă pentru poporul român în trei rânduri. În primul rând, în 1939, când s-a încheiat pactul Ribbentrop-Molotov, care a dus la ciopârțirea țării; în al doilea rând 23 august 1944, când începe instalarea comunismului prin intrarea Armatei Roșii pe teritoriul României; în sfârșit, în al treilea rând, 23 august 1940 când s-a născut Zoe Petre”.

De-a lungul anilor am participat, împreună cu Nicolae Ciachir, la peste 20 de inspecții speciale pentru gradul didactic I, în diferite orașe și sate. Drumurile lungi, făcute adesea în condiții improprii nu mi s-au părut obositoare, deoarece Ciachir întreținea o atmosferă veselă și activă, povestind despre copilăria și tinerețea sa în Basarabia, apoi în vechiul Regat, despre oamenii pe care i-a cunoscut, evoca întâmplările prin care a trecut, care mai de care mai savuroase.

Povestea cu mult talent despre liderii politici Gheorghe Dimitrov, Iosiph Broz Tito, Nichita Sergheevici Hrușciiov; despre profesorii săi - Constantin C. Giurescu, Gheorghe Brătianu, Victor Papacostea, Ioan Hudiță, Ion Nestor; despre colegii din anii studenției ajunși mari personalități: mitropolitul Antonie Plămădeală, dirijorul corului Madrigal - Marin Constantin, Toma Caragiu - remumitul actor, Solomin Marcus - apreciatul matematician etc etc.

Alteori se referea la documentele recent descoperite în arhivele din Sofia, Belgrad, Tirana sau Atena, care ofereau o nouă imagine asupra unor evenimente privind relațiile dintre statele balcanice și rolul României. O făcea cu patos, având o puternică forță de convingere.

În vremea studenției mele erau câțiva profesori (noi așa le ziceam, deși ei erau lectori sau conferențieri) apropiați de studenți și mai ales de studente. Tânăr și plăcut, Nicolae Ciachir era admirat de multe dintre colegele mele de an (și nu numai). Dar, spre deosebire de alți profesori - Vasile Hurmuz, Viorel Sârbu, Ovidiu Trăsnea - care veneau la reuniunile noastre studențești, organizate la sfârșit de săptămână în Sala 1 de la etajul III din localul de atunci a Facultății de Istorie - unde dansau cu studentele, Nicolae Ciachir evita o asemenea expunere, preferând să invite, discret, pe câte una la restaurantul de la CCA (Casa Centrală a Armatei - Cercul Militar Național) și apoi ...

Nicolae Ciachir („nea Nicu”, cum îi spuneau unii, eu n-am îndrăznit să mă adresez astfel și îi ziceam „domnule profesor”) ne invita uneori la „un sprit”, prilej cu care ne povestea despre oamenii cu care s-a întâlnit, ce noutăți a aflat, ce se mai pune la cale, cine cu cine s-a certat sau s-a împăcat, cu referiri la domeniile cele mai diverse, începând cu politicienii și terminând cu actrițele.

Uneori evoca discuțiile avute cu diverși militari, mai ales cu cei cu care colabora la scrierea unor cărți sau organizarea unor sesiuni științifice. Am ținut minte acest fapt și mi-a fost de folos.

Din 1965 primeam fiecare an ordin de concentrare la armată în calitatea de ofițer în rezervă. Am făcut mai întâi o concentrare „cu scoatere din producție” pe timp de trei luni, apoi fără scoatere din producție, timp de șase luni, în fiecare sâmbătă de la 14,00 la 18,30.

Eram singurul din facultate și din Universitate la unitățile militare respective, care aveau un specific tehnic. Prima era o unitate de transmisiuni, cealaltă de aviație. Eram concentrați acolo ingineri, maiștri, tehnicieni, bucuroși să se întâlnească și să discute despre nouățile în domeniul specialității lor. Eu

mă simțeam stingher, nu aveam pregătirea necesară pentru a mă implica în dezbaterile lor, mă plictiseam, abia așteptam să treacă timpul pentru a pleca acasă.

Într-o zi am „ieșit la raport”, rugându-l pe comandantul unității de aviație (aflată pe DN-1, în apropiere de aeroportul Băneasa) să mă primească. I-am relatat situația în care mă aflam, iar dânsul m-a înțeles: putea să mă învoiască să plec mai devreme, sau chiar să lipsesc odată sau de două ori, dar mai mult, pentru că dânsul trebuia să trimită, după încheierea convocării, la Centrul Militar de care aparțineam, un raport privind activitate desfășurată și calificativele acordate.

Din discuție am înțeles că „cheia” se afla la Centrul Militar din Sectorul 3 de care aparțineam. Cum domnul Ciachir spusese că are relații în rândul ofițerilor, am apelat la dânsul pentru a mă ajuta. Mi-a spus că „se poate”, dar va trebui să dau o masă la CCA. Peste câteva zile mi-a fixat ziua și ora, precizând că va participa și un colonel, comandantul Centrului Militar din Sectorul 3.

M-am conformat. Numai că, în timpul mesei, domnul colonel s-a dovedit la fel de vorbăreț ca domnul Ciachir. Au povestit de toate, iar eu n-am putut interveni în nici un fel, pentru a-i prezenta „problema” care mă frământa. Se făcuse ora 22,45, s-a anunțat închiderea restaurantului, Ciachir i-a făcut semn ospătarului să aducă nota de plată, am achitat suma (destul de substanțială pentru buzunarul meu de lector), ne-am ridicat de la masă, am ieșit pe terasă, domnul Ciachir și colonelul mai aveau de povestit, mi-au întins mâna și mi-au urat „noapte bună !” Ce puteam să fac? Am luat autobuzul și m-am întors acasă, nedumerit de situația în care mă aflasem.

Peste câteva zile m-am întâlnit cu Ciachir la facultate și i-am spus că nu știu ce a fost cu întâlnirea de la CCA, pentru că nici n-am putut menționa doleanța mea. Ciachir m-a bătut prietenește pe umăr: „Nu-ți face probleme, s-a rezolvat!”

În anii următori nu am mai fost chemat la concentrare, dar o problemă s-a ivit în 1973, când m-am mutat în sectorul 6. Ca urmare, a trebuit să-mi fac mutația pe livretul militar. M-am prezentat la Centrul Militar de la Sectorul 3, solicitând să mi se dea talonul de evidență pentru a-l depune la Sectorul 6. Subofițerul a căutat în fișier, dar nu m-a găsit. M-a întrebat dacă „nu am greșit Sectorul” și i-am răspuns că nu, locuiam pe strada Dristor. A mai căutat odată și tot nu m-a găsit. Am rămas amândoi nedumeriți.

Întâlnindu-l pe Ciachir la facultate, i-am relatat „păţania”, dânsul m-a privit şăgalnic şi mi-a zis: „Spune-i să te caute la morţi !”

M-am dus din nou la Centrul Militar, i-am spus subofiţerului că „probabil din greşeală cartoteca mea a fost pusă în fişierul cu morţi”. Oarecum mirat, respectivul a căutat şi a găsit fişa, zicând că sunt „scos din controalele armatei, fiind decedat din 1970”. Şi astfel, graţie domnului Nicolae Ciachir am fost declarat „mort” pentru armata română la vârsta de 30 de ani.

În memoria mea, Nicolae Ciachir a rămas un dascăl cu temeinice cunoştinţe de specialitate, care se întemeia pe documente de arhivă studiate de dânsul, cu o minte deschisă, comunicativ, spiritual şi foarte agreabil.

A lăsat în urma sa o operă valoroasă, indispensabilă pentru cunoaşterea istoriei moderne şi cu deosebire a sud-estului european.

DOMNUL PROFESOR NICOLAE CIACHIR

Dr. Virgil Ștefan NIȚULESCU

Fac parte dintre acei privilegiați care au avut șansa de a-l avea profesor pe domnul Nicolae Ciachir. Era un pedagog înnăscut. Nu eram foarte atras de istoria modernă, pentru că, în facultate, oscilam între preistorie și istoria Evului Mediu timpuriu. Istoria modernă mi se părea prea complicată și mult prea încărcată de evenimente pe care ar fi trebuit să le învăț, să le cunosc. Dar am învățat, cu plăcere, la toate materiile la care am avut norocul de a avea profesori dedicați subiectului pe care îl predau. Domnul Nicolae Ciachir a fost, fără îndoială, unul dintre aceștia.

Probabil că cea mai importantă lecție pe care am învățat-o în „școală” – cum îi spuneam, cu toții, cu afecțiune, Facultății de Istorie – am primit-o încă de la lecția introductivă, predată de domnul academician (decanul Facultății, pe acea vreme), Ștefan Ștefănescu: important, pentru un istoric, nu este să memoreze mecanic locuri, date, cifre, fapte și evenimente, ci să le înțeleagă semnificația, să înțeleagă procesele istorice. Important nu este să rețină papagalicește o mulțime de nume și date, ci să știe unde să le caute, atunci când are nevoie de ele.

Domnul Profesor Nicolae Ciachir a fost unul dintre aceia care era perfect conștient de faptul că nici unul dintre noi, studenții dumnealui, nu eram în stare să trecem dincolo de crusta învățării unor fapte istorice. Nu își făcea prea multe iluzii cu privire la noi (deși, unii dintre colegii mei au ajuns universitari demni de toată lauda, pentru știința istoriei). Deși era, fără îndoială, cunoscătorul unei enciclopedii istorice demne de invidiat și avea o memorie fenomenală, ceea ce am învățat de la dumnealui, în primul rând, a fost faptul că istoria omenirii a fost „opera” unor oameni, care, fie că erau conștienți ori nu, au acționat după niște interese – mai mult sau mai puțin personale – pentru a-și atinge scopurile. Era o viziune asupra istoriei în răspăr cu ceea ce învățasem pentru a fi admiși la facultate: că oamenii nu sunt decât niște instrumente în atingerea unor obiective care sunt mai presus de simpla lor voință, că oamenii nu sunt altceva decât niște exponenți ai unor categorii sociale din care, că

doreau sau nu, făceau parte. Domnul Profesor Ciachir ne-a deschis ochii asupra unei lumi vii, populată cu ființe care aveau propria lor voință, propriile lor idei, propria lor educație, și care erau „făcători“ de istorie. Pentru a înțelege această lume trecută, domnul Ciachir avea grijă să ne introducă, întotdeauna, nu doar în detaliile epocii, în viața cotidiană, în detaliile unor evenimente istorice pe care le cunoștea ca nimeni altul, ci și în ceea ce el considera că este important pentru a înțelege care a fost rațiunea pentru care un om sau altul au acționat așa cum au făcut-o, într-un anumit moment istoric. Cunoștea cele mai mici amănunte ale unei bătălii, ale unei negocieri, ale unui fenomen istoric sau, doar, a modului în care a fost luată o anumită decizie, cu maximă importanță pentru tot ceea ce s-a întâmplat ulterior. Din acest motiv, față de descrierile fade din cursurile tipărite, ceea ce ne predă domnul Profesor Nicolae Ciachir era un mod complet diferit de a privi istoria.

Este adevărat că, adeseori, cursurile domniei sale erau presărate cu anecdote care ne plimbau prin întreaga istorie a omenirii, pe toate continentele, din antichitate până în contemporaneitate. Cei care și-au imaginat că și examenul va fi doar o plimbare anecdotică prin istorie s-au înșelat. Pentru examen, a trebuit să învăț tot ceea ce era în bibliografie. Dar important era nu faptul că am reușit să rețin niște detalii, ci că ceea ce mi-a rămas în minte, acum, după mai bine de trei decenii de la absolvire, este înțelegerea marilor procese istorice, prin prisma faptelor, aparent, mărunte, dar care au fost determinante pentru ceea ce s-a întâmplat, ulterior.

Fac parte dintr-o generație care, pentru a fi admisă la examenul de intrare în Facultatea de Istorie și Filozofie, trebuia să prezinte un dosar și avea nevoie de o recomandare de la organizația de UTC sau de PCR. Regimul comunist înțelesese că îi este tot mai greu să se sprijine pe intelectualii tineri, care aabsolveau cursurile unei facultăți considerate a avea valențe politice. Regimul își dorea să absolvim facultatea nu ca niște istorici, ci ca niște propagandiști. În aceste condiții, între profesori și studenți apărea, adeseori, un fel de secretă înțelegere, prin care ne spuneam unii altora că știm, foarte bine, că istoria pe care partidul și-o dorea a fi predată nu era cea pe care trebuia să o înțelegem, pentru că era un fals. Domnul Profesor Ciachir și-a asumat, adeseori, riscul de a ne transmite acest mesaj, fără vorbe de circumstanță și fără perdea. Era un om care ne prezenta minciuna regimului comunist, în toată goliciunea ei, cu toate că nu ne predă istoria contemporană a României. Dar, prin toată

metoda sa de predare și prin tot ceea ce ne făcea să înțelegem din cursul istoriei, mesajul său era foarte clar și era unul în slujba adevărului istoric. Poate, și din acest motiv, a fost cel mai aplaudat (la propriu) profesor din facultate. Nu știu cum se întâmplă lucrurile în ziua de astăzi, dar, în 1982, pentru ca un profesor să fie aplaudat, spontan, de 40 de studenți, era un lucru rarism.

Am avut mulți profesori în facultate. Cătorva dintre ei, din păcate, le-am uitat, aproape, numele, trebuind să fac, astăzi, un real efort pentru a-mi aminti ceea ce mi-au predat. Nu este și cazul domnului Profesor Nicolae Ciachir. Pentru dumnealui, istoria modernă universală era parte dintr-o lume fără de care nu puteam înțelege nimic din ceea ce se întâmpla în zilele noastre. Cred că aceasta a fost și marea miză a cursurilor domniei sale: faptul că ne pregătea pentru viața pe care aveam să o trăim în deceniile de după absolvirea Facultății. Mai mult decât atât, pentru că îndoctrinarea la care eram supuși, zilnic, prin întregul sistem propagandistic al regimului, era una care ne producea puternice reacții adverse, făcându-ne să fim interesați de tot ceea ce era îndepărtat de istoria României și a țărilor din jurul nostru, domnul Profesor Ciachir s-a străduit să ne facă să privim cu atenție ceea ce se petrecea în imediata noastră apropiere, și care avea o importanță imensă pentru propria noastră istorie. Domnul Nicolae Ciachir a fost cel care mi-a deschis ochii asupra istoriei națiunilor din jurul nostru. Datorită lui, am reușit să înțeleg mai bine ce s-a întâmplat în Serbia, în Bulgaria, în Albania, în Polonia, în Ungaria, în Austria, în Turcia, nu doar în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea, ci și în istoria contemporană. Am învățat, de la dumnealui, cât este de importantă cunoașterea limbilor străine, pentru cunoașterea istoriei, la sursă, și cât de important este să avem o privire globală asupra evenimentelor istorice, dincolo de granițele de moment. Pentru domnul Profesor Ciachir, istoria era un *continuum* de înlănțuiri explicabile, odată ce treceai de barierele înțelegerii unor evenimente locale. Am învățat de la dumnealui să ne întoarcem în trecut, pentru a putea discerne logica fiecărui fapt în parte. În fine, pot să spun că este unul dintre puținii profesori de la care am învățat ce înseamnă a fi istoric.

Nu am urmat o carieră profesorală și nici măcar nu am ajuns să fiu un cercetător, așa cum mi-am dorit, pe băncile facultății. Dar tot ceea ce am făcut în viața mea s-a datorat perspectivei pe care am avut-o, în ziua în care am trăit, prin prisma înțelegerii istoriei. Faptul că am putut să îmi explic ceea ce se întâmpla în jurul meu, din acest punct de vedere, se datorează, în foarte mare

măsură, câtorva dintre profesorii mei din facultate. Iar, pentru acest lucru, domnul Profesor Nicolae Ciachir rămâne un om căruia îi voi fi dator întreaga mea viață.

OMAGIU MAGISTRULUI NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Alexandru OȘCA

Anii studenției rămân întipăriți în memoria unui istoric într-un fel anume: imaginea despre profesori se păstrează asociată cu disciplina predată. Nu-mi erau străine faptele cruciale din istoria românilor sau cele din istoria militară despre care luasem cunoștință la Liceul Militar, Institutul Militar de Transmisiuni sau la Academia Militară. Ca student al Facultății de Istorie a Universității București condiția mea se schimba, însă, radical. Interpretările de până atunci – cazone și schematice – date „istoriei neamului” nu-mi mai foloseau la nimic, îmi limitau capacitatea de a dialoga cu profesorii pe subiecte pe care mă credeam stăpân.

Asemenea colegilor mei, am avut privilegiul să mă formez sub autoritatea unor somități ale învățământului universitar, personalități recunoscute pentru capacitatea lor profesională, experiența și calitățile de dascăl. Acum mi-e greu să-mi amintesc cu rigoare impresia reală din anii studenției față de profesori pentru că, între timp, pe unii i-am cunoscut dintr-o activitate didactică ulterioară comună, iar alții și-au scris memoriile cu aprecieri explicite despre colegi sau întâmplări comune.

Este greu să-mi amintesc percepția mea față de profesori în anii studenției sau nu știu cât sunt de influențată de apariția câtorva memorii ale lor (Gh. Ioniță) sau referiri la ele (Ioan Scurtu).

Pe profesorul Nicolae Ciachir l-am cunoscut la cursul special Istoria popoarelor din sud-estul Europei dar cărțile sale făceau parte din bibliografia obișnuită a unui pasionat de istorie. Prezența domniei sale în amfiteatru sau sălile de curs era impresionantă: avea reputația unui erudit, universalist complet, slavist cunoscut în mediile universitare din întreg spațiu balcanic, omul sintezelor ample și pătrunzătoare, al detaliilor semnificative, „cu bibliografia la el”. Profesor prin excelență, transmitea cu dezinvoltură setul de cunoștințe specifice temelor, dar nu repeta niciodată informații comune, motiv pentru care era nevoie de concentrare pentru a-l înțelege. Era exigent cu studenții, ușor superior cum îi stă bine unui magistru, cu gesturi suverane, cu

aprecieri directe care nu menajau pe nimeni (spunea ce gândește!). O notă bună la profesorul Ciachir era o certitudine că te afli pe drumul bun către profesiunea și vocația de istoric. Era un „lord”, nu se antrena în dispute sau comentarii sterile deși ne încuraja să venim cu informații și interpretări noi dar bine fundamentate. Îi știam slăbiciunea pentru istoria Basarabiei și-l provocam să se pronunțe asupra acesteia. Era singura ocazie când se lăsa „ademenit” să se abată de la tematica seminarului care avea alt subiect. Vorbea cu atâta pasiune despre Basarabia încât trăsăturile firii sale inflexibile se schimbau dintr-o dată, se transfigura, devenea eminamente subiectiv, nu-și mai lua nici o precauție.

L-am întâlnit pe Profesor mai târziu - la Universitatea din Craiova - unde participa ca referent în comisiile de doctorat. În discuțiile în grup restrâns - cum se obișnuiește în astfel de ocazii - am cunoscut adevărata forță și determinare științifică, dar și șarmul și generozitatea omului Nicolae Ciachir. Mi-am dat din nou seama că adevărurile istorice și realitatea faptelor pot fi exprimate cu succes chiar dincolo de limbajul oficios, de la catedră.

Așa a rămas în amintirea mea Profesorul Nicolae Ciachir, pe care-l așez cu toată prețuirea în galeria marilor spirite care mi-au dirijat primii pași către o carieră și o vocație de care sunt foarte mândru.

Evocarea profesorului Nicolae Ciachir este pentru mine o datorie de student, dar și un semn de recunoștință pentru că m-a onorat cu prietenia sa în momentele frumoase ale schimbului de idei petrecute la Universitatea din Craiova.

AMINTIRI DESPRE PROFESORUL ȘI ISTORICUL NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR

Despre personalitatea istoricului Nicolae Ciachir am auzit prima dată de la istoricii militari pe care i-am avut profesori în Academia Militară, care nu numai că făceau trimitere la lucrările și studiile semnate de distinsul istoric, ci ne vorbeau în termeni elogioși. Deatfel, mai târziu aveam să aflăm că și profesorul Nicolae Ciachir avea o admirație și pretuire aparte față de instituția militară, având chiar cunoștințe apropiate și prieteni printre cadrele militare.

Ulterior, ca student al Facultății de Istorie a Universității din București, aveam să cunosc nu numai activitatea științifică, dar și pedagogică a profesorului Nicolae Ciachir. În mediul studentesc mărturisesc că se vorbea mult despre profesor, mai ales în perioada sesiunilor de examene. Cea mai des întâlnită întrebare nu era dacă ai luat nota 10, ci dacă „ai trecut” în prima sesiune? Era foarte greu pentru orice student să acumuleze și să sintetizeze atâta informație încât să îl convingă pe profesor că merită. Niciodată nu știai dacă nu aveai parte de o întrebare care venea nu din interiorul cursului predat, ci de la o notă din subsolul unei pagini din lucrarea după care te pregăteai să cucerești bunăvoința profesorului Nicolae Ciachir.

Oricine răsfoiește o lucrare semnată de Nicolae Ciachir poate lesne observa că notele de subsol sunt uneori încărcate cu atâtea informații suplimentare încât nu ai cum să faci abstracție de ele. Cred că profesorul a avut mereu tentația să scrie o istorie totală chiar și atunci când aborda un segment de istorie locală sau regională! Lucrările consacrate istoriei popoarelor balcanice semnate de Nicolae Ciachir te îndeamnă să te gândești la acest aspect. Cantitatea de informație din surse primare sau editate cu care Nicolae Ciachir își fundamenta analiza faptelor istorice ce le avea sub „lupă” aproape că ne intimida din postura noastră de studenți. Aceste lucruri făceau să mărească emoțiile sesiunii de examene la disciplinele predate de Nicolae Ciachir.

În anii următori aveam să descopăr un om care avea să anuleze total imaginea profesorului universitar din perioada sesiunilor de examene. Un erudit

care nu impunea distanță, ci apropia interlocutorul. Istoria în vorbele lui Nicolae Ciachir avea metaforă, farmec și substanță științifică în același timp. Acest lucru i-a adus o notorietate binemeritată printre colegi. Asemenea lor, profesorul și istoricul Nicolae Ciachir și-a făcut „meseria” și datorită cu mare probitate științifică și multă onestitate, calități de natură să îi sporească valoarea ca personalitate și perenitatea operelor elaborate de-a lungul carierei. Iată de ce consider că aceste amintiri despre profesorul Nicolae Ciachir pot să se constituie într-un pios omagiu adus personalității și valorii sale.

CÂTEVA GÂNDURI ȘI AMINTIRI DESPRE PROFESORUL NICOLAE CIACHIR

Cercet. șt. dr. Ion CONSTANTIN

L-am cunoscut pe profesorul Nicolae Ciachir, din perioada când am urmat cursurile Facultății de istorie a Universității București, între anii 1973 și 1977. Promoția noastră a fost denumită ca fiind a „Independenței”, grație faptului că în anul absolvirii s-au împlinit o sută de ani de la cucerirea independenței de stat a României. Cu acel prilej, Universitatea București a editat și un volum de studii și articole consacrate evenimentului, cu contribuția atât a profesorilor, cât și a unora dintre studenți, printre care am avut onoarea să mă aflu și eu. În același an, 1977, profesorul N. Ciachir publica la Editura Științifică și Enciclopedică din București o consistentă lucrare *Războiul pentru independența României în contextul european* (340 pagini), care s-a bucurat, din partea noastră, a studenților, de o atenție deosebită, având în vedere, desigur, și evenimentul care tocmai se aniversa.

Încă de atunci, profesorul N. Ciachir trecea drept unul dintre cei mai prolifici și valoroși cercetători ai istoriei moderne a țărilor și popoarelor sud-est europene, având contribuții notabile în domeniu. El se remarca, de asemenea, prin abilitățile de comunicare deosebite, fiind un vorbitor cu har, la ale cărui cursuri și seminarii nu te plictiseai, dimpotrivă, te captivau prin bogăția de date, logica discursului, amplele conexiuni și referiri la contextul internațional, dar și prin talentul didactic și fervoarea expunerii magistrului.

Ulterior, până la revoluția din decembrie 1989, l-am mai întâlnit în câteva rânduri pe prof. N. Ciachir, iar la aniversarea a 10 ani de la absolvirea Facultății, în vara anului 1987, știu că am avut o amplă și interesantă discuție cu magistrul, abordând teme destul de „îndrăznețe” pentru vremurile de atunci, de pildă, cele legate de evenimentele din perioada regimului Antonescu (1940-1944), motivația reală a participării României la războiul în Răsărit, pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, situația românilor din teritoriile românești ocupate de Uniunea Sovietică, după cel de-al Doilea Război Mondial ș.a.

Mi-am dat seama că prof. N. Ciachir, ca basarabean, cunoștea foarte bine aceste aspecte, motiv pentru care, n-a fost pentru mine o mirare faptul că, după 1990, l-am regăsit ca fiind printre cei mai activi promotori ai Asociației culturale nou înființate „Pro Basarabia și Bucovina”. N. Ciachir a fost printre primii istorici români care au publicat, după 1990, lucrări de referință pe tema Basarabiei și Bucovinei, acestea fiindu-mi de mare folos în propriile studii și lucrări apărute în primii ani `90. Prof. N. Ciachir a avut, de asemenea, bunăvoința să-mi facă un referat cât se poate de favorabil în legătură cu teza mea de doctorat *România, Marile puteri și problema Basarabiei*, pe care am susținut-o, în iulie 1995, la Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași, iar apoi am publicat-o la Editura Enciclopedică din București.

În acea perioadă, am avut onoarea să particip împreună cu prof. N. Ciachir, în calitate de vorbitori, la diverse manifestări organizate de Asociația „Pro Basarabia și Bucovina”, magistrul contând ca unul dintre cei mai buni specialiști în domeniu, iar conferințele sale fiind audiate cu mare interes de public.

Mai târziu, când am abordat în cercetările mele și tema istoriei Poloniei și a relațiilor româno-polone, fructificând experiența și materialul arhivistic și bibliografic adunat în anii în care am funcționat ca diplomat în această țară (1995-2000), m-am aplecat cu mai multă atenție asupra valoroaselor studii și lucrări ale prof. N. Ciachir în acest domeniu, care mi-au fost de mare ajutor. Se poate spune, deci, că profesorul Nicolae Ciachir mi-a fost, într-o măsură considerabilă, precursor, în cercetarea unor probleme majore ale istoriei naționale și universale, motiv pentru care îi port o pioasă amintire și vie recunoștință postumă. Această stare de spirit s-a menținut, ulterior, grație relațiilor apropiate și a participării comune la diverse manifestări științifice naționale sau internaționale, cu unii membri ai familiei prof. N. Ciachir, ale căror preocupări pentru punerea în valoare a operei părintelui lor sunt absolut admirabile și merită tot sprijinul.

PROFESORUL NICOLAE CIACHIR, AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ

Prof. univ. dr. Constantin GEAMBAȘU

L-am cunoscut pe profesorul Nicolae Ciachir în anul I de facultate, când ne-a ținut cursul de istorie a Poloniei. Bun cunoscător al materiei, profesorul, conștient de succesiunea și densitatea unor evenimente și fenomene deseori greu accesibile tinerilor studenți, recurgea la forme de relaxare prin aducerea în discuție a unor anecdote despre personalități de seamă, menite, pe de o parte, să relaxeze auditoriul, iar pe de alta, să-i stârnească interesul în continuare. Fire deschisă și comunicativă, profesorul Ciachir era un exemplu de dascăl ancorat în realitate, deschis spre dialog și manifestând înțelegere față de discipolii săi. Emană spirit tineresc și vitalitate, energie și poftă de viață. Era un dascăl iubit. Examenul s-a desfășurat în condiții normale. Și astăzi mai păstrez caietul de notițe, pe care l-am răsfoit zilele trecute și mi-am dat seama de orizontul profesional și de competența profesorului.

În anul I, studenților le vine greu să-i aprecieze obiectiv pe dascăli, având în vedere lipsa de experiență, adaptarea la viața universitară și dificultățile inerente acestui proces. După primii doi ani de filologie polonă la Universitatea din București, mi-am continuat studiile la Varșovia, beneficiind de o bursă acordată de Ministerul Educației. Era anul 1968, așa-numita primăvară de la București, când în urma atitudinii critice a lui Ceaușescu față de invazia trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, România a început să fie percepută ca țară democratică, stârnind simpatie în Occident. Un rezultat concret al acestei deschideri europene și nu numai a fost trimiterea la studii în străinătate a unui număr de peste 300 de tineri români. Așa am ajuns la Varșovia, unde am absolvit Facultatea de filologie polonă. M-am întors în țară în anul 1971 și am fost repartizat ca asistent la secția de polonă a Universității din București, unde mi-am început studiile.

Aveam să-l reîntâlnesc pe profesorul Ciachir după mai mulți ani, când, odată cu organizarea studiilor de masterat la secția de slavistică, a început să

țină cursul de Istoria Slavilor, beneficiind de o îndelungată și bogată experiență didactică și științifică.

Dincolo de activitatea didactică, apreciată în rândurile studenților, aş dori să subliniez cursurile și lucrările publicate de profesor, care au jucat un rol deosebit în procesul de pregătire a studenților de la secțiile de slavistică, având în vedere faptul că accesul la lucrările de istorie în limbile slave respective era greu din cauza necunoașterii acestor limbi. Un exemplu în acest sens îl constituie cursul de Istoria modernă a Poloniei (1795-1918), scos la Editura Universității din București (1987), bazat pe o bogată bibliografie critică, în care se observă trăsăturile definitorii ale exegetului Nicolae Ciachir: grija pentru acuratețea informațiilor, interpretarea adecvată în funcție de circumstanțele istorice semnificative, formularea ideilor într-un limbaj accesibil, respectarea adevărului științific. Sunt acestea atribute proprii unui profesor modern, conștient de importanța cunoașterii adevărului istoric în modelarea personalității umane.

Îndrăznim să afirmăm că până astăzi profesorul Nicolae Ciachir, excelent cunoscător al istoriei slavilor, a avut o contribuție fundamentală nu doar la formarea multor generații de studenți, ci și la înțelegerea istoriei ca fenomen viu, concret, actualizat, față de care, indiferent de vârstă, nu poți rămâne indiferent. Amintirea profesorului va rămâne mereu vie în memoria studenților și colegilor săi.

O AMINTIRE DESPRE PROF. UNIV. DR. NICOLAE CIACHIR

Cristian Petru BĂLAN

În anul 1960 eram student la Universitatea București, Facultatea de filologie, secția limba română-istorie. Una dintre materiile de studiu căreia i se acorda o atenție exagerat de mare, egală cu studierea istoriei României, era cursul de „Istoria URSS”. Cursurile pentru această materie ne erau predate de profesorul universitar Zamfir Zorin. La biblioteca universității existau materiale cu sute de pagini și cu texte scrise la mașina de scris, în cărți mari, legate, dar tirajul lor fiind mic, pentru a le putea citi la sală, trebuia să intri printre primii în holul cel mare de lectură al bibliotecii și să împrumuți materialele dorite, altminteri erai invitat să revii mai târziu și să aștepti mult la rând, cărțile fiind deja date celor care le-au luat înaintea ta. De fapt, baza de studiu, în această situație generalizată, rămăneau tot notițele individuale pe care fiecare student în parte și le lua cum putea, în timp ce audia cursurile expuse la catedră. Profesorul Zorin, care studiasse la Moscova, își citea în amfiteatru textele traduse din limba rusă și le explica detaliat și foarte conștiincios studenților de la care, la examene, aștepta ca răspunsul lor să conțină exact aceleași informații primite. Nu cred că a existat măcar un singur student să iubească această istorie impusă cu forța. O materie cu totul străină de spiritul conștiinței noastre naționale și care era plină de date care nu aveau nicio contiguitate cu esențele adevărului și ale culturii universale. Trebuia ca bieții de noi să memorăm mecanic și pe rând toate datele socio-politice, istorice și economice, cum ar fi procesele evolutive ale agriculturii și industriei Uniunii Sovietice, ale politicii „de pace” ale colosului comunist, așa cum erau prezentate ele la toate Congresele PCUS din diferite etape istorice – alfel spus: cumplete mijloace de tâmpenie...

S-a întâmplat ca, pe vremea când noi eram în anul al patrulea de studiu, profesorul Zorin să nu mai poată veni la cursuri și am aflat în curând și de ce – deoarece s-a întors la Moscova să-și susțină lucrarea de doctorat. În locul tovarășului profesor Zorin, a apărut în amfiteatru un alt profesor care ni s-a

recomandat pe nume. Era Nicolae Ciachir, un bărbat jovial, înalt și frumos, care ne-a cucerit pe toți încă din prima clipă printr-un zâmbet blând și printr-un glas cald, prietenesc. Ca să nu mai lungesc această amintire, trebuie să vă spun că din acea zi s-a produs un neașteptat miracol, în sensul că una dintre cele mai detestate obiecte de studiu, istoria Rusiei sovietice și ale celorlalte treisprezece republici aferente, sovietizate cu forța, a devenit pentru toți una dintre cele mai plăcute materii... Iar acest lucru s-a întâmplat chiar de la primul curs și simpatia noastră pentru noul profesor creștea de la o zi la alta. Acum, după trecerea a zeci de ani, pot spune cu certitudine care a fost cauza pentru care așteptam cu multă plăcere și nerăbdare orele domnului profesor Ciachir... În primul rând, cu o măiestrie deosebită de a seduce, domnul profesor știa să declanșeze și să mânuiască un „captatio benevolente” total, ca pe un spărgător de gheață, care elibera vizibil o cale de discuție cu multe bifurcări de subiecte interesante ce se îndepărtau abia perceptibil de capitolul de studiu propriu zis, deși se pretau oarecum tematicii inițiale. De exemplu, când vorbea de pretențiile zise legitime, ale Rusiei țariste asupra Basarabiei, profesorul Ciachir, cu multă tactică ne schița o frumoasă istorie a Moldovei de pe ambele maluri ale Prutului, ne vorbea în termeni extrem de elogioși despre Ștefan cel Mare, lăsând clar să se înțeleagă că Basarabia lui este o provincie românească. Nu o dată a fost aplaudat în timp ce ținea asemenea prelegeri.

Alt exemplu: sub pretextul descrierii momentului când Armata Roșie a invadat România, a avut ocazia să-l elogieze pe Regele Mihai I care a fost decorat la Moscova de guvernul sovietic cu ordinal „Pobeda”, fiindcă dăduse lovitura de stat de la 23 August 1944. Orele de istorie a Uniunii Sovietice se transformau astfel în cursuri de istorie a României, comunicându-ni-se noutăți neoficiale, de care noi habar nu avusem. Atunci am aflat că „domnul Ciachir”, cum îi ziceam noi, este de fapt un mare specialist în istoria României și a întregii regiuni balcanice, că are lucrări de profundă specialitate în acest domeniu în care era un neîntrecut cercetător și descoperitor de fapte inedite. Studenții îl stimau și îl iubeau și pentru faptul că în sesiunile de examen dumnealui nu făcea parte din categoria dascălilor rigizi, a examinatorilor sperietoare, ci se purta părintește cu studenții examinați, zâmbindu-le și stimulându-i prin iscusite întrebări ajutătoare pe cei care se pierdeau amețind răspunsurile. Rareori se auzea că ar fi picat pe candidați, totdeauna oferindu-le o șansă să-i treacă. Din acest punct de vedere profesorul Nicolae Ciachir

rămâne un strălucit și distins pedagog. Personal, mă mândresc cu faptul de a fi fost studentul marelui istoric român.

ISTORICUL, DASCĂLUL, CERCETĂTORUL NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Corneliu-Mihail LUNGU

Dacă cineva s-ar încumeta să abordeze separat fiecare din cele trei elemente definitorii ale personalității lui Nicolae Ciachir, în mod cert ar realiza câte un material ce ar depăși cu mult spațiul tipografic rezervat unor studii și articole incluse într-un volum ca cel de față. Drept consecință, am considerat potrivit a ne referi, în mod concis, la toate cele trei aspecte într-un singur demers.

Nutrim convingerea că oricine dintre cei ce l-au cunoscut pe Nicolae Ciachir își amintește de OMUL distins, jovial, totdeauna zâmbitor, capabil să mângâie semenii cu vorba, ori cu slova, dar și să-i dojenească atunci când era cazul, cu un sarcasm aparte pe care nimeni nu a fost în stare să-l imite. Și astăzi, rememorând și re trăind clipele minunate petrecute în compania sa, nu-i găsesc egal, imaginea omului bun rămânând distinctă și neschimbată.

În activitatea didactică universitară, desfășurată de-a lungul unei jumătăți de secol, la cursuri, seminarii, în cadrul simpozioanelor și sesiunilor științifice, etala aceleași nobile însușiri, știind să îndeplinească plăcutul cu utilul, spiritul satiric cu acribia științifică.

Așa se explică faptul că toți îl iubeau și îl apreciau, fiind încântați și captați de talentul său în a crea și întreține orice atmosferă.

Ca dascăl - provocând invidia unora dintre colegii săi – știa să se facă îndrăgit de studenți impunând disciplină și respect nu cu autoritate, ci, prin probitate profesională și tact didactic.

Am avea, încă, multe de relatat despre profesorul Nicolae Ciachir, dar nutrind convingerea că au reușit acest lucru mulți alți autori, ne-am propus să stăruim asupra activității desfășurate în calitate de istoric și cercetător pe tărâm istoriografic.

Demersurile științifice ale prolificului istoric s-au materializat în OPERA sa constituită din 40 de volume, peste 300 de studii de specialitate publicate în țară și străinătate și circa 1500 articole privind istoria modernă a

Românilor; istoria din Sud-Estul Europei (1789-1923); diplomația europeană în epoca modernă; Marile Puteri și România (1856-1947), și nu în ultimul rând istoria modernă universală, ca să amintim doar principalele teme abordate. În opinia noastră oricine ar putea întreba cum de a fost posibilă realizarea unei asemenea Opere și care ar fi suportul ei științific. Fără a mă considera cel mai îndreptățit în a formula potențiale răspunsuri la întrebările de mai sus, consider că unele puncte de vedere pot fi enunțate, bizuindu-mă pe fericita șansă oferită de Soartă ca să-l cunosc pe OMUL Nicolae Ciachir. O primă explicație este susținută de aleasa pregătire de care a avut parte, asigurată de profesori și modele demne de urmat precum Gh. Brătianu, C.C. Giurescu, Ioan Hudiță, Victor Papacostea, P.P. Panaitescu. Apoi realizările sale de referință au fost posibile datorită cunoștințelor dobândite și perfecționate prin trudă și pasiune, care l-au propulsat în galeria specialiștilor de istorie modernă universală și relații internaționale, în egală măsură, în cadrul slaviștilor și balcanologilor de talie europeană.

Nu în ultimul rând - întrucât pe lângă fericite ocazii în care i-am cunoscut preocupările, am purtat discuții și făcut schimb de opinii - pot afirma cu certitudine că valoarea lucrărilor, studiilor și articolelor sale a fost asigurată, în cea mai mare măsură, de: „materialele inedite, depistate atât în arhivele românești, cât și străine”, după cum mărturisește Nicolae Ciachir într-o **Introducere** a uneia dintre lucrările sale¹. Ele, documentele de arhivă, i-au permis să spună Adevărul Istoric, respectând cu sfințenie un crez al său, conform căruia: „istoricul trebuie să fie obiectiv, să surprindă și să descrie evenimentele *sine ira et studio*”².

A fost un adevărat prețuitor al arhivelor, iar cercetarea lor nu era făcută la întâmplare, dimpotrivă, fiecare deplasare în străinătate fiind temeinic pregătită. În acest scop venea la Arhivele Naționale pentru a se documenta studiind, cu precădere, „Colecția de Microfilme” din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Era adeptul ideii conform căreia acele surse ce fuseseră aduse în țară sub formă de microfilme, și se refereau la temele ce făceau obiectul investigațiilor sale, nu trebuiau recopiate, urmând să fie depistate alte mărturii,

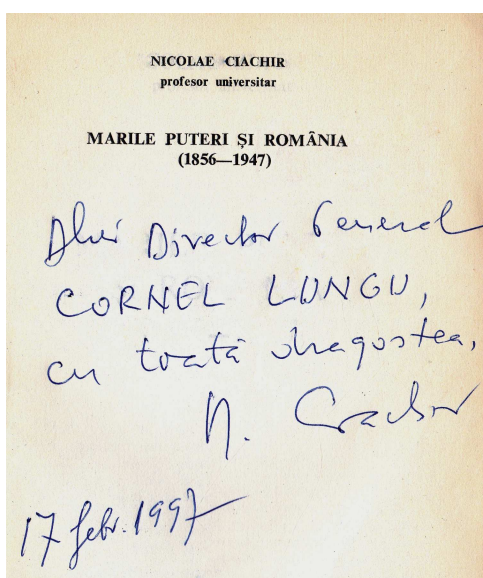
¹Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România – 1856-1947*, Editura „Albatros”, București, 1996, p. 5

²*Ibidem*, p. 7

contribuind, astfel, și la completarea bazei documentare feritoare la istoria Românilor.

Legat de aceste aspecte se impune a fi evidențiată o altă calitate a dascălului, istoricului și cercetătorului Nicolae Ciachir. Spre deosebire de alți cercetători, care studiau în arhivele străine și considerau că ceea ce au depistat le „aparține”, numai ei trebuind să folosească sursele, profesorul susținea că respectivele izvoare trebuie puse, cât mai grabnic, în circuitul cercetării științifice. Faptul că nu suntem subiectivi, ci demonstrăm o realitate, o dovedește finalul **Introducerii** la lucrarea mai sus citată, unde autorul enunța că: „a scris această carte, care este a 30-a, fără idei preconcepute, ca să împărtășească iubitorilor de istorie, fapte, întâmplări și interpretări la care a ajuns după ani de muncă și îi îndeamnă mai ales pe istoricii tineri să-i continue Opera”³. Cuvântul Opera l-a scris cu literă mică ceea ce pune în evidență o altă mare calitate a sa: modestia.

În amintirea unei asemenea Personalități nu ne rămâne decât să ne închinăm cu adâncă recunoștință pentru tot ceea ce a dăruit istoriografiei și spiritualității românești, iar Bunului Dumnezeu să-i adresăm Ruga să binecuvânteze această mult prea încercată Nație și să-i hărăzească, pe mai departe, oameni de talia lui Nicolae Ciachir.

³*Ibidem*, p. 17

NICOLAE CIACHIR, IN MEMORIAM

Prof. univ. dr. Dinică CIOBOTEA

Cu ani în urmă, la vestea trecerii în neființă a profesorului Nicolae Ciachir, un intelectual ilustru al țării sale, și pe care îl cunoșteam din timpul unor acțiuni comune și prin aura cu care era înconjurată opera sa, am fost adânc tulburat sufletește. Cuvintele scrise atunci erau nu numai ale mele, ci ale unor generații de profesori și istorici.

Acum, după ce vremea a mai trecut și s-a așezat și peste vârsta noastră, pe Nicolae Ciachir îl memorăm prin prețuirea a ceea ce a lăsat moștenire ca sumă creativă neamului său.

Viața l-a așezat în timpul a mai multor regimuri politico-statale. Și chiar dacă cel comunist i s-a suprapus peste anii de creație, Nicolae Ciachir rămâne dincolo de influența doctrinară marxistă, un istoric al oricărui timp, motivat doar de extinderi cognitive și de profunzimi analitice științifice. A întrecut formele complexe ale realității sociale în care a trăit prin receptări pozitive din cultura europeană, dând – într-o vastă operă istoriografică – luminări intelectuale de mare folos. Cărțile lui deveniseră, tocmai virtuților științifice, bibliografia studenților de după anul 1989. Ele reflectau imaginea unui mare istoric, cu o operă de incontestabilă valoare pentru popoarele și statele balcanice, central-europene, pentru toate neamurile slave.

Între istoricii români ai celei de a doua jumătăți a secolului trecut, el a realizat mai mult decât toți în ceea ce numim integrarea istoriei noastre naționale în istoria lumii.

Acum, în anul 2015, lui Nicolae Ciachir istoricii îi recunosc valoarea și specificitatea operei, profesorii de istorie îi proslăvesc memoria de mare formator de intelectuali, iar oamenii de cultură îi remarcă perenitatea moștenirii sale cărturărești.

Despre o așa de mare personalitate, oricând, în posteritatea ei ne aducem aminte ca despre un mare român.

CÂTEVA CUVINTE DESPRE PROFESORUL NICOLAE CIACHIR*

Prof. univ. dr. Nikolai JECHEV

Prima mea întâlnire cu profesorul Nicolae Ciachir datează de mai bine de jumătate de secol în urmă. Pe vremea aceea, în unul dintre institutele Academiei Bulgare unde lucram atunci, au venit într-o scurtă vizită doi colegi tineri istorici din România vecină. Unul dintre ei era Nicolae Ciachir. De atunci asociez numele lui cu imaginea unui bărbat tânăr și energic, deschis și comunicativ, care câștiga simpatia cu sinceritatea sa, cu îndemânarea de a se apropia, de a spulbera poduri și distanțe între interlocutori. Această impresie s-a confirmat și în anii următori, când am avut posibilitatea să-l întâlnesc și să comunic cu el. Și încă ceva – alături de inepuizabila sa rezervă de anecdote și situații hazlii din viață, cu care putea să întrețină o atmosferă veselă și degajată în jurul său, profesorul Ciachir impresiona și cu diapazonul larg al intereselor sale științifice, cât și cu neobositele, îndelungate și rodnice cercetări în arhivele și bibliotecile din diferite orașe și țări.

Pentru mine, profesorul Ciachir a fost unul dintre cercetătorii plini de râvnă ai relațiilor bulgaro-române în secolul al XVIII-lea, a istoriei emigrației bulgare din România în epoca Renașterii naționale bulgare. Probleme științifice în care el are aporturi incontestabile. Destul este să amintim sânguința și perseverența cu care ani de-a rândul a cercetat în arhivele românești, izvoarele documentare despre viața și activitatea marelui revoluționar și poet bulgar Hristo Botev, care a trăit și creat zece ani pe pământ românesc. Rezultatul fiind apariția valoroasei sale cărți „Hristo Botev în România. Noi cercetări” publicată la Sofia, în 1980, care conține importante precizări și lămuriri despre biografia lui Hristo Botev și a altor militanți bulgari, cât și despre organizații și instituții obștești și culturale.

De altfel, în amintirea mea și a colegilor mei, și sper și a istoriografiei, numele profesorului Nicolae Ciachir va rămâne ca unul dintre promotorii

* Traducere din limba bulgară de Nicoleta Ciachir

prieteniei bulgaro-române, iar opera sa științifică ca întruchipare a colaborării științifice rodnice între țările noastre.

Iulie 2008

AMINTIRE DESPRE PROFESORUL NICOLAE CIACHIR*

Prof. univ. dr. Ștefan DOINOV

Nu pot să spun că mă leagă o prietenie veche și apropiată de renumitul specialist român în istoria Bulgariei, profesorul Nicolae Ciachir. Când l-am cunoscut, în anii '70 ai secolului trecut, nu numai că era mai în vârstă decât mine, dar și cu mult mai renumit chiar și printre istoricii bulgari. Pot doar să regret că nu am folosit rarele ocazii să mă apropii mai mult de acest om de știință de o inteligență neobișnuită, de un farmec personal cald, pe care sunt sigur că mi-l voi aminti toată viața.

Prima întâlnire cu profesorul Ciachir, la care a participat un grup de tineri istorici, s-a desfășurat la Institutul de Istorie a Academiei Bulgare. Pe un ton prietenos, plăcut, neobișnuit pentru întâlnirile cu oamenii de știință străini, ne-a povestit despre cercetările sale științifice legate de epoca Renașterii naționale bulgare, de activitatea intelectuală și politică a emigrației bulgare din Principatele Române, dar înainte de toate de fascinanta figură a lui Botev, care a înfrățit poezia bulgară cu cele mai bune modele ale literaturii europene.

Tot pe același ton, oarecum glumeț, povestea că are un motiv temeinic să considere că unul dintre strămoșii familiei sale a contribuit la înălțarea spirituală a emigranților bulgari din Basarabia în timpul stăpânirii otomane. Am uitat numele bunicului său, preot din familia Ciachir, care a întemeiat una dintre primele școli din coloniile bulgare de atunci și care ținea predici în limba bulgară. Același păstor al bisericii cu dragoste de învățatură a organizat și una dintre primele comemorări a celor doi luminători slavi, sfinții Kiril și Metodie. Îmi aduc aminte că, în timpul acestei întâlniri, profesorul a explicat și etimologia numelui Ciachir. În opinia sa, vine din cuvântul turcesc „ciakâr” care înseamnă cu ochi de culoare deschisă. Iar în documentele istorice familia aceasta se întâlnește din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, adică perioada când a început emigrarea masivă a bulgarilor la nord de Dunăre.

* Traducere din limba bulgară de Nicoleta Ciachir

În timpul acestei vizite în Bulgaria, profesorul Ciachir a fost invitat să se alăture grupului de tineri istorici bulgari, care a întreprins o excursie științifică în locurile istorice subbalcanice: Sopot, Karlovo, Kalofer, Kotel și altele. Mare ne-a fost mirarea când, în timpul călătoriei, musafirul nostru ne-a povestit o mulțime de lucruri interesante despre reprezentanții de seamă ai acestor locuri, care au lăsat urme grăitoare în trecutul poporului român ca: Nikola Konaki-Bogoridi, frații Evloghi și Hristo Gheorghievi, dr. Petăr Protici și alții. Și când, obosiți de lunga călătorie, discuțiile din anturaj se potoliseră, pe neașteptate profesorul Ciachir a întrebat „încet,, (dar în așa fel încât să fie auzit de aproape toți) unde o să doarmă la noapte? „O, fiți liniștit, profesor Ciachir – i-a răspuns frumoasa și tânăra, pe atunci, prof. Virginia Paskaleva – pentru Dumneavoastră am rezervat o cameră la hotelul Roza din Kazanlâk”. „Faptul că acea cameră frumoasă e în hotelul „Roza” înțeleg pe deplin, doar Kazanlâk e în inima frumoasei Văi a Trandafirilor – a răspuns neobositul profesor Ciachir – însă eu sunt deja în vârstă și nu ar trebui să mă culc singur. Pentru voi mai e vreme, sunteți tineri și vă puteți permite să dormiți singuri, dar eu...? Vă puteți închipui care a fost reacția anturajului: un râs furtunos și de neuitat... Și astfel, cu vorbele pline de spirit și glumele profesorului Ciachir, cu tot ceasul târziu, anturajul obosit a ajuns în bună dispoziție. Și această bună dispoziție profesorul a menținut-o până la sfârșitul excursiei noastre de câteva zile.

Așa a rămas pentru mine profesorul Ciachir – nu doar cercetătorul de o inteligență deosebită și gândire independentă, ci și omul cu multe virtuți și un simț al umorului unic.

Iulie 2008

NOSTALGII ȘI GÂNDURI RĂZLEȚE CU PROFESORUL NICOLAE CIACHIR

Cercet. șt. dr. Miodrag MILIN

Profesorul Nicolae Ciachir a intrat în memoria mea indirect, prin cărțile domniei sale. Să mă explic: eram elev de liceu, la Deta, în județul Timiș. Visam să devin profesor de istorie. Concurența de admitere la universitate era acerbă în acea vreme. Am avut și noroc de câteva ori în viață. Două cărți mi-au pecetluit destinul acelui început. Una a fost un compendiu universitar de istoria României, al reputatului profesor clujean Ștefan Pascu. La admitere, la Cluj, promisem un subiect în detaliu dezvoltat în acea carte, despre voievodatul Transilvaniei. S-a întâmplat minunea - și am devenit student, la zi, la istorie.

Cea de-a doua asemenea carte era, mai degrabă, una „de suflet”, decât precedenta, totuși un fel de „biografie obligatorie”. Pe rafturile librăriei din Deta era, destul de bine reprezentat pe atunci, un stand de cărți de istorie, unde zăboveam după-amieze întregi, lecturând „la cald”. Mi-a trecut prin mână, cu totul întâmplător, o cărțuie din colecția „de buzunar”. Dar era una impresionantă de la prima vedere: densă, bine scrisă, abundând de noutate și cu totul în afara tiparelor de manual sau al frazelor preconceptuate, privind eroismul străbunilor ori devastările dușmanilor de tot felul. Era cartea unui istoric despre care nu auzisem până atunci, Nicolae Ciachir; din informațiile mele, cu iz provincial, cam „cețoase” și desigur aproximative, un cercetător la Institutul de studii sud-est europene sau lector universitar la Facultatea de istorie din București. (Sau și una și alta).

Ei bine, cartea vorbea despre România în sud-estul Europei. O cu totul altfel de poziționare istoriografică și percepție asupra trecutului autohton decât fusesem obișnuit să o receptez. Veneam dintr-o lume de graniță, anii 67-68, o deschidere timidă după decenii de blocaj deplin, război, cortină de fier, neîncredere în sârbii aștia „revizioniști”, și nemții, toți cam „fasciști”. Amintirea deportărilor și a acțiunilor nocturne ale securității „de la raion”, încă vie, chiar prezentă în cotidian. Și, dintr-o dată, o altfel de Românie, nu moșieri, nu răscoale, nu victime... Ci o viziune istorică largă, cuprinzătoare, deschisă spre

un întreg spațiu regional, pe care ni-l apropie firesc, cu instrumentele logicii de stat: ale diplomației și ale conturării unei identități de sine, între Europa și Balcani, regăsindu-te în demersul istoric cu alți parteneri asemenea, cu bune, cu rele, cu dorință și chiar voință națională împlinită, de mai bine. Un moment de fericită împlinire a sinelui în interacțiunea cu aproapele. Mișcări naive ale politicii de stat dar ducând, pas cu pas, spre definirea unei opțiuni programatice și a unei acțiuni ferme, cu rol determinant și continuitate (și așa zice misiune asumată) istorică. Deci, așa l-am descoperit, pagină cu pagină, pe istoricul Nicolae Ciachir. Mintea mea nu-l putea concepe între istoricii-activiști, declamatori de fraze din arsenalul propagandei de sistem, căci alții erau eroii săi și altfel se derulase-ră faptele, cu rigoarea și disciplina obiectivă a surselor nemijlocite, de arhivă. Până la urmă asta m-a impresionat cel mai puternic - și într-un fel mi-a arătat și drumul de urmat.

Au fost studiile, perioada clujeană, cu marii ei formatori... Destinul a vrut să lucrez în cercetare - și m-am întors, aproape obsesiv, la rândurile profesorului Ciachir. O competiție și mai acerbă: admiterea la doctorat, o dată la cinci ani, Elena Ceaușescu, dosar la sânge, trei locuri pe țară, zeci de aspiranți. Călăuzitorul meu de nădejde, necunoscut încă dar foarte prezent și confident, același Nicolae Ciachir. – Dar cum să o fac? Ciachir e extrem de abundent în date, corelații, în documentare, resurse apoi stocate doar într-o metropolă culturală și politică. Năucitor de-a dreptul să-ți găsești propria cărare. Și am decis: am „decupat” scrisul profesorului, pe „felia” româno-sârbă. Pe care am tot extins-o apoi, dezvoltând investigația și pe arealul bănățeano-transilvan. Călăuza principală, la care m-am întors, ca să nu dau greș, inclusiv la Belgrad, la Arhivele Serbiei, a fost însă tot profesorul Ciachir. L-am descoperit, încă o dată, în discuțiile calde, de îndrumare și de cunoaștere, de la Academia sârbă de științe și arte, unde era mereu un oaspete prezent la marile colocvii și întruniri balcanice; cu evocarea caldă a omului, dincolo de specialist, în conversațiile venerabililor confrăți, de-acum o amintire și ei, precum: Vasa Ciubrilovici, Radovan Samardzici, Vladimir Stojancevici, Danița Milici, Kliment Dzombazovski, Nikola Gavrilovici...

A venit și vremea doctoratului. M-a bucurat mult și am îmbrățișat cu multă căldură sugestia regretatului mentor al meu, acad. Camil Mureșanu, de a lua legătura cu profesorul Nicolae Ciachir din București, considerat a fi cel mai de seamă specialist în problemele sud-estului european.

L-am cunoscut, iată, în cele din urmă și „pe viu” pe profesorul Ciachir. Am avut plăcuta onoare de a-i fi oaspete și de a-i cunoaște și familia: pe distinsa doamnă profesoară, pe ochioasa domnișoară Nicoleta și pe frățiorul ei, care „chinuia” cu înverșunare o bicicletă pe asfaltul din zona Stadionului 23 August. Întâlnirea a fost ceva între vis și realitate sau realitate și poveste; Nicolae Ciachir ieșise parcă din filele cărților sale, abundând de înțelepciune, fapte și istorisiri de tot felul, fără limite ori semne că sacul inepuizabil de noutăți ar fi vreodată în pericol să se deșarte. O încântare să-l ascuți, cu vii divagații de la un subiect la altul, cu veșnice legături și surprinzătoare concluzii, despre fapte nemaiauzite și supoziții de neimaginat. Erai năucit, anihilat în preajma staturii colosale a naratorului. Nu era un furnizor de informație, ci un izvor de înțelepciune nesecat, care filtrase și rafinase faptele istorice și împrăstia în jur prețioasele nestemate ale spiritului. Dincolo de istorie era ceva vrajă, ce-mi amintea un pic de Nastratin Hogeș și Anton Pan. În acele momente eram invidios pe studenții domniei sale și pe clipele de vrajă atât de necesară, pe care o răspândea în lumea cenușie și obosită rău a sfârșitului de comunism.

La un moment dat – presupun că se crease un dialog în consens, pe valori și așteptări istorice – profesorul mi s-a confesat că Bucureștiul devenise tot mai apăsător pentru trai și visa la o schimbare a decorului existențial. Era un visător incurabil, ceea ce mi l-a făcut și mai drag, - și își imagina un trai ideal undeva, în vestul românesc, la Timișoara, unde intenționa să-și ia o casă.

A venit apoi și la Timișoara, împreună cu domnișoara Nicoleta. Ne-am străduit să-l primim, la universitate, la doamna rector Lucia Jucu-Atanasiu care, de asemenea, îl prețuia în mod deosebit. Știu că am invidiat-o, primise în dar cea mai recentă carte a profesorului, o extindere a cercetărilor pe subiectul balcanic - țin minte, avea coperti albastre și nu era de găsit prin librării, ceea ce o făcea și mai râvnită. A urmat o întâlnire a profesorului cu studenții și profesorii timișoreni, cu spumoase evocări și discuții.

Din păcate, visul timișorean s-a risipit curând, ca și perspectiva ca domnișoara Nicoleta să devină bănațeancă; alegerea a venit din altă parte, a fost glasul rădăcinilor, al veșnicilor căutări și regăsiri identitare, se pare în capitala de suflet a Balcanilor, la Sofia.

La Timișoara, 19 martie 2015

NICOLAE CIACHIR – UN BALCANOLOG DE EXCEPȚIE ȘI UN ADMIRABIL DASCĂL

Dr. Virgil COMAN

Încă de la început sunt nevoit să mărturisesc faptul că l-am cunoscut târziu pe Nicolae Ciachir, mai exact cu prilejul participării la *Sesiunea de comunicări a Cercurilor Științifice Studențești* organizată de Universitatea „Valahia” din Târgoviște în perioada 10-12 aprilie 1998.

Nu este însă mai puțin adevărat că îi studiasem o parte din opera dedicată istoriei popoarelor din Peninsula Balcanică, din dorința de a înțelege mai bine contextul în care evoluaseră urmașii romanității orientale în perioada modernă, având astfel și posibilitatea să evaluez, la nivelul meu de cunoaștere de la acel moment, dimenșiunea academică a balcanologului Nicolae Ciachir, aceasta fiind o motivație în plus să îmi doresc să îl cunosc și personal.

Revenind la activitatea științifică de la Universitatea „Valahia” din Târgoviște, în mod cert, vasta experiență de la catedră i-a permis cu ușurință distinsului dascăl să se apropie de studenții prezenți la conferință și să afle care le sunt preocupările de natură științifică. Prin urmare, și eu m-am numărat printre cei „intervievați”, cu această ocazie prezentându-i originea meglenoromână pe linie maternă, dar și „isprăvile” din perioada august-septembrie 1996 când realizasem cea dintâi cercetare de teren la meglenoromânii din Grecia și Republica Macedonia.

Discuția noastră avea să se prelungească până târziu, după miezul nopții, încurajându-mă să continui a-i investiga pe vorbitorii dialectului meglenoromân. Cu acest prilej avea să-mi prezinte o lecție de istorie a Balcanilor, dar și o remarcabilă lecție de viață, de care aveam să țin seama, în bună măsură, mai târziu.

Se pare că și eu am fost convingător pe parcursul acestei discuții deoarece, la scurt timp, Nicolae Ciachir mi-a transmis invitația de a participa la *ROMFEST '98 – Congresul Românilor de Pretutindeni*, ediția a VI-a, organizat la București între 16-20 septembrie 1998.

Prezența la această manifestare desfășurată la Muzeul Național de Istorie a României a fost un bun prilej de a afla o serie de probleme cu care se confruntau românii din afara granițelor țării. Tot acum, prin bunăvoința și cu sprijinul lui Nicolae Ciachir aveam să-i cunosc, între alții, pe Pr. Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Zahu Pană, Ion Halmaghi, Vasile Tărățeanu și Vlad Bejan.

Cele două manifestări științifice la care am participat în anul 1998, dar, mai cu seamă, convorbirile purtate cu marele balcanolog m-au motivat să continui a-i investiga nu doar pe meglenoromâni, ci pe toți românii de la sud de Dunăre, atât în locurile de obârșie cât și prin biblioteci și arhive, pentru a înțelege mai bine evoluția lor în contextul evenimentelor politico-diplomatice derulate în ultimele două secole.

Analizat prin prisma experienței din învățământul superior (53 de ani) și a operei dedicate istoriei popoarelor din Peninsula Balcanică, Nicolae Ciachir a fost, fără îndoială, un admirabil dascăl, dar și un balcanolog de excepție, recunoscut la nivel academic, atât în țară, cât și pe plan internațional.

UN ISTORIC CU BUCOVINA-N SUFLET

Dr. Ilie LUCEAC

Nu l-am cunoscut personal îndeaproape pe istoricul Nicolae Ciachir. În perioada 1995-2000 îmi desfășuram stagiul de doctorat la Universitatea din București. Cred că l-am auzit vorbind la un simpozion, care s-a ținut în cadrul Facultății de Istorie de la Universitatea București, dar ca să comentez acum ce a vorbit și cum a vorbit atunci profesorul Nicolae Ciachir, ar fi un mare risc în sensul că s-ar putea să denaturăm lucrurile și în același timp un mare pericol de a greși în aprecieri. Și mai neplăcut ar fi să alunec spre hagiografie, ceea ce nu ar fi de dorit, fiindcă am umbri fără să vrem amintirea frumoasă pe care i-o purtăm mereu vie în memoria noastră.

Aveam să-l cunosc abia mai târziu pe regretatul istoric, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, din cartea sa intitulată *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Oscar Print, București, 1999, carte în care autorul și-a spus cuvântul său ferm și în cunoștință de cauză despre Țara de Sus („Moldova de Sus”, cum o numește Nicolae Ciachir), parte din vechea Moldovă medievală a lui Ștefan cel Mare și Sfânt.

Balcanolog de profesie, slavist cunoscut, specialist în istorie modernă universală și relații internaționale, istoricul care a scris peste patruzeci de volume de specialitate, laureat al premiului „Nicolae Iorga” al Academiei Române (1984) pentru lucrarea *Diplomația europeană în epoca modernă*, profesorul Nicolae Ciachir s-a aplecat asupra istoriei Bucovinei cu o acribie exemplară. În primul rând, menționăm că în majoritatea covârșitoare a lucrărilor sale nu lipsește experiența istoricului, care știe foarte bine cum să folosească documentul și unde să-l plaseze. Este un lucru care în ziua de astăzi nu prea se întâlnește la istoricii din generațiile mai tinere, în ale căror lucrări prevalează fie imagologia, fie alte diverse elemente de natură postmodernă.

Două lucruri se desprind din considerațiile istoriografice ale lui Nicolae Ciachir în lucrarea sa despre istoria Bucovinei, și anume: analiza obiectivă a punctelor de vedere ale istoriografiei ucraineano-slave cât și a celei românești cu privire la tratarea problemei despre Bucovina, la fel și modul de abordare a

subiectului și descrierea evenimentelor care s-au derulat în această provincie în diferite perioade de dominație străină, oglindite (raportate) în context european.

Sinteza realizată de Nicolae Ciachir cu privire la istoria Țării de Sus a Moldovei ne prezintă un istoric care a cunoscut în profunzime problema abordată și nu a prezentat-o ca fiind ruptă din contextul european. Dimpotrivă. Și aici aducem un singur exemplu din exercițiul scriiturii lui Nicolae Ciachir, care ni se pare concludent și obiectiv pentru toată perioada istorică descrisă în sinteza amintită. Iată exemplul, care nu este unic în demersul lui Ciachir despre Bucovina: „*Moldova lui Alexandru cel Bun – factor de stabilitate în zonă // Ștefan cel Mare ține la respect: Polonia, Ungaria, Imperiul Otoman și Hanatul Crimeii // Ecoul european al statului unitar român realizat de Mihai Viteazul // Imperiul Habsburgic acaparează teritorii românești: Transilvania (1699), Banatul (1718) și, temporar, Oltenia (1718-1739) // Războaie ruso-otomane în secolul al XVIII-lea, cu teatrul de operațiuni pe teritoriul Principatelor Românești // Prima împărțire a Poloniei (1772), Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774) și acapararea Bucovinei (1775)*”.

O altă prioritate a lucrării în cauză este aceea că autorul ei a cunoscut foarte bine istoriografia slavo-ruso-ucraineană și nu a ezitat s-o analizeze și să facă concluzii obiective în comparație cu istoriografia românească și cea germano-austriacă. Lucru care impune prestanță și valoare demersului istoric.

Despre celelalte merite ale istoricului Nicolae Ciachir nu vom vorbi. Rezultatele vorbesc de la sine. Actualitatea conținutului informațional și ideatic al lucrărilor lui Nicolae Ciachir fac obiectul recunoașterii internaționale a unei opere științifice care aparține unei culturi naționale. Și aceasta nu este un lucru lipsit de importanță.

Pentru bucovineni, cel care a fost istoricul Nicolae Ciachir rămâne un reper de valoare și un exemplu demn de urmat.

PROFESORULUI NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Ștefan PĂUN

Cunoașterea istoriei cu toate ramurile ei, nu poate fi realizată fără truda specialistului, înarmat cu instrumente și metode adecvate cercetării acestei științe interdisciplinare. Prin efortul său, istoricul transfigurează și personalizează spațiul geografic, trecutul și prezentul acestuia prezentându-l contemporaneității, în fața studenților prin cărțile de specialitate scrise, în spiritul științei, adevărului istoric. În știința istorică românească și nu numai din a doua jumătate a secolului XX, profesorul Nicolae Ciachir ocupă un loc aparte.

Devotamentul și pasiunea cu care profesorul și istoricul Nicolae Ciachir a slujit istoria l-au impus în atenția opiniei publice, cercetătorilor în domeniu, studenților și elevilor, cititorilor, iubitori de istorie. Bogata și valoroasa activitate culturală și științifică, pedagogică, la catedră, nu poate fi înțeleasă și explicată cu adevărat decât prin personalitatea OMULUI, creator de școală, prin miile de specialiști în domeniul istoriei pe care i-a format în calitatea de cadru didactic.

Activitatea didactică, de cercetare, la Universitatea București, facultatea de istorie, Universitatea Valahia din Târgoviște, situează -MAGISTRUL- în galeria ilustrațiilor istorice români. Magistrul a contribuit la cunoașterea istoriei naționale și universale, la dezvoltarea patriotismului, a spiritului de responsabilitate față de trecutul istoric, adevărul istoric în inima generațiilor de studenți și doctoranzi, viitori specialiști în domeniu și cadre didactice.

După revoluția din decembrie 1989, când România, ca de altfel și celelalte țări aflate sub influența Uniunii Sovietice, au intrat pe făgașul regimurilor democratice, prestigiul de dascăl și valoarea profesională i-au permis profesorului Nicolae Ciachir să contribuie la înființarea Facultății de istorie-geografie a Universității Valahia din Târgoviște, unde am avut prilejul de a lucra sub îndrumarea domniei sale. De asemenea, a contribuit la formarea și dezvoltarea catedrei de istorie universală de la Universitatea Hyperion din București.

Opera științifică, rezultatul activității didactice și de cercetare, abordează domenii diferite, istoria națională și universală și îndeosebi istoria popoarelor sud-est europene. Opera creată referitoare la epoca modernă și îndeosebi la popoarele balcanice se individualizează prin caracterul științific și didactic recunoscut de specialiștii în domeniu.

Viziunea asupra istoriei este aceea pe care cercetătorii în domeniu o află prin mijlocirea documentelor, a cercetărilor în arhive, a statisticilor, comparațiilor, izvorul fundamental în prezentarea adevărului istoric. Aceste mențiuni sunt doar câteva din considerațiile care se pot face pe marginea activității didactice și de cercetare asupra unui istoric român. Sunt gânduri scrise cu respectul ce-l datorează generația mai tânără unei generații de istorici creatori de școală românească, specialiști în acest domeniu, patrioți, care și-au pus amprenta asupra învățământului românesc.

Devotat profesiei, un om al datoriei totale față de țară și cercetarea științifică, prin activitatea desfășurată în mediul academic evidențiată de Istoriografia românească și străină, profesorul universitar doctor Nicolae Ciachir face parte din galeria marilor personalități care au contribuit la dezvoltarea cercetării istorice românești, științei și culturii universale, la promovarea unui învățământ superior de calitate, pentru pregătirea tinerilor absolvenți în domeniu. Noi, contemporanii ctitorului de Școală Nouă, istoricului, cercetătorului, care am avut șansa să-l cunoaștem și să desfășurăm activitatea sub îndrumarea sa, avem obligația de a-l omagia și prezenta generației mai tinere. Citind cărțile, articolele publicate de profesorul Nicolae Ciachir prin rigoarea și documentația acestora sunt model de urmat, evidențiat.

Octombrie 2015

NICOLAE CIACHIR

Prof. univ. dr. Ion CALAFETEANU

Azi, încă, la mai bine de o jumătate de secol de la absolvirea Facultății de Istorie a Universității din București, de câte ori îmi aduc aminte de acei ani (1959-1964), un gând de caldă recunoștință se îndreaptă de fiecare dată către profesorii mei, dintre care unii erau deja istorici consacrați, membri corespondenți sau membri ai Academiei Române și ai altor foruri și instituții științifice internaționale, alții aflați atunci la începutul unei prestigioase cariere didactice și științifice.

Nicolae Ciachir, tânăr cadru didactic – pe atunci lector și, apoi, conferențiar – era unul dintre aceștia. El – la care adaug și influența pe care a exercitat-o asupra mea existența șantierului arheologic (cultură din neolitic) din satul Verbicioara (județul Dolj), unde eu, elev încă, mă duceam în vacanță la bunicii mei, iar Nicu Ciachir venea în vizită la familia soției sale, Valerica, care locuia în acest sat – au jucat un rol important în orientarea interesului meu către istorie.

Și, astfel, am ajuns student la istorie în 1959, după un examen extrem de dificil (noi, cei cu „probleme” de cadre la dosar, concuram doar pentru 20% din locuri!).

La Facultate, l-am cunoscut și mai bine pe Nicu Ciachir și m-am apropiat și mai mult de el.

În tinerețe, Nicu Ciachir avusese de învins multe greutăți ale unor vremuri, ele însele grele. Chiar foarte grele! În special pentru un tânăr care fusese nevoit în 1944 să părăsească Basarabia natală pentru a se refugia în România, patria sa, în fața înaintării armatei sovietice, să-și termine aici liceul, să rezolve - nu fără emoții - problema cetățeniei române (pentru a se salva să nu fie trimis peste Prut, în Uniunea Sovietică), pentru ca, apoi, să devină student la Facultatea de Istorie a Universității din București.

Cum l-am văzut eu pe *omul* Nicu Ciachir? Era un tip jovial, vesel, îi plăceau bancurile, avea harul povestirii, era gata să răspundă oricând unui gest de prietenie cu o prietenie sinceră.

Știa să aprecieze o masă bună, acompaniat de prieteni, de femei frumoase și să se delecteze cu un vin bun. Avea gust, iubea frumosul. Știa să fie recunoscător față de cei care îl ajutaseră cândva și care crezuseră în el; el însuși era gata oricând să ajute pe cineva care avea nevoie de ajutorul lui. Era un om deschis, sincer și - cum recunoaște și el în „memoriile” publicate - se baza mult în raporturile cu oamenii pe fler. Și rar s-a înșelat!

Avea o memorie extraordinară, care pur și simplu uimea pe cei care îl cunoșteau, dublată de o capacitate de improvizație și de reacție deosebit de rapidă.

În ceea ce privește pe profesorul și pe istoricul Nicolae Ciachir, acesta făcea parte din acea categorie a dascălilor care la examen, cum începeai, tu, student, să vorbești, anticipa deja nota spre care te îndrepti; și foarte rar se înșela. Te lăsa însă să vorbești și chiar îți puneă întrebări ajutătoare. Din acest punct de vedere l-aș încadra în categoria profesorilor „buni”, adică a acelor care nu căutau să te încurce, ci să te ajute. Nu lăsa mulți corigenți, dar îl supăra prostia, lipsa de pregătire. Dacă îl convingeai că știi carte, te oprea, nu te lăsa să vorbești despre tot subiectul, îți cerea carnetul, puneă nota și vedeai bucuria pe fața lui. Reușita ta era și reușita lui!

În anii studenției mele, Nicu Ciachir preda la facultate cursuri speciale (anii IV-V), având ca temă istoria Rusiei și a sud-estului european. Cunoștea toate limbile popoarelor din aceste zonă (pe lângă rusă, franceză și germană) și era considerat ca fiind unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei popoarelor balcanice.

Și viitorul a confirmat înaltul lui profesionalism. Dovadă faptul că profesorul Nicolae Ciachir a lăsat în urma lui o operă științifică bogată și valoroasă, consacrată nu numai istoriei popoarelor slave și din Balcani, ci și istoriei europene în perioada modernă și contemporană.

Nu pot încheia aceste rânduri consacrate memoriei profesorului Nicolae Ciachir fără a menționa contribuția sa, alături de alte personalități ale vieții universitare din România – și în primul rând a profesorului Florea Oprea, primul rector al Universității Valahia din vechea cetate de scaun a Târgoviștei – la fondarea, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, a acestui important for de învățământ, știință și cultură, astăzi în plină afirmare.

Și, în final, o ultimă aducere aminte – de fapt două – ale întâlnirilor mele cu profesorul Nicolae Ciachir.

Era la începutul anilor '90, imediat după Revoluție, când mă aflam la post, ca diplomat, la Misiunea Permanentă a României pe lângă Organizația Națiunilor Unite. M-am bucurat enorm când, într-o zi, secretara mă anunță că profesorul Nicolae Ciachir este la telefon și vrea să vorbească cu mine. Nu mi-a venit să cred până când nu l-am auzit vorbind. Era în Canada și voia să vină până la New York să mă vadă, să mai stăm de vorbă, să viziteze orașul. Vestea m-a bucurat enorm, iar revederea a fost de nedescris. Și o mărturie: au fost zile în care am recuperat, prin bună dispoziție, tot ceea ce programul de la ONU nu mi mai permitea!

La fel s-a întâmplat, câțiva ani mai târziu, când eram la Academia di Romania la Roma. De data aceasta, inițiativa invitației am avut-o eu și Nicu Ciachir a prezentat în cadrul Academiei, atât italienilor, cât și românilor din Italia, o comunicare deosebit de interesantă, care s-a bucurat de un succes deosebit.

Și, din nou, bucuria revederii a dominat atmosfera acelor zile.

NICOLAE CIACHIR, O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ CATEDREI UNIVERSITARE ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE

Prof. univ. dr. Gheorghe SBÂRNA

Există oameni predestinați parcă pentru o anumită activitate, oameni pe care cu greu poți să ți-i imaginezi că ar face altceva. Profesorul Nicolae Ciachir face parte din rândul acelor personalități care nu au nevoie de multe cuvinte pentru o prezentare și cu atât mai puțin pentru o evaluare a activității sale didactice, științifice și a meritelor acumulate în planul istoriografiei românești. În cele peste cinci decenii de muncă, domnia sa a dat un număr însemnat de cărți – volume de cărți, studii, articole de revistă sau de presă – publicate în țară și peste hotare, care îl arată ca fiind un specialist de frunte în câteva domenii ale istoriei noastre moderne și contemporane, precum și unul din marii cercetători și cunoscători ai istoriei popoarelor din sud-estul Europei.

Cercetările efectuate de-a lungul anilor, în arhivele din țară și din străinătate, i-au oferit material documentar istoric bogat și valoros pe baza căruia și-a clădit volumele consacrate istoriei moderne a unor state din Balcani, Poloniei și diplomației europene din aceiași perioadă. În suita celor aproape 40 de volume, cele mai multe au avut în atenție analiza evoluției României în context european sau sud – est european. Recunoscut ca reputat balcanolog, slavist, specialist în istoria modernă universală și în relații internaționale, profesorul Nicolae Ciachir a participat cu comunicări științifice la numeroase simpozioane, conferințe și Congrese în țări europene și peste ocean, în Canada.

După absolvirea facultății, în 1949 a fost încadrat în rândul corpului didactic universitar, alături de foștii săi profesori, specializându-se în domeniul istoriei țărilor balcanice. De-a lungul anilor a urcat toate treptele ierarhiei universitare, îmbinând în mod exemplar activitatea didactică cu pasiunea cercetării științifice, care pentru profesorul Nicolae Ciachir nu reprezenta o slujbă, ci un mod de viață cu care se confunda. Aceste calități pedagogice și

aptitudini de comunicare i-au adus în permanență aprecierea și respectul tuturor studenților săi.

L-am cunoscut pe prof. Ciachir în anii 60 în timpul studenției mele la Facultatea de Istorie din București, fără a avea ore cu domnia sa, dar cunoșteam multe din preocupările sale didactice și științifice, care îl profilau ca un specialist valoros în cercetarea și aprofundarea istoriei țărilor vecine României din spațiul sud-est european. Dar după 1994 drumurile noastre, la propriu și la figurat, s-au întâlnit la noua Universitate din Târgoviște, la înființarea căreia a adus o contribuție importantă.

Mai bine de un deceniu am colaborat într-un spirit colegial admirabil în Catedra de Istorie – Arheologie din tânăra noastră facultate, condusă de prof. Ciachir, formată cu un nucleu de specialiști, îmbogățită în cursul anilor cu tineri cu potențial evolutiv cert de afirmare profesională. Experiența și exemplul luminos al istoricului devotat profesiei sale era însoțită de o desăvârșită eleganță spirituală, cu o generozitate umană și intelectuală remarcabilă, la care se adăuga o imensă bucurie a împărtășirii cunoștințelor. Prelegerile sale aduceau întotdeauna informații noi, prezentate într-o formă atractivă, din care nu lipseau parantezele cu amănunte semnificative, însoțite adeseori de anecdote ce dădeau o culoare inconfundabilă. A știut mereu să capteze interesul ascultătorilor, comunicările ținute în țară și în afară erau solid documentate, susținute de informație istorică, extrase din documente de arhivă prin care consolida concluziile mai vechi, le corecta pe acelea, sau argumenta pe cele noi.

Spiritul său, deschis dezbaterii pe orice temă, a fost pentru mine o plăcere în conversațiile pe care le aveam în timpul navetei de ani de zile în drumul nostru de la București la Universitatea din Târgoviște. Ele mi-au oferit prilejul înțelegerii mai depline a calităților profesorului și cercetătorului Nicolae Ciachir, a mobilității remarcabile a spiritului său, așa cum reiese de altfel, din vasta sa activitate didactică și științifică.

A rămas în slujba învățământului superior aproape șase decenii bucurându-se de respectul, aprecierea înaltă și afecțiunea generală a atâtor promoții de absolvenți și a colegilor de Catedră. În același timp, profesorul Nicolae Ciachir a lăsat o operă științifică ce va rezista timpului, înscriindu-se la loc de frunte în galeria istoricilor pasionați de cunoașterea și aprofundarea istoriei epocii moderne și îndeosebi a istoriei popoarelor din sud-estul Europei.

NICOLAE CIACHIR, PRIETENUL DE FAMILIE CARE ÎMI AMINTEA DE TOM JONES*

Gheorghe GOTEV

Am avut părinți nemaipomeniți. Din păcate amândoi nu mai sunt printre noi. Tatăl meu, Goran Gotev, a fost ziaristul bulgar care a lucrat cea mai îndelungată perioadă în străinătate. Șapte ani el a fost corespondent al Agenției de Știri Bulgară (BTA) în România, din 1969 până în 1975. Mama mea, de asemenea, a fost ziaristă; de fapt tatăl meu era student în anul I la ziaristică la Universitatea din Sofia în 1957, iar mama mea, marea sa iubire, era în anul II în 1958, când m-am născut eu.

În acei ani grei pentru majoritatea bulgarilor eu am crescut în condiții privilegiate în străinătate. Când aveam 3-4 ani, tatăl meu lucra la Cairo, era corespondent al Agenției de Știri Bulgară (BTA), perioada era 1961-1962. Mama și tatăl meu care pe atunci nu împliniseră 30 de ani erau foarte eleganți. Îmi aduc aminte că erau recepții în fiecare seară la Cairo, iar mama mea niciodată nu purta una și aceeași rochie. Tatăl meu, de asemenea, avea croitor personal și cel puțin 30 de costume în șifonier. Pe atunci erau la modă stofele strălucitoare.

Tatăl meu se deosebea de ziariștii occidentali prin faptul că avea cunoștințe mai profunde despre țara în care se afla. El avea informații din diferite surse, inclusiv de pe stradă pentru că îi plăcea să vorbească cu oamenii de rând, care adeseori fac cele mai exacte aprecieri. În Cairo, tatăl și mama mea au învățat araba pentru că nu făceau nici un compromis când era vorba de profesie și nu vroiau să-și facă treaba pe calea ușoară. Mai târziu am petrecut trei ani fericiți în Algeria.

Rememorez rapid lucrurile, și următorul episod e în Bulgaria, pe plaja de la Balcic, în vara anului 1968, la casa de odihnă a BTA, care în trecut fusese vila unui român bogat. Ne întorsesem din Algeria, ne-am dus la mare și acolo ne-au surprins evenimentele din Cehoslovacia. Tatăl meu aproape tot timpul

* Traducere din limba bulgară de Nicoleta Ciachir

stătea cu urechea lipită de aparatul de radio, așa cum de altfel făceau și sutele de turiști de acolo. Se asculta postul de radio Europa Liberă, oricât ar fi bruiat-o. Eu aveam pe atunci zece ani și cu siguranță nu aveam noțiunea exactă a ceea ce se întâmplă, însă îmi dădeam seama că evenimentele sunt de o importanță deosebită. Curând după aceea tatăl meu a fost trimis corespondent la București. Tot acolo mama mea era corespondent al Radioului bulgar și al ziarului „Vecerni novini”/„Știrile de seară”.

În România eram deja mai mare și amintirile mele sunt mai clare. Tatăl și mama mea continuau să primească acasă foarte mulți musafiri, întrețineau minunate legături de prietenie cu familii de români, printre ele și cea a istoricului român Nicolae Ciachir, care are un merit enorm în Bulgaria deoarece a descoperit data nașterii lui Hristo Botev.

În România era dictatură securistă. Mama mea întotdeauna lăsa foarte curat și aranjat în casă, când ieșeam, pentru că știam că în apartament se intră în absența noastră. Odată chiar am surprins om al Securității în mijlocul sufrageriei. Lângă mașina noastră întotdeauna era parcat alt automobil care ne urmărea îndată ce tatăl meu pornea. Securității nu prea se ascundeau. Știam că în locuința noastră sunt microfoane, așa că eu personal mă obișnuisem să nu îmi pese de asta.

Dictatura română era destul de înspăimântătoare în comparație cu cea bulgară. Ceaușescu, deloc, nu se purta cu menajamente cu adversarii săi politici și supunea poporul român la tot felul de privațiuni. Cu toate acestea, „nea Nicu” era îndrăgit de Occident care aprecia în mod deosebit politica sa externă independentă față de Moscova. Și prin urmare Occidentul își închidea ochii la celelalte păcate ale lui Ceaușescu, ca de exemplu, cruzimea față de adversarii politici, cultul personalității și regimul cazon la care era supusă populația.

Important este să amintesc toate acestea înainte să încerc să descriu cât de cordiale, sincere și destinsse au fost relațiile dintre părinții mei și familia istoricului Nicolae Ciachir. Anecdotele, glumele pe care Nicolae Ciachir și le permitea făceau din el un personaj strălucitor, multicolor într-o realitate sumbră, alb-neagră.

Nicolae Ciachir era un bărbat frumos care, după părerea mea, semăna cu Tom Jones, cântărețul favorit al părinților mei. Din relatările sale, cel mai bine îmi aduc aminte de călătoriile în provincie, prin România, cu prietenii, unde erau înfulecate cantități mari de mâncare și erau băuți litri de vin, amintiri

demne de povestirile despre Gargantua și Pantagruel. Și acasă la noi erau consumate cantități considerabile de fripturi, pe care tatăl meu le cumpăra din magazinul diplomatic și băute destule sticle de vin de la Ruse. Tatăl și mama mea mi-au explicat că Nicolae Ciachir are un merit enorm în Bulgaria, pentru că a descoperit adevărata data a nașterii lui Hristo Botev. Știam că Nicolae Ciachir e mare cunoscător al Bulgariei, ca bulgar din Basarabia el vorbea în dialect bulgar, care mie mi se părea puțin amuzant.

Am aflat, de asemenea, că părinții mei au fost primii care au anunțat în Bulgaria despre descoperirea științifică a lui Nicolae Ciachir, însă știrea a fost întâmpinată cu dușmănie de comunitatea științifică și, în primul rând, de profesorul Ivan Undjiev, care vădit considera că deține monopolul asupra istoriei lui Hristo Botev.

Ani mai târziu, înainte să moară, tatăl meu a fost invitat la redacția revistei „Tema”¹ să relateze despre aceste atât de importante lucruri pentru istoria noastră.

Mă bucur că Nicoleta pregătește, acum, o carte dedicată personalității remarcabile a lui Nicolae Ciachir.

¹ Goran Gotev, *Cine a modificat data nașterii lui Botev. Bulgaria a trecut sub tăcere descoperirea istoricului român Nicolae Ciachir* în revista „Tema”, Nr.3(326), 21-27ianuarie 2008, vezi de asemenea despre profesorul Nicolae Ciachir în Goran Gotev, *Am trăit printre dictatorii secolului XX*, Sofia, 2008, pp.199-203.

CINE A MODIFICAT DATA NAȘTERII LUI BOTEV? BULGARIA A TRECUT SUB TĂCERE DESCOPERIREA ISTORICULUI ROMÂN NICOLAE CIACHIR*

Goran GOTEV

Ne-am cunoscut înaintea unei sărbători. Se pregătea centenarul Școlii bulgare din București (Școala a fost înființată în 1869, deci este vorba de anul 1969), iar ultimul director al școlii, Atanas Gospodinov, ni l-a prezentat pe cunoscutul istoric român, profesorul doctor Nicolae Ciachir. Bineînțeles că atunci era doar conferențiar la Universitatea din București. Iar numele său ne era cunoscut din cercetările sale despre istoria Bulgariei și istoria sud-estului Europei. Omul de știință român venise la Ambasada Bulgariei să ne informeze despre descoperirea sa neașteptată. Cercetând arhivele Ministerului român al Învățământului și Cultelor, el a găsit cererea lui Hristo Botiov Petkov, mai cunoscut ca Hristo Botev, adresată ministrului, să i se permită să înființeze la București o școală primară în ajutorul compatrioților săi lipsiți de mijloace materiale, să învețe, în limba maternă, citirea, scrierea, aritmetica și catehism.

Prima noastră întrebare a fost dacă e sigur că documentul, într-adevăr, este scris de Botev? - Nu există nicio îndoială. Declarația are același scris ca și cererea lui Botev de a fi admis ca student la medicină. Este înregistrată la minister la 21 decembrie 1868 cu numărul 7549 - ne-a încredințat profesorul doctor Ciachir. Și a adăugat: - La 11 ianuarie 1869, o comisie din patru specialiști ai ministerului a examinat „Petiția” lui Botev și a aprobat înființarea Școlii primare cu predare în limba bulgară, care „în propriul interes al elevilor” trebuiau să studieze și limba română, iar pregătirea să țină seama de programa școlilor românești. Hotărârea comisiei este semnată de cunoscutul filolog român Aaron Florian și a fost comunicată la 15 ianuarie 1869.

Documentele descoperite confirmă că marele poet și revoluționar bulgar a fost nu numai cel mai cunoscut profesor în școala bulgară, dar și inițiatorul înființării ei. Iar în trecut, acest merit era atribuit doar „Societății de

* Articol publicat în Revista „Tema”, nr. 3 (326), 21-27 ianuarie 2008.

binefacere”, explică istoricul român. Nicolae Ciachir continuă: - În plus, spre deosebire de Societatea de binefacere, Botev subliniază clar că dorește să înființeze școala pentru acei compatrioți ai săi lipsiți de mijloace materiale ca să învețe limba maternă.

Nu a trecut multă vreme de la prima noastră întâlnire, când profesorul Ciachir ne-a surprins cu o nouă descoperire de o însemnătate științifică cu mult mai mare. Continuând cercetarea sa în arhiva ministerului a dat de un document care avea valoarea „certificatului de naștere” a lui Botev.

Ministerul român al Învățământului și Cultelor cerea de la toate școlile informații despre profesorii care lucrau acolo. Formularul școlii primare din orașul Ismail a fost trimis la Minister la 5 aprilie 1870. În el, învățătorul titular comunica numele a șase învățători printre care și Hristo Petrov; sub acest nume și în alte documente românești figurează Hristo Botev. Cu siguranță, din această cauză și aprobarea de a se înființa Școala bulgară din București a fost emisă pe numele de Hristo Petrov, pentru care o anumită perioadă de timp Botev s-a semnat Hristo Petrov, în loc de Petkov.

Raportul este alcătuit din nouă rubrici – explică istoricul român. În prima coloană, alături de numele învățătorului se dau informații despre anii împliniți la 1 ianuarie 1870 și data nașterii. Alături de numele lui Botev apare scris: „22 de ani, 25 decembrie 1847”.

Istoriografia bulgară nu dispune nici de certificatul de naștere al lui Botev, nici de un document autentic de-al său despre data nașterii. S-a consimțit că este născut pe 25 decembrie 1848, stil vechi, sau 6 ianuarie 1849, stil nou. Data indicată în formularul completat poate fi acceptată ca stabilită documentar, deoarece rubricile sunt completate conform documentelor prezentate de fiecare profesor. Despre acest lucru certifica profesorul titular care a lăsat coloanele necompletate lângă numele profesorului român Florescu, cu explicația: „Datorită lipsei de documente care în momentul de față se găsesc la minister”.

Interesant este că data care este indicată în formular, ca fiind data nașterii lui Botev, este aceeași care o pomeneste atât mama lui Botev, cât și primul său biograf, Zahari Stoianov. Sunt nedumerit de ce istoricii bulgari nu au dat crezare încă la timpul respectiv nici mamei care l-a născut, nici autorului „Însemnărilor...”.

Însă, formularul cuprinde și alte date despre viața lui Hristo Botev, necunoscute până atunci. După cea de-a doua coloană despre statutul social

unde se consemnează că nu e căsătorit, în coloana a treia „Studii, instituții de învățământ” apare consemnat „Curs gimnazial la Odessa și un an de studii la Facultatea de Istorie-Filologie din Odessa”. Se știa că Botev a absolvit cinci ani la Gimnaziul din Odessa, însă nu existau documente că a fost la Odessa. Adeverința numărul 732 din 12 decembrie 1866 confirmă că Botev a studiat un an la Facultatea de Istorie-Filologie din Odessa, unde, fără îndoială, a intrat în legătură cu tineretul revoluționar rus și cu democrații revoluționari ruși.

În a patra coloană apare că Botev predă în baza aprobării numărul 369 din 14 ianuarie 1869 a Ministerului Învățământului și Cultelor, de a înființa Școala bulgară la București. Dacă există și cea mai mică îndoială că Hristo Petrov este Hristo Botev, acest document o risipește în totalitate. În plus, în ultima rubrică, a zecea, sub declarația „Subsemnatul confirmă autenticitatea datelor”, stă semnătura lui Botev.

Despre documentele descoperite de omul de știință român, care a devenit și prietenul nostru de familie împreună cu soția sa Marieta și fiica sa, micuța Nicoleta, m-am grăbit neîntârziat să înștiințez Agenția Telegrafică Bulgară (BTA). Am luat legătura cu revista „Lik” („Portret”) și i-am rugat să verifice dacă există controverse în legătură cu data nașterii lui Hristo Botev, deoarece documentele descoperite au schimbat-o cu un an întreg. Încă de a doua zi am primit „un duș rece” de la revista „Lik”. Marele nostru specialist în Botev, profesorul Ivan Undjiev, le-a spus că discuțiile contradictorii în legătură cu data nașterii lui Botev, demult, s-au încheiat, însă prezintă interes faptul că Botev a studiat un an la Universitatea din Odessa. Nu am fost de acord cu această atitudine demonstrativ-sfidătoare față de descoperirile comunicate de mine și în pofida acestor lucruri le-am descris amănunțit într-un articol pentru revista „Lik”.

Soția mea, care era corespondent al Radioului bulgar și al ziarului „Vecerni novini” („Știri de seară”) le-a trimis neîntârzit un articol cu același conținut, care a apărut pe paginile ziarului de seară chiar a doua zi. Însă, articolul meu din revista „Lik” nu a văzut lumina tiparului. A trecut săptămână după săptămână, iar în revista „Lik” – nimic! Și, iată, că într-o zi s-a produs miracolul – am primit ultimul număr al revistei cu articolul în cele din urmă publicat, iar deasupra materialului inserată nota redacției în care se arăta că în pofida faptului că disputele de odinioară privind data nașterii lui Botev s-au

încheiat, revista totuși publica articolul meu, însă se abține să ia o poziție față de autenticitatea datelor.

Totul ar fi putut să fie normal, dacă în aceeași zi cu apariția articolului meu în revista „Lik” nu ar fi apărut și ziarul „Otecestven front” („Frontul patriei”) cu articolul profesorului Ivan Undjiev pe aproape o pagină întreagă de ziar. În articol se analizau amănunțit disputele în legătură cu data nașterii și vârsta lui Botev și, în final, referindu-se la articolul soției mele din ziarul „Vecerni novini”, profesorul Undjiev recunoștea că documentul descoperit este de o deosebită importanță pentru știința istorică bulgară, deoarece are valoarea unui certificat de naștere care abia acum pune punct definitiv la controversele despre data nașterii poetului și revoluționarului nostru. Cine știe de ce și în ultima ediție a cărții sale despre Botev, profesorul Undjiev se referă atât la articolul meu din revista „Lik”, cât și al soției mele, însă numele profesorului Ciachir, cum-necum, îi scapă. Iar noi nu am avut nicio altă contribuție decât faptul că am făcut publice descoperirile unui mare om de știință român, care ar merita demn și corespunzător să fie recunoscute și de oamenii de știință bulgari.

Punctul final al acestei istorii l-a pus tot profesorul Undjiev. Când profesorul Ciachir a fost invitat la un simpozion internațional la Leningrad să prezinte o comunicare științifică despre descoperirea sa legată de biografia lui Hristo Botev; la simpozion, primul a luat cuvântul profesorul Undjiev și a prezentat aceleași descoperiri, din numele său. „Nu mi-a rămas nimic altceva decât să-mi strâng comunicarea și de la prezidiul simpozionului să mă întorc la hotel” – cu amărăciune își amintea profesorul Nicolae Ciachir.

În vechiul București, pe străduța de odinioară Dimitrie Onciul, nr. 23, se afla casa unde a locuit pentru ultima dată Hristo Botev. Azi placa de marmură împărtășește cu trecătorul amintirea în fața căreia noi, bulgarii, întotdeauna vom îngenunchea: „În locul acesta a fost casa unde a trăit în 1876 marele poet și revoluționar bulgar Hristo Botev. De aici el a pornit în fruntea cetei sale de insurgenți spre patrie și a murit eroic în lupta pentru eliberarea ei”. Despre ultima locuință a lui Botev, un contemporan de-al său scria: „Casa era formată dintr-o cameră și încă una lângă prima. În cameră era doar un pat și lângă el un dulap cu cărți și o măsuță... Totul în jurul nostru era cufundat în cea mai mare mizerie...”.

Mizerie! Oare există un antipod mai mare la măreția umană?

Cu soția mea am fost invitați la prima aniversare a fiicei lui Marieta și Nicolae Ciachir – micuța, pe atunci, Nicoleta. Amândoi am exclamat uimiți când Marieta a adus tortul și pe el în locul datei nașterii Nicoletei (11 ianuarie) era scris: „6 ianuarie 1848”.

NICOLAE CIACHIR – AUTORUL CĂRȚII „HRISTO BOTEV ÎN ROMÂNIA”

Lucia KERCIOV-PĂȚAN

L-am cunoscut pe profesorul universitar Nicolae Ciachir în anii studenției. Mi-a fost profesor de Istoria Bulgariei în cadrul Facultății de filologie – Limba bulgară. Era un profesor impunător, dar, în același timp, și prietenos cu studenții, desigur, ca să ne facă plăcere să învățăm ceea ce ne predă. Și așa a fost. Personal, și acum, așa cum a fost și profesorul Ciachir sunt „un fan” al lui Hristo Botev – ca să mă exprim în termenii zilelor noastre, pentru că nu întâmplător „Hristo Botev în România” este cartea scrisă de profesorul Nicolae Ciachir în 1980.

L-am mai întâlnit pe profesorul Nicolae Ciachir; era întotdeauna alături de noi, etnicii bulgari, fie în cadrul organizației bulgare din București, fie la diferite simpozioane cu teme referitoare la emigrația bulgară pe teritoriile române în secolele XVIII-XIX, fie la recepții la Ambasada Bulgară din București, unde întotdeauna era invitat.

Te frapa faptul că era mereu același om, cu o față luminoasă, care te întâmpina cu un zâmbet de prietenie. A fost o onoare pentru noi, etnicii bulgari din București, să avem o astfel de personalitate în mijlocul nostru. Profesorul Nicolae Ciachir este un nume care stă alături de o pleiadă întreagă de istorici români, care s-au ocupat de imigrația bulgară în România, cum au fost: academicianul P. Constantinescu-Iași, profesorul Constantin Velichi, Vl. Diculescu, Todor Palade, Ion Bogdan, P.P. Panaitescu și mulți alții.

În lucrări, profesorul Ciachir face impresie, rigoarea, profunzimea, analiza documentată a fiecărui eveniment, situație asupra căreia se oprea. Nu pot da exemple acum, pentru că sunt foarte multe, dar această impresie mi-a lăsat-o, de exemplu, cartea pe care am recit-o în aceste zile „Hristo Botev în România”.

L-a preocupat foarte mult tema emigrației bulgarilor pe pământ românesc; a studiat-o temeinic, și, de aceea, probabil, a ajuns la concluzia emisă

cu ocazia simpozionului „București și renașterea bulgară”, care s-a desfășurat la liceul bulgar „Hristo Botev” din București, unde a îndrăznit și s-a exprimat astfel: „Prin emigrarea permanentă a bulgarilor pe pământ românesc, se realizează un adevărat transfer de bulgari în componența poporului român, ceea ce a influențat procesele formării etnice a celor două popoare. Relațiile și legăturile în diferite sfere ale vieții lor economice, politice și culturale. Poate, și din acest motiv, bulgarii și românii se pot considera două popoare frățești după sânge și apropiați ca soartă istorică”.

UN GÂND DESPRE PROFESORUL CIACHIR

Marius DOBRESCU

L-am cunoscut târziu, pe la începutul anilor '90, grație unui prieten comun, directorul Bibliotecii Naționale, Gheorghe Bercan. Fiind în domeniu, i-am studiat volumul despre istoria Albaniei, una dintre puținele lucrări de specialitate apărute în perioada aceea, dacă facem abstracție, desigur, de paginile scrise ocazional de vreunul dintre rătăciții în acest domeniu.

Era un personaj fermecător. Înainte de a-l cunoaște, mi l-am închipuit un om scortșos, sever și distant. Am întâlnit, în schimb, exact contrariul. Avea un umor spumos și un fel de a fi care te ducea cu gândul la un elev scăpat în vacanță și nu la profesorul apreciat de toată lumea, cu o carieră strălucită și generații întregi de studenți rostindu-i cu respect numele.

Am ieșit de câteva ori împreună în oraș, Profesorul, Bercan și eu. Atunci ne-a vorbit despre una dintre ideile la care ținea foarte mult, anume să publicăm împreună o serie de volume, în jurul a o sută de pagini fiecare, privind chestiuni controversate ale istoriei României, pe care să le distribuim în diaspora. O serie de *livre de poche* accesibile, în care să le arătăm românilor din străinătate adevărata istorie a țării de baștină, desființând minciunile grosolane emise de istoriografia comunistă.

Să nu uităm că toate acestea se petreceau la numai câțiva ani de la revoluția din decembrie 1989 și că eram, cu toții, dornici de istorie adevărată. Nu mai știu dacă profesorul a mai apucat să-și pună ideile în aplicare, iar întâlnirile cu el s-au întrerupt. Din timp în timp mai ajungeau până la mine vești despre el, era deja în ultimii ani de viață, iar despre moartea lui am auzit abia după eveniment.

Îi păstrez, însă, o amintire senină și mi-l voi aminti așa cum l-am cunoscut: un bărbat frumos, cu o coamă leonină, de o voie bună molipsitoare. Un om și un profesor minunat.

EVOCARE

Dr. Ovidiu BĂSCEANU

Au trecut 33 de ani, și totuși îl am în imaginea minții de parcă ar fi fost acum trei zile... Eram tânăr student al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității din București, iar Nicolae Ciachir, pentru că despre domnia sa este vorba, un reputat profesor universitar, nu doar al universității amintite, ci al învățământului universitar românesc și european, după cum aveam să aflu curând.

Totuși, nu despre excepționala carieră științifică a profesorului Nicolae Ciachir aș vrea să vă vorbesc, aceasta o puteți descoperi oricând, citindu-i biografia, ci despre omul Nicolae Ciachir, așa cum l-am cunoscut. E greu ca în puține rânduri să fii convingător, dar și mai dificil să alegi un moment dintr-o relație de prietenie care a venit după absolvirea facultății, mai ales după ce domnia sa a devenit profesor al proaspăt înființatei Universități *Valahia* din Târgoviște, orașul meu natal. A fost o bucurie sinceră și nedisimulată de ambele părți să ne reîntâlnim ca și colegi la un moment dat, fără să-mi fie teamă de umbra aruncată de un mare istoric, și lucru destul de rar pentru oamenii de știință dedicați, cu statura unui lord gentleman, uneori înconjurat de „proletari intelectuali”.

Îmi vin în minte, ori de câte ori am de expus un curs, o temă de istorie modernă, acele altfel de prelegeri, presărate cu picanterii din spatele cortinei, din culisele istoriei, pe care ni le dezvăluia cu mărinimie și cu o plăcere nedisimulată, și încerc așez lucrul la rându-mi, uneori cu succes. Multă vreme am crezut că e greu să fii discipol, să încerci să-ți depășești modelul, magistrul, mentorul. Încă mai cred asta, deși acum la rândul meu mentor, chiar în forma instituționalizată, îmi dau seama de dificultatea încercărilor și provocărilor prin care poți trece și ca mentor.

În urmă cu aproape două decenii profesorul Nicolae Ciachir a acceptat să-mi devină mentor oficial și să-mi coordoneze activitatea de elaborare a lucrării de gradul I. Dincolo de muncă de cercetare, de înțelepciune, de reușită, de sfaturi, îndrumări, corecții, a rămas o prietenie sinceră și trainică.

Am petrecut multe seri alături de Nicolae Ciachir, împreună cu alți confrăți în ale istoriei, care se schimbau ocazional, în atmosfera specifică a unei camere de cămin studentesc, la un pahar de vin și la incitante discuții pe teme de istorie, de politică, de viață.

Orice discuție cu omul Nicolae Ciachir era o lecție de viață, pentru că inevitabil, nu-i așa, făcea referire fie la o experiență proprie, fie la pățaniile unor personalități, fie la personaje din literatura clasică.

Cu tristețe și cu regrete tardive îmi aduc aminte de un sfat prietenesc și în egală măsură profesionist pe care mi l-a dat și pe care din nefericire pentru mine nu l-am urmat. Timpul nu poate fi dat înapoi, nici măcar în istorie, cu atât mai puțin în viața pământească, nu am crezut în viitorul Universității *Valahia*, și atunci când mi-a spus că ar fi bine ca lucrarea pentru gradul I să o transformăm în teză de doctorat, am ezitat. În urmă cu aproape 20 de ani o carieră universitară la Târgoviște mi se părea cel puțin nesigură; eu am greșit, iar timpul i-a dat dreptate mentorului. Vai de cei ce nu-și urmează mentorul, vai de cei care cred că-și pot croi altfel de cale prin destin...

La ceas de omagiu se cuvine să dăm cezarului ce-i al cezarului, să-i cinstim memoria, cum altfel decât prețuindu-i contribuția și încercând să continuăm opera acestui lord al culturii românești și nu numai...

PROFESORUL NICOLAE CIACHIR - FONDATOR AL ȘCOLII DE ISTORIE DE LA TÂRGOVIȘTE

Conf. univ. dr. Iulian ONCESCU

Prof. dr. Cornel MĂRCULESCU

Prof. gr. I Marius VINTILĂ

Este dificil să aduni acum, când nu se mai află printre noi, cele mai reprezentative gânduri despre *cercetătorul, profesorul și omul NICOLAE CIACHIR*, care, cu exigență și răbdare, a călăuzit pașii unor tineri aflați la început de drum.

Deși l-am cunoscut relativ târziu (în anul 1993), la începutul studenției noastre nu am fi putut anticipa că mai târziu avea să ne devină mentor și colaborator. Nu este, de altfel, un secret pentru nimeni că atunci o parte dintre profesorii de la Universitatea din București (Nicolae Ciachir, Vasile Cucu), dar și de la alte instituții din capitală (Ion Calafeteanu, Marin Cârциumar, Gheorghe Sbârna, Ion Stanciu) au venit atunci, sau puțin mai târziu, la tânăra Universitate „Valahia” din Târgoviște, înființată în anul 1992.

După o experiență de peste 40 de ani ca asistent, lector și conferențiar universitar la Universitatea din București (1949-1993), în anul 1993 Domnul Profesor Nicolae Ciachir a fost solicitat să activeze la Târgoviște, cu intenția de a continua aici activitatea didactică universitară, ceea ce, implicit, a însemnat și îndrumarea unor tinere generații de studenți pe calea cunoașterii istorice. S-a dovedit un mare câștig pentru Facultatea de Științe Umaniste a Universității „Valahia” din Târgoviște, lucru pe care l-am realizat, în timp, cu toții.

Profesorul nostru, cu o tenacitate și o perseverență cu care nu eram obișnuiți, a reușit, în cei aproape 10 ani (1993-2002) cât a fost implicat în derularea procesului didactic la Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Facultatea de Științe Umaniste, Catedra de Istorie-Arheologie, să contribuie în mod decisiv la constituirea unei școli de istorie, în componența ei destinată și studiilor de istorie modernă și contemporană. Membru fondator și primul președinte al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România (1990-2007), activitate continuată astăzi de fiica reputatului profesor și cercetător, prof. dr.

Nicoleta Ciachir, Domnul Profesor Nicolae Ciachir a fost primul șef al Catedrei de Istorie-Arheologie de la tânăra universitate târgovișteană.

L-am cunoscut toți personal pe Domnul Profesor, și l-am descoperit mai ales prin consultarea studiilor și lucrărilor domniei sale începând din timpul studenției noastre, între anii 1993-1997. A fost acela care ne-a încurajat permanent pe drumul cunoașterii istorice, cel care ne-a pregătit pentru participarea la diverse manifestări științifice, cel care ne-a acordat încredere și ne-a susținut. Avea să ne devină, ulterior, mai ales în preajma încheierii acestor studii, în anul 1996-1997 și coordonator al lucrărilor noastre de licență.

În toată această perioadă, noi toți, mai ales cei care eram, din anul 1994, membrii ai Cercului studențesc de Istoria Estului și Sud Estului Europei *Victor Papacostea*, am beneficiat de sprijinul și calitățile sale umane deosebite. Profesorul Nicolae Ciachir nu a uitat anii petrecuți la Târgoviște și nici pe foștii săi studenții așa cum mărturie stau evocările sale din *Memorii*. Îi păstrăm și astăzi o vie amintire în sufletele noastre, iar în cadrul Departamentului de Istorie al Facultății de Științe Umaniste funcționează Cercul de Istorie Modernă și Contemporană Nicolae Ciachir.

Cunoscător consacrat al unei perioade destul de vaste și al unor domenii variate (istoria Estului și Sud-estului Europei, istoria modernă universală, istoria relațiilor internaționale), balcanolog, slavist, autor a peste 40 de volume și 300 de studii și articole de specialitate în țară și străinătate, Profesorul Nicolae Ciachir a devenit, pentru noi toți, un model care ne onorează să-l urmăm.

Foarte apropiat de studenți și de colegii de catedră, a reușit în anii în care a fost alături de noi, să ridice ștacheta științifică prin implicarea sa în crearea unei noi școli de istorie la Târgoviște, alături de celelalte valoroase cadre didactice.

UN GÂND DESPRE PROFESOR DOCTOR NICOLAE CIACHIR, UN ISTORIC CU O VIAȚĂ DE ISTORIC

Dr. Ramona Elena STANCIU

Este foarte greu, este o sarcină dificilă, chiar îndrăzneată, să vorbești despre Profesorul Nicolae Ciachir, personalitate remarcabilă în domeniul în care a excelat, un om admirabil. Un subtil teoretician, bun moderator, atât în viața profesională cât și în relațiile interumane. Și-a asumat o multitudine de roluri în fața noastră, a studenților, pentru a trăi pe viu evenimentele prezentate. Funcționa ca un agent moderator care declanșa și întreținea interesul și dorința a ceea ce prezenta.

Văzut de departe, de cine nu-l cunoaștea, putea să pară rece, închis și distant. Total greșit! Pătrundeai greu, este foarte adevărat, în preajma lui, însă dacă te accepta îi deveneai prieten.... Personal, așa a fost! Era un Om cu un simț al umorului de bună calitate (avea multe de povestit, spunea chiar că, „nu vreau să mor înainte de a termina de trăit”), știind să creeze o atmosferă destinsă. Un apropiat al studenților, dar și exigent în același timp. Un mare OM, care pentru noi s-a impus ca un model de viață și abordare a ei. Dar cum dânsul spunea că „s-a aruncat cu dăruire asupra muncii de la Târgoviște”, noi, cei care l-am cunoscut, concluzionăm că s-a aruncat și cu dăruire și cu respect, lăsând în urmă o Școală de Istorie la Târgoviște.

Suntem mândri și onorați că am avut privilegiul de a-l cunoaște!

IN MEMORIAM PROF. NICOLAE CIACHIR - AȘA CUM L-AM CUNOSCUȚ -

Dr. Daniel DIACONESCU

1 octombrie 1994. O zi încărcată de emoții, neliniște, speranță. Aflu de la Nicu Isac, un coleg de facultate, aflat în curtea facultății, că vom face *Istoria Modernă Universală* cu un renumit profesor venit pentru noi de la Universitatea București. Mai zicea Nicu că pentru domnia sa contează să citim și să interpretăm documente, nu cărți, ca în primii doi ani de cursuri. Mai aflu că vom face cu domn profesor încă un curs, *Istoria Imperiului Otoman și a sud-estului Europei*, deoarece este una din cele trei specializări ale sale.

După primul curs de *Istoria Modernă Universală* dezbatem, cei câțiva colegi care urma să ne specializăm pe istorie modernă și contemporană, stilul de predare al domnului prof. univ. dr. Nicolae Ciachir. Ne-am dat seama cu toții că ne aflăm în fața unui profesor cum nu am mai avut, special, ieșit din tipare, nonconformist. Cu această ocazie, ne-am dat seama că nu am scris nimic la primul curs, așteptând ca domn profesor „să predea”, adică să ne dicteze.

Dar domnul profesor nu făcea așa. Dânsul ne povestea, ne făcea părtași la momentele istoriei, îmi părea că particip și eu la evenimente, dar nu ca martor, ci ca actor, principal chiar. Ne fermecase pe toți, așa cum am aflat din discuțiile purtate cu colegii mei, grupa „contemporaniștilor”, cum ne ziceam noi, sau a „ziariștilor”, cum ne numise un alt profesor celebru al Universității „Valahia” din Târgoviște, Marin Cârțumaru.

De la primul curs, am făcut un pariu cu mine, zicându-mi că îmi fixează ca obiectiv să obțin nota 10 la examenul cu d-nul Ciachir, de care începusem să aflăm că este unul dintre cei mai mari specialiști pe istoria modernă și a slavilor. Idealul - obținerea bursei de merit în anul IV (pentru care era necesar să obțin în anul III cel puțin media 9⁸⁰).

La unul din cursuri, domnul profesor s-a oprit și ne-a spus o anecdotă. La un congres de istorie modernă desfășurat la Buenos Aires, participanților li s-a amintit ca alocuțiunea lor să nu depășească 15 min. Unul din cercetători, luat de val, a depășit timpul, deși chairman-ul îl avertizase să se oprească.

Ultima soluție: moderatorul a apăsă pe un buton, iar susținătorul intervenției a dispărut în subsol printr-o trapă. Cu toții am fost impresionați de umorul său inconfundabil.

Aflu că la domnul profesor Ciachir susținem examen de an și încep să îmi strâng lucrări de ale sale, care să mă ajute în pregătirea serioasă a examenului. Nu am găsit, cu toate eforturile depuse, cartea *Diplomația europeană în epoca modernă*, scrisă alături de Gheorghe Berca. D-ra asistentă ne spusese că domnul profesor ține foarte mult să fim bine pregătiți, în mod special la temele sale favorite: Polonia, Iugoslavia, diplomația europeană modernă.

După trei luni de căutări sterile pe la biblioteci și librării, la o pauză, îmi iau inima în dinți și-l rog pe domn profesor să mă ajute în obținerea lucrărilor sale. S-a oprit o clipă, mirat, apoi m-a întrebat: de ce îți trebuie dumele toate aceste cărți ? I-am răspuns că doresc să cunosc bine toate temele predate și că doresc să iau 10 la examen. După vreo două săptămâni, mă cheamă domnul profesor la dânsul (avea o garsonieră închiriată) și-mi dă un bilet către bibliotecara de la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București, la care era titularul cursului de Istorie Modernă Universală, în care o roagă să îl servească pe cel ce aducea biletul.

M-a bucurat mult încrederea oferită și mi-am propus să nu îl dezamăgesc. Când am venit, a doua zi, cu un metru de cărți scrise de Nicolae Ciachir, colegii au fost încântați și m-au descusut pe îndelete de unde le-am făcut rost. Mi-amintesc că în clădirea de lângă intrarea în biblioteca Universității se filma un episod al emisiunii de televiziune „Ceaiul de la ora 5”, în mare vogă pe atunci.

La sesiunea din iarnă, am luat un 9 la un colocviu depre Istoria Bisericii în Țările Române, iar la al doilea examen din vară, încă un 9 la Pedagogie, cu d-nul prof. Ion T. Radu, care se spunea că nu dă nota 10. A venit și examenul cu d-nul Ciachir și după seria amețitoare de întrebări, ultima referitoare la prima Constituție modernă europeană, vine verdictul: nota 9 ! Pierdusem bursa de merit.

Îmi suflă cineva că la București se dau mări și mă duc la sfârșitul examenului să-l rog pe domn profesor să îmi ofere această șansă. „Să vii în septembrie, Diaconescule!” Vacanța aceea de vară a fost cea mai încărcată pentru mine, deoarece am reluat toată materia predată în anul al III-lea. Pe 17

septembrie 1995 se ținea sesiunea de restanțe și m-am prezentat la mărire, alături de colegii de la Istorie-Geografie care aveau, într-adevăr, restanțe. Am fost lăsat să intru primul și după prezentarea celor două subiecte de pe bilet, au început să curgă întrebările despre: sârbi, bulgari, turci și, în final, despre polonezi. Unde a fost adoptată prima Constituție europeană ? Acum am răspuns într-un suflet că în Polonia, nu în Franța, ca în vară.

Am obținut astfel nota 10 care mi-a fost trecută în carnet și odată cu ea mult râvnita bursă de merit. Nici nu m-ar fi crezut altfel prietenii care mă așteptau acasă, credeau că avusesem restanță.

După un an s-a organizat la facultate prima lansare de carte, era vorba despre „*Marile Puteri și România 1856-1947*” și am fost în primul rând. După încă un an, d-nul profesor lansează la Târgoviște lucrarea „*Istoria Europei de la Napoleon la Stalin*” și am fost din nou prezent.

Între timp, domnul profesor mă alesese ca viitorul său asistent universitar și mă trimisese să evaluez pe studenții anului IV, ba chiar l-am asistat la un examen al lor. La sfârșitul lunii iunie a venit ca un trăznet vestea că se anulează un post de asistent universitar și că rămâne doar unul, ocupat apoi prin concurs de șeful de promoție, Silviu Miloiu.

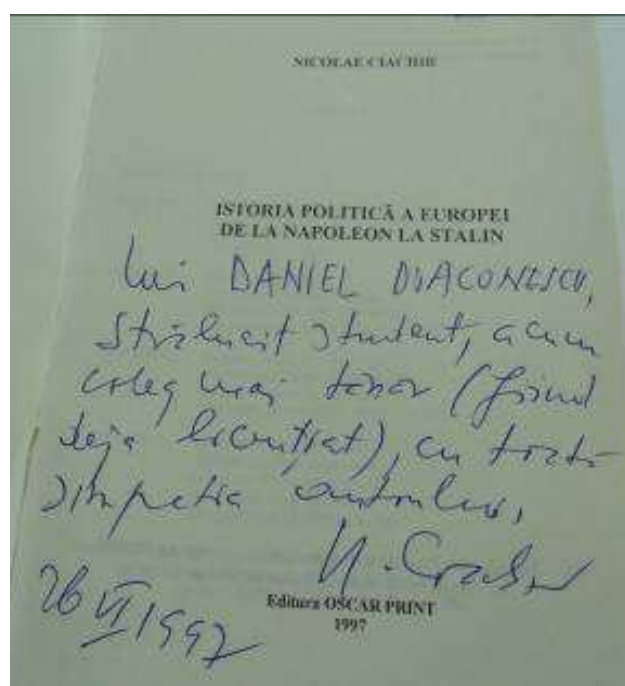
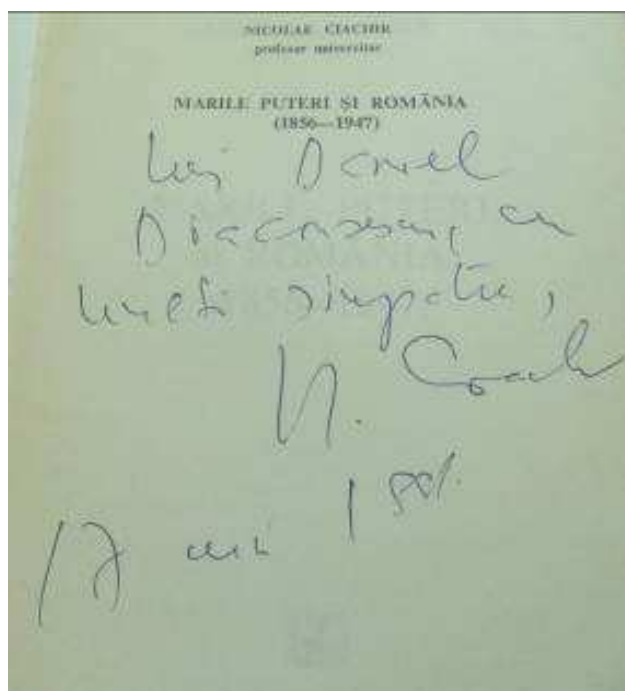
Înainte de a ne despărți, am apucat să îi spun domnului profesor Nicolae Ciachir cât de mult îl apreciez și că a fost un privilegiu pentru mine să îl am profesor. M-a privit lung cu ochii săi albaștri și mi-a zis: Diaconescule, o să te țin minte!

Ne-am revăzut după doi ani, atunci când am susținut examenul de definitivat și atunci domnia sa mi-a propus din nou să devin asistent. Numai că acum se schimbaseră condițiile și nu mi-au convenit din punct de vedere material, refuzând.

De atunci, nu l-am mai văzut pe domnul profesor, dar i-am urmărit cariera, nescăpând nici o carte scrisă de dânsul. În discuțiile cu familia și prietenii, deja domnul profesor este modelul meu de profesor, mentorul și idolul meu.

Dacă am auzit câteva aprecieri de la dânsul, înseamnă că sunt pe drumul cel bun și elevilor mei, de acum și din viitor, le voi transmite, sper, ceva din competența, seriozitatea, dar și umorul său.

Rămas bun, domnule profesor, oriunde veți fi!

CINE N-ARE BĂTRÂNI, SĂ-ȘI CUMPERE!

Prof. dr. Grigore Ilie IONIȚĂ

De fiecare dată când mă gândesc la Nicolae Ciachir, mă cuprinde satisfacția că, în cazul meu, providența sau destinul au făcut ca vechea zicală românească să rămână fără substanță. Eu am avut șansa de a cunoaște un mare istoric, un bătrân înțelept și, mai presus de toate, un om de onoare, pe Nicolae Ciachir.

Domnul profesor m-a remarcat din anul I, când devenisem student la istorie-geografie, al Universității „Valahia” din Târgoviște și frecventam cursul dânsului, de *Istoria estului și sud-estului Europei*. Modul academic și detașat în care își ținea cursul, m-a atras imediat și așa am devenit membru al *Cercului de istoria estului și sud-estului Europei*.

De la prima comunicare realizată sub îndrumarea dumnealui, dedicată eroului de la Galipoli – Mustafa Kemal Atatürk – și până la susținerea tezei mele de doctorat, în anul 2007, au trecut 9 ani, timp în care eu am rămas „tot cu turcii”, urmând calea indicată de dânsul. Nicolae Ciachir îmi spunea: „Domnule, cu turcii e o pâine bună de mâncat!”. Și a avut dreptate. Cariera mea didactică, de profesor de istorie, are la bază cercetarea în domeniul relațiilor româno-turce.

În numeroasele discuții purtate cu dl profesor, când aveam plăcerea să îl însoțesc în plimbările sale, dânsul mi-a dezvăluit o parte din trecutul său atât de tumultos și mi-a oferit, astfel, privilegiul de a fi părtaș la formidabila sa experiență de viață. Nesfârșite povestiri de viață din desaga unui om ajuns la vârsta senectuții. Ulterior, am descoperit acele povestiri în volumele de memorii publicate de domnul profesor.

Regret faptul că dl profesor nu mai este astăzi printre noi, pentru că mi-aș fi dorit să-l mai ascult povestind. Atâta seninătate, bunătate și detașare specifice unui om înțelept. În același timp, port în mine, pentru totdeauna, satisfacția de a fi cunoscut un mare om, pe Nicolae Ciachir.

DOMNULUI PROFESOR, UN GÂND FRUMOS

Dr. Nicolae Răzvan MITU

Imi amintesc cu plăcere de profesorul Nicolae Ciachir. O persoană amabilă, jovială și cu un deosebit simț al umorului. Conducătorul tezi mele de doctorat, prof.dr. Vladimir Iliescu, l-a invitat să facă parte din comisia care urma să-mi acorde acest titlu științific. L-am contactat telefonic și am stabilit o întâlnire ca să-i predau manuscrisul tezei de doctorat, în vederea elaborării referatului.

M-a invitat la domnia sa acasă, în Vatra Luminoasă. Ajuns la ușă, am sunat, mi-a răspuns chiar dânsul și m-a invitat în sufragerie. Cu amabilitatea unei gazde perfecte, mi-a oferit o cafea fierbinte (era în luna ianuarie 2007) pentru a putea discuta relaxat asupra temei lucrării mele de doctorat. Timpul petrecut în compania domniei sale a trecut pe nesimțite. Parcă mă cunoștea de când lumea. Dialogul purtat pe marginea temei abordată de mine a fost punctat cu mici glume și câteva amintiri personale ale domniei sale. La sfârșitul întrevederii, s-a oferit să mă conducă până la bulevard, explicându-mi ce mașină trebuie să iau până la gară.

În ziua susținerii publice, profesorul Ciachir și-a citit referatul asupra tezei, atenționându-mă că i l-am predat „necolaționat”. Profitând de faptul că port același prenume cu dânsul, după ce au citit toți profesorii din comisie referatele, a început să depene amintiri despre peregrinările sale „din tinerețe”, pe plaiuri oltenesti. În discuție, a venit vorba și de profesorul Nicolaescu-Plopșor. Domnul Ciachir a început să povestească despre un eveniment la care fuseseră părtași amândoi. Plecaseră la pescuit împreună, într-o comună de lângă Craiova. Trecând pe lângă o baltă, domnul Ciachir a dorit „să se scalde, ca să se mai răcorească puțin”. Fiind în baltă, a trecut un „securist” care, amenințându-l cu pistolul din dotare, l-a întrebat pe profesorul Ciachir: „Cine-i acolo?” la care profesorul a răspuns: „Dracu din balta verde!”. Această afirmație a stârnit zâmbetele auditoriului. A creat un moment de destindere generală. Hazul și umorul său au încălzit atmosfera. Ulterior, mi-a relatat că făcuse acest lucru

pentru a mă mai detensiona, deoarece eram prea emoționat. A fost, din păcate, ultimul doctorat la care a participat.

Îi sunt recunoscător și mă simt onorat că a acceptat să facă parte din comisia care urma să-mi acorde titlul de doctor în istorie. Amintirea domniei sale va rămâne mereu în sufletul meu.

NICOLAE CIACHIR – PROFESORUL ȘI OMUL (1927-2007)

Lect. univ. dr. Melanica-Rita BARBU

În urmă cu 20 de ani, printr-o întâmplare a vieții, am avut fericirea și onoarea, alături de alți colegi, să îl cunosc și să fiu învățăcelul profesorului Nicolae Ciachir, omul care mi-a marcat destinul din primul moment. În anii '90, profesorul Nicolae Ciachir a traversat o perioadă de maturitate deplină și de recunoaștere a competențelor sale în domeniile istoriei, cercetării științifice și vieții.

După teama inițială, cu privire la interacțiunea cu un profesor pe care nu îl cunoșteam și impresiona prin forță fizică și psihică, dinamism, am avut posibilitatea să descopăr omul minunat, dascălul dedicat, cu o capacitate extraordinară de deschidere față de cei tineri și mai puțin știutori, dar dornici să împărtășească din experiența vastă a domniei sale.

Pas cu pas, clipă de clipă, mi-a dat posibilitatea să pătrund și să cunosc tainele vieții și sufletului unui om devotat catedrei de istorie și celor din jur: familie, colegi, prieteni, cunoscuți, studenți ș.a. Pentru toți avea o vorbă bună, un cuvânt de încurajare, dar și o glumă, un banc, totul în raport cu momentul.

Despre relațiile domniei sale cu colegii de catedră, se poate spune că erau dominate de apreciere, respect, încredere, prietenie și de buna-dispoziție; atmosfera era încărcată cu veselia și cu bucuria de pe chipurile celor din jur; nu pot fi uitate numeroasele episoade plăcute și amuzante derulate între profesorul Nicolae Ciachir și ceilalți profesori eminenți ai Facultății de Istorie, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, care, din păcate, s-au încheiat odată cu dispariția prematură a acestora – Florentina Căzan, Ligia Bârzu, Felicia Ștef, Gheorghe Ioniță, Radu Florescu, Vasile Curticăpeanu, Zorin Zamfir, Nicolae Rauș, Mehmet Ali Ekrem, Constantin Corbu ș.a. Din nefericire, ieșirea mult prea devreme a profesorilor amintiți mai sus de pe scena vieții a văduvit generații întregi de tineri profesori și studenți de experiența și profesionalismul dobândite în anii de activitate la catedra de istorie românească

și universală, în arhive, în muzee, în redacțiile unor reviste de specialitate, pe șantierele arheologice ale patriei etc.

Cu colegii mai tineri, relațiile erau la fel de bune, de calde, și toți îi sorbeau cuvintele pline de înțelepciune, de haz, de umor subtil fie că erau prezentate amintiri despre viața personală a profesorului Nicolae Ciachir, fie evenimente, personalități ale istoriei românești și universale..., iar timpul curgea, curgea, curgea... necruțător.

Într-o zi, cel care aducea bucuria și fericirea în inimile și sufletele oamenilor, care „dărâma zidurile” și reprezenta o sursă inepuizabilă de informație, a dispărut în neființă și a lăsat un gol imens ce nu va mai fi umplut niciodată, deoarece lipsește elementul unicat, profesorul Nicolae Ciachir.

Cel mai important aspect a fost că, în sufletul profesorului Nicolae Ciachir, fiecare a avut un loc special, unde a rămas până la sfârșitul pământesc al acestuia, și poate că și dincolo. De fapt, pentru profesia de istoric și pentru cei apropiați a trăit toată viața, o viață deosebită și verticală, indiferent de momentele frumoase sau urâte și de condițiile în care s-a desfășurat aceasta.

Momentele speciale din viața sa nu au fost puține, de la copilăria plină de dragostea părinților și fraților, de la frumusețea și de la bogăția locului, în județul Ismail (atunci, Basarabia românească, astăzi, Ucraina), până la pribegia din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945), zbuciumul tinereții, dezamăgirile din partea unor apropiați și colegi și sănătatea precară de la apusul vieții. Peste toate acestea a știut să treacă cu zâmbetul pe buze și cu o glumă bună, nu fără o umbră de tristețe în ochi. Niciodată nu a abdicat de la principiile sale, și-a recunoscut greșelile, chiar dacă i-a fost greu, a mers mai departe, a avut forța să răzbată, să învingă orice obstacol care i-a stat în cale.

Forță dată, în primul rând, de moștenirea genetică de la șapte generații de preoți, așa cum îi plăcea să spună, dar și de familie, de copiii săi: Dan, Nicoleta și Bogdan. Din discuțiile avute cu domnia sa reieșea întotdeauna dragostea mare pe care o purta strămoșilor săi, părinți, bunici..., și fiecăruia dintre copiii săi, totodată, cu mândria de părinte fericit de realizările lor.

Profesorul emana o energie specială, vitală, știa să capteze interesul tinerilor studenți, ore în șir, de parcă nu ar fi existat timp și spațiu prezent, ci doar cuvintele care evocau evenimentele și personalitățile istorice ale trecutului... De fiecare dată, amfiteatrele erau neîncăpătoare cu studenții care urmau cursurile profesorului Nicolae Ciachir, neobosit în tot ceea ce

întreprindea. A știut să ghideze pașii studenților săi pe cărările cunoscute și mai puțin cunoscute ale Istoriei, să îi ajute să își găsească un loc al lor în acest domeniu complex și dificil de parcurs de unul singur.

Profesorul Nicolae Ciachir a fost mentorul de care avem nevoie, la un moment dat sau toată viața, pentru a reuși să ne îndeplinim dezideratele.

Astăzi, pot spune: „Mulțumesc, domnule profesor Nicolae Ciachir!”

Iulie, 2015

ISTORICUL ȘI PROFESORUL NICOLAE CIACHIR LA A 70-A ANIVERSARE*

Năcut la 20 decembrie 1927, pe pământul Basarabiei voievodale, Nicolae Ciachir se trage dintr-o familie de șapte generații de preoți, bunicul Mihail Ciachir decorat în 1931 cu ordinul „Steaua României”, pentru 50 de ani de activitate pastorală românească. Urmează cursurile liceului „Sf. Dumitru” din Ismail, dar cedarea Basarabiei și războiul îl vor sili să continue studiile liceale la Brăila, Dumbrăveni, Odorhei și Brașov.

În 1946 este calificat primul admis la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (secția istorie). Are ca profesori pe: George Brătianu, C.C. Giurescu, Ion Hudiță, Ștefan Ciobanu, Petre Cancel, Ion Conea.

Profesorul preferat va fi Victor Papacostea, pe lângă care se va specializa în istoria popoarelor balcanice, în istoria slavilor (lucrând cu P.P. Panaitescu și Valeria Costăchel) și relații internaționale (cu Horia Ursu).

La 1 aprilie 1949 va fi numit preparator la Facultatea de Istorie, parcurgând toate gradele didactice, asistent (1950-1955), lector (1955-1963), conferențiar (1963-1993), profesor din 1993 și până în prezent.

Istoricul Nicolae Ciachir peste trei luni împlinește 49 de ani în învățământul superior; se pare că are cea mai mare vechime în învățământul superior românesc.

Deși doctor în istorie din 1961, laureat al premiului „Nicolae Iorga” al Academiei Române pentru contribuțiile sale în volumul „Men of Achievement” (Cambridge, 1988), cu 33 de cărți, peste 300 de studii științifice (publicate în diferite țări) și circa 1400 de articole privind popularizarea istoriei (de 6 ani serie în fiecare număr al ziarului nostru articole pe teme majore), cu comunicări și lecții la universități din: Ankara, Atena, Belgrad, Berlin, Bratislava, Cleveland, Istanbul, Moscova, Munchen, Poznan, Praga, Sofia, Skopje, Tirana, Toronto, Zagreb etc, a fost ținut 30 de ani pe post de conferențiar la Universitatea din București.

* Articol apărut în „Cuvântul Românesc”, Anul 24, Nr. 255, Canada, ianuarie 1998, p. 19.

Nicolae Ciachir a atacat teme majore ale istoriei poporului român într-o perioadă grea pentru istoriografia românească. Astfel, acum 50 de ani (în 1957), publică o monografie dedicată Războiului de independență. Deoarece a afirmat răspicat că Osman pașa s-a predat colonelului Cerchez și nu generalului rus Ganețchi, la protestul sovieticilor va iscăli 5 ani cu pseudonim (C. Nicolae). În 1959 a tipărit o monografie curajoasă dedicată centenarului Unirii. În lucrarea sa „Războiul pentru independență în context european” (București, 1977), setul de fotografii se deschide cu portretul domnitorului Carol I, plus cele două telegrame ale Marelui Duce Nicolae adresate românilor să treacă Dunărea urgent „căci turcii ne zdrobesc”. În lucrarea sa „Diplomația europeană în Europa modernă” (București, 1984), pentru prima dată după 1944 este dat portretul regelui Ferdinand I-ul, și se fac aprecieri pozitive despre Iuliu Maniu.

Profesorul, și putem adăuga și marele nostru istoric în viață, a venit personal în Canada, în 1996 și 1997, unde a participat la festivitățile de la Câmpul Românesc, lansându-și două cărți: „Marile Puteri și România (1856-1947)” și „Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin”.

De altfel, Nicolae Ciachir a mai fost în Canada în 1990 și 1991, când în calitate și de istoric slavist a ținut ore pe lângă Universitatea din Toronto, în limba rusă, bulgară, sârbă și ucraineană. Dânsul este și președintele Asociației de Balcanistică și Slavistică din România și președintele Clubului româno-canadian, cu sediul la București.

Profesorul Nicolae Ciachir are o vitalitate demnă de invidiat. Este șeful catedrei de istorie-arheologie de pe lângă Universitatea de stat din Târgoviște, unde predă două cursuri cheie: *Istoria universală modernă* și *Istoria estului și sud-estului european*, și în patru ani de când este acolo n-a lipsit nicio oră. La București, la Universitate, ține un curs de *Istoria slavilor*, la secția doctorat (Filologie), este titular de curs la universitățile particulare, dar cu mare prestigiu din București, „Dimitrie Cantemir” și „Hyperion” și ține un curs de *Relații internaționale* la secția postuniversitară a „Școlii Superioare de Științe Politice și Administrative”. De asemenea, participă la examenele și referatele de doctorat de la Universitatea Craiova, care sunt conduse de prof.univ.dr. Ion Pătroiu.

În cadrul Romfest '98, care va avea loc la București, în septembrie 1998, profesorul Nicolae Ciachir face parte din Comitetul Național și se va ocupa de resortul istorie.

Universitatea Craiova, în speță Facultatea de Istorie (șef de catedră Ion Pătroiu), a preluat inițiativa organizării unei sesiuni științifice, dedicată profesorului Nicolae Ciachir, în zilele de 21-22 decembrie 1997, cu publicarea în volum a comunicărilor.

Organizatorilor le dorim succes, iar profesorului Nicolae Ciachir sănătate și „La Mulți Ani!”.

O AMINTIRE AMERICANĂ DESPRE DOMNUL PROFESOR NICOLAE CIACHIR

Irimie BORZEA

OAMENI PE CARE I-AM CUNOSCUȚ

*(Note de drum din Canada și SUA)**

La 11 mai 1990, pe ruta Varșovia – Frankfurt pe Main, Panamul mă lăsa la New York, iar de acolo, peste câteva ore, luam un alt avion și poposeam la Buffalo, oraș la granița cu Canada, de unde se auzea „urletul” cascadei Niagara. Conform înțelegerii, mă aștepta, deși era trecut de miezul nopții, doctorul în științe economice, Luca Oleg Petrovici, președintele Societății româno-canadiene „Carpații” din Toronto. Descendent dintr-o familie de prelați basarabeni al cărui tată a fost misionar în America de Sud, omul m-a întâmpinat jovial cu o bucurie nedisimulată. La același aeroport am întâlnit o veche cunoștință, pe inginerul Creangă, majestuos, semănând puțin cu cancelarul Kohl. Domnul Petrovici mi-a pus la dispoziție apartamentul său din Van Horne Avenue, de unde de la etajul nouă am admirat nu o dată orașul Toronto în toată splendoarea sa. Încă din ziua următoare am cunoscut o mulțime de români la una din bisericile comunității, printre care erau și copiii domnului Petrovici – Lili și Mihai, amândoi ingineri.

În cele peste două luni petrecute în Canada, mai ales la Toronto, am cunoscut foarte mulți români, mari patrioți, mulți dintre ei originari din Basarabia și Bucovina de Nord, toți cu inima însângărată că aceste provincii străvechi ale Moldovei au avut o soartă atât de tragică. Dintre aceștia amintesc pe blândul Mișu Cazacu, cu figura sa serafimică; pe John de Mintich, bucovinean cu hrisoave de noblețe din Evul Mediu recunoscute și de Casa de Habsburg; pe doctorul Roman, care din Basarabia natală a parcurs multe zone ale Asiei și Europei ca să ajungă în cele din urmă în Canada; pe omul cultivat

* Text publicat de Nicolae Ciachir în „Cuvântul Românesc” / „The Romanian Voice”, Hamilton, Ontario, Canada

și distins Adrian Stănescu, rudă cu Grigore Gafencu, a cărui mamă soacră ne-a uimit cu talentele sale culinare...

Tot din părțile acelea năpăstuite este și părintele Mihai Hadrabur, ale cărui slujbe religioase te purifică și te înalță, făcându-te să uiți pe moment de toate necazurile vieții pământene. Dacă stau să mă gândesc mai bine, îmi dau seama că Toronto a strâns o adevărată elită de români care, muncind din greu, au ajuns la situații de invidiat până și de localnici. Amintesc de doctorul Ioan Soare, strălucit reprezentant al medicinei românești, numele său fiind un nume de referință în domeniul medicinei interne în Canada; pe eroul aviator din cel de-Al doilea Război Mondial, Constantin (Ted) Teodosiu, a cărui evadare spectaculoasă în 1945 din „raiul” comunist a alimentat știrile de primă pagină a multor ziare din lume.

Tot în Toronto l-am întâlnit și i-am trecut pragul distinsului intelectual M. Moșoiu, din spița generalului Moșoiu, erou în Primul Război Mondial, ale cărui fapte de vitejie, alături de ale generalilor Dragalina și Eremia Grigorescu, au făcut înconjurul Europei. L-am cunoscut de asemeni pe inginerul doctor Chișu, vicepreședinte al Societății româno-canadiene „Carpații”, ale cărui argumente în cadrul unei discuții, chiar de istorie, s-au dovedit zdrobitoare relevând totodată și caracterul său tenace.

Am comite o mare nedreptate dacă n-am spune câteva cuvinte și despre româncele din Toronto, despre acele femei – mame și soții minunate. Una dintre ele este doamna doctor Erhan, din vestita familie basarabeană care a avut o contribuție deosebită în Sfatul Țării în 1918, precum și doamna Ioana Stanciu, distină intelectuală care lucrează la televiziunea canadiană. Amintesc de asemenea pe doamna Pia Chișu, doctor în filologie a Universității din București, pe profesoara Moșoiu, al cărei tată a fost un factor activ în Unirea Transilvaniei cu patria-mamă în 1918, iar drept mulțumire comuniștii l-au trimis în temniță. Am cunoscut-o pe poliglota Ira Vrabie Mendel, pe doamna de Mintich, care este sufletul bisericii române din Toronto, precum și pe fiica sa, farmacistă Florica de Mintich.

În drum spre țară m-am oprit la Cleveland (statul Ohio) câteva zile la Irimie Borzea, jurist ca formație, descendent al unei mari familii de făgărășeni care l-a dat pe căpitanul Borzea, erou la 1877, și o serie de prelați cu merite deosebite în renașterea culturală. Lucia Borzea nu uită că este româncă,

dovadă, „micul tiran” răsfățat - fetița lor Carmen, care vorbește perfect românește.

*

În continuarea seriei notelor de călătorie publicate de cunoscutul istoric profesorul Nicolae Ciachir, prilejuite de călătoriile de studii și documentare făcute în Canada și S.U.A., voi relata cum l-a cunoscut pe tatăl meu, Gheorghe Borzea din satul Viștea de Jos, comuna Viștea. Tatăl meu este unul dintre urmașii de familie ai căpitanului erou, Gheorghe Borzea, care a luptat în armata română în Războiul de Independență din 1877-1878, la Plevna și în alte localități din Peninsula Balcanică.

Urmașul ofițerului erou Gheorghe Borzea a fost un mare animator de folclor românesc, purtând stindardul dansului popular românesc, portului popular, obiceiurilor românești la diferite festivaluri naționale și internaționale, fiind conducătorul Ansamblului de dansuri din Viștea de Jos, care în 1939, sub îndrumarea profesorului Vuia, a obținut locul I la Festivalul Internațional al Tineretului de la Stocholm, Suedia.

După acest eveniment, ansamblul bucurându-se de un mare renume, a participat la diferite concursuri și evenimente culturale din țară și străinătate. Astfel, în anii 1960-1965, Ansamblul de dansuri Viștea de Jos a participat la Festivalul Țărilor Balcanice de la București, iar conducătorul Ansamblului, Gheorghe Borzea, l-a cunoscut la acest eveniment folcloric pe profesorul Nicolae Ciachir, cu care a rămas în relații deosebite de prietenie până la moarte.

Profesorul Nicolae Ciachir, vizitând Țara Făgărașului și Mănăstirea Sâmbăta, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu și renovată de Mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală, un bun prieten al domnului profesor, a poposit în nenumărate rânduri cu familia la Gheorghe Borzea din Viștea de Jos. Fiica profesorului Ciachir, Nicoleta, căreia îi mulțumesc că mi-a dat posibilitatea să scriu în volumul omagial dedicat tatălui său, a fost atașată sufletește de aceste meleaguri viștene, unde venea în vacanță la domnul Borzea și Mama Torica, soția acestuia, care o primeau cu mult drag și deosebită căldură părintească.

Multe amintiri, nespuse de frumoase, leagă familia profesorului Ciachir de familia Borzea.

*Cu deosebit respect și aleasă prietenie, Irimie și familia Borzea
Parma, Ohio, 22 noiembrie 2015*

RĂDĂCINILE

Iurie COLESNIC

Neamul Ciachir a dat culturii române două nume de referință, pe preotul și cărturarul Mihail Ciachir și pe istoricul Nicolae Ciachir; nu e puțin dacă ținem cont de faptul că Basarabia n-a avut mulți istorici, dar marea lor majoritate au fost și sunt istorici adevărați.

Una dintre figurile proeminente pe care le-au dat găgăuzii culturii basarabene a fost clasicul culturii găgăuze, scriitorul Mihail Ciachir (Ceachir, Cekir) (27.IV.1861, Ceadâr-Lunga, Tighina–8.IX.1938, Chișinău, înmormântat la Cimitirul Central Ortodox). Biografia lui este mult asemănătoare cu alte biografii ale preoților din generația sa.

A făcut studii la Școala Duhovnicească, pentru ca mai apoi să învețe la Seminarul Teologic din Chișinău (1871-1881). În 1884 este hirotonisit preot și slujește la Biserica Seminarului Teologic, unde câțiva ani activase în calitate de profesor, predând religia, limbile greacă și rusă. Mai apoi a fost paroh la Biserica „Mazarache” (1884-1919). A fost și deputat în zemstva gubernială din 1905 până în 1908. În 1904 a tipărit un ziar în limba găgăuză, publicație din care până astăzi n-a fost depistat niciun exemplar.

Pe tărâmul cărturăresc s-a afirmat plenar ca un autor al *Dicționarului găgăuzo-român*, al dicționarului *Rusesc și moldovenesc cuvântelnic* (1907), precum și al volumelor: *Evangelia* (Chișinău, 1909); *Datoria și stăpânirea Blagocinilor, adecă a privighitorilor pentru buna orânduială* (*Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău*, vol. XVI, Chișinău, 1925); *Obiceiurile religioase ale găgăuzilor. Curbanele sau Sacrificiile* (*Viața Basarabiei*, 1934, nr. 6); *Obiceiuri religioase ale găgăuzilor din Basarabia. Obiceiuri la naștere și botez* (*Viața Basarabiei*, 1934, nr. 7-8); *Moralitatea găgăuzilor din Basarabia* (*Viața Basarabiei*, 1935, nr. 2); *Originea găgăuzilor* (*Viața Basarabiei*, 1933, nr. 9); *Dicționar gagauzo (tiurco)-român pentru găgăuzii din Basarabia* (Chișinău, 1938) ș.a.

Opera: *Russko-moldavskii slovar* (Chișinău, 1907); *Svjascennaia istoria Vetchago zaveta* (*Ist. Sfântă a Vechiului Testament*) (1911); *Telo zensceiny* (*Trupul femeii*) (dramă în 4 părți, 1927); *Priboi vojny* (*Valurile războiului*) (tragedie cronică, 1929); *Besarabelâ Gogauzlarâu Istorieas* (*Istoria găgăuzilor din Basarabia*) (1934); *Istoria găgăuzilor* (1935); *Chakikatyn* (fără an); *Bizim saabimizin Iisus Hristosun Ai* (aiozlu, fără an); *Dua chitabâ gagauzlar icin* (1935); Alte opere citate: *Bucovina moldovenească* (Chișinău, 1898); *Carte de citire* (1898); *Ajutorul moldovenilor la învățat* (1900); *Cuvântelnic ruso-moldovenesc* (1912); *Sf. Istorie a Vechiului și Noului Testament* (1913); *Istoria bisericească* (1916); *Catehismul în scurt* (1912); *Viața Sf. Ioan cel Nou* (1916); *Viața Sf. Dumitru cel Nou* (1916); *Cărticică de rugăciuni* (1897); *Carte de rugăciuni* (1901); *Evanghelia bisericească* (1909); *Istoria N. Testament* (1912); *Istoria bisericească* (1912); *Sf. Liturghie* (1911); *Ceasurile* (1911); *Tedeum* (1911); *Acatiste Maicii Domnului* (1911); *Evanghelia de la Matei* (1930); *Evanghelia lui Marcu* (1935); *Viața Sf. Dumitru Basaraboi* (1936); *Cartea de rugăciune* (1935); *Psaltirea* (1936).

În amintirile lui Gheorghe Chicu depuse la muzeul învățământului public în trei volume am descoperit o scurtă portretizare a profesorului Mihail Ciachir: „*Învățător al clasei pregătitoare era preotul M. Ciachir, om inteligent, reputat lingvist. În raporturile lui cu elevii el nu admitea pedepse fizice, nu ca învățătorii mei precedenți.*”

Și tot în capitolul *Școala duhovnicească* a scris și un post-scriptum: „*Trebuie să mai spun, preotul M. Ciachir, învățător în clasa pregătitoare, era un om și un învățător bun, energic și cu inițiativă. Era mai bun ca alții și din cauza aceasta alți preoți nu-l simpatizau.*”

Părintele Mihail Ciachir a făcut parte din acea echipă de profesori care au fost inițial printre dascălii părintelui Alexe Mateevici, iar mai apoi și coleg de catedră cu el.

De aceea, modelul acestui profesor cărturar găgăuz, care foarte mult ținea la renașterea culturală, la luminarea etniei din care a ieșit, a servit drept model de comportament și de aspirații spirituale pentru Alexe Mateevici.

Poetul basarabean la rândul lui a devenit obiectul unui studiu, *Memoriei pr. Alexie Mateevici* (*Raza*, nr. 400, 26 august 1937), pe care părintele Mihail Ciachir l-a scris nu cu mult timp înainte de moartea sa. Și prin acest gest a conferit acestui material o semnificație deosebită.

Acest destin de preot și pedagog arată cât de mult contează în cultura Basarabiei îngemănarea etnică și convețuirea spirituală a diverselor etnii. Respectul reciproc este cheazășia păcii și bunei înțelegeri pe această palmă de pământ. Fapt demonstrat cu prisosință de predecesorii noștri...

Mihail Ciachir s-a ocupat și de arborele genealogic al neamului Ciachir, date care le-a pus la dispoziție profesorului Nicolae Popovschi, care l-a publicat în opera sa capitală „Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși” (Chișinău, 1931), ediția a doua fiind reeditată în anul 2000, tot la Chișinău și la pagina 310 găsim ramificările acestui neam.

Primul care deschide originea cunoscută a neamului Ciachir este un Ianciu (Ion) Ciobadjioșlo, care provine din strămoși bulgari. Dimitrie Ciachir, fiul lui Ianciu din cauza prigonirilor turcești s-a refugiat în preajma orașului Ploiești (România), unde a fost poreclit „Cichir” (opera citată, pag. 318).

Și tot în acea spiță genealogică găsim și indicația cum a apărut ramura basarabeană a neamului „Ciachir”: „În 1790 frații Teodor și Vasile, cu consimțământul boierului Balș, au trecut pe pământul acestuia din sudul Basarabiei, unde s-au așezat în sat. Ciadâr, jud. Ismail” (pag. 318). Cei doi frați erau preoți și de la ei în această familie preoția și slujba în biserică a fost la locul cel mai de cinste, la toate generațiile care i-au urmat.

Acestea sunt rădăcinile istoricului Nicolae Ciachir.

Pe parcursul existenței sale Basarabia n-a dat mulți istorici, dar a dat adevărați istorici: Ștefan Ciobanu, Alexandru Boldur, Alexandru Gonța, Victor Spinei, Gheorghe Bezviconi, Paul Mihail, Mihail Guboglu, Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu ș.a.

Și dacă despre majoritatea dintre ei am scris în cele zece volume ale „Basarabiei necunoscute”, despre unii dintre ei încă n-am reușit să scriu, din diverse motive. În primul rând insuficiența de informație, lipsa de documente inedite, iconografia modestă și lipsa unor mărturii contemporane m-au reținut să-i păstrez la nivelul de documentare. Dar sunt sigur că timpul publicării n-a fost amânat pe multă vreme.

Nicolae Ciachir face parte din acest grup. Am aflat despre el foarte târziu, după 1990, din două surse, ziarul „Cuvântul românesc” editat în Canada și din „Enciclopedia istoriografiei românești”(București, 1978), procurată într-un anticariat din București, fiindcă la Chișinău nu exista o asemenea ediție, în care scria:

„CIACHIR , Nicolae N.

I – N. 1 ianuarie 1928, Vaisal (azi- U.R.S.S.). studii secundare la Ismail, Brăila, Odorhei, Braşov, superioare (1949) la Bucureşti. Doctor în istorie (1961). Asistent (1949-1955), lector (1955-1967), conferenţiar (din 1967) la Facultatea de Istorie din Bucureşti. Specializare în Iugoslavia (1964-1965). Membru al Societăţii bulgare de ştiinţe istorice, al Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din Albania, al Societăţii de ştiinţe istorice a regiunii Kosovo-Pristina (Iugoslavia).

II. – Balcanolog. Contribuţii privind probleme din sfera politică ale Peninsulei Balcanice în sec. al XIX-lea. Activitate susţinută de popularizare a istoriei în ţară şi străinătate.

III. – 1877, Bucureşti, 1957, 211 p.; *100 de ani de la Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1959, 163 p.; Mihail Kogălniceanu, Bucureşti, 1967, 76 p. (în colaborare); ed. în franceză, germană, engleză; *România în sud-estul Europei (1848-1886)*, Bucureşti, 1968, 238 p.; *R.S.F. Iugoslavia*, Bucureşti, 1969, 308 p. *România şi problema orientală (1875-1878)*, în RRSI, 2 (8), 1970, p. 67-91; *România şi popoarele balcanice (1856-1875)*, ibidem, 1(15) (1972), p. 127-153.(G.P.) ”

Deşi contemporan de-al nostru, Nicolae Ciachir (20.XII.1927 - 12.VII.2007, Bucureşti), născut în satul Vaisal, jud. Ismail, locul de naştere a Elenei Alistar, celebrei directoare a Liceului Eparhial din Chişinău, una din cele două femei membre ale Sfatului Ţării şi care în 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România, despre existenţa lui Nicolae Ciachir s-a aflat peste ani din cauze obiective. În primul rând cenzura feroce din URSS şi vegherea atotcuprinzătoare a KGB-eului, care nu agreau nicio informaţie obiectivă care făcea legătura dintre istoria comună a Basarabiei şi României. Şi dacă literatura artistică putea fi procurată la librăriile „Drujba” din Moscova, Leningrad, Kiev sau Odesa, apoi cărţile istoricilor n-au nicio şansă să ajungă la noi.

Puţinele exemplare care se strecurau poposeau în fondul special al Bibliotecii Republicane din RSSM „Nadejda Krupskaja” unde aproape nimeni nu avea acces.

Şi abia după 1990 acest gol avea să fie umplut, când am avut dreptul să călătorim liber în România.

Pe Nicolae Ciachir l-am descoperit târziu, dar întotdeauna am știut că el va găsi posibilitatea de a scrie o Istorie a Basarabiei - „Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917)” (București, 1992), reeditată în 1999 cu titlul „Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial”. Chiar și atunci când a scris istorii regionale, diplomatice sau universale, subconștientul său a fost ghidat de tema nesoluționată a Basarabiei.

Editarea acestei opere era datoria lui morală, ca basarabean, ca urmaș a unui neam de cărturari, ca fost refugiat în propria țară...

Mihail CIACHIR

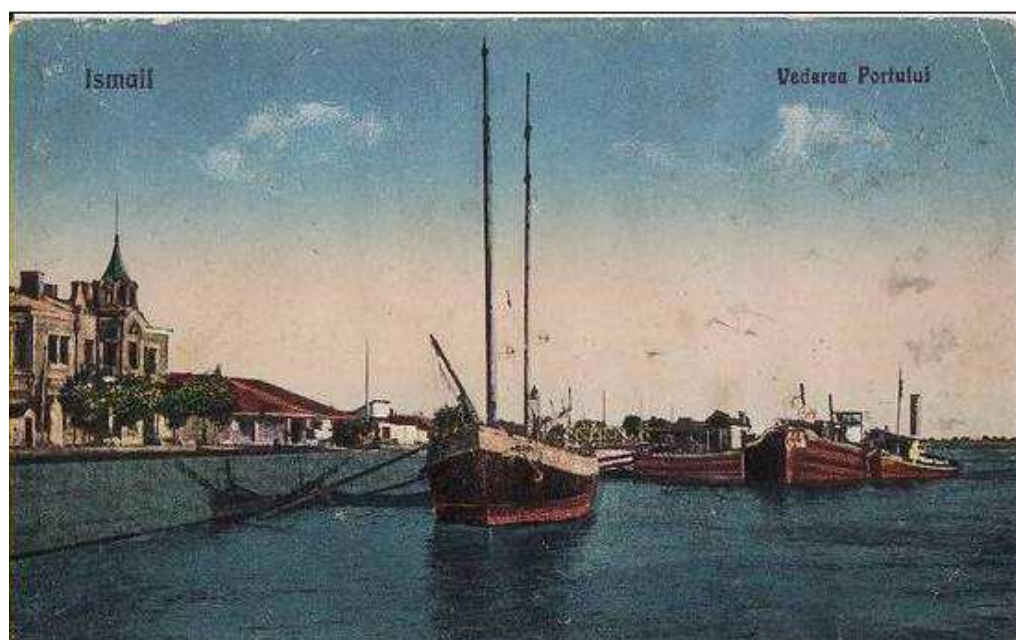
Nicolae CIACHIR

Liceul de băieți Ismail

Primăria Ismail

Portul Ismail

PROFESORUL NICOLAE CIACHIR – CRÂMPEIE DE VIAȚĂ NARATĂ, RĂZLEȚIT, DE SINE ÎNSUȘI

Prof. univ. dr. Stoica LASCU

Nu peste mult timp, se împlinesc nouă decenii de la nașterea, în sudul Basarabiei, a profesorului Nicolae Ciachir – trecut Dincolo, din păcate, încă în plină putere creatoare fiind –, unul dintre cei mai de seamă balcanologi europeni din a doua jumătate a secolului trecut, intelectual român de creație și simțire națională, cu o operă istorică¹ care a continuat tradiția științifică a marilor săi înaintași; dar și cu o viață complexă, care se poate constitui într-o veritabilă oglindă a societății sale, a vremii și „vremurilor”, pe specifice paliere, începând din anii '30 ai secolului al XX-lea, până în primii ani ai mileniului III. Împătimitul slujitor al muzei Clio și devotatul om al Catedrei nu a fost, însă, doar un *cercetător* și *scriitor* al Istoriei – ci și, deopotrivă, un *martor* și un *ostenitor clăditor* al acesteia, așa cum s-a derulat ea în decursul existenței sale.

Stau mărturie, în acest sens, cele patru volume ale consemnărilor sale memorialistice, puse sub titlul *Un istoric român ancorat în lumea contemporană* (apărute în perioada 2001-2003)², volume ce dezvăluie o fațetă

¹ În *Postfața* la ediția a III-a a volumului *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*. [Nicoleta Ciachir: Portretul unui balcanolog român], Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, arătăm (p. 339) că „Dacă volumul de față ar fi fost scris (ori, măcar, ulterior, tradus) în engleză – franceza deja nu mai slujește, de vreo jumătate de secol, ubicuității informaționale –, și apărut într-o editură euroatlantică cu impact internațional – autorul său ar fi fost prenumerat, am convingerea, printre cei mai de seamă balcanologi ai vremii sale; *nota bene*: nu din România – ci din ansamblul comunității științifice mondiale. Poate că unora li s-ar părea o afirmațiune encomiastică; nu l-am cunoscut însă, personal (din păcate) decât accidental, pe profesorul Ciachir, astfel încât n-aș putea fi bănuir de *parti-pris*-uri – altele decât de natură pur științifică”.

² În *Cuvânt înainte sau explicații pentru cititorul din România*, la vol. I: *Evocări 1927-1949* (Editura Oscar Print, 2001), se arată (p. 7): „Volumul de față [196 pp.] însumează 25 de episoade cu titlul general «Un istoric român ancorat în lumea contemporană (1927-2000)», care au început să apară din februarie 2000 în periodicul canadian de limbă română «Cuvântul românesc» (The Romanian Voice – the largest Romanian newspaper in the free world), publicație lunară ce apare constant de 26 de ani, editată în prezent de George Bălașu și Mihaela Moisin”.

mai puțin sesizabilă a istoricului plin de acribie documentară, ce se relevase în atâtea solide cărți și studii – aceea a unui povestitor dotat nu doar cu o memorie excepțională și cu o putere de transfigurare epică – cinematografică aproape, unele episoade povestite amintind de „schitele și momentele” caragialiene –, ci și a unui intelectual cu o nealterată conștiință națională și etică profesională.

A unui – în adevăr – „istoric ancorat în lumea contemporană”, care a cunoscut, ca puțini alți contemporani ai săi, o paletă extrem de largă de persoane și personalități – mareșali și generali, ofițeri și soldați, politicieni (șefi de partide, miniștri, primari, activiști și activiste), cercetători și cadre didactice (universitare, profesori și profesoare, învățători și învățătoare), arhiviști și muzeografi, clerici (mitropoliți, episcopi, preoți), funcționari ministeriali, diplomați, comercianți, medici, scriitori, polițiști și milițieni, ingineri, actori, ziariști. Portretizările multora dintre aceștia – sunt vertitabile mici bijuterii ce fixează cu talent și fără patimă, dominanta persoanei/personalității respective; cu nu puține, deseori, critice sublinieri – și chiar atunci, „Ciachirică” (cum îl apela colegul de catedră Constantin N. Velichi, cu 15 ani mai tânăr) avea onestitatea de a recunoaște și releva, totuși, calitățile insului în cauză.

Dar și a unui narator cu o artistică putere de reînviere a unor momente din trecut, la care a fost martor – și, deseori, subiect –, începând din copilărie, de la natalul Vaisal și urbea anilor liceali Ismail, de la anii de refugiu (antologică este expresiva descriere a refugiului din 22-23 august; poate figura foarte bine într-un manual școlar, la studiul de caz respectiv), până la recompunerea atmosferei Bucureștilor – în particular, a celei de la Facultatea de Istorie și a situației muzei Clio în general –, a orașelelor românești, amintite mai ales în contextul șederii acolo ca participant la examenele pentru Gradul Didactic I sau la cele de Maturitate/Bacalaureat, ori a perioadelor petrecute printre românii canadieni, în anii '90 ai secolului trecut...

Sau a cercetătorului și „scriitorului” de Istorie care s-a confruntat permanent – considerându-se și manifestându-se „ab intio” ca un om liber, dar conștient de constrângerile vremurilor, și nefiind „afiliat” la vreo „coterie” (chiar membru de partid va fi „ales” târziu, prin 1969) – cu avatarurile la care politicul și caracterul unor decidenți ai vremii dădeau tonul/impuneau „direcții” în cercetarea științifică.

Ori a profesorului de carieră, a causeur-ului și omului lipsit de inhibiții, a cărei personalitate spumantă – în ultimii ani spunea că trei lucruri a făcut bine

în viață: „am scris mult, am băut mult, m-am distrat mult [«F.D.»]” – venea în coliziune nu de puține dați cu „politicile de cadre” ale oficialităților/mai-marilor vremurilor, cu snobismul, cu meschinăriile, cu ingratitudea unuia sau altuia/alteia...

... Iată de ce, la un asemenea prilej de reamintire a generațiilor de azi a personalității unuia dintre istoricii și profesorii reprezentativi ai României din a doua jumătate a secolului trecut – mănunchiul de studii și considerații încorporate în volumul de față –, credem că re/aducerea în memoria noastră a câtorva crâmpie din viața sa³, se constituie drept un lucru folositor – atât ca un omagiu pentru profesorul și omul, pentru sentimentalul Nicolae Ciachir, cât și ca modele și repere etico-morale și profesionale pentru junii slujitori de azi ai muzei onorate atât de profesionist și onest de către nepotul unui alt mare român basarabean – părintele Mihail Ciachir (1861-1938).

* *

„Sunt un fenomen – m-am născut simultan în trei țări: România, URSS și Ucraina. Să mă explic. În buletin scria, până în 1946, că sunt în România. Apoi că sunt născut în URSS. Totuși în pașaport scria România, iar în Buletinul de identitate URSS. În 1995, în pașaport era trecut numai Vaisal (comuna, fără județ) și Ucraina. Am scris un scurt material legat de aceasta, pe care am încercat să-l public în ziarul Domnului Cristoiu, printr-o studentă de-a mea care era redactor acolo, dar am fost refuzat”.

Despre Victor Papacostea

„Eu mă mândresc și mă consider discipolul acestui profesor, deși a scris relativ puțin”.

Motivație a scrierii memoriilor

„Personal, am o predilecție de-a citi lucrări memorialistice, deoarece din fiecare înveți ceva. De la circa 50 de ani, am început să-mi scriu memoriile, dar după câteva pagini abandonam foile și mă apucam de un studiu sau o lucrare. Parcă o forță nevăzută îmi lua mâna de pe mașina de scris; era ceva curios, inexplicabil.

³ Unele scăpări la corectură – așa cum apar în volumele tipărite – au fost remediate tacit; sublinierile *italice* ne aparțin.

În noiembrie 1999, deși aveam 72 de ani, eram încă în plină forță creatoare, deținând funcția de șef de catedră și profesor titular la Universitatea de stat «Valahia» din Târgoviște, titularul cursului de Istoria slavilor, de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine în cadrul Universității din București. Din senin, fără să fac un efort în plus, pe 13 noiembrie 1999, mi se depistează un infarct miocardic, cu o mare ruptură, infarct pe care l-am dus pe picioare două zile. Afară de inimă, mi-a fost afectat plămânul drept și ochiul stâng. A treia zi, încă buimăcit de febră, perfuzii și sedative, cer un ziar de la un vecin de pat și aflu de moartea crainicului sportiv Ioan Chirilă, care mi-a fost coleg de liceu, cu două clase mai mare, la «Sfântul Dumitru» din Ismail. *O voce lăuntrică mă îndeamnă că trebuie să-mi scriu memoriile, cât mai am o licărire de viață în mine*; împrumut un creion și încep să conturez sumarul. Să mă explic. Nu făceam improvizații. În 1989 eram de 20 de ani titularul cursului de Istorie Modernă Universală de la Facultatea de Istorie din București și predasem cursul (1.060 pagini), de mai mulți ani spre publicare. În 1990 am trimis trei exemplare dactilo: Bibliotecii Congresului American de la Washington, Universității din Toronto (Canada) și Bibliotecii Române de la Freiburg (Germania), de la care am scrisori de mulțumire. În țară, am tipărit un curs prescurtat, în două ediții, ce-a de-a doua apărută în condiții grafice deosebite (2 volume, București, 1998) fiind publicată de Editura Oscar Print.

(...) Cred că acest efort nu este zadar: am cunoscut starea de spirit din Basarabia în ajunul celui de-al doilea război mondial, am cunoscut ocupația sovietică (1940-1941), am fost translator la unitățile slovace dislocate în 1944 pe teritoriul județului Brăila, am fost student (1946-1949) și cadru didactic al Universității din București (1949-1993), cu excepția anilor 1952-1955, când am fost dat afară de la Facultatea de Istorie din ordinul lui Mihail Roller și încadrat la Institutul Politehnic din București (să predau noțiuni de cultură generală și rusa), cu ajutorul marelui om, *al doilea Spiru Haret, cum i se spunea chimistului Ilie Murgulescu*.

L-am cunoscut personal pe Tito, am fost în grupa de traducători ai lui Gheorghe Dimitrov când a vizitat România în ianuarie 1948, am făcut sumarul presei bulgare și iugoslave la revista «Contemporanul» (1952-1958) și cercetător științific cu jumătate normă la Institutul «Nicolae Iorga» din București (1952-1956).

Când istorici cunoscuți se fofilau de-a ataca probleme majore din istoria patriei, am publicat o monografie dedicată războiului de independență (Editura Ministerului Forțelor Armate, București, 1957), iar peste doi ani *100 de ani de la Unirea Principatelor Române*, Editura Ministerului Forțelor Armate, București, 1959”.

„Sfârșitul anului 2002 mi-a adus două mari satisfacții. *Am împlinit 75 ani de viață și am fost sărbătorit într-un cadru festiv*, la Muzeul Național de Istorie. Deși era o vreme căinească, ploua și fulguia, s-au adunat peste 80 de persoane, unii veniți din Târgoviște, Craiova, Vălenii de Munte, Călărași, Constanța, Giurgiu etc., și au vorbit cu multă căldură și afecțiune despre activitatea mea didactică și științifică de peste 5 decenii. Foștii studenți, colegi de la universitățile din București, Târgoviște și de la universitățile particulare «Cantemir» și «Hyperion» au vorbit chiar exagerând despre meritele mele în domeniul istoriei românești și universale, pedalând pe epoca modernă. Am fost afectat de prietenia acestor oameni și *mi-au dat lacrimile, știind că vorbeau din inimă*, deoarece statutul meu de pensionar se limita la o strângere de mână sau la o îmbrățișare. Dar ei nu voiau mai mult.

Un poet nordic spunea undeva: «Toți ne naștem tineri, ceea ce făurim noi este bătrânul vajnic». Țin să completez că de când știu că există moartea, bătrânețea mi se pare destul de suportabilă.

Să lucrez zilnic, această obsesie mi-a intrat în sânge și aici îl parafralez pe Lucian Blaga care consemna: «Istoria nu are duminici»”.

*

Repere

„Într-un sat din sudul Basarabiei [Vaisal], în cadrul României Mari, la câțiva kilometri de locul de baștină al mareșalului Averescu, la 19 decembrie 1927⁴, într-o miercuri, în jurul orei 14, cu troiene de zăpadă ce depășeau doi metri, se năștea subsemnatul. Eram al treilea copil al preotului Nicolae Ciachir, în vârstă de 38 de ani, și al soției sale, Maria, mai tânără cu doi ani. Mă trăgeam

⁴ „În buletinul meu de identitate este trecută ziua nașterii, 1 ianuarie 1928. Deși sunt născut pe data de 20 decembrie, tata fiind preot și registrele de stare civilă erau ținute în Basarabia de către biserică, am fost trecut ca născut la 1 ianuarie, ca să fac armata cu un an mai târziu”.

dintr-o familie de preoți atestată documentar din mai multe generații; *bunicul meu după tată, Mihail Ciachir (1861-1938), era o figură cunoscută în toată Basarabia, atât de cercurile eclesiastice, cât și de cele mirene*⁵. Casa sa din Chișinău, de pe strada Armenească nr. 12, a fost larg deschisă tuturor în perioada 1885-1938, călcându-i pragul mareșalul Averescu, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Gala Galaction etc., iar mitropolitul Gurie Grosu, ca și Visarion Puiu, i-au fost elevi la seminar”.

„În satul unde m-am născut din sudul Basarabiei, unde tata era preot, locuitorii erau în marea majoritate bulgari, aduși de către trupele țariste în urma războaielor ruso-turce din secolele XVIII și XIX. *Aveau un cult pentru cai și omul cel mai sărac avea unul sau doi cai.* La 13-14 ani eram lat în spate și dezvoltat, și am primit privilegiul de la tata să mă duc cu sacaua să aduc apă. Izvorul era la marginea unei pădurici, captat într-o fântână, apa era foarte rece și excepțională la băut, avea un debit mare și era la adâncimea de un metru. Mai întâi înveleam caii, le fluieram trăgându-i de urechi și de-abia peste o jumătate de oră îi adăpam. La plecare calul nu trebuie biciuit, primele sute de metri se merge la pas, iar apoi singur își ia viteză. Erau reguli respectate de toți căci îmbolnăvirea unui cal era o tragedie pentru țăran”.

⁵ Pe blogul său, istoricul și militantul național din republica Moldova Anatol Petrencu consemnează, la 15 noiembrie 2014: „Locuitorii din Ceadâr-Lunga păstrează vie memoria protoiereului Mihail Ciachir, născut în această localitate la 27 aprilie 1861 (decedat la 8 septembrie 1938), figură proeminentă culturală, științifică și religioasă a găgăuzilor și românilor. Mihail Ciachir a publicat studiul «Dreptatea la găgăuzii din Basarabia» în revista «Viața Basarabiei», este autorul «Istoriei găgăuzilor», despre care a menționat în aceeași revistă. A fost profesor de geografie și istorie a religiilor, a publicat studii de istorie și etnografie, a tradus Sfânta Evanghelie în limba găgăuză. Un contemporan al lui Mihail Ciachir, învățătorul găgăuz din comuna Avdarma, Vlad D. Casâm spunea: «...Până la Sf. Voastră, noi, găgăuzii, n-am avut absolut nici o carte scrisă în limba noastră; Sf. Voastră pentru noi sunteți ceea ce au fost Chiril și Metodiu pe vremea lor pentru poporul slavon. Sf. Voastră ne-ați dat Sf. Evanghelie în limba găgăuză, pe care o ascultăm în biserică în limba noastră maternă și pe care o citim acasă, în familie».

Nu departe de Primărie, în fața Casei de cultură, este ridicat monumentul lui Mihail Ciachir, la postamentul căruia am observat flori – dovadă clară de stima de care se bucură Mihail Ciachir în rândul urmașilor lui.

Am avut onoarea să-l cunosc pe feciorul [*Sic!* – în fapt, nepotul] lui Mihail Ciachir, istoricul Nicolae Ciachir (1927-2007), distins specialist în istoria modernă a popoarelor din sud-estul Europei” – <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=1548>.

„Copil fiind, am reținut evenimentele din anul 1933. Primul eveniment. Eram în vizită la bunicul meu, preotul Mihail Ciachir, când la 1 Decembrie s-a sărbătorit Unirea de la 1918 și am văzut parada militară și retragerea cu torțe a unor regimente dislocate în capitala Basarabiei. Al doilea eveniment s-a petrecut la noi acasă, într-un sat din sudul Basarabiei, unde tatăl meu, Ciachir Nicolae, era preot.

Era sfârșitul lunii decembrie, viscoalea și era o zăpadă de peste un metru. În jurul orei 11 noaptea auzim bătăi puternice, câinii încep să latre și o voce puternică strigă: «Părinte, vă rog să ieșiți puțin afară». L-am urmat și eu în curte pe tata care, cu lanterna l-a văzut pe șeful de post, plutonierul major Ionescu; în spatele său era un jandarm, cu arma pe umăr. Tata era prieten cu Ionescu și a rămas foarte mirat de sosirea acestuia, spunându-i să poftască în casă. Acesta a luat poziția de drept și a spus: «Părinte, sunt într-o misiune oficială. Primul ministru al României I.G. Duca a fost asasinat și am primit ordin să strângem toate armele de foc de la populație, fie că au sau nu permis. Deși nu aveți permis, sunt informat că aveți în casă un revolver și aștept să mi-l predați». Tata i-a răspuns că n-are nici o armă de foc în casă. «*Părinte, mi-am terminat misiunea oficială și acum aștept invitația D-voastră să intru în casă și să beau un păhărel de vin*». Apoi s-a adresat jandarmului: «Întoarce-te în post și telefonează la Legiunea de jandarmi că preotul n-are arme de foc». Am fost mirat că tata n-a spus adevărul, deoarece în dormitor, într-un dulăpior, era un revolver mare și alături o cutie plină cu gloanțe.

Tatăl⁶ meu n-a făcut nici un fel de politică, iar la alegeri vota cu liberalii, zicând că le simpatizează programul. Deoarece aveam un aparat de radio *Columbia*, foarte bun, *intelectualii satului, 10-15 în total, veneau la noi în casă, se înjurau, nu se mai vizitau; după alegeri însă erau iar foarte buni amici*. Eram copil și eram foarte mirat de comportarea lor”.

„În septembrie 1938 am dat examen și am devenit elev al Liceului «Sf. Dumitru» din Ismail. Era un singur liceu teoretic în județ, căci cele de la Chilia și Bolgrad, în sudul Basarabiei deveniseră gimnazii. Nu existau clase paralele, încât pe 30 de locuri totdeauna candidau peste o sută de elevi. La admitere am avut șansa ca la literatura și limba română, fiind scoși la tablă o serie de patru

⁶ A murit în 1947.

înși după catalog, să fiu ultimul și scriu corect «dă-mi-l», pentru că ceilalți trei au scris greșit”.

„Evenimentele respective [declanșarea în septembrie 1939 a celui de-al Doilea Război Mondial] m-au prins ca elev în clasa a II-a a Liceului «Sf. Dumitru» din Ismail. Stăteam la Internat, unde elevii cursului inferior erau cazați într-o clădire imensă, unde erau 47 de paturi. Sudul Basarabiei avea o populație pestriță, care se reflecta și în internat. În afară de români erau bulgari, găgăuzi (turci ortodocși), ruși ucrainieni, germani, evrei, greci, armeni. Era o frățietate între elevi, *iar dacă vreun regățean încerca să-și arate superioritatea, era imediat pus la punct*. Deși eram așa de mulți într-o încăpere, nu existau paturi suprapuse. Mâncarea era foarte bună. Afară de cele trei mese principale, fiecare elev primea la ora 11 o pâjoală imensă cu două felii de pâine proaspătă unse cu unt; la ora 16, înainte de a pleca la sala de lectură, ni se mai servea o gustare și o cană cu ceai sau lapte. Masa de prânz consta totdeauna din trei feluri de mâncare, iar la ciorbă fiecare primea câte o lingură de smântână de calitate excelentă. Deoarece mai întâi ni se punea smântâna, până venea ciorba nu rezistam și mâncam smântâna cu pâine. Felul trei consta din căpșuni, mere, plăcintă dulce etc. De trei-patru ori pe săptămână se servea carne.

Toți elevii care atingeau media 7,50, fără dexterități, în anul precedent, primeau bursă; bursa consta în casă, masă gratis, plus scutire de taxe școlare.

Deoarece aveam un frate în cursul superior de liceu, unul dintre noi avea bursă, iar celălalt semibursă. Majoritatea celor de la internat erau bursieri. Liceul neavând clase paralele, se învăța numai dimineața; erau maximum 30 de elevi în clasă, deci un total de 240 de elevi.

Stăteam circa patru ore la meditații și, dacă nu înțelegeam ceva, elevii din clasa a VII-a și a VIII-a erau obligați să ne ajute. Liceul avea fanfară, orchestră simfonică; oricine își putea încerca norocul să cânte la un instrument. Deși eram afon, m-am înscris la fanfara (Altom-2), iar în fiecare sâmbătă veneau subofițeri calificați – erau mai multe regimente cantonate la Ismail – să-i învețe muzica pe domnii elevi.

Numeroasele instrumente de fanfară, plus viori, acordeoane, clarinete etc., erau moștenite de la regimul țarist, care pentru odraslele regimului nu precupețea nici un efort material”.

„Noi dormeam liniștiți și știam că fortificațiile *«Regele Carol al II-lea»* de pe linia Nistrului ne apără de dușman. Plus marșul dat des la radio *«Sentinela de la Nistru»*, ne îmbărbăta că nu vom fi cedați.

Vineri 28 iunie [1940] în jurul orelor 3 dimineața, suntem treziți din somn și caraula de la primărie îi strigă tatei: «Părinte, veniți imediat la primărie, are domnul notar să vă comunice ceva foarte urgent». Notabilii comunei s-au strâns în jurul orei 4 dimineața și notarul le-a comunicat că pe la orele două noaptea neputând să doarmă, și căutând la radio muzică, nimerise Sofia, care dăduse un Comunicat foarte important, că regele Carol al României a cedat Basarabia rușilor, iar aceștia urmează imediat să ocupe teritoriul respectiv. Șeful de post a dat telefon la Ismail la Regiunea de jandarmi și i s-a spus fără panică: «Noi n-am primit nimic oficial și trebuie pedepsit notarul respectiv care difuzează zvonuri alarmiste». Ulterior s-a aflat că zvonul era real, iar cele patru zile acordate erau cu totul insuficiente ca oamenii să-și facă bagajele și să plece. Pentru cei care erau originari din Regat și erau cu serviciul în Basarabia, era mai ușor, căci plecau la părinți ori la rude. Pentru basarabenii get-beget erau greu să-și lase tot avutul agonisit din moși strămoși și să ia calea pribegiei. Pentru tata, care era preot, era și mai greu să-și lase enoriașii pe care îi păstorea și să fugă undeva în România.

Sâmbătă, 29 iunie 1940, pe la orele 10 dimineața, la noi în curte tata organizase o slujbă mare (îmi amintesc că era o zi frumoasă, cu cerul senin), care a durat circa 2 ore și 50 de bărbați și femei plângeau în hohote, spuneau «Părinte nu ne lăsați».

În timpul slujbei (casa noastră era lipită de școală), un învățător, de naționalitate rus, Somlev – *cunoscut pentru ideile sale comuniste, fusese mutat la noi în sat disciplinar în toamna anului 1939* – se urcase pe școală și arborase steagul roșu. Deși șeful de post și cei 3 jandarmi în termen încă nu plecaseră, Somlev, dintr-o rochie roșie a soției improvizase un steag pe care l-a cocoțat pe școală. Tipul nu era urât, era înalt, cu figură athletică; s-a căsătorit cu o doamnă din sat, frumușică, bogată și care avea liceul la bază. În timp ce dânsul agita steagul pe școală, soția lui – care rămăsese fără rochia roșie – participa la slujbă.

După masă, mama a început să taie găini, găște, să frământa cozonaci, să scuture geamantanele, urmând ca duminică să plecăm. Sovieticii îi păsuiseră pe basarabeni patru zile, deși tratatele internaționale mai noi, ca și cele din 1812,

1856 sau 1878, prevedeau un termen între șase luni și doi ani care se acorda pentru plecarea locuitorilor unui teritoriu cedat”.

„În acest context, *l-am cunoscut în anii 1940-1941 pe primul secretar al Partidului Comunist din Ucraina, Nichita Hrușciiov*. Din câte știu, de 3-4 ori a venit în comuna noastră Vaisal și a tras la directorul Sidorenco. Venea cu o rudă de-al lui și cu fratele lui Sidorenco, care bănuiesc că aveau sarcini importante pe linie de partid și de guvern. Hrușciiov lua masa în casa directorului; Nadejda era atunci foarte fericită și îi servea la masă, iar șoferul și încă unul în uniformă militară mâncau în bucătăria de vară. Dacă Hrușciiov rămânea mai multe ore (de la prânz până noaptea târziu) ori dormea acolo, ei plecau cu mașina și se întorceau la timpul stabilit. Veneau cu arme de vânătoare ori cu ustensile de pescuit, motivul principal fiind inspecția zonei, dar aveam sentimentul că adevăratul motiv era vizitarea iubitei sale rude. Era încă lumină și ei trăgeau storurile. În curtea școlii era amenajată o bază sportivă; noi ne jucam, dar eram curioși ce făceau acolo, Hrușciiov și cei trei bărbați, adică cei doi frați Sidorenco și cel care îl seconda pe Hrușciiov. O dată, Nadejda m-a rugat să ajut și să aduc niște vin. Fiecare avea câte un caiet, gesticulau continuu, jucau piese în limba ucraineană. Odată a venit cu fiul său, care avea 3 ani și-l chema Serghei (Serioja; Seriojka). Pentru că puștiul se smiorcăia, a ieșit Hrușciiov cu el în curte, iar Nadejda mi l-a dat în grijă, deci am făcut pe dădaca”.

„Perioada octombrie 1941-martie 1944 a fost o perioadă fructuoasă din viața mea, urmând la Ismail clasele III-IV-V, la Liceul «Sf. Dumitru», cu profesori foarte buni și o serie de colegi, așa spune minunați. În perioada 1942-1944 n-am mai stat la internat, ci într-o casă boierească cu multe camere, chiar vizavi de liceu, împreună cu unchiul meu⁷. Om foarte cult (ca formație era

⁷ Acesta, Mihail Ciachir, „Deoarece fusese ofițer superior într-un regiment de gardă imperială țaristă, i s-a făcut un proces, i-a fost confiscată averea, inclusiv toate tablourile și a fost condamnat la muncă silnică pe viață. A făcut 15 ani pușcărie (1944-1959), doi ani într-un lagăr lângă Astrahan (1959-1961), apoi i s-a dat voie să vină în Basarabia, la Chișinău, unde a locuit într-o gheretă, vizavi de casa bunicului și de casa lui, fiind paznic de noapte la un depozit de lemne. Nu știa că tata a murit în 1947 și ne-a trimis adresa și ne-a transmis că este în viață prin părintele Tomencu, care slujea la Biserica Rusă din București. Eu, în 1962, am fost la un simpozion de istorie (la Leningrad și apoi la Moscova) dedicat războiului din 1877-1878 (invitația s-a datorat faptului că în 1957 am scris o carte dedicată evenimentului) și de acolo i-am scris o scrisoare (deci în cadrul statului sovietic, de la Leningrad la Chișinău), în ziua cutare

militar), predase câțiva ani latina, franceza și germana, limbi care și le însușise când făcuse școala superioară de război, pe lângă Marele Stat Major Imperial rus”.

„Am avut coleg de liceu și bancă la Liceul «Sf. Dumitru» din Ismail, în perioada 1942-1944, pe *celebrul general Mihail Caraman, care a produs atâtea insomnii serviciilor de spionaj occidentale*, de asemenea pe generalul medic, cunoscut chirurg, Alexe Leu; la același liceu au învățat crainicul sportiv Ioan Chirilă, frații Anatol și Leonida Stoian, scriitorul Valentin Deșliu și Alexandru Calais, compozitorul Sergiu Sarchizow, colonelul de grăniceri Victor Fetescu și mulți alții. Preotul Burducea, care mi-a fost profesor de religie, a fost numit Ministrul Cultelor în guvernul Petru Groza, devenind celebră zicală: «Părintele Burducea – când cu steaua, când cu crucea»; iar Gala Galaction venea să țină conferințe, având o predilecție pentru Liceul de fete «Sf. Ana» din localitate, mai ales pentru frumoasa directoare.

Datorită refugiului, viața m-a purtat pe la liceele din Brăila, Dumbrăveni, Odorhei, iar bacalaureatul l-am susținut în toamna anului 1946 la Brașov, cunoscând multe persoane, unele din ele jucând ulterior un rol important în perioada contemporană a țării noastre”.

„La 2 martie 1944, conducerea Liceului «Sf. Dumitru» din Ismail a fost anunțată că la 15 martie anul școlar 1943/1944 localul școlii trebuie închis, bunurile și arhiva urmând a fi transferate în județul Târnava Mare, pe lângă secretariatul Liceului «Timotei Cipariu» din orașul Dumbrăveni. Familia mea a decis *să ne evacum lucrurile în comuna Valea Cânepii, din județul Brăila*”.

trec cu trenul prin Chișinău unde halta va fi circa 30 minute. Colegilor mei le-am spus că cobor după apă, l-am recunoscut, dar era alb ca neaua (avea atunci 76 de ani), i-am spus să nu mă îmbrățișeze căci sunt filat de la fereastra vagonului, am făcut câțiva pași, ieșind din raza vizuală a colegilor mei, iar el mi-a dat o scrisoare. Când a plecat trenul, m-am dus la toaletă; scrisoarea avea circa 30 de pagini și descria toate suferințele prin care a trecut. Mi-a fost frică să trec peste graniță scrisoarea, care era un document zguduitor și care se putea solda cu ani de pușcărie pentru amândoi; am rupt-o în bucățele mici și i-am dat drumul în WC, căci ne apropiam de Ungheni”.

„În comuna Măstăcani, județul Covurlui, am stat două zile [la începutul lui aprilie 1944], iar gazda avea o fată de vârstă mea, elevă de liceu: *după cele două zile ne-am despărțit, oftând amândoi*”.

„Era 22 august [1944], m-am dus până la șoseaua principală (circa 700 de metri) să cumpăr ceva de la prăvălia lui Costică Macedoneanu. Am văzut graba cu care lumea se retrăgea. O mașină mică cu niște comisari, care avea o roată fără cauciuc dar înfășurată cu prosoape, claxona să o se facă loc, iar unul din mașină striga: «Plecați repede, că frontul s-a rupt». Notarul și primarul s-au făcut nevăzuți, iar șeful de post i-a trimis vorbă lui tata printr-un jandarm să plecăm cât mai repede. Am plecat [cu destinația Valea Cânepii] pe înserat, eram în căruță cinci persoane și am ajuns la Bolgrad pe la două noaptea. Cele două sinagogi care erau în oraș și erau pline cu grâu, ca depozite ale armatei germane, au fost stropite cu benzină și li s-a dat foc. Era o priveliște apocaliptică, flăcările și fumul se ridicau spre cer, puteai să citești ziarul la lumina focului. Pe la 4 dimineața am trecut podul de la capul lacului Ialpug, *iar peste o jumătate de oră podul a fost aruncat în aer. Dacă întârziam jumătate de oră am fi fost prinși ca într-o capcană*. Mașini, căruțe, oameni pe jos se deplasau spre Reni-Galați, pe șosea și paralel cu aceasta pe cel puțin zece șiruri. Apoi au venit avioane rusești, care au început să mitralieze populația care se retrăgea. Ne-am aruncat cu toții pe jos, unii au murit, alții au fost răniți, caii loviți de gloanțe necheau; era un coșmar. Femeile și copiii plângeau. Unii se opreau cu morții lor; alții, ai căror cai au fost răniți sau omorâți, își continuau drumul pe jos. După câțiva kilometri, toți care erau cu căruțele au fost deviați pe drumuri laterale, Prutul urmând să fie trecut mai la nord, prin punctul Vadul lui Isaac. Terenul era accidentat – vale-deal, deal-vale – și începuse ploaia. Tata, cu cumnatul și cu mine, desculți, cu pantalonii suflecați, împingeam căruța la deal, iar la vale țineam roțile să nu vină peste cai. Spre seară am ajuns aproape de Prut, era o zonă mlăștinoasă, iar nemții făcură cu cea mai mare repeziciune un pod de vase, mai precis cu pontoane, de circa 7 kilometri. Polițiștii militari germani, cu placa aceea metalică în piept, strigau: «Schnell, schneller» (repede, mai repede). Lângă noi se aciuiase un calmuc din Cuban, bătrân, cu o barbă de circa jumătate de metru, într-o teleguță, la care înhămasse un catâr și ălă pricăjit, iar în spatele căruței avea o capră pe care o mulgea și bea

lapte. Era speriat de moarte, să nu-l prindă comuniștii, căci fusese pus primar de autoritățile de ocupație. Așa s-a scurs pentru noi ziua de 23 august 1944”.

În vara lui 1944, când se întoarce pentru câteva zile la Vaisal, a „fost la Ismail cu trei căruțe pline cu grâu, pe care l-am vândut cu un preț foarte bun și am mai rămas în oraș trei zile”; aici, „Două seri la rând am fost la marginea orașului vizavi de pușcărie, la o mică serată, la un cântăreț de biserică, care avea patru fete, toate soliste, frumoase, cu busturi apetisante; cea mică de 15 ani făcea pereche cu mine. Se dansa în două camere, după un patefon și se bea cvas (o băutură nealcolică), vin, și mânca scrumbii și prăjituri. În total, erau vreo 10 fete și tot atâția băieți, unii cu mutre suspecte. Fiecare, după ce dansa sau în timpul dansului, ieșea în curte, unde urmau pupăturile și îmbrățișările. Tatăl celor patru fete, deci gazda noastră, din zece în zece minute ieșea în curte cu o lanternă, care lumina anemic, să verifice ce fac fetele lui. Atmosfera aceasta de front, de război, *făcea ca lumea să fie mult mai libertină, iar rusoaicele erau foarte darnice*. Boli venerice nu prea erau, de altfel aproape nimeni nu utiliza prezervative”.

„În iunie 1945 treceam promovat printre primii cinci în clasa a VII-a de liceu și urcând pe vagon luam drumul Brăilei. În buzunar aveam vreo patru legitimații (Gheorghicescu Nicolae din Caracal; Nicolae Chiriac din Brăila și două pe numele de Ciachir, într-una născut în comuna Cavangilar, județul Durostor și alta la Măstăcani, Covurlui). Dar, *boul dracului, căram în valiza mea de lemn, un pistol parabellum cu toc și gloanțe*, care-mi ocupa un sfert din gemantan. Făcusem schimb cu colegul meu Trifu, de loc din Turda (tatăl lui era subofițer la o unitate de aviație), în schimbul Beretei mele, care era un pistol de damă. De ce m-a tentat acest schimb? Teodoru mi-a dat niște bani în plus și a făcut cinste pentru terminarea clasei a VI-a cu câte o friptură și două sticle de vin”.

„Părinții mei m-au rugat să nu mai plec în Ardeal și să continui liceul la Brăila⁸. N-am găsit loc la internat, ci o gazdă foarte modestă, dar care îmi

⁸ În aprilie 1944, în drum spre Valea Cânepii, 20 km sud de Brăila, cele patru căruțe ale familiei refugiate („adică eu și mama”) au trecut „prin fața vestitului liceu «Nicolae Bălcescu»: peste puțin timp am devenit, chiar dacă pentru vreme, elevul acestui liceu. Ulterior, am fost

ceruse ouă, brânză, făină și ceva bani pe deasupra. Trebuia să găsesc o soluție să termin liceul cât mai repede. Fiind refugiat din Basarabia puteam să intru în categoria «român de peste hotare» și să obțin aprobarea de la minister de-a da două clase de liceu într-un an. (...) A doua zi [12 noiembrie 1945] încep cursurile Liceului «Șt.O. Iosif» [din Odorhei].

*

Scene de viață

„În noiembrie 1947, fratele meu, ofițer activ, trebuia să se căsătorească, dar nu putea înainta actele la starea civilă dacă nu avea dota aprobată și consimțământul unității militare, adică a regimentului 13 Artilerie Constanța, cantonat la Slobozia-Veche. Socrul lui, învățătorul Ioan Bogoi⁹, era un om cu stare, avea două case la Brăila, la țară, în comuna Gropeni, avea casă, pământ, destul de mult, și o moară cu valțuri pentru măcinat făina. Fiica sa, Ecaterina Bogoi, spre a se putea mărita cu un ofițer activ al armatei române trebuia să aibă ca dotă șapte hectare de pământ și o casă la Brăila (pe strada Rahovei). Acest act de donație (adică dota respectiv) trebuia făcută prin Tribunal și iscălită obligatoriu de fratele meu. Fiind într-o aplicație, nu i s-a dat voie nici câteva ore să vină la Brăila să iscălească documentul respectiv, deși naș îi va fi chiar comandantul regimentului, colonelul Boboceă. Trebuia amânată nunta, invitațiile fuseseră trimise, salonul fusese închiriat, muzica arvunită și atâtea alte complicații. Domnul Bogoi, om expeditiv, găsisese soluția: să iscălesc eu actele. Mergem la tribunal cu trăsura, eu în treni, dar pe dedesubt era uniformă de căpitan a domnului Bogoi; el avea acest grad în calitate de ofițer de rezervă. La tribunal, doi din cei trei judecători, plus avocatul erau în temă. Aveam 20 de ani, cu ochelari fumurii și mustăcioară lăsată de câteva zile. Trebuia să arăt cu zece ani mai bătrân, cu războiul făcut pe ambele fronturi și o rană primită în stomac la Banska Bystrica, în martie 1945, în Cehoslovacia. Cu mari emoții, supliciul a trecut și după 40 de minute părăseam Tribunalul Brăila, cu toate

președinte de bacalaureat de mai multe ori la acel liceu și am făcut inspecții de gradul întâi. La solicitarea directorului liceului, Stratan, după 1990 mi-am lansat două cărți și am constatat cu surprindere și chiar plăcere că sunt trecut pe o placă de marmură din holul clădirii alături de o serie de personalități care au fost elevi la «Nicolae Bălcescu».

⁹ Despre el, informații în *Monografia Școlii Gropeni*, elaborată de Luminița Lambrinoc și Ionel Lambrinoc, Editura Centrul de Creație Brăila (72 pp.) – <http://scoalagropeni.webs.com/monografie1.pdf>.

aprobările date. Ordonanța fratelui aștepta la Brăila să ducă actele la regiment la Slobozia Veche. Avocatul, mare șprițar, i-a sugerat domnului Bogoi să sărbătorim evenimentul și ne-am dus chiar la restaurantul unde trebuia să aibă loc masa festivă, să plătim și restul de bani și să gustăm întregul meniu. Mi-am dat jos trenciul și am rămas în uniforma de căpitan care se cam decolorase de-a lungul anilor. Cine ar fi crezut – ghinionul meu – că o patrulă militară o să intre la 11 dimineața în restaurantul respectiv, care era de cartier, să bea o tărie. După câteva șprițuri băute și după succesul repurtat la tribunal, eram în stare euforică, iar patrula condusă de un subofițer, a găsit un tânăr fără chipiu, cu pantalonii civili și tunică militară cu gradul de căpitan și un soldat (era ordonanța fratelui) care avea ordin de serviciu Slobozia Veche-Brăila-Slobozia Veche, dar scopul venirii pe foaia de drum a regimentului? *De fapt, cearta am provocat-o eu*, căci, ieșind de la toaletă, *l-am oprit pe unul din patrulă să-l apostrofiez de ce nu salută un ofițer în uniformă*. Iar ordonanța insista că eu sunt comandantul lui. Au vrut să ne aresteze, să anunțe garnizoana: atunci peste tot se vorbea de spioni, de luptă de clasă, de agenții imperialismului care bântuia peste tot etc. Domnul Bogoi a salvat situația, mai ales că subofițerul era cunoștință bună cu cârciumarul. Nunta a avut loc la data fixată, iar cei care serveau la masă mi-au răsturnat sosul de la sarmale pe unicul costum bun pe care-l aveam. Am întors haina, dar pata a rămas aceeași. După nuntă, m-am întors la București, *stând mai mult la bibliotecă, ca să recuperez zilele pierdute*”.

„Îmi reproșez că în tinerețe n-am avut tact, spuneam niște lucruri care deranjau oamenii. Prin 1950, termenul de minorități naționale fusese înlocuit cu naționalități conlocuitoare. Într-o ședință publică l-am întrebat pe Barbu Th. Câmpina, dacă crede în tăria sistemului socialist, în viitorul comunismului și dacă vremurile și metodele gestapoului se mai pot repeta. Am fost întrebat ce urmăresc cu întrebarea asta tâmpită, categoric nu există întoarcere. Atunci, l-am întrebat: «de ce D-voastră, în 1950, nu mai iscăliți Baruch Th. Feldman, ci Barbu Th. Câmpina?». Câmpina, un tip foarte deștept, considerat copilul minune al c.c. al p.c.r, ducând o viață foarte dezordonată, mare fumător, a făcut cancer pulmonar și a murit tânăr, în jur de 35 de ani.

Kandel fusese scos de la Universitate, în urma intrigilor lui Andrei Oțetea. Îl întâlnesc după mulți ani, umbla greoi, trăgând un picior și folosind bastonul. Era duminică, lume puțină în jurul Universității și mă roagă să mă ia

de braț să se sprijine. Din vorbă în vorbă îmi exprim regretul că a murit un om atât de dotat, Barbu Cămpina. Mauriciu Kandel se oprește și îmi spune: «Mă băiatule, să nu-l regreti. N-a putut să uite întrebarea pe care i-ai pus-o. Ca secretar de partid, te-am salvat fără să știi, Cămpina a cerut mereu să fii dat afară din învățământ, a procedat ca un jidan și nu ca un ovrei cinstit. Presimt că o să mor curând, vino pe la mine acasă, să-ți fac cadou cărți de istorie din biblioteca mea»”.

„Doi ani de zile fusesem și asistentul acestui mare sufletist [Nicolae Deleanu], *de la care am învățat enorm, mi-a dat să citesc multe cărți interzise și mi-a făcut cunoștință cu multe personalități ale timpului*. În 1950 s-a introdus un curs de Istoria României, cu accent pe epoca modernă și contemporană, pe care trebuiau să-l audieze toți studenții Universității, care erau în ultimul an. Acest curs se ținea în aula mare de la etajul III din vechea clădire, cea vizavi de statuie deasupra Facultății de Farmacie și a Teologiei (aceasta din urmă ieșind din cadrul Universității în 1948). Cursul îl ținea Nicolae Deleanu, eu secundându-l și făcând seminariile la două săptămâni. Ritualul era următorul: Intram la restaurantul «Dunărea» (fost și «Bavaria», vizavi de Universitate), cu două ore înainte, unde Deleanu comanda o mică gustare, apoi un țap cu țuică și o bere. După două ore de curs, ținute într-un limbaj pitoresc (dau un exemplu: Ion Heliade Rădulescu, îmbrăcat într-o mantie ca a lui Mihai Viteazul, era urmat de un grup de muncitori tăbăcari care își ascuțeau cuțitele; țac, pac, țac, pac, Ana Ipătescu cu două pistoale intra la palat să salveze guvernul etc. Deleanu trăia acest clipe, se mișca pe podiumul unde era pupitrul de la care se vorbea. Era fascinant, îl ascultau, erau în extaz. Le spunea lucruri adevărate: Cum s-a furat Cloșca cu pui din muzeul care era chiar în clădirea unde ținea prelegerea. Hoții au pătruns la etajul superior, cu burghiul au făcut o gaură, au introdus o umbrelă în care cădea molozul ca să nu facă zgomot și astfel lărgind orificiul, au coborât. Cum a fost prins vestitul criminal Coroi. Amintiri personale, cum comandantul Diviziei, generalul respectiv, l-a invitat pe Nicolae Deleanu, tratându-l cu somon, icre negre și șampanie, să nu zică «nu» plebiscitului ordonat de Carol. «Măi, Delenică dragă, cum o să raportezi majestății sale că la mine în Divizie sunt anarhiști. Mă nenorocеști».

La plecare, ne întorceam la «Dunărea» și el comanda o țuică să ne încălzim și o bere să ne răcim, și iar o țuică să ne încălzim și o bere să ne răcim.

Nu mai mâncam, ca să avem poftă acasă. La facultate era foarte popular cu tinerii asistenți, încât Ablai (cel care a scris ulterior «Istoria Arabilor» și «Istoria Tătarilor») nu s-a abținut și a strigat «Nea Nicule, îmi vine să te pup. Ești dulce ca un pandișpan!». (...) Înainte de a muri, nea Nicu Deleanu [1903-10 aprilie 1970] credea că așa bolnav, va trăi 100 de ani, mi-a spus următoarele:

«Banditule, să faci bine cât poți, nu vreau să fiu vulgar, dar dacă spun altfel nu are haz, aceasta-i concluzia: Totul este căcat, afară de pișat».

Am scris aceste rânduri, dedicate marelui Om Nicolae Deleanu, în martie 2002 și îmbrățișez integral concluzia la care a ajuns, cu circa 50 de ani înainte”.

„În ianuarie 1959, mi-a apărut a doua carte: *100 de ani de la Unirea Principatelor Române*, în cadrul editurii MFA. Într-o zi, când nu aveam ore la facultate, mă sună redactorul cărții, căpitanul Gheorghe Stoian, care îmi aduce și exemplarul de semnal. Fericit, sărbătoream evenimentul la restaurantul «Berlin». În ziua aceea, după amiază, aveam învățământ ideologic. Să n-am o absență în plus, *mă instalez în ultima bancă și dormitam fericit când lectorul de la Universitate, un oarecare Popovici, dar era cu nume schimbat, mă pune să vorbesc despre lupta de clasă în antichitate*. Îi răspund că am febră, nu mă simt bine, tema este foarte generoasă, numai despre Spartacus pot vorbi o oră, dar am dureri în gât. Acest lucru se întâmpla în ianuarie 1959. În mai, când să intru în universitate, în clădirea veche, pe la chimie, dau de ministrul Murgulescu care își terminase orele și pleca. Îl salut, mă trage de mânecă și-mi zice: «Puștiule, ai înnebunit? Ieri, la secția de propagandă de la Comitetul Central, *erai pe listă să fii dat afară din învățământul de toate gradele, căci ai refuzat ostentativ să răspunzi la lupta de clasă*, mai ales că lucrezi la o facultate ideologică. Te-am luat pe garanție». Am dezlegat misterul. Tovarășul lector Popovici, împreună cu colegul și prietenul mei, lectorul Ion Negoiu (care răspundea din partea Facultății de Istorie de învățământul ideologic al cadrelor didactice) au făcut o notă și au înaintat-o pe care ierarhică. Mă felicitam că într-o zi l-am pândit pe Murgulescu și i-am oferit cartea mea: *100 de ani de la Unirea Principatelor*. Mi-a trimis o scurtă scrisorică, că apreciază conținutul cărții și mă felicită”.

„În 1970, Mircea Malița publicase o lucrare voluminoasă, de circa 800 pagini, *Diplomația*¹⁰, în care scotea în evidență că instrumentul principal de înfăptuire a relațiilor internaționale este diplomația, alcătuită din ansamblul de mijloace și activități specifice pe care un stat le pune în slujba politicii sale externe. *Nu vreau să fiu malițios, dar Malița n-a scris nici un rând la această lucrare*, care este rodul muncii unui colectiv de la serviciul de documentare al Ministerului de Externe. Îmi povestea Ion Calafeteanu, și alții, cum erau grăbiți să termine cât mai repede și bine lucrarea pentru consolidarea pozițiilor acestui matematician, om prezentabil, cult care mânua fraza cu eleganță și care trebuia să ocupe poziții cheie în diplomația românească”.

„Eram, în perioada lui Ceaușescu, președinte la o comisie de bacalaureat într-o capitală de județ, unde prim-secretar de partid era un fost subofițer, care făcuse ulterior diferite școli de partid, avea un consătean suspus, care avea nevoie de un om de încredere în urbea respectivă. Aflând că plec spre București, s-a oferit să mă ia cu mașina sa personală, dar care consuma benzina statului. Se urcase la volan, deși băuse un șpriț, dar cine îndrăznește să-l controleze? Pe drum ne-am abătut la un eleșteu unde i s-au pus în portbagaj doi pești, care cântăreau fiecare peste zece kilograme. Tipul mi-a făcut o mărturisire: «Vedeți, nu m-am repezit să iau de la ferma Gostatului doi curcani, sau miel. De ce? Pentru că există o evidență. *Dar nimeni, nici tovarășul Ceaușescu nu știe câți pești sunt în balta respectivă*». Mă gândeam atunci la zicala: «Omul cât trăiește, tot învață»”.

„În 1876, poporul bulgar s-a ridicat la luptă, dar mișcarea a fost crunt înăbușită de autoritățile otomane, lucru înfierat de Disraeli în parlamentul britanic. Organele noastre de partid și de stat au hotărât ca *delegația română* [invitată la un Simpozion, organizat la Plevna, în noiembrie 1976] *să fie formată din Ilie Ceaușescu, Constantin Velichi și Nicolae Ciachir*. Totuși, nici unul dintre noi n-a primit hârtie să fie șeful delegației. Explicația: dacă lucrurile ieșeau bine, era lăudat Ilie Ceaușescu, dacă ieșeau prost, erau beștelii Velichi și Ciachir. S-a stabilit să plecăm într-o zi la prânz, cu vagonul care se atașa la trenul internațional Moscova-București-Sofia-Atena. Vagonul românesc atașat era jumătate clasa a II-a și jumătate clasa I. Dar niște băieți tineri de la

¹⁰ În formă tipărit – 578 pp., la Editura Didactică și Pedagogică.

securitate nu ne-au dat voie să urcăm, deși le-am spus că mergem cu generalul¹¹, suntem cei doi profesori din delegația oficială. Ne-au răspuns că habar n-au ce general pleacă și să ne ducem la clasa a II-a, ori să ne ducem dracului. Cu 5 minute înainte de plecarea trenului, apare generalul îmbrăcat civil, urmat de încă doi generali [*Sic!*] și mai mulți ofițeri care îi cărau cele două gemantane, în care era și uniforma de general. Norocul nostru că ne vede și ne invită în compartimentul său. În acea jumătate de vagon nu s-a permis nimănui să mai urce în vagon, stând de pază doi militari, unul la urcarea în vagon, celălalt la ușa de la mijlocul vagonului, care făcea legătura între clasa I și a doua și care, ca un surplus de siguranță, fusese și încuiată. Trenul se pornește, ajungem la Giurgiu, lumea coboară, apoi o ia spre pod, nimeni nu are voie să intre, armata înconjoară întreaga garnitură. În vagonul nostru urcă câțiva generali, printre ei rețin numele lui Dobrin, a cărui soție avea funcții înalte în aparatul de stat și de partid. Dobrin îl roagă pe Ilie Ceaușescu să ia o gustare și să schimbe câteva impresii cu ofițerii politici din zonă. Generalul Ceaușescu le spune că nu este singur, este cu doi istorici români și ne invită să luăm și noi o gustare căci se întunecă foarte curând, suntem la sfârșitul lunii noiembrie. Atunci ceilalți ștabi ne aruncă o privire mai binevoitoare. Nu ne lăsăm rugați, eu cel puțin eram flămând, și urcăm suita într-o sală mare, pavoazătă festiv cu lozinci pe pereți, dar la mese erau bunătăți care-ți lăsau gura apă. Icre negre, de Manciu, de crap, pești făcuți în numeroase feluri, curcani întregi rumeniți frumos, vinuri scumpe, fursecuri, torturi, șampanie, ceva ca-n paradis. În sală, circa 100 ofițeri superiori, bine hrăniți, salivau, dar nu se apropiau de acele delicatessuri. Eu mă așez, iau o farfurie, o umplu până la refuz, îmi trag alături o sticlă de Cotnari și *intru direct în câmpul muncii*. Avuseseră mai devreme alegeri de partid pe linia armatei, Ilie îi întreba cum s-au desfășurat, aceștia îi raportau că procentajul era de sută la sută, ca și cum cineva era nebun să-i facă opoziție dictatorului. Profesorul Velichi se ambalase într-o discuție cu niște ofițeri despre simpozionul de la Plevna. Eu mă săturasem, gâfâiam de atâta mâncare excelentă și sorbeam tacticos dintr-o cafea. Se deschide ușa și un colonel raportează că au trecut cele 40 de minute prevăzute, privind staționarea trenului, dar trenul poate fi reținut încă o oră, cât să ia masa și să se destindă

¹¹ În fapt, colonel la acea dată; a fost înaintat la gradul de general-maior în mai 1977.

domnul ministru adjunct Ceaușescu¹². Ceaușescu se ridică și zice că trebuie să plecăm, deși toți îl roagă să mai rămână. Eu îl urmez, dar iau cu mine o sticlă de Cotnari, un pachet de țigări Kent – deși nu sunt fumător – și o pungă de fursecuri. Ceilalți rămași în sală poate s-au apucat să consume, ori așteptau să se întoarcă generalul Dobrin, care a mai stat cu noi până trenul a ajuns la mijlocul podului. Ajungem la Ruse (Rusciuk), se înnoptase de-a binelea, iar cei doi erau flămânzi ca niște lupi. Cele câteva fursecuri nu le-au potolit foamea, încât am coborât și am cumpărat o funie de covrigei, pe care cei doi îi înfulecau pe întuneric, sorbind și o gură de Cotnari.

Am ajuns la Plevna, bulgarii au fost gazde admirabile, ne-au cazat într-un hotel ultramodern, iar după o masă plină de bunătați și stropită cu multă băutură, ne-am retras să facem planul de bătaie. Cum nimeni nu primise împuternicirea de-a fi șeful delegației, Velichi îmi spune: «Ciachirică, vreau să fiu șeful delegației, căci sunt cel mai bătrân și cel mai cunoscut în Bulgaria». Îi răspund: «Lăsați-l pe general, căci D-Voastră nu sunteți membru de partid». Bulgarii ne-au anunțat că limbile folosite vor fi rusa și bulgara. De aceea, ne-am așezat la 3 noaptea să-l inițiem pe Ilie, să învețe câteva fraze, pe care le va citi în rusă și în bulgară. I-am scris în litere latine: Tovarăși, îmi permiteți să deschid ședința și dau cuvântul domnului, arătând către persoana respectivă. Când termină, să-i rupeți gura, îi mulțumiți în bulgară, l-am sfătuit noi.

Ilie tot trăgea că el vorbește perfect în engleză, dar regula era stabilită. După două ore de repetiții, ne-am dus la culcare. Velichi cu mine dormeam în aceeași cameră, generalul primise un apartament. Velichi îmi spune: «tâmpit este individul acesta. Nu-i în stare să pronunțe câteva cuvinte». A doua zi, când Ilie a prezentat pe primul vorbitor, a uitat cele două limbi și a vorbit în românește. Când scriu aceste rânduri, aflu de la comandorul Vartic că Ilie Ceaușescu a murit în decembrie¹³ 2002 în spital. *Trec peste problemele mici, răutăcioase, de cancan și spun următoarele: A ajutat mulți tineri istorici militari să se ridice, l-a ajutat foarte mult pe Florin Constantiniu pe care, pe barba lui, l-a cărat la tot felul de simpozioane și conferințe și pe mulți alții care sunt astăzi generali.*

¹² Adjunct al ministrului Apărării Naționale va deveni în aprilie 1983; în 1976 îndeplinea (din martie 1975) funcția de șef al Secției Organizatorice din cadrul Consiliului Politic Superior al Armatei.

¹³ În fapt, la 1 octombrie.

După terminarea simpozionului internațional, el a fost invitat de omologul său bulgar, generalul Manilov, să rămână oaspetele armatei bulgare. El le-a replicat: «Vă mulțumesc, accept, dar pun o condiție, ca cei doi colegi de-ai mei profesori, Velichi și Ciachir, să fie și ei invitați. Am venit trei, plecăm tot trei». (...) *Datorită generalului am făcut o vacanță de vis în Bulgaria. Cu defecte și calități, Dumnezeu să-l odihnească, într-o lume unde nu este durere și nici suspin, ci viață fără de chin*”.

Războiul de Independență, „film în 12 episoade, care a fost moșit în biroul lui Burtică în anii 1976-1977, când era secretarul Comitetului Central cu probleme de propagandă. (...)»

Aveam toate materialele strânse, și i-am spus domnului Burtică, într-o zi, că într-un an aş finisa lucrarea *Diplomația europeană în epoca modernă (1566-1920)*, unde va apare pe parcurs și rolul țării noastre. Peste un an i-am pus lucrarea pe birou: avea 1.000 de pagini. După o lună mă cheamă și în fața mea vorbește cu cei de la Iași și Cluj să găsească spațiu ca s-o tipărească urgent, deoarece editurile din București sunt foarte aglomerate, mai ales cu lucrări de plan. Și Clujul și Iașul răspund că pot tipări lucrarea în șase luni și este o onoare pentru ei să-l servească pe Tovarășul Burtică. Între timp Burtică este scos de la propagandă¹⁴ și circulă diferite zvonuri că este în dizgrația cuplului Ceaușescu. După o lună, cei de la Cluj și de la Iași îmi returnează lucrarea, motivând că n-au spațiu tipografic, plus lucrarea nu este în plan. M-am căciulit pe la multe uși, pe la diferite edituri și am publicat lucrarea la Editura Științifică, de abia în anul 1984. Când umblam să caut referenți pentru lucrare, mi s-a spus că lucrarea este foarte documentată și bine scrisă, dar mai are nevoie în cel mult zece zile încă de un referat, ca să nu piardă anul calendaristic, care se încheia în circa cincisprezece zile. Am apelat la un coleg de-al meu, istoric deja cunoscut și căruia, într-o situație similară, i-am făcut un referat în câteva zile. A luat lucrarea în mână, a frunzărit-o, a scos o agendă pe care a consultat-o și mi-a spus, «Colega, îți fac referat, nu știu cum va fi, deoarece nu cunosc conținutul cărții, dar îmi trebuie un an și jumătate». *I-am mulțumit frumos, în gând l-am trimis la toți dracii și am plecat. Nu-i dau numele să nu se creadă că am un dinte pe el, dar l-am șters din agenda mea, la prieteni.*

¹⁴ În 1982, când este trimis la Întreprinderea „1 Mai” din Ploiești.

Lucrarea a apărut într-un tiraj de 15.000 exemplare în 1984, a apărut cu multe ilustrații, am dat pentru prima oară poza regelui Ferdinand I (adică mă refer la perioada comunistă) și am scris câteva rânduri pozitive despre Iuliu Maniu, rânduri pe care le-am introdus după ce lucrarea a venit de la cenzură, adică de la Direcția Presei¹⁵. Un exemplar cartonat costa 45 de lei, destul de mult pentru punga cetățeanului de atunci. În zece zile a fost vândut întregul tiraj. Eram la Timișoara, să țin o conferință, și la librăria centrală tocmai sosise primul stoc al cărții mele, 75 de exemplare. Era în jur de ora 14, i-am rugat să-mi țină și mie câteva exemplare, că voi reveni în jurul orei 18. Când m-am întors se vânduse întregul stoc. Lumea era dornică de-a cunoaște, ieșeau de la serviciu, funcționari, și chiar muncitori, și mulți cumpărau s-o aibă în casă, dar majoritatea pentru copii. Din primele exemplare am completat una cu o dedicație către binefăcătorul meu, Cornel Burtică. Nu mă interesează amănuntele, Burtică căzuse în dizgrația totală a cuplului Ceaușescu, fusese scos din casă și urmărită fiecare mișcare a acestuia, ca unul delincvent. Voiam să-i trimit prin poștă un exemplar, dar nu-i știam adresa, iar unii prieteni au făcut remarca că o vor opri securiștii. Altcineva mi-a spus că Burtică, în unele zile, vine până la Alimentara de lângă Televiziune, de unde își cumpără puțin salam și cașcaval și două chifle. Cu cartea în servietă, în zilele când puteam eu, dimineața, am patrulet în fața magazinului, dar fără să am noroc. Într-o zi, l-am surprins în magazin, dar a ieșit pe lângă mine și s-a urcat într-o mașină hodorogită, probabil a unui prieten, și a dispărut.

Peste o săptămână, cu cartea în servietă, mă îndreptam spre alimentară, când, întâmplător, m-am întâlnit cu un ofițer MAI, care-mi fusese student și făcuse cursuri de pregătire pentru a intra la drept. I-am spus sincer de ce mă aflu în zonă și anume că vreau să-i dau un exemplar tovarășului Burtică, care m-a încurajat să finisez lucrarea. Omul mi-a spus: «*Tovarășe profesor, lăsați sentimentalismele și duceți-vă acasă*. Cornel Burtică este filat în permanență, și nu este cazul să vă bateți singur cuie în talpă. Considerați că n-ați avut o asemenea discuție cu mine și opriți-mi un exemplar din lucrare».

Am fost laș și am plecat, și tocmai atunci Cornel Burtică intra în alimentară.

¹⁵ Aceasta (Direcția Presei și Tipăriturilor) nu mai exista, ca atare, din 1977; funcțiile ei erau erau suplinite de direcția de specialitate din cadrul C.C.E.S.

Am mai trimis un exemplar prin cineva care pleca în străinătate, lui Iosif Constantin Drăgan, cu care se și întâlnea, *dar peste patru ani, aflându-mă la cetățeanul respectiv în casă, am văzut la el în bibliotecă exemplarul dedicat ilustrului bănățean.*

Aflând la televizor recent [februarie 2001] vorbindu-se de bine de Cornel Burtică, subscriu cu ambele mâini”.

„Vis-à-vis de patul în care dormeam la mine acasă, în București, în sufragerie, aveam un ceas fosforescent, care îmi indica ora. La 3,33 [*Sic!*] dimineața mă sculam din pat, mă spălam, mă bărbieream, îmi făceam un ceai, pe care-l beam cu două sandviciuri. Dacă mai aveam timp mă întindeam puțin, *dar fix la 4,44 ieșeam din casă*, o luam la pas de marș pe Vatra Luminoasă, până la Mihai Bravu, urcându-mă în tramvaiul 34, care la acea oră gonea ca o nălucă spre Gara de Nord. Îmi luam bilet, mă urcam în trenul personal București-Pietroșița, care mă ducea direct la Târgoviște, cu o oprire neexplicabilă de jumătate de oră la Titu. Acest tren nenorocit, murdar, plin de țigani care urcau cu sutele în fiecare gară, cu uși care nu se închideau, cu geamuri sparte, mergea conform orarului ajungând la 7,50. În opt ani de navetă, a întârziat de 2-3 ori, era ceva formidabil”.

„Cunoscusem la centrul de studii rusești și sud-est europene¹⁶, de pe lângă Universitatea din Toronto, un tânăr cercetător care avea o lucrare de doctorat legată de Balcani, dar mai ales de Serbia și Muntenegru. Eu, care eram specialist pe problemă, predasem cursuri în Iugoslavia și lucrasem în arhivele de acolo (Belgrad, Novi Sad, Skopje, Zagreb, Cetinje), i-am creionat un plan și i-am dat o serie de indicații, dânsul urmărind să plece pe banii universității un an de zile, să se documenteze. *De altfel, nici cei care-l conduceau nu știau prea multe. Unii, născuți în zona sud-est europeană, deveneau mari specialiști și analiști politici, dacă se iveau situații explozive.*

Cetățeanul îmi făcuse o invitație la el acasă, să discutăm în liniște planul lucrării și totodată să se revanșeze pentru indicațiile date. Au trecut 13 ani de la întâmplarea pe care o povestesc, i-am uitat și numele [*Sic!*], nu știu cum și-a finalizat lucrarea, l-am căutat peste un an, altcineva răspundea la telefon, casa era închiriată, mama sa plecase în Australia, iar dânsul în Europa.

¹⁶ Este vorba despre *The Centre for European, Russian, and Eurasian Studies* (CERES).

Acasă stătea într-o căsuță drăguță cu multă iarbă, flori, copaci. M-a rugat să-l ajut mai mult, căci este dispus să mă plătească. Eu trebuia să plec spre București peste câteva zile, dar cei 40 de dolari pe care i-am plătit cu Mintici, m-au făcut să gândesc capitalist. După prima sticlă de vin, mi-am zis că îi spun, după a doua nu concepeam să fiu atât de mercantil.

I-am spus că eu pot să mai amân plecarea mea. I-aș scrie circa 80 de pagini, cadrul general și introducerile la primele două capitole. Biblioteca Universității din Toronto era a doua din lume și avea în depozitele sale numeroase lucrări apărute atât în Jugoslavia, cât și în afara ei pe secolul al XX-lea. De asemenea, în fondul de carte erau și cărți de-ale mele (*Istoria sud-estului european în epoca modernă*, *Istoria Serbiei (1804-1918)*, *Istoria Albaniei*, *România în sud-estul Europei (1848-1918)* etc. Mi-am făcut socotelile în gând și mă pregăteam să-i cer 400 de dolari, atâta am fost plătit raportat la text și tiraj pentru lucrarea *Războiul de independență în context european (1875-1878)*. Omul era încântat, dar nu-i spusese sumă. Mi-a ieșit porumbelul din gură, după ce-am terminat de băut a patra sticlă de vin. În loc să spun 400 (four hundred) m-am zăpăcit și am 4.000 (four thousand). Tipul a dispărut de lângă mine. După circa zece minute o întreb pe mama lui unde este, s-a culcat, s-a supărat pe mine? Nu, îmi răspunde, vine imediat. Apare, mă pupă și îmi spune că a fost la o bancă din apropiere și a scos 1.000 de dolari arvuna. *Eu, pilit, dar mintea îmi mergea*. Dacă omul, treaz a doua zi, se răzgândește? I-am spus să facem o notă de câteva rânduri, că am primit aconto, 1000 de dolari, și peste o lună când îi înmânez, în românește, un text de 80 de pagini bătut la mașină, primesc restul de 3.000. Am făcut nota respectivă în engleză, iar dânsul, corect, a adus un vecin, care nu se culcase, să confirme actul, căci iscălitura mamei lui, în calitate de rudă, nu era valabilă. Era două noaptea, am plecat cu metroul, am pus banii în cele două buzunare și mă simțeam puternic. Eram ca piticul cocoșat dintr-o povestire a lui Maurice Dekobra¹⁷, care făcea exerciții ca să scuie cât mai departe, iar dacă avea performanțe, ieșea pe bulevard și se plimba țănoș. În 40 de minute am ajuns în apartamentul pus la dispoziția mea, dar nu m-am culcat, mi-am făcut o cafea și până la 5 dimineața am bătut la mașină 7 pagini. De altfel, *de peste 20 de ani băteam la mașină, concepând în acest fel textele inițiale, făcându-se o sincronizare în creierul meu*. Știam că voi fi remunerat, acesta fiind impulsul principal. (...) Am dormit

¹⁷ Scriitor francez (1885-1963), puțin cunoscut în mediul cultural românesc.

5 ore, apoi, plecând spre Biblioteca Universității, m-am oprit la o bodeguță selectă, unde am luat 3 tartine cu icre negre, câteva feliuțe de batog, un mic cognac, un păhărel bun de vin și o cafeluță. Țin minte și acum, m-a costat afacerea 127 de dolari canadieni. Dar merita. Până atunci am fost invitat la masa de prânz sau la cină, de diferiți oameni, dintre care mulți cu stare, dar m-au dus la localuri ieftine, care făceau reducere, unde desertul era gratis, sau specialitatea casei costîte de miel. Calul de dar nu se caută la dinți. Am fost invitat la o serie de basarabeni și bucovineni acasă, unde se mânca foarte bine, căci bunicile, având materie primă, știau să pregătească bucate delicioase.

În fine, în 4 săptămâni am terminat lucrarea respectivă, *i-am predat 80 de pagini dactilografiate cu aparatul critic pus la punct, în plus i-am indicat în ce fonduri trebuie să umble* la Titograd (Podgorița), Skopje, Priștina, Zagreb. Omul mi-a dat restul de 3.000 de dolari și mi-a spus că i-am făcut un mare serviciu, deoarece el va primi diurnă pentru un an de zile, merge direct la materialele pe care i le-am indicat și circa 6 luni are timp să viziteze localitățile turistice, monumente de cultură, și să se pună la punct cu limba”.

„Duminica mă duceam, însoțindu-l pe domnul Petrovici¹⁸, la biserica românească [din Toronto], unde după slujbă le țineam conferințe pe teme istorice. O parte din ei s-au rupt de acea biserică și au făcut o a doua”. [Aici erau diverși români emigranți:]

„Domnul Mintici, bucovinean, în perioada ocupației sovietice s-a ascuns prin păduri cu tatăl său, apoi după multe peripeții a ajuns în Canada, iar mama sa a fost deportată în Asia Centrală, *unde un ostaș sovietic i-a lăsat suvenir o fată*. Domnul Mintici era renumit prin zgârcenia sa, dobândise 103 apartamente, ofta și-i venea să plângă că trei chiriași nu i-au achitat datoria, în plus, făcea mititei pe care îi vindea la biserica românească cu un dolar canadian bucata. Dânsul mi-a făcut o invitație, vizată printr-un notariat de la Toronto, ca fiica mea este invitată de către dânsul pe o perioadă de două luni în Canada, asigurându-i întreținerea. Ne-am întâlnit în oraș, el venind cu mașina sa luxoasă, eu cu metroul. Am achitat taxa de 20 de dolari la un notar public, apoi am mers la restaurant, pe care-l ține o nemțoaică din Cernăuți și unde se

¹⁸ Oleg Petrovici „a fost cu mine mare domn”, i-a pus la dispoziție apartamentul său din Toronto.

mănâncă bine. Am mâncat o supă foarte gustoasă, niște șnițele mari care ieșeau din farfurie, cu cartofi prăjiți în unt, murături făcute în casă și niște clătite delicioase. O țuică de prună ne-a deschis apetitul, iar o sticlă de vin ne-a încălzit, căci era o zi răcoroasă. În timpul mesei, domnul Mintici mi-a arătat un cec în valoare de 500.000 de dolari canadieni, deci o avere într-un petec de hârtie, bani cu care făcea o mare tranzacție. Ne-a venit nota de plată 34 de dolari, dânsul explicându-mi că se lasă bacșiș o zecime, deci în total ar veni 38 de dolari. Mi-a explicat că se practică acest obicei deoarece mulți studenți lucrează în diferite pensiuni și restaurante, și fiind săraci au posibilitatea să-și achite taxele universitatre. Apoi îmi spune că ar trebui să plătesc eu, că dânsul a pierdut circa trei ore pentru mine: venitul cu mașina, statul la notar etc. Toți banii pe care îi aveam la mine, cât și în Canada, erau 40 de dolari. Mâncarea fiind ieftină, cu banii aceștia m-aș fi descurcat o săptămână. *Ca un mare lord, am băgat mâna în buzunar și am pus pe masă 40 dolari. Credeam că glumește și îmi va da banii înapoi. N-a glumit, aceasta era mentalitatea lui.* Oamenii bogați sunt foarte zgârciți, este o boală incurabilă. I-am povestit profesorului Nicolai Pavliuc și l-am rugat să mă împrumute cu 50 dolari. Apoi mi-a dat o sugestie. Dumneata în fiecare duminică ții câte o conferință la biserica românească. De fiecare dată se face chetă și se strâng bani. Cere-i popii să-ți dea 50 de dolari pentru fiecare conferință și ai un ban în buzunar. Când i-am cerut preotului, căci strânsese peste 200 de dolari, s-a înroșit, a holbat niște ochi la mine și mi-a dat în scârbă 20 de dolari, spunându-mi că lumea este obosită, după slujbă și predică, și nu este în stare să mai înghită o conferință de istorie”.

„Eu sunt bolnav, *dar nu într-atâta, ca să nu pot ține două ore de curs săptămânal într-un semestru și patru în celălalt.* În privința deplasării, un taxi mă aducea la facultate și altul mă ducea acasă. Acesta a fost unul din motivele [deschiderea, de către decan, a ușii în care se ținea cursul la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”] pentru care m-am pensionat în toamna anului 2001”.

*

Personale

Președinte de bacalaureat la Caracal

„În perioada 1957-1998 *am fost de peste cincizeci de ori președinte la comisii de bacalaureat*, de fiecare dată solicitam alt oraș, iar în perioada de

circa două săptămâni, cât stăteam acolo, vizitam muzee, arhivă, vestigii istorice și culturale și în special mă interesa nivelul procesului de învățământ.

Înainte, *numele celor din Comisii și al președinților de bacalaureat se publicau în presa timpului*, obligatoriu în «România Liberă». Eram în concediu la mare când am aflat că sunt președintele Comisiei de bacalaureat la Liceul de băieți din Caracal. Am dat o telegramă cu ce tren sosesc și am fost întâmpinat de directorul adjunct al liceului, Zamfirescu, provenit din învățători, om cu mult bun simț, a cărui fiică a făcut ulterior la noi istoria. La partid era un tovarăș Vlad, care avea un frate, mare la c.c. al p.c.r. și mi s-a transmis că notabilii orașului, în special șeful miliției, șeful securității și încă vreo câțiva mă invită să iau masa cu ei, auzind că eu soseam pentru prima dată la Caracal. Aflasem despre curiozitățile orașului: închisoarea se afla pe strada Libertății, cimitirul pe strada Învierii, la teatrul orașului era o pancardă cu «Intrarea exclusiv pentru ieșire» și alte ciudățenii. Caracalenii erau tachinați că la ei s-a răsturnat carul cu proști. Mă așteptam la cine știe ce intervenții, și mă gândeam ce metodă să adopt, ca să ies basma curată din această încercuire.

Am rămas surprins că n-au venit cu nici un fel de pilă, dar, urându-mi succes, *mi-au atras atenția că sunt mulți afaceriști și să nu cad în vreo capcană*. Maiorul Pupăză de la securitate m-a condus cu mașina până la liceu, unde am fost cazat la parter, în camera destinată organizației p.c.r., deoarece orașul nu avea hotel, decât unul prăpădit în curs de renovare. (...)

Am afișat rezultatele, cei căzuți erau mârniți, dar și-au dat seama că vinovați sunt ei înșiși.

Am primit un telefon de la maiorul Pupăză, care m-a întrebat când plec și cu ce tren. I-am spus că a doua zi, cu acceleratul. Mi-a spus să stau liniștit, mi se va lua bilet și voi fi condus la gară și că notabilii orașului și raionului sunt mulțumiți de obiectivitatea cu care am condus lucrările. A doua zi, a sosit șoferul lui Pupăză cu un plutonier care m-a condus la gară. I-am achitat costul biletului și am coborât din mașină. Plutonierul m-a condus la tren, mi-a transmis că maiorul Pupăză își cere scuze că n-a putut să vină și nu trebuie să interpretez în nici un fel, însoțindu-și vorbele de un cadou din partea orașului Caracal, un crap de circa 10 kilograme și o damigeană de vin de aceeași cantitate și de bună calitate, pe care șoferul le aducea în spatele meu.

După mulți ani, am poposit [din nou] în Caracal, aveau un hotel nou cu multe etaje, dar apa era mereu oprită ca și curentul electric.

În cadrul SRSC (Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii) țineam conferințe în toată țara, fiind solicitat cu temă istorică. Se puneau afișe din timp și erau mobilizați să participe cadrele didactice din raion. *O fostă studentă de-a mea, pe care am condus-o și la licență, era în sală și s-a oferit să mă plimbe prin oraș, era în luna mai, și să-mi arate locurile mai pitorești. Era foarte brunetă, oacheșă, cu o privire stranie, insistentă, aducea cu actrița columbiană Paola Rey, care rulează acum [primăvara 2002] pe ecranele noastre în telenovela «Ispita» – La Baby Sister.*

Avea un șal de cașmir colorat, era suplă și se mișca mlădios, de-abia atunci i-am remarcam frumusețea exotică și m-am considerat un norocos când a urcat la mine în cameră. Mi-a spus că n-are nici un program și dacă accept poate rămâne cu mine până în seara zilei următoare. Avea și dânsa o sacoșă, și-a pus pe dânsa o cămășuță străvezie și au urmat sărutări pătimașe. Când am forțat să trecem pragul, s-a desprins din brațele mele, îi șiroiau lacrimile, parcă privea peste mine și mi-a spus: «V-am cunoscut în anul III de facultate, când predați cursul general, și visam clipa aceasta. De aceea am venit la cursurile și seminariile speciale și am optat să-mi fiți conducător la lucrarea de licență. Am aproape 30 de ani, sunt virgină, pe lângă catedră am patru frați mai mici, care mă au numai pe mine. Nu știu dacă știți, sunt țigancă, dar cu dumneavoastră vreau o dragoste platonice».

S-a înserat, apoi s-a făcut întuneric, fata a scos din traistă niște lumânări, a pus saltelele celor două paturi jos, mă îmbrățișa și-mi fredona melodii țigănești.

Adormisem, și când m-am trezit se luminase afară. Am vrut să mă spăl, să mă bărbieresc, dar nu era apă. Dânsa mi-a turnat dintr-o sticlă cu Borsec, ca să mă învioresc. Am fost căutat, am amânat toate întâlnirile sub pretextul că sunt bolnav și n-am ieșit din hotel de abia pe seară, când am plecat spre gară. Mi-a povestit viața ei, a crescut într-un orfelinat, a învățat, a avut ambiția să se facă profesoară. Ne-am ținut de mână până în gară, s-a urcat în trenul meu câteva stații, apoi s-a pierdut în noapte. N-am mai văzut-o de atunci, și au trecut peste treizeci de ani.

Noaptea petrecută cu țigăncușa mea a fost mai sublimă decât cu orice amantă”.

„Sabina era o femeiușcă pur sânge, provenită după mamă dintr-o unguroaică catolică habotnică și un tată oltean. Ochii ei de felină își schimbau culoarea în funcție de plăcerile care-i treceau prin căpșorul ei blond, foarte bine ornamentat de natură. Alexandra Kollontai, fiică de general țarist și din nobilimea rusă, a fost singura excepție pe care a tolerat-o tătucul Stalin, reprezentând în calitate de ambasador interesele URSS-ului la Stockholm. Am pomenit de dânsă, deoarece este cunoscută publicului românesc, ducându-se tratative prin dânsa pentru încheierea armistițiului în 1944. Dânsa compara dragostea cu un pahar cu apă pe care-l bei atunci când îți este sete. Cu Sabina eram mereu însetat și am băut multe cafele împreună. Într-o noapte am ajuns de la Sinaia la cota 1400 și, negăsind locuri de dormit am urcat la cota 1500 unde cu greu am găsit cazare. Oboseala și sprițul au făcut ca o partidă de sex să dureze foarte mult, cronometrată de Sabina că a depășit o oră. I-am spus că un subofițer care făcuse războiul pe ambele fronturi, îl califică act sexual în dușmănie (F.D.).

Îmi cer scuze de la cititorul meu, că dau asemenea exemple, căci în dragoste și în spionaj nu se dau amănunte, dar altfel n-am cum să explic absurdul unei situații care a reieșit de aici.

Prin 1968, la circa 3 ani de la întoarcerea mea din Iugoslavia, luam masa de prânz cu procurorul Jenică Popescu, un gorjean prieten de-al meu. La o masă vecină era un grup de 6 persoane care băuseră mai mult și erau zgomotoși. Cunoscându-se cu Jenică Popescu, am făcut masă comună și ne-am simțit vreo cinci ore foarte bine. Unul din comeseni mi-a acordat o atenție mai mare, mi-a declarat că sunt un om foarte simpatic, m-a întrebat dacă am ore a doua zi dimineața și m-a rugat insistent, dacă sunt disponibil să fiu la 10 dimineața în holul facultății de drept.

Amândoi am fost punctuali, am coborât la demisol în biroul șefului de cadre care avea deja pregătite 3 cafele. Pe loc m-au trecut fiorii, intuind în ce rahat au de gând să mă bage cei doi, atât de amabili. Noul meu amic, i-a făcut semn șefului de cadre, acesta a deschis un dosar și a scos o ilustrată pe care mi-o trimisese Sabina cu 4 ani înainte la Belgrad și mă ruga să vin până la Timișoara căci îi era dor să facem un F.D., iscăbind S.

Le-am dat toate amănuntele necesare. Au rămas consternați, apoi noul meu amic a rânjit și a început să înjure, că au cheltuit bani, oameni care au pierdut timpul crezând că fac parte dintr-o nouă organizație secretă subversivă

(F.D.) și cine era acel misterios S. Grafologic era scris de o femeie, dar putea să fie o tactică, i s-a dictat acesteia. Câți oameni au pierdut timp filându-mă pe mine. Apoi a început să râdă în hohote, spunând când le va raporta cazul șefilor săi, o să facă dânsul un F.D.

Intervine șeful de cadre. Zice: «Totuși, am descoperit ceva. Tovarășul conferențiar s-a abătut de la morala proletară, fiind căsătorit a întreținut cu o tânără relații neprincipiale». Eu intervin și-i spun că în perioada aceea eram divorțat. Nu se lasă și-mi spune, dar un F.D. care te ține mai mult de o oră te epuizează și nu mai dai randamentul necesar pentru construirea societății noastre socialiste, după cum ne învață tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Deznodământul: epuizați de discuția avută cu mine, ne-am dus toți trei la Casa Centrală a Armatei și am băut niște șprițuri și un grătar pe cînste. Eu nu mai eram un suspect, ei fiind șefi și în asemenea posturi nimeni nu-i controla că la ora 12 dimineața frapau sticlele de tămâioasă și chiar au început să gândească cu voce tare dacă sunt în stare să facă și ei un F.D.”.

Caractere

Vasile Maciu – „era un om dur, caustic, de multe ori coleric, în adâncul sufletului său era sentimental, drept și corect”; „îl consider un mare istoric, în ciuda faptului c-a scris relativ puțin, dar *a scris bine și cu mult curaj*”.

Maria Totu: „Deși n-am fost în anturajul doamnei Totu și chiar am avut unele mici ciocniri, consider c-a fost *persoana cea mai corectă pe care a avut-o facultatea noastră*. Ca secretară a organizației de partid un număr de ani, a știut să fenteze unele aberații ordonate și să salveze o serie de studenți de la exmatriculare și pe unii colegi scoaterea de la catedră”.

Ligia Bârză: „*harnică ca o albină*, a suplinat toate cursurile corifeilor care erau plecați în diverse misiuni în străinătate, iar în 1989 a rămas bună în grad, deși beneficiarii muncii ei aveau pâinea și cuțitul. Imediat după revoluție, în câteva săptămâni majoritatea lectorilor au devenit profesori și conducători de doctorat, iar Ligiei Bârză i-a dispărut dosarul unde solicită să conducă doctoranzi”.

Andrei Oțetea: „Judecând lucrurile obiectiv, activitatea științifică a lui Andrei Oțetea este modestă, iar *o serie de lucrări au fost ajustate, prelucrate și aduse la zi* de către Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, salariați ai Institutului «Nicolae Iorga»”.

Iulian Antonescu – „*cel mai strălucit dintre studenții mei*. Îl parafralez pe Răzvan Theodorescu, care nota: «Cu profilul de patrician roman, iubitor de feluri alese, acest bun burghez moldav, urmaș de șleahitic polonez, subjuga pe oricine – profesor, coleg, țăran sau prim-ministru. A fost un mare oral și tocmai de aceea avem datoria a-i perpetua amintirea, dar un oral de o inteligență debordantă, de o cultură rară, cu o retorică perfectă, ușor histrionic, mai întotdeauna liric, ironic, șăgalnic când trebuia grav și dramatic» – pe care nici unul dintre colegii săi nu l-a egalat”.

Florin Constantiniu – „îl consider *cel mai mare istoric al nostru în viață*”.

Damian Hurezeanu – „*Trebuie să recunosc cu toată obiectivitatea că Hurezeanu era un om deștept, cult, știa multă carte, dar era atât de îngâmfat, că nu-i ajungea nimeni cu prăjina la nas*”.

Gelcu Maksutovici – „*prietenul de-o viață*, se consideră un discipol de-al meu”.

Pavel Mocanu – „*distinsul meu prieten*”.

Ion Calafeteanu, „diplomat, cercetător științific și profesor universitar, un *eminent cercetător* al istoriei relațiilor internaționale și al politicii externe românești”.

Silviu Miloiu – „fost student al meu, acum asistent la Universitatea din Târgoviște, are două calități, *este deștept și muncitor*”.

„Rămăsesem după Anul Nou efectiv fără bani în casă. Până la pensie mai erau două săptămâni, îmi trebuiau urgent niște medicamente, mai ales Preductal, care era destul de scump și nu intra în cele compensate. Bani aveam, dar trebuia să mă deplasez la banca BRD – sucursala Carol – ca să-mi ridic dobânda în lei, pentru a-mi rezolva problemele. Eram foarte bolnav, iar inima, combinată cu rinichii, mă ținea în acel moment la pat, plus frigul de afară și alunecușul. O distinsă doamnă care mă ajuta, a venit cu taxiul și m-a dus la sediul băncii, clădirea situată în apropierea Foișorului de Foc. Persoana respectivă, datorită sărbătorilor era pe drojdie cu banii, în sensul că n-avea bani nici să mă împrumute, nici să plătească înapoi taxiul.

În holul clădirii era frig și curent și vreo circa treizeci de persoane înaintea mea. Până la urmă m-am așezat pe un scaun, eram amețit și băiatul cu ordinea mi-a adus niște apă ca să iau un medicament. După circa o oră, coada

înainta și mai erau vreo cinci persoane până la mine, am cerut permisiunea să trec să-mi calculeze dobânda, deci era o treabă de maximum două minute. Cei de la coadă au început să strige: «Stai dracului, până îți vine rândul». Toți de la coadă eram oameni în vârstă, bărbați, femei, peste șaptezeci de ani, unii foarte bine îmbrăcați, cucoanele în blănuri cu parfumuri și machiajuri scumpe și cu căciuli de astrahan se înfruptaseră din plin în timpul regimului comunist, unul povestea că a fost director în minister pe timpul lui Angelo Miculescu, altul că lucrase în anturajul lui Niculescu-Mizil.

La plecare, *am mers foarte încet de-a lungul cozii și m-am cutremurat văzând egoismul ce răbufnea de pe fețele împietrite ale oamenilor. Mă gândeam cu groază, de ce Dumnezeu a pedepsit în acest mod poporul român.* Din mijlocul acestora au apărut progeniturile, care fură milioane de dolari devastând băncile, ori plimbându-se pe banii statului, cazați în hoteluri elegante și luând cuvântul la televizor sau în presă, afișându-și dragostea față de popor.

Cum ajungem la normalitate? În conjunctura internațională actuală [aprilie 2002] nu știu...”

*

Profesionale

„Pentru a intra la Istorie, s-a dat o singură teză și a fost o singură comisie, ca să fie aceeași apreciere pentru toți candidații. După teză, candidatul pleca și nu conta dacă rezultatul se dădea după 3 sau 14 zile. Era o comisie de mare prestigiu: George Brătianu și C.C. Giurescu (ultimul plecase în Turcia, în vara anului 1944, cu întreaga familie, cu aprobarea mareșalului și s-a întors aflând că Guță Tătărescu este vicepreședinte al guvernului și ministru de Externe). Fiecare candidat a primit un caiet și a fost un singur subiect: *Dezvoltarea Principatelor Române în context european (1829-1856)*. Un subiect foarte frumos, unde se îmbina istoria românească cu cea universală. Am scris tot caietul și pe coperta interioară. Tema mi-a plăcut și o știam foarte bine. Examenul s-a desfășurat în clădirea de la Edgar Quinet, în amfiteatrul Onciul, de la etajul trei. În mijlocul tezei mi s-a făcut rău, îmi ieșiseră niște bube la gură și am rugat să mi se permită să ies puțin afară, întovărașit de unul din supraveghetori. Mi s-a permis doar să mă duc la un geam, unde am scos capul câteva minute și m-a bătut o ploaie rece de toamnă. Am cunoscut niște studenți și m-au luat cu ei ca să câștig un ban la descărcat vagoane în Obor. La munca

de noapte, care se plătea și prost, nu prea se înghesuiau hamalii de meserie. Ca student, în anii 1947-1948 am fost de mai multe ori noaptea la descărcat vagoane, până când guvernul a interzis să fie folosiți studenți. Explicația: un post de radio străin a comunicat că în România comunistă studenții o duc atât de prost încât fac pe hamalii, noaptea descărcând vagoane.

În fine, la începutul lunii noiembrie 1946 s-au afișat în holul de marmoră al Facultății de Litere și Filosofie rezultatele examenului. *Luasem nota nouă, suma notelor celor doi examinatori, fiind clasificat primul între reușiți*¹⁹. Asta însemna bursă categoria I-a, deci beneficiam de casă și masă gratis”.

„În anul I, deși aveam – pe baza mediei de admitere – dreptul la bursă (categoria I-a: casă și masă), am stat la sora mea. Ea și soțul, amândoi ingineri chimiști, închiriaseră o mansardă pe o străduță lângă Piața Unirii. Era aproape, mă duceam pe jos la facultate, unde stăteam toată ziua la cursuri, seminarii și în bibliotecă. *Masa de prânz consta dintr-un ou fiert și o bucată de pâine*. Am primit bursa în bani, cu care mi-am cumpărat de pe Lipscani, de la obiecte ieftine, o cămașă și o pereche de pantaloni. Materialul fiind putred, după circa o lună puneam petice. (...) Asistenții Nicolae Golfîn și Corina Buniș, de la Istoria Artelor, G.T. Ionescu și Ilie Corfus de la Istoria Românilor, Lucia Djamo de la Slavă veche erau amabili, ne împrumutau cărți și ne ajutau să înțelegem mai bine materia pe care o predau. Gheorghe Ștefan era asistentul lui Sauciuc-Săveanu, la Istoria Veche; avea peste 40 de ani, dar avea o față smochinită și de felul lui era cam ursuz. În 1947, Sauciuc-Săveanu, fost ministru al Bucovinei, fiind scos din învățământ, în locul lui a fost numit conferențiarul Dionisie

¹⁹ Succesul atât de reușit determină și o radical schimbare de optică din partea notarului Mihăilă („avea două fete de vârsta mea”), al comunei Romanu (jud. Brăila) – unde se stabiliseră, între timp, părinții –, dar în „câștig” fiind, totuși, ... moașa satului: „Devenisem din derbedeu – «dacă eram serios, rămâneam la Brăila» –, un pretendent acceptabil și posibil al unei din fete. Venind acasă pentru câteva zile și dând pe la primărie, notarul m-a luat de gât, m-a pupat, m-a felicitat, m-a dus la el acasă, care era vizavi de primărie și m-a servit cu țuică, măslina, sardela. Seara, împreună cu părinții mei, eram invitat la masa promisă, care cu adevărat era foarte bună. A intrat patefonul în funcțiune și tânărul Ciachir, înfierbântat de câteva șprițuri, dansa la sentiment tangouri cu cele două surori. Cea mică îmi plăcea mai mult, dar părinții o împingeau pe cea mare în față. Am petrecut circa o săptămână idilică în cadrul familiei respective, finalizându-mi pornirile erotice cu noua moașă care sosise la noi în sat; închiriasă o cameră chiar alături de casa unde stăteau părinții mei; și ea avea un patefon, dar dansam nocturn mai intim, dânsa în combinezon, iar eu în maiou”.

Pippidi, care era filolog ca formație, funcționa la Filologie și era ginerele lui Nicolae Iorga”.

„În vara anului 1947, era după amiază, m-am dus la prefectura Poliției, în sediul din Calea Victoriei, să-mi depun actele pentru Turcia²⁰. La ghișeul respectiv nu era nici un fel de coadă, iar un plutonier major gras, cu un început de chelie vizibilă, se plictisea omorând niște muște cu un ziar. Mândru, i-am arătat documentele mele și i-am cerut un număr de înregistrare. M-a chemat în cameră și a început să-mi ceară date despre mine, despre facultate. La urmă mi-a spus: «Tinere, am băiat de vârsta ta, de aceea vreau să te protejez. Du-te acasă și nu mai spune la nimeni că vrei să pleci la specializare în Turcia. În viitorul apropiat se vor face arestări și este păcat de tine». Eu insistând, mi-a rupt formularul completat și m-a dat afară. Peste câteva luni, persoanele aflate în situația mea au fost arestate și anchetate luni de zile. Colegi de-ai mei, printre ei Șerban Papacostea²¹, au primit înștiințări să returneze cărțile împrumutate de la Institutul de Cultură Italiană din România. La predarea cărților au fost reținuți și anchetați luni de zile. Omul trebuia să treacă cât mai neobservat, chiar și la partea vestimentară. Aveam o șapcă frumoasă, sistem «de Gaulle», pe care un polițist de pe stradă mi-a luat-o din cap. Era la modă șapca sovietică, cu care Lenin era fotografiat când făcea muncă patriotică cu bolșevicii săi”.

„În perioada 1946-1948, am stat ca student la Căminul «Matei Voievod», cămin mixt, unde erau cazate circa 700 de persoane și luau masa circa 1.200, de la diferite facultăți din București. Am stat în cameră cu viitorul mitropolit al Ardealului, Leonida Antonie Plămădeală, am fost bun prieten cu minunatul om Marin Constantin, dirijorul corului Madrigal; iar matematicianul Marcus Solomon și colegul lui de cameră, Richter, ne ofereau câte un leu, ca să participăm la manifestările organizate de comuniști. Deoarece asistentul meu de Istoria Popoarelor Balcanice, Mioc Damaschin, era un fel de director cu probleme sociale studentești, m-a propus – și am acceptat – *să răspund în cadrul Comitetului de Cămin de problema cazării studenților*. În Cămin mai stăteau mulți clandestin, tot studenți, dar care practic nu aveau alte posibilități.

²⁰ Respectiv, la o bursă de studii, la o „specializare” în turcă, recomandat fiind de profesorul Victor Papacostea, „om dinamic, chiar vulcanic, bun orator, care te ținea captat două ore”.

²¹ În fapt, acesta este arestat în martie 1950 – și condamnat administrativ la șase luni detenție –, pe când frecventa Institutul Francez din Capitală.

La mansardă stăteau clandestin mulți macedoneni, printre ei trona vestitul Toma Caragiu, care avea domiciliul stabil la Ploiești. Îi plăcea, mai ales după amiază, să stea ore întregi în picioare, cu fața la soare. Distinsul filolog, ulterior academicianul Alexandru Graur, divorțând și recăsătorindu-se, pentru că nu avea locuință, a primit două camere la «Matei Voievod», parter dreapta, el fiind un fel de director cultural. În acest context, am fost și eu invitat cu prilejul botezului fiului său, cunoscutul comentator sportiv de astăzi”.

„Pe George Brătianu l-am prins profesor în anul universitar 1946-1947, ultimul lui an de învățământ și primul pentru mine în cadrul Universității București. Catedra și amfiteatrul erau la parter, în aripa dreaptă, cu intrarea prin Edgar Quinet nr. 7. Cu nasul său acvilian, era secondat de cele trei asistente ale sale: domnișoara Cornelia Bodea, cu dinții săi de cal «à la Fernandel», doamna Sacerdoțeanu, micuță și cu ochelari (semăna cu un șoricel) și doamna Bulgaru-Derska, care era o femeie frumoasă, cu ochelari fumurii, având ceva oriental și enigmatic. Profesorul Brătianu era greu de urmărit. Își presăra prelegerea cu citate în engleză, suedeză (ne atrăgea atenția la subtilitățile limbii suedeze), germană, spaniolă etc. Făcea câte o mică pauză să vadă dacă a fost savurat de studenți și se uita la urmă la cele trei asistente, care surâdeau cu înțeleș, că sunt discipole vrednice ale maestrului”.

„În special *studenții bursieri, am fost obligați să plecăm în vara anului 1948 să lucrăm pe șantierul de la Bumbești-Livezeni*; este vorba de calea ferată de pe Valea Jiului. Politrucul brigăzii noastre era un student, mic, pricăjit, dar foarte al dracului. Se chema Eduard Jurist, care apoi a lucrat pe la radio. Acum câțiva ani făcea pe persecutatul regimului. Deoarece am luat apărarea unui coleg, Mișu Tănăsescu, am fost exclus din brigadă. Culmea ironiei, cel care a votat excluderea mea, era colegul meu, Dinu C. Giurescu, care făcea parte din comandament. Nu bănuia că peste un an, în 1949, când am terminat facultatea, i se va refuza repartiția în învățământ și se va aface normator, lucrând pe un șantier de construcții”.

„Terminasem Facultatea de Istorie în 1949 și *fusesem oprit preparator încă din anul IV, adică de la 1 aprilie 1949*. Toate cadrele didactice din învățământul superior românesc trebuiau să se recicleze timp de o lună, adică să

se pună la punct cu învățătura marxist-leninistă și politica partidului. Lectorul universitar de franceză Valentin Lipatti, fratele celebrului pianist Dinu Lipatti, trebuia să răspundă pe linie sindicală de buna desfășurare a acestor cursuri. Din 1949, preparatorii erau considerați cadre didactice universitare, aveau dreptul de-a face seminarii, deci un fel de ajutor de asistent. Eram coleg cu foștii mei profesori: Dionisie Pippidi, Ion Nestor, Horia Ursu etc.; cei mai cunoscuți, cum erau George Brătianu, Ion Hudiță, C.C. Giurescu, fuseseră radiați din învățământul superior românesc ori arestați”.

„În 1951 eram tânăr asistent la catedra de Istorie Universală a Universității din București. Șeful catedrei era academicianul Andrei Oțetea, ajuns universitar la Iași cu sprijinul unchiului său, Octavian Goga. După 1944 ajunge rector la Iași, iar în 1947 este transferat la București în locul lui George Brătianu. Oțetea îl aduce din cercetare, pe post de conferențiar, pe Vasile Mihordea, doctor în istorie (doctoratul fiind luat la Paris), specialist în istorie modernă universală. În această calitate ținea prelegeri la Facultatea de Filosofie din București.

Ajungând în perioada contemporană și la venirea la putere a lui Adolf Hitler în 1933, a afirmat într-o frază că acesta avea totuși niște calități, dacă a fost acceptat de poporul german, popor cult prin tradiție, care l-a dat pe Goethe, pe Beethoven și mulți alții. Imediat studenții au cerut ca acest reacționar cosmopolit, cu studii în occident, să fie scos din facultate și chiar arestat.

A fost convocată o ședință de catedră, Oțetea încercând să aplaneze conflictul; urma ca profesorul Mihordea, într-o prelegere viitoare, să-și ceară scuze în fața studenților și să înfiereze rolul mârșav de călău, al lui Hitler, urmând prin aceasta ca totul să reentre în normal. Mihordea a refuzat să-și ceară scuze, declarând, în plus, că nu poate să predea unor studenți care n-au discernmânt și nu îl pot înțelege.

Astfel, cariera universitară a lui Mihordea a fost curmată, dar, spre norocul lui, nu a fost arestat. Mihordea era un om foarte mic de statură, pricăjit, îmbrăcat sărăcăcios, se pare că avea și un defect fizic; cu toate acestea, permanent căra cu dânsul o servietă enormă și grea, plină cu cărți și fișe. Dând dovadă de demnitate, Mihordea crescuse în ochii mei și, de câte ori îl întâlneam, îl salutam cu cel mai profund respect”.

„Am fost dat afară de la Facultatea de Istorie la 1 noiembrie 1952, statul de funcțiuni aprobat de c.c. al p.c.r., adică de tovarășul Mihail Roller, mă omitea deși aveam o normă și jumătate. Bizantinologul Cronț²², lector, doctor în teologie al Universității din Atena, l-au lăsat la un moment dat nervii și striga: «Decanul Gheorghe Ștefan mai bine își tăia mâna decât să iscălească o asemenea porcărie». Cronț, după mulți ani, i s-a permis să meargă la un Congres internațional. Și-a ridicat pașaportul, a făcut câțiva pași, de emoție a făcut infarct și a murit. (...) Eram șomer, soția mea era studentă și aveam un copil, pe Dan, carea avea un an și două luni. Ca fiu de preot, refugiat din Basaravia și ginere de chiaburi, viitorul meu era terminat. Ploua, stăteam pe Calea Rahovei (nr. 381) aproape de capătul ei și am rătăcit pe străzi vreo 6 ore. Aveam dreptul să mai intru o dată la facultate ca să-mi iau lucrurile”.

„Scos de la Facultatea de Istorie din ordinul lui Roller, am funcționat ca asistent la Institutul Politehnic din București, în perioada noiembrie 1952-septembrie 1955. Preparatorii, asistenții și lectorii sub 26 de ani făceau armata împreună cu studenții o zi pe săptămână, iar în decurs de două veri făceau stagii de o lună și de două luni, primind gradul de sub-locotenent în rezervă. (...) La Politehnică am predat rusa la Facultatea de Mecanică și Metalurgie, la secția Paralele. Să exemplific: Facultatea de Mecanică o urmau cei care aveau liceul la bază, dădeau admiterea și erau studenți. La cursuri Paralele erau selectați studenți și cu 4 clase primare, muncitori care s-au evidențiat în producție, activiști de partid, de UTC [*Sic!*] etc. La câteva grupe le-am predat rusa. Li se preda o matematică, fizică, chimie elementară, treptat, cu multe ore suplimentare, iar unii se descurcau onorabil. Având această bază, la terminarea facultății au fost repartizați în producție ca ingineri șefi, directori, ulterior diplomați, miniștri, profesori universitari etc.

Material, stăteau foarte bine față de studenții de la zi, căci aveau burse mari, care întreceau salariile universitarilor de atunci. Unii erau dornici să învețe, puneau tot felul de întrebări, unele chiar viclene. Să exemplific. Sunt întrebat ce înseamnă, noi citind un text «privești majestuoasă». După ce le explic, unul conchide: Noi am dat jos putreda monarhie, propun să înlocuim «privești majestuoasă» cu termenul «privești proletară». În acest context, m-a invitat un student la un pahar de vin și m-a întrebat cum să ajungă

²² Gheorghe I. Cronț (1903-31 august 1976).

academician, căci de copil a muncit din greu și vrea și dânsul să ajungă academician, adică cu muncă puțină să trăiască și să beneficieze de multiple avantaje”.

„În 1954 *am reușit să mă înscriu la doctorat* (aspirantură), secția fără frecvență și până în mai 1955 am dat 4 examene din 5, rămânându-mi numai specialitatea. De acest examen depindea soarta mea. Adică, dacă îl luam, aveam șanse să fiu reîncadrat la Facultatea de Istorie (funcționam la Institutul Politehnic). Comisia formată mai ales din decana facultății, Florența Rusu, și prorectorul Samy Vianu, știa acest lucru și era decisă să mă pice. Examenul era de Istoria slavilor și a sud-estului european, epocă medie, modernă și contemporană. Era un examen oral și ținuse 4 ore, participând și Osipov²³. Dădeam citate din vechi cronici în rusește mai ales că toți știau limba respectivă. Osipov, care totdeauna era mut, zice nu vreau să influențez Comisia, dar tânărul este fenomenal și păcat că nu există note mai mari ca «otlicino» (excepțional). Derută printre membrii comisiei, asistenta Maia Tudora, nepoata Anei Pauker, se făcuse stacojie la față, iar asistentul Victor Tănăsescu, secretarul UTC-ului²⁴, a plecat în oraș, de unde a cumpărat un splendid cu picturile lui Levitan, pe care Comisia mi l-a înmănat cu mare dragoste, punându-mi calificativul «foarte bine cu distincție». Peste câteva zile, Osipov mă vede pe culoarele facultății, mă strânge de mână discret și îmi spune: «Am procedat așa, căci voiau să te trântescă».

În 1965 *mi se scoate postul de conferențiar la concurs*. Înainte de-a merge anunțul la «Monitorul Oficial», o Comisie trebuia să constate că toate actele sunt la dosar și să iscălească un proces-verbal de 5 rânduri. O simplă formalitate. În Comisie, secretarul de atunci al organizației PCR, profesorul epigrafist Iorgu Stoian, fost comandant al străjerilor pe Ținutul Bucegi. Al doilea în comisie, a fost activist de partid și conferențiar de marxism-leninism, Nathan Lupu. Timp de două luni s-au eschivat să iscălească procesul-verbal, fiind înlocuiți cu o altă comisie, de către prorectorul de atunci al Universității, Ștefan Georgescu, căruia îi mulțumesc și pe această cale”.

²³ Era consilierul sovietic la Facultatea de Istorie.

²⁴ *Sic!* – U.T.M.

„A venit decembrie 1989... dar și mai mari deziluzii, puterea și pârghiile de comandă au fost acaparate de demagogi, o femeie fără scrupule devenind decan, iar prin manevrarea studenților ajunge factotum.

De aceea, în 1993, când am împlinit 65 de ani, am ieșit la pensie. În aceeași zi, 1 septembrie 1993 am dat concurs pentru ocuparea postului de profesor la Universitatea de Stat «Valahia» din Târgoviște, care a luat ființă în 1992 sub conducerea unui om extraordinar, rectorul Florea Oprea.

În lunga mea carieră – de la preparator și asistent, inclusiv profesor (1949-2000) – a trecut prin mâna mea o pleiadă de excepție, ai cărei membri s-au remarcat pe timpul studenției sau ulterior. Dintre aceștia, enumăr câțiva: Răzvan Theodorescu, Iulian Antonescu, Panait I. Panait, Ioan Talpeș, Radu Florescu, Alexandru Vulpe, Victor Ionescu, Ion Chiper, Gheorghe Ioniță, Gelcu Maksutovici, Gheorghe Iscriu, Corneliu Lungu, Ion Bitoleanu, Gheorghe Dumitrașcu, Ștefan Stanciu, Nicolae Petrescu, Nicu Mocioiu, Ion Calafeteanu, Constantin Bușe, Ioan Scurtu, Lucian Boia, Dan Zamfirescu, Dan Mazilu, Dorin Gămulescu, Maria Totu, Florentina Căzan, Ileana Căzan, Ileana Georgescu.

Un loc aparte îl ocupă Florin Constantiniu, pe care-l consider cel mai mare istoric al nostru în viață”.

Personalități

„Pe la mijlocul lunii iulie 1944, maiorul Andone îl vizitează pe tata și îl roagă să dea găzduire ministrului său, *generalul Piky Vasiliu*. S-a întâmplat că în acea zi eram la Vaisal. Generalul Vasiliu a servit de mai multe ori limbă cu smântână și cu hrean, cu mine a jucat table și ne-a spus că fiul său este tânăr medic militar²⁵. (...)

A sosit maiorul Andone, apoi generalul Picky Vasiliu și apoi *mareșalul cu escorta*. Tata l-a salutat și poftit în casă, mareșalul i-a spus că face bine că este la postul său, apoi mama l-a servit cu pâine caldă proaspătă și unt scos atunci din putinei. A liniștit-o pe mama când a aflat că are un fiu ofițer activ în cadrul Regimentului 25 Artilerie Chișinău, apoi circa o oră a rămas în cameră cu suita sa. Era obosit și transpirat, dar dârz și energic în dispoziții. Acum

²⁵ Peste ani, în 1979, când băiatul memorialistului, Bogdan Alexandru, este suspect a fi bolnav de poliomielită – boală aproape eradicată în epocă –, medical care îl va consulta va fi tocmai acesta: „îmi mai pune o serie de întrebări despre tatăl său, nu dorea să fie păcălit. I-am spus că am jucat table cu generalul și ce inel avea pe deget și cu aceasta l-am convins”.

câțiva ani am încercat cu ajutorul arhivelor să reconstitui acea călătorie spre front și în Basarabia, dar n-am găsit consemnate toate etapele”.

„S-a aciuiat în grupul nostru încă de la ieșirea din Bolgrad [la 22 august 1944] un domn Kotovschi, nepotul unui vestit haiduc, în genul lui Iancu Jianu, care apărea pe la chefuri, îmbrăcat frumos, cu trăsură, cu doi servitori, juca cărți cu gazda, apoi scotea pistoalele, iar distinșii comeseni își lăsau portofelele, ceasurile și bijuteriile. Mama mea, când era elevă, a călătorit o dată cu Kotovschi, care era îmbrăcat în rasă de preot, cu o cruce mare în piept și Biblia în mână. Într-un anumit punct a fost oprită diligența, prea cucernicul preot a scos două pistoale, i-a ușurat de bunuri pe câțiva, apoi, despărțindu-se, le-a strigat că au fost tovarăși de drum cu *Kotovschi*. A trecut în 1917 de partea bolșevicilor și a comandat o brigadă de cavalerie, în timpul războiului civil. Era mult mai cunoscut decât Voroșilov, Budionai sau Timoșenko. Sovieticii au făcut filme despre viața lui, s-au scris cărți, dar fiind un antisemit notoriu a fost împușcat chiar de către un subaltern de-al său, un comisar evreu”.

„În 1980 am obținut aprobarea să studiez, timp de două săptămâni, unele lucrări la Biblioteca Centrală din Moscova «Lenin», depozitul «Carte rară». Câteva zile la rând am văzut un domn în vârstă, îmbrăcat într-un costum foarte elegant, negru, purtând cămașă albă imaculată; domnul respectiv se ridica destul de greoi și de deplasa la raftul unde stătăteau enciclopediile și dicționarele. Figura îmi era cunoscută, dar nu știam de unde să-l iau. Discret am întrebat cine este domnul acela distins și foarte bătrân. Mi s-a spus, tot discret, că este tovarășul *Molotov*, care își scrie și finisează memoriile, verificând aici unele date”.

„Nu exagerez când afirm că Florea Oprea²⁶ va rămâne în galeria luminoasă a învățământului românesc, alături de Titu Maiorescu, Grigore Cobălcescu, Petre Poni, Spiru Haret, Ilie Murgulescu, Constantin Daicoviciu, Alexandru Rosetti, V.A. Ureche, Jean Livescu, Alexandru Balaci. Marii istorici A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu s-au considerat profesori în primul rând”.

²⁶ La 15 octombrie 2001, Universitatea din Târgoviște „l-a sărbătorit pe profesorul Florea Oprea [rector] cu ocazia împlinirii vârstei de 75 ani”.

Atitudini

„Dar nu cred nici o iotă că regele a abdicat la sfârșitul anului 1947 pentru că îi era frică de Groza și Gheorghiu-Dej, care au spus că vor împușca 1.000 de studenți arestați cu ocazia evenimentelor de la 8 noiembrie 1945²⁷. L-am auzit destul de recent pe fostul suveran declarând acest lucru într-un interviu. *În aceste memorii emit părerea mea și nimeni nu mă poate obliga să n-am păreri personale.* După cum cred că dacă în locul lui Gheorghiu-Dej, Groza și a patriarhului Justinian s-ar fi aflat alți români tolerați și acceptați de sovietici, lucrurile ar fi mers și mai greu pentru poporul nostru. Ultimele documente descoperite în arhivele secrete sovietice scot în evidență faptul că Guță Tătărescu, primul sfetnic al regelui Carol al II-lea, era mult mai slugarnic decât Petru Groza. Apoi de abia acum s-a aflat că Dej era luat în secret noaptea de maiorul sovietic Skoda²⁸, cu care zbură în secret la Moscova, pentru a primi ordine cum să conducă țara. De asemenea, de raportul secret adresat Kremlinului în vara anului 1947, de către Emil Bodnăraș, că Dej cochetează cu anglo-americanii și sfidează pe rușii din Comisia Aliată de Control. Academicianul iugoslav Vasa Ciubrilovici, participant la atentatul de la Sarajevo din 1914 împotriva lui Franz Ferdinand, un mare prieten al poporului român, îmi relata în 1963 că *orice eveniment istoric, orice personalitate trebuie privită din toate unghiurile de vedere, până să dăm un verdict*”.

„Față de mareșalul Antonescu, de Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gheorghe Tătărescu, Lucrețiu Pătrășcanu, generalul Aldea, regele Mihai I-ul a fost mai norocos. Scăpa cu viață, divorțul²⁹ nu era nici decent și nici elegant,

²⁷ „Acum câțiva ani, ziarul «România Liberă» a publicat listele celor arestați, pe categorii, elevi, studenți etc. Printre ei figurează la elevi și unul Ciachir Nicolae. Unii mi-au dat atunci telefoane să mă felicite pentru curajul meu și pentru modestia că n-am spus la nimeni. Alții m-au înjurat, că am ascuns acest lucru și apoi am făcut carieră universitară sub comuniști. Țin să declar și pe această cale că n-am fost eu acela, ci era un alt Nicolae Ciachir, elev la Liceul «Cantemir Vodă» cel arestat. (...) Apoi omul s-a stabilit în Germania, iar ulterior în Statele Unite, unde se află și acum. Am întâlnit câteva articole de-ale dănsului în «Cuvântul Românesc» din Hamilton”.

²⁸ Aghiotantul generalului I.Z. Susaicov din Comisia Aliată de Control.

²⁹ În ședința Consiliului de Miniștri din după amiaza zilei de 30 decembrie, după abdicare, dr. Petru Groza a spus, între altele: „Ca să utilizez o expresie a reginei mame, poporul a făcut astăzi un divorț și decent și elegant, de monarhie”.

dar pe 3 ianuarie 1948 părăsea Peleşul, *cu o serie de amici și cu câteva vagoane încărcate, care-i puteau asigura un trai decent*. Norocul lui a fost că fusese decorat de către Stalin și s-a supus abdicării la 30 decembrie 1947”.

„Până la data plecării mele în Iugoslavia, survenită în toamna anului 1963, n-am fost niciodată în lumea capitalistă, n-am spus occidentală, deoarece Grecia, Turcia, Finlanda erau țări care nu aparțineau blocului comunist. În schimb, în calitate de istoric, specializându-mă pe lumea balcanică și slavă, am vizitat Bulgaria (Sofia, Plovdiv, Plevna), Moscova, Varșovia, Cracovia, Praga, Bratislava, Kiev. Noi stăteam mai bine cu mâncarea, eram îmbrăcați mai bine, dar era aceeași trăsătură comună, cenușie, toată lumea era îngândurată, parcă făceam parte dintr-o mare cazarmă, unde partidele comuniste și organele securității erau factotum.

Intrând pe teritoriul Iugoslaviei, pe la începutul lunii noiembrie 1963, lucrurile erau total schimbate. Dând o raită prin gara orașului de frontieră sârb Vârșeț, atmosfera era total schimbată, oamenii erau mai veseli, mai relaxați, lumea stătea la o cafea (cafa), chioșcurile de ziare erau pline cu ziare și reviste de pe întreg mapamondul, m-am repezit și am luat un «Paris Match», în gară era un magazin cu autoservire unde găseai orice obiect frumos ambalat, totul era o încântare. *Pășeam într-o lume de vis, necunoscută mie.* (...) Puteai în Iugoslavia să critici pe oricine, vorba aceea, de la vlădică până la opincă. Am asistat la ședințe când studenți sau tineri asistenți atacau pe rector, pe ministrul învățământului, cu vehemență, de multe ori cu furie. Singura persoană care nu putea fi criticată era șeful statului, mareșalul Tito (croat după tată și sloven după mamă), era un despot, dar un despot luminat.”

„Tito a fost un geniu politic, *deoarece a condus cu deosebită iscusință un stat federativ*”.

„[Iugoslava:] Ce rechini ți-au râvnit bogățiile, te-au învrăjbit și apoi te-au ruinat?”

„Mă gândeam, când plecam în Iugoslavia, cum de la Turnu Severin și mai ales de la Timișoara se urcau tot felul de securiști, cum trenul era păzit de militari, prin diferite gări când te apropiai de graniță intrau în compartimente țărani cu câte un coș în brațe, dar aveau pantaloni kaki și ceasuri scumpe la mâini. *Dar să nu ne pripim.* Granița canadiano-americană am trecut-o de mai

multe ori. Într-un an, profesorul Pavliuc, ducându-mă de la Toronto la Buffalo, i-a anunțat pe cei din USA, că are în mașină un profesor român. În câteva minute au apărut 3 gealați, care m-au băgat într-o încăpere, m-au interogată, computerele lucrau de zor, apoi un negrotei mi-a aruncat în scârbă pașaportul și mi-a spus că sunt liber. Aveam pașaport legal cu vizele de intrare și ieșire din USA, le-am explicat că un român cetățean american, Eremie Borzea vine cu mașina, de altfel și venise, mă duce la Cleveland unde țin niște conferințe apoi am rezervat biletul la avionul de Cleveland (Ohio) până la New York, unde stau la hotelul misiunii române și biletul de avion New York-București prin via Luxemburg. Totul era clar și legal, dar s-au comportat cu mine ca și cum eu eram gangsterul Al Capone. Punctul de control Niagara-Buffalo, american, avea puteri foarte mari și putea anula vizele date de guvern sau de ambasadele lor. *A fost prima dată când mi s-a zdruncinat încrederea în democrația americană.*

Gestul acestora îmi aducea aminte următorul episod. În iulie 1944, eram în cu un prieten în orașul Bolgrad. Trebuia ca o căruță să ne ducă în satul natal, nu venise, se înnoptase și am luat-o pe jos, pe șosea erau circa 20 de kilometri. Eram în spatele frontului și era un du-te-vino de mașini germane și românești. Oprește o mașină germană cu volanul pe dreapta, șoferul era alsacian, iar alături, un plutonier german care cu o hartă în mână m-a întrebat dacă traseul pe care merg este bun. I-am răspuns afirmativ și mi-a spus să urc în mașină. În spate, sub prelată, erau cam 15 soldați care trebuiau să ajungă pe linia Nistrului. Când am ajuns în satul meu, l-am rugat să operască, să cobor, era cam două noaptea. M-a întrebat dacă aveam curte, căci s-ar opri la noi peste noapte. I-am răspuns, curtea este mare, casa la fel, sunt vreo 9 camere, căci tata, în calitate de preot, din ordinul mareșalului Antonescu este obligat să stea la datorie, ca și notarul, primarul și șeful postului de jandarmi. Am ajuns la mine, au tras mașina în curte, unul a rămas de santinelă, iar ceilalți, dezbrăcați până la brâu, s-au spălat și bărbierit. Ai mei *m-au certat că i-am adus, dar ospitalitatea românească este mare.* Mama, în seara aceea, făcuse un putinei cu unt și copleșise un cuptor cu pâine. Eu și cu mama urmam să ne întoarcem a doua zi în județul Brăila, în comuna Valea Cânepei, unde închiriaseră o jumătate de casă și aveam o parte de lucruri evacuate acolo din martie 1944. I-a invitat în casă, a pus câteva pâini la bătaie și tot untul într-un lighean mare, apoi s-a scuzat și a plecat să se culce. Eu mă descurcam bine în germană și am rămas să joc rolul de gazdă. Deoarece ligheanul cu unt ajunsese în colțul mesei, care era enormă,

l-am rugat pe plutonier să-mi paseze untul. S-a uitat urât la mine și a strigat: «Nein, nein, Butter für deutschen soldaten» (Nu, nu, untul este pentru soldații germani). *M-am lămurit și cu camaraderia germană, pe loc am devenit antihitlerist.* Adică, la mine acasă n-am voie să mănânc din untul meu. Nu știu de ce, când la Niagara m-au tratat ca pe un gunoi, aruncându-mi-se în scârba pașaportul de către un negrotei, m-am gândit la episodul cu untul din iulie 1944”.

„Am fost de 56 de ori președinte de comisie de bacalaureat. Prima dată la Vâlcea în 1957 și ultima oară, adică în 1999, la Târgoviște. Am analizat fiecare caz cu toată obiectivitatea; *categoric, față de derbedei eram intransigent*”.

„Paradoxal, noi care cunoșteam regimul sovietic pe viu, *eram filăți în diferite ocazii de către colegii noștri, suspectându-ne că suntem oamenii Moscovei.* La Constanța, la Craiova, la Moscova, la Erevan, unde au fost sesiunile Comisiei mixte de istorici și unde am participat ca expert – istoricii noștri cu mari funcții politice veneau să doarmă în cameră cu mine, ca să mă poată fila în permanență. Eram nevoit s-o fac pe prostul și să le accept toate gogoșile pe care le debitau. (...)

Am luat masa la cantina partidului [după un Simpozion la Râmnicu Vâlcea]; între timp portbagajul era umplut cu tot felul de delicatessuri: jamboane, brânză de burduf, vinuri speciale etc., căci la București magazinele erau goale. Un activist s-a oferit să-l ducă [pe Damian Hurezeanu, «mare profesor la Academia de Partid Ștefan Gheorghiu»] la București, găsindu-se loc în mașină și pentru mine. Pe strada principală am trecut și prin fața clădirii securității, când șoferul nostru a început să ne dea amănunte. «Vedeți geamul acela de la etajul întâi unde este grilajul? Aici am lucrat câteva luni cu fișele basarabenilor refugiați la noi în județ. Majoritatea sunt spioni sovietici și trebuie să-i anihilăm din timp». Hurezeanu intervine și îl ceartă zâmbind: «D-ta fabulezi, ei sunt oameni muncitori, corecți, sunt fideli clasei muncitoare». Cetățeanul de la volan nu se lăsa, căci luase și el câteva șprițuri și îi zice: «Tovarășe profesor, nu aveți idee ce lichele sunt aceștia. Dacă ar fi după mine, i-aș beli pe toți». Atunci Hurezeanu, să pună capăt discuției, îi spune «Tovarășul profesor Ciachir care este cu noi în mașină și este basarabean

înseamnă că este și el agent sovietic». Fraza aceasta a pus capăt discuției și șoferul s-a potolit. Au trecut câteva luni și ideologul Damian Hurezeanu a fost dat afară de la Ștefan Gheorghiu și trimis inițial într-o fabrică, apoi sancțiunea a fost îndulcită, acuzat că este filosovietic. Pățania i-a servit de capital politic în 1989”.

„La examenele parțiale [la un doctorand] *am fost și eu în comisie, dar făcându-i o serie de observații critice, m-am pomenit scos din comisia finală, rămânând oameni care erau în afara subiectului*. Mi s-a mai întâmplat un caz similar cu un grec, care își susținea lucrarea într-o comisie prezidată de Dan Berindei. Deoarece la examenul parțial i-am făcut o serie de observații pertinente, în ultima clipă am fost înlocuit cu cineva care avea noțiuni vagi privind istoria medie a Greciei și nici de cum a epocii moderne”.

„Socrii mei, oameni de ispravă, mă înțelegeam foarte bine cu ei. Vara ne duceam copii la Băilești, iar când se lăsa frigul veneau și stăteau la noi câteva luni bune, având grijă și de cei mici. Au trecut anii, a murit mai întâi soacra, apoi socrul, căruia după slujba de la biserică i-am făcut și parastasul. După terminarea slujbei, am plecat mai întâi la cimitir, dar trebuiau traversate multe străzi și fiind duminică, oamenii ședeau pe bănci, în fața curților, în stradă, și priveau la trecători. Când să plecăm de la biserică, coliva trebuia dusă în mâini și c-o lumânare aprinsă – fiul cel mare al defunctului a refuzat, motivând că este inspector la Banca de Investiții din București. Era să uit; suntem înainte de 1989. Al doilea fiu, a refuzat, motivând că este director SMT pe întregul Banat și cum i-ar sta unui om serios să ducă coliva prin întregul târg. Eram ginerele defunctului și le-am spus că duc eu coliva. Am luat platoul cu coliva și cu lumânarea aprinsă am pornit agale spre cimitir. Când am ajuns aproape de cimitir, fiul cel mare, George Stanciu, s-a rușinat și mi-a spus: «Tu, profesor universitar, *ai dus coliva prin tot târgul, iar noi fiii lui am refuzat să nu ne facem de râs*».

Masa care a urmat în casa defunctului, a strâns laolaltă pe notabilii târgului, care au făcut referiri la Sucă, la zăpăcitul din capul satului (lumea se referea la capul statului) și atunci mi-am dat seama că erau personaje reale cele de care s-a folosit marele actor Amza Pelea. Mesenii mei nu-l prea aveau pe Pelea, era fiul unui grecotei care ținuse în arendă o moară în Băilești, era zgârcit

și ajutase prea puțin târgul natal. În schimb, am cunoscut acolo mulți oameni minunați, printre ei excela profesorul Traian Uncheașu pe care-l îmbrățișez și pe această cale”.

„În volum includ însemnările lui Nichifor Crainic, privind misiunea profesorului universitar. *În legătură cu marii profesori, au fost mulți și înainte de august 1944 și sub regimul comunist, făcându-și modest datoria și cu eficacitate. Mulți trâmbițați ca mari corifei au produs modest, operele lor ținute în sertare, încă n-au apărut, probabil au ruginit broaștele, iar cei 15.000 de specialiști care trebuiau să facă să curgă miere și unt, de către președintele Emil Constantinescu, geolog și jurist, au fost un fiasco lamentabil*”.

„Astăzi [2002] UDMR-ul profită și partidul de guvernământ (îi apreciez mult pe Ion Iliescu și Adrian Năstase) trebuie să fie atent când se joacă cu focul. Eu aș fi adus la putere partidul lui Vadim Tudor, pentru că ne place ori nu, a fost voința poporului³⁰. *De ce străinătatea trebuie să ne dicteze ce trebuie să facem*. Care este deosebirea între amiralul Menșicov, care s-a dus în audiență la sultan în palton și cu șoșonii plini de noroi, de Vâșinski, care a izbit ușa la palatul regal, și senatorii americani care nu suportă ca românii să reabiliteze guvernul lui Antonescu³¹”.

„Recitând unele versuri ale lui Goga, constat cu satisfacție ce mare poet a fost și rămâne în patrimoniul național. Versul lui, dacă l-aș parafraza pe Mihai Eminescu, rămâne «frumos ca zilele tinereții», și totuși peste două decenii tineretul din școli a fost frustat de mai marii regimului comunist, neiertându-i activitatea politică, mai ales a perioadei de câteva luni³², de premier de la finele anului 1937 și începutul lui 1938. Nici regimul lui Carol al II-lea, de dictatură instaurat în 1938 nu era prea breaz. (...) Lui Antonescu căruia *i se pun în cârcă*

³⁰ Referire la alegerile prezidențiale din anul 2000, în noiembrie (primul tur: Ion Iliescu, 36 %; Corneliu Vadim Tudor, 28 %), respectiv decembrie (turul II: Ion Iliescu, 67 %; Corneliu Vadim Tudor, 33 %).

³¹ Referire, probabil, la prevederile Ordonanței 31 din 13 martie 2002, emisă de guvernul condus Adrian Năstase. În aceeași suită – firește că profesorul Ciachir nu are cunoștință, unde se află – Dincolo –, de prevederile Legii 217 din 23 iulie 2015...

³² În fapt – 44 de zile.

diferite legi antisemite, este bine să se știe că primele au aparținut regelui Carol al II-lea”.

*„Deși trăiam într-un stat așa-zis marxist, simțămintele mele n-au fost alterate. M-am bucurat din toată inimă când în 1953 tătucul de la Kremlin, I.V. Stalin, a dat ortul dracilor și am plâns efectiv când am auzit de moartea lui Kennedy, tânărul, frumosul și inteligentul președinte al Statelor Unite ale Americii. (...) Tulburat de această crimă, efectiv am plâns și în prima noapte am făcut un mic articol, apoi l-am sunat pe Cristian Popișteanu, m-am întâlnit cu acesta și i-am dat articolul *Murind ai devenit nemuritor*. De ce lui Popișteanu? Fiind nepotul lui Leonte Răutu, în 1963 a început să lucreze la revista «Lumea». L-am cunoscut cu 3 săptămâni înainte, când i-am dat materialul *Mareșalul Antonescu la Nürnberg*. Articolul nu a fost publicat și *mi s-a atras atenția ulterior să fiu atent ce idei pun pe hârtie”*.*

„Astăzi, putem trage concluzia că premierul Petru Groza, precum și Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Ilie Murgulescu, patriarhul Justinian și mulți alții, în niște situații limită, s-au comportat ca patrioți români. În 1964 dispar prin eliberare deținuții politici, iar elevii din învățământul primar și preuniversitar primesc cărți și rechizite gratuite”.

„Până la reforma învățământului din august 1948, Facultatea de Litere și Filosofie avea o sumedenie de catedre, care își arătau din plin funcționalitatea. Să mă explic. Catedra de Istoria Popoarelor Balcanice era formată din doi membri: profesorul Victor Papacostea și asistentul Damaschin Mioc. Cea de Istoria Diplomatiei: profesorul Ioan Hudiță și șeful de lucrări Horia Ursu. Cea de Istoria Românilor, din profesorul C.C. Giurescu, conferențiarul Dumitru Bodin și doi asistenți Ilie Corfus și G.T. Ionescu. Fiecare catedră avea bibliotecă proprie, unde asistenții se aflau ca la ei acasă. În 1948 s-au făcut catedre mamut, care să aibă cel puțin 15 cadre didactice și care practic nu erau funcționale. Pe cei de la contemporană nu-i interesa ce descoperiri s-au făcut din epoca neolitică, iar specialiștii privind Grecia antică nu erau sensibili la noile documente sau interpretări privind persoana lui Tudor Vladimirescu. Această greșeală persistă și astăzi, când o catedră trebuie să aibă minimum 15 cadre didactice, ca șeful de catedră să poată fi plătit. Cu excepția întocmirii

statelor de funcțiuni, care din vina ministerului se refac săptămânal, până la începerea noului an universitar șeful de catedră n-are prea multe de făcut, iar prodecanul și decanul, care sunt remunerați pentru funcția lor administrativă, pot acoperi foarte ușor obligațiile de natură tehnică. Vorbesc în cunoștință de cauză, deoarece am fost șeful catedrei de Istorie de la Universitatea de stat «Valahia» din Târgoviște timp de șapte ani”.

„Afirm cu certitudine că, după opinia mea, *vâlcenii sunt cei mai nobili dintre români*. (...) Nu pot uita familia Nicolae Bănică-Ologu, dânsul generos până la dăruire, o minte enciclopedică, care ar fi putut face față unei strălucite cariere universitare”.

„Era 28 iunie [1990], zi de doliu pentru poporul nostru, când în 1940 rușii ne-au răpit Basarabia. Am cerut să iau cuvântul cinci minute³³, pentru a marca evenimentul. *Am fost refuzat de către prezidiu*, în care se afla și părintele [Virgil] Gheorghiu. M-am dus la dânsul și i-am spus că îl cunosc de când a venit să țină conferințe la Ismail [în 1943-1944]. Atunci dânsul a intervenit și a spus că-mi cedează din timpul lui de expunere”.

„Pe parlamentarul Constantin Ticu Dumitrescu nu-l cunosc personal, l-am întâlnit de mai multe ori într-o stație de troleibuz din Vatra Luminoasă, dar *mi-a fost jenă să-l agăț să-i povestesc un episod legat de dânsul*. (...)

În 1997 am rămas în Canada, după ce s-au terminat festivitățile «Câmpului Românesc» și am stat trei luni acasă la domnul George Bălașu. Să mă simt, m-am oferit să-l ajut, *am scris pagina de istorie pe care o aveam la dispoziție*³⁴, cele câteva articole iscăbindu-le cu pseudonimul Ștefan Cecati³⁵. (...) Afară de articolele scrise și ajutorul dat doamnei Lina, de-a introduce ziarul în plic, citeam și corespondența venită din țară. Niște minți bolnave din țară, ca să-l discrediteze pe C.T. Dumitrescu, făcând muncă de sisif, cu litere decupate

³³ La Congresul româno-american (ARA) de la Montreal.

³⁴ Este vorba de ziarul „Cuvântul românesc”, înființat în 1976.

³⁵ „Acesta era numele unchiului meu, fratele mamei mele, fusese protopop la Mitropolia Basarabiei, unul din apropiații mitropolitului Gurie, arestat de sovietici în 1940, trimis în Siberia, unde a murit, nerezistând decât 3 luni, iar fiica sa, Cornelia Cecati, deci verișoara mea, pentru acțiuni proromânești a făcut închisoare, temniță grea 15 ani, apoi a rămas în Asia Centrală”.

din ziare, dădeau, chipurile, amănunte despre faptul că dânsul ar fi fost omul securității. Ticu Dumitrescu s-a angajat pe un șantier pe post de tehnician și și-a făcut datoria de meseriaș. Când lucrarea a fost terminată sute de persoane au fost decorate, și o mică distincție a primit și Ticu Dumitrescu. În Buletinul Oficial (sau Monitorul Oficial), era un preambul de câteva pagini, iscălit de către Nicolae Ceaușescu, vorbind despre victoria socialismului în România. Urmau cei peste 600 de decorați, pe la coada cozii aflându-se și Ticu Dumitrescu. Iar individul anonim din țară îi omite pe toți ceilalți și-l dă numai pe Ticu Dumitrescu. George Bălașu, pe moment nu s-a prins și spune publicăm, iată cum îl caracterizează însuși Ceaușescu pe acest individ care o face pe imaculatul. Îmbătat de succesul decorării, Ticu Dumitrescu, împreună cu secretarul de partid al întregului șantier, chefuiesc, se îmbată și dorm cu două femei, sunt date și numele femeilor etc. I-am spus lui George Bălașu, eu n-am nici o calitate să mă amestec în treburile ziarului, dar nu este corect ca cineva să fie împroșcat pe baza unor anonime. Împăratul Traian acum două mii de ani îi spunea guvernatorului Bythiniei că este rușinos, în secolul nostru civilizat, să ținem cont de anonime. I-am spus că nu-l cunosc personal pe Ticu Dumitrescu, nu știu ce pregătire are, dar după atâția ani de pușcărie, omul a plecat pe un șantier să lucreze. Trebuia să lucreze cinstit, probabil cel care a avut curajul să-l angajeze îi urmărea activitatea. *Ce trebuia să facă? Să fugă în munți și să aștepte să vină americanii? Lumea îi aștepta din 1944, să scape de bolșevism, și dacă veneau nu cu avionul, vaporul sau mașina, dar chiar cu roaba, și tot ajungeau.* Ce poate face un om, încă tânăr, pe un șantier în munți în timp liber: să bea și să facă dragoste cu o femeie. Dumneavoastră, când vă căuta securitatea să vă aresteze, căci ați luat o poziție dură împotriva noului regim, ați abandonat Facultatea de Farmacie³⁶ și ați plecat în județul Timiș ca simplu tractorist. Ați stricat tractorul din prima zi, îmi povesteți că un an și jumătate v-ați făcut datoria, ați fost evidențiat, iar după ce ați cunoscut toate coclaurile, ați plecat; și domnul Costică Roman, deși veterinar militar, s-a angajat la vest de Timișoara ca agent veterinar, a avut o atitudine exemplară, era evidențiat, voiau să-l facă membru de partid, apoi a virat-o la momentul potrivit. Să nu-mi reproșați că n-ați făcut cheful, sau v-ați masturbat ca să nu călcați morala proletară.

³⁶ Mai târziu, în 1959, după ce-și reia studiile, absolvă, totuși, Facultatea de Farmacie a Universității din Toronto.

Domnul Bălașu, cu pipa în gură, cu o aliură de lord, a zâmbit și mi-a spus: «*domnule Ciachir m-ați convins, nu voi publica*».

„[Gorbaciov] îl critică pe Elțin, ca un om perfid, cu intenții ascunse, însetat de putere, care și-a acordat singur privilegii de care nici țarii ruși nu s-au bucurat. Concluzionează că Boris Elțin este un mincinos. I-a pus telefoanele sub observație, iar diplomații ruși acreditați la diferite ambasade erau instruiți să nu ia contact cu dânsul. Gorbaciov declara în 2001, că Putin se comportă cu totul în altfel, îi cere sfatul în diferite probleme și i-a fost restituit și telefonul racordat la linia specială guvernamentală, astfel încât poate să cheme Kremlinul ori de câte ori dorește.

Uitat de Occident, calomniat de sovietici, *Gorbaciov va rămâne în Pantheonul istoriei universale*, când generațiile viitoare vor uita de Honneker, Reagan, Elțin și mulți alții”.

*

Misiunea profesorului universitar creionată de Nichifor Crainic. Au dispărut marii profesori?

„Personalitățile enciclopedice românești se considerau ca meserie în primul rând profesori: Hașdeu, Pârvan, Iorga, George Călinescu, Ilie Murgulescu, Alexandru Balaci, pomenind numai câțiva.

Deosebit de sugestivă este misiunea profesorului universitar, creionată de Nichifor Crainic, fost, șase ani, profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, apoi, prin concurs, la București, «nu e nimic mai greu și nu e nimic mai ușor, după cum o iei» (Nichifor Crainic, *Zile albe și zile negre*. Memorii, I, București, 1991, p. 247).

Esența ideii și responsabilitatea: «Poți fi profesor universitar repetând un singur curs viața întreagă, fără obligația ca acest curs să aibă o contribuție personală. În acest caz, profesorul poate fi înlocuit foarte bine cu o placă de gramofon așezată pe catedră».

Ideea este genială și se continuă: «Nimeni nu e liber ca profesorul universitar. Dar adevărul profesor universitar trebuie să fie neapărat un creator de știință, un informator și un deschizător de orizonturi în specialitate».

Și acum vine miezul problemei: «Sub aparența celei mai lungi libertăți, nu e om mai controlat ca profesorul universitar. De câte ori se suie pe catedră, de atâtea ori se supune unei multiple judecăți critice, cu atât mai ascuțită cu cât vine de la tineri nedeplin formați, dar care vor să se formeze» (p. 247).

Plecând de la acest ABC-eu, atât de frumos și sintetic, tinerii universitari trebuiau să reflecteze asupra carierei la care s-au înhămat. Mă refer la acei tineri, care au obținut rezultate excepționale și au fost opriți, după merit, în învățământul superior. Oare au dispărut marii dascăli, care să impresioneze prin vastitatea operei?

În domeniul istoriei, la acest capitol aș trece numai două persoane: Nicolae Iorga și A.D. Xenopol. Cât despre corifeii care sunt trâmbițați: Berza, Pippidi, Nestor, Condurache, aportul lor științific este modest. Mă refer la perioada 1950-1989. Primii academicieni au fost pe criterii strict politice: Petre Constantinescu-Iași, intelectualul care a stat în închisori comuniste, aventurierul Mihail Roller, pus de către sovietici să demonteze vechea istoriografie³⁷, Emil Condurache, din asistent de la Școala de Arhivistică va fi decanul Facultății de Istorie [1949-1950] și foarte mulți ani [1956-1970] directorul Institutului de Arheologie. Acesta făcea o notă aparte, era un mare causeur și știa să se facă plăcut, cu mult farmec. Am avut o admirație și o stimă față de Emil Condurache, pe care le păstrez și acum. Această simpatie, cred eu, era reciprocă. Mă cheamă într-o zi și îmi spune: «Dragul meu, eu voi fi plecat mai mult timp din țară și te rog să-mi faci un serviciu. Un tovarăș de la Comitetul Central va veni să dea examen și te rog să ai grijă. S-a oferit tovarășul Vianu să-l examineze, dar n-am încredere și l-am refuzat».

Cursul era istoria Rusiei în epoca modernă, adică, mai precis, secolul al XIX-lea. Mă caută într-o zi un tovarăș bine hrănit, cu haină de piele și căciulă de astrahan și care la Comitetul Central pune ștampile pe pașapoartele intelectualilor care plecau în străinătate. Îmi întinde catalogul și carnetul. Îmi dau seama că tipul nu știa nici titlul cursului. Îi fac morală, îl chem la mai multe sedințe și după ce mi-am dat seama că și-a însușit câteva lucruri elementare, îi

³⁷ Despre acțiunea distructivă a acestuia, la Academia Română, primul ministru dr. Petru Groza s-a plâns, pe larg, lui Emil Bodnăraș, la 23 iunie 1949, potrivit stenogramei publicate în anii din urmă – Gh. Buzatu, *Nicolae Ceaușescu. Biografii paralele. Stenograme și cuvântări secrete. Dosare inedite. „Procesul” și execuția*, Tipo Moldova (Colecția *Opera Omnia*), Iași, 2011, pp. 337-338.

pun nota cinci și îi spun că dacă nu m-ar fi rugat academicianul Condurache, nici în zece ani n-ar fi luat examenul.

Se întoarce Condurache, îmi pare ceva mai rece, dar nu-mi mulțumește pentru serviciul făcut. Într-o zi îl opresc și îi spun că l-am servit, dar individul realmente era idiot, totuși i-am pus nota cinci.

Condurache se uită la mine și îmi spune: «Domnule, când te roagă academicianul Condurache, pui cel puțin nota opt și nu faci comentarii despre ce bagaj de cunoștințe are studentul». *Condurache avea dreptate, eu am procedat ca o cizmă, dar, în același timp, mi-au fost zdruncinate convingerile asupra marilor noștri profesori*, dându-mi seama că nu sunt chiar imaculați și sunt nevoiți la compromisuri ca și dascălul de la școala generală.

Pion Popescu, coleg de facultate cu o memorie fenomenală, din cauza beției, din cercetător științific la Institutul Iorga ajunge la o școală generală în Argeș și, culmea, moare la o onomastică unde s-a băut alcool etilic. Povestea, popa din sat avea un copil excepțional care știa nu numai manualele, ci conținutul multor lucrări de sinteză. Popa trecea în fiecare sâmbătă pe la școală, mulțumea pentru laudele la adresa feciorului său și revenea peste o săptămână. În cancelarie, Pion Popescu a surprins o discuție între colegii săi care erau invitați duminica de către preot la masă și tratați cu numeroase bunătăți. Secretul: deși elevul era bun și la materiile lor, ei se arătau nemulțumiți, rezultatul soldându-se cu invitația la masă. Pion a încercat să aplice aceeași tactică, să-l încurce pe elev, dar practic era imposibil. Totuși, i-a spus popii că elevul nu mai dă randament și a adăugat tot felul de minciuni, rezultatul fiind invitația la o masă copioasă duminică.

Un bun profesor universitar, dublat de un cercetător cu renume, se pierde dacă primește funcții administrative de conducere. Unii sacrificându-se, dar au excelat. Spiru Haret, Ilie Murgulescu, Jean Livescu, Florea Oprea au sfințit locul. În perioada la care mă refer, 1950-1989, la București au fost mai mulți rectori: Alexandru Rosetti, [Gheorghe] Mihoc, [George] Ciucu etc, dar singurul Jean Livescu, aflat zilnic în local de la 7 dimineața.

Studentii veniți la Facultatea de Istorie din București, în anul întâi, făceau toți obligatoriu arheologie și istorie veche. Aici veneau în contact, în primul rând cu Ion Nestor, Dionisie Pippidi și Emil Condurache. Crema anului era captată, iar asistenta, apoi lectora Zoe Condurache avea sarcina să se ocupe de ei și să-i pregătească de-a deveni membri de partid. Era perioada când

intelectualii deveneau foarte greu membri de partid, dar această calitate le deschdea noi perspective. Elita pleca pe șantiere arheologice, de exemplu Histria, condus de Condurache, unde pe lângă însușirea unor cunoștințe de specialitate, concomitent își făceau și-o vacanță de 2-3 luni, pe litoral. Lui Radu Florescu, Alexandru Vulpe, Hadrian Daicoviciu [*Sic!*] ca și Zoi Condurache (vreau să mă limitez la cei din București), de elevi le intrase microbul săpăturilor continuând tradiția familiei.

În plus, Facultatea de Istorie din București a mai avut mari specialiști, ca Dumitru Tudor și Dumitru Berciu³⁸, *care au scris mai mult și erau mai valoroși decât corifeii academicieni*.

Atunci când Berciu și-a scris cursul de istorie veche și l-a prezentat pentru tipărire, au făcut front comun să-l desființeze. Dumitru Berciu era foarte muncitor, toată ziua stătea la Institutul de Arheologie și își prelucra materialele, dar ca profesor se bâlbăia, se repeta (nu-i așa, nu-i așa, nu-i așa), era o catastrofă, față de Emil Condurache, care era orator înăscut, ce mânua frazele cu multă eleganță, această influență s-a răsfrânt pozitiv și asupra discipolului său cel mai prețuit Răzvan Theodorescu. Când apăreau împreună la televiziune, parcă erau frații siamezi. Când am intrat la facultate în 1946, am avut posibilitatea de-a alege și mi-am luat prima de licență: *Istoria popoarelor balcanice*, specialitate ilustrată de Victor Papacostea. Eu mă mândresc și mă consider discipolul acestui profesor, deși a scris relativ puțin. Dacă mă înscriam la Facultatea de Istorie după 1948, poate acum eram arheolog, bineînțeles dacă eram acceptat de clan: Ligia Bârză³⁹, harnică ca o albină, a suplinat toate cursurile corifeilor care erau plecați în diverse misiuni în străinătate, iar în 1989 a rămas bună în grad, deși beneficiarii muncii ei aveau pâinea și cuțitul. Imediat după revoluție, în câteva săptămâni majoritatea lectorilor au devenit profesori și

³⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_Berciu: *Biografie [modificare | modificare sursă]* A realizat cercetări în sud-estul și centrul Europei despre celți și traco-geți. A fost director al Institutului de Tracologie din București (1948-19?) și guvernator al Băncii Naționale a României între anii 1914-1924. A fost un Mecena pentru cultură. A ajutat oameni, a sprijinit fundații, reviste și institutii. În anul 1921 a fondat Biblioteca orașului Drobeta-Turnu Severin prin donația sa de peste 30 000 de volume. A sprijinit financiar ridicarea Palatului Culturii din Drobeta-Turnu Severin, unde s-a instalat și biblioteca sa, care-i poartă numele. În fapt, este vorba despre Ioan G. Bibicescu (1849-1924), fost guvernator al Băncii Naționale (1916-1921) și al cărui nume patronează, în adevăr, Biblioteca Județeană din Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți)...; a se vedea și – Adina Berciu-Drăghicescu, *Dumitru Berciu. O viață închinată arheologiei românești*, Editura Universității din București, București, 2011 /190 pp./.

³⁹ A trăit în perioada 25 octombrie 1930-22 mai 2003.

conducători de doctorat, iar Ligiei Bârzui i-a dispărut dosarul unde solicită să conducă doctoranzi. Din câte știu, nici până astăzi nu i s-a rezolvat problema. În Comisia ministerului de avansări și acordări de-a conduce doctoranzi, am văzut recent, la televizor, un individ hidos de gras care ar trebui noaptea să doarmă cu o cravată la gât, ca partenera să nu-i confunde capul cu partea dorsală. După revoluție, când a început să predea un curs general la facultate, circa 20 de studenți l-au așteptat, iar el lăsase un bilețel că poate fi găsit la Biblioteca Franceză. Ce maniere: balcanice, occidentale, orientale? Nu! Maniere de neam prost de teapa lui Tănase Scatiu.

Reforma învățământului din 1948 a pus ordine în scriptele multora. Toți care aveau restanțe dinainte de război sau în timpul conflagrației au fost exmatriculați. Eu, care am intrat în facultate în 1946, trebuia, în 1948, să figurez în anul III, să am 8 examene plus unul. Deoarece examenele se dădeau ciclic, având 12 examene plus unul, am fost trecut automat în anul IV. La fel și colegii mei: Inescu Nichifor, Dimitrie Ionescu, Lia Lehr.

Unde aș fi dorit să fiu repartizat la sfârșitul facultății? *Îmi plăcea la nebulie Ardealul, cu munții săi, pădurile mereu verzi, căderile de apă, care erau o dumnezeire față de sudul Basarabiei, cu praf, noroaie, dacă exceptăm salba de lacuri cu bălțile respective și Dunărea.*

În locul profesorului C.C. Giurescu, suspendat [în toamna lui 1948, ca efect al reformei învățământului], șeful catedrei de istoria României (nu Românilor) era un ilegalist, subinginer ca pregătire, Nicolae Popescu-Doreanu. Cel care făcea cursul de istorie românească era conferențiarul Gh. Georgescu-Buzău, care lucra și la Secția Manuscrise de la Biblioteca Academiei Române. În februarie 1949, Popescu-Doreanu, care era și ministrul Învățământului, asistă la câteva cursuri și seminarii, privind secolul al XIX-lea, cerând și părerea studenților. Discuția se referea la Tratatul de la Adrianopol (1829) și la domniile regulamentare. Ministrul însuși punea întrebări și eu am avut șansa să răspund de trei ori. Popescu-Doreanu era un om blând, uman și știa multe lucruri citite în închisorile și în lagărele prin care a trecut. Devenise pecerist de la înființare și la Congresul al II-lea din 1922 a fost raportorul principal privind tineretul comunist. Din câte am intuit, nu era agreat de Ana Pauker, Roller și compania, dar folosit ca un vechi comunist care credea din convingere. Era

foarte brunet, chiar tuciuriu la față, poate se trăgea dintr-o familie țigănească⁴⁰, dar care a condus catedra mai bine decât predecesorul său, C.C. Giurescu. Cei care nu aveau acces la minister, îl așteptau la facultate și îi asculta pe toți cu multă răbdare. Nu se compara cu îngâmfatul Miron Constantinescu, care predă filosofia marxistă la noi din 1948. După ce Miron căzuse în dizgrație, căci se opusese lui Dej, a fost reabilitat parțial, numit ministru adjunct la Învățământ. Mă chemase și mă rugase să-i traduc un material din sârbo-croată; într-o dimineață îi duc materialul, era ușa deschisă, el citea ceva și mânca niște covrigi. Mă adresez: «Domnule ministru v-am adus...», fără să ridice capul a început să strige: «ieși afară nenoricitule, nemernicule, cum îndrăznești să mă deranjezi». L-am băgat în măsă pe acest nenorocit – bineînțeles, în gând – și am lăsat materialul la portar să-l dea acestui abject coleric. În acest context, *sunt chemat și mi se propune să accept să fiu preparator la catedră pentru epoca modernă și contemporană*. Mi se spune că preparatorul nu va mai fi un simplu laborant, care să eprubete, ci cadru didactic universitar, adică ajutor de asistent, având dreptul să conducă și seminarii. Ministrul mă pune să fac o cerere de 3 rânduri și o bagă în buzunar. Pe la mijlocul lunii aprilie 1949, secretarul șef al facultății, nea Petrică Niculescu, îmi dă decizia de numire, copie după Monitorul Oficial și prima chenzină, vreo sută de lei.

Nu făcusem armata (era atunci 3 ani pentru toată lumea), nu aveam locuință și nici atmosfera de la facultate nu-mi plăcea, parafrazându-l pe Xenopol, că nu poți să faci istorie națională fără istoria vecinilor și în contextul istoriei universale.

Absolvenților anului 1949, de la Istorie, nu ni s-a dat voie să dăm atunci licența, ci peste un an ca să avem timpul să folosim bibliografia marxistă.

Mi-am dat licența în 1950, am fost avansat asistent, numirea era datată 6 decembrie. Un cadou de ziua mea, Sfântul Nicolae, nu se putea mai frumos.

Noi ne învecinam cu Rusia, Bulgaria și Iugoslavia, cunoșteam aceste limbi și puteam să fac o treabă serioasă. Nu ne mai învecinam cu Polonia și Cehoslovacia, deoarece URSS încorporase aceste teritorii de graniță, deși

⁴⁰ În amintita stenogramă, din 23 iunie 1949, dr. Petru Groza mai spune: „Când mi s-a propus să-l iau la Președinție pe Popescu-Doreanu, am avut un incident foarte hazliu cu Gheorghiu-Dej. Eu credeam că Popescu-Doreanu este evreu și m-a bucurat foarte mult când am aflat că este țigan. L-am primit cu multă plăcere la Președinție și am lucrat foarte bine cu el. Și sunt sigur că Popescu-Doreanu va fi unul din cei mai buni miniștri ai Învățământului pe care România l-a avut vreodată” – Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 338.

Cehoslovacia și Polonia au fost victimele celui de-al doilea război mondial. Astfel, URSS avea graniță comună cu Ungaria, iar noi deveneam vecinul lor de miazănoapte.

Concluzia, pentru mine: ca să devin un istoric serios, trebuia să învăț maghiara, plus cultura și istoria ei.

Cum se putea realiza acest lucru? Să mă stabilesc în zonă și chiar să mă însor cu o unguroaică. Deși asistent la Universitatea din București, fac cerere și cer o catedră de istorie la un liceu sau o școală generală din Târgu Mureș. Cei de la Secția de învățământ a Regiunii Autonome Maghiare⁴¹, îmi scriu că n-au ore la Târgu Mureș, dar eventual îmi pot oferi niște ore în cadrul regiunii. În plus, trimit scrisoarea la cadrele Universității București, că, iată, un individ probabil cu trecut dubios, ca să i se piardă urma, vrea să fie încadrat în zonă, pretextând cunoașterea limbii și culturii maghiare.

Într-o zi, sunt chemat la cadre, la Universitate, și mi se cer explicații. Îmi argumentez teza, iar cetățeanul îmi spune: «Bă, puștiule, după ce ai prin post la cea mai mare Universitate din țară, umbli după potcoave de cai morți. Ia mai dă-i dracului de boangheni,ăștia din neamul lui Atila te mănâncă dacă nu ești de aceeași nație cu ei». Eram decis să nu mai plec, eram revoltat pe cei de la Târgu Mureș, care au avut o asemenea atitudine față de intențiile cele mai nobile. Necunoașterea corectă a izvoarelor și istoriei Ungariei a rămas o lacună în pregătirea mea, ideea ce s-a împământenit că specialiștii români în acest domeniu se află numai la Cluj.

Neavând bani pentru distracții, stau aproape toată ziua la Biblioteca Academiei Române și mă plimb prin vegetația ozonată a parcului, în orele de pauză. Bucureștiul își cicatrizează rănila, cultura și arta îi aduc pe iubitori să vadă, la Operă, *Doamna Butterfly*, la Național să vadă *O noapte furtunoasă* a mereu veselului și pus pe șotii Ioan Luca Caragiale, la Studio este vizionat *Othello*, la Operetă *Vânt de libertate*, la Teatrul Armatei (Nottara) se joacă mai ales comedii, își începe activitatea Conservatorul «Ciprian Porumbescu», se inaugurează Școala de literatură și critică literară «Mihai Eminescu», în prezența scriitorului sovietic Konstantin Fedin⁴². Școala a scos o serie de

⁴¹ Regiunea Autonomă Maghiară/*Magyar Autonóm Tartomány* – unitate administrativ-teritorială existentă în perioada 1952-1960.

⁴² Fiul cel mare al istoricului, Dan Ciachir (n. 17 septembrie 1951), va creiona, cu același talent evocator, Bucureștii anilor '50 și mai ales '60, într-o carte cu real succes la public și în rândul

talente, exemplul cel mai elocvent fiind Nicolae Labiș. În 1950 teritoriul României a fost împărțit în 28 de regiuni⁴³, cu [128] raioane și [4.052] centre comunale, de asemenea, Capitala a fost împărțită în opt raioane. Nu puteau lipsi raioanele Lenin și Stalin [/30 Decembrie], și, pentru a se drege busuiocul, aveam și raioanele Tudor Vladimirescu și Nicolae Bălcescu⁴⁴.

Pe plan extern, lumea era îngrijorată, căci războiul rece dintre cele două lagăre a izbucnit în conflict militar, nord-coreenii, sprijiniți masiv de chinezi, dar dirijați cu multă abilitate de către Moscova, ocupau Coreea de Sud și, în acest fel, îi aruncau în mare pe americani, aducându-l la disperare pe generalul Mac Arthur, gata să folosească bomba atomică. În această atmosferă sumbră, îmi venise ideea năstrușnică să mă însor.

Ai mei râdeau și mă tachinau cu o întâmplare de pe când aveam 9-10 ani. Era o zi splendidă de vară și am plecat cu o barcă, cu fundul plat, care se putea răsturna foarte ușor, pe lacul Cătlăbug, cu un student Toșca Nenov, ulterior mare cercetător ori profesor universitar la Iași, cu sora mea și cu o colegă de-ai ei, care atunci terminaseră liceul. Pe unde traversam, lățimea lacului era de peste un kilometru, se dezlănțuise o furtună cu valuri mari, soarele intrase în nori, totul vuia în jurul nostru, iar studentul ageamiu în ale vâslitului a rupt și o vâslă, care i-a căzut în apă. Începuse și o ploaie torențială, iar barca, ca o coajă de nucă, era dusă de un vânt puternic spre alte lacuri și în final în Dunăre. Cei trei erau conștienți că vor muri, că n-au nici o șansă de scăpare și, resemnați, cântau: «Cu noi este Dumnezeu». Eram singurul care știam să înot, dar cine putea să înoate aproape un kilometru, cu natura dezlănțuită. Deși luna iulie, seara ploaia a dat-o pe ninsoare de credeai că este sfârșitul pământului. Am început să urlu și să strig: «Nu vă mai văitați, faceți ceva, că eu nu concep să mor fără să fi fost și eu însurat câteva zile».

Un moșier care vâna rațe ne-a reperat repede prin binoclu și a trimis doi pescari care, cu o barcă mare, ne-au salvat. Am fost târați spre Dunăre circa 12 kilometri. Apoi părinții noștri, care stăteau la moșierul Popov, noaptea târziu, cu torțe, ne-au recuperat.

confraților publiciști, care a cunoscut mai multe ediții (din 2003 până în 2013) – *Când moare o epocă*.

⁴³ În 1956 – numărul regiunilor s-a redus la 16.

⁴⁴ De asemenea, și raioanele 23 August, 1 Mai, 16 Februarie [/Gheorghe Gheorghiu-Dej], Grivița Roșie.

După cum se știe, absolvenții facultăților se întâlnesc după un număr de ani, se strigă catalogul, fiecare raportează ce-a realizat, se păstrează un moment de reculegere pentru cei decedați, apoi urmează un banchet unde sunt invitate și cadrele didactice care au funcționat în perioada studenției acestora. Un asemenea banchet a fost realizat de absolvenții anului 1969, întâlnirea inițială fiind Muzeul Național. Unul din organizatorii întâlnirii a fost profesorul Gheorghe Ioniță, care s-a achitat cu cinste de reușita banchetului.

Trebuiau invitate și o serie de cadre didactice, care au funcționat atunci, dar majoritatea, având în vedere trecerea timpului, erau decedate, unele grav bolnave, care nu se puteau deplasa (prof. Radu Manolescu). Deși bolnav, ca lector în perioada aceea, am participat, împreună cu Zorin Zamfir, la festivitate, invitate fiind și Ligia Bâzu și Florentina Căzan, care atunci erau preparatoare. Generația mea, cu studii în timpul războiului și imediat după aceea avea un cult față de dascălii lor și chiar venerație față de unii. Ajungând mai devreme, m-am așezat pe un scaun după o coloană. Fără să vreau, am auzit o discuție, purtată de patru foști absolvenți veniți la banchet, unde toți eram calificați niște tâmpiți, afară de Nestor, Pippidi și Berza. Cele două cadre didactice aflate în câmpul lor vizual, Bâzu și Căzan, și care au corespuns cu cinste pe parcurs – atât didactic, cât și științific –, erau, după opinia lor, niște amărâte, neispărvite. Cei patru făcuseră secția de arheologie și istorie veche și în toată această perioadă n-au excelat cu nimic afară de «critică». *Cele trei cadre didactice cu iz aristocratic, pe lângă o cultură generală frumoasă, căpătată în străinătăți, n-au excelat cu nimic. Regimul le tolera unele mici ieșiri din canoane, pentru a arăta străinătății cât era de democratic.* Astfel, Ion Nestor își permitea să spună la curs, spre extazul studenților, în problema cutare Morgan susține următoarele, iată și punctul de vedere al lui Karl Marx, și acum și punctul de vedere al profesorului Nestor. Studenții nu știau că Nestor s-a înscris imediat după 23 august 1944 în p.c.r., a fost făcut prodecan și mobiliza studenții la munci patriotice.

Într-o zi, când aveam învățământ politic și lectorul întârzia, cei trei aristocrați își spuneau într-un colț anectode. Auzind discuția, le-am spus și eu una. Doi țărani cu papornița în mână, după ce și-au vândut produsele, priveau, la Târgu Jiu, *Coloana Infinitului* și nu-i înțelegeau sensul. Unul, mai glumeț, zice: «Simbolizează comunismul, te lasă, te strânge, te lasă, iar te strânge». Pippidi mi-a aruncat o privire ucigătoare și a ieșit din sală. În concluzie, nu neg

meritele acestora, *am deosebit respect față de dascălii mei, îi apreciez la valoarea respectivă, dar judecând după realizările mele, mai ales la Târgoviște și la Universitatea «Cantemir», mă consider un istoric realizat, mândrindu-mă cu aceasta și n-am complexe față de unii care sunt academicieni*⁴⁵.

Apreciez mult modestia, finețea și tactul lui Dan Berindei, care în toate funcțiile deținute a dat dovadă de mult bun simț. Cu figura lui puțin mongoloidă, mereu zâmbind, poate a căpătat și unele însușiri pozitive de la neamul Berindeilor, care s-au evidențiat pe timpul de apogeu al pecenegilor și cumenilor. Deși academician și șeful Secției de Istorie, se poartă modest, spre deosebire de micuțul și dolofanul Alexandru Zub, care se lăbărțează pe două scaune la sesiunile Academiei Române, mai ales când televiziunea este prezentă. Știe multă carte, a avut de suferit, dar nu știe oare că pantalonii se rod chiar și pe tronurile ocupate de regi și împărați”.

⁴⁵ Într-un articol din 1994, publicat într-o revistă constănțeană a vremii, făceam referire, între altele, la „activitatea de cercetare și editorială remarcabilă a celui mai de seamă balcanolog român postbelic, profesorul Nicolae Ciachir, cu o prezență științifică internațională dinamică, fiind de mirare lipsa prezenței domniei sale între nemuritorii Academiei Române...” – St.L., *Cu amărăciune despre... Un net avantaj: bulgaristica circumstanțiată Dobrogei*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, mai 1994, p. 64 [60-64].

STUDII

PAPIRUSUL ANTIC, DIN NORD-ESTUL BALCANILOR, SALVAT DE OAMENI DE ȘTIINȚĂ SLAVI

Cercet. șt. dr. Sorin Marcel COLESNIUC

Împlinirea a 25 de ani de la înființarea Asociației de Balcanistică și Slavistică din România și dorința Nicoletei Ciachir de a publica un volum de studii și evocări dedicat tatălui său, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, cel care a înființat Asociația în urmă cu un sfert de secol, îmi oferă prilejul de a prezenta rezultatul muncii unor oameni de știință slavi, care au avut un rol esențial în salvarea, de la distrugerea totală, și păstrarea, timp de jumătate de secol, a papirusului descoperit în nord-estul Balcanilor, la Mangalia, în anul 1959, singurul artefact de acest fel existent, până în prezent, în România.

Despre istoria acestui papirus am mai vorbit, cu ocazia unor sesiuni științifice, simpozioane sau colocvii organizate de diverse instituții muzeale sau centre universitare din România. Cartea pe care am publicat-o, în urmă cu trei ani, cu finanțare proprie, intitulată „Istoria singurului papirus descoperit în România”¹, a apărut într-un număr redus de exemplare, astfel că puține persoane au intrat în posesia ei.

De asemenea, revistele științifice² și revistele culturale³, în care am publicat unele informații despre papirus, au apărut într-un tiraj redus. Acestea sunt motivele pentru care voi prezenta, și în acest volum, informațiile cele mai importante referitoare la istoria unicului papirus antic descoperit în România. Consider că istoria acestui papirus trebuie cunoscută de un număr cât mai mare de români, fie ei oameni de știință sau doar simpli pasionați de istorie.

¹ Sorin Marcel Colesniuc, *Istoria singurului papirus descoperit în România* (cu traducere în limba engleză și în limba rusă), Editura Callas Print, Mangalia, 2013.

² Sorin Marcel Colesniuc, „Câteva informații despre papirusul descoperit în necropola elenistică de la Mangalia”, în Ion Pâslaru, Sorin Marcel Colesniuc, Todor Dimov, *Kallatida*, Editura Callas Print, Mangalia, 2014, pp. 319 - 342; Sorin Marcel Colesniuc, „Un artefact unic în România: papirusul de la Mangalia”, în *Balcania*, Editura Universitaria, Craiova, 2014.

³ Sorin Marcel Colesniuc, „Am readus, la Muzeul *Callatis*, unicul papirus antic descoperit pe teritoriul României”, în *Tomisul Cultural*, Anul III, Nr. 3, aprilie-iunie 2015, pp. 18-19; Sorin Marcel Colesniuc, „Cel mai important artefact din patrimoniul Muzeului *Callatis* - Un papirus cu o vechime de peste două milenii”, în *Datina*, Serie nouă, anul 2, nr. 19, octombrie 2015, pp. 6-9.

Conform izvoarelor istorice scrise, Callatida a fost întemeiată la sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr. de către coloniștii doriani veniți din Heraclea Pontică, la porunca oracolului din Delphi, pe locul unei așezări getice numită Cerbatis.⁴ O altă teorie, susținută de unii cercetători, este că cetatea a fost fondată în secolul al IV-lea a.Chr. Dar, deși cele mai vechi materiale arheologice descoperite la Callatis, până în prezent, sunt datate în secolul al IV-lea a.Chr., Alexandru Avram susține că, din punct de vedere istoric, este de preferat să reținem, ca dată a întemeierii, secolul al VI-lea a.Chr.⁵

Cert este că, în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr., cetatea Callatis s-a dezvoltat foarte mult.⁶ În această perioadă s-au construit: zidul de apărare al cetății, monumente arhitectonice și sculpturale, instalații portuare și altele; s-au înființat ateliere meșteșugărești, unde au fost confecționate și renumitele statuete de tip *Tanagra*, s-a bătut monedă de argint și s-a desfășurat un intens comerț.

Tot în această vreme s-a acordat o deosebită atenție culturii și educației. De la Xenophon aflăm că, pe corăbiile care navigau în Pontul Euxin, se aflau și multe suluri de papyrus.⁷ O dovadă în acest sens o reprezintă și papyrusul descoperit într-un mormânt din necropola elenistică de la Callatis, aflată la nord de cetatea doriană.⁸

O astfel de descoperire este foarte rară, întrucât umezeala din pământ distruge aceste tipuri de artefacte. În Europa se mai cunosc două astfel de cazuri, în care doar câteva fragmente de papyrus au rezistat degradării la care au fost supuse mai mult de două milenii: este vorba despre papyrusul descoperit la Herculaneum, în Italia, și de cel descoperit la Derveni, în Grecia.⁹

⁴ Alexandru Avram, Gh. Poenaru Bordea, „Coloniile grecești din Dobrogea”, în *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, Editura Enciclopedică, București, 2010, p. 567.

⁵ *Ibidem*, p. 568.

⁶ Constantin Preda, *Callatis*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 7.

⁷ Alexandru Avram, Gheorghe Poenaru, *op. cit.*, p. 612, apud Xenophon, *Anabasis VII*, 5, 14.

⁸ Constantin Preda, Emilian Popescu, Petre Diaconu, „Săpăturile Arheologice de la Mangalia (Callatis)”, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, pp. 445-448.

⁹ D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, Ediția a doua, Editura Teora, București, 1998, p.151.

DESCOPERIREA MORMÂNTULUI CU PAPIRUS

În anul 1959, cu prilejul lucrărilor de sistematizare a orașului Mangalia, mai mulți arheologi ai Institutului de Arheologie al Academiei R.P.R. au efectuat cercetări arheologice de salvare în necropola elenistică.¹⁰ Din colectivul de cercetare au făcut parte: Emil Condurachi, Radu Vulpe, Vasile Canarache (responsabil), Gabriella Bordenache, Constantin Preda, Emilian Popescu, Petre Diaconu, Petre Alexandrescu, Trifu Martinovici, Alexandru Vulpe și arhitect Dinu Teodorescu. Cercetările au dus la descoperirea de noi monumente arheologice, printre ele fiind și singurul mormânt din România în care s-a păstrat, în stare precară de conservare, un papirus datat în secolul al IV-lea a.Chr.

Mormântul a apărut în momentul în care se efectuau lucrări de nivelare a terenului din zona stadionului și a teatrului de vară. Inițial, a apărut un cerc din blocuri de piatră, cu diametrul de 13,55 m pe direcția N-S și 14,20 m pe direcția E-V.¹¹ În partea de vest au apărut urmele unui altar. În mijlocul cercului de piatră s-a observat o groapă rectangulară, ale cărei dimensiuni erau de 3,90X2,25 m.¹² În groapă, arheologii au găsit: un kantharos, o pateră și două farfurioare de mici dimensiuni. Vasele erau acoperite cu firnis negru și erau ornamentate cu almete aplicate.¹³ Pe baza materialelor arheologice descoperite, între care și două monede din timpul împăraților macedoneni Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, mormântul a fost datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr.

Mormântul, orientat E-V, construit din blocuri mari de piatră, lucrate doar pe laturile interioare, a apărut la adâncimea de aproximativ 1,50 m de la nivelul ringului de piatră. Orientarea este aceeași ca la toate mormintele de înhumăție din necropola elenistică, iar dimensiunile mormântului sunt: 2,05X0,85X0,72 m. Capacul era format din trei dale mari de calcar, iar pe el se aflau fragmentele unei coronițe aurite ce imita cununa de lauri, alcătuită din frunze de bronz și bobite de ceramică, prinse pe un cadru de os. Tot pe capac au mai apărut resturi de coji de ouă.

Continuând cercetările, arheologii au mai găsit un schelet bărbătesc, aflat într-o stare precară de conservare, cu lungimea de 1,75 m. Pe craniu avea o

¹⁰ Constantin Preda, Emilian Popescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, pp. 445- 448.

¹¹ *Ibidem*, p. 445.

¹² *Ibidem*, p. 446.

¹³ Constantin Preda, *Callatis*, p. 27.

coroniță asemănătoare cu cea de pe capac și boabe de grâu. Au mai apărut resturi de țesături de la îmbrăcăminte și fragmente de la încălțăminte defunctului. Spre marea surprindere a cercetătorilor, între oasele mâinii drepte și peste oasele bazinului au fost descoperite fragmentele unui papirus, înfășurat ca un *volumen*, cu dimensiunile de aproximativ 0,30X0,05 m.¹⁴ Se întâmpla în ziua de 18 mai 1959 și arheologii au hotărât ca papirusul să rămână acoperit, în mormânt, până la sosirea unui renumit specialist de la Moscova.

După descoperirea papirusului de la Mangalia, un alt papirus a fost scos la suprafață, din mantaua unui tumul ridicat peste un mormânt din piatră, la Derveni, în Grecia.¹⁵ Pe teritoriul Europei, un al treilea papirus este consemnat, în literatura de specialitate, ca fiind descoperit la Herculaneum, în Italia.¹⁶ Referitor la papirusul de la Derveni, deși o mare parte din el era carbonizată, după un an de la descoperire a fost publicat conținutul textului pe care trecerea timpului nu a reușit să-l distrugă în totalitate.¹⁷ Acesta reprezintă comentariul unui poem religios, din care s-au păstrat doar 18 versuri. Mormântul de la Derveni a fost datat în jurul anului 300 a.Chr.¹⁸

Revenind la subiectul nostru, după aproape două săptămâni de la descoperirea papirusului a sosit, la Mangalia, Mihail Alexandrovici Alexandrovskii - șeful Departamentului de restaurare din cadrul Muzeului Artelor Plastice de Stat *A.S. Pușkin* din Moscova. El a adunat fragmentele de papirus și, împreună cu specialiștii români, le-a dus la Institutul de Arheologie din București. Pentru că în România nu existau condiții pentru conservare, Prezidiul Academiei R.P.R. a hotărât ca papirusul să fie trimis la Moscova.

Între Academia Română și Academia U.R.S.S. exista o veche colaborare. Mihail Alexandrovskii era și membru al Consiliului de restaurare la Galeria *Tretiakov*, dar, în același timp, conducea și Atelierul de restaurare al artelor aplicative din Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova. Acestea sunt și motivele pentru care cercetătorii români, pentru a salva papirusul de la distrugere, au hotărât că este mai bine să-l trimită la Moscova. Ca urmare, în ziua de 5 iunie 1959, prof. Radu Vulpe, reprezentantul părții române, a predat papirusul, prin *Proces verbal*, lui Mihail Alexandrovskii, reprezentantul părții sovietice.

¹⁴ Constantin Preda, Emilian Popescu, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 447.

¹⁵ D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, p.151.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 152-153.

¹⁸ *Ibidem*, p. 156.

INFORMAȚIILE DIN PUBLICAȚIILE ROMÂNEȘTI

De reținut este faptul că, timp de jumătate de secol, despre soarta acestui papirus nu s-a mai știut nimic, în România. În lucrările de specialitate au apărut informații potrivit cărora papirusul a fost distrus în momentul în care a intrat în contact cu aerul și lumina soarelui. Specialiștii muzeului callatian, în ghidajele pe care le efectuau la mormântul cu papirus, le spuneau vizitatorilor că papirusul nu mai există, că s-a distrus în momentul în care a fost scos din pământ. Conform altor informații, neoficiale, rușii refuzau să ne înapoieze singurul papirus descoperit pe teritoriul României.

D.M. Pippidi, în lucrarea *Studii de istorie a religiilor antice*, scrie că papirusul nu s-a putut salva. „Cu opt ani în urmă, descoperirea într-un mormânt din Callatis a unui papir grec, în condiții care îndreptățeau nădejdea că ar putea fi salvat, stârnea în lumea științifică o vâlvă cu atât mai legitimă, cu cât evenimentul era mai rar.”¹⁹ După câteva pagini, autorul reia ideea: „Aceasta ne face să ne gândim cu amărăciune la papirul callatian, prăpădit înainte de a fi identificat...”²⁰ iar la o altă pagină notează: „Se poate deci spune că – în măsura în care ar fi fost salvat – papirul din Mangalia s-ar fi numărat printre cei dintâi în dată din câți ne sunt astăzi cunoscuți, tot atât de vechi ca mormântul, poate chiar mai vechi, dacă presupunem că sulul era proprietatea defunctului și că achiziționarea lui nu se va fi făcut chiar în ultimul an de viață al acestuia”.²¹

În volumul *Din Istoria Dobrogei*, D.M. Pippidi consemnează următoarele: „Despre un nivel notabil al culturii în orașele grecești din Dobrogea vorbesc și unele descoperiri întâmplătoare, ca aceea a papyrusului ieșit la iveală în 1959 într-un mormânt din Callatis, după toate probabilitățile aparținând secolului al IV-lea î.e.n. Oricare ar fi fost cuprinsul documentului, care n-a fost încă studiat, e limpede că deprinderea de a îngropa împreună cu defuncții texte literare sau filozofice nu se putea răspândi decât într-un mediu cultivat, unde scrierile și scriitorii se bucurau de prețuire și unde, cum s-a

¹⁹ *Ibidem*, p. 151.

²⁰ *Ibidem*, p. 156.

²¹ *Ibidem*, p. 157.

relevat înainte, manuscrisele literare și filozofice se importau cu regularitate odată cu celelalte produse ale metropolei”.²²

În *Dicționarul enciclopedic de artă veche a României*, apărut în anul 1980, la pagina 214 se menționează: „În centrul tumulului se afla groapa mormântului, acoperită cu o lespede pe care era prinsă o coroană de lauri în bronz; în mormânt, deasupra scheletului, altă coroană asemănătoare, un cerc de ouă de pasăre, de mărimi diferite, dispuse pe suprafața mormântului, iar în mâna scheletului un rulou de papyrus – *volumen* – care s-a dezagregat în contact cu aerul.”²³

Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, publicată în anul 1994, nu face nicio referire cu privire la existența papirusului. Textul integral, legat de subiectul nostru, este următorul: „Cel mai interesant rămâne mormântul cu papirus din a doua jumătate a sec. 4 î.Hr., descoperit în cista din centrul unui tumul cu ring de piatră, și considerat a fi aparținut unui inițiat în misterele orfice.”²⁴

O altă informație despre mormântul cu papirus o avem din volumul *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, unde se precizează: „Descoperirea unui papirus într-un mormânt (datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.Hr.) este o dovadă a atenției pe care, încă de timpuriu, callatienii o acordau textelor scrise.”²⁵

În micromonografia *Callatis – Mangalia. 2500*, la pagina 42, se pot citi următoarele: „Cele mai vechi morminte datate în secolul IV î.Hr. se află la numai 50 m nord de colțul de nord-vest al incintei callatiene și au în partea centrală celebrul mormânt tumular descoperit în 1959, al cărui înhumat în cistă de piatră mai conserva un papirus, databil în aceeași perioadă.”²⁶

Din *Istoria Dobrogei*, publicată de Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu, în anul 1998, aflăm că: „Relevant pentru nivelul cultural la Callatis, este cunoscutul mormânt cu papirus, descoperit într-un tumul datat în sec. IV a.H.

²² Idem, „Străinii de peste mări”, în D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, în *Din istoria Dobrogei*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965, p. 246.

²³ Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 214.

²⁴ Constantin Preda (coord. șt.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, A-C, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 244.

²⁵ M. Petrescu-Dâmbovița (coord.), *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Editura didactică și pedagogică, București, 1995, p. 143.

²⁶ Valeriu Georgescu, Stoica Lascu, *Callatis – Mangalia. 2500. Micromonografie*, S.P. „Buc.-Noi”, Mangalia, 1995, p. 42.

Deși conținutul acestui prețios document – unic în țara noastră – n-a putut fi deslușit (s-a descompus imediat după ce a luat contact cu aerul) se poate înțelege că cel care îl avea în mână, în lăcașul sepulcral, ori era un poet, ori un filozof sau literat – oricum un personaj important al Cetății.²⁷

După cum se poate observa, oamenii de știință români erau ferm convinși că papirusul a fost definitiv distrus. Din acest motiv, unii cercetători evitau să vorbească despre soarta sa, rezumându-se doar la prezentarea descoperirii, dar subliniind, totodată, valoarea sa istorică și culturală.

INFORMAȚIILE DIN PUBLICAȚIILE RUSEȘTI

În schimb, în ziarul „Moscow News”, publicat în ziua de 21 decembrie 1968, au apărut informații despre papirus. Intervievat de reporter, Mihail Alexandrovskii a declarat următoarele: „Papirusul era situat în centrul mormântului. Pe lângă cununa de lauri, existau mici mărgelile ceramice modelate asemănător fructelor de pădure. Existau, de asemenea, resturi de țesături și resturi de la sandalele din piele. Partea principală a papirusului era strânsă în mâna scheletului, dar erau resturi împrăștiate peste tot. Mi-am luat un pulverizator pentru conservare și am început să pulverizez în primul rând însemnările cu litere grecești, care ar fi putut fi identificate. Dar preparatul nu a reușit să pătrundă, iar papirusul nu s-a întărit. Așa că am crescut concentrația soluției. Nici acest lucru n-a avut efect. Nu a fost suficient până nu am făcut o soluție mai puternică, după care papirusul a început să se întărească. Am terminat lucrul la Moscova, după care am trimis papirusul înapoi, în România, pentru descifrare.”²⁸

Declarația cercetătorului ne surprinde, întrucât papirusul a rămas la Moscova până în august 2011. De la dr. Alexander Lesovoy, directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, am aflat că, într-adevăr, fusese întocmită documentația pentru trimiterea papirusului în România, doar că nu a mai mers nimeni să-l ia și să-l aducă în România.

În anul 1973, au fost publicate noi informații despre mormântul cu papirus, în volumul *Археология Румынии (Arheologia României)*, editat la Moscova de: Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de Arheologie și Institutul de Istorie. La paginile 169-171, G.B. Fedorov și L.L. Polevoi

²⁷ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 62.

²⁸ E. Minayev, „He Resurrects Art”, în *Moscow News*, nr. 51 (938), 21.12.1968.

menționează că ar trebui să se acorde atenție unor morminte speciale, cum este cel descoperit la Mangalia. „Cea mai remarcabilă descoperire a fost făcută în anul 1959, când a fost descoperit așa-numitul *mormânt cu papirus*, datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr. Groapa mormântului este de formă dreptunghiulară, adâncită în pământ până la 1,50 m, formată din blocuri de calcar și acoperită cu trei dale de piatră. La suprafață era înconjurată de un cerc din blocuri de piatră, cu diametrul de 14,00 m. Pe una din părți a fost construit un mic altar din piatră, probabil pentru efectuarea ritualului de înmormântare. Deasupra construcției funerare a fost înălțat un tumul, care nu a fost identificat în mod clar. În mantaua tumulului au fost găsite patru vase grecești, iar pe dalele care acopereau mormântul au fost descoperite rămășițele unei coronițe. Această coroniță era alcătuită din frunze de dafin, realizate din bronz aurit, cu fructe din lut ars, așezate pe un cadru de os. În mormânt, în poziție întinsă pe spate, zăcea un schelet peste care au fost găsite urme de țesături. Lângă schelet a fost găsită o altă coroniță, similară cu prima, precum și resturile unui papirus cu text în limba greacă. Aceasta este prima descoperire de acest fel din România. Papirusul era într-o stare precară de conservare. Dar munca foarte dificilă, complexă și minuțioasă a cercetătorilor sovietici a dus la reușita conservării acestui papirus. Nu s-a reușit încă descifrarea textului.”²⁹

Acesta este fragmentul pe care dr. Ion Pâslaru l-a citit, la Moscova, la scurtă vreme după publicarea cărții, când lucra pentru teza sa de doctorat. Ajungând să lucreze la Muzeul de Arheologie *Callatis* Mangalia, unde se află renumitul mormânt cu papirus, el și-a amintit de volumul pe care-l citise, în urmă cu mai multe decenii, în capitala Federației Ruse.

Ca urmare, Ion Pâslaru a început demersurile pentru găsirea papirusului trimis la Moscova, în anul 1959, considerat pierdut de lumea științifică românească. Pentru a pleca în Rusia să-l caute, a solicitat sprijin: Academiei Române, Institutului de Arheologie *Vasile Pârvan*, Ministerului de Externe, primarului Municipiului Mangalia și directorului Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia. Președintele Academiei Române din acea vreme, academician Eugen Simion, nu i-a dat niciun răspuns. Directorul Institutului de Arheologie *Vasile Pârvan*, academician Alexandru Vulpe, i-a dat un răspuns negativ, iar Mircea Geoană, ministrul de Externe din acea perioadă, i-a răspuns: „Acest lucru îl vom face în viitor.” Așadar, deși Ion Pâslaru a încercat să obțină

²⁹ G.B. Fedorov, L.L. Polevoi, *Археология Румынии (Arheologia României)*, Moscova, 1973, pp. 169-171.

sprijinul autorităților locale și centrale, demersurile sale au rămas fără niciun rezultat.

CERCETĂRILE PENTRU REGĂSIREA PAPIRUSULUI

În anul 2009, când se împlineau 50 de ani de la descoperirea papirusului, am devenit directorul Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia. Unul dintre proiectele pe care mi le-am propus atunci (pe lângă cele de promovare a patrimoniului arheologic al muzeului, cercetări arheologice cât mai numeroase, creșterea numărului de vizitatori și multe altele) a fost și acela de regăsire și recuperare a singurului papirus descoperit pe teritoriul României. Împreună cu dr. Ion Pâslaru am stabilit pașii pe care trebuia să-i urmăm, pentru a afla unde se află acest deosebit de important artefact. În octombrie 2010, i-am cerut domnului Pâslaru să plece la Moscova, să găsească informații despre papirus. Mi-am dorit să merg și eu în capitala Federației Ruse, dar, pentru a reduce cheltuielile deplasării, am hotărât că este mai bine să plece singur.

Pe lângă faptul că vorbește la perfecție limba rusă, domnia sa cunoștea câțiva profesori universitari și specialiști în arheologie din capitala rusească. A ajuns la Kiev cu trenul, dar nu a reușit să meargă mai departe, până la Moscova, întrucât, în acele zile, se instituisse starea de carantină la granița dintre Federația Rusă și Ucraina. Cu toate acestea, a aflat de la prof. Toșcev Ghenadii, din Zaporozhie, informații despre arheologul rus Fedorov Gheorghii, care îl întâlnise pe Mihail Alexandrovskii. Acesta din urmă îi arătase papirusul, după ce îl conservase. Tot atunci l-a cunoscut și pe prof. Serghei Vnukov, care lucra la Institutul de Arheologie al Federației Ruse. Ion Pâslaru i-a cerut și lui ajutorul. Prin el a reușit să ia legătură cu specialiștii Muzeului Artelor *A.S. Pușkin* din Moscova, dar acolo nimeni nu avea informații despre papirus. Așadar, această primă încercare, de a ajunge la Moscova, s-a finalizat fără succes și nu am aflat nicio informație concretă despre locul în care s-ar putea afla papirusul.

În februarie 2011, i-am cerut din nou domnului Pâslaru să plece la Moscova. Ajuns în capitala Federației Ruse, s-a întâlnit cu academicianul Liudmila Ivanovna Iovleva, directorul adjunct al Galeriei *Tretiakov* din Moscova. Aceasta i-a făcut cunoștință cu nepoata lui Mihail Alexandrovskii, Divova Nina Glebovna, care lucra și ea la Galeria *Tretiakov*. La recomandările ei, a luat legătură cu Popova Tatiana Vladimirovna, directorul adjunct al Muzeului *Pușkin* și, cu ajutorul acesteia, a început personal căutările în arhiva

muzeului. Acolo a găsit numeroase informații despre Mihail Alexandrovskii, printre care și lista publicațiilor sale.

Următorul pas a fost să meargă la Biblioteca *Lenin* din Moscova, unde a făcut copii după materialele publicate de Alexandrovskii. În urma studierii articolelor, și cu ajutorul prof. univ. dr. Evghenii Iarovoi, șeful Catedrei de Arheologie, Istoria Lumii Vechi și a Evului Mediu, a Universității Regionale de Stat din Moscova, a ajuns la concluzia că papirusul ar putea fi la Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, deși nu avea nicio informație certă în acest sens.

Nevoit să se întoarcă la Mangalia, pentru că îi expira viza, Ion Pâslaru a continuat să țină legătura, prin telefon și *e-mail*, cu reprezentanții instituțiilor mai sus menționate. A urmat o perioadă în care am redactat numeroase adrese, din partea Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia către: Universitatea Regională de Stat din Moscova, Muzeul *Pușkin* din Moscova, Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, Academia Română, Institutul de Arheologie *Vasile Pârvan* din București, Ministerul de Externe al României, Ambasada României din Moscova, Consulatul Federației Ruse de la Constanța etc. După câteva luni, am fost informați că papirusul a fost găsit la Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova.

A urmat corespondența cu Primăria Municipiului Mangalia, prin care solicitam suplimentarea bugetului muzeului pentru cheltuielile de deplasare la Moscova și readucerea în țară a papirusului, în condiții maxime de securitate. De asemenea, au mai fost necesare diverse formalități: solicitări, acorduri, împuterniciri etc.

Directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, dr. Alexander Lesovoy, ne-a sugerat să fim de acord cu efectuarea unor cercetări amănunțite, pentru a se stabili starea papirusului, după jumătate de secol de la finalizarea conservării. Era firesc să știm dacă metoda și substanțele folosite pentru conservare au fost alese corect și pentru această operațiune era nevoie de acordul părții române. În calitate de director al Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia mi-am dat acordul, iar specialiștii de la Moscova s-au întrunit pentru a analiza papirusul. Concluzia a fost că se află într-o perfectă stare, la fel ca în anul 1961, când Mihail Alexandrovskii a finalizat procesul de conservare.

Pentru ca papirusul să poată fi predat Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia, directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* a cerut

aprobarea Ministerului Culturii din Federația Rusă, pe care a primit-o în iunie 2011.

După rezolvarea tuturor acestor probleme, în ziua de 8 august 2011, împreună cu dr. Ion Pâslaru, am plecat la Moscova pentru a readuce în țară, după 52 de ani, singurul papirus descoperit pe teritoriul României. Pentru a-l putea recupera, am primit sprijinul Academiei Române și, în mare măsură, al președintelui acesteia, academician Ionel Haiduc. Mai mult, domnia sa l-a împuternicit pe dr. Ion Pâslaru ca expert și reprezentant al Academiei Române.

Ajunși la Moscova, am mers la Ambasada României, unde am fost primiți de Vasile Joroveanu, secretar I al Ambasadei, care, în zilele ce au urmat, ne-a însoțit la Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar*. Vasile Joroveanu fusese împuternicit de ambasadorul României la Moscova, Constantin Grigorie, să ne ajute să readucem papirusul în țară. Atunci am aflat că Mihail Alexandrovskii a lucrat timp de trei ani pentru a stabili degradarea fragmentelor de papirus, motiv pentru care a primit, din partea statului rus, cea mai înaltă distincție.

La finalul operațiunilor de conservare, în anul 1961, au fost întocmite actele pentru a se trimite papirusul României, dar, din spusele specialiștilor de la Centrul *I.E. Grabar*, nimeni nu a mai venit să-l ceară. Tot atunci am aflat că, în clădirea în care a fost păstrat timp de jumătate de secol, a izbucnit un incendiu, în anul 2009, și multe artefacte au fost distruse. Din fericire, papirusul nostru nu a fost afectat de incendiu.

În cele câteva zile, în care am stat la Moscova, am semnat și ștampilat toate documentele necesare preluării, am încheiat acorduri de colaborare cu Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* și cu Universitatea Regională de Stat din Moscova, am dat interviuri unor publicații rusești, am vizitat Kremlinul, câteva muzee, monumente istorice și vechi lăcașuri de cult din Moscova.

În ziua de 10 august 2011, împreună cu dr. Ion Pâslaru și secretarul Ambasadei României la Moscova, Vasile Joroveanu, am mers la Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, pentru a prelua papirusul. Reprezentantul Ambasadei României avea însă nevoie de o împuternicire din partea conducerii Muzeului de Arheologie *Callatis* Mangalia. Am redactat, semnat și ștampilat această împuternicire, după care Vasile Joroveanu a preluat papirusul prin *Proces verbal*.

În cadrul întâlnirii, directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, dr. Alexander Lesovoy, ne-a felicitat pentru cercetările

noastre perseverente, de regăsire a acestui artefact pierdut timp de jumătate de secol. El a menționat că, pentru asemenea eforturi, în Federația Rusă am fi fost, cu siguranță, decorați de Ministerul Culturii. În acel moment, ne-am gândit că este posibil să primim o astfel de decorație în România, dar au trecut deja cinci ani și nicio instituție a statului român nu a considerat că merităm măcar să ni se mulțumească, pentru această realizare de excepție. Cu prilejul acestei întâlniri, l-am rugat pe dr. Alexander Lesovoy să vină la Mangalia, unde urma să organizăm predarea oficială a papirusului către partea română. Domnia sa a fost de acord, după care papirusul a fost preluat de secretarul Vasile Joroveanu și a fost dus la Ambasada României.

În ziua de 12 august 2011, Vasile Joroveanu mi-a predat papirusul, pe bază de *Proces verbal*, precum și documentele care însoțeau artefactul: Pașaportul de restaurare nr. RP-17/2011; Copia Pașaportului de restaurare nr. K-10 din 1961; Rezultatele cercetării spectrului polen-praf ale papirusului; Concluziile cercetărilor specialiștilor Muzeului de arte plastice A.S. *Pușkin* și CD-ul cu fotografiile papirusului, unele realizate cu raze infraroșii și ultraviolete. Pentru a putea aduce papirusul în țară, aveam nevoie și de o împuternicire din partea Ambasadei Române, pe care am primit-o în aceeași zi.

În dimineața zilei de 16 august 2011, secretarul Vasile Joroveanu ne-a însoțit la Aeroportul *Sheremetyevo*, aflat lângă Moscova, de unde urma să plecăm spre România. În după-amiaza aceleiași zile, la Aeroportul *Otopeni* ne aștepta mașina trimisă de primarul Mangaliei, Mihai Claudiu Tusac, pentru a avea siguranța că papirusul va ajunge în condiții maxime de securitate la Muzeul de Arheologie *Callatis* Mangalia.

CEREMONIA OFICIALĂ DE PREDARE A PAPIRUSULUI

Predarea oficială a papirusului către partea română - un eveniment de importanță națională - a avut loc la Muzeul de Arheologie *Callatis* Mangalia, în ziua de 22 august 2011, în prezența a numeroase oficialități, specialiști în istorie veche și arheologie și oameni de cultură din Mangalia și din județul Constanța. Papirusul mi-a fost predat de către dr. Alexander Lesovoy, directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova.

Au fost prezenți: ambasadorul Federației Ruse la București - Alexandr Anatolievici Ciurilin, viceconsulul Federației Ruse la Constanța - Vitaly German, primarul Municipiului Mangalia - Mihai Claudiu Tusac, directorul Serviciului arheologie din cadrul Ministerului Culturii și Patrimoniului Național

- dr. Mircea Angelescu, prof.univ.dr. Alexandru Avram - de la Universitatea *Le Mans* din Franța, colegi de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța: dr. Gheorghe Papuc, dr. Livia Buzoianu și dr. Gabriel Talmațchi.

De asemenea, au mai participat la ceremonie profesori de la Universitatea Regională de Stat din Moscova și studenți ai prof. univ. dr. Evghenii Iarovoi de la Moscova, specialiști în istorie veche și arheologie din universități și muzee din țară și străinătate, oameni de cultură, pasionați de istorie și numeroși jurnaliști.

Evenimentul a fost bine mediatizat la nivel național și chiar internațional. Mai multe posturi de televiziune, printre care: *Televiziunea Română, TVR Internațional, Antena 1 și Antena 3, PRO TV, Kanal D, Neptun TV*, au transmis momente de la ceremonia oficială de predare-primire. Ulterior, *TVR* și *Neptun TV* au realizat emisiuni speciale dedicate papyrusului. Numeroase ziare naționale și jedețene au acordat largi spații descrierii evenimentului, printre acestea fiind: *Jurnalul Național, Adevărul, România Liberă, Gândul, Cotidianul, Evenimentul Zilei, Financiarul, Jurnalul Literar, Ziua Veche, Telegraf, Cuget Liber, Liderul de Opinie, Ziua de Constanța, Constanțeanul, Litoral, Graiul Dobrogei, Jurnal de Constanța, Replica* și altele. Multe ziare din țară au preluat informațiile transmise de agențiile naționale de presă. Posturile de radio au difuzat informații în direct sau în cadrul emisiunilor de știri, apoi au transmis interviuri realizate în ziua de 11 august 2011 sau în perioada următoare: *Radio România Internațional, Radio România Cultural, Radio Constanța / Radio Vacanța*. Numeroase alte *site-uri* au preluat și au difuzat informațiile apărute în publicațiile menționate.

ÎNCERCĂRILE DE DESCIFRARE A PAPIRUSULUI

În *Raportul de cercetare științifică*, al cercetătorilor de la Centrul de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova, se precizează: „Starea fragmentelor a fost cu mult mai gravă decât s-a presupus. Culoarea tuturor fragmentelor era maroniu-închis, pentru că ele au absorbit produsele descompuse ale cadavrului... pe acest fond s-au putut vedea literele grecești. Fragmentele se aflau pe pământ ud, ceea ce a provocat distrugerea lor.

Fragmentele papirusului erau atât de fragile, încât nu a existat nicio posibilitate de a fi luate fără o consolidare preliminară”.³⁰

Concluziile la care au ajuns cercetătorii ruși, în urma analizării fragmentelor, sunt următoarele: caracterul papirusului este în conformitate cu datarea complexului arheologic – a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr.; numărul mare al fragmentelor (peste 150) și dimensiunile foarte mici nu permit, la ora actuală, descifrarea textului; există speranța obținerii de noi informații în urma aplicării unor noi metode de cercetare. Câteva litere sunt totuși vizibile pe unele fragmente,³¹ așa cum se poate vedea din Anexa 4, în conformitate cu *Anexa științifică a cercetărilor realizate în procesul de restaurare a fragmentelor papirusului de la Mangalia*.

Așadar, după coronițele descoperite pe capacul mormântului și pe craniu, se poate afirma că persoana înmormântată a avut un rol important în cetatea Callatis. Constantin Preda consideră că „Avem de-a face cu un om de vază al orașului, care a adus servicii importante cetății, deci un binefăcător, sau că cel înmormântat este, eventual, un literat”.³² Presupunerile se bazează pe faptul că astfel de distincții le primeau doar acele persoane care se remarcă prin fapte deosebite în activitatea obștească sau în cea cultural-artistică. Aceste presupuneri sunt întărite, bineînțeles, și de papirusul descoperit în mormânt.

Într-o publicație apărută în anul 1966, Radu Vulpe scrie următoarele: „Sunt indicii că e vorba de textul grecesc al unui decret de proxenie de care beneficiase defunctul... Datând din secolul al IV-lea î.Hr., papirusul este unul dintre cele mai vechi documente din această materie, în limba elenă, cunoscute până acum”.³³

D.M. Pippidi nu este de acord cu Radu Vulpe, în sensul că papirusul ar reprezenta un decret de proxenie. El consideră că asemenea dovezi de prețuire se săpau în piatră, nu se scriau pe foi de papirus.³⁴ Mai mult, cercetătorul subliniază că instituția proxeniei se generalizează în perioada elenistică, iar decretul de cinstire sunt scurte, în timp ce papirusul conținea un text destul de

³⁰ *Raportul de cercetare științifică* al Centrului de restaurare științifică I.E. Grabar din Moscova, din 18 iulie 2011.

³¹ *Anexa științifică a cercetărilor realizate în procesul de restaurare a fragmentelor papirusului de la Mangalia*; Anexa 4 din prezentul studiu reprezintă literele grecești descifrate de cercetătorii ruși.

³² Constantin Preda, *Callatis*, p. 27.

³³ *Vechi focare de civilizație: Istria, Tomis, Callatis*, București, 1966, p.86.

³⁴ D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, p. 158.

lung. În final, D.M. Pippidi concluzionează: „Natura papirusului trebuie să fi fost fie literară, în sensul larg al cuvântului, fie religioasă.”

CONCLUZII

Papirusul descoperit în nord-estul Balcanilor, la Mangalia, în anul 1959, datat în secolul al IV-lea a.Chr., este singurul papirus descoperit pe teritoriul României. Imediat după descoperire a fost trimis la Moscova pentru conservare și, timp de jumătate de secol, a fost considerat pierdut de către toți oamenii de știință din România. În vara anului 2011, împreună cu dr. Ion Pâslaru, l-am regăsit la Centrul de conservare *I.E. Grabar* din Moscova, iar în august 2011 l-am readus la Mangalia.

Noi încercăm, în prezent, să descifrăm cuvintele scrise pe papirus, dar munca noastră este aproape imposibilă. Pentru a obține rezultatele așteptate, sunt necesare metode de cercetare mult mai performante. Literele sunt scrise cu cerneală de culoare maroniu-închis și au dimensiunile de 2-3 mm. Pentru a descifra textul, cercetătorii ruși au făcut fotografii cu raze infraroșii și ultraviolete. Activitatea noastră este destul de dificilă, deoarece sunt 154 de fragmente din acest papirus, unele de dimensiuni foarte mici. Noi suntem însă încrezători că vom reuși să descifrăm măcar câteva cuvinte, pentru a putea afla care este natura mesajului conținut de acest important artefact.

În general, pe papirusurile descoperite în morminte erau scrise texte sacre sau rugăciuni, pentru a proteja sufletele defuncților. Tocmai de aceea, eu sunt de părere că papirusul de la Mangalia conține un text religios. Mai există posibilitatea să conțină un text literar, în cazul în care cel înmormântat a fost un poet sau un scriitor.

Cu toate acestea, până vom reuși să descifrăm măcar câteva cuvinte, pot să afirm că cetatea Callatis a fost un important centru cultural în perioada elenistică. O demonstrează inscripțiile descoperite la Mangalia, reprezentările unor dascăli pe unele monumente funerare și scriitorii antici din vechea cetate, printre care: Istros din Callatis, Demetrios din Callatis, Herakleides numit și Lembos și retorul Thales. Papirusul nu face altceva decât să confirme faptul că, în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr., în cetatea Callatis se acorda o atenție deosebită culturii și educației.

Precizez că acest papirus, unic în România, se păstrează astăzi la Muzeul *Callatis* din Mangalia și datorită unor oameni de cultură slavi, printre

care îi menționez pe: Mihail Alexandrovici Alexandrovskii - șeful Departamentului de restaurare din cadrul Muzeului Artelor Plastice de Stat *A.S. Pușkin* din Moscova - a salvat papirusul de la distrugerea sa totală; Evghenii Iarovoi - profesor universitar, doctor habilitat în științe, șeful Catedrei de Arheologie, Istoria Lumii Antice și a Evului Mediu a Universității Regionale de Stat din Moscova - ne-a ajutat să regăsim papirusul la Moscova; Alexander Lesovoy - directorul Centrului de restaurare științifică *I.E. Grabar* din Moscova - ne-a redat papirusul, oficial, în ziua de 22 august 2011, la Muzeul de Arheologie *Callatis* din Mangalia.

Despre contribuțiile dlui dr. Ion Pâslaru, de regăsire și readucere a papirusului la Mangalia, am amintit pe tot parcursul acestui studiu. S-a născut în urmă cu peste șapte decenii în Basarabia, a fost directorul științific al Muzeului *Lavra Kiev-Pecerskaia* din Kiev până în anul 1996, când s-a mutat în România. Domnia sa a absolvit studiile universitare la Kiev și doctoratul la Moscova, iar după ce s-a stabilit în România a obținut un nou titlu de doctor în arheologie la Universitatea *Ovidius* din Constanța. Din anul 2000 s-a angajat ca muzeograf la Muzeul de Arheologie *Callatis* Mangalia, de unde s-a pensionat în anul 2012. Subliniez faptul că fără ajutorul dlui dr. Ion Pâslaru, acest papirus ar fi rămas (poate pentru totdeauna) la Moscova.

BIBLIOGRAFIE

Documente:

Anexa științifică a cercetărilor realizate în procesul de restaurare a fragmentelor papirusului de la Mangalia.

Concluziile cercetărilor Muzeului de arte plastice A.S. Pușkin

Copia Pașaportului de restaurare nr. K-10, din 1961.

Împuternicire, nr. 2788, din 12.08.2011.

Împuternicire, din 10.08.2011.

Pașaportul de restaurare nr. RP-17/2011.

Proces verbal, nr. 106, din 9 august 2011.

Proces verbal, nr. 2787, din 12.08.2011.

Raportul de cercetare științifică al Centrului de restaurare științifică I.E. Grabar din Moscova, din 18 iulie 2011.

Lucrări generale și lucrări speciale:

- Avram Alexandru, Poenaru Bordea Gh., „Coloniile grecești din Dobrogea”, în *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, Editura Enciclopedică, București, 2010.
- Colesniuc, Sorin Marcel, *Istoria singurului papirus descoperit în România*, Editura Callas Print, Mangalia, 2013.
- Colesniuc, Sorin Marcel, „Un artefact unic în România: papirusul de la Mangalia”, în *Balcania*, Editura Universitaria, Craiova, 2014.
- Colesniuc, Sorin Marcel, „Câteva informații despre papirusul descoperit în necropola elenistică de la Mangalia”, în *Kallatida*, Editura Callas Print, Mangalia, 2014.
- Colesniuc, Sorin Marcel, „Am readus, la Muzeul *Callatis*, unicul papirus antic descoperit pe teritoriul României”, în *Tomisul Cultural*, Anul III, Nr. 3, aprilie-iunie 2015.
- Colesniuc, Sorin Marcel, „Cel mai important artefact din patrimoniul Muzeului *Callatis* - Un papirus cu o vechime de peste două milenii”, în *Datina*, Serie nouă, anul 2, nr. 19, octombrie 2015.
- Fedorov G.B., Polevoi L.L., *Археология Румынии (Arheologia României)*, Moscova, 1973, pag. 169-171.
- Florescu Radu, Daicoviciu Hadrian, Roșu Lucian, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980.
- Georgescu Valeriu, Lascu Stoica, *Callatis – Mangalia. 2500. Micromonografie*, S.P. „Buc.-Noi”, Mangalia, 1995.
- Minayev E., „He Resurrects Art”, în *Moscow News*, nr. 51 (938), 21.12.1968.
- Petrescu-Dâmbovița M. (coord.), *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Editura didactică și pedagogică, București, 1995.
- Pippidi D.M., „Străinii de peste mări”, în D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, în *Din istoria Dobrogei*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965.
- Pippidi D.M., *Studii de istorie a religiilor antice*, Ediția a doua, Editura Teora, București, 1998.
- Preda Constantin, *Callatis*, Editura Meridiane, București, 1968.
- Preda Constantin (coord. șt.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, A-C, Editura Enciclopedică, București, 1994.

Preda Constantin, Popescu Emilian, Diaconu Petre, „Săpăturile Arheologice de la Mangalia (Callatis)”, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.

Rădulescu Adrian, Bitoleanu Ion, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.

Vechi focare de civilizație: Istria, Tomis, Callatis, București, 1966.

Summary:

In this study I have presented the history of the only ancient papyrus discovered in NE Balkan, at Mangalia, in 1959, and the result work of slavic people of culture, who have been instrumental in saving from total destruction. The papyrus was saved from destruction by Mihail Alexandrovskii. Evghenii Iarovoy helped him find, and Alexander Lesovoy returned us this important artifact. Without Mr. Ion Pâslaru, this papyrus would have stayed, perhaps forever, in Moscow.

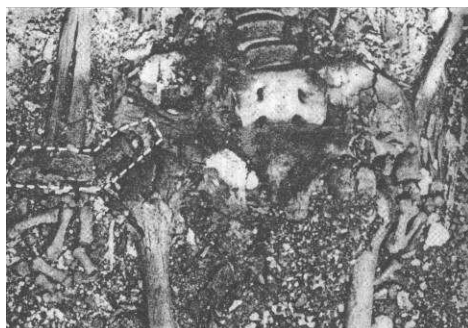
Keywords:

Papirus, Callatis, Mangalia, Balcani, Moscova, Pâslaru, Colesniuc

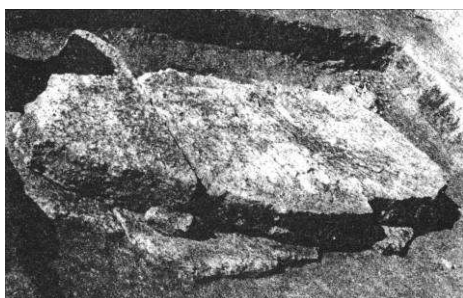
**MORMÂNTUL CU PAPIRUS DESCOPERIT ÎN ANUL 1959
ȘI FRAGMENTE DE PAPIRUS CU LITERE SCRISE ÎN GREACA VECHĂ**

*Mormântul cu papirus și ringul de piatră
(după C. Preda)*

*Papirusul marcat cu linie punctată
(după D.M. Pippidi)*

*Capacul mormântului cu papirus
(după D.M. Pippidi)*

*Mormântul cu papirus
(după C. Preda)*

*Fragment de papirus cu litere scrise în
greacă veche*

*Fragment de papirus cu litere scrise în
greacă veche*

PROCESUL VERBAL DE PREDARE A PAPIRUSULUI

AMBASADA ROMÂNIEI
ПОСОЛЬСТВО РУМЫНИИ
EMBASSY OF ROMANIA

No. 2787/12.08.2011

Ex. nr. 1

PROCES VERBAL

Încheiat astăzi 12.08.2011 între noi, Vasile Joroveanu, secretar I la Ambasada României în Federația Rusă și Sorin Marcel COLESNIUC, directorul Muzeului de Arheologie "Callatis" pentru predarea-primirea papyrusului (împachetat în trei cutii de conservare) datat în secolul IV î.Hr., descoperit în anul 1959 la Mangalia și care s-a aflat în perioada 1959-2011 pentru restaurare și conservare la Centrul de restaurare științifică și artistică "I.E. Grabar" din Moscova, precum și a documentelor legate de studierea acestuia (pașaportul de restaurare nr. RP-17/2011, copia pașaportului de restaurare nr. K-10 din 1961, rezultatele cercetării spectrului polen-praf a papyrusului, concluziile cercetării Muzeului de arte plastice A.S. Puskin, un CD cu fotografii ale studierii papyrusului în infraroșu).

Papyrusul a fost preluat de la Centrul de restaurare științifică și artistică "I.E. Grabar" din Moscova de reprezentantul Ambasadei României în Federația Rusă în baza Actului de returnare nr. 106 din 09.08.2011 și a acordului nr. 2281-05-5 din 24.06.2011 al Departamentului pentru patrimonial cultural și arte plastice al Ministerului Culturii din Federația Rusă.

Am predat

Secretar I

Vasile JOROVEANU

Am primit

Directorul Muzeului de Arheologie "Callatis"

Sorin Marcel COLESNIUC

CEREMONIA DE PREDARE A PAPIRUSULUI

Dr. Sorin Marcel COLESNIUC, Vasile JOROVEANU, dr. Ion PÂSLARU, dr. Evghenii IAROVOI

Dr. Sorin Marcel COLESNIUC, secretar Ambasada României Vasile JOROVEANU, dr. Ion PÂSLARU

Dr. Sorin Marcel COLESNIUC, dr. Ion PÂSLARU, dr. Alexandr LESOVOY

Dr. Alexandr LESOVOY, dr. Sorin Marcel COLESNIUC

Dr. Ion PÂSLARU, viceconsulul Vitaly GERMAN, primarul Mihai Claudiu TUSAC, ambasadorul Alexandr CIURILIN, dr. Alexandr LESOVOY, dr. Sorin Marcel COLESNIUC

LITERELE SCRISE ÎN GREACA VECHĂ, DESCIFRATE PE PAPIRUS

AZ?.....
 Φ
 ... HN
 ON
 EI?NA[
 AB
 PA

HΛΘ[Ω?..
 EP? ..

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 3a și 3b

]tov [

]?N?[

ΔA

Cutia nr. 1, fragmentele nr. 6 și nr. 8

[.]
 Δ]EP[
]E[

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 7

...
 1. NH
 2. AΙΣX..
 3. ENT
 4. .[Ω]
 ...

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 9

.....O.....
 X?.....
 KAN.....ΛY...

] HAΘA .I?A?[.....
]. AN

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 21

...
 ...
 1. .. A]Λ.I [N] ... A?K?
 2. [E]Π[ΓO[
 3. .ΞEP .. [N]
 4. .EΓX[

Cutia nr. 3, fragmentul nr. 2

1 [.]
 2 Λ?I?Π/Ω?Π
 3 [.]P[.]

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 28

]NΠA[

 - v ΠA-

Cutia nr. 1, fragmentul nr. 34

POLONIA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI KAZIMIERZ AL III-LEA WIELKI. UNIREA POLONIEI CU LITUANIA

Prof. univ. dr. Constantin GEAMBAȘU

În anul 1333, în urma morții lui Łokietek, tronul Poloniei va fi ocupat de fiul său, **Kazimierz al III-lea Wielki (Cazimir cel Mare, 1333-1370)**. În perioada domniei sale se înregistrează un progres esențial în diferite compartimente ale vieții economice, sociale și politice, precum și o creștere deosebită a importanței Poloniei în plan extern, îndeosebi în zona central-europeană.

Kazimierz Wielki s-a dovedit un diplomat și politician înzestrat cu simțul clarviziunii. După încoronare (1333), prima sa grijă a fost aceea de a asigura pacea din partea cavalerilor teutoni și a cehilor, cărora nu le-ar fi putut face față cu siguranță. Pentru ca Ioan al Boemiei să renunțe la pretențiile asupra coroanei Poloniei, a fost dispus să accepte situația din Silezia, unde majoritatea prinților erau de acord cu suzeranitatea regelui ceh, dar și plata unei considerabile sume de bani (acordul de la Višehrad, din 1335, continuat cu recunoașterea pierderii Sileziei, în 1339). În felul acesta, Kazimierz și-a atras doi aliați, Ungaria și Boemia, pentru arbitrarea conflictului său cu teutonii.

În urma arbitrajului, s-a convenit ca Polonia să ofere Pomerania cavalerilor teutoni, „ca operă de caritate a polonezilor”, în schimb ordinul trebuind să returneze Kujavia și Dobrzyń³⁵. Întrucât Pomerania, prin ieșirea sa la mare, constituia pierderea cea mai importantă pentru coroană, regele polon a demarat un proces, deschis cu acordul papei, în 1339, la Varșovia, prin care a obținut de la teutoni (e adevărat, doar pe hârtie), teritoriile pierdute. Pentru că nu s-a putut pune în practică sentința procesului, Kazimierz a fost obligat să cedeze și să semneze un tratat de pace cu ordinul în 1343, la Kalisz, pe baza deciziilor arbitrare din 1335.

Sistemul de alianțe politice practicat mai înainte de Władysław Łokietek, tată lui Kazimierz, s-a dovedit a fi, pentru moment, foarte eficient. Fiul încheie o alianță cu dinastia ungară Andegeven, stabilind la consiliul de la

³⁵ Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, All, 2001, p.45.

Višehrád, din 1339, că, în cazul în care nu va avea urmași, coroana Poloniei să treacă dinastiei ungare³⁶.

În perioada domniei lui Kazmierz, după asigurarea în acest fel a unor condiții mai pașnice, are loc expansiunea polonezilor spre teritoriile de est. Între anii 1344-1349, Kazmierz Wielki va ocupa orașele Przemyśl și Sanok, iar în anii următori Halici, Lvov, Vladimir și Brest³⁷. Expansiunea spre est a fost posibilă și pentru că vărul său, Bolesław de Mazovia, fusese ales, în jurul anului 1325, principe de Galiția (Halici) și Volînia după stingerea dinastiei autohtone, cu care se înrudea.

Cnezatele Halici și Volînia, parte componentă a fostului stat Rusia kieveană, au marcat începutul unui conflict de lungă durată între Polonia, mai apoi Lituania, și Rusia, prin intermediar ucrainean. Cnezatele au fost pentru prima dată unite de către cneazul Roman (1199-1205), fiul lui Mstislav al II-lea al Kievului. Acesta, apărându-se împotriva puternicilor și invidioșilor vecini din vest, polonezii și ungurii, a murit subit într-o luptă cu polonezii, după ce-și extinsese supremația asupra Kievului. După moartea lui Roman, Andrei al II-lea, regele Ungariei, la invitația văduvei lui Roman, s-a declarat protector al celor doi fii mai mici ai acesteia, Daniil și Vasilko. Ungurii dețineau deja provincia cunoscută astăzi sub denumirea de Rusia subcarpatică, locuită de o populație slavă ce vorbea aceeași limbă cu cea din Halici-Volînia. Ei abia așteptau să-și extindă dominația asupra teritoriilor slave de dincolo de Carpați. Profitând de ocazie, Andrei al II-lea a ocupat capitala, Halici, arogându-și titlul de „rege al Galiției și Volodimiriei” (Volodimiria, Lodomeria fiind numele sub care era cunoscută Volînia), titlu pe care regii Ungariei l-au păstrat până în 1918, ca și pe cel de „rege al Serbiei, Bosniei și Bulgariei”. Fiul lui Andrei, Koloman, a fost mai apoi încoronat rege al Galiției. Aliatul și socrul lui Andrei, Leszko de Cracovia, a ocupat Przemyśl și Brest, lăsând restul Galiției ungurilor și anumite părți din Volînia fiilor lui Roman. Conflictele dintre polonezi și unguri au dus la cucerirea Haliciului de către Mstislav, un alt membru al dinastiei Riurik.

Halici și Volînia au fost întregite și unite din nou de fiii lui Roman, Daniil și Vasilko, care nu numai că au reușit să obțină controlul asupra

³⁶ Natalia Cantemir, *Faptele polonezilor. Un izvor de cunoaștere europeană*, Iași, Ankarom, 1996, p.63.

³⁷ Unii cercetători văd în orientarea spre Est a politicii externe a lui Kazmierz Wielki germeii viitoare împărțiri a Poloniei (J. Tazbir, *Polska na zakrętach dziejów*, Varșovia, 1997, p.6; A. Furdal, *Jak był Polakiem w Unii Europejskiej*, Wrocław, 2003, p.42-45).

întregului teritoriu al Volîniei, dar l-au și expulzat din Halici pe cneazul Rostislav, ginerele regelui Ungariei (1245). Cu toate acestea, datorită pericolului tătar, Daniil a încercat să mențină relații bune cu Polonia și Ungaria, adresându-se chiar papalității pentru ajutor. Inocențiu al IV-lea (1243-1254) a promis să organizeze o cruciadă împotriva tătarilor. Daniil a acceptat să devină romano-catolic și a fost încoronat rege al Haliciului (Galiției) în 1253, cu o coroană trimisă de papă. Când a văzut totuși că papa era incapabil să-și țină promisiunile și că de la Roma nu venea nici un ajutor, Daniil a cedat în fața opoziției provocate acasă de încercarea sa de reunificare și a renunțat la alianța cu papalitatea.

După moartea lui Daniil (1264) și a fratelui său, Halici-Volînia a redevenit curând ținta vecinilor lacomi - Polonia, Ungaria, Lituania. În același timp, nici fiii lui Daniil nu-și ascundeau ambiția de a-și extinde autoritatea asupra unor teritorii ungare, poloneze și lituaniene. Acesta era mai ales cazul lui Lev, cel mai energic dintre ei, întemeitorul orașului Lvov. După dispariția dinastiei lui Roman, nobilii l-au ales rege pe Bolesław-Iuri, un principe polonez de Mazovia și o rudă a conducătorilor anteriori. Vecinii au profitat de nemulțumirile supușilor ortodocși față de guvernarea noului principe catolic, el fiind otrăvit (1340) de către susținătorii lituanienilor. Intervenția lui Kazimierz al III-lea, regele Poloniei, acționând în colaborare cu regele Ungariei, cu care a încheiat un tratat secret (1339), care a pretins succesiunea, invadând orașul Lvov, a micșorat șansele Lituaniei de a obține întregul teritoriu (nobilii l-au preferat ca succesor al lui Bolesław pe prințul lituanian Lubart, unul dintre cei șapte fii ai lui Gedymin). Lubart a ocupat Volînia și l-a forțat pe regele polonez să se retragă din Galiția. El a recunoscut supremația tătarilor și a primit ajutor de la ei în lupta sa cu polonezii. După moartea ducelui lituanian Gedymin, în 1341, și divizarea marelui ducat între cei șapte fii ai săi și fratele său, demnitatea de mare duce a fost asumată din 1345 de către Olgierd (1341-1377). Atacați de teutoni, lituanienii, sprijiniți de supuși ruși, au fost învinși în 1348. Kazmierz a profitat de această ocazie pentru a ocupa Galiția, cu Lvov, în 1349. Pînă în 1772, anul primei scindări a Poloniei, Halici (Galiția) a făcut parte din regatul polonez, iar Volînia a fost inclusă în Lituania³⁸.

Marele Ducat al Lituaniei era condus pe atunci de marele duce, numit și domnitor. Acesta conducea ajutat de rudele sale: prinți, cneji și alți magnați care alcătuiau consiliul familiei. Cnejii ocupau treapta cea mai de sus a ierarhiei

³⁸ Dvornik, *op.cit.*, p.190-191.

sociale, fiind urmași de boieri care, pentru a dispune de pământ, erau obligați la servicii militare. Cea mai numeroasă clasă o constituiau *włościanie* (gospodari mărunți, țărani). Ei trebuiau să îndeplinească în folosul stăpânului diferite servicii, să construiască și să repare cetățile, podurile și drumurile. Mulți dintre ei deveneau robi pe moșia principilor, cnejilor sau a boierilor. Orașul Vilnius, cel mai dezvoltat în acea perioadă, subordonat nemijlocit marelui duce, constituia pe atunci un mare centru comercial. Majoritatea populației Ducatului, aproximativ 80%, era ruteană pravoslavnică, provenind din vechile principate rutene. Lituanienii au preluat cultura lor îmbogățită cu influențe bizantine, limba rusă devenind limba oficială în stat.

Kazimierz a fost supranumit Wielki (cel Mare) nu atât pentru faptele sale de vitejie (deși a fost antrenat în campanii importante împotriva cavalerilor teutoni, a cehilor, lituanienilor și mongolilor), cât pentru talentul și aptitudinile dovedite în organizarea statului, în promovarea vieții economice, a comerțului și a culturii. În 1355 ultimul principe al Mazoviei i-a recunoscut suveranitatea, această provincie fiind adăugată și coroanei poloneze, iar, după includerea Kujaviei și, mai apoi, a Poloniei Mari, în 1358, a realizat unitatea mult dorită.

Politica economică și financiară în timpul lui Kazimierz Wielki. Ca urmare a unei politici externe flexibile, Kazimierz Wielki ajunge la extinderea teritoriilor poloneze și la încheierea unor tratate internaționale, care să asigure integritatea teritorială³⁹. Se conturează două mari zone de intense schimburi economice, aflate la extremitatea de nord și de sud a Poloniei. Este vorba de Liga Hanseatică, la nord, care cunoaște în secolul al XIV-lea cea mai mare dezvoltare datorită comerțului cu cetățile de la Marea Neagră și cu porturile din Extremul Orient⁴⁰. Baltica devine zona comerțului cu cereale, cherestea și

³⁹ Wyrozumski, *Historia Polski do roku 1505*, Varșovia, 1979, p.223-237.

⁴⁰ Liga Hanseatică (Hansa) a fost o asociație comercială a orașelor medievale germane, ale cărei origini nu sunt cunoscute. La început, viza comerțul exterior. Pe măsură ce Germania avansa spre Răsărit și în noile teritorii (regiunea Balticii, țările slave) apăreau așezări germane, asociațiile urbane și ghildele meșteșugărești începeau (din secolul al XIII-lea) să se organizeze în ligi. Cea mai importantă era compania negustorilor germani ce avea sediul la Visby, care mai apoi a întemeiat o filială la Novgorod. La Londra, unde negustorii germani făceau comerț din secolul al XI-lea, privilegiile acordate locuitorilor din Köln s-au extins asupra celorlalți germani de acolo, care a dus la formarea unei Hanse. Treptat, în Hansă au intrat și orașe din Olanda și Polonia, atrase de securitatea și ajutorul reciproc asigurat de asociație. Spre secolul al XVI-lea, disensiunile interne, pierderea treptată a libertăților promovată de principii germani, creșterea și centralizarea celorlalte state europene, dezvoltarea navigației olandeze și engleze ș.a. au dus la o scădere de prestigiu accentuată. Ultima dietă a Hansei a avut loc la Lübeck în 1669, dar liga nu s-a dizolvat niciodată formal. Lübeck, Hamburg și Bremen sunt cunoscute încă în calitate de orașe hanseatice.

blănuri. Drumurile comerciale de tranzit trec prin Polonia. Marii negustori de la Marea Baltică și cei din sudul Poloniei (Cracovia și Wrocław) își extind interesele și în alte centre comerciale europene (Novgorod, Caffa, Lübeck, Praga, Veneția, Nürnberg, Köln).

Drumurile de acces spre Marea Baltică vor impulsiona și dezvoltarea agriculturii. Creșterea productivității agricole a fost susținută de introducerea pe scară largă a lucrării pământului în arendă, de aici provenind surplusul de produse care a determinat dezvoltarea comerțului intern și extern. Comerțul cu cereale era extrem de rentabil, de aceea o parte din capitalul obținut în mediul orășenesc era investit în agricultură. În secolul al XIV-lea se dezvoltă în continuare mineritul (extracția minereului de fier, a sării și a metalelor neferoase). Se dezvoltă extrem de mult orașul Cracovia, unde existau peste 15 ateliere de tăbăcărie și de prelucrarea metalelor.

Se observă în această perioadă și o creștere demografică în mediul rural și orășenesc, datorită înlesnirilor și privilegiilor acordate coloniștilor. Alături de germani, veniți în număr mare încă din secolul trecut, în Polonia își fac apariția cehi, italieni, maghiari, evrei și armeni, aceștia din urmă așezându-se îndeosebi la Lvov și în regiunea din jur.

În timpul domniei lui Kazimierz Wielki, statul polon avea o suprafață de 270.000 de km² și o populație de 2.500.000 de locuitori. Cea mai mare densitate revine zonelor Małopolska și Silezia. Cracovia avea în perioada respectivă peste 10.000 de locuitori, în timp ce Poznań și Sandomierz numărau aproximativ 5.000. Numărul locuitorilor în orașele mai mici nu depășea 1000. În conștiința poloneză circulă până astăzi sintagma: „/Kazimierz/ A primit /ca moștenire/ o Polonie de lemn și a lăsat una în piatră – Dostał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną”.

În politica externă, dar mai ales în cea internă, având ca obiectiv esențial consolidarea puterii centrale, Kazimierz Wielki s-a sprijinit pe mica nobilime și pe orășeni, care l-au sprijinit pe monarh în toate acțiunile sale. Regele ducea o politică de impulsionare a comerțului autohton, prin legi speciale, emise de cancelaria sa. El va introduce totodată obligativitatea respectării traseului de către negustorii străini, concomitent cu dezvoltarea vămilor și a legilor vamale. O ilustrare a activității economice intense o constituie emiterea în anul 1338 a groșului de argint (*grzywna*), care, alături de celelalte monede străine din aur și argint – groșul, florinul și guldenul – contribuia la intensificarea comerțului extern și intern.

În scopul consolidării puterii centrale și a visteriei coroanei, regele reorganizează legea impozitelor. Vor fi percepute impozite pe circulația mărfurilor (prin organizarea vămilor la punctele de frontieră), pe activități meșteșugărești și comerciale, pe acțiunile de exploatare a domeniilor regale, ceea ce conduce la independența financiară a monarhului față de marii feudali. Erau scutiți de impozite în continuare marii feudali clerici și laici, investiți cu acte de imunitate acordată de predecesorii lui Kazimierz. O cotă însemnată din veniturile coroanei provenea din exploatarea domeniilor regale, administrate de funcționarii teritoriali ai coroanei. Minele de sare (monopol al regelui) erau administrate de jupani. Din anul 1338 apare și prima lege în domeniul mineritului.

Reformele administrative, militare și juridice. Pentru a conduce eficient întregul teritoriu, în spiritul legilor și instrucțiunilor emise la curtea sa, Kazimierz Wielki înființează funcția de staroste (reprezentant al regelui în teritoriu), în a cărei competență intrau problemele legate de administrarea și conducerea unui anumit teritoriu (apărarea orașelor, mobilizarea armatei, strângerea impozitelor, rezolvarea disputelor juridice etc.). Curtea regală capătă o importanță deosebită. Din această perioadă datează funcțiile de prim rang: mareșalul curții (*marszałek*), cancelarul coroanei (*kanclerz koronny*), cancelarul secund (*podkanclerz*), vistiernicul (*skarbi*) etc., preluate ceva mai târziu și de curtea domnitorilor moldoveni, aflați în contact diplomatic permanent cu curtea de la Cracovia. Aceste funcții înalte erau încredințate, de obicei, nobililor cracovieni, care dovedeau loialitate față de rege.

În perioada domniei lui Kazimierz Wielki s-au cristalizat patru straturi sociale distincte: clerul, cavalerii, din care se va constitui ulterior nobilimea (*szlachta*), orășenii (*mieszczaństwo*) și țăranimea (*chłoptwo*). Marii feudali clerici și laici își păstrau în continuare majoritatea privilegiilor imunitare, obținute încă din perioada fărâmițării feudale.

Integritatea teritoriului putea fi păstrată și garantată prin organizarea corespunzătoare a armatei. Un rol important în susținerea armatei îl deținea reprezentantul regal din provincie (starostele). În caz de război, acesta avea obligația de a mobiliza nobilimea din zona administrației sale și de a se prezenta în fruntea ei la locul desemnat de rege. Fostele principate erau conduse de palatinii sau voievozii lor. Funcțiile de voievod sau de castelan – comandanți ai castelelor regale – nu au fost abolite, dar și-au pierdut din importanță. Regele a instituit funcția de staroste pentru fiecare provincie, deținătorii acesteia depinzând de rege. Starostele avea în grijă controlul administrației, problemele

militare și judiciare. Administrația Miciei Polonii era rezervată direct regelui, care a numit mai apoi diferiți demnitari care să-l ajute să-și exercite îndatoririle⁴¹.

Marii feudali aveau obligația de a participa la campaniile militare în fruntea propriilor detașamente de cavaleri (*chorągwie rodowe*). Clerul înalt și cel de rang mijlociu, posesor de moșii obținute în urma imunității, scutit de participarea nemijlocită la campaniile militare, era obligat prin lege să trimită înlocuitori cu întreg echipamentul necesar unui cavaler feudal.

Întreaga nobilime (*szlachta-rycerze*), în urma darurilor primite din partea puterii regale, avea obligația de a participa la campaniile militare conduse de rege. Aceasta constituia forța militară principală a statului, numită mobilizarea publică (*pospolite ruszenie*). Rândurile armatei sporeau în urma înrolării tuturor primarilor de la sate (*soltysi*), obligați datorită funcției să satisfacă serviciul militar, în caz de nevoie, în rândurile cavaleriei. Mobilizarea țăranilor se făcea numai în cazul războaielor de apărare. Merită să amintim în acest context că, în perioada domniei lui Kazimierz Wielki, au fost ridicate 33 de cetăți de apărare și au fost fortificate 27 de orașe.

Pentru a asigura o conducere eficientă a statului, Kazimierz Wielki a instituit *consiliul regal*, organ consultativ, chemat să dezbată problemele centrale, privitoare la conducerea și administrarea statului. Membrii consiliului erau recrutați dintre nobilii din Małopolska, avându-se în vedere criteriul competenței, dar și al fidelității și recunoștinței față de rege. Ei participau periodic la adunările consiliului, în calitate de consilieri ai regelui și de reprezentanți ai orașenimii, atunci când dezbaterile se refereau la chestiuni de ordin financiar și economic. Pentru a primi sprijin pentru unele măsuri sau sfatul în probleme deosebit de importante, regele îi convoca pe demnitarii și pe nobilii din toate provinciile la adunări (*wiec*), ce puteau fi convocate, la nevoie, chiar de staroste. Aici voievozii acționau ca niște conducători ai demnitarilor din teritoriu și ai nobilimii din provincii, instituția putând fi considerată un parlament rudimentar⁴².

Pe plan regional (în Małopolska și Wielkopolska) funcționau așa-numitele *zjazdy prowincjonalne* (întrunirile provinciale) și *zjazdy ogólnopolskie* (întrunirile la nivel național), concentrate în special asupra problemelor legislative.

⁴¹ Dvornik, *op.cit.*, p. 116.

⁴² *Idem*, p.117.

Au loc importante transformări în domeniul juridic. În provincii încep să funcționeze tribunalele regale (în trecut - princiare), conduse de un staroste și, în cazuri deosebite, de trimiși ai monarhului. În aceste instanțe se judecau diferite litigii ivite între nobili, orășeni și săteni, instanțele fiind menite a asigura pronunțarea unor sentințe drepte, nepărtinitoare, dacă avem în vedere că starostele – reprezentant al regelui – nu făcea parte din nobilimea locală.

În cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pentru nobilime funcționau două tribunale: tribunalul orășenesc (*sqd grodzki*), condus de staroste, menit să judece infracțiunile de ordin penal (incendieri, încălcări ale domeniilor, jafuri la drumul mare și violuri), și tribunalul nobiliar (*sqd ziemski*), condus de un judecător și de câțiva asesori, în a căror competență intra judecarea altor infracțiuni penale și litigii civile, ivite între nobili. Litigiile legate de posesiuni imobile țineau de competența funcționarilor regali. Infracțiunile penale grave intrau direct în atribuțiile regelui.

O formă superioară a justiției era tribunalul suprem (se călăuzea după dreptul german), care își desfășura activitatea la curtea regală de la Cracovia. Aceasta era o instanță de apel, menită să judece și să se pronunțe în procesele judecate în prealabil în instanțele inferioare.

Tendențele de centralizare a statului și de întărire a puterii centrale s-au materializat și în domeniul legislației, sub îndrumarea nemijlocită a monarhului. Avem în vedere codificarea dreptului autohton (obiceiul pământului – nescris până la acea dată) și adaptarea acestuia la noile cerințe, proces care s-a desfășurat în anii 1346-1347, în urma căruia a rezultat codul de legi cunoscut sub numele de *Statutul de Wiślica* (pentru Małopolska) și *Statutul de Piotrków* (pentru Wielkopolska), de la numele localităților în care au fost promulgate. Redactarea separată a celor două coduri de legi pentru fiecare provincie a fost determinată de existența unor deosebiri de structură și de organizare socială, moștenite din perioada fărâmițării feudale. În preambulul celor două statute legiuitorul explică limpede motivul nașterii lor: „voind a îndepărta starea de până acum, în care pentru aceeași infracțiune erau aplicate pedepse diferite, am unificat legile, eliminând aceste deosebiri în ale judecății”. La începutul secolului al XV-lea, pe măsura integrării statale, cele două redacții s-au contopit, textul fiind îmbogățit cu unele paragrafe și sentințe introduse de monarh, numite *prejudykaty*. S-a ajuns astfel la o legislație unitară pentru întreg teritoriul polonez. Se impune precizat că legislația din perioada lui Kazimierz Wielki, ca și cea apărută în secolele următoare, avea un vădit caracter de clasă.

Pentru aceeași infracțiune se aplicau pedepse diferențiate, în funcție de rangul social al inculpatului. Pedepsele cele mai grele erau rezervate țăranilor.

De numele lui Kazimierz Wielki se leagă și întemeierea primei universități din Polonia (a doua din Europa Centrală, prima fiind înființată la Praga câțiva ani mai devreme). Printr-un act emis de rege în anul 1364, la Cracovia a luat ființă primul lăcaș de învățământ superior, cu 11 catedre (8 de drept, 2 de medicină și 1 de arte liberale). Academia, cum a fost numită inițial, rămânea sub controlul nemijlocit al cancelarului regelui. Organizarea academiei a fost inspirată de modelul italian. Lipsa unei facultăți de teologie în cadrul Academiei Cracoviene se explica prin neîncrederea Vaticanului în ceea ce privește pregătirea de preoți, după cerințele bisericii romano-catolice, într-un lăcaș care încă de la înființare avea un profund caracter laic. Din profilul Academiei se poate deduce că menirea precumpănitoare a acesteia era formarea de înalți demnitari și funcționari de stat. Planurile legate de dezvoltarea Academiei n-au fost realizate în anii imediat următori din cauza morții fondatorului. Reorganizarea și înflorirea acestui lăcaș de cultură se vor produce în timpul domniei lui Władysław Jagiełło, la începutul secolului al XV-lea.

În vederea întăririi conștiinței naționale a polonezilor, Kazimierz va schimba denumirea statului polon din *Regnum Poloniae* (Regatul Poloniei) în *Corona Regni Poloniae* (Coroana Regatului Poloniei), pentru a sublinia că teritoriul locuit de polonezi este mult mai larg decât cel stăpânit de ultimul reprezentant al dinastiei Piast.

MITROPOLIA DE KARLOWITZ ȘI RELAȚIILE SÂRBO-ROMÂNE DIN CUPRINSUL MONARHIEI HABSBURGICE

Dr. Drago NJEGOVAN, Dr. Miodrag MILIN

Relațiile sârbo-române, cele dinastice, bisericești, culturale și politice, au o existență de veacuri. Cel mai bine le definește titlul cărții lui Miodrag Milin, *Вековима заједно (De veacuri împreună)*, care a fost publicată la Timișoara în anul 1995¹. Prin urmare, veacuri de-a rândul, sârbii și românii s-au străduit împreună să-și afirme însușirile naționale, instituțiile bisericești proprii, Ortodoxia proprie, cultura, instituțiile statale care le-au fost posibile, în împrejurările internaționale adesea nefavorabile. În toate aceste împrejurări sârbii și românii nu au fost doar îndemnați unii spre alții ci și subiectele majore ale relațiilor internaționale au determinat acest fapt, uneori chiar complicând relațiile lor reciproce – dar niciodată până într-atât încât acestea să devină antagonice. Prietenia relațiilor sârbilor cu românii a fost o constantă de-a lungul vremii, de la care s-a pornit întotdeauna și la care s-a ajuns mereu. Dacă e valabilă zicala că românii au prieteni adevărați doar Marea Neagră și Serbia, atunci și sârbii pot zice că, dintre toate popoarele vecine, nu au avut stări de beligeranță doar cu românii și grecii.

Împrejurările istorice au determinat faptul că, pentru aproape un veac și jumătate, o mare parte dintre sârbi și dintre români să fie cuprinși în jurisdicția religioasă a Mitropoliei de Kartlowitz, care întotdeauna a avut în frunte un mitropolit, respectiv un patriarh, sârb. Spre sfârșitul acestei perioade, la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, a luat viață Mitropolia română de la Sibiu, care i-a cuprins pe românii ortodocși din întinderea părții ungare a Monarhiei dunărene. Mitropolia bucovineană i-a reunit pe românii din Bucovina și pe sârbii din Dalmația, în intervalul de timp 1873 – 1919.

În lucrarea de față vom înfățișa „preistoria” comunității religioase din cadrul Mitropoliei de Karlowitz, strădaniile comune pentru menținerea

¹Миодраг Милин, *Вековима заједно (Из историје српско-румунских односа)*, (*De veacuri împreună/Din istoria relațiilor româno-sârbe*), Темишвар, 1995, 208 pag.+16 pag. Ilustrații. O excelentă contribuție asupra subiectului nostru este, pe nedrept ignorată în vremurile din urmă, monografia regretatului Silviu Anuichi, *Relațiile bisericești româno-sârbe în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1980

Ortodoxiei la sârbii și românii trăind într-un imperiu catolic, procesul de separare ierarhică bisericească, de după 1864, precum și relațiile naționale dintre sârbi și români până la 1918, când a luat ființă România modernă (întregită), iar poporul sârb a pășit în regatul multinațional al sârbilor, croaților și slovenilor, de sub sceptrul dinastiei sârbești Karadjordjević.

Perioada timpurie a relațiilor dintre bisericile sârbă și română (sec. XIV-XV)

Rădăcinile ortodoxiei sârbe pe teritoriul de azi al României datează din vechime, fiind evidențiate din vremea Sfântului Sava, cel care în anul 1220 a dobândit pe seama Bisericii sârbe ingerințele asupra ortodocșilor din Ungaria, ridicând mănăstiri sârbești în valea Nerei și în clisura Dunării. Evoluțiile istorice de mai târziu vor consolida legăturile sârbilor și românilor ortodocși, atât în Ungaria medievală cât și în voivodatele românești, unde sârbii și românii viețuiau împreună.

Factorii care au determinat relațiile reciproce ale sârbilor și românilor în evul mediu sunt proximitatea geografică, limba de cult slavă-bisericească în serviciul divin și relațiile dinastice de rudenie. Aceste relații pot fi cu precizie identificate începând din veacul al XIV-lea. Căsătoria dinastică dintre Anca, fiica domnitorului Nicolae Alexandru Basarab și „țarul” (cneazul) Stefan Uroš, s-a lăsat cu urmări și în privința relațiilor bisericești. În a doua jumătate a veacului al XIV-lea s-a ivit la orizont pericolul comun – agresiunea Imperiului Otoman – și apare în viață și conștiința nevoii apărării comune a Credinței ortodoxe în fața pericolului Islamului. Există menționată informația că în 1389 la Câmpia Mierlei (Kosovo) alături de sârbi s-au luptat împotriva Otomanilor și români, trimiși în ajutorul cneazului Lazăr de către domnitorul Munteniei Mircea cel Bătrân.²

Relații bisericești mai intense încep cu Sfântul Nicodim de la Tismana, cel care, sosit din Serbia, a înfăptuit organizarea vieții mănăstirești din Muntenia. Se pare că, după autorul Djordje Sp. Radojčić, ar fi fost de origine din Prilepac și în raporturi de rudenie cu cneazul Lazăr. După ce a pus temelie mănăstirilor Vratna și Manastirica din Valea Timocului (Negotinska krajina), a trecut Dunărea și a dat ființă mănăstirilor Vodița și Tismana, cu sprijin de la domnii români Vladislav-Vlaicu (1364-1377) și Radu Întâiul (1377-1383),

²Mircea Păcurariu, *Stranice istorije: odnosi rumunske i srpske crkve (Pagini de istorie: relațiile Bisericii române și ale Bisericii sârbe)*, în ”Studii și cercetări. Simpozionul Banatul – trecut istoric și cultural (1996-2010)”, Novi Sad, 2012, 268

păstorindu-le până la moarte, survenită în 1406, bucurându-se și de suportul domnitorului Munteniei Mircea cel Bătrân. Aceste mănăstiri s-au bucurat totodată și de sprijin din partea cneazului sârbilor Lazăr, cel care le-a donat zece sate. Ctitoria a continuat cu despotul Stefan Lazarević, prin hrisovul din anul 1406.

Relațiile sârbilor și ale Bisericii sârbe cu Moldova sunt consemnate de la mijlocul veacului al XV-lea, (1453), atunci când patriarhul Nicodim de la Peć (1446-1455) l-a hirotonisit pe Teoctist Întâiul ca mitropolit al Moldovei.³ Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare și Sfânt a fost de mare ajutor Bisericii sârbe atunci când, după căderea cetății Smederevo la 1459, a încetat și existența statului medieval sârb. La mănăstirea Hopovo se găsește *Pravila* lui Matei Basarab, „pe care a copiat-o pisarul Damian la voința și făpta bunului credincios și cinstitor al lui Hristos, Ștefan voievod, ... în Iași la anul 7003”, adică 1495. La mănăstirea Cetinje (azi Arhivele Statului Muntenegru) se păstrează *Tetraevangheliarul* transcris în Moldova, în anul 1504. Numele slăvitul domn moldav se menționează și în *Pomelnicul* mănăstirii Krušedol. Domnitorul muntean Vlad Călugărul (1482-1495) a dăruit mănăstirile sârbești Pčinj precum și Hilandarul.⁴

Primele informații cu privire la existența unei eparhii a Bisericii ortodoxe sârbe pe teritoriul României de astăzi datează din anul 1479. Mitropolitul Dionisie de Jenopolje (Ineu), ca episcop vicarial, păstora atunci sub autoritatea duhovnicească a mitropolitului sârb de la Belgrad.⁵

Domnitori români ctitori ai mănăstirii sârbești Hilandar (sec. XV-XVII)

Încă de la înființare, în anul 1198, mănăstirea Hilandar a devenit locul central al spiritualității sârbe, al scrierii, cultului și tradiției, cu precădere datorită rolului istoric al Sfântului Sava; apoi prin strădania domnitorilor sârbi, începând cu cel dintâi ctitor, marele jupan Stefan Nemanja (monahul Simeon), prin regii din dinastia Nemanjić, prin despotul Stefan Lazarević și despoții din viața Branković, ea a fost de-a lungul vremii mereu extinsă. În cursul veacurilor XIII și XIV Hilandarul a fost una din cele mai importante lăcașuri de cult

³N. Rodić, *Vlaška i Moldavija u zapisima iz rukopisa manastira Hilandara (Valahia și Moldova în consemnările manuscrise de la mănăstirea Hilandar)*, în „Studii și cercetări. Simpozionul Banatul...”, Novi Sad, 2012, 277-280

⁴M. Păcurariu, *op. cit.*, 269-271

⁵Љубивоје Церовић, *Срби у Румунију(Сърбии din România)*, Темишвар, 2000, 45

atonite. Ascensiunea sa a continuat și în prima jumătate a veacului al XV-lea, până la căderea statului medieval sârbesc (1459). În cea de a doua jumătate a veacului al XV-lea Hilandarul s-a aflat în grija împărătesei Mara, fiica despotului Djordje Branković, devenită sultanie a padișahului Murad al II-lea. Înainte de moarte sultanie văduvă l-a rugat pe voievodul muntean Vlad Călugărul să preia ctitoria Hilandarului; ceea ce acesta a și făcut, din anul 1492, printr-o donație anuală de 5000 de aspri. Aceasta a continuat și sub urmașii săi, întreg secolul al XVI-lea, până la începutul celui de-al XVII-lea. După Djordje Sp. Radojčić, precum și Ion-Radu Mircea, Petre Năsturelu, conform menționarilor lui Nikola Rodić⁶, la Hilandar se păstrează *cinci acte de danie ale domnitorilor valahi* care stau mărturie despre ctitoria acestora. La acestea trebuie adăugat faptul că ajutoare pentru Hilandar au sosit și din Moldova, prim ctitor fiind Petru Rareș la 1533, apoi Alexandru Lăpușeanul, urmat de Petru Șchiopul, iar la mijlocul veacului al XVII-lea prinosul său l-a adus și Vasile Lupu.

Despre legăturile românilor cu Hilandarul, cu precădere copiștii și monahii care l-au vizitat, stau mărturie *manuscrisele* păstrate, de la cele mai vechi și până în veacul al XIX-lea, în total 800, iar dintre ele 26 aparțin *redacției valahe a slavonei chirilice și 15 celei moldave*. Marea majoritate a acestora aparțin veacului al XVI-lea. Cât privește cărțile tipărite, toate din veacul al XVI-lea, din totalul de 70, 17 cărți sunt originare din tipografiile românești. Acestea cuprind și însemnări prețioase despre timpul și spațiul de origine; spre exemplificare, *Tetraevangheliarul din 1512*, de la Târgoviște; *un altul din 1579*, de la Sebeș; *Apostolul din 1547*, de la Târgoviște ș.a.

O etapă nouă în relații – vremea Brankovićilor din Srem (sec. XVI)

Noua etapă în relațiile bisericești sârbo-române începe odată cu primul deceniu al veacului al XVI-lea, când sosesc în Muntenia doi ieromonahi sârbi, Maksim Branković și Macarie. Maksim Branković, fiu al ultimului despot sârb independent Stevan (1458), a pornit spre ținuturile valahe probabil în anul 1504, la chemarea voievodului Radu cel Mare (1495-1508), ajungând mitropolit al Munteniei (1505-1508) și totodată însărcinat cu delicate „misiuni diplomatice” pentru acest domnitor creștin.

⁶N. Rodic, *Hilandar i Rumuni (Hilandarul și românii)*, în „Studii și cercetări. Simpozionul Banatul...” 273-275

Maksim Branković a avut și alte motive pentru care să părăsească ținutul Srem (Sirmiu). În urma morții din 1502 a despotului Jovan Branković, fratele său mai tânăr, și când titulatura de despot sârb s-a transmis, urmare a căsătoriei văduvei sale cu nobilul croat Ivan Berislav, călugărul Maksim a pornit în pelerinaj în alte ținuturi ortodoxe.

Cam în aceeași vreme și ieromonahul Macarie din Muntenegru, care încă la Cetinje a tipărit mai multe cărți, a devenit primul tipograf de cărți liturgice pe pământ românesc, la Târgoviște, cu *Liturghierul* (1508), *Ochtoihul* (1510) și *Tetraevangheliarul* (1512). Sunt redactate în slavă veche, de redacție medio-bulgară.

După revenirea lui Maksim în Srem, din cauza conflictului cu noul domnitor Mihnea cel Rău, Macarie a fost cel desemnat de Mitropolit al Ugrovlahiei (Munteniei), în urma desemnării noului domnitor la 1512, în persoana lui Neagoe Basarab (1512-1521), al cărui sfetnic apropiat a și devenit. E consemnată sfințirea de către acesta a mănăstirii Curtea de Argerș, ctitorită de Neagoe Basarab. Neagoe Basdarab a fost și cel de-al doilea protector al Bisericii ortodoxe sârbe, soția sa doamna Despina era fiica despotului Jovan Branković și prin urmare nepoată de frate a mitropolitului Maksim.

Numele lui Maksim Branković și Neagoe Basarab sunt legate și de mănăstirea Krušedol. Această mănăstire a fost înălțată și cu spijin de la domnitorul român; numele său e la loc de cinste în pomelnicul de la Krušedol, precum și numele doamnei Despina, ale fiului Teodosie și ale unor boieri munteni. Unele din icoanele iconostasului bisericii mănăstirii sunt opere ale maeștrilor români. Erau darul doamnei Despina. Neagoe a ajutat și alte mănăstiri sârbești (Oreškovica, Treskovica, Kušica, Kučejna...). Când s-a isprăvit înălțarea mănăstirii Krušedol (1516) aici a funcționat și sediul Mitropoliei Belgradului, avându-l în frunte pe Maksim Branković.

Dintre domnitorii moldavi cel mai însemnat ctitor s-a dovedit Petru Rareș, a cărui doamnă era o sârboaică, Jelena. Numele său se regăsește în pomelnicele mănăstirilor Krušedol, Sopoćani, Lesnova; și, bineînțeles, și la Hilandar. Multe din cărțile de cult tipărite în Țările Române au ajuns astfel și în mănăstirile sârbești.

În concluzie, până la restabilirea stării de normalitate din Biserica ortodoxă sârbă, respectiv restaurarea Patriarhiei de la Peć (1557), românii au avut o contribuție majoră, de însemnătate excepțională, pentru ocrotirea și păstrarea ierarhiei bisericești la sârbi, ajutând cu osebire și mănăstirile sârbești.

Trebuie să amintim aici și faptul că la mijlocul veacului al XVI-lea din Serbia au sosit în Țările Române doi noi tipografi: „logotetul” Dimitrije Ljubović și ieromonahul Mojsej. În „cetatea de scaun” a Târgoviștei aceștia au tipărit *Molitvenicul* slavon (1544-1545), *Apostolul* (1546-1547), un *Antologhion* (*Mineu*) și un *Tetraevangheliar*. Logotetul Ljubović i-a instruit pe primii maeștri tipografi români, care i-au continuat apoi munca.⁷

Restaurarea Patriarhiei de la Peć și vremea Brankovicilor ardeleni (sec. XVI și XVII)

După reînnoirea Patriarhiei de la Peć (1557) pe vremea lui Suleiman Magnificul și a marelui vizir Mehmet-pașa Sokolović, patriarhul Makarije (Sokolović) (1557-1571) a rânduit și *episcopiile ortodoxe* din ținuturile nou cucerite de Otomani. Scaunele episcopale din Banat, de la Timișoara și Vârșeț, din părțile Aradului, Lipovei și Jenopoliei (Ineului) i-au reunit împreună pe ortodocșii sârbi și români, care formau populația majoritară în aceste regiuni. Ca episcopi, adesea și cu grad de mitropolit, au fost instituiți sârbi și români care și-au desfășurat jurisdicția spirituală sub îndrumarea canonică a patriarhilor de la Peć. Aceștia împreună s-au străduit să-și ocrotească turma credincioșilor prin conlucrare cu autoritatea de stat (Antonije, 1571-1575; Gherasim, 1575-1586; Savatie, 1587; Nikanor; Jerotej, 1598-1591; Filip, 1591-1592), iar apoi opunându-se statului otoman (Jovan, 1592-1614; Paisie, 1614-1648), prin căutare de sprijin alternativ, în Occident sau în Răsărit.⁸

Patriarhul Paisie a dirijat treburile Bisericii sârbe și aspirațiile naționale sârbești înspre Rusia pravoslavnică, în contrast cu predecesorul său, Jovan, care-și dorea sprijin de la puterile Occidentului. Răscoalele din Banat (1594) și din Hertegovina (1597) au cauzat grele strădanii poporului sârb, mănăstirilor, și bisericilor sale precum și unora dintre vlădici (episcopului de Vârșeț Teodor și mitropolitului Visarion de Hertegovina) care s-au pus în fruntea acestor rebeliuni. Răzbunarea cumplită a turcilor s-a repercutat și prin arderea publică a moaștelor Sfântului Sava, pe câmpia vraciului (Врачар)⁹ de lângă Belgrad (1594).

⁷M. Păcurariu, *op. cit.*, 269

⁸*Српска православна црква, поводом 750 година аутокефалности* (Biserica ortodoxă sârbă la 750 de ani de la autocefalie), Beograd, 1969, 152 și urm.

⁹Pe acest loc se înalță astăzi majestuoasa catedrală neobizantină a Sfântului Sava, loc major de referință și reculegere pentru sârbii de pretutindeni.

Conduita politică a patriarhului Paisie a fost urmată și de urmașul său, patriarhul Gavriilo Întâiul (1648-1655); când acesta a încercat o apropiere de Curia papală, i-a căzut victimă prima dată episcopul sârb de Buda Paisie; iar patriarhul Gavriilo în persoană a trebuit să fugă (1653) prin Valahia și Moldova și să-și caute izbăvire în Rusia. În cursul vieții acestuia a fost ales un nou patriarh, fostul mitropolit de Raška Maksim (1656-1674). Când respectivul s-a reîntors de la ruși, turcii l-au prins și l-au spânzurat, la Brusa, în anul 1659. Urmașul patriarhului Maksim va fi fostul episcop Arsenie al III-lea Čarnojević, eroul unor episoade cu adevărat dramatice pentru poporul său. (Migrațiunea sârbilor în Câmpia Panonică, Voivodina de azi, la 1690).

Printre sârbii ardeleni din prima jumătate a veacului al XVII-lea se remarcă familia nobiliară Branković, cu rădăcini din Herțegovina.¹⁰ Brankovicii sunt prezenți în noul ținut încă de la finele veacului precedent căci, deja la începuturile veacului XVII, se menționează rolul vlădiciei de la Jenopolje (Ineu) Sava Branković, care și-a dat concursul la cucerirea cetății Lipova în dauna turcilor (1606).

Autorii români subliniază faptul că de-a lungul întregului veac al XVII-lea s-a consumat o foarte intensă conlucrare bisericească româno-sârbă: donații pentru mănăstiri, tipărirea de cărți de cult, găzduirea monahilor și ierarhilor sârbi în mediul românesc pe drumul lor spre Rusia. Domnitorii români Vasile Lupu al Moldovei (1634-1653), Matei Basarab (1632-1654) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714) ai Țării Românești au făcut danii la mănăstirile sârbești Krušedol, Hopovo, Mileševa, Rakovica, Trebinje (Herțegovina), Lepavina (Slavonia), Sopoćani, Studenica, Hilandar și altele. Un *Slujbenic* românesc, copiat la 1616, a fost dăruit episcopului Iosif de la Passarowitz (Požarevac) iar acesta l-a depus la mănăstirea Šišatovac din Fruška gora (Srem). Numeroase au fost și cărțile liturgice slavone, tipărite pe pământ românesc, care au slujit și sârbilor pravoslavnici. În predoslovie la o *Psaltire* tirărită la Govora (1637), se menționează că aceasta este destinată „și altor neamuri înrudite... cu precădere bulgari, sârbi, ugrovlahi (ardeleni), moldoveni și altora”. Pe drumul spre Rusia, la Târgoviște sau la Iași, alături de o mulțime de monahi ori emisari ai diverselor mănăstiri sârbești, s-au nevoit și patriarhii de la Peć Gavriilo (1653) și Maksim (1661).¹¹ Demn de menționat este și faptul că la Târgoviște, în anul 1663, mitropolitul Munteniei Ștefan l-a hirotonisit pe arhimandritul

¹⁰Љубивоје Церовић (Ljubivoje Cerović), *op. cit.*, 45-47

¹¹Mircea Păcurariu, *op. cit.*, 272

Simeon Kordić ca episcop de Svidnica (Croatia). În același an mitropolitul Moldovei Sava I-a hirotonisit pe arhimandritul Gavriilo Mijakić ca episcop în generalatul Varaždin (Slavonia).¹²

Românii din Transilvania și Banat s-au aflat mereu în legături strânse cu ierarhii sârbi de la Jenopolie (Ineu), Lipova, Arad, Timișoara sau Vârșeț, deoarece aceștia îngrijeau de nevoile spirituale (și celelalte de lipsă) atât ale credincioșilor sârbi cât și ale celor români. În această idee, după vlădica Sava Branković este pomenit și Longhin Branković, mitropolit la Jenopolie. Acest fost egumen la mănăstirea Beočin a fost hirotonisit ca arhiereu de către patriarhul ecumenic Kiril Lukaris în anul 1628. Spre sfârșitul vieții el se va retrage la mănăstirea Comana din Țara Românească. Mitropolitul Longhin Brankovic a fost unchiul mitropolitului Transilvaniei Sava II Branković (1656-1680).¹³

Spre sfârșitul veacului Războiul Vienei (1683-1699) a adus noi desfășurări militare și reșezări politice în toată Europa Centrală, inclusiv în Transilvania și mai târziu și în Banat.

După înfrângerea Ungariei la Mohacs (1526) Ortodoxia sârbească din cuprinsul Ungariei a fost subordonată mitropolitului cu sediul la Jenopolie. Mitropolitul „ungar” de atunci Iosif e pomenit printre participanții la soborul arhieresc de la Ohrida, din anul 1532.¹⁴ După ce a căzut și Banatul sub turci la 1552, Mitropolia ungară a fost divizată în două părți: partea din Transilvania, cu sediul la Jenopolie, iar partea de sub turci, cu sediul la Lipova. Mai târziu sediul Mitropoliei Ardealului a fost mutat la Sebeș (1580).

În urma războalei din Banat din 1594, a fost înființată și o eparhie la Teviș, prin strădania vlădiciei de la Vârșeț Teodor Nestorović, cel care a fost martirizat de turci după ce s-a reântors în Banat. În fruntea eparhiei de la Teviș acesta a fost urmat de Matej Branković, aparținător de vița Brankovicilor ardeleni. Lui Matej i-a urmat din anul 1605 Sava I Branković, iar acestuia, din 1616, Longhin Branković cel care, urmare prigonirii din partea calvinilor, s-a refugiat în Valahia. Demnitatea sa, cu titlu de protoprezviter, a preluat-o Simeon Branković. Urmare demersurilor lui Șerban-vodă Cantacuzino Simeon Branković a fost în cele din urmă investit la Târgoviște ca mitropolit al românilor (valahilor), sârbilor, grecilor și rutenilor din Ardeal. Și acesta s-a

¹²*Ibidem*

¹³Lj. Cerović, *op. cit.*

¹⁴*Ibidem*

luptat pentru Ortodoxie, a fost și întemnițat pentru credință, contrâns să se refugieze la bătrânețe din nou în Valahia, unde a și murit, în anul 1680.¹⁵

Tradițiile eparhiei Ardealului au fost resuscitate în vremea Războiului Vienei, după 1683, atunci când vlădica Isaia Djaković de la Jenopolie (Ineu) a fost înscăunat ca episcop de Lipova-Arad, iar mai apoi (1695) și episcop de Timișoara.¹⁶

Rezumând despre Brankovicii ardeleni, putem spune următoarele: acumulând moșii aceasta a devenit o foarte avută și puternică familie sârbească. Este mediul care a dat viață, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, la două însemnate personaje: Sava II Branković, care în 1656 a devenit mitropolit al Ardealului și, de departe mai însemnat, contele (groful) Djordje Branković. Acesta din urmă a jucat un rol de seamă după marea migrație a sârbilor sub conducerea patriarhului Arsenije III Čarnojević (1690-1691), trezind la viață cauza unei noi Serbii, pe teritoriul Habsburgilor (Ungaria de sud, Vojvodina de azi). Viața sa se va sfârși însă tragic, după două decenii de întemnițare (1711), pătimind fără de vină, dar din cauză de „rațiune de stat” austriacă.

Cum au ajuns românii ortodocși din Imperiul Habsburgic în cuprinderea Mitropoliei de la Karlowitz

Cuprinderea românilor ortodocși în alcătuirea Mitropoliei de la Karlowitz a avut loc prin acțiunea mai multor factori. După anul 1688 partea de vest a Transilvaniei (Partium-ul) a ajuns sub stăpânire habsburgică. În asemenea împrejurări se declanșează și o acțiune concertată de prozelitism catolic, urmare căreia mitropolitul român Atanasie Anghel împreună cu vlădicii săi, preoțime și mare număr de credincioși, primește Unirea cu Roma, în anul 1698. Ia ființă o Episcopie, sub patronajul Romei, care a fost subordonată arhiepiscopului de la Esztergom (Strigoniu). Însă și mai mulți români se opun, nevoind să abandoneze credința ortodoxă. Curtea vieneză în consecvență desființează vechea mitropolie ortodoxă, cea cu sediul la Alba Iulia (1701). Lipsiți astfel de propria ierarhie bisericească românii ortodocși au fost îndrumați spre de curând restaurata și mai de demult existentă (sub turci) ierarhie sârbească, în frunte cu marele lor patriarh Arsenije III Čarnojević. Acestuia, precum și urmașilor săi,

¹⁵*Ibid.*

¹⁶Стеван Бугарски, *Правни положај Православне српске епархије темишварске* (S. Bugarski, *Statutul juridic al Episcopiei ortodoxe sârbe de la Timișoara*), în „Темишварски зборник”, Нови Сад, 6(2012), 7-8

le-a fost confirmat din partea Curții dreptul de a păstori asupra tuturor ortodocșilor din Imperiu.¹⁷

Ilustrative în chestiune sunt și exemplele din Banat și Oltenia. Ținând cont de realitatea istorică a Banatului, care după 1699 a rămas în continuare în cadrul Imperiului Otoman, eparhia de Timișoara a continuat să fie sub ingerința spirituală a Patriarhiei de la Peć (în Kosovo, sub turci). Când, peste vreo două decenii, în urma Păcii de la Passarowitz (Požarevac) din 1718 și Banatul a ajuns sub Habsburgi, Eparhia de Banat a fost subordonată nou instituitei Mitropolii de la Belgrad, pe care a rânduit-o Curtea veneză. Totodată, împreună cu eparhiile din Serbia eliberată, Mitropoliei de la Belgrad i-a fost arondată și Episcopia Râmnicului din Oltenia, vremelnice aflată și aceasta (1718-1739) sub autoritate veneză. Ca urmare, episcopii români de Râmnic, Inochentie și Climent, au fost hirotonisiți la Belgrad. Între timp, mitropoliile de la Belgrad și Karlowitz, ajunse sub austrieci, au fuzionat. Însă după deznodământul nefericit al războiului austro-otoman din 1737-1739, soldat printre altele cu revenirea Olteniei sub turci, episcopia bănățeană a rămas în compunerea Mitropoliei de Karlowitz iar cea de la Râmnic a trecut în starea precedentă, adică de subordonare față de Patriarhia ecumenică.¹⁸ Se poate deduce că, în asemenea vremuri tulburi, statutul bisericesc al unor regiuni a depins mai degrabă de autoritățile de stat decât de voința enoriașilor sau a ierarhiei acestora.

După insuccesul începuturilor uniației (1697 și 1698), episcop al Bisericii române unite cu Roma a fost investit Atanasie Anghel, iar conciliul de unire a fost convocat la 5 septembrie 1700. Deși au luat parte activă 54 de protoprezviteri, pe teren lucrurile au rămas neschimbate; românii țineau în continuare de vechea credință. În părțile Făgărașului au început și primele împotriviri la unire. Privilegiile preoților uniți datează din anul 1703, iar în 1705 a luat ființă prima școală latină pentru români. În cursul răscoalei lui Francisc Rakoczi (1703-1711) românii ardeleni aderă de partea inamicului Habsburgilor, sperând în menținerea vechii credințe. După moartea cardinalului Kolonich și a împăratului Leopold I-ul, presiunea în favoarea uniației a mai slăbit, majoritatea protoprezviterilor fiind în continuare potrivnici acesteia. Între timp sârbii și-au consolidat statutul ierarhiei proprii, privilegiile le-au fost

¹⁷Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год., ур. Мата Косовац (*Mitropolia ortodoxă sârbă de la Karlowitz după recensământul din 1905*, ediție de Мата Косовац), Сремски Карловци, 1910, 5-103; vezi mai nou și monumentală ediție *Три века Карловачке митрополије. 1713-2013* (*Mitropolia de Karlowitz la trei veacuri...*), Ediție de Dejan Mikavica și Drago Njegovan, Нови Сад, 2014, 800 pag.

¹⁸*Ibidem*

confirmate, așa că au putut să reprezinte o speranță viabilă, de sprijin și pentru românii ortodocși. O mare sânguință împotriva înfăptuirii uniației a depus Vichentie Jovanović, episcop de Arad, Oradea Mare și Ineu (1726-1731), al ținuturilor celo mai expuse, ale Zarandului, Bihariei și Hălmagiului, precum și urmașul său Isaja Antonović (1731-1748).¹⁹

După Pacea de la Belgrad (1738) centrul rezistenței la unirea românilor a devenit Karlowitz (Sremski Karlovci), cu precădere în vremea mitropolitului Pavle Nenadović. Dacă în părțile Brașovului, Sibiului și Făgărașului unirea a fost stopată la demersurile Rusiei, în restul Transilvaniei ea a continuat, mai cu seamă pe vremea episcopului unit Petru Pavel Aron (1745). În anul 1744 a apărut în părțile Dobrei, Orăștiei și Săliștii călugărul sârb Visarion Saraj, care i-a salvat pe mulți români în credința pravoslavnică. A fost prigonit de autorități, care l-au și încarcerat, sfârșindu-și zilele în temnița Kufstein-ului (1757).²⁰ Trebuie menționate și confruntările dintre episcopul unit Meletie Covaci, înscăunat la Oradea Mare (1747), și episcopul sârb de Arad Sinesije Zivanović (1751-1768). Strădaniile mitropolitului Nenadović, de cuprindere deplină a românilor ortodocși din Transilvania în cadrul Mitropoliei Karlowitz-ului, nu au avut succes deplin. Sunt de amintit și angajarea militantă în slujba Ortodoxiei a unor martiri ai credinței, precum preoții Sofronie din Cioara, popa Molnar din Sadu, Nicolae Oprea din Săliște și a altor eroi, mai puțin cunoscuți, ai dreptei credințe.²¹

Abia după strădaniile de mai multe decenii și repetate stări de revoltă ale românilor ortodocși precum și ale preoților și monahilor sârbi și români, Curtea vieneză a aprobat, la 1761, reactivarea Episcopiei ortodoxe cu sediu la Sibiu, însă în afara competențelor generale ale Mitropoliei de la Karlowitz. Primii doi episcopi au fost Dionisije Novaković (1761-1767) și Sofronije Kirilović (1770-

¹⁹După Pacea de la Passarowitz (1718) Mitropolia Belgradului a jucat și ea un rol de seamă în zădărnicierea unirii în Transilvania. Un centru de seamă al apărării Ortodoxiei transilvane a fost și la Șcheii Brașovului, unde în 1735 a venit cu împuterniciri episcopale Nikador Melentijevic.

²⁰Драго Његован, *Две историјске цртице о Србима из Санског Моста у Араду* (D. Njegovan, *Doi însemnări istorice despre sârbii din Sanski Most la Arad*), în „Арад кроз време” („Aradul de-a lungul timpului”), 11, Timișoara, 2010, 27-38

²¹Боривој Поповић, *Значајни историјски догађаји румунско-српских односа у Трансилванији у првој половини 18. века* (Borivoj Popovic, *Fapte istorice de seamă ale relațiilor româno-sârbe în Transilvania din prima jumătate a veacului al XVIII-lea*), în „Темишварски зборник”, 2, Нови Сад, 2000, 63-72

1774).²² Pe vremea episcopului Gedeon Nikitić (1784-1788) Episcopia de Sibiu (Episcopia ortodoxă română a Transilvaniei) a fost subordonată Mitropoliei de la Karlowitz, stare ce va dura până la 1864, când a luat ființă Mitropolia română ortodoxă de sine stătătoare de la Sibiu.²³

Spre finele veacului al XVIII-lea episcop de Sibiu a fost Gherasim Adamović (1789-1796). În vremea acestuia revizorul școlilor sârbești din Monarhie Uroš Nestorović adresa o circulară Magistratului din orașul Sombor, înștiințând despre faptul că împăratul a aprobat înființarea de biblioteci „naționale”, respectiv „ilire” și „valahe”, pe lângă școlile-preparandii de la Sombor și apoi la Arad.²⁴

Majska skupština (Adunarea din mai) de la Sremski Karlovci și relațiile sârbo-române (1848-1849)

Sârbii și românii au pășit pe „culoare” diferite în anul 1848. A fost dezamăgirea rapidă a speranțelor sârbilor față de adevăratele intenții ale maghiarilor, care se va transforma într-un adevărat război; au urmat apoi și dezamăgirile românilor față de unguri, spre finele rebeliunii maghiare.²⁵ La începutul revoltei lor românii s-au situat de partea maghiarilor, chiar și atunci când faptele evoluau în acord cu „legalismul” ungar, presupunând menținerea păcii (cu sârbii) și convocarea unui congres național-bisericesc de pe cuprinsul Mitropoliei Karlowitz-ului la Timișoara, cu aprobarea guvernului revoluționar. La chemarea episcopului de Timișoara Pantelejmon Živković către turma sa, de a se supune autorităților de stat și să vină la adunare, reprezentanții românilor l-au înștiințat că nu vor lua parte la o asemenea întrunire ci vor cere separarea

²²Васа Лупуловић, *Живот и рад епископа Софронија Кириловића* (Vasa Lupulovici, *Viața și opera episcopului Sofronie Kirilovici*), în „Темишварски зборник”, 3, Нови Сад, 2002, 135-141

²³М. Пăcurariu, *op. cit.*, 271

²⁴În spiritul liberalizării din vremea Marii revoluții franceze, a fost convocat și Soborul (Congresul) „ilir” de la Timișoara, la care au luat parte și deputații românilor. Vezi detalii la Miodrag Milin, *Interferențe româno-sârbe la confluența dintre tradiție și modernitate (1790-1848)*, în „Revista de istorie”, 12, 1982, 1299-1307. În baza decretului imperial, în 1812 au luat ființă Preparandiile pentru ortodocșii Imperiului: pentru sârbi la St. Endre (Sentandreja), pentru greci(aromâni) la Pesta și pentru români la Arad.

²⁵Dacă la unguri și sârbi evoluția a fost, să zicem, „liniară”, din rău înspre mai rău, în cazul românilor sunt necesare cuvenitele nuanțări ale poziției bănățenilor, respectiv ale ardelenilor la revoluție, pe care am încercat să le explicitez pe larg, în studiul amintit la nota precedentă. (Obs. M. M.)

națiunii române din cadrul Mitropoliei de la Karlowitz.²⁶ Întrucât reprezentanții sârbi nu au căzut de acord nici ei cu oferta autorităților, ca adunarea să se țină la Timișoara, mitropolitul Rajačićs-a văzut în cele din urmă constrâns să-și dea binecuvântarea pentru ținerea Adunării naționale la Sremski Karlovci. Deși aici românii n-au luat parte, în rezoluția adunării s-a adoptat, la 17 mai, o proclamație, care garanta „naționalității valahe” toate drepturile ce i se cuveneau. În răspuns românii, întruniți la Pesta, protestau la 21 mai, împotriva hotărârilor adunării sârbești, calificându-le de „separatiste” și solicitând, în consecință, la îndemnul lugojenilor, instituirea Mitropoliei ortodoxe române pe întregul teritoriu al statalității ungare.²⁷

Românii au cerut aprobare pentru o adunare națională proprie, distingându-se Eftimie Murgu. La Adunarea națională de pe Câmpul libertății, de lângă Lugoj, din 27 iunie²⁸, Murgu a proclamat destituirea publică a patriarhului sârb și a vlădicilor de la Timișoara și Vârșeț și o colaborare „frățescă” cu maghiarii. Dar idealul daco-românesc, al unirii tuturor românilor, profestat de Murgu și adepții săi, contravenea conceptului integralist al Ungariei și, treptat, relațiile româno-ungare s-au tensionat, până la a se deteriora iremediabil.²⁹

Formarea Mitropoliei românești de la Sibiu și separarea ierarhică a românilor de Mitropolia de la Karlowitz

După cum menționez, în locul vechii mitropolii de la Alba Iulia, desființată la venirea Habsburgilor în Ardeal, abia în anul 1761 a fost restaurată Episcopia ortodoxă cu sediul la Sibiu. În fruntea acesteia, timp de aproape patru decenii, au fost înalți prelați sârbi. Spre finele veacului al XVIII-lea ei vor fi urmați în demnitate de episcopi români, hirotonisiți de către mitropoliții de la Karlowitz, până spre mijlocul veacului al XIX-lea, cât timp episcopia românească a Transilvaniei s-a aflat canonic încă în cuprinsul mitropoliei Karlowitz-ului.³⁰

La începutul deceniului al treilea al veacului al XIX-lea și în fruntea episcopiei Aradului se vor înscăuna episcopi români de naționalitate, în

²⁶Miodrag Milin, *Sârbii la 1848 în Banat și Vojvodina*, în „Analele Banatului”, Serie nouă, Arheologie-Istorie, XIX, 2011, 377-400

²⁷Lj. Cerovic, *op. cit.*, 124

²⁸I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, Editura Academiei Române, București, 1968, 104-137, passim

²⁹*Ibidem*; M. Milin, *op. cit.*

³⁰M. Păcurariu, *op. cit.*, 271

conformitate cu majoritatea populației credincioșilor. Mitropolia, pe lângă Școala teologică de la Sremski Karlovci (1794) a înființat și Școala teologică de la Vârșeț (1822), unde au fost instruiți și teologi în limba română. „Teologia” de la Vârșeț a dat oameni de seamă națiunii române, episcopi și prelați, care au militat cu sârg pe câmpul Ortodoxiei.³¹ Unul dintre cei mai de seamă s-a dovedit a fi Andrei Șaguna, care s-a călugărit la Hopovo și a fost secretarul apoi și consilierul mitropoliei și profesor la seminarul de la Sremski Karlovci, egumen la Hopovo și Kovilj și episcop la Sibiu. El a devenit întâiul mitropolit al Mitropoliei românești a Ardealului de la Sibiu (1864).³²

Strădaniile românilor din Imperiu de a-și edifica o proprie ierarhie bisericească și de separare de ierarhia sârbească a Karlowitz-ului aveau deja o tradiție de mai multe decenii la 1864, când li s-a dat satisfacție, prin Rescriptul imperial din 1864, care a consfințit întemeierea Mitropoliei române a Ardealului de la Sibiu, în frunte cu Andrei Șaguna.³³

Reglementarea juridică a raporturilor dintre cele două biserici răsăritene a urmat separării, în anul 1868, prin Articolul de lege IX al Dietei ungare (Parlamentul de la Pesta). La congresul electiv bisericesc de la Sremski Karlovci din 1864, s-a luat act de încheierea etapei uniunii bisericești dintre sârbi și români. În cursul procedurii de alegere a episcopului de la Timișoara Samuil Maširević pentru mitropolit de Karlowitz, cei treisrezece deputați români au făcut publică motivarea gestului lor, de refuz de a participa la alegere, prin faptul constituirii de drept a Mitropoliei române de la Sibiu. Urmându-se principiul de naționalitate, Mitropoliei de la Sibiu i-au fost arondate episcopiile de Arad și de Caransebeș; după regula majorității, parohiile au fost alăturate eparhiilor naționale (românii la cea de Arad și de Caransebeș, iar sârbii la cea de Timișoara și de Vârșeț).³⁴

³¹Н. Гавриловић, *Вршачка „Теологија“ чувар српског и румунског верског и националног идентитета* (N. Gavrilović, „Teologia” de la Vârșeț, apărător al identității religioase și naționale a sârbilor și românilor), în „Studii și cercetări. Simpozion Banatul...”, Novi Sad, 2012, 318-319

³²Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania. 1846-1873*, Prefață de Pompiliu Teodor, București, 1995, 29-62; despre raportul dintre Șaguna și Rajacic, privit fără îndoială ca un senior al său, vezi Nicolae Bocșan, *Andrei Șaguna și Iosif Raiacici, 1849-1861*, în „Studii și cercetări. Simpozion Banatul...”, Novi Sad, 2012, passim

³³N. Bocșan, *Separarea ierarhică a Bisericii ortodoxe române de Biserica ortodoxă sârbă 1864-1868*, în „Studii și cercetări...”..., 238-239; M. Păcurariu, *op. cit.*, 271-272

³⁴С. Бугарски, *Српско православље у Румунију. 1864-1990* (S. Bugarski, *Ortodoxia sârbă din România...*), în „Темишварски зборник”, Novi Sad, I, 1994, 81-90

Separarea ierarhiei sârbești și a celei românești, decisă în consens, într-o comisie comună sinodală, a mers în continuare, prin activitatea comisiilor delegaționale, al căror consens s-a definitivat finalmente la Sremski Karlovci, în anul 1871.³⁵

Mai dificilă s-a dovenit însă separarea averilor și bunurilor bisericești în localitățile cu populație mixtă, respectiv în parohiile bănățene. Întrucât aici nu s-a putut atinge consensul, părțile în dispută au apelat la calea justiției. Ambele părți au avut de făcut dovadă nu numai despre numărul locuitorilor aparținători naționalității ci și despre contribuția efectivă a fiecărei părți la averea bisericească (construirea de biserici, construirea de edificii parohiale și școli, achiziționarea de obiecte de cult, proprietăți funciare, acțiuni bancare ș. a.).

În cursul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea aceste cauze au fost purtate în mai multe localități din Banat, dublate și prin ieșiri în teren ale comisiilor special acreditate, consultări de arhivă și probe cu martori. Majoritatea proceselor s-au finalizat până spre sfârșitul veacului, în timp ce unele s-au întins până spre începutul Primului război mondial. Totuși majoritatea cazurilor și-au aflat între timp soluționarea, fapt despre care ne vorbește și raportul dr.-ului Svetozar Dimitrijević, referitor la acțiunile de partajare a averilor bisericești în mediile comunelor mixte româno-sârbe din eparhia de Timișoara, întocmit în anul 1898.³⁶

În paralel cu tensiunile iscate de împărțirea averilor bisericești dintre cele două mitropolii în dispută, s-a dezvoltat și un proces de strânsă colaborare a intelighenției naționale a sârbilor și a românilor din Imperiu (la care s-au asociat și fruntașii slovaci) pe temeiurile politicii libeale-democrate și parlamentare, care a dat rezultate notabile în planul acțiunilor comune, de rezistență la politica de maghiarizare exercitată în dauna naționalităților, în partea ungară a Monarhiei dualiste.

Relațiile sârbilor și ale românilor în decursul existenței paralele ale mitropoliilor de la Sibiu și Sremski Karlovci au devenit de-acum sporadice; dar

³⁵D. Njegovan, *Activitatea comisiei delegaționale pentru delimitarea mitropoliilor din Sremski Karlovci și Sibiu*, în „Simpozionul internațional Banatul – istorie și multiculturalitate. 24-25 mai 2013 Reșița”, Editura Fundației române de etnografie și folclor din Voivodina, [Novi Sad], 2013, 18

³⁶Д. Његован, *Један извештај из 1898. године о исходу деобних парница око поделе црквеног имања између Срба и Румуна у национално мешовитим општинама Тимишварске епархије* (D. Njegovan, *Un raport din anul 1898 cu privire la rezultatul acțiunilor de partajare a bunurilor bisericești dintre sârbi și români din comunele mixte în cadrul eparhiei Timișoara*), în „Banatul și multiculturalitatea. Culegere de studii”, Reșița, 2011, 102-105

în planul politicii naționale ele au sporit în importanță. Aceasta se va vedea în continuare, în cursul Primului război mondial și al evoluțiilor de după război, în cadrele noilor state naționale întemeiate pe ruinele fostei Monarhii dualiste.

*

Карловачка митрополија и српско-румунски односи у оквиру Хабзбуршке монархије

Сажетак: Везе српског и румунског православља сежу у далеку прошлост. Православни Румуни, монаси и владари, гаје блиске везе са српским манастиром Хиландаром на Светој гори Атонској, а те се везе још проширују у време светородне династије Бранковића, са Максимом као румунским митрополитом и ктиторством влашког војводе Басарабе фрушкогорског манастира Крушедола. По успостављењу Крушедолске а потом Карловачке митрополије, сви православни, па и православни Румуни, долазе под духовно окриље Српске цркве у Хабзбуршкој монархији. У борби за очување православља код Румуна средином 18. века под вођством митрополита Павла Ненадовића истакао се српски монах преподобни Висарион Сарај, кога је Румунска црква прогласила за светитеља. У првој половини 19. века, под утицајем световњака, код Румуна јача идеја о издвајању сопствене, румунске јерархије из окриља Карловачке митрополије. Овај процес је институционално одобрен већ на Мајској скупштини у Сремским Каловцима 1848, а окончан је стварањем румунске Сибињске митрополије 1864. године, уз подршку најпре аустријских а потом и угарских власти, законским чланком из 1868. Године. Раздвајање православних Срба и Румуна у две црквене организације постигнуто је обостраном сагласношћу, а једини спорови јавили су се приликом поделе црквеног имања и иметка у мешовитим општинама у Банату. У неким случајевима вођени су и судски спорови о томе шта коме припада. Када су ти спорови вођени, појачано је заједничко деловање српских и румунских грађанских снага, уз учешће и словачке грађанске класе, у циљу отпора мађаризацији, која је после аустро-угарске нагодбе (1867) настојала да потре национални идентитет Срба, Словака и Румуна у Угарској. Овај процес је окончан Конгресом народности (1895), на коме су немађари установили да су већина у угарском делу Хабзбуршке монархије. После пропасти Аустро-Угарске (1918) и стварања модерне Румуније, Чехо-Словачке и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

(Југославије), српско-румунски црквени и национални односи наставили су да се развијају у сасвим новим историјским околностима.

*

The Metropolitanate of Karlowitz and Serbo-Romanian Relations within The Habsburg Monarchy

Abstract: The connections between Serbian and Romanian orthodoxy reach far into the past. Orthodox Romanians, monks and rulers have close connections to the Serbian monastery of Hilandar on Mount Athos, and those relationships were further expanded during the era of the Branković, with Maksim as a Romanian metropolitan and the foundation of monastery Krušedol on Fruškagora in Sirmium, under the patronage of the Vlach Duke Basaraba. Upon the establishment of the Metropolitanate of Krušedol and afterwards the Metropolitanate of Karlowitz (Sremski Karlovci) all Orthodox believers, even the Orthodox Romanians, came under the spiritual protectorate of the Serbian Church in the Habsburg Monarchy. In the struggle for preservation of orthodoxy among Romanians in Transylvania, in the middle of the 18th century, under the guidance of metropolitan Pavle Nenadović, a Serbian monk, reverend Visarion Saraj stood out. He was beatified by the Romanian Church. In the first half of the 19th century, under the influence of lay people, among Romanians arose the idea about allocating their own, Romanian hierarchy, and separate from the protectorate of the Metropolitanate of Karlowitz. This process had already been institutionally approved (at the May 1848 Assembly in Sremski Karlovci) and it ended with the creation of the Romanian Metropolitanate of Sibiu in 1864, with the support of first the Austrian and later the Hungarian, in the legal form of an act from 1868. Separation of Orthodox Serbs and Romanians into two Church organizations was achieved by a mutual consensus, and the only controversies arose during the division of Church properties and possessions in some mixed municipalities in Banat. In some cases, the issues of what belongs to whom were resolved in court. When they were embroiled in these disputes, the mutual acts of Serbian and Romanian civil forces were reinforced with the participation of Slovakian middle class, with the goal of resisting hungarization, which tended to efface the national identity of both Serbs and Romanians in Dualistic empire, after the Austro-Hungarian agreement in 1867. The process was ended with the Congress of Minorities (1895) where non-Hungarians showed they were a majority in the Hungarian part of the Monarchy. After the doom of Austro-Hungary (1918) and the creation of modern Romania, Czechoslovakia and

Yugoslavia (The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians), the Serbo-Romanian relations continued to develop in completely new historical circumstances.

Cuvinte cheie: *Ortodoxia sârbă, Ortodoxia română, Mitropolia de Karlowitz, Mitropolia de Sibiu, Austria, Austro-Ungaria*

Кључне речи: *Српско православље, Румунско православље, Карловачка митрополија, Сибињска митрополија, Аустрија, Аустро-Угарска*

Keywords: Serbian Orthodoxy, Romanian Orthodoxy, The Metropolitanate of Karlowitz, The Metropolitanate of Sibiu, Austria, Austria-Hungary

ASPECTE ALE REGLEMENTĂRILOR ORGANIZATORICE ȘI CANONICE ALE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Dr. Costin SCURTU

Mărturisirea credinței, odată cu instaurarea formelor de trăire religioasă instituționalizate, va deveni un element sau o marcă identitară, de afirmare/revelare a identității religioase¹. Biserica este o societate reală, văzută, dar se deosebește de toate celelalte societăți omenești. Atributele caracteristice sunt cuprinse în art. 9 al *simbolului niceo-constantinopolitan*², în care se arată, că ea este „una, sfântă, sobornicească și apostolească”³.

Dreptul și morala au în esență aceeași bază. Organizarea societății în conduși și conducători e poruncită de Dumnezeu: „Tot sufletul să se supună stăpânirilor, căci nu este stăpânire decât numai de la Dumnezeu” (Romani XIII, 1)⁴. Deci puterea în Stat și în Biserică vine de la Dumnezeu. Oamenii oriunde ar fi, trebuie să trăiască într-o societate cu ordine juridică, care să le garanteze conviețuirea; astfel ar fi anarhie, un „bellum omnium contra omnes” sau dreptul pumnului. Ordinea juridică presupune pentru drept și pentru morală: autoritate, norme, ascultare și pedeapsă⁵. Biserica și-a însușit și normele de drept din viața de stat laic, însușindu-și în același timp și terminologia juridică corespunzătoare a dreptului profan. Treptat, Biserica și-a elaborat normele juridice proprii, creindu-și și o terminologie specifică.

¹ Liviu P. Marcu, *Istoria Dreptului românesc*, București, Editura Lex, 1997, pp. 101-102.

² Nicolae V. Dură, *Canoanele Sinodului II ecumenic și obligativitatea de a mărturisi și păstra cu credincioșie Crezul niceo-constantinopolitan*; în „Ortodoxia”, XXXIII, nr. 2, 1981, pp. 442-459.

³ Dr. Nicolae Popovici, *Manual de Drept Bisericesc Oriental cu privire specială la Dreptul particular al Bisericii Ort. Române (Inclusiv noua lege pentru organizarea bisericească din anul 1925)*, Vol. I, Partea I. și II., Tiparul Arad, Tipografiei Diecezane Ortodoxe Române, 1925, p. 77; Grigoriană Manuela Preduca, *Drepturile omului - valențe juridice și canonice*, București, Editura C.H. Beck, 2011, p. 1.

⁴ Eusebiu Popovici, *Istoria Bisericească universală și statistica bisericească*, traducere de Atanasie Mironescu, *Cartea Întâia. De la Întemeierea Bisericii până la desbinarea dintre partea ei de Răsărit și cea de Apus (1054)*, Volumul II, Ediția a II-a, Tipografia Cărilor Bisericești, Mănăstirea Cernica, 1926, p. 49.

⁵ Valentin Șesan, *Curs de Drept Bisericesc Universal*, Ediția a IV-a, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1942, p. 11.

Creșterea proprietății Bisericii, sporirea averilor bisericești pe care episcopii o administrau, deși nu personal, dar prin iconomii lor, prevăzuți pentru aceasta în canoane, și aleși de el însuși din clerul lor, fiind la dispoziția lor, de asemenea au fost date episcopilor nu numai mijloace materiale mai mari, ci și o competență mai largă⁶.

Primele pravile apărute au avut caracter religios (pravile bisericești) și au prezentat un caracter oficial întrucât au fost întocmite din ordinul Domnitorului sau al Mitropolitului și pe cheltuiala lor. Dispozițiile din pravilă erau impuse atât clerului cât și laicilor, în domeniul religios propriu-zis cât și în domeniul juridic. De altfel, potrivit concepției autorilor de pravile bisericești, reglementările de drept civil, penal sau procesual penal țineau tot de domeniul religios⁷. Pravilele sunt practic și primele legiuri care conțin norme cu caracter laic și medico-legal⁸.

Statul și Biserica, deși erau organizate paralel, totuși, erau strâns dependente: statul era organizat de către domnitor împreună cu ierarhii, iar Biserica era organizată de ierarhi împreună cu domnul și boierii în Soboare sau chiar în Divan. Statul se amesteca în treburile Bisericii, obicei păstrat de la bizantini. Clerul Moldovei a avut și atribuții sociale, păstrându-se astfel legătura dintre dreptul secular și cel bisericesc.

Domnul judeca în Divan, la care luau parte mitropolitul, înalții ierahi care se găseau la Curte, precum și marii dregători. După ce se ascultau părțile și martorii și după ce se cercetau „diresele” – adică actele (hrisoave, zapise, ispisoace, cărții etc.), domnul, luând mai întâi avizul mitropolitului și al boierilor, pronunța sentința⁹.

⁶ Eusebiu Popovici, *op. cit.*, p. 49.

⁷ Vezi pe larg, Ioan N. Floca, *Originile dreptului scris în biserica ortodoxă românească*, Sibiu, 1939.

⁸ O prima pravilă apărută în limba românească, care este de origine bisericească, ce conține legislații canonice (în legătură cu viața preoților și călugărilor) și care abordează și reglementări ale responsabilității legate de cazurile de moarte ivite la copii, deci prime elemente de medicină legală în literatura juridică românească. C.A. Spulber din Cernăuți transcrie manuscrisul chirilic și, studiind mai îndeaproape textul, ajunge la concluzia că datarea trebuie să fie din 1563 (în fapt, redactarea pravilei este mai veche, de pe la 1500–1507, ea fiind alcătuită după Nomokanon-ul

fie din 1563 (în fapt, redactarea pravilei este mai veche, de pe la 1500–1507, ea fiind alcătuită după Nomokanon-ul grecesc al lui Joannes Nesteutes). Octavian Buda, Vladimir Beliş, *Începuturile medicinei legale în România*, în „Noema”, Vol. X, 2011, pp. 390-391.

⁹ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Ediție a cincea îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, Editura Bic All, 2007, p. 342.

Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* prezintă informații referitoare la organizarea și administrarea Bisericii Ortodoxe în Moldova¹⁰. Alexandru cel Bun pentru că nu avea legi scrise în țară, a adoptat pe cele bizantine numite Vasilicale și că a făcut un extras din acestea¹¹. Lucrarea este un izvor important al vechiului drept bisericesc¹².

Asemenea pravile au existat și în Țara Românească. Exemplare din tipăritura lui Coresi din 1563 vor fi fost și dincoace de Carpați; știm pe de altă parte că, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, mitropolitul Eftimie cere un nomocanon de la vicarul Patriarhiei din Constantinopol, Meletie Pigas. La mănăstirea Bistrița din Vâlcea s-a găsit o pravilă din anul 1618; e singura care ni s-a păstrat din epoca medievală. Pravila de la Bistrița, colecție ce stă la baza Pravilei celei Mici, pe care a tradus-o în românește călugărul Mihail Moxa (Oltenia). Pravila cea Mică a fost tipărită în tipografia de la Govora în 1640-1641, cuprinzând legi civile și canonice, pentru trebuința preoților la spovedanie (la epitimie), dar și îndrumări privind pedepsele ce vor primi cei ce calcă rânduilele vieții obștești¹³.

Dumitru Stăniloe sintetizând învățătura Bisericii răsăritene despre episcop consideră că episcopul este reprezentantul deplin al lui Hristos, Arhiereul unic și unificator¹⁴. Fiecare episcop este capul unei Biserici locale, „capul plinătății lui Hristos”¹⁵. Dacă Hristos face prin sfințire pe un preot organ și chip văzut al Său în săvârșirea celorlalte Taine, pe episcop îl face organ și chip văzut al Său și în sfințirea organelor văzute prin care săvârșeste celelalte

¹⁰ „... o vorbă proastă, care se aude des în gura moldovenilor, este că învățătura e treaba preoților, mireanului îi e de ajuns să învețe să citească și să scrie, să știe să-și semneze numele, să-și poată însemna în condică boul alb, negru, cornut, caii, oile, vitele, stupii și ce altele mai sunt; mai departe este cu totul de prisos”. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei, București, 1973, p. 311; *Istoria României în texte*, Bogdan Murgescu (coordonator), București, Editura Corint, 2001, p. 168.

¹¹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 345.

¹² Domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir susținea ideea originii daco-romane a poporului român, continuitatea lui în acest spațiu geografic, unitate de neam, limbă, tradiții și credință ortodoxă. Vasile Palade, *Principii de organizare a Bisericii Moldovei în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „BORom”, XCII, 7-8, București, 1974, pp. 1018-1029.

¹³ Slavona era forma de expresie hieratică a statului voievodal cu aspectul său de tradiție sacră, româna a devenit forma de expresie națională a statului boieresc. P.P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de Istorie economică și socială*, Ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 185.

¹⁴ Dumitru Stăniloe, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*. Ediția a II-a, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiunea al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 101.

¹⁵ Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvântarea 2*, 99, PG 35, col. 501, apud Dumitru Stăniloe, *op. cit.*, pp. 101-102.

Taine. De aceea, episcopul este prin excelență reprezentantul văzut al lui Hristos și lucrează „în voința lui Iisus Hristos”¹⁶.

Poziția unică pe care episcopul o deține în viața comunității euharistice este afirmată încă din secolul al II-lea de către Sfântul Ignatie Teoforul care susține: „unde se vede episcopul, acolo să fie mulțimea credincioșilor, după cum unde este Iisus Hristos, acolo este și Biserica universală. Fără episcop nu este îngăduit nici a boteza, nici a se face agapă [...], nimeni să nu facă fără episcop ceva din cele ce aparțin Bisericii. Acea Euharistie să fie socotită bună, care este făcută de episcop sau de cel căruia episcopul i-a îngăduit [...]. Bine este știți de Dumnezeu și de episcop. [...] Episcop e chipul Tatălui”¹⁷.

În Evul mediu românesc, dreptul alegerii ierarhilor revenea membrilor Soborului Țării. Acesta era alcătuit din episcopi, egumeni și boieri. De cele mai multe ori părerea domnitorului era hotărâtoare în privința alegerii. Urma „alegerea canonică” sau „ipopsifierea”, propunerea la episcopie a unuia dintre mai mulți candidați, cel desemnat fiind confirmat înainte de Sobor. Această alegere canonică doar de către un sinod episcopesc era o procedură formală, realizată „după săvârșirea alegerii, pentru respectarea principiului strict canonic potrivit căruia arhiereul se alege de către arhierei”¹⁸.

Cuviosul Nicodim de la Tismana, un apărător al Ortodoxiei și bun diplomat în relațiile cu voievozii, un mare făcător de minuni încă din timpul vieții, s-a preocupat de organizarea monahismului românesc¹⁹. Principiile după care a făcut aceasta sunt: samovlastia mănăstirilor (dreptul de a se administra singure), viața chinovială și conducerea unitară a unui singur egumen²⁰. În ceea ce privește monahismul ortodox, viziunea sa era una unitară, care împletea cele trei dimensiuni ale vieții monahale - ascetică, misionară și culturală²¹.

¹⁶ Sf. Ignatie Teoforul, *Epistola către Efeseni*, 3, 2, în „Scrierile Părinților Apostolici”, traducere, note și indici de Dumitru Fecioru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiunea al Bisericii Ortodoxe Române, 1995, pp. 189-190. Gabriel-Viorel Gârdan, *Instituția Episcopatului în lumina legislației cu caracter bisericesc din secolul al XIX-lea*, în „Studia UBB. Theologia Ortodoxa”, LV, 2, 2010, p. 85.

¹⁷ Sf. Ignatie teoforul, *Epistola către Smirneni*, 8, 12; idem, *Epistola către Tralieni*, 3, 1, în „Scrierile Părinților Apostolici”, București, 1995, pp. 222 și 205.

¹⁸ Liviu Stan, *Mirenii în Biserică. Studiu canonic-istoric*, Sibiu, 1939, pp. 531-538.

¹⁹ S-a evidențiat în lupta împotriva bogomilismului, a avut un rolul esențial în răspândirea bisericii cu plan arhitectural triconic simplu.

²⁰ Visarion Rășinăreanu, *Reorganizarea monahismului pe teritoriul țării noastre în timpul Sfântului Nicodim de la Tismana*, în „MitrOlt”, LVIII, 9-12, 2006, pp. 50-55.

²¹ Teofil Roman, *Dimensiunea monahismului ortodox în viziunea sfântului Nicodim de la Tismana (anul Sf. Nicodim)*, în „MitrOlt”, LVIII, 9-12, 2006, pp. 56-58.

Întrucât Biserica Ortodoxă din țările române s-a aflat sub autoritatea spirituală a Patriarhului din Bizanț, pravilele bisericești s-au întocmit după izvoare canonice bizantine și au fost redactate la început în limba slavonă, iar în limba română abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea²².

Hrisoavele domnești²³, adică privilegiile de proprietate date de domni sub pecetea lor, erau scrise, conform tradiției, în slavonește atât în Muntenia, cât și în Moldova. În vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, domnii sub care apar cărți tipărite în limba română, hrisoavele emise de cancelaria domnească rămân, totuși, în slavonește. Alexandru Iliăș, la 1629, dă un hrisov în românește²⁴, dar cea mai mare parte din hrisoavele lui Matei Basarab sunt în slavonește²⁵. Urmașii lui, după 1654, încep a scrie regulat românește, dar totuși se mai ivesc din când în când și hrisoave slavone (d.e. Radu Leon la 1665). În Moldova, Gașpar Grațiani a dat o poruncă românească la 1620, dar Vasile Lupu are cele mai multe hrisoave slavonești, pe când Gheorghe Ștefan (1654-1657) începe a da hrisoave când românești, când slavonești²⁶.

Zapisele (contracte) particulare încep ceva mai devreme să fie scrise românește. Deci, abia la sfârșitul secolului al XVII-lea hrisoavele sunt date regulat în românește, adică după începerea literaturii istorice și a primelor cărți bisericești în limba națională²⁷. Hrisovul era legat de cancelaria domnească, unde tradiția era mai puternică și a rămas mai multă vreme ideea că un act de proprietate n-ar fi investit cu toate formele juridice, dacă n-ar fi scris în limba

²² Nicolae Iorga, *Viața și faptele mitropolitului Moldovei Veniamin Costache*, București, 1907.

²³ Domnul acorda boierului favorizat sau mănăstirilor imunitate pentru domeniile lor, nu o simplă scutire de impozite. Ea se numea în Muntenia ohabă, în Moldova uric; impozitele în natură datorate de locuitori domnului nu sunt șterse, ci trec în favoarea proprietarului, ca și toate prestațiile. Autoritatea statului încetează la hotarele moșiei ohabnice, toate funcțiile administrative, fiscale și juridice sunt cedate boierului sau mănăstirii. Pentru acordarea imunității era nevoie de un act scris, care se numește în Muntenia hrisov (de la bizantinul chrisobullon = pecetie de aur, privilegiu purtând sigiliul imperial), în Moldova uric, numit așa după obiectul său (probabil la început se zicea carte de uric). P.P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de Istorie economică și socială*, Ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 58.

²⁴ Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române din Gorj, 1406-1665*, 1908, p. 148.

²⁵ Ibidem, pp. 148-150; G. Ghibănescu, *Surele și izvoade, Ispisoace și zapise, (Documente slavo-române)*, V, Iași, 1916, p. 145 și urm.

²⁶ Logofătul Gheorgaki al II-lea scria încă la 1762: „mai de cinste și mai de credință” sunt uricile slavonești, ca cele scrise în limba țării. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial, Condica lui Georgachi 1762*, Studiu și text, București, Fundatia Carol I, 1939, pp. 107-109.

²⁷ Pentru teoria dispariției naturale a slavonismului prin necunoașterea limbii, vezi, N. Iorga, *Istoria literaturii române*, ed. a II-a, Introducere sintetică. Postfață de Mihai Ungheanu, București, Editura Minerva, 1977, pp. 215, 219.

slavonă. De aceea limba slavonă s-a menținut în acest domeniu timp mai îndelungat, dar și aci, în cele din urmă, curentul de limbă națională inaugurat de boierime a învins²⁸.

Mitropolitul și episcopii se bucurau în eparhiile lor de o perfectă libertate în afacerile bisericești. Ei puteau aplica clericilor inferiori pedepse pentru oricare păcate sau infracțiuni săvârșite. Așezarea sau scoaterea din funcție a egumenilor și arhimandriților mănăstirești era rezervată Domnului și puterii statului, la fel și pedepsirea episcopilor și a mitropolitului²⁹.

Un hrisov al lui Alexandru Ipsilanti relativ la mănăstiri și chinovii conține 10 puncte referitoare la: grija pe care trebuie s-o poarte chinoviarul față de ceilalți ce se sihăstresc împreună cu el; fiecare mănăstire să aibă skevofilakt – dintre cei crescuți în mănăstire și să rămână în dregătorie toată viața având grijă de bunurile și veniturile mănăstirii, împrumuturile mănăstirii; cercetarea celor ce doresc să devină călugări; mutarea călugărilor dintr-o mănăstire în alta; despre mirenii care vin să stea în mănăstire³⁰.

Într-un hrisov din a doua domnie a lui Mihail Racoviță se enumeră canoanele bisericești și comentariile la acestea după Zonara, Balsamon și Aristen, prin care se dovedește că acestea trebuie respectate la fel ca și legile civile, după modelul utilizat în Imperiul Bizantin. Niciun cleric nu se poate sustrage de sub autoritatea canoanelor și nici de sub autoritatea Bisericii din țară³¹.

Treptat, acele mănăstiri sau patriarhate către care au fost închinat mănăstirile românești, au pus stăpânire pe mănăstirile românești, sustrăgându-le de sub jurisdicția canonică a mitropoliților și episcopilor țării. Pe multe dintre ele le-au declarat stavropighii, fapt ce a determinat o serie de abuzuri. Egumenii erau puși din afară, iar aceștia nu ascultau de episcopul sau mitropolitul țării, exploatând mănăstirile numai în folosul locurilor la care acestea erau închinat. În hrisov, Domnul arată că nu s-a ținut cont de dorințele ctitorilor de mănăstiri.

²⁸ P.P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de Istorie economică și socială*, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 186.

²⁹ S. Reli, *Relațiile dintre Biserică și Stat în România veacurilor trecute*, în „Candela”, XLIV, 1-12, 1933, pp. 21-43.

³⁰ G., *Pentru Monastiri*, în „BORom”, XXVII, 1, 1903-1904, pp. 2-10.

³¹ Din hrisov aflăm că au fost anumite cauze care au determinat diminuarea prerogativelor și a privilegiilor bisericii și anume: răzmerițe, răscoale, intrigi și, mai ales, predominarea elementului străin în biserică în special în perioada fanarioților. O altă cauză a fost închinarea de mănăstiri la diferite locuri din Orient, Muntele Athos, Ierusalim.

Acest document este și un tratat de drept bisericesc care amintește despre locul pe care trebuie să-l ocupe într-un stat canoanele și legislațiile bisericești. Domnul nu putea fi tras la răspundere pentru păcatele și faptele rele în afaceri publice decât de „Dumnezeu și conștiința sa”³².

Pentru a înțelege implicarea Bisericii în viața social-politică, trebuie făcută legătura dintre unirea Țărilor Române de la anul 1600 și intrarea în viața publică a lui Anastasie Crimca³³, stabilind și influența pe care a avut-o domnia lui Ieremia Movilă (1595-1606), atât pentru viața politică și socială, cât și pentru cea religioasă în Moldova. Pe lângă textul jurământului arhieresc făcut de Anastasie Crimca în 1600, sunt menționate și aspectele politice care au dus la exprimarea acestui jurământ. Găsim, de asemenea, date biografice în legătură cu Anastasie Crimca și sunt analizate amănunțit părți din jurământ³⁴.

Mitropolitul Anastasie Crimca, în anul 1626, a întrunit un sobor la Suceava cu episcopii sufragani în care s-a hotărât: neprimirea femeilor în mănăstiri, alegerea egumenilor doar pe un an, interzicerea posedării de avere de către monahi și interzicerea primirii de călugări transilvăneni. În 1627, domnitorul Miron Barnovschi-Movilă (1626-1629; 1633-1633)³⁵ i-a scutit pe călugări de dări³⁶.

³² Sfera autorității judiciare a Bisericii în raport cu cea a Statului, a fost definită în Moldova de către Vasile Vodă Lupul, în 1649. În rezolvarea problemelor bisericești și în alegerea episcopilor puteau lua parte și clerul mirean conform Statutului Organic al Bisericii ardeleni române. C. E., *Vechile privilegii ale Bisericii române în secolele trecute*, în „BORom”, XXII, 8, 1898-1899, pp. 721-736.

³³ Este ales episcop de Rădăuți în 1600, conducând Episcopia două luni și jumătate. A fost ales mitropolit după 15 iunie 1608. A lăsat cu „testament” ca Dragomirna să nu fie închinată Sfântului Mormânt sau Ierusalimului. Ultimul document ce îl amintește ca mitropolit este din 14 ianuarie 1629. Se observă în mod detaliat și complex implicațiile acestuia în viața comunității credincioșilor, în acest sens înființând primul spital într-un centru urban. Mitropolitul Anastasie Crimca a înființat două spitale - unul la Dragomirna în 1602, sub numele de „bisericuța bolniță” și unul la Suceava. N. Grigoraș, *Mitropolitul Anastasie Crimca (1600-1629)*, în „MitrMold” XXXIV, 3-4, 1958, pp. 296-314.

³⁴ I. Lupaș, *Fragment din jurământul arhieresc făcut de Anastasie Crimca în calitate de episcop al Rădăuților, la 19 iunie 1600, lui Mihai Viteazul și fiului său Nicolae Pătrașcu*, în „MitrMold” XXXVII, 1-2, 1961, pp. 96-99.

³⁵ În timpul primei sale domnii Miron Barnovschi-Movilă a ridicat mai multe monumente - Biserica Adormirea Maicii Domnului din Iași (1627), Mănăstirea Bârnova (1629) din satul Bârnova (județul Iași), Biserica Sfântul Ioan din Iași, isprăvită de Vasile Lupu în 1635, Mănăstirea Hangu (1629) de pe Valea Bistriței, Neamț, „săvârșitorul” bisericii Stavropighiei din Liov (1631) - și a terminat altele, deja începute de alții - cum este cazul Mănăstirii Dragomirna (construite în 1609 și la care el a adăugat zidul de împrejmuire în 1627). În urma intrigilor lui Vasile Lupu, Miron Barnovschi-Movilă a fost arestat de către turci. Sultanul Murad al IV-lea i-a promis că îi dăruiește viața, dacă trece la islamism. „Miron-voda nu a voit să se lepede de credința creștină”, sfârșind sub securea călăului. Aurel H. Golimas, *Un*

După doctrina ortodoxă, forma de guvernare a Bisericii este cea colegială sau sinodală episcopală. Această doctrină stabilește că puterea supremă văzută este în mâna episcopilor, și anume puterea supremă văzută peste Biserica universală se concentrează în mâna sinodului ecumenic, ca reprezentant al episcopatului întreg. Autoritatea supremă în Bisericile particulare autocefale este Sinodul particular, compus din toți episcopii respectivei Biserici, iar în eparhii deținătorul puterii supreme este Episcopul, supus fiind numai Sinodului particular³⁷.

Biserica Ortodoxă nu a impus niciodată Statului raportul voit de ea, ci dimpotrivă, menținând cu el relații de prietenie, a permis dregătorilor civili să legifereze, cu anumite condiții, și în chestiuni bisericești, de natură administrativă sau de organizație³⁸. Constituția și administrația Bisericii se dezvoltă în această perioadă mai ales sub influența a două împrejurări, care sunt raportul între Biserică și Stat și o formă nouă de viață creștină, adică monahismul³⁹.

Sfintele Canoane ale Bisericii Ortodoxe reglementează numeroase aspecte ale vieții bisericești, aici contribuind și legislația civilă a împăraților bizantini, legislație care a modificat sau a dezvoltat principiile vechiului drept

domnitor, o epocă: vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, Voievod al Moldovei, București, Editura „Sport-Turism”, 1980.

³⁶ Mitropolitul Anastasie Crimca (1608-1617, 1619-1629) preot la Biserica Domnească din Suceava, apoi episcop al Romanului, a păstorit în condiții grele datorită deselor schimbări de domnie și repetatelor incursiuni turco-tătare. Între 1617-1619 a fost repus mitropolit de către Radu Mihnea datorită împotriviri sale față de practica închinării de mănăstiri. În tinerețe a fost ostaș în armata Moldovei și s-a evidențiat în luptele cu cazacii, care prădau adesea satele și mănăstirile. Pentru toate acestea a fost răsplătit de domnul Moldovei cu o mare întindere de pământ, unde mai târziu a zidit Mănăstire Dragomirna, ridicată în 1602-1627 cu sprijin domnesc și boieresc. A intrat în obștea Mănăstirii Putna, călugărindu-se cu numele de Anastasie. Acest mitropolit a fost și un cunoscut caligraf și miniaturist, formând prin ucenicii săi o adevărată școală în acest sens la Dragomirna. În prezent se cunosc în țară și-n străinătate peste 25 de manuscrise ale sale, cu peste 250 de miniaturi.

<http://www.sfant.ro/sfinti-romani/mitropolitul-anastasie-crimca-al-moldovei-si-sucevei.html>

³⁷ C. Erbiceanu dovedește vechimea ierarhiei Bisericii române sprijinindu-se pe diferite izvoare: informațiile istoricului Dimitrie Fillipide, ale patriarhului Ierusalimului Hrisant Notara, din documente ale Academiei Române, din colecțiile Hurmuzaki, *Acta Patriarhatus Constantinopolitani* și *Acta et Diplomata Monasterion et Ecclesiarum*; Orientis.C. Erbiceanu, *Studii istorico-canonice asupra existenței ierarhiei bisericii române, între secolele IX-XIV*, în „BORom”, XVII (1893-1894), 7, pp. 536-557.

³⁸ Valentin Șesan, *Curs de Drept Bisericesc Universal*, Ediția a IV-a, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1942, p. 261.

³⁹ Liviu Stan, *Contribution des théologiens roumains aux problèmes de droit canon et leur position dans ce domaine*, in „De la Théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours”, Éditions de l’Institut Biblique et de Mission Orthodoxe, Bucarest, 1974, p. 392.

roman⁴⁰. Codex Justinianus⁴¹, cât și Digeste, *Institutiones* sau *Novelele*, reflectau de fapt visul unei ordini universale creștine și romane. Fragmente întregi din această legislație tratau despre Biserică, despre disciplină și morală, accentuând concepția bizantină și medievală asupra Bisericii și societății⁴².

Principiul alcătuirii și lucrării organice a Bisericii, reflectă, pe de o parte, construcția Bisericii, iar pe de altă parte, arată faptul că toate părțile acestui organism contribuie efectiv la săvârșirea oricărei lucrări bisericești⁴³. Se numește și principiu constituțional-bisericesc în sensul că el exprimă rânduiala canonică specifică, potrivit căreia, unitățile bisericești și organele de conducere a Bisericii se constituie sau se alcătuiesc prin exprimarea voinței tuturor membrilor Bisericii nu numai prin voința unei căpetenii sau a unei singure categorii de membrii. El este un principiu din care derivă dogmatic învățătura despre Biserică.

În privința alcătuirii elementelor constitutive, Biserica s-a aliniat împărțirii teritoriale politice. Curtea patriarhală a servit apoi ca model și la organizarea corporațiilor clerului de pe lângă episcopi. S-a avut în vedere să nu fie afectate principiile canonice și să nu se rupă legătura cu bazele primordiale ale Bisericii⁴⁴. Fondarea mitropoliilor și a episcopioilor a condus la o organizare ierarhică a bisericilor și mănăstirilor, precum și a clerului⁴⁵. În fruntea bisericii se afla mitropolitul, urmat pe scara ierarhică de episcopi, protopopi, stareți și

⁴⁰ Jean Dauvillier, *Carlo de Clercq, Le mariage en droit canonique oriental*, in Jeanin Raymond, „Echos d'Orient”, Paris, Recueil Sirey, 1936, pp. 247-248.

⁴¹ Nenumăratele secțiuni ale Codului său vorbeau despre proprietatea bisericească, despre datoriile clerului, despre drepturile episcopale în cadrul societății, despre disciplina călugărilor sau despre măsurile care trebuiau luate împotriva ereticilor.

⁴² Justinian interzicea hirotonia ca episcop a celor care aveau soții sau copii sau formula sistemul „pentarhiei”, conform căruia Biserica Universală trebuia condusă de 5 patriarhi: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalimul. Sistemul nu a funcționat în mod real niciodată, schisma monofizită eliminând de la început influența Alexandriei și Antiohiei; rezulta mai degrabă o supremație de facto a Constantinopolului în Orient și o autoritate redusă a celorlalte patriarhate ortodoxe.

<http://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/istoria-bizantului/codul-juridic-la-teodosie-ii-la-justinian-80634.html>

⁴³ Liviu P. Marcu, *Istoria Dreptului românesc*, București, Editura Lex, 1997, p. 104.

⁴⁴ Valeriu Șesan, *Reflexiuni asupra unificării organizației Bisericii*, op. cit., p. 11.

⁴⁵ Până în secolul al XIV-lea Biserica Ortodoxă Română nu a avut o clară organizare ierarhică. În 1359 se fondează Mitropolia Țării Românești de la Curtea de Argeș, dependentă de Patriarhia de la Constantinopol. Apoi au fost fondate Episcopiile Severinului, de Râmnicu-Vâlcea și Buzău. În Moldova, Mitropolia a fost fondată în 1388 și a depins, mai întâi, de Mitropolia Haliciului. Din 1401 Mitropolia Moldovei a devenit dependentă de Constantinopol. Apoi au fost înființate Episcopiile de Roman, Rădăuți și Huși.

preoți. Mitropolitul făcea parte din Sfatul domnesc, aflându-se în fruntea acestuia⁴⁶.

Domnul exercita tutela asupra Bisericii, confirma Mitropolitul, episcopii și egumenii. Totodată, Domnul, în virtutea lui dominium eminens (dreptul suprem al domnului asupra întregului teritoriu al statului), exercita dreptul de control asupra patrimoniului Bisericii. Domnii țărilor române, precum și boierii, au donat bisericilor întinse moșii, pe această cale formându-se marile domenii feudale bisericești, lucrucare a conferit Bisericii o poziție privilegiată în cadrul statului feudal⁴⁷.

Regulamentele Organice stabileau că Biserica aflându-se sub autoritatea domnului, din punct de vedere administrativ, și sub autoritatea Patriarhiei de la Constantinopol, din punct de vedere spiritual. Mitropolitul trebuia confirmat de către Domn și ocupa cel mai de seamă loc în cadrul Divanului Domnesc. Episcopii care aveau eparhii primeau cârja episcopală de la domn și aveau unele atribuții judiciare în eparhiile lor⁴⁸.

Episcopii au obținut de la Stat și o jurisdicție asupra clerului inferior în afacerile civile și penale. La acestea se mai adaugă alte drepturi și privilegii acordate de stat treptei episcopale.

În raporturile cu Biserica, drepturile Domnitorului au rămas în general aceleași: dreptul de a legifera organizarea Bisericii, înființarea de mitropolii, episcopii, mănăstiri; de a numi și revoca ierahii Bisericii; de a fixa competența de judecată a organelor bisericești în legătură cu mirenii etc. Pe când canoanele restrângeau din ce în ce mai mult participarea clerului inferior, cât și a poporului, la conducerea Bisericii, voind a face independent dreptul de alegere al sinoadelor, pe de altă parte, suveranii și demnitarii tindeau să controleze numirea episcopilor⁴⁹.

46 „Biserica Moldovei se afla sub îndrumarea mitropolitului, uns de patriarhul de la Țarigrad. Mitropolitul hotăra toate lucrurile ce se săvârșeau în biserica moldovenească, totuși arhieriei erau hotărâți de domnitor. Arhieriei așezau în slujbă sau îi scoteau pe preoți, dar nu și pe stareți și arhimandriți, ce puteau fi judecați numai de divanul domnesc”. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, 5, Capitolul XVII. *Despre năravurile moldovenilor*, București, Editura Academiei, 1973, p. 311.

47 Emil Molcuț, *Istoria dreptului românesc*, Universitatea din București, Editura Credis, 2007, p. 47.

48 Cuvântul „epitropie” își are originea în grecescul „epitrop”, care are înțelesul de administrator.

49 Eusebiu Popovici, *op. cit.*, p. 48.

Existau episcopii în Moldova la Roman, Rădăuți și Huși, iar în Țara Românească la Râmnic, Buzău și Argeș⁵⁰. Din punct de vedere ierarhic, sub episcopi se aflau protopopii, stareții și preoții. Biserica a continuat să aibă în administrația sa bunurile necesare serviciului religios (res sacra), precum și mijloacele necesare întreținerii membrilor clerului (res ecclesiastica), cuprinzând numeroase proprietăți imobiliare cu toate accesoriile lor.

Constantin Mavrocordat a luat unele măsuri cu privire la administrarea bunurilor închinat, măsuri continuate de Alexandru Moruzi. Regulamentele Organice prevedeau introducerea unui control asupra veniturilor clerului (art. 414), iar o comisie alcătuită din patru clerici și patru boieri trebuia să verifice modul de administrare a averilor mănăstirești, urmând „a să desființa, fără întârziere, abuzurile acum înrădăcinate și de a să regularisi ocârmuirea averilor acestor mănăstiri” (art. 416)⁵¹.

În 1840, s-a dispus ca veniturile bisericești să fie împărțite în părți cu destinație precisă, însă administrarea lor a rămas la latitudinea membrilor clerului, în special atunci când era vorba de arendarea moșiilor. Legea din 1847 a reglementat modalitățile arendării, dispunând totodată ca veniturile tuturor eparhiilor să fie vărsate la Mitropolie în Casa obștească⁵². În 1859, guvernul hotărăște secularizarea averilor mănăstirilor pământene, iar la 17/29 decembrie 1863 se ia o măsură similară în privința bunurilor mănăstirilor închinat în schimbul unei despăgubiri⁵³.

Organizarea administrativă a mănăstirilor este dată de cadrul normelor canonice prevăzute de Statut și de Regulament⁵⁴. Așezămintele monahale se

⁵⁰ Atribuțiile jurisdicționale ale clerului au fost restrânse până la desființare și s-a hotărât ca preoții să fie recrutați doar din rândul știutorilor de carte; în schimb, clerul a fost scutit de plata impozitelor. Cezar Avram, *Introducere în Istoria Statului și Dreptului*, pp. 93-94. Emil Molcuț, *op. cit.*, p. 97.

⁵¹ I. Lupaș, *Istoria Unirii românilor*, București, Editura Scripta, 1993, pp. 150-164.

⁵² Din total, se dădeau 200.000 lei mitropolitului și câte 100.000 episcopilor pentru gospodăria proprie; restul era împărțit în cinci părți, din care 550.000 pentru întreținerea bisericilor, 140.000 pentru plata preoților de la mitropolie și episcopii, 300.000 pentru seminarii, 300.000 pentru reparații și construcții și 210.000 ca fond de rezervă. *Istoria Dreptului românesc*. Vol. II, Partea întâi, Dumitru Firoiu, Liviu P. Marcu (coordonatori), București, Editura Academiei R.S.R., 1984, pp. 210-215.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ În sec. al XV-lea, mănăstirile dintr-o anumită categorie puteau fi vândute și dăruite, deși canoanele Bisericii și legile împărătești nu îngăduiau asemenea operațiuni (e posibil ca unii dintre boierii care făceau astfel de tranzacții să nu fi cunoscut canoanele bisericești ale vremii). Făcând o analogie cu legile și canoanele Bisericii bizantine, aceștia n-au putut împiedica pe unii ctitori de mănăstiri de a abuza de dreptul de proprietate, la fel nu au putut fi opriți nici cei din Moldova. La fel și dăruirea de mănăstiri este un obicei împrumutat din Bizanț, unde fusese

împart în trei categorii: mănăstirea⁵⁵, schitul și metocul. Conducătorul suprem al oricărui așezământ monahal este Chiriarhul eparhiei, care împuternicește ca stareț un călugăr din obște, remarcat prin calitățile sale duhovnicești și gospodărești. Starețul este ajutat de soborul mănăstirii și de cele patru consilii: duhovnicesc, economic, de învățătură și de disciplină, fiecare format din doi-cinci călugări sub președinția starețului⁵⁶.

Treptat se stabilesc noi raporturi între Biserică și Stat. Clerul superior câștigă o poziție dominantă în societate, precum și o situație materială. Toate treptele ierarhice au primit o nouă dezvoltare. În particular se dezvoltă atribuțiile Episcopului. Alegerea episcopilor a devenit prin lege de competența sinoadelor eparhiale sau provinciale sau mitropolitane, toate aceste trei numiri având aceeași însemnătate, iar confirmarea și hirotonia lor este un drept al episcopului. Legile dumnezeiești scrise se află în cărțile canonice ale Sfintei Scripturi⁵⁷.

În acord cu adevărata învățătură despre Biserică și cu întreaga practică tradițională a Bisericii, principiul organic sau constituțional-bisericesc este în toate legiurile bisericești, ca și cele acum în vigoare, în legătură cu exercitarea întregii puteri bisericești, cu cele trei ramuri ale ei, în special cu ramura jurisdicțională⁵⁸.

Principalul material canonic în Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei se împarte în trei grupe⁵⁹, după categoria de nume la care ne

practicat pe scară mare. Tit Simedrea, Mănăstiri vândute și dăruite în secolul al XV-lea, în Moldova, în „BORom”, LXVII, 1-2, 1949, pp. 65-83.

⁵⁵ Viața călugărească în Moldova, care apare în prima parte a sec. al XV-lea, a fost organizată în două tipuri de mănăstiri: mănăstiri mari, zidite și înzestrate de domnitori și mănăstiri mici, zidite de diferite persoane aparținând mirenilor sau categoriei sociale ale boierilor, care aveau averi mici sau chiar deloc. Activitatea desfășurată la cele două tipuri de mănăstiri nu era diferită din punct de vedere canonic, scopul principal fiind mântuirea sufletească. *Ibidem*.

⁵⁶ Irineu Crăciunaș, *Purtarea de grijă față de mănăstiri în ultimele două decenii*, în „BORom”, LXXXVI, 6, 1968, pp. 751-761.

⁵⁷ *Fontânele și Codicele dreptului bisericesc ortodox*, în „Candela, Foaia bisericească-literară”, Anul V, Nr. 3, 1 martie, Cernăuți, 1886, pp. 125-136.

⁵⁸ *Colecția canoanelor vechi, Codicele Teodosianu și Codicele Iustinian. Vezi, Fontânele și Codicele dreptului bisericesc ortodox*, în „Candela, Foaia bisericească-literară”, Anul V, Nr. 5, 1 mai, Cernăuți, 1886, pp. 257-263.

⁵⁹ Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei își are începutul în anul 1668. Ea a fost publicată abia în anul 1886 de arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu. Cu ocazia tipăririi s-a pierdut originalul. Vezi, Istoria Bisericii Române. Manual pentru Institutele Teologice, vol. II, București, 1957, p. 15; Aurelian Catrina, *Norme canonice în actele din Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, în „Studii Teologice”, Seria a II-a, anul XVI, nr. 9-10, noiembrie-decembrie, București, Tipografia Institutului Biblic și de Misiune BOR, 1964, pp. 584-585.

referim și anume: 1) Norme canonice privitoare la sinoade; 2) Norme canonice privitoare la ierarhie; 3) Norme canonice privitoare la Sfintele Taine și Ierurgii.

Ierarhii și domnii români încearcă să limiteze acapararea instituțiilor eclesiastice de către greci, proces care se intensifica spre mijlocul sec. al XVIII-lea⁶⁰. Arhieriei titulari (cea mai mare parte greci) și-au găsit refugiul, mai ales în Țara Românească în timpul regimului fanariot. Au fost ierarhi autohtoni, precum mitropolitul Veniamin Costachi⁶¹, care le-a cerut viitorilor arhieriei titulari, înainte de hirotonire, să declare că nu vor avea pretenția să ocupe scaune episcopale în țară⁶². Din această cauză până la jumătatea sec. al XIX-lea numărul lor nu a fost prea mare⁶³.

Amestecul politicianilor laici în activitățile vieții interne și externe ale Bisericii și punerea Sf. Sinod sub tutela miniștrilor de culte, au fost de multe ori dăunătoare vieții bisericești⁶⁴. Biserica, după decăderea puterii domnești și după stingerea dinastiilor naționale, nu mai e legată de permanența dinastiei, de Curte, ci de boieri. Mitropolitul și episcopii, care judecă și deliberează în Divan alături de boieri, devin un fel de dregători ai țării.

Bisericii, pe lângă conținutul ei specific, are și o înfățișare și un aspect juridic. Iar dacă o privim sub aspectul rostului dreptului în viața și lucrarea ei, atunci putem aprecia și califica, întreaga viață, activitate și lucrare a Bisericii ca o lucrare juridică sau ca o activitate determinată sau cel puțin reglementată prin

⁶⁰ Pe teritoriul Țărilor Române, în Evul mediu, s-au aflat numeroși episcopi titulari, adică hirotoniți pe seama unor foste eparhii din Orientul creștin care, datorită lipsei de credincioși, în condiții istorice vitrege, mai ales după cucerirea musulmană, au încetat să existe de facto, dar au fost menținute de jure. Nicolae V. Dură, *Învățătura credinței ortodoxe după canoanele Bisericii ortodoxe*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCVIII, nr. 5-6, 1980, pp. 663-670.

⁶¹ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979.

⁶² N. Dobrescu, *Defectuositatea alegerii Episcopilor și Mitropoliților la noi*, București, 1909, p. 24.

⁶³ La jumătatea secolului al XIX-lea, mai ales din motive materiale, mitropoliții Nifon al Ungrovlahiei și Sofronie Miclescu al Moldovei, au sporit numărul acestor arherei titulari (Nifon, în decurs de 20 de ani a hirotonit 12 arhieriei titulari, iar Sofronie, în perioada de doi ani a hirotonit cinci). Dintre acești arhieriei titulari a numit Al.I. Cuza noii episcopi. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 25.

⁶⁴ S. Reli, *op. cit.*, pp. 21-43.

legi de drept⁶⁵. Și în acest caz ea ne apare ca o viață ce se găsește sub imperiul dreptului⁶⁶.

În virtutea puterii legislative autoritățile bisericești în drept dau hotărârile, normele, legile și regulamentele necesare. Puterea judecătorească consistă în dreptul de a veghea să nu se calce legile existente, aplicând chiar și forța coercitivă și în dreptul de a judeca și de a pedepsi pe cei păcătoși. Cea executivă sau administrativă este puterea de a supraveghea administrarea afacerilor bisericești și de a îngriji, ca afacerile bisericești să se desfășoare astfel, încât să se satisfacă interesele comune și generale bisericești.

Privite astfel lucrurile, se poate spune că întreaga activitate, lucrare sau administrație a Bisericii este dublată de o lucrare juridică. Aceasta, la rândul ei, constă din toate operațiunile pe care le reclamă înzestrarea unei organizații cu legi de drept și aplicarea acestor legi în cuprinsul respectivei organizații⁶⁷, la lucrări ce se execută în cadrul ei⁶⁸.

Amintim elementele care intră în alcătuirea ordinei juridice: ideologia sau concepția despre drept, autoritatea legiferatoare, legile, supunerea față de legi și sancțiunile sau pedepsele prin care se impune respectul legilor, în caz de împotrivire față de ele. Dintre aceste elemente, acelea care fac obiectul unei cercetări mai amănunțite în legătură cu puterea jurisdicțională, ca a treia ramură principală a puterii bisericești, sunt: autoritatea legiuitoare, legile și sancțiunile. Subdiviziunile puterii jurisdicționale, se prezintă astfel: puterea sau funcțiunea legiuitoare; puterea sau funcțiunea judecătorească; puterea sau funcțiunea executivă⁶⁹.

⁶⁵ Introducerea limbii române în Biserică este în legătură cu aceeași transformare socială din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, precum și ridicarea la putere a boierimii, care a produs și nașterea istoriei în limba națională. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 184-185.

⁶⁶ Sofron Vlad, *Mitropolitul Antim Ivireanul. Viața și opera, apărător al Ortodoxiei și al prerogativelor neamului mitropolitan al Ungrovlahiei*, în „MitrArd”, XII, nr. 1-3, 1967, pp. 43-81.

⁶⁷ Științele auxiliare materiale (interne) ale dreptului bisericesc sunt din Domeniul Dreptului: a) Dreptul mozaic (Decalogul); b) Dreptul roman și bizantin în care s-au codificat multe legiuri privitoare la Biserică (legislația împăraților Teodosie II, Iustinian, Leon Filozoful etc); c) Legislația Statelor moderne ortodoxe cu privire la organizarea bisericească din Statele respective; d) Filosofia dreptului. Valentin Șesan, *Curs de Drept Bisericesc Universal*, *op. cit.*, pp. 19-20.

⁶⁸ Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox, Legislație și administrație bisericească*, Vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 207-208.

⁶⁹ *Ibidem*.

Legiuirile în vigoare ale Bisericii Ortodoxe Române exprimă principiul economiei⁷⁰ în sensul în care el definește poziția Bisericii în raport cu Statul. Ceea ce constituie însă elementul nou și în deplină concordanță cu canoanele (can. 30, 34 apostolic; 5/I ec.; 19/IV ec.; 3/VII ec.), nu este faptul că Biserica se definește ca organizație autonomă în raport cu statul, ci faptul că întreaga economie a Statului și a Regulamentelor bisericești actuale exprimă această autonomie ca o stare de fapt. Dovada cea mai vie și cea mai apropiată a acestei autonomii o avem în faptul că Biserica și-a elaborat și adoptat singură, prin organe proprii legile sale, fără amestec din partea Statului.

⁷⁰ Principiul economiei - principiul aplicării în duh, iar nu în literă a Sfințelor Canoane. Dacă ele s-ar aplica în literă ar face ca Biserica să devină o instituție juridică.

CU PRIVIRE LA FUNDAMENTAREA CONCEPTULUI DE „EPOCĂ BRÂNCOVENEASCĂ” ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEANU

Ideea potrivit căreia ultima treime a secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului următor din istoria Țării Românești și Moldovei, reprezintă o epocă de mari transformări de ordin social-economic și cultural – artistic în principal, în măsură să dea o nouă identitate proprie evoluției societății nord-dunărene, prevestitoare ale unor vremuri de modernitate, mi-a fost sugerată cu prilejul elaborării tezei mele de doctorat cu mai bine de jumătate de secol în urmă.¹ Cercetasem atunci imensa cantitate de documente elaborate de cancelariile celor două țări române, editate în celebrele colecții „Documente privind istoria României din sec. XIV – XVII (DIR)”, reluată mai târziu sub numele de „Documenta Romaniae Historica”, să amintesc doar aceste două mari colecții, la care s-a adăugat o imensă literatură de specialitate, potrivit căreia avansasem ideea că secolul al XVII-lea rămânea, sub aspectul tradiției istorice, un secol al societății românești medievale; totodată, însă, mai cu seamă în ultima sa treime cu prelungiri în primele decenii ale secolului următor, societatea celor două țări române evoluează, sub aspectul dezvoltării economiei de transformare, al economiei de schimb, al administrației de stat și al creației cultural-artistice, către vremuri înnoitoare, către modernitate, vremuri dominate de „opозиția” dintre medieval și noile cerințe ale conceptului de „Epocă Brâncovenească” în Țara Românească și acela de prevestitor al ideilor iluministe exprimate în opera cantemiristă a domnitorului moldovean Dimitrie Cantemir.

Din punctul de vedere al participării celor două personalități la construcția vieții cetății, aceasta a fost diferită: unul participând în exil pe țărmuri străine, celălalt implicându-se direct în viața instituțională a țării, fapt care a condus la identificarea numelui său de familie cu cel al structurii statale, cerindu-se acea sintagmă de „Epoca Brâncovenească”, cu referiri, mai cu seamă, la domeniul culturii, artei și arhitecturii din acea vreme.

¹ Este vorba de lucrarea „Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu”, București, 1969.

Izvoarele documentare de care aminteam mai înainte arată o continuă activitate în epoca brâncovenească a tradiției inițiată, în unele privințe, de antecesorul său Matei Basarab la mijlocul secolului al XVII-lea, prin valorificarea unor bogății naturale ale Țării Românești situate în bazinele miniere ale Olteniei, de la Baia de Fier și Baia de Aramă, din care Brâncoveanu a extras mari cantități de fier și aramă, pe care le-a utilizat la marile construcții de ansambluri religioase și civile potrivit cu „Condicii de venituri și cheltuieli” (Anatefterului); de asemenea, importante cantități de aur și argint din apele râurilor carpatine, metal atât de râvnit, dar și aducător de moarte, acumulat în visteria brâncovenească.

Totodată, în această epocă brâncovenească se maturizează principiile tehnologiei de aplicare a forței hidraulice la acționarea șteampurilor de concasarea minereurilor metalifere, precum și la acționarea fierăstraielelor mecanice (joagăre) pentru industrializarea forestieră, cu produse exportate în Europa Centrală.²

Construcitoare de mari monumente religioase și civile, administrația brâncovenească a importat mari cantități de plumb din Polonia, în special, pentru confecționarea prin „laminare”, a foilor de plumb, printr-un „aparat” simplu: două tuburi metalice cu rotire inversă, prin care se obțineau foile de plumb, ce se introduceau apoi într-o baie de cositor obținând culoarea albă, de unde și denumirea acestora de „fier alb”, folosite la acoperișurile construcțiilor civile și religioase brâncovenești care au impresionat pe vizitatorii străini ai vremii.³

Pe aceeași linie se înscriu și așezămintele manufacturiere ca elemente de modernitate, precum sticlăriile și alte asemenea, menționate de Del Chiaro, potrivit căruia sticla obținută în manufactura brâncovenească era foarte transparentă și curată, de culoare albastră mult superioară celei importate din Polonia. Alte asemenea așezăminte depășeau, prin structura lor, evul de mijloc, anunțând noi întocmiri social-economice din afara cadrului strict al evului mediu.

Am examinat până acum o parte din cele mai importante aspecte ale înnoirilor brâncovenești din domeniul economiei de transformare din Țara Românească din ultima treime a secolului al XVII-lea și din primele decenii ale

² Șt. Olteanu, C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969.

³ Șt. Olteanu, *Les techniques minières en Roumanie depuis la Basse Antiquites jusqu' au Moyen Age, în Les techniques minières de l' antique au XVIII siecles*, Paris 1992.

secolului următor, veritabile particularități sau trăsături ale conceptului de „Epocă Brâncovenească”. După cum vom observa în continuare, ele se vor completa cu alte asemenea particularități aparținând unui domeniu de cea mai mare importanță instituțională în cristalizarea conceptului de „Epocă Brâncovenească”: este vorba de domeniul activității de schimb economice atât în țară, cât și peste hotare.

Situate la confluența marilor rute comerciale europene, Țările Române au devenit veritabile centre de producție și de convergențe economice, veritabile rețele de producție și de comerț tranzitate înb spațiul Europei Centrale și de Sud-Est. În secolele XVII – XVIII, în principalele orașe ale țării (București, Iași, Brașov etc) activitatea comercială a fost repartizată în rețele sau în artere comerciale, cu diferite nume: Lipsani, Gabroveni etc, în orașe precum București, Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița, Iași, Suceava, unde comercianții (negustorii) s-au organizat în asociații cu aspect tranzitoriu cu statul și conducere unică numite „Societatea Magna” la Brașov care în secolul XVIII a fost transformată în „Campanie Orientală”. Toate aceste realități subliniază intensitatea activității comerciale a românilor în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est, începând mai ales de la finele secolului XVII și la începutul secolului XVIII.⁴

Pe de altă parte, atât Țara Românească, cât și Moldova se vor afirma cu veritabile centre de cultură și artă ale lumii creștine din zona est-europeană, prin receptarea marilor curente de idei ale timpului legate de învățământ, de reactivarea tiparului în noile condiții politice de răspândire a scrisului în limba română, și, totodată, de legătură a zonelor noastre cu arta și arhitectura țărilor europene, prin aportul meșterilor străini în domeniile respective.

Ca și în cazul înnoirilor din domeniile analizate mai sus și în acest nou domeniu sau manifestat trăsături specifice „Epocii Brâncovenești” având ca origine tradițiile epocii lui Matei Basarab în special. Constantin Brâncoveanu însuși trimitea tineri în centrele europene de la Oxford, Padova, Veneția, Roma, Paris, Viena, situație asemănătoare cu cea din Moldova unde Dimitrie Cantemir însuși era trimis să studieze în spațiul ortodoxiei constantinopolitane.⁵ La București, Constantin Brâncoveanu înființează între 1707 și 1709 o nouă formă de organizare superioară a învățământului românesc: o Academie cu un program adaptat după cel al Universității din Padova.

⁴ Șt. Olteanu, *Les Pays Roumanis dans le context europeen de reseaux du production et de convergente economique du Moyen Age*, Paris, 2015.

⁵ *Istoria românilor*, vol. V, București, 2010, ediția a doua, p. 872.

Pe de altă parte, răspândirea tiparului și perfecționarea acestuia au constituit o majoră caracteristică a „Epocii Brâncovenești”, activitate tipografică ajungând acum la forma de înflorire a acesteia atât în Țara Românească, cât și în Moldova, Constantin Brâncoveanu fiind un mare susținător al acestei activități.

O mare realizare a acestui efort a constituit-o tipărirea Bibliei în limba română la 1688 de către Șerban Cantacuzino, dar definitivată de Constantin Brâncoveanu în anul 1689. În anul următor aveau să se înceapă lucrările unei noi tipografii în Eparhia Buzăului de către Mitrofan, cu ajutorul lui Constantin Brâncoveanu. Cu același ajutor brâncovenesc, Antim Ivireanul scoate la lumină, la Mănăstirea Snagov în 1701, Liturghierul greco-arab, iar ulterior, un ceaslov greco-arab la București în 1702 pentru care domnul Țării Românești a fost numit de către beneficiari „Marele Brâncoveanu”.⁶ Astfel, în timpul lui Brâncoveanu s-au înființat cinci tipografii: București, Buzău, Snagov, Rm. Vâlcea și Târgoviște, tipografii de care își leagă numele cunoscutul tipograf și editor Antim din Iviria Caucazului, precum și lucrătorii participanți: gravori, halcografi, corectori sau „îndreptători” culegători de litere sau zețari și cei ce trăgeau la teasc. Întreaga această activitate tipografică se desfășura sub imperiul credinței ortodoxe. Deși mănăstirile reprezentau centrul acestei activități, aceasta se integra, în bună măsură, în viața urbană; împreună, elementul laic și religios, au contribuit la difuzarea lucrărilor, traduse sau originale, în rândul cititorilor, constituind un mijloc de unificare a limbii.

Am lăsat, în final, marile ansambluri arhitecturale care se identifică cu „Epoca Brâncovenească”, ansambluri pentru care se folosea noțiunea de „palate”, realizate atât în București, cât și în provincie cu concursul unor talente incontestabile, ca, de pildă, realizatorul Constantinos, creatorul școlii de pictură de la Hurezi și al altor ansambluri brâncovenești din Țara Românească, cu prelungiri în special în Banat și Transilvania. După cum s-a observat, arhitectura a constituit domeniul care a condus la definirea „stilului brâncovenesc” manifestat atât în arhitectură, cât și în pictură și în artele decorative. Aceeași situație se constată și în arhitectura civilă a epocii brâncovenești (Potlogi, Mogoșoaia etc), perioadă în care logiile și foișoarele reprezintă măsura capacității și talentului constructorilor epocii, atât în sculptură în piatră și lemn, cât și în pictura și decorația pereților acestora. Nume ca: Pârvu Mutu, Constantinos (în pictură), Vucașin Caragea și Lupu Sărățeanu (în

⁶ *Ibidem*.

sculptură) și alții asemenea, care au făcut dovada talentului lor în epoca brâncovenească, au dat strălucire epocii „marelui” Brâncoveanu și nu numai, exprimând prin munca lor veritabile programe ideologice, religioase și politice ale vremii.⁷

În final, o ultimă chestiune, cea a noutăților din domeniul administrativ brâncovenesc, care se înscrie și el în contextul inovărilor în „Epoca Brâncovenească”. Este vorba de modernizarea unor concepte din domeniul administrației brâncovenești. Cu mulți ani în urmă, un modest cercetător de la Muzeul Național de Istorie din București, Alexandru Ligor, a descoperit în arhiva brâncovenească, de la Arhivele Naționale un înscris care demonstrează un început de modernizare în cadrul Administrației statului brâncovenesc: un tipizat care înlocuia cererile de mână scrise de solicitanți, foarte asemănător cu tipizatele moderne de cereri ale locuitorilor bucureșteni pentru rezolvarea unor probleme administrative solicitate de populația bucureșteană din vremea brâncovenească. Este și acest document o modestă, dar importantă descoperire cu caracter de inovație brâncovenească, descoperire care încearcă, pe această cale, trecerea pe lista neuitării a numelui descoperitorului amintit.

În concluzie, după cum se cunoaște, Constantin Brâncoveanu un veritabil protector al artei și culturii românești, îndeplinind, totodată, și rolul de mecena al întregului Orient Ortodox, a fost decapitat, împreună cu cei patru fii ai săi, la 15 august 1714, impresionând puternic pe contemporani. Biserica Ortodoxă Română, prin hotărârea Înalțului Sinod din iulie 1992, a decis canonizarea celor uciși la 15 august 1714, fiind prăznuiți ca sfinți pe data de 6 august a fiecărui an. A fost, sub acest aspect, recunoașterea binemeritată a rolului „Epocii Brâncovenești” la evoluția societății românești medievale către modernitate.

⁷ Cristina-Narcisa Vergati, Agnes Erich, Radu Ștefan Vergatti, *Brâncovenești. Sfinții martiri Brâncoveni. Culegere de studii*, p. 9 și urm; Curtea de Argeș, 2014.

ASPECTUL POLITIC AL FENOMENULUI DE IMPERIU ÎN ISTORIA BUCOVINEI HABSBURGICE

Dr. Marin GHERMAN

Imperiile au fost și rămân (într-o formă metamorfozată) o realitate politică a societăților europene și mondiale. Fenomenul de imperiu are mai multe fațete sociale. Remarcăm aspectul economic al imperiilor, pe care accentuează atenția reprezentanții neomarxismului (Blondel, Valernstine), aspectul socio-cultural și aspectul politic. Ultimul aspect este foarte semnificativ pentru societățile care au fost înglobate în sistemele politice ale imperiilor. Pe de altă parte, toate fațetele amintite nu pot fi analizate izolat una de alta. De aceea, descrierea în detalii a aspectului politic al fenomenului de imperiu necesită aplicarea unor metode logice de cercetare. În studiul de față este analizată istoria Bucovinei Habsburgice din punct de vedere al funcționării mecanismelor politice și influenței acestora asupra spațiului social.

Orice fenomen istoric poate fi analizat din mai multe puncte de vedere. Evenimentul politic poate fi descris nu numai cu ajutorul actelor normative (descrierea instituțională), ci și cu ajutorul cercetării atitudinii oamenilor politici față de procesele care au avut loc. De aceea, descrierea componentelor procesuale ale sistemului politic austriac poate fi realizată și din punct de vedere al atitudinii politicianilor față de complexitatea structurilor sociale și față de multitudinea stilurilor de activitate a membrilor partidelor politice din imperiu. Apariția Dietei Bucovinei (1861) pe această scenă imaginară a marii politici a realizat posibilitatea fixării și înregistrării ideilor cruciale ale politicianilor, care au determinat formele de interacțiune dintre fracțiunile Dietei locale și politicienii din parlamentul de la Viena. În acest context, discursurile oamenilor politici reprezintă o unitate esențială de analiză și cercetare aprofundată a evenimentelor.

Unele cercetări recente demonstrează că analiza formelor regionale de interacțiune politică ne permite să ajungem la unele concluzii importante. Formele de interacțiune politică din trecutul istoric al imperiului determină un set de norme sociale și opinii ale generațiilor noi de actori politici. În felul acesta, cercetarea istoriei politice din toate timpurile și a atitudinii politicianilor

față de structurile și instituțiile sociale edifică o imagine complexă a culturii politice și din Bucovina zilelor noastre. Această legitate a fost demonstrată de către Robert Putnam în lucrarea sa *Cum funcționează democrația? Tradițiile civice ale Italiei moderne*¹. Regimurile politice de tip monarhic au dat naștere la un spirit autoritar cu un set de orientări spre o putere politică concentrată în mâinile unui singur împărat (această diversitate de regimuri politice a fost foarte bine descrisă de către Niccolò Machiavelli în lucrarea sa *Principele*). Observațiile lui Putnam făcute pe marginea istoriei Italiei reprezintă, în cazul nostru, un pilon metodologic de bază. Cercetarea experienței istorice analogice a Bucovinei istorice ne dă posibilitatea să proiectăm viitoarele forme de relații politice și interetnice pe baza faptelor înregistrate de istorie.

În anul 1775 Bucovina a devenit parte componentă a Monarhiei Habsburgice. Chiar de la începutul dominației austriece în Bucovina a fost instaurat un sistem de administrare de tip militar. Mai târziu, a avut loc liberalizarea treptată a regimului austriac, iar în 1861 a fost creată Dieta Bucovinei, care îndeplinea funcția de organ al autoadministrării locale. Acest fapt demonstrează că în Imperiul Habsburgic avea loc o liberalizare destul de lentă a regimului politic. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea putem vorbi despre o activitate autonomă a politicienilor bucovineni și despre implicarea acestora atât în procesele politice ale imperiului, cât și în cele regionale. Din aceste considerente, putem constata faptul că în istoria Bucovinei Habsburgice viața politică exercita o influență enormă asupra celorlalte sectoare ale sferei sociale. Cercetarea aspectului politic al fenomenului de imperiu în istoria Bucovinei Habsburgice necesită o operaționalizare a noțiunilor teoretice de bază. În felul acesta, de la bun început trebuie să efectuăm o analiză a noțiunii de imperiu.

Imperiul este un spațiu politic în care metropola ține sub control o mulțime de teritorii periferice². Orice imperiu se compune dintr-un stat dominant și posesiunile sale coloniale. Aceste posesiuni se deosebesc de metropolă prin cultură și mentalitate. În unele cazuri, diferențele culturale dispar, iar teritoriile periferice încep să se amalgameze cu corpul politic al statului dominant. Acest fapt depinde de stilul de activitate a elitei politice din capitală și de metodele de guvernare a reprezentanților dinastiei dominante. În cercetarea de față, sistemul politic al Imperiului Habsburgic va fi analizat

¹ Robert Putnam, cu colaborarea lui Robert Leonardi și R. Naneti, *Cum funcționează democrația? Tradițiile civice ale Italiei moderne*, Kiev, Editura „Osnovy”, 2001, 302 p.

² E. Kukovičkaia, *Austria: de la imperiu la republică*, în „Vlasti”, nr. 6, 2008, p. 89-91.

anume din aceste poziții metodologice. Cu alte cuvinte, Viena îndeplinește funcția de metropolă, iar Bucovina este zonă periferică, provincie aparte. Istoricul Andreas Kapeller consideră că definiția clasică a imperiului nu întrunește toate componentele politice ale Monarhiei Habsburgice³. Viena nu ținea sub control toate zonele periferice. Uneori elita politică de la Viena folosea metode latente de control politic. De aceea, constatăm faptul că statul austriac era un subiect politic deosebit.

În Monarhia Habsburgică stabilitatea social-politică depindea de natura relațiilor dintre metropolă și elitele regionale. Atunci când elitele regionale erau dispuse să susțină împăratul în clipele dificile, procesele politice deveneau stabile și prielnice metropolei. Elita politică de la Viena folosea toate metodele posibile pentru a menține sub control posesiunile coloniale. De aceea, componentele procesuale ale vieții sociale din Bucovina ca teritoriu de la periferia imperiului aveau o importanță enormă pentru soarta politică a acestei provincii austriece.

Regretatul savant român Radu Grigorovici se consideră a fi adeptul conceptului despre natura machiavellică a politicii austriece în zonele periferice. El considera că politica austriacă se sprijinea pe un set de idei machiavellice. Opiniile lui Niccolò Machiavelli din lucrarea *Principele* pot fi niște principii filosofice de activitate a metropolei în teritoriile periferice. În studiul *Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate*, academicianul Radu Grigorovici scrie despre machiavellismul politicii Vienei în spațiile geopolitice locuite de diferite popoare minoritare. Concluziile lui Grigorovici sunt foarte interesante și pot fi folosite în calitate de repere conceptuale în procesul de analiză politică.

În opinia savantului de origine bucovineană pot fi evidențiate următoarele elemente machiavellice:

Pentru a stăpâni și a interveni la timp la orice semn de tulburare a populației băștinașe este nevoie de prezența activă a stăpânului pe teritoriul ocupat sau anexat. Este vorba de politica în stilul *Divide et impera*.

Înființarea coloniilor de germani în locurile populate de alte naționalități, colonii care fac cheltuieli cu mult mai mici decât posibila întreținere a trupelor militare.

³ Andreas Kapeller, *Imperiu și națiune: Imperiul Habsburgic și cel al Romanovilor*, www.dhi-moskau.de/stranicy/meroprijatija/programmy/2008/kapeller.pdf.

Alianța stăpânului cu elementul cel mai slab din interiorul statului și vigilența acestuia față de oricare alt element mai puternic din împrejurimea lui⁴.

În acest context, este binevenită realizarea unei analize similare a adoptării deciziilor politice în Imperiul Habsburgic. În sistemele politice ale imperiilor pot fi găsite mai multe elemente machiavellice. Imperiile din toate timpurile demonstau că sunt capabile să fie pragmatice în ceea ce privește realizarea politicii interne și externe a statului. E limpede că nu orice imperiu ținea cont de opiniile filosofului italian. Machiavelli scria că regii și marii împărați care au moștenit puterea politică au o mai mare șansă să domnească în pace, decât acei suverani care au acaparat puterea cu forța⁵. Dinastia regală reprezintă un factor adăugător de legitimare politică. În Austria, domina dinastia Habsburgică, care a început să influențeze procesele social-politice din Europa de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Machiavelli recomanda împăraților să țină în teritoriile anexate mulți funcționari, adică un sistem birocratic bine organizat. În aceste condiții „supușii îl cunosc numai pe rege, iar funcționarii și slugile suveranului sunt în ochii maselor populare niște reprezentanți ai puterii și poporul n-are nevoie de prietenia lor”⁶.

Machiavelli scria și despre informațiile care circulau în mediul social și reflectau activitatea împăratului. Filosoful italian acorda o mare atenție imaginii împăratului în ochii poporului. Autorul lucrării *Principele* scria că împăratul trebuie să pară un conducător de stat ilustru, să fie sincer, să se țină de cuvânt. Cu alte cuvinte „împăratul trebuie să merite prietenia poporului”, iar interesele maselor populare trebuiesc uneori apărute⁷. Machiavelli considera că toate deciziile politice nepopulare trebuie să fie realizate de către funcționari, iar deciziile care pot lărgi aria de popularitate a dinastiei trebuie să fie realizate de către împărat. E limpede că poporul credea în bunătatea împăratului și nu avea încredere în funcționarii statului.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, situația politică din Bucovina Habsburgică a fost influențată și de faptul că la 26 februarie 1861, în Bucovina, provincie autonomă din cadrul Monarhiei Habsburgice, a fost creat un organ reprezentativ, numit Dieta Bucovinei⁸. Acest organ al autoadministrării locale era condus de un președinte (căpitan – Landeshauptmann). În afară de acest mic

⁴ Radu Grigorovici, *Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate*, în „Septentrion”, An. III, 1995, № 10-11, p. 1-2.

⁵ Niccolò Machiavelli, *Principele*, Moscova, Editura „Tranzitkniga”, 2006, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 18

⁷ *Ibidem*, p. 41.

⁸ Jukovsky A., *Istoria Bucovinei*, Vol. 2, Cernăuți, Editura „Chas”, 1993, p. 41-42.

parlament local, în Bucovina funcționau și instituții administrativ-politice compuse din funcționari numiți de metropolă. Istoricii consideră că regimul politic instaurat în Bucovina a trecut prin mai multe faze de dezvoltare. În primii ani de existență a Dietei Bucovinei, procesele politice și sociale erau determinate de impulsurile administrative care veneau din partea guvernului austriac. Dieta, de fapt, era la început o decorație politică. Mai târziu, micul parlament bucovinean a început să fie influent în societate. Dreptul austriac reglementa detaliat activitatea landtagurilor din Imperiu. Unii istorici ucraineni consideră că politica de creare a Dietei Bucovinei nu era susținută de către țărani, deoarece aceștia considerau că noul organ reprezentativ va provoca un val de majorare a impozitelor⁹, iar resursele financiare alocate erau destinate pentru susținerea funcționării normale a mecanismelor birocratice din cadrul Dietei.

La sate și în orașe existau și organe ale autoadministrării locale. Conform Patentului imperial de la 26 februarie 1861, landtagurile puteau soluționa doar probleme regionale¹⁰. Deputații Dietei aveau dreptul să se adreseze cu o întrebare sau cerere la guvernul de la Viena. Drepturile membrilor Dietei erau garantate cu ajutorul imunității de deputat¹¹. Landtagurile nu aveau dreptul să aibă relații politice cu alte organe reprezentative din alte provincii. E interesant și faptul că deciziile Dietei erau semnate de ministrul respectiv din guvernul austriac și erau sancționate de către împărat. Astfel, decizia Dietei devenea o acțiune a voinței împăratului¹². Cu alte cuvinte, organele reprezentative nu aveau o libertate politică foarte mare. În Dieta Bucovinei, guvernul tindea să mențină un anumit echilibru de forțe.

Această situație se aseamăna foarte mult cu unele opinii expuse de Machiavelli în *Principele*, care scria că deciziile populare trebuie să fie semnate și realizate de către împărat¹³. Din aceste considerente, împăratul era cointerestat în susținerea unor decizii populare. În afară de aceasta, Machiavelli scria că oamenii doresc să se supună acelei puteri politice, care și-a creat în ochii poporului o imagine stabilă, datorită factorilor istorici. Părintele științelor politice scria: „Oamenii apreciază mai mult exteriorul apropiatilor lor. Fiecare om poate vedea, dar nu fiecare are șansa să se atingă cu mâna (de împărat – *n.n.* *M.G.*). Fiecare om știe cum ești tu din exterior, dar nu fiecare știe cum ești tu în

⁹ Masan O., *Primii parlamentari bucovineni*, în „Molodyi bukovyneț”, 1994, nr.19, p. 5.

¹⁰ Nikiforak M. V., *Bucovina în sistemul de drept al Statului Austriac (1774-1918)*, Cernăuți, Editura „Ruta”, 2004, p. 150.

¹¹ Idem.

¹² *Ibidem*, p. 173.

¹³ Niccolò Machiavelli, *op. cit.*, p. 66.

realitate. Și aceștia, mai puțini fiind, nu pot să contrazică opinia majorității, în spatele căroră se ascunde împăratul”¹⁴. Realizarea acestor cuvinte în politica practică e reprezentată de faptul că majoritatea covârșitoare a populației, care a trăit în perioada domniei împăratului Franz Joseph (1848-1916), considera că Imperiul Habsburgic e cel mai dezvoltat și democratic din lume. Cetățenii Coroanei de Habsburg erau de părerea că statul austriac are un mare viitor politic. În fiecare ducat din imperiu se publicau o mulțime de cărți, broșuri, reviste și ziare, în care se povestea despre misiunea culturală a Monarhiei Habsburgice, despre împărat și dinastia regală. În Bucovina, de exemplu, a fost publicată broșura preotului ortodox din satul Mahala, Viktor Zagarovskyi, în care era hiperbolizată eficiența politicii austriece, care se străduie „să apere zece popoare mici de invaziile din exterior”¹⁵. Broșurile și articolele de acest gen glorificau dinastia imperială și creau iluzii despre posibila constituire a statului mondial condus de către Casa de Habsburg. În scopuri de legitimare a puterii politice, Dieta Bucovinei discuta și unele legi adoptate la Viena. În cele din urmă, legile imperiale erau susținute de către Dieta Bucovinei. În felul acesta, avea loc procesul de imitare a dialogului legislativ, deoarece acest dialog era bine încadrat într-o serie de tehnologii sociale construite de către epicentrul deciziilor politice din imperiu.

Modificările configurației politice provocau anumite schimbări în mediul social din Bucovina. De aceea, evoluția statului austriac de la absolutism la monarhie constituțională a fost reflectată și în dezvoltarea politică a Bucovinei ca ducat¹⁶. Fiecare perioadă istorică era marcată de o atitudine schimbătoare a politicienilor bucovineni față de sistemul politic al Imperiului. Această atitudine depindea de raportul de forțe dintre curentele centralist și federalist, de nivelul de autonomie a Ducatului Bucovina și de metodele de administrare publică. Astfel, După o perioadă de reacție ideologică, care a avut loc după Revoluția din anii 1848-1849, guvernul federalist a căzut în 1861, iar în luna februarie a aceluiași an, a fost adoptată o nouă constituție. În afară de aceasta, a fost convocată și o nouă componență a parlamentului, care a început să fie dominat de centraliști din diferite zone periferice. În acest context, unul din liderii centraliștilor bucovineni, Eudoxiu Hurmuzaki (1812-1874), a fost

¹⁴ *Ibidem*, p. 63.

¹⁵ Botușankyi V. M., *Consecințele revoluției europene din anii 1848-1849 în Bucovina*.

Instalarea dominației habsburgice, în „Bucovina în contextul relațiilor internaționale europene (Evul mediu – mijlocul secolului al XX-lea), Cernăuți, 2004, p. 278-279.

¹⁶ Nikiforak M. V. *Ordinea de stat și ordinea de drept în Bucovina în 1774-1918*, Cernăuți, Editura „Ruta”, 2000, p. 329.

ales în calitate de căpitan al Dietei Țării Bucovinei. Reprezentantul cel mai de seamă al curentului autonomist din imperiu era Carol Hohenwart. În anul 1871 el devine prim ministru al Austriei. Carol Hohenwart considera că provinciile au dreptul la o lărgire a autonomiei legislative și administrative. Concomitent cu aceasta, se intensifică și activitatea autonomiștilor români din Bucovina. Apoi urmează o perioadă marcată de venirea la putere a unui guvern format din centraliști¹⁷. Liderul centraliștilor, Adolf Auersperg, a inițiat o întoarcere la formele tradiționale de guvernare.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea situația politică din Bucovina era dominată de conservatori, care promovau ideile Partidului Centralist din Austria. Transformările sociale care au avut loc mai târziu au contribuit la schimbarea treptată a configurației politice. Partidele politice care activau în capitala Monarhiei Habsburgice tindeau să-și lărgescă aria de popularitate și asupra teritoriilor periferice. Fiind influențați de centraliștii de la Viena, reprezentanții intelectualității din Bucovina au organizat un partid liberal la Cernăuți¹⁸. Eudoxiu Hurmuzaki, de exemplu, se pronunța pentru federalizarea monarhiei pe baza lărgirii simultane a autonomiei provinciilor. Lărgirea autonomiei trebuia să aibă loc într-o formă centralizată, fără tendințe separatiste. De fapt, centraliștii erau de acord cu principiile de bază ale funcționării mecanismelor juridice din cadrul sistemului politic. Ei considerau că schimbările politice și procesele de autonomizare trebuiau să aibă loc într-o formă centralizată. Unii centraliști se pronunțau pentru autonomizarea și germanizarea ducatelor. De fapt, această idee este contradictorie din punctul de vedere al ideologiilor clasice. Pe de altă parte, ea ne permite să analizăm atitudinea centraliștilor față de sistemul politic al Monarhiei Habsburgice. Centraliștii aveau o viziune politică specifică. Merită menționat și faptul că adepții curentului centralist tindeau să diminueze consecințele relațiilor problematice dintre metropolă și provincii. În ceea ce privește acțiunile statului austriac pe arena internațională și în cadrul zonelor periferice, ei susțineau majoritatea metodelor de legitimare politică. Pe de altă parte, centraliștii doreau o lărgire a autonomiei provinciilor, proces care avea să fie dirijat de guvernul austriac. E limpede că ideile centraliștilor bucovineni erau uneori contradictorii. Problema consta în imposibilitatea de realizare a idelilor susținute de centraliști.

¹⁷ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (o istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți-Timișoara, 2000, p. 141.

¹⁸ Jukoskyi A., *op. cit.*, p. 45.

Liderii acestui curent politic încercau să îmbine două procese diferite: dominația metropolei și autonomizarea treptată a provinciilor. Ei nu luau în considerație aspectul practic al realizării politicilor publice. În acest context, fațeta liberală a curentului centralist era cu mult mai justificată decât aspectul teoretic al autonomizării treptate. Merită menționată critica adresată regimurilor politice nefavorabile libertăților personale și bunăstării sociale.

În *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei*¹⁹ poate fi evidențiată atitudinea istoricului, juristului și omului politic față de sistemul politic al Monarhiei Habsburgice. E. Hurmuzaki spunea: „Ceea ce așteaptă țările de la Imperiu nu este mai prejos, ca număr și greutate, de ceea ce așteaptă, în mod îndreptățit, Imperiul de la țări. Numai într-o legătură strânsă, numai într-o relație puternică reciprocă sunt în stare corpurile legislative de ambele categorii să obțină îndeplinirea înaltei lor misiuni...”²⁰. El considera că guvernul trebuie să recunoască toate drepturile și libertățile popoarelor. În discursurile sale, E. Hurmuzaki vorbea despre noțiunea de „sistem liberal”, care este un sistem de relații social-politice, în care sunt realizate drepturile și libertățile omului. În discursul rostit în 1861, Hurmuzaki povestește despre sistemul constituțional „neconsolidat”. El susținea că Legea Fundamentală nu este o garanție sigură a menținerii echilibrului politic în societate. Eudoxiu Hurmuzaki era convins că fiecare instituție și proces politic are nevoie de consolidare. Interesant e faptul că la această concluzie reprezentanții tranzitologiei (știința care studiază fazele de trecere de la un regim politic la altul) au ajuns doar în anii 60-70 ai secolului al XX-lea. E. Hurmuzaki spunea: „Copacul încă tânăr și gingaș al libertății mai este expus multor furtuni, multor înghețuri și altor evenimente politice elementare”²¹.

Eudoxiu Hurmuzaki amintește în discursurile sale și despre lupta dintre absolutism și constituționalism. Dacă analizăm discursurile istoricului bucovinean observăm două forme ale absolutismului:

Forma instituțională a absolutismului (dominația împăratului).

¹⁹ *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Ediție bilingvă cu stabilire de text, prefață, note și comentarii de Ilie Luceac, București, 2007, 367 p.

²⁰ *Discurs de deschidere* al Căpitanului Țării Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki în ședința din 9 septembrie 1869, în *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 235.

²¹ *Moțiunea* deputatului Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki și *Răspunsul* său dat deputatului baron Nicolaus Petrino, în ședința Landtagului din 16 aprilie 1861, în *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 67.

Forma spirituală a absolutismului (opinia publică edifică mituri artificiale despre „bunul împărat”).

Opiniile istoricului bucovinean coincid cu constatările politologilor de mai târziu, care remarcă faptul că orice sistem politic se compune din instituții și dintr-un set de orientări politice, care poate fi numit cultură politică, a cărei menire este alimentarea funcționării normale a structurilor sociale. Eudoxiu Hurmuzaki considera că forma spirituală a absolutismului reprezintă un regim politic latent. Dacă poporul nu are o atitudine pozitivă față de sistemul liberal, atunci sistemul politic devine instabil. Sistemul liberal lipsit de o bază socială dezvoltată este doar o decoratie politică în care domină suveranul. În această situație, reprezentantul curentului centralist nu excludea că „absolutismul ar trona chiar aici, la Cernăuți, în loc de Viena, iar dacă eu aș avea de ales între cele două locuri, atunci alegerea mea ar putea fi numai Viena, deoarece doresc absolutismul cât mai departe cu putință și pentru că în special acesta, cu cât este mai îndepărtat, cu atât este mai suportabil”²². E. Hurmuzaki avea o atitudine negativă față de acele procese politice și sociale care nu corespundeau realităților istorice. El considera că reformatorii din Austria trebuie să înlăture toate formele absolutismului din sistemul politic al Imperiului Habsburgic. Absolutismul în viziunea istoricului bucovinean era un sistem politic neeficient. Pe de altă parte, el era convins că popoarele libere sunt capabile să lupte pentru instalarea constituționalismului în Europa. Pronunțându-se contra absolutismului, Hurmuzaki era și un adept al paternalismului. În discursurile sale, Căpitanul Țării Bucovinei sublinia că poporul trebuie să aibă încredere în împărat. Cu alte cuvinte, critica adresată absolutismului avea un reper teoretic justificat. Situația politică de atunci nu i-a permis, însă, să-și exprime ideile în ceea ce privește consecințele adevărate ale existenței paternalismului în politică, susținând într-o oarecare măsură unele elemente de bază ale absolutismului clasic.

În discursul rostit în 1864, Eudoxiu Hurmuzaki a menționat că Dieta Bucovinei este un organ consultativ și are niște împuterniciri limitate. El considera că lărgirea autonomiei și libertăților organelor reprezentative va genera o consolidare majoră a tuturor instituțiilor politice din Monarhie. Pe de altă parte, el se opunea politicii de autonomizare absolută, care va provoca o posibilă destrămare a Imperiului Habsburgic. E. Hurmuzaki critica ideile unor autonomiști germani, spunând că aceștia tind să întărească pozițiile unor regiuni

²² *Ibidem*, p. 71.

aparte și să distrugă unitatea Monarhiei din interiorul ei. Deci, E. Hurmuzaki se pronunța pentru autonomizare, dar și pentru consolidare politică. Din aceste considerente, el se opunea tendințelor de transformare a Imperiului în monarhie confederativă.

Atitudinea specifică a lui Eudoxiu Hurmuzaki față de sistemul politic al Imperiului Habsburgic poate fi reflectată cu ajutorul unor idei preluate din cuvântul de încheiere al Căpitanului Țării la cea de a XXII-a ședință a Dietei Bucovinei din 21 februarie 1866. E. Hurmuzaki spunea: „Guvernată constituțional în părți și absolut în întregul ei, Austria oferă în prezent o imagine stranie a mortului, în care se poate împăca uniunea constituțională în idee cu arbitrarul absolut în realitate, a faptului cum se raportează Legea Fundamentală care în teorie continuă să existe, dar în fapt este sistată la voința atotputernică a guvernului, și în care, pe lângă aceasta, se desfășoară reprezentarea țărilor când imperiul nu este reprezentat și, în sfârșit, a modului în care autonomia, autocrația și anarhia se amalgamează într-o formă de stat liberă, mult râvnită”²³.

Un alt reprezentant al curentului centralist a fost Constantin Tomașciuc. Mai întâi la ședința Dietei, apoi și în cadrul sesiunii parlamentului de la Viena, Tomașciuc a propus reprezentanților poporului să se deschidă o universitate la Cernăuți. Din inițiativa lui Tomașciuc, Dieta Bucovinei s-a adresat guvernului austriac cu cererea să fie deschisă instituția de învățământ amintită. În cele din urmă, universitatea a fost deschisă la Cernăuți în 1875, iar Tomașciuc a devenit primul ei rector. În acest context, deschiderea universității la Cernăuți reprezintă un element de analiză, care este semnificativ în planul descrierii procesului de adoptare a deciziilor din cadrul sistemului politic al Imperiului Habsburgic. În timpul dezbaterilor bugetului pe anul 1872, Tomașciuc a apreciat pozitiv politica guvernului austriac în domeniul învățământului. El a menționat că în Imperiu se simte un deficit de instituții superioare de învățământ. În acea perioadă în zona austriacă a Cisleithaniei activau doar șase universități (la Viena, Graz, Innsbruck, Praga, Cracovia, Lviv). Tomașciuc spunea că universitățile de la Lvov și Cracovia au devenit naționale, deoarece aici se predă în limba poloneză²⁴. De exemplu, în anul 1865 la Universitatea de la Viena își făceau studiile trei mii de studenți, iar peste șase ani – deja patru

²³ Cuvânt de încheiere al Căpitanului Țării Eudoxiu cavalier de Hurmuzaki la cea de a XXII-a ședință din 21 februarie 1866, în *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 145-147.

²⁴ Stiefried B. *Bucovinenii în Reichsrath-ul austriac*, Cernăuți, Editura „Ruta”, 2005, p. 14.

mii. Pe parcursul anilor următori, numărul studenților a crescut cu 40%. A apărut, în felul acesta, problema aglomerării spațiilor universitare de studii. Pentru a micșora numărul studenților de la Universitatea din Viena, Tomașciuc propunea să se deschidă instituții de învățământ în zonele periferice ale Monarhiei.

La prima vedere, activitatea lui Tomașciuc pare a fi nesemnificativă în ceea ce privește edificarea proceselor importante din cadrul sistemului politic. Dacă analizăm, însă, detaliat argumentele lui Tomașciuc, care au determinat metropola să deschidă Universitatea de la Cernăuți, observăm că acestea sunt, de fapt, o reformulare, într-o haină modernă, a tezelor machiavellice! Filosoful medieval scria în *Principele* că împăratul trebuie să nu permită altor state ca acestea să influențeze teritoriile ocupate sau anexate. Împăratul trebuie să stopeze influențele culturale ale altor suverani și popoare asupra teritoriilor periferice²⁵. E binevenită aici realizarea unei comparații teoretice. Pentru a influența metropola, Tomașciuc folosea, de fapt, fraze întregi preluate din *Principele*. El sublinia că este foarte important factorul politic. Dacă la Cernăuți se va deschide vreo instituție superioară de învățământ cu predare în limba germană, atunci „provinciile vecine de pe Dunăre nu vor fi nevoite să trimită copiii lor la studii în Rusia, Franța și alte state, și prin aceasta va dispărea simpatia populației către aceste imperii”²⁶.

Cercetarea atitudinii politicianilor bucovineni față de sistemul politic al Monarhiei Habsburgice ar fi fost incompletă fără reflectarea ideilor reprezentanților mișcării naționale ucrainene din Bucovina, care s-a consituit ca forță politică mai târziu. La sfârșitul secolului al XIX-lea, politicienii bucovineni se pronunțau pentru o centralizare treptată și logică a monarhiei. Autonomizarea era un lucru dorit de toți, dar aceasta părea foarte riscantă pentru unele minorități naționale din Imperiul Habsburgic. Atitudinile generale au creat un consens de bază în ceea ce privește încrederea în acțiunile metropolei. Mai mult decât atât, politicienii bucovineni tindeau să mențină echilibrul social favorabil stabilității din interiorul statului austriac. De exemplu, un alt reprezentant al mișcării naționale ucrainene din Bucovina, Stepan Smal-Stoțkyi, era de părerea că pot fi folosite toate metodele consfințite de Legea Fundamentală pentru ca națiunea ucraineană să obțină drepturi culturale. El declara că „trebuie de luptat pentru independență”²⁷, dar această

²⁵ Niccolò Machiavelli, *op. cit.*, p. 13.

²⁶ Stilfried B., *op. cit.*, p. 15.

²⁷ *Ibidem*, p. 273.

independență, în viziunea politicianului bucovinean, nu putea să existe izolat de Imperiu. Cu alte cuvinte, Smal-Stoțkyi, de fapt, pleda pentru o autonomie a poporului ucrainean în componența Monarhiei Habsburgice. În felul acesta, conceptul de independență propus de Stepan Smal-Stoțkyi nu contrazicea Legea Fundamentală și nu avea în vedere despărțirea de „corpul politic” al Austriei.

E limpede că problema principală a mișcării naționale a ucrainenilor din Bucovina consta în aprecierea inadecvată a evenimentelor politice. Este vorba de o atitudine generală, care a fost creată de mecanismele informaționale ale sistemului politic și s-a transformat până la urmă într-un set de stereotipuri sociale. Informația politică se încadra foarte bine în contextul social. Această problemă contextuală era, de fapt, una artificială și poate fi explicată cu ajutorul unei idei machiavellice despre care s-a vorbit mai sus: „Pentru a stăpâni și a interveni la timp la orice semn de tulburare a populației băștinașe este nevoie de prezența activă a stăpânului pe teritoriul ocupat sau anexat. Este vorba de politica în stilul *Divide et impera*”. La sfârșitul secolului al XIX-lea nu mai era nevoie de o prezență fizică a împăratului pe teritoriile anexate. Modernizarea societăților europene a provocat și o modernizare a instrumentelor machiavellice de influență politică. Este vorba de o prezență informațională a împăratului pe teritoriile ocupate, care s-a demonstrat a fi cu mult mai eficientă decât strategia machiavellică clasică.

A avut loc și modernizarea politicii în stilul *Divide et impera*. Viena era cointerесată în existența conflictelor artificiale dintre etnii (dintre polonezi și ucraineni, dintre ucraineni și români etc.). Aceste conflicte provocau atitudini dușmănoase între popoare, care, de fapt, erau pe placul metropolei. Dușmănia între popoare coexistă cu o mare încredere a maselor populare în acțiunile suveranului. Metropola susținea elementul cel mai slab din interiorul provinciilor, provoca diferite conflicte regionale, rămânând până la urmă o forță politică „obiectivă” și „nevinovată”. În acest context, liderii mișcării naționale ucrainene din Bucovina trebuiau să activeze mai mult în domeniul culturii și învățământului, decât în sfera politică. De aceea, Stepan Smal-Stoțkyi a deschis biblioteci, școli, a fondat câteva asociații național-culturale²⁸.

Astfel, putem vorbi despre existența unui nivel social aparte din cadrul sistemului politic austriac. Nivelul politic exista doar în acele zone periferice, în care lupta pentru influență politică era lipsită de importanță din motivul necesității de demonstrare a dreptului la existență națională. Cu alte cuvinte,

²⁸ Husar Iu. *Academicianul Smal-Stoțkyi*, în „Svoboda slova”, 2004, nr. 2, p. 5.

pentru a influența sistemul politic al Monarhiei Habsburgice, liderii politici trebuiau să depășească nivelul stratului social existențial. Deci, împăratul era elementul central al sistemului politic. De aceea, după fiecare cuvânt rostit la o ședință a organelor reprezentative, deputații trebuiau să aducă laude împăratului și dinastiei acestuia. Politicienii bucovineni apreciau evenimentele din societate într-un stil contextual, fiind influențați de miturile politice dominante. Doar foarte puțini politicieni au reușit să depășească etalonul toleranței reclamat de metropolă.

NICOLAE CIACHIR BADACZ PROBLEMATYKI BUKOWIŃSKIEJ

Dr. hab. Helena KRASOWSKA

W historiografii polskiej postać Nicolae Ciachira jest mało znana. Ten wybitny uczony urodził się w grudniu 1927 roku w Wasyliwce (ukr. *Василівка*), należącej wówczas do rumuńskiej Besarabii. Edukację pobierał kolejno w Izmailu, następnie w Braiła (rum. *Brăila*), we wschodniej części Rumunii, potem w Dumbrăveni w zachodniej Rumunii, w Siedmiogrodzie w Odorhei i Braşovie. Wykształcenie wyższe uzyskał w 1946 roku i rozpoczął pracę w Katedrze Historii na Uniwersytecie w Bukareszcie. Od 1949 do 1955 r. był asystentem, a następnie, w latach 1967-1993 – wykładowcą tamże. Tytuł profesora uzyskał w 1993 roku. Dał się poznać jako znakomity dydaktyk. Posiadał umiejętność przyciągania młodych ludzi na swoje zajęcia i był świetnym mistrzem.

Za swoje prace dydaktyczne i naukowe otrzymał liczne wyróżnienia i nagrody, m.in. premię „Nicolae Iorga” Rumuńskiej Akademii Nauk (1984). Ponadto był przewodniczącym, prezesem i członkiem wielu stowarzyszeń naukowych, a wśród nich prezesem i założycielem Stowarzyszenia Bałkanistów i Sławistów w Rumunii (1990-2007). Zmarł w lipcu 2007 roku w Bukareszcie.

Nicolae Ciachir to wybitny znawca historii Europy Wschodniej. W jego dorobku znajdujemy opracowania dotyczące rumuńsko-rosyjsko-bułgarskich działań wojennych, historii Słowian, stosunków polsko-tureckich i współczesnej historii Polski. Nicolae Ciachir pisał o najważniejszych sprawach dotyczących Europy Wschodniej, w czym szczególne miejsce zajmowały relacje rumuńsko-polskie. Pisał także na temat drogi, jaką Rumunia musiała pokonać, by dojść do niepodległości, także o postaciach historycznych tego kraju.

Moją uwagę szczególnie zwracają publikacje dotyczące Bukowiny Karpackiej, a zwłaszcza dokumentów archiwalnych na temat bukowińskich Polaków¹. Swoje badania nad Bukowiną skoncentrował on na latach 1775-1944. To zresztą najważniejszy okres w historii tego kraju.

¹Ciachir N., *Din istoria Bucovinei: 1775-1944*, Editura Oscar Print, 1999.

Warto przypomnieć, że Bukowina Karpacka jest dzisiaj podzielona między Rumunią i Ukrainą. Od czasu panowania austriackiego (1775), kraj ten zaczęli kolonizować osadnicy wielu narodowości. Należeli do nich Ukraińcy, Rumuni, Niemcy, Żydzi, Węgrzy, Polacy, Rosjanie, Czesi, Słowacy, Ormianie, Cyganie i inni. Przybywali tam, w poszukiwaniu lepszego życia, ludzie z Galicji Królestwa Polskiego, Siedmiogrodu, innych krajów monarchii habsburskiej i Niemiec.

Polacy, Węgrzy i Niemcy byli głównie wyznania rzymskokatolickiego. Ukraińcy i Rumuni – wyznania prawosławnego. Co ciekawe, to religia rzymskokatolicka na Bukowinie nazywana była i jest polską. Kraj ten stał się wspólną ojczyzną wielu narodów, podobnie zresztą jak było w I Rzeczypospolitej. Splatały się tam szlaki różnych kultur, religii, wyznań i języków. Panująca tolerancja wśród tamtejszych mieszkańców wobec „innych” sprawiła, że ich współistnienie do dzisiaj cechuje dobrosąsiedztwo. Skutkiem tego, trudno znaleźć tam obecnie miejscowości jednorodne pod względem etnicznym, religijnym i językowym.

Nazwy *Bukowina* zaczęto używać od czasów austriackich. Wcześniej była to Mołdawia. Rządy wojskowe zaprowadzone przez Austrię trwały do 1787 roku. Początkowo sprawował je generał Splény (do 1778), a później Carol von Enzenberg (do 1787). Zgodnie z zarządzeniem cesarza Józefa II w 1787 roku Bukowinę przyłączono do Galicji; podlegała ona wówczas guberni lwowskiej. Kraj nazywał się odtąd cyrkułem bukowińskim lub czerniowieckim, a na jego czele stał starosta rezydujący w Czerniowcach. W 1849 roku Bukowinę podniesiono do rangi księstwa – odrębnego kraju koronnego i nadano jej również osobną administrację i autonomię. Od 1861 roku Bukowina posiadała własny Sejm Krajowy w Czerniowcach z flagą i własnym herbem, który został zatwierdzony dekretem cesarskim w grudniu 1862 roku.

Polityka Austrii wobec Bukowiny zmierzała do rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego tego kraju oraz do ścisłego uzależnienia go od władz centralnych, co było też zgodne z interesem zachodnich regionów monarchii. Równocześnie silny nacisk położono na jego germanizację i wzrost liczby mieszkańców. Władze stale popierały, a nawet wspierały imigrację i osadnictwo.

W 1914 roku wybuchła wojna austriacko-rosyjska. Rosjanie zajęli Czerniowce, ale na krótko, ponieważ sprowadzone tu pułki węgierskie zdołały miasto odbić. Zawarty w tym roku tajny układ pomiędzy Rumunią a Rosją przewidywał podział Bukowiny pomiędzy oba te państwa. Korzystając z rozpadu Austro-Węgier bukowinscy działacze rumuńscy opowiadali się w 1918 roku za zajęciem przez Rumunów całej Bukowiny po Dniestr i Czeremosz i ogłosili jej połączenie z Rumunią.

Mapa. Bukowina 1918-1940

Po oficjalnym uznaniu przez Rumunię niepodległości Polski w 1919 roku, ustalone zostały stosunki dyplomatyczne między obydwooma państwami. Misje dyplomatyczne uzgodniono w 1919 roku na poziomie poselstwa, a w 1938 roku podniesiono je do rangi ambasady³. Porozumienie podpisane w 1921 roku pomiędzy Polską i Rumunią przewidywało wzajemną pomoc przeciwko Rosji Radzieckiej celem utrzymania wschodnich granic obydwu państw na linii Dniestru i Zbrucza. W marcu 1921 roku oba państwa podpisały w Bukareszcie konwencję o sojuszu obronnym.

Porozumienia te zawierano przez cały okres wspólnego sąsiedztwa: w 1926 i 1930 roku – handlowe, w 1929 roku – o ruchu granicznym, w 1931 roku – ogólne, w 1939 roku – w sprawach kultury, i obejmowały szeroki wachlarz

2 J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 377.

3 I. Constantin, *Czerniowce, wrzesień 1939 roku – symboliczny moment przyjaźni rumuńsko – polskiej*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa – Piła 2000, s. 75.

wzajemnych stosunków⁴. W przeddzień II wojny światowej oba kraje przeżywały dramatyczne momenty, w obliczu zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego i Niemiec.

18 września 1939 roku Czerniowce stały się jedyną stolicą Polski, bowiem w tym mieście zatrzymał się polski rząd podczas ewakuacji z kraju. W tym dniu ZSRR udzielił Hitlerowi zbrojnej pomocy przeciwko Polsce⁵ i zajął znaczną część jej terytorium. Warto wspomnieć, że od drugiej połowy 18.09 do następnego dnia przyjechało do Czerniowców 41 ciężarówek oraz autobusów załadowanych skrzyniami, paczkami i workami. Zawierały one złoto w sztabach, monety srebrne, złote, przedmioty i dzieła sztuki. Były to: część majątku Banku Polskiego, skarby Funduszu Obrony Narodowej i narodowy skarbiec z Wawelu. W dniu 23 września 1939 roku kolumna transportowa ze skarbem dojechała do Bukaresztu. Jego zawartość została zdeponowana w siedzibie banku Marmorosch Bank⁶.

Wkrótce Bukowina stała się ponownie przedmiotem transferu terytorialnego, bowiem w czerwcu 1940 roku Mołotow wręczył ambasadorowi Rumunii w Moskwie notę „nie do odrzucenia”, zawierającą żądanie „zwrotu” Besarabii i północnej Bukowiny.

2 sierpnia 1940 Moskwa ogłosiła utworzenie Mołdawskiej SRR jako republiki związkowej, zaś Bukowina północna została włączona do Ukraińskiej SRR⁷. Nastąpił wówczas podział Bukowiny: na północną przyłączoną do ZSRR ze stolicą w Czerniowcach i półmilionową ludnością oraz na południową z 4,9 tys. km kw. i 300 tysiącami mieszkańców należącą do Rumunii.

Decyzją Prezydium Rady Najwyższej ZSRR od 8 marca 1941 roku wszystkie osoby, które przebywały na terytorium północnej Bukowiny, zostały uznane za obywateli radzieckich⁸. Z obydwu części Bukowiny pozwolono wyjechać osiadłym tam liczny Niemcom. Niektórych z nich Hitler wykorzystał do germanizacji okupowanych ziem polskich⁹.

4 J. Demel, *op. cit.*, s. 409.

5 K. Feleszko, *Polacy w Czerniowcach*, [w:] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość ...*, s. 70.

6 I. Constantin, *Czerniowce, wrzesień 1939 roku – symboliczny moment przyjaźni rumuńsko – polskiej*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa – Piła 2000, s. 76.

7 A. Koseski, *W kręgu Bukowiny*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa–Piła 2000, s. 19.

8 А. Жуковський, *Історія Буковини*. Частина перша, Чернівці 1991, с. 180.

9 J. Demel, *op. cit.*, s. 413.

Rumunia będąca w sojuszu z Niemcami otrzymała zgodę ich władz na przyłączenie północnej Bukowiny i Besarabii do swojego terytorium. Drugi rumuński okres na Bukowinie trwał od 1941 roku do 1944.

Tymi wszystkimi sprawami w swoich badaniach zajmował się profesor Nicolae Ciachir, przez co zapisał się w historiografii do najbardziej zasłużonych dla tego kraju badaczy. Równocześnie, co z kolei dla nas bardzo ważne, dzięki swoim poszukiwaniom w archiwach rumuńskich, wniósł wiele do badań nad historią Polaków na Bukowinie w latach 1775-1940 i wiedzy na temat współpracy pomiędzy obydwoma narodami, stając w szeregu tak wybitnych znawców tej problematyki, jak E. Biedrzycki, I. Constantin i K. Feleszko¹⁰.

Bibliografie

- Biedrzycki E., *Historia Polaków na Bukowinie*, Prace Historyczne, z. 68, Kraków.
- Ciachir N., *Din istoria Bucovinei: 1775-1944*, Nicolae Ciachir, Editura Oscar Print, 1999.
- Constantin I., *Czerniowce, wrzesień 1939 r. – symboliczny moment przyjaźni rumuńsko-polskiej*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa-Piła, s. 75-79.
- Cygański M., *Niemcy na terenie Rumunii*, [w:] *Polacy w Mołdawii*, Lublin, s. 238-240.
- Demel J., *Historia Rumunii*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Feleszko K., *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej do 1945 roku.*, t. I, pod red. A. Żora, Warszawa.
- Feleszko K., *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej do 1945 roku. Słownik*, t. 2, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Warszawa.
- Jacobescu M., *Din istoria Bucovinei*, Vol. I (1774-1862), București.
- Koseski A., *W kręgu Bukowiny*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa-Piła, s. 14-22.

10 N. Ciachir, *Aspecte din istoria polonezilor din Bucovina oglindite în arhive românești* [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa – Piła 2000, s. 60-66.

N. Ciachir, *Aspecte din istoria polonezilor din Bucovina oglindite în arhive românești* [w] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa – Piła 2000, s. 60-66.

Жуковський А., *Історія Буковини, частина перша до 1974 року*, Чернівці.

Жуковський А., *Історія Буковини, частина друга після 1974 року*, Чернівці.

NICOLAE CIACHIR, CERCETĂTOR AL PROBLEMELOR BUCOVINEI

Rezumat

În istoriografia polonă, personalitatea lui Nicolae Ciachir este mai puțin cunoscută. Remarcabilul învățat s-a născut în decembrie 1927, în localitatea Vaisal, pe atunci Basarabia românească. A murit în iulie 2007, la București.

Profesorul Nicolae Ciachir s-a înscris în istoriografia oamenilor de știință bucovineni. Printre alții, despre istoria Bucovinei și a numeroaselor minorități bucovinene, au scris: Mihai Iacobescu, Iuri Makar, Emil Biedrzycki.

Nicolae Ciachir, în cercetările de istorie, referitoare la polonezii din Bucovina, în lumina documentelor de arhivă din România, a adus multe lucruri noi, cu privire la cunoașterea unor aspecte inedite, referitoare la polonezii bucovineni, în anii 1775-1940.

De asemenea, în lucrările sale despre Bucovina, prezintă buna colaborare și conviețuire polono-română.

CORSARI RUSSI E NAVI VENEZIANE NEL MEDITERRANEO DEL SETTECENTO

Dr. Marco CASSIOLI

Nel ricostruire le guerre russo-turche della seconda metà del XVIII secolo, quella del 1768-1774 e quella del 1787-1792, sia gli storici russi sia quelli occidentali hanno posto l'accento sui fatti per così dire "eroici", come la vittoria dell'ammiraglio Alessio Orlov davanti a Çeşme, presso l'isola di Chio (1770), o la presa della fortezza di Izmail, sul basso Danubio, da parte del generale Suvorov (1790)¹. Minore attenzione è stata rivolta ad aspetti forse meno nobili, ma altrettanto interessanti, come la guerra di corsa: "una delle due facce dei conflitti sul mare", ha scritto Alberto Tenenti².

Eppure, anche a questo riguardo le fonti non mancano e, come sovente accade, spuntano laddove meno ci aspetteremmo di trovarle. È il caso di alcuni documenti conservati presso l'Archivio di Stato di Torino, capitale del Regno di Sardegna dal 1720 al 1861. Si tratta di lettere inviate al governo sardo dal conte di Castelborgo, ministro a Costantinopoli tra il 1769 e il 1770, e di copie di documenti veneziani risalenti agli anni 1787 e 1788.

La loro lettura consente di sfiorare il tema delle guerre russo-turche sullo scacchiere mediterraneo da punti di osservazione diversi (la capitale ottomana, Durazzo, Venezia) e di giungere a conclusioni in parte nuove. Soprattutto, essi mettono in luce l'appoggio dato alla flotta russa dal Regno di Sardegna, nel 1770, e la partecipazione di navi e marinai veneziani alla guerra di corsa.

¹ Mi limito qui a citare pochi testi facilmente reperibili nei Paesi in cui sono stati pubblicati: Gustave Welter, *Histoire de Russie*, Paris, Payot, 1963, pp. 250-255; Accademia delle Scienze dell'Urss, *Storia universale*, vol. V, a cura di J.J. Sutis, edizione italiana a cura di Franco Della Peruta, prefazione di Paolo Alatri, Milano, Teti, 1975, pp. 209 sg., 603-605, 612 sg.; Paul Dukes, *The Making of Russian Absolutism 1613-1801*, London and New York, Longman, 1993 (Longman History of Russia), pp. 164-166, 175-177; Юрий Петросян, *Османская империя*, Москва, Алгоритм, 2012 [Jurij Petrosjan, *L'Impero ottomano*, Mosca, Algoritm, 2012], pp. 181-186.

² Alberto Tenenti, *Presentazione* al volume di Luca Lo Basso, *In traccia de' legni nemici. Corsari europei nel Mediterraneo del Settecento*, Ventimiglia, Philobiblon, 2002, p. 11.

Furono i francesi e i ragusei che, nell'inverno del 1770, informarono segretamente il governo ottomano dell'ingresso della flotta russa nel Mediterraneo. Nella sua lettera datata 7 marzo 1770 il conte di Castelfoglio scriveva infatti: "Li ministri della Casa Bourbon³, unitamente alli ragusei, hanno alla Porta fatto parte con gran segretezza dello stato della flotta russa. Hanno presentato lettere, di dove non ho potuto penetrare, quali hanno fatto dire a sudetti ministri esser la medesima arrivata al Mediterraneo et parte di questa nel porto di Cagliari per rifocillarsi. Hanno medesimamente detto aver la medesima ricevuto tutti gli appoggi immaginabili dalla Maestà Sarda. L'armamento de' veneziani fa sospettare alla Porta che li sudetti non abbino secreta alleanza coi russi et coi montenegrini. Sopra di ciò inquietano il bailo⁴ quale cerca a persuadere il contrario, dicendo esser quest'armamento soltanto per custodire le loro aque, né avere la Repubblica veruna intenzione di rompere una pace di troppa conseguenza per loro"⁵. La sosta di una parte della flotta nel porto sardo di Cagliari, per esigenze dovute all'approvvigionamento di viveri e di acqua, è segno del favore con cui re Carlo Emanuele III di Savoia guardava all'impresa dell'ammiraglio Orlov: quella di condurre le navi russe dal Baltico all'Asia Minore passando per lo stretto di Gibilterra. Significativa è l'apprensione di Venezia per l'avvicinarsi della flotta zarista all'Adriatico e allo Ionio, mari su cui la Repubblica signoreggiava da secoli.

Due mesi dopo, il 2 maggio 1770, il conte ragguagliava il governo sardo in merito alle attività di un capitano veneziano che, inalberata la bandiera russa, fermava le navi dei Paesi neutrali per arrestare i turchi che si trovassero a bordo e confiscare eventuali merci destinate agli ottomani: "Il cappitano veneziano che pigliò paviglione⁶ russo ha rincontrato un bastimento francese al Arcipelago⁷ carico di grano, con una quarantina di turchi di passaggio. Si è il sudetto impadronito della nave, pigliato il formento⁸ et fatti sch[i]avi i passeggeri, pagando però il nolo al cappitano lo rilasciò senza usarle ostilità veruna"⁹. È, questo, il primo documento torinese che menziona la presenza di

³ Borbone (di Francia).

⁴ Il bailo veneziano a Costantinopoli.

⁵ Archivio di Stato di Torino, Corte, Materie Politiche per Rapporto all'Estero, Lettere Ministri, Porta Ottomana, mazzo 1, *Lettere del conte di Castelfoglio, ministro a Costantinopoli, 1769-1770*.

⁶ Bandiera navale.

⁷ L'arcipelago delle Cicladi, nell'Egeo.

⁸ Frumento.

⁹ Archivio di Stato di Torino, Corte, Materie Politiche per Rapporto all'Estero, Lettere Ministri, Porta Ottomana, mazzo 1, *Lettere del conte di Castelfoglio cit.*

corsari russi nel Mediterraneo. Russi non per via della nazionalità, ma per il fatto di essere stati legittimati a condurre la guerra di corsa dallo Stato russo. Come ha scritto Luca Lo Basso, il corsaro era “un ausiliario del mare e coadiuvava in guerra le operazioni della flotta pubblica appartenente al principe che lo aveva autorizzato”¹⁰.

Se dal conflitto del 1768-1774 passiamo a quello del 1787-1792, una lettera del proconsole veneziano a Durazzo, Marco Cabaci, ci offre un’immagine viva di come le autorità ottomane cercassero di contrastare, con poco successo, l’attività dei corsari russi. L’11 maggio 1788 il proconsole riferiva al suo governo: “Giorni sono che il qui nominato passà¹¹ armò una tartana iddriota¹² con 60 in circa bravi dolcignotti¹³ e la spedì in questo golfo per incontrare li tre legni corsari della Moscovia, o siano dell’imperatore, sicché verso Puglia trovarono una polacca napoletana vuota e la prese con entro tre persone, che li altri fuggirono, e la portò in Dolcigno, ma di tal preda il passà non fu contento, e si dice d’averla spedita in Ragusi¹⁴, acciò fosse consegnata in Napoli a quel capitano direttore della suddetta”¹⁵. Per affrontare i “legni corsari della Moscovia”, dunque, il pascià di Scutari aveva armato un piccolo veliero e lo aveva mandato a caccia delle navi nemiche. L’equipaggio dell’imbarcazione era costituito da abitanti di Dulcigno (Ulcinj, oggi in Montenegro), cittadina ritenuta, in età moderna, un vero e proprio covo di pirati¹⁶. Non avendo trovato i russi, i marinai ottomani si erano avventati su un bastimento del Regno di Napoli, poi restituito al proprietario.

Un altro documento dello stesso periodo, trascritto in Appendice, mostra come la presenza dei corsari russi turbasse alquanto il commercio veneziano. Poiché le navi battenti “bandiera moscovita” ispezionavano i bastimenti della Serenissima, alla ricerca di “turchi o merci per loro”, alcuni mercanti veneziani

¹⁰ Luca Lo Basso, *In traccia de’ legni nemici* cit., p. 17.

¹¹ Il pascià di Scutari.

¹² Dell’isola di Idra.

¹³ Abitanti di Dulcigno.

¹⁴ Ragusa (Dubrovnik).

¹⁵ Archivio di Stato di Torino, Corte, Materie Politiche per Rapporto all’Estero, Corti Estere, Venezia, mazzo 3 non inventariato, *Copia di lettera del proconsole veneto a Durazzo in data dei 11 maggio 1788*.

¹⁶ Sui pirati di Dulcigno cfr. Maria Pia Pedani, *Gli ottomani in Adriatico tra pirateria e commercio*, in *I turchi, gli Asburgo e l’Adriatico*, a cura di Gizella Nemeth e Adriano Papo, prefazione di Franco Cardini, postprefazione di Giuseppe Trebbi, Duino Aurisina, Associazione Culturale Italoungherese «Pier paolo Vergerio», 2007, pp. 57-64.

avevano chiesto al proprio governo il permesso di “eseguire lo scarico di alcuni effetti già caricati sopra veneti bastimenti per conto di turchi e diretti per i porti della Dalmazia ed Albania”.

I corsari russi che operavano nell’Adriatico avevano base nel porto asburgico di Trieste, si arguisce dal documento. Tra loro spiccavano il celebre Lambro Cazioni (Lambros Katsonis), patriota greco accolto tra le file della nobiltà russa¹⁷, e il meno noto Spiro Caligà, ricordato dalla “Gazzetta Universale” per aver preso parte a uno scontro fra bastimenti russi e una squadra turca presso l’isola di Tino, il 5 luglio 1789¹⁸.

All’interno dei loro equipaggi vi erano numerosi sudditi veneziani, cosa che imbarazzava assai la Repubblica. Già nel dicembre del 1787 il bailo a Costantinopoli, Gerolamo Zulian, aveva dovuto sorbirsi le accese rimozioni del governo ottomano a causa di quei connazionali che a Livorno, principale porto della Toscana, e nelle Isole Ionie si erano imbarcati sulle navi corsare o avevano armato le proprie navi per la guerra di corsa¹⁹.

Queste informazioni sono particolarmente interessanti poiché documentano il coinvolgimento, indiretto, di Venezia nel conflitto russo-turco del 1787-1792. Mentre lo Stato veneziano si sforzava di mantenere la neutralità

¹⁷ Su questo personaggio cfr. P.B. Кондратенко, *Ламброс Катсонис и российские канеры на Средиземном море в 1788–1792 годах*, Санкт-Петербург, Издательство «Гангут», 2014 [R.V. Kondratenko, *Lambros Katsonis e i corsari russi nel Mediterraneo (1788-1792)*, San Pietroburgo, Editrice «Gangut», 2014]. Sui rapporti fra la Russia e le popolazioni balcaniche negli ultimi decenni del Settecento cfr. Ariadna Camariano-Cioran, *La guerre russo-turque de 1768-1774 et les Grecs*, in “Revue des Études sud-est européennes”, III (1965), n. 3-4, pp. 513-547; И.С. Достян, *Особенности политики России в отношении отдельных балканских народов (конец XVIII - первая половина XIX в.) // Славяне в эпоху феодализма*. К столетию академика В.И. Пичеты, Москва, Издательство «Наука», 1978 [I.S. Dostjan, *Peculiarità della politica russa nei riguardi dei singoli popoli balcanici (fine del XVIII - prima metà del XIX secolo)*, in *Gli slavi in epoca feudale*, per il centenario dell’accademico V.I. Pičeta, Mosca, Editrice «Scienza», 1978], pp. 239-248.

¹⁸ “Gazzetta Universale”, n. 69, sabato 29 agosto 1789, p. 552.

¹⁹ Archivio di Stato di Torino, Corte, Materie Politiche per Rapporto all’Estero, Corti Estere, Venezia, mazzo 3 non inventariato, *Copia del dispaccio del bailo in Costantinopoli, in data dei 10 dicembre 1787, da cui si rilevano le forti doglianze della Porta per l’armamento che si fa in Livorno e nelle isole dell’Arcipelago dai sudditi veneti* (“Disse di sapere che il nominato conte Woinovich armava in Livorno non solamente con equipaggi veneziani, ma che veneziani erano pure li stessi bastimenti coi quali intendeva di formare una piccola flottiglia per uscire in corso, che per altro egli non era il solo, ma che anche nell’isole venete del Levante s’armano similmente dei legni per il corso contro degli ottomani, due dei quali si dicevano anche giunti a quest’ora in Arcipelago”).

per continuare a fare buoni affari con entrambe le potenze belligeranti²⁰, i suoi sudditi dell'Adriatico e dello Ionio accorrevano a frotte sulle navi corsare per combattere gli odiati ottomani. Se la Repubblica di San Marco era ormai l'ombra di sé stessa, prossima a scomparire (nel 1797 Napoleone avrebbe "regalato" Venezia all'Austria), la secolare esperienza marinaresca dei veneziani poteva ancora rappresentare un valore aggiunto per un Paese, come la Russia, la cui marina militare era nata appena nel 1696.

Appendice

Archivio di Stato di Torino, Corte, Materie Politiche per Rapporto all'Esterio, Corti Estere, Venezia, mazzo 3 non inventariato, *Scrittura del Magistrato dei Cinque Savi alla Mercanzia, presentata al Senato li 3 aprile 1788, in cui dimostra gli inconvenienti nati stante le visite dei corsari russi ai veneti legni nelle acque vicine alla capitale e in altri luoghi*, copia.

Serenissimo Principe

La diligenza et il zelo del Magistrato Eccellentissimo alla Sanità pervenir ci fece l'incerto costituito assunto dal suddito capitano Niccolò Beregno di Antonio, da Chioggia, comandante la checchia nominata Madonna delle Grazie di veneta bandiera, partito da Corfù li 7 corrente, poi in Quieto ed arrivato in questo porto tre giorni sono.

Versa egli sopra l'incontro avuto, miglia sei fuori di Quieto, in mare, di una fregata corsara con bandiera moscovita di 10 pezzi di cannone e cento uomini in circa d'equipaggio, la quale con un tiro di cannone, senza balla, chiamò all'obbedienza il veneto, che teneva già inalborato il proprio paviglione.

Col mezzo della tromba gli significò questi di non potersi staccar dal suo bordo, per non avere il caicchio in mare, e gli dichiarò insieme di essere di contumacia.

Allora staccò la fregata la sua lancia con un ufficiale e sei marinari, ed entrati senza alcun riguardo di sanità nel bordo del Beregno, visitarono tutto il

²⁰ Nel XVIII secolo, la Repubblica di Venezia era, secondo Dino Carpanetto, "uno Stato debole sul piano internazionale, costretto come è a scegliere una forzata neutralità che appare inevitabile in quanto la Repubblica non può più competere alla pari con gli Stati assoluti, ma deve con questi convivere ritagliandosi uno spazio in disparte, al di fuori delle dispute" (Dino Carpanetto, Giuseppe Ricuperati, *L'Italia del Settecento. Crisi, trasformazioni, lumi*, Roma-Bari, Laterza, 1990, p. 248 sg.).

bastimento, non eccettuata neppur la camera del capitano ed esigendo tutte le polizze di carico.

Ma siccome l'uffiziale non le intendeva, così trattenutosi egli a bordo del veneto bastimento, dovette il capitano di questo trasferirsi colla lancia stessa al bordo dell'armatore con le polizze, che ritrovate a dovere da quel comandante, fu licenziato da esso con modi cortesi, dicendogli di esser buon amico della Reppublica Serenissima.

/ [f. 1v] Chiude finalmente deponendo che, per quanto rilevò dall'uffiziale sunnominato, mancava quel legno da Trieste da due giorni ed era destinato a portarsi fuori del golfo.

Altro incontro ebbe il suddetto Pasqual Marchesini da Persagno, bandiera veneta, mancante da giorni 18 da Corfù, poi a Parenzo e la sera dei 18 qua pervenuto, il quale, come dall'altro costituito, dall'esattezza del suddetto Eccellentissimo Magistrato accompagnatoci, incontrò nelle aque fuori di Rovigno, tre miglia in mare, domenica scorsa, un armatore che spiegò bandiera imperiale, al che, corrispostosi dal Marchesini coll'inalberare la vostra bandiera, ammainò quegli l'imperiale e spiegò la russa, poggiando verso il veneto e chiamandolo colla tromba all'obbedienza. Al che, adattandosi egli e facendogli veder la regia patente, fu ricercato se tenesse a bordo turchi o merci per loro. Rispostogli negativamente, per meglio certificarsene imbarcò l'armatore nel caicchio del Marchesini tre ufficiali ch'entrarono nel suo bordo ed incontrarono ogni cosa, dopo di che, ricondotti dal capitano al loro bastimento, il comandante di quello lo licenziò in buoni modi, dicendogli che la sua sovrana era amica della Reppublica Veneta.

Questo bastimento russo vien dal console caratterizzato in figura di fregadina in tre alberi, armato di 18 pezzi di cannone circa e con 100 persone circa / [f. 2r] di equipaggio.

Rilevatosi però da noi il contenuto di tali deposizioni, troviamo di doverle rassegnare a Vostra Serenità per ciò che ha rapporto alle ispezioni a noi demandate, tanto più che, per appre[n]sione appunto di questi armatori, fu in questi ultimi momenti invocata da alcuni negozianti sudditi di questa piazza la permissione da questo nostro Magistrato di eseguire lo scarico di alcuni effetti già caricati sopra veneti bastimenti per conto di turchi e diretti per i porti della Dalmazia ed Albania, tanto sudditi quanto per quelli del Gran Signore, locché succedendo, per occasione della esistenza in golfo degli armatori medesimi, lo riputiamo argomento meritevole delle pubbliche rifflessioni.

E siccome contemporanee ci giungono due nuove lettere del veneto console in Trieste, una in data dei 13 e l'altra dei 16 del corrente, nella prima delle quali rimarca egli la sospensione per mettà dei lavori delle batterie su quei littorali austriaci e la lentezza notevole con cui si procede nella riduzione de' tre navigli nolleggiati, e nella seconda porge la notizia della seguita partenza da quel porto, il dì 12 settembre, della fregatina del corsaro russo, maggiore Lambro Cazziri²¹, su cui dice esservi restati pochi sudditi, essendosene prima sbarcati molti dopo preso l'ingajo²², e riferisce che in quella sera medesima stava per sciogliere, diretto / [f. 2v] per Corfù, altro siabecchino russo, ossia tartanella, comandante Spiro Del-Menego Caligà, che rimarca fornita di maggior numero di sudditi in confronto della suddetta fregatina [del] maggiore Cazziri, non ommettiamo di inserirne anche di esse le copie, assoggettando alla pubblica autorità di esserci prestati nella risposta che gli abbiamo formata ed incaricarlo nuovamente a vegliare alla scoperta di qualunque relativa notizia ed a prontamente, di tempo in tempo, ragguagliarcene. Grazie.

Bibliografie

- Accademia delle Scienze dell'Urss, *Storia universale*, vol. V, a cura di J.J. Sutis, edizione italiana a cura di Franco Della Peruta, prefazione di Paolo Alatri, Milano, Teti, 1975.
- Camariano-Cioran, Ariadna, *La guerre russo-turque de 1768-1774 et les Grecs*, in "Revue des Études sud-est européennes", III (1965), n. 3-4, pp. 513-547.
- Carpanetto, Dino; Ricuperati, Giuseppe, *L'Italia del Settecento. Crisi, trasformazioni, lumi*, Roma-Bari, Laterza, 1990.
- Dukes, Paul, *The Making of Russian Absolutism 1613-1801*, London and New York, Longman, 1993 (Longman History of Russia).
- Lo Basso, Luca, *In traccia de' legni nemici. Corsari europei nel Mediterraneo del Settecento*, Ventimiglia, Philobiblon, 2002.
- Pedani, Maria Pia, *Gli ottomani in Adriatico tra pirateria e commercio*, in *I turchi, gli Asburgo e l'Adriatico*, a cura di Gizella Nemeth e Adriano Papo, prefazione di Franco Cardini, postprefazione di Giuseppe

²¹ Lambro Cazzioni.

²² Ingaggio.

Trebbi, Duino Aurisina, Associazione Culturale Italoungherese «Pier paolo Vergerio», 2007, pp. 57-64.

Welter, Gustave, *Histoire de Russie*, Paris, Payot, 1963.

Достян, И.С., *Особенности политики России в отношении отдельных балканских народов (конец XVIII - первая половина XIX в.) // Славяне в эпоху феодализма. К столетию академика В.И. Пичеты*, Москва, Издательство «Наука», 1978, pp. 239-248.

Кондратенко, Р.В., *Ламброс Кацонис и российские каперы на Средиземном море в 1788–1792 годах*, Санкт-Петербург, Издательство «Гангут», 2014.

Петросян, Юрий, *Османская империя*, Москва, Алгоритм, 2012.

CORSARII RUȘI ȘI NAVELE VENEȚIENE DIN MEDITERANĂ ÎN SEC. XVIII Rezumat

În vremea războaielor ruso-turce, din cea de-a doua parte a secolului al XVIII-lea, și-au făcut apariția pe Marea Mediterană așa-numiții „corsari ruși”, sintagma desemnându-i pe căpitani greci, venețieni și de alte naționalități care, fiind în solda Statului rus, sprijineau operațiunile desfășurate de marina Imperială. Aceștia se manifestau în acțiune fie alungând navele otomane, fie oprind navele țărilor neutre, pentru a le confisca transportul de mărfuri destinat dușmanului. Pe baza unor documente sarde și venețiene, conservate la Arhivele de Stat din Torino, articolul tratează tema conflictelor, pe mare, între turci și ruși, punând în lumină sprijinul dat flotei rusești, de către Regatul Sardiniei, în 1770, și participarea navelor și a marinarilor venețieni la „războiul de cursă”. Pe când Veneția se străduia să își păstreze neutralitatea, ca să poată continua afacerile profitabile cu ambele puteri beligerante, supușii săi din Adriatica și din Marea Ionică se îndreptau în număr semnificativ către navele corsare, pentru a lupta împotriva otomanilor. Dacă, la acest moment, Republica lui San Marco era în plin declin economic, experiența maritimă de secole a venețienilor putea încă să reprezinte o valoare adăugată pentru o țară precum Rusia, a cărei marină militară fusese creată ca structură, de-abia în 1696.

Cuvinte-cheie: războaiele ruso-turce, Marea Mediterană, „corsarii ruși”, Regatul Sardiniei, Veneția

DIN ISTORICUL RELAȚIILOR ROMÂNNO-BULGARE – DE LA PAGINILE DE PRIETENIE DIN EPOCA RENAȘTERII NAȚIONALE BULGARE LA NEÎNCREDEREA ÎN ADEVĂRUL CELUILALT¹ –

Prof. dr. Nicoleta CIACHIR

În relațiile dintre România și Bulgaria alternează perioade de bună vecinătate, solidaritate, grațitudine cu cele de suspiciune, dispută, adversitate și dușmănie fățișă.

Ceea ce caracterizează demersul științific de față este o dublă abordare a temei, pe de o parte, o cercetare obiectivă, *sine ira et studio*, pe de altă parte, o implicare afectivă determinată de spiritul de solidaritate balcanică. Până în 1878, bulgarii au găsit pe pământul României ospitalitate și sprijin, condiții să se manifeste plenar în cele mai diverse domenii. Din convergența idealurilor naționale și sociale a izvorât și interesul celor două popoare vecine pentru cunoașterea reciprocă. Nu a existat în trecutul celor două popoare o colaborare mai rodnică și mai intensă decât cea din epoca Renașterii naționale bulgare. Prin urmare, perioada cuprinsă între Războaiele balcanice și Tratatul de la Craiova (1940) se constituie, din multe puncte de vedere, într-o excepție în trecutul multiseclar dintre cele două popoare.

În cercetarea de față ne-am propus să analizăm evoluția și involuția raporturilor româno-bulgare, să identificăm interesele comune și punctele divergente, să examinăm comparativ poziția istoriografiilor de o parte și cealaltă a Dunării, cu accent pe istoriografia bulgară, cu privire la Pacea de la București din 1913, problema dobrogeană, revizionism, securitatea colectivă, dar și să aducem în atenție o întrebare esențială, care se ridică cu întreaga sa legitimitate, ce s-a întâmplat cu prietenia de veacuri româno-bulgară, cum într-un timp relativ scurt s-au deteriorat relațiile bilaterale și au fost șterse și date uitării paginile sincere de prietenie româno-bulgare, cum România dintr-o țară

¹ Studiul de față reprezintă o sinteză a lucrării mele „Relațiile politico-diplomatice româno-bulgare (1912-1940) în istoriografia bulgară” apărută în 2013, la Ed. University of National and World Economy Publishing Complex din Sofia, într-un tiraj redus la care cititorul român a avut acces limitat.

„sfântă și binecuvântată” (G.S. Rakovski), o a „doua Elveție” (L. Karavelov) unde bulgarilor, în perioada Renașterii lor naționale și culturale, li s-au acordat toate drepturile pe care nu le-au aflat în altă parte, s-a transformat într-o țară vrăjmașă.

În 1895, marele slavist român Ioan Bogdan, întemeietorul Catedrei de Slavistică la Universitatea din București, cel care a făcut începutul cercetării relațiilor culturale româno-bulgare scria: „De treisprezece veacuri Românii și Bulgarii trăiesc de ambele laturi ale Dunării trecînd cînd unii, cînd alții apele bătrînului fluviu totdeauna pentru a se ajuta, niciodată pentru a se combate”². Poetul național al Bulgariei, revoluționarul Hristo Botev, în 1876, când a pornit pe drumul sacrificiului, la o luptă inegală cu asupritorul de cinci sute de ani, să-și elibereze țara, condus la gara Filaret de Constantin Dobrogeanu Gherea, dr. Russel și Zamfir Arbore, se adresa poporului român „Frați români!... De voi ne leagă cea mai sinceră prietenie care nu a fost încălcată de nici o neînțelegere.”

Fără îndoială, Dobrogea de Sud, mărunta discordiei româno-bulgare, a încordat la maxim relațiile în perioada 1913-1940, dar germenii viitoarelor neînțelegeri și ciocniri între români și bulgari nu au încolțit doar în pămîntul Cadrilaterului. Geograful George Vâlsan alarma, încă din 1913, despre situația vlahilor sud-dunăreni din zona Vidinului „Avem o adevărată Bucovină de Sud, mult mai primejduită și de ea nu am vrut să știm nimic”³. De asemenea, Bulgaria nu tolera ca guvernul român să îi sprijine pe aromânii din Macedonia. La care putem adăuga complexe bulgarilor și felul cum era percepută de ei aroganța românilor. Interesante sunt în acest sens însemnările lui Hristofor Hesapciev, diplomat bulgar acreditat la București: „La începutul lui 1905 am fost numit ca agent diplomatic la București. Această numire – promovare nu m-a bucurat deloc. La București – conducători necunoscuți cu o totul altă mentalitate, cu înclinații politice grandomane nu pe măsura statului lor și cu o îngâmfare plină de sine despre supremația culturală a României în fața Bulgariei vecine”⁴. Vis-a-vis de impresiile diplomatului bulgar sunt interesante de văzut și memoriile lui Constantin Argetoianu⁵ și portretul grotesc pe care îl

²Ioan Bogdan, *Romîni și Bulgari. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare*, București, 1895.

³George Vâlsan, *Românii din Bulgaria și Serbia în România și popoarele balcanice*, București, 1913, p.66.

⁴Hristofor Hesapciev, *În slujba Bulgariei în străinătate. Amintiri diplomatice și militare/1899-1914/*, Sofia, 1993.

⁵Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*. vol.VI, 1919-1922, București, 1996.

face primului-ministru bulgar Alexandăr Stamboliiski, aflat în vizită oficială la Sinaia. Stamboliiski este descris „ca o namilă de om, unsuros, cu părul vâlvoi, cu labe de urangutang, cu unghii negre, îmbrăcat în haine de confecții infecte /.../ o apariție bestială”⁶, cu maniere, care stârnesc dezgustul „mânca cu degetele, băga cuțitul în gură, își apuca furculița cu pumnul încheștat, ca un pumnal. Nu vorbea decât bulgărește, nu pricepea nici o boabă din altă limbă”⁷.

Puncte de sprijin în direcția conturării unei imagini negative a României și aroganței oficialilor de la București sunt căutate de istoricii bulgari și în consemnările occidentalilor din acea perioadă (Jurnalul lorzilor englezi, frații Noel și Charles Buckstone, depistat și editat de istoricul bulgar Ivan Ilchev.⁸) Raporturile imagologice româno-bulgare au constituit obiectul unor contribuții istoriografice ale Mariei Todorova (Cursul discursurilor naționalismului bulgar în vol. *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, București, 2002), Ilia Konev (Nie sred drughite i te sred nas/Noi între alții și ei între noi, Sofia, 1972), Blagovest Neagulov (*Les images de l'autre chez les bulgares et les roumenes 1878-1944*, Etudes Balkaniques, Sofia, nr. 2/1995), Rumeana Staneva (*Les images de roumaine dans la litterature bulgare*, Etudes Balkaniques, Sofia, nr.3/1994), Alberto Basciani, Lucian Boia, George Ungureanu etc.

Ghilimelele sunt semnele grafice cele mai întrebuințate în discursul istoriografic de pe malurile Dunării. Pentru istoricii bulgari cel de-al doilea țarat bulgar al lui Asen și Petăr este „bulgar”, în timp ce pentru istoriografia română Asan și Petru au fost vlahi, iar caracterul etnic al statului „româno-bulgar”. Exemplele pot continua însoțite de aceleași ghilimele care exprimă ironia, zemflemeaua, contestarea, neîncrederea în adevărul celuilalt. Istoriografia bulgară consideră Dobrogea ca fiind leagănul statului bulgar, cea română, străvechi pământ românesc; Pacea de la București din 1913 este văzută de istoricii bulgari ca un dictat care a consfințit o nedreptate teritorială și etnică, în timp ce istoricii români o califică drept democrată, corectă, care restabilește echilibrul în Balcani. Viziunile interpretative apar răsturnate în interpretarea semnificației Tratatului de la Craiova din 1940; bulgarilor le apare ca un tratat just care a corectat o nedreptate; românii îl apreciază ca fiind rezultatul unei politici de forță și dictat. În pofida solidelor argumente schimbate în dezbateri sterile și a sutelor de lucrări de specialitate, de-a lungul anilor, pozițiile celor două școli istoriografice au rămas ireconciliabile. Fiecare cu propriul adevăr,

⁶ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p.192.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Misiune în Balcani*, coord., cuv. introductiv și note explicative Ivan Ilcev, Sofia, 1987.

auzind, dar neascultând adevărul celuilalt, cu dezinteres de a iniția un dialog constructiv.

După dezastrul forțelor creștine de la Câmpia Mierlei (Kossovopole-1389), când Serbia devine stat vasal otomanilor (în 1459 pașalâc turcesc), și transformarea țăratelor bulgare în pașalâcuri turcești (Târnovo și Nicopole-1393, Vidin-1396) speranțele balcanicilor se îndreaptă spre Țările Române, iar în jurul anului 1500, când Imperiului Otoman înghițise aproape întreaga Peninsulă Balcanică (excepție făcând Țara Românească, Moldova, Republica Dubrovnik – tributare), începe exodul a sute de balcanici spre Țările Române, care reușiseră să-și păstreze o largă autonomie internă, să-și conserve instituțiile de stat recunoscând suzeranitatea otomană, plata unui tribut și cedarea unor teritorii la nord de Dunăre. În pofida perioadei vitrege pentru Țările Române, de apărare a ființei naționale, aici balcanicii au găsit azil și condiții de muncă, unii dintre ei ajungând la poziții economice înfloritoare și o conducere binevoitoare, care le-a încurajat lupta de emancipare națională. Ca oșteni au luptat cu vitejie în cadrul trupelor comandate de Ștefan cel Mare, Ioan Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, care luptând pentru independența Țărilor Române au avut, în același timp, conștiința că apărau întreaga creștinătate și, în primul rând, cea a Sud-Estului European. Valahia, cu precădere, era o adevărată Mecca pentru creștinii balcanici. Era cunoscută generozitatea voievozilor români prin daniile făcute așezămintelor bisericești din: Bulgaria, Serbia, Tessalia, Muntele Athos etc. Tipărirea de către Radu cel Mare a „Liturghierului slavon” (1508) a adus un mare serviciu cultural lumii creștine din această zonă, precum și înființarea tipografiei din Câmpulung din porunca lui Matei Basarab, destinată a imprima cărți care să fie „hrană sufletească” atât pentru români, cât și pentru bulgari, sârbi și ruși.

Insurecția sârbă din 1804 s-a bucurat de sprijinul poporului român, grecii stabiliți în Principate din secolul al XV-lea și până la Rigas Velestinlis au găsit aici condiții favorabile care au contribuit substanțial la redeșteptarea Eladei. Românii luptă cu vitejie de partea Bosnei și Herțegovinei în vara anului 1875, pilda de eroism a micului Muntenegru, care a declarat război Imperiului Otoman, este urmărită cu admirație de întreaga presă română. Datorită vederilor liberale ale autorităților române emigranții albanezi stabiliți la: București, Ploiești, Craiova, Brăila, Galați, Călărași, Focșani au avut posibilitatea de a desfășura o susținută activitate politică și culturală. În Valahia, Naum Vechilhargi, unul dintre cei mai reprezentativi ideologi ai mișcării de eliberare

albaneze a elaborat și tipărit primul abecedar în limba albaneză. Dar, dintre toți balcanicii, cei mai favorizați sunt, fără îndoială, bulgarii.

După dispariția Bulgariei ca stat, aici s-au salvat moștenirea culturală și intelectualitatea bulgară. Țările Române au avut rolul unui adevărat depozitar al culturii sud-slave, aici s-au păstrat texte mai vechi și în mai bune condiții decât în locul de origine. Marele slavist român, Ioan Bogdan, remarca faptul că România a fost Italia bulgarismului. Nicolae Iorga căruia îi revine meritul de a fi pus bazele balcanisticii românești ca știință în „Istoria statelor balcanice în epoca modernă” arată foarte elocvent că în timpul Evului mediu ca și în epoca modernă, în toată evoluția lor, românii și bulgarii aveau fond și tendințe comune, aceeași religie ortodoxă, aceeași artă populară, numeroase obiceiuri comune.

Puternica comunitate bulgară din România în secolul al XIX-lea este antrenată și influențată de atmosfera benefică de redeșteptare a conștiinței românești care le dă exemple demne de urmat (burghezia română în curs de formare, școala superioară în limba națională, teatru, creații originale, traduceri din culturile europene în limba română). La începutul secolului al XIX-lea față de Sofia, Atena, Belgrad, care nu aveau o populație de peste 20.000 de locuitori, Bucureștiul era din punct de vedere demografic cel mai de seamă oraș din țările europene supuse dominației Imperiului Otoman. Bucureștiul, *micul Paris*, atrage ca un magnet balcanicii. Fără a minimaliza importanța altor centre din istoria Renașterii spirituale și naționale a poporului bulgar, ca Odessa, Moscova, Constantinopol, Belgrad, Novi Sad, Brăila sau Bolgrad, Bucureștiul a fost cel mai important centru cultural, literar și politic extern al Renașterii bulgare. La București, s-au format, au activat, și-au scris operele cei mai reprezentativi clasici ai literaturii bulgare, de la Sofronie - episcop de Vrața, primul ambasador al intereselor emigrației bulgare, cel care a tipărit la Rm. Vâlcea, în 1806, „Nedelnik”, cea dintâi carte bulgărească scrisă în limba vorbită, nu în slavona bisericească, până la Ivan Vazov.

La București s-au constituit și au activat cele mai importante comitete de conducere ale mișcării bulgare de eliberare națională: Comitetul Central Secret Bulgar (1866-1869), Comitetul Central Revoluționar Bulgar (1869-1876), Comitetul Bătrânilor (1862-1878), Societatea Bulgară Centrală de Binefacere (1876-1878), „Coaliția Sacră între Români și Bulgari”, între C. A. Rosetti, mare simpatizant al mișcării bulgare și Kasabov. La București a apărut și presa revoluționară a emigranților bulgari, cea mai puternică tribună a revoluției naționale bulgare. Gheorghi Sava Rakovski este cel care a mutat centrul

revoluționar al mișcării de emancipare bulgară din Serbia, la București, și cel care a pus bazele tradiției bilingve româno-bulgare cu ziarele sale „Bădușnost” (Viitorul) și „Branitel” (Apărătorul). I-au urmat o serie întreagă de ziare și reviste însă momente de referință ale ziaristicii bulgare în emigrație sunt atinse doar de ziarele lui Liuben Karavelov „Svoboda” (Libertatea) și „Nezavizimost” (Neatârnairea) și cele editate de Hristo Botev „Budilnik” (Deșteptătorul) „Zname” (Drapelul) și „Nova Bălgarija” (Bulgaria modernă”). În România, Gheorghi Sava Rakovski a întreținut legături cu cele mai proeminente figuri românești ale vremii: B.P. Hasdeu, Cezar Bolliac, dr. Carol Davilla, Christian Tell, D. Bolintineanu, cu oamenii politici și de stat ai României: Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Dimitrie Lecca, Nikolae Konaki-Vogoridi.⁹

Perioada 1863-1867, în care Rakovski trăiește la București, sunt ani plini de frământări pentru statul român, de lupte sociale și politice, conspirații, lovituri de stat, schimbări de guverne, pericol de intervenții străine, iar revoluționarul și scriitorul bulgar Rakovski nu a fost doar un simplu spectator. Om politic cu experiență, clarvăzător, dezamăgit de greci și sârbi, care nu au dat curs unei colaborări cu bulgarii, își pune toate speranțele în poporul român. Al. Ioan Cuza, om al anului 1848, domn pașoptist care nu își ascundea obiectivele, hotărât „să facă din Moldo-Vlahia un cămin al tuturor revoluționarilor din Europa” l-a sprijinit pe Rakovski și a fost de acord cu apariția ziarului revoluționar „Bădușnost” (Viitorul) la București. Sub cel mai bun augur, la 08.03.1864 apare primul ziar bilingv bulgaro-român, ziar de mare ținută grafică, salutat călduros de publiciști de seamă ca C.A. Rosetti, Cezar Bolliac și cu cel mai valoros colaborator B. P. Hasdeu, care, în binecunoscutul său stil spiritual,

⁹ Vezi mai multe amănunte despre Renașterea națională bulgară din România în: Nicoleta Ciachir, *Bălgarskata literatura v konteksta na duhovniat i politiceski život v Rumănia prez 60-te i 70-te godini na XIX vek*, Sofia, 2000 (teză de doctorat) ; Aretov, N., *Bălgarskoto vāzrajdane i Evropa*, Sofia, 1995; *Bălgaro-rumănski literaturni vzaimootnošenja prez XIX vek*, Sofia, 1980; *Bălgarite i sāsēdnite narodi v publiĭstikata na Rakovski, Karavelov, Botev, Iavorov*, Sofia, 1996; N.Ghencev, *Bălgarsko vāzrajdane*, Sofia, 1978 ; idem, *Bălgarskata vāzrojdenska intelighenĭja*, Sofia, 1991 ; Nikolai Jecev, *Brāila i bălgarskoto kulturno-naĭonalno vāzrajdane*, Sofia, 1970 ; idem, *București – kulturno središte na bălgarite prez Vāzrajdane*, Sofia, 1991 ; P.Dinekov, *București i bălgarskata vāzrojdenska literatura*, Sofia, 1982 ; Nicolae Ciachir, *România în Sud-Estul Europei (1884-1886)*, București, 1968 ; idem, *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă*, Târgoviște, 2011 ; P.Constantinescu-Iași, *Despre Români și Bulgari. Contribuții istorice la prietenia româno-bulgară*, București, 1949 ; Idem, *Rolul României în epoca de regenerare a Bulgariei*, Iași, 1919 ; Idem, *Liberali români și vechi revoluționari bulgari*, Iași, 1924; Constantin Velichi, *România și Renașterea bulgară*, București, 1980.

vehement, biciuitor, a scris articolele „Situația”, „România”, „Da sau nu” traduse de Rakovski în bulgară. În 1900, în amintirile sale, B.P. Hasdeu îl caracteriza pe Rakovski ca fiind: „patriotul bulgar cel mai înflăcărat din acea epocă, care îi iubea din inimă pe români.” Și avea perfectă dreptate, pentru că această personalitate marcantă a Renașterii bulgare, a nutrit întotdeauna o dragoste frățească pentru țara gazdă și întregul popor român. „România a fost mereu un refugiu liber și sigur pentru poporul bulgar, iar căminul țăranului român a fost un loc deschis bulgarului cu o sinceritate prietenească.” scria Rakovski în „Bădușnost” în 1864.¹⁰

Cel care avea să continue activitatea ziaristică și revoluționară începută de Rakovski, este Liuben Karavelov, om politic, membru activ al Comitetului Central Revoluționar Bulgar, publicist, primul scriitor realist din literatura bulgară. Karavelov trăiește în România, cu unele întreruperi, din 1869 până în 1877. La București este cea mai înfloritoare și prolifică perioadă a creației sale. După 12 ani de publicistică, în Rusia și Serbia, aici, în cele din urmă, reușește să aibă ziarul său propriu și tipografie. În articolul de fond din primul număr al ziarului său „Svoboda” (Libertatea), apărut la București, la 7.11.1869, Karavelov expune motivele care l-au determinat să dea ziarului titlul respectiv: „Noi, bulgarii din România, trăim într-un stat liber, în care fiecare poate să-și exprime liber ideile și credința sa. Iată de ce am dat ziarului nostru numele de „Libertatea”. Ca și înaintașul său Rakovski, Karavelov nutrește sentimente calde, de recunoștință față de poporul român, exprimate în repetate rânduri: „Este binecunoscut faptul - scrie el în 1872 - că România a fost pentru bulgari un pământ sacru, unde gândirea și conștiința bulgară au găsit câmp liber; pe scurt, scriitorii și ziariștii bulgari au putut găsi în România posibilitatea de a da glas dorințelor și sentimentelor lor, tot ceea ce nu puteau exprima sub turbanul verde și mănușa cadiului”¹¹

Cel de-al treilea corifeu al Renașterii bulgare, tânărul Hristo Botev a trăit și a creat în România într-o perioadă istorică scurtă (1867-1876), dar cu o

¹⁰ Vezi pentru Gheorghe Stoiko Rakovski; M. Arnaudov, Gheorghe Stoikov Rakovski. Jivot-delo-idei, Sofia, 1969; Veselin Traikov, *Rakovski i balkanskite narodi*, Sofia, 197; K. Topalov, *Rakovski i Rigas v kulturno-istoriceskite modeli na Balkanskoto Vazrajdanie*, Sofia, 2003; K. Staneva, *Tvorcestvoto na Gheorghe Rakovski*, Sofia, 1996; Al. Iordan, *Primul ziar bulgaro-român “Bădușnost-Viitorul”*, în „Viața românească”, XXXII, iulie, nr.7, București, 1940; Constantin Velichi, Al.I. Cuza, G.S. Rakovski et le journal “Bădușnost”, Etudes balkaniques, 1970, №3;

¹¹ Vezi literatura consacrată personalității lui Liuben Karavelov: M. Arnaudov, *Liuben Karavelov – jivot, delo, epoha 1834-1879*, Sofia, 1964; N. Cernokojev, *Liuben Karavelov i bălgarskoto vāzrojdensko vreme*, Sofia, 1995.

intensitate și o forță neobișnuită, a dat opere poetice strălucite, uluitoare prin dramatism: „Epistola”, „Către prima mea dragoste”, „Lupta” „Haiducii”, „Hagi Dimităr”, „În cârciumă”, „Rugăciunea mea”, „Spânzurarea lui Vasil Levski”, care îl alătură de marii poeți ai literaturii universale ca Mickiewicz, Nekrasov, Petofi și Eminescu. La București, în 1875, apare singurul său volum de poezii, „Pesnii i stihotvorenia” (Cântece și poezii). Opera sa creată în România, tradusă pretutindeni, mai apoi, a intrat în patrimoniul literaturii universale. Din București a pornit pe drumul sacrificiului, condus la gara Filaret de C. Dobrogeanu-Gherea, dr. Russel și Zamfir Arbore. Lui Zamfir Arbore îi revine meritul de a fi scris prima biografie a lui Botev, pierdută, din păcate, în urma arestării lui Arbore, în 1881. Strânsa prietenie între Botev și cei citați este pe deplin justificată: o prietenie născută dintr-o comuniune de idei.¹²

Prietenia româno-bulgară din perioada Renașterii naționale bulgare, eforturile lui Cuza, Brătianu, Rosetti, Hasdeu și a revoluționarilor democrați bulgari, Gheorghe Sava Rakovski, Liuben Karavelov și Hristo Botev ar trebui să traseze și perspectiva relațiilor româno-bulgare de azi și din viitor.

Relațiile politico-diplomatice româno-bulgare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea reprezintă o etapă nouă, distinctă în cadrul istoriei moderne a celor două state balcanice. Tratatul de la San Stefano semnat la 19 februarie/3 martie 1879 a schimbat radical harta politică a Peninsulei Balcanice. Tratatul, care cuprindea 29 de articole, prevedea recunoașterea independenței României, Serbiei, Muntenegrului și forma un mare Principat Autonom Bulgar cu o suprafață de 160.000 km², cu ieșire la Marea Neagră și Marea Egee, care nemulțumea profund vecinii și nu numai. Serbia, care desfășurase o susținută politică externă, se simțea jignită în orgoliul de „Piemont al Balcanilor”. Considera o nedreptate o Bulgarie Mare cu o frontiera vestică ajungând la 80 km de Marea Adriatică și cu întreaga Macedonie. Grecia considera o catastrofă o Bulgarie Mare vecină, care după

¹² Vezi Nicoleta Ciachir, *Literatura bulgară în contextual vieții spirituale și politice românești (sec.XX)* prelegere ținută la Cursurile de Vară ale Universității Nicolae Iorga, Vălenii de Munte, publicată în vol.Cursurilor, Ed.Libertas, 2007, p. ; Idem, *Spiritualitate bulgară în context românesc*, comunicare ținută la simpozionul internațional “60 de ani de la înființarea Catedrei de Limbi și Literaturi Slave moderne” la Universitatea din București, 2-3octombrie, 2009, publicată în revista „Balcania”, serie nouă, №2, Universitatea Craiova, 2010, p.200-210. ; vezi de asemenea Nicolae Ciachir, *Hristo Botev v Rumănia. Novi Izsledvania*, Sofia, 1980 ; P.Constantinescu-Iași, *Hristo Botev în România*, București, 1947 ; Ilia Konev, *Hristo Botev și Mihai Eminescu. Încercare de paralelă*, în Caietele Mihai Eminescu, nr.3, București, 1975 ; Ivan Undjiev, Tsveta Undjieva, *Hristo Botev – život i delo*, Sofia, 1975.

cinci secole de ocupație otomană, de curând apărută pe arena politică a sud-estului european, se configura într-un astfel de format teritorial.

Hotărârile Tratatului au indispus și Marile Puteri. Frontierele bulgare de la San Stefano nelinișteau. Anglia ținea să îndepărteze Bulgaria de Marea Egee. Austro-Ungaria își vedea lezate interesele în Balcani prin crearea unui stat slav de asemenea dimensiuni. Franța a caracterizat Tratatul de la San Stefano ca fiind „inadmisibil”. Marile Puteri ostile Imperiului Țarist, unele fățiș, altele voalat, se temeau ca Rusia cuprinzând Bulgaria în sfera sa de influență, să nu devină o putere mediteraneană. Noile frontiere ale Bulgariei erau prea aproape de Constantinopol, încât Strâmtoarele și capitala turcă se aflau sub permanentă amenințare a unei lovituri pornite dintr-o bază militară a statului bulgar.¹³

Congresul de la Berlin a constituit un insucces pentru diplomația țaristă. În fața Marilor Puteri, Rusia a fost nevoită să piardă și să cedeze toate avantajele obținute la San Stefano, iar Bulgaria era divizată în Principatul Autonom Bulgar și Rumelia Orientală. Politica externă promovată, după Congresul de la Berlin, de România independentă și cu Dobrogea de Nord în componență (15.623 km², litoral 220 km) față de statele balcanice, s-a caracterizat prin tact și relații de bună vecinătate. În legătură cu rocada nordul Dobrogei în schimbul sudului Basarabiei, Petăr Konstantinov, istoric nu de formație, ci de vocație, ale cărui lucrări scrise dezinvolt se bucură de aprecieri, în a sa „Istorie a Bulgariei” apărută la Sofia, în 2002 consemnează: „Întreaga opinie publică românească este împotriva acestui schimb. Cele mai marcante personalități ale culturii și politicii românești din acea perioadă trag semnalul de alarmă: În Dobrogea de nord nu trăiesc români și, în cel mai scurt timp, acest lucru se va transforma într-o „nouă problemă bulgară”. Prim-ministrul României, Brătianu, afirma: „Nici nu poate fi vorba să primim Dobrogea de Nord. Acolo nu locuiesc români. Granița noastră etnică și naturală e Dunărea. Regele Carol I se adresează populației: „La Congresul de la Berlin, Marile Puteri au alipit țara voastră României. Noi nu vom intra în calitate de cuceritori în teritoriul dat nouă de Europa”.¹⁴ Interesant este că autorul bulgar nu indică sursa de unde a reprodus fragmentul din proclamația lui Carol I, de la 14 noiembrie 1878, data când au intrat trupele române în Dobrogea de Nord.

¹³ Vezi pentru mai multe amănunte: Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epocă modernă*, Ed.Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011, iar în istoriografia bulgară, sinteza *Istoria na nova Bălgaria 1878-1944*, Sofia, 2006, autori Elena Stelova și Stoicio Grănciarov.

¹⁴ Petăr Konstantinov, *Istoria na Bălgaria*, Sofia, 2002, p.85; vezi amănunte în Vl. Arabov, *Schimbul Dobrogei cu Basarabia. Refuzul românilor de a lua Dobrogea*, Sofia, 1939.

Vasile Kogălniceanu în „Dobrogea 1879-1900. Drepturi politice fără libertăți” reproduce textul original al proclamației citite de Carol I care sună mai diferit și nu lasă loc de echivoc în interpretare : „Soldați! Puterile Mari europene, prin Tratatul de la Berlin, au unit cu România Dobrogea, această veche posesiune a Principilor noștri de mai înainte. Azi veți pune piciorul pe acest pământ care devine din nou românesc. Însă acum veți merge în Dobrogea, nu în calitate de cuceritori, ci ca amici, ca frați ai locuitorilor care de azi înainte sunt concetățenii noștri. Ostași! În noua Românie voi veți găsi o populațiune, în cea mai mare parte română! Dar veți găsi și locuitori de alt neam, de altă religie. Toți aceștia devenind membri ai statului român, au drept, deopotrivă la protecțiunea, la iubirea voastră”¹⁵

În continuare, Petăr Konstantinov subliniază faptul că acest manifest a fost tipărit în mii de exemplare în limba bulgară pentru că în Dobrogea nimeni nu știa să citească în română. Autorul bulgar afirmă cu ironie „că pofta vine mâncând. Cu toate că românii și-au recăpătat, în 1918, Basarabia, teritoriul țării crescând de trei ori și jumătate, nu si-au mai adus aminte de compensație, ba mai mult folosindu-se de faptul că românii erau în tabăra învingătorilor au înghițit și Dobrogea de Sud, pretinzând și patrulaterul strategic Ruse-Silistra-Șumen-Varna”.¹⁶

La începutul secolului XX România întreținea relații diplomatice și consulare cu 14 state, un loc important revenind celor din Peninsula Balcanică. România a fost printre primele state care a stabilit relații diplomatice cu Principatul Bulgar, în conformitate cu statutul unei țări suverane. Fără a anunța Poarta, Bulgaria având încă statut de stat vasal, România numește, în 1879, reprezentanți diplomatici și consulari la Sofia (Alexandru Sturdza) și la Rusciuk (Alexandru Stoinanovic). În răspunsul la scrisorile de acreditare ale lui Alexandru Sturdza, Alexandru Battenberg declara că are o mare simpatie față de România: „Bulgaria nu va uita niciodată că în momentele grele, fiii ei au găsit în România ospitalitatea cea mai frățească și că eforturile poporului bulgar pentru libertate și progres au fost întotdeauna privite cu o nobilă simpatie de către români”. Încurajată de gestul României, Principatul Bulgar desemnează la rândul său ca agent diplomatic, la București, pe bancherul și mecenatul Evlogi Gheorgiev. Gesturile de atenție reciprocă, vizitele lui Alexandru Battenberg la

¹⁵ Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1900. Drepturi politice fără libertăți*, București, 1910, p. 330.

¹⁶ Petăr Konstantinov, *op. cit.*, p. 86.

București și cele ale lui Carol I, la Rusciuk, au contribuit la consolidarea relațiilor dintre cele două state vecine.¹⁷

Analizând evoluția relațiilor româno-bulgare după 1878, cu excepția fixării graniței în sectorul Silistra, conflict care s-a limitat la atacuri în presă și în parlamentele celor două state, putem afirma că se desfășoară în parametri optimi.

Atitudinea guvernului român, a fruntașilor politici, a diplomaților români față de războiul sârbo-bulgar din 1885, a fost una corectă și conciliantă. România a ajutat, în măsura posibilităților, cele două state slave, trimițând ambulante ale Crucii Roșii, atât în Serbia, cât și în Bulgaria, primind mulțumiri din partea ambelor state. Agentul diplomatic român de la Sofia, Beldiman, comunica la 14/26 decembrie 1885 că „opinia publică bulgară era favorabilă și simpatizează cu atitudinea României”. Primul ministru Brătianu preciza linia politică adoptată de România: „Am vrut pace în Peninsula Balcanică, echitabilă și pentru bulgari și pentru sârbi”.

Mizând pe poziția sa geografică și faptul că învinsese Serbia, Bulgaria ținea anexarea Macedoniei (provincie nu numai bogată, dar și punct strategic, care i-ar fi deschis drumul spre Marea Egee) și Traciei, cât și proclamarea independenței. România, care sprijinise activ toate mișcările de emancipare din perioada Renașterii bulgare, salutase unirea Principatului Bulgar cu Rumelia Orientală și își asumase rolul de mediator în Pacea de la București din 1886, urmărea cu atenție mutările diplomației bulgare care ar fi putut răsturna echilibrul balcanic. Bulgaria se contura ca un rival cu perspective.

Războaiele balcanice (1912-1913) dau lovitura de grație dușmanului secular, Imperiul Otoman, însă cresc și disensiunile între aliații de ieri, pe care nu vor ezita să le speculeze Marile Puteri europene. Implicarea hotărâtă a României în cel de al doilea Război Balcanic și campania militară pe teritoriul Bulgariei, au dus la restabilirea păcii în Balcani și nu au urmărit, contrar afirmațiilor făcute în epocă și preluate ulterior de istoriografia bulgară, o expansiune spre sud. Anexarea Dobrogei de Sud de către România, în 1913, ținut cu o istorie zbuciumată, soartă controversată și un profil etnodemografic variat, a generat adversitatea bulgarilor și a influențat negativ relațiile româno-bulgare timp de 27 de ani.

¹⁷ Vezi pentru amănunte Elena Statelova, *Diplomațiata na Kneajestvo Bălgaria 1879-1886*, Sofia, 1979, p.19-39 ; Antonina Kuzmanova, *Kratāk pogled vărhu rumănskoto-bălgarskite politicesko-diplomaticeski otnošenja ot Osvobojudenieto do kraia na Vtorata svetovna voina* în : Nauchni trudove, vol. I, Plovdiv, 2006.

Alianța balcanică s-a format în urma unei serii de întâlniri bilaterale și acorduri. Astfel, la 12 februarie 1912, sub egida Rusiei, țarul Ferdinand și primul ministru Ivan Evstratiev Gheșov semnavă „Tratatul de prietenie și alianță” între Bulgaria și Serbia, însoțit și de o anexă secretă. La 29 aprilie tratatul a fost completat de o convenție militară, semnată la mănăstirea Rila de cei doi șefi de Stat Major, I. Ficev și R. Putnic. Convenția militară bulgaro-sârbă conținea prevederi secrete ce vizau România. Erau reglementate o serie de aspecte privind participarea părților cu trupe în cazul unui atac din partea Imperiului Otoman, Austro-Ungariei și României. Articolul 2 al convenției avea următorul conținut: „Dacă România atacă Bulgaria, Serbia se obligă să-i declare imediat război și să-și îndrepte toate forțele, având cel puțin 100.000 combatanți, fie pe Dunărea mijlocie, fie pe teatrul de operațiuni din Dobrogea /.../ Dacă Serbia, singură sau împreună cu Bulgaria, se va afla în acel moment deja în război cu un al treilea stat, ea va angaja contra României toate trupele pe care le are la dispoziție.”¹⁸ La sfârșitul lunii februarie au început tratativele între Gheșov și Panas, care se desfășurau sacadat datorită conflictelor dintre Patriarhie și Exarhie și problemei macedonene (grecii respinseseră punctul de vedere bulgar cu privire la autonomia regiunii). Trecând peste divergențe, la 16 mai 1912 a fost semnat Tratatul secret de apărare între bulgari și greci, tratat completat, la 22 septembrie 1912, de o convenție militară bulgaro-greacă, care îl transforma din defensiv în ofensiv. Conturul final al Alianței balcanice, în care Bulgaria era actorul principal, a fost trasat de înțelegerea verbală bulgaro-muntenegreană. „Pentru că nici nu ar fi fost nevoie de ceva scris - nota Stoian Danev în *Memoriile sale* - când era vorba de acel popor războinic, gata întotdeauna să tragă primul foc de armă.” Singurul document existent, scris, îl constituia convenția financiară, care obliga Bulgaria să plătească jumătate din costul de întreținere al armatei muntenegrene, suma ce se ridica la 750000 de leva în aur pe lună.¹⁹

Blocul balcanic a constituit o reală forță și nu a fost doar o simplă creație a Antantei. O analiză mai atentă a cursului evenimentelor indică aspirația balcanicilor către acțiuni independente conform devizei „Balcanii sunt

¹⁸ I. Gheșov, *L'alliance balcanique*, Geneva, 1914, vezi de asemenea Ivan Evstratiev Gheșov, *Prestăpnoto bezumie i anchetata po nego*, Sofia, 1914; vezi și punctul de vedere românesc *Cartea verde*, București, 1913, diverse scrieri ale lui Titu Maiorescu, discursurile parlamentare ale lui Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu. De asemenea, Elena Statelova, Stoicio Grănciarov, *Istoria na nova Bălgaria*, vol. III, Sofia, 2006, p. 256-258.

¹⁹ *Iz istoriata na bălgarskata narodnost i dărjava. Izsledvania, analizi, preoženki*, Sofia, 1993, p.218.

ai balcanicilor”, care stătea la baza tratatului de alianță între Țaratul Bulgariei și Regatul Serbiei, din 30 martie 1904. Încă de la început, însă, blocul balcanic conținea germeii viitoarelor disensiuni, nefiind reglementate problemele viitoarelor granițe. În comparație cu tratatul bulgaro-sârb, în cel bulgaro-grec lipsesc clauze teritoriale concrete, ceea ce a reprezentat o greșeală majoră, având în vedere pretențiile grecești, exprimate, în nenumărate rânduri, asupra orașelor Drama, Sjar, Kavala, Nevrokop (azi Goțe Delcev), Melnik și altele. În „Amintirile” sale Ivan Evstratiev Gheșov²⁰ se justifică invocând lipsa de timp, realitatea este alta, ambele părți, intenționat, s-au ferit să ridice problema pentru a nu îngreuna încheierea alianței care și așa se târăgăna. Ivan Evstratiev Gheșov intră în tratative și cu România. Prin intermediul ministrului plenipotențiar la București, T. Ikononov, se străduiește să ajungă la o înțelegere româno-bulgară. Șeful guvernului român, Titu Maiorescu, cu abilitate, declină propunerea. Oricum cu România sau fără, blocul balcanic reprezenta un succes

²⁰Ivan Evstratiev Gheșov (1849-1924) Născut în 1849, la Plovdiv, într-o familie înstărită. Licențiat în Finanțe și Științe politice în 1869, la Manchester, unde lucrează o perioadă de timp în firma comercială a tatălui său. Din 1872 își începe propria afacere la Plovdiv. După răscoala din Aprilie (1876) este arestat și condamnat la moarte pentru că i-a ajutat pe ziariștii occidentali să oglindească cruzimile turcilor. Este grațiat în urma intervenției ambasadorului Angliei și a lui Evloghi Gheorghiev. După Eliberare (1878) participă activ la dezvoltarea Rumeliei Orientale, atât ca președinte al Adunării regionale și al Comitetului permanent din 1879, cât și ca director al Finanțelor (1882-1883). În 1881, întemeiază Partidului Popular(Unionist) din Rumelia Orientală. În perioada 1883-1886 este directorul Băncii Naționale a Bulgariei. Din 1884 și până în anul morții este președintele Crucii Roșii. Tot din 1884 devine membru permanent al Societății de Științe Bulgară (înființată la Brăila în 1869, viitoarea Academie de Științe Bulgară) iar din 1898 până în anul morții este președintele Societății, pe care o va restructura ca Academia de Științe Bulgară în 1911. Conduce tratativele, ca ministru al Finanțelor, în cabinetul lui Petko Karavelov. După răsturnarea lui Stefan Stambolov intră în Partidul Popular, devine ministrul Finanțelor. Gheșov conduce Ministerul Comerțului și al Agriculturii în cabinetul lui K.Stoilov. Contribuie la stimularea industriei naționale. Deputat în mai multe legislature. După moartea lui Evloghi Gheorghiev, în 1897 este desemnat ca executor al imensei averi a marelui bancher și, temporar, se retrage de la putere. În nenumărate rânduri este învinuit și acuzat de corupție, dar niciodată condamnat. Din 1901 se află în fruntea Partidului Popular și ca președinte al celui de al XI Parlament susține primul guvern de coaliție al lui Petko Karavelov. Din martie 1911 este prim-ministru și ministru de Externe în guvernul format din populari și progresist-liberali. Organizează acțiunile diplomatice în vederea pregătirii războaielor balcanice, care se finalizează cu prima catastrofă națională a Bulgariei. Om politic moderat este dispus să facă concesii vecinilor. După războaiele balcanice este împotriva alierii Bulgariei cu Puterile Centrale în timpul Primului Război Mondial. Împreună cu partidul său sprijină cabinetele de coaliție ale lui Al. Malinov, T. Teodorov și Al. Stamboliiski. Cu toate că se declară împotriva guvernării autoritare a BZNS nu este supus represiei din cauza vârstei înaintate și frecvenței absențe din țară. După lovitura de stat de la 9 iunie 1923 sprijină formarea Întelegerii Democrate, dar nu mai participă activ la viața politică.

al Petersburgului și al Antantei.²¹ Istoricii bulgari trasează, în linii generale, atitudinea guvernului român în perioada premergătoare primului conflict balcanic – o politică de neintervenție.²²

În septembrie 1912, Gheorghe Kalinkov, ministrul plenipotențiar al Bulgariei la București, exprima gratitudinea guvernului bulgar față de declarația premierului Titu Maiorescu, că România va rămâne neutră în ipoteza extinderii conflictului în Balcani. Cu toate aceste asigurări liniștitoare, guvernul român lăsa o porțiță deschisă, în sensul că România nu va putea rămâne pasivă în cazul modificării *statu-quo*-ului teritorial la sud de Dunăre și a echilibrului balcanic.

Mărturiile din arhivele personale, lucrările memorialistice, jurnalele, corespondența personalităților celor mai influente din viața politică, diplomatică și militară bulgară din anii războaielor balcanice – Ivan Evstratiev Gheșov, dr. Stoian Danev, Simeon Radev²³, Vasil Radoslavov, generalul Sava Savov²⁴ conferă o valoare în plus studiului de față, mai cu seamă că majoritatea fragmentelor sunt traduse pentru prima dată în limba română.

De o certă valoare sunt memoriile lui Stoian Danev²⁵, ministru al Afacerilor Externe, șeful delegației bulgare la Conferința de pace de la Londra

²¹ *Istoria na Bălgaria /681-1960/*, vol.2, D. Sazdov, M. Lalkov, R. Popov, Vladimir Mighev. Sofia, 1995.; Strașimir Dimitrov, Krăstiu Mancev, *Istoria na balkanskite narodi*, Sofia, 1999.

²² Gheorghe Stefanov, *Mejdunarodni otnošenja i vāšnata politika na Bălgaria, 1789-1970*, Sofia, 1977.; Elena Stelova, R. Popov, *Istoria na bălgarskata diplomația 1879-1913*, Sofia, 1994.; *Burjoazniat pečat i vāšnata politika na Bălgaria v navecherieto na Balkanskata voina 1909-1912*, Sofia, 1969.

²³ Simeon Radev (1879-1967) Născut la Resen, Macedonia. Studii primare în orașul natal. Trimis ca bursier al Exarhiei Bulgare la vestitul liceu francez Galatasaray din Constantinopol. La 16 ani este membru în VMORO la propunerea lui Goțe Delcev. Licențiat în Drept la Geneva. Scriitor talentat, ziarist combativ, istoric, diplomat cu o carieră de succes.

²⁴ Gen. Mihail Popov Savov (1854-1928) unul dintre reformatorii armatei bulgare ca ministru de Război (1891-1894 și 1903-1908). În ajunul primului război balcanic este numit comandant suprem adjunct, comandantul suprem fiind țarul Ferdinand. În perioada 1920-1923 este ministru plenipotențiar în Franța, unde și moare.

²⁵ Stoian Petrov Danev (1858-1949) Născut la Șumen, într-o familie săracă. Termină liceul la Praga, trimis de Evloghi Gheorghiev, ca bursier. În 1878 își întrerupe studiile și se înrolează în ceata lui Filip Totiu în războiul sârbo-turc. Studiază Dreptul la Zurich, Leipzig și Heidelberg (licențiat în 1883) și Științe Politice la Paris. Inspector general în Ministerul Finanțelor, iar din 1884 este avocat și susținător al politicii promovate de Dragan Țankov, de aceea se declară împotriva Unirii, cneazului Alexandru Battemberg și împotriva lui Ferdinand în timpul crizei din 1886-1887. Este arestat în timpul guvernării lui Stambolov și, temporar, se retrage din viața politică. După răsturnarea lui Stambolov, pentru o perioadă intră în Partidul Popular, dar mai târziu se reîntoarce la liberalii moderați ai lui Dragan Țankov, care îi oferă conducerea în 1897. În 1899 îi restructurează în Partidul Progresist-Liberal. Din 19.02.1901 este ministru de Externe în guvernul de coaliție a lui P. Karavelov (democrați și progresiști-liberali) iar în decembrie a organizat o acțiune de blamare a guvernului și e numit prim-ministru. În mai 1902 semnează

(decembrie 1913-mai 1913), delegat la Conferința de la Petersburg din primăvara anului 1913, factor de decizie în perioada conflictului balcanic, filorus, condamnat ca răspunzător de catastrofa națională bulgară din 1913. Stoian Danev evocă încercările Bulgariei de a atrage România în Alianța balcanică: „Pentru a fi înțeleasă participarea mea la tratativele între Bulgaria și România, - notează Stoian Danev în capitolul XV al evocărilor sale, „Tratativele cu România (1912-1913)” - e bine să se aibă în vedere, că încă înainte de începerea acțiunilor militare din 1912, guvernul bulgar a încercat să câștige România de partea sa. Cu îndeplinirea acestui obiectiv delicat a fost însărcinat șeful Legației noastre de la București, Iv.T. Ikononov. Din rapoartele sale se constată, că de două ori, a discutat cu primul ministru T. Maiorescu, în legătură cu acțiunea comună a celor două state împotriva Turciei. Ikononov a început cu situația de nestăvilit în Balcani, prin a încheia că într-o astfel de atmosferă, statele balcanice au datoria să înceapă tratativele pentru a ajunge la hotărârea corespunzătoare cum să se acționeze în vederea apărării intereselor comune ale balcanicilor. În ambele rânduri însă interlocutorul său, primul-ministru a refuzat să se oprească asupra întrebării și să se pronunțe. Într-adevăr, mai târziu, din partea românească, s-a afirmat că nu le-a fost făcută nici un fel de propunere în vederea unor acțiuni comune. Afirmatia aceasta nu corespunde adevărului. S-ar putea să fie vreo neînțelegere aici. Și, într-adevăr, dacă românii au în vedere că nu i-am anunțat de formarea Alianței balcanice și nu i-am invitat să ia parte la ea, au dreptate. Dar nimeni nu poate să ne oblige să ne dăm cărțile pe față, uite așa, în fața conducătorilor români. Înainte de a face aceasta,

Convenție militară secretă cu Rusia care garantează granița cu România însă în caz de război armata bulgară urma să treacă sub comanda rusescă. În mai 1903 își dă demisia din cauza frecventelor conflicte cu Principele în legătură cu Ministerul de Război și concesiile făcute Serbiei. Între timp ajunge conferențiar de drept internațional la Universitatea din Sofia și membru al Societății de Științe Bulgare. Din 1894 este deputat în mai multe legislaturi. Filorus convins, nu este de acord cu Unirea din 1908 pentru că nu a avut aprobarea Rusiei. Este președintele celui de-al XV-lea Parlament. Marea parte a pregătirii diplomatice a războaielor balcanice este organizată de Danev. Se află în fruntea cabinetului de coaliție pentru un interval scurt 1 iunie-4iulie 1913 și permite izbucnirea războiului interaliat datorită naționalismului său extreme și sentimentelor filoruse naive. Își dă demisia cu afirmația “politica mea a eșuat” atunci, când Bulgaria se afla în război cu toți vecinii, iar armata română se afla la marginea Sofiei. Inițial este împotriva intrării Bulgariei în timpul Primului Război Mondial alături de Puterile Centrale, dar mai apoi susține cabinetul lui V. Radoslavov, iar din iunie 1918 și cel al lui Al. Malinov. Din noiembrie 1918 face parte ca ministru de Finanțe în cabinete de coaliție ale lui T. Teodorov și Al. Stamboliiski. În septembrie 1922 este arestat și condamnat ca responsabil de prima catastrofă națională din 1913. După lovitura de stat din 1923 intră în Înțelegerea Democrată, însă treptat se retrage din viața politică activă. În perioada 1924-1939 este președintele Crucii Roșii Bulgare. În septembrie 1944, întâmpină armata sovietică la Sofia.

guvernul nostru trebuia să se asigure că, într-adevăr, românii ar fi înclinați să acționeze în comun alături de noi împotriva Turciei. Din moment ce le lipsește dorința de a se angaja în direcția aceasta, guvernul bulgar ar fi procedat foarte nechibzuit, dacă s-ar fi hotărât să-i înștiințeze, chiar și confidențial, de alianța deja încheiată cu celelalte state balcanice. Prin urmare guvernul a acționat corect, când în urma rapoartelor nefavorabile ale lui Ikonomov, a pus punct sondajelor la București. Ce a determinat România să aibă, în cazul de față, o atitudine negativă, noi nu putem să dăm un răspuns amănunțit. E posibil ca după modelul cercurilor militare austro-ungare și românii să considere că blocul balcanic, care tocmai se formase, să nu fie în stare să se lupte cu succes cu forțele impresionante ale bătrânului stat războinic, Turcia, și, prin urmare, nu are sens să-și lege soarta de acțiunea ipotetică a acestui bloc.”²⁶ Sintetizând, Stoian Danev este de părere că „Cum-necum, România a rămas intenționat în afara Alianței balcanice”²⁷.

Primul război balcanic a constituit un eveniment inedit în istoria sud-estului european, patru state balcanice, tinere – Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru –, foste provincii ale Imperiului Otoman, se manifestă istoric, unindu-și forțele și atacă dușmanul secular. Printr-un război scurt, de aproximativ șase săptămîni, dar decisiv, Alianța balcanică i-a deposedat pe otomani de aproape toate teritoriile europene cu excepția spațiului adiacent Istanbului.²⁸ Presa din 1912 și corespondenții militari străini scriu cu admirație despre „avalanșa bulgară”, despre „curajul nemaiauzit” și atacurile fulgerătoare ale armatei bulgare. Istoricii militari bulgari sunt de părere că nu a existat până atunci în istoria modernă a Bulgariei un astfel de moment, când întregul popor să fie așa de unit și pregătit pentru jertfa supremă în apărarea cauzei naționale.²⁹ Succesele strălucitoare ale aliaților balcanici au pus pe gânduri Marile Puteri, care sub pretextul apărării cetățenilor străini din capitala otomană, au debarcat trupe la Istanbul, nedorind ca acest important punct să fie ocupat de armatele blocului balcanic. La operația de debarcare au participat și militarii români de pe crucișătorul „Elisabeta”³⁰. Succesele militare neașteptate ale blocului balcanic răstoarnă echilibrul de forțe din zonă și dau de gândit României. În

²⁶ Stoian Danev, *Memoari*, editat de Elena Statelova și K. Gherghinov, Sofia, 1992, cu un studiu introductiv „Dr. Stoian Danev și amintirile sale” semnat de E. Statelova, p.196-197.

²⁷ *Ibidem*, p.125.

²⁸ *Voinata među Bălgaria i Turčia*, v 8 toma, 1928-1937, Sofia.

²⁹ *Istoria na Bălgaria (681-1940)*... p. 98

³⁰ Vezi pentru amănunte N. Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)*, Buletin „ADIRI”, nr.23 (1970), p. 20.

împrejurările create, guvernul român ridică din nou problema modificării graniței dobrogene, considerând că a fost stabilită în defavoarea României în 1878. Revendicările românești sunt privite cu înțelegere și susținute de Puterile Centrale. Impulsionată, România își intensifica acțiunile diplomatice pentru a ajunge la un acord cu Bulgaria asupra rectificării graniței din Dobrogea, linia rectificată fiind Silistra-Ekrene la Marea Neagră. La 26 noiembrie/9 decembrie, la București, au loc convorbiri între premierul Titu Maiorescu și dr. Stoian Danev, președintele Parlamentului bulgar, care nu au dus la niciun rezultat în ceea ce privește aplanarea diferendului între cele două guverne. Astfel, tratativele româno-bulgare au fost transferate în cadrul Conferinței ambasadurilor de la Londra.

Având în vedere că evocările lui Stoian Danev sunt complet necunoscute cititorului român și nu s-au bucurat de atenția traducătorilor până acum (ca cele ale lui Hristofor Hesapciev³¹, integral, sau fragmente din „Amintirile” lui Petăr Neikov³²) vom insera un fragment mai amplu din capitolul XV al memoriilor sale „Tratativele cu România (1912-1913)” la care am făcut deja referiri : „Pentru prima dată, eu, personal - se confesează Stoian Danev - m-am ciocnit cu problema relațiilor noastre cu România în timpul misiunii mele de la Budapesta, din octombrie 1912. /.../ Ministrul Afacerilor Externe, contele Berchtold și împăratul Franz Iosif au insistat, mai ales cel din urmă, să ne înțelegem cu România, adică să-i facem unele concesii teritoriale în Dobrogea. Răspunsul meu la aceste aluzii a fost negativ. /.../ A doua oară, m-am ciocnit cu problema relațiilor noastre cu România după încheierea armistițiului de la Ceatalgea. Având în vedere că, în curând, trebuiau să înceapă tratativele de pace de la Londra, guvernul m-a desemnat ca șeful delegației la conferință. Pe vremea aceea, ministrul Gheșov obținuse prin intermediul directorului societății de asigurări Dacia-România, Seculici, de a duce tratative cu România. În loc să răspundă direct, ministrul a preferat să mă însărcineze să mă opresc în drum spre Londra, la București, să văd care sunt de fapt aspirațiile vecinilor

³¹ Hristofor Hesapciev, *Amintirile unui diplomat bulgar în România (1905-1910)*. Traducere din bulgară, note și postfață Daniel Cain. Prefață Elena Statelova, 2003. Ediția bulgară a apărut zece ani mai devreme, iar titlul original este Hristofor Hesapciev, *Slujba na Bălgaria v ciijbină. Voennodiplomaticeski spomeni (1899-1914)*, Sofia, 1993, prefață semnată de același istoric Elena Statelova.

³² În seria de articole, apărute în ziarul Financiar, dedicate diplomației bulgare apar și câteva fragmente traduse de Daniel Cain din „Amintirile” lui Petăr Neikov. Memoriile lui Petăr Neikov au apărut la Sofia, în 1990, cuvântul introductiv este semnat de marele istoric literar, critic și profesor universitar Petăr Dinekov, iar notele explicative aparțin Antoninei Kuzmanova. Petăr Neikov, *Spomeni*, Sofia, 1990.

noștri și în funcție de posibilități să încerc să-i influențez să le micșoreze. Împuternicire să duc tratative oficiale nu aveam. Prin urmare, misiunea mea se limita la un schimb obișnuit de idei, care formal nu angaja părțile. Și, astfel, la sfârșitul lunii noiembrie, am ajuns la București. M-au primit deosebit de amabil. Mi-au pus la dispoziție un apartament separat, în propria casă a ministrului Ionescu. Întâlnirile mele cu miniștrii și oamenii de seamă se țineau fără întrerupere. În cinstea mea, primul-ministru T. Maiorescu a dat un dejun oficial, la care au participat toți miniștrii, printre care și cunoștințe de ale mele din anii studenției de la Paris. De două ori am avut o discuție prelungită cu primul ministru. De asemenea, am discutat cu Take Ionescu și șeful opoziției, Ionel Brătianu, care împreună cu regele venise în Bulgaria, în 1902, cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de la Eliberarea Bulgariei. În cele din urmă m-a primit și regele într-o audiență prelungită. La toate acele întâlniri și discuții, punctul de vedere al interlocutorilor mei era că Bulgaria trebuie să le facă unele concesii teritoriale în Dobrogea, pentru politica de neutralitate promovată de România, datorită căreia a fost înlesnită victoria Alianței Balcanice. La toate aceste aluzii, mai mult sau mai puțin sugestive, răspunsul meu a fost, în primul rând, că nu pot să duc tratative pentru că nu sunt împuternicit pentru aceasta. În orice caz, am adăugat eu, e dificil să se ducă tratative pe această problemă delicată, atât timp cât va continua războiul. Astfel, ca bun patriot, eu sunt ferm convins că interesele bine înțelese ale celor două state impun cercurilor lor conducătoare să ducă o politică de prietenie sinceră. Iată de ce, după părerea mea, Bulgaria ar putea, pentru a sublinia tocmai această politică prietenească, să dărâme fortificațiile din jurul Silistrei, și, de asemenea, să-și ia obligația să nu ridice nici pe viitor nici un fel de fortificații pe întreaga graniță Dobrogeană. În afară de aceasta, întrucât s-a exprimat îngrijorarea pentru viitoarea soartă a țăntarilor, care ar intra în granițele Bulgariei, eu am declarat că nu găsesc nici un fel de piedici să le acordăm deplină autonomie bisericească și școlară, sprijinită chiar cu ajutoare din România. Asta am și făcut, bazându-mă printre altele, și pe părerea lui A. Șopov, consulul nostru general de la Salonic și bun cunoscător al problemelor minorităților din Macedonia. Iată ce mi-a scris el la 23.11.1912: *„Părerea mea este că, fără nici un fel de prejudiciu, tuturor românilor din Macedonia, putem să le acordăm dreptul să se roage, învețe și dezvolte în limba maternă”*.³³

³³ Stoian Danev, *op.cit.*, p.197-199

Dezvăluirile lui Stoian Danev, evident filtrate prin punctul său de vedere, sunt de o reală valoare în vederea reconstituirii raporturilor româno-bulgare din timpul conflictului balcanic: „Era evident însă că toate aceste declarații prietenești ale mele nu puteau să-i mulțumească pe români. Parcă misiunea mea îi predispunea să ridice tonul, să nu spun, chiar, să recurgă la amenințări. Ca dovadă pot să aduc discursul regal rostit în fața mea, întrucât, datorită invitației amabile a primului ministru, pe care nu am putut să o refuz, eu m-am aflat în Parlament, în loja sa, la deschiderea oficială a sesiunii. Iată câteva propoziții sugestive din discursul regal: „Interesele noastre trebuie să fie respectate... România e factor important în concertul european. La rezolvarea definitivă a problemelor ridicate de criza balcanică, cuvântul ei va trebui să se facă auzit... Armata este capabilă să răspundă încrederii poporului”. Am părăsit Bucureștiul într-o dispoziție sufletească nu prea bună.”³⁴

Istoricii bulgari consemnează că diplomația română, fără nici un fel de temei, s-a amestecat cerând o rectificare de frontieră în Dobrogea, pe linia Tutracan-Dobrici-Balcic.

Nicolae Mișu, noul ministru plenipotențiar al României în Marea Britanie, și Take Ionescu, membru al guvernului, au continuat tratativele începute de Titu Maiorescu la București, cu Stoian Danev, referitoare la problema frontierei din Dobrogea. La 16/29 ianuarie este încheiat un protocol româno-bulgar, semnat de Nicolae Mișu și, respectiv, Stoian Danev, prin care guvernul bulgar se angajează să acorde „autonomie școlilor și bisericilor românești din Macedonia ce se vor afla în viitoarele posesiuni bulgărești”. De asemenea, în protocol este consemnată poziția diferită a celor două părți în ceea ce privește problemele teritoriale.

Actor de prim-plan pe scena balcanică, Stoian Danev consemnează mai departe în memoriile sale: „În drum spre Londra m-am oprit la Viena și la Berlin să susțin în fața cercurilor conducătoare ale celor două capitale punctul nostru de vedere în legătură cu diferendul româno-bulgar, atât Berchtold, cât și Kiderland-Vechter mi-au recomandat să ne înțelegem între noi, fără însă să scoată în evidență care ar trebui să fie concesiile noastre. La Londra tratativele au început pe la mijlocul lunii decembrie și au continuat o lună întreagă. La început cu reprezentantul guvernului român, noul ministru plenipotențiar de acolo, Mișu, pe care îl cunoșteam bine de la Sofia. După zece zile i s-a alăturat Take Ionescu, ministrul Afacerilor Externe în cabinetul lui Maiorescu. /.../

³⁴ *Ibidem.*

Tratatul se desfășurau mai mult decât târăgănat, pentru că punctele de vedere ale celor două părți erau la o distanță considerabilă unele de altele. La un moment dat, ele au devenit încordate pentru că folosind drept pretext afirmațiile mele de a păstra relațiile bune, prietenești, între Bulgaria și România, delegații români au început să lase să se înțeleagă că la București aş fi făcut, chipurile, propuneri pentru concesiuni importante, în timp ce la Londra m-am arătat cu totul intransigent. Revoltat de aceste aluzii, eu am refuzat să conduc mai departe tratativele. Și a fost nevoie de o nouă hotărâre a Consiliului de Miniștri, de o telegramă specială din partea țarului și de o scrisoare privată din partea primului ministru francez Poincaré, pentru a continua tratativele începute. /.../ Sugestiile făcute de mine încă de la București au fost aprobate post festum de Consiliul de Miniștri. Alături de ele, în cursul tratativelor, eu am mai adăugat încă o propunere suplimentară pentru o concesie – un triunghi la sud de Mangalia cu 5 km de litoral. În total, cu această propunere suplimentară se ceda României, conform Direcției de Statistică, câteva sate cu 5841 locuitori. Prin urmare, această prezumtivă concesie a fost aprobată în ședința istorică a Consiliului de Miniștri de la Karagaci, în care alături de miniștri au participat generalii: Savov, Ficev, R. Dimitriev, Kutincev, Ivanov și Kovacev. Ciudată a fost purtarea delegațiilor români la aceste tratative. Cererea inițială avea în vedere trasarea unei noi linii de graniță, de la Silistra până la Balcic, inclusiv și acel oraș. Împotriva acestei propuneri eu m-am pronunțat tăios în fața ambasadorilor Marilor Puteri pe care i-am vizitat pe rând. Cel mai receptiv, care s-a arătat de acord cu punctul nostru de vedere în legătură cu Silistra, mi s-a părut ambasadorul german, prințul Lichnovski. Încă de la prima întâlnire mi-a promis că îl va influența pe Take Ionescu să nu insiste pentru Silistra. /.../ Între timp, la Londra au ajuns știri despre revoluția de la Constantinopol. Românii jubilau. La 12.01. delegatul Mișu, după plecarea lui Take Ionescu, a revenit, fără jenă, la propunerea inițială, linia Silistra – Balcic. Mai mult chiar – două zile mai târziu – pe 14 ianuarie, tot același delegat, probabil cu ordin de la București, a pus cruce acestei propuneri și, fără pic de rușine, aş zice, a mutat punctul de plecare la Dunăre, la vest de Tutrakan. Această purtare incalificabilă a delegației române a făcut o impresie extrem de defavorabilă cercurilor diplomatice de la Londra. Așa se explică faptul că în ciuda tuturor eforturilor depuse de români de a influența opinia publică europeană în favoarea lor, ea era, mai ales în Anglia, favorabilă Bulgariei. Foarte spiritual a fost scoasă în evidență această situație, într-o caricatură în renumitul ziar umoristic englez „Punch”: doi soldați se băteau, un vagabond fură pe la spate haina unuia dintre luptători, spunând că

face acest lucru datorită neutralității sale și că trebuie să i se mulțumească, fiindcă nu l-a înjunghiat pe luptătorul, posesorul hainei!”³⁵ Întreaga problemă a diferendului româno-bulgar a făcut obiectul a numeroase materiale destul de piperate, chiar ostile la adresa României, însă favorabile Bulgariei, apărute în presa internațională.

Guvernul român adresează o notă (9/22 februarie) cabinetelor Marii Britanii, Franței, Germaniei, Rusiei, Italiei și Austro-Ungariei prin care acceptă propunerea britanică ca diferendul româno-bulgar să facă obiectul medierii Marilor Puteri, conform art. 3-7 ale Convenției de la Haga, din 1907. Nota este urmată de un memoriu detaliat asupra diferendului româno-bulgar transmis de guvernul român cabinetelor Marilor Puteri la 15/28 februarie 1913. La Petersburg, între 18/31 martie și 26 aprilie/9 mai 1913 se întrunește o Conferință a ambasadurilor Marilor Puteri, pentru a examina cererile României. Datorită eforturilor ministrului de Externe rus, Serghei Sazonov, diplomația română își mai ajustează din pretenții, iar Bulgaria pierde doar orașul Silistra cu un teritoriu de 3 km împrejurimi. Restul frontierei româno-bulgare rămânea neschimbată. Guvernul român se angaja să plătească despăgubiri bulgarilor, care vroiau să părăsească orașul, iar Bulgariei i se punea în vedere să nu construiască fortificații de-a lungul frontierei și să acorde autonomie școlilor și bisericilor vlahilor.

Misiunea de la Petersburg, eforturile, rezultatele, pierderea Silistrei, fac mai departe obiectul confesiunilor lui Stoian Danev: „Și, astfel, în primăvara anului 1913 am ajuns din nou la Petersburg. Misiunea mea oficială în legătură cu problema dobrogeană era doar paravan pentru că tot ceea ce s-a putut spune, fusese deja expus oral și în scris. Așa că nu era nevoie de a repeta. Și totuși, pentru a masca obiectivul meu adevărat, am considerat de datoria mea să susțin punctul nostru de vedere în diferendul cu România în fața lui Sazonov și a ambasadurilor Marilor Puteri, cu fiecare în parte stăruind asupra următoarelor puncte. Fiecare concesie a teritoriului bulgar României reprezintă un act de nedreptate. Acest lucru va face impresie neplăcută la noi, pentru că românii nu numai că nu au participat la război alături de noi, dar și neutralitatea lor a fost mai degrabă binevoitoare Turciei. În afară de aceasta, dacă Bulgaria are perspective să obțină ceva, aceasta va fi răsplata pentru sacrificiile uriașe cu care și-a câștigat victoriile. În cele din urmă, în țară nu va fi clar de ce pentru succesele comune ale Aliatilor trebuie să fie amputată doar Bulgaria și tocmai

³⁵ *Ibidem.*, p. 200-202.

Dobrogea, unde noi, într-un sfert de secol, cu sudoarea frunții și chinuri, am reușit să dezvoltăm o agricultură modernă. În orice caz, nu în acest fel se vor întreține relațiile de bună vecinătate între cele două state, pe care toți, chiar și românii, nu pot să nu le prețuiască. Dacă acest punct de vedere al nostru nu va fi acceptat, lăsăm ambasadurilor Marilor Puteri să limiteze pretențiile românești la minim și, în orice caz, să nu intre marele centru cultural și economic, orașul Silistra, sacrificiu, care ar fi o pierdere considerabilă, greu de jertfit. De altfel, teza românească că doar acolo poate să se construiască pod peste Dunăre e, așa cum arată harta, neîntemeiată. În concluzie, aspirațiile excesive ale României care pretindea marele patruleter între vechea graniță bulgaro-română și linia Tutrakan-Balcic, au eșuat. Trebuie să recunosc că a fost un mare succes pentru Bulgaria. Însă toate eforturile noastre de a salva Silistra s-au dus, spre marele nostru regret, pe apa Sâmbetei. Ambasadorii, mânați de gândul să nu respingă cererile românilor, în întregime, au hotărât că trebuie să le cedăm Silistra”.³⁶

După acceptarea protocolului de la Petersburg, comisiile româno-bulgare pentru delimitările teritoriale, fortificații și despăgubiri s-au întrunit la Silistra, dar nu s-a ajuns la nici un rezultat datorită interpretării contradictorii a sintagmei „3 km împrejur” din protocol. Bulgarii socoteau cei 3 km din centrul orașului, iar românii măsurau de la fortificațiile ce înconjurau Silistra. S-a decis ca disputa care se încinsese între comisia mixtă să fie transferată la Ruse, dar nici acolo nu s-a găsit soluția controverselor datorită izbucnirii celui de al doilea război balcanic care a sistat lucrările.³⁷

În al doilea război balcanic, declanșat la 16/29 iunie 1913, se schimbă beligeranții, Bulgaria împotriva celorlalte state balcanice – Serbia, Grecia și Muntenegru, cărora li se vor alătura România și Imperiul Otoman. Eforturile diplomației țariste de a modera pretențiile Bulgariei și, astfel, de a stopa dezmembrarea Alianței balcanice, au fost sortite eșecului.

Considerând că și-a îndeplinit datoria și, poate, presimțind întorsătura nefastă a evenimentelor pentru Bulgaria, Ivan Evstratiev Gheșov, precaut, demisionează la 17 mai 1913. Țarul Ferdinand îl însărcinează pe Stoian Danev, liderul Partidului Liberal-Progresiv, reprezentant al curentului filorus, cu formarea noului guvern. În vâltoarea problemelor nerezolvate de cabinetul Gheșov, într-o conjunctură militaro-diplomatică extrem de complicată și începutul celui de al doilea război balcanic, noul guvern a avut zile numărate.

³⁶ *Ibidem*, p. 204.

³⁷ *Istoria na nova Bălgaria...* p. 280.

Descurajat, la 4 iulie 1913, Ferdinand predă puterea cabinetului coaliției liberale în frunte cu dr. Vasil Radoslavov, mizând că un guvern liberal de orientare germano-austrofilă va aduce ajutorul diplomatic al Vienei și Berlinului, ceea ce nu s-a adevărit. Ferdinand și generalii săi, subestimând forțele celorlalți foști parteneri balcanici și mizând pe sprijinul Austro-Ungariei și Germaniei, atacă trupele sârbe și grecești³⁸. Decizia surprinzătoare a lui Ferdinand de Saxa-Coburg, de a ataca în noaptea de 16/17 iunie 1913 trupele greco-sârbe de la granița cu Macedonia, atac ordonat de generalul Savov, a fost calificată de istoricii bulgari drept „o nebunie criminală”. Cunoscute sunt ambițiile megalomane ale lui Ferdinand de Saxa-Coburg-Gotha. Trecerea de la euforia Tratatului de la San Stefano la dezamăgirea Tratatului de la Berlin a avut un puternic impact asupra ideilor politice bulgare, care a dat naștere unui naționalism extrem. Ideea imperială a Bulgariei Mari a fost continuată de Ferdinand, cel care, în 1908, și-a arogat titlul de țar, și își propusese să cucerească Constantinopolul și să fie încoronat în biserica Sfânta Sofia. În urma celui de-al doilea război balcanic, văzând că celelalte state balcanice se opuneau realizării Bulgariei Mari, a luat decizia împreună cu politicienii naționaliști bulgari să se ralieze la blocul germano-austriac, care i-ar fi garantat visul megaloman. Cu toate că armata bulgară era extenuată, trupele foștilor aliați balcanici au fost înfrânte pe toate fronturile și numai intervenția armatei române a salvat coaliția de la dezastru. În nota transmisă la Sofia se subliniază faptul că „guvernul român a prevenit la timp guvernul bulgar că dacă aliații balcanici s-ar afla în stare de război, România nu ar putea să păstreze rezerva ce-și impusese până acum în interesul păcii și s-ar vedea silită să intre în acțiune”. Mai departe se specifica cum guvernul bulgar „n-a crezut necesar să răspundă acelei note”, iar trupele bulgare au atacat Serbia, fără o prealabilă notificare, armata română a primit ordin de a interveni.³⁹

Evenimentele se desfășoară extrem de rapid. La 28 iunie/11 iulie trupele române trec granița. Avangarda regimentului 23 Ialomița pătrunde în Silistra, unde nu întâlnește nici o rezistență, nici din partea trupelor de acolo, nici din partea locuitorilor.⁴⁰ În zilele următoare, operațiunile s-au extins în întregul Cadrilater, trupele ocupând principalele orașe: Turtucaia, Bazargic (Dobrici) și Balcic. Astfel, teritoriul revendicat conform declarației de război trecea în

³⁸ A.Gherghinov, *Narodnata katastrofa. Voinata 1912-1913*, Sofia, 1936, p. 88.

³⁹ Apud. Gheorghi Markov, *Bălgarskoto krušenje 1913*, Sofia, 1991, p.195.

⁴⁰ George Garoescu, *Războaiele balcanice 1912-1913 și campania română din Bulgaria*, București, 1913, p. 121-122.; vezi și G. Markov, *op.cit.*, 121.

totalitate sub control românesc.⁴¹ În timpul desfășurării campaniei din Bulgaria, care a constat mai mult într-o amplă manevră, trupele române ocupând nu numai sudul Dobrogei, dar ajungând aproape de Sofia, armata română nu a tras niciun foc de armă, s-a confruntat doar cu disprețul localnicilor⁴², femei, copii și bătrâni, cei apti de luptă fiind pe front, iar la întoarcere cu holera, care a decimat o treime din efectivul armatei.

Guvernul bulgar a transmis o notă celui român, la care acesta răspunde prin intermediul Italiei, la 7/20 iulie 1913, conform căreia Bulgaria este de acord cu modificarea frontierei, pe linia Turtucaia – Dobrici – Balcic, cerând în schimb retragerea trupelor române de pe teritoriul Bulgariei și încheierea unei păci separate. Guvernul român nu este de acord și cere încetarea ostilităților pe toate fronturile. În această conjunctură, obligată să lupte atât împotriva României, cât și a Turciei, în scurt timp, Bulgaria este nevoită să ceară pace. În vederea ajungerii cât mai rapide la negocieri de pace, la 11/24 iulie, Carol I telegrafiază regilor Serbiei, Greciei și Muntenegrului, cerându-le să pună capăt ostilităților cu Bulgaria.

Al doilea război balcanic, războiul între aliați - *Mejdušajuznicheskata voina* - se încheie cu prima catastrofa națională bulgară. Conform datelor din istoriografia bulgară, cele două războaie balcanice s-au soldat pentru bulgari cu 55.000 de morți, 105.000 răniți și pagube în valoare de 2 miliarde leva.⁴³ Economia bulgară era la pământ, iar poporul bulgar descurajat.

Statele învingătoare impun Bulgariei, Pacea de la București, care a pus capăt celui de-al doilea război balcanic. Lucrările Conferinței de Pace din capitala României s-au desfășurat în perioada 16/29 iulie – 28 iulie/10 august 1913. Prin tratatul semnat la 28 iulie/10 august între Serbia, Grecia, Muntenegru, România, pe de o parte, și Bulgaria, pe de alta, în ședința prezidată de Titu Maiorescu, României îi revine Cadrilaterul – județele Durostor și Caliacra – până la linia Turk Smil – Ekrene, ceea ce afectează starea de spirit a bulgarilor, care așteaptă febril momentul revanșei. Preluarea Cadrilaterului în 1913 de către România a determinat atât în Balcani, cât și în Europa, reacții

⁴¹ *Ibidem*, p.123.

⁴² Vezi Blagovest Neagulov, *Les images de l'autre chez les bulgares et les roumaines (1878-1944)*, în *Etudes Balkaniques*, Sofia, №2/1995. Vezi în acest sens și Cărnățul cu note de serviciu în campania militară contra Bulgariei al sergentului Iordache Constantin din Turnu Severin, Regimentul 5 Artilerie din Târgu Jiu, care la data de 30 august 1913 își nota : „Mergând pe drum locuitorii bulgari ne priveau cu mare dispreț” (ANR – Drobeta Turnu Severin, fond Colecția de documente, dosar 69/1913, f.8).

⁴³ *Kratka istoria na Bălgaria*, Sofia, 1981, p. 295.

potrivnice și dușmănia fățișă a bulgarilor. Țarul Ferdinand caracteriza intervenția României în al doilea război balcanic „o felonie și rea credință”. După 1913 toate guvernele Bulgariei susțin o vie activitate pe toate planurile de recuperare a teritoriului pierdut.

După Pacea de la București, prestigiul României a crescut considerabil, în același timp Puterile Centrale erau profund nemulțumite și nu acceptau Tratatul de la București ca o reglementare definitivă a problemei balcanice, iar Bulgaria învinsă, așteptând vremuri mai bune, căuta să-și amelioreze relațiile diplomatice cu România. Noul prim-ministru bulgar, Vasil Radoslavov, îl asigura pe G. Derussi, ministrul plenipotențiar al României la Sofia: „Cât de dureros ar fi trecutul, noi suntem decizi a-l uita...Va fi o nebunie ca să trăim în stare de ostilitate cu România. Guvernul nostru va contribui cu toate forțele la o destindere.”

Istoricul Nicolae Ciachir caracterizează sugestiv situația creată și consemnează cu satisfacție că, la începutul secolului XX, statele balcanice reprezentau deja o forță de care trebuia să se țină seama: „...drumul afirmării statelor balcanice pe arena internațională este tot mai simțită în ciuda iritării Marilor Puteri obișnuite cu docilitatea statelor mici (...) dacă delegații balcanici au fost ținuți în anticamera tratatelor de pace de la Paris (1856), San Stefano (1878), Berlin (1878), spre sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales în primii ani ai secolului XX, Marile Puteri sunt nevoite să țină cont tot mai mult de doleanțele acestora datorită creșterii ponderii lor atât politice, cât și economice în circuitul european, iar în timpul Păcii de la București (1913) să privească chiar neputincioase la reglementările ce se efectuau.”⁴⁴ Sintetizând, Pacea de la București a fost un act ce a mulțumit statele balcanice, cu excepția Bulgariei. Se poate constata că, într-un context istoric complex, diplomația română a avut un rol important în păstrarea păcii și echilibrului în zonă, în conservarea raporturilor normale în Sud-Estul Europei.

În istoriografia bulgară, Pacea de la București din 1913, pe care istoriografia română o califică ca fiind democratică și corectă, încheiată fără intervenția Marilor Puteri, este etichetată ca „dictatul de la București”; „nedreptatea de la București care a fost îndreptată la Craiova în 1940”. Întâlnim și calificări mai brutale ca „actul tâlhăresc/cotropitor de la București” așa cum apare consemnat în manualul de istorie pentru clasa XI „Istorie și civilizație”,

⁴⁴ Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă 1789-1923*, 3-a, rev., ed. Cetatea de Scaun, 2011, p.280.

apărut în 2007, care întrunește un colectiv prestigios de istorici.⁴⁵ În sinteza oficială a anilor 60, a istoriei bulgare, sub semnătura lui D. Kosev, D. Anghelov, K. Hristov se afirmă următoarele: „Copleșită din toate părțile, Bulgaria nu a avut altă ieșire decât să ceară armistițiu și pace. Războiul între aliați s-a încheiat cu un dezastru pentru Bulgaria. În locul unificării naționale promise nu a adus țării decât jertfe umane, suferințe și nenumărate pierderi”⁴⁶. În „Scurta istorie a Bulgariei” apărută la Sofia, în 1981, sub redacția acad. Ilco Dimitrov, tradusă, mai apoi, în spaniolă, greacă, polonă și italiană, apare următoarea apreciere: „Tratatul de pace semnat la 10 august 1913 întrunea toate elementele unui dictat nedrept față de Bulgaria”⁴⁷. Nikolai Todorov, întemeietorul balcanisticii bulgare, fondatorul și directorul Institutului de balcanistică de la Sofia, unul dintre istoricii reprezentativi ai istoriografiei bulgare postbelice, concluziona: „Această aventură criminală era în consens cu interesele naționale ale Bulgariei. Invadați din toate părțile, bulgarii au suferit o grea înfrângere. Două luni mai târziu, tratatul de pace încheiat la București acorda aliaților toate teritoriile pe care bulgarii le câștigaseră. În afară de pierderea teritoriilor obținute în primul război balcanic, Bulgaria deplângea sângele fiilor săi vărsat în zadar, întreruperea raporturilor, care ar fi putut duce la o reglementare pașnică a problemelor balcanice. Jefuită nemilos, amputată de întinse teritorii locuite de bulgari, ea era împinsă spre orbita Puterilor Centrale”⁴⁸. În sinteza consacrată spațiului sud-est european „Istoria popoarelor balcanice 1879-1918” apărută la Sofia, în 1975, Strașimir Dimitrov și Krăstio Mancev apreciau că: „Tratatul de la București a fost nedrept față de Bulgaria pentru că îi lua teritorii locuite de bulgari. Tratatul a avut toate elementele unui dictat care nu ținea seamă de interesele naționale ale populației din teritoriile anexate”⁴⁹.

Pacea de la București modifica harta politică a Peninsulei Balcanice, trasa frontiere care, într-o oarecare măsură, au rămas neschimbate până azi. Împărțire care a dus și la schimbarea raportului de forțe dintre statele sud-est europene. Gheorghe Markov remarcă în monografia sa „Catastrofa bulgară

⁴⁵ *Istoria i țivilizația*, coord. Vera Mutaftchieva, Konstantin Kosev, Stoicio Grănciarov, Hristo Matanov, Ilia Iliev, Asen Vasilev, Sofia, 2007, p.185.

⁴⁶ *Istoria na Bălgaria*, D.Kosev, D.Anghelov, Hristov, Sofia, 1963, p.297.

⁴⁷ *Kratka istoria na Bălgaria* (sub red. Ilco Dimitrov), coord. Alexandăr Fol, Nikolai Ghencev, K. Kosev, Andrei Pantev, Milcio Lalkov, p.295.

⁴⁸ Nikolai Todorov, *Istoria na Bălgaria*, Sofia, 1975, p.76.

⁴⁹ Strașimir Dimitrov, Krăstio Mancev, *Istoria na balkanskite narodi. 1879-1918*, Sofia, 1975, p. 390.

1913” că o Bulgaria substanțial mărită, cu victorii răsunătoare pe câmpul de luptă putea crea serioase probleme în raporturile din Balcani. Istoricul bulgar prezintă situația modificărilor teritoriale și demografice intervenite după încheierea tratatului. Bulgaria învinsă, care a dat cele mai mari jertfe în războaiele balcanice, a cărei armată a dus cele mai sângeroase bătălii, a primit cel mai puțin. Bulgaria avea înainte de război un teritoriu de 96.945 km² și o populație de 4.430.300 locuitori. Pierdea grâнарul țării, Dobrogea de Sud, dar dobânda în același timp Tracia de Vest cu ieșire la Marea Egee, iar din Macedonia obținea doar partea Pirinului. Celelalte achiziții teritoriale erau în Rodopii de Est și Strangea de Nord. Astfel, Bulgaria ajungea la o suprafață de 112.000 km² (+17%) cu o populație de 4.800.150 (+8%). România avea înainte de război 131.353 km² și o populație de 7.250.000 locuitori. Anexând Cadrilaterul cu o suprafață de 7726 km² și o populație de 300.000 locuitori ajungea la o suprafață de 139.698 km² (+91%) cu o populație de 7.603.600 (+5%). Serbia și-a mărit considerabil teritoriul de la 48.303 km² la 86.350 km² (+80%), iar populația a crescut de la 2.950.000 locuitori înainte de război la 4.167.210 (+41%). Micul Muntenegru avea înainte de război 9080 km² și o populație de 285.000 locuitori ca să ajungă la 14.956 km² (+65%) și o populație de 450.000 locuitori (+57%). Grecia, care avea înainte de războaiele balcanice o suprafață de 63.211 km² și 2.630.000 locuitori și-a mărit teritoriul cu 91% ajungând la 121.268 km², iar populația a crescut cu 67% de la 2.630.000 la 4.400.950 locuitori. Era consfințită pe plan internațional Albania cu o suprafață de 30.000 km² și o populație de 900.000 locuitori. În urma tratatelor bilaterale semnate între Constantinopol și Atena, pe de o parte, și Constantinopol și Sofia pe de altă parte, în toamna anului 1913 Turciei europene îi mai rămâneau 26.369 km² (-85%) și o populație de 1.800.000 locuitori (-70%) – majoritatea concentrată la Constantinopol⁵⁰.

În septembrie 1913, au fost reluate relațiile diplomatice între România și Bulgaria, iar o lună mai târziu premierul bulgar Vasil Radoslavov a vizitat România, ceea ce denotă restabilirea raporturilor de bună vecinătate între cele două state. Au fost depuse eforturi din ambele părți pentru ameliorarea relațiilor prin dezvoltarea schimburilor economice, culturale, vizite la nivel parlamentar și guvernamental. Cu toate acestea, relațiile diplomatice româno-bulgare au cunoscut o evoluție sacadată dominată de neîncredere și pretențiile revizioniste

⁵⁰ Gheorghe Markov, *Bălgarskoto kruşenie 1913*, Sofia, p. 225. Vezi, de asemenea, prezentarea modificărilor teritoriale și demografice în Balcani după Pacea de la București în Gh.Zbucnea, *România și războaiele balcanice 1912-1913*, București, 1999, p. 304-305.

ale Bulgariei cu privire la Cadrilater sau chiar întreaga Dobroge. În Tratatul „Istoria Bulgariei moderne/1878-1944”, istoricul Elena Stelova sintetizează elocvent direcția și prioritățile politicii bulgare după Pacea de la București: „În 1913 diplomația bulgară a suferit cea mai mare înfrângere a sa. Ea nu a reușit să valorifice victoriile câștigate, să asigure sprijinul internațional țării, să o ferească de izolarea deplină și să asigure unanimitate în acțiunile factorilor de decizie. Conducătorii politicii externe s-au lăsat influențați de megalomania anumitor cercuri și ajung în situația, să se mulțumească, în final, și cu cele mai mici achiziții. Iar întregul popor bulgar rămâne cu gustul amar al dezastrului. Bulgaria a pierdut cea mai mare parte din ceea ce câștigase în primul război balcanic și, în plus, a fost constrânsă să cedeze și o parte din vechiul său teritoriu. În cel de-al doilea război balcanic a dat jertfe umane cât și în primul, a suferit pierderi materiale însemnate și traume morale de nevindecă. Populația bulgară din Macedonia și Tracia a fost supusă exterminării, batjocurii și chinurilor morale. Sute de mii au luat drumul nefericit al refugiului pentru a afla adăpost în patria-mamă chinuită. Pregătită cu răbdare, mai mult de treizeci de ani, unificarea națională nu s-a împlinit.”⁵¹ „Din acest moment, concluzionează Elena Stelova, revanșa a devenit trăsătura esențială a politicii externe bulgare pentru mulți ani”⁵². Prin urmare, revendicările teritoriale bulgare, politica revizionistă și iredentistă se va ciocni până în septembrie 1940, de politica României de apărare a integrității și suveranității sale naționale.

Realizarea mitului Bulgariei Mari în granițele de la San Stefano a fost permanent menținută în atenția opiniei publice. Toate partidele bulgare s-au folosit de această himeră a naționalismului bulgar. Consecința firească a acestei propagande insistente s-a finalizat că bulgarii vedeau în români, sârbi și greci, dușmanii țării care stăpâneau teritorii aparținând Bulgariei. Modul în care era prezentat statul român în opinia publică, în procesul de educație nu era nici flatant, nici constructiv.⁵³ Oamenii politici bulgari promovau ideea că „aspirațiile politice ale românilor erau îndreptate spre Balcani, pentru că Transilvania nu o pot lua de la Austro-Ungaria și nici Basarabia, de la Rusia”⁵⁴

⁵¹ Elena Stelova, Stoiciu Granciarov, *op.cit.*, p.287.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Exemplificăm printr-o poezioară din Manualul de clasa III, 1920, referitoare la “atacul românesc perfid” când a invadat Bulgaria : “Un hoț valah în modul cel mai laș/ A intrat în patria noastră/Unde a găsit casele stăpânului plecat/ Praf și pulbere de capul hoțului”.

⁵⁴ Idee preluată și de istoriografia bulgară și dezvoltată de Antonina Kuzmanova, vezi A. Kuzmanova, *Ot Nioi do Craiova. Văprosăt na Iujna Dobrogea v mejdunarodnite otnoşenia (1919-1940)*, Sofia, 1989, p.76

Responsabilitatea pe care statul român a declarat că o are față de românii de la sud de Dunăre și aromâni, a generat reacții ostile la Sofia, care acuza autoritățile române că „formează și instruiesc poporul, pentru unica lărgire a teritoriului spre Balcani”⁵⁵.

Dobrogea meridională va rămâne în componența României până în septembrie 1940, când într-un mod relativ pașnic, va trece în stăpânirea Bulgariei. În *Istoriei Dobrogei*⁵⁶ apărută în condiții grafice excelente, istoricii bulgarii – Petăr Todorov (în studiile: „Regimul românesc în Dobrogea 1913-1916” și „Modificarea etnodemografică”), Blagovest Neagulov (Politica României în Dobrogea. „Administrația și viața politică” și „Dobrogea în învățământul, cultura, știința și viața bisericească românească”) și Volodea Milachkov („Formarea și activitatea Organizațiilor dobrogene”) demonstrează, bazându-se pe o bogată bibliografie românească în argumentarea afirmațiilor, cum statul român a încercat să schimbe profilul Dobrogei Noi, cu referiri la modelul aplicat mai înainte în Dobrogea Veche.

După Pacea de la București din 1913, urmată de un regim de ocupație militară de patru luni, în Dobrogea Nouă persista o situație tulbură și incertă, un amestec confuz de atribuții ale autorităților militare, civile și locale. Legea privind organizarea Dobrogei Noi a fost promulgată și publicată în „Monitorul Oficial” din 1 aprilie 1914.⁵⁷ Noua lege preconiza unificarea administrativă a Dobrogei Noi cu restul țării, formarea a două județe cu câte cinci plăși fiecare, conduse de prefecți, înlocuirea regimului legislativ bulgar cu cel românesc. Se preconiza menținerea administrației locale existente întărită cu polițiști, două brigăzi siguranță și două brigăzi jandarmi locali.

„Personalul administrativ local, remarcă istoricul Petăr Todorov, rapid și, aproape în întregime, a fost înlocuit cu români, aleși dintre cele mai aventuriere și compromise persoane. Printre primii concediați au fost percepatorii (ordonanța de la 1 decembrie 1913) înlocuiți cu români. Astfel, în orașul Dobrici/Bazargic a fost numit Ion Georgescu, înainte de asta ospătar în București”⁵⁸ Spre deosebire de alte județe ale României, în Dobrogea Nouă se organizau numai alegeri locale, pretextul fiind că populația nu era pregătită să participe la viața politică românească. Politica promovată de statul român

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Istoria na Dobrogea*, vol.IV, Veliko Târnova, 2007.

⁵⁷ *Izvori za istoriata na Dobrogea*, Vol.I, Sofia, 1992, p. 247-254. Legea privind Dobrogea Nouă a fost tradusă în limba bulgară și publicată în ziarul *Pravo*, Sofia, nr.18, 3 mai 1914.

⁵⁸ Petăr Todorov, *Rumânskiat rejim v Iujna Dobrogea 1913-1916*, în *Istoria na Dobrogea...* p. 179.

consta în a șterge orice urmă a administrației bulgare până în 1913, astfel a fost schimbată toponimia: Durostor și Caliacra aminteau de vremurile colonizării grecești și de Imperiul Roman, Bazargic în loc de Dobrici amintea de stăpânirea otomană. Paralel cu gloria trecutului menită să arate legătura sufletească cu Regatul României a apărut și o toponimie nouă, inspirată de numele conducătorilor și oamenilor politici români: Regina Maria, Regele Carol II, Titu Maiorescu, I.G. Duca, I.C. Brătianu etc.⁵⁹

Istoricii bulgari aduc următoarele acuzații statului român: că urmărea să deștrădăcineze învățământul bulgar din Dobrogea de Sud, să gonească profesorii bulgari, iar pe elevi să-i silească să frecventeze școlile românești. Conform situației statistice din anul școlar 1912/1913, prezentată de istoriografia bulgară, în Dobrogea de Sud erau 286 de școli bulgare (272 primare, 13 medii din care 4 gimnazii, 1 școală pedagogică, 2 școli agricole) cu 580 de cadre didactice și 21.787 elevi. În septembrie 1913, din toate aceste școli rămăseseră doar 4, la: Balcic, Cavarna, Dobrici și Silistra, și funcționau ca școli private bulgare, cu 55 de profesori și 2000 de elevi.⁶⁰

O piatră de încercare în tensionatele relații româno-bulgare s-a dovedit a fi problema cetățeniei și drepturile de proprietate și posesiune imobiliară. Istoriografia bulgară acuză administrația română de tot felul de nereguli. „Scopul României, subliniază istoricul P. Todorov, era de a izola viața politică, culturală și economică a bulgarilor sud-dobrogeni de țară. În afară de cei care renunțaseră de bună voie la cetățenia română, se urmărea să fie expulzați toți bulgarii „care nu inspirau încredere”, adică oameni care aveau o poziție socială, influență, oameni de cultură etc.”⁶¹ Pentru a putea călători la Varna – relatează P. Gabe, martor ocular al acestor evenimente, în lucrarea sa „Problema dobrogeană în esența sa” apărută în 1925 - itinerariul obligatoriu includea Dobrici/Bazargic sau Silistra, Cerna Voda/Cernavodă, București, Ruse, dar ca să treci neoficial noua graniță se putea destul de ușor dând mită. Cei care aleseseră să plece în Bulgaria, în felul acesta, la întoarcere le erau confiscate pașapoartele bulgare de români. Majoritatea, oameni cu stare și influență în Dobrogea, erau trecuți de autoritățile române pe listele cetățenilor bulgari. În felul acesta a fost format primul contingent de dobrogeni cărora li s-a retras cetățenia română, pentru a-i putea jecmăni mai bine pentru a le acorda din nou

⁵⁹ Blagovest Neagulov, *Administrativnen rejim i politiceski jivot în Istoria na Dobrogea*, vol. IV... p. 292.

⁶⁰ *Izvori za istoriata na Dobrogea...*, p. 249.

⁶¹ P. Todorov, *Rumânskiat rejim...* p. 179.

cetățenia română fără de care nu aveau drept de proprietate sau pentru a fi mai ușor expulzați când vine vremea.”⁶² În felul acesta au fost privați de cetățenia română 8000 de bulgari sud-dobrogeni, care marea majoritate a fost nevoită să emigreze în Bulgaria, iar, prin urmare, proprietățile lor au fost sechestrate.⁶³

Învingători și învinși, care de-a lungul timpului și-au schimbat rolurile, întotdeauna au văzut și interpretat aceleași evenimente, situații din unghiuri diferite, din punctul lor de vedere, lucru preluat și perpetuat și în istoriografie.

Guvernul român a depus eforturi substanțiale în Dobrogea Nouă pentru a finanța diverse nevoi ale populației: învățământ, justiție, transport; a alocat fonduri pentru extinderea și îmbunătățirea rețelei feroviare, a realizat o serie de lucrări edilitare (la Silistra, pentru amenajarea portului, statul român a alocat 800.000 lei în 1914).⁶⁴ Introducerea noii legislații pentru Dobrogea nouă urmărea o „dezvoltare locală liniștită, atât de necesară după lungile zdruncinări ale războiului balcanic”. În contextul general al nemulțumirii populației bulgare și presiunii exercitate de la Sofia, administrația română din noul teritoriu a trebuit să se confrunte și să soluționeze problemele dificile ale unei regiuni în care etnia română era în minoritate. Acțiunile violente de contestare a administrației românești precum acțiunile subversive ale organizațiilor revoluționare dobrogene și bandele de comitagii au avut ca rezultat jertfa a peste 200 de vieți omenești. În consecință atitudinea populației dobrogene față de administrația românească era complexă și nuanțată – bulgari nemulțumiți de legile agrare și colonizări, aromâni care nu se împăcau cu ritmul colonizării, musulmani indignați de abuzurile administrative și influența bulgarilor.

Războaiele balcanice din 1912-1913, care au atras Balcanilor calificativul de „butoiul de pulbere al Europei”, au fost și preludiul Primului Război Mondial. România și Bulgaria din nou se vor afla în tabere adverse, România în cadrul Antantei, Bulgaria de partea Puterilor Centrale.

În timpul Primului Război Mondial, relațiile diplomatice între România și Bulgaria sunt întrerupte pentru a doua oară. Prima dată au fost rupte în timpul celui de-al doilea război balcanic, la 17 iunie 1913, când armata română a intrat pe teritoriul Bulgariei.⁶⁵ La 30 august 1916, ministrul român la Sofia, Derussi, a trimis o notă Ministerului de Externe bulgar în care înștiința că în pofida

⁶² P.Gabe, *Dobrogeanskiat vāpros v negovata sāštност (Po povod obezzemliavaneto na dobrogeanskoto naselenie) / Problema dobrogeană în esența sa*, Sofia, 1925, p. 61.

⁶³ P. Todorov, *Rumānskiat rejim...* p. 179

⁶⁴ Vezi pentru amănunte, fondurile alocate pentru Dobrogea Nouă, în Gh.Zbucnea, *op.cit.*, p. 186-187.

⁶⁵ B. Kiseakov, *Prinos kām diplomatičeskata istoria na Bālgaria*, Sofia, 1925, p. 55.

faptului că România a declarat război doar Austro-Ungariei, ministrul bulgar de la București, Simeon Radev în calitate sa de reprezentant al unui stat aliat cu Austro-Ungaria a informat guvernul român de decizia de a părăsi țara și a cerut pașapoartele pentru el și personalul Legației bulgare. Ca urmare a acestui fapt, Derussi a primit ordin să ceară pașapoartele pentru el și personalul Legației române de la Sofia și personalul consulatului de la Ruse. Apărarea drepturilor cetățenilor români a fost încredințată ministrului plenipotențiar al Spaniei în Bulgaria, Diego Saavedra.⁶⁶ La 1 septembrie 1916, ministrul de Externe al Bulgariei, dr. Vasil Radoslavov, trimitea o notă ministrului român de la Sofia, Derussi, în care condamna publicațiile din presa română referitoare la Bulgaria, incidentele înscenate, închiderea graniței de România și operațiunile militare de la graniță. Radoslavov sublinia că ministrul bulgar la București, Simeon Radev „a fost împiedicat, din 26 august, să ia legătura cu guvernul său, iar pașapoartele i-au fost înmânate înainte ca guvernul bulgar să poată să-i dea instrucțiuni în legătură cu o eventuală întrerupere a relațiilor”. La sfârșitul notei se declara că având în vedere situația creată, de la 1 septembrie 1916, Bulgaria e în stare de război cu România. Legația elvețiană din București este desemnată cu apărarea intereselor bulgare în România.⁶⁷

Conform prevederilor convenției încheiate cu puterile Antantei, la 14/27 august 1916, România declară război Austro-Ungariei. Vestea intrării în război a fost primită cu entuziasm de români, convinși că își vor realiza idealul național. Cu toate că România intrase în război numai împotriva Dublei Monarhii, în următoarele cinci zile, la 17/30 august Germania, iar la 19 august/1 septembrie Bulgaria și Turcia declarau război țării noastre. Concomitent cu declarația de război, forțele bulgare și germane au trecut la ofensivă, efortul lor fiind îndreptat spre Turtucaia.⁶⁸ Armata română trebuia să reziste pe un front cu o lungime de 1500 km. Potrivit planului de operațiuni întocmit de comandamentul român, în acord cu puterile aliate, aproximativ trei sferturi din forțele armate române urmau să treacă la ofensivă pe tot frontul Carpaților pentru eliberarea Transilvaniei; celelalte efective aveau sarcina de a acoperi granița cu Bulgaria, până la sosirea în Dobrogea a unui corp de armată rus, după care se trecea la ofensivă pe linia Rusciuk-Varna. Fără a intra în detalii de ordin

⁶⁶ Maria Mateeva, Hristo Tepaviciarov, *Diplomaticeskite otnoşenia na Bălgaria 1878-1988*, Sofia, 1989, p. 234.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 235.

⁶⁸ Pentru bătălia de la Turtucaia a se vedea lucrarea istoricului militar Petre Otu, *Pace și război în spațiul românesc. Secolul al XX-lea*, Editura Militară, București, 2010, p. 45-63.

militar, vom remarca doar că pe frontul de sud, din punct de vedere numeric și al dotării, care era insuficientă, armata română dispunea de un potențial incomparabil inferior față de al inamicului. Situația militară a devenit și mai critică atunci, când corpul de armată rus, prevăzut prin convenția militară (Rusia promisese 50.000 de soldați pe frontul Dobrogei, dar trimisese doar 30.000) deplasându-se prea încet, nu s-a aflat în dispozitive în momentele critice de la Turtucaia. Iar Antanta abandonase pentru moment ideea unei ofensive în Balcani, care ar fi dus la deschiderea unui nou front și ar fi dislocat o parte din forțele inamicului. Toate aceste condiții însumate au determinat trupele române să nu poată face față atacurilor succesive germane, bulgare și turcești de la Turtucaia și să fie nevoite să se retragă.

Bătălia de la Turtucaia (19/24 august 1916) s-a încheiat cu o grea înfrângere pentru România. Bilanțul s-a dovedit zdrobitor – 160 ofițeri și 6000 de ostași morți, 28000 prizonieri dintre care 480 ofițeri. Bătălia de la Turtucaia nu a avut nimic în comun cu campania din 1913, când armata română a trecut Dunărea, fără să întâmpine nicio rezistență și fără să desfășoare operațiuni militare a ajuns în apropierea Sofiei și a determinat Bulgaria să capituleze. Confruntarea crâncenă de la Turtucaia a surprins armata română care a intrat în panică, iar clasa politică română, care promovase ideea unui război rapid, a comis o mulțime de greșeli printre care modificarea planului de campanie. I.G. Duca aprecia în *Memoriile* sale „... abia pornisem atât de bine, trecusem fără greutate Carpații, ne vedeam înaintând spre inima Ardealului, și, iată, deodată bătuți la sud de bulgari și amenințați de invazia lor în Dobrogea. Înfrângerea era așa de răsunătoare încât nu numai că anula toate succesele – netăgăduitele succese de la nord – dar arunca de la început un fel de val de discredit asupra întregii noastre intrări în acțiune. /.../ deziluzia era mare, unii, obișnuiți cu succesele ușoare ale campaniei din Bulgaria, concepeau cu greu ideea unei înfrângeri imediate și mai cu seamă a unei înfrângeri provocate de bulgari pe care ne obișnuisem a-i disprețui.”⁶⁹

Istoricii militari români au demonstrat adevăratele cauze ale dezastrului militar de la Turtucaia – incompetența guvernanților români, numirea în funcții de comandă a unor generali de „salon”, grave erori de comandament,

⁶⁹ I.G. Duca, *Memorii*, vol. III, ediție Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 23-24.

înzestrarea necorespunzătoare a unităților, slaba pregătire a militarilor de rezerva.⁷⁰

Pentru bulgari, Turtucaia/ Tutrakan are cu totul altă semnificație. În analele Primului Război Mondial a rămas înscrisă măiestria artei militare bulgare la cucerirea fortificației de la Tutrakan.⁷¹ După asaltul spectaculos de la Tutrakan, Ferdinand al Bulgariei a exclamat „Nu cunosc ceva mai frumos decât armata mea”. Părere confirmată și de zeci de comandanți militari bulgari, care au fost martori sau care au condus atacurile fulger ale armatei bulgare pe toate fronturile. Turtucaia avea un mare dezavantaj, se afla la o distanță considerabilă față de celelalte obiective strategice ale forțelor române din Dobrogea – până la Silistra erau 66 km, iar până la Dobrici, 113 km, ceea ce facilita un atac surpriză, lucru în care bulgarii erau experți. În *Istoria Bulgariei*, ediția 1995, istoricii bulgari, fără nici cel mai mic efort de a își masca satisfacția, consemnează: „Armata a III-a bulgară sub comanda generalului Toșev și cu sprijinul vestitei cavalerii a generalului Ivan Kolev eliberează Dobrogea de Sud și Nord. Revanșa pentru dictatul de la București din 1913 a fost pe măsură, atunci, când Armata a III-a bulgară a participat la ocuparea părții de est a României și în mâinile ei a trecut Dobrogea de nord până la Delta Dunării”⁷². Acad. Gheorghe Markov descrie bucuria de nestăvilit a bulgarilor din Dobrogea „de la Tutrakan și Dobrici până la Tulcea și Babadag, care nu puteau să-și domolească sentimentele de bucurie pentru libertatea atât de așteptată”.⁷³

Campania militară din 1916 s-a finalizat cu ocuparea Dobrogei, Munteniei și Olteniei de către trupele germane, austro-ungare, bulgare și turcești. În Dobrogea, regimul de ocupație s-a menținut până la sfârșitul lunii noiembrie 1918, administrația civilă rămânând până la începutul lunii decembrie. Instituțiile românești au fost închise, profesorii și preoții alungați, funcționarii concediați și înlocuiți cu persoane dubioase și puse pe căpățuială. Teritoriul a fost supus unei depozedări sistematice. Localurile publice au fost

⁷⁰ Pentru detalii vezi *Personalități ale gândirii militare românești*, coord. Petre Otu, vol.II, București, ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 2001.

⁷¹ Petăr Boicev, *Tutrakanskata epopeia*, Silistra, 2003; Petăr Boicev, Volodea Milacikov, *Tutrakanskata epopeia i voinata na severnia front 1916-1918*, Tutrakan, 2007; Gheorghe Kazangiev, *Dobricikata epopeia*, Dobrici, 2006; vezi de asemenea, Gheorghe Markov, *Goleamata voina i bălgarskata straja mejdu Credna Evropa i Orienta 1916-1919*, Sofia, 2006; Idem, *Goleamata voina i bălgarskiat kliuci za evpopeiskia pogreb 1914-1916*, Sofia, 1995; S. Dameanov, *Bălgaria i balkanskite strani po vreme na voinite 1912-1918*, Sofia, 1986; Hristo Hristov, *Bălgaria, Balkanite i mirăt*, Sofia, 1984.

⁷² *Istoria na Bălgaria (681-1960)*, p. 310.

⁷³ Gheorghe Markov, *op.cit.*, p. 68.

transformate în cazărmi și grajduri, arhivele incendiate, instalațiile portuare avariate, daune grave au fost aduse agriculturii, au fost doborâte și distruse monumente de cultură.⁷⁴ Regimul de ocupație nu a pus capăt eforturilor de redobândire a teritoriului pierdut, patrioții români dobrogeni, principalele cercuri politice dobrogene s-au grupat în jurul ziarului „Neamul românesc” editat de Nicolae Iorga, la Iași, și au protestat împotriva cedărilor teritoriale.

Conform unei anchete realizate de reprezentanții Antantei, dintre ocupanți cel mai brutal s-au purtat bulgarii. În județul Tulcea, aflat sub administrație bulgară, s-au înregistrat 365 cazuri de siluiri, 300 cazuri de schingiuri și omoruri, tot atâtea cazuri de împușcați, 205 torturați spre a fi jefuiți, 112 morți în bătaie, 1484 români din Tulcea deportați în Bulgaria, din care peste 500 nu s-au mai întors⁷⁵ Prin anexarea Cadrilaterului în 1913 România își câștigase un dușman implacabil la sud de Dunăre.

La aceste învinuiri, istoriografia bulgară răspunde cu acuzații asemănătoare. Înștiințat de „cruzimile nemaiauzite” săvârșite în Dobrogea de Sud, de armata română în retragere, primul-ministru Vasil Radoslavov îl însărcinează pe omul său de încredere, diplomatul Petăr Neikov să verifice autenticitatea informațiilor la locul de față. La 27 septembrie 1916 Petăr Neikov prezintă un raport detaliat : „Ceea ce românii au săvârșit în ajunul retragerii lor, întrece toate atrocitățile înfăptuite în cel de-al doilea război balcanic de popoare cu mult sub nivelul de cultură al românilor.”⁷⁶ Sub pretext că bulgarii ascund arme, românii au intrat haotic în casele lor și au luat tot ce se găsea. Cele mai multe furturi s-au înregistrat în Dobrici/Bazargic și Silistra. Câteva case au fost incendiate până în temelii. Astfel, în satul Stojer din 130 de case doar 20 au rămas neatinse, iar satele Babuk, Smileț și Srebărna „sunt un morman de ruine reprezentând o priveriște cutremurătoare”. Toate gospodăriile agricole mari și înfloritoare până la linia Stojer - orașul Gen. Toșevo au fost incendiate, iar inventarul agricol distrus. Toate morile cu aburi au fost distruse de artileria românească, de asemenea, și morile mari din Silistra și Balcic.⁷⁷ Trebuie să se aibă în vedere – apare subliniat în rapoartele bulgare alcătuite în 1916 – că regiunea a fost jefuită sistematic și necruțător și înainte, în perioada 1913-1916. Conform evaluărilor oficiale bulgare, în Dobrogea de Sud, România a adus

⁷⁴ Vezi pentru mai multe amănunte în: Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979, p. 310-314.

⁷⁵ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*, vol. III, ed. a II-a, ed. Casei Școalelor, 1925, p. 161

⁷⁶ TDA, f.176, op. 3, a.e. 519, l.1-7

⁷⁷ *Izvori za istoriata na Dobrogea 1878-1919...*, p. 283-284.

daune grave, pagube și stricăciuni în valoare de 46 854 350, 00 leva (din care 11 milioane leva, statului bulgar, tot atâta, persoanelor particulare, iar negustorilor bulgari – 24 milioane leva).⁷⁸

Istoricul Ivan Ilcev, rectorul Universității „Kliment Ohridski” din Sofia, în lucrarea sa „Are dreptate sau nu, este patria mea!”⁷⁹ apărută la Sofia, în 1995 și tradusă în limba română în 2002, analizează rolul propagandei, contrapropagandei, interesele naționale și cele străine, definește sindromul dușmanului național, a victimei și a călăului, tema atrocităților folosită nu doar de propagandiștii balcanici. În vederea unei priviri comparative, Ivan Ilcev face trimiteri la situația Belgiei ocupate, din Primul Război Mondial, de unde au venit mărturii, mai apoi neconfirmate, despre „genocid, batjocorirea femeilor, omorârea civililor pașnici, chinuirea copiilor”, dar care au avut un impact puternic asupra opiniei publice și efectul propagandistic scontat. Urmărind același scenariu, propagandiștii sârbi, greci, români au început să demasce atrocitățile bulgarilor comise în teritoriile ocupate de ei în Primul Război Mondial. Ivan Ilcev consideră că propaganda română era „de cea mai mare anxietate pentru că se temea de toți vecinii cu excepția, poate, a Serbiei.”⁸⁰

Soluționarea problemei dobrogene potrivit doleanțelor bulgarilor nu a cunoscut o desfășurare favorabilă acestora. În perioada 1916-1918 Dobrogea a făcut obiectul multor divergențe între partenerii Puterilor Centrale. Dacă toți și-au exprimat acordul de a se ceda Dobrogea de Sud Bulgariei, atât Germania, cât și Turcia s-au împotrivit ca Bulgaria să anexeze întreaga Dobroge. În „Scurta istorie a Dobrogei” se vorbește despre „eliberarea” Dobrogei de Nord „cucerită” cu sângele ostașilor bulgari care devine însă condominiu. „Din nou nu sunt îndeplinite - consemnează cu vădită nemulțumire istoriografia bulgară - cererile naționale legitime de apartenență etnică și istorică la teritoriul bulgar.”⁸¹ În vara anului 1917, în Dobrogea de Nord ia ființă Consiliul Popular Central Dobrogean (ȚNDS). La cele două congrese ale Consiliului este lansat apelul de unire a Dobrogei cu Bulgaria. Încă din 1915, frățiile dobrogene se uniseră și sub

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Ivan Ilcev, *Rodinata mi – prava ili ne!*, Sofia, 1995, vezi și ediția română Ivan Ilcev, *Are dreptate sau nu, e patria mea! Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*, București, 2002. Vezi și poziția istoriografiei române referitor la aceeași problematică : Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939)*, Documente, partea I, București, 2003.

⁸⁰ *Ibidem*, p.288.

⁸¹ *Kratka istoria na Dobrogea*, Varna, 1986, p. 191.

conducerea lui dr. Petăr Vicev și dr. M.Markov au constituit Organizația de Eliberare Națională Dobrogeană.

Dintre instrumentele de lucru, care au văzut lumina tiparului în ultimii ani, semnalăm monumentală lucrare, în 23 de volume, „Istoria politică și diplomatică a Bulgariei de la Renașterea Bulgariei până la sfârșitul Primul Război Mondial”⁸² a profesorului de drept internațional și istoria diplomației

⁸² Prof. Gheorghe P. Ghenov, *Politicheska i diplomateska istoria na Bălgaria ot vāzrajdaneto do kraia na pārvata svetovna voina*, 23 de volume: Vol. I – *Dominația otomană și Renașterea bulgară*; Vol. II – *Problema bisericească. Biserica unită. Școala modernă bulgară*; Vol. III – *Bulgaria după Războiul Crimeii (1854-1856). Comitetul Revoluționar Bulgar din București*; Vol. IV – *Răscoala din Aprilie 1876 și Războiul de Eliberare*; Vol. V – *Studii diplomatice*; Vol. VI – *Organizarea Principatului Bulgar și a Rumeliei Orientale*; Vol. VII – *Guvernarea Principatului Bulgar din 1879 până în 1886*; Vol. VIII – *Unirea Bulgariei de nord cu cea de sud*; Vol. IX – *Politica externă a Bulgariei în timpul domniei cneazului Battenberg*; Vol. X – *Lovitura din Sofia de la 9 august 1886 și contralovitura din Plovdiv*; Vol. XI – *Politica externă a Bulgariei în timpul Regenței*; Vol. XII – *Politica internă a Bulgariei în timpul guvernării lui Stambolov.*; Vol. XIII – *Politica externă a Bulgariei în timpul guvernării lui Stambolov*; Vol. XIV – *Bulgaria după răsturnarea lui Stambolov. Politica internă*; Vol. XV – *Politica externă a Bulgariei după răsturnarea lui Stambolov*; Vol. XVI – *Politica internă a Bulgariei din timpul cabinetelor regimului autoritar*; Vol. XVII – *Politica externă a Bulgariei în timpul cabinetelor regimului autoritar*; Vol. XVIII – *Politica externă bulgară și problema macedoneană. Partea I*; Vol. XIX – *Răscoala din Ilinden. Partea II*; Vol. XX – *Războiul balcanic. Partea III*; Vol. XXI – *Războiul interaliat. Partea IV*; Vol. XXII – *Bulgaria și Primul Război Mondial. Partea I*; Vol. XXIII – *Bulgaria și Primul Război Mondial. Partea II*; Gheorghe Genov a fost profesor de drept internațional și istoria diplomației, membru permanent al Academiei de Științe Bulgare, rector al Universității din Sofia în 1938, de trei ori decan al Facultății de Drept. În 1919, ca tânăr membru al Partidului Radical și specialist în drept internațional a făcut parte din delegația bulgară de la Neuilly. În 1935, a publicat monografia „Tratatul de la Neuilly și Bulgaria”(editată în bulgară, engleză, germană, franceză și italiană). Rezultatul cercetărilor sale, în timpul specializării din Franța și Italia, s-a concretizat în cea mai complexă lucrare consacrată Problemei Orientale scrisă de un istoric bulgar. Aproape în fiecare an, Ghenov publică câte o monografie, mărturie grăitoare a capacității sale titanice de muncă. În 1943, îngrijorat de viitorul Bulgariei, redactează un document de 120 de pagini, „Pro memoria”, în care analizează pertinent desfășurarea celui de al doilea război mondial și își expune ferm convingerea că Germania a pierdut războiul. Cea mai grea perioadă din viața și activitatea sa științifică este cuprinsă între anii 1944 – 1967. În acest răstimp, Ghenov își redactează opera capitală în 23 de volume care rămâne în sertar 33 de ani, fiind publicată din 2000 de fiul său Boian Ghenov(n.1924) cu ajutorul material al Academiei Bulgare și Facultății de Drept a Universității din Sofia. După 9 septembrie 1944, Ghenov este condamnat de așa-zisul Tribunal al Poporului, la 7 ani și jumătate de închisoare, din care doi și jumătate îi ispășește în închisoarea Centrală din Sofia, după care este grațiat. Mai apoi este strămutat cu familia în provincie, timp de 6 ani. Până în 1967, anul morții sale, Ghenov lucrează în condiții imposibile la Istoria sa politică și diplomatică. Alături de aceste volume, el scrie și Istoriile diplomatice ale Europei, României, Greciei și Serbiei (în curs de apariție) și o lucrare memorialistică „Amintiri din Kotel”, orașul natal al autorului. Ghenov împărtășește aceeași soarta nefericită a intelectualilor bulgarii - profesorii Vladikin, Balamezov, Arnaudov, Ganev, Konsulov, Aikov și alții – pe care regimul comunist a încercat, și de multe ori a reușit să-i distrugă fizic și să-i

Gheorghe Petrov Genov (1883-1967). Atât personalitatea magnetică și erudiția profesorului Ghenov, cât și opera sa științifică sunt puțin cunoscute contemporanilor. În volumul XXIII al *Istoriei politice și diplomatice a Bulgariei* - Bulgaria și Primul Război Mondial, partea a doua, Gheorghe Ghenov abordează relațiile politico-militare bulgaro-germane în timpul ocupației Dobrogei/1916-1918/, cu referiri și la România. Mai înainte de toate, remarcă autorul, primele dificultăți, care s-au ivit în legătură cu problema dobrogeană, au fost conflictele dintre mareșalul August von Mackensen, comandantul întregului front românesc de la Dunăre și din Dobrogea și comandantul Armatei a III-a bulgare, generalul Stefan Toșev. Mackensen s-a plâns că în acțiunile comune, gen. Toșev a refuzat să-i execute ordinele date, mai ales în ofensiva din Dobrogea. La acest lucru s-a adăugat și nemulțumirea mareșalului Mackensen, că atât el, cât și șeful Statului său Major, gen. von Sext, nu au fost decorați de guvernul bulgar la încheierea campaniei împotriva României. Prin urmare, primul ministru Radoslavov personal a fost obligat să se deplaseze până la București și să le înmâneze înaltele decorații. Acestea nu au fost singurele divergențe care au încins spiritele bulgaro-germane; s-au adăugat și cele în legătură cu rechiziția produselor din Dobrogea și împărțirea regiunii între aliați în așa-zisul condominiu. În 1917, peste tot se simțea sărăcia și mizeria. Populația și armata cu greu se puteau hrăni, produse din afară nu se puteau aduce datorită blocadei Antantei, iar germanii au atentat la produsele din Dobrogea, rechiziționate de bulgari, care ocupau ținutul până la gurile Dunării. S-a ajuns la conflicte violente între soldații bulgari și cei germani care le confiscaseră produsele. Ordinul generalului bulgar Ivan Lukov, șeful Statului Major, de a răspunde cu forța oricărei încercări germane de a rechiziționa produsele armatei bulgare a dus la un conflict diplomatic de proporții. Mai apoi, au urmat conflicte în legătură cu stăpânirea Dobrogei. Radoslavov declarase în Cameră, că întreaga Dobroge (până la gurile Dunării) va aparține bulgarilor pentru că așa îi promisese Kaizerul. Însă, guvernul german și militarii germani s-au împotrivit. Au început negocieri dificile între aliați. Ministrul de Externe german, Kolmann, și cel al Austro-Ungariei, Czernin s-au declarat categoric împotriva cedării întregii Dobroge Bulgariei. Erau de acord însă cu o corecție a vechii frontiere româno-bulgare, la Mangalia, dar fără Constanța, în schimbul

suprime moral. După părerea specialiștilor, opera lui Ghenov, publicată în anii '20, '30, '40 ai secolului XX și cele 23 de volume, își păstrează intactă actualitatea conținutului informațional și ideatic.

căreia Bulgaria trebuia să retrocedeze Turciei regiunea adiacentă Karagagaciului și Dimoticei. Conform tratatului de pace cu România, Austria, Germania și Turcia au hotărât ca Dobrogea să fie guvernată sub forma condominului de cele patru state. Bulgaria a refuzat să semneze tratatul preliminar, dar, mai apoi, la 6 mai 1918, s-a mulțumit cu declarația lui Kolmann, potrivit căreia guvernul german e dispus să renunțe la participarea sa în condominiu în favoarea Bulgariei, cu condiția ca și ceilalți aliați să fie de acord. Mai târziu o declarație asemănătoare a făcut și Czernin.⁸³

Informații prețioase oferă memoriile lui Vasil Radoslavov⁸⁴, figura marcantă a politicii bulgare, alături de țarul Ferdinand, în timpul crizei balcanice și Primului Război Mondial. Memoriile sale „Bulgaria și criza mondială”⁸⁵ au văzut pentru prima dată lumina tiparului în 1923, iar, în 1993, au fost reeditate și însoțite de o amplă prefață: „Vasil Radoslavov și memoriile sale” semnată de istoricul Milen Kumanov. Tot în 1993, istoricul Ivan Ilcev, rectorul Universității „Kliment Ohridski” din Sofia, a publicat însemnările

⁸³ Gheorghe Genov, *Bългария i pǎrvata svetovna voina*, vol. XXIII, partea II, Sofia, 2006, p.96-97.

⁸⁴ Vasil Hristov Radoslavov (1854-1929). Născut la Loveci. Studii primare în orașul natal, gimnaziale, la Praga. Învățător în orașele Teteven, Gabrovo, Loveci până în 1876. Licențiat al Facultății de Drept de la Heidelberg în 1882. După întoarcerea în țară lucrează în Ministerul Justiției și profesează ca avocat. În 1883 devine membru al fracțiunii extreme al Partidului Liberal, în 1884 este ales membru permanent al Societății Literare Bulgare, viitoarea Academie Bulgară. Ministru al Justiției în cabinetul lui Petko Karavelov, în timpul căruia se înfăptuiește Unirea Principatului Autonom al Bulgariei cu Rumelia Orientală. Nefiind însă de acord cu orientarea țării spre Rusia își dă demisia. Se declară împotriva detronării cneazului Alexandru Battenberg, la 16 august 1886 este numit prim-ministru. Își dă demisia după alegerea cneazului Ferdinand, la 27 iunie 1887 și trece în opoziție. Ministru al Justiției și Învățămintului după răsturnarea regimului lui Stambolov, dar din nou își dă demisia, în decembrie 1894, nefiind de acord cu linia politică promovată, de apropiere cu Rusia. Din opoziție sprijină Partidul Liberal și împreună cu popular-liberalii formează cabinetul de coaliție în fruntea căruia va fi D.Grekov. Este numit ministru de Interne. Promovează o politică rigidă, care duce la izbucnirea răscoalelor țărănești din 1900 și destabilizarea țării. Pentru acest lucru este demis, iar în iunie 1903 este condamnat la 8 luni de închisoare pentru încălcarea Constituției și prejudicii aduse statului, curând însă este admistiat. În vâltoarea celui de-al doilea război balcanic, la 4 iulie 1913 este numit șeful guvernului de coaliție format din liberali, popular-liberali și tineri liberali și este nevoit să semneze tratatele de pace care duc la prima catastrofă bulgară. În Primul Război Mondial rialiază Bulgaria de partea Puterilor Centrale și reușește, pentru scurt timp, să realizeze unirea națională. La mijlocul lunii iunie 1918, este silit de țarul Ferdinand să-și dea demisia, însă este decorat cu ordinul „Sfinții Kiril și Metodii”, clasa I. Se declară împotriva abdicării forțate a lui Ferdinand și din proprie inițiativă, îl urmează în exil, la 2 octombrie 1918, în Germania, de unde nu va mai reveni niciodată în țară. În 1923, este condamnat, în lipsă, la închisoare pe viață, regim celular, pentru încălcarea Constituției și trădare. Moare în Germania în 1929.

⁸⁵ Vasil Radoslavov, *Bългария i svetovната kriza*, Sofia, 1993.

cotidiene ale lui Vasil Radoslavov din perioada 1914-1916.⁸⁶ În *Memorii*, Radoslavov este de părere că principala cauză a demiterii cabinetului său a fost problema dobrogeană: „Refuzul Germaniei de a ceda întreaga Dobrogea Bulgariei și acceptarea de către Quadrupla Alianță a condominului în Dobrogea de Nord au adus argumente în plus la înfierbântarea propagandei opoziției bulgare împotriva guvernului Radoslavov. Această agitație s-a transferat și în rândurile armatei, cu scopul de a slăbi credința în cauza națională, în numele căreia se ducea acest război atât de lung. De problema dobrogeană s-a folosit foarte mult Antanta, și nu numai împotriva guvernului bulgar, ci și a aliaților Puterilor Centrale, în special împotriva Germaniei. Se credea și se răspândea că toate obstacolele vin din partea germanilor. Bineînțeles, scopul dușmanilor era răcirea relațiilor dintre Bulgaria și puternicul său aliat, Germania. Din păcate, în timpul războiului, Germania nu avea bine organizat în Est un serviciu de informații în vederea cunoașterii situației reale și contracarării mașinațiilor Antantei. Cabinetul Radoslavov și-a dat demisia, în mare parte, și datorită problemei dobrogene.”⁸⁷

Gheorghe Ghenov este de părere că afirmațiile lui Radoslavov, cât și a politicienilor și diplomaților bulgari sunt forțate și inexacte. Nu problema dobrogeană a compromis politica guvernului bulgar, ci desfășurarea unui război început nefericit atât de Bulgaria, cât și de aliați. Germania era acea forță care a întrecut măsura în dorința de a se impune tuturor. Bulgaria a repetat greșeala din 1913, când s-a izolat de toți vecinii și a pornit împotriva lor, iar acum împotriva Serbiei, Greciei și României, fără să întreprindă încercări serioase de a se înțelege cu ei, punând în centrul politicii sale dobândirea de teritorii și nu păstrarea lor.⁸⁸

Anul 1918 a însemnat o reconfigurare a frontierelor europene, sfârșitul imperiilor otoman, rus, austro-ungar și german, iar pentru România afirmarea ca unul dintre cele mai mari state din sud-estul Europei. România a trăit momente de glorie (Unirea Basarabiei – 27 martie, a Bucovinei – 28 noiembrie și a Transilvaniei – 1 decembrie) realizându-se statul național unitar, iar Bulgaria înfrântă a cunoscut o evoluție dramatică. Cea de-a doua catastrofă națională a Bulgariei cu dezastrul înfrângerii, amputările teritoriale suferite, distrugerile războiului, reparațiile impuse de tratatele de pace, instabilitatea politică generată de prăbușirea regimului politic, dezorganizarea economică au

⁸⁶ Idem, *Dnevni beleški, 1914-1916*, Sofia, 1993.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 42.

⁸⁸ G. Ghenov, *op.cit.*, p. 99.

reprezentat traumatisme profunde și durabile pentru Bulgaria și au influențat negativ cursul raporturilor româno-bulgare. Stat învins, în Bulgaria intențiile democratice erau sortite eșecului, sentimentele revanșarde, naționalismul extremist au continuat și în perioada interbelică sub forma regimurilor politice autoritare și a dictaturii regale culminând cu participarea la o catastrofă și mai teribilă – cel de-al Doilea Război Mondial.

La Conferința de Pace de la Paris (ianuarie 1919 – octombrie 1920) România s-a aflat în tabăra învingătorilor, iar Bulgaria în cea a învinșilor. Prin Tratatul de pace din 27 noiembrie 1919, semnat la Neuilly-sur-Seine, Bulgaria pierdea Tracia apuseană și ieșirea la Marea Egee în favoarea Greciei, iar Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor îi reveneau orașele Țaribrod, Bosilevgrad și Strumița. Granița româno-bulgară rămânea cea stabilită „astfel cum exista la 1 august 1914”. Antonina Kuzmanova⁸⁹, ale cărei preocupări în domeniul istoriei relațiilor româno-bulgare sunt binecunoscute specialiștilor români, face următorul bilanț al câștigurilor României și al pierderilor Bulgariei după Neuilly, în lucrarea sa „De la Neuilly la Craiova. Problema Dobrogei de Sud în relațiile internaționale (1919-1940)”: „Prin Tratatul de la Neuilly, arată cercetătoarea bulgară, România a primit un teritoriu cu trăsături etnice neromânești. Bulgaria și-a pierdut grâнарul, iar populația bulgară din Dobrogea a rămas pur și simplu fără protecție. Această hotărâre în privința problemei dobrogene la Conferința de pace de la Paris a avut repercursiuni de durată asupra relațiilor româno-bulgare și asupra contextului din Balcani. Problema dobrogeana s-a ridicat ca un zid în calea apropierii bulgaro-române în perioada interbelică.”⁹⁰ Afirmație care vine în contradicție cu eforturile depuse de România, care a acționat în mod consecvent pentru a întreține relații de bună

⁸⁹ Antonina Kuzmanova. Născută în 1939, la Sofia. Licențiată a Universității din Sofia(1962). Doctor în istorie (1971). Cercetător științific la Institutul de Balcanistică a Academiei Bulgare, în perioada 1993-2001, director-adjunct al Institutului. Articole, studii, monografii, volume dedicate relațiilor bilaterale româno-bulgare: *România și formarea Antantei Balcanice*, St. Bal. 1977, p.123-149; *Politica externă a României între cele două războaie mondiale în istoriografia contemporană română.*, 1980, p.317-350; *Politica balcanică a României 1933-1939*.1984 ; *Scurtă istoria a Dobrogei*. (coautor), 1986 ; *Problema minorităților în relațiile româno-bulgare în anii 30 (1933-1940)*, în „Studii de istorie bulgară”, vol.8, 1986, p. 213-291; *De la Neuilly la Craiova. Problema Dobrogei de sud în relațiile internaționale (1919-1940)*, 1989 ; *Concepția românească despre trăsăturile bulgare ale Dobrogei în perioada 1878-1940*, 1992 ; Conferința științifică “Tratatul de la București și soarta Dobrogei de Sud”(coautor), 1994 ; *Tutrankan în dezvoltarea istorică a Dobrogei de Sud*.(coautor), 1995.

⁹⁰ Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi do Kraiova. Văprosăt za Iujna Dobrogea v mejdunarodnite otnoşenia (1919-1940)*, Sofia, 1989, p. 48.

vecinătate și de a păstra pacea în sud-estul Europei în pofida problemelor litigioase, care existau între statele din Balcani.

Relațiile diplomatice cu Bulgaria au fost reluate în decembrie 1920, după un an de la semnarea Tratatului de la Neuilly însă ele au fost dominate, când mai voalat, când fățiș, de pretențiile revizioniste ale Bulgariei cu privire la Cadrilater sau chiar întreaga Dobroge. „România nu se grăbea să restabilească relațiile diplomatice cu Bulgaria – trage concluzia Antonina Kuzmanova. Ministrul român, Constantin Langa Rășcanu și-a prezentat scrisorile de acreditare țarului Boris, de abia la 17 septembrie 1920. În cea mai mare parte a acestei perioade, conducătorii politicii externe românești au organizat și desfășurat o amplă campanie în presă și diplomatică despre atacul organizat, chipurile, de Bulgaria împotriva României. Diplomația română a anunțat oficial despre concentrarea simultană de cete și pregătiri militare la frontierele României, din partea Bulgariei și Ungariei și de pericolul unei invazii bulgaro-ungare. De fapt, astfel de pericol nu a existat nici atunci, nici mai târziu.”⁹¹ Cercetătoarea bulgară face succint, o paralelă între politica celor două state revizioniste, nemulțumite de prevederile tratatelor de pace, ambele cu revendicări teritoriale față de România. Existau însă și deosebiri esențiale, politica Ungariei din anii '20, '30 ai secolului trecut se caracteriza prin dinamism, ceea ce lipsea Bulgariei înconjurată doar de dușmani, conform aprecierii istoricilor bulgari. Între Bulgaria și Ungaria existau interese comune, însă niciodată nu s-au finalizat într-o reală alianță politică și militară.⁹² Nu Bulgaria era aceea care complota cu Ungaria să atace România, continuă pe un ton reprobator Antonina Kuzmanova ci România a aderat la campania antibulgară din Grecia, care căuta pretext de război cu Bulgaria, pentru a muta granița bulgaro-elenă în Tracia de nord.⁹³ Acțiunile simultane ale României și Greciei împotriva Bulgariei, la care, mai apoi, s-a alăturat și Iugoslavia trasau perspective nu prea îmbucurătoare pentru politica externă bulgară, este de părere istoriografia bulgară.

Acad. Ilcio Dimitrov în lucrarea sa „Bulgaria în Balcani și în Europa” trasează principalele caracteristici ale revizionismului bulgar în perioada interbelică: reducerea și înlăturarea obligațiilor financiare și de altă natură, care

⁹¹ Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi do Craiova...*, p. 67.

⁹² De o atenție specială s-a bucurat această problemă în lucrarea istoricului K. Gârdev, *Bulgaria și Ungaria 1923-1941*, Sofia, 1988, care are la bază teza sa de doctorat. Cunoscător al limbii maghiare, istoricul bulgar folosește arhive, izvoare editate, lucrări speciale, generale din Ungaria. Vezi și Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Ed. Enciclopedică, 1995.

⁹³ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 68, Cehoslovașki izvori, Vol. I, nr. 21, p. 50.

erau o povară insuportabilă pentru economia slăbită a Bulgariei; refacerea deplină a suveranității naționale prin lichidarea controlului străin și eliberarea de interdicțiile clauzelor militare; evitarea oricărei complicații care ar fi dus la un conflict armat (după cele două catastrofe naționale din 1913 și 1918, euforia militară bulgară se evaporase, marea majoritate a bulgarilor era împotriva angajării într-o altă conflagrație, care i-ar fi putut trimite din nou în tabăra învinșilor); evitarea oricărui angajament politic, care le-ar fi îngreunat libertatea de acțiune și recunoașterea drepturilor legitime bulgare în vederea unui climat de înțelegere în Balcani.⁹⁴ În pofida acestor trăsături pașnice ale revizionismului bulgar, enumerate, ieșeau la iveală și altele care conțineau germenii unei potențiale agresivități: atitudinea îngăduitoare a puterii oficiale bulgare față de bandele de comitagii și legăturile cu ele; doctrina evident revizionistă a armatei bulgare, ponderea cheltuielilor militare, alocarea unei sume disproporționat de mare armatei, în pofida restricțiilor impuse țării la Neuilly și modernizarea drumurilor și căilor ferate. Cu toate că aceste acțiuni erau cunoscute factorilor de decizie de la București, Nicolae Titulescu era de părere, în 1934, că revizionismul bulgar nu poate ajunge la agresiune armată.⁹⁵

Nemulțumiți de clauzele Tratatului de la Neuilly, bulgarii așteptau un context propice pentru un demers revizionist de amploare și de durată. La început au mizat pe cartea minorităților bulgare din teritoriile pierdute, dorite, dar deocamdată nerevendicate deschis. În vederea îndeplinirii acestui scop, explică Blagovest Neagolov⁹⁶, cercetător consacrat al problemei dobrogene și minorităților etnice, era necesar ca populația bulgară din statele vecine să-și păstreze ponderea etno-demografică, social-economică, identitatea cultural-lingvistică și în primul rând conștiința națională bulgară.⁹⁷

Conform Tratatului de Istorie a Bulgariei apărut în 1995, reeditat mai apoi în 2006, la care a colaborat un prestigios colectiv - D. Sazdov, M. Lalkov, R. Popov, Vl. Mighev - apar consemnate următoarele: „Cu toate că a pierdut războiul, cu tot dezastrul și neajunsurile, încă în 1920, Bulgaria a făcut

⁹⁴ Ilcio Dimitrov, *Bălgaria na Balcanite i v Evropa*, Sofia, 1983, p. 5-21.

⁹⁵ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p.67

⁹⁶ Blagovest Atanasov Neagolov. Născut în 1957, la Sofia. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din Sofia (1983). Doctor în istorie (1988). Specializări la Geneva și București. Cercetător științific la Institutul de Istorie a Academiei Bulgare. Secretar științific al revistei „Istoriceski pregled” din 1995. Autor al unor studii, volume de documente, monografii consacrate raporturilor bilaterale bulgaro-române, problemei Dobrogei și minorității bulgare din România, Banatul (românesc și sârbesc) și Basarabia.

⁹⁷ Blagovest Neagolov, *Văprosăt na Dobrogea v konteksta na ciujdestranata politika spreamo Bălgaria 1926-1931*. –BHR, 1990, № 1, 3 – 20.

recensământul populației, folosind metode științifice și moderne de statistică. Învingătoarele Grecia, România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven efectuează primele lor recensăminte de după război de abia în anii '30, sperând ca în această perioadă să asimileze populația din teritoriile dobândite și să apară în fața lumii ca premianți pe merit. De exemplu, Grecia, în 1912, avea un teritoriu de 63 211 km² cu o populație de 2 631 000 locuitori, după Neuilly – 127 000 km² și 6 205 000 locuitori. Serbia de la 48 303 km² și 2 311 000 locuitori s-a văzut cu un teritoriu de 248 100 km² și 13 500 000 locuitori. Iar România și-a înălțat Arcul de Triumf pentru că teritoriul ei a crescut de la 130 177 km² la 295 000 km², iar populația de la 7 234 000 la 17 700 000 locuitori.”⁹⁸

Pe tot parcursul perioadei interbelice, au fost depuse eforturi, când mai firave, când mai consistente, atât din partea Bulgariei, cât și a României, pentru ameliorarea relațiilor, prin dezvoltarea schimburilor economice, culturale, vizite la nivel parlamentar și guvernamental.

Încheierea Primului Război Mondial a surprins dinastia bulgară Saxa Coburg-Gotta într-o situație extrem de dificilă, atât datorită alianței cu Germania, cât și opiniei publice, tensionată de eșecul tentativei de recuperare a teritoriilor pierdute. Pagubele cauzate de război, foamea, mizeria, inflația au creat o stare de tensiune în Bulgaria. Țarul Ferdinand, considerându-se vinovat de dezastrul țării, a abdicat la 3 octombrie 1918 în favoarea fiului său Boris III. Tânărul țar, în vîrstă doar de 24 de ani, lipsit de experiență, s-a văzut nevoit să se confrunte cu multe asperități. Tratatul de Pace de la Neuilly va fi încheiat de primul ministru Todor Todorov în al cărui cabinet intră și agrarianul Alexandăr Stamboliiski.⁹⁹ Din mai 1920, Stamboliiski conduce țara autoritar și îl

⁹⁸ *Istoria na Bălgaria (681-1960)*, p. 347.

⁹⁹ Aleksandăr Stamboliiski (1879-1923). Născut în satul Slavovița, județul Pazargic. Studii la Școala de agricultură de la Sadovo, absolvent al Școlii de viticultură-vinicultură din Pleven (1897), unde face cunoștință cu ideologul mișcării agrariene I. Zabunov. Participă la congresul de constituire al BZNS (Liga Națională Bulgară Agrariană) la sfârșitul lunii decembrie 1899, la Pleven. Studiază filosofia la Hale și agronomia la Munchen, dar e nevoit să întrerupă, în 1902, datorită stadiului avansat de tuberculoză. După ce se întoarce în țară, se implică activ în BZNS, iar din 1904, este redactor-șef al organului agrarienilor “Zemedelsko zname”/”Drapelul agrarienilor”. Definitivează ideologia de clasă a Ligii, elaborează primul program al agrarienilor, în 1905, și devine liderul lor de necontestat. În mai multe rânduri deputat, se declară împotriva schimbărilor promonarhice din Constituție. Este împotriva participării Bulgariei la Războaiele Balcanice și Primul Război Mondial. Datorită activității sale antirăzboinice este condamnat la închisoare pe viață, dar rămâne în continuare liderul BZNS. Este amnistiat după ruperea frontului de la Dobro Pole în septembrie 1918 și trimis să negocieze cu soldații răsculați să se întoarcă pe front. Este proclamat președintele republicii din Radomir, de Raiko Daskalov, deputat agrarian, la 27 septembrie 1918, dar nu participă la

șantajază pe Boris III cu proclamarea republicii. În alegerile din aprilie 1923, agrarienii obțin un mare succes, având 212 deputați în Parlament, opoziția totalizând doar 33 de locuri. După consolidarea puterii pe plan intern, Stamboliiski își canalizează toate eforturile în direcția scoaterii Bulgariei din izolare. Premierul bulgar care deținea și portofoliul Ministerului de Externe a dus o politică activă în direcția ameliorării și dezvoltării legăturilor Bulgariei cu statele vecine, urmărind să distragă atenția opiniei publice bulgare de la înfrângerea suferită. În cadrul acestor eforturi s-a înscris turneul diplomatic al celor 100 de zile, în capitalele europene, efectuat de Stamboliiski la sfârșitul anului 1920 și începutul lui 1921. Pretutindeni, dar mai ales la Paris și Londra, cel care spărsese stiloul cu care semnase Tratatul de la Neuilly și afirmase ferm „am acceptat condițiile păcii, convins fiind că ele vor fi revizuite în cel mult trei ani”, asigura că politica bulgară a intrat pe un făgaș nou, de îndeplinire loială a prevederilor tratatului, în pofida tuturor greutăților. Stamboliiski a încercat fără succes însă să obțină acordul Angliei și Franței pentru accesul Bulgariei la Marea Egee.¹⁰⁰ Problema dobrogeană și situația populației bulgare din Dobrogea de Sud, temă esențială în politica guvernului agrarian a fost abordată în câteva rânduri, în turneul de 100 de zile.

În decursul convorbirilor de la Praga (12 decembrie 1920), Stamboliiski mulțumește primului ministru român, gen. Averescu, pentru deschiderea mai multor școli bulgare în Dobrogea de Sud.¹⁰¹ La Varșovia, liderul agrarian a

răscoală. Din ianuarie 1919, face parte din cabinetul de coaliție a lui T. Teodorov și e membru în delegația Conferinței de la Paris. În iunie 1919 este ales, oficial, lider al BZNS și elaborează un nou program al Ligii. Sub conducerea sa, BZNS câștigă algerile din august 1919 și Stamboliiski formează cabinetul de coaliție împreună cu Partidul Popular și Partidul Progresist. El este cel care semnează Tratatul de la Neuilly și începe aplicarea clauzelor. Stamboliiski reprimă în forță marea grevă a muncitorilor din transporturi. BZNS decide să desfacă coaliția, guvernul dizolvă Parlamentul și organizează noi alegeri. La 21 mai 1921, noul guvern este alcătuit numai din BZNS. Ca ministru de Externe (1920-1923), Stamboliiski este șeful delegațiilor bulgare de la Conferințele de la Genova și Lausanne. Duce o politică de depășire a izolării internaționale în care se află Bulgaria, de îmbunătățire a relațiilor cu Turcia și Iugoslavia și de obținere a accesului spre Marea Egee, ceea ce duce la decizia demonstrativă de Macedonia și la conflicte cu VMRO. Stamboliiski este inițiatorul tuturor reformele agrariene. La 9 iunie 1923 are loc lovitură de stat, guvernul Stamboliiski este răsturnat de armată și Întelegerea Națională. Stamboliiski conduce insurecția împotriva loviturii de stat, din regiunea Pazargic. Însă răscoalele sunt reprimăte, adepții săi uciși sau arestați iar. Stamboliiski, capturat, torturat și omorât în apropierea satului natal.

¹⁰⁰ Vl. Topalov, *Poseštenieto na Aleksandăr Stamboliiski văr Velikobritania*, în *Vănșnata politika na Bălgaria 1878-1944*, Sofia, 1978. Vezi, de asemenea, Aleksandăr Stamboliiski, *Jivot, delo, zaveti*, Sofia, 1980.

¹⁰¹ Stefan Anceev, *Dobrogeanskiat vāpros v politiceskia jivot na Bălgaria (1818-1923)*, Veliko Tărnovo, 1994, p. 113.

tatonat terenul în vederea soluționării problemei dobrogene în favoarea Bulgariei, încercând să câștige bunăvoința diplomației polone și asigurându-l pe ministrul de Externe, cneazul Sapieha, că poate conta pe ajutorul bulgarilor în caz de pericol bolșevic, condiția fiind ca diplomatul polonez să intervină pe lângă guvernul român pentru retrocedarea Dobrogei de Sud. Sapieha a declinat propunerea lui Stamboliiski, răspunzând că „Polonia are destule conflicte proprii la frontiere, ca să se mai amestece și în ale altor țări”.¹⁰²

De la Varșovia, Stamboliiski s-a îndreptat spre București. În prima sa vizită oficială în România (9-13 ianuarie 1921) pe agenda sa de lucru se aflau înscrise câteva obiective. În efortul său de a ameliora imaginea Bulgariei, imediat, după sosirea sa la București, la Athenaeum Palace, unde fusese cazat, Stamboliiski a acordat un interviu ziariștilor români în care scotea în evidență spiritul de întraajutorare și ospitalitatea României, țară gazdă pentru emigrația bulgară în timpul Renașterii naționale bulgare: „Fără ajutorul și ospitalitatea României pe pământul căreia s-au constituit primele organizații bulgare și s-au tipărit cărțile de propagandă bulgară -a declarat el - noi am fi pierdut amintirea istoriei noastre”¹⁰³. În același spirit, Stamboliiski evidențiază țelul reformelor inițiate de guvernul agrarian – „egalitate socială și îndestularea materială și mulțumirea morală a maselor în vederea formării unui zid împotriva bolșevismului cotropitor”.¹⁰⁴ Face apel la discernământ, precizând că „trecutul trebuie dat uitării, niciodată nu am făcut aluzie la Cadrilater, dar m-a bucurat decizia guvernului român de a deschide școli bulgare, ceea ce a rupt atmosfera de ură. Sper în ridicarea podului peste Dunăre.”¹⁰⁵

În cursul întrevederi de la 10 ianuarie 1921, cu gen. Averescu, președintele Consiliului de Miniștri și Take Ionescu, ministru de Externe, au fost abordate următoarele subiecte: situația populației bulgare din Dobrogea de Sud, întoarcerea refugiaților, relațiile cu Rusia Sovietică. La București, unde frica de acțiuni sovietice, în vederea recuperării Basarabiei, era deosebit de mare, precizează Antonina Kuzmanova, orice zvon legat de o apropiere bulgaro-sovietică provoca îngrijorarea, Stamboliiski a liniștit spiritele, declarând că dacă bolșevicii ar ataca Basarabia, și chiar dacă „i-ar oferi

¹⁰² Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p.70

¹⁰³ „Țara nouă”, № 15 ianuarie 1921.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Apud. Dimităr Sazdov, *Dunăv most – 100 godini politika i diplomația*, Sofia, 2006, p. 92.

Bulgariei Dobrogea pe tavă, Bulgaria ar refuza fără să stea nici o clipă pe gînduri.”¹⁰⁶

Altă problemă dezbătută a fost a cetelor de comitații. Primul ministru bulgar s-a angajat ferm că guvernul său va lua măsurile necesare pentru a păzii frontiera româno-bulgară, pentru a nu pătrunde cetele în Dobrogea. De asemenea, s-a dat curs propunerii bulgare de a constitui o comisie mixtă româno-bulgară de anchetă a incidentelor pe linia de frontieră.¹⁰⁷ Lucrările comisiei s-au desfășurat în primăvara anului 1921, finalizându-se la 26 aprilie. Conform raportului din 9 mai 1921, a vice-președintelui comisiei, colonelul Pecigargov se sublinia faptul „Că toate protocoalele (55 la număr) arată clar că reproșurile din partea României sunt neîntemeiate. De asemenea, comisia a elucidat incidente care, în mod clar, îl demască pe un comandant român al unei companii de grăniceri, vinovat „de minciună și acțiuni provocatoare”. Potrivit raportului colonelului Pecigargov „oamenii cu purtare agresivă de pe urma cărora au de suferit grănicerii ambelor țări, sunt contrabandiști și hoți – locuitori inevitabili ai oricărei zone de frontieră. Însă în majoritatea cazurilor infractorii sunt oameni nenorociți, refugiați din România în Bulgaria, dezertori din armata română și refugiați așezați în Bulgaria, care dintr-un motiv sau altul nu pot să se întoarcă, de bună voie, în Dobrogea, se chinuie să adoarmă vigilența grănicerilor și se furișează să-și vadă familiile.”¹⁰⁸

Analizând cauzele fenomenului comitațiilor, ministrul bulgar la București, Todor Nedkov, relevă că rădăcinile fenomenului sunt „interne, și nu externe”. „Un mare număr de dobrogeni, refugiați bulgari, au fost condamnați la suferință, mizerie și disperare, care i-a făcut elemente periculoase pentru rânduiala și liniștea obștească. Dar și aceștia - este de părere diplomatul bulgar - sunt cetățeni ai României, pe care soarta nedreaptă i-a alungat, iar pentru faptele lor nu poate fi trasă la răspundere Bulgaria, câtuși de puțin.”¹⁰⁹ Explicație plauzibilă din punctul de vedere al bulgarilor, care însă intră în contradicție cu ceea ce a fost nevoită să se confrunte România: banditismul comitațiilor și acțiunile subversive ale Organizației Revoluționare Interne Dobrogene.

Cu puțin timp înainte ca respectiva comisie bulgaro-română să-și încheie lucrările, la 11 aprilie 1921, guvernele român, iugoslav și grec, au

¹⁰⁶ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p.71.

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ Nikolai Ghencev, *Văzvrăștaneto na Iujna Dobrogea kăm Bălgaria*, în *Istoriceski pregled*, kn. 6, Sofia, 1969, p. 61.

¹⁰⁹ *Ibidem.*

adresat o notă colectivă Bulgariei, în care se cerea „să se împiedice trecerea cetelor bulgare pe teritoriul statelor vecine și, de asemenea, să se pună capăt propagandei bulgare, care era îndreptată direct împotriva ordinei și siguranței și cauza tulburări în zonele de graniță”¹¹⁰. Temându-se ca nu cumva acțiunea colectivă a celor trei state vecine să nu ducă la intervenția armată a Iugoslaviei, Bulgaria a dezmințit învinuirile aduse. În comparație cu Iugoslavia, care afișa o atitudine belicoasă, cea a României a fost moderată, apreciază istoriografia bulgară.

Promisiunile lui Stamboliiski nu s-au dovedit vorbe în vânt. În septembrie 1921 a fost adoptată „Legea pentru actele condamnabile în contra ordinii interne și siguranța bunurilor și a persoanelor în statele străine”, care conținea 9 articole și prevedea închisoare de la 8-15 ani pentru șefii de bande și 3-5 ani pentru pasivitatea poliției.¹¹¹ În pofida legii adoptate, liderul agrarian nu urmărea lichidarea în totalitate a comitagiilor. Politician versat, cu o conduită dublicitară și un stil de guvernare autoritar, Stamboliiski jongla cu abilitate, atât cu „sperietoarea” - pericolul bolșevic, cât și cu teroarea întreținută de bandele de comitagii.

În iunie 1922, cele trei state, considerând că problema bandelor de comitagii nu a fost rezolvată satisfăcător, adresează a doua notă guvernului bulgar. De la tribuna Societății Națiunilor, diplomatul român Nicolae Titulescu acuză Bulgaria pentru atacurile comitagiilor, încadrându-le în definiția agresiunii.¹¹²

De asemenea, în cadrul primei sale vizite oficiale la București, primul-ministru bulgar era interesat în ce măsură poate conta pe sprijinul României ca mediator în vederea unei apropieri bulgaro-iugoslave. În decursul discuțiilor a scos în evidență și importanța ieșirii la Marea Egee pentru Bulgaria și construirea unei căi ferate sub controlul Marilor Puteri. Take Ionescu a deviat propunerea Bulgariei, dar a promis că îi va scrie personal lui N. Pașici, asigurându-l de sinceritatea lui Stamboliiski și dorința de a întreprinde tot ce îi stă în putință în vederea ameliorării relațiilor bulgaro-iugoslave. În privința accesului Bulgariei la Marea Egee, ministrul român de Externe nu a dat niciun răspuns concret.¹¹³

¹¹⁰ *Ibidem.*

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² Stefan Ancev, *op.cit.*, p. 230.

¹¹³ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 72.

Tot atunci s-a luat hotărârea să se formeze o comisie mixtă româno-bulgară, care să cerceteze divergențele, așa numitele „probleme în suspensie”, apărute după anexarea Dobrogei de Sud.¹¹⁴ Istoriografia bulgară este de părere că formarea celor două comisii a reprezentat un succes indiscutabil al diplomației bulgare. Comisia problemelor de la frontiera ar fi avut menirea să contribuie la clarificarea adevăratelor cauze ale banditismului din Dobrogea de Sud și astfel ar fi dezmințite învinuirile aduse populației bulgare din zonă, emigranților dobrogeni și organizațiilor lor din Bulgaria, cât și învinuirile aduse guvernului bulgar pentru complicitate în vederea întreținerii debandadei în Dobrogea. Avantajul formării celei de-a doua comisii referitoare la „problemele în suspensie” era că situația și problemele populației bulgare din Dobrogea de Sud se prezentau și se hotărau pe plan internațional, chiar dacă numai în cadrul restrâns al relațiilor româno-bulgare.

După întrevăderea de la București, Stamboliiski a fost invitat la Sinaia, de regele Ferdinand și regina Maria, unde a înaintat propunerea unei eventuale căsătorii între țarul Bulgariei și una dintre fiicele perechii regale românești. Imaginea oaspetelui bulgar apare surprinsă în însemnările cotidiene ale reginei României și în evocările unui memorialist de excepție, Constantin Argetoianu¹¹⁵ căruia niciodată nu îi lipsește sarcasmul. În însemnarea datată 11 ianuarie 1921, regina îl descria în felul următor pe oficialul bulgar: „Stamboliiski este un patriot înflăcărat și atât de sincer în dorința lui de aș reface țara, încât oriunde se duce face impresie. Un om de o extraordinară energie, țăran de origine care are doar manierele strict necesare pentru a fi acceptat într-un salon. Masiv, solid și spătos, îi simți imediat forța, dar nu are o față plăcută. Nu vorbește nici o limbă în afară de cea maternă.”¹¹⁶

Căsătoria dinastică româno-bulgară nu a avut loc, țarul Boris al III-lea și-a găsit mireasa în tabăra revizionistă, căsătorindu-se la 25 octombrie 1930 cu prințesa Giovanna di Savoia, fiica regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei. Această căsătorie politico-dinastică a reprezentat un succes pentru diplomația de la Sofia, având în vedere ascensiunea Italiei în context internațional, iar Italia a câștigat influență strategică în Peninsula Balcanică.

În cadrul primei sale vizite la București, Stamboliiski a avut întrevederi cu liderii Partidului Țărănesc, Ion Mihalache și Virgil Madgearu, urmărind

¹¹⁴ N. Ghencev, *Văzvrăștane...* p. 61.

¹¹⁵ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, 1919-1922, București, 1996.

¹¹⁶ Maria, Regina României, *Însemnări zilnice*, vol. III, București, Ed. Historia, 2006, p.23.

strângerea legăturilor dintre BZNS și Partidul Țărănesc din România, în vederea formării unei Internaționale Verzi.

Analizând rezultatele vizitei lui Stamboliiski în România, cotidianul parisian „Le Temps” (30 ianuarie 1921) ajunge la următoarea concluzie sumbră: „Nici România nu a iertat, nici Bulgaria nu a încetat să viseze la Dobrogea de Sud.”¹¹⁷ Totuși - își continuă aprecierile „Le Temps” - ameliorarea relațiilor româno-bulgare e „reală și apreciabilă”. Printre cauzele care ar fi influențat această îmbunătățire era subliniat faptul că „România, în fața pericolului bolșevic, mai mult decât oricare altă țară balcanică era interesată de păstrarea echilibrului în zonă.”¹¹⁸

Într-adevăr, relațiile româno-bulgare au cunoscut o evoluție ascendentă. În martie 1921, guvernul român a fost de acord cu principiul întoarcerii refugiaților, excluși din această categorie erau cei care luptaseră în armata bulgară sau se făcuseră vinovați de crime în timpul războiului.¹¹⁹ Mai dificilă de rezolvat s-a dovedit a fi problema averilor sechestrate. În august 1921, guvernul român le-a dat posibilitate celor în cauză să vândă și să lichideze averile către statul român în termen de trei luni. Mai apoi, în luna octombrie, Take Ionescu i-a propus gen. Ficev, ministrul bulgar acreditat de curând la București (7 iulie 1921), principiul lichidării prin substituție. În lipsa unei poziții ferme din partea Sofiei, Ficev nu a răspuns prompt, iar noul guvern Ion I.C. Brătianu, prin jurist-consultul MAI român, i-a adus la cunoștință lui Ficev caducitatea propunerilor fostului guvern.¹²⁰

Stamboliiski nu părea mulțumit de soluționarea situației locuitorilor bulgari din Dobrogea de Sud. La 7 iulie 1921, în ziarul agrarienilor, „Zemedelsko Zname”, al cărui redactor-șef era, a fost publicat un discurs al premierului bulgar, potrivit căruia două ar fi fost condițiile esențiale pentru o Peninsulă Balcanică stabilă: dreptul popoarelor din teritoriile disputate de a-și decide singure soarta, ca exemplu era dat principiul Kominternist al dreptului la autodeterminare și garantarea drepturilor minorităților sub control internațional.¹²¹

În noiembrie 1922, Stamboliiski efectuează al doilea turneu diplomatic. În timpul vizitei de la București (4-8 noiembrie 1922) a declarat că bulgarii nu

¹¹⁷ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 71.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ Stefan Ancev, *op.cit.*, p. 138.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 190-191.

¹²¹ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 151.

urmăresc măritri teritoriale, singura lor dorință fiind să trăiască în pace și liniște. De asemenea, s-a adresat comunității bulgare de la București, acuzând lipsa de viziune politică a foștilor conducători bulgari și deplângând faptul că popoarele balcanice nu se cunosc. În centrul convorbirilor româno-bulgare s-a situat problema Traciei, propunerea avansată de partea română pentru soluționarea diferendului Tracia – autonomizarea unui coridor bulgar spre Marea Egee – a fost respinsă de bulgari.¹²² La întâlnirea dintre Stamboliiski, Ion I.C. Brătianu și I.G. Duca s-a discutat și situația minorităților, chestiunea averilor sechestrate, confiscarea terenurilor românilor din Bulgaria, relațiile româno-sovietice.¹²³ Singura realizare a celei de-a doua vizite a înaltului oficial bulgar a fost formarea unei comisii mixte româno-bulgare pentru soluționarea „problemelor în suspensie”. Până la răsturnarea lui Stamboliiski (9 iunie 1923) au avut loc trei runde de negocieri ale acestei comisii, în ianuarie, aprilie și mai 1923. În prima rundă, partea bulgară a cerut: ridicarea sechestrului de pe toate averile bulgare, acordarea cetățeniei române tuturor bulgarilor domiciliați în România și întoarcerea refugiaților la casele lor. Partea română pretindea pentru ridicarea sechestrului 250 milioane lei, în timp ce bulgarii ofereau doar 19 milioane lei.

În legătură cu desfășurarea lucrărilor comisiei, ministrul bulgar la București, gen. Ficev, îi raporta la 13 decembrie 1922, lui Stamboliiski, aflat la Lausanne: „Lucrările comisiei româno-bulgară se desfășoară de două săptămâni, dar rezultatele sunt slabe. Românii au ridicat o grămadă de noi pretenții în legătură cu Tratatul de la București... Treaba merge anevoios, pentru că reprezentanții români cer multe lucruri, pe care nu le putem satisface.”¹²⁴ Pentru a ridica sechestrul de pe proprietățile bulgare, România cerea suma de 500 milioane lei. De asemenea, România pretindea, în plus, o sumă reprezentând compensația pentru daunele pricinuite cetățenilor români de militarii bulgari și de administrația din timpul războiului.¹²⁵

Conferința de la Paris privind Statutul Dunării din iulie 1921 a reprezentat o apropiere în raporturile bilaterale româno-bulgare, iar noul regim al Dunării, cu toate limitele sale, a însemnat un progres pentru statele riverane. Astfel, Convenția semnată la 23 iulie 1921 proclama libertatea de navigație și egalitatea tuturor pavilioanelor pe cursul navigabil al fluviului, dreptul de a executa lucrări tehnice, de a percepe taxe, întocmirea regulamentelor și

¹²² Stefan Ancev, *op.cit.*, p. 257.

¹²³ *Ibidem*, p. 257-258; vezi și Antonina Kuzmanova, *op.cit.* p. 83-84.

¹²⁴ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 83.

¹²⁵ Ivan Penakov, *Predpostavki za rumâno-bălgarsko sblijenie*, Sofia, 1939, p. 23.

aplicarea lor, poliție în apele teritoriale, administrarea sectorului Porților de Fier care revenea României și Iugoslaviei etc.¹²⁶

Un moment important în cadrul relațiilor internaționale, dar nu și în al apropierii româno-bulgare, l-a reprezentat Conferința economică europeană de la Genova (10 aprilie – 19 mai 1922). România a fost reprezentată de o delegație condusă de primul-ministru Ion I.C. Brătianu, iar în fruntea delegației bulgare se afla premierul Stamboliiski. Interesat de a îmbunătății relațiile cu Rusia Sovietică și de a obține recunoașterea unirii Basarabiei cu România, Brătianu a acționat în acest sens, dar delegația sovietică a respins toate propunerile. România nu a obținut răspuns afirmativ nici din partea bulgarilor, când Brătianu l-a întrebat pe Stamboliiski, dacă Bulgaria se va situa pe o poziție neutră în caz de „complicații militare” la frontiera română din Basarabia. Premierul bulgar s-a îndepărtat de la subiect; cu siguranță că își dădea seama de atuul pe care îl deține și vroia să păstreze cartea neutralității pentru un moment dificil pentru țara sa, așa cum România folosea comitagii pentru a constrânge Bulgaria cu alte probleme, este de părere Antonina Kuzmanova.¹²⁷

La 18 aprilie 1922, delegația bulgară a înaintat o notă președintelui Conferinței în care, pe larg, era expusă esența problemei refugiaților bulgari, legătura cu comitagii și reflectarea chestiunii asupra relațiilor cu vecinii. În vederea soluționării bandelor de comitagii erau propuse următoarele măsuri: 1. să fie dată o amnistie generală din partea tuturor statelor balcanice, pentru ca refugiații să se întoarcă la casele lor. 2. să fie restituite bunurile refugiaților. 3. să fie aplicate, cât mai curând, clauzele tratatelor de pace referitoare la drepturile minorităților.¹²⁸ Reprezentanții români, polonezi și cehoslovaci i-au pus în vedere lui Lloyd George disponibilitatea lor de a analiza doleanțele bulgarilor, dar și hotărârea de a părăsi sala în caz că ungarii ar ridica probleme similare. Nincici a declarat că va pune problema minorității din Italia.¹²⁹

La Genova, Stamboliiski s-a întâlnit, în câteva rânduri, cu dr. Krăstiu Stancev Rakovski, cunoscut precursor al socialismului în Europa, activist de partid, om politic și diplomat, luptător neobosit împotriva lui Stalin și a socialismului totalitar. În acest sens, semnalăm monografia lui Mihail Stancev,

¹²⁶ *Politica externă a României...* p.178, vezi, pe larg, Iulian Cîrțină, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului roman*, București, 1972.

¹²⁷ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 79.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 80.

¹²⁹ Stefan Ancev, *op.cit.* p. 201.

„Dr. Krăstiu Rakovski – om de stat, politician și diplomat”¹³⁰, care are la bază documente inedite de arhivă din Rusia, Bulgaria, Ucraina, România, Elveția, Germania, Franța și Anglia. În „Amintirile” sale, Aleksandăr Stamboliiski, consemnează calitățile lui Krăstiu Rakovski: ” Cel mai competent din delegația rusă – bulgarul Rakovski. /.../ Cicerin, Rakovski, Lenin, Troțki – aceștia sunt diplomații de prim rang ai Rusiei moderne.”¹³¹ Contactele pe care Rakovski le-a întreținut la Genova, cu delegația bulgară, au dat naștere multor fabulații apărute în presa occidentală. După ce s-a întors de la Genova la Harkov – relatează Rakovski – în presa română a fost publicată o telegramă, pasămite primită de la Londra, în care se specifică că el ar fi semnat un tratat cu guvernul bulgar, iar, mai apoi, incognito, a plecat cu Stamboliiski, la Sofia.¹³²

Sintetizând, Conferința de la Genova s-a finalizat cu un eșec. Marile puteri europene nu au găsit un numitor comun pentru interesele lor contradictorii, relațiile româno-sovietice au rămas la fel de încordate, Bulgaria a respins categoric soluția unui debușeu la Marea Egee prin teritoriul grec, iar România și Bulgaria au continuat alternând permanent rolurile să se joace de-a șoarecele și pisica.

La Conferința de la Lausanne (22 noiembrie 1922 și 24 iulie 1923) cu participarea reprezentanților a 12 țări printre care România și Bulgaria, delegația bulgară condusă de Stamboliiski, din nou a încercat și din nou nu a înregistrat niciun succes, să asigure ieșirea teritorială a Bulgariei în regiunea Traciei de vest. Atât marile puteri europene, cât și statele balcanice au refuzat să sprijine doleanțele Bulgariei. Înainte de a pleca spre Lausanne, Aleksandăr Stamboliiski a trecut prin București, pentru a obține sprijinul României în legătură cu accesul la Marea Egee și autonomia Traciei. Diplomația bulgară a depus eforturi deosebite pentru a crea o atmosferă propice vizitei înaltului oficial bulgar. În acea perioadă, atașat cultural la București era Iordan Iovkov, unul dintre scriitorii bulgari reprezentativi din perioada interbelică, rapsodul Dobrogei. Stamboliiski i-a declarat lui Langa Rășcanu: „La Tracia și debușeul nostru la Marea Egee noi nu renunțăm. Nu o să ascund de Dumneavoastră că unicul nostru țel și toate eforturile noastre sunt îndreptate spre sud.”¹³³

¹³⁰ Mihail Stancev, *Dr. Krăstiu Rakovski – dържавник, политик, дипломат*, Sofia, 2004.

¹³¹ *Ibidem*, p.85 ; vezi și F. Panaiotov, *Dr. Krăstiu Rakovski. Dopълnenie kăm avtobiografiata mu*, Sofia, 1988, p. 120-122.

¹³² *Ibidem*, p. 85.

¹³³ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 83.

În anii 1920-1921, România, Cehoslovacia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven au desăvârșit un sistem de alianțe, cunoscut sub denumirea Mica Înțelegere sau Mica Antantă, organ politic defensiv, îndreptat împotriva politicii revizioniste maghiare.¹³⁴ În opinia lui Take Ionescu, unul dintre artizanii noii organizații politice, „Mica Înțelegere este esențialmente o operă de pace.”¹³⁵ Mica Înțelegere va juca un rol important în politica europeană în anii interbelici. Reacția Bulgariei față de România, la constituirea Micii Antante, este abordată de Antonina Kuzmanova. După Primul Război Mondial - apreciază cercetătoarea bulgară - România năzuiește să-și păstreze *statu-quo*. Atât România, cât și Iugoslavia, și Cehoslovacia, primiseră teritorii din fostul Imperiu Austro-Ungar. Pentru toate cele trei state revizuirea Tratatului de Trianon în favoarea Ungariei însemna pierderea teritoriilor. În cadrul Micii Înțelegeri, România căuta garanții suplimentare și pentru frontiera sa cu Bulgaria. Acestui țel trebuia să servească alianța româno-iugoslavă, care era asemănătoare din punctul de vedere al conținutului, cu cele româno-cehoslovace și cehoslovace-iugoslave, cu singura deosebire că cele două țări se obligă, în caz de atac, nu numai din partea Ungariei, ci și a Bulgariei, să contribuie la apărarea părții atacate (art.1). În același timp, convenția prevedea ca Bucureștiul și Belgradul să-și coordoneze problemele de politică externă în legătură cu relațiile atât cu Ungaria, cât și cu Bulgaria (art. 4).¹³⁶

La rândul său, Acad. Ilcio Dimitrov caracterizează sondajele diplomației franceze din anii 1920-1921, în vederea aderării Bulgariei la Mica Înțelegere, ca fiind fără vlagă, Franța complăcându-se în a accepta decizia oamenilor politici ai Micii Antante că primirea Bulgariei în alianță e „prematură”.¹³⁷ În cadrul planurilor politice franceze, Bulgaria avea o importanță secundară, includerea Bulgariei în sistemul de alianțe francez împreună cu celelalte state învinse, precum Ungaria și Austria, era de dorit, însă Tratatul de la Neuilly crease disensiuni adânci între Bulgaria și vecini, așa că Franța nu avea niciun interes, deocamdată, să indisponă România și Iugoslavia, intrate în sfera ei de influență, cu un potențial militar și politic mult mai important decât al Bulgariei. Unii cercetători bulgari au lansat teza sentimentului de teamă a României, care nu își

¹³⁴ Pentru evoluția negocierilor dintre România, Cehoslovacia și Iugoslavia, prevederile și semnarea tratatelor a se vedea: Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1968; Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei. 1920-1938*, București, 1979.

¹³⁵ Take Ionescu, *Mica Înțelegere*, București, 1921, p. 2.

¹³⁶ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 64-65.

¹³⁷ Ilcio Dimitrov, *Frenskata diplomația i upravljenieto na BZNS*, în Al. Stamboliiski. *Jivot, delo, zaveti*. Sofia, 1980.

dorea o apropiere bulgaro-iugoslavă. Apropierea de Iugoslavia se afla printre prioritățile politicii lui Stamboliiski, lucru realizat prin acordul de la Niș, din 23 martie 1923.¹³⁸ În timpul întrevederii cu ministrul român de la Sofia, Langa Rășcanu, după ce face elogiul prieteniei româno-bulgare, Stamboliiski își manifestă nemulțumirea față de încheierea Micii Înțelegeri; ca răspuns, Langa Rășcanu scoate în evidență caracterul defensiv al alianței. În cadrul aceleiași întrevederi, de la 23 iunie 1921, au mai fost abordate problema școlilor și bisericilor din Dobrogea, cât și a bandelor de comitagii împotriva cărora Stamboliiski promite măsuri severe.

Politica externă promovată de Stamboliiski a fost în permanență criticată de dușmanii politici ai cabinetului agrarian. Motivul populist invocat era că Bulgaria nu ar fi tras niciun folos. Având în vedere situația în care se afla Bulgaria, îngenunchiată în urma celor două catastrofe naționale, obiectivul prioritar al politicii de atunci nu putea fi altul decât revizuirea Tratatului de la Neuilly prin mijloace pașnice. Neutralitatea și neangajarea erau considerate trasăturile esențiale ale politicii promovate de Stamboliiski. În timpul guvernării BZNS a fost pusă temelia pe care toate cabinetele bulgare, până la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, și-au construit edificiul politicii externe. Cu toate acestea, următoarele guverne nu au reușit să continue linia politică agrariană, cu aceeași clarviziune și în același ritm ca al debutului promițător inițiat de Stamboliiski. La 9 iunie 1923 începe puciul condus de generalul Rusev. Marea burghezie, detașamentele fasciste, armata, având asentimentul țarului Boris al III-lea, răstoarnă guvernul agrarian. Miniștrii agrarieni sunt arestați, adepții lui Stamboliiski închiși și uciși, răscoalele reprimăte peste tot în țară, iar primul-ministru, care se afla la izbucnirea puciului la vila sa de la Slavovița, satul natal, cu toată împotrivirea îndârjită, pe care o opune, este capturat, torturat cumplit și omorât. Prim-ministru devine extremistul Alexandăr Ţankov.¹³⁹ La auzul știrii răsturnării lui Stamboliiski, regele

¹³⁸ Vezi în legătură cu această problemă: M.Kumanov, *Niškata spogodba ot 1923*. –Vekove, 1972, kn.5. M. Kumanov, *Bălgaro-iugoslavskite otnoşenia v nacialoto na 20-te godini na XX vek*, în *Bălgaria v sveta ot drevnosta do naşi dni*, Sofia, 1980; Z.Miceva, *Malkata Antanta i bălgaro-iugoslavskite otnoşenia (1920-1938)*, în *Velikite sili v novo i nai-novo vreme*, Sofia, 1985.

¹³⁹ Aleksandăr Ţalov Ţankov (1879-1959). Născut la Oreahovo. Învăță în orașul natal și în Elveția. În 1900, termină liceul cu profil clasic la Ruse. Datorită legăturilor cu social-democrații și participării la demonstrațiile antirusești din 1902, este exmatriculat de la Universitate, unde studia Dreptul. Licențiat în Drept în 1904 cu specializări în economie politică și științe politice la Munchen și Berlin până în 1907. Revenit în țară este angajat la Banca Națională a Bulgariei, membru în Asociația economică bulgară, din inițiativa sa ia naștere revista “Analiza bancară”.

României a exclamat „Stamboliiski era persoana pe care, măcar, ne puteam bizui.”¹⁴⁰

Lovitura militară de stat de la 9 iunie 1923 nu a făcut decât să agraveze criza prin care trecea Bulgaria și să schimbe cursul politicii externe promovat de cabinetul precedent, fapt care s-a reflectat și asupra relațiilor româno-bulgare, îndeosebi asupra problemei Dobrogei. Guvernul profesorului Aleksandăr Ţankov a dus o politică forte, de teroare și represiune împotriva agrarienilor și comuniștilor. Mii de oameni au fost arestați, condamnați sau asasinați. Primul guvern al Înțelegerii, Înțelegerea Populară, a fost dominat de violențe, punctul culminant constituindu-l înăbușirea în sânge a insurecției comuniste din septembrie 1923. Clasa muncitoare și partidele comuniste din diferite țări, inclusiv cel din România, și-au manifestat solidaritatea față de mișcarea curajoasă a proletariatului bulgar. Guvernul Ţankov a întezit teroarea, a abolit legea zilei de muncă de 8 ore, a suprimat libertățile cetățenești și a scos în afara legii Partidul Comunist și organizațiile sale, prin legea Despre apărarea statului din ianuarie 1924. De remarcat că tot în 1924 România și Iugoslavia fac mișcări asemănătoare, pun în afara legii partidele comuniste: România la 3 aprilie 1924, iar Iugoslavia la 3 decembrie 1924.

Analizând atitudinea statelor vecine față de instaurarea guvernului pucist, istoriografia bulgară consemnează că „România a fost prima, care a

Din 1919 profesor și rector al Universității din Sofia și membru corespondent al Academiei Bulgare. Susține unele reforme ale guvernului agrarian, dar se declară împotriva încercării de privatizare a proprietății. În octombrie 1921 fondează Comitetul Înțelegerii Populare, iar din mai 1922 este președintele Înțelegerii. Aleksandăr Ţankov face legătura între unii oameni politici de dreapta și Liga Militară care pregătește lovitura de stat împotriva cabinetului agrarian. După lovitura de stat din 9 iunie 1923, Ţankov se află în fruntea guvernului format din Înțelegerea Populară și militari. Sub presiunea sa și a militarilor, în august 1923 ia ființă un nou partid politic, Înțelegerea Democratică, care conduce țara și în a cărei componență intră prin constrângere și partidele Blocului Constituțional. Ca prim-ministru, Ţankov are merite importante în refacerea economiei bulgare și legislației sociale, dar politica forte pe care o promovează duc la eroziunea Înțelegerii Democratice și demisia cabinetului de la 4 ianuarie 1926. În mai 1930, Ţankov este ministru Învățământului în cabinetul lui Andrei Liapcev. După răsturnarea Înțelegerii Democratice de la conducere în iunie 1931, Ţankov organizează alegeri împotriva lui Liapcev și scindează partidul formând Mișcarea socială populară, care copiază și promovează idei și acțiuni fasciste. După desființarea partidelor în 1934, se declară împotriva regimului autoritar al lui Boris al-III-lea. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial este adeptul ralierei Bulgariei la Germania, dar se declară împotriva deportării evreilor. În septembrie 1944 pleacă în Austria de unde conduce un guvern în exil. În 1949 emigrează în Argentina, unde își scrie memoriile „Bulgaria în vremuri de furtună. Amintiri”, unde și moare.

¹⁴⁰ Apud Ilcio Dimitrov, *Bălgaria v evropeiskata politika sled Părvata svetovna voina*, în Ilcio Dimitrov, *Bălgaria na Balcanite i v Evropa*, Sofia, 1980, p.45.

recunoscut guvernul complotist.”¹⁴¹ Declarații tăioase la adresa cabinetului fascist au venit doar din partea liderilor țărăniști, I. Mihalache și N. Lupu. Guvernul român a întărit paza pe Dunăre spre a împiedica trecerea inamicilor regimului instaurat la Sofia, iar pe cei care reușiseră să se strecoare i-a băgat după gratii.¹⁴² Potrivit istoriografiei române, mulți fruntași și simpatizanți ai agrarienilor au reușit să se refugieze în România, printre care și Alexandr Obbov.¹⁴³ Tot în România și-a găsit adăpost în 1922, în urma conflictelor cu BZNS, și marele bancher Atanas Burov, viitorul ministru de Externe în următorul cabinet al Înțelegerii (Înțelegeria Națională).

Diametral opusă a fost reacția Iugoslaviei, care a interpretat evenimentul din iunie 1923 ca o lovitură dată Tratatului de la Neuilly și a înțelegerii de la Niș.¹⁴⁴ La granița bulgaro-iugoslavă au fost concentrate forțe armate în așteptarea ordinului de a invada Bulgaria.¹⁴⁵ Cercetătoarea bulgară, Antonina Kuzmanova, remarcă faptul că purtarea amenințătoare a Iugoslaviei i-a dat posibilitatea României să joace rolul de protectoare a Bulgariei. Grecia, la rândul său, nu era de acord cu dușmănia fățișă a Iugoslaviei. Franța recomandă, de asemenea, moderație Belgradului. Iugoslavia a propus statelor din Mica Antanta să trimită o notă comună de protest guvernului de la Sofia, dar România și-a manifestat rezerva și ideea protestului colectiv a căzut. La Conferința miniștrilor de Externe ai țărilor Micii Înțelegeri (I.G. Duca, E. Beneș, M. Nincici) desfășurată la Sinaia (28-30 iulie), datorită atitudinii temperate a României a prevalat atitudinea favorabilă a guvernului român față de noua putere de la Sofia și a fost adoptată o rezoluție în discordanță cu punctul de vedere sârbesc. Se specifica faptul că Mica Înțelegere nu are niciun fel de motiv să aibă o atitudine dușmănoasă față de Bulgaria¹⁴⁶, iar ministrul de Externe I.G. Duca sublinia că lovitura de stat e un eveniment bulgar „pur intern”, iar guvernul prof. Al. Ţankov nu încalcă tratatele de pace.¹⁴⁷ La Conferința de la Sinaia însă rolul României nu s-a rezumat numai la atât, pe agenda de lucru obiectivele erau: viitoarele relații interbalcanice, realizarea unei

¹⁴¹ G. Stefanov, *Mejdunarodni vliania za fašistkija prevrat na 9 iuni 1923*, în *Godišnik na Sofijskija Universitet*, Iuridiceski fakultet. Vol.54, kn. II, p.329-400.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne (1922-1926)*, București, 1981, p. 193.

¹⁴⁴ Dimităr Kosev, *op.cit.*, p. 403.

¹⁴⁵ Vezi pentru amănunte, M.Kumanov, *Devetoiunskiati prevrat prez 1923* în *Vekove*, 1973, №5, p.43-44; Z. Miceva, *Malkata Antanta i bălgaro-iugoslavskite*, p.208-209.

¹⁴⁶ M. Kumanov, *op.cit.*, p. 47-49.

¹⁴⁷ G. Stefanov, *op.cit.*, p. 330.

noi alințe balcanice, în componența căreia să intre Turcia, Grecia, Iugoslavia și România. Astfel, în pofida atitudinii pacifiste și conciliante, clarifică situația creată A. Kuzmanova, „diplomația română, care zgomotos salutase puciul de la 9 iunie și întinsese o mână să-i salveze pe complotiști, cu cealaltă țesea, în culise, combinații secrete, pentru a sufoca Bulgaria, în întregime și pentru totdeauna, în cercul de fier al vecinilor care se aliaseră împotriva ei.”¹⁴⁸ În opinia aceleiași cercetătoare, atitudinea prietenoasă a României avea și alte cauze: în locul unui guvern agrarian în relații bune cu bolșevicii se instaurase unul burghezo-militar antisovietic, dușman de moarte al comuniștilor, ceea ce însemna sfârșitul cochetăriei Bulgariei cu Rusia Sovietică, sfârșitul încercuirii din sud și est a României și a presiunii de a i se lua Basarabia și Dobrogea. Alt motiv de satisfacție pentru România era că se întrerupea cursul ascendent al apropierii bulgaro-iugoslave promovat de Stamboliiski.¹⁴⁹ La data de 8 februarie 1924, ministrul plenipotențiar al Iugoslaviei la București, Vintrovici, îi scria lui Nincici: „Simpatiile României, fără îndoială, sunt îndreptate spre bulgari, în fiecare zi devine din ce în ce mai clar că românii s-au bucurat de căderea lui Stamboliiski, doar pentru că se temeau de planurile sale de apropiere cu noi.”¹⁵⁰

În spatele paravanului bunăvoinței arătate guvernului Țankov, România a putut nestingherită să-și realizeze politica de românizare în Dobrogea. Guvernul bulgar era prea ocupat să-și consolideze situația în interior și să fie recunoscut în afară, ca să se împotrivescă politicii române de asimilare și deznaționalizare a bulgarilor din Dobrogea de Sud¹⁵¹, sintetizează Antonina Kuzmanova.

Obiectivele prioritare ale politicii externe bulgare, în timpul guvernării lui Țankov, erau: anularea treptată a clauzelor militare impuse de Tratatul de la Neuilly, mărirea forțelor armate și reintroducerea serviciului militar obligatoriu.¹⁵² Pentru a-și realiza scopul, guvernul pucist a folosit ca pretext insurecția condusă de Partidul Comunist, de la 23 septembrie 1923, atentatul sângeros din biserica „Sfânta Sofia” și incursiunile bandelor înarmate de la granițele cu Iugoslavia și România. O armată permanentă era pretextul invocat de guvernul bulgar pentru menținerea „ordinii interioare” și împotriva

¹⁴⁸ A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 93.

¹⁴⁹ *Ibidem.*

¹⁵⁰ K. Pencikov, *Novoizdireni iugoslavski dokumenti*, Sofia, p. 109.

¹⁵¹ A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 93.

¹⁵² Ilcio Dimitrov, *Bălgaro-italianski...*, p. 78.

amenințării „pericolului bolșevic”. În timpul vizitelor oficiale de la București și Belgrad, din luna decembrie a anului 1924, ale lui Al. Țankov, i s-a dat de înțeles, categoric, că nu se va permite reînarmarea Bulgariei. La Conferința Micii Antante, întrunită la Sinaia (9-11 mai 1925), a fost analizată situația internațională, „mai puțin satisfăcătoare ca oricând”. Pentru prima dată, la întrevvederea statelor Micii Înțelegeri a participat un observator din partea Bulgariei, Grigor Vasiliev. Cehoslovacia, România și Iugoslavia au declarat clar că susțin regimul bulgar, dar sunt împotriva creșterii suplimentare a efectivelor militare întreprinsă de guvernul bulgar, cât și a introducerii serviciului militar obligatoriu.¹⁵³ Călătoria diplomatică efectuată de ministrul de Externe, Kalfov, care a inclus în itinerariul său și Bucureștiul (30 iunie-1 iulie) nu a avut efectul scontat. Astfel, la 4 iunie Țankov a anunțat efectuarea demobilizării.

Relațiile bilaterale româno-bulgare în anii primului guvern al Înțelegerii, nu se pot lăuda cu nicio realizare notabilă. Potrivit istoriografiei bulgare, frazeologia goală și populistă era cea care domina raporturile între cele două state vecine. În mai multe rânduri, ministrul de Externe bulgar a mulțumit României pentru poziția adoptată. De la tribuna Parlamentului bulgar, la 6 februarie 1924, Kalfov făcea elogiul relațiilor româno-bulgare: „Relațiile noastre cu vecinii din nord sunt bune, aprecia șeful diplomației bulgare. În multe din chestiunile vitale, interesele celor două țări sunt identice. „Cercurile conducătoare române răspund și ele gesturilor de curtoazie bulgare. Presa de o parte și de cealaltă a Dunării este la unison cu repertoriul politicianilor. Dobrogea apare destul de rar menționată în pofida dușmăniei din 1913, cât și a problemei nesoluționate a bandelor de comitagii. Au avut loc manifestări de prietenie româno-bulgare, vizite pe bază de reciprocitate ale primarilor, directorilor de licee, studenți, preoți; a fost sfințită biserica română de la Sofia în prezența multor personalități române și bulgare și a mitropolitului bulgar Stefan.¹⁵⁴ Conducerea de la Ruse vizitează Giurgiu, pentru schimb de experiență, studenți români efectuează o excursie în zona Vidinului, ministrul bulgar al Agriculturii efectuează o vizită de lucru la Iași, guvernul bulgar ia hotărârea să fie transportate cu o reducere de 50% osemintele ostașilor români care au căzut la datorie în timpul Războiului de Independență din 1877, pe pământul Bulgariei. La 19 aprilie 1924, la București au fost semnate primele

¹⁵³ A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 96.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 97.

acorduri între cele două state, după semnarea Tratatului de pace de la Neuilly, o Convenție juridică și o Convenție de extrădare a infractorilor între România și Bulgaria.¹⁵⁵

Prima vizită oficială în România, la finele anului 1924 (29-31 decembrie) a primului ministru al Bulgariei, Alexandăr Ţankov, nu a contribuit la îmbunătățirea efectivă a relațiilor româno-bulgare și soluționarea problemelor populației bulgare din Dobrogea de Sud. Înainte de vizita de la București, Comitetul executiv al Organizației dobrogene i-a prezentat lui Ţankov o expunere în care erau abordate toate problemele care îi îngrijorau pe bulgarii dobrogeni: soarta școlilor și bisericilor bulgare, problema acordării cetățeniei române, legea agrară.¹⁵⁶ Întocmai ca predecesorul său, Ţankov a fost invitat de regele Ferdinand și regina Maria la Sinaia, a vizitat școli bulgare, s-a întâlnit cu membrii comunității „Bratstvo” din București.

Singura schimbare, pe care a adus-o noul an 1925 în cadrul tratativelor româno-bulgare a fost schimbarea sediului. De la București, lucrările comisiei mixte româno-bulgare, cu privire la problemele în suspensie, s-au mutat la Sofia, iar șeful comisiei române a fost numit Grigore Bilciurescu, ministrul român la Sofia. Lucrările comisiei mixte româno-bulgare au început să se desfășoare cu regularitate însă numai după o săptămână de la începutul tratativelor, ministrul plenipotențiar al Bulgariei la București, gen. Ficev, își manifesta nemulțumirea în legătură cu ritmul nesatisfăcător al soluționării problemelor sechestrului pus pe averile bulgare și al acordării cetățeniei române. La rândul său, ministrul de Externe român, I.G. Duca, ar fi rămas „pasămite uluit” la auzul știrii că numai în Dobrici comisia a refuzat la aproape 4000 de persoane cetățenia română.¹⁵⁷ Bazându-și afirmația pe documente diplomatice iugoslave inedite, istoricul K. Pencikov redă următoarea discuție între Bilciurescu și Rachici, ministrul iugoslav la Sofia, căruia diplomatul român i-ar fi mărturisit „Noi știm că nu putem asimila elementul bulgar, de aceea căutăm să curățăm Dobrogea de bulgari.”¹⁵⁸ „În această atmosferă au început noile tratative româno-bulgare. Cu siguranță ca se vor finaliza ca primele - sceptic face bilanțul diplomatul iugoslav - fără un rezultat, fără o soluționare, care ar putea mulțumi pe bulgari. În orice caz, conchide Rachici,

¹⁵⁵ *Istoria na Bălgaria...*, p. 372.

¹⁵⁶ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 100.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 97.

¹⁵⁸ K. Pencikov, *Novoizdireni iugoslavski dokumenti...*, p. 100.

problema cetățeniei și a proprietății în Dobrogea, mult timp încă vor face să eșueze o apropiere româno-bulgară.”¹⁵⁹

Naționalismul lui Țankov nu era agreat în Europa. De altfel, nici relațiile cu vecinii balcanici nu au cunoscut vreo ameliorare, factorii de decizie ai țărilor vecine evitau contactele cu oamenii politici bulgari, care au trebuit să suporte tot felul de umilințe. Ca exemplu poate fi amintit episodul cu ministrul de Externe turc, Aras, care în trecere prin Bulgaria, ca să se eschiveze de la o întrevedere cu primul-ministru Țankov, care venise special la gara din Sofia, a făcut pe adormitul în tren.¹⁶⁰ Nu este singurul afront suportat de Bulgaria. În ianuarie 1934, Titulescu s-a îmbolnăvit subit evitând întâlnirea cu Boris III, de îndată ce țarul a trecut Dunărea, Titulescu sănătos a pornit spre Atena.¹⁶¹ În vederea unei contrabalansări, interesante sunt amintirile lui Alexandr Țankov¹⁶², redactate în exil, la Buenos Aires, unde se găsesc referiri și la politica României promovată în Balcani și problema Dobrogei. La fel de prețioasă este și arhiva personală a lui Kimon Gheorghiev¹⁶³, una dintre cele mai marcante personalități politice și militare bulgare din prima jumătate a secolului XX, adversarul ideii de aliere a Bulgariei la Germania nazistă.

Opoziția unor cercuri conducătoare, sprijinite de intervenția activă a țarului, împotriva cabinetului Țankov, duc la răsturnarea guvernului și formarea unui nou cabinet din aripa moderată a Înțelegerii, la începutul anului 1926. Țarul Boris al III-lea îl numește ca prim-ministru pe Andrei Liapcev¹⁶⁴, care timp de 5 ani aduce o relativă stabilitate, ordine și liberalizare în țară, iar

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Istoria na Bălgaria (681-1960)*, p. 400.

¹⁶¹ Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, București, 2006, p.141.

¹⁶² Aleksandăr Țankov, *Bălgaria v burno vreme. Spomeni*, Sofia, 1999.

¹⁶³ *Iz lichnia arhiv na Kimon Gheorghiev*, Sofia, 2005.

¹⁶⁴ Andrei Tasev Liapcev (1866-1933). Născut la Resen, Macedonia. Învăță la Bitolia și Salonic, termină liceul la Plovdiv, unde participă activ la Unirea din 1885. Studiază științe economice la Zurich și Berlin, își ia licența la Paris. După ce se întoarce în țară lucrează în Ministerul Finanțelor. Este unul dintre fondatorii și conducătorii Comitetului suprem macedonean și redactor-șef al publicațiilor editate de Comitet de la sfârșitul secolului XIX. Membru în conducerea Partidului Democratic. În câteva rânduri deputat. Ministru al Comerțului și Agriculturii, Ministru al Finanțelor. Se declară împotriva aderării Bulgariei la blocul Puterilor Centrale în timpul Primului Război Mondial. Șeful delegației bulgare la semnarea armistițiului cu Antanta la Salonic. Principalul inițiator al abdicării țarului Ferdinand în octombrie 1918. Adversar al guvernării agrariene pentru care este arestat și condamnat în septembrie 1922. Din 4 aprilie 1926 conduce noul cabinet al Înțelegerii Democratice și este ministru de Interne. Are contribuții importante la normalizarea situației țării, stabilizarea valutei, economiei, soluționarea problemei deosebit de grea a așezării și împrumutării celor 300 000 emigranți pentru care a obținut un împrumut extern în 1926.

ministru de Externe e Atanas Burov. Înțelegerea Națională urmărește să-și consolideze puterea printr-o politică mai flexibilă și mai cumpătată. În perioada celui de-al doilea guvern al Înțelegerii, relațiile politico-diplomatice româno-bulgare trec printr-o perioadă agitată marcată de oscilații. Șeful diplomației bulgare, marele bancher Atanas Burov, care în timpul guvernării agrarienilor s-a refugiat în România, căuta să mențină relații cordiale cu România. La 6 ianuarie 1926, Atanas Burov a avut o întrevedere cu Grigore Bilciurescu. La 26 decembrie 1926, câteva zile mai târziu după declarația țarului Boris III că Bulgaria întreține relații bune cu toate statele, șeful diplomației bulgare relevă în fața lui Bilciurescu posibilitatea guvernului bulgar de a ameliora statutul românilor din Timoc, sub aspect cultural-religios. În luna aprilie a anului 1927, cu prilejul vizitei unor ziariști români în Bulgaria, ministrul de Externe bulgar definește relațiile cu România ca fiind amicale, iar în luna mai a aceluiași an, Atanas Burov exprimă recunoștința țării sale în legătură cu aportul României la Eliberarea Bulgariei în 1878.¹⁶⁵ În iulie 1927, într-o declarație făcută ziarului „Demokraticeski sgovor”/”Înțelegerea democratică”, Atanas Burov scoate în evidență relațiile cordiale cu vecinii, în pofida divergențelor dintre ei.¹⁶⁶ Declarațiile de prietenie și omagiile exprimate de Burov au avut și alt substrat. În 1927, prioritatea politicii externe a guvernului de la Sofia consta în abolirea controlului militar aliat, ceea ce presupunea de la sine necesitatea îmbunătățirii raporturilor cu vecinii. În august 1928, șeful diplomației bulgare declara „Noi dorim să trăim în pace și prietenie cu România și nu avem pretenții teritoriale față de ea, deși partea cea mai înfloritoare a Bulgariei a fost abandonată României.”¹⁶⁷

Toate aceste gesturi de curtoazie diplomatică sunt doar de suprafață, pentru că evenimentele violente din Dobrogea de Sud, represaliile dure ale autorităților române de la Staro Selo, actele teroriste ale comitagiilor, incidentele între aromâni și bulgari, politica de sprijinire morală și financiară a organizațiilor iredentiste bulgare de către primul-ministru, macedoneanul Liapcev, trasează coordonatele reale ale raporturilor româno-bulgare în perioada 1926-1931. În linii generale, politica bazată pe nesinceritate și inducere în eroare a fost constanta relațiilor româno-bulgare interbelice.

¹⁶⁵ Maria Mateeva, Hristo Tepavicharov, *Diplomaticeskite otnoşenia na Bălgaria...* p. 236.

¹⁶⁶ *Demokraticeski Sgovor*, 9 iulie 1927.

¹⁶⁷ Blagovest Niagulov, *La question de la Dobroudja dans la context de la politique étrangere de la Bulgarie (1926-1931)*, în *Bulgarien Historical Review*, nr. 1/1990, p. 8.

Anul 1926 este considerat de istoricii bulgari care au cercetat problema dobrogeană ca un an fatal pentru bulgarii sud-dobrogeni, care a culminat cu masacrul de la Staro Selo. Analizând evenimentele premergătoare tragediei de la 6 iulie 1926, din satul silistrean Staro Selo, istoricii Iv. Gheorghiev, P. Todorov și Antonina Kuzmanova ajung la concluzia că „imediat după venirea la putere a generalului Averescu, jandarmeria și bandele organizate de coloniști au supus populația bulgară la o adevărată teroare. Numai în prima jumătate a lunii mai au fost arestați 80 de persoane din care 25 omorâți.”¹⁶⁸ Satele de la graniță, din regiunea Silistra, au avut cel mai mult de suferit. Potrivit afirmației lui I. Penakov, la 26 mai 1926, șeful Partidului Țărănesc, dr. Nicolae Lupu, a declarat în Parlament: „Prefectul de Silistra e un adevărat bandit.”¹⁶⁹ Nici după o lună de la această declarație, consemnează istoriografia bulgară, în regiunea Silistra jandarmeria a pus la cale o dramă îngrozitoare. Au fost arestați 200 de bulgari din satele de la graniță; 47 dintre ei, din satul silistrean Staro Selo, au fost omorâți bestial și fără judecată.¹⁷⁰

După tragedia din satul silistrean, care a încordat la maxim relațiile româno-bulgare, la 15 iulie 1926, Atanas Burov a trimis o circulară către legațiile bulgare de la Paris, Londra, Berna, Bruxelles și Praga, în care își exprima teama „că scopul urmărit de români este de a alunga populația bulgară din zona de graniță spre a coloniza regiunea cu cuțovlahi. Prin urmare, s-au înmulțit asasinatelor în masă, bulgarii sunt cuprinși de panică și numărul refugiaților din Dobrogea în permanență crește.”¹⁷¹ A apărut și o broșură în franceză „La tragedie de Staro-selo” cu un impact puternic asupra opiniei publice europene.

„Pentru a contracara acțiunile bulgare – sunt de părere A. Kuzmanova și P. Todorov – cercurile conducătoare române și-au pus în joc toată priceperea pentru a transfera vina masacrului înfăptuit de români pe seama comitagiiilor bulgari. În acest scop, diplomația română a găsit numitor comun cu Atena și, mai ales, cu Belgradul. Numai la o săptămână după baia de sânge de la Staro Selo, la 11 iulie, Sofia a primit o notă colectivă (a treia, după cele din aprilie 1921 și iunie 1922) de la guvernele Iugoslaviei, României și Greciei, în care se cerea pe un ton amenințător să fie luate cele mai severe măsuri împotriva

¹⁶⁸ Iv. Gheorghiev, *op.cit.*, p.126.

¹⁶⁹ I. Penakov, *La minorite bulgare dans la Dobrudja du Sud*, Sofia, 1931, p.15.

¹⁷⁰ Petăr Todorov, *Etnodemografski projesi v Iujna Dobrogea*, în *Dobrogea*, Vol.I, 1984, p. 25; vezi, de asemenea, *La tragedie de Staro selo*, Sofia, 1926.

¹⁷¹ *Ibidem*.

„bandelor” înarmate care pătrundeau în Macedonia și Dobrogea”.¹⁷² Guvernul bulgar prudent și consecvent politicii sale revizioniste pașnice, evitând complicațiile până la obținerea rezultatului final, răspunde notei colective, angajându-se să ia măsuri de ordin militar și juridic pentru a pune capăt acțiunilor încriminate în nota celor trei guverne însă, în același timp, demarează sondaje în Occident pentru sprijinirea unei dezbateri la Societatea Națiunilor privind problema comitațiilor, cât și a situației minorităților.¹⁷³

Problema minorităților generează noi momente de tensiune româno-bulgară. În 1927, guvernul român ridică problema vlahilor din zona Vidinului, problemă pe care guvernul bulgar o considera creată artificial pentru a distra atenția de la politica românească de deznaționalizare în Cadrilater. Antonina Kuzmanova, familiarizată cu politica interbelică românească, explică: „După Primul Război Mondial, pe lângă Fundația „Carol I”, a fost înființat Institutul de propagandă și protecție a românilor care trăiesc în afara granițelor țării. În 1920, când a luat ființă Consulatul român de la Ruse (în 1924, Consulatele de la Varna și Vidin) au fost întreprinse și primele acțiuni de cultivare a conștiinței naționale a populației valahe din zona Vidinului. Un rol important în această direcție, în anii '20, au avut Societățile „Dacia Aureliană”, „Timoceanul”, iar, mai apoi, „Timocul”¹⁷⁴. Cercetătoarea bulgară evidențiază că societatea „Dacia Aureliană” a trimis un memoriu la Societatea Națiunilor din numele a 100.000 de români timoceni, locuitori a 36 de comune românești, cerând drepturi culturale, religioase, școlare. Guvernul bulgar a dat un răspuns detaliat și a propus o anchetă neîntârziată a Societății Națiunilor atât pentru minoritatea vlahă, cât și cea bulgară din România. În opinia aceleiași cercetătoare, cererea Bulgariei a pus România într-o situație neplăcută.¹⁷⁵ Ceea ce a uitat să adauge Kuzmanova, dar menționează Constantin Iordan, este că mai apoi poliția bulgară a arestat pe unii dintre semnatarii memoriului.¹⁷⁶ Din nefericire, problema minorităților nu și-a găsit soluționarea nici în dezbaterile internaționale. Kuzmanova aprecia că Societatea Națiunilor s-a dovedit a fi neefectivă în ameliorarea situației bulgarilor din Dobrogea de Sud.¹⁷⁷

¹⁷² Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 112.

¹⁷³ Dimităr Kosev, *Vănșnata politika na Bălgaria pri upavlennieto na Andrei Liapcev (1926.1931)*, Sofia, 1995, p. 47.

¹⁷⁴ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 138.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁷⁶ Constantin Iordan, *Minorități entice...*, p. 44.

¹⁷⁷ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 139.

În mai 1928, ministrului bulgar la București, Svetoslav Pomenov, îi este prezentat protestul guvernului român față de regimul aplicat de statul bulgar aromânilor din regiunea Pirinului și dificultățile pe care le întâmpină macedoromânii care vor să emigreze.¹⁷⁸

Cele mai importante probleme în relațiile româno-bulgare nu au cunoscut aproape niciun fel de ameliorare. Tensiunile interetnice care mocneau și escaladau frecvent în Cadrilater nu și-au găsit soluționarea, ci au fost urmate de persecuții împotriva vlahiilor est-timoceni. În volumul de documente „Români timoceni” se evidențiază schimbarea etnodemografică, care are loc pe valea Timocului bulgăresc, asimilarea vlahilor și „bulgarizarea” zonei. Astfel, în localități curat românești precum Gulianți, Brest, Măgura sunt așezați mii de bulgari, cu precădere refugiați dobrogeni românofobi.¹⁷⁹

Problema sechestrului agravează, în plus, relațiile româno-bulgare. Istoricul Dimităr Kosev, în lucrarea sa dedicată politicii externe a guvernului Liapcev¹⁸⁰, consemnează că, la sfârșitul anului 1927, diplomația bulgară a cerut guvernului britanic să intervină pe lângă România pentru soluționarea ridicării sechestrului de pe bunurile bulgare. Conform documentelor diplomatice, nemulțumit de evoluția lucrurilor, de tergiversarea, amânarea ratificării cu un an și aplicarea acordului bilateral referitor la bunurile bulgare sechestrate în România, șeful diplomației bulgare, Atanas Burov, ar fi învinuit România în „incorectitudine” și ar fi calificat „purtarea guvernului român ca fiind „o rușine”¹⁸¹ Acordul a intrat în vigoare la 27 decembrie 1927 și prevedea restituirea bunurilor bulgare sechestrate în România contra sumei de 110 milioane lei. „În realitate, dezvăluie istoricul Petăr Todorov în studiul său „Relații agrare”, gospodăriile agricole au fost lichidate sau mai exact confiscate. Prin urmare nu se merita să ceri proprietăți sub 100 ha pentru că din suma lichidabilă nu ajungeai să plătești cheltuielile de proces și onorariul avocaților”¹⁸² În opinia aceluiași istoric, așa-zisa „comasație” a depozitat bulgarii sud-dobrogeni de pământurile cele mai fertile în schimbul cărora au

¹⁷⁸ Dimităr Kosev, *op.cit.*, p. 127.

¹⁷⁹ Gheorghe Zbucnea, Cezar Dobre, *Românii timoceni - documente*, București, 2005, Vol. II, p. 120-121, în legătură cu situația dificilă a vlahilor sud-dunăreni de văzut și cele două volume de documente: Adina Berciu, Maria Petre, „Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică”.

¹⁸⁰ Dimităr Kosev, *Vănșnata politika na Bălgaria pri upravlenieto na Andrei Liapcev 1926-1931*, 1995, p. 126.

¹⁸¹ *Cehoslovaški izvori...* vol. II, Sofia, 1987, p. 294.

¹⁸² P. Todorov, *Agrarnite otnoșeniata...* p. 164; vezi și amplul studiu al aceluiași autor, „Viața agrară” în *Istoria Dobrogei*, vol. IV, Veliko Târnovo, 2007.

primit terenuri neavantajoase. Concluzia autorului este că „în felul acesta, proprietatea funciară din Dobrogea de Sud a primit o nouă lovitură, plănuită cu iscusință și pusă în practică de autoritățile române.”¹⁸³

La 29 iunie 1931, în Bulgaria, se instaurează guvernul Blocului Național, a cărui prioritate în politica externă era apropierea de Iugoslavia. Relațiile cu România se înrăutățesc. Istoriografia bulgară apreciază că acest lucru s-a datorat venirii la putere a guvernului Iorga, susținător al cauzei aromânilor. La 7 septembrie 1931, într-un comunicat, Societatea „Dobrogea” arată că: „Pe zi ce trece, situația în Dobrogea devine din ce în ce mai alarmantă. Guvernul prof. Iorga a instaurat, în regiune, o teroare sistematică și inumană.”¹⁸⁴ În comunicat se făceau cunoscute toate tarele administrației române „furturi nerușinate săvârșite de jandarmi și alte autorități, răfuielei sângeroase cu bulgarii din partea aromânilor, teroare fără scrupule împotriva școlilor bulgare”¹⁸⁵ Toate aceste informații au fost trimise ministrului bulgar de la București pentru a le aduce la cunoștință lui Iorga, care însă nu l-a primit sub pretext că e ocupat. Nu a întârziat însă răspunsul lui Iorga, calificat de istoricii bulgari ca arogant: „Noi niciodată nu am provocat sau am fost de acord cu răfuielei sângeroase. În România nu există nici un fel de cuțovlah, denumire care mie îmi este total necunoscută.”¹⁸⁶

În direcția conturării unei imagini negative a României, denigrării administrației române din Cadrilater prin exagerarea abuzurilor comise și incompetenței funcționarilor, Antonina Kuzmanova găsește puncte de sprijin în scrierea pătimasă a generalului Ioan Vlădescu, „Cadrilaterul. Ce este și ce trebuie să fie. Colonizarea și naționalizarea lui” apărută în 1927, la Constanța, din care traduce ample pasaje, preluate mai apoi și de alți cercetători bulgari (P. Todorov, Bl. Niagulov, Stoicio Grănciarov care le valorifică în *Tratatul de istorie modernă a Bulgariei*, 2006). „Ce este Cadrilaterul? – generalul Vlădescu, comandantul Diviziei IX din Dobrogea de Sud, bun cunoscător al realității dobrogene, dă următorul răspuns: – O realitate tristă, dar adevărată. Cadrilaterul doar cu numele este al nostru, pentru că inima, sufletul și sentimentele aparțin Bulgariei.”¹⁸⁷ Cu aceeași sinceritate, remarcă Kuzmanova, generalul român se confesează : „Peste tot se aude doar grai bulgăresc și peste tot vezi doar bulgari.

¹⁸³ *Ibidem.*

¹⁸⁴ Apud. A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 131.

¹⁸⁵ *Ibidem.*

¹⁸⁶ *Ibidem.*

¹⁸⁷ Apud. Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 109.

Și cum ar putea bulgarii să nu creadă că stăpânirea noastră e vremelnică, cum să nu se împotrivescă și să nu comploteze împotriva noastră, când ei sunt în mediul lor, iar românii s-au așezat pe pământul strămoșilor lor.”¹⁸⁸ Despre aparatul administrativ românesc, autorul constată cu mâhnire că „unii dintre funcționari nu au habar ce fac, alții consideră ca o pedeapsă trimiterea lor aici, iar cei mai mulți au venit cu alt scop.”¹⁸⁹ (aici intervine cercetătoare bulgară, care explică scopul venirii a celei de-a treia categorii de funcționari – căpătuiala). În opinia generalului Vlădescu, toți românii se simt străini acolo, exemplificând cu comitagi: „Comitagiul găsește peste tot adăpost, iar soldatul român pretutindeni este singur și nedorit.”¹⁹⁰ Cercetătoarea bulgară remarcă cu admirație că generalul român a avut bărbăția să mărturisească: „colonizarea a adus noi și nenumărate constrângeri și suferințe populației bulgare”, iar „relațiile dintre coloniști și localnici sunt lipsite de orice înțelegere, singurele elemente de contact fiind cuțitul și bâta”¹⁹¹ și adaugă că aceasta este, de fapt, și sentința dată politicii promovată de guvernul român în Cadrilater.

După un număr de ani, diplomatul român Vasile Stoica, într-o convorbire cu Gheorghe Kiosseivanov (care deținuse postul de ministru plenipotențiar la București, în perioada 1931-1933), îi atrage atenția primului-ministru bulgar că se înșeală în privința atitudinii unor români față de Dobrogea de Sud. „Dacă ici și acolo s-au putut ivi unii care au exprimat păreri defavorabile despre anexarea Dobrogei de Sud - este categoric Vasile Stoica - aceștia au fost oameni fără nicio răspundere, ori au făcut-o dintr-o exagerată politețe față de interlocutorii lor bulgari.”¹⁹²

Potrivit opiniei unor cercetători bulgari, anii 1924 și 1925 au reprezentat perioada în care s-au trasat liniile politicii de românizare (sintagmă des folosită în discursul istoriografiei bulgare) a Cadrilaterului, în direcțiile sale esențiale: agrară, de colonizare și culturală/învățământ.¹⁹³

Astfel, în 1921 a fost adoptată reforma agrară care a consolidat și extins sfera de cuprindere a proprietății țărănești. După părerea unor cunoscători avizați ai problemei precum Gh. Ionescu-Șișești și N. Cornățeanu, reforma agrară din România „nu a făcut deosebire între țărani din punct de vedere

¹⁸⁸ *Ibidem.*

¹⁸⁹ *Ibidem.*

¹⁹⁰ *Ibidem.*

¹⁹¹ *Ibidem*, p.110.

¹⁹² Apud. Maria Costa, *Relații politico-diplomatice româno-bulgare. 1938-1940*, Cluj-Napoca, 2010.

¹⁹³ A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 98.

etnic.”¹⁹⁴ Fără a lua în considerare datele de statistică, cercetătorii bulgari care au abordat tema aplicării legii agrare în Dobrogea de Sud își construiesc teza folosind dovezi adiacente. Antonina Kuzmanova citează rapoartele ministrului iugoslav la Sofia, Milan Rachici, din acea perioadă. Milan Rachici raporta că „legile agrare vor afecta 8-10.000 de familii bulgare sau 60 – 70.000 de suflete. Toți acești oameni – trage semnalul de alarmă diplomatul iugoslav – dacă rămân fără pământ trebuie să emigreze din România și să treacă în Bulgaria, iar acest lucru va fi deosebit de neplăcut pentru Bulgaria, pentru că va scădea numărul bulgarilor din Dobrogea și va crește numărul refugiaților din Bulgaria...”¹⁹⁵ Cercetătoare bulgară, în dorința de a-și argumenta teza, face referiri la ziarul bucureștean „Lupta” din 22 iulie 1924, unde însuși autorul legii agrare din 1914 pentru Dobrogea de Sud, E. Zamfiroiu declara după primirea noii legi din 1924 că „trebuie să fie considerată o monstruozitate juridică.”¹⁹⁶

Indignarea și nemulțumirea bulgarilor dobrogeni față de noua lege agrară au fost înăbușite în mod brutal de forțele militare și de jandarmi, apare consemnat în Scurta istorie a Dobrogei.¹⁹⁷ Nu și-au atins scopul nici delegațiile dobrogenilor, nici nenumăratele lor expuneri și memorii adresate Legației bulgare din București și Ministerului de Externe bulgar. Șeful delegației române din cadrul comisiei mixte româno-bulgare îi declara reprezentantului diplomatic bulgar la București că guvernul român nu va face niciun fel de concesi privind legea agrară.¹⁹⁸

Cea de-a doua coordonată a politicii de românizare a Cadrilaterului consta în colonizarea masivă și organizată, începând din 1925, a aromânilor din Macedonia grecească, alături de militari și alți coloniști din România. Prin hotărârea Consiliului de Miniștri din 13 martie 1925 a fost aprobată colonizarea primelor familii de aromâni în Cadrilater. Primele familii ajung în noua patrie la 26 octombrie 1925, pe vaporul românesc „Iași”. Al doilea val de 100 de familii sosește în 1927, iar în anul următor vin alți 600 de coloniști din regiunea Pleasa. În timpul guvernării lui Vaida-Voevod, sosește un nou contingent de 450 de familii de aromâni la Constanța, ca mai apoi procesul să înregistreze o stagnare.

¹⁹⁴ G. Ionescu-Șișești, N. Cornățeanu, *La reforme agraire en Roumanie et ses consequences*, București, 1937.

¹⁹⁵ Apud. A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 98.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p.142.

¹⁹⁷ *Kratka istoria na Dobrogea*, p. 203-204.

¹⁹⁸ M. Kumanov, *op.cit.*, p. 17.

În perioada 1925-1932 s-au stabilit în Cadrilater, în județele Durostor și Caliacra, 6533 de familii aromâne.¹⁹⁹

Istoricul Petăr Todorov constată că, până în noiembrie 1928, sfârșitul guvernării național-liberalilor, în Dobrogea de Sud, au fost așezate 2157 de familii de aromâni, cei mai mulți în regiunea Silistra.²⁰⁰ Conform aprecierilor aceluiași istoric, avalanșa coloniștilor aromâni s-a revărsat în trei transporturi care au acostat în portul Kiustengea/Constanța la sfârșitul primăverii, în timpul verii și la începutul toamnei anului 1928.²⁰¹ Diferența față de colonizările precedente, remarcă istoricul bulgar, consta că valul de aromâni din 1928 s-a îndreptat și spre orașe. În raportul din 15 septembrie 1928, al Legației bulgare din București, se menționa că „știrile din Dobrogea de Sud din nou nu sunt îmbucurătoare. În regiunea Silistra, tântării care până acum se așezau doar la sate, în viitor vor fi colonizați chiar în orașul Silistra, în casele bulgarilor ale căror proprietăți sunt sechestrate.”²⁰² În raportul diplomatic se semnală că „Tântării continuau să facă tot felul de neobrazări – violuri, furturi de alimente, încasări de polițe deja plătite, în timp ce percepatorii adunau impozite de la proprietarii bulgari ale căror pământuri fuseseră deja luate.”²⁰³ În raportul citat mai apărea consemnat că „aromânii țineau cuvântări amenințătoare că vor lichida în curând tot ce e bulgar. Ei au început chiar să se bată între ei pentru că nu puteau să-și împartă prada, așa cum s-a întâmplat în satul Aidemir.”²⁰⁴

Colonizarea aromânilor a avut ca urmare constrângerea la emigrație a bulgarilor. P. Todorov evidențiază că au urmat emigrări masive din satele Staro Selo, Belița, Senovo, Denizler, dar în pofida acestui fapt numărul emigranților bulgari nu a fost așa de mare cum și-ar fi dorit autoritățile române. Explicația pe care o oferă istoricul bulgar este că șuvoiul refugiaților bulgari a început chiar să scadă în 1927-1928, datorită propagandei organizațiilor comuniste locale, Organizației Revoluționare Dobrogene și eforturilor depuse de diplomația bulgară de a întări și unifica rândurile bulgarilor dobrogeni.²⁰⁵

¹⁹⁹ Steriu Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și chestiunea Cadrilaterului*, București, 1927 ; Nicolae Cușa, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Constanța, 1990.

²⁰⁰ Petăr Todorov, *Etnodemografski projesi v Iujna Dobrogea ...* p. 19.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ *Ibidem* ; vezi, de asemenea, telegramele Asociației „Dobrogea” trimise ziarului „Dobrogea”, №71, 20 octombrie 1928.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ *Ibidem*, p.16.

Rezultatele proceselor etnodemografice din Dobrogea de Sud, analizate de P. Todorov în studiul său, se prezintă astfel: în 1910, din totalul de 282.007 locuitori, bulgarii sunt 134.355 (47,6%, iar românii – 6.348 (2,3%); în 1930, din 355.600 de locuitori, numărul bulgarilor este de 143.209 (37,9%), iar al românilor de 77.728 (20,5%); în 1940 (cu puțin timp înainte de retrocedarea Dobrogei de Sud Bulgariei) din totalul de 355.600 de locuitori, bulgarii reprezintă 156.600 (46,7%) iar românii – 94.000 (28,0%).²⁰⁶ „Acest lucru, concluzionează P. Todorov, confirmă teza bulgară că procesul de colonizare, eveniment premergător emigrării, nu s-a înfăptuit pe un loc gol, ci este legat de împingerea a zeci de mii de localnici, prin urmare schimbările etnice s-au înfăptuit forțat.”²⁰⁷

Istoricii bulgari P. Todorov, Antonina Kuzmanova, Blagovest Niagulov vin cu precizarea că „de regulă coloniștii erau cazații în casele bulgarilor, erau înarmați și încurajați de autoritățile române să fure lucruri de prin casă, produse, animale și, de asemenea, să atenteze la cinstea și viața bulgarilor”.²⁰⁸ Petăr Todorov, în studiul consacrat luptelor de eliberare a Dobrogei, face o paralelă între acțiunile organizației teroriste de extremă dreaptă a coloniștilor sud-dobrogeni „Acțiunea românească” și cetele organizate de guvernul sârb pentru a reprimă mișcarea bulgarilor macedoneni. Istoricului bulgar consideră că metodele de reprimare folosite împotriva bulgarilor sud-dobrogeni și, respectiv, macedoneni erau asemănătoare. Organizațiile amintite frecvent recurgeau la violență, inclusiv asasinate, cu consimțământul și sprijinul autorităților.²⁰⁹ La rândul său, Antonina Kuzmanova impresionează cititorul bulgar cu alte dovezi din presa românească din 1925, din volumul de documente din istoria PCR (mai 1921 - august 1924) și dezbaterile parlamentare din februarie 1927.²¹⁰ Cercetătoarea bulgară face trimiteri la un articol din ziarul „Adevărul” (23 noiembrie 1925) care critică modul în care autoritățile române fac față comitagiilor, recompensele pe care le promet pentru capturarea și uciderea acestora fără niciun fel de formalitate. Vânătoarea de comitagii, își continuă

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 21.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ Vezi procesele de colonizare în P. Todorov, *Etnodemografski....* p.19-23 ; Vezi, de asemenea, despre politica României în Dobrogea în sinteza *Istoria na Dobrogea*, vol. IV, Veliko Târnovo, 2007, p. 287-341.

²⁰⁹ Petăr Todorov, *Osvoboditelnite borbi na Dobrogea*, Sofia, 1992; vezi și studiile lui Volodea Milachkov despre luptele de eliberare națională a bulgarilor dobrogeni în *Istoria Dobrogei....*, p. 341-417.

²¹⁰ Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 142-143.

acuzățiile același periodic citat de Kuzmanova, „a dat mână liberă unor abuzuri monstroase.”²¹¹

Populația bulgară din Cadrilater, în nenumărate rânduri, și-a manifestat nemulțumirea în legătură cu ordinele de cazare forțată ale coloniștilor aromâni în casele lor. Conflictele bulgaro-aromâne, care au fost speculate de presa bulgară și au făcut obiectul petiției din noiembrie 1927, trimisă de profesorul Kirov din Sofia, Societății Națiunilor,²¹² au fost calificate, la vremea respectivă, de administrația română ca incidente de mică importanță. Pentru a satisface cererile bulgarilor, statul român a depus eforturi în vederea soluționării problemei locuințelor. Astfel, până în noiembrie 1927, coloniștii și-au construit 800 de case în Dobrogea de Sud și au cumpărat 300.²¹³

Cea de-a treia pârghie a politicii de românizare promovată în Dobrogea de Sud, în percepția cercetătorilor bulgari, era cultura și învățământul. În perioada 1924-1928 au fost adoptate diferite legi și decrete, cum ar fi Legea învățământului primar al statului și învățământului primar-normal din 1924 și Legea învățământului particular din 1925, ale căror scop, „erau dezrădăcinarea învățământului bulgar, se urmărea să fie goniți învățătorii bulgari, să fie sufocată dezvoltarea intelectuală a tineretului bulgar, iar elevii bulgari siliți să frecventeze școlile române.”²¹⁴ În studiul său „Mișcarea națională a bulgarilor dobrogeni din România (1919-1940)”, structurat în două părți: „Aspecte etnoculturale” și „Repere etnopolitice”, Blagovest Neagulov trage semnalul de alarmă că din cele 270 de școli bulgare din regiune, până în 1913, în perioada interbelică mai funcționau doar 4 și acestea ca școli particulare.²¹⁵

Mai apoi, istoricul bulgar relevă două momente - constituirea unui partid minoritar bulgar și înființarea Consiliului superior al bulgarilor din România, care pun în lumină implicarea diplomației bulgare în aceste activități. Diplomația bulgară a depus eforturi pentru a strânge rândurile minorității bulgare, care trecea printr-o perioadă dificilă de derivă și disensiuni interne. Prin urmare, la 14 martie 1927, la București, ia ființă Consiliul Superior al

²¹¹ Apud. A.Kuzmanova, *op.cit.*, p. 142.

²¹² Antonina Kuzmanova remarcă: „în cele din urmă, nici o plângere bulgărească privind situația Dobrogei de Sud nu a reușit să ajungă până la Consiliul Societății Națiunilor pentru a fi supusă dezbaterii”. În 1928, prof. Kirov a înaintat a doua plângere la Societatea Națiunilor în care aducea acuzații legislației agrare române, dar și acest demers a rămas fără rezultat.

²¹³ Maria Costea, *Relații politico-diplomatice româno-bulgare (1938-1940)*, Cluj-Napoca, 2010.

²¹⁴ M. Liuliușev, *op.cit.*, p. 237.

²¹⁵ Vezi pentru detalii Blagovest Neagulov, *Malĭnstvenoto dvijenie na dobrogeanskite bălgari v Rumânia (1919-1940). Etnokulturni aspekti*, în *Istoria Dobrogei*, vol. IV, Veliko Târnovo, 2007, p. 417-465.

Bulgarilor din România, al cărui țel era „ameliorarea situației bulgarilor”. Obiectivul prioritar era „să se păstreze o strânsă legătură cu cei mai de seamă bulgari, cu membrii diferitelor partide politice din România, în vederea obținerii cât mai multor câștiguri pentru cauza bulgară.”²¹⁶ Într-un raport confidențial, ministrul bulgar la București, în perioada 1925-1931, Svetoslav Pomenov, evalua înființarea Consiliului Superior ca o „acțiune serioasă” și considera că în timp va avea „un rol călăuzitor pentru bulgari.” Optimismul lui Pomenov s-a dovedit neîntemeiat, Consiliul Superior nu s-a ridicat la înălțimea așteptărilor și nu a jucat rolul stabilit în prealabil, de unificator al minorității bulgare. Urmărind același scop, ministrul bulgar Pomenov a avut mai multe întrevederi cu „dobrogeni de seamă”, însă diplomatul bulgar nu încuraja formarea unui partid bulgar „minoritar”, argumentând că „cei 400.000 până la 450.000 de bulgari din Dobrogea și Basarabia, într-o Românie de 18 milioane, ar fi constituit un partid bulgar slab, expus atacurilor tuturor partidelor politice românești”. Prudent și urmărind linia directoare trasată de Atanas Burov, Pomenov recomanda „tactica oportunismului politic” pentru că, în opinia sa, „o atitudine de opoziție înverșunată nu se potrivește unei minorități slabe ca cea bulgară și, în plus, ar fi afectat relațiile oficiale româno-bulgare.”²¹⁷ Diplomatul bulgar îndemna bulgarii să fie uniți și numai în acest fel „orice guvern român va ține seama de forța pe care o reprezintă bulgarii din Dobrogea și Basarabia și va căuta să-și asigure susținerea lor, iar în schimb ei pot să obțină diferite avantaje.”²¹⁸ Partidul minoritar bulgar din România a avut o existență efemeră, doar câteva luni, fiind destructurat de disensiuni interne. Un rol eficient în consolidarea relațiilor din cadrul minorității bulgare din România l-au avut Societățile culturale bulgare, dar nici ele nu au fost ferite de disensiuni și scindare, datorită certurilor care izbucneau la împărțirea banilor trimiși în secret de guvernul bulgar.²¹⁹

Referitor la cele trei coordonate ale politicii de românizare a Dobrogei de Sud, există și istorici bulgari mai puțin aprigi în judecățile lor, în ale căror lucrări prevalează discernământul și care remarcă faptul că situația bulgarilor din Dobrogea de Sud, comparativ cu cea a confracților din Macedonia și Tracia,

²¹⁶ *Ibidem*, p. 457-458, vezi, de asemenea: Blagovest Neagulov, *Visshiat săvet na bălgarite v Rumânia (1927-1929)*, în *Vekove*, 1990, nr. 4, p. 25-35.

²¹⁷ *Ibidem*, p.452

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ Elena Statelova, Stoicio Granciarov, *op.cit.*, p. 471.

era mult mai satisfăcătoare, guvernul român dădea dovadă de toleranță, iar populația se bucura de mai multe drepturi și libertăți.²²⁰

Istoriografia bulgară consemnează următorul moment, în 1924: pentru „a li se băga mințile în cap” bulgarilor, a fost înscenată o provocare, în satul Kainargia, pusă la cale de prefectul de Durostor, Tașcu Pucerea, poreclit de dobrogeni „ucigașul bulgarilor”, care s-a finalizat cu arestarea și torturarea multor bulgari, la 78 de persoane fiindu-le intentate și procese penale. Istoricii bulgari aduc dovezi că evenimentele din Kainargia au legătură directă cu încercarea lui Tankov de a se apropia de România.²²¹ Acțiunile rușinoase, de comun acord ale regimului tankovist cu cel român, de a sacrifica pe bulgarii dobrogeni pentru prietenia „ciocoilor români” – remarcă indignat istoricul Iv. Gheorghiev - au dat o lovitură serioasă mișcării revoluționare dobrogene, cât și cauzei bulgare în Dobrogea de Sud.²²²

În 1925, a fost înființată Organizația Revoluționară Dobrogeană (DRO) în fruntea căreia s-au aflat comuniști.²²³ În urma valului de represii tankoviste, ca replică la atentatul din biserica „Sfânta Sofia”, din aprilie 1925, înfăptuit de comuniști rupți de partid, temeliile Organizației Revoluționare Dobrogene, care era cel mai energic apărător al intereselor bulgarilor dobrogeni, au fost serios zguduite.

În perioada interbelică, guvernul român a trebuit să se confrunte cu acțiunile subversive bulgare, cu atacurile violente ale bandelor de comitagii, de contestare a administrației române în Dobrogea de Sud. Atacurile teroriste ale comitagiiilor, sprijinite de localnici, conjugate cu represaliile dure ale autorităților române, au dus la tragediile din Staro Selo (6 iulie 1926) – 46 morți, Belița (10 mai 1939) – 20 morți, Sărsânlar (21 octombrie 1939) – 3 morți și o ură interetnică în continuă creștere. Constatăm o polarizare a interpretărilor privind VDRO, DRO și comitagii în jurul a două teze, cea românească – organizații iredentiste, teroriste, bande de comitagii și cea bulgară – mișcări de eliberare națională a fraților dobrogeni, finanțate în secret de guvernul bulgar și sprijinite de localnici. Pentru bulgari, comitagii erau cetașii/insurgenții Organizației Revoluționare Dobrogene, care aveau aceeași aureolă ca cetașii marelui poet național Hristov Botev, care au trecut Dunărea în 1876 să elibereze Bulgaria. Merită de menționat că, în septembrie 1926, DRO avea peste 50 de

²²⁰ *Istoria na Bălgaria (681-1960)...*, p. 306.

²²¹ Iv. Gheorghiev, *op.cit.*, p. 91-94.

²²² *Ibidem*, p. 94-97.

²²³ *Kratka istoria na Dobrogea...*, p. 210-211.

comitete sătești în Cadrilater, cu 500-600 de membrii, ceea ce relevă că numărul total al membrilor organizației dobrogene era de trei ori mai mare decât al puternicei Organizații Revoluționare Macedonene în cele mai bune vremuri ale sale. În pofida tuturor promisiunilor făcute, niciun guvern bulgar nu a luat măsuri concrete și eficiente pentru a lichida organizațiile dobrogene. Conflictele interne între VDRO, DRO și Uniunea Dobrogea, în perioada 1929-1933, au dus la destabilizarea mișcării și interzicerea ei după 19 mai 1934. După retrocedarea Dobrogei de Sud Bulgariei, problema fiind soluționată, mișcarea de eliberare națională dobrogeană s-a dizolvat de la sine.²²⁴

Nemulțumirile bulgarilor, violențele aromânilor, abuzurile administrației române în Dobrogea de Sud și purtarea dură a autorităților române față de bulgari, constrângerile la emigrație, atacurile teroriste ale comitagțiilor, acuzațiile reciproce, atacurile în presă, iată doar câteva momente care conturează o atmosferă de neîncredere, ură și insecuritate în perioada cercetată. Punctele de vedere ale guvernelor de la Sofia, respectiv București, erau mult prea diferite pentru a se înregistra un progres evident în raporturile bilaterale.

Perioada 1933-1938 se caracterizează pe plan european prin avântul forțelor revizioniste, paralel cu ascensiunea la conducerea Germaniei a Partidului Național Socialist la cârmă cu Adolf Hitler. Pe plan regional, în linii generale, relațiile dintre România și Bulgaria rămân în parametri normali, chiar și după înființarea Antantei Balcanice, al cărei scop era și neutralizarea revizionismului bulgar, însă problema dobrogeană va cunoaște o cu totul altă desfășurare într-un context internațional dinamic.

Membrii fondatori ai Înțelegerii Balcanice - România, Iugoslavia, Grecia și Turcia - și-au dorit, încă din 1934, de la crearea acestei organizații de securitate regională, ca Bulgaria să li se alăture și au promovat o politică consecventă de atragere a acesteia în organizație. Obiectivul principal urmărit era de a stabili relații de încredere cu statul balcanic rămas în afara perimetrului blocului balcanic pentru ca acesta, încurajat în pretențiile sale revizioniste să nu intre în orbita intereselor Marilor Puteri, care urmăreau dezbinarea țărilor balcanice. Istoriografia bulgară este de altă părere: Înțelegerea Balcanică este percepută ca un instrument îndreptat împotriva Bulgariei. Ilcio Dimitrov, Antonina Kuzmanova, Milen Kumanov și Nikolai Ghencev consideră că atitudinea inflexibilă a României în problema dobrogeană și cea a minorităților

²²⁴ Daniel Vachkov, Valeri Kolev, *Enĭklopedicen rechnik po istoria, Svetăt I Bălgaria 1900-2003*, Sofia, 2003.

ar fi afectat negativ includerea Bulgariei în Pactul Balcanic și cooperare în Balcani.²²⁵

Având în vedere unele semne alarmante: venirea lui Hitler la putere în Germania (ianuarie 1933), deteriorarea situației internaționale, eșuarea politicii de securitate colectivă (martie 1936), realizarea Anschlussului, infiltrarea economică și politică germană în Balcani, în luna mai a anului 1938, guvernul turc a propus Bulgariei o colaborare cu Înțelegera Balcanică. Se preconiza ca statele membre ale Înțelegerii Balcanice să fie de acord cu modificarea clauzelor militare ale Tratatului de la Neuilly, în schimbul unei declarații de prietenie făcute lor de această țară.²²⁶ Referitor la acest demers, la 21 iunie 1938, primul-ministru bulgar, Gheorghe Kiosseivanov, declara ministrului Franței la Sofia că semnarea unei declarații comune de către România, Iugoslavia, Turcia, Grecia și Bulgaria „ar fi avut ca efect să creeze în Balcani o atmosferă favorabilă”, pentru că prioritatea sa era „de a suprima clauzele inspirate dintr-o neîncredere mutuală”. Referitor la aceeași intervenție, o luna mai devreme, Carol al II-lea își nota: „Din Bulgaria, după vizita lui Rustu Aras, vin știri că ar fi dispuși să se înțeleagă cu vecinii lor balcanici. În schimbul recunoașterii dreptului lor de a se reînarma (fapt îndeplinit, de altfel), s-ar permite turcilor și grecilor abolirea zonelor demilitarizate, nouă ne-ar promite bunăvoință pentru rezolvarea tuturor chestiunilor litigioase. În principiu, suntem de acord, dar pentru noi nu este suficient, nouă ne trebuie mai mult. Ar fi de dorit să obținem de la ei dacă nu un pact de amicitie, unul de neagresiune, căci, după rezolvarea acestei chestiuni de principiu, toate celelalte chestiuni s-ar rezolva fără greutate, cu ceva bunăvoință din partea noastră”.²²⁷

Urmărind interese diferite, toate Marile Puteri sprijineau, într-un fel sau altul, apropierea Bulgariei de Înțelegera Balcanică. În lucrarea „Bulgaria și vecinii săi. Relații politico-diplomatice 1931-1939”²²⁸ semnată de Krăstio Mancev și Valerian Bistrițki, sunt descrise negocierile dintre țările membre ale Antantei Balcanice și Bulgaria, urmărite cu un interes sporit de toate statele

²²⁵ Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika na Rumânîa 1933-1939*, Sofia, 198, p. 34; Ilcio Dimitrov, *Rumânîa, Bălgaria, Balkanska Antanta...* p. 23.

²²⁶ Vezi pentru amănunte Krăstio Mancev, *op.cit.*, p.233-260; Eliza Campus, *State mici și mijlocii din Centrul și Sud – Estul Europei în relațiile internaționale. Prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, Ed. Politică, 1988, p. 265.

²²⁷ Carol al II-lea, *Însemnări zilnice, vol. I (11 martie 1937 – 4 septembrie 1938)*, București, Ed. Scripta, 1995, p. 148.

²²⁸ Krăstio Mancev, Valerian Bistrițki, *Bălgaria i neinite sāsedi. Politiceski i diplomatskeski otnoşenia 1931-1939*, Sofia, 1978.

interesate în problemele zonei balcanice care, în funcție de propriile obiective urmărite, și-au definit poziția față de negocieri, conținutul acordului de la Salonic și perspectivele pe care le deschidea colaborării interbalcanice.²²⁹

Textul acordului de la Salonic a fost semnat la 31 iulie 1938 de către Ioannis Metaxas, prim-ministru și ministru de Externe la Grecia, care deținea și funcția de președinte al Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice și Gheorghe Kiosseivanov, prim-ministru al Bulgariei. Acordul stipula, în primul rând, angajamentul celor cinci state „de a se abține în relațiile lor mutuale de la orice recurgere la forță, în conformitate cu acordurile la care fiecare dintre aceste state au subscris în privința neagresiunii” și abia după aceea se arăta hotărârea lor de a renunța, în cele ce le privește, „la aplicarea dispozițiilor cuprinse în partea a patra (clauze militare, navale și aeriene) din Tratatul de la Neuilly, precum și la dispozițiunile prevăzute în convenția cu privire la frontiera Traciei, semnată la Lausanne, la 24 iulie 1923”. De asemenea, acordul consemna atașamentul Bulgariei la „politica de întărire a păcii în Balcani”, dorința ei „de a întreține relații de bună vecinătate, încredere și colaborare cu statele balcanice, spiritul pașnic și dorința de colaborare”.²³⁰ Este interesant de consemnat că acest acord nu prevedea nimic despre permanența *status-quo*-ului teritorial în Balcani sau despre aderarea Bulgariei la Înțelegerea Balcanică.

În telegrama adresată ministrului de Externe român, Nicolae Petrescu-Comnen, premierul bulgar Gheorghe Kiosseivanov își exprima mulțumirea: „Mă bucur de acest fericit eveniment care constituie o nouă dovadă a atașamentului statelor față de idealul păcii. Actul pe care l-am semnat va marca, sunt convins, începutul unei perioade de înțelegere și de încrezătoare colaborare între Bulgaria și statele Înțelegerii Balcanice, colaborare care va fi o încoronare a eforturilor noastre pentru prosperitatea popoarelor noastre și pentru întărirea păcii în Balcani, precum și o contribuție prețioasă la opera generală de pace”. Răspunsul ministrului de Externe român la telegrama premierului bulgar a urmat prompt „Poporul român este fericit de a da, în acest moment istoric, poporului bulgar o dovadă strălucită de amicitie, care deschide orizonturi noi pentru raporturile noastre și reia, în același timp, nobile și vechi tradiții”.²³¹

²²⁹ Vezi de asemenea Krăstio Mancev, *op.cit.*, p. 233-260 ; V. Bystricky, *Stanovisko Malej dohody a Balkanskej dohody k vyzbrojovaniu Bulharska v rokoch 1934-1938*, în *Slovaske studie*, VII, 1966.

²³⁰ Vezi pentru amănunte Cristian Popișteanu, Ion Calafeteanu, *Salonic, 31 iulie 1938*, în „Jocul periculos al falsificării istoriei”, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, p.171-172.

²³¹ *Ibidem*.

Dacă Pactul de prietenie veșnică cu Iugoslavia, din 24 ianuarie 1937, reprezenta primul succes al diplomației bulgare în fața celei românești, Acordul de la Salonic era în mod vădit cel de-al doilea succes. Fapt confirmat și de premierul bulgar Gheorghe Kiosseivanov: „Dumneavoastră știți că, în nici un caz, niciodată, nu s-ar fi ajuns la Tratatul de la Salonic, dacă nu ar fi fost Pactul de prietenie veșnică cu Iugoslavia, dacă nu ar fi fost domnul Stojadinovic”.²³² Era vădit că Pactul de prietenie veșnică era prima crăpătură în interiorul Înțelegerii Balcanice și a relațiilor româno-iugoslave.²³³ Pactul a fost urmat, la 25 martie, de un aranjament asemănător cu Italia, iar Grecia va reînnoi Tratatul de garanție cu Turcia sub egida Marii Britanii, la 10 noiembrie 1937. Prin urmare, concluzionează balcanologul bulgar Krăstiu Mancev, în raporturile cu Bulgaria doar România se baza, în totalitate, pe Pactul balcanic. Evident că în situația creată și fructificând un context favorabil, eventualele pretenții revizioniste bulgare vor fi îndreptate, mai întâi, spre România.²³⁴

Aspirațiile revizioniste bulgare și, mai ales, pretențiile sale teritoriale la adresa României, păreau a fi privite cu înțelegere. Potrivit documentului №47 care poartă data 10 octombrie 1939, publicat în „Izvoare despre istoria Dobrogei”²³⁵, Ministerul de Externe al Marii Britanii dispunea de un studiu științific, elaborat de Balliol College, Oxford, favorabil cauzei bulgare. Autorii studiului, bazându-se pe date preluate din istoriografia bulgară, susțineau următoarele: Dobrogea este unul dintre cele cinci state bulgare, condus de despotul Dobrici, de unde vine și numele regiunii.²³⁶ (Istoriografia bulgară, în unanimitate, consideră că Dobrogea de Sud și Nord este străvechi pământ bulgar, leagănul civilizației bulgare, parte integrantă a statului medieval bulgar,

²³² Milan Vanku, *Mala Antanta 1920-1938*, Titovo Uzice, 1969; vezi și ediția românească Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei (1920-1938). Momente și semnificații*, București, Ed. Politică, 1979, p. 224; M. Stojadinovic, *Ni rat, ni pakt, Jugoslavije između dva rata*, Buenos Aires, 1963.

²³³ K. Mancev, *Le pacte bulgare-yougoslave de 1937 et l'opinion publique bourgeoise en Bulgarie et en Yougoslavie*, Etudes Balkaniques, 4, Sofia, 1972.

²³⁴ *Istoria na nova Bălgaria...* p. 587; Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika*, p. 172.

²³⁵ *Izvori za istoriata na Dobrogea 1919-1941*, vol. 2, Sofia, 1993, doc. №47, p.364.

²³⁶ Vezi punctul de vedere al istoriografiei române care respinge aceste teze: Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare – Dobrogea*, București, 1979; Gheorghe Zbucă, *Cadrilater = Dobrogea de Sud*, în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr. 65, 2002, p. 2-11; Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944*, Ed. Ex.Ponto, Constanța, 2005; Radu Vulpe, *Dobrogea meridională în antichitate*, în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr. 65, 2002, p.1.

teritoriu sfânt pentru bulgari, grâнарul Bulgariei).²³⁷ În timpul celor cinci sute de ani de stăpânire, Imperiul Otoman a colonizat turci și tătari, cu precădere în Dobrogea meridională. În perioada 1878-1912, Dobrogea de Sud s-a transformat în principalul grâнар al Bulgariei. Interesată de a recupera teritoriul macedonean, Bulgaria nu a revendicat Dobrogea de Nord, dorind să mențină relații de bună vecinătate cu România. Folosind conjunctura favorabilă creată de cel de-al doilea război balcanic din 1913, România a revendicat Silistra, reușind să anexeze întreaga Dobrogea de Sud, potrivit principiului compensației pentru câștigurile teritoriale ale celorlalte state balcanice.²³⁸ Considerația finală a autorilor englezi, în pofida lipsei unor argumente clar formulate, consta în recomandarea de a se restitui Bulgariei Dobrogea de Sud pe cale pașnică.

Winston Churchill, care era adversar declarat al politicii conciliatoriste, îl sfătua, în septembrie 1938, pe Grigore Gafencu să cedeze necondiționat Cadrilaterul ca preț rezonabil în vederea atragerii Bulgariei într-o coaliție antigermană.²³⁹ Revizionismul bulgar se simțea încurajat și de poziția Poloniei. În pofida tratamentului inflexibil aplicat, de guvernul de la Sofia, minorității turce din Bulgaria, se înregistrează o îmbunătățire a raporturilor bulgaro-turce. Cu toate că, în linii generale, guvernul turc era de acord cu ideea unor concesiuni teritoriale pe seama României pentru atragerea Bulgariei în vederea consolidării securității regionale în zona balcanică, și-a manifestat hotărârea să nu se eschiveze de la respectarea obligațiilor alianței cu România, lucru comunicat ferm și bulgarilor. Dintre vecinii României, Ungaria afișa deschis o atitudine binevoitoare față de revendicările Bulgariei. Grecia lui Ioannis Metaxas a rămas însă intransigentă față de cererile naționaliștilor bulgari. La 25 noiembrie 1938, într-o declarație oficială, Metaxas își exprimă revolta față de anumite luări de poziții bulgare, consecutive Munchenului²⁴⁰. Dintre Marile Puteri, Franța stătea fermă pe poziții în spatele României și nu era adepta atragerii Bulgariei într-un sistem de alianță îndreptat împotriva Germaniei, cu prețul concesiilor teritoriale pe seama vecinilor săi.

²³⁷ Vezi lucrările istoricilor bulgari apărute în limba română: Plamen Pavlov, Iordan Ianev, Daniel Cain, *Istoria Bulgariei*, Ed. Corint, București, 2002; Maria Todorova, *Cursul discursului naționalismului bulgar*, în Petar F. Sugar, *Naționalismul est-european*, Ed. Curtea Veche, București, 2002, p. 50-86.

²³⁸ Studiu al trecutului și prezentului Dobrogei elaborat de Balliol College Oxford pentru Ministerul de Externe al Marii Britanii, 10 octombrie 1939, în *Izvori za istoriata na Dobrogea...*, p. 364.

²³⁹ George Ungureanu, *op.cit.*, p. 46.

²⁴⁰ Ion Calafeteanu, *Diplomația românească...*, p. 97.

În acest context propice, la sfârșitul anilor '30, aproape o treime din bugetul statului bulgar era alocat înarmării, armata națională bulgară putea să atingă un potențial maxim de 800 000 de soldați. După succesul de la Salonic, Bulgaria a început să pună tot mai frontal problema revizuirii frontierelor menționând, bineînțeles, caracterul pașnic al schimbărilor dorite. Astfel, la 25 septembrie 1938, la Geneva, reprezentantul Bulgariei la Societatea Națiunilor a cerut Adunării Generale să admită explicit caracterul licit al „revizuirilor teritoriale pașnice” prin interpretarea maximală a articolului 19 din Pactul Societății Națiunilor și neglijarea articolului 10 din același instrument de drept internațional. Ministrul României la Sofia, Gheorghe Aurelian, telegrafia la București următoarele: „În ultima vreme a circulat știrea că Dobrogea va fi principala revendicare bulgară. În realitate, Bulgaria nu a stabilit nicio ierarhie. Nu a renunțat și nu va renunța la nicio revendicare. În ziua în care unul dintre statele Înțelegerii Balcanice se va afla într-o situație precară, Bulgaria își va relansa revendicările sale asupra acelei țări”.²⁴¹

La 1 august 1938, România a adoptat Statutul minorităților. Potrivit declarației lui Gheorghe Kiosseivanov, drepturile acordate cetățenilor români de alte origini etnice au depășit cu mult așteptările sale, rămânând de soluționat doar problemele financiare. Astfel, Bulgaria obținuse îmbunătățirea statutului bulgarilor din România și nu mai era interesată de încheierea unui acord bilateral, care să reglementeze situația românilor timoceni sau problemele în suspensie. Mulțumit de concesiile obținute pentru minoritatea bulgară din România, prin Statutul minorităților, la 26 august 1938 Kiosseivanov ridică problema financiară, susținând că averile expropriaților bulgari s-ar ridica peste suma de 55 de milioane lei; prin urmare, renunțarea reciprocă la pretențiile financiare ar fi inechitabilă. La 4 noiembrie 1938, directorul Băncii Naționale a Bulgariei, Dobrii Bojilov, semna la București o Convenție referitoare la efectuarea plăților cu Banca Națională a României.²⁴² Din nou tratativele româno-bulgare se aflau în impas. Fără rezultat au rămas atât intervenția din 6 ianuarie 1939 a lui Gafencu pe lângă Sava Kirov, ministrul bulgar la București, cât și încercările de a fi reluate tratativele de ministrul României la Sofia, Eugen Filotii, cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare (11 martie 1939). Propunerile diplomatului român s-au izbit de atitudinea rezervată a lui Boris al III-lea și Kiosseivanov.²⁴³

²⁴¹ Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika na Rumânîa...* p. 102.

²⁴² Vezi Stanka Gheorghieva, *Sădbata...*, p.108, Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi...*, p. 98.

²⁴³ *Ibidem*.

În a doua parte a anului 1938, relațiile româno-bulgare se mențin în parametrii anteriori, caracterizându-se printr-o atitudine cordială. Primul ministru al Bulgariei, Kiosseivanov, este decorat de Carol II; în august 1938, oameni politici bulgari efectuează o vizită în Dobrogea românească. În discursul radiodifuzat, de la 29 decembrie 1939, ministrul de Externe român, Gafencu, afirmă buna-credință a României și dorința de înțelegere și cu statele revizioniste, referindu-se la Bulgaria și Ungaria: „România va depune eforturi sincere și de bună credință să netezească drumul pentru o desăvârșită înțelegere cu celelalte state dunărene vecine, în măsura în care aceste state își vor da seama, ca și România, de realitatea intereselor comune.”²⁴⁴

În preajma Conferinței Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice (20-22 februarie 1939), ministrul bulgar la Berlin, gen. Drăganov atrăgea atenția diplomatului român Barbetzianu că Bulgaria nu va adera la Înțelegerea Balcanică decât în condițiile satisfacerii unor revendicări teritoriale, respingând soluții alternative ca spiritualizarea frontierelor sau schimbul de populație.²⁴⁵

Având o experiență anterioară nefastă, nedorind să risce într-o situație internațională tensionată (lichidarea Cehoslovaciei/15-17martie 1939/, urmată și de alte acțiuni ofensive), guvernul Kiosseivanov adoptă vestita Directivă №19, de la 19 aprilie 1939, în care, într-o formă succintă, este expusă orientarea politicii externe bulgare din primăvara anului 1939. Directiva № 19, structurată în 6 puncte, trimisă de Kiosseivanov a doua zi, la 20 aprilie, la toate legațiile bulgare din străinătate, a fost abordată de-a lungul timpului de cercetătorii bulgari și sovietici (L.B. Valev, D. Mașev, Nikolai Ghencev, Ilcio Dimitrov, Dimităr Sirkov) din mai multe perspective, formulându-se numeroase judecăți, păreri subiective, poziții contradictorii. Contemporanistul Dimităr Sirkov caracterizează neutralitatea Bulgariei față de Germania ca binevoitoare.²⁴⁶ În opinia istoricului sovietic L.Valev, Directiva №19 poziționează Bulgaria în lagărul hitlerist.²⁴⁷ La antipodul acestei aprecieri se situează afirmația lui Nikolai Ghencev, care contrazice teza orientării progermane a politicii externe bulgare în prima jumătate a anului 1939 și relevă neutralitatea și luarea de decizii independente a guvernului de la Sofia.²⁴⁸ Redăm integral textul Directivei care trasează orientarea politicii externe bulgare. 1. Bulgaria nu poate să intre în

²⁴⁴ Apud. Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika...* p. 102.

²⁴⁵ Ion Calafeteanu, *Diplomația românească...*, p. 98.

²⁴⁶ Dimităr Sirkov, *Vănșnata politika na Bălgaria 1938-1941*, Sofia, 1979, p. 131.

²⁴⁷ L. Valev, *Bolgarskii narod v borbe protiv fașizma*, Moscova, 1964, p. 21.

²⁴⁸ Nikolai Ghencev, *Vănșnata politika na Bălgaria 1938-1941*, Sofia, 1998, p. 171.

Înțelegerea Balcanică pentru că aceasta garantează frontierele, iar Bulgaria nu poate fi de acord cu frontierele actuale. 2. Aderarea Bulgariei la o nouă Înțelegere Balcanică este posibilă numai după modificări teritoriale, în urma cărora să primească Dobrogea de Sud, Tracia în granițele din 1913 și, eventual, Regiunea Țaribrod și Bosilegrad conform vechiului teritoriu al Bulgariei dinaintea războiului. 3. În cazul unei eventuale aderări la Înțelegerea Balcanică, Bulgaria care este singurul stat care nu are frontiere externe la periferia statelor balcanice, nu poate să își ia angajamentul să apere frontierele externe ale noii Înțelegeri Balcanice. 4. În contextul actual, când Iugoslavia poate să fie direct amenințată, eventual, pot să fie amenințate atât Grecia, cât și România, Înțelegerea Balcanică nu poate să ducă o politică comună. Datorită împrejurărilor create, se va impune unor țări balcanice să se alăture statelor din Axă, iar celorlalte țări balcanice, celeilalte grupări, sau cel puțin să păstreze o strictă neutralitate. Bulgaria duce și va continua să ducă, atât timp cât este posibil, o politică independentă fără a-și lua vreun angajament față de nimeni. 5. Legăturile noastre economice cu Germania, care absorb 75% din exportul nostru, ne pun în imposibilitatea, fără a ține seama de interesele politice, să ne alăturăm statelor democratice împotriva celor autoritare. 6. Încercările care au fost făcute, de a primi credit pentru armament, nu au reușit și suntem nevoiți să ne înarmăm aproape în exclusivitate cu ajutorul Germaniei. În această situație, Bulgaria este expusă la pericolul de a i se impune condiții politice din partea Germaniei. Astfel, Bulgaria urmează să ducă o politică de expectativă.²⁴⁹

La data de 3 mai 1939, Kiosseivanov îi explica ministrului român la Sofia, Eugen Filotti, că „Bulgaria nu poate renunța la pretențiile sale, fie ele himerice, de restabilire a granițelor din 1913; ea nu poate să aibă o poziție agresivă, cu toate că este singurul stat învins cu frontiere rămase nemodificate”.²⁵⁰ Guvernul bulgar a dat de înțeles, conform declarației ministrului bulgar la București, Sava Kirov, făcută ministrului de Externe român, cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare la 4 iulie 1939, următoarele: „Chestiunea intrării Bulgariei în Înțelegerea Balcanică poate fi

²⁴⁹ ȚDIA, f. 176, op.7, a.e. 877, p. 19 ; Istoriografia bulgară acordă o importanță deosebită Directivei №19 ; vezi pentru amănunte analiza detaliată a lui D. Sirkov în *Vănșnata politika na Bălgaria...* p. 128-130; vezi, de asemenea, interpretarea Antoninei Kuzmanova în *Balkanskata politika na Rumânia...* p. 182-184.

²⁵⁰ Apud. Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika na Rumânia...* p. 18.5

considerată ca închisă, deoarece revendicările bulgare nu pot fi luate în discuție.”²⁵¹

România era din ce în ce mai sigură că oricâte concesii s-ar face Bulgariei, aceasta nu va adera la Înțelegera Balcanică. Urmând traiectoria concesiilor, România promite îmbunătățirea Statutului minorităților, regim preferențial pentru cereale, iar Grecia se arată dispusă să acorde înlesniri prin portul Salonic. În perioada mai-iunie 1939, Înțelegera Balcanică traversează momente dificile datorită pozițiilor antagoniste ale Turciei și Iugoslaviei în cadrul relațiilor internaționale. Iugoslavia se arată total nemulțumită de tratatele bilaterale încheiate de guvernul turc cu Marea Britanie și Franța, cu toate că însăși Iugoslavia se distanțează de aliații săi balcanici. În această conjunctură, sunt elocvente vizitele țarului Boris și a premierului Kiosseivanov, în prima jumătate a anului 1939, la Belgrad.

În contextul planurilor de atragere a Bulgariei în alianța regională se înscriu și eforturile României din toamna anului 1939. Este vorba despre proiectul Blocului Balcanic - Antanta Balcanică, care să includă și Bulgaria, și cea a Blocului Neutrilor, format din Antanta Balcanică, Italia, Ungaria și Bulgaria.²⁵² La baza Blocului Neutrilor în Balcani stăteau doi factori: întărirea relațiilor dintre statele sud-est europene pentru a se opune pericolului fascist și recomandările Londrei de a reuni țările balcanice într-un bloc cu un caracter antigerman sub egida Aliatilor. Consecvent politicii externe bulgare, promovată pe tot parcursul perioadei interbelice, Kiosseivanov declara că nu vrea să-și limiteze perimetrul de acțiune prin aderarea la Blocul Neutrilor iar, în eventualitatea soluționării problemei dobrogene, favorabil bulgarilor, va semna doar un pact bilateral de neagresiune cu România, fără să adere la un pact mai amplu.²⁵³

Pentru ultima dată se pune problema atragerii Bulgariei în alianța regională, în cadrul ultimei sesiuni a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice de la Belgrad (2-4 februarie 1940). Miniștrii de Externe ai Turciei și Iugoslaviei fac presiuni asupra lui Gafencu, pentru a-l determina să adopte o atitudine mai flexibilă față de revendicările teritoriale ale Bulgariei și Ungariei. Ministrul de Externe român respinge aceste cereri, susținând punctul de vedere al țării sale, expus în timpul întrevederii de la 20 ianuarie cu Cinkar-Markovic,

²⁵¹ *Ibidem.*

²⁵² *Ibidem.*

²⁵³ *Kratka istoria na Bălgaria...* p. 223.

la Vrsak.²⁵⁴ Grigore Gafencu era adeptul unei „politici solidare, înțelegătoare, dar ferme” față de Ungaria și Bulgaria, care avea la bază trei principii: 1. absența oricărei discuții referitoare la revendicări politice sau teritoriale decât în cadrul unor grupări regionale și numai în același spirit și timp cu viitoarea Conferință de Pace; 2. concesiile să fie din partea tuturor și garanțiile față de toți pentru a contracara o politică „ce urmărește a ne despărți pentru a ne împărți” ; 3. amânarea oricăror discuții până la sfârșitul războiului.²⁵⁵ Cel de-al treilea punct al planului lui Gafencu intra în contradicție cu inițiativa lui Cinkar-Markovic, care susținea necesitatea soluționării divergențelor înainte de terminarea războiului, pentru ca, la viitoarea Conferință de Pace, statele balcanice să apară „deplin înțelese între ele și formând un bloc”.

Vara anului 1940 a găsit o Românie izolată pe plan internațional și o Bulgaria ale cărei revendicări teritoriale erau privite cu înțelegere la Berlin, Roma, Londra și Moscova. Balcanii erau acum în centrul atenției puterilor Axei, cât și a URSS-ului. Primul stat balcanic, care a fost afectat din plin de noul curs al evenimentelor, a fost România. Grigore Gafencu a încercat să ducă o politică de echilibru între blocurile rivale, acceptând garanțiile Franței și Marelui Britanii, însă menținând și relațiile comerciale cu Germania (în martie 1939 a fost semnat un pact comercial româno-german pe 5 ani). Pactul germano-sovietic, invadarea Poloniei, capitularea Franței, principala aliată a României, amenințarea Angliei de tăvălugul nazist, au accentuat însă temerile românești față de intențiile sovietice. Și, într-adevăr, România nu a avut mult de așteptat, după încheierea războiului sovieto-finlandez, URSS și-a îndreptat atenția spre Basarabia. Pașii următori erau ușor de prezis, așa cum consemna istoricul bulgar Nikolai Ghencev, citând afirmația ministrului bulgar de la Stockholm din perioada respectivă: „După rezolvarea problemei finlandeze, URSS se va îndrepta spre Basarabia, ceea ce va fi în folosul nostru pentru Dobrogea.”²⁵⁶ Pentru a izola România în sud-estul Europei, guvernul sovietic și-a îmbunătățit relațiile cu Turcia, a făcut demersuri în vederea restabilirii relațiilor cu Iugoslavia și a sprijinit revizionismul bulgar și ungar. La 27 iunie 1940, la numai 24 de ore de la nota ultimativă a Uniunii Sovietice, care impunea cedarea Basarabiei și Bucovinei, ministrul Bulgariei la Berlin, Părvan Draganov, se interesa la ministerul de Externe german despre criza în raporturile româno-sovietice și poziția Germaniei „cu privire la satisfacerea

²⁵⁴ Krăstiu Mancev, *op.cit.*, p. 280.

²⁵⁵ *Politica externă a României...* p. 233.

²⁵⁶ Nikolai Ghencev, *Vănșnata politika...* p. 106.

ulterioară a doleanțelor bulgare”. Este sfătuit însă ca „Bulgaria să nu profite de actuala criză pentru a-și satisface propriile revendicări.”²⁵⁷

Pentru Bulgaria revizionistă, evenimentele care se derulau cu o viteză amețitoare au avut cu totul altă semnificație. Încheierea înțelegerilor germano-sovietice au fost primite cu o vădită satisfacție la Sofia. Relațiile sovieto-bulgare au cunoscut o îmbunătățire evidentă, după 23 august 1939. Guvernul bulgar a încheiat o serie de acorduri economice și culturale cu URSS, însă a dat dovadă de prudență cu privire la cele politice. Bulgaria începe să tolereze propaganda comunistă și prosovietică, iar țarul Boris al III-lea este decorat cu ordinul „Lenin”. Relațiile bulgaro-germane sunt, de asemenea, net superioare celor româno-germane. Germania jonglează cu dibăcie între Bulgaria și România, încurajând moderat revizionismul primei, pentru a nu-și pierde influența la Sofia, dar în același timp nu dorește complicații în Balcani. W. Fabricius îl avertizează pe Sava Kirov că Germania nu poate să adopte gesturi de ostilitate față de România cooperantă economic.²⁵⁸

Primăvara anului 1940 aduce schimbări importante atât la nivel internațional, cât și în politica externă a celor două state balcanice. Primele declarații ale lui Bogdan Filov, șefului noului guvern bulgar, format la 15 februarie 1940, sugerau continuitatea politicii externe bulgare: „În clipa de față suntem hotărâți să urmăm o politică de așteptare, care ne va da posibilitatea să evaluăm noile condiții care se vor crea și în baza cărora vom determina atitudinea noastră. De aceea, suntem hotărâți să nu acceptăm nici un fel de angajamente și obligații.”²⁵⁹ În pofida acestor declarații, noul guvern filogerman, care avea însă și siguranța sprijinului URSS, întrerupe relațiile cu Înțelegerea Balcanică, ale cărei zile erau numărate (ca urmare a evenimentelor ce au loc în vara anului 1940, Înțelegerea Balcanică se destramă) renunțând la participarea părții bulgare la lucrările economice ale Blocului Balcanic și calmează organizațiile iredentiste sud-dobrogene, pentru a nu tensiona, în plus, relațiile româno-bulgare până la apropiata revizuire teritorială.

Până la sfârșitul lunii martie 1940, guvernul bulgar considera că divergențele teritoriale româno-bulgare se vor rezolva la viitoarea Conferință de Pace. Bulgaria spera că, atunci, va putea obține Dobrogea de Sud fără a se expune la riscurile unor acțiuni premature. La începutul lunii aprilie, apar schimbări în poziția guvernului de la Sofia. La ședința Ministerului de Externe

²⁵⁷ Dimităr Sirkov, *Vănșnata politika...* p. 127.

²⁵⁸ Nikolai Ghencev, *op.cit.*, p.102.

²⁵⁹ Bogdan Filov, *Dnevnik*, Sofia, 1990, p. 134.

din 4 aprilie se ia hotărârea să fie abandonată poziția expectativă în privința revizuirii pașnice a frontierelor și să se treacă la acțiuni diplomatice intense pentru restituirea Dobrogei de Sud. Potrivit aprecierilor istoricilor bulgari, această hotărâre nu a fost nici pripită, nici nu conține elemente de hazard, ci este rezultatul evaluării că atât blocul anglo-francez, cât și puterile Axei, Uniunea Sovietică, USA, și aliații României – Turcia și Iugoslavia, în principiu, recunosc legitimitatea revendicărilor bulgare.²⁶⁰ Fructificând acest context, Bulgaria trece la atac, declanșând serioase acțiuni diplomatice. Obiectivul principal al ofensivei diplomatice bulgare era Germania. Guvernul de la Sofia se baza că Germania împreună cu Italia vor determina România la concesii teritoriale. În același timp, guvernul bulgar folosea tot felul de artificii, în primul rând, speculau cu poziția blocului anglo-francez și, mai ales, cu Uniunea Sovietică, pe care o prezentau ca o amenințare, sugerând că restituirea Dobrogei de Sud se poate înfăptui și fără ajutorul Germaniei.

Luna aprilie a anului 1940 a fost o lună încordată în cadrul raporturilor româno-bulgare cu semnele prevestitoare unei viitoare furtunii. Concentrarea mai multor divizii românești în apropierea frontierei româno-bulgare a oferit pretext guvernului bulgar de a declanșa o serie de demersuri diplomatice pe lângă statele care îi încurajau doleanțele. La acestea s-au adăugat și atacurile în presă, în timp ce atenția cotidianelor bulgare era absorbită de problema basarabeană și norii negrii deasupra relațiilor româno-sovietice, ziaristica română dezbătea trecutul daco-roman al Dobrogei, străvechi teritoriu românesc și rolul acestei provincii în istoria poporului român.

Încurajată de capitularea Franței, de victoriile armatelor germane în Norvegia și Danemarca, de ultimatumul sovietic adresat României, la 26 iunie 1940, Bulgaria a speculat situația protestând la 16 iulie 1940 împotriva soartei bulgarilor din Dobrogea meridională. Tot în aceeași zi, ministrul de Externe bulgar, Ivan Popov, îi declara lui Richthoffen că retrocedarea Dobrogei de Sud e revendicarea minimală.²⁶¹

România renunță la garanțiile franco-britanice și tot mai hotărât caută apropierea de Germania. La 4 iulie 1940, se formează noul guvern, „al disperări regale” în frunte cu Ion Gigurtu și Mihail Manoilescu la Externe. Noul guvern român publică o declarație în care anunță hotărârea de a urma o politică de integrare „sinceră” în sistemul Axei. La 26 iulie, I. Gigurtu și M. Manoilescu, în

²⁶⁰ Elena Stelova, Stoicio Grănciarov, *Istoria na nova Bălgaria...* p. 591.

²⁶¹ Antonina Kuzmanova, *Ot Nioi do Craiova...* p. 269.

cursul convorbirilor cu Hitler, la Berghof, se angajează să înceapă negocieri cu Bulgaria și Ungaria, în cel mai scurt timp. La 27 iulie, delegația bulgară condusă de primul ministru Bogdan Filov, primește asigurări din partea lui Hitler că Bulgaria va primi Dobrogea meridională. La 31 iulie, ministrul german la București, Fabricius, comunică României că Fuhrer-ul socotește retrocedarea Cadrilaterului, inclusiv Silistra și Balcicul, o soluție propice care trebuie acceptată. La acea dată, în Bulgaria se vorbea de posibilitatea ca să-i fie oferită Dobrogea meridională - „cadou din partea Uniunii Sovietice”²⁶². La 3 august 1940, ministrul Victor Cădere pleacă în misiune oficială la Sofia pentru a discuta cu partea bulgară problemele legate de începerea oficială a tratatelor. Este cunoscut felul în care Germania și Italia intimidau România.

La 7 septembrie 1940 se semna Tratatul de la Craiova privind cedarea Cadrilaterului Bulgariei. Problema cedării Cadrilaterului a fost studiată atât de istoricii bulgari, cât și de cei români. Contribuții valoroase aduc specialiști bulgari: Dimităr Sirkov, Ilcio Dimitrov, Antonina Kuzmanova, Blagovest Neagulov, Gheorghi Panaiotov și alții. Memoriile unor diplomați, politicieni sau militari bulgari ca: Bogdan Filov, Stefan Nedev, Ivan Stanciov, care evocă negocierile româno-bulgare de la Craiova, momentul retrocedării Cadrilaterului și problema Dobrogei în ansamblu, nuanțează traiectoria relațiilor româno-bulgare din acea perioadă.

În „Jurnalul” lui Bogdan Filov²⁶³, care a deținut funcții de decizie în perioada 1938-1944, ministru al Educației Naționale în guvernele conduse de

²⁶² Elena Stelova, Stoicio Granciarov, *Istoria na nova Bălgaria...* p. 592.

²⁶³ Bogdan Dimitrov Filov (1883-1945). Născut la Stara Zagora. Studii primare și secundare la Karlovo și Plovdiv; în 1900, absolvent al gimnaziului cu profilul clasic de la Sofia. Studiază filologia clasică ca bursier la Wiurtzburg, Leipzig și Freiburg. În 1906, își susține doctoratul. După revenirea în țară este numit profesor la Liceul de Băieți №2. Specializări la Bonn, Paris și Roma. În perioada 1910-1920 este directorul Muzeului Național. În timpul războaielor balcanice are sarcina să descopere obiecte arheologice de valoare și etnografice în regiunea Adrianopolului, iar în timpul Primului Război Mondial este însărcinat cu aceeași misiune în Macedonia. Din 1914 este conferențiar la Arheologie, 1920 – profesor și decanul Facultății de Istorie-Filologie a Universității din Sofia. Întemeiază Institutul de Arheologie Bulgară, director al Institutului (1921-1929). Membru al Academiei Bulgare din 1929, președinte al Academiei din 1937. Rector al Universității din Sofia între anii 1931-1932. La 14 noiembrie 1938 este numit ministru al Învățământului în cabinetul lui Gheorghi Kiosseivanov. Din februarie 1940 este prim-ministru, ministru al Învățământului și, temporar, al Agriculturii în 1941. Din 11 aprilie 1942, ministru de Externe. Filov pregătește țara pentru cel de-al Doilea Război Mondial, impune adoptarea unor elemente din legislația germană, aliază Bulgaria la Pactul Tripartit și declară război Angliei și USA. După moartea lui Boris al-III-lea deține rolul principal în Regentă, însă linia sa politică filogermană extremă îl izolează treptat, de majoritatea

Gheorghi Kioseivanov, prim-ministru în perioada 15 februarie 1940 – 14 septembrie 1943, se găsesc date prețioase despre întâlnirea germano-bulgară de la Salzburg, din 27 iulie 1940, retrocedarea Dobrogei de Sud Bulgariei, statutul internațional al României în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, destinul aromânilor din Macedonia etc.

În luna iulie 1939, când relațiile româno-bulgare se aflau într-o fază tensionată, Bogdan Filov aflat la Berlin, unde i se acordă titlul de *Doctor Honoris Causa*, își nota în Jurnal: „Noi nu avem altă ieșire decât să ne alăturăm Germaniei. Fuhrer-ul ține mult la prietenii săi”, ulterior apare consemnat, în ziua semnării tratatului sovieto-german: „Ribbentrop ne recunoaște drepturile în Dobrogea, recunoaște că pactul (Ribbentrop-Molotov) ne aduce înlesniri.”²⁶⁴

În vederea clarificării anumitor aspecte privind modificările teritoriale, impuse prin forță, într-o perioadă în care relațiile româno-bulgare au evoluat sub semnul politicii germane, este interesant de comparat cele două vizite la Hitler – cea din 26 iulie, a delegației române formată din prim-ministrul României, Ion Gigurtu și ministrul Afacerilor Străine, Mihail Manoilescu și vizita delegației bulgare compusă din premierul Bulgariei, Bogdan Filov și ministrul de Externe, Ivan Popov, din ziua următoare.

Fragmentul următor, extras din „Jurnalul” lui Bogdan Filov, datat 27.VII.1940, ziua întrevederii cu von Ribbentrop și Hitler, oferă posibilitatea unei analize comparative cu vizita delegației române din ziua precedentă, redată de Ion Calafeteanu în lucrarea sa „Români la Hitler”. Ion Calafeteanu califică vizita lui Ion Gigurtu și Mihail Manoilescu la Berghof, din 26 iulie 1940, ca un fiasco total, la situația extrem de dificilă a țării, adăugându-se și incapacitatea celor aflați la cârma țării.²⁶⁵

Pe 27.VII.1940, Bogdan Filov consemna următoarele în „Jurnal”: „La Salzburg /.../ am fost întâmpinați de Ribbentrop, de generalul, comandantul garnizoanei locale și de numeroși funcționari printre care uriașul șef al protocolului, baronul Dornberg. În fața gării, garda de onoare cu fanfara mi-a dat onorul. În automobil, cu Ribbentrop până la hotelul Oesterhof, în fața căruia era multă lume care ne aclama. La hotel așteptau ziariștii veniți de la Berlin, dr. Hristov, dra Staikova (de la ziarul „Dnes”/„Azi”) și încă un tânăr ziarist de la

politicienilor. La 8 septembrie 1944 guvernul lui K. Muraviev îi cere demisia ca regent. După 9 septembrie 1944 este arestat, condamnat la moarte și executat.

²⁶⁴ Bogdan Filov, *Dnevnik*, cu un amplu studiu introductiv semnat de acad. Ilcio Dimitrov, Sofia, 1990, p. 204.

²⁶⁵ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 6.

„Utro”/„Dimineața”. La ora 12 am pornit spre Fusch (eu și cu Dornberg), unde am ajuns la 12 ½; întâmpinați la intrarea vilei, de Ribbentrop. Vila era un turn vechi, pătrat, pe malul lacului, a cărei întrebuintare era ca Jagdschloss (castel de vânatoare). Înainte de prânz, ne-am retras cu Ribbentrop, Popov și un secretar. Ribbentrop a început o lungă expunere pentru a explica politica lor balcanică. A scos în evidență camaraderia de arme cu Bulgaria din Primul Războiului Mondial, căreia îi conferea o mare importanță. Doresc să mențină pacea în Balcani. Nu au nici un fel de interese teritoriale. Îi interesează doar ca perimetru economic, cu toate că nu atât de mult ca înainte. Cât privește petrolul, nu au acum prea multă nevoie datorită rezervelor mari și obținerii pe cale sintetică a benzinei și înlocuirea cu alți combustibili. În caz că ar izbucni revolte, și-ar pierde total interesul.”²⁶⁶

În continuare, primul-ministru bulgar redă aprecierile lui Ribbentrop în legătură cu vizita românilor din ziua precedentă și recomandările făcute lui Manoilescu și Gigurtu: „Regele României i-a scris Fuhrer-ului, care la rândul său i-a telegrafiat, recomandându-i să se înțeleagă cu vecinii. Vizita de ieri a românilor ar fi fost ca un răspuns la telegramă, însă, după câte am înțeles, ar fi existat și o a doua scrisoare, foarte amănunțită, în care regele explică situația dificilă în care se află. Având în vedere politica actuală a României, germanii nu pot să-i ajute pe români în alt fel, decât cu sfatul de a se înțelege cu vecinii. Au insistat energic pentru aceasta, românii au promis și Ribbentrop era convins că de data aceasta își vor îndeplini promisiunea. De îndată ce se vor întoarce de la Roma, vor face demersuri pentru începerea tratatelor cu Ungaria și Bulgaria. Se nădăduiește că după patru săptămâni tratativele se vor finaliza.”²⁶⁷

În convorbirea cu bulgarii, Ribbentrop le atrage atenția asupra presiunilor făcute de Fuhrer asupra delegației române căreia i-a cerut imperativ să negocieze cu vecinii: „românii au două căi: să încerce prin târăgăneli să amâne treaba (trakten, același cuvânt l-a folosit mai apoi Fuhrer-ul), acest lucru se va finaliza pentru ei cu o catastrofă; a doua cale, să se înțeleagă cu vecinii, dacă nu reușesc, iar îi așteaptă o catastrofă. Germania refuză arbitrajul, poate doar să dea sfaturi și să ajute la tratative.”²⁶⁸ În opinia lui Ribbentrop „problema dobrogeană e mult mai ușoară decât cea transilvăneană. Pretențiile ungurilor sunt exagerate. Românii au prezentat statistici maghiare, care le sunt

²⁶⁶ Bogdan Filov, *op.cit.*, p. 205.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 206.

²⁶⁸ *Ibidem*.

nefavorabile ungarilor. Românii vor ca toate problemele balcanice să fie puse în același timp. Germanii au obiectat.”²⁶⁹

În continuare, delegația bulgară își expune succint obiecțiile și temerile referitoare la tactica de tergiversare a românilor. Premierul bulgar susține categoric: „Îi cunoaștem pe români, o să ne bage bețe în roate și o să ne amâne; persecuțiile românilor din Dobrogea de Sud, din ultimele zile, cer o soluționare rapidă a problemei. Ribbentrop speră că românii se vor grăbi, avea asigurări din partea lor în acest sens. /.../ Am ieșit pe terasă să bem cafea și am continuat conversația neoficial, pe aceeași temă. I-am spus lui Ribbentrop că totuși nu ar trebui să fie atât de dezinteresat de problemele balcanice. A acceptat această observație cu bunăvoință și a promis sprijinul posibil. A spus că Fuhrer-ul este împotriva arbitrajului, dar trebuie din nou să i se repete”²⁷⁰.

Atent la detalii, Ion Calafeteanu redă impresia pe care o face Hitler interlocutorilor săi. Grigore Gafencu este surprins de expunerea situației europene făcute de Fuhrer pe care o califică ca „adânc de impresionantă”. Stilul de expunere al lui Hitler, după părerea premierului bulgar Filov, este identic cu cel al lui Ribbentrop, cu unele digresiuni proprii. Gafencu remarcă și „gama uimitoare a resurselor oratorice” ale lui Hitler, glasul care oscilează de la „potolit și reținut, domol și grav la violent și amenințător.”²⁷¹ Aceeași este impresia și lui Filov despre diapazonul cameleonic a lui Hitler, care a început convorbirea „pe un ton jos și lent, iar cuvintele de abia i se auzeau”²⁷² ca pe parcursul conversației glasul său să se înalțe și să devină mai limpede și pe alocuri, ca de exemplu la ultimul pasaj (este vorba de Rusia) să fie chiar foarte puternic.

Referitor la întâlnirea cu Hitler, la vila acestuia de la Obersalzberg, Bogdan Filov își nota următoarele aprecieri făcute de liderul nazist cu privire la politica externă a României: „Politica lui Titulescu a fost fatală pentru România. România nu poate să păstreze teritorii pe care nu le-a câștigat pe câmpul de luptă. Nu există pentru rege altă soluție decât să cedeze. Ține mult la camaraderia de arme a bulgarilor și de aceea apără interesele noastre. Se simte obligat moral să ajute Bulgaria care a suferit alături de Germania. A sfătuit insistent românii să se înțeleagă cu noi și cu ungurii. Pretențiile ungarilor sunt exagerate, nu a vorbit deloc cu bunăvoință despre unguri. Nemții din

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 207.

²⁷¹ Ion Calafeteanu, *op.cit.*, p. 6.

²⁷² Bogdan Filov, *op.cit.*, p. 207.

Transilvania preferă să rămână în România. Problema dobrogeană nu trebuie să fie legată de cea transilvăneană. A vorbit despre cele două căi posibile pentru România, dintre care cea salvatoare e doar înțelegerea. E foarte recunoscător guvernului bulgar și Țarului (doar acum i-a amintit numele) că nu au fost *zudringlich/insistenți* și nu i-au creat dificultăți; această idee a subliniat-o cu insistență, cu siguranță pentru a scoate în evidență conflictul cu ungarii. Germanii nu au interese teritoriale în Balcani, ei nu vor să verse sângele soldaților lor în Balcani. Dacă însă cineva atentează la interesele germane, lovitura va fi cumplită (mi se pare că asta a spus-o în legătură cu Rusia)./.../”²⁷³

Discuția dintre Hitler și Filov a continuat, după cum își nota primul-ministru bulgar, cu soluționarea problemei dobrogene: „S-a întors din nou la problema dobrogeană, pentru care a dat sfaturi precise cum să fie rezolvată. Nu poate să primească arbitrajul pentru că are experiența neplăcută cu arbitrajul Cehoslovaciei; ungurii au rămas foarte nemulțumiți și au vorbit urât la adresa lui. Românii mai ușor ar fi de acord să negocieze, dacă el le garantează teritoriul care le rămâne. Însă el nu poate da garanții nechibzuite ca englezii. /.../ Fuhrer-ul s-a ridicat să vadă harta; atunci i-am oferit harta adusă de noi cu diferite frontiere, i-am explicat amănunțit problema dobrogeană. Am explicat de ce nu vrem să negociem cu românii, pentru că se vor tocmi. Am spus că noi nu vrem să ne târguim ci să recăpătăm ceea ce ne-a fost luat prin constrângere, fără luptă în 1913. Și el a observat că, într-adevăr, miniștrii români au tendința să se târguiască; unul vorbea despre nu știu ce regiune, altul a spus că din ea, o parte se poate ceda. A venit vorba și despre inima reginei de la Balcic. Fuhrer-ul a spus că nu poate fi vorba de inimi, când pot să cadă capete încoronate. Argumentele noastre și felul în care gradam întrebările i-au făcut o impresie puternică. A spus că pretențiile noastre i se par rezonabile, inclusiv Silistra, și problema așa trebuie să se rezolve. S-a întors spre Ribbentrop și a subliniat energic să se transmită românilor că dorința sa este în felul acesta să fie rezolvată problema. Să se întreprindă demersuri atât la Berlin pe lângă ministrul român, cât și la București. Nici Fuhrer-ul, nici Ribbentrop, nu au făcut nici cea mai mică aluzie la orice fel de îndatoriri din partea noastră.”²⁷⁴

Argumentele bine ierarhizate și convingător expuse de delegația bulgară i-au făcut o impresie bună lui Hitler, la antipodul lor situându-se raționamentele lui Gigurtu și Manoilescu, pe care Ion Calafeteanu îi caracterizează ca

²⁷³ *Ibidem.*

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 208-209.

negociatori care cedează înainte de a negocia.²⁷⁵ În plus, premierul bulgar îi sugerează lui Hitler că o poziție fermă de sprijinire a revendicărilor bulgare asupra Dobrogei de Sud ar da lovitura de grație mișcării comuniste bulgare și influenței sovietice.²⁷⁶ Ceea ce predecesorul său, extremistul Alexandăr Ţankov promovase fățiș, Bogdan Filov o făcea cu abilitate, pe căi ocolite.

La 27 iulie 1940, după vizita lui Bogdan Filov și Ivan Popov la Hitler, ministrul german la București, Wilhelm Fabricius, îi comunica lui Mihail Manoilescu, verbal și scris că „Führer-ul socotește retrocedarea Dobrogei de Sud în granițele de la 1913, inclusiv Silistra și Balciul, ca o soluție extraordinar de loială și de echitabilă, care trebuie acceptată pur și simplu”.²⁷⁷

Decizia lui Hitler în problema Cadrilaterului menită să liniștească agitația iredentistă bulgară și să-i îndepărteze pe bulgari de ofertele sovieticilor, survenea într-un moment de maximă nemulțumire a populației bulgare față de politica lui Bogdan Filov. Lipsa de pe piață a unor alimente de primă necesitate, pusă pe seama tratatului economic cu Germania, absența unor câștiguri teritoriale îi făceau pe mulți bulgari să încline spre agitațiile comuniste și filsovietice. Conducătorii sovietici și presa din URSS înteteau la rândul lor focul: „Dobrogea a aparținut Bulgariei încă din veacul VII. Până în 1878, Dobrogea era nedespărțită de Bulgaria.” În „Mica Enciclopedie” sovietică, editată în 1938, se putea citi că „Dobrogea este locuită mai ales de bulgari și turci”, precizându-se că „organizațiile revoluționare dobrogene se bucură de o mare simpatie în rândul populației”, iar românii instituiau „măsuri de aprigă teroare și asuprire în Dobrogea de Sud”.²⁷⁸ Se cuvine să facem o precizare: în istoriografia bulgară de după 1989 primează discernământul în legătura cu atitudinea guvernului român față de bulgarii din Dobrogea. În „Istoria Bulgariei”, în 2 volume, ediția 1995, făcându-se comparație între regimul de asimilare, strămutare, exterminare la care erau supuși bulgarii din Macedonia și Tracia și regimul din Dobrogea apare consemnat faptul că guvernul român a procedat cu moderație.²⁷⁹

Bulgarii, care erau majoritari în Cadrilater, întotdeauna au fost reticenți la ideea integrării în societatea românească. Sentimentele iredentiste bulgare erau în permanență întreținute de propaganda VDRO și postul de radio Varna.

²⁷⁵ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler...* p. 6.

²⁷⁶ A. Kuzmanova, *Balkanskata politika...*, p. 272.

²⁷⁷ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena, Memorii iulie-august 1940*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, p. 136-137.

²⁷⁸ *Vezi Istoria na Bălgaria*, Sofia, 1981.

²⁷⁹ *Istoria na Bălgaria, op.cit.*, p. 242.

Cu toate că autoritățile române au interzis posturile de radio din Cadrilater, care instigau la revoltă, și au ordonat sigilarea aparatelor de radio ale unor bulgari, măsurile luate s-au dovedit în zadar. Agravarea situației României a amplificat speranțele bulgarilor. Astfel, în aprilie 1939, bulgarii din Dobrici/Bazargic se pregăteau pentru primirea trupelor bulgare, iar la sfârșitul lunii iunie 1940, bulgarii din Balcic, ațâțați de VDRO, au cumpărat petrol și cărbune, alimente necesare armatei bulgare, așteptată să pătrundă în port. Când cedarea Cadrilaterului era iminentă, bulgarii erau în posesia drapelurilor bulgare pentru manifestările prilejuite pentru evenimentul îndelung așteptat.²⁸⁰

Factorii de decizie bulgari au început să facă aluzii la o eventuală colaborare cu Uniunea Sovietică. La 26 iunie 1940, cu puțin înainte de declanșarea oficială a crizei basarabene, țarul Boris III făcea declarația că „vrea să primească sudul Dobrogei de la România cu ajutorul Germaniei, dar că la nevoie este dispus să o accepte și de la Uniunea Sovietică.”

Raportul de forțe pro/anti germano/sovietice, la data iunie-august 1940, apare ca o problemă controversată în istoriografia bulgară. Acad. Ilcio Dimitrov afirma că la momentul iulie 1940, atât marea majoritate a bulgarilor, cât și elita politică erau antisovietice, impresionați negativ de ceea ce se întâmplase cu țările baltice.²⁸¹ Cunoscut este faptul că Germania era partenerul economic cel mai important al Bulgariei, iar marea majoritate a elitei universitare și politice bulgare se formase în Germania. De asemenea, un număr covârșitor de cărți din bibliotecile din Bulgaria erau în limba germană. Pe de altă parte, istoricul Dimităr Sirkov este de părere că sentimentele prosovietice erau puternice și se manifestau fățiș. „Curtea regală bulgară nu era foarte stabilă și, în plus, în țară exista o puternică mișcare comunistă și panslavistă.”²⁸²

Istoriografia bulgară precizează faptul că recomandările categorice ale lui Hitler nu i-au împiedicat pe factorii de decizie de la București să spere într-o soluție de compromis, care să le permită păstrarea parțială a Cadrilaterului. Dintre zonele componente ale Dobrogei de Sud, românii cel mai mult țineau la Silistra, Balcic și Tutrakan/Turtucaia. La întoarcerea în țară, pe 30 iulie, Manoilescu face o declarație oficială radiodifuzată, în care dezmente cererile revizuirilor teritoriale, în care erau implicate cele trei țări, și accentuează asupra

²⁸⁰ *Istoria na Dobrogea*, p. 505.

²⁸¹ Ilcio Dimitrov, *Istoriata prez pogleda na ocevdeța i izsledvacia*, Sofia, 1990; Vezi de același autor: *Za da ni ima. Statii za naționalnata ni politika*, Sofia, 1992; *Istoriakăt kato sāvremenik*, Sofia, 1995; *Novi ocerți po bălgarska istoria /1918-1948/*, Sofia, 1995.

²⁸² Dimităr Sirkov, *Bulgari' s National Teritorial Problem*, în BHR, nr3, 1991, p. 5, vezi, de asemenea, Dimităr Sirkov, *Vănșnata politika...* p. 41.

schimbului de populație. Aceste pasaje din discurs determină guvernul ungar să înainteze o notă de protest.²⁸³ Trebuie făcută precizarea că politica revizionistă promovată de guvernul de la Sofia se deosebea de cea de la Budapesta. În timp ce Ungaria manifesta vădit intenții ofensive, Bulgaria se limita la mijloace pașnice. De altfel, nici sudul Dobrogei nu avea aceeași însemnătate pentru români, ca Transilvania. La 2 august, Consiliul de Coroană îl împuternicea pe Ion Gigurtu să înceapă tratativele cu Ungaria și Bulgaria.²⁸⁴ La 3 august, ministrul român la Belgrad, Victor Cădere, sosește la Sofia pentru a stabili cu guvernul bulgar condițiile retrocedării Dobrogei de Sud. În cadrul discuțiilor purtate (3-4 august) cu Ivan Popov și Bogdan Filov, Victor Cădere a expus propunerile românești: să rămână României zonele incluzând Silistra, Tutrakan și Balcic, însumând 2000 km² și un schimb total și obligatoriu de populație. Schimbul populației a fost acceptat, pretențiile teritoriale refuzate categoric și invocat sprijinul Marilor Puteri. Misiunea lui Victor Cădere nu a fost încununată de succes, singurul consens la care s-a ajuns a fost doar stabilirea locului viitoarelor tratative – Craiova. Partea bulgară a insistat ca negocierile să debuteze după ce se va ajunge la o înțelegere prealabilă privind problemele teritoriale.²⁸⁵

Poziția României a inspirat temeri în rândul diplomaților Axei, ca nu cumva Bulgaria „prin constrângere, să fie tentată să se îndrepte spre cealaltă parte, adică spre Rusia” dacă „Berlinul și Roma ar refuza să-i îndeplinească aspirațiile principale”²⁸⁶. În ajunul vizitei lui Cădere la Sofia, cât și în timpul vizitei, partea germană, de câteva ori, a avertizat Bucureștiul pentru retrocedarea integrală a Dobrogei de Sud și că orice amânare va dăuna discuțiilor cu Ungaria.

După întoarcerea lui Victor Cădere de la Sofia, guvernul român a făcut o nouă încercare de concesi teritoriale, a înaintat un memoriu atât lui Hitler și Ribbentrop, cât și lui Mussolini și Ciano. În memoriul respectiv era prezentată teza românească cum că Dobrogea de Sud fusese luată în 1913 ca rezervă pentru colonizarea aromânilor din Macedonia, pentru a le asigura o „viață liberă”. Antonina Kuzmanova răstălmăcește conținutul documentului în vederea argumentării propriei sale teze; astfel „înghățarea nerușinată a regiunii, în

²⁸³ Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika...*, p. 272.

²⁸⁴ Nikolai Ghencev, *Văzvrăștaneto na Iujna Dobrogea kăm Bălgaria*, în *Istoriceski pregled*, kn. 6, Sofia, 1969, p. 11.

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ Apud. A. Kuzmanova, *op.cit.*, p. 272.

viziunea cercetătoarei bulgare, era prezentată de români ca un fapt care a pus capăt unui război fratricid, ca o consolidare a păcii în Balcani, ca un eveniment de un sens politic adânc și înaltă rațiune, care era superior metodei schimbului de populație, aplicat atât de des și azi.”²⁸⁷ În memoriu se afirma că Balcicul a ajuns la o situație înfloritoare în timpul guvernării românești, acesta fiind motivul principal pentru care se cerea păstrarea orașului. Refuzul de a ceda Silistra se argumenta că astfel s-ar fi întrerupt legătura între Constanța și restul țării și că orașul ar avea o importanță vitală pentru România, singurul punct unde s-ar putea construi poduri peste Dunăre.²⁸⁸ În acest context inserăm o paranteză despre mult discutata problemă a podului peste Dunăre și un amănunt amuzant despre Balcic, extras din memoriile lui Ivan Stanciov, „Diplomat și grădinar”. În 2006 a apărut, la Sofia, monografia „Podul peste Dunăre – 100 de ani de diplomatie și politică”²⁸⁹ bazată pe o documentare deosebit de bogată, în cea mai mare parte inedită. Autorii, istoricii Dimităr Sazdov și Pencio Pencev, urmăresc eforturile consecutive ale diplomației bulgare în vederea rezolvării acestei probleme balcanice și europene. Proiectul construirii unui pod peste Dunăre între malul bulgăresc și român cunoaște o lungă și complicată evoluție, care se intersectează cu diverse acțiuni diplomatice și interese politice. La începutul anului 1918, profitând de situația temporar dificilă a României, Bulgaria încearcă să impună construirea podului, iar guvernul de la București amână cu abilitate propunerea pentru o perioadă nedefinită. În perioada interbelică se desfășoară o vie activitate diplomatică în vederea construirii podului peste Dunăre și căilor ferate balcanice, rămasă însă fără rezultate concrete. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, sub presiunea Germaniei, Bulgaria și România reușesc să ajungă la un acord pentru ridicarea podului între Ruse și Giurgiu, proiect care nici el nu se finalizează. De abia în 1954, eforturile de o sută de ani sunt încununate de succes. Concluzia finală a autorilor constă în întrebarea retorică, dacă tot 100 de ani se vor scurge până la finalizarea celui de-al doilea pod româno-bulgar peste Dunăre, de la Vidin – Calafat? (anul fiind 2006).

²⁸⁷ *Ibidem*.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 272-273. Vezi și teza istoriografiei române despre evoluția, dezvoltarea, modernizarea Cadrilaterului sub administrația românească în perioada interbelică: Lascu Stoica, *Înfăptuiri românești în Cadrilater*, în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr. 65, 2002, p. 44-47; Cătălin Negoită, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești (1913-1940)*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2008.

²⁸⁹ Dimităr Sazdov, Pencio Pencev, *Dunāv Most – 100 godini diplomația i politika*, Sofia, 2006.

În ceea ce privește Balcicul, inițial un orașel șters, lipsit de orice fel de importanță, transformat prin perseverența Reginei Maria într-un loc fermecător, vom reda părerea localnicilor descrisă de Ivan Stanciov, diplomat de carieră, descendent al unei familii ilustre. Fascinată de localitatea sud dobrogeană, descoperită pentru întâia oară în 1924, în timpul unei călătorii, Regina Maria, entuziasmată, nota: „Balcicul a trezit în mine un fior deosebit: am avut ca o simțire că locul acesta ori mă așteptase de totdeauna pe mine, ori că eu trăisem totdeauna în așteptarea lui”.²⁹⁰ În cel de-al XVI-lea capitol intitulat „Interludiul dobrogean (anul 1940)” al evocărilor sale „Diplomat și grădinar”, Ivan Stanciov se confesează „La începutul verii anului 1940, Germania a ocupat România. Prezența armatei germane „i-a convins” pe români să înapoieze „de bunăvoie” Dobrogea de Sud Bulgariei. La 1 iulie am fost numit ca reprezentant al ministrului de Externe în Comisia care trebuia să traseze noua graniță. Colegii noștri români erau veseli, oameni plăcuți, care era într-adevăr lăudabil din partea lor pentru că de câte ori apăream pe străzile Silistrei, se repezeau spre noi mulțimi de oameni care ne îmbrățișau și plângeau povestind că nu mai creadeau că va veni ziua să se numească bulgari. Ca în toate cazurile de delimitări de graniță și noi nu am fost scutiți de unele întâmplări tragicomice. Un cimitir a fost împărțit în așa fel încât capetele morților au rămas în România, iar picioarele aparțineau Bulgariei.”²⁹¹

În continuare, diplomatul bulgar își amintește cu nostalgie de Balcicul din copilărie: „A doua zi, ne-am dus la Balcic. Mi-am amintit cum în copilărie, înainte de războiul balcanic, veneau aici, la vânătoare de prepelițe, tata și verișorul meu, pe atunci secretar al țarului Ferdinand. Balcic rămăsese același locșor fermecător din copilăria mea, însă nu mai era atât de neîngrijit. Regina Maria a României se îndrăgostise de oraș și transformase vechea moară, lângă care ne opream să luăm o gustare, într-un colț de rai. Îl transformase într-un loc de odihnă, înconjurat de una dintre cele mai încântătoare grădini pe care imaginația putea să și-o închipuie. Aveam senzația că văd păduri de trandafiri și kilometri de zinnii. Mama și sora mea, care veniseră la Balcic pentru o zi, au fost fermecate de frumusețea făurită de iscusita regină. Însă, localnicii nici pe departe nu erau atât de încântați. Apa folosită de orașel era acum captată în întregime pentru grădina regală.”²⁹²

²⁹⁰ Regina Maria, *Casele mele de vis*, în „Boabe de Grâu”, anul I, nr. 2, aprilie, 1930, p. 66-67.

²⁹¹ Ivan Stanciov, *Diplomat i grădinar, Memoari*, Sofia, 2000, p.139.

²⁹² *Ibidem*, p. 140.

La data de 8 august, Ivan Popov, sosit în vizită oficială la București, părăsește ostentativ capitala din cauza insistențelor lui Ion Gigurtu în privința Balcicului. La 10 august, Manoilescu îl convoacă pe ministrul bulgar la București, Ciomakov, prin intermediul căruia adresează omologului său bulgar, Popov, invitația de a se întâlni pe vapor, pe Dunăre, pentru schimb de opinii, în așteptarea răspunsului la memoriul trimis la Berlin și Roma. Popov respinge invitația, argumentând că începe tratative numai după ce guvernul român va fi de acord să retrocedeze integral Dobrogea meridională în granițele dinainte de 1913. Cu ultima încercare de compromis teritorial (17 august 1940), de păstrare a Silistrei și a Cadrilaterului vest-pontic a fost însărcinat ministrul român la Sofia, Eugen Filotti, care a avut aceeași soartă. În cele din urmă România s-a văzut nevoită să accepte tratativele cu Bulgaria la Craiova, pe tema modalităților de restituire a Cadrilaterului.

În felul acesta, Germania, oferind cu dărnicie avantaje teritoriale Bulgariei și Ungariei pe seama României, iar României, garanții pentru teritoriul rămas, a reușit să transforme cele trei state în sateliții ai săi, în vederea viitoarei confruntări cu U.R.S.S.

Retrocedarea integrală a Dobrogei meridionale nu a fost, conform afirmațiilor istoricilor bulgari, și nu numai a lor, rezultatul Tratatului de la Craiova, ci a constituit baza discuției tratativelor de la Craiova. Cu toate afirmațiile sale ultranaționaliste, cercetătoarea Stanka Gheorghieva este de acord că „România a fost obligată să înceapă tratativele cu Bulgaria sub presiunea Germaniei.”²⁹³, iar istoricul Staiko Trifonov redă cuvintele lui Petko Stainov și dr. Nikolai Sakarov rostite în Parlamentul bulgar: „Traseul complet a fost Basarabia – Salzburg – Craiova. Fără Basarabia nu ar fi existat Craiova.”²⁹⁴ Mihail Manoilescu, aflat în miezul problemei, caracteriza sugestiv tratativele de la Craiova „un simplu joc al aparențelor și o formalitate.”²⁹⁵

Din punct de vedere al rezolvării litigiului teritorial, constatările citate sunt perfect valabile, însă la negocierile de la Craiova, desfășurate între 19 august și 7 septembrie 1940, au fost discutate și reglementate o serie de aspecte importante pentru evoluția ulterioară a relațiilor bilaterale româno-bulgare – transferul de autoritate, schimbul de populație, probleme financiare, regimul proprietăților imobiliare. Conform Tratatului de la Craiova, frontiera comună revenea pe aliniamentul din 1912. Evacuarea, ocuparea și transferul de

²⁹³ Stanka Gheorghieva, *op.cit.*, p. 7.

²⁹⁴ Staiko Trifonov, *Dobrogeanskiat vāpros*, p. 183.

²⁹⁵ Mihail Manoilescu, *Dictatul...*, p. 183.

autoritate erau prevăzute a se îndeplini în termen de 10 zile. Schimbul de populație obligatoriu pentru românii din Cadrilater și bulgarii din Dobrogea de Nord trebuia să se desfășoare în termen de trei luni după satisfacerea Tratatului. În ultimele anexe ale documentului se acordau niște înlesniri românilor din partea guvernului bulgar, ca: menținerea farurilor de la Șabla și Kaliakra, a sistemului de navigație de la Balic, datoria de a întreține biserica românească de la Grivița, ridicată în amintirea soldaților români căzuți în Războiul de Independență din 1877.²⁹⁶

Referitor la conținutul și desfășurarea conferinței româno-bulgare desfășurate în palatul Jean Mihail din Craiova, cercetătorii bulgari sunt de părere că tactica adoptată de București, de tergiversare și creare de dificultăți, în speranța de a păstra ceva, a fost transferată și în cadrul tratativelor de la Craiova, care au debutat la 19 august într-o atmosferă vădit rece.²⁹⁷ Delegația bulgară principală era compusă din: ministrul plenipotențiar Svetoslav Pomenov, ministrul de Interne, Anghelov, generalul Popov și economistul Molov, iar cea română din Alexandru Cretzianu, Horia Grigorescu, primarul Constanței, generalul Gheorghe Potopreanu și Henri Meitani. Comisia principală urma să soluționeze problemele generale, iar detaliile erau de competența subcomisilor. În după-amiaza zilei de 19 august a avut loc prima întrevedere între șefii celor două delegații – Alexandru Cretzianu și Svetoslav Pomenov. Din nou a fost pusă în discuție problema Balicului, românii încercând să smulgă statutul de oraș liber. Partea bulgară a respins propunerea argumentând cu exemplul nefericit al Danzigului.²⁹⁸ Șeful delegației române a propus un termen de evacuare de trei luni, iar schimbul de populație să fie obligatoriu pentru bulgarii din România și pentru românii din Cadrilater, propuneri refuzate de Pomenov, care nu a admis nicio abatere de la normă,

²⁹⁶ Din literatura extrem de bogată consacrată Tratatului de la Craiova amintim și lucrările românești: George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2009; Aurel Preda – Mătășaru, *Tratatul între România și Bulgaria*, Editura Lumina Lex, București, 2004; Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între anii 1931-1944. Aspecte geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006; Ion Giurcă, *Tratativele de la Craiova. Evacuarea Cadrilaterului în 1940*, în „România în ecuația păcii și a dictatului”, 2001, p.301-313; Ion Crînguș, Ion Giurcă, *Cedarea și evacuarea Cadrilaterului în anul 1940*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2010; Gheorghe Zbucheș, *Cadrilater, 1940*, în „Studii și materiale de istorie”, 2000, nr. 65, p. 147-162; Idem, *Tratatul de la Craiova – parte integrantă a Dictatului de la Viena*, în „Document”, anul III (2000), nr. 2, p. 25-32.

²⁹⁷ *Istoria na nova Bălgaria...*, p. 429 ; D. Sirkov, *op.cit.*, p. 236 ; A. Kuzmanova, *Balkanskata politika*, p. 273.

²⁹⁸ Antonina Kuzmanova, *Balkanskata politika*, p. 274.

arătându-se categoric în ceea ce privește granița din 1912, termen de evacuare de 10 zile, iar schimbul de populație să fie facultativ. Evacuarea Dobrogei de Sud și transferul de autoritate s-au situat în centrul discuțiilor dintre generalii Potopeanu și Popov, la data de 21 august 1940, ajungându-se la acordul ca armata și autoritățile române să se retragă în 30 de zile, durata schimbului de populație să se efectueze în 6 luni; în timpul acestor 6 luni regiunea cedată urma să fie sub control mixt, româno-bulgar. Între 22 și 25 august, tratativele s-au aflat într-un punct mort, la care s-a imprimat și starea de tensiune datorată concentrării trupelor bulgare la frontieră. La 27 august Cretzianu întreprinde o încercare de a aborda statutul românilor est-timoceni, care însă s-a izbit de inflexibilitatea bulgarilor. În legătură cu problema schimbului de populație apar divergențe între punctele de vedere al celor două delegații – cea bulgară susținea că numărul etnicilor bulgari din Dobrogea de Nord, care trebuiau evacuați, nu depășește 42.000, cea română susținea că numărul bulgarilor se ridică la 56.000, teză care a fost, în cele din urmă, acceptată de partea bulgară.²⁹⁹

Delegația bulgară cauta să speculeze situația dramatică prin care trece România, momentul de izolare politico-diplomatică a țării și să obțină avantaje invocând sprijinul Puterilor Axei. Pomenov cere ca evacuarea Cadrilaterului să se desfășoare concomitent cu cea a Ardealului de Nord și o sumă fixă de un miliard de lei ca despăgubire. Bogdan Filov și ministrul de externe al Bulgariei, Ivan Popov, propun țarului Boris III intrarea armatei bulgare în Cadrilater concomitent cu pătrunderea forțelor ungare în Transilvania de nord-est.³⁰⁰ Boris III, care era cu mult mai chibzuit decât tatăl său Ferdinand, refuză, invocând nebunia criminală din noaptea fatală de 16 spre 17 iunie 1913, „un nou 16 iunie 1913”.³⁰¹

Interesate de a calma spiritele în Balcani, Puterile Axei intervin impunând ca cele două țări vecine să își rezolve cât mai rapid dezacordurile. Astfel, în după-amiaza zilei de 7 septembrie 1940, Alexandru Cretzianu și H.G. Meitani, din partea României, și Svetoslav Pomenov și Teodor Papazov, respectiv a Bulgariei, semnează Tratatul de la Craiova care stabilea ca „definitivă și veșnică” noua graniță bulgaro-română. La 21 septembrie 1940, armata bulgară intra în Dobrogea de Sud întâmpinată cu entuziasm de populația

²⁹⁹ *Istoria na Dobrogea...* p. 622.

³⁰⁰ Kostadin Gârdev, *Bălgaria i Ungaria 1923-1941*, Sofia, 1988; Nikolai Ghencev, *Vănșnata politika na Bălgaria prez nacalnina period na Părvata svetovna voina/1939-1941/*, Sofia, 1981.

³⁰¹ D. Sirkov, *op.cit.*, 241.

bulgară care cânta imnul Dobrogei „O, plai dobrogean, al nostru colț de rai” conform mărturiilor existente³⁰²

Retrocedarea Cadrilaterului Bulgariei a produs panică în rândurile populației românești din zonă, care se grăbea să părăsească cât mai repede teritoriul. În felul acesta, bulgarii au putut cumpăra la prețuri deosebit de avantajoase: case, pământuri, bunuri aparținând românilor. Aplicarea tratatului de la Craiova nu s-a dovedit un lucru facil de transpus în realitate, așa cum au dovedit evenimentele ulterioare. Toți bulgarii din Dobrogea trebuiau să plece în Bulgaria, respectiv, toți românii din Cadrilater în România. Situații dramatice s-au înregistrat în sânul familiilor mixte, care nu consimțeau să-și părăsească căminul.

Minoritatea românească din Bulgaria și minoritatea bulgară din România au constituit tema unor lungi negocieri între cele două guverne, fiecare dintre părți încercând să obțină ameliorarea situației proprii minorități. Schimbul obligatoriu al etnicilor bulgari și români de pe cele două părți ale frontierei Dobrogene s-a efectuat în două etape. Prima (noiembrie/decembrie 1940) – 61.500 bulgari din Dobrogea de Nord și 83.928 români din sudul Dobrogei, a doua (aprilie/mai 1941) – 3.600 bulgari și 4.700 români. Istoricul și diplomatul bulgar Gheorghe Panaiotov este autorul a doua studii privind schimbul de populație: „Activitatea tribunalului bulgaro-român de arbitraj /iunie 1941- aprilie 1943/” și „Schimbul de populație între Bulgaria și România /1940-1944/” apărute în 1989 și 1990 în revista „Dobrogea” editată la Varna.³⁰³ Procedura concretă a schimbului obligatoriu de populație într-un termen de trei luni era reglementată în art. III al Tratatului. Bulgarii din județele Tulcea și Constanța trebuiau să plece definitiv din România și să se stabilească în Dobrogea de Sud, în județele Durostor și Caliacra. Etnicii români din Durostor și Caliacra urmau să părăsească definitiv Bulgaria și să se stabilească în județele Tulcea și Constanța. Autorul remarcă faptul că schimbul de populație și emigrarea turcilor au avut o importanță geopolitică deosebită; în felul acesta s-a asigurat omogenitatea etnică a Dobrogei de Sud, respectiv a celei de Nord.³⁰⁴

³⁰² *Istoria na nova Bălgaria...* p. 591; Antonina Kuzmanova, *op.cit.*, p. 276.

³⁰³ Gheorghe Panaiotov, *Deinostta na bălgaro-rumănski arbitrajen sād /iuni1941 – april 1943*, în „Dobrogea”, anul 7, Varna, 1990, pag. 104-116; Vezi de același autor și: *Razmeana na maljinstveno naselenie mejdu Bălgaria i Rumînia /1940-1944/*, „Dobrogea”, anul. 6, Varna, 1989, pag. 63-79.

³⁰⁴ Gheorghe Panaiotov, *Razmeana na maljinstveno naselenie mejdu Bălgaria i Rumînia /1940-1944/*, „Dobrogea”, anul. 6, Varna, 1989, pag. 70.

Evacuarea / ocuparea și transferul de autoritate s-au desfășurat într-un ritm ireproșabil și în limitele de timp stabilite, fără manifestări ostile din partea populației bulgare. Istoriografia română consideră că schimbul de populație a fost inechitabil și în detrimentul României. Potrivit estimărilor diferitelor contribuții istoriografice, aproximativ 68.000 etnici bulgari au plecat din Dobrogea de Nord, în timp ce Cadrilaterul a fost părăsit de circa 100.000 de români. Comisia mixtă româno-bulgară însărcinată cu schimbul obligatoriu de populație estima un număr de 62.278 bulgari și 103.711 români.³⁰⁵ *Scurta Istorie a Dobrogei* confirmă numărul de 66.800 de bulgari.³⁰⁶ În timp ce, 100.000 de vlahi, concentrați cu precădere pe Valea Timocului bulgăresc, au rămas pe teritoriul Bulgariei lipsiți de drepturi. La aceste acuzații istoricii bulgari vin cu contraargumentul că Societatea „Timoc” a propus două alternative contradictorii într-un interval de 10 zile: mai întâi, au cerut cabinetului Gigurtu ca minoritatea română de la Vidin să rămână pe loc, mai apoi, au insistat să fie mutată în România.³⁰⁷

Istoricul Nikolai Ghencev consideră exagerate pretențiile României referitoare la: tergiversarea schimbului de populație, termenul pentru eliberarea teritoriului și plata proprietăților românilor evacuați. În același timp, Ghencev nu cruță nici guvernul bulgar pentru concesiile făcute României. Istoricul bulgar acuză guvernul Bogdan Filov că a fost cu mult mai preocupat de efectul politic și de a-și întări poziția decât de soarta bulgarilor din Dobrogea de Nord.³⁰⁸ Atât Ghencev, cât și alți istorici bulgari din perioada totalitară, demască avantajele create burghezo-moșierimii și ciocoilor români de către cabinetul Filov, care garanta drepturile moșierilor români din Dobrogea de Sud să-și lichideze și să-și valorifice proprietățile imobiliare, în special moșiile, în termen de 18 luni.³⁰⁹

După semnarea Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940), atât guvernul, cât și presa bulgară și-au exprimat, în nenumărate rânduri, mulțumirea față de Germania și Italia, amintind doar în treacăt de rolul Uniunii Sovietice și uitând cu desăvârșire să menționeze poziția Marii Britanii.

La scurt timp după semnarea Tratatului, ministrul de Externe al Bulgariei, Ivan Popov îi declara ministrului român de la Sofia, Eugen Filotti: „Acum, că rana dintre noi s-a închis, toate premisele pentru o prietenie durabilă

³⁰⁵ *Ibidem.*

³⁰⁶ *Kratka istoria na Dobrogea*, Varna, 1986, p. 228.

³⁰⁷ Blagovest Neagulov, *op.cit.*, p. 422, în *Istoria na Dobrogea*, Veliko Târnovo, 2007.

³⁰⁸ Nikolai Ghencev, *Vănșnata politika na Bălgaria...*, p.116.

³⁰⁹ *Ibidem.*

și o colaborare încrezătoare sunt date. Bulgaria înțelege durerea pe care unele sacrificii au cauzat-o României, dar este convinsă că aceste jertfe sunt spre binele păcii și al viitorului popoarelor noastre. Guvernul bulgar este hotărât a lucra sincer la stabilirea legăturilor prietenești și să creeze și în opinia publică internă curentul corespunzător”.³¹⁰ Cât de mult se aseamănă acest discurs diplomatic, cu pulsații de vădită satisfacție, cu alocuțiunea regelui Carol I de la banchetul dat în cinstea semnării Păcii de la București din 1913. Era evident că bulgarii jubilau - obținuseră Dobrogea meridională prin mijloace pașnice - nedreptatea făcută prin Pacea de la București din 1913 și confirmată prin Tratatul de pace de la Neuilly sur Seine din 1919 era îndreptată, așa cum apare consemnat în toată istoriografia bulgară.

Antonina Kuzmanova subliniază că „reîntoarcerea pașnică a Dobrogei de Sud la Patrie a corectat o nedreptate”, Dimităr Sirkov împărtășește aceeași părere „nedreptatea Tratatului de la Neuilly a fost îndreptată”, iar Nikolai Ghencev apreciază că „România își însușise fără război o regiune curat bulgărească, iar Tratatul de la Craiova a repus drepturile istorice ale națiunii bulgare asupra pământului unde a luat ființă statul bulgar”. În opinia aceluiași istoric, soluționarea problemei dobrogene reprezintă „o realizare certă a politicii externe bulgare. Tratatul de la Craiova a dovedit că „problemele litigioase în Balcani pot fi soluționate nu doar pe calea armelor, ci și pe calea stabilirii pașnice a drepturilor istorice a popoarelor balcanice.”³¹¹ În interpretarea istoriografiei bulgare, Craiova – 1940 se transformase pentru români în „Golgota bulgară” din 1913, așa cum caracterizase Pacea de la București Simeon Radev, cel mai tânăr membru al delegația bulgare de la București din 1913, viitorul ministru al Bulgariei la București.

Analizând rezultatul Tratatului de la Craiova, constatăm că a avut un rol important în stingerea litigiului teritorial între Bulgaria și România: cele două țări se angajau să nu mai formuleze niciodată vreo pretenție de ordin teritorial, iar frontiera stabilită între ele să fie definitivă și perpetuă; au dispărut Organizațiile Revoluționare Dobrogene și bandele de comitații; s-a omogenizat mozaicul etnic din Dobrogea prin schimbul obligatoriu de populație; s-a creat un cadru legal pentru transferul de autoritate în sudul Dobrogei și s-au ameliorat raporturile româno-bulgare.³¹²

³¹⁰ *Ibidem*, p. 234.

³¹¹ *Ibidem*, p. 116.

³¹² *Istoria na Dobrogea*, vol. IV, Veliko Târnovo, 2007, p. 465.

Dezbaterile precipitate sau, dimpotrivă, logice și echilibrate, în jurul problemei Cadrilaterului, nu au astăzi niciun fel de însemnătate și actualitate politică, ci țin doar de istoriografie. Problema majoră, care a rămas nesoluționată adecvat și își așteaptă rezolvarea este cea a minorităților, minoritatea română din Bulgaria și cea bulgară din România – piatra de încercare în relațiile româno-bulgare trecute, prezente și viitoare.

Investigațiile în istoriografia bulgară, în literatura memorialistică și în presa vremii ne-au permis completarea cercetărilor anterioare cu un material nou, care întregește imaginea raporturilor româno-bulgare și corectează concepția adevărului dintr-o singură direcție. În vederea unei analize constructive, oricât de dificil ar fi, sincronizându-ne cu procesul neconținut al gândirii istorice, trebuie înlăturate vechile tipare, depășite prejudecățile și ideile preconceptuate, care și-au pus amprenta asupra perioadelor încordate, istoricilor și creațiilor lor. O analiză în care fiecare ține seama de punctul de vedere al celuilalt și dă dovadă de toleranță are o mai mare șansă să fie autentică și credibilă. Cercetătorii români și bulgari au potențialul necesar să se aplece cu dăruire, toleranță și profit științific asupra acestei perioade importante și, sub unele aspecte, captivante, din cadrul relațiilor politico-diplomatice româno-bulgare. Semnificative și potrivite apar cuvintele lui Nicolae Iorga, dintr-un articol din „Semănătorul” din 10 mai 1906: „Ne dorim uniți la un loc, dar nu ne cunoaștem deloc”. Atât românii, cât și bulgarii, membri ai Uniunii Europene, se doresc parte dintr-o Europă fără granițe, dar nu se cunosc decât, în linii generale, la modul superficial și defăimător. Paginile de prietenie sinceră româno-bulgare sunt mult mai numeroase, iar proiectele comune prezente și viitoare în cadrul Uniunii Europene mult mai importante decât cei 27 de ani de disensiuni și dușmănie. Un lucru este cert, Peninsula Balcanică reprezintă o zonă aparte a Europei, de o diversitate etnică rar întâlnită în altă parte, care îi conferă un farmec propriu, dar și generează conflicte cu efecte nefaste, de lungă durată pentru pacea regională. Așa că nu este loc pentru ambiții megalomane – Bulgarii Mari, Românii Mari, Albanii Mărite, ci doar pentru înțelegere, bună vecinătate, tact diplomatic și bunăvoință.

Considerăm că studiul de față, parte a unei investigații ample, se înscrie în tradițiile științifice constructive ale balcanisticii românești inițiate și promovate de Victor Papacostea, față de care Nicolae Ciachir nutrea o adâncă admirație, considerându-l mentorul său.

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE CULTURĂ ȘI LIMBĂ DIN SILISTRA – 1870

*Drd. Daniel-Silviu NICULAE
Diana Cristiana LUPU*

Identitate și conștiință etnică

Identitatea etnică, deși un concept desuet în viziunea unor cercetători, mai ales în contextul globalizării, este o dimensiune importantă a existenței, derivând din aceea de identitate, a cărei defnire constituie una dintre preocupările majore ale individului, ca parte integrantă a unei comunități. Este motivul pentru care studiul identității, în general, al identității și conștiinței etnice, în particular, constituie tema multor lucrări de specialitate care abordează subiectul din perspectivă antropologică, psihologică, filosofică, sociologică, politică și culturală. Din cuprinsul acestora, reținem câteva aspecte pe care le considerăm esențiale în conturarea demersului reprezentat de lucrarea de față, respectiv acela de a argumenta faptul că înființarea unei societăți de cultură și limbă, în special în contextul istoric particular analizat, este un indicator important în procesul de afirmare a identității etnice.

Astfel, conceptul de identitate etnică a primit diverse definiții, nota generală fiind în concordanță cu etimologia, greacă (*ethnikas, ethos*) și latină (*ethnicus, respectiv identitas*), a termenilor componenți, desemnând, în linii mari, identificarea unor indivizi cu o națiune, care nu este în mod necesar asociată unui stat, pe baza unor trăsături distinctive asumate în comun. Una dintre definițiile de notorietate ale conceptului este cea elaborată de Jean Phinney, conform căreia identitatea etnică este un construct dinamic, multidimensional, care se referă la identitatea individului, sau sentimentul de sine, ca membru al unui grup etnic. Din această perspectivă, individul revendică o anumită identitate în contextul unui subgrup care consideră că are strămoși comuni, precum și cultură, rasă, religie, limbă, filiație și loc de origine similare. Mai mult, identitatea etnică este înțelegerea sinelui și a originii etnice,

fiind dezvoltată și modificată pe măsură ce indivizii conștientizează etnicitatea proprie într-un cadru (socio-cultural) extins¹.

Așadar, identitatea etnică nu este intrinsecă, inerentă, statică, ci procesuală, relațională, dinamică. În acest sens, Fredrik Barth arată că etnicitatea este o formă de organizare socială, nu un aspect al culturii, bazându-se pe o permanentă negociere a limitelor care nu sunt în mod necesar teritoriale, ci sociale, conectând și, în același timp, diferențiind indivizii. Mai mult, diferențele etnice categorice nu depind de absența mobilității, relațiilor sau informațiilor, ci implică procese de excluziune și incluziune, prin intermediul cărora identitatea etnică se dezvoltă și se menține².

Prin urmare, identitatea etnică se construiește într-un context. Acceptând ideea formulată în modul cel mai concis de Spinoza, anume că finalitatea oricărei acțiuni este autoconservarea autorului, un lucru particular oarecare, a cărui natură este în totul diferită de a noastră, neputând nici să ajute, nici să înfrâneze puterea noastră de a acționa, în mod absolut niciun lucru neputând să fie bun sau rău pentru noi, dacă nu avem ceva comun cu el³, este evident că există situații în care stabilirea limitelor generează perceperea celuilalt ca amenințare. Chiar dacă nu este un produs al istoriei, dezvoltarea identității etnice depinde de contextul istoric, în măsura în care acesta, în special în cazul în care este nefavorabil, determină indivizii să întreprindă anumite acțiuni pentru conștientizarea și afirmarea etnicității unui anumit grup. O astfel de acțiune este și constituirea unei societăți de cultură și limbă.

Societatea Română de cultură și limbă din Silistra – reper al afirmării identității etnice românești în contextul istoric al anilor 1870

Constituirea unei societăți menite a promova cultura și limba română este un eveniment de însemnătate majoră, cu precădere în contextul istoric în care se găsea regiunea Silistra în anul 1870, respectiv înaintea Războiului Ruso-Turc (1877-1878), a proclamării independenței de către România (1877), a Tratatului de la San Stefano (1878), precum și a Congresului de la Berlin (1878). Confruntat cu probleme serioase, pe plan intern și extern, Imperiul

¹ Jean Phinney, *Ethnic Identity and Acculturation*, în K. Chun, P. B. Organista, & G. Marin (Eds.), *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*, Washington, DC: American Psychological Association, 2003, p. 63.

² Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Little Brown, 1969, pp. 9-15.

³ Baruch Spinoza, *Etica*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 237.

Otoman, din care, la vremea respectivă, făcea parte și Silistra, a analizat posibilitatea înfăptuirii unor reforme de reorganizare (Tanzimat), cele mai importante dintre acestea materializându-se în edictele din 1839 (Gulhane), respectiv 1856. Ca urmare, a survenit o relativă relaxare a condițiilor impuse grupurilor etnice din constituția imperiului, în sensul că se garantau drepturile și deplina egalitate în fața legii pentru toți cetățenii imperiului, fără deosebire de religie și apartenență etnică⁴. În aceste circumstanțe, este lesne de înțeles că acțiunile menite a contribui la consolidarea conștiinței etnice au dobândit o formă superioară de manifestare.

Astfel, un document datat 12 octombrie 1870⁵, conținând statutul, regulamentul, diploma de membru și sigiliul societății, confirmă constituirea acesteia la Silistra, oferind multe alte amănunte de interes pentru existența românilor, atât pe malul stâng, cât și pe cel drept al Dunării. Din cuprinsul respectivului document selectăm câteva aspecte pe care le considerăm relevante în contextul temei propuse, după cum urmează⁶:

Statutul Societății Române de cultură și limbă din Silistra

Capitolul I

Art. I. Se constituie o Societate în Silistra, sub numele de Societatea Română de cultură și limbă din Silistra.

Art. II. Scopul Societății este:

- a). A propaga prin toate mijloacele putincioase, între Români din aceste părți, învățătura limbii materne (Româna), a ajuta Comunitatea Română și Eforia Școalelor Române de aici în afacerile și misiunea lor;
- b). A conlucra la dezvoltarea educației naționale și a apăra privilegiile ei:
 1. Protejând școlile urbane și rurale din toată Dobrogea și stăruind a înființa și o școală de fete în orașul Silistra;
 2. Cerând și activând, prin stăruințele sale, înmulțirea și îmbunătățirea școlilor;
 3. Stăruind din toate puterile pentru exacta punere în lucrare a donațiilor făcute în favoarea învățaturii publice;

⁴ William L. Cleveland, Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East* (4th edition), Westview Press, 2009, pp. 151-152.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR*, Dosar 203, *Statutele Societății Române de cultură și limbă din Silistra*, București, Tipografia C. Petrescu-C. & I. G. Costescu, Calea Mogosoai 7, 1871, ff. 22-23

⁶ La transcrierea textului, s-au operat mici modificări, în ceea ce privește limbajul și modalitatea de redactare, pentru facilitarea înțelegerii de către cititor (n. a.).

4. Apărând drepturile legitime ale corpului învățător, prin toate mijloacele legale;
5. Ajutând pe junii școlari, Români, lipsiți de mijloace, de aici și din Dobrogea, și
6. Stăruind a susține o școală cu patru clase primare pentru juni sau adulți, în orele de noapte iarna și în zilele de sărbătoare vara, și a completa biblioteca școlii, pentru folosul național etc.

Art. III. Societatea va avea de normă a pleca în lucrările sale de la ce este în general mai folositor și necesar.

Capit. II. Membrii Societății

Art. IV. Tot Românul poate deveni membru al societății, făcând cerere și declarațiune către Președintele Societății că voiește să fie membru al ei. Președintele are dreptul de a-l recunoaște, rămânând ca comitetul să îi dea la timp diploma cuvenită.

Art. V. Nu pot fi membri ai Societății:

- a). Persoanele condamnate și nereabilitate pentru vreun delict ordinar și infamant;
- b). Membrii corpului învățător pe drept depărtați din posturile lor pentru cauza de moralitate.

Art. VI. Încetează a mai fi membru al Societății:

- a). Persoanele care vor cădea în culpă pentru vreo conspirație politică;
- b). Membrul care se exclude din sânul ei pentru votul a $\frac{1}{4}$ din numărul membrilor;
- c). Membrii care nu răspund la timp cotizațiunea mensuală, pe fiecare mensă sau la trei luni o dată;
- d). Membrii care, în urma intrării lor în societate, au pierdut calitatea de Român sau au căzut în categoria de la litera a și b din articolul V.

Capit. III. Organizarea

Art. VII. Societatea Română de cultură și limbă din Silistra ține ședințe generale o dată pe an; iar Comitetul ei pe fiecare mensă vara și pe fiecare săptămână iarna. Se pot ține și ședințe extraordinare, după necesitate, și peste an Societatea lucrează în această urbe, Silistra.

Art. VIII. Societatea se va declara constituită îndată ce vor fi subsemnat acest statut douăzeci membri.

Capit. IV. Compunerea Comitetului

Art. IX. Comitetul Societății Române de cultură și limbă din Silistra se compune din: un Președinte; un Vice-Președinte; trei Secretari și un Casier ce

va încasa toate fondurile publice ale Românilor din Silistra, precum: fondurile Eforiei și Comunității Române, purtând titlul de Casierul Comunității Societății și Eforiei Școalei Române din Silistra.

Art. X. Comitetul Societății se alege prin majoritatea voturilor, pe câte un an, de către membrii rezidenți în această urbe.

Art. XI. Comitetul va lua toate măsurile necesare pentru realizarea scopurilor Societății, în urbe și prin județ, stăruind la înființarea școlilor naționale și, prin membrii săi, vizitându-le.

Art. XII. Un regulament special va determina modul alegerii comitetului, cât și atribuțiunile acestuia.

Capit. V. Fondurile Societății

Art. XIII. Fiecare membru plătește, înainte, câte un leu (franc) pe lună cotizațiune; se poate plăti această cotizațiune cu luna, cu trimestrul sau cu anul înainte.

Art. XIV. La primirea diplomei de membru se plătește un leu nou spesele tiparului.

Art. XV. Societatea primește cu recunoștință daruri, subvențiuni, donațiuni etc. Cu acestea Societatea va chibzui a forma un fond special, ale cărui numai venituri se vor putea cheltui.

Art. XVI. Membrii din Țările Române vor da cotizațiunile, subvențiunile și ofrandele D-lor unei delegațiuni compuse din 3 membri rezidatori în fiecare capitală din județele României etc.

Delegațiunea va avea relațiune directă cu Comitetul central din Silistra.

Art. XVII. Bugetul anual al Societății se hotărăște de adunarea generală.

(...)

Art. XXII. Toate fondurile și mobilele Societății vor rămâne în profitul Școlii Române din Silistra, dacă din cazuri neprevăzute s-ar dizolva această Societate.

Membrii societății:

Constantin Petrescu; 2. Constantin Săulescu; 3. Petre Săulescu; 4. Nicolae Petrescu; 5. Stoian Theodorescu, 6. P. Ion Droc; 7. Ilie Gheorghescu; 8. Costache Niculaescu; 9. Dimitrie Pascalescu; 10. Dimitrie Călinescu; 11. Nicolai Iordănescu; 12. Savu Răducănescu; 13. Apostolu Gheorghescu, 14. Niculai Eustatiescu; 15. Par. Chr. Zacharia; 16. Gheorghe Pavlescu; 17. Niculai Călinescu; 18. Enciu Călinescu; 19. Tănase Trandafil; 20. Niculai Stephan; 21. Voicu Iliescu; 22. Manoli Chițescu; 23. Pr. Theodor din com. Vaidomiru; 24. Michalachi Iliescu; 25. Chiriță Theodorescu; 26. Ivanciu Theodorescu; 27. Dimitrachi Anghelu; 28. Anton Theodorescu; 29. Gheorghe Niculaescu; 30.

Christachi Triandafil; 31. Preotul George din Ostrov; 32. Nuțu Stan; 33. Petre Petrescu; 34. Dimitrie Chirescu din Rassovata, 35. Ivanciu Vicescu; 36. G. N. Neamțu; 37. Const. Petrescu Conduratu, din București

Regulamentul Societății Române de cultură și limbă din Silistra

Capitolul I. Comitetul

Art. I. Comitetul Societății Române din Silistra se compune din următorii membri: a) Un Președinte, b) Un Vice-Președinte, c) Trei Secretari și d) Un Casier.

Pe lângă aceștia se mai adaugă, la circumstanțe importante, încă patru membri consiliari cu care, consultându-se, ședința se va crede în deplină activitate.

(...)

Art. 4. Deciziunile în comitet se iau cu majoritate absolută a voturilor membrilor prezenți; membrii prezenți însă subscriu toți la procesele verbale ale ședinței.

Art. 5. Comitetul poate chema și alți membri ai Societății, spre a ajuta în lucrările sale de administrare și de cancelarie etc.

Afară de aceștia, Comitetul va avea, la necesitate, impiegați și servitori plătiți din fondurile Societății.

Art. 6. Alegerea membrilor comitetului se face în fiecare an, de către membrii societății. Membrii ieșiți se pot realege, în fiecare an însă rămân în comitetul cel nou dintre membrii cei vechi trei trași la sorți. (...)

Art. 8. Spre a se putea proceda la alegerea Comitetului, trebuie neapărat ca aceasta să fie anunțată Societății cel puțin cu 15 zile înainte, chiar prin actul de convocare a ședinței. (...)

Art. 9. Alegerea se face prin vot secret și cu majoritatea absolută a voturilor membrilor prezenți.

Dacă la primul scrutin nu s-a putut întruni, asupra unora sau mai multor membri, numărul trebuincios de voturi, se procedează la o a doua votare, prin majoritate relativă.

La cazul de paritate de voturi la al doilea scrutin, se face a treia votare.

Capit. II. Atribuțiuni și lucrări

Art. 10. Comitetul reprezintă Societatea în toate împrejurările, dirige și administrează toate lucrările și interesele ei; în marginile atribuțiunilor ce-i sunt determinate prin Statutul și Regulamentul de față.

Art. 11. Comitetul îndeplinește lucrările sale prin el însuși, în ședință ordinară, sau în ședință generală, prin membrii săi în parte.

Art. 12. Atribuțiunile și lucrările comitetului în ședințele ordinare sunt:

Chestiunile și afacerile de administrațiune în genere.

Interesele și trebuințele proprii ale Societății, în cazurile anume determinate prin Statut și Regulament.

Lucrările preparatorii și de inițiativă în chestiunile de rezolvat în Consiliu sau în Societate.

Executarea tuturor măsurilor adoptate.

Art. 13. Asemenea atribuțiuni și îndatoriri ale comitetului sunt, mai cu seamă:

Organizarea administrațiunii și serviciului Societății; numirea sau delegarea persoanelor ori impiegaților necesari, spre îndeplinirea necesităților și afacerilor Societății; instituirea diverselor comisii pentru pregătirea de chestiuni speciale, afară de cazurile unde compunerea și alegerea acestora este anume determinată prin Statut și Regulament.

Organizarea cancelariei și a casieriei; fixarea regulilor cuvenite pentru serviciul acestora, pentru ținerea registrelor, dosarelor și actelor, conservarea arhivei și bibliotecii, mobilierului și materialului Societății.

Correspondența Societății, relațiunile ei cu totalitatea membrilor și cu Societățile Române sau străine, de natura învățământului.

Tipărirea și publicările actelor societății.

Urmărirea înmulțirii membrilor societății.

Urmărirea cercetărilor cuvenite spre îndeplinirea dispozițiunilor art. XV din Statut.

Pregătirea lucrărilor și fixarea ordinii zilei pentru ședințele Societății; convocarea ședințelor extraordinare.

Administrațiunea finanțelor; prepararea bugetului Societății și darea de seamă a fondurilor active și pasive ale societății.

Pregătirile și demersurile necesare pentru întrunirea adunării generale.

Primii pași și lucrările pentru adunarea informațiunilor necesare sau pentru prepararea chestiunilor rezervate dezbaterilor și deciziunilor consiliului.

Mijlociri de tot felul în favoarea membrilor corpului institutorilor pe lângă consiliile generale și autorități.

Culegerea științelor și informațiunilor cuvenite pentru îndeplinirea îndatoririlor impuse prin art. 11 alineatele a și b din statut.

Art. 14. Atribuțiunile Consiliului sunt:

A delibera asupra chestiunilor mai importante și asupra intereselor mai grave ale Societății, după cum mai jos se explică.

A decide asupra tuturor afacerilor Societății în care lucrează ca organ al ei.

A opina asupra tuturor chestiunilor ce-i vor fi deferite de către Comitet.

Art. 15. În cercul dezbaterilor Consiliului intră mai cu seamă următoarele:

Propagarea scopului Societății, înmulțirea membrilor și adăugirea mijloacelor Societății.

Toate lucrările Societății relative la învățământ, precum înființarea de așezăminte de învățatură, din partea Societății, etc.

Calea de urmat de către Comitet sau de propus Societății în chestiunile următoare:

Stăruințele în favoarea corpului profesoral, în cazul când mijlocirile făcute mai întâi de membrii comitetului ar rămâne fără rezultat; apărarea intereselor școalelor de toate gradele, mai ales a celor primare, activarea, îmbunătățirea, înmulțirea și înființarea lor.

Cercetările sau misiunile în afacerile Societății spre îndeplinirea art. XIX din Statut sau în alte chestiuni privitoare la scopul Societății.

Propunerea de ajutoare sau stipendii la școlarii săraci din școalele primare sau profesionale și regularea lor.

Regularea administrațiunii bunurilor imobile și inalienabile ale Societății; lămurirea donațiunilor cu titlu onorar sau cu alte asemenea condițiuni, spre a se putea pronunța Societatea în cunoștință de cauză asupra acceptațiunii lor.

Creațiunile sau lucrările Societății, care ar aduce după sine cheltuieli pe mai mulți ani.

C. Atribuțiuni și lucrări ale membrilor Comitetului în parte (...)

Art. 19. Președintele execută sau face a se executa toate deciziunile adoptate. El poate delega sau însărcina spre aceasta pe alți membri ai Comitetului sau ai Consiliului. (...)

Art. 26. Secretarii (n.n.) contrasemnează, conform art. 20, toate actele subscrise de Președinte și păstrează Sigiliul. (...)

Art. 27. Casierul (n.n.) face serviciul casei și ține mai cu seamă contabilitatea Societății. El trebuie să dea Comitetului o garanție. (...)

Art. 29. Donațiunile, subvențiunile sau alte venituri nu se încasează decât după o deciziune formală a Comitetului. (...)

D. Dispozițiuni generale

Art. 37. Comitetul va avea un loc special pentru așezarea cancelariei, păstrarea arhivei, bibliotecii și ținerea ședințelor sale. (...)

Art. 40. Fiecare membru al comitetului are dreptul de a face propuneri de inițiativă în privința lucrărilor Societății. (...)

Capit. III. Despre ținerea ședințelor Societății (...)

Art. 43. Ședințele se țin în localul școlii Române sau unde Comitetul va găsi de cuviință. (...)

Capit. IV. Despre discuțiune. (...)

Art. 52. Nimeni nu poate fi întrerupt când vorbește, afară ca cazul prevăzut la art. 53, și dacă nu se abate prea mult de la materia în dezbatere.

Art. 53. Personalitățile sunt interzise. La întâia abatere, președintele cheamă pe orator la ordin. Dacă acesta persistă în abaterea sa, Președintele, după încuviințarea adunării, îl oprește de a mai vorbi în tot cursul acelei ședințe. (...)

Capit. V. Despre propuneri și raportări (...)

Art. 67. La finele oricărui an, Comitetul pregătește pentru adunare un raport general, dare de seamă de toate lucrările realizate de Societate în cursul anului.

Capit. VI. Despre votare (...)

Art. 69. Votarea asupra chestiunilor în dezbatere se face prin sculare și ședere (...)

Art. 70. Votul secret, prin bile sau buletine, este totdeauna obligatoriu pentru alegerea membrilor comitetului, alegerea comisiilor, respingerea sau excluderea de membri, și pentru orice chestiuni legate de persoane. Se votează încă prin vot secret, când aceasta s-ar cere de 8 membri.

Capit. VII. Dispozițiuni generale

Art. 71. Orice publicații din partea Societății Române din Silistra se vor insera în unul din jurnalele politice din România sau în vreo foaie periodică.

Art. 72. Sigiliul Societății Române din Silistra, pe lângă titlul Societății, va purta marca imaginii lui Romulus și Remus. (...)

Președinte: C. Petrescu; Vice-Președinte: Par. Chr. Zacharia; Casier: C. Săulescu; Secretari: P.I. Droc, N. Petrescu, S. Theodorescu

Documentul este însoțit de o statistică a românilor din urbea Silistra, datată 26 noiembrie 1870, elaborată de institutorul Școlii Române, Costache Petrescu, din care reiese faptul că, la data menționată, erau 249 de familii de români în Silistra.

Concluzii

Analizând documentul prezentat și ținând seamă de ideile menționate în introducere, precum și de obiectivul enunțat, acela de a reliefa, cu argumente,

importanța Societății din Silistra în procesul de afirmare a identității etnice românești, putem formula următoarele concluzii:

În primul rând, societatea întrunește condițiile exprimate în definirea construcției identității etnice, două dintre acestea fiind conținute chiar în denumirea sa, anume Societatea de cultură și limbă. Afilieră socială, în cazul de față la o societate culturală, respectiv la școala susținută de Societate, dezvoltarea unor atitudini, comportamente și trăsături mentale, prin intermediul acțiunilor întreprinse de instituțiile menționate, precum și limba sunt aspecte importante ale culturii, în general, și ale celei etnice, în particular, limba fiind mediatorul prin care cultura poate influența experiența și spațiul individului sau grupului.

În al doilea rând, constituirea societății se înscrie în dinamica prezentată în introducere cu referire la valoarea formativă a teritoriului și a contextului, aceasta apărând la Silistra, pe malul drept al Dunării, în condițiile relaxării constrângerilor exercitate de Imperiul Otoman. Astfel, fondatorii Societății, ca elite, valorifică oportunitatea apărută și momentul pentru a contracara violarea legii autoconservării și impunerea limitelor, prin acțiuni strategice, simbolice și practice, respectiv înființarea de școli în limba română și constituirea unei Societăți Române de cultură și limbă, posedând sigiliu cu imaginea lui Remus și Romulus, precum și diplomă de membru.

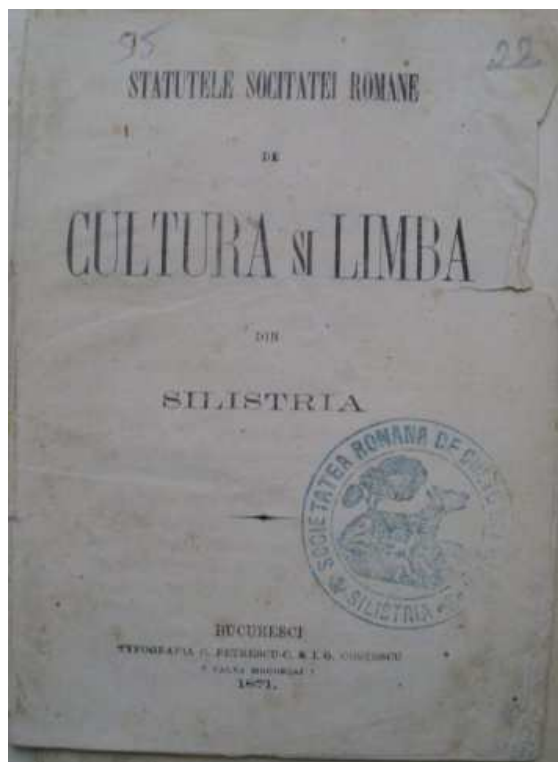
Nu în ultimul rând, sunt de menționat câteva aspecte concrete, așa cum derivă acestea din textul documentului prezentat, care dau consistență demersului propus de prezenta lucrare. Astfel, remarcăm limbajul elevat, concis, corectitudinea și vivacitatea limbii, indicatori ai faptului că aceasta era studiată și utilizată în mod curent de către cei care au elaborat și redactat documentul, precum și că cei cărora acesta li se adresa erau obișnuiți să recepteze astfel de mesaje. De altfel, primul scop declarat al Societății era acela de a contribui la învățătura limbii materne, româna, de către comunitatea românească din Silistra și a conlucra la dezvoltarea educației naționale (termeni extrem de importanți, menționați în document). Printre acțiunile concrete ce se doreau a fi întreprinse pentru îndeplinirea acestor obiective se menționează înființarea unei școli de fete, putând deduce de aici că exista deja o școală de băieți, a uneia cu patru clase primare, în Silistra, precum și a unor școli naționale, în județ. O altă acțiune concretă era aceea de a completa biblioteca școlii, pentru folosul național. Respectivele deziderate sunt exprimate în termeni clari și îndrăzneți, cu mare accent pe ideile de limbă maternă, comunitate, românesc și național. La capitolul referitor la persoanele ce nu pot

fi membri ai societății, aflăm că o astfel de categorie era reprezentată de persoanele care au pierdut calitatea de român, ceea ce ridică problema recunoașterii existenței acestei calități, a posibilității pierderii sale, precum și pe cea a circumstanțelor în care respectiva calitate putea fi pierdută. De asemenea, surprinde concizia și maturitatea cu care sunt tratate problemele legate de administrarea Societății. Documentul conține indicații cu privire la numirea, delegarea și suplimentarea personalului, în caz de necesitate. Este precizată modalitatea prin care deciziile se iau în cunoștință de cauză, după o prealabilă informare și documentare. Deschiderea față de inițiative, cu condiția ca acestea să fie pertinente și argumentate, este un alt element important.

Responsabilitatea și răspunderea sunt bine detaliate, în funcție de situație și pe niveluri ierarhice. De asemenea, există prevederi clare privitoare la administrarea financiară, proveniența și cheltuirea fondurilor, raportarea situației financiare, garanția pe care trebuia să o depună casierul, care se ocupa și de contabilitate, dovezi în plus de seriozitate și implicare. În acest sens, aflăm că existau fonduri publice ale românilor din Silistra, că membrii Societății, inclusiv cei din Țările Române, plăteau cotizație, prin reprezentanții acesteia din fiecare capitală de județ din România, precum și că Societatea primea subvenții și donații, care nu puteau fi acceptate decât în urma analizării situației, deducând de aici că Societatea își prețuia independența și era precaută. Mai mult, riscuri de altă natură erau luate în considerare, cum ar fi cele legate de dizolvarea societății, de neîntrunirea cvorumului, de imposibilitatea alegerilor din primul scrutin, fiind stipulate măsuri clare pentru contracararea acestora, aspecte care atrag atenția asupra modernității Societății. În același context, putem menționa acțiunile menite a crește vizibilitatea, precum relațiile interne și externe, cu societăți române sau străine, întreținute de Societate, cooptarea de noi membri, popularizarea în județ, inserarea oricărei publicații a Societății din Silistra în jurnalele politice sau în periodicele din România. De asemenea, acțiunile îndreptate spre conservare, nu numai a patrimoniului, cât și a experienței dobândite, sunt argumente în plus pentru maturitate și modernitate. Astfel, observăm faptul că aptitudinile și cunoștințele membrilor fondatori ai Societății, în frunte cu președintele acesteia, C. Petrescu, despre care deducem că era institutor, depășesc mult așteptările obișnuite cu privire la pregătirea necesară exercitării unei astfel de funcții, în anul 1870.

În concluzie, putem afirma fără echivoc faptul că Societatea din Silistra, instituție-simbol pentru mobilizarea etnică, a contribuit substanțial la

dezvoltarea comunității, a semnificației colective și a sentimentului de apartenență la un grup, respectiv la construcția identității etnice românești.

FORME ALE ASOCIERII ETNICILOR BULGARI DIN GALAȚI

Marius MITROF

Atenția deosebită de care s-a bucurat orașul Galați de-a lungul timpului din partea autorităților, fiind considerat până în 1918 „cel dintâi port al țării”, era una dintre premisele pentru atragerea unor valuri succesive de emigranți. Printre cauzele sosirii populației de origine bulgară le remarcăm nu numai pe cele de natură economică ci și politică, o parte dintre bulgarii veniți în Galați, oameni cu stare și cultură, punându-și averea sau cultura numai în slujba ideilor național-bulgare și folosind ospitalitatea cu gândul ajutorării fraților rămași sub ocupație otomană sau a reîntoarcerii acasă, altă parte a emigranților bulgari, cea mai numeroasă, alcătuită din oameni săraci și fără cultură, formează colonii, păstrându-și integritatea etnică, cu gând de stabilire.⁷

În perioadele de confruntare cu autoritățile otomane amploarea fenomenului imigraționist cunoaște punctul maxim, familii întregi părăsindu-și locurile natale, în căutarea unei stabilități care le putea oferi un cămin liniștit, dar și un mediu prielnic afacerilor.

Galații era în permanentă legătură cu porturile bulgărești și sârbești. În 1823 s-au exportat prin Galați, la Silistra, pietre de moară și de râșnițe, de la Nicopol și Șiștov se aducea vin, pe la 1842, se exporta la Galați ceară din Bulgaria, iar de la Karlovo și Șiștov se desfăceau, prin 1844, mari cantități de coloniale importate de Nicola Puliev și frații Hristo și Evloghie Gheorghiev, care aveau prăvălii în Galați.⁸

În această primă parte a veacului al XIX-lea, apare și Ulița Bulgărească, o uliță care era cuprinsă între Calea Brăilei și Calea Tecuciului, ca limită între ceasta a II-a și a III-a, după cum se poate observa pe Planul orașului Galați întocmit de inginerul I. Rizer, la 1857. Într-un Tablou de numărul populației aflată în orașul Galați cu arătarea cvartalelor, datat 27 iulie 1866, regăsim în

⁷ P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, Editura Academiei Române, București, 1956, p.11.

⁸ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați, de la origini până la 1918*, vol.I, Editura Partener, Galați, 2008, p.312.

cvartalul al III-lea recenzată str. Bulgară, cu un număr de 110 case și 130 de familii.⁹

Numărul destul de mare al bulgarilor din Galații acelor vremuri reclamă cooperarea între aceștia și manifestarea unui mediu social unde se puteau produce ca actori sociali. O primă modalitate de reuniune pentru înfăptuirea unor interese comune a fost cea a ridicării unei biserici proprii. Astfel, în septembrie 1860, comunitatea bulgară din Galați din care făceau parte comisul Iordache (Iordachiuv) Antachi și Efstati Atanasiu, delegați ai acestei comunități, se adresa Sfatului orașenesc cu solicitarea autorizării construirii unei biserici,¹⁰ pe baza planurilor întocmite de inginerul Mancioti, având strâns tot „materialul trebuitor”.¹¹ Biserica Bulgară, cu hramul „Sf. Pantelimon” a fost sfințită de abia în luna ianuarie 1887,¹² întreținându-se singură, fără subvenții de la stat.¹³ Primul comitet de epitropi care a lucrat alături de arhimandritul Maxim Raicovici a fost compus din trei membri ai comunității: Antachi Iurdachiuv (Iordache), Pantelimon Avramov, și Mihail Avramovici, toți originari din Șiștov, Bulgaria.¹⁴

O școală bulgărească privată fusese înființată, însă din lipsă de fonduri aceasta fusese închisă. Astfel, în 1869, Cuviosul Arhimandrit Maxim Raicovici¹⁵, primul slujitor al bisericii Bulgare din Galați, în calitate de director al școlii bulgare, numit prin ordinul Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii nr. 9301 din 1858, invita pe primarul orașului Galați la redeschiderea școlii care avea loc în data de 27 aprilie, la ora 11 dimineața.¹⁶ Localul școlii urma să funcționeze în casa parohială¹⁷ aflată în curtea bisericii, încă nesfințită la acea dată. În același local a fost găzduit și Hristo Botev în perioada petrecută în orașul dunărean, 1871-1872.¹⁸

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Primăria Galați*, dosar 107/1865-1866, ff.34-36.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 42/ 1860, f.1.

¹¹ *Ibidem*, dosar 43/1860-1861, f.1.

¹² Moise N. Pacu, *Cartea Județului Covurlui*, Stabilimentul Grafic Socecu, București, 1891, p.132.

¹³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Primăria Galați*, dosar 80/ 1898, f.5v.

¹⁴ Teodor Iordache, *Albumul Galaților*, Tipografia Bucovina, Galați, 1935-1936, pp.35-36.

¹⁵ Arhimandritul Maxim Raicovici, născut în orașul Dreanovo, județul Târnovo din Bulgaria, în anul 1806 și a decedat la 25 februarie 1874- Teodor Iordache, *op.cit.*, pp.35-36.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 40/1869, f.26.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 143/ 1939, ff.2-8.

¹⁸ Paul Păltănea, *op.cit.*, vol.II, p.152.

Gheorghe S. Rakovski, unul dintre fruntașii mișcării revoluționare bulgare din România, refugiindu-se la Galați în 1857, lucrează pentru întemeierea unei societăți de cultură bulgară, urmărind și editarea unei publicații periodice de filologie, încercări care rămân infructuoase.¹⁹ După insuccesul de la Galați și după o serie de evenimente la care participă, Rakovski se stabilește la București, unde, la 8 martie 1864, a reușit să scoată primul număr din „Bădăștnost-Viitorul”²⁰.

Susținerea unei activități culturale, literare și științifice nu era suficientă doar prin apariția unei publicații, astfel încât se ajunge la ideea creării unui centru literar bulgar, menit a uni forțele culturale, să concentreze cercetările asupra istoriei și limbii bulgare, să conducă la dezvoltarea literaturii. Înființarea unui astfel de centru reclama însă existența unor fonduri pentru care s-au întocmit liste de subscripție care circulau în toate orașele cu comunități bulgare din Rusia, România, Austria.²¹

Comunitatea bulgară din Galați convoacă o adunare generală a acestor reprezentanți și astfel, în vara anului 1869, această adunare are loc fiind prezidată de Mihail Koloni. După câteva convocări, adunarea se mută la Brăila, când se hotărăște ca acest oraș să devină sediul societății, fapt care a stârnit nemulțumirea celor din Odesa, București și Galați.²² Societatea literară bulgară, cum a fost denumită, s-a constituit cu scopul dezvoltării și perfecționării limbii bulgare, a literaturii bulgare în general, dar și a istoriei bulgare, activitățile fiind dintre cele mai cuprinzătoare din domeniul culturii și educației, despre studierea vieții bulgarilor și a poparelor vecine, despre viața publică și socială a popoarelor civilizate, despre toate științele și artele.²³ Acest for va deveni, peste numai două decenii, Academia bulgară de științe.²⁴

Potrivit recensământului din anul 1881, populația orașului Galați număra 40.022 suflete, dintre care bulgari și sârbi 569, reprezentând procentual 1,42 %.²⁵ După un deceniu, potrivit lui Moise Pacu, în Galați se aflau 848

¹⁹ P. Constantinescu- Iași, *op.cit.*, p.122.

²⁰ *Ibidem*, p.123.

²¹ *Ibidem*, p.65.

²² *Ibidem*

²³ *Ibidem*, pp.66-67.

²⁴ *Ibidem*, p.70.

²⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Primăria Galați*, dosar 15/1880, ff.25,26.

bulgari²⁶, iar lungimea străzii Bulgare era de 280 de metri, în integralitate pavați.²⁷

Începând cu ultimii ani ai secolului al XIX-lea, chestiunea macedoneană devine un punct de cotitură în relațiile diplomatice dintre România și Bulgaria, contradicțiile dintre interesele celor două țări în problema macedoneană și, în general, în privința problemei naționale excluzând posibilitatea cooperării în numele unei cauze comune. În acest context asistăm la o înrăutățire vizibilă a relațiilor bilaterale.

Principalul instrument al acțiunii bulgare în Macedonia este Comitetul Suprem Macedonean, cu o reală influență în viața politică din Principatul Bulgariei. Comitetul nu este activ numai în Bulgaria și Turcia, ci și în alte locuri unde există colonii bulgare, inclusiv în România.

O serie de incidente petrecute în prima jumătate a anului 1900 aduc în atenția opiniei publice și a lumii diplomatice proporțiile activității acestui Comitet pe teritoriul României. Unde există filiale ale acestei organizații, deschise, încă din 1895, la Galați, Turnu Severin, Brăila, Constanța, București și Iași, se caută bani, arme și voluntari pentru cauza națională bulgară.

În vara lui 1901, incidentul româno-bulgar este considerat închis, dar cu toate acestea sechelele însă rămân.

Sucesiunea evenimentelor din Peninsula Balcanică aduce, treptat, în evidență noi valențe ale chestiunii dobrogene, a cărei importanță este analizată într-un context mult mai larg, respectiv raporturile de forțe între statele balcanice. Energia și fondurile alocate pentru sprijinirea celor de aceeași limbă și neam, locuitori ai provinciilor Turciei europene, sunt considerabil mai mari, în cazul ambelor state, decât cele care vizează păstrarea identității culturale și naționale a bulgarilor din România, respectiv a românilor din Bulgaria.

În relațiile dintre România și Bulgaria se încheie o etapă care, pe parcursul câtorva decenii, alternează momente de solidaritate, de bună vecinătate, de înțelegere cu altele, dominate de suspiciune, dispută, neîncredere, chiar adversitate. În cazul celor din urmă, punctul nodal de confruntare îl reprezintă traseul frontierei de sud a Dobrogei.²⁸

Primii ani ai secolului trecut nu sunt numai o perioadă de confruntări în planul relațiilor româno-bulgare. Există interese importante, îndeosebi

²⁶ Moise N. Pacu, *op.cit.*, p.109.

²⁷ *Ibidem*, p.102.

²⁸ Daniel Cain, *Relații politico-diplomatice româno-bulgare în context sud-est european. 1900 – 1912*, lucrare în manuscris.

economice, care leagă Bulgaria și România. Evoluția întregului conflict balcanic, cu toate consecințele pentru soluționarea problemei Dobrogei de Sud și Macedoniei, diferitele acte diplomatice încheiate între Sofia și București în toată această perioadă sunt rezultatul nevoii de modernizare a societății și de rezolvare a unor chestiuni care generează anumite stări de tensiune în plan strict bilateral, iar războaiele balcanice din 1912-1913 au fost și preludiul Primului Război Mondial, când România și Bulgaria se vor afla din nou în tabere adverse.²⁹

După sfârșitul Primului Război Mondial apar și primele luări de poziții între învingători și învinși, o adevărată isterie iscându-se în Galați împotriva beligeranților care au luptat contra României. Imobilele din Galați, aparținând etnicilor germani sau bulgari care nu căpătase cetățenie română, au fost puse sub sechestru judiciar. Potrivit „Tabloului de imobile proprietatea supușilor germani și bulgari în orașul Galați” printre cei cărora li s-a aplicat severa măsură, s-au numărat: Boja Abramof cu trei imobile, S. Panița cu două imobile, Atanase Ghiocof cu un imobil, Ghe. A. Ghiocof cu un imobil, Sava Vasilof, Petra Pop Hristof și Petre Ianculof, fiecare cu câte un imobil.³⁰

Situația tensionată a constituit, probabil, premisa pentru care numărul persoanelor de naționalitate bulgară, a scăzut dramatic în orașul Galați, fie prin migrarea acestora în alte județe ale României, fie prin părăsirea teritoriului țării, fie prin ascunderea naționalității adevărate. Cert este că într-o situație întocmită de Prefectura județului Covurlui, în luna octombrie 1924, o lucrare ce privea cetățenii străini din orașul Galați, din cei 3237 cetățeni străini recenzați, 17 erau bulgari.³¹

Revigorarea economică, socială, culturală și religioasă a orașului în perioada interbelică s-a datorat într-o oarecare măsură și comunității bulgare. Biserica bulgară continuă să întrețină spiritualitatea și cultura în sânul comunității, noii epitropi ai bisericii: Ștefan Dimitriu, I. Manovici, M. Angheloff, I. Ivanof și Gheorghe Jecu asumându-și răspunderea, la 21 ianuarie 1928, în legătură cu angajarea preotului Nicolai P. Popoff, originar din Bazargic, județul Caliacra³², pentru a îndeplini serviciul de cult la sfântul locaș,

²⁹ Nicoleta Ciachir, *Războaiele balcanice (1912-1913) prin prisma istoriografiei bulgare*, în „Tradiție, Istorie, Armată, Vol.I, Editura Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2015, pp.375-383.

³⁰ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Primăria Galați*, dosar 15/1922, f. 3.

³¹ Delia Pohrib, *Actul constitutiv și Statutele comunității bulgare din Galați (1930)*, în „Danubius XXIX”, Muzeul de Istorie Galați, 2011, p.222.

³² Teodor Iordache, *op.cit.*

pentru o perioadă de cinci ani.³³ Preotul a păstorit cu grijă nu numai comunitatea, ci și locașul de cult pentru care a făcut demersuri în vederea reparării lui la 1937³⁴, căci în anul 1939, încă mai slujea la biserica „Sf. Pantelimon”.³⁵

În anul 1926, douăzeci și unu de membri ai comunității bulgare: Ivan Manovici, proprietar, comercianții Avram Stoica, Ștefan Dimitriu, Iordan Ivanov, Gheorgică Jecu, Mihăilă Anghelof, Petru Stoianof, Anghel Ivanov, Ionel Stoianof, Petru Petrescu, Chiril Stoica, Alexander Ivanof, Dumitru Beldescu, Alex Tabai, Anghel Savof, Iordan Stoianoff, Petru Stoica, Petrică Hristu, Ștefan Tiribegea, fabricantul de site Nicu Gheorghiu și Vasile Cojocar, coafor, toți de naționalitate română, s-au constituit într-o asociație intitulată „Comunitatea Bulgară din Galați”³⁶. Tot în acest an a fost ales și primul comitet de epitropi „în persoana domnilor:

Ivan Manivici, președinte;

Avram Stoica, vicepreședinte;

Ștefan Dimitriu, casier general;

Iordan Ivanov, Mihail Anghelov, Georgică Jecu membri, iar ca secretar al Comitetului de Epitropi pentru partea culturală” fiind ales directorul Școlii, iar pentru cea religioasă preotul Bisericii „Sf. Pantelimon”.³⁷

Asociația fusese înființată în anul 1930, în baza Legii pentru persoanele juridice (Asociațiuni și Fundațiuni) din anul 1924.³⁸

Demersul înființării acestei asociații a avut loc pentru „organizarea Comunității în scopul:

de a conserva și dezvolta cultul religios între membrii săi;

de a educa și cultiva elementele tinere ale populației bulgare din orașul Galați și județul Covurlui;

de a îngriji de buna și regulată funcționare a școlii și a Bisericii;

de a angaja întregul corp didactic și religios, precum și orice alt personal necesar, pentru bunul mers al Comunității;

³³ Delia Pohrib, *op.cit.*, p.224.

³⁴ În anul 1937, pictorul Gh.Th. Donev din Galați pictează turla Pantocrator a bisericii, singura pictură interioară - Delia Pohrib, *op.cit.*, p.224.

³⁵ *Ibidem*, p.235.

³⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Tribunalul județului Covurlui, Secția I-a Acte autentice*, dosar 13/1943, ff.557-563.

³⁷ *Ibidem*

³⁸ “Monitorul Oficial” al României, nr.27 din 6 februarie 1924.

de a primi în numele Comunității și al Epitropiei orice fel de legate sau donații făcute pe orice cale.”³⁹

Patrimoniul asociației, sau mai bine spus al Comunității era constituit, printre altele, din Biserica și Școala Comunității Bulgare, cu toate bunurile acestora, două case, dintre care una servea ca sediu al acestei asociații, fiind situată în „Piața Nouă, nr.45, donația Petre Stoianof Raicof.”⁴⁰ Clădirea în care a funcționat sediul Comunității Bulgare din Galați a rezistat în Piața Nouă, astăzi Piața Centrală, până în anul 1964, când a fost demolat pentru a se construi un complex comercial.⁴¹

În luna aprilie din anul 1946, la inițiativa intelectualilor gălățeni, care cunoșteau istoria orașului Galați și legăturile dintre comercianții români și bulgari, unii dintre aceștia ocupând locuri de frunte în comerțul gălățean și care au ajutat mișcarea de eliberare a poporului bulgar, ce se pregătea de cealaltă parte a Dunării, s-a constituit, la Galați, o filială a Asociației Româno-Bulgară, manifestare formală a unor legături organice preexistente, a căror origine se pierde în trecutul comun al istoriei popoarelor român și bulgar, în vicisitudinile comune îndurate în decursul veacurilor. Din comitetul de conducere al acestei filiale, doctorul N. Alexandrescu îndeplinea funcția de președinte, iar secretarul general era economistul Nicolai P. Popov, nimeni altul decât preotul econom care slujise la biserica „Sf. Pantelimon” în perioada interbelică.

Departa de a fi o grupare politică, după cum susțineau membrii acesteia, asociația urmărea dezvoltarea și adâncirea legăturilor culturale și economice între cele două popoare. Scopul constituirii acestei asociații era, potrivit articolului 3 din Statut: „[...] dezvoltarea legăturilor de prietenie și de cunoaștere reciprocă a ambelor țări prin:

Informarea publicului românesc- respectiv bulgar, prin toate mijloacele asupra Bulgariei- respectiv României;

Răspândirea în publicul românesc- respectiv bulgar a culturii bulgare- respectiv române- sub toate formele ei: artă, literatură, știință, tehnică, muzică etc.;

Informarea publicului românesc- respectiv bulgar- asupra aspectelor caracteristice ale vieții sociale și economice ale națiunii bulgare- respectiv române;

³⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Tribunalul județului Covurlui, Secția I-a Acte autentice*, dosar 13/1943, ff.557-563.

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ *Ibidem, Sfat Popular Regional Galați. Oficiul Juridic*, dosar 3/1959, f.287.

Promovarea legăturilor culturale, sociale și economice dintre poporul român și cel bulgar;

Orice activitate ce ar avea legătură cu cele de mai sus.”⁴²

Pentru realizarea scopului pentru care a fost constituită, „Asociația româno-bulgară” putea organiza conferințe publice, manifestări culturale și muzicale, reprezentații teatrale, expoziții de artă și de industrie. Putea organiza, de asemenea, schimburi de studenți, de profesori, de lucrători, de funcționari, putea organiza și înlesni vizitarea stațiunilor balneo-climaterice, stabilimentelor industriale și așezămintelor sociale din Bulgaria.

Elanul constituirii acestei filiale i-a determinat pe membrii acesteia să organizeze o excursie la Cazanlâc, Valea trandafirilor. De asemenea se avansase și propunerea ridicării la Galați a unui monument care să simbolizeze prietenia româno-bulgară. Pentru aceasta se constituise și un comitet alcătuit din șase persoane membri ai Asociației Româno-Bulgare, în frunte cu Nicolae Ignat, prefectul județului Covurlui. Nu cunoaștem dacă excursia a avut sau nu loc, dar cu siguranță monumentul prieteniei româno-bulgare nu a fost ridicat niciodată în Galați.

În vederea strângerii relațiilor culturale și economice dintre cele două țări, în data de 6 octombrie 1946, în sala de festivități a Prefecturii județului Covurlui a conferențiat C.A. Petroff fost girant al Consulatului Bulgar din Galați⁴³ și Președintele de onoare al Asociației Româno-Bulgare, filiala Galați. Tema conferinței a fost „Hristo Botev- marele poet bulgar”.⁴⁴

La 3 martie 1947, la Clubul Elen s-a ținut o consfătuire comună a reprezentaților etniilor din Galați. Alături de ceilalți reprezentanți ai comunităților, a fost prezent și N.P. Popov din partea Frontului Patriei Bulgare. În cadrul acestei consfătuiri s-a decis lansarea unui apel al etniilor din întreaga țară, precum și de peste graniță pentru a e veni în sprijinul populației gălățene lovită de secetă.⁴⁵

Noile realități politice de după cea de a doua conflagrație mondială, care au condus la încheierea de noi alianțe geo-politice, au găsit atât România cât și Bulgaria în același bloc politic condus de la Moscova. În această situație, Ambasada Republicii Populare Bulgaria se adresa, în anul 1949, Ministerului

⁴² „Vocea”, Nr. 7182, 14 aprilie 1946.

⁴³ Articolul din ziarul „Vocea” face această precizare, deși din documentele cercetate, din acea perioadă, nu reiese existența vreunui consulat bulgar la Galați.

⁴⁴ *Ibidem*, 6 octombrie 1946.

⁴⁵ *Ibidem*, 3 martie 1947.

Afacerilor Externe din România, cu o solicitare privind regimul și administrarea unor biserici din Brăila și Galați, ocazie cu care, la data de 16 decembrie 1949, primește următorul răspuns: „Guvernul Republicii Populare Române este de acord ca biserica din Galați să fie monument istoric bulgar, iar parohia, deși se află sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Române, să fie deservită de un preot bulgar, numit de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.”⁴⁶ Documente rămase la stadiu de corespondență, fără a fi fructificate până astăzi.

În perioada constituirii filialei din Galați a Asociației Româno-Bulgare, dar mai ales după 1951, situația financiară a Comunității Bulgare din Galați devenea din ce în ce mai dramatică, aceasta fiind nevoită să vândă un imobil primit în urma unei donații din anul 1946, pentru a acoperi datoriile fiscale ale comunității și la realizarea unor „amenajamente și îmbunătățiri” la biserica „Sf. Pantelimon”.⁴⁷

Treptat Comunitatea Bulgară din Galați avea să-și încheie misiunea, dispărând, practic, din peisajul odată cosmopolit și multicultural al orașului.

BIBLIOGRAFIE

- Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Primăria Galați*, dosar 42/ 1860; 43/1860-1861; 107/1865-1866; 40/1869; 15/1880; 80/ 1898; 15/1922; 143/ 1939;
- Ibidem*, *fond Tribunalul județului Covurlui, Secția I-a Acte autentice*, dosar 13/1943; 8/1951;
- Ibidem*, *Sfat Popular Regional Galați. Oficiul Juridic*, dosar 3/1959;
- Cain, Daniel, *Relații politico-diplomatice româno-bulgare în context sud-est european. 1900 – 1912*, lucrare în manuscris;
- Ciachir, Nicoleta, *Războaiele balcanice (1912-1913) prin prisma istoriografiei bulgare*, în „Tradiție, Istorie, Armată, Vol.I, Editura Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2015;
- Constantinescu- Iași, P., *Studii istorice româno-bulgare*, Editura Academiei Române, București, 1956;
- Iordache, Teodor, *Albumul Galaților*, Tipografia Bucovina, Galați, 1935-1936;

⁴⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Galați, *fond Tribunalul județului Covurlui, Acte autentice*, dosar 8/1951, f.338.

⁴⁷ Delia Pohrib, *op.cit.*, p.231.

Pacu, Moise N., *Cartea Județului Covurlui*, Stabilimentul Grafic Socecu, București, 1891;
Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați, de la origini până la 1918*, vol.I, Editura Partener, Galați, 2008;
Delia Pohrib, *Actul constitutiv și Statutele comunității bulgare din Galați (1930)*, în „Danubius XXIX”, Muzeul de Istorie Galați, 2011;
„Monitorul Oficial” al României, nr. 27 din 6 februarie 1924;
„Vocea”, Nr. 7182, 14 aprilie 1946; 6 octombrie 1946

REZUMAT

Lucrarea de față tratează, într-un mod sintetic, o istorie a cadrului asociativ al etnicilor bulgari din Galați care, fără să fi avut o istorie tumultuoasă în oraș, ca în cazul altor comunități mai bine reprezentate prin numărul de membri, care au contribuit, într-o măsură mai mică, dar deloc de neglijat, la conturarea vieții economice, sociale, politice, culturale și religioase la Galați pe parcursul a aproape două veacuri.

Fie că au ales biserica, la început, ca formă de încheiere și rezolvare a intereselor și țărilor comune, apoi înființarea Comunității, ca formă juridică, ori funcționarea în paralel, atunci când timpurile au permis, a altor forme asociative la scară mai mare, simpla atestare documentară, prezență și continuitate la Galați, îi conferă comunității bulgare din Galați legitimitatea de a fi consemnată de istoriografie.

Cuvinte cheie: Comunitatea Bulgară, Galați, asociații, Biserica Bulgărească, relații româno- bulgare

CU CĂRȚILE DE TURISM DESPRE ROMÂNIA

Prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ

În veacul al XIX-lea, în a doua sa parte, s-a semnalat mai mult ca înainte, spațiul românesc și virtuțile sale turistice. Mișcarea elitelor s-a intensificat, fie în interes politic și economic, fie spre stațiunile balneoclimaterice ori spre astâmpărarea dorinței vechi de când lumea de noutate.

Românii și teritoriile locuite de ei nu erau de altfel necunoscute pentru cei cultivați. Unii dintre aceștia, călători fervenți, au căutat să înțeleagă mai direct și îndeaproape ce-i distingea pe români de ceilalți. Oameni și locuri deopotrivă au inspirat lucrări științifice și de popularizare surprinzând adeseori aspecte interesante, unele exotice, altele științifice, unice. Drumurile europene n-au ocolit spațiile locuite de români, așa că le-au oferit călătorilor cu har de căutare repere de neuitat și multe surse de inspirație. Caracterizările acestora nu lipsesc, unele elogioase, altele critice.

Pentru francezul Charles Boner, Transilvania l-a impresionat puternic, notându-și opiniile în lucrarea *Transylvania: its products and people* (London, 1865). Și E. Gerard a fost vizibil surprins de o mulțime de impresii noi, nemaivăzute niciunde, descriind aspecte de viață, obiceiuri, locuri în *The land beyond the Forest* (Edinburgh, 1888, 2 vol.).

Alfred Gilliéron (1849-1878) a călătorit mult în sud-estul european, trecând și prin teritoriul românesc. Cu puțin înainte de intempestiva sa dispariție, el a publicat *Grèce et Turquie. Notes de voyage* (Paris, 1877), lucrare în care impresiile despre români au atras atenția lumii învățate. Un ilustru filolog, Sever Pop i-a surprins de altminteri contribuțiile într-o lucrare mult citată (*Jules Gilliéron: vie, enseignement, élèves, oeuvres, souvenirs*, S & R.D. Pop, Lonvain, 1959).

În întâmpinarea călătorilor – îndeobște români – constatăm că, la Brașov s-a editat, în 1881, un „nou călăuz” (numele indică o reeditare), care să-i orienteze pe cei care treceau pasurile Carpaților și poposeau în orașul de sub Tâmpa. Este, poate, prima semnalare a unui ghid turistic foarte bine elaborat conținând obiectivele principale, turistice, culturale și religioase, atracții

gastronomice, servicii urbane, hoteluri și stabilimente, oferte, trasee, planuri ale orașului. Toate însoțite de fotografiile unui profesionist: Carl Muschalek¹.

Între aspectele exotice, ȝiganii nomazi din România au atras în mod aparte. A. J. B. Wace și M. S. Thompson în *Nomads of the Balkans* (Methuen, 1914), nu i-au ocolit însă nici pe vlahii nomazi din sudul Dunării. Maurice Scott Thompson (1884-1971) – arheolog care a lucrat la Sparta – a vizitat multe locuri din România, notând cu talent impresii despre trăsură, căruțe și căruțași, peisaje, țărani și orășeni, sate și orașe. Colegul său, Alan John Bayard Wace (1879-1957) a descris, de asemenea, locuri pitorești din spațiul locuit de vlahii balcanici, dar a și scris și despre textile liturgice celebre (în *Mediterranean and Near Eastern Embroideries*, 1935) documentat și de marea colecție de textile de la Liverpool Museum.

Fauna Carpaților, a pădurilor și luncilor datorează minunate recomandări pentru turiștii interesați, unui filolog celebru, originar din România, dar trăind la Londra, Moses Gaster. Acesta a publicat în 1915, la Londra, o mult cercetată carte: *Bird and Beast Stories*. O altă celebritate, muzicianul Béla Bartók, ca bun cunoscător al folclorului românesc, a editat, în 1913, 371 cântece și dansuri, lucrare intitulată *Chansons Populaires Roumaines*, pusă sub egida Academiei Române. A revenit, în 1923, publicând la München cartea *Volksmusik der Rumänien von Maramureș* prezentând zestrea muzicală a unui spațiu istoric românesc de cea mai spectaculoasă performanță. Între timp, dr. Emil Țeposu și I. Câmpeanu au atras atenția printr-o lucrare de largă circulație: *Apele universale și stațiuni balneoclimaterice din Ardeal* (București, 1921), primul însoțindu-se cu Val. Pușcariu și la *România balneară și turistică* (București, 1932). Lui Val. Pușcariu i se datorează și lucrarea *Un paradis du tourisme* (București, 1936).

Un arheolog, și el celebru, Arthur Evans (1851-1941) a călătorit în România, viețuind câteva săptămâni împreună cu păstori, la doar 24 de ani. Impresiile sale le-a redat în „Manchester Guardian”, revenind într-un volum apărut la Longmans, Green&Co, 1943.

Unui profesor de limbă spaniolă de la Universitatea din Dublin, Walter Starkie, i se datorează o altă carte de călătorie, adevărat ghid: *Raggle-Taggle*

¹Vezi Noul călăuz al străinului prin Brașov și regiunea dimprejur, precum și prin băile transilvane: Zizin, Elöpatok, Malnaș, Tușnad, Covasna și Borsec de comitetul oficial de informație pentru străini. Ca un plan nou al orașului, un prospect general al Brașovului și numeroase ilustrații, Brașov, 1891, Editura Comitetului oficial de informații pentru străini, Ediția a II-a cu adnotări, Editori Nicolae Pepene și Bogdan Florin Popovici, Brașov, 2014.

Adventures with a Fiddle in Hungary and Romania (London, John Murray, I ediția martie 1933, urmată de alte 5 ediții până-n 1935). Din cele 399 pagini, peste 180 sunt dedicate drumețiilor în România, capitolul XVIII referindu-se doar la acestea, începând cu așezările transilvănene de la Oradea, Huedin, Cluj, Sibiu, Făgăraș, Brașov și continuând peste Carpați la Sinaia, București, Craiova. Ca violonist, și el a fost fascinat în special de muzică și dans. Dacă la Oradea jazzul l-a frapat pe Starkie, admirându-l pe violonist, la Huedin l-a entuziasmat hora și doina, ca și târgul săptămânal de un exotism frapant. Neașteptate au fost întâlnirile sale cu mari intelectuali transilvăneni: la Cluj cu Emil Isac, Petre Grimm, actrițele Alina Dumitrescu și Mumuța Hodeș, arheologul universitar și muzeolog D.M. Teodorescu (între altele și un veritabil cântăreț!). La Sibiu l-au impresionat Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, care l-a tratat cu o dulceață de neuitat, dar și horele și învârtitele cântate de violonistul țigan Alexandru și ascultate împreună cu dr. Constantin Popa. Vizitând Săliștea s-a întâlnit cu dr. Borgia și cu Orășanu, a ascultat doine, a vorbit cu Oct. Goga, iar la Făgăraș a ascultat bocete. Melancolic și romantic, Starkie a numit Transilvania „o țară a contrastelor”. La sud de Carpați s-a văzut, în capitală, cu Liviu Rebreanu, la Teatrul Național, l-a vizitat pe muzicologul Breazu și s-a întâlnit cu George Enescu; în Oltenia a fost uimit, la Craiova, de violonistul Vasile de la Sadova, interpret al unor hore și brâuri de un ritm îndrăcit și a asistat la jocurile călușarilor, la Caloian și Paparude. Impresiile notate de acest atent cercetător erau de natură să stârnească un foarte mare interes față de locuri, oameni, obiceiuri și tradiții. Nu știu dacă lui Starkie i-au parvenit *Monografia județului și orașului Brașov* (1922) sau *Călăuza Brașovului și împrejurimilor* (1932) sau catalogul lui Al. Petit, *Brașovul și împrejurimile* (1922). Aceste lucrări de popularizare turistică i-ar fi putut fi de ajutor când a vizitat Brașovul și cetățile din jurul acestuia. În 27 aprilie 1934 un alt călător, Patrick Leigh Fermor depășea granița României, pe la Curtici. Impresiile sale au apărut însă după mai bine de jumătate de veac, în 1896 *Between the woods and the water, On foot to Constantinople from the Hook of Holland: The Middle Danube to the Iron Gate* (Penguin Book, 1986, 254 p.) Cartea sa a dedicat-o Barbarei și lui Niko Ghika, iar în cuprinsul ei *The Marches of Transylvania* ocupă peste 50 de pagini. Istoria provinciei, specificul său etnic, dezbaterile asupra statutului său invederează un bun cunoscător al problematicii naționale. Impresiile din locurile vizitate (Arad, Maria Radna, Bulci, Pincota, Turda, Cluj, Sibiu, așezările dunărene și din Banat) surprind

viața culturală foarte bine, entuziasmul său la vederea costumului popular, la ascultarea horelor și sârbelor.

În anul 1938, o abordare stimulată de Jean Calimachi, D. Dem. Dimăncescu, Matyla Ghica, C.I. Popp Serboianu, este *Romanian Journey* de Sacheverell Sitwell (New York, Charles Serubner's sons London: B. Batsford, Wynaham, 120 p.), cu o splendidă copertă ce reproduce portretul *Țăran din Bucovina* de George Lowendal. O ilustrație performantă, inclusiv o vedere aeriană a Sighișoarei, dar și evaluarea patromoniului excepțional al Muzeului Brukenthal, ilustrarea multor monumente și o hartă ilustrată de Isabel Compton (din 1937), insistă pe rutele Sibiu-Sighișoara, Arieș (Turda-Câmpeni), Cazane-Dunăre-Clisură, Hurez, Balcic, Câmpulung-Rucăr, dar și pe Deltă și Basarabia. Autorul recomandă vizitatorilor cele 9 lucrări de El Greco din colecțiile regale drept o mare atracție. Ediția nouă din 1992 nu mai reproduce însă fotografiile colorate și nici harta, iar introducerea lui Patrick Leigh Fermoc încearcă să lege între ele deceniile scurse de la prima tipărire. De acum ȝiganii ocupă un loc însemnat între atracții, adeverind un subiect care nu și-a tocit deloc însemnătatea.

După ghidurile lui Nicolae Iorga și Grigore Ionescu, dedicate strict monumentelor istorice, în 1937 a apărut *Guide de la Roumanie* (734 p.) pregătit și difuzat în Pavilionul României de la Paris și în cel de la Expoziția universală de la New York, iar ediția din 1940 (736 p.) la Roma, Berlin, Lisabona. Ediția a doua este exemplară, fiind titrată de Al Cicio Pop, Val. Pușcariu și Al. Bădăuț și pusă sub patronajul Ministerului Propagandei Naționale condus de C.C. Giurescu. Coperta sa aparține pictorului Petre Grant, care semnează și o serie de desene, iar ilustrațiile sale aparțin Luizei Netolicza (Brașov), E. Fisher (Sibiu), Al. Petit (București), Foto Technica și Foto Press. Apărută în iunie 1940, lucrarea a dobândit Premiul Năsturel al Academiei Române, făcând cinste autorilor distinși: Ioan Andrieșescu, Grigore Antipa, Octavian Beu, Alex. Borza, Alex. Busuioceanu, Oscar Walter Cisek, Constantin Daicoviciu, Gh. Drăghiceanu, Anton Golopenția, I. Lepși, Adrian Maniu, Sabin Manuilă, Paul Nicorescu, Iuliu Moisil, Al. Tzigara-Samurcaș, N. Severeanu, Radu Vulpe, Virgil Vătășianu, Romulus Vuia, ca și Editurii Kraft & Drotleff din Sibiu. Este cea mai bună și adecvată lucrare destinată cunoașterii largi și corecte a României, bogățiilor țării, atracțiilor ei turistice, zestrei monumentale și istorico-arheologice, etnografiei și artei populare, monumentelor naturii. Tot ce era mai expresiv și reprezentativ atunci s-a recomandat celor interesați să cunoască locurile și oamenii. Considerată „țară de trecere”, de pasaj, România

deținea un impresionant patrimoniu arhitectural (16718 biserici, moschei și sinagogi și 104 mănăstiri, cf. *Enciclopedia României*, IV, 1940, 969 p.), un relief și o climă atractive, peisaje excepționale, stațiuni balneoclimaterice la munte și la mare. Adică un potențial impresionant!

Războiul mondial a încetinit însă traficul turistic, rămânând ca România să fie prezentată abia după încetarea conflagrației prin noi lucrări – multe de evidentă valoare, dar și înrobite unei noi situații politice și altor criterii ideologice. Turismul postbelic în România a suferit așadar radicale schimbări, dirijat și orientat după „călăuzitoarea stea a socialismului”. Chiar în anul încheierii războiului (1945), Victor Bilciurescu a lansat o carte interesantă, *București și bucureștenii de ieri și de azi*, voluminoasă și bine alcătuită, prezentând capitala, monumentele și principalele sale atracții. Printre acestea, la paginile 336-337 figurau muzeele Simu, Kalinderu și Toma Stelian. Un rol și loc însemnat în formele și organizarea acestuia l-a jucat desigur Oficiul Național de Turism (ONT), creat prin legea publicată în jurnalul Consiliului de Miniștri numărul 971 din 11 iunie 1935. Din 29 februarie 1936 s-a editat revista „ONT”. La 29 februarie 1947, organizației naționale de turism – un veritabil minister – i s-au adăugat reglementări care a adecvat ONT-ul la realitățile de atunci. ONT-ul s-a menținut și-n noul regim politic, primind însărcinări speciale pentru turismul interior, cu caracter de masă, și spre cel orientat în exterior spre țările sistemului socialist. Abia în anii '70, într-o perioadă scurtă de liberalizare, oferta turistică s-a orientat și spre țările capitaliste, România și atracțiile ei majore – litoralul, Delta, Carpații – devenind un interesant și ieftin loc pentru turism.

Efortul de recomandare scrisă de natură turistică n-a încetat, aici amintind doar câteva lucrări: Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, *Turism cu manualul de istorie a Românilor* (București, 1973); Ioan Scurtu, Adolf Minuț, *Valea Bistriței* (București, 1978); Ioan Scurtu, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor flori* (București, 1978) și Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, *Itinerare istorice* (București, 1985). Li se adaugă, evident, serii întregi, dedicate zonelor etnografice (coord. Ion Vlăduțiu), personalităților istorice, orașelor, muzeelor, monumentelor celebre, editate prin prestigioasa Editură Sport-Turism. Sute de lucrări, în limba română majoritatea, au creat o bază documentară excepțională pentru cunoașterea istoriei naționale, a expresiilor culturale, turistice și naturale românești.

În anul 1985 a apărut și-n engleză o lucrare tradusă din limba maghiară și datorată lui Paul Kovi's, *Transylvanian cuisine. History Gastronomy, legend*

and love from Middle Europe's most remarkable region over 300 recipies, edited by Kim Honig, translated by Clara Gyorgyey (Crown Oublishers, Inc., New York, 428 p.). Deși, Sanda Marin și cărțile sale de bucate erau deja repere bine cunoscute, acestea – și nici o altă referință românească – nu apar în recomandările culinare bibliografice de la paginile 405-415.

Mai bine sunt însă reprezentate aceste aspecte folclorice și de tradiție culinară într-o altă lucrare, semnată de Lila Perl, *Food and festivals of the Danube*, cu ilustrație de Leo Ghueckseling, unde la paginile 237-250 sunt evaluate aspecte legate de patrimoniul imaterial din România, după ce autoarea s-a ocupat de Germania, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria. Gastronomia românească l-a avut și pe Vladimir Mirodan între evaluatori, cu o carte care s-a bucurat de două ediții (prima în anul 1951, ultima 1989), folosind ilustrația cărții *Creația plastică românească* (Editura Meridiane, 1976) a învățatului Paul Petrescu; este vorba despre *The Balkan cookbook* (Pelican Publishing Company, Gretna, 1989, 207 p.) în care deliciile culinare românești pot fi citite (la paginile 118, 120, 122-123).

Unui regizor și scriitor totodată, Gregor von Rezzori, născut în Bucovina (1914), absolvent al universității vieneze și adoptat de București multă vreme, apoi mutat în Germania în 1945, i se datorează o carte citită de numeroși turiști: *The Orient Express* (Chatto&Windus, London, 1993, 181 p.), conținând nuvele capabile să stârnească interes și pentru locurile României. Lecturând-o se remarcă dragostea autorului pentru ținuturile cunoscute, îndemnul său la cunoașterea lor fiind unul subtil și plăcut.

*

Lansat de către Dinicu Golescu între preocupările elitelor din România încă de la începuturile veacului al XIX-lea, turismul a evoluat spectaculos odată cu modernizarea societății. Acest proces l-au stimulat vizionari ca Dinicu Golescu, Vasile Alecsandri sau Alexandru Golescu, iar un Ion Codru Drăgușanu i-a insuflat atracții speciale. Pare astăzi de necrezut evocarea argumentelor care să-l recomande, căci lumea contemporană i-a implicat, cu stilul ei comportamental și dorința de cunoaștere irepresabilă și pe români în turbioanele turismului de masă. Simpla trimitere la cifre – în 1936 prin cele 21 de puncte de frontieră – în România au trecut 104.427 cetățeni străini, iar la 1 octombrie în același an se cunoștea numărul vizitatorilor străini (34.366) și români (405.450) care au petrecut vacanțe în cele 208 stațiuni balneoclimaterice

– convinse de revoluția comportamentală și noul stil de viață contemporan (vezi *Enciclopedia Română*, IV, pp. 220).

Ce perspective avem și la ce să ne așteptăm în viitorul imediat rămân subiecte de meditație și de evaluare asupra propriilor noastre opțiuni, deziderate de viață și limite².

ANEXE

Asociații

Ungarisdee Karpathen Verein- Brașov (1873)

Siebenbürgische Karpathen Verein – Sibiu (1880)

Societatea Carpatină din Sinaia (1895)

Societatea turistică română (1903): regele Ferdinand președinte; Al. Tzigara-Samurcaș secretar; Simion Mehedinți, Vintilă Brătianu, L. Mrazec ș.a. – membri

Asociația drumeților din munții României

Asociația „România Pitorească“

Touring Clubul României (1925)

Frăția munteană (1921) – Em. Racoviță președinte

Asociația Clubul alpin român

Clubul turistic din Oltenia

Clubul turistic bănățean

Brădetul (Sibiu)

Amicii Predealului

Cercul turistic Piatra Neamț

Societatea de gimnastică, sport și muzică – Iași

Federația Societăților de Turism din România

(*Enciclopedia României*, 1940, pp. 177-200)

Publicații turistice

Al. Vlahuță, *România pitorească* (București, 1908)

G. Vâlsan, *Valea superioară a Prahovei* (revista „Cultura”, Cluj, 1924)

²Vezi Ioan Oprea, *Istorie și turism - o abordare necesară*, în „Analele Banatului”, Timișoara, 1944, pp. 367-375. Idem, cap. *Despre turismul cultural*, în *Muzeograme vechi și noi*, Editura Oscar Print, București, 2014, pp. 256-265.

Bucura Dumbravă, *Cartea munților* (București, 1924)

I. Simionescu, *Orașe din România* (București, 1925)

G. Vâlsan, *Geografie și poezie* (București, 1931)

Em. De Martonne, *La Roumanie* (Paris, 1931)

Kurt Hielscher, *România* (4 limbi, Leipzig, 1933)

I. Simionescu, *Țara noastră* (București, 1937)

Em. Bucuța, *Pietre de vad* (București, 1937)

Oct. Floca, V. Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*

C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*

V. Ciura, *Călăuza județului Fălțiceni*

R. Călinescu, *Dunărea*

C. Parteni Antoniu, *Călăuza Ceahlăului*

A. Petit, *Călăuza orașului Brașov*

Lucrări generale

V. Batthyany, *Reise nach Constantinopol* (Pesth, 1810)

D. Sestini, *Viaggio per la Valachia, Transilvania e Ungheria sino a Vienna*
(Firenze, 1815)

A. Legarde, *Voyage de Moscou a Vienne* (Paris, 1824)

P. Vaillant, *La Roumanie* (I-II, Paris, 1844)

E. Régnault, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes* (Paris, 1855)

M.A. Walker, *Eastern Life and Scenery with excursions in Asia Minor, Mitilene, Crete and România* (3 vol., London, 1866)

C. Bilciurescu, *Mănăstirile și bisericele din România* (București, 1890)

Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie* (București, 1900)

C. Berger, *Rumania in 1900* (London, 1900)

Al. A.C. Sturdza, *La Terre et la Race Roumains* (Paris, 1904)

N. Iorga, G. Balș, *L'art roumain* (Paris, 1922)

L. Hamilton Zay, *My Note Book on Rumania* (New York, 1922)

La grande Roumanie (București, 1929)

Paul Henry, *Les églises de la Moldavie de Nord* (Paris, 1930)

J. Thompson, *Old Roumania* (New York, 1939)

DEZVOLTAREA MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN TIMPUL REGELUI CAROL I

Dr. Andreea ATANASIU-CROITORU

Mărturii ale navigației practicate în spațiul locuit de strămoșii noștri există încă dinaintea războaielor daco-romane, iar hrisoave vechi stau mărturie existenței unor flote bine încheiate încă din vremea primilor domnitori români. Cu toate acestea, cel mai important pas efectuat în procesul constituirii Flotilei naționale a României l-a reprezentat Ordinul de Zi pe toată Oastea Română, dat de ministrul de Război, generalul Florescu, în absența domnitorului, la 6 octombrie 1860, act prin care se hotăra ca toată flota de pe Dunăre să formeze un singur Corp.

Aprobând cele cuprinse în raportul ministrului de Război, la 22 octombrie 1860, Alexandru Ioan Cuza, prin înaltul Ordin de Zi nr. 173, a decretat Unirea definitivă a Flotilelor de pe întregul curs al Dunării într-un singur Corp, numindu-l pe colonelul Nicolae Steriade¹ pe postul de comandant superior al întregului Corp, iar pe căpitanul Constantin Petrescu², în cel de ajutor al său.

Importanța actului de Unificare a Flotilelor este de netăgăduit, constituirea Flotilei Unice a Principatelor Unite reprezentând începutul unei noi epoci de organizare pe baze moderne a Marinei Militare Române.

¹ Colonelul Nicolae Steriade a fost primul comandant al Flotilei Moldovei (1859) și primul comandant al Flotilei unite a Principatelor Române (1860-1863). A susținut asiduu procesul de dotare și modernizare a capacității primului nucleu al viitoarei Marine Militare Române. (Andreea Atanasiu-Croitoru, Tanța Mândilă, Ion Rîșnoveanu, Florin Stan, Andrei Vochițu, *Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române. 1860-2010. Monografie*, coord. Olimpiu Manuel Glodarenco, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, București, 2010, p. 175-176. Se va cita în continuare *Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române. 1860-2010. Monografie*).

² Colonelul Constantin Petrescu s-a numărat printre primii ofițeri ai Flotilei Munteniei. În anul 1850, când Flota Munteniei s-a constituit într-un corp aparte, a fost numit comandant al acesteia. Din anul 1860 este numit ajutor al primului comandant al Corpului Flotilei al cărui comandant va deveni și el, în perioada 1864-1866. (*Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române. 1860-2010. Monografie*, p. 177).

Având în componere 6 șalupe-canoniere, prima Flotilă Militară a statului modern român a fost dispusă în șase baze, în porturile Chilia, Ismail, Galați, Brăila, Giurgiu și Calafat.

În anii ce vor urma, autoritățile române se vor preocupa de dezvoltarea mijloacelor de navigație și a armamentului din înzestrarea Flotilei știut fiind faptul că oglinda stării de prosperitate a unui stat e dată și de nivelul de dezvoltare al forțelor maritime. De acest adevăr era convins și Principele Carol de Hohenzollern³ atunci când a preluat destinele României. A demonstrat aceasta încă de la sosirea sa în țară. Urmând să întreprindă o călătorie la Constantinopol, la 11 octombrie 1866, Domnitorul Carol întreprinde primul său voiaj pe Dunăre cu avizoul „România”⁴, care îl transportă la Rusciuc cu întreaga suită și unde este primit cu toate onorurile cuvenite de Mithat Pașa; după aceasta întâlnire își continuă drumul spre Varna unde îl aștepta yachtul imperial turcesc „Izedin”. La întoarcerea din Cospoli preferă aceleași mijloace de transport pe apă, revenind la Giurgiu cu avizoul „România”.

Pentru a cunoaște cât mai bine țara peste care fusese chemat să domnească, întreprinde în același an, o călătorie pe Dunăre de la Oltenița la Galați, iar un an mai târziu, continuă călătoria pe Dunărea maritimă, de a cărei importanță era atât de convins, încât personal a studiat problema găsirii unei ieșiri la mare pe teritoriul românesc și, ca o consecință, a propus contruirea unui canal deviat din brațul Chilia, la capătul căruia urma să se construiască un port maritim. În această călătorie a fost însoțit de primul ministru Dimitrie Brătianu, care la întoarcere, a alcătuit proiectul de lege ce avea la bază studiile Domnitorului Carol I, proiect care a fost votat în unanimitate de Corpurile Legiuitoare, în anul 1868.

Din lipsa fondurilor necesare, propunerea a rămas în stadiu de proiect până în anul 1876 când au început să fie acordate primele fonduri pentru punerea lui în practică dar evenimentele care s-au petrecut în toamna aceluși an, în preajma războiului de Independență, au împiedicat continuarea lucrărilor.

³ Pe același subiect vezi și Andreea Atanasiu-Croitoru, *Regele Carol I și Marina Militară Română*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-tom XV”, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2012, p. 13-24.

⁴ „România” (ex-„Prințul Vogoride”) a fost prima navă cu zbatouri, cu vapori, a Marinei Militare (1861). Numele i-a fost dat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în onoarea Unirii Principatelor. Sub comanda căpitanului Anton Barbieri a participat la luptele de pe Dunăre în timpul Războiului de Independență, iar în vreme de pace a fost nava familiei regale (*Dicționar Enciclopedic de Marină*, vol. I, Editura Societății Scriitorilor Militari, București, 2006, p. 437. Se va cita în continuare DEM I).

Domnitorul Carol I a fost cel care, fără îndoială, a organizat Marina Română pe principii moderne dându-i chiar o cât mai mare independență în speranța că astfel, se va putea dezvolta mai lesne.

Îmbarcat la bordul yachtului regal „Ștefan cel Mare”⁵, Carol I împreună cu suita Sa, au întreprins, în anul 1869, o vizită de la Oltenița la Sulina. După inspectarea amănunțită a lucrărilor pe care le executa Comisia Europeană a Dunării, Suveranul și-a continuat călătoria până la Sevastopol cu nava „Taurida”, ce aparținea unei societăți particulare rusești. Era evidentă necesitatea realizării unui program naval minimal la mare. Problema nu era ușor de rezolvat atât din punct de vedere financiar cât și din cauza faptului că ieșirea la mare se afla sub stăpânire străină.

Proiectul de organizare a Marinei începe să fie conturat mai clar în 1870, ministru de Război fiind generalul Ion Emanoil Florescu⁶. Un pas important s-a făcut în direcția pregătirii personalului specializat. Astfel încât, tineri bine pregătiți și selecționați prin concurs încep să fie trimiși la Academii Militare străine unde puteau face inclusiv pregătire practică la bordul navelor-școală din Flotele respective. Și chiar în 1870, doi tineri au plecat în Franța la pregătire. Nici clasa subofițerilor nu a fost lăsată de o parte, așa încât, la Galați a luat ființă prima școală inferioară de cadre.

Domnitorul Carol I a fost preocupat îndeaproape și de executarea marilor lucrări fluviale și maritime, care aveau strânsă legătură cu dezvoltarea puterii noastre maritime și fluviale. În timpul domniei sale s-au pus pietrele fundamentale la construcția porturilor Galați și Brăila, solemnitate la care a participat, și cu această ocazie a efectuat și un voiaj pe Dunărea maritimă, vizitând, în amănunt, porturile basarabene și dispunând luarea de măsuri urgente pentru îndreptatea neajunsurilor constatate.

În ambițiosul proiect de punere a bazelor Marinei de Război cu scopul de a ne afirma dreptul nostru în apele teritoriale, Domnitorul Carol a fost

⁵ „Ștefan cel Mare”, navă de război prevăzută în programul naval aprobat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Comandată în 1865 la Șantierul Naval Mayer, Linz (Austria) și adusă în țară în 1867. Deși militară a fost folosită și ca yacht regal. (DEM I, p. 484).

⁶ Ion Emanoil Florescu (n. 1819, Râmnicu Vâlcea - d. 1893, Paris), general de armată, om politic român, a adoptat numeroase reforme în calitate de președinte al Consiliului de miniștri, ministru de Război și ministru de Interne. De asemenea, a îndeplinit timp de două mandate funcția de președinte al Senatului (*Șefii Statului Major General. Enciclopedie*, coord. general locotenent (r) dr. Avram Cătănici, Editura CTEA, București, 2014, p. 54-61).

susținut de unul dintre cei mai de valoare marinari, maiorul Nicolae Dimitrescu-Maican⁷, căruia i-a încredințat și comanda micilor nave românești.

În 1870 a fost comandată în Franța canoniera „Fulgerul”⁸, care, adusă în țară în anul următor, formează împreună cu yachtul regal „Ștefan cel Mare” și avizoul „România”, prima diviziune de instrucție în grupare.

Această mică diviziune navală a întreprins câteva călătorii pe Dunăre, în special pe Dunărea maritimă, vizitând porturile Sulina și Tulcea, unde se schimbă pentru prima dată vizite protocolare cu autoritățile locale turcești, afirmându-se prin aceasta ca o forță navală independentă și deci pe picior de egalitate cu forțele navale străine care intrau pe Marea Neagră și pe Dunăre.

În războiul din 1877-1878, în urma prevederilor tratatului de alianță cu Rusia, navele românești au fost alăturate flotelor rusești cu parte din echipaj și ofițeri, restul a fost repartizat la bateriile de coastă și pus sub comanda maiorului Nicolae Dumitrescu Maican.

Maican a fost cel care a tras primul foc de tun asupra bateriilor de la Vidin, aflându-se alături de Carol I, lângă care a căzut un obuz tras de bateriile turcești pe care domnitorul l-a salutat cu legendarele cuvinte: „*Asta-i muzica ce-mi place !*”

Maiorul Murgescu, care comanda gruparea pusă la dispoziția flotei ruse, a luat parte, cu șalupa torpiloare „Rândunica” la torpilarea cuirasatului turcesc „Lufti Gelil” aflat pe canalul Măcin.

După încheierea păcii, la 1878, obținându-se Dobrogea și întreaga Delta, România a devenit o țară maritimă și Domnitorul Carol a dat impulsul necesar în comandarea rapidă a unor nave maritime care să apere coasta, apele teritoriale și interesele noastre pe apă.

Prima navă cu care s-a început instrucția marinărească la mare, în anul 1880, a fost canoniera „Grivița”⁹, construită la Triest.

⁷ Contraamiralul Nicolae Dimitrescu-Maican (n. 1846, București – d. 1902, Galați), supranumit *ctitorul Marinei Militare*, a fost unul dintre comandanții Flotei Române care s-a distins în mod deosebit în timpul Războiului de Independență fiind artizanul scufundării monitorului otoman „Podgorița”. A inaugurat prima școală de marină, în 1882, iar din inițiativa sa, doi ani mai târziu, s-a pus fundamentul portului militar de la Țiglina – Galați, necesar adăpostirii navelor în timpul iernii. (*Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române. 1860-2010. Monografie*, p. 181).

⁸ „Fulgerul”, canonieră construită la Toulon în 1873. A intrat în serviciul Marinei Române în iunie 1874, fiind a treia navă cu vaporii din flotila fluvială. În timpul Războiului de Independență a intrat în compunerea flotei ruse sub numele de „Marele Duce Nicolae” și a participat la luptele desfășurate pe Dunăre. (DEM I, p. 218-219).

Un an mai târziu, Austro-Ungaria prezentând Comisiei Europene a Dunării un proiect de regulament pentru poliția de navigație care lovea în libertatea și suveranitatea țării noastre, guvernul țării a protestat cu toată energia, iar M.S. Regele Carol I, în mesajul de deschidere a Corpurilor legiuitoare, a spus răspicat: *„Interesele cele mai vitale ne impun a veghea ca cel puțin pe această mare arteră de comunicație să nu suferim condițiuni, care să împiedice libertatea noastră în dezvoltare. Destinele României au fost și sunt legate de libertatea Dunării”*.

Consecvent acestui adevăr afirmat în fața lumii, s-au luat măsuri urgente pentru crearea unei flote de poliție pe Dunăre și pentru comandarea de nave puternice la mare. În acest scop, o comisie a fost trimisă în Anglia pentru a stabili caracteristicile navelor și pentru a lua măsuri pentru construirea lor în cel mai scurt timp: nava-școală „Mircea”¹⁰, crucișătorul „Elisabeta”¹¹, „Alexandru cel Bun”¹², șalupele „Opanez”, „Siretul”, „Bistrița”. În privința numelor cu care au fost botezate navele, s-a stabilit ca o parte din ele să fie botezate cu numele marilor voievozi sub care marina a cunoscut o frumoasă dezvoltare, iar o altă parte să poarte numele redutelor cucerite de trupele noastre, în războiul din 1877-1878.

Pentru a se asigura buna funcționare a acestor bastimente precum și pentru posibilitățile de reparare, în anul 1884, cu sprijinul dat de primul

⁹ „Grivița”, canonieră construită la Șantierul „Stabilimento Tecnico Triestino”, Triest (Imp. Austro-Ungar), adusă în țară în 1880 a jucat un rol extrem de important în pregătirea marinarilor români. A participat la Războiul Balcanic din 1913. În anii Primului Război Mondial a îndeplinit numeroase misiuni pe mare și Dunăre. În 1919, după 40 de ani a fost scoasă din serviciu. (DEM I, p. 241-242).

¹⁰ „Mircea”, prima navă-școală cu vele a Marinei Militare, de tipul bric (cu doi arbori), construită în Anglia la Șantierul „Thames Iron Works” Londra. A intrat în dotarea marinei noastre în 1882. În 1896-1899, de pe bordul ei s-au executat ridicări topografice ale litoralului românesc pe baza cărora s-a realizat prima hartă maritimă care a fost premiată în anul 1900 cu medalia de aur la congresul internațional de la Paris. În 1888 rezistă unei puternice furtuni izbucnită în Marea Neagră. În 1931 este scoasă din serviciu, iar în 1944, la Galați, este lovit în plin de o bombă rusească și distrus. (DEM I, p. 336-337).

¹¹ „Elisabeta”, crucișător ușor construit în anul 1888 în Șanierul Naval „Armstrong”, Newcastle (Anglia). A fost cea mai însemnată navă a Marinei Militare Române dinaintea primului Război Mondial rămânând timp de 25 de ani nucleul Diviziei de Mare. În 1923, după un serviciu de 30 de ani, crucișătorul a fost dezafectat. În 1905 la bordul său a fost instalată prima stație de radiotelegrafie din marină, cu bătaie de circa 100 km. (DEM I, p. 194-195).

¹² „Alexandru cel Bun”, primul puitor de mine fluvial românesc. Construit în Anglia a intrat în serviciu în 1882. A jucat un rol important în formarea specialiștilor mineri ai Marinei Militare și a îndeplinit misiuni de cercetare hidrografică. În Primul Război Mondial a efectuat misiuni de poliție fluvială și instalare de baraje de mine pe canalul Sulina. În 1919 a fost scos din Ordinea de bătaie a Marinei Militare după 37 de ani de serviciu. (DMR I, p. 10).

ministru al țării, Ioan C. Brătianu, s-a început construirea Arsenalului Marinei la Galați. Tot acum s-au pus bazele portului militar și a depozitelor fluviale la Țiglina.

Instrucția marinărească de luptă a echipajelor a continuat pe micile nave întrunite în formațiuni, atât la mare cât și la Dunăre, până la anul 1885, când a izbucnit războiul bulgaro-sârb și toate navele maritime și fluviale au fost concentrate pe frontiera Dunării de Sud, spre Severin, pentru a face paza frontierei de apă. Evenimentul era considerat de maximă importanță, în presa vremii fiind subliniat faptul că această recunoaștere de către factorii conducători a necesității unei forțe navale maritime era un fapt benefic în apărarea frontierelor țării. În timpul războiului bulgaro-sârb, bricul „Mircea” a fost lovit de un glonte de armă tras de trupele de la Vidin, fapt pentru care, guvernul bulgar a trebuit să prezinte scuze oficiale.

În anul 1886 este adoptată o lege completă de organizare a flotilei militare, marinei comerciale, Inspectoratul General de poliție a navigațiunii și porturilor, tribunalele maritime, serviciul de piloți și serviciu de scăpare în caz de naufragiu, lege care a stat la baza pe care s-a ridicat Marina României din epoca modernă.

Instrucția marinărească a continuat să fie desăvârșită pe cele două nave reprezentative ale Marinei, bricul „Mircea” și crucișătorul „Elisabeta”. De altfel, măiestria marinarilor a fost dovedită chiar în timpul celebrei furtuni, din 1888, când, după trei zile de luptă, a reușit să o învingă și să se refugieze la Constantinopol pentru a-și repara avariile suferite la velatură și la corp.

În perioada următoare, marinele străine au făcut invitații de participare la diferite evenimente, tinerei noastre Marine. Desigur, port-stindardele noastre au fost tot bricul „Mircea” și crucișătorul „Elisabeta”. Cele două bastimente au fost alese să reprezinte țara la mari depărțări, la serbările columbiene de la Genova, în anul 1892, și mai târziu, în 1898, la inaugurarea canalului de la Kiel¹³.

Un alt eveniment remarcabil a fost cel în care, toate navele de Dunăre și Mare au luat parte la inaugurarea canalului Sulina, în prezența Regelui Carol, care la banchetul oferit de Comisia Europeană a Dunării, a ținut să arate

¹³ Despre voiajul la Kiel vezi Andreea Atanasiu-Croitoru, *Comandorul Constantin Mănescu: „Pentru copii mei când vor fi în etate să priceapă”*, I, în „Marina Română”, nr. 3 (141), mai-iunie 2010, p. 59-60 și Andreea Atanasiu-Croitoru *Comandorul Constantin Mănescu: „Pentru copii mei când vor fi în etate să priceapă”*, II, în „Marina Română”, nr. 2 (140), martie-aprilie 2010, p. 58-59.

răspicat importanța căilor de comunicație pe apă pentru noi și interesul vital al României în menținerea libertății navigației pe marea arteră fluvială care este Dunărea.

Tot acesta este și anul în care sunt date navigației mai multe bastimente precum: „Prutul”, destinat să facă poliția pe frontiera Prutului și șalupele „Trotuș”, „Vedea”, „Argeș”, „Teleorman” pentru poliția pe Dunăre.

Două evenimente de maximă importanță au avut loc în perioada imediat următoare. Primul l-a constituit trecerea, cu Înalta aprobare a M.S. Regelui, a căpităniilor porturilor fluviale și maritime sub administrația Marinei și aceasta pentru că devenise evident faptul că toate instituțiile care au legătură cu apa să fie concentrate sub aceeași administrare. Cel de-al doilea eveniment a fost reprezentat de întocmirea și votarea legii definitive de organizare a Marinei Militare, bazată pe principiile: întrunirea sub același comandament al navelor special construite pentru a lupta pe anumite teatre de luptă și desigur, al comandamentului unic. Au luat ființă atunci: Divizia de Mare, la Constanța și Divizia de Dunăre și Comandamentul Marinei, la Galați. În ceea ce privește navele Diviziei de Mare, crucișătorul „Elisabeta”, bricul „Mircea”, canoniera „Grivița” și cele trei torpiloare „Smeul”, „Năluca”, „Sborul” au continuat instrucția navigației de luptă, luând parte la toate manevrele care s-au desfășurat pe mare și în Deltă.

În momentul în care Marina a fost subordonată Inspectoratului General, condus de Principele Ferdinand, primul ministru Dimitrie Sturdza, ministrul de Război și șeful Marelui Stat Major, delegați de Regele Carol I, au trecut în inspecție toate navele concentrate la Sulina în anul 1886. După manevrele și exercițiile la care au asistat, primul ministru, la banchetul dat la Constanța a raportat Suveranului rezultatele foarte bune constatate și a afirmat că va susține cu toată tăria creditele necesare, dezvoltării marinei, astfel încât Flotila noastră să devină Flotă. Din păcate, însă, criza economică prin care a trecut țara nu a permis acordarea creditelor cerute.

Navele existente și-au continuat instrucția de luptă, întreruptă doar de serbările date la Constanța în cinstea escadrei ruse aflată sub conducerea Marelui Duce Nicolaevici, care a întreprins o vizită oficială în țara noastră în anul 1901. Acesta a fost primit în orașul de la malul mării chiar de Alteța Sa Regală Principele Ferdinand în calitate de reprezentant al M.S. Regelui Carol I.

Un an mai târziu, crucișătorul „Elisabeta”, primește însărcinarea din partea M.S. Regelui Carol I, să întoarcă vizita flotei rusești la Sevastopol, unde

este primit cu onoruri deosebite de autoritățile locale și de flota din Marea Neagră.

Un alt moment important a avut loc în 1903 când este construit la extremitatea digului mare, în estul portului, farul de aterizare cunoscut sub numele de „Farul Carol I”¹⁴.

Anul 1905 aduce cu sine un al tip de eveniment care a dat prilejul ofițerilor și echipajelor noastre să facă dovada deplină a pregătirii de luptă și mai ales, a valorii lor morale. Cuirasatul „Potemkin” și torpilorul „Flag” din Flota Rusă a Mării Negre, înfrângând disciplina escadrei s-au revoltat contra ofițerilor pe care i-au aruncat peste bord părăsind apoi Sevastopolul¹⁵.

După trei zile de navigație pe mare, navele răzvrătite, terminând aprovizionările de combustibil și hrană, s-au prezentat în fața Constanței ca să obțină, sub amenințarea tunurilor, proviziile necesare. Grație reacției energice a crucișătorului „Elisabeta” și a navelor noastre care le-au oprit pe cele rusești cu lovituri de tun, echipajele răzvrătite s-au predat, iar navele au fost luate în stăpânire de autoritățile noastre navale arborând pe ele pavilionul național. Mai târziu, ele au fost predate de M.S. Regele Carol I escadrei ruse, sosită la Constanța ca să le ia în primire¹⁶.

Acest incident, semnal prevestitor al revoluției bolșevice, care avea să izbucnească cu atâta furie câțiva ani mai târziu, a avut urmări fericite, oricât ar părea de ciudat, pentru soarta Marinei Române, prin faptul că a demonstrat nevoia imperioasă de a deține la mare o forță navală, care să apere frontiera de un atac în timp de război și de orice ofensă adusă chiar și în timp de pace.

Începând cu anul 1906, din îndemnul Regelui Carol I, ministrul Apărării Naționale, generalul Gheorghe Manu¹⁷, om cu vederi ambițioase, a acordat

¹⁴ Este un turn de granit înalt de 18 m cu dungi orizontale albe și negre pe o fundație paralelipipedică de piatră. Vizibilitate: 12 Md. Dispunea de un nautofon ce emitea semnal sonor la fiecare minut, timp de 8 secunde. În urma extinderii portului farul a devenit lumină interioară. (Andreea Atanasiu, *Farurile istorice românești*, în *Dicționar Enciclopedic de Marină*, vol. II, Editura SEMNE, București, 2008, p. 67).

¹⁵ Andreea Atanasiu, *Episodul „Potemkin” într-un document original – Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*, în „Buletinul Muzeului Militar Național Regele Ferdinand I”, nr. 6, serie nouă, Editura Alpha MDN, București, 2008, p. 55-63.

¹⁶ Contraamiral de flotilă dr. Alexandru Mîrșu, dr. Andreea Atanasiu-Croitoru, comandor dr. Ion Custură, comandor Tiberiu Liviu Chodan, *De la Divizia de Mare la Flotă. 1896-2011. Monografie*, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, București, 2011, p. 189.

¹⁷ Gheorghe Manu (n. 1833, București - d. 1911, București), om politic, general de armată, a condus artileria Armatei de operații pe fronturile Războiului de Independență, prim-ministru al României. Personalitate politică cu o bogată experiență, Gheorghe Manu a ocupat funcții

credite serioase pentru crearea unei marine moderne la Dunăre, care să poată apăra, în cooperare cu armata de uscat, frontierele noastre de apă și gurile Dunării.

Profitând de ocazia aniversării a 40 de ani de domnie a Regelui Carol I, Marina Militară a ținut să-și exprime admirația și devotamentul către Marele Rege, Ctitor al Marinei Regale, însărcinând o delegație compusă din comandanți din Marină, care să înmâneze Suveranului un Far, simbol al Luminilor căilor de comunicație pe apă. Regele Carol I a primit delegația Marinei și i-a adresat cuvinte de laudă pentru progresele realizate și a asigurat-o că Farul primit în dar, îi va aminti întotdeauna de faptele de arme săvârșite de bateriile Marinei, care au luptat atât de vitejește chiar sub ochii săi, cât și de șalupele care au torpilat cuirasatul turc în războiul de neatârnamare.

Pe bună dreptate, anul 1906 este considerat începutul celei de-a doua înfloriri a Marinei Militare.

Navele comandate în Anglia și Austria au fost aduse în țară: 8 vedete au venit pe Marea Nordului, Rin și Dunăre, iar 4 monitoare au fost remontate în Arsenalul Marinei de la Galați și lansate la apă în anul 1907 în prezența M.S. Regelui Carol I, Familiilor Regale și Princiare, a membrilor guvernului și marilor demnitari ai țării. În ideea unei apropieri cât mai puternice între armata de uscat și Marină, vedetele au primit numele eroilor căzuți la Plevna: căpitan Valter Mărăcineanu, maior Șonțu, locotenent Călinescu, maior Ene, maior Grigore Ion, maior Giurescu, căpitan Bogdan, căpitan Romano. Monitoarelor li s-a dat numele celor mai de seamă bărbați de stat de până la acea vreme: Lahovari, Brătianu, Catargiu, Kogălniceanu.

În același timp cu operațiunea de construire a navelor s-a comandat armament și muniție de diferite calibre pentru nave și a fost mărit și Arsenalul din Galați pentru a putea face față parcului de nave din ce în ce mai mare al Marinei noastre.

La bordul yachtului regal „Ștefan cel Mare”, luxos și confortabil, M.S. Regele Carol I, a întreprins tot mai dese călătorii pe Dunăre de la Turnu Severin la Sulina, escortat de întreaga escadră de monitoare și vedete.

În anul 1909, când la Sevastopol era adus pe calea mării cu onorurile cuvenite corpul Marelui Duce Nicolaevici¹⁸, unchiul Țarului tuturor rușilor,

importante în stat, printre care președinte al Consiliului de miniștri, ministru de Război, ministru de Interne, primar al Capitalei, președinte al Adunării Deputaților.

¹⁸ Episodul este descris în amănunt în „Jurnalul istoric al Diviziei de Mare” al cărui text se regăsește integral în: Contraamiral de flotilă dr. Alexandru Mîrșu, dr. Andreea Atanasiu-

mort în Franța, contraamiralul Eustațiu Sebastian¹⁹, comandantul Marinei, a primit însărcinarea să reprezinte pe Suveran la ceremonialul desfășurat în Crimeea și să prezinte Împăratului Nicolae, expresia sentimentelor de durere ale Regelui Carol I și a întregii Familii domnitoare a noastre. Țarul a mulțumit, amintind Comandantului Marinei, de legătura sufletească țesută între marina românească și cea rusească, cu 32 de ani mai înainte, când luptau împreună pe Dunăre, în Războiul de Neatârnare.

La întoarcere, comandantul Marinei, odată cu raportul asupra modului cum și-a îndeplinit misiunea, a arătat Regelui Carol I și lipsurile mari de care sufereau navele noastre și a avut astfel ocazia să vadă cât de bine era informat Suveranul asupra acelor guvernanți care nu înțelegeau importanța marinei militare în dezvoltarea noastră politică, economică, socială și militară.

În 1909 și 1914, escadra de Dunăre ia parte la Manevrele Regale din Dobrogea repetând aproape acțiunea de foc pe care, 7 ani mai târziu, avea s-o execute în mod real, în acțiunile din Dobrogea.

Legătura sufletească dintre Marină și membrii dinastiei domnitoare, s-a strâns tot mai mult în campaniile de vară, când micii Principii și Prințesele își petreceau multe ore în mijlocul marinarilor pe navele Marinei Militare: „Elisabeta” și „Mircea”, precum și pe navele de comerț ca „Regele Carol I”²⁰, „România”²¹, „Dacia”²², „Împăratul Traian”²³, nave comandate de ofițeri activi din marina de război.

Croitoru, comandor dr. Ion Custură, comandor Tiberiu Liviu Chodan, *De la Divizia de Mare la Flotă. 1896-2011. Monografie*, p. 239-240.

¹⁹ Contraamiralul Eustațiu Sebastian (n. 1856, București – d. 1943) și-a legat definitiv numele de unele din cele mai importante evenimente din Marina Română. Unul dintre acestea l-a constituit salvarea bricului „Mircea”, la comanda căruia se afla, din celebra furtună în care a fost surprins în 1888. Tot el este și cel care a emis, la 15 august 1916, ordinul de intrare a Marinei Militare Române în Primul Război Mondial: „Marinari, suntem în război cu Austro-Ungaria. Să avem ochiul deschis și brațul gata să lovim tot ce ne va sta în cale, pentru dezrobirea fraților noștri. Aștept de la marinarii noștri fapte mari și înălțătoare. Acest război pe viață și pe moarte să arate țării rostul Marinei de Război și faptele sale să rămână pe veci înscrise în istoria țării. Să trăiască întregul neam românesc !”. A fost comandant al Marinei în perioada 1909-1917. (*Istoria Statului Major al Forțelor Navale Române. 1860-2010. Monografie*, p. 192-195).

²⁰ „Regele Carol I”, pasager, construit în 1897 în Șantierul Naval „The Fairfield Gervon”, Glasgow (Anglia). Putea fi transformat în crucișător auxiliar și armat cu tunuri. În 1941 s-a scufundat în portul Varna. (pe larg Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota Maritimă Română. Un secol de istorie modernă, 1895-1995*, Editura Fundației „Andrei Șaguna” Constanța, 1995).

²¹ „România”, pasager, construit în 1905 în Șantierele Navale „Chantiers et Ateliers de la Loire”, Saint-Nazare (Franța). Putea fi transformat în crucișător auxiliar. În 1944 s-a scufundat în rada portului Kersones. (*Ibidem*).

Campania din 1913 a dat ocazia Marinei să facă dovada pregătirii temeinice de luptă la Dunăre, dar și prilejul să constate că nu dispunea la mare de un număr de nave necesare pentru apărarea intereselor noastre vitale pe apă. În timpul acțiunilor contra bulgarilor, navigația navelor de comerț sub pavilion românesc a fost întreruptă fiindcă nu exista posibilitatea garantării siguranței acestor nave pe mare.

Misiunile care au revenit Marinei în timpul acestei campanii au fost de: poliția apelor fluviale, aducerea mijloacelor de transport pe Dunăre și executarea podului de la Turnu Măgurele și, în special, sprijinul trecerii trupelor peste Dunăre, primele misiuni fiind efectuate de poliția fluvială, executând transportarea și construirea podului de șlepuri; nu a avut însă, ocazia să acționeze cu foc deoarece trupele bulgare au părăsit garnizoanele din porturile dunărene retrăgându-se în interior.

La mare, crucișătorul „Elisabeta” și nava-școală „Mircea” au fost retrase la Sulina pentru a apăra acest punct de o mare importanță pentru noi, iar navele de comerț, au fost oprite în porturi deoarece puteau să fie ușor atacate de navele bulgărești bazate în condiții strategice favorabile față de linia de comunicație: Constanța-Bosfor.

Învățămintele trase din această campanie au determinat factorii răspunzători să comande de urgență în Italia, 4 distrugătoare și un submarin, în Franța (acesta din urmă putând fi achitat din sumele strânse prin subscripție publică), pentru a putea face față nevoilor imperioase de apărare a intereselor noastre pe apă.

În anul 1914, la Constanța, Regele Carol I și Familiile Regale Princiare, au primit vizita Țarului Rusiei, venit cu yachtul imperial „Standard” și escortat de nave aparținând flotei ruse pe Marea Neagră²⁴.

Războiul izbucnit în 1914, ne-a surprins fără navele comandate în Italia, deoarece nefiind încă terminate, distrugătoarele au fost rechiziționate de guvernul italian; integrate în flota lor, distrugătoarele noastre au luptat sub pavilion italian. Submarinul, la rândul lui, a fost rechiziționat de flota franceză.

²² „Dacia”, pasager, construit în 1907 în Șantierele Navale „Chantiers et Ateliers de la Loire”, Saint-Nazare (Franța). În 1944 a fost cedat URSS. (*Ibidem*).

²³ „Împăratul Traian”, pasager, construit în 1906 în Șantierele Navale „Chantiers et Ateliers de la Loire”, Saint-Nazare (Franța). În 1927 a eșuat la 5 Mm Sud de Capul Tuzla. (*Ibidem*).

²⁴ Vizita este descrisă pe larg în: Andreea Atanasiu-Croitoru, *Un împărat vizitează un rege – 14 iulie 1914*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2009”, tom XII, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2009, p. 19-28.

Escadra de monitoare și vedete a fost dislocată de îndată la Turcșmil, de unde au trecut la organizarea și apărarea capului de pod de la Turtucaia-Oltenița.

Regele Carol I a urmărit cu toată atenția desfășurarea operațiunilor pe frontul de Vest și chiar a prevestit, după înfrângerea de la Marna, că războiul se va termina prin revoluție în 4-5 ani.

La 27 august 1914, Regele Carol I a apus, iar vestea a zguduit puternic pe toți marinarii care se simțeau atât de legați sufletește de regele lor, considerat Ctitor al Marinei de Război și Înaltul ei Protector.

Regele Carol I a avut o concepție largă și bine definită asupra rostului Puterii Maritime în dezvoltarea unei țări cu ieșire la mare și era convingerea sa aceea că o marină nu se datorează întâmplării și nu se improvizează, ci rezultă din pregătirea minuțioasă a elementelor complexe care o compun.

Consecvent acestei credințe, Carol I, a susținut tot timpul domniei sale, pe cei care căutau să învingă, ignoranța unora, inerția altora, pentru a-i convinge că o putere maritimă trebuie construită cu toată prevederea și cu toată perseverența.

The King Carol I and the Romanian Navy

- abstract -

The most important step made in the process of the Romanian national fleet creation was give by the Army Citation, signed by the War ministry, the general Florescu, in the absence of the Ruler, at October 6th, 1860. This document stipulates the unification of the Danube Flotilla.

In the next years, the Romanian authorities were preoccupied by the development of the navigations instruments and of the arms from the Fleet, because they new that the mirror of the prosperity of a state is give even by the Navy endowment level. By this truth was convincing also the Prince Carol de Hohenzollern when he took the Romanian destiny.

The King Carol I have a very large conception and well defined over the necessity of a Navy power in the development of a country with so many waters and it was his confidence that a good Navy is not create by mistake and is not improvised but resulted from the very elaborate preparation of the complex elements which are composing her.

Consequent his belief, Carol I sustained, all his rule-ship, the people who try to succeed other ignorance and inertia, in purpose to convincing them that a Navy power must be built with all the precaution and all the tenacity.

Keywords:

King Carol I, Romanian Navy, battleships, Danube ships, sea ships

BREVIAR ISTORIC PRIVIND ÎNTREPRINDEREA DE MAȘINI AGRICOLE ȘI TRACTOARE DIN CRAIOVA

Prof. univ. dr. Dinică CIOBOTEA

Sub imperiul ideii de modernizare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, societatea românească a conceput diverse proiecte și căi de înfăptuire, toate direcționate spre racordare la spațiul civilizației occidentale. Începând cu anul 1874, ideea de *suveranitate economică* a prins contur *prin încheierea de convenții comerciale* cu alte state și prin prezență identitară *la expozițiile internaționale*.

Suveranitatea economică a precedat proclamarea și cucerirea independenței depline de stat, care, la rândul ei, a descătușat orice bariere în calea procesului de modernizare.

Concepțiile privind o politică de industrializare ca unică modalitate de depășire a stadiului de înapoiere economică moștenită din secolele de dominație otomană au exprimat tendința de a scoate România din starea de subordonare economică printr-o *modernizare autentică, bazată pe o industrie adecvată*, particularizată la *resursele naturale ale pământului românesc* și valorizantă a capacităților agricole ale unei țări eminente agricole. În acest trend al modernizării și pe o ascendență istorică rectilinie, în ultima parte a secolului al XIX-lea s-a creat o industrie națională. Tot atunci, în Craiova, orașul cu numeroase funcții politice, administrative, judecătorești, fiscale, militare și comerciale de-a lungul unui mileniu de *ev mediu*, a apărut și s-a dezvoltat industria.

Începuturile industriei în cel mai important oraș al Olteniei au înscris, pe lângă „moara cu” din 1852-1860, cel dintâi plasament străin de capital modern, în 1877, când s-au pus bazele sucursalei firmei britanice Calyton – Shuttleworth și alte întreprinderi de același gen. Printre acestea se înscrie și cea mai veche *întreprindere metalurgică din Cariova, a lui Mihai Nasta, numită ca firmă: „prăvalie de ferări, cărbuni, mașini agricole și alte mărunțișuri”, deschisă în 1878 și întreprinderile Richard Graepel (1893) sau C. Brătășeanu (1910).*

Istoria celor două întreprinderi industriale „M. Nasta” și „R. Graepel”, pe parcursul a 130 de ani, cuprinde evoluții diferite o perioadă de timp și

intersectări până la comasări cu fabricile „Clayton-Shuttleworth”, „C. Brătășeanu” ș.a. , *catre ceea ce astăzi numim S.C. MAT S.A. Craiova.*

Momente de referință într-o istorie de 130 de ani:

- 18 februarie/2 martie – 21 martie/2 aprilie 1877 – firma Clayton et Shuttleworth din Anglia a fondat sucursala din Cariova, sub conducerea lui Gustav Burkhardt (str. Bucovățului, nr. 36, vis a vis de biserica Dorobanția), singura sucursală a respectivei firme în România. La 30 august 1884, sucursala a fost înscrisă ca „firmă socială” la Tribunalul județului Dolj.
- 1878 – s-a deschis cea mai veche întreprindere metalurgică din Craiova de către „comerciantul” Mihail Nasta, pe strada Calea Unirii, nr. 23. În 1884 a fost înscrisă în baza legii firmelor ca „firmă individuală fără alte sucursale”. Ulterior, M. Nasta a deschis și un atelier de fabricat și reparat mașini agricole, pe b-dul Gării, nr. 124.
- 1893 – Mihail Nasta s-a asociat cu Richard Graepel pentru unitatea din incinta gării Craiova, înregistrând firma socială Nasta – Graepel.
- 1 noiembrie 1896 – Richard Graepel a preluat întreaga firmă sub numele său, cu „un singur magazin” în str. Mihail Kogălniceanu, nr. 23; firma individuală Richard Graepel a fost înregistrată la 26 aprilie 1897. Firma craioveanului Mihail Nasta, continuată de Richard Graepel, este considerată temelia pe care, ulterior, prin extindere și intersectare cu întreprinderile Clayton et Shuttleworth – sucursala Craiova și C. Brătășeanu a crescut spre dimensiunile de astăzi S. C. MAT S. A. Craiova. Prin apariția firmelor Nasta – Graepel și Brătășeanu, Craiova devenea unul din primele centre românești de fabricare și reparare a mașinilor agricole.
- 1910 - înființarea turnătoriei lui I. C. Brătășeanu
- 1912-1913 – Firma Richard Graepel și-a construit clădirea din str. Mihail Kogălniceanu nr. 18, ce a devenit „Depozitul și birourile din Craiova”; fabrica depozitul de mașini agricole au continuat pe b-dul Carol I, nr. 124 (lângă gară).
- 1916-1918 – anii în care România a participat la primul război mondial. Administrația ocupanților a rechiziționat fabricile Craiovei, a demonstrat și înstrăinat instalațiile industriale, fapt care a determinat, după încheierea păzii, o perioadă de refacere a acestora.
- 1922 – întreprinderea „C. Brătășeanu” și-a refăcut și reînviat integral capitalul fix. În toată perioada interbelică, firma se considera „cea mai mare

uzină metalurgică din Oltenia” (sediul în str. Ghica Vodă, nr. 3-12). La înregistrarea firmei din 4 martie 1932 aceasta și-a fixat profilul: „Exploatarea Bunurilor Institutului de Științe Agricole ing. Preda Brătășeanu” și fabricarea cocsului metalurgic destinat pieței interne și exportului, și, în secundar, „turnătorie și ateliei mecanic”.

- 1 iulie 1926 – preluarea de către capitalul autohton a firmei Clayton – Shuttleworth et. Co., firma devenind „Semănătoarea” – Societatea agricultorilor pentru procurare de mașini agricole – Societate Anonimă Română”. Noua fabrică Semănătoarea și-a continuat activitatea în str. Bucovăț nr. 24 ca fabrică metalurgică. La 20 octombrie 1931, sucursala din Craiova a Centralei S.A.R. Semănătoarea din București a fost înscrisă în Registrul Comerțului Camerei de Comerț și Industrie Craiova. La 26 martie 1940, S.A.R. Semănătoarea din București a înființat un magazin de vânzări en gros și en detail în Craiova, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 15.
- 1931 – în registrul Camerei de Comerț și Industrie din Craiova a fost înscrisă ca firmă individuală industrială Fabrica metalurgică și depozitul de mașini agricole și articole tehnice „Richard Graepel”, cu aceleași sedii: B-dul Carol I, 28 octombrie 1941, firma și-a adăugat în sfera de activitate și calitatea de agentură și comision și reprezentantă în branșă. Începând cu 23 ianuarie 1942, firma a făcut import și vânzări en gros radio și accesorii pentru acestea.
- 16 octombrie 1946 – S.A.R. a Agricultorilor „Semănătoarea din București a vândut sucursala ei din Craiova (str. Bucovăț, 24) ing. P. Călinescu și G. Dondoe. Noii proprietari au înscris-o la Oficiul Registrului Comerțului al CCIC la 11 martie 1947 sub numele de „Progres” sau Întreprinderea Metalurgică Progres. Timp de 30 de ani, întreprinderile Clayton et Schuttleworth (din 1926 Semănătoarea S.A.R.; din 1946, „Progres”), „Richard Graepel” și „C. P. Brătășeanu” au reprezentat industria mare și mijlocie în orașul Craiova. Cele trei întreprinderi au reprezentat industria metalurgică și constructoare de mașini. Parametrii lor de dezvoltare le-au plasat într-o dimensiune importantă la nivelul zonei Olteniei, fără a fixa prin ele un centru industrial de excepție în țară. Sensul general în evoluția lor a fost de progres continuu, datorită atât interesului statului cât și particularilor, dar lent, unilateral și neuniform.
- 1946 – politica economică a guvernului în „direcția anticagitalistă” s-a concretizat prin înființarea oficiilor industriale (la 9 iunie 1947) ca organe de

coordonare a activității economice pe ramuri industriale sub directă îndrumare a Ministrului Industriei și Comerțului.

- 11 iunie 1948 – Naționalizarea întreprinderilor craiovene „Brășășeanu”, „Graepel” și „Progeo”, care, reînmatriculate, au devenit „Desrobirea”, „Metalurgică” și respectiv „Lupta”.
- 1949 – comansarea fabricilor „Lupta” și „Metalurgica” sub denumirea de „Întreprinderile Metalurgice Unite” din Craiova (I.M.U. Craiova).
- 20 ianuarie 1951 – comansarea fabricilor „Lupta”, „Metalurgică” și „Desrobirea” sub numele de „Fabrica 7 Noiembrie” (cu sediul administrativ la fosta „Desrobirea” str. I.C. Frimu, nr. 3). Constituirea unei întreprinderi cu alte coordonate și dimensiuni (ca spațiu clădit, dar și ca forță productivă) a reprezentat începutul unui proiect – etapizat – de creare a industriei mari la Craiova.
- 1953 – Oprirea definitivă a producției de cocs metalurgic din cocs de petrol.
- 1958 – Înlocuirea memoriului tehnic de mutare a Întreprinderii Metalurgice, „7 Noiembrie” din centrul orașului în partea de est a orașului, lângă Electroputere. Lucrările de punere în aplicare a memoriului au început abia în 1970.
- După anul 1985, întreprinderea a devenit un reper în economia României: locul doi în producția de tractoare; locul doi în industria constructoare de mașini din județul Dolj (după OLTCIT); locul cinci la producția industrială globală și marfă din aceeași unitate administrativ-teritorială (după OLTCIT, Combinatul Chimic, Electroputere și Electrocentrale Ișalnița).
- Decembrie 1989 – răsturnări sociale și politice; ulterior, reforme structurale.
- 1991 – I.T.M.A cedează turnătoria de forță și se transformă în actuala societate comercială pe acțiuni MAT Craiova. Schimbarea regimului proprietății funciare a permis transferul în proprietate privată a peste 85% din terenurile arabile. Fărâmițarea terenurilor agricole în peste 40 de milioane de parcele cu suprafață redusă și marasmul fostelor CAP-uri și IAS-uri au modificat structura cererii de tractoare și mașini agricole și i-au redus treptat volumul de peste patru și mai multe ori. În aceste condiții și sub presiunea importurilor, conducerea întreprinderii MAT Craiova a fost nevoită să identifice soluții de adaptare la noile condiții de piață.
- 1995 – SCMAT Craiova și o firmă din Italia formează societatea mixtă MATMAGRIT .

- 26 septembrie 2003 – SCMAT Craiova, prin privatizare, a fost preluată de SC Autocora Alexandria, după 55 de ani de etatism socialist și o istorie a procesului de industrializare în permanentă extindere și ascendentă de 125 de ani.

În concluzie, momentele și etapele din evoluția întreprinderii MAT Craiova se înscriu într-o geografie a orașului care a crescut de la 30.000 de locuitori la 1877 la peste 300.000 de locuitori după 2000.

DE LA RĂZBOIUL LIMITAT LA RĂZBOIUL TOTAL

Lect. univ. dr. Melanica-Rita BARBU

În general, din antichitate până în zilele noastre, marile puteri au fost identificate și studiate în funcție de capacitatea lor militară relativă, terestră și maritimă. Pentru a fi considerat mare putere, un stat trebuie să aibă o armată puternică, bine organizată, pentru a reprezenta un adversar pe măsură într-un război convențional, și nu doar atât, împotriva celui mai puternic stat din lume sau din lumea cunoscută. Nu este întotdeauna nevoie să aibă capacitatea de a înfrânge statul mai puternic, însă trebuie să aibă forța de a transforma conflictul într-un război de uzură, din care statul dominant să iasă cât mai slăbit, chiar dacă acesta va câștiga în cele din urmă¹ (războiul fiind considerat un instrument politic care reglează puterea dintre forțe)².

Mai mult, marile puteri au fost și sunt interesate să-și mărească bogăția, pe baza resurselor interne și externe, să o controleze, fără a fi limitate în timp și spațiu, decât de opoziția altei sau altor puteri. Statele sunt preocupate de bogăția relativă, deoarece puterea economică reprezintă aproape întotdeauna baza puterii militare și politice. Marile puteri au acordat o mare atenție deținerii unei economii puternice și dinamice, care să le crească averea națională, și care să le ajute în mod sigur să obțină un avantaj militar, dar și politic, în raport cu adversarii. Situația ideală pentru orice stat este să aibă o creștere economică rapidă, iar economiile celorlalte state să crească lent sau aproape deloc³.

Marile puteri, în permanență, sunt deosebit de atente în a considera statele bogate, sau pe cale de a deveni astfel, ca amenințări serioase, indiferent dacă acestea au sau nu au o capacitate militară impresionantă, deoarece bogăția poate fi transformată relativ ușor în putere militară. Franța, în secolele XVII-XVIII, Germania de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, sunt exemple bune; cu o populație mare, în continuă creștere, și o economie dinamică, ultima a constituit un motiv suficient de puternic pentru a

¹ John J. Mearsheimer, *Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere*, traducere de Andreea Năstase, Editura Antet, f.l., 2003, p. 10.

² *Ibidem*, p. 18.

³ *Ibidem*, p. 105.

provoca temeri celorlalte mari puteri europene, mai ales că, uneori, comportamentul elitelor politice și militare germane le-a alimentat angoasele⁴.

Marile puteri au încercat să își împiedice rivalele să domine regiunile de pe glob care generau bogăție. În epoca modernă, aceste regiuni fiind populate, de obicei, de principalele state bogate, industrializate sau în proces de industrializare, deși pot fi ocupate și de state sau societăți mai puțin dezvoltate, dar care posedă materii prime de o importanță crucială, iar probabilitatea ca acestea să reprezinte un interes deosebit și să intre sub controlul altei puteri era foarte mare. Marile Puteri s-au străduit de foarte multe ori să domine aceste regiuni, dar oricum, minimul pe care l-au făcut, a fost să se asigure ca niciuna să nu cadă sub controlul altei mari puteri. Zonele cu resurse reduse au reprezentat o preocupare mai mică pentru marile puteri, dacă nu interveneau considerente geostrategice sau de prestigiu⁵.

Primul Război Mondial (1914-1918) a reprezentat tragedia lumii moderne, a fost catastrofal, a părut inutil, ca orice conflict, și chiar un accident nefericit. După aproape un secol de pace relativă, 1815-1914, marile puteri au pornit la luptă fără să se așeze, mai întâi, la masa tratativelor și aparent fără vreun motiv serios. S-a renunțat prea ușor la diplomatie, la ideea păcii prin conferințe, la concertul european, care a dominat secolul al XIX-lea, după Războaiele Napoleonice (1815), deoarece nu a existat o unitate de gândire, de încredere, între elita politică și cea militară, dominanta fiind o acută lipsă de comunicare. A existat și sentimentul popular că Europa va fi înălțată și revigorată, că va recâștiga terenul pierdut, printr-un război – și că tinerii au șansa încă o dată să își dovedească bărbăția pe câmpul de luptă într-o aventură glorioasă. Asemenea idei au fost repede strivite de durerea imensă și de lipsa de sens evidentă a războiului, un război total, nimicitor. Contrar așteptărilor ambelor blocuri, războiul nu a fost nici scurt și nici decisiv și în mod sigur nu a fost glorios⁶, epoca conflictelor de acest fel apusese de secole în Europa și chiar în lume.

Un sentiment nou a intrat în sufletele oamenilor care luptau pentru o cauză – acela al războiului total, unde totul a fost pus în joc, vieți și destine, și care trebuia câștigat cu orice preț, dacă se dorea să se păstreze rațiunea de a trăi, cel puțin pentru copii. Un război unde trebuie să „reziști” în orice condiții, pe

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *Relații internaționale*, traducere de Andreea-Ioana Cozianu, Elena Farca, Adriana Ștraub, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 71.

câmp, în atelier, la tejghea, ca și pe front, de fapt, într-o confruntare și implicare totală a individului, a societății și a statului în ansamblu⁷.

Războiul limitat s-a transformat în război total datorită a patru considerente diferite, după cum consideră Hans J. Morgenthau: „procentul din populație identificat complet din punct de vedere emoțional și al convingerilor cu războaiele statului său; procentul din populație care participă la război; procentul din populație afectat de război și scopul urmărit prin război”⁸. Tipul de război limitat a predominat în istoria omenirii, singurele excepții remarcabile fiind reprezentate de Războaiele Religioase (secolul al XVI-lea-prima jumătate a secolului al XVII-lea), Războaiele Revoluției Franceze/Napoleoniene (1792-1815) și Războiul Civil American (1861-1865) până la Primul Război Mondial (1914-1918)⁹.

Faptul că în noile vremuri de război masele de cetățeni, sub influența unor curente politice, s-au identificat în întregime cu războaiele în care erau implicate statele lor este argumentat prin două elemente importante – unul de ordin moral, iar celălalt empiric. Primul element este legat de renașterea, în secolul al XX-lea, doctrinei războiului drept – mai exact a distincției care se face beligeranților a căror participare într-un război este justificată etic și moral și celor despre care se consideră că nu au dreptul legal și moral să declanșeze război, de obicei cei învinși. Această doctrină a predominat în Evul Mediu, dar, odată cu evoluția sistemului modern de state, aproape a fost dată uitării¹⁰.

De-a lungul perioadei dominate de războiul limitat, distincția dintre drept și nedrept era în cel mai bun caz neclară și a fost în linii generale abandonată în secolul al XIX-lea, când războiul era considerat un simplu fapt a cărui desfășurare era reglementată de anumite reguli morale și legale, teoretizate în secolele anterioare, dar dreptul de a-l declanșa era în totalitate la dispoziția morală și legală a tuturor statelor și conducătorilor lor. Războiul limitat a reprezentat un instrument de politică națională și mai ales dinastică, menit să fie folosit după cum credeau conducătorii¹¹.

⁷ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, traducere de Maria Cazanacli, George Anania, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009, p. 311.

⁸ Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, traducere de Oana Andreea Bosoi, Alina Andreea Dragolea, Mihai Vladimir Zodian, Editura Polirom, Iași, 2007, pp. 393-394.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 395.

¹¹ *Ibidem*.

Era aproape imposibil ca masele de oameni ai Evului Mediu să se identifice cu un astfel de război. Pentru o asemenea identificare era nevoie de un principiu moral care să fie baza și să fie apărat sau obținut printr-un război. Războiul trebuia să fie, reliefează Hans J. Morgenthau, „drept din perspectiva uneia dintre părți și nedrept pentru cealaltă ca să fie invocat entuziasmul moral necesar sprijinirii cauzei acelei părți și ostilitatea pasionată față de dușman”¹². Probabil că mercenarii și profesioniștii, implicați în războiul limitat, ar fi fost dispuși să își dea viața în absența acestei justificări, însă nu și cetățenii-soldați¹³, care luptau pentru o cauză ideologică – politică și religioasă.

Naționalismul din timpul Războaielor Primei Republici Franceze, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Războaielor Napoleoniene, Războaielor Germane (1864-1871) și al Războaielor Italiene (1859-1871), ultimele două făcând parte din procesul de unificare națională care a marcat secolul al XIX-lea, precum și universalismul naționalist din timpul celor Două Războaie Mondiale din secolul al XX-lea au întărit acest principiu al justificării morale și, odată cu el, pasiunea și entuziasmul care au redat maselor de soldați-cetățeni dorința să lupte, să cucerească și să moară pentru un ideal. Instrumentul prin care s-au impus idealurile naționalismului și universalismului naționalist a fost introducerea serviciului militar universal prin recrutare, al doilea element, din Franța (sfârșitul secolului al XVIII-lea), Germania (începutul secolului al XIX-lea) ș.a.¹⁴

Pentru a avea o armată capabilă să se identifice în totalitate cu cauza unui război, erau necesare o cauză care putea uni în numele său o mare masă de oameni, din categorii sociale diferite, și o armată omogenă în acea cauză. În timpul Războiului de Treizeci de Ani (1618-1648), protestanții și catolicii s-au luptat între ei pentru supremația religioasă, cauza unificatoare și masele de oameni capabili să se unească în numele acelei cauze s-au materializat, dar după decenii de lupte în care s-au amestecat idealurile religioase cu cele dinastice, nobiliare și de prestigiu. Când, în perioada războiului limitat, în secolele XVII-XVIII, erau purtate războaie pentru a stabili succesiunea la tron, pentru posesia unei provincii sau a unui oraș ori pentru gloria monarhului, cele două condiții esențiale erau valabile doar pentru acel segment al societății pe ranguri,

¹² *Ibidem*, p. 396

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

nobilimea, care considera serviciul militar pentru monarh ca fiind privilegiul său ereditar – și pentru nimeni altcineva¹⁵.

Avântul deosebit al Revoluției Franceze, în interiorul și în afara granițelor, a condus la adoptarea unor măsuri disperate de către elita revoluționară – *levée en masse* și mobilizarea tuturor resurselor naționale posibile pentru a face față numeroșilor dușmani ai Revoluției și ai Franței. Toate acestea s-au materializat prin faptul că armata franceză a trecut printr-o reformă serioasă – în ceea ce privește, conform lui Paul Kennedy, „organizarea, planificarea personalului, artileria și tactica de luptă”¹⁶ – în cele două sau trei decenii de dinainte de 1789; ceea ce a făcut Revoluția a fost să-i înlăture pe nobili din calea acestor idei noi și să le ofere reformatorilor oportunitatea de a-și pune conceptele în practică atunci când a izbucnit războiul, să niveleze baza de recrutare a sistemului militar francez. Metodele „războiului total” aplicate pe frontul intern și noile tactici de pe câmpul de luptă au părut să reflecte „nou-eliberatele energii demagogice ale francezilor”¹⁷, menționează Paul Kennedy, în teorie, legislație și practică. Cu o armată de circa 650 000 de oameni (iulie 1793), mânăta de entuziasm și idealuri mărețe, și dispusă să-și asume riscurile pe care le presupuneau marșurile îndelungate și tacticile agresive, francezii au „eliberat” și cucerit în scurt timp teritorii învecinate – ceea ce însemna că, de atunci înainte, costurile menținerii unei forțe militare enorme au căzut mai mult pe umerii populațiilor din afara granițelor Franței, italieni, germani ș.a., fapt care le-a permis o anumită refacere a economiei franceze¹⁸.

Apărarea libertăților de factură liberală câștigate în urma Revoluției Franceze de către națiunea franceză chemată la arme în fața agresiunii și pericolului din exterior, sub întruchiparea unor puteri vecine, a oferit unei armate omogene o nouă cauză pentru care să lupte, căreia îi putea fi cu adevărat loială și pentru care era gata să-și dea viața în orice moment. Legea franceză din 1793, care făcea serviciul militar obligatoriu pentru toți bărbații apti între 18 și 25 de ani, a fost prima recunoaștere legislativă a noului tip de război, războiul total. Chiar dacă o armată creată prin intermediul serviciului militar universal ar fi putut să nu se identifice pe deplin cu cauza războiului pe care îl purta, cu siguranță doar o armată astfel constituită ar fi fost capabilă de o asemenea

¹⁵ *Ibidem*, p. 397.

¹⁶ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, Editura Polirom, Iași, București, 2011, p. 127.

¹⁷ *Ibidem*, p. 128

¹⁸ *Ibidem*.

identificare. Războiul limitat a coincis în mare parte cu o concepție neutră din punct de vedere moral asupra războiului purtat de armate eterogene a căror principală forță de coeziune o constituiau constrângerea și dragostea de bani și de aventură. Războiul total este purtat de națiuni chemate la arme pătrunse de credința în justiția războiului purtat¹⁹.

După 1815, legea recrutării a fost abolită în Franța, pentru a fi restabilită doar în perioada celei de-a Treia Republici, după înfrângerea umilitoare în fața Germaniei, în 1870-1871. În Prusia, legile din 1807 și din anii următori au abolit practica angajării de mercenari (proces început în secolele anterioare), au interzis înrolarea soldaților străini, iar legea din 1814 a proclamat datoria fiecărui cetățean de a-și apăra țara (recrutarea ca instrument al spiritului național îndreptat asupra agresiunii externe)²⁰.

Războiul total afectează întreaga societate, nu numai în sensul unei identificări naționaliste cu acesta, ci și al participării militare sau economice (războiul limitat afecta populația nonprivilegiată prin creșterea taxelor). Doi factori sunt responsabili pentru această situație: creșterea dimensiunii armatelor atât la nivel absolut (Franța), cât și în raport cu numărul locuitorilor (Prusia/Germania) și mecanizarea războiului, în statele industrializate. Mecanizarea din „domeniul armelor, al proviziilor, al transporturilor și al comunicațiilor, creșterea în dimensiuni a armatelor”²¹, specifică Hans J. Morgenthau, a necesitat efortul productiv al întregii populații apte de muncă, dacă se dorește menținerea sistemului militar mereu pregătit de război (12 oameni pentru a ține un soldat pe frontul de luptă)²².

Războiul a devenit total prin faptul că toți cetățenii erau potențiali participanți la război, dat toți au devenit și potențiale victime de război. Pierderile în rândurile populației civile suferite în urma acțiunilor militare în războaiele din secolul al XX-lea sunt fără precedent în perioada de la sfârșitul războaielor religioase (mijlocul secolului al XVII-lea). Tendința de creștere a caracterului distructiv al războiului modern a fost amplificată de numărul uriaș de civili uciși și răniți (15% din populația civilă franceză și-a pierdut viața în Primul Război Mondial)²³.

¹⁹ Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 398; Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *op. cit.*, p. 273.

²⁰ Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 398.

²¹ *Ibidem*, pp. 398-399.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, pp. 399-400.

Amplificarea caracterului distructiv al războiului din secolul al XX-lea, pentru civili și beligeranți, se datorează într-o mare măsură și mecanizării războiului, spune Hans J. Morgenthau: „capacitatea de a elimina un număr fără precedent de inamici printr-o singură operațiune sau acționarea multiplă accelerată a unei arme și capacitatea de a face aceste lucruri pe distanțe foarte lungi”²⁴ (procese ce au debutat în secolul al XIV-lea, praful de pușcă și utilizarea sa de către artilerie), o revoluție a tehnologiei de război (accentuată la sfârșitul secolului al XIX-lea)²⁵.

În domeniul comunicării orale și scrise (telegraf, telefon, cabluri submarine), evoluția era și mai rapidă decât mecanizarea mijloacelor de transport de bunuri și persoane. Aceste progrese tehnologice au făcut posibile din punct de vedere tehnic atât cucerirea lumii, cât și menținerea cuceririlor²⁶.

Având în vedere puterea statului birocratic modern de a lua împrumuturi mai ușor și de a crește impozitele, nu mai existau impedimentele fiscale și financiare, în susținerea unui război îndelungat, care paralizaseră statele secolului al XVIII-lea. Statele din secolul al XVIII-lea, cu excepția Marii Britanii, nu aveau capacitatea de a susține financiar războaie de durată, deoarece aveau instituții financiare insuficient dezvoltate sau lipseau și nici nu aveau autoritatea și mijloacele prin care să colecteze taxele corespunzător. În mod inevitabil, atunci, după o perioadă de reajustare la aceste noi condiții, producția de armament s-a dezvoltat²⁷.

Clima nu mai reprezintă nici ea un obstacol în calea desfășurării războiului, așa cum s-a întâmplat înainte de sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea când campaniile militare se duceau pe timpul verii, iar avantajele obținute în urma unor bătălii victorioase puteau fi pierdute în anul următor sau cel puțin menținute. Soarta unui război putea fi oricând schimbată de factorul climă, acum lucrurile se schimbă.

Distanța a fost, la rândul său, un factor decizional în câștigarea sau pierderea războaielor, deoarece liniile de comunicații terestre implicau multe dintre resursele materiale și umane ale unui stat, ceea ce nu era de dorit într-o campanie militară împotriva unei coaliții puternice.

²⁴ *Ibidem*, p. 401.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 405.

²⁷ Paul Kennedy, *op. cit.*, p. 245; Colin S. Gray, *Războiul, pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, traducere de Ramona Lupu, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 55.

De la începutul istoriei până la Războiul Civil American (1861-1865) și Războiul franco-prusac (1870-1871), toate acțiunile militare se bazau pe forța fizică. Soldații cărau ei înșiși materialele de război sau cu ajutorul animalelor. Armata germană (1870) a folosit pentru prima dată în mod sistematic căile ferate ca mijloc de transport, după ce acestea au fost folosite sporadic în timpul Războiului Civil American. Germanii au câștigat un avantaj strategic și tactic considerabil față de francezi²⁸.

Energia oferită nu de forța fizică, ci de cărbune, apă și petrol, sub forma motorului cu ardere internă, a fost cea care a multiplicat productivitatea umană atât în timp de pace, cât și în timp de război și a compensat neajunsurile amintite mai sus. Revoluția proceselor de producție ale epocii moderne, prima Revoluție industrială din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a două Revoluție industrială din secolul al XIX-lea, este cea care a făcut posibile războiul total și dominația mondială. Războiul total dus de populații întregi pentru mize totale, în condițiile balanței de putere din epoca contemporană, poate sfârși fie prin dominație mondială, fie prin distrugerea lumii, fie prin amândouă²⁹.

Războiul Civil American sau Războiul de Secesiune (1861-1865) a transformat cantitatea resurselor naționale pe care americanii o dedicau scopurilor militare, conducătorii ambelor tabere au decis să ducă lupta până la capăt și fiecare a făcut apel la sute de mii de oameni, în schimb, conflictul s-a prelungit. La aceasta au contribuit și distanțele mari implicate, „frontul” se întindea de pe coasta Virginiei la Mississippi și chiar mai departe spre vest, până în Missouri și Arkansas – o mare parte din acesta fiind format din păduri, lanțuri muntoase și ținuturi mlăștinoase. La fel au stat lucrurile și cu blocada navală instituită de Nordul unionist asupra porturilor Sudului confederat, fapt ce a implicat patrularea unei linii de coastă la fel de întinsă ca și cea dintre Hamburg și Genova. Înfrângerea Sudului era o misiune logistică și militară extraordinar de dificilă, în special pentru populație care nu avea experiența războiului pe scară largă³⁰.

Cei patru ani de conflict au fost foarte grei – istovitori și sângeroși – Uniunea a pierdut aproximativ 360 000 de oameni față de cei 258 000 ai Confederației –, au fost angrenate toate resursele pe care le dețineau Statele Unite, transformându-se (cel puțin pentru o scurtă perioadă) în cea mai

²⁸ Hans J. Morgenthau, *op. cit.*, p. 408.

²⁹ *Ibidem*, pp. 411-412.

³⁰ Paul Kennedy, *op. cit.*, p. 175.

puternică națiune militară de pe pământ înainte de demobilizarea de după 1865. Forțele armate ale ambelor tabere s-au transformat rapid în armate de recruți în masă, care au utilizat, după cum prezintă Paul Kennedy, „artileria modernă cu țeavă ghintuită și arme de calibru mic, luptau din greu sub asediile din Virginia de Nord sau erau trimiși în masă cu trenul spre teatrele de război din vest, comunicau prin telegraf cu centrele armatei și foloseau resursele unei economii de război mobilizate; mai mult în campaniile navale s-au utilizat pentru prima dată navele cuirasate, turelele rotative, torpilele, minele și ambarcațiunile ușoare, cu aburi, care atacau vasele comerciale” (războiul dintre două forțe inegale ca resurse economice, una industrializată, Uniunea, și cealaltă agrară, Confederația)³¹.

Acest conflict, mult mai mare decât Războiul Crimeii (1853-1856) sau războaiele de unificare ale Prusiei și ale Italiei, pretinde a fi primul „război total” cu adevărat industrializat, anticipându-le pe cele din secolul al XX-lea, merită explicat. Primul și cel mai evident motiv pentru victoria finală a Nordului – presupunând că voința rămânea egală în fiecare tabără, fiecare considera că luptă pentru o cauză dreaptă – a fost disproporția resurselor și a populației³², nu în cele din urmă, o stare de nemulțumire a oamenilor simpli din Sud care considerau că purtau războiul celor bogați; de neînțelegere a ceea ce presupunea un asemenea conflict fratricid; lipsa unor aliați pe măsură, lucru ce ar fi dus la externalizarea războiului etc. Sudul s-a bucurat, pentru început, de avantajul moral de a lupta pentru propria existență și pe terenul propriu; de a face apel la mai mulți bărbați albi care erau obișnuiți să călărească și să tragă cu arma, dar se evidențiază și lipsa instrucției; de a avea generali de calibru și, pentru o lungă perioadă, de a importa muniție, chiar produce, și alte provizii pentru a compensa deficitul de materiale³³.

Aceste aspecte nu puteau să înlocuiască pe deplin marea disproporție numerică dintre Nord și Sud. În timp ce Uniunea avea o populație de aproximativ 20 de milioane de albi, Confederația avea doar 6 milioane. Totalul Uniunii a crescut constant și datorită imigranților (peste 800 000 au intrat în Nord între anii 1861 și 1865) și deciziei curajoase din 1862 de a înrola trupe de afroamericani – ceea ce Sudul a evitat, de înțeles faptul, până în ultimele câteva luni ale războiului. În jur de 2 milioane de oameni au luptat în armata Uniunii de-a lungul conflictului, punctul maxim a fost atins în anii 1864-1865, un

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, pp. 175-176.

milion de soldați, în timp ce în armata Confederației au luptat doar 900 000, capacitatea sa maximă nu a depășit niciodată 464 500 – limită atinsă la sfârșitul anului 1863, după care a urmat o scădere lentă³⁴.

După modelul american, problema Primului Război Mondial poate fi analizată la diferite niveluri. La fiecare dintre acestea, conform lui Joseph S. Nye Jr., „balanța puterii – ca sistem multipolar și ca politică de state separate și lideri individuali – este esențială pentru a înțelege cum a izbucnit și s-a desfășurat războiul”. Alianțele au devenit din ce în ce mai puțin flexibile, balanța puterii a devenit mai puțin multipolară, crizele se derulează pe tot globul, iar probabilitatea războiului a crescut, practic sistemul echilibrului de putere intră în colaps. Evaluarea se face la nivelul de sistem – structură și proces –, la nivelul societății interne și la nivelul indivizilor, pentru a se vedea cum părțile se assemblează într-o explicație a Primului Război Mondial³⁵.

La nivel structural, au existat două elemente importante: „ascensiunea puterii germane și rigiditatea crescută a sistemelor de alianțe”³⁶, consideră Joseph S. Nye Jr. Germania a transformat bogăția relativă și o parte din puterea sa industrială în capacități militare, a recurs la un masiv program de înarmare în domeniul naval. Scopul strategic al „Planului von Tirpitz” al Germaniei pe 1911 era să construiască o flotă navală care să rivalizeze cu aceea a Marii Britanii, prin care să devină ea însăși o putere navală. Răspunsul Marii Britanii, la puterea în scensiune a Germaniei, a fost pe măsură și a contribuit la a doua cauză structurală a războiului: rigiditatea crescândă a sistemelor de alianțe din Europa. Alianțele au devenit mai rigide, flexibilitatea diplomatică s-a pierdut și s-a ajuns rapid la un război rece între marile puteri. Nu au mai existat schimbările de macaz ce au caracterizat balanța puterii pe vremea lui Bismarck (1815-1898). În schimb marile puteri s-au raliat în jurul a doi poli (Tripla Alianță și Tripla Înțelegere/Antanta)³⁷.

Structura bipolară a influențat procesul prin care funcționa sistemul balanței de putere în secolul al XIX-lea, iar Joseph S. Nye Jr. crede că constructiviștii au identificat alte trei cauze pentru pierderea moderației balanței de putere la începutul secolului al XX-lea și a dus la declanșarea Primului Război Mondial („ascensiunea naționalismului, creșterea mulțumirii de sine a

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Joseph S. Nye Jr., *Descifrarea conflictelor internaționale*, traducere de Ion Vlădoiu, Editura Antet, 2005, pp. 72-73.

³⁶ *Ibidem*, p. 73.

³⁷ *Ibidem*.

marilor puteri legat de pace, darwinismul social și politica germană vagă și confuză – concentrare pe puterea dură” – realpolitik)³⁸.

Al doilea nivel de analiză se raportează la societate și politica internă, la cele două cauze interne ce trebuie luate în discuție. Prima a fost criza internă cu declinul imperiilor multinaționale amenințate de ascensiunea naționalismului (Austro-Ungaria, Imperiul Otoman etc.); a doua a fost situația politică din Germania (lipsa de coeziune a societății germane condusă de elite – aristocrați și mari industriași)³⁹.

La nivelul indivizilor, se evidențiază mediocritatea conducătorilor în ajunul Primului Război Mondial. Împăratul Frantz Joseph (1848-1916), Austro-Ungaria, bătrân, obosit, controlat de oamenii politici austrieci, iar țarul Nicolae al II-lea (1894-1917), Rusia, era un autocrat izolat, ce s-a opus reformelor interne, înconjurat de miniștri incompetenți la externe și apărare. Wilhelm al II-lea (1888-1918), Germania, suferea de un mare complex de inferioritate, era un om slab și emotiv, a reușit să implice Germania într-o politică riscantă, fără pricepere și consistență⁴⁰.

Când există mai multe cauze, și oricare dintre ele ar putea fi suficientă, este vorba de o situație multideterminată, iar Primul Război Mondial nu se încadrează, deoarece ar fi putut fi evitat până în momentul când a izbucnit. Sunt trei tipuri de cauze în termenii proximității de timp, conform lui Joseph S. Nye Jr.: „cele mai îndepărtate sunt cauzele profunde; cauzele nemijlocite; iar cele imediat dinaintea evenimentului sunt cauze care precipită, grăbesc evenimentul sau fenomenul”. În Primul Război Mondial, cauzele profunde au fost „schimbările din structura balanței de putere și anumite aspecte ale sistemelor de politică internă”. Importante au fost și „ascensiunea puterii germane, dezvoltarea sistemului de alianțe bipolar, afirmarea naționalismului și distrugerea ce a rezultat de pe urma Imperiilor Austro-Ungar și Rus și politica Germaniei”. Cauze intermediare au fost „politica germană, accentuarea automulțumirii cu pacea și tarele de personalitate ale liderilor”. Cauza precipitată, care a grăbit războiul, a fost „asasinarea lui Franz Ferdinand la Sarajevo de un terorist sârb”⁴¹.

³⁸ *Ibidem*, p. 74.

³⁹ *Ibidem*, p. 74-75.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 76.

⁴¹ *Ibidem*, p. 76-77.

Experiența Primul Război Mondial a arătat că este important să se dispună de forțe armate importante care sunt stabile într-o perioadă de criză, fără sentimentul că cineva trebuie să le folosească sau să le piardă⁴².

Primului Război Mondial nu s-a desfășurat conform așteptărilor beligeranților, rezultatul nu a fost predeterminat, per ansamblu, cursul acestui conflict a fost sinuos din cauza impasului în care au ajuns de la început cele două tabere, tranșeele; ineficiența intrării italienilor în război; epuizarea lentă a Rusiei; caracterul decisiv al intervenției americane; menținerea presiunilor politice și diplomatice asupra fiecărei alianțe în diferitele faze ale luptei⁴³. Cu siguranță, nu pot fi omise și alte aspecte, generalii tot mai trebuiau să își direcționeze (sau să își direcționeze greșit) campaniile, trupele tot mai trebuiau să facă apel la curajul moral individual pentru asaltul asupra unei poziții inamice, iar marinarii tot mai trebuiau să îndure rigorile războiului naval; calități existente de ambele părți, de ele nebeneficiind doar una din coaliții într-o măsură disproporționată. De un singur lucru a beneficiat într-adevăr o singură tabără, în special după 1917, și anume o superioritate pronunțată a forțelor productive. Ca și în îndelungatele războaie de coaliție anterioare, acest factor s-a dovedit în cele din urmă a fi hotărâtor⁴⁴.

BIBLIOGRAFIE:

- F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, traducere de Maria Cazanacli, George Anania, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
- Gray, Colin S., *Războiul, pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, traducere de Ramona Lupu, Editura Polirom, Iași, 2010.
- Goldstein, Joshua S., Jon C. Pevehouse, *Relații internaționale*, traducere de Andreea-Ioana Cozianu, Elena Farca, Adriana Ștraub, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Kennedy, Paul, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, Editura Polirom, Iași, București, 2011.

⁴² *Ibidem*, p. 80.

⁴³ Paul Kennedy, *op. cit.*, p. 254.

⁴⁴ *Ibidem*.

- Mearsheimer, John J., *Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere*, traducere de Andreea Năstase, Editura Antet, f.l., 2003.
- Morgenthau, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, traducere de Oana Andreea Bosoi, Alina Andreea Dragolea, Mihai Vladimir Zodian, Editura Polirom, Iași, 2007.
- Nye, Joseph S. Jr., *Descifrarea conflictelor internaționale*, traducere de Ion Vlădoiu, Editura Antet, 2005.

Rezumat: Tema reprezintă o retrospectivă a transformărilor prin care a trecut războiul în perioada modernă, de la războiul limitat, al elitelor, la războiul total, purtat de întreaga națiune împotriva întregii națiuni, cu implicarea tuturor resurselor militare, materiale, financiare și umane ale unui stat. Se vor reliefa transformările pe care le-a parcurs ideea de război: de la războaiele din secolele XVII-XVIII la Războaiele Revoluției Franceze/Napoleoniene (1792-1815), Războiul de Secesiune (1861-1865) și Primul Război Mondial (1914-1918).

Cuvinte cheie: război limitat, război total, marile puteri, realism politic, idealism politic, echilibru de putere

ROMÂNIA ȘI REDESCHIDEREA CRIZEI ORIENTALE (1876)*

Prof. univ. dr. Vladimir OSIAC

În vederea pregătirii modificării statutului ei internațional și a desprinderii în consecință de Imperiul otoman, România a trebuit să se afirme față de puterile garante, mari puteri ale continentului, dar totodată să țină seama de poziția ei specială în partea Europei căreia îi aparținea și care era totodată „pulberăria principală a continentului”¹.

Lupta României pentru dobândirea independenței de stat nu putea fi încununată de succes decât într-o conjunctură europeană favorabilă, întrucât interesele marilor puteri – în această zonă – erau deosebit de complexe și contradictorii. În același timp, mișcările de eliberare națională a popoarelor asuprite de turci au luat amploare, făcând dominația otomană tot mai precară. Pe fondul general al succeselor realizate în primele cinci-șase decenii ale secolului al XIX-lea: crearea principatelor Serbiei și Muntenegrului, a regatului Greciei și a principatului României, mișcările din Balcani, mai ales, au făcut ca dificultățile să fie și mai profunde în regiunile încă supuse dominației otomane². Declinul economic și financiar al Imperiului otoman, cu implicații negative asupra coeziunii și puterii sale militar-politice, a creat în mod obiectiv teren favorabil pentru organizarea mișcărilor de eliberare națională a popoarelor balcanice, ca factor al lichidării dominației străine, al *redeschiderii problemei orientale*. Intervenția Rusiei și Austro-Ungariei, iar, ulterior, a celorlalte puteri europene pentru „apărarea creștinilor” și promovarea de reforme în sprijinul

* Apud: N. Adăniloae, *Independența națională a României*, București, Editura Academiei, 1986; Dan Berindei, *Cucerirea independenței*, București, 1977; Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)*, București, 1977; Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin (1878)*, București, Editura Mica Valahie, 2005; Vladimir Osiac, *Istoria modernă a României*, Craiova, Editura Universitaria, 1999; Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985; *Istoria Românilor*, vol. VII, București, Editura Enciclopedică, 2003.

¹ Dan Berindei, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 317.

² Vezi, pe larg, N. Ciachir, *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă*, București, 1998.

popoarelor balcanice a înăsprit situația și a scos la iveală contradicțiile ce existau între ele în problema orientală, generate de propriile interese pe care le urmăreau fiecare în Peninsula Balcanică.

Răscoalele din Balcani au început cu revolta țăranilor din Herțegovina, din iulie 1875, în apropiere de Nevesinje. În câteva săptămâni, răscoala a cuprins și Bosnia. „Acum câteva zile – raporta A. Cantacuzino, agentul diplomat al României la Belgrad –, guvernul, corpul diplomatic și lumea intelectuală credeau că mișcările revoluționare din Herțegovina vor fi înăbușite imediat, așa cum au fost și altădată; dar nu s-a întâmplat astfel. Și astăzi cei care ar dori o răzvrătire serioasă împotriva stăpânirii turcești nădăjduiesc că de data aceasta mișcarea se va întinde în Bosnia și că foarte curând răscoala va fi susținută, pe de o parte, de către Muntenegru și, pe de altă parte, de către Serbia. Acei care, dimpotrivă, sunt partizanii existenței Turciei așa cum este ea, se miră și se tem văzând că răscoala nu a fost încă înăbușită³.

Caracterul și obiectivele răscoalei rezultă din înseși revendicările formulate de conducătorii insurgenților și transmise consulilor german, austriac și rus⁴: creștinii din Bosnia și Herțegovina să se bucure de deplină libertate religioasă și să fie admiși să depună mărturii în justiție în aceleași condiții ca musulmanii; să poată forma o miliție locală care să le garanteze securitatea; impozitele să fie fixate și să nu mai poată fi majorate în mod arbitrar.

Mai târziu, răsculații au cerut chiar plecarea turcilor din țară, iar în vara anului 1876 răsculații din Bosnia au proclamat unirea lor cu Serbia și cei din Herțegovina cu Muntenegru⁵. În atmosfera creată de evenimentele din Bosnia și Herțegovina și, ca urmare a situației grele în care se afla poporul bulgar, în septembrie 1875 a izbucnit o răscoală și în Bulgaria, având ca centru orașul Stara-Zagora. Hotărârea privind organizarea unei răscoale generale a fost adoptată la 12 august 1875 de către Comitetul Central Revoluționar Bulgar de la București. Organizată în grabă, fără pregătirea necesară, răscoala din septembrie 1875 a avut caracter limitat și a fost înăbușită cu cruzime de autoritățile turcești. Drept urmare, Comitetul Central Revoluționar Bulgar se reorganizează și sub directa coordonare a lui Hristo Botev se pun bazele unui

³ *** *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională. 1877-1878*, București, 1967, p. 42-43.

⁴ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 255.

⁵ N. Adăniloie, *Independența națională a României*, București, Editura Academiei, 1986, p. 101.

nou Comitet Central la Giurgiu. Răscoala va fi declanșată din nou în aprilie 1876.

În momentul izbucnirii răscoalei în Bulgaria armata turcă era concentrată, în principal, la frontiera cu Serbia și Muntenegru, care se pregăteau de război, și în provinciile răsculate ale imperiului: Bosnia și Herțegovina. De aceea, guvernul otoman a hotărât crearea de detașamente bine înarmate formate din bașibuzuci și cerchezi pe care le-a folosit împotriva răsculaților până la venirea armatei. La jumătatea lunii mai, un grup de peste 300 voluntari bulgari, în frunte cu Hristo Botev, s-au îmbarcat la: Giurgiu, Turnu Măgurele, Corabia și Bechet pe vasul austriac „Radetzki”, având armele în lăzi, iar când au ajuns în apropiere de Kozlodui au silit pe căpitanul vasului să se apropie de malul bulgăresc pentru a debarca. Acest grup de luptători, după câteva ciocniri cu turcii, a ajuns la 20 mai în Balcani. Dar, cu tot eroismul lor, revoluționarii bulgari au fost înfrânți în lupta ce s-a dat la vârful Vols, Botev însuși căzând eroic⁶.

Răscoalele din Bosnia, Herțegovina și Bulgaria au creat o stare de nemulțumire generală împotriva Turciei. Serbia și Muntenegru au sprijinit activ aceste răscoale și crezând că Imperiul otoman ar putea fi ușor învins i-au declarat război: Serbia la 18/30 iunie 1876, urmată la două zile și de Muntenegru.

Toate aceste evenimente și preparativele de război ale Rusiei au situat, din nou, sud-estul Europei în centrul politicii continentale, au creat împrejurări politice noi, care puteau fi utilizate de România în vederea cuceririi independenței.

*

Domnitorul Carol era convins că răscoalele din Balcani vor duce în cele din urmă la un război oriental. Dar, dincolo de sentimente, prudența și tactul trebuiau să caracterizeze orice declarație oficială și aceasta cu atât mai mult cu cât, potrivit aprecierii consulului francez la București, Des Micheles, România era „unul din punctele Europei unde se repercutau cu cea mai mare vivacitate tendințele și rivalitățile diferitelor cabinete”⁷. El vroia însă să mai câștige timp pentru a putea rezolva, mai întâi, unele chestiuni financiare ca „răscumpărarea drumurilor de fier”, pentru a fortifica țara „din punct de vedere militar” și a primi noile arme comandate în străinătate. El aprecia că „relațiile noastre cu

⁶ Vladimir Osiac, *Istoria modernă a României*, Craiova, Editura Universitaria, 1999, p. 190, 191.

⁷ Apud Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 13.

turcii sunt încordate” și că, dacă puterile europene vor înceta politica de cruțare a Porții, atunci soluționarea problemei orientale va fi simplificată. După lungi și controversate discuții Parlamentul român și-a definit atitudinea față de evenimentele din sudul Dunării, *recomandând o politică de neutralitate*⁸. La 25 noiembrie 1875, în adresa Camerei către domnitor se preciza: „În ceea ce privește evenimentele care se petrec în cealaltă parte a Dunării, poziția noastră ne permite a păstra o *strictă neutralitate*, fără ca să uităm ceea ce datorăm și nouă înșine și puterilor garante. Făcând urări călduroase și sincere pentru ameliorarea soartei populațiilor creștine de peste Dunăre..., avem convicțiunea că, consolidând instituțiile noastre, vom mări și forța de apărare a țării”. De asemenea, guvernul român a întreprins o acțiune diplomatică pentru a sonda puterile garante „în privința acceptării proclamării independenței României cu păstrarea garantării *existenței ei ca stat neutru, în felul Elveției și Belgiei*”. La 4/16 ianuarie 1876, Lascăr Catargiu – președintele Consiliului de Miniștri și ministru ad interim la externe – a trimis o *notă circulară agenților diplomatici români din străinătate* referitoare la poziția României față de evenimentele din Balcani⁹. În *notă* se arăta că, deși guvernul român, cu tot interesul pe care-l poartă creștinilor din Imperiul otoman, a păstrat „cea mai strictă neutralitate”, față de războaiele din sudul Dunării, este învinuit de complicitate, de către Poartă, care a concentrat trupe la Vidin și a trimis „vase de război” să staționeze „în fața orașelor de pe litoralul românesc”. Pus în fața acestor provocări, guvernul s-a văzut silit „*să facă și el pregătiri militare*”, căci dacă neutralitatea i-ar fi amenințată, „fie prin acte de agresiune din partea Turciei, fie prin intervenția vreunei alte puteri care ar dori, indiferent în ce scop, să ocupe România, datoria sa față de țară nu i-ar îngădui să rămână un spectator nepăsător”. În încheiere se preciza că în eventualitatea unei conflagrații generale, guvernul ar fi gata să coopereze cu armatele aliate cu condiția ca marile puteri „să garanteze României integritatea teritoriului său și toate drepturile sale seculare”. *Respectiva notă diplomatică – din 4 ianuarie 1876 – a fost primită cu entuziasm de sârbi și greci, cu înțelegere de italieni, dar cu rezerve și suspiciuni de oamenii politici din Europa centrală și apuseană*¹⁰. Discuțiile cele mai aprinse, în legătură cu nota circulară a guvernului român, au avut loc la Viena, unde atât Andrassy cât și ambasadorii marilor puteri –

⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 636.

⁹ Dan Berindei, *De la Unirea Principatelor la Independența României*, în vol. *Independența României*, București, Editura Academiei, 1977, p. 127.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 637.

acreditați pe lângă guvernul habsburgic – și-au exprimat nemulțumirea față de intenția României de a se înarma și a se desprinde de sub tutela otomană. Ideile cuprinse în nota circulară din 4 ianuarie 1876 au reprezentat maxima inițiativă ce și-a permis-o guvernul pe linia dobândirii independenței statului român, după redeschiderea *chestiunii orientale*.

MONUMENTE CREȘTIN-ORTODOXE ȘI DE CINSTIRE NAȚIONALĂ ROMÂNNO-BULGARE DIN TIMPUL RĂZBOIULUI ANTIOTOMAN DIN ANII 1877-1878

Cercet. șt. dr. Lucia TAFTĂ

Războiul antiotoman din anii 1877-1878 – numit și Războiul de neatârnare al națiunii române – a prilejuit și momentul eliberării altor popoare creștine din spațiul balcanic.¹ Spre exemplu, poporul bulgar, căzut de secole sub stăpânirea otomană, a considerat prezența armatei române pe teritoriul său drept o ocazie excepțională de a rupe lanțurile asupririi turcești și a-și construi un destin politic autonom, emancipat național.

Trupele române trecuseră Dunărea în Bulgaria între 16/28 iulie și 22 august/3 septembrie 1877 pentru a se îndrepta spre Plevna, chemate fiind de comandamentul rus în scopul de a întări forțele militare antiotomane de acolo, de a fi un stăvilă de nădejde în calea armatei turcești.

Efectivele armatei române erau importante pentru acea vreme – circa 38.000 de ostași înregistrați în 42 de batalioane, 32 escadroane și 18 baterii – și însemnau aproape jumătate din totalitatea trupelor aliate (ruse la bază) de pe frontul către Plevna, o localitate și cetate otomană, cu o poziție strategică din punct de vedere geografic și militar în operațiunile din Bulgaria. Efectivul armatei turcești plasate la Plevna și în împrejurimile ei erau aproape egal cu cel al armatelor aliate româno-ruse.²

Marele cartier general al armatei române s-a stabilit la Poradim, condus de domnitorul român Carol I de Hohenzollern și generalul Cernat, comandant al trupelor de operații. În căsuța țărănească din Poradim cei doi au conceput planurile și dispozitivele militare de luptă, ordinele de atac.³ Poradim era un sat

¹ *Istoria Românilor* (tratat sub egida Academiei Române), vol. VII, t. I, coordonator Dan Berindei, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 662.

² *Ibidem*, p. 662, 675, 678-679; Ion Focșeneanu, Nicolae Ciachir, *Atitudini militare ruso-româno-bulgare în războiul din 1877-1878*, București, 1957, p. 123; Nestor Vornicescu, *Contribuții aduse de slujitorii bisericești pentru Independența de Stat a României în anii 1877-1878*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1978, p. 77.

³ Florian Tucă, *Monumentele neatârnării. Itinerar istoric, 1877-1878*, Ed. Militară, București, 1977, pp. 134-135; Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 78.

situat în împrejurimile Plevnei, aproape de o altă localitate, Grivița, devenită renumită pentru faptele de arme ale românilor în război.

Țăranii bulgari din Poradim „înfricoșați din cauza opresiunii otomane seculare” și ca atare „foarte sfioși” au primit cu încredere și speranță trupele române. Ei și-au făcut cunoscută cea mai „arzătoare” dorință de atunci, aceea de a-și da „glas” credinței lor creștine într-o biserică de cult ortodox. Creștinii din Bulgaria și din alte zone nu aveau lăcașuri religioase. Fostele biserici fuseseră în parte transformate în moschei, altele se refugiaseră sub pământ și îngrădite de a avea clopote.⁴

Țăranii din Poradim, care începuseră în vremea războiului să-și zidească o biserică ortodoxă au fost sprijiniți de comandamentul oștirii române să-și termine de zidit și sfințit lăcașul. Iar preotul paroh din sat, între altele și interpret pe lângă cartierul general român, a luat legătura în acest scop și cu preoții militari români și ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române.

Ostașii din armata română la rugămințile sătenilor și la ordinele comandanților lor, cu sprijinul preoților Bisericii Ortodoxe Române au terminat zidirea bisericii ortodoxe din Poradim în termen record – o lună de zile – din septembrie până la începutul lunii octombrie 1877. Pentru sfințirea ei au fost chemați ierarhi din România: episcopul Râmnicului – Noul Severin, Atanasie Stoenescu și protoiereul județului Teleorman – Ion Sachelarie, cel care a și făcut în fapt târnosirea.⁵

Evenimentul sfințirii bisericii satului Poradim a fost încărcat de multe emoții, incidente și incertitudini cauzate de vreme și de operațiile de război. Luna septembrie 1877 debutase cu ploi abundente și lapoviță, drumurile spre și în Bulgaria erau desfundate, podul de peste Dunăre dinspre România fusese „vătămat”.

Luna octombrie nu se anunța nici ea mai prielnică comunicării. Circa 32 de pontoane ale podului fuseseră smulse de vijelii. Pe câmpul de luptă de la Grivița, din apropierea Poradimului avusese loc la 7 octombrie un cumplit asalt al ostașilor români. În șanțurile redutei Grivița II căzuseră 16 ofițeri și 684 de soldați.⁶

⁴ Silviu Anuichi, *Biserica Bulgară de la înființarea Exorhatului până la înființarea Patriarhiei*, în „Glasul Bisericii”, an XIX (1960), nr. 11-12; Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 79.

⁵ N. Vornicescu, *op. cit.*, pp. 80-81, în conformitate cu documentele din *Arhiva generală a Episcopiei Râmnicului și Argeșului* și arhivele *Protoieriei Turnu-Măgurele*.

⁶ C. Vornicescu, *op. cit.*, pp. 81-82.

Actul de sfințire al lăcașului de cult ortodox din Bulgaria a avut loc la 9 octombrie 1877. Serviciul divin a fost înfăptuit de protoiereul de Teleorman, Ioan Sachelarie, ajutat de un sobor de preoți militari ai regimentelor românești. Au participat „mulți dreptmăritori creștini din satele vecine, ostași luptători români și ruși”. Bisericii i s-a dat hramul Sfântului Mare Mucenic Dimitrie. Aceeași atmosferă emoțională avea să fie peste ani, în 1902 cu ocazia unei vizite românești în acel loc, când satul era „împodobit cu arcuri de triumf, casele acoperite cu verdeață și flori”. Mai apoi s-a ridicat instituția memorială Muzeul ostașului român 1877-1878.⁷

Evenimentul ridicării și sfințirii bisericii din Poradim avea să aibă o încărcătură simbolică de încurajare a trupelor aliate de pe frontul antiotoman.

La 10 octombrie 1877 a fost o zi de încetare parțială a ostilităților – un armistițiu – în care cele două tabere aflate în conflict și-au adunat răniții și și-au îngropat morții.⁸

Din 12 octombrie 1877 a pornit încercuirea și luptele de încheștare a celor două tabere în jurul Plevnei.

În dimineața zilei de 28 noiembrie/10 decembrie 1877 a avut loc asaltul trupelor aliate ruse și române asupra armatei turcești, conduse de Osman Pașa. După lupte înverșunate, Osman Pașa, comandantul turc s-a predat, punând capăt astfel debandadei și haosului ce cuprinsese propriile trupe și curgerii inutile de sânge.⁹

În anii 1901-1902 din inițiativa și cu sprijinul moral și material al autorităților bulgare s-a construit mausoleul eroilor români de la Grivița, mai cunoscut sub titulatura de de capela română de la Plevna.

Capela a fost ridicată în formă de cetate, cu turlă de biserică. În interiorul ei se ajunge printr-o scară îngustă la mausoleul propriu-zis. Pe pereții lui sunt așezate hărți, schițe de război, decorații, arme și săbii, fotografiile ale unor eroi români de la 1877, copii după steaguri militare și chiar reproduceri după picturi ale lui Nicolae Grigorescu. Pe plăci comemorative sunt înscrispionate numele unor români căzuți pe front, precum maiorul George Șonțu, căpitanii Valter Mărăcineanu și Nicolae Bogdan, soldatul Grigore Ion ș.a. (câteva sute).

⁷ C. Vornicescu, *op. cit.*, pp. 83-84, Fl. Tucă, *op. cit.*, p. 135.

⁸ C. Vornicescu, *op. cit.*, p. 84.

⁹ „Monitorul Oficial” nr. 178 din 8 decembrie 1877, pp. 7157-7158, *Istoria Românilor*, vol. VII, t. I, pp. 683-688.

Inaugurarea capelei s-a făcut într-un cadru festiv la 30 octombrie 1902, în prezența unor oficialități române și bulgare, între care s-a remarcat regele Carol I. Atunci s-a deschis și „Cartea de aur a capelei române de la Plevna”. De-a lungul timpului s-au semnat acolo regele Carol I al României, Dimitrie Sturdza, Prim-ministru și ministru de Război, Ion I.C. Brătianu, ministru Afacerilor Externe, Danev președinte al Consiliului de Miniștri al Bulgariei, arhimandritul Rovani, superior al Bisericii bulgare din București (iulie 1907). Au semnat însă și ofițeri mai puțin cunoscuți ai armatei și politicii române, dar și profesori și simpli elevi vizitatori ai muzeului. Există în „cartea de aur” sau „de onoare” și înscrisuri în limbi diverse: rusă, germană, engleză, franceză, italiană, sârbă, chineză, turcă.¹⁰

Monumente de cinstire a ostașilor români căzuți la 1877 aveau să fi fost ridicate și în alte locuri: Opanez, Smârdan.

Construcția de lăcașuri religioase proprii unor popoare aflate sub stăpânire străină reprezintă deopotrivă un simbol al libertății de neam, de solidaritate și întrajutorare în momente de cumpănă istorică ale unor popoare vecine, dar și un act al unei logistici inteligente de război, în care se regăsesc operațiuni tactice militare, dar și de păstrare a unei atitudini și forțe comune, inclusiv spirituale și emoționale.

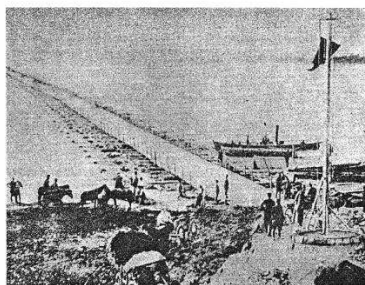
¹⁰ Florian Tucă, *Monumentele neatârării. Itinerar istoric. 1877-1878*, Editura Militară, București, 1977, pp. 108-113; Florian Tucă, *Un document istoric inedit: Cartea de aur a capelei române de la Plevna*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 3(77), 2003, pp. 62-64.

PLANȘE

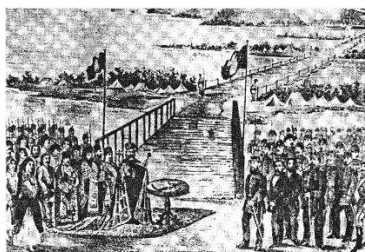

Domnitorul Carol I.

Planșa nr. 1, după *Istoria Românilor* (tratat sub egida Academiei Române), vol. VII, t. I, coordonator Dan Berindei, Ed. Enciclopedică, București, 2003

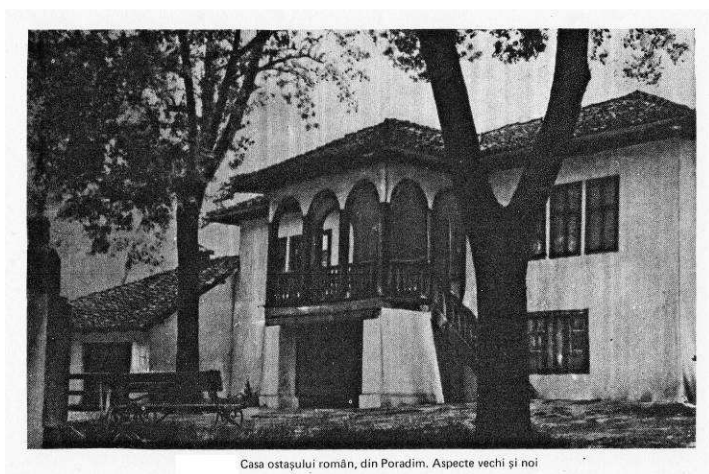

Podul de vase de la Silvișoara-Măgura.

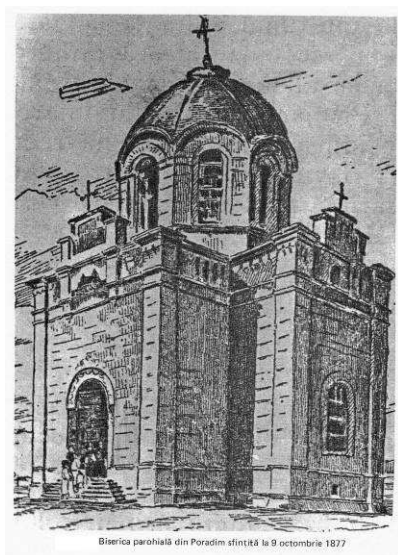
Ceremonia oficială de trecere a Dunării la Silvișoara-Măgura de către trupele române, 20 august/1 septembrie 1877

Planșa nr. 2, după *Istoria Românilor* (tratat sub egida Academiei Române), Vol. VII, t. I, coordonator Dan Berindei, Ed. Enciclopedică, București, 2003

Casa ostașului român, din Poradim. Aspecte vechi și noi

Planșa nr. 3, după Nestor Vornicescu, *Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru Independența de Stat a României în anii 1877-1878*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1978

Biserica parohială din Paradiș sfințită la 9 octombrie 1877

Planșa nr. 4, după Nestor Vornicescu,
*Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru
Independența de Stat a României în anii
1877-1878,* Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova,
1978

Icoana Sfântului Mare Mucenic Arhistrateg Dimitrie,
patronul bisericii din Paradiș

Clopotnița bisericii din Paradiș

Planșa nr. 5, după Nestor Vornicescu,
*Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru
Independența de Stat a României în anii 1877-
1878,* Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1978

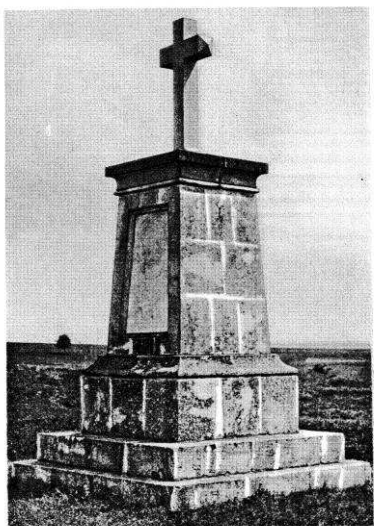

Bătălia finală de la Plevna.

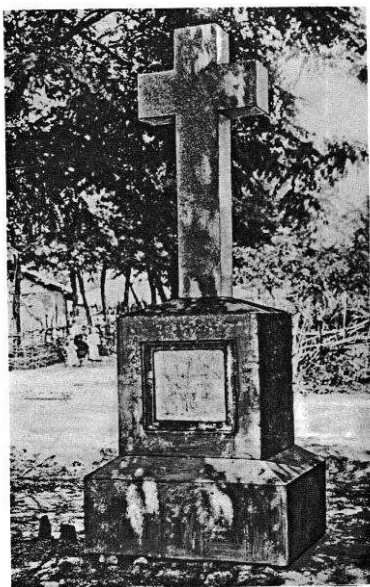
Capitularea trupelor otomane comandate de Osman Pașa.

Planșa nr. 6, după *Istoria Românilor*, Vol.
VII, t. I, coordonator Dan Berindei,
Ed. Enciclopedică, București, 2003

Monumentul eroilor români de la Grivița

Planșa nr. 7, după Nestor Vornicescu,
*Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru
Independența de Stat a României în anii 1877-
1878,* Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1978

Monumentul soldaților români căzuți la Smîrdan

Planșa nr. 8, după Nestor Vornicescu,
*Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru
 Independența de Stat a României în anii
 1877-1878,* Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova,
 1978

Monumentul recunoștinței față de armatele eliberatoare din 1877–
 1878, ridicat de poporul bulgar lângă râul Vid, aproape de Plevna

Planșa nr. 9, după Nestor Vornicescu,
*Contribuții aduse de slujitorii bisericii pentru
 Independența de Stat a României în anii 1877-
 1878,* Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1978

GÂNDIREA ȘI POLITICA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN DECENIUL CE A URMAT OBȚINERII INDEPENDENȚEI DE STAT (1877-1887)

Prof. dr. Ovidiu BĂSCEANU

Fără să abordăm problematica legată de acțiunile ce s-au desfășurat în vederea obținerii independenței de stat a României, trebuie să remarcăm că în anii premergători marelui eveniment liberalii, îndeosebi gruparea radicală, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a „menține treaz idealul daco-român în conștiința publică românească”.¹

În paginile gazetei *Românul*, liberalii militau în vederea realizării unei unități de simțăminte și „concordie pe tărâmul național - întregul popor trebuind să devină - o oștire gata a păși la fruntarii și-a respinge cu succes orice năvălire străină”.² Tot liberalii susțineau că, în planul dezvoltării economice, guvernării României trebuie să promoveze politici financiare înțelepte, precum și crearea unei industrii de armament care să ofere țării mijloacele de apărare.³

În condițiile redeschiderii „problemei orientale”, cu răscoalele antiotomane din Balcani declanșate în Herțegovina, Bosnia, apoi în Bulgaria, și al războiului declanșat de Serbia și Muntenegru împotriva Turciei, în iunie 1876, noul guvern liberal de la București, condus de Ion C. Brătianu, deși asigura Poarta de neutralitatea absolută a României, sprijinea, în realitate, lupta de eliberare a popoarelor vecine, neutralitatea fiind numai preludiul propriei sale angajări.⁴

După cucerirea independenței de stat, dezvoltarea generală a României moderne va intra într-o nouă etapă, căutându-se atât integrarea în circuitul economic, cât și în „viața politică și în spiritul european și universal”.⁵

¹ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România, între Unire și Independență (1859-1877)*, Editura Enciclopedică, București, 1979, p. 361-362.

² *Românul*, anul XVII, 1873, p. 455.

³ *Ibidem*.

⁴ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 235.

⁵ *Ibidem*, p. 259.

Războiul de independență a avut o influență majoră asupra evoluției întregii societăți românești, în planul economic constatându-se două aspecte majore: pe de o parte, pierderile de vieți omenești diminuaseră forța de muncă internă, pe de altă parte însă „dobândirea independenței politice deschisese larg porțile extinderii relațiilor economice externe”.⁶ Tot o consecință directă a obținerii independenței de stat poate fi considerată și penetrarea tot mai accelerată și consistentă a capitalului străin în economia românească, „prioritar plasat în domenii ale producției și mijloacelor de transport și, deosebit de important, majoritatea cu caracter monopolist financiar”.⁷

Perioada în discuție a coincis cu marea guvernare liberală (1876-1888), când Ion C. Brătianu, *vizirul*, și guvernul său vor avea posibilitatea să pună în aplicare politica lor economică, protecționismul.

După încheierea Tratatelor de pace de la San Stefano (19 februarie/3 martie 1878) și Berlin (1/13 iulie 1878), în condițiile bine știute, și după modificarea art. 7 din Constituție, în octombrie 1879⁸, guvernul liberal condus de Ion C. Brătianu - care va proceda la mai multe remanieri, în noiembrie 1878, în iulie 1879, în iulie 1881⁹ - va putea să-și canalizeze eforturile către problemele interne, cu precădere cele de natură economică.

Chiar dacă, în treacăt, trebuie precizat că în răstimpul „marii guvernări liberale” (1876-1888) adepții curentului protecționist, ajunși acum la guvernare, se vor înfrunța fie în presă, fie în ședințele corpurilor legiuitoare, cu adepții fideli ai liber-schimbismului, bunăoară Al. G. Golescu, E. Winterhauder și, mai ales, cu Ion Ghica, un adevărat nostalgic al teoriei liberului schimb.¹⁰

Printre susținătorii exponențiali ai doctrinei protecționiste se va reafirma, în această perioadă, Al. D. Xenopol, el „susținând cu fervoare politica economică din guvernarea liberală dintre 1876-1888, chiar dacă unele idei susținute de acesta, spre exemplu bimetalismul argint-aur în politica monetară nu-și vor dovedi viabilitatea peste timp”.¹¹

⁶ Radu-Dan Vlad, *Gândirea economică românească despre industrializare (1859-1900)*, Editura Mica Valahie, București, 2001, p. 93.

⁷ V. Axenciuc, *Penetrația capitalului monopolist străin în România*, în vol. „Progresul economic în România, 1877-1878”, Editura Politică, București, 1977, op. 137.

⁸ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți, 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994, p. 48.

⁹ *Ibidem*, p. 46-52.

¹⁰ Ion Ghica, *Convorbiri economice*, vol. II, București, 1879, p. 535-542.

¹¹ G. Zane, *Studii*, Editura Mihai Eminescu, ed. Elena Zane, București, 1980, p. 468-469.

În opinia lui Xenopol, susținerea ideilor liber-schimbiste la noi în țară „este un adevărat act de trădare națională”¹², pentru că, în concepția sa, liberul schimb „deși dă o piață mai ieftină pentru cumpărarea obiectelor, ucide piața, mult mai necesară pentru vinderea muncii”¹³.

Teza fundamentală susținută de Xenopol este că „liberul schimb împiedică dezvoltarea industriei în țările cele mai înapoiate, care nu pot concura cu cele mai înaintate - în concluzie -, liberul schimb osândește pe un popor a se îndeletnici veșnic cu agricultura, deci numai cu munca cea mai grea și cea mai rău plătită, și ar rămâne pentru totdeauna sclavul naturii, în loc ca el să comande acesteia”¹⁴.

Drept urmare, în opinia sa, „sistemul protecționist, care nu este altceva decât o apărare în contra cuceririi economice, mult mai periculoasă decât cea prin armă, este îndreptățit prin natura lucrurilor, ca orice apărare (...), protecția industriei fiind necesară oricând se vede că o concurență străină este în stare de a slăbi sau a ruina o industrie indigenă”¹⁵.

Prin sistemul protecționist agreat de Xenopol, acesta admite și intervenția statului „pe o scară mai întinsă, pentru a ridica industria din țară”¹⁶, nu un stat care să fie neapărat întreprinzător și producător, ci un stat care să subvenționeze și să încurajeze industria prin comenzi, un stat care să „prefere a se aproviziona în țară pentru diversele trebuințe”¹⁷.

În cea de-a doua ediție a *Studiilor economice*¹⁸, publicat în 1882, tezele lui Xenopol privind industrializarea României cuprindeau: un program extins de industrializare cu susținere din partea statului, inițiativa particulară fiind insuficientă, dezvoltarea mării industrii, de fabrică, mecanizată¹⁹ (invocând însă, aici, argumente mai degrabă de tip junimist al dezvoltării particulare a formelor moderne în România).²⁰

Marea industrie, în concepția economistului Xenopol, trebuie să se dezvolte pe baza materiilor prime din țară, în special produsele agricole, intervenția statului, dar nu neapărat prin adoptarea de tarife vamale

¹² P.S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria în România*, Imprimeria Națională, București, 1881, p. 106.

¹³ *Ibidem*, p. 106.

¹⁴ *Ibidem*, p. 107.

¹⁵ *Ibidem*, p. 109.

¹⁶ *Ibidem*, p. 117.

¹⁷ *Ibidem*, p. 117.

¹⁸ A.D. Xenopol, *Studii economice*, Editura S. Samitea, Craiova, 1882.

¹⁹ *Ibidem*, p. 197-204.

²⁰ G. Zane, *op. cit.*, p. 466.

protecționiste, ci prin acordarea unui regim preferențial industriei naționale, prin intermediul unor comenzi ale statului, prin scutiri fiscale, prin credite preferențiale.²¹

În anii următori, începând cu 1885, într-o serie de studii și articole publicate în revista *Economia Națională*, spre exemplu în *Direcțiunea învățământului nostru*²², și *Ancheta industrială*²³, A.D. Xenopol arăta că „zadarnic creem școli de meserii și de comerț, dacă nu vom încuraja și crea mai întâi industria și comerțul, pentru că nu școalele vor reforma starea noastră economică, ci trebuie mai întâi suprimată aceasta - vechea situație economică, n.n. - și apoi adaptate școalele noilor trebuințe cerute”.²⁴

În privința industriei mari, așa cum precizam mai devreme, Xenopol pune accent pe particularitățile și specificul românesc și propune efectuarea unei „anchete industriale”, pentru a ne putea „da seama de posibilitățile dezvoltării unor ramuri industriale după condițiile deosebite ale diferitelor regiuni”.²⁵

Bazându-se pe o cultură economică puțin obișnuită în vremea sa, Xenopol a schițat o teorie generală a posibilităților de dezvoltare pe termen lung a economiei românești.²⁶ Așa cum cu justete remarca G. Zane, „istoria, supremul arbitru, i-a dat dreptate; în economia politică, Xenopol are vocația de doctrinar, de economist de cabinet - în accepțiunea clasică a sintagmei, n.n. -, un gânditor care arată direcția și cheamă societatea a o urma. De aceea, a și contribuit la crearea unui curent de gândire care și-a propus dezvoltarea modernă a economiei românești”.²⁷

În mod cert, cel mai înfocat susținător și promotor al curentului protecționist din această perioadă a fost Petre S. Aurelian. Așa cum aminteam și în capitolul precedent, liderul Partidului Liberal și șeful guvernului la acea dată, Ion C. Brătianu, îl va trimite pe P.S. Aurelian la Viena, în toamna anului 1876, pentru a reprezenta România în Comisia mixtă pentru elaborarea tarifului vamal, în speranța obținerii unor clauze mai favorabile pentru țară. În ciuda eforturilor depuse de acesta, în perioada august 1876 - ianuarie 1877, „datorită

²¹ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 197-204.

²² Idem, *Direcțiunea învățământului nostru*, în „*Economia Națională*”, nr. 16, 15 aprilie 1885, p. 180-181.

²³ Idem, *Ancheta industrială*, în „*Economia Națională*”, nr. 21, 20 mai 1885, p. 243-244.

²⁴ Idem, *Direcțiunea învățământului...*, p. 183-184.

²⁵ Idem, *Ancheta industrială...*, p. 243-244.

²⁶ G. Zane, *op. cit.*, p. 468.

²⁷ *Ibidem*, p. 469.

durității partenerilor de discuții, care profitau că România este prinsă în tratativele pentru obținerea independenței”²⁸, nu s-a obținut practic nici o îmbunătățire a situației deja parafată oficial.

De remarcat, încă o dată, că în perioada ce a urmat obținerii independenței de stat, mai ales în cursul anilor 1882-1883, în țară se crease „un puternic curent de politică protecționistă și foarte ostil Convenției cu Austro-Ungaria, sub presiunea căruia statul a fost obligat să adopte, în noile convenții comerciale, un nou principiu, cel al clauzei limitate a națiunii celei mai favorizate”.²⁹

Dintre țările cu care România a încheiat convenții: Germania, Rusia, Franța, Anglia, Grecia, Italia, Belgia, Olanda și Elveția, mai târziu, în 1886, Rusia, Franța și Elveția au admis acest nou principiu, prin care 20 de articole produse de industria românească beneficiau de un regim protecționist.³⁰

După obținerea independenței se produce și o dezmoțire în rândul cetățenilor obișnuïți, problemele economice interesând mai mult. Așa cum remarca P.S. Aurelian în studiul *Cum se pote fonda industria în România*, apărut în 1881, „de unde acumu câțiva ani cestiunile economice erau lăsate într-o absolută părăsire, în timpul de față, constatăm cu deosebită mulțămire, totu românulu, până și acela care n-a luat vreodată unu manualu de economie politică în mână, se interesează într-un modu particular de mișcarea economică a țerei”³¹.

Mai departe, ilustrul economist remarca, cu aceeași „mulțămire”, că o parte însemnată a națiunii române îmbrățișase ideea potrivit căreia „Lipsa unei industrii naționale este în timpul de față o cauză de slăbiciune economică pentru țară, iar în viitor o amenințare pentru interesele sale cele mai vitale”.³² În opinia sa, nu mai era timp de pierdut cu rivalitățile politice și toți factorii implicați și responsabili, „guvern, corpuri legiuitoare și particulari (...), să nu mai întârziem câtuși de puțin punerea temeliei industriei în România”.³³ Cele câteva stabilimente înființate, adică „două-trei fabrici de chibrituri, două fabrici de zahăr, o fabrică de postav”, nu pot rezolva o atare problemă de importanță

²⁸ Radu-Dan Vlad, *op. cit.*, p. 101.

²⁹ N.P. Arcadian, *Industrializarea României*, Editura Imprimeriei Naționale, ed. a II-a, București, 1936, p. 110.

³⁰ *Ibidem*, p. 110-111.

³¹ P.S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria în România*, București, 1881, p. 4.

³² *Ibidem*, p. 4-5.

³³ *Ibidem*.

majoră pentru însăși nația română, fiind absolut necesară „așternerea unui program general și despre măsurile de a-l pune în aplicare treptat”.³⁴

Căutând să găsească „sistemul industrialu celu ma potrivit pentru starea actuală a popoului român”³⁵, P.S. Aurelian precizează că „fără a ne rosti contra industriei mari, fără a pretinde că nu se potu înființa în România mai multe fabrici (...) se cere ca poporul să fi ajuns la oarecare gradu de dezvoltare economică, pentru că, fabricile mari presupunu înainte de tote, capitaliști mari și industriali învățați în fabricațiune ce-și aleagu, piețe pentru desfacerea produselor și în cele din urmă muncitori mulți și nevoiți prin starea lor să consimtă a se supune vieții subordonate a fabricelor”.³⁶

O primă soluție preconizată de P.S. Aurelian ar fi introducerea „industriei domestice în orașe și sate, în monastiri, școle profesionale și în penitențiare”³⁷; în concepția sa, această cale va conduce la:

- îmbunătățirea poziției cultivatorilor;
- transformarea materiilor prime, până atunci exportate, în obiecte fabricate;
- ocuparea în industrie a populației rurale, „care perde atât timpu prețiosu peste anu, neavând de lucru”³⁸;
- reducerea datoriilor externe ale României, nevoită să importe aproape orice produs industrial;
- constituirea unui personal muncitor calificat;
- crearea unei adevărate industrii naționale în România, dar și „înaintarea agriculturii”.³⁹

Condiția esențială pentru ca toate aceste obiective să se îndeplinească este ca „mai toți de la micu până la mare, particulari și guvernul, să ne unim într-un gându și să dicemu: voimu - și mai adaugă economistul că - eu credu că vomu fi capabili să luăm o asemenea hotărâre, mai cu semă că (...) o asemenea reformă economică este strânsu legată chiar cu existența nemului românesc”.⁴⁰

Analizând consecințele Convenției comerciale încheiate cu Austro-Ungaria, P.S. Aurelian, în urma unei atente analize, trage concluzia că efectele ei au fost dezastruoase pentru economia românească, constatând cu revoltă că

³⁴ *Ibidem*, p. 5-6.

³⁵ *Ibidem*, p. 5.

³⁶ *Ibidem*, p. 7.

³⁷ *Ibidem*, p. 20.

³⁸ *Ibidem*, p. 21.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

„produsele industriei austriace s-au impus piețelor noastre, în dauna fabricatelor franceze și chiar engleze - și că - puțin mai trebuie pentru ca țeara noastră să devie, ca să fie așa, o colonie economică a imperiului vecin”.⁴¹ Concret, pune în discuție industria morăritului, a fabricilor de lumânări, de stearină, a săpunului, a berii și altele⁴², care se găseau în situația de a sucomba, fiind sufocate de concurența străină.

Analizând *Tabloul de importățiune* din anul 1879, economistul constată că s-au importat produse în valoare de 128.298.281 lei, între care: făină de grâu, zahăr, spirtoase, conserve, untdelemn, săpun, lumânări stearice, piei, încălțăminte, țesături, îmbrăcăminte, hârtie, lemn, mobilă etc., pe care, pe bună dreptate, crede că „le-am putea fabrica treptat în țeară”⁴³.

În privința învățării meseriilor, economistul P.S. Aurelian propune aceeași modalitate adoptată de țările dezvoltate din Apus - aducerea de meșteri străini care să-i învețe pe tinerii români noile tehnici și tehnologii. Dar pentru că întreținerea continuă a meșterilor străini ar costa prea mult, trebuie ca „guvernulu, județele și comunele avute să înființeze școli normale în care să se formeze învețetori și învețetore, oameni practici care să-și cunoască cât se poate mai bine meseria, iar nu băieți tineri înfumurați, că șciu carte multă”.⁴⁴

Totodată, în paralel cu organizarea învățământului profesional, economistul propune înființarea, în București, a unei *Societăți centrale pentru încurajarea industriei naționale*, dar și *Societăți județene* care „deși independente, voru sta în legături strânse cu cea din București”.⁴⁵ Pe de altă parte, P.S. Aurelian crede că este de datoria sa să reamintească „corpurilor legiuitoare și guvernului că creațiunea industriei atârnă, în mare parte, de legile ce se voru face în această privință; prin urmare, ca reprezentanți ai intereselor generale, au răspunderea atât înaintea celor de astăzi, cât și a viitorimei (...) pentru a înzestra țera cu acele legi de la a căroră punere în lucrare atârnă fondarea industriei naționale”.⁴⁶

Contemporan cu P.S. Aurelian, economistul N. Făgărășanu este, la rândul său, un adept convins al protecționismului și partizan al ideii

⁴¹ Idem, *Politica noastră comercială față de convențiile de comerț*, în „Economia Națională”, București, 1885, p. 73.

⁴² Idem, *Cum se poate fonda...*, p. 28.

⁴³ *Ibidem*, p. 36-37.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 64-65.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 73.

industrializării României. În lucrarea publicată în 1883, *Idei pentru economia noastră politică*⁴⁷, autorul își punea întrebarea: „Ce trebuie să facem ca să putem întemeia o industrie în țară?”, în paginile lucrării acesta avansând și soluțiile pe care le vedea ca eficiente. „Noi Românii - spunea Făgărășanu - în dezvoltarea ca popor ne aflăm încă în stadiul de pruncie (...) și nu putem nicidecum să ne comparăm cu popoare industriase și comersante”⁴⁸.

Criticând vehement liber-schimbismul și atacându-i în termeni duri pe susținătorii acestui curent, autorul afirma că „Românul, prea lesne crezător, se lasă împins de asemenea curente și, pe terenul economiei naționale, către liber-schimbism”⁴⁹. Atunci „când ne îndeamnă dar cineva spre liber-schimbism, spre lupta deschisă cu alte popoare mai înaintate, face o crimă către națiunea română”⁵⁰.

Făgărășanu, un adept convins al sistemului creat de reputatul economist german Fr. List, pe care de altfel îl și citează, aprecia că „agricultura și industria manufacturieră, reunite la același popor, sub aceeași autoritate politică, trăiesc în pace perpetuă”⁵¹. Autorul, în demersul său, considera, în mod just, că „... o națiune este cu atât mai puternică cu cât ea exportă mai multe produse manufacturiere”⁵², motiv pentru care, în România, trebuie încurajată industria națională.

Făgărășanu mai considera că este necesar ca „politica noastră economică să fie condusă de principiul de protecțiune (...) și nu prohibițiune, adică nu închiderea granițelor cu desăvârșire”⁵³. Fiind de părere că statul nu trebuie neapărat să intervină cu măsuri de susținere și protejare a industriei naționale, autorul consideră ca imperios necesară adoptarea unui tarif vamal protecționist, „tariful nostru vamal să prevadă taxe mari pentru toate articolele ce se pot confecționa în țară (...) și aceste taxe să fie atât de mari, încât orice articol adus din străinătate să coste mai scump decât același articol confecționat în țară (...) tariful vamal să nu favorizeze articolele vre unui stat față cu cele ale unui alt stat; tot ce se importă din diferitele state să fie supus la aceleași taxe”⁵⁴.

⁴⁷ N. Făgărășanu, *Idei pentru economia noastră politica*, Tipografia Ștefan Mihăilescu, București, 1883.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 4.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 5.

⁵¹ *Ibidem*, p. 12.

⁵² *Ibidem*, p. 14.

⁵³ *Ibidem*, p. 21.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 21-22.

În încheierea broșurii sale, N. Făgărășanu mai sugera guvernanților să „ia măsuri mai serioase în țară pentru educațiunea poporului, pentru industrii (...) în același timp fiind necesară o lege industrială, precum și o lege pentru brevete, care să protegă invențiunile și să garanteze fiecăruia beneficiul din munca și inteligența sa”.⁵⁵ Autorul era convins că „toate aceste măsuri sunt în practică greu de realizat (...), dar, pentru existența noastră (...), suntem datori să luptăm cu bărbăție, căci altfel putem cădea în sclavia economică a streinătății și să perim (...), iar pentru realizarea acestui scop trebuie să mergem cu pași repezi, căci n-avem timp de pierdut”.⁵⁶

Din cele arătate până acum, credem că reiese destul de clar care era atitudinea economiștilor români, de orientare liberală, față de politica economică ce trebuia să o adopte România în postura de proaspăt stat independent. Împrejurările internaționale, dar și lipsa unor condiții interne propice, mai ales a capitalului, a mașinilor, a forței de muncă înalt calificate, a avut drept consecință firească „o accentuată dependență de capitalul străin, o masivă pătrundere a acestuia pe diverse căi”.⁵⁷ Reacția burgheziei naționale a fost destul de consistentă, ea încercând să-și asigure „un loc cât mai important în procesul de industrializare, de a-l controla și orienta, această atitudine găsindu-și materializarea în politica de protejare a industriei și în schițarea liniei care în viitor va purta denumirea «prin noi înșine»”.⁵⁸

În opinia lui I.C. Brătianu, trebuia schimbat profilul economic al României, stat independent și suveran după 1878, monarhie constituțională europeană după 1881. Capacitățile și energiile țării trebuiau mobilizate în vederea fondării unei industrii naționale moderne, pentru a depăși statutul de țară eminentemente agrară. Prin stăruință, prin răbdare, perseverență, românii aveau să poată să-și creeze o industrie proprie, pentru a nu mai fi „birnicii străinilor”. Fidel devizei „Prin noi înșine”, Brătianu, dar și guvernul liberal pe care îl conducea, credeau că românii vor ajunge să producă la fel de bine ca fabricile din Europa Occidentală, iar produsele autohtone să le concureze pe cele străine.⁵⁹

⁵⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁷ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 269.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, vol. II, partea I, Editura Carol Göbl, București, 1903, p. 21-23.

Așa cum menționam anterior, liderul liberal se situase consecvent pe poziții protecționiste, liberul schimb, în condițiile luptei cu concurența străină, neputând fi decât dăunător României. Încă din 1876 el susținuse cu tărie că țara noastră, adoptând ca politică economică liber-schimbismul, ar fi fost condamnată „pentru eternitate să rămână clăcașul societăților industriale” și că nici Anglia, țara în care se născuse această doctrină, nu practica liberul schimb la întâmplare, ci doar în baza principiului reciprocității.⁶⁰ Tot el nu ezita să afirme că „O națiune cucerită prin mijloace economice este nimicită pentru totdeauna în drept și în faptă”.⁶¹

Discursurile sale din Parlament, precum și intervențiile altor oameni politici liberali au continuat și în anii ce au succedat recunoașterea independenței de stat, o modalitate de constituire a unei mari întreprinderi industriale naționale fiind răscumpărarea căilor ferate, lucru cerut de altfel imperios chiar de guvernul german.

De menționat că *Legea pentru construirea și exploatarea rețelei de căi ferate* fusese adoptată încă din anul 1868 (în luna mai în Cameră, iar în septembrie în Senat), tot în timpul unei guvernări liberale, chiar dacă ulterior, între anii 1869-1871, opoziția liberală, îndeosebi gruparea radicală, lansau de la tribuna Parlamentului și din presă atacuri verbale la adresa concesionarilor (companiile germane Offenheim și Strousberg), ba chiar și împotriva domnitorului Carol I.⁶²

În alte intervenții susținute în Parlament, I.C. Brătianu declara că este hotărât să scoată monopolul „drumurilor de fer” din mâna străinilor, un asemenea mijloc de comunicație fiind „motorul tuturor ramurilor activităților sociale”, acesta trebuind să devină un bun național. Ca urmare, în decembrie 1879, respectiv ianuarie 1880, Senatul, respectiv Camera Deputaților, adoptau Convenția și Proiectul de răscumpărare a căilor ferate. Aflat în misiune oficială la Berlin, la 6 martie 1880, liderul liberal îi telegrafia principelui Carol că era impresionat de primirea făcută misiunii sale și foarte mulțumit de faptul că statul român intrase în posesia uneia dintre cele mai mari întreprinderi controlate de străini, aceasta însemnând un pas decisiv înainte în aplicarea doctrinei și devizei liberale „Prin noi înșine”.⁶³ În susținerea acelorași idei,

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ed. Stelian Neagoe, Editura Scripta, București, vol. I, 1992, p. 308-311.

⁶³ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 397.

potrivit cărora transporturile și nu numai căile ferate trebuie să acționeze complementar cu dezvoltarea industriei, liderul liberal atrăgea, în discursurile susținute în Cameră și în Senat, atenția asupra necesității construirii unei căi ferate care să lege zonele cerealiere din Câmpia Română de porturile de la Dunăre, precum și cu Marea Neagră, prin realizarea unui drum de fier spre Cernavodă. La 3 martie 1882, în Senat, respectiv la 15 mai în Cameră, el sublinia necesitatea importanța amplasării unui port românesc la Constanța, care putea să devină unul dintre cele mai mari porturi de la Marea Neagră.⁶⁴

Revenind la modelele privind industrializarea României, liberalii erau de părere că alegerea trebuia bine cântărită, aceasta fiind modalitatea cea mai potrivită pentru economia și trebuințele țării. Așadar, introducerea cu orice preț a mării industrii de fabrică ar fi fost o opțiune nepotrivită, o greșeală, deoarece ar fi presupus o dislocare masivă de brațe de lucru din agricultură, unde forța de muncă era oricum insuficientă. Ca atare, industria trebuia corelată cu agricultura românească, cu punerea în valoare a resurselor, a bogățiilor pământului nostru, prevalență urmând să aibă acele ramuri industriale pentru care existau materii prime autohtone.

În privința politicilor guvernamentale, liberalii, prin vocea liderilor și a reprezentanților aleși în Parlament, precum și prin presă, scrieri și studii economice, susțineau că libera inițiativă a particularilor trebuia încurajată și de stat. În opinia lor, statul trebuia să le vină în ajutor întreprinzătorilor fie prin scutiri de impozite, prin contracte sau prin acordarea de garanții în privința desfacerii mărfurilor, fie prin avantaje, dar fără monopol, acordate conaționalilor care se angajau, asumându-și riscuri, în dezvoltarea industriei românești.

Așa cum vom arăta și mai departe, în ciuda faptului că erau și liberali fideli doctrinei liber-schimbismului (cel mai notoriu fiind Ion Ghica), radicalii grupați în jurul lui I.C. Brătianu rămăneau convinși de necesitatea protecției statului, țara noastră aflându-se într-un stadiu de înapoiere economică, particularii trebuind încurajați și susținuți.

În cuvântările și discursurile parlamentare sau răspunzând interpelărilor ce i se adresau, în special în Camera Deputaților, șeful liberalilor făcea cunoscute și opiniei publice acțiunile guvernelor liberale în direcția apărării regimului constituțional, a respectării drepturilor cetățenilor, a încurajării

⁶⁴ I.C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, vol. VII, p. 111-112, 271-272, apud. Apostol Stan, *op. cit.*, p. 398.

inițiativei particulare, considerate „motorul dezvoltării industriei” și al economiei naționale, în general. Astfel, într-o cuvântare ținută în Adunarea Deputaților la 19 aprilie 1883, I.C. Brătianu făcea o radiografie a activității Partidului Liberal de-a lungul vremii, cu precădere în anii de guvernare de după 1876.

Fără a detalia, trebuie spus că, răspunzând atacurilor opoziției conservatoare, acesta le reamintea măsurile politice, dar mai ales economice adoptate în ultimii ani, de la înființarea Creditului Funciar și a Creditului Agricol, la cea a Băncii de Scont și Circulațiune, la expozițiile agricole și cele industriale, la trecerea sub controlul statului a căilor ferate, a salinelor, a fabricilor de spirtoase, pentru ca „toți amployații să fie români, ca să nu fie la discrețiunea străinilor (...), pentru ca guvernul țării să nu devină într-o zi u instrument străin în țara noastră”.⁶⁵

Referitor la industria națională, I.C. Brătianu reitiera puncte de vedere deja cunoscute ale unor economiști liberali menționați anterior, revelând starea de înapoiere economică, în special industrială, ce venea din trecutul istoric românesc. „Noi, domnilor - spunea el -, am avut nenorocirea să rămânem mult înapoi. Cu toate acestea, dacă vom avea oameni, cu toate suferințele celor ce ne-au precedat, putem privi viitorul cu încredere”.⁶⁶ Așadar, „Prin noi înșine”, prin forțe proprii, dar și prin măsuri legislative adecvate, puteam redefini calea de urmat, pentru că „atârnă de la noi ca să dăm toată osârdia noastră pentru ca să creăm o industrie și să nu mai fim în privința aceasta birnicii străinilor”.⁶⁷

Făcând vorbire despre descoperirile și inovațiile tehnice din Occident, despre motoarele cu aburi, despre locomotive și vapoare, electricitate etc., I.C. Brătianu mai afirma că „Noi, românii, deși avem dezavantajul de a nu avea încă o industrie, avem însă avantajul că o putem creia în condițiunile în care a fost ea înainte în Europa; (...) da, noi, Românii, avem să facem fapte mari, avem să creiem condițiunile societății moderne românești”.⁶⁸

În intervenția făcută în Cameră la 5 mai 1884, șeful guvernului le propunea deputaților să adopte un proiect de lege privind scutirea de taxe vamale pentru instalațiile petroliere, motivând că aceasta ar veni în sprijinul

⁶⁵ I.C. Brătianu, cuvântare în Adunarea Deputaților la 19 aprilie 1883, în *I.C. Brătianu. Acte și cuvântări* publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, București, 1941, p. 187-191.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

celor care intenționau să distileze țițeiul în țară și nu în străinătate, iar măsura ar fi și în interesul industriei naționale, al economiei românești în ansamblu.

Așa după cum aprecia Eugen Lovinescu, ideile și măsurile legislative promovate de liberali, mai ales în deceniile ce au urmat obținerii independenței de stat, s-au constituit în „punctul de plecare al unei noi ere a burgheziei naționale, era capitalismului industrial”.⁶⁹

Prin urmare, abordând problematica economică românească într-o viziune sistematică, în care agricultura și industria se condiționau și stimulau reciproc, comerțul constituia un principiu vital, dar dependent de infrastructură (căi ferate, șosele, conducte petroliere), iar sistemul financiar-bancar și de credit avea un rol dinamizator, liberalii au susținut uneori cu obstinație intervenția statului în încurajarea și protejarea economiei.

Așa cum arătam mai devreme, în viziunea lui I.C. Brătianu și a colaboratorilor săi, o economie națională modernă, o industrie puternică, în care pozițiile deținute de capitalul străin să fie limitate, conferea, pe lângă respectul extern, și un anume grad de unificare morală și încrederea națiunii în propriile-i forțe.

În toți anii în care s-au aflat la guvernare, liberalii au urmărit cu tenacitate și perseverență transpunerea în plan legislativ a obiectivelor asumate prin programele politice și economice începând cu înțelegerea de la Concordia (1867-1868) și până în preajma primului război mondial. O industrie națională modernă, bazată în special pe valorificarea resurselor naturale autohtone, a forței de muncă proprii și a capitalului românesc, un sistem de credit asigurator și serios, coordonat de Banca Națională, o infrastructură vastă și solidă, o agricultură capabilă să hrănească locuitorii și să și „exporteze” erau coordonatele viziunii economice liberale. Poziția pe care se situa România așa cum o doreau liberalii ar fi deschis posibilitățile de cooperare cu celelalte state ale Lumii, pledând „cu mai multă eficacitate decât toate memorandele din lume în favoarea drepturilor noastre, le-ar crea, chiar de nu le-am avea”.⁷⁰

Cabinetele liberale care au guvernat țara în tot deceniul de după obținerea independenței de stat, conduse de marele om politic Ion C. Brătianu, au adoptat treptat măsuri protecționiste menite să încurajeze dezvoltarea industriei naționale, dar și „să pregătească terenul pentru o nouă politică

⁶⁹ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației moderne române*, vol. I, Editura Minerva, București, 1992, vol. I, p. 32-33.

⁷⁰ Ion C. Brătianu, *Acte și covântări*, vol. I, partea I, Editura Carol Göbl, București, 1903, p. 152-153.

economică ce trebuia instituită la data expirării Convenției comerciale cu Dubla Monarhie”.⁷¹

Pe această linie sunt de menționat mai multe acțiuni întreprinse de guvernele liberale, cum ar fi sprijinul acordat, în perioada 1 septembrie 1880 - 10 ianuarie 1881, lui Constantin Porumbaru, care a organizat la București o Expoziție Națională Industrială.⁷²

Tot în 1881, guvernul a adoptat o lege de încurajare a industriei hârtiei⁷³, care va avea drept rezultat înființarea Fabricii de Hârtie Letea. Lucrările începute în iulie 1882, sub conducerea lui Radu Porumbescu, fiul lui Ciprian Porumbescu, au durat până în mai 1885, când prima fabrică de hârtie din țară va intra complet în funcțiune.⁷⁴

Chiar dacă nu direct legate de promovarea industriei românești, alte două măsuri adoptate de guvernele liberale se cuvin menționate. În primul rând, răscumpărarea căilor ferate, printr-o lege sancționată la 26 ianuarie 1880, prin care statul român prelua administrarea căilor ferate.⁷⁵ În al doilea rând, dar la fel de importantă pentru economia românească, a fost înființarea Băncii Naționale, la 31 martie 1880⁷⁶, aceasta devenind cea mai importantă sursă de credit pentru dezvoltarea industriei și comerțului românești.

Dintre măsurile adoptate de cabinetele liberale, mai putem aminti: Legea pentru încurajarea industriei zahărului (1882), Legea pentru încurajarea fabricării țesăturilor, a sforii, cordoanelor, sacilor de iută (1884), iar în 1885, o lege prin care tăbăcăriile au fost scutite de plata taxelor vamale la importul tananților.⁷⁷

De remarcat că, la 1 aprilie 1883, este înființat Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, ministru fiind desemnat Ion Câmpineanu, înlocuit ulterior de Anastase Stolojan, în ianuarie 1885, urmat de Vasile Gheorghian, din aprilie 1887.⁷⁸

Guvernele liberale se implicaseră și în organizarea celor două congrese ale întreprinzătorilor români, desfășurate la Iași, în 1882 și 1884⁷⁹, precum și în

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 49.

⁷³ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 269.

⁷⁴ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 49.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 48.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 49.

⁷⁷ N.N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalului premonopolist în România*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957, p. 42.

⁷⁸ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 52-53.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 55.

deschiderea la București a unei expoziții⁸⁰ la care au participat 439 de întreprinzători români, 34 austrieci și germani și 16 francezi.

Pe linia măsurilor adoptate în vederea încurajării industriei naționale, în cursul anului 1885 este adoptată Legea pentru încurajarea industriei textile (ianuarie), iar în februarie același an era depus în Cameră un Proiect ce conținea „măsuri generale spre a veni în ajutorul industriei naționale”⁸¹, adoptat după lungi dezbateri și modificări, în februarie 1887.

De remarcat că la cel de-al doilea Congres economic de la Iași, din ianuarie 1884, a fost adoptat *Programul mișcării economice din România*, elaborat de M. Minovici, directorul *Curierului Financiar*⁸², mai multe puncte din program vizând măsurile urgente ce trebuiau luate de guvernanți în vederea încurajării și protejării industriei naționale:

- „Art. 2. Respectarea și aplicarea principiului protecționist pentru toate industriile din România [...]

- „Art. 4. Adoptarea și aplicarea principiului prohibitiv pentru materiile străine similare cu cele române [...]

- „Art. 8. Intervenția statului la toate industriile inițiativei private, prin prime acordate pe producțiune [...]

- „Art. 12. Legi protecționiste pentru apărarea comerciului și industriei contra concurenței neonestă a străinilor rezidenți în România”;

- „Art. 13. Denunțarea Convențiunii de comerț cu Austro-Ungaria sau reînnoirea ei pe baze protecționiste”.⁸³

În cursul anului 1885, în iulie, guvernul liberal condus de I.C. Brătianu⁸⁴ adoptă un nou tarif vamal ce cuprindea măsuri protecționiste și față de țările cu care România avea la acea dată convenții în derulare.⁸⁵ În aprilie 1886, guvernul I.C. Brătianu propune Parlamentului dezbaterăa unui nou tarif general protecționist, votat la 9 și 16 mai 1886 în Senat, respectiv în Cameră.⁸⁶

Convenția comercială cu Austro-Ungaria, denunțată de guvernul liberal încă din februarie 1885⁸⁷, nu se va mai reactualiza, în condițiile noilor măsuri protecționiste, fapt ce va conduce la întreruperea relațiilor comerciale cu

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, p. 56.

⁸² Radu-Dan Vlad, *op. cit.*, p. 112.

⁸³ *Noua Revistă*, I, nr. 11, 12 ianuarie 1884, p. 4, apud Radu-Dan Vlad, *op. cit.*, p. 112.

⁸⁴ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 56.

⁸⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 269.

⁸⁶ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 56.

⁸⁷ *Ibidem*.

imperiul și la declanșarea unui adevărat război vamal⁸⁸, ce se va prelungi până în 1893, când se va ajunge la semnarea unui nou acord, pe baza tarifului vamal din 1886.⁸⁹

De menționat că premierul I.C. Brătianu îl desemnase în fruntea delegației române pe P.S. Aurelian, pentru a purta tratative cu Austro-Ungaria, în vederea reînnoirii convenției. Discuțiile purtate la București, în perioada 19-25 aprilie 1886, vor eșua, deși P.S. Aurelian manifestase destulă moderație, din cauza pretențiilor exagerate ale guvernului austro-ungar.⁹⁰

În această perioadă agitată, vechi oameni politici și economiști liberali vor susține în Cameră și Senat proiectele economice protecționiste promovate de guvern, un exemplu elocvent constituindu-l M. Kogălniceanu care, în ședințele Camerei din aprilie 1886, s-a pronunțat în mai multe rânduri pentru adoptarea sistemului protecționist inițiat de guvernul liberal. „Națiunile care se lasă cucerite pe plan economic vor fi bineînțeles cucerite și pe plan politic (...) - pentru că - independența economică este de mai mare importanță decât independența politică”.⁹¹

Afirmând că statele vecine puternice, Austro-Ungaria și Rusia, promovează politici liber-schimbiste numai când importă ceva de la noi, iar când noi avem de important, devin dintr-o dată protecționiste, Kogălniceanu considera că „este o datorie națională de a avea acest sistem al protecționismului, deoarece vedem că toate statele din Europa îl aplică cu multă vigoare”⁹².

Aceeași atitudine fermă o arbora și liderul incontestabil al PNL, I.C. Brătianu, care, tot într-o ședință a Camerei Deputaților, din mai 1886, declara că „România întreață este protecționistă în fața protecționismului tuturor societăților de care suntem înconjurați”.⁹³

O reacție asemănătoare a avut și economistul și omul politic liberal Emil Costinescu, care sublinia că legea votată de Parlament în mai 1886 era cel mai important act adoptat de statul român după obținerea independenței de stat și că

⁸⁸ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 270.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Economia Națională*, nr. 24, mai 1886, Protocoalele Conferinței pentru încheierea unui tratat de comerț cu Austro-Ungaria.

⁹¹ *Monitorul Oficial*, „Dezbaterile Adunării Deputaților din 6 aprilie 1886”, p. 1287.

⁹² *Loc. cit.*, nr. 91, 20 mai 1886, p. 1496.

⁹³ *Loc. cit.*, nr. 90, 10 mai 1886, p. 1486.

trebuie „să ne asigurăm, prin noi înșine, regimul care va da independență economică țării noastre”.⁹⁴

Politica economică, protecționistă, în special cea industrială, promovată de guvernarea liberală, își va găsi o nouă exprimare în *Legea pentru încurajarea industriei naționale*, adoptată în 21 aprilie 1887.⁹⁵ Legea acorda facilități întreprinzătorilor care doreau să înființeze noi stabilimente industriale, cu condiția să dețină un capital de cel puțin 50.000 de lei sau să întrebuințeze minimum 25 de lucrători pe zi, avantajele fiind acordate pe timp de 15 ani.⁹⁶ Printre facilitățile acordate se numărau:

- a) Scutirea de orice impozit direct către stat, județ sau comună;
- b) Intrarea liberă a mașinilor și părților de mașini și accesoriilor servind nevoilor industriale;
- c) Intrarea liberă a materiilor prime necesare fabricației (...);
- d) Reducerea tarifelor de transport pe căile ferate române pentru produsele fabricate: mașini, materii prime (...);
- e) Dreptul de a obține în plină proprietate, pe 90 de ani, până la 5 ha de teren din proprietatea statului;
- f) Dreptul de prioritate al fabricilor române pentru furniturile statului, județelor sau comunelor”.⁹⁷

Așa cum de altfel constata autorul citat, în urma aplicării legii din 1887, „industria românească, aproape inexistentă până atunci, a luat o dezvoltare considerabilă. Grație afluenței de capitaluri străine, cari înlesnesc exploatarea și valorificarea bogățiilor (...) și grație acțiunii combinate a tarifului vamal și a politicii fiscale a statului, industria românească a realizat progrese nebănuite...”.⁹⁸ Împărtășind acest punct de vedere, constatăm însă că nu toți istoricii concordă în opinii, N.N. Constantinescu apreciind că „legea din 1887 încuraja, pe spinarea maselor largi de oameni ai muncii, obligați să plătească impozite mari și să cumpere produse scumpe numai marea industrie, deci numai marea burghezie”.⁹⁹

În opinia noastră, în acele momente, tocmai de aceste măsuri era nevoie, burghezia națională necesitând sprijinul guvernanților. Din această perspectivă, ni se pare ca absolut justă analiza istoricului Gheorghe Platon, care aprecia că

⁹⁴ *Loc. cit.*, nr. 91, 20 mai 1886, p. 1497.

⁹⁵ N.N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 43.

⁹⁶ N.P. Arcadian, *op. cit.*, p. 114.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 114-115.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 115.

⁹⁹ N.N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 43.

„deși favoriza doar industria mare, legea din anul 1887 a avut un efect pozitiv, accelerând ritmul de dezvoltare a economiei românești”.¹⁰⁰ Acest fapt nu trebuie desprins de contextul în care „lumea era dominată de concurența capitalului monopolist (...), iar România - care se afla la începuturile industrializării, n.n. - nu putea să rămâne în afara acestei concurențe”.¹⁰¹

În sprijinul opiniei noastre vin datele statistice din ancheta industrială efectuată în anii 1901-1902, care constata că, „din cele 625 de stabilimente industriale mari, având ca personal lucrător un total de 39.746 de oameni și un capital general de 247.388.890 de lei, 160 dintre ele aparțineau întreprinzătorilor particulari români, 135 societăților românești, persoanele fizice străine deținând 90 de întreprinderi, iar societățile străine un număr de 76”.¹⁰²

De remarcat, în același timp, că din totalul celor 625 de stabilimente industriale, 167 au fost înființate sub regimul tarifului vamal din 1886 și a Legii de încurajare a industriilor, din 1887, și că, dacă în 1887 numai 83 de fabrici îndeplineau condițiile fixate de lege (minim 50.000 lei capital și 25 de lucrători), până în 1904, numărul lor va ajunge la 294.¹⁰³

BIBLIOGRAFIE

Documente editate

* * *, *I.C. Brătianu. Acte și cuvântări* publicate de G. Marinescu și C. Grescu, București, 1941.

Ghica Ion, *Convorbiri economice*, vol. II, București, 1879.

Memorii și corespondențe

* * *, *Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. I, ed. Stelian Neagoe, Editura Scripta, București, 1992.

Periodice, presă

„*Economia Națională*”, nr. 24/mai 1886.

„*Monitorul Oficial*”, DAD, ședința din 6 aprilie 1886.

¹⁰⁰ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 270.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² N.P. Arcadian, *op. cit.*, p. 115-117.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 117.

„Românul”, XVII, nr. 46, 1873.

Lucrări generale

- Lovinescu Eugen, *Istoria civilizației moderne române*, vol. I, Editura Minerva, București, 1992.
- Mamina Ion, Bulei Ion, *Guverne și guvernanți, 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994.
- Platon Gheorghe, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Xenopol A.D., *Studii economice*, Editura S. Samitea, Craiova, 1882.
- Arcadian N.P., *Industrializarea României*, Editura Imprimeriei Naționale, ed. a II-a, București, 1936.
- Aurelian Petre S., *Cum se poate fonda industria în România*, București, 1881.
- Axenciuc Victor, *Penetrația capitalului monopolist străin în România*, în „Progresul economic în România (1877-1977)”, Editura Politică, București, 1977.
- Constantinescu N.N., *Aspecte ale dezvoltării capitalului premonopolist în România*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957.
- Făgărășanu N., *Idei pentru economia noastră politică*, Tipografia Ștefan Mihăilescu, București, 1883.
- Stan Apostol, *Grupări și curente politice în România, între Unire și Independență (1859-1877)*, Editura Enciclopedică, București, 1979.
- Vlad Radu-Dan, *Gândirea economică românească despre industrializare (1859-1900)*, Editura Mica Valahie, București, 2001.
- Zane G., *Studii*, Editura Mihai Eminescu, ed. Elena Zane, București, 1980.

ÎNCEPUTURILE NAȚIONALISMULUI ARAB

Prof. dr. George VARSAMI

Un remarcabil cunoscător al istoriei arabe aprecia că neobișnuita asociere Gutenberg – Napoleon¹ „a declanșat scânteia intelectuală care avea să incendieze o parte a lumii islamice... și a ajutat la trezirea ei din toropeala medievală”. Promovarea și propagarea primelor „broșuri de propagandă” scrise în limba arabă au însemnat revigorarea „climatului intelectual” al acestei lumi tradiționaliste. Contactul arabilor cu Occidentul a generat un schimb intercultural, iar „dintre numeroasele idei noi importate [de către arabi], naționalismul (*qawmiyah*) și democrația politică erau cele mai importante”².

În secolul XIX, asistăm la un amplu fenomen cultural ce va purta numele de *nahda* sau *al-Nahda* (*Renașterea*), având ca obiectiv reconstruirea patrimoniului valorilor spirituale arabe³. Lumea arabă, la acea vreme, se întindea de la țărmul Atlanticului și Strâmtoarea Gibraltar, de-a lungul coastei mediteraneene până în Turcia, iar în sud și est ocupa parte din Sudan și întreaga Peninsulă Arabică⁴. Desigur, nu întreaga populație din acest spațiu avea origine

¹Napoleon, în timpul campaniei din Egipt, „a adus la Cairo un tipar arab, pe care îl furase de la Vatican”. Apud Philip K. Hitti (traducere de Irina Vainovski-Mihai), *Istoria Arabilor*, Ediția a X-a, București, Editura ALL, 2008, p. 473.

²*Ibidem*, p. 477. Influențele exercitate de scrierile socialiștilor europeni se regăsesc în utilizarea frecventă a noțiunii de *sha'b* (popor), ulterior în asociație cu *huquq* (drepturi), *iradah* (voință), *quwah* (putere) sau *sawt* (voce). Vezi Weldon C. Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation. Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, London and New York, I.B.Tauris, 2006, p. 139.

³„Două forme imaginative, romanele (în special romanele istorice ale lui Jurji Zaidan (1861-1914) – după modelul lui Sir Walter Scott -) și publicațiile, au caracterizat *nahda*”. Apud Weldon C. Matthews, *op. cit.*, p. 12.

⁴În discursul unui lider arab, publicat în ziarul „Filastin” din 25 octombrie 1932, apare următoarea remarcă: „Națiunea [islamică] (*umma*) reprezintă comunitatea de limbă, sânge, istorie și tradiții a membrilor săi. Națiunea arabă, de la Marracheh până la Golful Basra, este o singură națiune în limbă, sânge, istorie și tradiții, în ciuda pretențiilor imperialiste că Africa este berberă, Egiptul faraonic, iar Siria feniciană” Apud *ibidem*, p. 139. Ulterior, Hazem Zaki Nuseibeh, fost ministru de externe și reprezentant permanent al Iordaniei la Națiunile Unite, va susține că definirea naționalismului arab reprezintă un cumul al tuturor atributelor și condițiilor descrise în școlile de teorie politică occidentale: „unitatea de limbă și de neam/origine (școala germană); unitatea istorică și de tradiții (școala italiană); unitatea aspirațiilor politice (școala

comună, dar “arabizarea”, lingvistică și rasială, a dat naștere unei comunități unite sub semnul limbii și al credinței.

După unii autori, istoria mișcării naționale arabe începe în Siria, în anul 1847, odată cu fondarea unei societăți literare în Beirut⁵. Butrus Bustani și Nasif Yazeji, doi dintre membrii ei activi au încercat să promoveze învățătura, printr-un efort colectiv, într-o societate arabă individualistă și divizată. Fără îndoială, apariția primei generații de naționaliști arabi s-a aflat în strânsă legătură cu schimbarea structurii sociale din Siria și deschiderea ei către influența europeană⁶. În acest context, s-a vorbit de începuturile naționalismului arab încă de la sosirea lui Bonaparte în Egipt, “momentul de start” al contactelor “militare, culturale, economice și politice” ale lumii vestice cu arabii⁷. Cea mai comodă concluzie ar fi aceea că naționalismul arab nu a reprezentat o reacție la pătrunderea occidentalilor în “Arabia”, ci “o critică la adresa organizării statale a Imperiului Osman, care își extinsese dominația asupra regiunilor locuite de vorbitori de limbă arabă încă din secolul al XVI-lea”⁸. Apariția fenomenului naționalismului în regiune a fost însă rezultatul „transformărilor economice și sociale suferite de imperiul turc, în ultimii ani [din 1839]”. Originea acestor prefaceri a constat în „rata accelerată de integrare a Orientului Mijlociu în cadrul economiei globale” și seria de reforme administrative din perioada *Tanzimat*-ului, acte concepute inițial pentru a permite Imperiului Osman „să reziste expansiunii europene, dar care, în mod ironic, au facilitat Vestului penetrarea economică pe piețele imperiului”⁹.

Printre primii gânditori arabi care s-au străduit să difuzeze ideea națională se numără Rifa'a Badawi Rafi al-Tahtawi (1801-1873). Născut la Tahta, într-o nobilă familie egipteană, Rifa'a și-a început studiile teologice la Cairo. Încă din această perioadă s-a remarcat prin preocupările sale multiple

franceză)”. Vezi Hazem Zaki Nuseibeh, *The Ideas of Arab Nationalism*, Edition 4, Port Washington, Kennikat Press, 1972, p. 52.

⁵George Antonius, *The Arab Awakening. The Story of The Arab National Movement*, Edition 2, London, Hamish Hamilton, 1945, p. 13. Vezi și Philip K. Hitti, *op. cit.*, p. 479. Provincie a Imperiului Osman, Siria îngloba actualul stat Siria, Libanul, Palestina și Transiordania. După revoltele din 1860, *sanat al-haraba* – anul răzmeriței, sultanul a decis ca Siria să fie împărțită în două provincii.

⁶Bassam Tibi, *Arab nationalism. Between Islam and the nation-state*, Edition 3 revised, New York, Palgrave Macmillan, 1997, p. 99.

⁷John Marlowe, *Arab Nationalism and British Imperialism*, New York, Praeger, 1961, p. 7.

⁸Martin Kramer, *Arab Nationalism. Mistaken Identity*, “Daedalus”, XXXVIII, Vol. 122, No. 3, 1993, p. 175.

⁹James L. Gelvin, *The League of Nations and the Question of National Identity in the Fertile Crescent*, “World Affairs”, Vol. 158, Nr. 1, 1995, p. 36.

fiind, printre altele, autor al unor comentarii despre legea islamică, un pasionat de geometrie, dar și de poezie. Pentru meritele sale a primit un post de predicator (*wa'iz*) într-o unitate militară (cu instructori francezi) a lui Mohamed Ali-Pașa (pe care îl numea „al doilea Alexandru Macedon”)¹⁰, un moment de cotitură pentru tânărul studios, aflat la primul său contact cu civilizația europeană¹¹. Va avea ocazia, ca imam, să studieze la Paris, unde a rămas pentru mai bine de cinci ani. A redat experiența sa din capitala franceză în lucrarea *Takhlis al-ibriz fi talkhis Bariz*¹², considerată scriere de început a mișcării *nahda*¹³. Ca și în cazul lui Mirza Abu Talib Khan, un călător musulman care vizitase Londra în urmă cu două decenii, Rifa'a nu a putut înțelege dezbaterile gălăgioase din forurile legislative europene, care sunt asemeni “unui copac plin de papagali”. Pentru ei, libertatea însemna dreptate, respectiv criteriul după care un regim poate fi catalogat drept bun sau rău¹⁴. Legea divină este suficientă, iar oamenii nu se pot irosi în discuții sterile, “precum Papa despre libertate”, înțeleasă ca participare la conducerea statului. Stăpânul administrează țara pentru supușii săi, care, la rândul lor, trebuie să muncească din greu pentru societate și stat, să fie cetățeni activi, cu contribuție la bunăstarea comunității¹⁵.

Învățatul arab nu s-a limitat la rolul de „admirator apreciativ” al societății franceze. Constata, spre exemplu, că francezii sunt mai apropiați de avarie decât de generozitate, că bărbații sunt sclavii soțiilor lor, dar, în același timp, a prețuit curățenia întâlnită, atenta și îndelungată educație a copiilor, cultul pentru muncă și opoziția față de lenevie, curiozitatea intelectuală și, mai mult decât orice, moralitatea lor socială¹⁶.

¹⁰ Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*, London, Oxford University Press, 1962, p. 73.

¹¹ Rifa'a Badawi Rafi al-Tahtawi, Daniel L. Newman (trad.) *An Imam in Paris. Al-Tahtawi's Visit to France (1826-1831)*, London, Saqi Books, 2004, p. 34.

¹² Aprox. *Extragerea aurului pur...* Rezumat despre Paris - titlul este mult mai lung, vezi Shmuel Moreh, *Modern Arabic Poetry 1800-1970. The Development of Its Forms and Themes Under the Influence of Western Literature*, Leiden, Brill Archive, 1976, p. 14.

¹³ Kamran Rastegar, *Literary Modernity Between the Middle East and Europe. Textual Transactions in Nineteenth-century Arabic, English, and Persian Literatures*, London and New York, Routledge, 2007, p. 82. Vezi și Albert Hourani, *op. cit.*, p. 70-71.

¹⁴ Bernard Lewis, *Islam and Liberal Democracy. A Historical Interview*, “Journal of Democracy”, 7, Nr. 2, 1996, p. 57.

¹⁵ Khaldun Sati Husry, *Three reformers. A Study in Modern Arab Political Thought*, Beirut, Khayats, 1966, p. 26. Unele idei întâlnite în scrierile lui Rousseau (o societatea bună este călăuzită de principiul dreptății; legislatorul este acel om care are capacitatea intelectuală de a concepe legi bune pentru membrii societății), „aveau oarece afinitate cu opiniile gânditorilor musulmani despre natura și menirea Profetului”. Vezi Albert Hourani, *op. cit.*, p. 69-70.

¹⁶ Albert Hourani, *op. cit.*, p. 71.

Al-Tahtawi a admirat cultura și instituțiile europene, însă, în viziunea lui, Asia este continentul cel mai bun deoarece aici există islamul. America, la rândul ei, este cu adevărat “țara necredincioșilor”¹⁷, locuită inițial de “închinători la idoli” și unde nu există islam. Chiar și printre necredincioși¹⁸, spunea al-Tahtawi, există părerea unanimă că arabii, care în perioada Abbasizilor au format națiunea perfectă, au fost “învățătorii lor, în toate domeniile cunoașterii”.

Considerăm că această clasificare simplistă a regiunilor globului, în funcție de apartenența religioasă, este prea timpurie pentru a vorbi de “anti-americanismul arab”.

La întoarcerea în țara natală, al-Tahtawi a desfășurat o bogată activitate de traducător și profesor, întemeietor al școlii lingvistice din Egipt (*madrasat al-alsun*). Printre cele mai importante traduceri ale sale se numără *Codul lui Napoleon* și *Codul comercial francez* (*Qanun al-tijara*). Cariera sa a depins însă de schimbătoarele regimuri politice din Orient, a cunoscut gloria și aprecierea, dar a trebuit să îndure și patru ani de semi-exil în Sudan. Concepția sa, influențată de iluminiști, de ideile lui Saint Simon¹⁹, plasează la loc central termenii *watan* (patrie) și *rubi/hub al watan*²⁰ (dragoste de patrie), expuși, evident, în *wataniyyat* (poeme patriotice). *Abna' al watan* (fiii patriei) sunt uniți prin limbă, obiceiuri și caractere, prin faptul că sunt supușii un stat și ascultă de o singură lege²¹, deoarece există „o frăție națională situată deasupra frăției în religie”²².

Patriotismul²³, factorul cheie ce asigură prosperitatea și progresul unei țări, reprezintă noțiunea care i-a pus în dificultate pe contemporanii săi în

¹⁷Rifa'a Badawi Rafi al-Tahtawi, Daniel L. Newman (trad.), *op. cit.*, p. 122.

¹⁸ Creștinii și evreii reprezentau, în vechea tradiție islamică preluată și de Tahtawi, „popoare aflate sub ocrotire” (*ahl al-dhimma*) și, din acest motiv, se impunea acordarea unei depline libertăți religioase, iar apropierea de ei era legitimă pentru musulmani. Apud Albert Hourani, *op. cit.*, p. 80.

¹⁹ Tahtawi afirma că oamenii de știință sau specialiștii trebuie asimilați comunității învățaților (*ulama*), principalul organ consultativ al conducătorului, o reinterpretare a ideii lui Saint Simon despre „preoțimea” savanților. Vezi *ibidem*, p. 76.

²⁰Massimo Massara, *La terra troppo promessa. Sionismo, imperialismo e nazionalismo arabo in Palestina*, Milano, Teti, 1979, p. 101.

²¹Khaldun Sati Husry, *op. cit.*, p. 30.

²² Apud Albert Hourani, *op. cit.*, p. 79.

²³ Conceptul („*l'amour de la patrie*”) a fost preluat de la Montesquieu. Vezi *ibidem*, p. 71.

atribuirea titlului de “părinte”, dar al naționalismului arab sau al celui egiptean?²⁴.

Un alt gânditor, Jamal al-Din al Afghani (1838-1897), a insistat asupra necesității unirii într-un front comun a tuturor popoarelor islamice. Revendicat, prin locul de naștere, atât de către suniții afgani cât și de către șiiții iranieni²⁵, al Afghani a fost intelectualul clasic al lumii islamice a sec. XIX. Confrunțați cu efectele regimurilor coloniale, învățații musulmani moderniști au susținut că independența și suveranitatea pot fi obținute numai odată cu revigorarea spiritului și a etosului islamic în spațiul comunității musulmane. Reforma, în rândurile musulmanilor, trebuie să pornească de la învățăturile primei generații, de la *al-salaf al-salih* (venerabilii strămoși)²⁶. Istoria omenirii, în concepția adepților mișcării *salafiyya*, nu este altceva decât o luptă continuă între islam și dușmanii acestuia, conflict în urma căruia, inevitabil, credincioșii vor triumfa²⁷.

Al Afghani a combătut ideea declinului societății islamice ca fenomen natural, situat dincolo de puterea ființei umane. Omul, pentru a primi o schimbare de la Dumnezeu, trebuie să se schimbe, mai întâi, pe sine²⁸. Ca atare, umanitatea este responsabilă de acțiunile sale, iar resemnarea sau fatalismul nu mai pot fi tolerate. Cauza declinului rezidă, considera al Afghani, în decăderea morală și intelectuală. La aceasta se adaugă dominația occidentalilor care au cucerit lumea islamică, nu în baza unor virtuți, ci grație avansului științific²⁹. Cum progresul tehnologic nu vine de la sine, al Afghani a căutat rădăcinile spirituale ale acestui fenomen. Singurul motiv, spunea el, pentru care Europa a făcut pasul de la barbarie la civilizație, a constatat “în mișcarea religioasă inițiată

²⁴Rifa'a Badawi Rafi al-Tahtawi, Daniel L. Newman (trad.), *op. cit.*, p. 66. În opinia unui autor: „*What is this natural community, this watan to which Tahtawi refers? It is Egyptian and not Arab*”. Vezi Albert Hourani, *op. cit.*, p. 79.

²⁵Nikki R. Keddie (editor), Jamal al-Din Afghani, *An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal Ad-Din "al-Afghani"*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1968, p. 8. vezi și Charles Clarence Adams, Bryan Turner, *Islam and modernism in Egypt*, London and New York, Routledge, 2000, p. 4. „Prin venele sale curgea sângele Profetului, după cum ne arată titlul de *Sidi*”. Vezi Hans Kohn, *op. cit.*, p. 38.

²⁶Alan R. Taylor, *The Arab Balance of Power*, Syracuse, NY, Syracuse University Press, 1982, p. 7.

²⁷Louay Safi, *From Reform to Revolution. A Critical Reading of the Political Discourse and Actions of the Islamic Movement in Egypt* în “Intellectual Discourse” Vol. 3, No. 1, 1995, p. 24-25.

²⁸Vezi *Coranul*, XIII, Sura Tunetului, ayat 12, traducere Dr. Silvestru Octavian Isopescul, Cluj, Editura ETA, f.a. În *Coran. Ultima Carte Sfântă*, traducere Mustafa Ali Mehmet, Ediția a II-a, Istanbul, Haziran, 2007, ayat-ul este 11.

²⁹Jamal al-Din Afghani, *Lecture on Teaching and Learning*, în Nikki R. Keddie, *op. cit.*, p. 17.

și răspândită de Luther”³⁰. Ca reformist, gânditorul musulman “se socotea un fel de Luther”³¹.

Pentru un Islam modern, el a cerut includerea unor discipline științifice și filosofice în cadrul învățământului religios, fără dihotomia “știință musulmană și știință europeană”³². Învățații musulmani, reproșa Afghani, “nu se întreabă niciodată cine suntem noi și ce este corect și echitabil pentru noi sau... despre cauzele care produc electricitate, nave cu aburi și căi ferate”³³.

S-a considerat că scopul imediat al acțiunii sale consta în întărirea coeziunii politice a lumii islamice în confruntarea cu Apusul³⁴. Simpla copiere a perspectivei occidentale nu este suficientă; lumea musulmană, în care a fost sădită dorința de cunoaștere, are nevoie de un nou suflu și de o nouă direcție. Islamul, a afirmat al Afghani, își îndeamnă adeptul să caute un temei demonstrativ pentru elementele fundamentale ale credinței..., se adresează întotdeauna rațiunii și își întemeiază poruncile pe ea³⁵. Aserțiunea învățatului musulman, o definiție cvasi-didactică a raționalismului, urma să stea la baza unității islamice în fața provocărilor imperialiste. Cunoașterea rațională, prezentă în credința islamică, se opune preceptelor celorlalte religii care transcend rațiunea și postulează credințe conform cărora - evidentă referire la creștinism - “unul poate fi mai mult decât unul și multiplul poate fi unul”³⁶. Divizarea comunității islamice reprezintă eșecul conducătorilor care s-au abătut de la principiile solide, respectate de străbuni, pe care s-a întemeiat islamul³⁷. Reforma poate avea loc numai în interiorul credinței islamice, prin evidențierea aspectelor generatoare de mândrie ale tradiției musulmane. Islamul lasă loc tuturor pentru perfecțiune, toți credincioșii pot atinge cele mai înalte niveluri ale nobileții caracterului, mai puțin profetia, acordată numai prin grație divină.

³⁰Nikki R., Keddie, *Sayyid Jamal ad-Din "al-Afghani". A Political Biography*, Berkeley, University of California Press, 1972, p. 391.

³¹Birgit Schaebler, Leif Stenberg, *Globalization and the Muslim World. Culture, Religion, and Modernity*, Syracuse, New York, Syracuse University Press, 2004, p. 27.

³²Alaa Bayoumi, *Occidentalism in Late Nineteenth Century in Egypt*, Pittsburgh, Duquesne University Press, 2005, p. 60.

³³Reinhard Schulze, *Islamischer Internationalismus im 20. Jahrhundert*, in *Social, Economic, and Political Studies of The Middle East*, Volume XLI, Leiden, Brill, 1990, p. 34.

³⁴Remus Rus, *Istoria filosofiei islamice*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 320. Vezi și Hans Kohn, *op. cit.*, p. 39.

³⁵*Ibidem*, p. 321.

³⁶Charles Clarence Adams, Bryan Turner, *op. cit.*, p. 16.

³⁷Sayyid Jamal al-Din al-Afghani, *Islamic Solidarity*, în John J. Donohue, John L. Esposito, *Islam in transition: Muslim perspectives*, Edition 2, New York, Oxford University Press, 1982, p. 23.

Pentru atingerea obiectivului său major, respectiv unificarea tuturor popoarelor musulmane sub un singur guvern islamic, al Afghani s-a adresat, fără rezultat, stăpânitorilor din India, Persia, Imperiul Osman sau Egipt. Deceționat, învățatul arab constata că “prinții din Orient își pot pierde întreaga dinastie, banii și drepturile; dacă își păstrează titlurile sunt fericiți și nu le pasă de pierderi”³⁸. Implicarea politică a determinat expulzarea sa din Egipt, în 1879. S-a retras, pentru următorii doi ani, în India, apoi s-a stabilit la Paris, unde împreună cu discipolul său, egipteanul Muhammad Abduh (1849-1905), un „militant pentru o reformă religioasă”³⁹, a continuat să militeze pentru unificarea islamului, în lupta sa antiimperialistă, prin intermediul organului de presă *al-Urwah al-Wuthqa (Legătura de nezdruncinat)*. Îndemnul la ridicare la luptă a arabilor împotriva “incursiunilor colonialismului european” a determinat guvernul britanic să interzică pătrunderea revistei în Egipt și India dar, aceasta “a fost distribuită în secret și a avut o largă influență”⁴⁰. Un model demn de urmat de către musulmanii înrobiți de englezi, este cel al “marelui general Washington”, spunea al Afghani, adică o revoltă împotriva împilării de către o putere colonială⁴¹.

Activitatea lui al-Afgani a fost continuată de discipolul său, Abdul Rahman al Kawakebi/Kawakibi(1849-1903, după alte surse 1855-1902). Născut în Alep, oraș în care și-a început studiile, Kawakebi a devenit, la vârsta de 22 de ani, editorul ziarului oficial din orașul natal, iar doi ani mai târziu, a început să publice, în ziarul propriu, articole în care “cere implementarea reformelor și critica autoritatea lui Kamil Pașa, *vali-ul vilaietului Alep*”⁴². Opoziția sa față de regimul otoman l-a supus represiunilor autorităților, fiind nevoit să plece în Egipt. A frecventat cercurile moderniştilor, unde i-a întâlnit pe Muhammad Abduh și pe Rida și a devenit, în scurtă vreme, colaborator la *Al Manar*. Supranumit și *Abu al Du’afa (Părintele celor slabi)*, pentru fermele sale opinii privitoare la intoleranță și nedreptate⁴³, al Kawakebi este autorul lucrării *Umm al-Qura (Mama orașelor - nume tradițional al Meccăi)*. Cartea reprezintă o

³⁸ Alaa Bayoumi, *op. cit.*, p. 61.

³⁹ Philip K. Hitti, *op. cit.*, p. 478.

⁴⁰ Alaa Bayoumi, *op. cit.*, p. 59. Nu putem estima în ce consta “largă influență” a publicației pentru societatea islamică din sec. XIX, în mare parte analfabetă.

⁴¹ *Ibidem*, p. 71.

⁴² Eliezer Tauber, *Three Approaches, One Idea. Religion and State in Thought of ‘Abd al-Rahman al Kawakibi, Najib ‘Azuri and Rashid Rida*, British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 21, Nr. 2, 1994, p.191.

⁴³ Khaldun Sati Husry, *op. cit.*, p. 56. Vezi și Esco Foundation for Palestine, *Palestine. A study of Jewish, Arab and British Policies*, Vol. I, New Haven, Yale University Press, 1947, p. 448.

chemare la renașterea islamului, la asumarea rolului istoric al arabilor în destinul acestei religii. Autorul și-a imaginat un pelerinaj la Mecca, ocazie care permite adunarea a 22 de învățați și teologi, cunosători ai Coran-ului. Din rândurile lor se detașează patru erudiți numiți *El Furati* (Eufrat-Mesopotamia), *Ash Shami* (Damasc-Siria), *Ad Qudsi* (Ierusalim-Palestina) și *El Iskandari* (Alexandria-Egipt), fiecare dintre ei reprezentând o regiune arabă. Ei examinează situația lumii musulmane și își exprimă acordul pentru înființarea unei societăți menite să regenereze forța credinței. Comunitatea islamică, au constatat învățații, era muribundă din cauza tiraniei, a decăderii civilizației musulmane și a ruperii legăturilor etnice și lingvistice originare care îi ținuseră pe credincioși împreună. Declinul a fost provocat, în primul rând, de otomani care au introdus, “sub influența cezaro-papismului bizantin”⁴⁴, o ierarhie religioasă, “total străină de adevăratul spirit al islamului”, avându-l în fruntea ei pe sultan.

Concluzia la care se ajunge este aceea că, pentru eliberarea Islamului de răul provocat de dogmatism, este necesară o reformă legislativă și instituirea unui sistem de legi unificat și modern. A fost lansată, totodată, ideea unui califat care să reunească întreaga populație arabă⁴⁵. Înalta demnitate de calif nu putea reveni decât unui membru al tribului koreișilor, din care se trăgea Profetul, iar capitala califatului independent se stabiliea, evident, la Mecca⁴⁶. În structura imaginată de Al Kawakebi au fost introduse elemente de modernism care trebuie să fi zguduit conservatoarea lume islamică a acelor vremuri. Califul, ales odată la trei ani și cu puteri limitate, nu putea deține o armată și nu avea dreptul de a interveni în conducerea sultanatelor, care, la rândul lor, îi recunoșteau numai autoritatea spirituală⁴⁷.

Ideea întâlnirilor periodice dintre învățații lumii musulmane, introdusă de Kawakebi, s-a concretizat în congresele pan-islamice⁴⁸.

O altă lucrare a sa, *Taba'i al-Istibdad*, (*Atributele tiraniei/Natura Despotismului* – serie de articole publicate de al Kawakebi în presa egipteană - reprezintă o continuare a analizei generale a autorului asupra lumii islamice, cu

⁴⁴Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans. Interpreting the Middle East*, New York, Oxford University Press, 2004, p. 160.

⁴⁵Massimo Massara, *op. cit.*, p. 115.

⁴⁶Mark A. Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian conflict*, Bloomington, Indiana University Press, 1994, p. 118. Vezi și Esco Foundation for Palestine, *op. cit.*, p. 449.

⁴⁷Bassam Tibi, *op. cit.*, p. 171.

⁴⁸Hans Kohn, *op. cit.*, p. 42. Alți autori atribuie ideea congreselor panislamice jurnalistului de origine tătară Ismail Gasprinsky (Gaspirali). Vezi Reinhard Schulze, *op. cit.*, p. 61.

aplecare spre particularitățile arabilor. Deși au existat opinii potrivit cărora *Atributele* reprezintă “o reproducere fidelă” a operei lui Vittorio Alfieri⁴⁹, considerăm că lucrarea autorului italian a însemnat doar o sursă de inspirație pentru al Kawakebi, care a citit traducerea ei din limba franceză, în limba turcă (realizată de Abdulah Jevdat)⁵⁰.

Autorul a descris “elocvent și în detaliu” caracteristicile unui regim tiranic și a subliniat faptul că un conducător arbitrar “injectează” tirania și autoritarismul în toate componentele vieții sociale⁵¹. Captivii dintr-un sistem despotic sunt demni de milă, constata al Kawakebi, deoarece sunt infirmi intelectual, sentimental și etic. Față de ei, “criticii ar trebui să fie milostivi”⁵². Învățatul arab se întreba dacă “regimul domnește și peste faptele și gândurile oamenilor” sau dacă individul din *umma* (comunitatea musulmană) este liber, “în gând și faptă”, atât timp cât nu contravine *al-qanun al-igtima’i* (legii sociale)⁵³. Stăpânirea, continua el, trebuie să se ocupe numai de problemele generale și să nu intervină asupra libertății individului.

Conducătorii orientali, pentru justificarea regimului lor tiranic, au corupt adevărata credință și “au manipulat religia”. În viziunea autorului, triburile arabe erau cu adevărat libere în fața “decăderii morale și a pasivității care însoțesc despotismul”⁵⁴. Lucrarea lui al Kawakebi a fost interzisă de autoritățile otomane, dar și în prezent provoacă neliniște în regimurile nedemocratice. În Siria, spre exemplu, scriitorul Zakaria Tamer a fost destituit, în 1980, de la conducerea publicației „Al Marifah”, în care apăruseră fragmente din lucrarea teoreticianului arab.

Decăderea, spunea al Kawakebi, poate fi stopată printr-un efort organizat de combatere a obscurantismului teologilor, a ignoranței (*jahiliya*) maselor, precum și prin dobândirea de către arabi a adevăratei lor poziții în interiorul islamului⁵⁵. Mișcarea reformatoare trebuie să reînvie esența profetică a credinței, să se întoarcă la islamul originar (*al-din al hanif*) și să-l elibereze de idolatrie/politeism (*shirk*), superstiției și “inovație ilicită” (*bid’a*)⁵⁶. Despotismul

⁴⁹Vezi Vittorio Alfieri da Asti, *Della tirannide. Libri due*, Torino, Tipografia Nazionale, 1849, în special capitolul XII: *Delle tirannidi asiatiche; paragonate coll’ europee*, p. 52-56.

⁵⁰Khaldun Sati Husry, *op. cit.*, p. 72.

⁵¹Alaa Bayoumi, *op. cit.*, p. 104.

⁵²*Ibidem*, p. 105.

⁵³Reinhard Schulze, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁴Birgit Schaebler, Leif Stenberg, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁵George Antonius, *op. cit.*, p. 97.

⁵⁶Sanaa Makhoul, *A Question of Concern? A Rhetoric of Crisis*, The International Institute for the Study of Islam in the Modern World – “ISIM Review”, Nr. 19, Spring 2007, p. 45. Vezi și

putea fi înlăturat numai prin acces la educație și cultură, proces realizabil într-un timp îndelungat, dar indispensabil.

Al Kawakebi a fost considerat primul scriitor naționalist al perioadei care a pus la îndoială drepturile Imperiului Osman asupra vechiului Califat arab⁵⁷ și “a vorbit deschis despre arabi ca entitate politică, în opoziție cu turcii”⁵⁸.

Problema sionismului și a Palestinei și-a făcut apariția în doctrinele naționalismului arab prin Mohamed Rashid Rida (1865-1935). S-a născut în al-Qalamun, un sat de lângă Tripoli⁵⁹, în Siria, unde a dobândit primele cunoștințe despre învățătura islamică. În adolescență, a urmat cursurile școlii Naționale Islamice din Tripoli (*al-Madrasa al-Wataniyya al-Islamiyya*) după ce, în prealabil, renunțase la cursurile în limba turcă oferite de școala *Rushdiyya*. Nu putea fi receptiv la învățături în alt grai, atât timp cât el se considera “un musulman arab sau, la fel de bine, un arab musulman”. Influențat de ideile promovate de al Afghani și Abduh⁶⁰ în *al-'Urwah*, s-a stabilit, “bine pregătit pentru reformă”, în Egipt pentru a fi cât mai aproape de mentorii săi⁶¹. Din 1898 a editat, ajutat de Abduh, publicația „al-Manar” (Farul), organ care susținea unitatea islamului în cadrul unui imperiu condus de sultanul turc⁶². Nedreptățile și încercările de turcificare ale autorităților otomane sau, după alte surse, ateismul și antiislamismul *Junilor Turci*⁶³, l-au determinat să abandoneze proiectul în favoarea ideii de renaștere a națiunii arabe. Viziunea sa asupra unui

Reinhard Schulze, Azizeh Azodi (trad.), *A modern history of the Islamic world*, London and New York, I.B.Tauris, 2002, p. 24.

⁵⁷Nicola A. Ziadeh, *Recent Arabic Literature on Arabism*, “Middle East Journal”, Vol. 6, Nr. 4, 1952, p. 468.

⁵⁸Bernard Lewis, *From Babel...* p. 160.

⁵⁹Denumire omonimă cu a capitalei Libiei.

⁶⁰Unele surse afirmă că cei doi și discipolul lor, Rida, au fost agenți britanici și membri ai masoneriei, vezi Jeffrey Steinberg, *Our Sordid Love Affair With London's Muslim Brotherhood*, Book Review of Robert Dreyfuss, *Devil's Game. How the United States Helped Unleash Fundamentalist Islam*, New York, Henry Holt and Company, 2005, în “Executive Intelligence Review”, Volume 33, Number 7, February 17, 2006, p. 48.

⁶¹Vezi Malcolm H. Kerr, *Islamic reform. The political and legal theories of Muhammad Abduh and Rashid Rida*, Los Angeles, University of California Press, 1966, *passim*.

⁶²Remus Rus, *op. cit.*, p. 324. De fapt, Rida considera că singura modalitate de renaștere a islamului o constituia un califat arab. Vezi Alan Taylor, *The Arab...*, p. 8.

⁶³Bernard Lewis, *From Babel...*, p. 162. “Nu a fost deloc surprinzător faptul că, după 1908, a apărut o situație conflictuală între naționaliștii arabi, care îi priveau pe turci ca opresori, și *Junii Turci*, care, la rândul lor, considerau că turcii reprezintă rasa superioară a Orientului Mijlociu și [în consecință] aveau dreptul de a-i guverna pe arabi”. Vezi Mehmed Şükrü Hanioglu, *The Young Turks and the Arabs Before the Revolution of 1908*, în Rashid Khalidi (editor), *The Origins of Arab Nationalism*, New York, Columbia University Press, 1991, p. 44.

califat, autoritate spirituală menită să revigoreze gloria islamului, a fost expusă în lucrarea *Al Khilafa wal-Imama al-Uzma (Califatul și Marele Imamat)*, publicată în 1923. Islamul, spunea el, este compatibil cu naționalismul arab (*jinsiya*), iar binele islamului va fi dat de independența arabilor⁶⁴. Dar, ca și predecesorii săi, a dorit reînnoirea islamului astfel încât să ducă la o “comunitate islamică (*umma*) demnă” și la un stat puternic, capabil să prezeve religia, cultura, legile, limba și caracterul național al portului, tradițiile și valorile⁶⁵. Rida era convins că puritatea, inteligența, ospitalitatea și alte calități ale arabilor, în contrast cu europenii, aflați “sub tirania pasiunilor”, reprezintă motivația alegerii divine pentru rolul lor de conducători în domeniul “religiei și al civilizației”⁶⁶.

Reînnoirea trebuia să însemne o mișcare glorioasă, care să combine vechiul cu noul, și nu o întoarcere la “erezie și promiscuitate”. Pentru a da forță ideilor sale și pentru a atenționa pe cei care pun mai presus propria poftă de plăcere decât interesul general, Rida citează din Scrierea Sfântă a islamului: “și dacă voiam Noi să dăruim o cetate, le porunceam celor îmbuibăți din ea; și ei păcătuiau în ea și se împlineau asupra ei cuvântul și Noi o pierdeam cu totul”⁶⁷. Nu întâmplător, unul dintre discipolii săi, Hassan al Banna (1906-1949), dezgustat de “valul de ateism și desfrânare care a cuprins Egiptul”⁶⁸ va fonda, în 1928, organizația *Al Ikhwan al Muslimun (Frăția Musulmană)*. Rida a fost adeptul lecturii atente a Coranului cerând interpretări nuanțate. Printre altele, apostazia, afirma gânditorul arab, nu poate fi condamnată în toate situațiile, iar în cazul *jihad*-ului, trebuie avută în vedere distincția dintre lupta de răspândirea a islamului și cea pentru apărarea lui⁶⁹. Legea religioasă (*shari'a*) trebuie aplicată, dar, în paralel, pentru probleme legate de guvernarea civilă (*hukuma madaniya*) este necesară adoptarea unei legislații noi (*ishtira*). În toate aspectele vieții religioase, *shari'a* oferă, prin deducere, răspunsurile necesare, iar pentru componenta laică, statul are libertatea de a promulga propria legislație

⁶⁴Abd Al-'Aziz Duri, Lawrence I. Conrad (trad.), *The historical formation of the Arab nation. A study in identity and consciousness*, London –New York –Sidney, Croom Helm, 1987, p. 187.

⁶⁵Muhammad Rashid Rida, *Renewal, Renewing, Renewers*, în Charles Kurzman (editor), *Modernist Islam, 1840-1940. A sourcebook*, New York, Oxford University Press, 2002, p. 78.

⁶⁶Birgit Schaebler, Leif Stenberg, *op. cit.*, p. 28.

⁶⁷Coranul, XVII, Sura Drumului Noptii, ayet 17. În *Coran. Ultima Carte Sfântă... 17, Călătoria nocturnă*, 16.

⁶⁸Martin E. Marty, R. Scott Appleby (editors), *Fundamentalisms observed*, Chicago, University of Chicago Press, 1994, p. 360.

⁶⁹Albert Hourani, *op. cit.*, p. 237.

(*qanun*)⁷⁰. Deși nu a fost la fel de „vehement împotriva poligamiei, a divorțului și a vălului” precum Qasim Amin⁷¹, un alt adept al lui al Afghani, s-a considerat că ideile reformiste ale lui Rida, „au fost prea îndrăznețe pentru conservatori”, iar puritanismul său „prea arid pentru marea mulțime de oameni simpli”, astfel încât „nimeni nu le-a acceptat până în ziua morții sale”⁷².

Încă din primele apariții ale „al-Manar” a atenționat (ediția din 8 aprilie 1898) „apaticul popor” arab (palestinian) asupra năvălirii sioniste și l-a îndeamnat să „studieze, să dezbată și să examineze” mișcarea evreilor, capabilă prin cunoștințe și civilizație, „să colonizeze țara [Palestina] și să o transforme”⁷³. A susținut că lupta contra sionismului și a imigrației evreilor constituie elemente fundamentale pentru nașterea unei conștiințe naționale palestinienne. Argumentul său consta în faptul că sioniștii nu mai erau în situația de a cere un refugiu pentru evreii persecutați, deoarece ei întemeiaseră deja o mișcare puternică care pretindea suveranitatea națională în Palestina și chiar mai mult⁷⁴. De altfel, devierile apărute în tradițiile musulmane sunt cauzate de *Israiliyyah*, suspecte „inovații” introduse de evreii convertiți, a susținut eruditul arab.

Vorbind despre primul război mondial și despre tratatele de pace, care nu conduc la „eliberarea națiunilor din afara Europei”, Rida a afirmat că cea mai mare victorie a britanicilor, a constatat în atragerea S.U.A. de partea lor, „prin promisiunea de a acorda Palestina evreilor” și, în același timp, în „acțiunea de convingere a șerifului Husain de a cuceri Palestina pentru ei”⁷⁵. El s-a opus vehement oricărei încercări a britanicilor de preluare a Palestinei, în întregime sau în parte, sau de cedarea a ei către o altă Putere, prin „protecție, ocupație sau altă formă de colonialism modern”⁷⁶. Condamnarea categorică a imperialismului, nu constituia singurul element care apropia gândirea teologului

⁷⁰Jean Jacques Waardenburg, *Islam. Historical, social and political perspectives*, New York and Berlin, Walter de Gruyter, 2002, p. 345.

⁷¹Philip K. Hitti, *op. cit.*, p. 478.

⁷²David Sagiv, *Fundamentalism and intellectuals in Egypt, 1973-1993*, London, Frank Cass, 1995, p. 24.

⁷³Marvin E. Gettleman, Stuart Schaar, *The Middle East and Islamic World Reader*, New York, Grove Press, 2003 p. 168. Vezi și Khalid A. Sulaiman, *Palestine and modern Arab poetry*, London, Zed, 1984, p. 4.

⁷⁴Abdul Latif Tibawi, *Anglo-Arab relations and the question of Palestine, 1914-1921*, London, Luzac, 1977, p. 20.

⁷⁵Itzhak Weismann, Fruma Zachs (editors), *Ottoman reform and Muslim regeneration. Studies in honour of Butrus Abu-Manneh*, London and New York, I.B.Tauris, 2005 p. 221.

⁷⁶Isaiah Friedman, *The Question of Palestine. British-Jewish-Arab relations, 1914-1918*, Edition 2, New Brunswick and London, Transaction Publishers, 1992, p. 98.

de doctrina socialistă, bolșevică. Pentru Rida, bolșevismul însemna doar “majoritate”, respectiv un guvern popular (al majorității muncitorilor și țăranilor), ca singur organism în stare “să simtă nevoile poporului și să recunoască cerințele sale”⁷⁷.

Cu Rashid Rida problema palestiniană a început să devină elementul central în cadrul mișcării naționale arabe. Cu siguranță, teoriile lui al Afghani, Abduh și Rida au influențat decisiv concepțiile islamiștilor palestinieni în frunte cu Izz al-Din al Qassam sau Hajj Amin al-Husaini/Husseini⁷⁸. Surprinzător, ultimul dintre ei, în calitate de muftiu al Ierusalimului, afirma că problema Palestinei este una arabă și nu “musulmană”, pentru că arabii creștini “nu sunt priviți ca o minoritate, ci ca arabi”⁷⁹.

Reprezentantul cel mai important al naționalismului arab a fost, fără îndoială, creștinul maronit Negib Azoury (sau Nejib Azuri - 1873-1916), autorul unui program ce prevedea întemeierea unui imperiu arab „de la Tigru și Eufrat la Istmul Suez și din Mediterană până la Marea Omanului”⁸⁰. Nu apare foarte clar motivul⁸¹ pentru care acest imperiu arab, condus de un prinț provenit din *khedive*, dinastia egipteană a lui Mohamed Ali, lăsa în afara granițelor sale regiuni autonome, precum Libanul, sau independente, ca Yemenul sau Irakul⁸². Un alt stat, neinclus în imperiu, era Egiptul deoarece, în opinia sa, egiptenii aparțineau familiei berberilor africani și nu puteau fi considerați arabi⁸³. Ca și Kawakebi, a propus un califat “spiritual” și separarea autorității laice de cea religioasă.

A studiat la Istanbul și Paris și a lucrat apoi în slujba administrației otomane în Ierusalim, fiind asistentul guvernatorului Kiazim Bey. În 1904, inspirat probabil de titulatura asociației naționaliste, “*Ligue de la patrie*

⁷⁷ Vezi Muhammad Rashid Rida, Muhammad Abu Nasr (trans.), *Socialism, Bolshevism and Religion*, “Al-Manar”, Vol. 21, No. 5, 29 Dhi al-Qa'dah 1337, 26 August 1919, p. 256.

⁷⁸ Beverley Milton-Edwards, *Islamic Politics in Palestine*, London, I.B.Tauris, 1999, p. 71.

⁷⁹ Hans Kohn, *op. cit.*, p. 53.

⁸⁰ Massimo Massara, *op. cit.*, p. 117. Vezi și Mark A. Tessler, *op. cit.*, p. 118.

⁸¹ „O primă dificultate a mișcării arabe era aceea de a spune cine erau arabii”, constata celebrul „Lawrence al Arabiei”. Vezi T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, Ware, Hertfordshire, Wordsworth Editions, 1997, p. 14.

⁸² Hilal Khashan, *Arabs at the crossroads. Political identity and Nationalism*, Gainesville, Miami, a.o., University Press of Florida, 2000, p. 33. Vezi și Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair*, Princeton, Princeton University Press, 2009, p. 25; Daniel Pipes, *Greater Syria. The History of an Ambition*, New York, Oxford University Press, 1992, p. 46.

⁸³ Robert G. Rabil, Walid Phares, *Syria, the United States, and the war on terror in the Middle East*, Westport, Greenwood Publishing Group, 2006, p. 4.

française”, a fondat la Paris o *Ligă a Patriei Arabe*⁸⁴, iar un an mai târziu a publicat lucrarea *LeRéveil de la nation arabe dans l'Asie turque*, în care vorbea de pericolul evreiesc.

„Două fenomene importante - scria Azoury în prefața cărții - de aceeași natură, dar total opuse, care n-au atras încă atenția nimănui, se manifestă în acest moment în Turcia Asiatică, și anume: redeșteptarea națiunii arabe și încercarea latentă a evreilor de reconstruire, la o scară mărită, a vechii monarhii a Israelului. Aceste două mișcări sunt destinate să se înfrunte continuu, până când una o va înfrânge pe cealaltă. De rezultatul final al luptei dintre aceste două popoare, ce reprezintă două principii contrare, depinde soarta întregii lumi”⁸⁵.

Identificarea și asocierea “fenomenelor” au fost legate, în opinia unor autori, de faptul că Azoury “a studiat și și-a formulat ideile sale naționaliste în Parisul „erei Dreyfus”, în același loc și în același timp în care Herzl și-a articulat, pentru prima dată, principiile sionismului politic”⁸⁶.

Ideile programatice ale tânărului militant urmau a fi completate cu un nou studiu, *Le Péril Juif Universel. Révélation et études politiques*, lucrare care nu a văzut însă lumina tiparului.

După unele opinii, cartea sa nu a avut ecou în rândurile arabilor, deoarece autorul, așa cum avea să recunoască mai târziu, nu a urmărit să prezinte nemulțumirile arabilor, ci, mai degrabă, să le genereze⁸⁷.

Începând cu aprilie 1907 a publicat o revistă lunară intitulată “L’Indépendance Arabe”, cu scopul “de a face cunoscute țările arabe și a deștepta interesul în problema emancipării lor”⁸⁸. În ultimul număr, din cele 18 ale revistei, apărut în toamna anului 1908, Azoury a solicitat sprijinul conaționalilor săi pentru revoluția turcă, “până la elaborarea unei constituții”.

⁸⁴Considerată, din lipsa colaboratorilor arabi, *one-man business*, vezi Sylvia G. Haim, Sylvia Kedourie, *Arab nationalism. An anthology*, Berkeley and London, University of California Press, 1962, p. 30, sau *one-man-show* vezi Bernard Lewis, *From Babel...* p. 161.

⁸⁵ “Du résultat final de cette lutte entre ces deux peuples représentant deux principes contraires, dépendra le sort du monde entier”. Negib Azoury, *LeRéveil de la nation arabe dans l'Asie turque*, Paris, Plon-Nourrit, 1905, p. V. Vezi și David Pryce-Jones, *The Closed Circle. An Interpretation of the Arabs*, New York, Harper Perennial, 1991, p. 424; Jacques Derogy, Jean Noël Gurgand, *Israel. La mort en face*, Paris, Robert Laffont, 1975, p. 343 și Dominique Perrin, *Palestine: une terre, deux peuples*, Villeneuve, Presses Univ. Septentrion, 2000, p. 88.

⁸⁶Steven Menashi, *loc. cit.*, p. 91.

⁸⁷Martin Kramer, *Arab Awakening and Islamic Revival. The Politics of Ideas in the Middle East*, New Brunswick and London, Transaction Publishers, 2008, p. 71.

⁸⁸George Antonius, *op. cit.*, p. 99.

Odată ce sistemul parlamentar turc va face dovada “vitalității și a liberalismului luminat”, arabii, prin mijloace constituționale, vor obține autonomia administrativă a țării lor⁸⁹.

În opinia sa, “pământului Palestinei”, trebuie încadrat între frontiere care să consolideze această unitate politică. A cerut, în acest sens, Parlamentului turc, printr-un articol publicat în ziarul „Thamarat al-Funun” (23 septembrie 1908), să extindă sangeacul Ierusalim-ului, prin includerea părților de nord ale Palestinei, încorporate în vilayet-ul Beirutului. De această extindere, relaționează încă odată Azoury, “va depinde evoluția pământului Palestinei”⁹⁰.

Există opinii conform cărora, jurnalistul arab s-a angajat în fața oficialităților franceze (1906), și apoi italiene (1912), ca în schimbul unor sume de bani, să declanșeze revolte în Siria, în favoarea intereselor celor două țări⁹¹.

Faptul că activitatea lui Azoury s-a desfășurat, în mare parte, “într-o capitală străină și într-o limbă străină”, fără a ajunge “în inima mișcării”, a reprezentat un impediment pentru cauza arabă⁹².

A murit la Cairo, în 1916, - anul în care șeriful Husain proclama ridicarea la luptă împotriva turcilor, realizându-i visul de o viață - nebănuind poate că descoperise, printre alții, izvorul uneia dintre cele mai mari crize care a zguduit omenirea.

⁸⁹Hans Kohn, *op. cit.*, p. 274.

⁹⁰Rashid Khalidi, *Palestinian identity. The construction of modern national consciousness*, New York, Columbia University Press, 1998, p. 28. Vezi și James P. Jankowski, I. Gershoni, *Rethinking nationalism in the Arab Middle East*, New York, Columbia University Press, 1997, p. 174.

⁹¹Elie Kedourie, *Arabic political memoirs and other studies*, London, Routledge, 1974, p. 117-120. Vezi și Marwan R. Buheiry, *Intellectual life in the Arab East, 1890-1939*, Beirut, Center for Arab and Middle East Studies, American University of Beirut, 1981, p. 101.

⁹²George Antonius, *op. cit.*, p. 99.

REVOLTA COLONELULUI AHMAD URABI PACHA ÎN COMUNICAREA DIPLOMATICĂ A LEGAȚIILOR ROMÂNIEI CU MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE

Prof. univ. dr. Gabriel LEAHU

Domeniul diplomației a făcut obiectul investigațiilor în cele mai diverse domenii: de la cele ale studiilor politice și filosofice, juridice și ale dreptului internațional, până la cele ale istoriei diplomației și a relațiilor internaționale, negociere și, mai recent, comunicare și chiar elaborarea de analize în domeniul pragmaticii lingvistice.¹ Studiarea unei crize din istoria relațiilor internaționale, cum a fost revolta colonelului Urabi Pacha din anul 1882, din punct de vedere al comunicării, deschide o nouă perspectivă de înțelegere a evenimentelor politico/ diplomatice. Referindu-se la acest aspect, Eytan Gilboa sesiza faptul că "oamenii de știință care studiază politica externă de multe ori ignoră rolul și efectele mass-media ori ale opiniei publice, iar colegii lor din științele comunicării ignoră de multe ori politica externă în studiile lor²". În mod similar, Pierce Robinson observă că "disciplina relațiilor internaționale tinde să acorde puțină atenție opiniei publice și mass-media³". Deși există dificultăți considerabile în analiza acestui aspect al istoriei diplomației, deoarece pe lângă metodele speciale de analiză este necesară și utilizarea combinată a conceptelor, instrumente analitice de tip hibrid (relații internaționale și științe politice pe de o parte, comunicare și mass-media pe de altă parte), perspectiva nouă ce se deschide îndeamnă la acest demers științific.

¹ A se vedea: Henry Kissinger, *Diplomația*, All, 2003; Dan Berindei, *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, Editura Albatros, 1995; G.R. Berridge, *Diplomacy: Theory and Practice*, 2005, Palgrave Macmillan; Mircea Malalița, *Jocuri pe scena lumii. Conflicte, negocieri, diplomație*, Ed. C.H. Beck, București, 2007; Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale*, Comunicare.ro, București, 2010; Christer Jönsson, *Communication in International Bargaining*, Pinter, London, 1990; Van Dinh Tran, *Communication and Diplomacy in a Changing World*, Norwood, NJ: Ablex, 1987.

² Eytan Gilboa, *Global communication and foreign policy*, în *Journal of Communication*, Volume 52, Issue 4, p.732.

³ Pierce Robinson, *The Role of Media and Public Opinion*, în Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, eds., *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* Oxford University Press, 2008, p. 138.

Analiza are ca obiect un corpus de 18 documente diplomatice reprezentând depeșe diplomatice trimise de reprezentanții Regatului român acreditați în Italia (I. Obedenaru), Imperiul german (George Vârnăv Liteanu), Imperiul otoman (I. Ollănescu), Imperiul britanic (Ion Ghica), dar și în Grecia (C. Esarcu). Selecția documentelor a avut drept criteriu de bază *relevanța informațiilor* trimise pentru o bună cunoaștere și înțelegere a mecanismelor crizei egiptene generată de revolta colonelului Urabi Pacha, dar mai ales acuratețea cu care au fost conexe evenimentele cu evoluțiile politico-militare de pe continentul european, ce afectau pozitiv sau negativ interesele naționale ale statului român. În principal, acestea erau legate de securitatea tânărului stat independent și de realizarea unității naționale depline.

Revolta pentru un „Egipt al egiptenilor” condusă de Urabi Pacha

Revolta condusă de colonelul Urabi Pacha este un moment din lungul drum spre modernitate al societății egiptene, început la mijlocul secolului al XIX-lea de către Pasha Muhammad Ali⁴. Urmașul acestuia, kediul Ismail, vicerege al Egiptului (în fapt suveran, deoarece suzeranitatea otomană devenise doar nominală), a profitat de lipsa bumbacului american de pe piața industriei textile europene, ca urmare a Războiului Civil, și bumbacul egiptean a umplut golul. Câștigurile realizate au contribuit la refacerea unor orașe, în principal Cairo, și la lansarea de proiecte ambițioase, cum a fost construirea Canalului Suez⁵. După încheierea Războiului Civil american, Egiptul nu a mai putut vinde la fel de mult bumbac pe piața europeană. Țara intră în criză, acumulând datorii mari. În acest context, Marea Britanie și Franța au intervenit preluând, în 1876, controlul asupra economiei egiptene, printr-un sistem cunoscut sub numele de "Dual Control"⁶: fiecare dintre cele două mari puteri avea câte un reprezentant în cabinetul kediului. Marea Britanie a achiziționat dreptul de proprietate asupra acțiunilor societății Suez Canal, iar mulți europeni au obținut posturi de conducere în guvernul egiptean. Acest mecanism a fost și punctul de plecare al unei noi aventuri coloniale a marilor puteri europene. Colonizarea nu era, la acea dată, un fenomen nou pentru această parte a lumii, însă se făcea trecerea la o nouă fază în expansiunea colonială, de la inițiativa privată la cea de stat.

⁴ Juan Cole, *Colonialism and Revolution in the Middle East - Social and Cultural Origins of Egypt's Urabi Movement*, Princeton: Princeton University Press, 1993, p. 59-65.

⁵ Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *A History of Egypt – from Arab Conquest to the Present*, New York, Cambridge University Press, 2007, p. 79.

⁶ Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Egypt and Cromer*, London: Butler & Tanner, 1968, p. 3-4.

În 1878, Ismail a renunțat la o parte din prerogativele puterii. În anul următor, la inițiativa britanicilor și a francezilor, Ismail este detronat de sultanul otoman. În cadrul sistemului otoman, titlul ar fi ajuns la unchiul lui Ismail, 'Abd al-Halim Pașa, dar Ismail a schimbat succesiunea pentru a-l favoriza pe fiul său, Tawfiq, cu acceptul reprezentanților franco-britanici. Tawfiq a fost un conducător slab, ceea ce era pe placul europenilor. Wilfrid Scawen Blunt îl descrie pe acesta ca fiind “grown up in the harem more than with men and had been unable to rid himself of a certain womanish timidity, which prompted him always to yield his opinion in the presence of a stronger will than his own...He had, too, a large share of the womanish quality of jealousy and of the love of small vengeance.”⁷

Accentuarea controlului economiei de către străini a erodat conducerea țării, iar naționalismul a prins rădăcini printre intelectuali și elitele autohtone, cuprinzând și armata, mai ales după ce etnicii egipteni au început să acceadă în corpul ofițeresc, dominat în mod tradițional de către elitele otomane. Printre acești ofițeri egipteni, dintre care mulți au venit din mediul rural al fellahin-ilor, era și Ahmad Urabi - fiul unui lider sătesc, care a urmat studiile militare și a urcat în cariera militară până la gradul de colonel.

Lanțul de evenimente a început la 9 septembrie 1881, ca o mișcare de protest împotriva discriminării față de etnicii egipteni în rândurile armatei. Protestul împotriva favorizării străinilor în armată a dus la arestarea liderului Urabi, însă intervenția unor unități de artilerie au determinat conducerea țării să îl elibereze⁸. Bazându-se pe forțele politice progresiste, mișcarea ofițerilor a solicitat numirea unui nou guvern constituțional. Revendicările au fost acceptate, rezultând astfel un nou parlament și formându-se un nou guvern. Prezentând acest aspect, Wilfrid S. Blunt a comentat în lucrarea sa: "Cele trei luni care au urmat acestui eveniment notabil au reprezentat cel mai fericit moment politic pe care Egiptul l-a cunoscut vreodată."⁹ Măsurile luate de noile autorități, ca și incapacitatea kedhivului de a elimina de la putere mișcarea lui Urabi, au alertat puterile europene, care își vedeau amenințate interesele economice și politice în zonă.

⁷ Wilfrid Scawen Blunt, *A Secret History of the British Occupation of Egypt*, New York, Alfred Knopf, 1907, p. 96, online, <https://archive.org/stream/cu31924028725657#page/n33/mode/2up>, consultat la 23 decembrie 2015.

⁸ *Ibidem*, p. 114-115.

⁹ *Ibidem*, p. 116.

În ianuarie 1882, Franța și Marea Britanie au declarat fără echivoc, într-un comunicat comun, sprijinul pentru keditiv "împotriva tuturor amenințările interne sau externe, pentru a rămâne în fruntea Egiptului"¹⁰. Recunoscându-și slăbiciunea în raport cu supușii săi, Tawfiq s-a retras în iunie 1882 la Alexandria, pentru a fi mai aproape de aliații săi, în caz de intervenție europeană¹¹. El a sosit la timp, deoarece revolta a izbucnit pe 11 iunie, la Alexandria, de la un incident în care și-au pierdut viața aproximativ 250 de egipteni și 50 europeni¹².

Presa britanică a ilustrat evenimentul ca un "masacru Urabist asupra creștinilor."¹³ Autoritățile de la Londra au fost reticente în a începe o ocupație formală a Egiptului, stat împotmolit în datorii și afectat de tulburări sociale, dar teama de a pierde controlul canalului Suez în favoarea "fanaticilor mahomedani" a determinat o intervenție militară de pe mare pentru a face ordine și a pune capăt haosului. Pe 11 iulie 1882, britanicii au apelat la clasicul mijloc de restabilire a ordinii în colonii prin "diplomația canonierelor", și au bombardat Alexandria¹⁴. A urmat debarcarea unei forțe de teren expediționare pentru a elimina mișcarea Urabistă. În septembrie 1882, Ahmad Urabi și forțele sale au fost înfrânte în bătălia de la al-Tal al-Kabir¹⁵. Urabi și susținătorii săi au fost exilați în Ceylon (azi Sri Lanka). Britanicii au luat în administrare „temporară” întreaga țară, începând astfel epoca oficială a ocupației britanice, care a durat, în diferite forme și modalități de exprimare, până în 1956.

Pentru mai mult de o jumătate de secol, Urabi a fost privit ca un rebel fără de lege și un criminal, care a subminat autoritatea legitimă a keditivului Tawfiq și regimul său politic. Imaginea sa în manualele școlare a fost în concordanță cu acest punct de vedere. Cu toate acestea, o dată cu răspândirea sentimentului naționalist, afacerea Urabi a început să fie privită ca o revoluție legitimă și națională împotriva exploatării și a subordonării țării intereselor străine. În această nouă interpretare, Urabi este prezentat ca un adevărat patriot egiptean, care a luptat împotriva nedreptății. El a fost complet reabilitat după căderea monarhiei în 1952 și este considerat astăzi unul dintre eroii naționali ai Egiptului. Este interesant de văzut cum au fost percepute aceste evenimente de

¹⁰ Eugene Rogan, *The Arabs: A History*, Penguin Books Ltd, 2011, p. 129.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Juan Cole, *op., cit.*, p. 239.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Eugene Rogan, *op., cit.*, p. 130.

¹⁵ *Ibidem*, p. 131-132.

ambasadorii țării noastre în marile capitale europene, în depeșele diplomatice trimise la București.

Comunicarea internațională și diplomația modernă

Dintre formele comunicării politice internaționale, cea *diplomatică* este de departe cea mai importantă și are în centrul său actorul clasic, statul, care a dominat timp de secole scena internațională. Sunt specialiști care aproape că nu disting între cele două fenomene și procese cu existență distinctă în viața internațională: comunicarea și diplomația. Unii afirmă că însăși diplomația poate fi foarte simplu definită ca fiind un proces regulat de comunicare¹⁶, iar alții văd diplomația ca fiind însăși sistemul internațional, deoarece în esență aceasta este format din totalitatea relațiilor care se stabilesc prin această formă de comunicare, care este diplomația.¹⁷

Din perspectiva evoluției istorice, comunicarea între state a existat din cele mai vechi timpuri în diferite forme de exprimare și mijloace de a fi purtată, dar procesul de modernizare a societății occidentale a determinat o rețea, o structură comunicațională, când lumea occidentală a devenit „... un immense système de communication” care „s’effectue entre Etats. Ces relations d’Etat à Etat ont été longtemps temporaires et occasionnelles”¹⁸. Pe de altă parte, nu exista nici o distincție clară în mentalul colectiv între politica internă și cea externă. Această demarcație se va impune la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor¹⁹. Se va impune însuși termenul, în accepțiunea modernității sale, iar relațiile diplomatice dintre state au devenit „au cours des temps modernes, des relations institutionnalisées: celles des ambassades. A l’ancien caractère sacro-saint des légats, des envoyés du prince, a fait place la garantie couvrant les personnes, les immeubles et les communications des diplomates, garantie fondée sur le droit international.”²⁰ Termenul de

¹⁶ Costas M, Constantinou, *On the Way to Diplomacy*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1996, p. 26.

¹⁷ Alan James, *Diplomacy and International Society*, in „International Relations”, volume 6, no. 6, p. 942.

¹⁸ Denis Huisman, *Diplomatie et communication*, în „Le Monde Diplomatique”, on line <https://www.monde-diplomatique.fr/1988/08/HUISMAN/41102>.

¹⁹ Karsten Plöger, *England and the Avignon Popes: The Practice of Diplomacy in Late Medieval Europe Legenda*, London, 2005, p. 16.

²⁰ Denis Huisman, *op., cit.*, in loc., *cit.*; a se vedea și Isabella Lazzarini, *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350-1520*, University Press, Oxford, 2015, p. 4-5; Cristina Archetti, *Media Impact on Diplomatic Practice: An Evolutionary Model of Change*, on line,

„diplomație” a fost folosit în limba engleză încă din anul 1645. În 1693, Leibniz publică *Codex juris gentium diplomaticus* și în 1726, Jean Dumont tipărește culegerea de tratate intitulată *Corps universel diplomatique du droit des gens*. În ambele cazuri, termenul se referă la colecții de documente privind relațiile internaționale. El a fost extins însă și la persoanele care se ocupau cu aceste probleme²¹. În limba română, termenul a fost introdus de principele savant Dimitrie Cantemir și instituționalizat peste un secol și jumătate, când apare și o definiție în Dicționarul francez - român (1840)²².

Sensurile și reprezentările conceptului de diplomație au suferit modificări în timp și spațiu²³, astfel că este foarte greu de dat o definiție unanim acceptabilă, mai ales că uneori aceasta poate lua și forma dată, la începutul secolului al XVII-lea, de ambasadorul britanic Sir Henry Wotton. În drum spre Veneția, acesta a poposit în casa unui prieten la Augsburg, iar la plecare a scris în cartea de onoare, în glumă, ce înțelege el prin diplomație: „Un ambasador este un om onest, trimis să mintă în străinătate pentru binele țării sale”. Considerăm că o sinteză a conceptului, care să cuprindă toate laturile sale esențiale - reprezentarea unui stat în teritoriul altui stat, culegerea de informații și comunicarea lor acasă²⁴ - o găsim la Adam Watson, care afirma că prin „diplomație înțeleg dialogul dintre statele independente... Cred că este o greșeală a lega prea mult conceptul de diplomație de ambasade și serviciile diplomatice, așa cum se face adeseori. Aceste instituții alcătuiesc doar o cale de realizare a dialogului... De asemenea, am găsit preferabil să nu folosesc cuvântul diplomație sinonim cu politica externă a unui stat, cu toate că și această utilizare este frecventă... Merită realizată distincția dintre politica externă ca substanță a relațiilor unui stat cu alte puteri (...) și diplomație ca proces de dialog și negociere, prin care statele dintr-un sistem își organizează relațiile și își urmăresc obiectivele prin mijloace pașnice.”²⁵

Deși sunt autori care consideră că reprezentarea este funcția de bază a diplomației²⁶, noi considerăm că, în fapt, *culegerea de informații și*

https://www.academia.edu/378891/_Media_Impact_on_Diplomatic_Practice_An_Evolutionary_Model_of_Change_

²¹ Gh. Iacob, *Diplomația*, Iași, 2005, on line https://www.academia.edu/9107590/Diplomatie_.

²² *Ibidem*

²³ Stuart Murray, *Towards and enhanced understanding of diplomacy as the business of peace*, online <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/www5/Murray%20paper.pdf>.

²⁴ Isabella Lazzarini, *op., cit.*, p.6.

²⁵ Gh. Iacob, *Diplomația*, in loc., cit.

²⁶ *Ibidem*

comunicarea lor către propria țară sunt vitale pentru orice stat care dorește să apere sau să-și impună propriile interese în raport cu alte state. Profesorii Christer Jönsson și Martin Hall, de la Departamentul de Științe Politice al Universității din Lund, referindu-se la scopurile diplomației moderne, apreciau că „Gathering information on the local scene and reporting it home is still seen as one of the most important functions of the resident embassy”²⁷. La rândul său, profesorul Van Dinh Tran consideră „Communication is to diplomacy as blood is to the human body. Whenever communication ceases, the body of international politics, the process of diplomacy, is dead, and the result is violent conflict or atrophy.”²⁸ Privită din acest unghi, „diplomacy is one instrument among many, that a government utilizes in its pursuit of the national interest”²⁹.

Cercetarea corespondenței diplomatice trimisă din principalele capitale europene Ministerului Afacerilor Externe, în perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea, demonstrează că România era interesată de fenomenul colonial, după cum a fost preocupată și de orice element nou care putea modifica raportul de forțe pe plan mondial. Astfel, ocuparea Tunisiei de Franța (1881), ocuparea Egiptului de britanici (1882), Conferința colonială de la Berlin (1884-1885), Adua (1896), Fachoda (1898), războiul anglo-bur (1899-1902), crizele marocane (1905; 1911) sunt prezente în corespondența diplomatică românească. Atenția foarte diferențiată acordată acțiunilor coloniale era subordonată interesului național, din perspectiva căruia erau urmărite momentele de tensiune, dar și apropierile dintre state, multe fiind cu totul neașteptate. Exemplele cele mai semnificative sunt oferite de sprijinul acordat de Bismarck expansiunii franceze în timpul lui Jules Ferry, de împăcarea Franței cu Italia după douăzeci de ani de conflicte și mai ales de realizarea Antantei cordiale din 1904³⁰. Modul cum au fost construite alianțele statului român din această perioadă ne arată că diplomații români acreditați la Berlin, Roma, Paris și Istanbul au avut o foarte bună înțelegere a rolului jucat de practica diplomatică în apărarea interesului național. Statul român obținuse, în urma războiului din

²⁷ Christer Jönsson, Martin Hall, *Communication: An Essential Aspect of Diplomacy, Paper prepared for 43rd Annual ISA Convention, New Orleans, LA, March 23-27, 2002; panel W423: Diplomatic Theory and Practice*, online, <http://www.cuts-citee.org/cds02/pdf/cds02-session7-03.pdf>.

²⁸ Van Dinh Tran, *op., cit.*, p. 8.

²⁹ Reed J. Fendrick, *Diplomacy as an Instrument of National Power* online, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/army-usawc/strategy2004/13fendrick.pdf>.

³⁰ Taylor, AJP, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, Oxford, 1971, p. 407.

1877-1878, independența în plan internațional, dar mai avea un obiectiv: realizarea unității naționale depline. Prin urmare, diplomația noastră trebuia să fie receptivă la facerea și desfacerea alianțelor în contextul crizei egiptene. Șefii misiunilor diplomatice ale României au înțeles faptul că „diplomacy provides the lubricant for acceptable relations, seeks to remove irritants, and strives for mutual understanding.”³¹.

Lectura depeșelor diplomatice transmise la București ne arată faptul că ministrul român la Berlin, George Vârnav Liteanu, de exemplu, nu era doar un simplu comunicator al informațiilor colectate. Era un fin analist al contextelor geopolitice și al raportului de putere pe spațiul românesc în funcție de negocierea intereselor la nivel global și regional. Astfel că ministrul român la Berlin era foarte neliniștit de consecințele complicării crizei egiptene, Puterile interesate putând găsi, în completarea celor stabilite la Congresul de la Berlin, posibilitatea “unei noi orientări a chestiunii Orientului”³². În acest context s-a produs interferarea problemelor egipteană și dunăreană. Franța a susținut pe lângă toate guvernele punctul de vedere austro-ungar asupra părții inferioare a Dunării, recomandând Comisiei Europene a Dunării acceptarea propunerii Barrère, care privilegia bineînțeles Austro-Ungaria. În schimb, Charles de Freycinet, primul-ministru francez, spera să obțină sprijinul Puterilor Centrale în reglementarea problemei egiptene. Calculele franceze s-au dovedit a fi eronate, Berlinul, în acord cu Viena, Roma și Petersburg, evitând să susțină ca pacea să fie restabilită pe malurile Nilului printr-o intervenție armată. Ofensat de acest refuz neașteptat, Freycinet își limitează sprijinul acordat inițial în chestiunea Dunării³³. Din acest motiv, aranjamentul franco-austro-ungar era privit de diplomatul român drept un important avertisment pentru “popoarele Orientului”, care implica urmărirea atentă a evoluției problemei egiptene. Așa se explică, în principal, interesul cu care criza egipteană a fost urmărită mai mult timp, atât în momentele de maximă intensitate din 1882, cât și ulterior, până în 1887. Preocuparea României pentru derularea acestei probleme era atât de mare, încât determină reacția Marilor Puteri, Germania apreciind că țara noastră nu ar trebui să se neliniștească mai mult decât Reich-ul în această privință³⁴. Din aceeași perspectivă globală privește și Duiliu Zamfirescu

³¹ Reed J. Fendrick, *op., cit.*, în loc., cit.

³² Arhiva MAE, fond Arh. Ist., vol 191, f.104-106, *Raport al Legației României la Berlin din 11/23 mai 1882*.

³³ Idem, vol.191, f. 187-189, *Raportul Legației României la Berlin din 29 iulie/10 august 1882*.

³⁴ *Ibidem*.

acțiunile Italiei în Abisinia, pe care le articulează cu cele din Albania, prin intermediul unei eventuale acțiuni a flotei italiene în apele turcești, pentru a contrabalansa eșecul suferit la Amba Alagi³⁵.

Din perspectiva înțelegerii diplomației ca o formă a comunicării politice în mediul internațional contemporan, putem considera că aceasta este „un proces continuu prin care actorii își transmit reciproc mesaje care au atașat un anume înțeles”. Raymond Cohen definește diplomația ca fiind „procesul de comunicare dintre state prin care acestea caută să ajungă la un rezultat mutual acceptat în ceea ce privește interesele pe care le au.”³⁶

Comunicare și semnale diplomatice transmise la București de ambadorii români în legătură cu evenimentele din Egipt.

Comunicarea diplomatică este, în fapt, un proces care se desfășoară după aceleași procedee ca orice altă formă de comunicare, cu anumite specificități³⁷. Prima dintre acestea se referă la faptul că, de cele mai multe ori, mesajele transmise conțin semnale care transcend înțelegerii limbajului comun. Constance Villar, referindu-se la acest aspect, remarcă faptul că aproape toți specialiștii care se ocupă de domeniul comunicării diplomatice „insistent sur les spécificités du langage diplomatique empreint d’expressions polies et modérées ou d’allusions codées.”³⁸ Prin intermediul unui astfel de limbaj se transmit semnale care, dincolo de funcția de informare, pot determina și o corectare a comportamentului unui stat în raport cu un altul, sau chiar o schimbare de esență. Transmiterea de semnale în comunicarea diplomatică este asemănată de unii specialiști cu dialogul dintre piloți și controlorii de trafic de pe un aeroport foarte aglomerat. Coral Bell apreciază că există o mare diferență între comunicarea de pe un aeroport și comunicarea diplomatică. „One crucial difference is that there is much more scope for ambiguity in diplomatic signaling. Ambiguous signaling between pilots and traffic controllers may be a

³⁵ Arhiva MAE, fond 21, vol. 83, f. 118-119, *Raport al Legației României în Italia din 8/20 decembrie 1895*.

³⁶ *Ibidem*,

³⁷ Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *op.*, cit., p. 110

³⁸ Constance Villar, *Le discours diplomatique*, Paris : L’Harmattan Éditeur, L’Harmattan, 2008, p. 40; *Un document produit en version numérique par Mme Marcelle Bergeron, bénévole, professeure à la retraite de l’École Dominique-Racine de Chicoutimi*, Québec. Courriels : marcelle_bergeron@uqac.ca; mabergeron@videotron.ca. Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l’Université du Québec à Chicoutimi. Site web: <http://bibliotheque.uqac.ca/>.

prelude to disaster, but in diplomatic communication ambiguity is considered constructive and creative.”³⁹

Iată cum apare un astfel de semnal transmis la București de ministrul român din capitala Imperiul german, George Vârnăv Liteanu, în legătură cu debutul chestiunii egiptene, care trezea neliniștea marilor puteri în legătură cu pericolul unei revoluții în Egipt, dar și al dominației exclusive anglo-franceze pe țărmurile Nilului. Acesta informează despre criza din Egipt, care ar putea lua forma unei revoluții, ce ar necesita intervenția energetică a Franței și a Angliei, dar se opun Germania, Rusia, Austro-Ungaria. Asupra modului cum ar putea evolua situația, diplomatul român nu are o părere conturată și transmite un semnal ambiguu: „*Până acum nu există nici o dizidență serioasă între cabinete, nu este decât o diferență asupra felului în care este privită chestiunea. Dar această simplă diferență nu s-ar putea agrava, dacă Egiptul ar avea în realitate nevoie de protecție?*”⁴⁰. Nu același tip de semnal transmitea la București Mavrogheni, din capitala Italiei: „Ce sont là des signes du temps qu’il est du plus haut intérêt pour nous d’observer, de noter et d’en suivre le développement graduel avec une attention des plus soutenues. Les tentatives que les grandes Puissances rivales ne cessent de faire dans le but évident d’un groupement d’autres nations autour d’elles, ne sauraient ne point nous préoccuper, d’autant plus que l’Orient serait, - dans le cas d’une conflagration, laquelle peut-être atteindrait même nos parages, - l’une des scènes principales du drame politique qui viendrait se dérouler. Néanmoins, il est également à remarquer que dans ce travail d’alliances, le but que l’Allemagne poursuit, semble dicté plutôt par un sentiment défensif qu’agressif, et qu’en conséquence, les chances en faveur du maintien de la paix générale durant une époque plus prolongée qu’on ne le suppose, prédominent. Dans la conviction que notre gouvernement suit le mouvement varié qui ne cesse de se produire dans la politique du jour des Grandes Puissances, j’ai cru de mon devoir de vous soumettre, Monsieur le Ministre, les impressions que les complications égyptiennes causent à Rome, et cela autant qu’il a été en mon pouvoir de les recueillir et de les analyser ici brièvement”⁴¹.

³⁹ Coral Bell, *The Conventions of Crisis: A Study of Diplomatic Management*, Oxford: Oxford University Press, 1971, p. 74.

⁴⁰ Arhiva Ministerului de Externe, fond Arhiva Istorică, vol. 238, f. 150 – 151, *Raport al Legației României la Berlin din 24 dec. 1881/ 5 ian. 1882*.

⁴¹ *Ibidem*, f. 73 – 76, Raport al Legației României la Roma din 22 mai/3 iunie 1882.

Se poate observa că semnalele transmise în legătură cu natura crizei din Egipt se încadrează perfect în limbajul diplomației marilor puteri. Imaginea creată la București, prin semnalele transmise de șefii misiunilor diplomatice, era aceeași ca în orice altă capitală a unei mari puteri! Totuși, România era unul dintre cele mai tinere state independente apărute pe harta politică a lumii și nu-și putea exprima deschis simpatia pentru mișcarea naționalistă care avea ca scop să facă din Egipt un stat al egiptenilor. Cu toate acestea, diplomați, precum Liteanu, considerau că “soluția cea mai prudentă și cea mai justă ar fi probabil de a se resemna să amestece Europa cel mai puțin posibil în viața poporului care locuiește Nilul și de a se arăta dispusă în favorizarea dezvoltării independenței egiptene”⁴². O soluție în acord cu spiritul naționalităților, dar cu mult peste ceea ce erau dispuse să accepte Marile Puteri, obsedate de rațiuni strategice și geopolitice.

Un raport diplomatic trimis din Cairo, la 17 februarie 1882, guvernului englez relatează că “revolutionary feeling, of which anti-Europeanism is the real base”⁴³. Memorandumul trimis cabinetului de la Londra la 10 septembrie 1882 de lordul Controlor-General, Sir Auckland Colvin, făcea vorbire despre ce își doreau egiptenii, și mai ales cum se comportau: “They spoke like men convinced that they would be allowed to settle their own disputes with the Government; that Europe had neither the right nor the wish to interfere.”⁴⁴ Presa londoneză, cum a fost cazul ziarului „Times”, observa, la rândul ei, că mișcarea urabistă nu avea doar un caracter antiguvernamental, ci era o mișcare naționalistă care urmărea creșterea gradului de independență a Egiptului în raport cu marile puteri europene.⁴⁵ Observăm calitatea analizelor de care a avut parte Ministerul Afacerilor Externe chiar în timpul desfășurării unei crize internaționale.

Explicațiile ar putea fi găsite în teoriile despre comunicarea diplomatică, ce atrag atenția asupra faptului că diplomații trebuie să fie foarte buni cunoscători ai mediului internațional contemporan, ai intereselor pe care le au la un moment dat actorii implicați în diferite evenimente internaționale, dar să fie și foarte buni semioticieni sau fini hermeneuticieni. „Hermeneutica, afirma

⁴² Idem, vol. 191, f. 136-139, *Raportul Legației României la Berlin din 10/22 iunie 1882*.

⁴³ Malet to Granville, 17 February 1882, FO 407/19/259, citat după Dan Halvorson, *Prestige, Prudence and Public Opinion in the 1882 British Occupation of Egypt*, Australian Journal of Politics & History 09/2010; 56(3), p. 17, on line <http://research-hub.griffith.edu.au/display/n87c6528e741cbece68b0a4d1af4a6b1>.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 7-8.

Jurgen Habermas, privește limba, așa spunând, la lucru, adică în felul în care este folosită de participanți în scopul de a ajunge la o înțelegere comună asupra unui lucru sau la o părere comună”. Această înțelegere a rolului jucat de hermeneutică în procesul comunicării diplomatice poate fi esențială în obținerea scopurilor urmărite de către state în mediul internațional contemporan. Acest lucru era cu atât mai valabil cu cât limba diplomației era, la acea epocă, franceza. Atât persoana care compunea mesajul / textul unei telegrame și trebuia să transmită informații și semnale către Ministerul Afacerilor Externe, cât și cea care primea mesajul erau nu numai buni cunoscători ai evoluțiilor geopolitice și fini analiști capabili să extragă ceea ce era de interes din o mulțime de informații și să îl esențializeze, ci să fie și excelenți cunoscători ai limbii franceze!

În plus, comunicarea diplomatică se găsea sub o dublă presiune: cea a opiniei publice din societatea contemporană și cea a interesului / rațiunii de stat. Pe de o parte, aceasta impune diplomației o cât mai mare transparență a actului de comunicare, și deci acces la conținutul mesajelor care o însoțesc, iar pe de alta, nevoia de confidențialitate, legată de păstrarea secretelor de stat. Karl W. Deutsch observa că „dintotdeauna diplomația deschisă s-a îmbinat cu diplomația secretă”⁴⁶. Adesea, trimișii diplomați aveau de transmis atât un mesaj public, cât și unul confidențial (External Involvement in Internal War). Dar, dincolo de mesajele confidențiale, diplomații au un rol activ în convorbirile diplomatice, în cursul cărora „argumentele specifice” (în multe cazuri confidențiale) au avut și continuă să aibă un rol important în sugerarea soluțiilor, dar și în convenirea acestor soluții cu partenerul sau partenerii diplomați.

Întelegem, poate, și mai bine percepția ambasadurilor române asupra evenimentelor din Egiptul anilor '80 din secolul al XIX-lea, dacă aruncăm o privire „tehnică” asupra „laboratorului” în care se prelucrau informațiile obținute din surse deschise sau confidențiale. Potrivit lui Jovan Kurbalija, prelucrarea informațiilor în diplomație se bazează pe **trei "tehnici"**⁴⁷. În primul rând pe **contextualizare**. Informația are sens pentru cel care o primește doar dacă este plasată în contextul său - provine dintr-o situație locală, Egiptul din timpul revoltei urabiste. Contextualizarea acesteia presupune două paliere de

⁴⁶ Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *op.*, cit. p.111

⁴⁷ Jovan Kurbalija, *Knowledge Management and Diplomacy*, în vol. Jovan Kurbalija, ed., *Knowledge. Management and Diplomacy*, p. 12, în varianta electronică <http://www.diplomacy.edu/Books/knowledge>.

cunoaștere a realității. Primul care necesită cunoștințe detaliate ale țării, factorii de decizie politică, climatul politic - ori, în cazul telegramelor analizate de noi, informațiile referitoare la situația din Egipt sunt atât de generale încât devin banale. Nu se vorbește de cauze, de desfășurarea evenimentelor sau de cereri și urmări. Cel de-al doilea palier este cel al contextualizării cu politica externă globală a ministerului. Din acest unghi de vedere, toți observatorii crizei egiptene excelează în a vedea ce schimbări de raporturi pot interveni ca urmare a evoluțiilor egiptene între Germania, Rusia, Austro-Ungaria și Italia pe de o parte și binomul Franța-Anglia pe de alta. Aplicând regula epilogului în analiza istorică, pentru perioada lungă a istoriei naționale, am putea conchide că diplomații noștri nu au avut intuiția de a prevedea faptul că, într-o viitoare confruntare a marilor puteri, România nu se va găsi de partea Germaniei, Austro-Ungariei și Italiei, ci de a Franței și Marii Britanii.

Cea de a doua tehnică se referă la **"explorarea informațiilor"** (data-mining): scopul este de a aduna seturi mari de date care pot da sens informației în timp util. Presa ar fi fost un instrument util pentru diplomații români, mai ales dacă avem în vedere faptul că neutralitatea acestora în raport cu politica guvernelor interesate în gestionarea crizei egiptene lipsea cu desăvârșire. În Anglia aceluși timp, „In foreign affairs reporting, correspondents worked very closely with British representatives abroad, and in some cases were one and the same. For example, Auckland Colvin, the British Controller of finances at Cairo, was also the Egypt correspondent for the liberal Pall Mall Gazette, which was Gladstone's preferred daily paper.”⁴⁸ Lucrurile erau asemănătoare și în presa din Franța sau Germania, ori acest fapt nu putea fi necunoscut șefilor misiunilor diplomatice care culegeau informații pentru a înțelege în ansamblul ei criza egipteană! Este posibil ca diplomații români să fi evitat știrile din presa occidentală pentru a nu transmite percepțiile pe care le aveau britanicii, de exemplu, despre mișcarea urabistă. Profesorul José Maurício Saldanha Álvarez, de la Universitatea Fulminese din Brasília, analizând evenimentele relatate de presa timpului, ajunge la concluzia că „the bombing by a British fleet that destroyed the port city of Alexandria, Egypt, was reported to the world as an exercise of legitimate reprisal against a nationalist government that was hostile to the international order and responsible for the anarchy prevailing in the country. The leader of the popular uprising and of the army, Egyptian Colonel Ahmed Arabi Pasha (ca. 1840-1911), was blamed by the British press for

⁴⁸ Dan Halvorson, op., cit., p. 14.

stimulating turmoil in Egypt and instigating the riot that took place in Alexandria on June 11, resulting in the killing of hundreds of people. The uprising served as the foundation for Great Britain to consider Egypt to be in a state of anarchy, justifying the military intervention that occurred on July.⁴⁹ În telegramele diplomaților români, asemenea descrieri de situații nu găsim, ceea ce exprimă nu o lipsă de informare ci mai degrabă o poziție politică.

Cea de a treia și ultima tehnică este **sinteza**⁵⁰. Cu proliferarea informațiilor de toate tipurile, sinteza este tot mai importantă pentru a le extrage pe cele mai relevante. Nu este pur și simplu o chestiune prin care se rezumă un număr mare de pagini în câteva rânduri. Acest procedeu duce întotdeauna la un risc de pierdere de informații și de simplificare. Sinteza în textul diplomatic trebuie să aibă acuratețe și relevanță pentru ca informația să fie utilă pentru cel care o utilizează ca suport pentru decizie în politică. Unele dintre telegramele analizate de noi sunt lipsite de orice sinteză atunci când se prezintă evenimentele legate de bombardarea Alexandriei de către flota franco-engleză. Concludent ni se pare, în acest sens, raportul Legațiunii României pe lângă Poarta Otomană No. 367, Péra, 2/14 iulie 1882 pentru a „aduce la cunoștință cele ce s-au petrecut aici și (după câte am putut afla) la Alexandria înainte și în urma bombardamentului”⁵¹. Sunt adunate pe aproximativ trei pagini toate informațiile pe care ministrul român în capitala Imperiului otoman le-a obținut din surse sau din auzite (!?), și trimise la București. Ce putea să înțeleagă ministrul român de externe Eugeniu Stătescu din următorul fragment: „...După o telegramă privată sosită miercuri – Lord Dufferin, pe care l-am văzut miercuri seara, nu primise încă nici o încunoaștințare oficială - se spune că după încetarea bombardării și ocuparea forturilor pe la orele 4 ½, după-amiază, părea că lucrurile se liniștise pe deplin. Așa fiind miercuri dimineața, Amiralul Seymour trimise câțiva soli, cu misiunea de a da asigurare de pace și liniște populațiunii arabe și a le arăta că intrarea Englezilor în Egipt era în interesul acestei provincii. Acești parlamentari și o parte din trupa ce-i însoțea (200 de oameni) fură se zice masacrați de arabi. Bombardarea reîncepu, cartierul arab fu aproape nimicit, un palat al Kedivului – Ras-el-tane (?) – fu pe jumătate ars. Cartierul

⁴⁹ José Maurício Saldanha Álvarez, *Journalism and Literature in the Egyptian Revolution of 1882*, on line <http://sgo.sagepub.com/content/4/3/2158244014549742>.

⁵⁰ Jovan Kurbalija, *op.*, *cit.*, în loc cit. p. 14.

⁵¹ Arhiva MAE, fond Arh.Ist., vol.191, f.153-154, *Raportul Legației României pe lângă Poarta Otomană din 2/14 iulie 1882*.

european fu însă respectat. 600 de oameni, trupă și popor se zice că ar fi pierit din această a doua bombardare”⁵².

Fragmentul transmis la București ca sursă de informație și reprodus de noi conține evident o serie de informații eronate. Pe unele dintre acestea diplomatul român le pune în paranteză sau sunt exprimate la sensul dubitativ.

Această problemă atrage atenția asupra faptului că diplomației, atunci când întocmesc rapoartele și le comunică în Centrală, trebuie să ia în considerare că de multe ori „sursa” de informare poate să se comporte duplicitar și să mintă pentru a induce în mintea ascultătorului imaginea convenabilă țării sale. Caracterizarea unui diplomat ca "un om cinstit trimis în străinătate să mintă pentru țara sa" a câștigat notorietate⁵³. De fapt, asocierea diplomației cu înșelăciunea poate fi urmărită în timp până la Grecia antică. Grecii l-au înzestrat pe Hermes cu farmec, capacitate de a înșela și viclenie și au transferat, ulterior, aceste trăsături la trimișii lor în statele cu care aveau relații. De atunci, asemenea trăsături au fost asociate cu diplomația. Faptul că nu există nici o modalitate de a ști sigur care dintre informațiile primite sunt false și care sunt adevărate, îl determină pe diplomat să manifeste neîncredere în unele mesaje și întotdeauna să "citească printre rânduri"⁵⁴. Astăzi, normele internaționale au impus restricții evidente privind comunicarea diplomatică, iar cel care nu le respectă și apelează la înșelăciune își pierde reputația. În timpul crizei egiptene, cu siguranță au circulat și informații în totală neconcordanță cu realitatea, dar în acord cu interesele actorilor implicați în evenimente. Iată ce avea să declare un parlamentar englez din opoziție despre motivul invocat de amiralul Symour pentru a bombarda zidurile de apărare ale orașului Alexandria: „I find, he said, a man prowling about my house with obvious felonious purposes. I hasten to get locks and bars, and to barricade my windows. He says that this is an insult and threat to him and he batters down my doors, and declares he does so only as an act of strict self-defence.”⁵⁵

Anul 1882 a marcat totodată începutul ocupației engleze și includerea virtuală a Egiptului în șirul lung al coloniilor Coroanei până în 1922 când, datorită valului crescând de naționalism, Anglia declară independența Egiptului. Cu toate acestea, influența britanică va continua să domine viața politică și economică a țării, inclusiv reformele guvernamentale. Interesul principal al

⁵² *Ibidem*, f. 154.

⁵³ Christer Jönsson, Martin Hall, *op. cit.*, în loc., cit.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Theodore Rothstein, *Egypt's Ruin*, London, 1910, p. 214.

englezilor în Egipt era Canalul de Suez, acesta reprezentând cea mai scurtă rută către Perla Coroanei: India. Promisiunile de evacuare a țării o dată ce ordinea va fi restabilită vor fi de multe ori încălcate, iar Egiptul va rămâne sub ocupația britanică până în 1954. Deși Tawfik și-a păstrat tronul, rolul său era pur decorativ, adevăratul conducător al țării fiind Consulul general al Marii Britanii. Această privire de ansamblu a încercat să identifice acele dimensiuni ale comunicării diplomatice care își pun amprenta asupra definirii comportamentului unui stat în raporturile internaționale, dar mai ales acele percepții și reprezentări ale schimbărilor produse în raporturile de putere ca urmare a apariției unor crize regionale dar cu implicații globale, cum a fost criza egipteană din anii 1881-1882. Deși există tot mai multe voci care consideră că, în epoca revoluției informaționale, rolul comunicării diplomatice de tip clasic tinde să scadă ca urmare a extinderii e-Diplomacy, noi credem că studierea modului cum s-a comunicat în timp de pre-criză, dar mai ales pe timpul crizelor internaționale, poate să aducă un mare plus în efortul tuturor actorilor de pe scena internațională de a face o lume mai bună și mai stabilă

ASASINAREA ROMÂNULUI MACEDONEAN ȘTEFAN MIHĂILEANU (1859-1900) – ÎN LUMINA CĂTORVA OPINII BULGARE DE EPOCĂ

Prof. univ. dr. Stoica LASCU

La îngemănarea secolelor 19 și 20, problematica împărțirii spațiului balcanic al Imperiului Otoman se vădea a fi una dintre preocupările tot mai dominante ale cancelariilor Marilor Puteri; într-o zonă geografică puternic amalgamată etnoconfesional, cu la fel de vădit impact geostrategic din perspectiva echilibrului regional – era o vreme a hotărârilor pentru soarta națională a multiplelor etnii ce sălășluiau într-un spațiu relativ restrâns; așa-zisa „chestiune macedoneană” – în fapt, cu referire la întregul spațiu balcanic otoman, nu doar cel din arealul anticei Macedonia – angrena deopotrivă guverne (mai ales cele de la Sofia, Atena și Belgrad) și popoare, opinia publică și organizații național-patriotice¹.

Au fost relevate, cu un alte prilejuri², câteva dintre ecourile în rândurile opiniei publice românești a asasinării, la București, la 22 iulie 1900, a

¹ După al Doilea Război Mondial, în istoriografia română referirile la această problematică, în juxtapunere cu soarta românilor macedoneni, sunt relevate, cu probitate, claritate și conciziune, în anii '80 – respectiv, Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu (Col. *Clepsidra* 27), București, 1984 /332 pp./, pp. 208-210 (o ediție nouă /312 pp./ a apărut în 2004); apoi, mai amănunțit – Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987 /408 pp./, pp. 193-302 (o a treia ediție /398 pp./, îngrijită de Nicoleta Ciachir – cu *Postafață și Bibliografie* de St. Lascu –, a apărut, în 2011, la editura târgovișteană Cetatea de Scaun); recent, a se vedea – Marian Zidaru, *Valoroasele contribuții ale două personalități de origine găgăuză la dezvoltarea studiilor de turcologie și balcanologie românească: Mihail Guboglu și Nicolae Ceachir*, în xxx *Limbă Etnie Comunicare. Conferința științifică internațională. Culegere de articole elaborate în baza comunicărilor la Conferința științifică internațională. Ediția a 3-a, 7 septembrie 2015*, US Comrat, Comrat, 2016 /328 pp./, pp. 233-241.

² Vezi – Stoica Lascu, *Problematica românilor balcanici în viziunea șefilor de partide și a liderilor de opinie (1878-1914)*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX* (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Facultatea de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu”), vol. IV, Techno Media, Sibiu, 2009, pp. 16-18; Idem, *Aromâni și meglenoromâni/români balcanici jertfiți pe altarul luptei „pentru Neam și Limbă” – de la profesorul-martir Ștefan Mihăileanu la părintele-martir Haralambie Balamace (1900-19104)*, în *Sfinți, eroi și martiri*. Sesiunea Națională de Comunicări Științifice. Ediția I 9-13 septembrie 2015 (Mitropolia Ardealului. Mănăstirea Brâncoveanu, Sâmbăta de

profesorului român originar din Macedonia Ștefan Mihăileanu, „apostolul cel mai idealist al aromânilor”³; susținuta sa acțiune național-culturală, dusă-nau ales în paginile gazetei „Peninsula Balcanică”⁴, concertată pentru apărarea naționalității românilor macedoneni și demascând politica bulgarilor macedoneni și sofioți în sensul creării unei Macedonii slave⁵ – avea să ducă, prin efectul asasinării sale⁶ de către un învâpăiat june bulgar macedonean la o situație tensionată între cancelariile de la București și Sofia, cu o radicalizare a unei părți a opiniei publice și a verbului presei din cele două țări. „Schimbul de note dintre guvernele celor două țări vecine devine tot mai dur. Mai ales Alexandru Marghiloman (ministrul Afacerilor Străine – n.n.) pune o mare exagerare în termeni.

Până la urmă conflictul s-a mărginit pe terenul judiciar. La 30 octombrie toți cei implicați în complotul de asasinare, prezenți sau absenți, au fost condamnați la închisoare pe viață de curtea cu jurați”⁷.

În intervenția documentară de față sunt relevate câteva comentarii ale presei bulgare – relativ la „cazul” Mihăileanu⁸ –, traduse de către diplomații

Sus. Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”. Universitatea „Tomis”, Constanța).
Coordonatori Cdor conf. univ. dr. habil. Olimpiu Manuel Glodarencu, Prof. univ. dr. Paul Bocănete, Editura Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București. Editura SITECH, Craiova, 2015, pp. 281-300.

³ /Editorial (semnat „Peninsula Balcanică”; scris, probabil, de profesorul Ioan D. Arginteanu)/, 1900-1912, în „Peninsula Balcanică”, IV, Seria II, nr. 17, 22 iulie 1912, p. 1.

⁴ A apărut în perioadele 1893-1894, 1900-1901 (și, câteva numere, în 1912 și 1913).

⁵ Mai recent, vezi – Stoica Lascu, *Some Considerations in the Romanian Press Regarding the Situation and the Future of Macedonia (1900-1903)*, în „Macedonian Historical Review” /Skopje/, II, 2011, pp. 201-234.

⁶ O sinteză publicistică – Daniel Cain, *Cazul Mihăileanu*. Istorie nefardată, în „Ziarul de duminică” [Supliment al „Ziarului financiar”, IV, nr. 1.003, 15 noiembrie 2002], /f.nr. an apariție/, nr. 4 (126), 15 noiembrie 2002: 1, 4.

⁷ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 210.

⁸ Despre acesta, vezi referirile, fezabile din perspectivă istorică și evenimentțială, la – Cezar Dobre, *Istoria Macedoniei*. Prefață de Academician Florin Constantiniu, Editura Cadran Politic, București, 2010 /316 pp./, pp. 47-48.

Această carte, apărută în toamna anului 2010, mi-a fost semnalată la finele anului 2011. Despre autor cunoșteam câte ceva – semnat, împreună cu regretatul istoric Gheorghe Zbucănea (dar și cu poligraful Victor Crăciun ori cu alte persoane), a mai multor volume, mai ales privind românii de peste hotare, românitatea în general; semnătura i se regăsește, de asemenea, și pe materiale de vulgarizare istorică (dar n-am vizualizat-o și în studii ori articole inserate în reviste de specialitate). Știam câte ceva, de la menționatul istoric, că acesta ar fi coordonat, în urmă cu câțiva ani, o teză de Doctorat cu o temă adiacentă spațiului Macedoniei din perioada finală a turcocrăției –, la începutul secolului al XX-lea. Dar, nimic mai precis. Lecturând cartea cu pricina (coperta și generoasa *Prefață* sunt – aflu, cu aceeași întârziere – postate pe Internet, încă

români și trimise centralei de la București; este circumstanțiat contextul internațional, cu sublinierea intereselor unor mari puteri – mai ales a Rusiei – în zonă; relevarea viziunii autorităților sofote autovictimizate, respectiv a „civilității” și „modernității” opiniei publice bulgare în comparație – potrivit aceleași optici – cu cea română, socotită „naționalistă”; blamarea manifestărilor de solidaritate ale concetățenilor profesorului român asasinat, apreciate a nu fi în spiritul idealului național al congenerilor asasinului, bulgar nativ din Macedonia. Cititorul va observa, de asemenea, o sumă de epitete peiorative utilizate de către sursele *diaristice* excerptate, la adresa, mai ales, a „cuțovlahului” și „țânțarului” asasinat – învinuit a fi stat în calea înfăptuirii idealului unei Bulgarii Mari, respectiv prin includerea și a Macedoniei istorice.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

No. 14551

28. JUL. 900

D-le Prefect,

Agenția noastră Dipl. din Sofia îmi raportază că în *diarul* stambulovist „Nov Veak” de la 24 Iulie curent, se publică următoarea informație: „Unii din

din 1 noiembrie 2010!) mi-am dat seama că este, în fapt – (1) un titlu „fantast”; nu-i nici pe departe o *Istorie a Macedoniei*, ci reproducerea (inclusiv cu greșelile de corectură) a Tezei de Doctorat, susținută prin 2008-2009, la Universitatea din București (Facultatea de Istorie), cu titlul *Macedonia în contextul diplomatic european și al implicării românești la începutul secolului XX*; (2) sursele documentare, arhivistice, ale tezei – ce dau consistența caracterului de noutate științifică, criteriu de bază în acordarea titlului științific respectiv – nu cred că au fost văzute de doctorand (la rigoare, cei în drept și interesați pot, eventual, lămuri aspectul prin confruntarea cu *foile de folosință* din dosarele respective); (3) paginile 127-140 din volumul tipărit sunt copiate (inclusiv cu greșelile de corectură), fără nici un fel de menționare bibliografică, din volumul: Gheorghe Zbucă, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999, pp. 85-95; (4) paginile 201-223 sunt copiate (inclusiv cu greșelile de corectură, prolixele note și comentariile autorului inițial), fără nici un fel de menționare bibliografică, din studiul sussemnatului: N. Iorga și „chestiunea aromânească” la începutul secolului al XX-lea, în „Revista istorică”, Serie nouă, tom XIII, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 2002, pp. 21-46. Cunoscând, cât de cât, bibliografia românească a problematicei, inclusiv anumite particularități stilistice ale unor materiale istoriografice, am convingerea – intimă – că aportul autorului la redactarea tezei – respectiv, a volumului tipărit – a fost marginal și accidental; iar impresia de plagiat, de ultragiare a lui Clio, cu posibile/eventuale urmări etice și legale, o las pe seama percepției celor avizați – oameni și instituții de specialitate... (măim pe larg – *Clio ultragiată: o chestiune de plagiat*, în „Observator cultural”, XIII, serie nouă, nr. 372 (630), 28 iunie-4 iulie 2012, p. 6).

funcționarii Agenției Diplomatice a Bulgariei din București ar fi organizat un întreg sistem de exploatare a supușilor bulgari cari au afaceri la Agenția Princiară. Așa, pentru liberarea de paspôrte, se ia de la uniți lucrători și negustori câte 100-120 lei”. (Probabil de la persoane cari nu au dreptul de a fi căpătuite cu paspôrte bulgăresci.) „Unde minciunile nu prind, funcționarii Agenției se sêrvesc de nisce tovarăși, agenți secreți ai poliției, prin mijlocul cărora au reușit să expulzeze din România mai multe persoane prin fel de fel de denunțări clevetitoare ...” Mai departe: „asemenea abuzuri s’au mai întâmplat la Agenția Bulgară din București acum câți-va ani de zile, când era gerant al agenției acelaș domn Teodorof, caré astăzi este titularul postului”.

Cum în această informațiune e vorba și de agenții poliției noastre, cari sunt acusați că s’ar fi facut instrumentul unui șantanjă condamnabil, și în interesul prestigiului autorităților noastre, am onórea a Vê ruga să bine-voiți a face o anchetă seriósă spre a se vedea dacă se cunosc plângeri în sensul celor denunțate de „Nov Veak” și a se dovedi dacă agenții poliției noastre au avut vr’un amestec în abuzurile ce s’ar fi comițend la Agenția Bulgariei.

În așteptarea comunicării rezultatului anchetei, vê rog să /ss/ *indescifrabil*⁹

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 156 f./v.

Sofia 2/15 August, 1900

Nº 794

Șase anexe

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vê trimite aci alăturat, în traducțiune română, tot ce presa bulgară a publicat până acum asupra asasinatului Mihăileanu.

Prin curierul austriac am expediat la adresa Escelenței Voastre un raport cu *Nº 787* de la 1 ale curentei, comentând atitudinea presei bulgare în această nenorocită cestiune.

⁹ În partea stângă sus, sunt înscrise: la Pol. Cap. D. Dobrescu, respectiv Confidențial. Scisóre de cabinet a D-lui Ministru.

Binevoiți a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni¹⁰.

/ss/ N. Mișu

Escelenței Sale
Domnului Al. Marghiloman
Ministru al Afacerilor Străine
la București

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 166 f./v.

Sofia, 21 August, 1900

3 Septembrie

№ 934

Două anexe

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite aci alăturat, în traducțiune română, textul a două telegrame adresate Președintelui Consiliului Bulgar.

1° de veterani bulgari din Sevlioovo și a

2° 164 cetățeni notabili din Rusciuc,

în care se protestează în contra limbajului preseî noastre la adresa Bulgariei.

Toate aceste manifestațiuni sunt negreșit puse la cale de adepții Comitetului macedonean și de partisanii guvernului, cari cu toții au interesul, strînși cu ușa, în urma propriei lor atitudini de a provoca acum o diversiune patriotică.

Binevoiți a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni¹¹.

¹⁰ La Secretariatul General al Ministerului Afacerilor Străine este cu înregistrarea № 15237 * 7AUG.1900. Are rezoluția: *La dosar. – Extrasul din Nov Veak a fost dat d□iarelor spre reproducție. A. Marghiloman.*

Escelenței Sale
Domnului Al. Marghiloman
Ministru al Afacerilor Străine
la București

Z. Bulgarische Handelszeitung din 17 Aug.1900 № 175

ad № 934/900

Telegrama adresată de veteraniî bulgari din Sevlioia, Președintele de Consiliu bulgar D-lui Th. Ivanceof.

„Articolele scîrboase și murdare cu care a fost plină, în timpul din urmă presa română, contra a tot ce este bulgar, batjocorile și disprețul condamabil al României oficiale și neoficiale, față de Capul statului nostru, de guvern și de prestigiul național; persecutările turbate ¹² și barbariile feroce, la care actualmente sunt espuși conaționaliî noștri din România; pretențiunile române calomniatoare și forma cu totul falsă, cu prilejul asasinărei unui nenorocit¹³ de cuțovlah, pentru ca să se compromită pacea bulgară; sunt de natură a indigna și pe cel din urmă din patria noastră. Așa de grav e ofensată Bulgaria de veciniî noștriî în cât ea o să fie nevoită cu cuțitul¹⁴ în mână să forțeze pe ciniciî ofensatori să ceară ertare pentru șovinismul lor nedemn. Cu acest prilej, veteraniî din Sevlioia Vă rîgă D-le Ministru, să comunicați cui trebuie, că ei sunt gata în tot d'a una să 'și mîsoare puterile cu ori-care ofensator al patriei, fie el creștin «civilizat» sau vecin”.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 296-297, f./v.

¹¹ La Secretariatul General al Ministerului Afacerilor Străine este cu înregistrarea № 164437 * 23 AUG.1900. Are rezoluția: *Văđut. A. Marghiloman. 23 Aug.*

¹² *Sic!*

¹³ *Sic!*

¹⁴ *Sic!*

Ministerul Afacerilor Străine

Copie
Dupe telegrama cifrată
De la *Sofia*
No 819
anul 1900, luna 6/19 august

Externe,
Bucarest

L'organe du comité macédonien „Les Reformes”, dans un long article, tout en protestant contre l'accusation de la presse roumaine que l'asasin de Mihaileano était son émissaire, fait l'apologie du criminel que l'histoire appellera „martyr” et la conscience du peuple „héros”. Cet article finit par menacer. „En cas de représailles, dit-il, l'action légale cessera et les individus désespérés suivront l'impulsion de leur vengeance.

Mișu.

Ziarul „Les Réformes” din 10 august 1900, no. 26

Provocațiunile Române

De la acest loc de unde am făcut în totdeauna apel la întreaga lume cultă, pentru ca să ne dea ajutorul ei moral în lupta noastră contra regimului turcesc, astăzi suntem forțați să ridicăm vocea noastră contra atacurilor revoltătoare, care ne aruncă așa de necuviincios un popor vecin, care până ieri suferea de robia sub care geme încă patria noastră. De un timp încoace, observăm într'adevăr că s'a ridicat în Regatul vecin o mare răutate contra poporului bulgar și contra cauzei liberării Macedoniei. Acastă răutate a pătruns în bărbații de stat și în plebă. Acastă dispoziție generală în ambele elemente așa de divergente între ele este foarte caracteristică. Cea ce ne face să credem că nu este asasinarea unui publicist de plâns ca acel nenorocit Mihailénu, care a putut să provoce un curent general așa de mare, după cum îl vedem azi în România. - Cauzele acestei esasperări trebuiesc căutate aiurea. Ele trebuiesc căutate în tendințele șoviniste ale poporului român precum și în direcțiunea generală a acelui grup european, în sferă căruia se învârtesc România. Altfel nu ne putem esplica cum un

asasinat politic a putut în așa grad să întunece mințile ca azi să ne găsim în fața unui conflict grav care poate să aibă nisce consecințe tragice.

Acest problem complicat care amenință așa de serios relațiunile dintre Bulgaria și România rămâne să fie hotărât de bărbații de stat și de presa ambelor state. Nouă ca publiciști macedoneni ni se impune datoria să ne ocupăm de actul în sine care a devenit motiv al acestor furii și prin acușările nechibzuite, pe care presa română ni le aruncă așa de curagios și categoric. - Mai înainte de toate pe noi ne isbește împrejurarea că atât Guvernul român cât și presa acuză Înaltul Comitet ca complice moral în această crimă. Contra acestei acușări aruncate în contra noastră în mod așa de cinic protestăm energic și categoric. Organizația macedonénă care se bucură de o existență publică mulțumită principiilor liberale ale constituției bulgare, nici o dată nu va abusa de dreptul seu, pentru ca să dicteze direcțiuni politice statelor străine și datoriile cetățenesci ale supușilor lor. Este adevărat că noi am privit cu mult regret la România care cu totă aureolă de înainte a ajuns să fie amica intimă cu Abdul-Hamid. De asemenea este adevărat că noi suntem adênc indignați vîzând cum conaționalii noștri sunt maltratați și predați poliției turcești. Aceste lucruri ar indigna pe tot om care ține la prestigiu și morală socială. Organisațiunea noastră are misiuni mai demne și mai înalte de cât acelea de a se ocupa cu spioni turci din România sau cu ziariști care aprobă regimul tâlhăresc al lui Abdul-Hamid. Ea are ca scop concentrarea forțelor morale și materiale ale emigrației macedonene pentru a se lupta contra regimului turc. Noi lucrăm în limitele constituțiunei noastre și de aceea ne indignăm când vedem că Guvernul și presa română ne aruncă vina nouă. Presa română nemulțumită de a arunca această vina contra organizațiunei noastre, i adresază insultele cele mai sêlbatice și publică mai în fie-care zi biografii absurde privitoare la președintele nostru Boris Sarafoff, pe care îl presintă că ar fi un mare aventurier. Vom aminti numai acelor publiciști rîutăcioși români că omul care a adunat o jumătate de milion de emigrați, pentru ca cu ei să conducă o cauză așa de mare n'are de cât să regrete și să privească cu dispreț grupul acela de ómeni compus din ființe decăzute ca cele din București.

Este evident că un asasinat este o faptă care nu poate fi privită cu ușurință mai cu sêmă atunci când ea s'a comis în asemenea împrejurări. Fapta petrecută nu se poate atribui unor instincte criminale. Stoian Dumitroff nu a comis fapta sa în urma unei inspirațiuni sanguinare nici în urma unui instinct pasionat. Un motiv comun se ascunde în acest asasinat; pentru aceia presa și bărbații de stat trebuia să-l trateze cu o serioșitate adêncă. Ca crima ea își va primi pedêpsa

meritată; ca fapt social acest fapt are și o însemnătate publică și trebuie să preocupe altfel pe bărbații politici.

Asasinarea lui Mihailénu este un fapt simptomatic, el aruncă lumină în sufletul masei din care face parte asasinul. Acéstă demonstră întru cât sufletul macedonénului este pătruns de sclavia turcă și ură străină. Aci vom vorbi în special de România care de mai mulți ani încóce a devenit cuibul multor făcători de rele și miserabili turci, cari urmăresc cele mai mici mișcări ale macedonénului lucrător și esercită asupra lui o teróre morală – mai rea decât cea a poliției. Nația noastră a făcut destule sacrificii în urma acuzărilor spionesci ale emisarilor turci din România. Presă română atacă cu multă furie cauza macedonénă în care sclavul macedonén are ultimele sale speranțe; și ca corónă la toate acestea este și faptul că poliția română predă pe luptătorii noștri în mâinile turcilor la mórte sigură în contra tuturilor legilor și oricărei morale. - Faptul că Dimitroff a asasinat pe Mihailénu arată că asasinul nu-și a dat séma de motivele furiei române ci el își a închipuit că răul vine de la un nenorocit¹⁵ pe care nici Românii nu-l cunoșteau¹⁶ până ieri. Omorurile provocate de motive publice sunt produse unor condițiuni anormale. Fapta lui Dimitroff este de asemenea provocată de situația anormală ce s'a crea în România pentru luptătorii macedoneni și chiar pentru simpli lucrători. Acésta trebuia să se cunoască de presa română și să nu dea prilej lumii să creadă că sentimentul moral este atât de decăzut la Români în cât ca să ajungă unele scopuri șoviniste să servească de o cauză umanitară și culturală ca cea macedonénă. Lucrul cel mai important în acéstă afacere este că Guvernul român insistă ca să-și ia măsuri represive contra organizației noastre. Acéstă voință, lipsită de orice basă de drept, ascunde în sine pericolele politice cele mai mari. Nu este altă măsură care să provóce asemenea conflicte amenințátóre ca cea indicată de Guvernul român. Organisația macedonénă dă o direcțiune legală luptei pentru libertate. Ca instituțiune ea are responsabilități, scopuri stabilite și mijlóce. Ea reține diferite elemente disperate care se nasc în centrul furios macedonean. Măine nu va fi așa, dacă se va atenta la organizația noastră. Persónele libere de legăturile organizației, lipsite de orice responsabilitate se vor conduce după impulsele lor subiective și vor săvârși cea ce le va dicta disperarea. Acésta va fi teribil, fórte

¹⁵ *Sic!*

¹⁶ Afirmație eronată; patriotul român era binecunoscut în cercurile opiniei publice, atât în calitate de profesor, cât și ca publicist (prezent din anii '80 în paginile unor gazete bucureștene) – vezi St. Lascu, *Aromânii în România. Repere istorice*, în „Revista istorică”, Serie nouă, XVI, nr. 3-4, 2005, p. 50.

teribil. Azi casurile ca acelea lui Mihailénu sunt fenomene rari; dacă se va distruge organizația macedonénă ele vor deveni o epidemie teribilă care va slăbi forțele noastre dar care va provoca și perturbațiuni nespuse; acesta o spunem pentru ca să nu fim acușați că n'am prevăzut catastrofele viitoare; noi le denunțăm azi opiniei publice, lăsăm responsabilitatea morală acelor care doresc prin brutalități polițienești și represalii să ne abată de la calea legală¹⁷ din cauza imposibilității creată de dănsii de a ne permite să lucrăm ca organizație.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 220, 262-264 f./v.

Ziarul „Nov Otviv” din 20 Iulie 1900 № 367

ad № 787/900

Despre asasinarea lui Ștefan Mihăileanu la București

Alaltă-eri a fost asasinat în București Ștefan Mihăileanu, profesor la liceul din București și redactor al ziarului „Peninsula Balcanică”. Asasinatul a avut loc în strada Traian, puțin înainte de 12 ore noaptea. Mihăileanu care se întorcea de la plimbare cu soția sa și o fetiță de 10 ani, a fost străpuns pe ne așteptate de vre o câte-va gloanțe de revolver și nu mult dupe aceasta a murit la spital, unde a fost condus dupe rănirea sa. Asasinul a voit să fugă însă el a fost prins. Asasinul se numește Stoian Dimitroff, el ar fi de fel din Macedonia și are sau nu 18 ani. Înaintea autorităților de urmărire, Dimitroff a declarat că a venit din Scopia la București nu cu scop să învețe croitoria (în ultimul timp dânsul a fost ucenic de croitorie) ci numai pentru ca să asasineze pe Mihăileanu. Lui Dimitroff spunându 'i se că Mihăileanu a decedat în urma rănilor sele, el 'și a exprimat satisfacțiunea sa, adaugând că oameni ca Mihăileanu nu sunt demni să trăiască în această lume. Dimitroff a declarat judei de instrucție că dânsul a săvârșit acest asasinat dupe propria sa inițiativă și că dacă nu 'l ar fi omorât el, un altul era să 'l omoare, de oare-ce Mihăileanu scria continu în ziarul său, că în Macedonia poporul prosperează și că tendințele românilor trebuie să fie astfel, ca Macedonia să rămână pentru tot d'a una provincie turcească, de oare-ce

¹⁷ *Sic!*

numai în cazul când Macedonia ar fi provincie turcească, românismul poate să prospereze acolo. Mihăileanu este țințar macedonean și asasinarea lui a produs o mare senzație în întreaga Românie.

*

Cele ce se spune de presa română în privința unor destăinuiri, făcute de asasinul lui Mihăileanu nu sunt decât niște invențiuni de ziar. Cele scrise de noi în numărul ziarului nostru de astăzi despre acest asasinat, sunt extrase dintr'o lungă telegramă trimisă din București, ziarului „Neue Freie Presse”, iar în acest ziar, cititorii noștri vor observa că nu se vorbește nimic despre asemenea destăinuiri. Chiar ziarul „Paris”^{*} din București (în numărul său de azi) este forțat să amintească, că nu garantează despre exactitatea noutăților comunicate de el în afacerea acestui asasinat. Cu prilejul asasinării lui Mihăileanu, sunt mulți bulgari arestați, între care se află și studentul Petroff etc.

Ziarul „Narodni Prava” din 1 August, 1900 № 86

ad № 792/900

Sophia, le 1/14 Août 1900.

Nous sommes autorisés à déclarer que depuis l'avènement du Gouvernement actuel, le nommé Kazakoff, récemment arrêté à Bucarest n'a été à aucun titre agent du Ministère des Affaires Étrangères ni de l'Agence de Bucarest qui n'ont et n'ont eu aucune relation avec lui.

Nous sommes également autorisés à déclarer que Monsieur le Ministre Radoslavoff n'a jamais eu le moindre rapport avec Kazakoff.

--

Nous n'avons encore sur l'assassin du professeur roumain Mihaileano que les détails que nous ont donnés les journaux de Bucarest, d'après lesquels, Dimitroff, jeune homme de 18 ans, était parti, il y a plus de 4 mois, d'Uskub¹⁸ pour Bucarest en passant par Sophia, sa route naturelle. Après un séjour de 4 mois dans la capitale roumaine, où il travaillait chez un tailleur, il y commet le crime!

^{*} Probabil ziarul „Patris”.

¹⁸ Skopje.

Interrogé par un juge d'instruction habile, il raconte que c'est sur l'instigation du comité macédonien de Sophia devant lequel il a du prêter serment, qu'il a assassiné Mihaileano.

Sur cet aveu d'un jeune garçon, les journaux roumains se plaisent à conclure à la complicité du Gouvernement bulgare.

Comment peut-on songer à rendre celui-ci responsable de l'acte d'un jeune exalté? a-t-on rendu la Suisse et l'Italie responsables de l'abominable attentat commis sur l'Impératrice Elisabeth, a-t-on songé à rendre le gouvernement Americain responsable de l'organisation sur son territoire du complot pour assassiner le roi Humbert? De même le Shah de Perse a-t-il songé à reprocher au gouvernement français la tentative dont il a été l'objet?

Pourquoi alors vouloir rendre le gouvernement bulgare responsable de l'acte de Dimitroff?

Le „Pester Lloyd” écrit dans son numéro du 11 Août:

„Presque tous les attentats, qui depuis 20 ans ont été perpétrés en Bulgarie, avaient été ou organisés en Roumanie ou bien les auteurs et complices, l'attentat commis, trouvèrent asile dans ce pays sans y être le moins du monde inquiétés”.

Cette constatation si vraie du journal hongrois est la meilleure réponse que nous puissions faire aux accusations absurdes lancées par la presse roumaine „contre notre pays et contre son gouvernement.

„Tout serait-il donc permis dans ce malheureux pays? N'y aurait-il plus ni lois, ni autorités, ni justice, ni pudeur, rien, personne?

Un homme est tué en pleine capitale. Un commissaire de police est là tout près du lieu du crime. Suivant les témoignages des voisins, qu'on a lieu de croire désintéressés, les assassins avaient été lancés, contre la victime par l'inspecteur de police Opresco lui-même. Le commissaire était resté là pour veiller à l'exécution des sinistres ordres de son supérieur. Mais on peut contester ces affirmations, que certaines coïncidences, pourtant, rendent très vraisemblables. Peu importe. Admettons que le dit inspecteur n'y soit pour rien. Mais le commissaire de police était là, c'est sous ses yeux que la scène barbare qui devait aboutir à une mort d'homme se passait. Cependant l'agent du général Algin reste impassible”.

C'est ainsi que commence un article de l'„Indépendance Roumaine” du 21 avril/4 mai dernier sur un assassinat commis à Bucarest. Et ce même journal ose aujourd'hui accuser le G o u v e r n e m e n t b u l g a r e de complicité dans l'assassinat du professeur Mihaileano, à B u c a r e s t.

C'est le cas de dire qu'on cherche à apercevoir la paille dans l'œil du voisin, mais qu'on ne voit pas la poutre qui se trouve dans le sien. Vraiment c'est une m o n s t r u o s i t é.

--

Nous lisons dans l'„Indépendance Roumaine” du 18 juillet/4 août:

„On se livre également à une autre enquête à la suite d'une communication de la police Constantinople qui a arrêté là-bas un nommé Nazif-Said, albanais, accusé d'avoir tenté d'assassiner, par ordre du c o m i t é a l b a n a i s d e B u c a r e s t, Mustapha-Zechi Pasha, directeur des écoles supérieures de Turquie”.

Le journal roumain confirme ainsi pleinement les dires du „Pester-Lloyd”. Et cependant dans le même numéro il accuse le gouvernement bulgare de coupable complaisance vis-à-vis du comité macédonien.

Cella rappelle l'histoire du voleur poursuivi dans la rue et qui pour tacher d'échapper crie plus fort que les autres: Arrêtez le voleur!

Le „C o n s t i t u t i o n a l u l”, journal officiel de Bucarest, parlant du récent crime commis dans cette ville par un jeune exalté de Macédoine, se laisse aller jusqu'à écrire:

„La pensée se reporte ainsi vers les temps d'avant la guerre et fait juger avec plus de sang-froid les procédés sommaires de la Turquie à l'égard des Bulgares. Les Turcs ont su mieux que l'Europe entière avec qu'ils avaient à faire”.

Et dire que des gens qui écrivent des pareilles monstruosité osent traiter les Bulgares des sauvages.

Comment faudrait-il les appeler eux?

--

On a pu constater que depuis quelques mois toute la presse roumaine s'acharne sur notre pays. On se rappelle les romans fantastiques écrits par elle au sujet des événements de Trestenik et de Douran-Koulak; tous les détails donnés par nos confrères d'outre Danube étaient inventés de toutes pièces.

On a retrouvé le même esprit inventif à propos de l'assassinat de Craldja et aujourd'hui les organes de Bucarest font de nouveau assaut d'imagination à propos de l'assassinat de malheureux Mihaileano.

On doit donc se demander s'il y a là un système, si tout cela est de la mauvaise foi ou si nos voisins sont de bonne foi mais mal renseignés par les

tzintzares cabaretiers et usuriers de Bulgarie et surtout de Roustchouk, Varna et Sophia: Nous croyons qu'il faut plutôt adopter la seconde de ces supposition; et nous aimons à le croire, car pour notre part, nous avons toujours éprouvé pour nos voisins les plus vifs sentiments de sympathie; c'est pourquoi nous déplorons d'autant plus leurs aveuglement qui ne peut que troubler les bonnes relations que les deux pays avaient jusqu'à présent toujours cultivées.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 188-189 f./v., 193 f./v.

Ziarul „Bulgarische Handelszeitung” ad № 934/900
din 18 August 1900. № 176.

Modul cum crește din zi în zi iritațiunea printre populațiunea Bulgariei se poate vedea prin următoarea telegramă adresată Ministrului Președinte D-lui T. Ivantchoff¹⁹ de către 164 de cetățeni de vază din Rusciuk, printre ei Advocați, Medici, Industriași, comercianți etc.

„Limbagiul nedemn pe care-l ține presa româna «civilisată» cu prilejul asasinării țințarului Mihailénu în contra Principelui nostru, Guvernului și întregului popor bulgar, ofensază în modul cel mai extrem onórea noastră națională. Noi subsemnații, cetățeni în Rusciuk nu putem rămâne indiferenți, când patria noastră este înjurată și amenințată. Protestând cu glas tare în contra limbagiului provocător și nedemn al Românilor, dar mai mult încă în contra maltratării crude inquisitoriale a fraților noștri bulgari în România din partea parchetului român și contra nimicirii proprietății, espulsărilor, perchesițiunilor și arestărilor ale acestor pacinici locuitori ai Dobrogei, care este țara Bulgărească, Vă rugăm cu tot dinadinsul, D-le Președinte al Consiliului de a interveni în mod energic pentru salvarea demnității și onórei noastre naționale, în care faptă puteți fi sigur de tot ajutorul întregului popor bulgar. Noi descendenții lui Krum, Simeon și Asen suntem gata de a ne sacrifica, spre a cere reparare pentru onórea noastră națională înjuriată. Să trăiască Bulgaria”.

¹⁹ Todor Ivanciov (1858-1906) a fost prim-ministru în perioada 1899-1901.

Este de observat că această telegramă este semnată de oameni politici din toate taberile și că a fost icalită de mult mai mulți cetățeni de cât cei 164, menționați în telegramă.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 298 f./v.

Sofia, în 22 August/4 Septembrie 1900.

№ 944

Domnule Ministru,

Ziarul „Telegraful”, organul ministrului bulgar de rezbel, № 75 din 21 August a.c. într’un articol sibilic intitulat „Pace sau rășboiu” conține în resumat următoarele:

„Situățiunea conflictului romăno-bulgar, după cum se vėd lucrurile devine din zi în zi mai critică și amenințătoare. Numărul notelor romăne se succedă în proporțione cu timpul și limagiul lor devine mai aspru, mai audace²⁰ și mai categoric. Una din notele din urmă invită Guvernul bulgar să nu să atingă de un fir de păr al țințarilor din Bulgaria, pe când sórta supușilor bulgari în România, în urma tiraniei autorităților romăâne este jalnică, de plâns, insuportabilă, sfășietóre. Ziarul „Universul” publică că Principele nu se va întorce în Bulgaria, decât după ce se vor satisface dreptele reclamațiuni ale Romăniei. Ziarele „Epoca” și „Patriotul” din altă parte comunică mișcări de trupe cari se concentreză în Dobrogea. Apoi vorbeșce de nota dată de Serbia Cabinetelor pentru omorurile săvêșite de Comitetul macedonean, de presa grēcă care învinovățesce Comitetul macedonean și Guvernul bulgar de ultimele omoruri din Peninsula Balcanică; că presa austro-ungară ține față de Bulgaria și Guvernul seu limbagiu elastic, dubios; că Împărații Wilhelm și Francisc Iosef, cel din urmă a primit, iar cel d’ănteiu va primi pe Majestatea Sa Regele Carol în lungi audiențe. Presa rusescă tace. Împăratul Nicolae la 1 August a.c. de la Înălțimea Puternicului Seu Tron și presa rusescă a respândit pe totă suprafața globului, înaltele lui cuvinte: că Rusia doreșce să rămînă pentru totdeauna în relațiunile cele mai bune și amicale cu vecina ei China și că ea opreșce acțiunile sale militare de pe teritoriul Împărăției Celești. Nu mult după pronunțarea acestor cuvinte ale Colosului de la Nord, Generalul Lenevici a declarat în

²⁰ *Sic!*

consiliul comandanților armatelor aliate din Pekin, că Rusia odată a declarat resbel Chinei și deci n'are intențiune să-l oprască. Iar deunăzi guvernul rus a dat o notă îndrăznită și categorică guvernelor interesate, în afacerile chineze, prin care cere încetarea acțiunilor militare în China, totdeodată oprind și acțiunile sale în limitele Mangiurei!?...

Deci în vederea unui asemenea viitor necunoscut și plin de pericole întrebăm, unde este Suveranul bulgar? Unde este A.S.R-lă Principele? ..., o, El nu dórme. El se duce cu iuțelă, în mijlocul valurilor violente, înspre acel colos arctic la care înaltele interese ale patriei în aceste minute grele și critice cer să fie ...

Deci fie-care să tragă conclusiunile sale mai departe pentru iminentul rezbel sau pace”.

Aci se sfîrșeste articolul organului Ministrului de Rezbel bulgar. Escelența Vóstră va observa insinuările stupide ale acestui ziar care voiesce a face să se creadă că Rusia s'a decis apoi a opri acțiunea militară în China, pentru a fi liberă în Europa orientală și că Principele Bulgariei ar merge la Petersburg unde se va decide războiul sau pacea.

Asemenea svonuri se răspândesc de câte-va zile neîncetat aci. Ieri chiar circula scirea printre ofițeri că Principele ar fi trecut prin Sofia și Varna și că ar fi plecat cu vasul bulgar „Nădejda” în Rusia.

Mișcările de trupe, transpoturile de muniții și șcirile despre un conflict armat cu România nu încetază de câte-va zile.

Guvernul bulgar nu numai că nu rectifică șcirile cele tendențioase răspândite de ofițerii bulgari, dar prin convocarea militarilor începând din 1879 la control, lucru ce nu s'a mai făcut din timpul războiului sârbo-bulgar, lasă să se acrediteze acele svonuri; căci interesul seu este actualmente de a crea o diversiune, pentru a eși din impasul în care se găsește prin propria sa vină.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

N. Mișu

Escelenței Sale

Domnului Alexandru Marghiloman,

Ministrul Afacerilor Străine,

etc. etc. etc.

Ziarul „Mir” din 1 August 1900 № 853

ad № 804/900

Tocmai la timp

Acum când toți bulgarii și toți supușii bulgari din România sunt supuși la arestări, perchesițiuni și urmăriri, Agentul diplomatic bulgar din București Dl. D. Pop Theodoroff a găsit de cuviință să-și ia concediu, pentru ca să se odihnească de multă ședere și să ’și restabilească capacitățile mintale de mult obosite. Să vede tréba că acest „diplomat” bulgar a fost invidios, de la colegul seu de la Constantinopole care tocmai atunci, când au început tratările chestiunelor cele mai importante la Constantinopole, a obținut un concediu pentru ca să nu se găsească la postul său și pentru ca să se dea posibilitatea unui levantin să apere interesele bulgare. Afurisită politică de buchete. Nu se teme de nimic și înghite tot, fiind încuviințată că în nefericita noastră țară, nu există pentru nimic responsabilitate și pedepsă!

Când am scris cele mai de sus, ziarele române ne au adus noutatea că autoritățile judiciare din București au făcut perchesițiune în casa D-lui Stancioff (probabil Stancovici) cumnatul Agentului diplomatic bulgar la Bucuresci care a plecat în concediu pentru 2 luni întregi, pentru ca să nu fie în România când să fac toate acestea. Afară de acesta s’a mai făcut în acelaș timp perchesiție la vre-o căți-va bulgari cu vază – neguțători în București precum și la Biserica bulgară de acolo, pentru ca să se caute documente compromițătoare. Perchisițiunea făcută la biserica bulgărească din Bucuresci este o atitudine care nu s’a esercitat nici timpul dominațiunei turcești, când Capitala României era reședința Comitetelor revoluționare centrale bulgare, când se organisau cete și se făceau răscôle în contra Imperiului otoman al cărui vasal era Principatul român.

—

Ziarul „Bulgaria” din 1 August 1900 № 70.

Ad № 804/900

Despre asasinatul lui Mihaileanu

Ziarele bucureștene sunt pline cu trăsnete contra Bulgarilor pentru asasinarea lui Mihailénu de către tînérul bulgar Stoian Dimitroff care d'abia are vre-o 18 ani. Mihailénu era redactorul ziarului „Peninsula Balcanică” la care mult timp a lucrat contra cauzei macedonene și propaga ideea ca populațiunea din Macedonia trăesce în liniște și fericire în timpul Domniei Sultanului turc. Din informațiunile ce Dimitrof a dat autorităților de urmărire cauza acestui asasinat a fost acest limbagiu ținut de profesorul român St. Mihailénu. El a declarat că deja de 15 luni 'l urmărește și ca d'abia acum i s'a prezentat ocazia pentru ca să l'omóre și că după mărturisirile sale înaintea judecătorului de instrucție, el n'ar avé complici. Presa română atribuie acest asasinat unui complot al bulgarilor contra Românilor, numindu-ne cu mult curagiu, „barbarii de dincolo de Dunăre” care amenință civilisația. Noi vom reveni asupra acestui asasinat care a stărnit atâta sgomot.

Același ziar. –

Espulsare: În urma asasinărei lui Mihailénu în Bucuresci, autoritățile locale au hotărît să espulseze aprópe 100 bulgari și să ia și alte măsuri draconice contra populațiunei bulgare din Dobrogea.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 43, f. 178-179 f./v.

Ziarul „Sfet” din 30 Iulie, 1900 № 27

Ad № 787/900

Asasinatul din București

Întreaga presă română se află într'o stare foarte escitată contra bulgarilor; din cauza unui asasinat politic, ce a avut loc la București. Sămbăta trecută la 22 curent, nóptea, a fost asasinat în mijlocul strădeii, când se întorcea acasă, redactorul ziarului „Peninsula Balcanică” Mihăileanu. Asasintul s'a săvîrșit cu revolver. Asasinul a fost imediat prins. El este bulgar din Macedonia,

d'abia de 18 ani, se numește Stoian Dimitroff, el 'și a recunoscut crima sa și a explicat, că nu regretă cătuși de puțin ceea ce a săvârșit. Dênsul însă a declarat că mai mult timp a avut intențiunea se omoare pe Mihaileanu, de oare-ce acesta din urmă ar fi unul dintre adversarii cei mai înfocați ai cauzei Macedonene. Agenția telegrafică română adaugă, că St. Dimitroff a sosit acum câte-va zile în București, cu expresul din Scopia (Turcia).

Acest asasinat despre care Regele Carol a fost imediat înștiințat telegrafic, a făcut o mare impresiune în publicul român și a escitat foarte mult presa română contra noastră. Toate ziarele sunt pline cu acuzări foarte ofensatoare și nedemne contra întregii noastre națiuni, ca și când un întreg popor ar fi vinovat de acțiunea unui băiat de 18 ani!

Indignarea presei române se esplica astfel: că ea pune acest asasinat în legatură cu organizațiunea macedoneană, pentru care noi credem că 'i lipsește probele care pentru onoarea luptătorilor macedoneni, am dori sa iasă neadevârate. Noi credem că asasinatul săvârșit este o afacere de esaltație personală și sperăm că Guvernul român nu va fi antrenat de revoltările prea repezi ale presei, pentru ca să întreprindă persecutări contra unei întregi națiuni. Guvernul român în condițiunile de față ale vieții seale, are nevoie să dea probe de toleranță și de umanitate, care să 'l ridice în ochii lumii civilizate. Noi am aflat ca în urma ordinului Regelui, Agentul diplomatic al României de aici a fost însărcinat să facă reprezentații Guvernului bulgar cu prilejul acestui asasinat. Nu ne îndoim însă că Ministerul nostru al Afacerilor Străine va profita de această ocasiune pentru ca să susțină cauza bulgarilor ce locuiesc în România, care se amenință așa de injust de presa română și să caute să convingă, că între bulgarii stabiliți definitiv sau cu domiciliul provisoriu în România și acțiunea unui ténăr sosit din Turcia, de sigur supus otoman, nu are nimic comun.

Întru cât privește asasinatul însuși, de sigur, că regretăm cu toții pierderea unui ténăr jurnalist și cetățean, însă justiția este destul de puternică pentru ca să judece pe asasin, care 'și a recunoscut singur culpabilitatea, pentru ca să nu fie nevoie să se persecute o națiune întreagă.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 43, f. 186-187 f.v.

Ziarul „Nov Otjiv” din 4 August, 1900 № 368

Ad № 816/900

Bulgaria și România

Am comunicat la timp cititorilor noștri despre asasinarea unui țențar Mihaileanu, profesor la o școală din București, care trece ca mare patriot român, fiind-că publica un ziar „Peninsula Balcanică” prin care insultă națiunea bulgară din Macedonia și spiona atât pe emigrații albanezi cât și pe cei macedoneni din România. Asasinatul dupe cât se știe, s’a săvârșit de un anume Dimitrof, tânăr și băiat aprins, care nu a ascuns crima sa, când a fost prins, ci a arătat numai motivele, care l’au forțat să comită aceasta.

De sigur cititorii noștri vor înțelege, că acest asasinat nu conține nimic interesant²¹, pentru ca să se vorbească de el, fiind-că destule asasinate se comit fie care zi, care provocate de ure personale, care comise cu scopuri politice. Acum zece zile bunul Rege Humbert al Italiei a căzut sub loviturile unui anarhist. Toamna trecută, Împărăteasa Austriei a fost omorâtă cu o pilă când părăsea Geneva. Acum câte-va luni la gara din Bruxel un băiat de 16 ani a tras focuri asupra Principelui de Galles, moșcenitorul tronului Angliei și mulțumită cavasului²², acesta din urmă a rămas neatins. Numai în timp de 2-3 ani, cine-va poate să numere destule asasinate săvârșite asupra capetelor încoronate și a oamenilor cu vază; iar asasinate de felul celui al redactorului ziarului „Peninsula Balcanică” se comit în fiecare zi²³ și nimeni nu s’a gândit să facă politică din ele, să insulte și atace un întreg popor.

Astfel raționăm și privim noi aceste lucruri, însă nu asemenea privesc și înțeleg aceasta vecinii noștri.

Avem înaintea noastră ultimele numere ale ziarelor române mai importante. Ele sunt pline de insultele cele mai murdare la adresa Principelui nostru și a poporului nostru; toate respiră pasiunea, răutatea și cer nici mai mult nici mai puțin de cât perirea Bulgariei de pe suprafața globului fiind-ca s’a găsit un bulgar să atenteze la viața nu a unui român²⁴ (cine știe ce era să se întâmple, dacă ar fi fost român) ci a unui țențar, care demult atrăsese ura și nemulțumirea emigraților macedoneni, de oare-ce i’a ațîțat continuu de a ’și face singur

²¹ *Sic!*

²² În text „casului”.

²³ *Sic!*

²⁴ Redactorul gazetei era în eroare – defunctul patriot își afirmase, nu o dată, în mod public, calitatea sa de român: „Nu scriu ca macedonean (*recte*, slav din Macedonia – n.n.), nu. Eu sunt român înainte de a fi macedonean” – Ștefan Mihăileanu, *Școlile din Macedonia*, în „România”, VII, nr. 230 (1.884), 19 octombrie 1890, p. 1.

dreptate. Înaintea tribunalului presei române, noi toți suntem asasini; bulgarii sunt un popor selbatic și incult; independența și libertatea noastră trebuesc suspendate de Europa, fiind-că noi nu am fi demni de ele; Comitetele macedonene și organizațiile ar fi o operă a Principelui și guvernului, precum și a tuturilor bulgarilor cu vază și de oare-ce aceste Comitete au comis aceste asasinat, responsabilitatea cade asupra țerei întregi. Presa română vede în asasinatul acestui nenorocit ²⁵ redactor egemonia Bulgariei în Peninsula Balcanică și cere nici mai mult nici mai puțin de cât, resbel, pentru ca să distrugă puterea ei să se nimicească și îngroape idealurile ei, dupe cum sunt îngropate idealurile României cu pierderea lui Mihăileanu.

Cine ațâță presa română la crime? Cine a pus în gura acestor ziariști aceasta răutate și otrava, cu care ne stropește pe noi fără să se gândească că buna vecinătate poate lesne să se strice, este suficient ca să sosească timpul? Pe cine să acuzăm, pe cine să-l facem responsabil despre consecințele acestor provocări neraționate ²⁶ ale presei române? Pe Regele lor, pe guvernul lor sau pe poporul lor? Nu; noi în tot d'a una am avut toată considerațiunea față de ei și cu toată necultura noastră, noi n'avem un „Adevărul”, un „Universul”, care pot să facă șantagiuri din buna amicitie a ambelor state vecine. Regele și poporul român nu poate să ne arate nici un ziar, care să fi aruncat noroiu și murdărie pe fața lor, după cum se esercită aceasta zilnic de ziarele române. Palatul bulgar priveste cu respect pe vecinii săi, fiind-că știe, că insulta ce se aduce Bulgariei, nu vine din partea acelor care conduc soarta poporului român; aceasta provine din partea unei prese jidovești ²⁷, care caută conflicte și incidente și care dorește să existe conflicte și neînțelegeri între România și Bulgaria, pentru ca să alcătuiască și publice informațiuni mincinoase și să poată face un comerț mai bun cu ziaristica. Acestor colegi ai noștri de profesie, noi nu le dăm nici consiliile noastre, nici apelul nostru, ci întregul nostru dispreț.

Aici există alt ceva, pe care suntem datori să observăm. Guvernul român dorește să creeze cestiunea Orientală prin asasinatul lui Mihăileanu. Dupe informațiunile, date de presa străină reese, că guvernul nostru a remis notă Guvernului nostru și cere să 'i se dea garanție că pe viitor supușii români vor fi garantați de ori-ce violare și ca unii din membrii Comitetului macedonean trebuiesc pedepsiți pentru comiterea asasinatului din București.

²⁵ *Sic!*

²⁶ *Sic!*

²⁷ *Sic!*

Dacă aceasta este esact, dacă s'a remis o asemenea notă, se naște dubiul: Ostilitatea presei române nu are nici o legătură cu părerea de stat a bărbaților politici români și această ostilitate a presei lor față de Bulgaria nu este oare un avertisment despre cele se doresce acolo? Nu numai acum Bulgaria este espusă la insulte și injurii din partea presei române. Aci esită un sistem, un plan: de a se compromite Bulgaria în ochii Europei și să se arate superioritatea României, când va sosi momentul. Noi am văzut atitudinea lor, ura lor cu ocasiunea răpirei insulei Măgarului și mai cu seamă cu prilejul tristelor evenimente de la Trestenic și în tot d'auna când a fost vorba ca să se sape statul nostru. De mai mulți ani România oficială are o atitudine provocatoare față de noi. Ea nu este mulțumită de bulgari și caută mereu să'i creeze dificultăți. Aceasta am constatat'o și în timpul Cabinetului Stoiloff²⁸ și actualmente. Noi am văzut sentimentele presei române cu prilejul convertirei moșcenitorului tronului nostru și recunoașcerea Principelui; noi 'i am văzut în conflictul greco-turc²⁹ și cu ocasiunea mișcării emigraților macedoneni – pentru câștigarea unei administrațiuni autonome în Macedonia; noi am văzut să se dea telegrame din Giurgiu la ziarele europene și să se compromită Bulgaria în ochii Europei de cea mai mică desordine, ce s'ar fi întâmplat la noi! Când s'a pus Bulgaria în calea intereselor române și când a încercat ea să exploateze desordinele interioare în România, dupe cum face acum vecina noastră? Și dacă noi n'avem fapte, care să ne arate că șovinismul și provocăția presei române sunt acceptate ca princip al politicei statului lor; poate că trebuie să mergem și mai departe pentru ca să aflăm cauzele indispozițiuni nejustificate, ce România o arată față de noi. Înaintea acestor fapte, înaintea acestor constatări triste, ca dînșii caută să ne sape groapa, să ne facă rău cu cele mai mici incidente, ce s'ar întâmpla la dênșii sau la noi, noi nu putem să tăcem și să nu ne întrebăm: Ce voește România de la noi? - Vrea să dea tonul politicei noastre externe, să oprească aspirațiunile noastre spre progres, întărire și unire, sau se teme de idealurile lumii slave și 'i presintă viitorul ei tulbure? Când în urma unor împrejurări noi eram certați cu Rusia, când relațiunile noastre cu ea erau întrerupte, România era în special atentă față de noi; părerile ei de stat pare că corespundeau cu acele ale Bulgariei, atunci ea nu se temea nici de privirile noastre spre Macedonia, nici de progresul nostru; bulgarii atunci era un popor cult, bun vecin și demn de libertatea și independența lor. Nici un nor, nici o umbră nu cădeau asupra

²⁸ Constantin Stoilov (1853-1901) a fost prim-ministru în două rânduri – iulie-septembrie 1887, respectiv 1894-1899.

²⁹ Din 1897.

vechiei frății bulgaro-române; și atunci ca și acum Comitetele macedonene lucrau și în România și în Bulgaria; și atunci ca și acum se găseau tineri esaltați, care trăgeau focuri sau omorau pe trădători și pe spioni, fără ca să se ia în considerațiune cărei națiuni aparțineau ei; atunci însă România închidea ochii și nimeni nu lua aceste incidente obicinuite ca motiv al desordinelor și al resbelului. Însă îndată ce noi ne am regulat relațiunile cu Rusia, îndată ce am arătat că ura între popoarele slave, ori cât de adâncă și înrădăcinată ar fi, nu poate să facă dintre ele inamici și să le arunce în acel curent, care a împiedicat în tot d'a una cultura și prosperarea slavă, atunci sentimentele României s'au schimbat față de noi, și din bună vecină ea s'a transformat în inamică periculoasă care este defavorabilă și contrară intereselor noastre naționale. România dorește să fim amici ai Occidentului și să fim inamici Rusiei și ai slavismului. România ar fi suferit o mare Bulgare, creiată prin sforțările Triplei alianțe, însă nu ar privi cu ochi buni chiar actuala Bulgarie, când ea nu merge la braț cu România, contra intereselor slavismului. De aci provine indispozițiunea și provocarea care se ivesc așa de des din parte'i. Asasinarea unui tânăr de un macedonean bulgar, nu a atacat nici decum interesele României sau ale demnității sale naționale. Aceasta este o discuție privată, care se regulează de tribunale. Aci nu este loc nici pentru politică nici pentru diplomatie. Dacă se face contrariul, dacă se remit note și se aruncă insulte și calomnii asupra Bulgariei, aceasta se face nu pentru că să se spele demnitatea și onoarea română, ci pentru ca să se arunce încă o piatră din partea ei asupra amicitiei dintre Rusia și Bulgaria.

De mai mulți ani încoace inteligența română se instruește sistematic într'o mare ură față de slavism și în special față de Rusia. Bărbații de stat români cred că prin această instruire a tinerimei vor putea împedica unirea slavilor și desvoltarea naturală a rasei slave. Dênșii voiesc să facă din România o fortificație, ridicată în drumul ce Rusia trebue să treacă pentru a ajunge la Orientul nostru și cu sforțările și sprijinul ale unor state Occidentale să întîrzie, dacă nu pot să oprească cu totul, repezirea Rusiei în spre Constantinopole. Întru cât România este justificată în temerile ei, întru cât această idee de stat a României va fi folositoare pentru popoarele din Peninsula Balcanică, asupra acestui punct pentru moment noi nu ne putem pronunța. Însă, dacă România crede, că va fi înecată în marea slavă și întrebuințează toate forțele pentru ca să întîrzie această oră, ea nu poate să impună Bulgariei această idee de stat a sa, nici nu poate să o forțeze să dea o direcțiune politicele sele, conform intereselor române.

Presa română ne amenință și provoacă. România oficială ne creiază dificultăți și ne provoacă nu cu scop să ne atace sau să declare un apropiat resboiu Bulgariei pentru satisfacție; fiind-că un asemenea atac ar pune în pericol evident independența română. România 'și da silințele să modifice cursul politic la noi și să reîntoarcă timpurile de la 1894. Ea voește să vadă pe malul drept al Dunărei un aliat politic, ci nu numai un bun vecin. Cu greu va reuși a face aceasta vre o dată. România va avea în fața sa un aliat politic credincios și puternic, când va înceta sa se teama de slavism, când va da concursul său Bulgariei pentru ca să se mărească și întărească și când va înțelege că și istoria și situația locală și culturală și soarta 'i au impuns în mod irevocabil să trăiască cu slavi, să meargă dupe curentul lor, dupe cum a mers secole cu ei. Îndată ce va căuta să îndrepteze corabia sa contra acestui curent și să joace un mare rol, pe fiecare istoria nu 'i 'l a desemnat, ea va întâmpina loviturile acelora, care o înconjoară și va fi forțată să se vîre în coaja sa roasă³⁰.

■ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1900*, vol. 45, f. 203-206 f./v.

Abstract

The Murder of Romanian Macedonian Ștefan Mihăileanu (1859-1900) – in light of several vintage views Bulgarian

In this documentary documentary material are revealed to some reviews Bulgarian media – relative to the assassination in Bucharest on July 22, 1900, the Romanian teacher originally from Macedonia Ștefan Mihăileanu, „the apostle of Aromanians idealist” – translated by Romanian and sent to Bucharest. Is justified international context, with emphasis on the interests of major powers – especially Russia – in the area, revealing vision autovictimizate softote authorities, that the „civility” and „modernity” Bulgarian public opinion against – under the same optical – to Romanian, considered „nationalist”, blaming the manifestations of solidarity of fellow Romanian teacher murdered,

³⁰ *Sic!*

not to be appreciated in the spirit of the national ideal of congeners assassin, Bulgarian native of Macedonia.

Keywords: Ștefan Mihăileanu, Aromanians, The Macedonian Issue, Bulgaria

ÎN JURUL PROBLEMEI ROMÂNEȘTI: O CARTE ȘI ACTUALITATEA EI

Doru NEAGU

Note de lectură pe marginea lucrării D-lui Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*. Traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca. București: Edit. Enciclopedică (col. Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României”), 1994, 143 p.

1. Problema aromînă a preocupat opinia publică și istoriografia romînească de la apariția ei în secolul 19, în condițiile destrămării Imperiului Otoman și afirmarea statelor naționale din Balcani¹ și pînă la Al Doilea Război Mondial. După care, timp de aproape 40 de ani, tratarea istoriei aromînilor a fost neglijată în România² din motive de oportunitate politică. Doar lingviștii, filologii și literații au continuat să se ocupe de aromîni lăsând sinteze demne de semnalat³. Istoriografia romînească a rămas, deci, datoare în această privință (excepție: *RIU*, 1986, p. 179-181) cu toate că unele contribuții pentru perioada istoriei moderne a aromînilor au început să apară în deceniul 9 al acestui secol [*Paraschiv C.*, 1986: I; *Ciachir N.*, 1987: I, passim; *Platon G.*, 1985: I, p. 442-444] ca urmare a încurajării spiritului naționalist de către conducerea comunistă de la București în condițiile izolării sale pe arena internațională.

¹ Cea mai bună prezentare în istoriografia romînească la: *Ciachir N.*, 1987: I, passim.

² Există, desigur, și excepții. Pentru istoria veche și medie, cele mai importante contribuții: *Dragomir S.*, 1959: V; *Panaiteșcu P.P.*, 1969: I, passim; *Ș. Ștefănescu*, 1971: R; *Giurescu C.C. & D.C.*, 1974-1976: I, passim; *A. Rădulescu*, 1979: I, p. 173-175; *RSA*, 1989. Alte detalii bibliografice: *RIU*, 1986, p. 179-181. Lui Nicolae-Șerban Tanașoca îi revine meritul de a fi republicat cîteva din studiile de marcă privind istoria medievală a aromînilor datorate lui *Papacostea V.*, 1983: C – în colaborare cu Cornelia Papacostea-Danielopolu – și *Murnu G.*, 1984: S. Tangențial problema școlii romînești la aromîni a fost atinsă de *Giurescu C.C.*, 1970/1992: V, p. 433-434, 451; *ÎRD*, 1979, p. 68 (corect: C. Ucuta), 81, 243, 304. Din unele sinteze au fost scoase – în edițiile noi – referirile la aromîni. Vd. *Iorga N.*, 1928: I, p. 338-340 lipsă din ed. 1971: I.

³ Realizări de excepție pot fi considerate: *Papahagi T.*, 1963/1974: D (în lexicografie), *TIR*, 1984 (în dialectologie). La acestea se adaugă cîteva antologii literare: *ALA*, 1975; *APPA*, 1976; *APA*, 1977; *UVPA*, 1985.

2. Cartea D-lui Max Demeter Peyfuss (tradusă de Nicolae-Șerban Tanașoca) vine să umple un gol și să racordeze cercetarea românească la rezultatele obținute în străinătate în studierea acestei probleme. Ea este cu atât mai importantă cu cât se cunoaște tendința istoricilor români de a traduce doar cărți al căror conținut este în concordanță cu vederile generale ale istoriografiei românești.

După cum suntem informați de către editori (cop. 4), autorul, născut la Viena în 1944 într-o familie legată de România, este profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din orașul natal. Studii de istorie, filologie și balcanologie la Viena completate prin călătorii în țările balcanice – ale căror limbi le cunoaște – au îngăduit D-lui M.D. Peyfuss întocmirea acestei lucrări prezentate ca teză de doctorat în 1971 și premiate în 1972.

3. Lucrarea e structurată în manieră clasică: un cuvînt înainte, o „deslușire” pentru cititor urmată de 7 capitole (cuprinzînd cîte 2-3 subcapitole, în total 19), o postfață și o bogată bibliografie siglată.

4. *Cuvîntul înainte* al ediției românești a fost scris de către D-l Șerban Papacostea, directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene din București. D-sa arată că aromînii „*au supraviețuit de-a lungul secolelor în cuprinsul unei autonomii locale și regionale, fără a reuși să dea naștere ei înșiși unui stat durabil, dar păstrându-și îndârjit identitatea, manifestată prin limbă și tradiția originii*” (p. 5). Se face apoi o prezentare a meritelor lucrării prilej pentru a rezuma în fapt cuprinsul acesteia (p. 5-6).

5. Lucrarea propriu-zisă se deschide printr-un moto cuprinzînd observația (amară prin actualitatea ei) a Prof. Johann Thunmann de la Universitatea din Halle care arăta în 1774 că albanezii și aromînii „*nu mai joacă azi un rol important, ele sunt popoare lipsite de libertate, ele sunt popoare fără noroc; și istoricul este adesea tot atît de nedrept ca orice om: el îl disprețuiește pe cel fără noroc*” (p. 7). Atîta doar că albanezii au fost în stare să-și creeze ulterior un stat propriu...

6. *Deslușirile pentru cititor* (p. 9) înfățișează principiile de prezentare a aparatului critic, a sistemului de notare a diferitelor limbi balcanice care nu folosesc scrierea latină și a numelor de localități. Dacă în note se citează doar autorul – minuscule cînd e vorba de un isvor contemporan evenimentelor și cu majuscule cînd e vorba de autori ale unor „expuneri” științifice – urmînd ca cititorul să consulte bibliografia de la finele cărții, nu putem accepta modul de transliterare a toponimelor și chiar al antroponimelor. Desigur, lucrarea în limba germană ar fi putut cuprinde fie varianta actuală a lor, fie pe cea de la sfîrșitul

secolului 19. Or, autorul folosește varianta care pare D-sale acceptabilă iar „traducerea autorizată” a D-lui N.Ș. Tanașoca face același lucru, deși ar fi fost de preferat pentru cititorul român fie citarea toponimelor în varianta românească, fie în cea oficială în actualele state balcanice.

7. Introducerea (p. 11-21) prezintă mai întâi pe *aromâni ca grup etnic* (pp. 11-18) făcându-se observația că „*aromânii ocupă un loc aparte*” întrucât în toate statele în care locuiesc ei constituie „*o minoritate puțin numeroasă*” și sunt izolați de teritoriul locuit de (daco) români. Englezul N.E. Eliott scria despre ei că sunt un popor „*astfel conceput încât să nu fie evident de la prima vedere, deși odată observat, el se arată a fi principalul element*” (citată la p. 11). Se discută apoi diversele lor denumiri (cu bibliografia aferentă) și se arată dificultatea dintotdeauna de a li se stabili numărul – autorul înclină către cifra de 400.000 de aromâni (și meglenoromâni) – și răspîndirea lor (p. 13). În Albania și Bulgaria aromânii nu sunt menționați în statisticile oficiale, în Grecia numărul lor e apreciat la circa 150.000-200.000 care încă mai vorbesc aromâna (și un număr egal de aromâni desnaționalizați), în timp ce statisticile iugoslave – lucrarea în limba germană, reamintim, a apărut în 1971 – menționează 37.000 de aromâni (p. 13, n. 16). Urmează o prezentare a regiunilor locuite de aromâni – dar și de cei 16.000 de meglenoromâni, diferiți lingvistic și antropologic, de ceilalți români (p. 14-15). Principala lor ocupație era păstoritul transhumant⁴, la care se adăuga comerțul caravanier și meșteșugurile care au adus însemnate bogății aromânilor în sec. 17-18. Așezările lor – (Vlaho-)Clisura, Șatișta, Linătope, Călarli, Șipisca, Moscopole, Gramostea – erau pe atunci însemnate centre de comerț dar și de cultură: Moscopole, cel mai mare centru aromânesc, avea înainte de 1788, 12.000 de case, o academie⁵ și o tipografie. În cursul secolului 18, Șipisca, Linătope, Niculița și Moscopole (acesta din urmă în 1769 și 1788) au fost distruse⁶ de albanezii musulmani. Numeroși aromâni – mai ales negustori înstăriți – au luat drumul Principatelor dunărene, Imperiului Habsburgic, Sileziei, Saxoniei, Rusiei. Considerați „greci”, ei s-au distins prin acțiunile lor caritabile, unele familii aromâne din Austria și Ungaria avînd și un rol important în mișcarea națională românească (ex. familiile Șaguna sau

⁴ Meglenoromânii sunt însă mai ales agricultori, iar unii dintre ei se ocupă și cu sericicultura, aspecte nerelevante de autor. Vd. **Papahagi P., 1902: M**, p. 25-26; **Capidan T., 1925: M**, p. 51.

⁵ Așezăminte grecești similare mai erau doar: Școala Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol și academiile domnești din București și Iași.

⁶ M.D. Peyfuss a vizitat Moscopole în 1970 și a găsit „*un sat mic, cu circa 500 de locuitori (albanezi, aromâni și sărăcănciani) înconjurat de ruine*” (p. 16). Sărăcăncianii sunt probabil aromâni grecizați.

Mocsonyi). În legătură cu părerile privind originea aromânilor, autorul ia în considerare 3 dintre acestea: 1) aromânii și dacoromânii au parcurs în epoca romană o evoluție separată⁷, 2) românii s-au format la sud de Dunăre și 3) populația romanică s-a dezvoltat pînă la venirea slavilor în Dacia și cele două Moesii iar cele două ramuri mai importante ale romanității orientale, aromânii și dacoromânii, s-au despărțit relativ tîrziu, la cîteva secole după venirea slavilor. Autorul respinge prima aserțiune pe motiv că există o „*identitate structurală*” între aromînă și dacoromînă și pe cea de-a doua pentru că „*arheologia și lingvistica vorbesc mai curînd în favoarea continuității*” (p. 17), înclinînd „deocamdată” către a treia variantă. Într-o notă (p. 17, n. 48) se resping alte opinii după care aromânii ar fi greci romanizați (cum susțin Katsougiannes, Pouliannos și Keramopoulos⁸ – toți aromîni grecizați).

Subcapitolul *Aspecte ale chestiunii aromânești* (pp. 18-21) face o succintă introducere în istoriografia problemei cu sublinierea că majoritatea autorilor care s-au ocupat de aceasta sunt fie aromîni, fie romîni sau greci (dintre străini sunt citați – p. 19 – doar englezii A.J.B. Wace și M.S. Thompson și germanul Gustav Weigand). Aromânii au devenit subiect politic abia în a doua jumătate a secolului 19 dar aspirațiile lor „*nu vizau nici alipirea la România, nici, la început, crearea unui stat propriu, ci numai drepturi cetățenești egale cu ale celorlalți și autonomia culturală și religioasă în interiorul unui alt stat*” (p. 19) la început Turcia, apoi celelalte state balcanice. Aromânii s-au situat mai aproape de greci de care erau legați prin interese economice și religioase. În context se cuvine să amintim un aspect scăpat din vedere de autor: otomanii nu recunoșteau comunități etnice, ci comunități religioase distincte [**Papacostea-Goga G., 1927: Î**, p. 20-21]. De aceea a existat tendința, atît din partea turcilor și a celorlalte popoare balcanice, cît și a aromînilor înșiși de a îi / se asimila cu grecii. Este și motivul pentru care foarte mulți aromîni au îmbrățișat idealurile politice grecești⁹ și au aderat la Eterie și la Revoluția greacă¹⁰. Istoriografia greacă a arătat că propaganda romînească a prins mai ales în păturile sărace ale populației aromîne. În aceste condiții a apărut – susține autorul – chestiunea aromînească ce nu a fost „*numai rezultatul unui conflict între Grecia și România, ci parte a chestiunii Macedoniei și ca*

⁷ Punct de vedere susținut de **Graur A., 1955: S**, p. 125.

⁸ Pentru critica acestei teorii vezi: **Capidan T., 1939: O**.

⁹ Acestea sunt prezentate pe larg de **Traikov V., 1986: C**, p. 245-251, 298-300, 411-413.

¹⁰ Problema nu s-a bucurat de atenția istoriografiei românești. Singura excepție este: **Caragiani I., 1929-1941: S**.

atare obiect al politicii balcanice a Marilor Puteri. Ea a avut caracterul unei mișcări naționale tipice pentru secolul 19 și nu poate fi redusă numai la activitatea unei propagande românești în Turcia, așa cum a fost prezentată de partea greacă și slavă” (p. 20). După părerea autorului „numai arhivele bucureștene ne pot da un răspuns definitiv” în legătură cu „motivația care a stat în spatele angajării României în Macedonia” (p. 21).

8. *Originile chestiunii aromânești* formează tema cap. 2 (p. 23-40) care se deschide cu secțiunea despre *Trezirea conștiinței naționale aromânești* (p. 23-30). Originile problemei aromânești trebuie căutate „în existența, cu mult înainte de intervenția propagandei școlare românești în Macedonia, a conștiinței naționale a aromânilor” (p. 28). Cele mai vechi consemnări în scris ale arominei – din secolul 18 – pot să continue o tradiție necunoscută astăzi, sau să fie datorate influenței luministe. Urmează evidențierea contribuției cărturarilor moscopoleni Theodor Anastas Cavaliotti, Daniil Moscopoleanul¹¹, îndatorați grecismului și care voiau grecizarea aromânilor prin cultură (prin religie au încercat, cu succes, Cosma Etolianul și Neofit Dukas, ambii de origine aromână), dar și a unui Constantin Ucuta care căuta să îi instruiască pe tinerii aromâni în limba lor maternă. Această din urmă tendință s-a manifestat și din partea unor oameni de cultură precum Gheorghe Constantin Roja și Mihail Boiagi, proveniți dintre aromânii stabiliți în Austria și aflați sub influența Școlii Ardelene. Roja mai ales a avut, se pare, primul, conștiința apartenenței aromânilor la „un întreg mult mai mare”: poporul român. În Imperiul Habsburgic aromânii au format comunități influente: ei au obținut în 1815 prin decret imperial posibilitatea de a înființa școli proprii iar în acest scop funcționa o Societate a Doamnelor Române la Pesta. D-l Peyfuss nu prezintă însă factorul care a stopat această afirmare a conștiinței românității lor: circulara patriarhiei din Constantinopol prin care promotorul acestei mișcări, Mihail Boiagi, era excomunicat, iar opera sa interzisă¹².

Opiniile cărturarilor din Transilvania și Principate față de macedoromâni fac obiectul secțiunii *Creșterea interesului față de aromâni la românii din nord* (p. 30-33). Dintre aceștia din urmă sunt remarcați: spătarul Nicolae Milescu, stolnicul Constantin Cantacuzino, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Gheorghe

¹¹ Numele lor sunt redată în varianta greacă: Kabaliōttes, Daniel Moschopolites.

¹² Vezi remarcile lui P. Papahagi la **Boiagi M., 1813/1915: G**, p. XIV. Textul circularii [citat de **Țovaru S., 1934: P**, p. 59, n. 3]: „Aflu că se răspândește cartea unui rătăcit al bisericii, a unui oarecare M. Boiagi. Ținta acestuia este de a combate limba grecească din uzul credincioasei noastre turme. Comunicați afurisenia noastră la toți”.

Șincai, Pentru Maior, Georg Montan¹³, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Timotei Cipariu, Nicolae Bălcescu – „*cel dintâi care a recunoscut însemnătatea politică a aromânilor pentru România*” (oct. 1848) –, Ion Ionescu de la Brad, Christian Tell, Dimitrie Bolintineanu (prin ale sale *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora*, scrise prin 1858 și publicate în 1863), Ioan Maiorescu și Ion Heliade Rădulescu. Acesta din urmă „*aflat în exil la Paris [după 1848 – n.n.] nu uita nici acolo că armatolii aromâni jucaseră rolul principal în eliberarea Greciei*” de sub stăpânire otomană (p. 33).

Începuturile mișcării naționale aromânești (p. 34-40) sunt puse pe seama lui D. Bolintineanu „*cel dintâi care a intervenit la Poartă în favoarea aromânilor*” (p. 34) printr-un memoriu către ministrul de Externe otoman, Fuad-Pașa. Un demers similar a adresat Franței consulul acestei țări la Constantinopol Émile Poujade („*prima dată când reprezentantul unei Mari Puteri manifestă interes față de aromâni*”, p. 34). Bolintineanu va continua propaganda în favoarea aromânilor prin jurnalul său „*Dâmbovița*” la care colaborau și aromâni precum Grigore H. Granda – născut însă în România¹⁴ și nu la Mețova, cum scris D-I Peyfuss (p. 34) – și Dimitrie Cosacovici. Unirea Principatelor române din 1859-1862 deschidea noi perspective și pentru aromâni. În 1860 lua naștere Comitetul Macedo-Român, ai cărui membri susțineau financiar apariția *Gramaticii aromânești* a lui I.C. Massim (1862). Cartea era dedicată fostului caimacam al Moldovei, aromânul Anastasie Panu care, în scrisoarea de mulțumire adresată comitetului schița un program de deșteptare națională a aromânilor: aducerea unor tineri aromâni la studii în România, folosirea unui fond special pentru înființarea de instituții culturale pentru românii din Balcani, sprijinirea înființării pentru ei a unei arhiepiscopii autocefale la Ohrida (p. 36). Comitetul adresa și o scrisoare către Napoleon III pentru a interveni pe lângă Imperiul Otoman în favoarea aromânilor dar acest demers „*mult prea încărcat de romantism politic*” (p. 37) a rămas fără rezultat. În 1860 croitorul Dimitrie Athanasescu din comuna Tîrnova (de lângă Bitolia) lua cunoștință la Constantinopol de apelul adresat de Comitetul Macedo-Român din București. El a sosit la București (1861), a studiat la Liceul „*Matei Basarab*” iar la 1864 a primit, la solicitarea sa, banii necesari pentru înființarea unei școli

¹³ Este autorul unei *Istории pe scurt a națiunii valahe din Dacia și Macedonia* (amănunte: p. 31, n. 52).

¹⁴ Grigore H. Granda s-a născut la Țândărei în 1843 oct. 26 – Țugui P., 1977: G, p. 22; LR, 1979, p. 114. Date despre ascendența sa macedoneană la E. Piru, 1968: G, p. 768; Țugui P., 1977: G, p. 5-12.

românești în localitatea natală – prima subvenționată de Statul român în Macedonia. El a rămas la post pînă la pensionarea sa publicând numeroase manuale în aromînă [Athanasescu D., 1905: C, p. 329] – aspect neremarcăt, însă, de autor. În condițiile secularizării averilor mănăstirești în România, călugării de la Muntele Athos au trimis la București pe arhimandritul Averchie, aromîn de neam¹⁵, care a intrat în tratative cu autoritățile românești și în 1865 a devenit primul director al Institutului Macedo-Romîn din București, instituție care a pregătit institutori pentru școlile românești din Macedonia. În 1871¹⁶ – și nu 1870 (p. 40) – institutul este desființat iar elevii săi repartizați la liceele din capitala Romîniei.

9. Cap. 3 (p. 41-51) urmărește *Chestiunea aromânească pînă la Congresul de la Berlin* și se deschide cu secțiunea *Apostol Margarit și întemeierea de noi școli* (p. 41-46). După cum subliniază autorul – și mulți au scris în aceeași notă și înainte și după D-sa – Apostol Margarit a marcat „*prin prezența sa, mișcarea națională aromânească din secolul al XIX-lea*”. A fost o personalitate contradictorie: „*grecii l-au tratat drept renegat*¹⁷ *și au atentat de multe ori la viața lui, <și> nici românii nu l-au scutit, spre bucuria grecilor, de grave învinuiri, explicabile prin geloziiile și luptele politice de partid dintre români, în parte însă, și prin caracterul ușuratic și oarecum despotice al acestui lider*” (p. 41). Cu sprijinul Ministerului Instrucțiunii Publice de la București, el a întemeiat școli la Avdela (1866) – comuna sa natală – și la Grebena (1866/1867), căutînd și sprijinul vice-consulului austriac din Bitolia, P. Occuli, împotriva denunțurilor către autoritățile otomane aduse împotriva sa de către mitropolitul grec din Castoria, Nikephoros, care-l acuza de panslavism. Plecat la București, Margarit a obținut funcția de inspector al școlilor românești din Macedonia (p. 45) întrucît, între timp, alte școli românești fuseseră înființate și la Gopeși (1865), Ohrida (1868), Selia (1870/1871), Perivole (1870), Niveasta (1875), ai căror instutori au avut de luptat împotriva propagandei grecești.

Primele ecouri (p. 46-49) ale acțiunii românești au fost slab percepute de către Puterile europene. Aromînii din România nu erau nici „*ei înșiși atît de siguri de succesul cauzei lor pe cît lasă să se presupună limbajul manifestelor*” (p. 49) deși activitatea lor a continuat neîntrerupt.

Războiul ruso-turc din 1877-1878 a afectat școlile românești din Balcani care au fost închise. Rolul principal în această acțiune revenise patriarhiei

¹⁵ Date despre viața sa au fost publicate de Papacostea V., 1929: Î.

¹⁶ Arginteanu I., 1904: I, p. 285; Diamandi S., 1940: O, p. 318.

¹⁷ Fusese învățător la o școală greacă din Vlaho-Clisura (vd. p. 41-42).

ecumenice care căuta să convingă Poarta că învățătorii români ar fi fost în solda rușilor (motiv pentru care unii din ei au fost arestați). Dar în cele din urmă „*înclinarea Turciei de a folosi în interes propriu adversitățile dintre minoritățile cuprinsul ei*” a determinat-o să emită în 1878 sept. 12 un decret (reprodus la p. 50, n. 75) prin care marele vizir Savfet Pașa ordona autorităților din vilaetele (provinciile) Salonic, Monastir (Bitolia) și Ianina să acorde protecție aromânilor recunoscând astfel pentru prima dată existența lor ca grup etnic. Această recunoaștere a determinat pe consulul grec la Salonic, Batikiotes, să ceară într-un raport adresat forurilor din Atena să sprijine „*introducerea și răspândirea limbii grecești în târgurile și în rândurile păstorilor transhumanți aromâni. Dar înainte de toate trebuie depusă toată energia pentru ca atât comitetele din România, cât și oamenii politici români să fie convinși că în Macedonia nu există nici un român în sensul strict al cuvântului și că încorporarea *elinovlahilor din Macedonia în statul român nu este numai fizic imposibilă, ci și irealizabilă, deoarece acești *elinovlahi sunt legați în chip inseparabil de elenismul pe care ei îl reprezintă în Macedonia, unde se apără cu îndârjire împotriva atacurilor bulgare, că, în consecință, orice strădanie românească îndreptată împotriva elenismului nu este de folos decât bulgarilor și nimănui altcuiva*” (cit. p. 51). D-l Peyfuss observă cu îndreptățire că în sprijinul acestei afirmații nu este adusă nici o dovadă, în timp ce noi ne permitem să observăm că, la acea dată, grecii erau minoritari în Macedonia și că erau conștienți de faptul că acolo interesele lor erau reprezentate de către aromâni. Oamenii politici români au susținut că autoritățile din România nu urmăresc decât menținerea elementului românesc din Macedonia și nicidecum anexarea teritoriilor locuite de macedoromâni la Statul român.

10. Capitolul 4 (p. 53-74) se ocupă de problema bisericească și școlară românească din Turcia între 1879-1898. Această perioadă a marcat apogeul activității lui Apostol Margarit devenit „*autocratorul cu puteri nelimitate în toate chestiunile de interes național ale aromânilor*” din ce în ce mai conștienți „*de propria lor importanță pentru relațiile interstatale dintre Turcia, România și Grecia*” (p. 53). În 1879 Comitetul Macedo-Român se transformă în Societatea de Cultură (din București) recunoscută oficial. Statutele Societății – susține D-l M.D. Peyfuss – fuseseră întocmite în 1878 prin grija lui Apostol Margarit. Din prezidiul societății făceau parte oameni politici și de cultură români între care Ion Ghica, Chr. Tell, Ion Câmpineanu, D.A. Sturdza, Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri ș.a. În 1880 se edita în aromână și *greacă gazeta „Frățilia într-o dreptate” și un *Album Macedo-Român* coordonat de Vasile

Alexandrescu-Urechiă la care își aduceau contribuția numeroși oameni de cultură români (Alexandru Odobescu, A.D. Xenopol, Bogdan Petriceicu-Hasdeu ș.a.) și străini (Victor Hugo, Franz Miklosich, Frédéric Mistral ș.m.a.). Pe de altă parte, în urma unor negocieri cu Poarta, Grecia a obținut în 1881 Tesalia în pofida unui protest inițiat de Apostol Margarit și Ioan Caragiani (profesor la Universitatea din Iași și membru fondator al Academiei Române) cu sprijinul unor învățători din zonă. Autorul consideră că Austro-Ungaria, fără a fi interesată de aromâni, a contribuit la această decizie care, în perspectivă, „a însemnat o grea lovitură dată mișcării naționale aromânești căci atunci a fost pierdută baza teritorială a viitoarei acțiuni autonomiste (în sensul creerii unui canton aromânesc în Albania)” (p. 57).

A doua secțiune a acestui capitol tratează, cu ceva mai multe detalii, *Problema bisericii aromânilor între uniție și autonomie*. Prima soluție, unirea cu biserica Romei, s-a dovedit doar o fantomă cu care Apostol Margarit a căutat să înspăimânte patriarhia din Constantinopol pentru a o sili la concesii. În această acțiune el s-a sprijinit și pe abatele Faveyrial, șeful Misiunii franceze a lazariștilor din Bitolia. Un caz similar s-a înregistrat în 1886 și în comuna Moloviște. Cum „*alături de întemeierea de școli românești, folosirea limbii materne și în biserică era principala revendicare a mișcării naționale aromânești*” (p. 63) s-au făcut eforturi, sprijinite și de reprezentanții diplomatici ai României în Imperiul Otoman, de înființare a unui episcopat pentru aromâni, cerut de numeroase petiții aromânești. Urmînd cunoscuta deviză „*divide et impera*” Poarta a lăsat ca această problemă să fie tratată de reprezentanții patriarhiei ecumenice (sprijiniți, mai mult sau mai puțin fățiș, de la Atena) și de cei ai aromînilor (cu acordul și sprijinul Bucureștiului). În calitate de episcop a funcționat, cu sprijinul guvernului Dimitrie A. Sturdza, între 1896-1901, fostul mitropolit al Ohridei și Prespei, numit de aromîni Antim. În cele din urmă, însă, acesta s-a dezis de mișcarea aromînească și a cerut iertare patriarhului ecumenic.

Rețeaua școlară a cunoscut însă o remarcabilă dezvoltare: între 1879-1898 s-au înființat 54 de școli elementare la care s-au adăugat un gimnaziu (de fapt, un liceu cu ciclu complet de 7 apoi 8 ani de studii) la Bitolia¹⁸, o școală (normală) de fete tot la Bitolia precum și gimnazii (cu 4 clase secundare) la Ianina (1897) și Berat (1894-1901). Deschiderea unui consulat al României la

¹⁸ Printre cei care au terminat cursurile acestui liceu s-au numărat: Nicolae Batzaria, Pericle Papahagi, Nuși Tulliu (și nu: T. Nuși, cum este menționat de D-I M.D. Peyfuss, p. 71), Marcu Beza ș.a. Despre rolul acestei instituții vd. **Papahagi T., 1981: G, p. 587.**

Bitolia (1892 iunie 1), atît de dorit de partida romînească din Macedonia [Batzaria N., 1922: R, p. 25], a creat însă multe dificultăți deoarece titularul său, conservatorul Spiru Constantinescu, a sprijinit opoziția împotriva inspectorului Ap. Margarit (numit de liberali) provocînd, între anii 1894-1897, o adevărată sciziune a școlilor romînești – unele sprijinite de inspector și altele de eforii locale (ambele tabere solicitînd sprijinul moral și financiar al Bucureștiului). Înfruntarea s-a purtat și în România între liberalii susținători ai inspectorului și conservatorii susținători ai eforiilor. În cele din urmă, după încetarea activității școlilor eforiste în 1897 din motive financiare, ministrul liberal al Instrucțiunii, Spiru C. Haret, l-a depozat pe Ap. Margarit de puterile sale nelimitate, menținîndu-l formal în post. În legătură cu limba de predare se consideră „evident, neproductiv efortul de a face din dialectul aromân o nouă limbă literară” (p. 72) arătîndu-se că speculațiile privind „presupusa insatisfacție a populației aromânești de a fi instruit în școli exclusiv în dacoromână și nu în aromână (...) corespunde numai în parte realității” (p. 72) căci în școala primară predarea se făcea în dialect – în care erau redactate cărțile de citire – pentru ca apoi, treptat, să se folosească și dialectul și limba literară. Vorba autorului, aceasta „corespunde numai în parte realității”, în condițiile în care în școlile medii nu existau ore destinate studiului dialectului iar numeroși profesori veneau din Vechiul Regat sau Transilvania (cum a fost cazul ardeleanului Vasile Glodariu, primul director al Liceului Român din Bitolia). Situații similare, mult mai puține însă, se întîlneau și în școlile primare.

11. Cap. 5 (p. 75-79) se oprește asupra recunoașterii aromânilor ca „millet” – adică comunitate etnică de sine stătătoare oficial recunoscută de Statul otoman. Aceasta a avut ca precedent o puternică dezvoltare a învățămîntului românesc în Pen. Balcanică în ciuda unei crize survenite prin restrîngerile drastice de buget operate la București în 1901 de Spiru Haret, ministrul liberal al Instrucțiunii Publice¹⁹, care au afectat mai ales școlile înființate de guvernul conservator anterior (avînd ca ministru de resort pe Take Ionescu). Personalul didactic din Macedonia a protestat, cu sprijinul opoziției conservatoare. Spiru Haret însuși, după trecerea crizei bugetare, în 1903 a luat

¹⁹ D-I M.D. Peyfuss nu citează nici în acest capitol, nici în bibliografie, raportul prezentat lui Carol I de Spiru C. Haret asupra bugetului și situației școlilor din Macedonia (1901) prin care se evidențiază numeroase anomalii. De pildă, Școala Comercială din Crușova avea 3 profesori (fără studii de specialitate) și 7 elevi [Haret S., 1901: R, p. XXXI], iar Gimnaziul din Berat 23 de elevi și 15 profesori [ibid., p. XLII-XLIII]. Haret subliniază în mai multe rînduri în raportul său că institutorii romîni aveau cele mai mari salarii din învățămîntul balcanic și cei mai puțini elevi.

măsura suplimentării cu 600.000 lei a bugetului școlilor românești din străinătate, o mare parte din acești bani fiind destinați școlilor din Imperiul Otoman. Printre succesele partidei naționale se numără: înființarea de comunități civile aromânești în 76 de comune (până în 1904) și a unui cimitir românesc la Bitolia (primul înhumat aici fiind Ap. Margarit în 1903, la a cărui înmormântare au venit delegați din toate comunele aromânești, inclusiv foști adversari ai săi). Această etapă a culminat cu promulgarea unei Iradele – în 1905 mai 9/22 – prin care sultanul Abdul Hamid II (1876-1909) recunoștea existența elementului românesc din Imperiul Otoman. Acesta din urmă trebuia să se bucure de toate drepturile civile „*la fel ca și ceilalți supuși otomani, comunitățile lor să desemneze muhtari [= primari] potrivit reglementărilor în vigoare; ca, așa cum se face pentru celelalte comunități, să fie admiși și membri valahi (...) în consiliile administrative și să fie acordate facilități imperiale profesorilor numiți de zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și pentru îndeplinirea formalităților prevăzute de legile imperiului în vederea deschiderii de noi așezăminte școlare*” (cit. p. 89). Nu se acordau însă drepturi religioase în sensul recunoașterii unui șef religios propriu. Această iradea a intervenit după un conflict între doi inspectori școlari, Tulliu Tacit și A. Balamace [Seișanu R., 1930: T, p. 121; Lahovary A., 1935: A, p. 94-95] – ale căror nume nu sunt indicate în carte – și valiul Osman Pașa din Ianina. România a primit acum sprijinul celorlalte Puteri europene²⁰. Acțiunile concertate ale României, Germaniei, Austro-Ungariei, Italiei și Rusiei au determinat această reușită din care nu sunt excluse „calculele politice ale Porții”, convinsă de lealitatea aromânilor dar și încercând să obțină sprijinul României – singura țară creștină din zonă interesată în menținerea statu-quo-ului teritorial în Balcani. Implicarea Austro-Ungariei a fost determinată de „*rivalitatea dintre Viena, St. Petersburg, Berlin și Roma în Peninsula Balcanilor și nu atât de disponibilitatea acesteia de a recunoaște necondiționat îndreptățirea dorințelor aliatelor sale*” (p. 90) deși unii istorici afirmă că acțiunea a urmărit sprijinirea României în Balcani pentru a o dezinteresa de Transilvania²¹.

²⁰ Despre contextul și urmările Iradei vd. Paraschiv C., 1986: I (și cu reacțiile presei).

²¹ Această poziție a fost părăsită în ultima vreme. Istoricul G. Platon [1985: I, p. 445] notează că în condițiile în care diplomația vieneză avea două alternative anume „*să sprijine politica activă a României în Balcani, pentru a îndrepta atenția opiniei publice din România spre Dunăre sau să susțină constituirea unui puternic stat bulgar*” care trebuia să reprezinte „*cel mai sigur remediu împotriva iredentismului românesc*”, ea s-a decis spre a doua soluție din convingerea că „*obiectivele politicii naționale ale României nu pot fi deturnate*”.

Practic, iradeaua a avut urmări imediate negative. Încă din toamna anului 1904 bande grecești trec la atentate împotriva aromânilor naționaliști, aceste acțiuni intensificându-se în 1905 când, potrivit unor date – citate după documentația publicată de Ministerul de Externe român – „*au fost ucise 23 de persoane, rănite 7, iar în cursul a 18 incursiuni au fost incendiate școli, nimicite turme de oi, distruse gospodării, au fost arse manuale și cărți de cult, s-au furat bani și mobilier*” (p. 93). După sursele consulare austro-ungare din Balcani numărul victimelor s-a ridicat la peste 100 de „*bărbați, femei și copii*” (p. 94). Aceste acțiuni au dus la ruperea relațiilor dintre România și Grecia (1906) și, după cum menționează ministrul de Răsboi român, gen. Iacob (Jacques) Lahovary, s-ar fi ajuns la un conflict armat dacă cele două țări ar fi avut graniță comună (p. 94-95). Ca represalii, unii cetățeni greci au fost agresați în România, mai ales de către aromâni, alții au fost expulzați de autoritățile române, dar nu s-au înregistrat victime. Grecia a căutat să-și decline responsabilitatea aruncând vina pe patriarhia ecumenică, apoi vorbind de o înțelegere între aromânii naționaliști și bandele bulgare, iar în cele din urmă chiar de existența de bande aromâne. După sursele consulare austro-ungare în 1907 erau 27 de bande grecești și 78 bulgărești în Macedonia (p. 99). Unii aromâni au luptat împotriva bandelor grecești angajându-se în cele bulgărești. Se citează și existența a 2 bande aromânești ce acționau în comun cu cele bulgare. Regele Carol I al României a refuzat categoric să autorizeze acțiuni teroriste pentru apărarea aromânilor.

12. Penultimul capitol (p. 101-116) debutează cu prezentarea evoluției problemei aromânești în condițiile izbucnirii Revoluției Junilor Turci (p. 101-109). Ca urmare a atacurilor bandelor grecești în 1905-1908 școlile române sunt în regres chiar dacă bugetul alocat de la București a sporit de la 410.285 de lei (cu un spor de 22.152 de lei) în 1904/1905 la 870.000 lei (cu peste 468.840 lei) în 1907/1908. Un tabel urmărește să evidențieze că „*după introducerea [politicii] Junilor Turci [...] situația școlilor românești s-a îmbunătățit îndată, așa încât perioada anilor 1905-1908 nu are nici o însemnătate esențială pentru istoria mișcării naționale aromânești*” (p. 102). În 1906 are loc reorganizarea școlilor românești din Turcia sub conducerea unui inspector avînd în subordine 5 revizori – câte unul pentru fiecare circumscripție școlară (Monastir = Bitolia, Salonic-Üsküb²², Albania, Epir și Salonic). Revoluția Junilor Turci a găsit sprijin în rîndul aromânilor naționaliști, doi reprezentanți ai lor intrînd în

²² Denumirea turcească pentru or. Skopje.

parlamentul otoman: Filip Mișea în adunarea deputaților și Nicolae Batzaria în Senat – ambii membri ai Partidului Unitate și Progres (organizația politică a Junilor Turci)²³. Fruntașii aromânii vor organiza mai multe congrese în 1909-1910 în încercarea de a rezolva problemele lor școlare și bisericești, dar fără rezultat. La București era creată în 1910 o Comisie Permanentă (alcătuită din profesorii universitari Iuliu Valaori și George Murnu) pe lângă Ministerul de Externe, dar nici această inițiativă nu va avea vreo urmare practică pe de-o parte datorită inflexibilității patriarhiei din Constantinopol în problema autonomiei bisericești a aromânilor, pe de alta datorită „victoriei șovinismului asupra liberalismului în cadrul mișcării Junilor Turci” (pp. 109-110). În 1912, înaintea izbucnirii Războaielor Balcanice, aromânii aveau „106 școli elementare pentru 81 de comunități, un gimnaziu²⁴, o academie de comerț²⁵, o școală comercială²⁶ 1 școală normală pentru formarea de învățători²⁷ și un internat la Constantinopol” (p. 110).

Războaiele Balcanice (1912-1913) au marcat o etapă de stagnare și apoi de regres a școlilor românești din Balcani. În timpul operațiunilor militare, trupele bulgare au înaintat spre Constantinopol, cele sârbești au ocupat zona Bitoliei iar armatele grecești – sprijinite de bandele de antați – au ocupat sud-vestul Macedoniei și Epirul „înglobând astfel în sfera lor de autoritate majoritatea aromânilor” (p. 110). În pofida înțelegerilor încheiate între Statele creștine din Balcani, atitudinea aromânilor naționaliști n-a fost prea cordială față de ocupanți și nici invers. Doar la Crușova aromânii au colaborat cu armata sârbă formată mai ales din români timoceni. Autoritățile grecești nou instaurate au arestat și au maltratată pe fruntașii mișcării aromânești. La Ianina albanezii, turcii și aromânii au luptat fățiș împotriva armatei grecești. În cursul tratativelor, România, care n-a participat la Primul Război Balcanic, a căutat să-și rezolve propriile interese în zonă. Nicolae Mișu, ministrul român la Londra (unde s-au ținut consultările care trebuiau să încheie acest război), a cerut în 1913 martie 26 ca Mt. Pind să fie inclus în Albania și să se recunoască folosirea limbii române în școli, biserici și administrație (subliniind că regiunea respectivă avea

²³ Alte surse (preluate din Arhiva Ministerului Afacerilor Străine de la București la care Dl. M.D. Peyfuss nu a avut atunci acces) indică 3 senatori aromâni. Aceștia ar fi: Gabriel Efendi Noradounghian, Azarian Efendi (numele acestea par mai curând armene!) și Nicolae Batzaria – **Ciachir N., 1987: I, p. 323, n.**

²⁴ De fapt Liceul Român din Bitolia.

²⁵ Era vorba de Școala Comercială Superioară din Salonic.

²⁶ Care se afla la Crușova.

²⁷ E vorba de Școala Normală de Fete de la Bitolia.

36 de localități cu circa 80.000 de locuitori – majoritatea aromâni). Al Doilea Război Balcanic (1913) a determinat România „care nu se temea de nimic mai mult decât de o Bulgarie rusofilă cu granițele de la San Stefano” (p. 115) să intervină alături de Grecia (cu care în 1911 reluase relațiile diplomatice deși acestea erau departe de a fi cordiale), Serbia, Muntenegru și Turcia împotriva Bulgariei și să determine încheierea Păcii de la București din 10 august 1913 (s.n.). Cu dreptate se arată că „în textul tratatului, aromânii nu erau pomeniți nici măcar cu un cuvânt, dar la anexa la Tratatul de Pace²⁸ se găsea un schimb de note între România (...) și Bulgaria, Grecia și Serbia (...) prin care cele trei state balcanice se obligau să acorde autonomie școlilor și bisericilor aromânilor din noile lor posesiuni, să permită înființarea de episcopii pentru aromâni și subvenționarea acestora lor de către guvernele din București” (p. 116). De fapt „problema aromânilor a fost astfel închisă” încât Constantin Brăileanu, consulul României la Bitolia, avea dreptate să constate că, în fond, „pacea de la București echivala pentru aromâni cu o lovitură de grație” (citat, p. 116) aplicată – credem – chiar prin dezinteresul sporit manifestat de autoritățile române în perioada următoare.

13. Încheierea (p. 117-120) rezumă capitolele anterioare concluzionând la principalul aspect urmărit că „nu s-a ajuns vreodată la înțelegere secretă între Viena și București pentru a abate atenția de la aspirațiile naționale ale românilor din Transilvania printr-o diversiune aromânească” (p. 118) – părere neîmpărtășită, cum s-a văzut²⁹ și de istoriografia românească actuală – și că abia după 1903 Austro-Ungaria s-a arătat dispusă să intervină (fără fermitate) în favoarea aromânilor.

D-l M.D. Peyfuss observa în lucrarea D-sale publicată în 1974 că, la acea dată – și afirmația este la fel de actuală – „aromânii din țările Europei sunt lipsiți de tot ceea ce se poate înțelege prin noțiunea de drepturi ale minorităților: ei nu au școli, nu au biserici cu limbă de cult proprie, nu au mijloace de informare în masă în limba maternă și nici măcar dreptul de a întrebuința liber în public această limbă, nu le-a fost recunoscut” (p. 119). Se revine cu ideea că Pacea de la București și transformările ulterioare „au dat lovitură de grație mișcării naționale aromânești”, că mulți aromâni și-au pus speranțele în Primul Război Mondial în Puterile Centrale, în cel de-Al Doilea în

²⁸ Tratatul a adus României sudul Dobrogei.

²⁹ Ciachir N., 1987: I, p. 302. Vd. și supra, n. 27.

Axă și că urmările acestui comportament au fost catastrofale³⁰. Sîrbii au închis școlile aromînilor încă din 1917, grecii le-au tolerat (au respectat „de jure” Tratatul de la București – după expresia autorului) pînă la Al Doilea Război Mondial. Autorul afirmă că „în pofida activității publicistice a unor emigranți aromâni, astăzi nu mai există o problemă aromânească și atîta vreme cît libertatea de gândire și de expresie nu va fi restabilită în țările în care există minoritate aromână, nu va exista problemă aromânească” (p. 119). Nu împărtășim însă punctul de vedere grecesc preluat în parte și de autor că „dacă nu ar fi existat o mișcare națională, aromânii ar fi fost scutiți de teroare și de emigrare; ei ar fi fost absorbiți pe nesimțite de lumea greacă” (p. 120) căci această situație se datorează exact acestei contestări violente (la propriu!) a identității aromînești de către partea greacă. Și dacă autorul acceptă că „declanșarea mișcării naționale aromînești corespunde evoluției firești a Peninsulei Balcanice și îndeosebi a Macedoniei” (p. 120) e clar că el își contrazice propriile afirmații anterioare.

Urmărind întreaga prezentare făcută de istoricul austriac nu putem totuși să nu ne putem întrebarea ce anume a tratat D-sa: „chestiunea aromânească” sau, de fapt, chestiunea romînească în Balcani? Dacă s-ar fi optat pentru prima variantă ar fi trebuit făcute referiri și la „partida grecomană” – termenul aparține epocii la care se referă cartea – mult mai numeroasă și mai bine organizată³¹.

14. O scurtă *Postfață după două decenii* (p. 121-123) trece în revistă cele mai importante contribuții bibliografice după apariția lucrării³². Surprinde semnalarea „fără aparat critic” a cărții D-lui Nicolae Cușa: *Macedoromânii pe văile istoriei* (Constanța: Europolis, 1990), ceea ce ne face să credem că autorul n-a văzut probabil volumul respectiv unde capitolele 1 și 2 au destul de multe note (p. 32-33 și 46-48) iar celelalte după nu au nevoie de așa ceva³³. Asupra afirmației că la „soluționarea problemei, atît de discutată astăzi, dacă aromânii din România sunt o minoritate etnică / națională sau nu, slujitorii lui

³⁰ Vd. **Mihadaș T., 1993: P.** Acesta arată că în Al Doilea Război Mondial majoritatea aromînilor au sprijinit mișcarea de rezistență greacă și doar puțini aromîni romînofili au fost dispuși la o oarecare cooperare cu autoritățile italiene de ocupație.

³¹ Pînă și autorii de studii asupra situației din Balcani de la începutul secolului 20 observau că, în ciuda eforturilor financiare ale Statului român, „din 200.000 <de> aromâni, doar 10.000 trecuseră de partea cauzei românești” – **Ionescu E., 1906: C.**, p. 67.

³² Autorul recunoaște (p. 122) neputința sa de a „aduce la zi și a reexamina toată bibliografia”, o dovadă fiind și necunoașterea sintezei Prof. N. Ciachir deja citată care, cu toate deficiențele sale, încearcă să integreze mișcarea aromînă în cadrul mai larg, balcanic.

³³ Capitolul 3 este un *Jurnal de armatol* cu valoare documentară certă iar capitolul 4 (ultim) înregistrează cîteva aspecte pitorești din viața aromînilor.

Clio nu pot contribui altfel decât prin apelul la judecată rațională [!]: nu există criterii științifice pentru determinarea naționalității cuiva în afara propriei conștiințe!” (p. 124) vom stăruii mai jos.

15. La finele cărții întâlnim o bibliografie exhaustivă (p. 125-140). E înregistrează 24 de sigle pentru unele variante mai importante de bibliografie (ar fi fost de preferat ca „Peninsula Balcanică”, apărută la București între 1893-1894, 1900 și 1923-1930³⁴ să fi fost prescurtată mai simplu: PB). În secțiunea I privitoare la izvoare inedite remarcăm preponderența arhivelor din Viena (26 de elemente pentru Turcia, 16 pentru Grecia, 21 pentru România, 6 pentru consulatul austriac de la Salonic, 11 pentru cel din Ianina și 15 pentru cel din Monastir = Bitolia). Arhivele bucureștene sunt prezente cu 8 elemente pentru Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și câte un element pentru Casa Regală, fondul A. [de fapt: N.N.] Nacio, colecția Spiru C. Haret, iar Biblioteca Academiei Române cu trei elemente din arhiva D.A. Sturdza. Autorul nu este familiarizat decât prea puțin cu reflectarea problemei în presa vremii, bibliografia nementionând aproape deloc titluri de ziare sau gazete³⁵. Secțiunea a doua, despre sursele publicate, prezintă „*ediții de izvoare, izvoare literare, memorii, texte contemporane de natură publicistică, hărți etc.*” și cuprinde 191 de titluri (p. 128-133), iar secțiunea a treia, *Expuneri* (p. 133-140), 224 de titluri în limbile română, franceză, germană, italiană, bulgară, macedoneană³⁶, latină, sârbă, rusă, dar nu este citată nici o lucrare în albaneză. Dacă se poate discuta asupra înregistrării anumitor lucrări la unul sau altul din capitolele bibliografiei, importantă este, în fond, menținerea și utilizarea lor. Unele lucrări existente însă la acea dată în biblioteci din România au fost scăpate din vedere deși ele ar fi putut aduce clarificări asupra multor probleme³⁷. După cum observa însuși

³⁴ Anii nu sunt indicați în bibliografie.

³⁵ Printre acestea amintim: „Ecoul Macedoniei” (1905-1906), „Frățlia” (1901-1902), „Macedonia” (1901), „Peninsula Balcanică” (1893-1894, 1900, 1923-1930), „Reforme” sau „Românul de la Pind” (1903-1911), „Revista Macedoniei” (1905-1906) ș.a. – **DPR, 1995** înregistrează 41 de titluri pentru perioada 1879-1918.

³⁶ În lipsa unui criteriu de definire clară a limbii și dialectului folosim sintagma „limbă macedoneană” (**LL, 1981**, p. 152-153, unde se recunoaște totuși că macedoneana „*ocupă o poziție intermediară între bulgară și sârbo-croată, considerată mai aproape de prima*”) respinsă de lingviștii bulgari și greci. Menționăm că la începutul secolului 20 autorii vorbeau despre *bulgari ca populație majoritară în Macedonia.

³⁷ De exemplu: **Pencovici A., 1885: D; Haret S., 1901: R; Haret S., Sturdza D.A., 1902: D.** N-a fost consultată nici secțiunea de debateri parlamentare a „Monitorului Oficial” al României.

autorul, rămân multe de cercetat în arhivele românești³⁸ dar și în cele din țările balcanice pentru a avea o privire aprofundată asupra subiectului. O deficiență care merită a fi subliniată este lipsa unui indice de persoane, denumiri geografice și chiar a problemelor tratate.

16. În ansamblu, se cuvin subliniate meritele incontestabile ale acestei lucrări mai ales în ce privește poziția Austro-Ungariei față de „chestiunea macedoneană”, de departe cel mai cercetat aspect. Subliniem că cercetarea trebuie continuată și cu referire la poziția altor țări balcanice sau Puteri europene, iar unele aspecte ar fi trebuit mai mult evidențiate (de pildă evenimentele care au premers adoptarea Iradei din 1905). Lucrarea este un punct de referință în abordarea problemei iar apariția ei în limba română va impulsiona cercetările istoriografiei românești care mai are mult de recuperat în această direcție³⁹.

17. Toate aceste considerații, aparent fără legătură cu cele ce vor urma, subliniază, o dată în plus, actualitatea cărții D-lui M.D. Peyfuss. Materialul prezentat ridică probleme teoretice și practice care în ultima perioadă încep să se pună pregnant în legătură cu chestiunea aromânească. Aceasta tinde să iasă la suprafața vieții politice mai ales în momente de criză de care n-a fost scutită Macedonia pînă în 1912 în cadrul Imperiului Otoman aflat în decădere. Consolidarea statelor balcanice după războaiele din 1912-1913 au „înlăturat” această criză; ea va reveni însă în timpul celor două războaie mondiale, al Războiului Civil din Grecia (1946-1949) și după 1990 în condițiile prăbușirii comunismului și a sîngeroasei destrămări a Iugoslaviei.

18. Mai întîi aspectul teoretic al problemei: sunt aromînii – și odată cu ei, meglenoromînii și istroromînii – un popor (respectiv, popoare) aparte, sau sunt tot romîni? Este, deci, aromîna un dialect romînesc sau aromîna și dacoromîna sunt doar două limbi îndeaproape înrudite? Esențială în această privință sunt definirea noțiunilor de limbă și dialect, problemă departe de a fi rezolvată. Unii lingviști [**Todoran R, 1984: C**, p. 13] consideră că, dacă vorbitorii se înțeleg între ei, este vorba de dialecte ale aceleiași limbi, dacă nu se înțeleg, vorbesc limbi diferite. S-a obiectat că „în Italia, în Franța și Germania locuitorii din diferite regiuni nu se înțeleg între ei și cu toate acestea

³⁸ Autorul a trecut în revistă într-o notă (p. 21, n. 60) dificultățile de informare întîmpinate la București unde nu a avut acces în Arhiva M.A.E. iar la Arhivele Statului pentru arhiva Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice lipseau „instrumentele adecvate de investigare științifică”, i.e. cataloage. Această din urmă lacună a fost rezolvată ulterior.

³⁹ Situația s-a remediat ulterior numeroși istorici romîni (mai ales de origine aromînă) evidențiindu-se prin contribuții importante – n. 2009.

nu vorbesc limbi diferite⁴⁰, ci dialecte ale aceleiași limbi; sîrbii, rușii, bieloruii, ucrainenii ș.a. slavi se înțeleg între ei, vorbind fiecare un dialect propriu și cu toate acestea le considerăm limbi independente”⁴¹. Alții consideră că, de fapt, problema limbă sau dialect e mai mult una politică⁴² și mai puțin una lingvistică. Înainte de secolul 20 mai toți cărturarii romîni erau de acord că în Balcani locuiesc ramuri ale poporului romîn [Peyfuss M.D., 1994: C, p. 23 sq. cu bibliografia]. Abia ulterior unii cercetători au susținut că aromînii, meglenoromînii și istroromînii vorbesc limbi aparte. Între aceștia se numără: Carlo Tagliavini⁴³, academicienii Alexandru Graur⁴⁴ și Ion Coteanu⁴⁵ dar și Constantin Dominte [1971: R], Elena Slave [1972: R, p. 286], Matilda Caragiu-Marioțeanu⁴⁶, Aurel Berinde [1994: M, p. 17-19], Vasile Barba⁴⁷ ș.a.⁴⁸. Numeroși lingviști resping această teorie și deci romîna este singura limbă

⁴⁰ Dar în Italia se vorbesc mai multe limbi (italiana, sarda și, după unii, siciliana); la fel și în Franța (franceza, occitana, bretona ș.a.).

⁴¹ A. Graur citat de Berinde A., 1994: M, p. 18. Un german din nord înțelege mai ușor graiul unui olandez / flamand decît pe al unui bavarez care vorbește propriul său dialect.

⁴² Un academician român scria în 1955: „*latina orientală s-a scindat în 5 limbi diferite (nemaisocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut), istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna, care duce o existență precară și dacoromîna din care s-a desprins apoi limba *moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele care înfloresc nestînjinite*” [Graur A., 1955: S, p. 125; cf. id., 1960: S, p. 311]. Pentru cît de „nestînjinit” se desvolta limba „moldovenească” în acea perioadă vd., de pildă, Pavel V., 1994: G, p. 8.

⁴³ Tagliavini C., 1977: O. Savantul italian – ca mai toți lingviștii romîni (mai puțin Al. Graur) afirmă însă că moldoveneasca este doar o varietate a limbii romîne – ibid., p. 124-126; Mihăilă G., 1994: I, p. 4.

⁴⁴ Graur A., 1960: S, p. 293-311. Acesta scria că „*după criteriul istorico-politic al subordonării pot fi dialecte numai acele idiomuri care sunt subordonate limbii naționale în care au tendința să se verse*” – apud Berinde A., 1994: M, p. 18. Mai mult, aromîna este o limbă aparte care nu s-a despărțit din „*româna primitivă comună*” ci din „*limba orientală sudică*” (ibid.). Pentru aceleași opinii vd. Graur A., 1963: E, p. 21-22.

⁴⁵ Coteanu I, 1957: C. Ion Coteanu [1961: E, p. 115-156] susține că există trei limbi romanice orientale: dacoromîna, istroromîna și aromîna (meglenoromîna fiind un dialect al aromînei). Gabriel Țepelea [1994: R, p. 6] scrie în mod eronat că I. Coteanu susține apartenența meglenoromînei la dacoromînă.

⁴⁶ A susținut inițial că aromîna este un dialect al limbii romîne – Caragiu-Marioțeanu M., 1977: D. Pentru opiniile ulterioare vezi: id., 1993: U. Autoarea susține că aromîna (ca și celelalte idiomuri romînești din Balcani) a făcut parte din „*străromână sau româna veche comună*” – id., 1994: V, p. 4-5.

⁴⁷ El este președintele Asociației Mondiale a Aromânilor [Deșteptarea. Revista aromânilor, București, an 5, 1994, nr. 7-8, p. 8] și editează la Freiburg gazeta Zborlu-a nostru [ibid., nr. 9, p. 8]. Într-o discuție televizată cu Vartan Arachelian a susținut însă că aromînii nu trebuie considerați, totuși, minoritate națională în România.

⁴⁸ Majoritatea autorilor greci consideră că aromînii ar fi, de fapt, greci romanizați – v. supra, n. 11.

romanică răsăriteană care a supraviețuit iar dacoromîna, aromîna, meglenoromîna⁴⁹ și istroromîna sunt dialecte ale acesteia. Printre aceștia: Tache Papahagi [1963/1974: D, introducere], Theodor Capidan [1932: A; 1925-1927: M; 1942: M], Alexandru Philippide, Mihail Macrea, Alexandru Rosetti [1968: I], Nicolae Saramandu [1984: A], August Kovačec [1984: I], Petăr Atanasov [1984: M], Romulus Todoran⁵⁰, Sextil Pușcariu⁵¹, Gabriel Țepelea [1994: R, p. 6] ș.a.

Acad. I. Coteanu arăta că „aromânii nu au avut niciodată conștiința că fac parte din același popor cu dacoromânii, nici măcar în perioada când scriitori de-ai lor ca Gh. Const. Roja și Mihail G. Boiagi, influențați de Școala Ardeleană, s-au străduit să le arate că ei sunt tot una cu dacoromânii”⁵². Nici D-I I. Coteanu (nici D-I Al. Graur căruia pare să-i aparțină ideea abia citată) nu explică însă cum, în aceste condiții – cu excepția meglenoromînilor care își zic „vlași” – și istroromîinii („rumerii”) și aromîinii („armîinii”, dar și „rămăanii” în graiurile din Albania) au păstrat prin etnonimul lor amintirea Romei la fel ca și majoritatea locuitorilor spațiului carpato-dunărean. Concepția susținută de adversarii romînității romanicilor sud-dunăreni nu face decît să sprijine practic „întreprinderea legăturilor culturale [ale românilor nord-dunăreni] cu cei din sudul Dunării, ceea ce, din păcate, s-a întîmplat în perioada comunistă. Premisele și consecințele teoriei sunt politice: de vreme ce aromânii, istroromânii [și meglenoromîinii] nu sunt români, [ci] vorbesc o altă limbă, statul român nu este chemat să se ocupe de viața lor culturală” [Țepelea G., 1994: R, p. 6].

19. Deoarece controversa științifică asupra caracterului etnic va continua, o soartă asemănătoare va avea aspectul practic al problemei: este România chemată să sprijine elementul macedoromîn din Balcani? Și dacă da, în ce mod? După 1989 Statul român și-a arătat disponibilitatea în această

⁴⁹ Lingvistul T. Capidan [1942: M, p. 7] înțelege prin macedoromîni atît pe aromîni cît și pe meglenoromîni. Majoritatea lingviștilor definesc însă prin termenul de macedoromîni doar pe aromîni.

⁵⁰ Todoran R., 1984: C, p. 17: „un dialect devine limbă independentă atunci cînd preia funcțiile limbii naționale sau ale limbii literare comune, adică atunci cînd se întrebunțează în școală, în administrație, în literatură, știință, etc.” – apud Berinde A., 1984: M, p. 19.

⁵¹ Pușcariu S., 1940/1976: L, pp. 216-232. El notează că: „toate trăsăturile caracteristice ale limbii române, tot ceea ce deosebește limba română de latină pe de o parte și de celelalte limbi romanice pe de altă parte se găsește în cîteși patru dialectele” – ibid., p. 232 (cu o mostră în cele 4 dialecte).

⁵² I. Coteanu, Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române, p. 10, apud Țepelea G., 1994: R, p. 6.

privință⁵³, dar o astfel de acțiune va trebui să evite situația de la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 când banii României erau cheltuiți pentru aromânii despre care nu se știa bine „nici câți sunt, nici unde sunt” [Ionescu E., 1906: C, p. 13]. Nicolae Iorga [1928: I, p. 329] era nevoit să scrie despre aromâni că „această populație, harnică la câștiguri materiale [...] nu consimțea să capete decât cu plată începuturile școlii naționale”. Mai mult, macedoromânii au întrevăzut aceste avantaje și uneori erau gata să recurgă la șantaj pentru a păstra această situație⁵⁴. Realitatea istorică a arătat că în perioada sprijinirii acestor școli, pînă la Războaiele Balcanice, România s-a menținut pe poziția păstrării Imperiului Otoman conștientă că statele balcanice nou înființate nu vor mai fi la fel de tolerante (și istoria a arătat că aceasta a fost situația⁵⁵), la care s-a adăugat o politică culturală defensivă (s-au depus stăruințe doar pentru instruirea elementului macedoromân) spre deosebire de bulgari, sîrbi și mai ales greci care au căutat să atragă de partea lor elementele alogene (în special pe aromîni) fie prin demonstrarea superiorității lor culturale, fie prin teroare, lupta dintre diferite „bande naționale” fiind ceva obișnuit în Balcanii începutului de secol 20⁵⁶.

20. În ciuda piedicilor ridicate de Statele balcanice interesate ele însele să-și asigure o sporită coeziune etnică⁵⁷, în condițiile precare din zonă precum și

⁵³ Ministrul de Externe al României declara în 1994 că „România va continua să manifeste receptivitate față de aspirațiile legitime de păstrare a identității culturale, lingvistice și religioase ale comunităților aromânești. Înțelegem să facem acest lucru cu acordul autorităților din țările în care trăiește și muncește populația aromână, fără a leza în vreun fel interesele naționale ale acestora și relațiile de prietenie și colaborare cu țara noastră” – Meleşcanu T., 1994: D, p. 1.

⁵⁴ Iată, de pildă, declarația locuitorilor Crușovei, „cuibul românismului în Macedonia” [Pencovici A., 1885: D, p. 10], în urma închiderii de către guvernul liberal de la București (ministru al Instrucțiunii: Spiru Haret) a Școlii de Comerț din localitate care în 1901 avea 3 profesori (fără studii de specialitate) și 4 elevi: „Vă declarăm că ne vom retrage, atât noi, cât și întreaga comunitate română în numele căruia vorbim, dela românism, pe care l-am servit cu cel mai mare zel și abnegație timp de 30 de ani gratis” – Haret S.C., DRCD, 1902, p. 20.

⁵⁵ Un publicist aromân scria cu amărăciune că „nu turcii ne-au închis nouă bisericile, școlile – ci (o spunem cu durere...) sîrbii, încă din 1917, apoi, pe rînd ceilalți «creștini» din regiune” [Căndroveanu H., 1994: V, p. 7]. O contribuție a avut și Statul român care după 1948 n-a mai acordat subvențiile care mențineau, de fapt, aceste școli.

⁵⁶ Aceste lupte au determinat multe comunități aromîne să renunțe la „românism” (adică la școlile românești). Doar în Meglenia, cu toată teroarea bandelor grecești, în 1910 nu se afla nici o școală grecească – Capidan T., 1927: M, p. 13.

⁵⁷ Așa este campania de presă împotriva aromînilor și a celorlalte minorități etnice din Grecia întreprinsă de ziarele „Stohos” și „Elefterotipia”. Acestea au criticat inclusiv pe parlamentarii greci de la Strassbourg pentru recunoașterea existenței a 5 minorități etnice în Grecia, minorități

a disensiunilor dintre aromîinii înșiși⁵⁸, astăzi trebuie făcut ceva dacă se dorește păstrarea specificului aromînesc. Este de dorit o reînființare a școlilor pentru aromîni⁵⁹, dar de către aromîinii înșiși și de către Statele în care ei trăiesc⁶⁰ – inclusiv în România (acolo unde există comunități aromînești) iar predarea să se facă în idiomul aromîn⁶¹ și în limba oficială a Statului respectiv și aceasta în condițiile în care aromîinii își vor cunoaște mai bine propriile lor interese.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

ALA, 1975 = *Antologie lirică aromână*. Selecție de texte, transpunere și cuvînt înainte de Hristu CÂNDROVEANU. București: Edit. Univers (seria: Antologii), 1975, 284 p.

APA, 1977 = *Antologie de proză aromână*. Selecție de texte, transpunere și prezentare de Hristu CÂNDROVEANU. București: Edit. Univers (seria: Antologii), 1977, 383 p.

APPA, 1976 = *Antologie de poezie populară aromână*. Ed. îngrijită, prefată și transpunere de Chirata IORGOVEANU-DUMITRU. București: Edit. Minerva, 1976, XXII + 426 p.

Arginteanu I., 1904: I = Ion ARGINTEANU: *Istoria românilor macedoneni din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*. București: L'Indépendance Roumaine, 1904, XV + 333 p.

Atanasov P., 1984: M = Petăr ATANASOV: „Meglenoromâna”, *TDR*, 1984, pp. 476-550.

Athanasescu D., 1905: C = Dimitrie ATHANASESCU: „Cum s'a deschis prima școală română”, *Lumina*, Bitolia, a. III, 1905, nr. 10, p. 319-330.

care ar urma să capete autonomie culturală – *Deșteptarea*. *Revista aromânilor*, an 5, 1994, nr. 4, p. 8.

⁵⁸ **Lascu S., 1994: M** dar și campania gazetei „Deșteptarea” de la București împotriva publicației *Zborlu-a nostru* de la Freiburg.

⁵⁹ Aromîinii din România [reprezențați de reînființata Societate de Cultură Macedo-Romînă] ar fi cerut „deocamdată” Statului român înființarea de „școli-pilot, cu internat, în localități cu populație macedoromână numeroasă, ca *Scopie, Bitolia, Tirana și Corcea, Salonic și Atena, Sofia” – **Cândroveanu H., 1994: A**.

⁶⁰ Aceasta se impune pentru că, în pofida celor susținute de redactorii de la *Deșteptarea*, există diferențe între aromînă și dacoromînă – vd. **Burileanu C.N., 1906: D**, p. 268.

⁶¹ Pentru critica predării în romîna literară la aromîni vd. **Dominte C., 1971: R**, p. 425. Scopul acestor școli trebui să fie nu dacoromînzarea lor, ci păstrarea identității lor ca aromîni. Această greșeală a autorităților romîne în perioada cînd le-au susținut școlile din Balcani (e vorba de școli romînești nu aromîne!) a determinat pe aromîni să învețe dacoromîna (deși mult mai ușor, se înțelege) la fel ca pe o limbă străină și să perceapă acțiunea Romîniei așa cum ea nu s-a dorit.

Batzaria N., 1922: R = Nicolae BATZARIA: *România văzută de departe*, București: Viața Românească (Curierul judiciar), [1922], 215 p.

Berinde A., 1994: M = Aurel BERINDE: „Macedoarmânii” (III), *Clio*, Timișoara, III, 1994, nr. 1, p. 17-19.

Boiagi M., 1813/1915: G = Mihai BOIAGI: *Gramatică română sau macedoromână* [1813] reeditată cu o *Introducere* și un *Vocabular* de Pericle Papahagi. București: Tip. Curții Regale F. Göbl Fii, 1915, XXXI + 316 p.

Burileanu C.N., 1906: D = Constantin N. BURILEANU (licențiat al Școlii de Diplomatie Colonială a Universității Regale din Roma): *Dela Românii din Albania*. București: Lito-Tip. L. Motzătzeanu (Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor), 1906, XIV + 288 p. + 15 pl. + 1 h.

Capidan T., 1925-1928: M = Theodor CAPIDAN, Profesor la Universitatea din Cluj: *Meglenoromânii*. București: Cultura Națională (Academia Română: Studii și cercetări, VII). I: *Istoria și graiul lor*, 1925, VII + 225 p. + 6 pl. – II: *Literatura populară la Meglenoromâni*, 1928, VII + 220 p.

Capidan T., 1932: A = Theodor CAPIDAN, Profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române: *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*. Operă premiată de Academia Română cu Premiul Statului „Eliade Rădulescu”. București: Monitorul Oficial Impr. Statului (Academia Română: Studii și cercetări, XX) 1932, X + 577 p.

Capidan T., 1939: O = Theodor CAPIDAN, membru al Academiei Române: „Originea macedoromânilor. Răspuns D-lui Keramopoulos dela Academia greacă din Atena, referitor la originea greacă a macedoromânilor”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, t. IX, 1938-1940. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1941, 358 p., p. 11-34. Și extras, 1939, 24 p. Republicare (de către Hristu Căndroveanu) sub titlul „Răspuns domnului *Keramopoulos”, *Deșteptarea. Revista aromânilor*, București, an 5, 1994, nr. 5 (50), p. 8; nr. 6 (51), p. 8; nr. 7-8 (52-53), p. 8; nr. 9 (54), p. 2, 7; nr. 10 (55), p. 8; nr. 11 (56), p. 8.

Capidan T., 1942: M = Theodor CAPIDAN: *Macedoromânii, etnografie, istorie, limbă*. București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă (Biblioteca Enciclopedică), 1942, 275 p.

Caragiani I., 1929-1941: S = Ioan CARAGIANI: *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, ed. Pericle Papahagi. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Partea 1-a, 1929, IX + 273 p. – Partea 2-a, 1941, IV + 291 p.

Caragiu-Marioțeanu M., 1977: D = Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU: „Dialectul aromân”, *DR*, 1977, p. 171-195.

Caragiu-Marioțeanu M., 1993: U = Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU: „Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice și actuale asupra aromânilor și a limbii lor”, *România literară*, a. XXV, București, 1993, nr. 33 (sept. 1-7), p. 12-13.

Caragiu-Marioțeanu M., 1994: V = Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU, Membru corespondent al Academiei Române: „Varietatea limbii române”, *Academica*, a. V, București, 1994, nr. 1, p. 4-5.

Cândroveanu H., 1994: A = Hristu CÂNDROVEANU: „Amărăciuni”, *Deșteptarea. Revista aromânilor*, a. 5, 1994, nr. 9, p. 1 și id., „Adevăruri imprescriptibile”, *ibid.*, nr. 10, p. 1.

Cândroveanu H., 1994: V = Hristu CÂNDROVEANU: „Vlahi, valahi, adică români. Un congres al spiritualității românești”, *Deșteptarea. Revista aromânilor*, a. 5, 1994, nr. 11, p. 7.

Ciachir N., 1987: I = Nicolae CIACHIR: *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*. București: Edit. științifică și enciclopedică, 1987, 408 p.

Coteanu I., 1957: C = I<on> COTEANU, *Cum dispăre o limbă: istroromâna*. București: Societatea de Științe Istorice și Filologice din R.P.R., 1957, 47 p.

Coteanu I., 1961: E = I<on> COTEANU, *Elemente de dialectologie ale limbii române*. București: Edit. științifică, 1961, 319 p.

Diamandi S., 1940: O = Sterie DIAMANDI: *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*. București: Edit. „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafras, 1940, 414 p.

DID, 1971 = *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, de Ion BARNEA [și] Ștefan ȘTEFĂNESCU. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România (Bibliotheca Historica Romaniae), 1971, 440 p. + 6 h. + erată.

Dominte C., 1971 = C<onstantin> DOMINTE: „Ramificațiile teritoriale [ale limbii]”, *TLG*, 1971, p. 414-430.

DPR, 1995 = Georgeta RĂDUICĂ, Nicolin RĂDUICĂ: *Dicționarul presei românești (1731-1918)*. București: Edit. Științifică, 1995, 560 p.

DR, 1977 = Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU, Ștefan GIOSU, Liliana IONESCU-RUXĂNDIOIU, Romulus TODORAN: *Dialectologie română*. București: Edit. didactică și pedagogică, 1977, 287 p. + 1 h.

Dragomir S., 1959: V = Silviu DRAGOMIR: *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*. [București]: Edit. Academiei Republicii Populare Romîne (Academia Republicii Populare Romîne: Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, II), 1959, 227 p. + 1 h. + erată.

DRCD, 1902 = Spiru HARET (Ministrul Instrucției Publice și al cultelor), Dimitrie A. STURDZA (Președinte al Consiliului de Miniștri, Ministru de Externe și Ad-interim de Resbel): *Discursurile rostite în ședințele din 8 și 10 Decembrie 1901 ale Camerei Deputaților în Cestiunea macedoneană*. București: Impr. Statului, 1902, 51 p.

Giurescu, 1974-1976: I = Constantin C. GIURESCU, Dinu C. GIURESCU: *Istoria românilor*, București, 1: *Din cele mai vechi timpuri pînă la întemeierea statelor românești*. Edit. științifică, 1974, 340 p. il. + 42 pl. + 1 h. – 2: *De la mijlocul secolului al XIV-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 448 p. il. + 50 pl. + 1 h.

Giurescu C.C., 1970/1992: V = Constantin C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza-vodă* [ed. 2-a, 1970], ed. 3-a, Chișinău: Universitas, 1992, 508 p. il.

Graur A., 1955: S = Al<exandru> GRAUR, *Studii de lingvistică generală*. București: Edit. Academiei Republicii Populare Romîne, 1955, 191 p.

Graur A., 1960: S = Al<exandru> GRAUR: *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă. [București]: Edit. Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, 516 p.

Graur A., 1963: E = Al<exandru> GRAUR: *Evoluția limbii romîne. Privire sintetică*, București: Edit. științifică, 1963, 80 p.

Haret S., 1901: R = Spiru C. HARET: *Raport adresat Majestății Sale Regelui de către D. Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice asupra stării actuale a chestiei școlilor și bisericilor române din străinătate*. București: Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1901, LXXVIII + 100 p.

Ionescu E., 1906: C = Eugen IONESCU (Licențiat al Facultății de drept din București. Avocat. Fost șef al biuroului școalelor române din străinătate în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice): *Cauza românească în Turcia și conflictul cu Grecia*. București: Tip. „Gutenberg”, 1906, 116 p.

Iorga N., 1928: I = Nicolae IORGA: *Istoria învățămîntului românesc*. București: Edit. Casei Școalelor, 1928, 351 p.

Iorga N., 1971: I = Nicolae IORGA: *Istoria învățămîntului românesc*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Popescu-Teiușan. București: Edit. Didactică și Pedagogică, 1971, XXXIII + 178 p.

ÎRD, 1979 = Mihai BORDEIANU, Petru VLADCOVSCHI: *Istoria învățământului românesc în date*. Iași: [Edit.] Junimea, 1979, 368 p.

Kovačec A., 1984: I = August KOVAČEC: „Istroromâna”, *TDR*, 1984, pp. 550-591.

Lascu S., 1994: M = Stoica LASCU: „Mistificare sau blamabilă inconștiență: aromânii – minoritari în propria țară”, *Deșteptarea: revista aromânilor*, a. 5, 1994, nr. 4, p. 3 și 7.

Lavovary A., 1935: A = Al<exandru> Em. LAHOVARY: „Amintiri diplomatice. Constantinopol, 1902-1906”, *Revista Fundațiilor Regale*, a. II, București, 1935, nr. 8 (aug.), p. 318-337; nr. 9 (sept.), p. 550-569; nr. 10, p. 80-103.

LL, 1981 = Marius SALA, Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU: *Limbile lumii. Mică enciclopedie*. București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981, 375 p.

LR, 1979 = Mircea ANGHELESCU, Dorina GRĂSOIU, Emil MANU, Nicolae MECU, Mihai MORARU, I. OPRIȘAN, Despina SPIREANU: *Literatura română. Dicționar cronologic*. Coordonatori: I.C. CHIȚIMIA, Al<exandru> DIMA. București: Edit. științifică și enciclopedică, 1979, 863 p.

Meleșcanu T., 1994: D = „D-l Teodor Meleșcanu, ministru de Externe al României, despre aromâni”, *Deșteptarea. Revista aromânilor*, a. 5, 1994, nr. 3, p. 1.

Mihadaș T., 1993: P = Teohar MIHADAȘ: *Pinii de pe Golna: roman*. [Cluj]: Delta Press (Balcania), 1993, 264 p.

Mihăilă G., 1994: I = G<heorghe> MIHĂILĂ, Membru corespondent al Academiei Române: „Investițiile cultural-istorice ale dihotomiei român / moldovenesc”. *Academica*, a. V, București, 1994, nr. 2 (50), (dec.), p. 3-5.

Murnu G., 1984: S = George MURNU: *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*. Ed. îngrijită și studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România: Institutul de Studii Sud-Est Europene), 1984, 204 p.

Panaiteescu P.P., 1969: I = Petre P. PANAITESCU: *Introducere la istoria culturii românești*. București: Edit. științifică (col. Popoare, culturi, civilizații), 1969, 398 p. il. + 19 pl. + h.

Papacostea V., 1929: Î = Victor PAPACOSTEA: „Însemnările lui Ioan Șomu Tomescu cu privire la arhimandritul Averchie”. *Revista Aromânească*, I, București, 1929, nr. 1, p. 38-55.

Papacostea V., 1983: C = Victor PAPACOSTEA: *Civilizație românească și civilizație balcanică: studii istorice*. Ed. îngrijită și note de Cornelia

Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca. București: Edit. Eminescu (Biblioteca de *filozofie a culturii românești), 1983, 528 p.

Papacostea-Goga G., 1927: Î = Gușu PAPACOSTEA-GOGA: *În zilele redeșteptării macedoromâne. Memorii, acte și corespondență*, București: Tip. Ion C. Văcărescu (Casa Școalelor), 1927, IV + 144 p.

Papahagi P., 1902: M = Pericle N. PAPAHAĞI: „Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic”. Partea II-a, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare*, s. II, t. XXV, p. 136-269 și extras: București: Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1902, 135 p.

Papahagi T., 1963/1974: D = Tache PAPAHAĞI: *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. = Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*. [1963]. Ed. a doua augmentată = Deuxième édition augmentée. [Cu] 64 fotografii originale, 1 schiță, notă (cărvănăritul) și 1 hartă, epilog. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1974, 1439 p. il. + 1 h.

Papahagi T., 1981: G = Tache PAPAHAĞI: *Grai, foklor, etnografie*. Ed. și prefață de Valeriu Rusu. București: Edit. Minerva, 1981, XIV + 738 p. + 22 pl.

Paraschiv C., 1986: I = Constantin PARASCHIV: „Incidentul de la Ianina (1905): un episod al relațiilor româno-turce”, *Revista de istorie*, t. 39, București, 1986, nr. 10, p. 947-961.

Pavel V., 1994: G = Vasile PAVEL, Cercetător principal la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a *Moldovei [= Basarabiei]: „Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română”, *Academica*, a. V, București, 1994, nr. 2 (50) (dec.), p. 8, 14.

Pencovici A., 1885: D = Alexandru PENCOVICI: *Despre românii din Macedonia și Muntele Atos. Impresiuni de călătorie*, București: Tip. Alexandru A. Grecescu, 1885, 65 p.

Piru E., 1968: G = Elena PIRU: „Gr<igore> H<aralamb> Granda”, *Istoria literaturii române*, II: *De la Școala Ardeleană la Junimea*. Comitetul de redacție al volumului: Al<exandru> DIMA (membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, redactor responsabil), prof. univ. I.C. CHIȚIMIA, conf. univ. Paul CORNEA, conf. univ. Eugen TODORAN (redactori responsabili adjuncți). București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România (Academia Republicii Socialiste România), 1968, 840 p. il., p. 768-771.

Platon G., 1985: I = Gheorghe PLATON: *Istoria modernă a României*, București: Edit. Didactică și Pedagogică, 1985, 556 p.

Pușcariu S., 1940/1976: L = Sextil PUȘCARIU: *Limba română. I: Privire generală* [1940]. Prefață de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan, București: Minerva, 1976, XXVIII + 540 p.

Rădulescu A., 1979: I = Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu: *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare: Dobrogea*. București: Edit. științifică și enciclopedică, 1979, 440 p. + 96 pl.

RIU, 1986 = *Reflectarea istoriei universale în istoriografia românească. Bibliografie selectivă*, Coordonator științific: Prof. univ. dr. Ștefan ȘTEFĂNESCU. Colectiv de redacție: Dorina FĂGET (redactor responsabil), Adina DRAICA, Silvia MĂRUȚĂ, Eugen DENIZE, M.E. RĂDULESCU-ZONER. Traducători: Sanda CRIȘAN, Andrei NICULESCU, Gh. NEACȘU. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România & Biblioteca Centrală Universitară București & Institutul de Istorie „N. Iorga” București), 1986, 240 p.

Rosetti A., 1968: I = Al<exandru> ROSETTI: *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, 843 p.

RSA, 1989 = *Răscoala și Statul Asăneștilor*: Culegere de studii. Coord. Eugen STĂNESCU. București: Edit. științifică și enciclopedică (Academia de Științe Sociale și Politice: Institutul de Studii Sud-Est Europene), 1989, 181 p.

Saramandu N., 1984: A = Nicolae SARAMANDU: „Aromâna”, *TDR*, 1984, p. 423-476.

Slave E., 1972: R = Elena SLAVE: „Ramificațiile teritoriale [ale limbii]”, *Introducere în lingvistică*. Elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al<exandru> GRAUR. Ed. III-a revizuită și adăugită, București, 1972, [384 p.], p. 283-286.

Șeișanu R., 1930: T = Romulus ȘEIȘANU: *Take Ionescu. Omul. Ideile și faptele sale. Viața sa intimă și publică. Oratorul. Ziaristul. Avocatul. Diplomatul. Opera sa pentru România Mare*, București: Edit. ziarului „Universul”, 1930, 362 p.

Ștefănescu Ș., 1971: R = Ștefan ȘTEFĂNESCU: „Răscoala Asăneștilor și crearea imperiului «Vlaho-bulgar»”, *DID*, 1971, p. 339-346.

Tagliavini C., 1977: O = Carlo TAGLIAVINI: *Originile limbilor neolatine. Introducere în lingvistica romanică*, [ed. VI-a, 1972]. Versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu. Traducere: Anca Giurescu, Mihaela Cîrstea-Romașcanu. București: Edit. științifică și enciclopedică, 1977, XLII + 594 p. il. + 24 pl.

TDR, 1984 = *Tratat de dialectologie românească*, [coordonator: Dr. Valeriu RUSU], Craiova: Scrisul Românesc (Consiliul Culturii și Educației Socialiste: Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice), 1984, 971 p.

TLG, 1971 = *Tratat de lingvistică generală*. [Redactori responsabili: acad. Al. GRAUR, S<orin> STATI, Lucia WALD]. București: Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 559 p. + erată.

Todoran R., 1984: C = Romulus TODORAN: *Contribuții de dialectologie română*, București: Edit. științifică și enciclopedică, 1984, 251 p. il.

Traikov V., 1978/1986: C = Veselin TRAIKOV: *Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878* [1978]. Traducere: prof. univ. dr. Constantin VELICHI, București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, 448 p.

Țepelea G., 1994: R = Gabriel ȚEPELEA, Membru de Onoare al Academiei Române: „Rațiunile politice ale unei «teorii lingvistice»”, *Academica*, a. V, București, 1994, nr. 1 (49) (nov.), p. 6.

Țovaru S., 1934: P = Simion ȚOVARU, docent universitar: *Problema școalei românești în Balcani*, București: Tip. Cultura, 1934, 119 p.

Țugui P., 1977: G = Pavel ȚUGUI: *Grigore H<aralamb> Grindea (Omul și opera)*. Craiova: Scrisul românesc, 1977, 284 p. + 16 pl.

UVP, 1985 = *Un veac de poezie aromână*. Introducere și prezentările autorilor: Hristu CÂNDROVEANU. Ed. și note: Kira IORGOVEANU. București: [Edit.] Cartea Românească, 1985, 497 p.

SERIOZITATEA ȘI ... NESERIOZITATEA PRESEI DOBROGENE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Dr. Mădălina LASCA

Studiul de față își propune să aducă în atenție ... seriozitatea și neseriozitatea presei dobrogene la începutul secolului XX. De fapt este vorba despre funcția de divertisment a publicațiilor care sunt serioase datorită eforturilor redactorilor și colaboratorilor acestora de a le tipări și neserioase pentru că subiectele alese (din realitate de altfel) sunt abordate cu umor, ironie, persiflare și sarcasm.

Pentru a înțelege apariția acestui tip de presă se impune o scurtă prezentare generală a modului în care era perceput divertismentul în societate. Astfel, la începutul secolului al XVII-lea, acesta era asociat cu ospitalitatea arătată musafirilor. De abia în anul 1650 termenul „divertisment” a dobândit sensul suplimentar de aspect interesant sau amuzant, urmând ca la începutul secolului al XVIII-lea să fie definit drept „recreere” sau „distracție”. Cu timpul, diversele reprezentații, cum ar fi piesele de teatru, spectacolele de circ și cursele de cai au putut fi descrise drept „divertismente”.¹

Treptat literatura de divertisment² a ieșit din cadrul său moralizator și a devenit unul dintre elementele de comercializare a timpului liber. În secolul al XIX-lea se produc modificări în domeniul divertismentului datorită dezvoltării industriale, care a impus existența unui număr mai mare de ocazii de relaxare, activă sau pasivă, sub forma recreerii. Nevoia de divertisment devine din ce în ce mai pregnantă, răspunzând nu numai dorinței de relaxare și refacere, după oboseala unei zile de activitate. Din altă perspectivă, ea satisface și nevoia omului de a scăpa de sub presiunea cotidianului, de a evada și de a găsi refugiu într-o lume imaginară.³

Ca alternativă a modului de petrecere a timpului liber apare și presa de divertisment. Înainte de începutul secolului al XIX-lea, divertismentul (sau distracția) figurase în multe ziare la fel de proeminent ca și informațiile, în

¹ Asa Briggs, Peter Burke, *Mass-media. O istorie socială*, Iași, 2005, p. 67.

² Culegeri de glume se tipăreau încă din secolul al XV-lea.

³ Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, 2007, p. 124.

special în jurnalele publicate duminică: „Sunday Times”, „Bell’s Life in London and Sporting Chronicle” ș.a.⁴ La Londra este lansat de către Alfred Harmsworth, ziarul de jumătate de penny, „Daily Mail”⁵ cu scopul explicit de a distra, nu doar de a infoma. Se poate constata că presa, pe lângă funcția principală – informarea are și o funcție colaterală⁶, și anume cea de relaxare, care cuprinde rubricile de timp liber, jocuri etc.

Studiind presa franceză de divertisment sociologul Roland Cayrol⁷ consideră că aceasta (este vorba despre presa de divertisment în general) cuprinde totalitatea publicațiilor destinate modului de petrecere a timpului liber cum ar fi: presa sportivă, presa de hobby (de la cea de filatelie la cea de pescuit și vânătoare), presa de artă și presa de informare în legătură cu noutățile cinematografice.

Toate aceste publicații răspund nevoii oamenilor de relaxare, de odihnă, de evadare din grijile cotidiene. Astfel, categorii tot mai largi ale populației au început să folosească presa ca principal furnizor de bunuri destinate ocupării timpului liber, ajungând să vândă divertisment la costurile cele mai reduse – în raport cu teatrul, arta ori sportul. În felul acesta, prin accesibilitate, cost și cantitate, presa se impune drept cea mai importantă furnizoare de divertisment în societate. Publicațiile oferă subiecte de lectură pentru timpul liber, constituind produse ale unei prese destinate aproape integral relaxării și amuzamentului.

La noi „presa umoristică își face apariția în 1859, după ce statutul de vasalitate al Principatelor este înlocuit prin Convenția puterilor europene, care garantează țării regim constituțional. Aceasta ține loc de lege fundamentală până în 1864, când domnitorul Cuza o adaptează, prin lovitură de stat, la necesitățile reale ale poporului. (...) Născute din necesități politice, periodicele, în marea lor majoritate săptămânale, despart în subtitluri umorul de satiră, ca pentru a preciza că satira nu poate fi decât politică”.⁸

La început ziarele conțineau pagini și scrieri umoristice sporadice. „Curierul de ambe sexele”⁹ (1837), supliment al primei publicații muntenești

⁴ Asa Briggs, Peter Burke, *op. cit.*, p. 183.

⁵ Se puteau produce 200.000 de ziare pe oră, datorită noilor invenții.

⁶ Cristian Florin Popescu, *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*, București, 2002, p. 147.

⁷ Roland Cayrol, *Les Médias: Presse Ecrite, Radio, Télévision*, Paris, 1991, p. 32.

⁸ Constanța Trifu, *Presa umoristică de altădată*, București, 1974, p.5.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 59-61.

„Albina românească”, apărut la inițiativa lui I. H. Rădulescu dădea primele semnale umoristice. Printre traduceri din literatura franceză, reproduceri din scrieri românești vechi, discuții cu privire la limba română și tipare de rochii, se regăseau în acest supliment și „istorii de răs” ori anecdote, care pot fi considerate drept acte de pionerat în publicistica satirică românească¹⁰. „Dacia literară”¹¹ (1840), satiriza prin fabule regimul lui Sturdza, urmată îndeaproape de publicația „Propășirea”¹² (1844). Publicațiile de divertisment ca: „Țânțarul”¹³, „Spiridușul”¹⁴ și „Nichipercea”¹⁵ (1859), „Păcală”¹⁶ și „Pepelea” (1860)¹⁷, „Ghimpele”¹⁸ (1866-1879), „Claponul”¹⁹ (1877), „Bobărnacul”²⁰ (1878-1879), „Scaiul”²¹ (1882-1883), „Ciulinul” (1883-1885) ș.a²² aveau drept scop amuzarea cititorului, folosindu-se de orice procedeu care putea stârni râsul.²³

În Dobrogea, prima publicație cu caracter satiric a fost în limba greacă și anume „Stravopodis”, (în traducere liberă „Șontorogul”), care a apărut la Sulina între anii 1875-1882. Au urmat apoi în ordinea cronologică a aparițiilor: „Paraponisitul”, Tulcea (1897); „Timbru”, Constanța (1900); „Caraghiosul vesel”, Tulcea (1909-1910); „Expres-Informator”, Constanța (1912-1914); „Curierul Băilor Constanța-Techirghiol”, Constanța (1913); „Răcnetul Constanței”, Constanța (1913); și „Ardeiu”, Tulcea (1914-1916) și altele.

Despre publicațiile de divertisment s-a scris foarte puțin. În general au fost publicate mai multe articole care au ca subiect umorul în general, în diverse reviste cum ar fi „Presa noastră” sau „Limbă și literatură”. Dintre publicațiile care tratează genuri și specii publicistice, incluzând automat teoria specifică a genurilor și a speciilor umoristice, relevantă este cea a profesorului și totodată a ziaristului Ion Gr. Cherciu, intitulată „Genuri și specii publicistice în presa

¹⁰ *Ibidem*, p. 10.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 82.

¹² Ion Gr. Cherciu, *Genuri și specii publicistice în presa românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Focșani, 2000, p. 25.

¹³ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Constantin Antip, *Istoria presei românești*, București, 1979, p.25-27.

¹⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 151-152.

¹⁹ Ion Gr. Cherciu, *op. cit.*, p. 29.

²⁰ *Ibidem*, p. 30.

²¹ *Ibidem*.

²² Constantin Antip, *op.cit.*, p.30.

²³ Ion Gr. Cherciu, *op. cit.*, p. 6.

românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea”, publicată la Focșani în anul 2000.

Presa de divertisment a fost analizată ca parte a presei românești în lucrările semnate de N. Dunăreanu, „Presa românească sibiană (1851-1968)”, apărută la Sibiu în anul 1969 și Constanța Trifu, „Presa umoristică de altădată”, tipărită la București în anul 1974. Ca parte distinctă a presei putem semnală antologia Liviei Grămadă, „Presa satirică românească din Transilvania (1860-1918)”, editată la Cluj Napoca în anul 1974.

Pentru presa dobrogeană există o singură lucrare, cu caracter enciclopedic și anume „Presa dobrogeană. Bibliografie comentată și adnotată”, publicată la Biblioteca Județeană Constanța. Este rezultatul muncii a doi cercetători Dumitru Constantin-Zamfir și Octavian Georgescu care au studiat, inventariat și publicat colecțiile de ziare și reviste dobrogene aflate în fondurile Bibliotecii Academiei Române. La aceasta se mai adaugă și culegerea de documente a profesorului Stoica Lascu, „Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei”, vol I, editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța în anul 1999, care conține articole din diverse publicații dobrogene, ordonate cronologic, reușind și în acest fel să ilustreze istoria acestui ținut din antichitate și până la intrarea țării noastre în Primul Război Mondial. Desigur, nu putem să nu amintim și articole semnate de profesorul Gheorghe Dumitrașcu care analizează diverse aspecte ale societății dobrogene prezente în presă.

Presa de divertisment dobrogeană cuprinde ziare și reviste umoristice (în care am inclus acele publicații care conțin șarade, epigrame, poezii și povestiri umoristice, cum ar fi „Paraponisitul” și „Caraghiosul vesel”); publicații satirice (reprezentate de ziarul „Răcnetul Constanței” și revista „Ardeicul”); presa de hobby²⁴ (care cuprinde ziare și reviste dedicate modalităților de petrecere a timpului liber: „Timbru”, „Revista Societății de Arte, Litere și Sport” și „Revista teatrală a Berăriei Regal”) și presa de sezon (ilustrată de publicațiile „Expres-Informator” și „Curierul Băilor Constanța-Techirghiol”, care ofereau informații despre băi, indemnuri la distracție și publicitate la hoteluri și restaurante).

În continuare vom analiza ipostaze ale umorului doar în publicațiile „Paraponisitul” și „Caraghiosul vesel” datorită identificării a mai multor numere păstrate în fondul Bibliotecii Academiei Române.

²⁴ Considerând că termenul „presa de hobby”, a sociologului francez Roland Cayrol reprezintă cel mai bine totalitatea publicațiilor care sunt dedicate anumitor pasiuni, îl vom folosi în clasificarea publicațiilor de divertisment dobrogene.

„Paraponisitul”, subintitulat „Ziar umoristic. Lovește unde trebuie în termeni umoristici”, format tabloid (A₃) apare la Tulcea, în lunile februarie-martie ale anului 1897. În lucrarea întocmită de către Dumitru Constantin-Zamfir și Octavian Georgescu titlul publicației apare greșit: „Paraponistul”²⁵ în loc de „Paraponisitul”.

Se putea achiziționa contra sumei de 10 bani numărul sau 10 lei abonamentul pe un an de zile. În total au apărut 3 numere. Analiza noastră se rezumă doar la numărul 3 al publicației deoarece este singurul exemplar păstrat de către Biblioteca Academiei Române.

Conform „Dicționarului explicativ al limbii române”, cuvântul paraponisit înseamnă supărat, necăjit, nemulțumit, amărât și provine din limba neogreacă, de la termenul *paraponísome*.²⁶

În paginile ziarului sunt cuprinse articole cu caracter moralizator în care sunt ironizate patima pentru jocurile de noroc, intrigile, fudulia, lăcomia.²⁷ În mare parte, informațiile - de natură diversă - nu lămuresc pe deplin cititorii. Aceștia sunt înștiințați de exemplu că „Ministerul justiției pregătește o mișcare în magistratură. Peste câteva zile această mișcare se va efectua.”²⁸ sau „Alaltăieri s-a deschis la Galați sesiunea plenară a Comisiei Europene a Dunărei.”²⁹ Este singura publicație care anunță și decese: „Anunțăm cu părere de rău încetarea din viață a d-lui Teodosie Tomescu fost magistrat și avocat. Transmitem condoleanțele noastre familiei.”³⁰ De asemenea mai sunt publicate versuri și reclame.

Autorii semnează cu nume fictive cum ar fi: Prim paraponisit, Franciscu, Torel (care semnează versurile), Ghemu și Un Doctor Magic Cazon. Acesta din urmă scrie Un blestem de paraponisit, datorat geloziei din dragoste, adresat femeii iubite, din care redăm doar un fragment, deoarece restul conținutului său este mult prea sinistru: „Te blestem! cu înfocare! cu aceiași înfocare cu care te-am iubit; să ai zile amare, nopți înfricoșate, să umbli noaptea la lună cu mințile turbate, oftând prin miezul nopții cu părul despletit! (...) Să

²⁵ Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană. Bibliografie comentată și adnotată*, Constanța, 1985, p. 239.

²⁶ Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1998, p. 457.

²⁷ Vezi articolul Mărirea Societății Paraponisiților din anexa 1.

²⁸ „Paraponisitul”, anul I, nr. 3, 16 martie 1897, p. 3.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

mori! nebuno! să mori!”³¹ În final, autorul se răzgândește: „Ah! nu! să nu mori! ești femeie și trebuie să suferi ...! Căci eu sărmanul tot te iubesc.”³²

Într-adevăr publicația lovea (desigur, în termeni ironici) atât administrația locală coruptă și funcționarii leneși, cât și viciile societății de atunci. Redacția folosește ironia fină, care uneori este directă, alteori indirectă, pentru a stârni hazul cititorilor săi.

„Caraghiosul vesel”, subintitulat „Revistă humoristico săptămânală”³³ (apare în fiecare duminică) debutează întâi la Brăila, în format de revistă (A₄). Începând cu numărul 16 din 14 decembrie 1909 și până la 10 octombrie 1910 apare la Tulcea.³⁴ Din paginile revistei suntem informați că exista și o ediție a „Caraghiosului vesel” de București. În perioada în care director al publicației a fost Stricăcerneală³⁵ au apărut 27 de numere. Publicația stârnește hazul cititorilor săi datorită titlului (sunt alăturate în mod comic cele două cuvinte „caraghios” și „vesel”), a numelui directorului (Stricăcerneală) și a colaboratorilor săi (Jenică Crampon-Cataif, Garibaldi, Costică Dinpoet, Sily Somnabulu, Cetățeanu turmentat, Tabacu-Cronos, Ștrengarul Gălățean, Jimblă Carebeabenzină, Ică Bulevard, Sandu Delacuget, Jean Cocoșelul etc) și nu în ultimul rând a modului extrem de original și rimat prin care cititorii erau înștiințați de preț: „Caraghiosul pentru golani se vinde cu 10 bani, iar pentru nobileme prețul lui e 10 centime”. Abonamentul pentru șase luni costa 2 lei și pentru un an 4 lei.

Nu există rubrici permanente, remarcăm însă faptul că în unele numere apare deseori rubrica Migdale ... amare sau Întepături care conține numai epigrame.

Apariția revistei la Tulcea este explicată de către directorul Stricăcerneală în articolul intitulat Hoș bulduc ciugiuciar!³⁶ astfel: „din diferite împrejurări pe care cititorii le cunosc, am fost nevoit să-mi transportez domiciliul aici, și să trec Dunărea - nu înnot - cu vaporul Domnul Tudor și să mă stabilesc în Tulcea.”³⁷ Timp de două luni „Caraghiosul” a fost în agonie, iar acum „scoțându-și capul în public, nu putea face altfel decât a spune tuturor: hoș bulduc ciugiuciar. Acestea sunt primele cuvinte pe care le adresăm stimaților

³¹ *Ibidem*, p. 4.

³² *Ibidem*.

³³ Vezi anexa 2.

³⁴ Numerele 16-27 au apărut la Tulcea.

³⁵ Stricăcerneală este probabil pseudonimul lui G.P. Benim.

³⁶ Expresie de salut în limba turcă; în traducere înseamnă „bine v-am găsit băieți!”

³⁷ „Caraghiosul vesel”, anul I, nr. 16, 25 iulie 1910, p. 1.

noștri cititori.”³⁸ În continuare este prezentat scopul revistei în aceeași manieră plină de umor: „Caraghiosul cu începere de azi scoate iar capul la iveală, și să-l păzească sfântul Pafnutie³⁹ pă-l de i-o cădea în labă. Caraghiosul va fi strajă neadormită a mahalalelor, ca și în trecut, va fi apărătorul moșicilor, și va da cu bâta în capul oricărui franțuzit sau nemțit, care va îndrăzni să persecute cu nedreptatea pe vreun moșic de teapa lui.”⁴⁰ Stricăcerneală își încheie articolul exprimându-și speranța că „va deveni un mare pașă – un mare caraghios-perdesi, vorba lui Sapungiu – dar nu ca pașa ăl șchiop din Măcin, ci ceva mai harașo, mai mișto!”⁴¹ Dar până atunci îi îndeamnă pe cititori să-l milostivească „în fiecare Duminică cu câte un ban de București.”⁴²

Despre destinul revistei aflăm și în numerele următoare. Astfel, în articolul Pe neașteptate ..., din numărul 17 al revistei, colaboratoarea Doina Galațiului informa cititorii că se depun eforturi de readuce „în stare normală pe nemuritorul Caraghios, astfel că tragem cu pana până ce ne ese ochii, adesea zorii ne lasă făptuind poezile și noaptea ne prinde cu sudori reci pe frunte luptând numai și numai ca societatea caraghioșilor noștri cu sediul la Tulcea să nu fie întrecută de rivala societate din București.”⁴³ Decesul „Caraghiosului”, ediția de Brăila este prezentat cu mult umor de către fostul secretar de redacție Gucnay-Brăila. În articolul Cum a murit ... (amintiri), sunt descrise ultimele două zile (respectiv 8 și 9 aprilie 1910) petrecute de acesta în redacția revistei din Brăila. Iată cum s-au petrecut faptele: vineri, 8 aprilie, „după ce am isprăvit drăcia de Poștă⁴⁴ luai îndată manuscrisele și dădui o fugă până la tipografie, le lăsaî acolo ca să se culeagă pentru no. 16 care trebuia să apară a doua zi. Sâmbătă, 9 aprilie (...) ajungând la redacție, la poartă zării o căruță încărcată cu bagaje, între altele era și masa redacțională pe care o recunoscui. Nu știam ce să cred. În sine gândeam că n-o fi plătit Don Director chiria și l-a dat afară proprietăreasa, sau i le-o fi sechestrat d. Ciopală, căruia nu i-a plătit datoriile. Când să intru pe poartă mă lovesc nas în nas cu Don Director! – Al cui e bagajul ăsta? – Al meu. – Unde pleci? – La Tulcea! – Ce faci acolo? – Mă fac pașă!!... – Cum? și Caraghiosul??! – Caraghiosul a murit! – Cara... murit! mai

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Este vorba despre Sfântul Mucenic Pafnutie Egipteanul, pomenit în calendarul creștin ortodox în ziua de 25 septembrie.

⁴⁰ „Caraghiosul vesel”, anul I, nr. 16, 25 iulie 1910, p. 1.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, anul I, nr. 17, 1 august 1910.

⁴⁴ Este vorba de dialogul telefonic cu corespondenții revistei.

mult n-am putut zice căci și am căzut jos. (...) Și așa vedeți iubiți cititori, așa a murit Caraghiosul. Cum a înviat nu știu, să vă spue dom Director.”⁴⁵ Nu putem înțelege exact cauza dispariției „Caraghiosului” de Brăila, însă dialogul purtat între cei doi protagoniști, redactat în stil pur caragialesc, reprezintă o sursă de umor de cea mai bună calitate pentru cititorii de atunci și pentru cei de astăzi, fiind accentuat și de limbajul vremii⁴⁶, care imprimă o notă veselă articolului, chiar dacă subiectul său este foarte serios. „Don Director”, a răspuns invitației secretarului său de redacție, explicând prompt în primele numere (după cum s-a văzut deja) „cum a înviat” „Caraghiosul” ... la Tulcea.

În paginile revistei au fost publicate șarade, epigrame, poezii, sonete și schițe umoristice. Iată de exemplu cum se derula, în termeni umoristici, desigur, săptămâna unuia dintre colaboratorii revistei: „Luni întârziind la serviciu/Am rămas prin cafenele/Vreți să știți ce fac acolo?/ - Scutur punga de lovele./Marți am tras o chelfăneală/La doi licieni (lichele)/Pentru ce?... vă spun îndată/Făcea pont gagigei mele./Mercuri am scris o scrisoare/Unui văr ce-l am în Iași/Poate vreți să știți ce-i dânsu?/Să vă spun: e mardeiași⁴⁷/Joi am stat mai mult acasă/Și-am mâncat puțin mai bine/Ce-am mâncat, vreți să știți poate?/Cinci măslina și cinci pâine./Vineri nu am pus în gură/Nici o țigară d-un ban/Cauza?... că portofelu/Era chiar un băragan./Sâmbătă m-am pus pe lucru/Conrispondența mi-am făcut/Căci mi-era cu Caraghiosul/Să nu capăt vr-un bucluc./Duminică dimineața/Am dat fuga ca nebunu/Ca să cumpăr Caraghiosul/Vă salută ... Somnambulu.”⁴⁸

Din seria epigramelor publicate în revistă vom reproduce pe cea dedicată ginerilor, semnată de Cetur: „Când soacra nu te lasă în pace/Când a ei gură nu mai tace,/ Când toată ziua te înjură/Zicând că ești o ... secătură./Tu nu te supăra băete,/C-atunci e vai, de a tale plete/Ci spune-i, spune-i cu frumosul/C-o abonezi la Caraghiosul.”⁴⁹ Cesar însă dedică epigrama sa, Domnișoarei L ..., de mare actualitate și astăzi (sic!): „Ce tot umbli decoltată/Și cu pieptul desvelit ...?/Crezi că eu în lume caut/Carne macră de iubit?/ Nu, nu,

⁴⁵ „Caraghiosul vesel”, anul I, nr. 18, 8 august 1910, p. 1.

⁴⁶ Am respectat întocmai limbajul vremii în citatele folosite pentru a da mai multă savoare textului.

⁴⁷ Conform *Dicționarului explicativ al limbii române* forma corectă este *mardeiaș* și înseamnă bătăuș, ciomăgar.

⁴⁸ „Caraghiosul vesel”, anul I, nr. 16, 25 iulie 1910, p. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, anul I, nr. 18, 8 august 1910, p. 1.

nu! te-nșeli amarnic/Pace bună să-mi dai mie/De-ași căta eu carne macră/N-aș găsi la măcelărie?”⁵⁰

Grupate sub titlul Din hazul altora sunt publicate și câteva glume: „Nea Dumitrache, întorcându-se de la vânătoare foarte vesel, intră în casă fredonând: Cine-n București a stat, are pușcă de vânat. – Dar ce-ai împușcat Dumitrache dragă – întreabă coana Raluca, sărind de la gherghet. – Ce era să împușc? ... Timpul, dragă!”⁵¹ sau „ – Tată, la Dorohoi este multă cânepă? – Ce te interesează? – Vezi, fiindcă d-l profesor ni-o spus că cei din Dorohoi, trage lumea pe sfoară.”⁵²

Reclamă se făcea numai revistei în diverse moduri: cu ajutorul epigramelor (amintim pe aceea dedicată ginerilor, la finalul căreia „Caraghiosul” era recomandat soacrelor), sub forma unei invitații „toată suflarea bi-pedă din Roșiori de Vede este invitată să cumpere numărul următor al publicației Caraghiosul” sau sub forma unui dialog între un El și o Ea, conversație pe care o reproducem integral: „ – Ei, ce faci Mișo, mi-o dai? – Da!... dar să nu mă spui la soră-mea. – Hm!... Parcă ea nu mi-a dat-o!? de câte ori!... – Ce spui? ți-a dat-o! A! prefăcuta și face pe sfânta..., întocmai ca coana Zed care-și înșală bărbatul cu un inginer! Dacă e așa, ți-o dau și eu, iat-o, ți-o predau – și scoate cu repeziciune din sân revista Caraghiosul! Și el a luat-o cu bucurie, fiindcă pentru prima oară i-a dat-o ... o fată mare.”⁵³

De asemenea în paginile publicației întâlnim și semnalări ale apariției unor numere de revistă. De exemplu „a apărut nr. 3 din drăguța revistă umoristică Ciupacul” sau „în curând va fi pus sub presă Almanach-ul revistei Caraghiosul, care va avea coperta în șase culori, peste 200 pagini de text și va conține pe lângă o materie foarte variată și caraghioasă - datorită penelor celor mai de seamă colaboratori ai revistei - și portretele tuturor colaboratorilor distinși etc. Direcțiunea Almanach-ului caută în toată țara aquisiteori pentru reclame, se oferă un frumos rabat. Doritorii se pot adresa direcției, de unde vor primi toate instrucțiunile necesare.”⁵⁴ Dintre anunțurile publicate îl reținem pe următorul: „Grăbiți-vă cu mutrele pentru Almanach, care se primesc numai până la 10 octombrie.”⁵⁵

⁵⁰ *Ibidem*, p. 2.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 4

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p.3.

Se poate constata că revista este într-adevăr ceea ce se intitulează, adică o publicație „humoristică”, oferind cititorilor săi, în mod regulat, în fiecare duminică o lectură plăcută și amuzantă. Atât directorul, cât și colaboratorii săi au un simț al umorului dezvoltat, surprinzând în scrierile lor viciile societății pe care le critică cu „zâmbetul pe buze”.

Demersul nostru reprezintă o încercare de a prezenta un segment al gazetăriei dobrogene, mai exact acela al jurnalisticii umoristico-satirice. Toate publicațiile prezentate mai sus și-au îndeplinit cu succes funcția de divertisment, care nu s-a manifestat niciodată singură ci împreună cu cea informativă. Astfel, divertismentul a fost completat de informație și invers. Nu putem vorbi, cel puțin pentru această perioadă a anilor 1878-1914, despre ziare și reviste care au publicat 100% divertisment. Despre realizarea acestui procent se poate vorbi mult mai târziu.⁵⁶

Într-o societate, mai ales cum era cea dobrogeană la acea vreme, frământată de probleme administrative, economice, politice și sociale, presa de divertisment a avut un cadru propice de dezvoltare, având în acestea surse de inspirație. Cu ajutorul umorului au fost demascate, uneori cu o virulență nimicitoare, jосnicia, fățarnicia partidelor politice aflate în vârtejul „rotativei guvernamentale”, au fost persiflați moftangii din politică, administrație și justiție. Umorul a fost arma cu care gazetarii au luptat împotriva prostiei, lăcomiei, absurdului, trândaviei, minciunii etc., uneori raportând și succese (vezi cazul revistei „Ardeul”). Suntem astfel, în asentimentul criticului literar Constanța Trifu atunci când afirma că „presa de umor și-a luat în serios rolul de biciuire a moravurilor, de însănătoșire a vieții publice prin arma râsului. Și chiar dacă nu râdem întotdeauna, chiar dacă patima înăbușă de multe ori spiritul sau spiritul nu se poate ridica la înălțimea subiectului, paginile acestor gazete uitate, prăfuite și, până la urmă desconsiderate, au darul de a reînvia oameni în desfășurarea vieții publice, oameni surprinși în urcușul sau coborâșul lor moral, cu păcate care rămân sau cu pete atribuite, cu fapte mari sau cu fapte mici, cu erori ce trebuie înțelese sau cu intenții ce nu se cuvin iertate.”⁵⁷ Aceste publicații au contribuit, în genere la consolidarea spiritului umoristico-satiric și critic al presei, aceasta, asumându-și totodată rolul de a informa și a educa publicul cititor.

⁵⁶ Marian Petcu, *Tipologia presei românești*, Iași, 2000, p. 243.

⁵⁷ Constanța Trifu, *op. cit.*, p. 67.

Jurnalistul și scriitorul Sorin Preda consideră că „e foarte dificil să scrii umor. Să fii amuzant în scris e un talent de la Dumnezeu, iar El nu a făcut acest dar multora dintre noi. Să scrii cu umor e ca și cântatul după ureche. Dacă poți să o faci, nu ai nevoie să fii învățat. Dacă nu poți, nici o învățătură nu te poate ajuta. Iar umorul fals, ca și cântatul, este greu de suportat.”⁵⁸

În cazul gazetarilor dobrogeni putem spune că Dumnezeu le-a dăruit talent, dovadă în acest sens fiind publicațiile lor care sunt de actualitate și astăzi. De asemenea, titlurile gazetelor reprezintă o altă mărturie a talentului lor. Titlul prefățează, deschide, anticipează, invită la lectură și concentrează un conținut. Titlul unui text ziaristic umoristic trebuie să fie evident plin de umor. Pe lângă calitățile lui generale trebuie să fie incisiv, zeflemist, combativ și perfect adaptat calităților umoristice ale textului și intențiilor exprimate de autor. Aceste reguli sunt pe deplin respectate astfel că și acum ele ne surprind și ne amuză. Completate în final și de conținut putem afirma cu certitudine că umorul de atunci nu era nici fals, nici forțat.

Citindu-le constatăm că în timp nu și-au pierdut umorul, multe dintre persoanele și situațiile ironizate, satirizate sau caricaturizate își găsesc corespondente în societatea de acum. Mai mult decât atât, astăzi, au o savoare aparte și datorită limbii utilizate, care este presărată cu diverse arhaisme, regionalisme, turcisme ș.a. Din această cauză în articolele pe care le-am citat ca exemple am păstrat intactă grafia din acea perioadă.

Comparativ cu presa de acum nu putem spune decât că numărul publicațiilor de divertisment este cu mult mai mare decât în trecut, însă calitativ sunt mult mai slabe. Dacă în trecut avem un adevarat maestru în divertisment, în persoana directorului Stricăcerneală acum nu avem pe nimeni. Dacă în trecut avem epigrame și satire acum avem câteva glume și multe integrale. Dacă în trecut presa de divertisment era luată în serios acum ea este tratată neriesos. Lăsând la o parte acest umor negru și revenind la cel din veacul trecut observăm că el are două trăsături fundamentale și anume: solidaritatea care înseamnă a râde cu... și am râs cu gazetarii vremii de atunci și excluderea care semnifică a râde de... și am râs, de multe ori cu poftă, de personajele lor.

⁵⁸ Sorin Preda, *Jurnalismul cultural și de opinie*, Iași, 2006, p. 95.

RĂZBOAIELE BALCANICE ÎN CARICATURILE DIN ZIARUL „VESELIA”

Dr. Delia BĂLĂICAN

Motto:

*Dinspre Balcani se ridicau nouri negri. O învăluire scurtă de vânt a trecut pe deasupra caselor, în goană. Ca să mă pot bucura în voie de spectacolul furtunii care s-apropia, am stins lumina și m-am așezat pe marginea ferestrei, cu picioarele în afară, deasupra abisului. (George Topîrceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia; Pirin-Planina: episoade tragice și comice din captivitate: Memorii de război*, Editura Humanitas, București, 2014, p. 200.)*

Criza orientală din perioada 1875-1878, încheiată prin Congresul de Pace de la Berlin (1878) avea să instituie noile realități politice din Balcani, redefinite în urma celor două Războaie Balcanice (1912-1913). Procesul a prefigurat izbucnirea Primului Război Mondial (1914-1918), când alianțele s-au reconstruit, cele trei mari imperii din sud-estul Europei s-au prăbușit, iar granițele s-au schimbat¹.

În preajma războaielor balcanice, România este statul cel mai important din spațiul sud-est-european, atât ca suprafață, cât și ca populație.

Înconjurată de Imperiul Otoman, erodat de cele două mari puteri rivale, Austro-Ungaria și Rusia și de micile state în căutarea propriului ideal național, România adoptă calea neutralității.

Modificările teritoriale în regiune nu sunt agreate la București. Succesele militare ale aliaților balcanici (Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru) împotriva otomanilor din toamna anului 1912 provoacă neliniște la București. Guvernării române percepe creșterea teritorială a Bulgariei drept o amenințare directă la adresa Dobrogei².

¹ Gheoghe Zbucnea, *Romanitatea sud-dunăreană*, Prefața și îngrijirea ediției Daniel Cain, Corint Books, 2014, p. 301.

² Dăiel Cain, Prefață la George Topîrceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia; Pirin-Planina: episoade tragice și comice din captivitate: Memorii de război*, Editura Humanitas, București, 2014, p.6.

În perioada Războaielor Balcanice (1912-1913), poziția României față de situația de la sud de Dunăre, unde trăia o importantă comunitate de aromâni, a devenit tot mai importantă, prin creșterea rolului decizional în calitatea sa de cel mai mare stat din zonă. Peninsula Balcanică a rămas însă în continuare spațiul de confruntare al influențelor Marilor Puteri - Imperiul Otoman, Imperiul Țarist și Imperiul Austro-Ungar³. Fig. 1 (Imagine: „Veselia”, Anul XX, Nr. 44, București, 4 noiembrie 1911, Războiul și gazetele, pp. 1-2; Sursa: Biblioteca Academiei Române).

Presa românească, asemenea presei internaționale, a surprins aceste frământări politice, ideologice, religioase și etnice desfășurate dincolo de Dunăre⁴.

Ziarul „Veselia”, prin caricaturile color, cu valoare de editorial, expuse în prima sa pagină, a reușit să disece evenimentele, să deruleze momentele cheie ale Războaielor Balcanice, să le dezvăluie elementele definiției și apoi să le prezinte satiric, cu tușe îngroșate pentru a sancționa erorile, slăbiciunile, moravurile și a atrage atenția asupra consecințelor. După modelul practicat în epocă, cu precădere cel francez⁵, caricaturile erau însoțite în pagina a doua de explicații, de această dată versificate, în căutarea abstractului adevăr, ca oricare dintre genurile jurnalistice. Era încă perioada de aur a caricaturii, căci fotografia nu se generalizase, iar cronicile rezultate din aceste metafore în imagini aveau un impact garantat asupra publicului, folosindu-se de umor ca armă politică și socială⁶.

³Vezi: V. Moisuc, *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*, București, 1991.

⁴Delia Bălăican, „Dincolo de Dunăre” - de la clișeu jurnalistice la sintagmă politică și realitate istorică. Studiu de caz: caricaturile din ziarul „Veselia” în preajma Războaielor Balcanice, în *Dunărea și Marea Neagră în spațiul euro-asiatic. Istorie, relații politice și diplomatie, III, Lucrările celei de-a XIX-a ediții a Conferinței Naționale de Comunicări Științifice a Muzeului Marinei Române*, Coordonator: Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2015, p. 124-138.

⁵Un exemplu edificator este „Le Petit Journal, Supplément Illustré”.

⁶Celebru în epocă este cazul talentatului jurnalist Georges Scott care a făcut carieră internațională practicând caricatura, pe lângă pictură și fotografie, fiind reporter de război în cel de-al Doilea Război Balcanic și în Primul Război Mondial, lucrând ca ilustrator pentru ziarul francez „l'Illustration”,

vezi: <http://www.caricaturesetcaricature.com/article-georges-scott-reporter-de-guerre-et-illustrateur-par-frederic-guelton-116181069.html>; Colonel(er) Frédéric Guelton, „Georges Scott et la fabrication de l'information. Un illustrateur français avec l'armée grecque en 1913” în Catherine Horel (dir.), *Les guerres balkaniques (1912-1913), Conflicts, enjeux, mémoires*, P.I.E. Peter Lang, Bruxelles, 2014, pp. 265-277.

Ziarul umoristic „Veselia” a apărut la București, cu o frecvență săptămânală, între anii 1891-1916 (I-XXIV) și 1918-1947 (XXV-LIII), la tipografia „Universul”, avându-l ca redactor-șef pe umoristul C. Cosco⁷.

Caricaturile ziarului „Veselia” interpretează inspirat actualitatea de peste Dunăre, reușind să surprindă caracteristicile noilor realități istorice.

Soluțiile diplomatice după Criza Orientală dintre anii 1875-1878 s-au aflat în contradicție cu aspirațiile naționale ale micilor state balcanice, care doreau independența națională, în dauna Imperiului Otoman, ceea ce ducea la sporirea rivalității ruso-austriece în zonă, prin gravitarea noilor state în jurul politicii uneia sau alteia dintre cele două puteri⁸.

Congresul de la Berlin a recunoscut independența Greciei (care își va mări teritoriul pe seama otomanilor, trei ani mai târziu), Serbiei, Muntenegrului și României. Statul nord-dunărean primea înapoi teritoriul românesc dintre Dunăre și Marea Neagră, fiind însă obligat să cedeze Rusiei cele trei județe din sudul Basarabiei.

Provincia Bosnia-Herțegovina a ieșit de sub autoritatea sultanului, intrând sub dominația Habsburgilor.

Statul bulgar a reapărut, după aproape 5 veacuri, formal sub suzeranitatea sultanului, dar cu un foarte mare grad de autonomie. În 1885, Bulgaria s-a unit cu provincia Rumelia Orientală locuită de bulgarii aflați pe versantele sudice ale munților Balcani, desăvârșindu-se astfel, în linii generale, unirea statului bulgar, care și-a proclamat apoi independența în 1908.

Au eșuat atunci tentativele albanezilor, în cadrul așa-numitei Ligi de la Prizen, de a-și crea o autonomie sau chiar o independență statală⁹. *Fig. 2 (Imagine: „Le Petit Journal, Supplément Illustré”, 18 oct. 1908, nr. 935, Le reveil de la question d’Orient; Sursa: Bibliothèque nationale de France, <http://gallica.bnf.fr>)*

⁷http://aleph500.biblacad.ro:8991/F/8PE39J2Q2BYFIBXVVRBM9XXNAE7RHX2IC48X52TSB1PP33S9XP-01099?func=full-set-set&set_number=011310&set_entry=000006&format=999; Din aceeași categorie de publicații face parte și mai cunoscuta Revistă umoristică „Furnica” apărută la București în perioada 1904-1916 (I-XII), 1918-1930 (XIII-XXV), http://aleph500.biblacad.ro:8991/F/6KFxi76CTH81HTSNXTV38NIMSH4PY1J8IHLKBKPDURXSUBV7R6-02836?func=full-set-set&set_number=011419&set_entry=000003&format=999

⁸ Daniel Cain, *Un trimis al Majestății Sale: Nicolae Mișu*, Editura Anima, București, 2007, p.42.

⁹ Gheoghe Zbucnea, *op.cit.*, p. 301.

România nu avea „veleități teritoriale în Balcani”. Era declarația oficială a însărcinatului român cu afaceri externe la Sofia, Langa Rășcanu¹⁰. Regatul de la nord de Dunăre dorea menținerea păcii și a statu-quo-ului. Bunele relații româno-turce au constituit și subiectul unor speculații în țările vecine și au atras atenția Marilor Puteri. Astfel, vizitele la Sinaia, ale Marelui Vizir Haki Pașa în anul 1910 sau a principelui moștenitor Iusuf Izedin la 14-15 august 1911, au fost prezentate în capitalele balcanice ca momente ale semnării unor tratate de alianță. România a dezmințit zvonurile, însă presa a continuat să speculeze momentele¹¹. Nici presa românească nu a făcut excepție de la acest mod de tratare a subiectului. Caricatura din „Veselia” este un cadru reprezentativ în acest sens, care ilustrează neliniștea și curiozitatea de dincolo de Dunăre provocate de amicalele discuții la o cafea aburindă dintre reprezentanții românilor și turcilor. *Fig. 3 (Imagine: Anul XIX, Nr. 42, București, 22 octombrie 1910, pp. 1,2, Convenția turco-română; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

O chestiune nerezolvată dincolo de Dunăre era cea a Macedoniei, regiune cu un amestec de popoare, revendicată deopotrivă de Bulgaria, Grecia și Serbia. Situația inducea trasarea de noi granițe și un nou sistem de forțe în regiune. Pentru România rezolvarea problemei era delicată, deoarece în Macedonia trăiesc aromâni, iar ideea modificării statu-quo-ului în Balcani era respinsă, în condițiile vecinătății cu trei state slave¹².

Această complicată stare de fapt este consemnată în modul său specific, prin desen și versuri, în mai multe rânduri de ziarul „Veselia”. *Fig 4 (Imagine: Anul XX, Nr. 15, București, 15 aprilie 1911, p. 1, Împăcarea României cu Grecia; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

De exemplu, în numărul din 15 aprilie 1911 în editorialul intitulat *Împăcarea României cu Grecia*, situația este reprezentată prin întâlnirea a doi bărbați, pe post de chelneri, îmbrăcați în costume tradiționale, care duc fiecare câte o tavă plină, pe care este inscripționată precizarea *plocon*, materializat în fructe și ouă roșii, plus băutura specifică fiecăruia - *țuică*, respectiv *mastica de hios*. Tava cu țuică este ținută deasupra, de către român. Cei doi ciocnesc ouăle roșii, obicei pascal ortodox. Momentul de sărbătoare este marcat și de o parte și de cealaltă, sticlele fiind împodobite cu panglici reprezentând steagul românesc, respectiv grecesc. Cele două personaje sunt înfățișate sub o coloană încadrată

¹⁰*Ibidem.*, p.327.

¹¹*Ibidem.*

¹²*Ibidem.*, p. 297.

sus, de o parte și de alta, de ramuri de măslin. Culorile sunt vii, luminoase: albastru, verde, galben și roșu. Contururile sunt firești. Autorul evidențiază elementele care apropie cele două popoare: religia comună (creștinism ortodox), obiceiuri comune (ciocnitul ouălor), mentalități comune (ploconul). Explicația versificată vine să completeze tabloul:

*...Și-acum suntem în săptămâna
Cea luminată; vrem lumină!
Și pace vrem între popoare,
Că'n pace-i munca mai deplină.*

*Și iacă liniște se face...
Cu «Grețile» ne împăcăm
Și armele de războire
Greci și Români le aruncăm.*

*Întindem mâna și «frațichi»
Ne facem iar cu ouă roșii,
Cu țuiculeană de-a bătrână
Bătrână de la moși-strămoși.*

*Și «Grețile» plocon ne face
Pe tavă, țiri și cu măsline,
Mastică Hio și limonii...
Sunt daruri excelent de fine¹³.*

Imaginea este *un indice și un mijloc de comunicare*¹⁴. Atitudinea împăciuitoare a României și implicarea în rezolvarea problemelor de ordin cultural mai ales a românilor macedoneni este transmisă publicului în mod simbolic, prin mecanismele desenului de presă.

Tușele se îngroașă, trasăturile devin mai ascutite, dinamica generală a imaginii redată prin gesturile personajelor și obiectele plasate dezordonat la picioarele lor sugerează pericolul care încă nu a trecut, atunci când este vorba

¹³ „Veselia”, Anul XX, Nr. 15, București, 15 aprilie 1911, pp. 1-2.

¹⁴ Umberto Eco, *Sémiologie des messages visuals*, în http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/comm_0588-8018_1970_num_15_1_1213?Prescripts_Search_tabs1=standard&

despre relațiile greco-bulgare. Steagurile celor două state, arborate pe clădirile așezate foarte aproape, față în față, redau starea conflictuală. Pancarta cu numele localității *Salonic* se află pe clădirea cu steagul grecesc. Pe caldarâm, șifonat, este și un steag roșu turcesc, cu semiluna. *Fig. 5 (Imagine: „Veselia”, Anul XXI, Nr. 49, București, 7 decembrie 1912, p. 1, Cearta dintre bulgari și greci; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

Astfel este cunoscută *Cearta dintre bulgari și greci* în numărul din 7 decembrie 1912 al ziarului umoristic „Veselia”. Culorile folosite sunt mai grave, contururile sunt evidențiate. Sunt redată două personaje principale și două colective, reprezentanții celor două armate. Cei doi militari superiori au chipuri schimonosite de ceartă, cu gura deschisă larg, cu nasuri ascuțite și lungi, îndreptate aproape ca o armă unul spre celălalt. Gesturile pe care le fac cu mâinile, una îndreptată către propria persoană, cealaltă către cetatea Salonicului, descifrează motivul discordiei. Fiecare își adjudecă apartenența la locul strategic, Salonicul, în dauna Turciei. Explicația se alătură prompt imaginii:

*...În războiul pentru... cruce
Se luptară cu 'nfocare
Și de cruci se 'njură-acuma
Tot așa cu 'nverșunare. (...)*

*«Iaca – tucănă na glavă! -
Zice Dedu cel Ivan
Salonică e al nostru
L-am sădit cu praz d'un an...»*

*« - Mă, țe este tot al vostro?
Noi am poso pe el muna,
Am intrato noi in dinso...»
Zice grecul, « - Esti nebuna? »...¹⁵.*

Îndeplinirea obiectivelor naționale ale popoarelor din sud-estul Europei a fost influențată de relațiile dintre Marile Puteri. Acestea au fost caracterizate prin adâncirea contradicțiilor, expansiune, împărțirea în blocuri politico-militare

¹⁵ „Veselia”, Anul XXI, Nr. 49, București, 7 decembrie 1912, pp. 1-2.

antagoniste și generarea unei curse a înarmărilor ce în final au dus la declanșarea Primului Război Mondial¹⁶.

Bulgaria a devenit principalul element al neînțelegerilor. Acest stat dorea extinderea teritorială de la gurile Dunării până la Marea Egee și până la Marea Adriatică, iar aventurierul monarh Ferdinand (de Saxa Coburg-Gotha) își propusese să se încoroneze ca țar la Constantinopol. În felul acesta Bulgaria avea revendicări în detrimentul tuturor popoarelor și țărilor din jur.

Însușindu-și tradiția politică bizantină, ai cărei urmași legitimi se considerau, adepți ai „Marii Idei” (Megali Idea), grecii doreau un stat care să înglobeze vestul Asiei Mici și întreaga jumătate sudică a Peninsulei Balcanice, Tracia, Macedonia și Albania.

S-au adăugat apoi, mai ales datorită blocării de către Austro-Ungaria a aspirațiilor înspre nord și spre Dalmația și Marea Dalmatică (porțiunea estică a Adriaticei), și pretențiile sârbilor de expansiune înspre sud, pe valea Vardarului, cu ocuparea Salonicului și ieșirea în bazinul egeean.

Albanezii și macedonenii își doreau propriile lor state cât mai întinse.

Astfel de aspirații maximale au fost generatoare de ostilități, de acțiuni propagandistice, de politici școlare și religioase exclusiviste, de ciocniri tot mai violente ale unor cete înarmate, finanțate și dirijate direct din capitalele balcanice. S-au iscat rupturi diplomatice care au frânat sau chiar blocat o vreme lupta de eliberare a popoarelor de dincolo de Dunăre. Totodată au existat și voci lucide care s-au pronunțat pentru echilibru și colaborare balcanică. În cursul anului 1912 s-a realizat Liga Balcanică, în scopul unei acțiuni comune contra Imperiului Otoman¹⁷. *Fig. 6 (Imagine: Carte des Balkans dressée spécialement pour les lecteurs du „Petit Parisien” / A. Redier del.; Laurey grav., Imp. Verdier (Paris), 1912; Sursa: Bibliothèque nationale de France, <http://gallica.bnf.fr>)*

Ideea unei rectificări a graniței dobrogene își face repede loc pe agenda guvernanților de la București și Sofia. Negocierile diplomatice fără rezultate concrete determină apariția unei stări de încordare în rândul opiniei publice din cele două țări, a cărei rezolvare o reprezintă rectificarea graniței dintre cele două țări. Pe fondul înrăutățirii relațiilor dintre aliații balcanici, ca urmare a neînțelegerilor privind împărțirea teritoriilor cucerite de la Imperiul Otoman, politica României urmărește restabilirea echilibrului de forțe în zonă.

¹⁶ Gheoghe Zbucnea, *op.cit.*, p. 301-302.

¹⁷ *Ibidem.*, 304.

În momentul în care Bulgaria decide să-și atace foștii aliați, cu acceptul cancelariilor europene, România decide să mobilizeze și să-și trimită armata peste Dunăre, profitând de șansa îndelung așteptată pentru a rezolva conflictul balcanic, fără prea mare risc și cu un bun profit: extinderea teritorială și un prestigiu sporit în Europa de Sud-Est¹⁸.

Primul Război Balcanic a început, contrar voinței europene, la 8 octombrie 1912, prin acțiunea Muntenegrului împotriva Turciei. S-au aliat împotriva Turciei și Serbia și Bulgaria, la 17 octombrie, iar Grecia, la 19 octombrie. Este de apreciat promptitudinea cu care ziarul „Veselia” își informează cititorii despre această stare de fapt, chiar pe 19 octombrie 1912, data definitivării rolurilor în scena de luptă. Săbiile, însemnele religioase, uniforme și caii angajați în luptă sunt protagoniștii desenului. Determinarea reprezentanților statelor angajate în confruntare reiese din dinamica gesturilor și coloritul sobru. *Fig. 7 (Imagine: „Veselia”, Anul XXI, Nr. 42, București, 19 octombrie 1912, Cruciada celor patru regi din Balcani, p. 1; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

Armatele operative ale Ligii Balcanice însumau încă de la început peste o jumătate de milion de combatanți, împotriva unor forțe strânse cu greu de regimul Junilor Turci, însumând doar jumătate din efectivele armatelor creștine. Spre surpriza întregii comunități europene, inclusiv a celei românești, Aliații au reușit ca în circa o lună să elimine practic prezența politică otomană din spațiul balcanic, cu excepția Constantinopolului și împrejurimilor, a fortărețelor Adrianopol, Ianina și Shkodra. Războiul s-a purtat și în spațiul maritim și s-a încheiat, într-o primă etapă, printr-un armistițiu, semnat la 4 decembrie 1912. *Fig. 8 (Imagine: „Veselia”, Anul XXII, Nr. 4, București, 24 ianuarie 1913, Ce-au făcut ambasadorii la Londra?...o...mămăligă!, pp. 1, 2; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

Desfășurarea „crizei balcanice” și a Conferinței de pace de la Londra (decembrie 1912- ianuarie 1913) a evidențiat că Tripla Înțelegere era insuficient consolidată pentru a acționa unitar¹⁹. Rusia s-a aflat în postura de arbitru al Marii Britanii. Franța era vizibil reticentă să intre într-un război pentru rezolvarea problemelor balcanice. În această situație, sprijinul pe care putea să-l ofere Serbiei era diminuat. Chiar în aceste condiții, la sfârșitul Primului Război

¹⁸ Daiel Cain, *op. cit.*, p.5-14.

¹⁹ Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856-1930*, București, 1943, pp. 79-174.

Balcanic pozițiile Triplei Înțelegeri în sud-estul Europei s-au întărit în detrimentul Puterilor Centrale.

Raporturile României cu Marile Puteri din cadrul Triplei Înțelegeri în perioada desfășurării Conferinței de pace de la Londra au fost complexe, determinate, în principal, de evoluția diferendului româno-bulgar și posibila generalizare a conflictului. Se poate aprecia că poziția României devenise un factor de importanță europeană, de care toate Marile Puteri trebuiau să țină cont, în primul rând Austro-Ungaria și Rusia²⁰.

Diplomația rusă continua să manifeste o atitudine favorabilă față de România, cu toate că Franța și Anglia își exprimau intenția de a nu admite prezența unei delegații române la Conferința de pace de la Londra, pe motiv că ar susține punctul de vedere al Triplei Alianțe în problema constituirii statului albanez. Delegația română, condusă inițial de N. Mișu a fost admisă în cele din urmă la lucrările Conferinței de pace, doar pentru a-și prezenta punctul de vedere în problemele care o interesau și nu pentru a participa la dezbateri. Delegația română a fost preocupată de soluționarea prin tratative directe bilaterale a diferendului cu Bulgaria. Alăturarea lui Take Ionescu a dat acțiunii diplomatice a României alte direcții. Demersurile acestuia vizau apropierea României de Alianța balcanică, implicit de Antanta și au fost posibile prin acceptarea, pentru moment, de către regele Carol I, la sugestia Vienei, a ideii unei cooperări româno-bulgare în lupta împotriva turcilor, astfel încât Bulgaria să obțină Adrianopolul, iar Silistra să fie cedată României²¹.

Ultima fază a negocierilor dintre S. Danev și N. Mișu, pe baza unei dispoziții a lui Titu Maiorescu a fixat ca maxim pentru România frontiera Turtucaia-Bazargic-Balcic, iar ca minim frontiera Silistra-Balcic, fără Bazargic. La 16/29 ianuarie 1913 a fost semnat procesul-verbal sau, cum este cunoscut, Protocolul de la Londra care a consemnat pozițiile divergente ale celor două țări²².

La 3 februarie 1913, operațiunile au fost reluate, fortărețele otomane au căzut pe rând, însă linia din fața Constantinopolului, la Ceatalgea, a rezistat asalturilor bulgare și la 14 aprilie 1913 operațiunile au fost sistate. România și-a declarat de la bun început neutralitatea. În fapt, a fost o atitudine binevoitoare

²⁰ Nicu Pohoată, *Romania and the Entente during the London peace Conference (December 1912-January 1913)*, Source:

Cogito Multidisciplinary research Journal (Cogito Multidisciplinary research Journal), issue: 04 /2011, pages: 94-107, on www.ceeol.com.

²¹ Nicu Pohoată, *op.cit.*

²² Gheoghe Zbucnea, *op.cit.*, p. 503.

față de statele creștine, care modificau atunci cu propriile forțe harta politică a zonei, stabilită prin Tratatul de la Berlin, ale cărui prevederi deveneau în acest mod caduce. Aceasta a fost, de altfel, baza juridică în acțiunea revendicativă a României de modificare a frontierei sudice a Dobrogei, stabilită prin presiunile Rusiei înainte și în timpul Congresului de la Berlin. Atunci revendicările teritoriale românești în spațiul dobrogean au avut un însemnat sprijin în cercurile politice și în opinia publică²³.

Primul Război Balcanic a fost perceput în spațiul românesc ca un act de eliberare națională, ce a pus capăt multisekularei stăpâniri otomane. România a recunoscut legitimitatea acțiunii popoarelor balcanice în realizarea idealurilor naționale. Autoritățile de la București și opinia publică românească au urmărit trei obiective, inclusiv prin Pacea de la București din 1913: instaurarea unei păci drepte și durabile în zonă, asigurarea securității la granița sudică, inclusiv printr-o întregire teritorială în spațiul dobrogean (reparându-se astfel și nedreptatea istorică înfăptuită la 1878), garantarea de drepturi care să asigure existența națională a românilor din Balcani²⁴.

Tratatul de la Londra semnat în mai 1913 nu a reușit să stabilească noile frontiere balcanice. Bulgaria a declanșat la 17/30 iunie 1913 al Doilea Război Balcanic. Împotriva Bulgariei s-a creat o nouă alianță, consemnată parțial în acte bilaterale. Alături de Serbia, împotriva Bulgariei s-au implicat Muntenegru, Turcia și România. Războiul s-a încheiat cu pacea semnată la București, la 28 iulie/10 august 1913²⁵.

Al Doilea Război Balcanic a durat puțin și s-a desfășurat pe mai multe fronturi, unele apărute de la început, altele mai târziu, respectiv în Macedonia, în Tracia și spre sfârșit în nordul Bulgariei și în Dobrogea, o dată cu intrarea României în război²⁶.

„Peste Dunăre ostașii noștri încep eliberarea Ardealului”, scria în 1913 Nicolae Iorga²⁷. Fig. 9 (*Imagine: „Veselia”, Anul XXII, Nr. 33, București, 15 august 1913, Cadrilaterul și sperietura ungarilor, pp. 1, 2; Sursa: Biblioteca Academiei Române*)

Pacea de la București din 28 iulie/10 august 1913 marchează reorientarea politicii externe românești, prin îndepărtarea de Tripla Alianță, la

²³ *Ibidem.*, pp. 413-414.

²⁴ *Ibidem.*, p. 354.

²⁵ *Ibidem.*, p. 414.

²⁶ Idem, *România și Războaiele Balcanice 1912-1913, Pagini de Istorie Sud-Est Europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p. 197.

²⁷ *Apud, op.cit.*, p. 12.

care aderase în 1883. Ruptura de Puterile Centrale a fost confirmată în august 1914, în Consiliul de Coroană de la Castelul Peleş. Era începutul procesului de constituire a României Mari²⁸.

În temeiul articolului 2 al Tratatului de pace, rezultat al discuțiilor directe, desfășurate rapid, între delegațiile română și bulgară, Dobrogea de Sud a intrat în componența României²⁹. Acest teritoriu dintre Dunăre și Marea Neagră, denumit, după configurația granițelor sale, Cadrilaterul românesc, cu județele nou înființate: Durostor, cu reședința la Silistra, și Caliacra, ce avea reședința la Bazargic, cuprinzând o suprafață de 7 726 km² și circa 280 000 de locuitori³⁰.

Din Silistra se făcuse un simbol al demnității românești recunoscută de către Marile Puteri și fusese negociată în discuțiile Conferinței ambasadurilor, încheiate prin Protocolul de la Petersburg semnat la 26 aprilie/9 mai 1913³¹.
Fig. 10 (Imagine: „Veselia”, Anul XXII, Nr. 12, București, 21 martie 1913, Silistra în două. Dragoste la distanță, p. 1; Sursa: Biblioteca Academiei Române)

Referire la ocuparea Silistrei de către români fac și caricaturile ziarului „Veselia”. Este redat un tablou al Dunării ca o graniță care desparte de această dată, de la firești sentimente omenеști, până la chestiuni diferite cântărite de ambasadori, pe fondul unor dispute etnice, politice și militare reprezentate prin costumele personajelor și atitudinea sugerată de mișcările lor.

Pacea de la București a fost apreciată diferit în epocă, însă caracterul său fragil a fost perceput de către contemporani. *Fig. 11 (Imagine: „Veselia”, Anul XXII, Nr. 41, București, 10 octombrie 1913, Pacea în Balcani, p. 1; Sursa: Biblioteca Academiei Române)*

Subiectul a suscitat interes, după cum era și firesc, și în presa de la sud de Dunăre. Reprezentativă pentru genul avut în vedere este săptămânalul bulgar „Balkanski Papagal”, publicație ilustrată de caricatură a revistei „Az znam vsichko” (Eu știu totul), apărută la Sofia între octombrie 1915 și 1927³².

Fig. 12. (Imagine: „Balkanski Papagal”, 1918; Sursa: <https://www.reddit.com/r/PropagandaPosters/comments/2nxg1o/>)

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Idem, *Romanitatea sud-dunăreană*, p. 601.

³⁰ G. A. Dabija, *Cadrilaterul bulgar*, Atelierele Grafice Socec, București, 1913, p. 27.

³¹ Gheorghe Zbucă, *Romanitatea sud-dunăreană*, pp. 509-510.

³² *Bulgariski periodicen pechat, 1844-1944*, Tom I (A-M), Sofia, Nauka i izkustvo, 1962, p. 75.

Accentele satirice în abordarea limitelor teritoriale sunt evidente ; noile raporturi de putere se rescriu. Românul îngenuncheat și tras de urechi de către bulgar, amenințat cu sabia de austro-ungar, trebuie să reglementeze rapid situația, sub genunchi așteptându-l o hartie, iar lângă o călimară cu cerneală. Dreptatea este înfățișată printr-un înger cu aripi mari, albe, care deși plasat în dreapta imaginii, domină spațiul. Are în mâna stângă un document pe care se vede înscris anul 1913, încadrat de două cruci. Cu mâna dreaptă arată spre român. Ne putem imagina că redacția bulgară a ziarului face referire la Tratatul de pace de la București. Tratatul de la Brest-Litovsk, semnat pe 3 martie 1918, între Rusia și Puterile Centrale ce a marcat ieșirea Rusiei din Primul Război Mondial, a reglementat situația aceasta. Aproape paralel se desfășoară altă scenă, dintre un militar călare ce reprezintă Germania și un soldat căzut, îmbrăcat în roșu, semnificând Rusia bolșevică. Germania este pe o poziție dominantă, cu sabia soldatului său îndreptată spre bolșevicul neînarmat. Imaginea surprinde starea de neîncredere și încordare generată de Războaiele Balcanice, situație încă existentă la sfârșitul Primului Război Mondial.

I.G. Duca a evocat sintetic poziția României în raport cu problema balcanică: „Avem un interes de ordin general: toată situația noastră externă este strâns legată de starea de lucruri din Balcani. Mai mult, se poate spune că situația noastră internațională este în funcțiune directă cu raportul de forțe din Peninsula Balcanică. (...) Suntem așezați între două mari împărății care țin sub dominațiunea lor, și adesea sub o dominațiune vitregă, frați de-ai noștri și totuși ca să putem trăi suntem nevoiți să ne asigurăm fie prietenia uneia, fie prietenia celeilalte din aceste două puternice împărății. Aceasta este partea aproape dramatică din situația noastră de stat”³³.

Desenul de presă, prin forma sa angajată a caricaturii, a constituit în Europa acelor vremuri un mijloc de propagandă națională. În această tendință și ziarul „Veselia” și-a ținut la curent cititorii apelând la mijloacele complexe ale umorului. Sub armura râsului se puteau evoca cele mai crude realități, cu speranța în reușita efectului său de catharsis. Mesajul românesc de stabilitate și pace în zonă a fost reiterat și prin intermediul acestei publicații. Opinia publică și-a manifestat interesul față de evoluția evenimentelor de la sud de Dunăre, din perioada încercată a Războaielor Balcanice, din perspectiva solidarității cu comunitățile românești de acolo, precum și din dorința de a înțelege poziționarea Marilor Puteri față de România.

³³ I.G. Duca, *Situația creată României prin ultimele evenimente din Balcani*, în „Viața Românească”, 1913, nr. 1-3, p. 34.

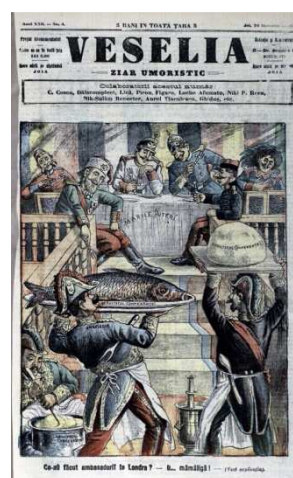
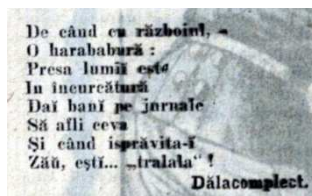

Fig. 8 b

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Abstract:

The article shows the way caricatures in the Romanian newspaper „Veselia” captured the new historical realities from the Balkan Wars (1912-1913). The Balkan Peninsula continued to be a confrontational arena for the Great Powers – the Ottoman Empire, The Russian Empire and the Austro-Hungarian Empire – but Romania’s position became increasingly important because of its decisional role as the biggest country in the area.

Keywords: the Balkan wars (1912-1913), the Romanian newspaper „Veselia”, caricatures.

CENTENARUL INDEPENDENȚEI NAȚIONAL – STATALE A ALBANIEI

Prof. dr. Gelcu MAKSUTOVICI

În secolul al XV-lea, turcii nu mai erau la „Porțile Europei” ci pătrunseseră în ea, ocupând vaste întinderi din Peninsula Balcanică, între care și ținuturile albaneze de la Kruja de sub stăpânirea feudalului Gjon Kastrioti. Conform obiceiului, Gjon, pentru a capta încrederea ocupantului a fost nevoit să-și trimită cei patru fii la Înalta Poartă ca ostateci, dintre care se va distinge prin forța brațului și istețimea minții mezinul Gjergj, ce avea să fie repede remarcat până a ajuns unul dintre cei mai mari comandanți militari ai armatei otomane, iar pentru actele sale de vitejie i se va da și denumirea de Skanderbeg.

În aceleași vreme, în apărarea pământurilor lor, s-au ridicat la Dunăre voievozii Țărilor Române Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, dar mai ales Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei, regent al Ungariei și comandant al armatei maghiare în care, alături de unguri se aflau: polonezi, cehi, sârbi, albanezi și români, îndeosebi din Transilvania, izbutind să înfrângă în multe rânduri puternicele armate ale Imperiului Otoman. În toamna anului 1443, Iancu de Hunedoara, în fruntea a circa 35.000 de oșteni, începe „Campania cea lungă” împotriva Imperiului Otoman purtând și tratative de alianțe militare, între care o înțelegere și cu marele comandant și strateg al armatei otomane Gjergj Kastrioti – Skanderbeg care, în marea bătălie de la Niș din 1443, cu un firman fals și 300 de călăreți atașați lui, va părăsi câmpul de luptă îndreptându-se prin teritoriile albaneze spre capitala feudei părinților săi cetatea Kruja, izbutind să înfrângă garnizoana otomană și să ridice steagul Independenței Albaniei la 28 Noiembrie 1443, iar în martie 1444 să convoace adunarea de la Lezha, adunând în jurul său pe cei mai destoinici feudali albanezi în frunte cu marele luptător George Arianiti, pentru a face front comun de luptă și rezistență împotriva ocupanților otomani conduși de marii sultani Murat al II-lea și mai apoi de fiul acestuia energicul Mahomet al II-lea Fatih – cuceritorul Constantinopolului în 1453. Cât a trăit Skanderbeg, devenit comandant suprem al întregii armate a albanezilor, Albania, și-a menținut independența statală, fiind în același timp un puternic zid de apărare al Europei la Marea Adriatică împotriva armatelor Imperiului

Otoman, mai ales când acestea erau sub conducerea lui Mahomed al II-lea, care dorea arborarea steagului islamului și pe catedrala Sf. Petru din Roma, așa cum o făcuse în 1453 la catedrala Sf. Sofia de la Constantinopol. După neîntrerupte lupte de apărare a Albaniei și Europei, Gjergji Kastrioti

Skanderbeg, bolnav și epuizat moare în ianuarie 1468, fiind înmormântat în catedrala romano-catolică, așa cum prietenul și aliatul său cel mai credincios lancu fusese înmormântat în 1456, după marea victorie antiotomană de la Belgrad, în catedrala romano-catolică de la Alba Iulia, ambii fiind gratulați în timpul vieții de către Papalitate cu titlul de „Athleta Cristi” pentru vitejia lor în apărarea Europei creștine. Urmașii lui Skanderbeg n-au reușit multă vreme să țină piept invaziilor otomane Albania căzând din nou sub stăpânirea Imperiului Otoman ce avea să dureze până în anul 1912, dar năzuința națională privind refacerea statului independent Albania va rămâne o permanență a luptei de eliberare în toate teritoriile albaneze.

Trasând un arc peste timp, între 28 Noiembrie 1443 și 28 Noiembrie 1912, suntem obligați să relevăm câteva considerații impuse de cercetarea istorică a secolului XX când se face remarcată și școala istorică albaneză, îndeosebi în cea de a doua parte a secolului când va fi înființată și Academia de Științe a Albaniei, aflată în strânsă colaborare cu istoricii din România, poate cei mai activi în cunoașterea evenimentelor din Balcani după crearea în anii 1913 – 1914 a Institutului de Studii Sud-Est Europene de la București și scrierile marelui cărturar Nicolae Iorga.

Cred că nu putem vorbi despre evenimentul de la Vlora din 28 Noiembrie 1912, considerat a fi **Ziua Națională a Albaniei**, fără a-l lega de evenimentele de la Kruja din 28 Noiembrie 1443, ambele realizate și cu susținere românească, atunci când tratăm sensibila problematică a Independenței de stat a Albaniei, a năzuinței albanezilor de a avea libertate, independență și suveranitate asupra propriilor teritorii, moștenite de secole și milenii de la strămoșii lor pelasgi și illiri din cele mai vechi timpuri până astăzi, cu o continuitate permanentă, indiferent de vicisitudinile istorice. Deasemenea se impune o tratare mai laică, în cel mai fericit caz ecumenică, privitoare la diferențele confesionale ale albanezilor de-a lungul secolelor, mileniului doi și chiar astăzi, care n-au fost în măsură să afecteze unitatea de acțiune a albanezilor, mai ales în ceea ce privește lupta pentru cucerirea Independenței de stat, religia albanezului fiind „**albanismul**” pe desupra considerentelor de apartenență religioasă, în mai toate timpurile. În acest sens voi aminti cazul „Gjergj Kastrioti Skanderbeg” născut într-o familie creștină, mama ortodoxă,

care, în calitate de ostatec și apoi comandant în armata militară a trebuit să treacă la islamism, ca apărător al Europei secolului XV va fi considerat și al creștinătății, iar înmormântarea i s-a făcut în interiorul unei catedrale romano-catolice de la Marea Adriatică. Și exemplele pot continua, mai ales în privința descendenților proveniți din familiile etnic mixte. Realitățile ne impun o tratare „sine ira et studio” a fiecărei perioade în funcție de conjunctura politică, socială, economică, internațională în care s-au petrecut anumite evenimente, cum au fost și cele de la 28 Noiembrie 1443 și 1912 în ceea ce privește unitatea de voință și acțiune pe deasupra oricăror alte considerente decât cel de ordin național-statal.

Desigur, fiind mai aproape de noi, la puțin mai mult de un secol, este mai bine cunoscut evenimentul din 28 Noiembrie 1912, făcut, așa cum mai am afirmat, în condiții disperate în care se punea în cumpănă existența statală a Albaniei, al cărui teritoriu ar fi urmat ca în anul 1913 să fie disputat între țările vecine Serbia, Grecia și Bulgaria după terminarea primului război balcanic încheiat cu înfrângerea și alungarea armatelor stăpânirii otomane din Peninsula Balcanică

Pentru a înțelege cât mai clar desfășurarea evenimentelor anului 1912 va trebui să amintim mișcarea de renaștere albaneză (Rilindja Kombetare Shqiptare) din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, desfășurată atât în teritoriile albaneze cât și în cele ale diasporei.

Fără îndoială, ocupația otomană de aproape cinci secole a fost efectivă producând schimbări importante în toate domeniile vieții social-economice, politice și în privința mentalității, dar fără a stinge mândria și conștiința naționalității, mai ales în rândurile intelectualității și ale clerului albanez, cu deosebire cel din biserica romano-catolică. Așa se face că în momentul accentuării mișcării de Renaștere Națională a popoarelor din Balcani din secolul al XIX-lea se vor ridica și albanezii, cum a fost de exemplu cazul patriotului Naum Panajot Veqilhargi ce luptase în oastea revoluționară a românului Tudor Vladimirescu și care, în colaborare cu iluministul bulgar Ivan Seliminski, va întocmi în România un apel către compatrioții din Balcani de a se ridica la lupta de eliberare de sub jugul ocupației otomane. Dar, în istoria Albaniei și a albanezilor din România el va intra prin importanța scrierii primului abecedar al limbii albaneze – Evetor – în 1844, cu o a doua ediție în 1845, tipărit în România și trimis în ținuturile albaneze, în special la Korçea, de unde avem cele mai multe dovezi ale entuziasmului față de abecedar și mulțumiri către autorul lui.

La mijlocul sec. XIX, așa cum se arată în „Condica de la Boboștița” a învățătorului Dimitrie Canco (Țanțo) care venise la București să strângă bani pentru eliberarea din emlaqi a unor sate din jurul Korcei, în acest oraș se găseau mulți „binefăcători ai neamului albanez.” În a doua jumătate a sec. XIX se remarcă Dora D’Istria (Elena Ghica) prin numeroasele sale scrieri de emancipare națională și a femeilor, care va scrie și prima monografie despre albanezii din România „Gli albanesi in Rumenia” tipărită la Florența în anul 1873.

Secolul al XIX-lea a fost pe drept numit și „secolul naționalităților”. Fără a supralicita rolul României, îndeosebi al Bucureștiului, putem afirma că aici a fost centrul cel mai important de sprijin al mișcării de eliberare a popoarelor din Balcani. După cucerirea Independenței de stat a României și consolidarea ei în urma războiului ruso-româno-turc din anii 1877 – 1878 și a hotărârilor Congresului de la Berlin, în mod cert putem vorbi de o puternică susținere a cauzei albaneze.

Deoarece, nici prin Tratatul de la San Șefano și nici prin hotărârile Congresului de la Berlin, nu se prevăzuse nimic în privința refacerii statului independent Albania, albanezii își vor intensifica acțiunile luptei de eliberare și în iunie 1878 vor întemeia **Liga de la Prizren** în Kosova, cu un Comitet ce-l putem numi un real guvern național albanez desfășurând chiar și lupta armată pentru recunoașterea autonomiei Albaniei. Din păcate, trupele otomane vor înfrânge pe insurgenții albanezi și Liga de la Prizren, albanezii fiind nevoiți să-și continue lupta și în afara teritoriilor albaneze, în rândul diasporei printre care cea mai activă s-a dovedit a fi aceea din România după anul 1880 când aici își crează o societate culturală care, în 1884, va fi reorganizată sub conducerea lui N.N. Nacio în societatea „Drita” (Lumina) sub ocrotire românească, chiar și a autorităților de stat și a regelui Carol I al României independente.

În acest sens vom face câteva referiri, ce ni se par a fi revelatorii în lupta pentru cucerirea Independenței de stat a Albaniei.

În raportul consulului general al Austro-Ungariei la București, Suzzara, din 22 iunie 1893 adresat contelui Gustav Kalonky, ministru de externe, se arată că propaganda care se face în România în favoarea ideii naționale albaneze prin intermediul Societății „Drita” condusă de N.N. Nacio și susținerea pe care o are din partea statului român, „Ținta principală a eforturilor societății o constituie însă întemeierea de școli naționale chiar în Albania...” continuând să sublinieze că, „... dacă se va ajunge odată la o propagandă albaneză eficace, aceasta să-și aleagă drept teren de activitate România, unde s-au stabilit vreo 30.000 de

albanezi și unde vederile liberale ale țării sunt favorabile unor astfel de mișcări patriotice” (Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 22-1983, f.40, copie lb. germană)

Într-un alt document privitor la înființarea unei biserici ortodoxe albaneze în București, publicat în ziarul „Seara” nr. 419, din 13 martie 1911, se subliniază că „această favoare a fost acordată grație oamenilor de stat ai României” și că „a sosit vremea pentru neamul albanez să se organizeze temeinic pe pământul ospitalier al României” ceea ce practic s-a și făcut în anul următor, când la începutul lunii noiembrie 1912, la Hotelul Continental din București, a avut loc marea adunare a albanezilor din România în care s-a pregătit actul proclamării Independenței de stat a Albaniei, iar „imnul național” al acestei țări a devenit cel creat pe versurile poetului Asdreni, având muzica lui Ciprian Porumbescu de la cântecul „Pe-al nostru steag e scris unire”, rămas același până în zilele noastre. Astfel, putem afirma că în România s-a putut manifesta mai clar dorința de a scoate Albania de sub ocupație și tutelă străină – iar momentul de referință documentară este înscris și astăzi la intrarea în Grand Hotel Continental din București de pe Calea Victoriei nr. 56, pe o placă comemorativă cu următorul text: **„La începutul lunii noiembrie 1912, în acest Hotel a locuit Ismail Qemal Bey, întemeietorul statului albanez; aici s-a întâlnit cu reprezentanți și patrioți ai Comunității Albanезilor din România, în pragul proclamării Independenței Naționale la Vlora, Albania în 28 Noiembrie 1912.”**

„Në fillim të muajit Nëntor 1912, në kete Hotel ka qenduar Ismail Qemal Beu, themeluesi i Shtetit shqiptar, i cili u takua me perfaqesues dhe patriote te Bashkesise se Shqiptareve te Rumanise ne prag te Shpalljes se Pavaresise Kombetare ne Vlore, Shqiperi, me 28 Nentor 1912 „
București 19 Noiembrie 2003

La rândul lor, albanezii recunoscători sprijinului românesc, în Congresul albano-român de la Trieste din martie 1913, declarau „Cum aromânii din interiorul și din jurul Albaniei și-au exprimat dorința de a trăi în statul nostru liber, tot astfel și noi simțim plăcerea să-i primim călduros și să-i îmbrățișăm frățeste, cum de altfel am face-o și cu toate acele naționalități ce ar dori să trăiască în Albania Nouă, la care dr. Shunda a răspuns, „...salut în d-voastră, congresiștii, nobila națiune albaneză și o felicit din suflet pentru că a reușit să proclame independența sa în Albania, grație înțelepciunii și voinței energice a Exc.sale Ismail Kemal, șeful guvernului provizoriu (aplauze frenetice) și a colegilor săi, care au ridicat drapelul național, simbol al unității și al gloriei

albaneze... care populație vrea să trăiască și să lupte sub acest drapel, a hotărât pe Marile Puteri să recunoască oficial noul stat al Albaniei libere”

Și așa dori să mai adaug că tot la Congresul alban-român de la Trieste din martie 1913, din cuvântarea dr.Shunda aflăm că, „...M.S.regele, Carol I al României, a hotărât să înființeze un institut balcanic în localul „Fundației Universitare”...Ministerul Instrucției Publice vrea să creeze o catedră de limbă și istorie albaneză la Facultatea de Litere... guvernul românesc se oferă să suporte toate cheltuielile pentru școale în Albania în care să se predea în limba albaneză și limba română..., „pentru ca să tragă concluzia” „Întărind națiunea albaneză, România se întărește pe ea însăși, căci ea vede lămurit că Albania este amenințată de același pericol ca și dânsa, căci ea știe prea bine că soarta neamului românesc și a neamului albanez este pe veci comună”.

Tot în privința raporturilor româno-albaneze, adaugăm că din Comitetul ce a mers la Postdam să ofere tronul Albaniei Principelui De Wied, făceau parte albanezi și aromâni, fiind compus din Pandele Evanghele, D. Naumescu, Toma I. Ciamis, Hristu Cirka și Dr.Filip Papaiani, comitet care s-a deplasat în ziua de duminică 12 ianuarie 1914 a oferit coroana Albaniei, nepotului reginei Elisabeta a României, cu intenția ca la titlul de rege al Albaniei să se adauge și acela de „principe al românilor din Pind, titluri pe care le-a purtat gloriosul său predecesor, George Kastriot Skanderbeg” („Universul”, București, nr.53, 24 febr. 1914) Iată încă un alt motiv necesar să facem un arc peste timp pentru a lega continuitatea de voință dintre 28 Noiembrie 1443 și 28 Noiembrie 1912, ca reluare a „Independenței” întreruptă vremelnice de ocupația Imperiului Otoman, - fiind vorba de același imperiu -, dar și faptul că dacă Imperiul Otoman nu ar fi stăpânit Albania, probabil că nu s-ar fi păstrat identitatea albanezilor, deoarece se găseau în preajmă alți doritori de a împărți între ei teritoriile albaneze, așa cum s-au manifestat și în anii 1912 – 1913.

În toate aceste acțiuni românii și România s-au aflat în primele rânduri în susținerea luptei albanezilor pentru a-și avea statul lor independent. O parte a românilor din sudul Balcanilor preconizau chiar formarea unui stat alban-român sau alban-vlah. Să nu uităm că la răscoala de Ilinden 1903 – și Guvernul și Parlamentul de la Krușevo – albanezii și românii formau două treimi din totalul demnitarilor pentru o viitoare Macedonie independentă.

Momentul București început în noiembrie 1912, se caracterizează prin unitatea de acțiune a întregii Comunități Albaneze din România – grupul de la Constanța în frunte cu dr. Ibrahim Temo, cei de la Ploiești condus de comerciantul Regep Selim – Novosela (Kârciova), cel mai numeros din

București cu Pandeli Evanghelie, Stavri Drenova (Asdreni), frații Zissu, se întrunesc la „Hotelul Continental” din Calea Victoriei și hotărăsc proclamarea Independenței Albaniei. Presa românească li se alătură cu comentarii favorabile – Ismail Kemal Bey este condus prin pasul Predeal să treacă împreună cu însoțitorii săi în Imperiul Austro – ungar la Trieste, iar de acolo cu vaporul pe Marea Adriatică la Vlora, unde se vor întruni reprezentanții albanezilor într-o adunare națională hotărând să ridice din nou steagul Independenței Albaniei, salvând Patria de la pericolul unor noi ocupanți. La auzul veștii, albanezii din București defilează prin fața ambasadelor, intonând, Marseilleza, Internaționala și Pe-al nostru steag e scris unire, pentru a anunța evenimentul din 28 Noiembrie și a solicita protecția statelor pe care le reprezentau.

Ne oprim aici, amintind încă odată că pe tronul Albaniei, avea să vină, tot cu susținere românească, primul rege al Albaniei independente, prințul Wilhelm de Wied nepotul reginei Elisabeta a României, rege care, după abdicare, avea să se stabilească în România unde a și murit, mormântul său aflându-se în incinta Bisericii Lutherane din București și tot România a fost prima care și-a trimis reprezentanții săi diplomatici la Durres (Durazzo) capitala Albaniei de atunci, în anul 1914, când pe tronul Albaniei se afla Wilhelm de Wied. Raporturile dintre România și Albania, indiferent de conjunctura politică internă și internațională, au fost întotdeauna amicale, am putea spune chiar frățești, ținând cont și de elementul românesc din Albania și albanezii din România, ca „punți de legătură”, de respect reciproc, iar din partea albanezilor și de recunoștință.

Nu exagerez afirmând că, probabil, generația mea, a celor trecuți de 70 de ani, suntem ultima care, în România, am mai afirmat problematica națională albaneză împreună cu distinsul meu profesor doctor Nicolae Ciachir, având în vedere noile condiții ale globalizării și tendinței de cuprindere a Uniunii Europene. Și totuși, niciodată nu va trebui abrogată ideea națională - singura capabilă să mențină moștenirea istorică -, pentru că românii și albanezii au reprezentat „factorul de stabilitate” în Europa în toate timpurile, prin vechimea și continuitatea lor permanentă în spațiul balcanic și central-european.

Ar mai fi de adăugat, dar spațiul nu ne permite, să reamintim ce au dat românii și albanezii din România noului stat independent al Albaniei, creat la 26 Noiembrie 1912, precum și contribuțiile albanezilor din România la economia, știința și cultura românească, din evul mediu – de la Vasile Lupu voievod al Moldovei – până în zilele noastre, ca factori însemnați ai legăturilor seculare româno – albaneze.

ROMÂNIA ȘI CONSOLIDAREA PE PLAN INTERN ȘI INTERNAȚIONAL A ALBANIEI (1912-1914)

Dr. Cornel MĂRCULESCU

Proclamarea independenței naționale a marcat o schimbare importantă în istoria Albaniei, acest mare eveniment punând capăt la cele 5 secole de dominație străină, datorită căreia țara avusese foarte mult de suferit. Pentru a arăta contextul în care s-a produs proclamarea independenței Albaniei la 28 noiembrie 1912¹, este interesant de urmărit ceea ce însuși marele artizan al eroicului act, Ismail Qemal, nota în „*Memoriile sale*”: „...După ce aliații balcanici au declarat război Turciei și după ce trupele bulgare ocupă Kirk-Kilisse, în timp ce sârbii împresuraseră Skopje, am înțeles că sosise momentul pentru ca albanezii să-și ia măsuri riguroase pentru neatâtănarea lor”.² Nu trebuie uitat și faptul că la această izbândă, o importantă contribuție și-au adus atât colonia albaneză din București, cât mai ales oamenii politici ce conduceau destinele României în acea perioadă, astfel încât - după cum spunea istoricul american de origine albaneză Stavro Skendi - „mișcarea iluministă a fost

¹ *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Edited by Sommerville Story, Preface by William Morton Fullerton, London, Constable and Company Ltd., 1920, p. 372; Kristo Frashëri, *Historie de l'Albanie*, Tirana, 1964, p. 188; Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei*, Editura Universității din București, 1974, pp. 86-87; Idem, *80 de ani de la proclamarea independenței de stat a Albaniei: Contextul european al proclamării independenței de stat a Albaniei*, în *Revista română de studii internaționale*, Anul XXVI, nr. 3-4 (119-120), Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 229-236; Gelcu Maksutovici, *Istoria comunității albaneze din România*, Editura Kriterion, București, 1992, pp. 58-60; Idem, *Independența Shqiperiei*, în *Albanezul*, serie nouă, anul II, nr. 10 (15), oct. 1994, p. 4; Nicolae Ciachir, *Rolul Brăilei în epoca de regenerare a poporului albanez (1829-1912)*, în *Analele Brăilei. Muzeul Brăilei*, serie nouă, an II, nr. 2, Brăila, 1996, p. 227; Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici, *Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, Editura Ararat, București, 1998, p. 134; Stoica Lascu, *Independența Albaniei (28 noiembrie 1912) - În câteva interviuri contemporane*, în *România în relațiile internaționale: Diplomatie, Minorități, Istorie. In Honorem Ion Calafeteanu*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010, pp. 100-102; Cornel Mărculescu, *100 de ani de la proclamarea independenței de stat a Albaniei: România și renașterea națională a Albaniei (1908-1912)*, în *Collegium Mediense II. Comunicări științifice XI*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Mediaș, 2012, pp. 133-140.

² Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *Historie de l'Albanie des origines à nos jours*, Collection Histoire des Nations Européennes, Préface de Maurice Baumont, Éditions Horvath, Lyon, 1974, p. 173.

înfăptuită în cea mai mare parte în afara Imperiului Otoman, creștinii ortodocși având cea mai mare contribuție la renașterea națională a Albaniei...”³

Odată înfăptuită această mare dorință a tuturor albanezilor, noul guvern înființat a avut de înfruntat încă de la început o serie întreagă de îndatoriri grele, mai ales că raza de acțiune a autorității centrale de la Vlora, era cuprinsă doar în triumghiul Vlora-Berat-Lushnja.⁴ La acestea se adăugau și animozitățile ce existau în rândul marilor puteri care căutau să-și extindă hegemonia în această parte a Europei. Astfel, Germania era îngrijorată de tendința Serbiei către o mărire teritorială până la Marea Adriatică, în timp ce Austro-Ungaria și Italia căutau să mențină Albania autonomă.⁵ La polul opus, se situa Rusia, care nu era de acord în nici un fel cu crearea unui stat albanez autonom, iar Serbia era de părere că Albania să fie pusă sub protecția statelor balcanice.⁶ Astfel, Albania devenea un măr de discordie între marile puteri, nu întâmplător, la acea vreme se vehicula și ideea că Albania este un fel de „*Polonia Balcanică*”.⁷

Între timp, armatele balcanice aliate, continuau să înainteze pe teritoriul Albaniei: trupele sârbe înaintau spre sud, ocupând regiunile situate în nordul Shkumbiniei, pe care Belgradul dorea să și le anexeze, în timp ce grecii, care își stabilise sediul la Ianina, înaintau pe teritoriul Albaniei, amenințând chiar și orașul Vlora, cu scopul de a se alătura apoi armatelor sârbe de-a lungul Shkumbiniei, urmând să hotărască, în conformitate cu acordul încheiat între aceste două țări, viitoarele frontiere greco-sârbe.⁸ De asemenea, Muntenegrul își accentua presiunile asupra orașului Shkodra.⁹ Nici armistițiul încheiat la 4 decembrie 1912 între Imperiul Otoman și țările balcanice, nu a ameliorat în nici un fel situația Albaniei, ba mai mult, trupele turcești în retragere, s-au adunat la Beret și Fier, fiind gata să pornească spre Vlora, imediat ce primeau ordinul de la Constantinopol, pentru a dizolva Adunarea Națională și guvernul lui Ismail Quemal care îndrăznise să dezlipsească Albania de Imperiul Otoman.¹⁰ Cu toate acestea, guvernul lui Ismail Quemal, desfășura o activitate diplomatică deloc

³ Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1967, p. 465-470.

⁴ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op. cit.*, p. 174.

⁵ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale București (în continuare, D.A.N.I.C. București), fond *Casa Regală*, dosar 26/1912, f. 6.

⁶ *Ibidem*, f. 7.

⁷ *Ibidem*, f. 15.

⁸ Kristo Frashëri, *Histoire d'Albanie* (Bref Aperçu), f.ed., Tirana, 1964, p. 190.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 191.

neglijabilă, el notificând puterile europene ca și Porții și statelor balcanice, decizia Adunării Naționale de la Vlora, cerându-le să recunoască statul albanez și guvernul său, ca fiind guvernul Albaniei întregi.¹¹ De asemenea, cerea statelor balcanice aliate, oprirea tuturor ostilităților de pe teritoriul Albaniei neutre.¹²

În aceste condiții, Marile Puteri s-au decis să țină o conferință la Londra, pentru rezolvarea problemei albaneze și a celorlalte probleme care au apărut în urma războiului desfășurat în Balcani. Astfel, la 17 decembrie 1912 s-a deschis la Londra sub prezidiul secretarului Foreign-office-ului, Edward Grey, conferința celor șase mari puteri ale vremii: Austro-Ungaria, reprezentată de Mensdorff, Germania de Lichnowsky, Italia de Imperiali, Franța de Paul Cambon și Rusia de Benkendorf.¹³ Interesul marilor puteri asupra chestiunii albaneze se rezuma astfel: Austro-Ungaria spera să țină Albania sub aripa sa, ca pe o barieră a expansiunii slave în balcani; Italia considera Albania ca pe un cap de pod pentru penetrarea imperialismului ei întârziat spre est; în timp ce Rusia viza să-și extindă influența în Balcani, prin intermediul expansiunii statelor slave.¹⁴

Conferința ambasadorilor de la Londra, a examinat chestiunea albaneză sub trei aspecte principale: statutul internațional al Albaniei, organizarea noului stat și delimitarea frontierelor sale. Decizia pe care conferința a luat-o încă din prima zi a lucrărilor sale, 20 decembrie 1912, prevedea autonomia Albaniei, garantată și controlată de cele 6 puteri, sub suzeranitatea Turciei.¹⁵ Conferința declara, de asemenea, că în principiu, țările ce se vor învecina cu Albania vor fi Muntenegru, Serbia și Grecia, frontierele propriu-zise, urmând a fi delimitate mai târziu.¹⁶

La conferința desfășurată la Londra, România a intervenit în mai multe rânduri, situându-se în dezacord cu unele dintre Marile Puteri, pe poziția recunoașterii existenței independenței albaneze și a fixării unei granițe etnice corespunzătoare elementului etnic albanez, la care să se adauge și ținuturi locuite majoritar de români. Consecvent politicii sale de sprijinire a luptei de

¹¹ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 175.

¹² *Ibidem.*

¹³ Arben Puto, *L'indépendance Albanaise et la diplomatie des Grandes Puissances (1912-1914)*, Editions „8 Nëntori“, Tirana, 1982, p. 477.

¹⁴ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 175-176.

¹⁵ Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei...*, p. 90; Rondis Basil, *Greece and Albania*, Thessaloniki, 1976, p. 96.

¹⁶ Kristo Frashëri, *op.cit.*, p.125.

independență a popoarelor din balcani, poporul român, respectiv Titu Maiorescu, trimite la 22 decembrie 1912/4 ianuarie 1913, reprezentantului român la Londra, N. Mișu, un amplu studiu cu propuneri pentru viitoarele granițe ale Albaniei în viziunea românească, întocmit de I. N. Papiniu¹⁷, pentru a-l folosi la documentarea sa în susținerea „*chestiunii albaneze*”.¹⁸ Plecând de la principiul că „*Balkanii trebuie să fie ai popoarelor balcanice*”¹⁹, I. N. Papiniu nota: „...după aceeași normă s-a condus întotdeauna însăși națiunea albaneză de peste tot și în cele cu totul recente, în împrejurările și revendicările sale față cu guvernul otoman care îi și recunoscuse o autonomie și scutiri, fixându-se astfel în chip practic înțelesul ce însuși sultanul otoman atribuia noțiunii de Albania și albanez”.²⁰ În continuare, I. N. Papiniu arată că Marile Puteri „...adoptând pentru viitor denumirea de Albania, ne autorizează a crede că ele au înțeles constituirea în formă de stat a însăși națiunii albaneze, fără deosebire de ghegi sau tosci, de mahomedani sau creștini, de diverse rituri, ce locuiește statornic teritoriul căruia i-a dat numele său”.²¹

Un moment de mare însemnătate în ceea ce privesc raporturile româno-albaneze, avea să fie constituirea la Triest, a unui comitet național cu scopul de a reprezenta interesele Albaniei în Europa, dată fiind situația în care se afla guvernul provizoriu. Comitetul se compunea din principele Albert Ghica -

¹⁷ Manuscrisul însemnărilor lui I. N. Papiniu, intitulat „*Fruntașii Albaniei*”, datat 16 (29) decembrie 1912, se află, la Biblioteca Academiei Române, iar o fotocopie se găsește la Biblioteca Națională a Albaniei. Se pare că acest volum, care în linii mari se referă la vilaetele Kosova, Monastir și Salonic, despre care se spune că deși erau locuite de populații de etnii diferite, totuși majoritatea erau de naționalitate albaneză, a fost dăruit lui D.A. Sturdza la 20 iunie 1913. Autorul manuscrisului, I. N. Papiniu, pornind de la principiul conform căruia *Balkanii aparțin Balcanicilor*, sublinia că viitoarele granițe ale Albaniei, vor fi stabilite conform principiului naționalității dominante ca număr, condiționat de egalitatea și respectul limbii și religiei naționalităților care conviețuiesc, sau se va utiliza metoda granițelor naturale, sau în cele din urmă marile Puteri vor acționa conform convențiilor speciale dintre ele. Vezi: Ion Teodorescu, *Coloniile albaneze din România. România și statul albanez (1912-1914)*, Editura Privirea, București, 2008, pp. 24-28.

¹⁸ Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei...*, p. 91; Cristian Vornicu, *Actiunile albanezilor din România pentru recunoașterea și întărirea independenței Albaniei*, în *Albanezul*, Revistă editată de Uniunea Culturală a Albanezilor din România, Serie Nouă, Anul II, nr. 3, București, 1993, p. 3.

¹⁹ Eliza Campus, *Raymond Poincaré 1860-1934. Un om în istoria lumii*, Editura Universității din București, 1988, pp. 50-51; Daniel Cain, *Formarea confidențialei Ligi Balcanice*, în *Magazin Istoric*, serie nouă, Anul XLVI, nr. 10 (547), octombrie 2012, pp. 25-30.

²⁰ D.A.N.I.C. București, fond *Casa Regală*, dosar 32/1912, f. 10.

²¹ *Ibidem*.

președinte, Nuzet bey Vrioni²², vicepreședinte și Domuri Epaminonda Balamace, Marco Cacarigi, Faiz Bey Conitza, Pande Vangheli, Derviş Hima, Cocei, Fotie Balamace, Filip Craja, Don P. Tucha, Hamdi Bey Ohri și părintele Fan Nolli, membri.²³ De altfel, în presa românească deja se făcea o largă relatare după înființarea comitetului național de la Triest, ce își propunea să susțină în principal ideea unui stat albano-român sub numele de *Schipetaria*.²⁴

În cadrul congresului, doctorul Shunda, aromân și director al revistei „*Viața albano-română*”²⁵, rostea o amplă cuvântare, în care evoca pe de o parte, rolul României în sprijinirea mișcării Albaneze, iar pe de altă parte, se referea la perspectivele viitorului stat și ale colaborării dintre albanezi și români.²⁶ Doctorul Shunda, sublinia de asemenea, contribuția coloniei albaneze din România și a „*factorilor politici de mână întâi a națiunii române*”, la înfăptuirea independenței Albaniei. În continuare, el mai declara: „*Neamul românesc care numără astăzi peste 12 milioane, e dispus în întregimea lui la cele mai mari jertfe pentru ca națiunea albaneză să reușească a înfăptui cea mai mare Albanie cu puțință...România, vrea stăruitor și sincer o Albanie puternică și prosperă...; întărind națiunea Albaneză, România se întărește pe ea însăși, căci ea știe prea bine că soarta neamului albanez și a neamului românesc este pe veci comună...România este loială și va fi o prietenă*

²² Nuzet bey Vrioni era guvernatorul turc al Valonei, dar de origine albaneză, fost profesor la gimnaziul român din Berat, care și-a însușit o vastă cultură europeană, fiind unul din cei mai entuziaști luptători pentru autonomia albaneză.

²³ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 71/1912, f. 18.

²⁴ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912-1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, Doc. 73, p. 189.

²⁵ *Viața albano-română (Jeta Shqiptaro-rumune)* a apărut la 15 aprilie 1909 la București și Constanța, ca organ al societății „Bashkimi” din Constanța, fiind o revistă culturală ce publica literatură originală, folclor și tradiții orale, precum și unele documente istorice, gazeta intitulându-se a fi „*un ziar de luptă pentru drepturile culturale ale românilor și albanezilor din Balcani*”. Eforturile revistei au fost continuate de gazeta Atdheu (Patria), apărută la Constanța la 1 august 1912 sub conducerea avocatului Jan Mihal Lehova, având inserată în titlu devisa: „*Mbron të drejtat e Kombit Shqipëtar*”. Vezi: Cătălina Vătășescu, *Activitatea intelectuală și culturală a albanezilor din România (1844-1912)*, în vol. „*Intelectuali din Balcani în România sec XVII – XIX*”, coord. Alexandru Duțu, *Studii istorice sud-est europene II*, Editura Academiei, București, 1984, p. 188; Cristia Maksutovici, *Confluente culturale româno-albaneze*, Cuvânt înainte de Nicolae Ciachir, Editura Kriterion, București, 1995, pp. 72-74.

²⁶ *Poporul Român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, volum de documente editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, Referenți științifici din afara arhivelor: Nicolae Ciachir, Dan Berindei și Gelcu Maksutovici, București, 1986, Doc. 234, p. 601; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi*, Editura Ararat, București, 1995, Doc. 234, pp. 121-122.

prețioasă a Albaniei...”.²⁷ În același timp, doctorul Shunda informa că regele Carol I, a hotărât să întemeieze un institut balcanic la București, în timp ce la Universitate urma să fie creată o catedră de limbă și istorie. Nu în ultimul rând, invocând argumente din trecutul istoric, doctorul Shunda propunea înființarea la Moscopole, a unei Universități albano-române, și consemna nerecunoașterea practică a drepturilor aromânilor în Serbia sau Grecia, făcând un apel în acest sens, la satisfacerea deplină a aspirațiilor naționale ale aromânilor din viitorul stat.²⁸

De altfel, în ultima ședință a Congresului de la Triest, s-a iscat o neînțelegere între delegații dr. Shunda (originar din Crușova-Macedonia), Dr. Shadima (delegatul Societății de Cultură Macedo-Române, originar din Epir), Vasile Diamandi (directorul Școalei Comerciale Române din Ianina), părintele Fotie Balamace (delegatul fărșeroților din Albania), ep. Balamace și întregul birou al Congresului, datorită ideii de a se crea un stat albano-român, în care trebuiau înglobați aromânii. Atunci, președintele Congresului, Faik Bey Konitza a explicat că numărul aromânilor ce urmează a face parte din viitorul stat albanez independent, nu justifică pe deplin crearea statului albano-român.²⁹ Dar, pentru a arăta rolul României în susținerea cauzei albaneze, principele Albert Ghica, a fost nevoit să intervină și să declare: „*Domnilor, înainte de plecarea mea din București, am avut ocazia împreună cu Nuzet Vrioni de a fi primiți în două lungi audiențe de excelența sa, Take Ionescu ministrul de interne, care împreună cu Dissescu, ministrul instrucțiunii publice, pot fi considerați ca singurii albanofili din guvernul actual și dumnealor, mi-au confirmat că guvernul României, nu are nici o aspirație teritorială în Albania, ba din contră, guvernul se gândește ca în comunele albaneze locuite de români, să înființeze școli în care se vor preda limba albaneză și limba română. România nu are decât interese morale în Albania*”.³⁰ Însă, în ciuda acestor mici disensiuni, în cadrul congresului de la Triest, era adoptată o hotărâre foarte importantă privind viitorul Albaniei: destinele urmașilor lui Skanderbeg, urmau

²⁷ *Ibidem*; Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 73, pp. 195-196; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi...*, pp. 122-124.

²⁸ *Poporul Român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani...*, p. 602; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi...*, p. 123.

²⁹ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 71/1912, f. 42.

³⁰ *Ibidem*.

să fie conduse de către un principe german, pus însă, sub suzeranitatea monarhiei habsburgice.³¹

În tot acest timp, cât s-a desfășurat congresul de la Triest, guvernul român de la București, și în special, Titu Maiorescu, a urmărit îndeaproape discuțiile de la Londra. În acest sens, dând curs instrucțiunilor de la București, N. Mișu, prin telegrama din 9/22 martie 1913, solicita integrarea în Albania, a celor 36 de târguri și sate românești, cu o populație de 80 000 de suflete, situate între Ianina, Mețova, Grebena și muntele Gramos până la Korcea. Totodată el mai cerut ca, „*pentru păstrarea individualității acestor români, Marile Puteri trebuie să garanteze prin tratatul ce va înlocui tratatul de la Berlin și prin constituția albaneză, autonomie administrativă, comunală și, atât cât e posibil, politică, a românilor, folosirea limbii române în administrație, în școli și biserici; recunoașterea unui șef spiritual român cu posibilitatea pentru guvernatorul român de a întreține, ca și în trecut, instituțiile de cultură românească fără nici o restricție*”.³²

La solicitarea lui Edward Grey, diplomatul român N. Mișu, aflat la Londra, îi transmitea acestuia la 14/27 martie 1913, un amplu memoriu justificativ cu explicații în care se insista în mod special ca elementul românesc să nu fie cloazonat și eventual anexat la alte state decât Albania.³³ Cererile românești privind întinderea granițelor viitorului stat albanez, au fost primite cu satisfacție de către delegația albanezilor la Londra, însă aceasta și-a exprimat reprehensiunea față de crearea unui regim special, deosebit pentru români.³⁴

Cea mai importantă chestiune abordată de Conferința de la Londra, a fost cea a frontierelor. Astfel, Austria era de acord ca Serbiei să-i revină Ipek, Prizren și Ohrida, în timp ce Rusia renunța la Skutari, numai dacă primeau Djacova în schimb.³⁵ Crizele au luat sfârșit la 21 martie 1913, când Austria l-a informat pe Edward Grey, că ei vor renunța la Djakova numai cu înțelegerea că va fi o promisiune care va asigura protecția efectivă a Albaniei și a minorităților catolice în aceste teritorii, iar a doua zi Conferința ambasadorilor de la Londra a decis oficial să cedeze Skutari, Albaniei; restul frontierelor din nordul

³¹ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 81, p. 218.

³² Cristian Vornicu, *op.cit.*, p. 3.

³³ Gheorghe Zbucnea, *România și nașterea statului albanez*, în *Anuar Albanezul* - 401, Supliment al revistei *Albanezul*, Editat de Uniunea Culturală a Albanezilor din România (Bashkësia Kulturore e Shqiptarëve të Rumanisë), București, 1996, p. 63.

³⁴ Arben Puto, *L'indépendance albanaise...*, p. 195.

³⁵ Rondis Basil, *Greece and Albania...*, p. 103.

Albaniei, fiind stabilite conform propunerii Austriei, cu excepțiile deja menționate, adică Ipek, Prizren și Ohrida.³⁶

În ciuda deciziilor luate de Marile Puteri de a acorda Skodra, Albaniei, regele Nicolas al Muntenegrului și-a intensificat eforturile de a reține orașul. În aceste condiții, Austria și Germania au susținut o demonstrație navală comună, care a avut loc pe 5 aprilie 1913, iar câteva zile mai târziu, la 10 aprilie 1913, o flotă internațională a stabilit o blocadă închisă asupra coastei Antiviari, la gura râului Drin.³⁷ Regele Nicolas, din nou a sfidat Marile Puteri, continuând asediul asupra orașului Skutari, pentru ca în cele din urmă, la 22 aprilie 1913, Essad Pașa Toptani, comandantul orașului, să cedeze Skutari, muntenegrenilor.³⁸

În ciuda succesului dobândit, Muntenegru nu a reușit să păstreze orașul Skutari mai mult de trei săptămâni, deoarece presiunea marilor puteri, în special a Austriei, a constrâns pe regele Nicolas să-și retragă trupele la 14 mai 1913.³⁹ Dar, orașul, în loc să fie dat guvernului albanez de la Vlora, a fost plasat sub ocupație militară internațională a trupelor marilor puteri, comandate de amiralul englez Cecil Burney, instaurându-se o administrație internațională.⁴⁰

După ce a semnat actul de capitulare al Skodrei, Essad Pașa Toptani, în fruntea a două divizii, a cucerit Albania Centrală, Durres și Tirana, ocupată de sârbi și, ignorând guvernul de la Vlora, formează în aceste regiuni o administrație separată, ceea ce l-a făcut pe Ismail Qemal să ridice în cadrul Conferinței Ambasadorilor, problema deplinei recunoașteri a Albaniei și a evacuării armatelor străine, mai ales a trupelor turcești, de pe teritoriul țării.⁴¹ Astfel, Austria și Italia, care doreau acum să scoată țara de sub suveranitatea sultanului, cu intenția de a trage foloase politice și economice în urma acestei manevre, au sprijinit aceste revendicări. În fața acestor presiuni, sultanul s-a văzut forțat la 30 mai 1913, să încredințeze rezolvarea problemei albaneze, marilor puteri.⁴² Astfel, în baza tratatului de pace încheiat la 30 mai 1913 între aliații balcanici și Turcia, aceasta din urmă renunța la toate drepturile sale asupra Albaniei.⁴³ Datorită împrejurărilor nou create, însuși Essad Pașa Toptani,

³⁶ *Ibidem*, p. 104.

³⁷ *Ibidem*, p. 105.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 194.

⁴⁰ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 179.

⁴¹ Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 194.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 179.

„răzvrătitul Skodrei”, după eșecul primei lui tentative de a forma un guvern particular, a hotărât să se alăture guvernului de la Vlora, unde va ocupa postul de ministru de interne.⁴⁴ În aceste condiții, Albania centrală a ajuns și ea sub autoritatea guvernului lui Ismail Qemal, care cu siguranță, a devenit adevăratul guvern la scară națională.⁴⁵

Dar prețul pe care albanezii l-au plătit în schimbul independenței a fost mult prea mare, Ismail Qemal, declarând: „*Noi regretăm numai un singur lucru, că succesul unui război, care a dus la eliberarea tuturor popoarelor din balcani, a mers atât de mult spre capul vecinilor noștri, astfel încât, acum se pare că ei cred că au făcut bine, că i-au oprimat pe albanezi care, din punctul lor de vedere, nu au nici cel mai mic drept să existe devreme ce ei sunt cei mai vechi locuitori ai Peninsulei și au fost primii care s-au luptat cu turcii pentru libertatea lor națională*”.⁴⁶ Cu toate acestea, el a continuat: „*suntem gata să ne apărăm cauza, nu numai în interesul propriului nostru popor, dar și în binele altor țări, care au devenit adversarii noștri în loc să ne devină prieteni*”.⁴⁷ Guvernul de la Vlora, a prezentat propriile cereri teritoriale, Conferinței ambasadurilor de la Londra, cerând ceea ce în general cerea și programul Ligii din Prizren și al întregii Mișcări Naționale Albaneze, incluzând cele 4 provincii unde majoritatea populației era de origine abaneză: Skodra, Kosova, Monastir și Ianina.⁴⁸ Dar cu toate acestea, Marile Puteri au făcut legea, hotărând să sacrifice unitatea națională a albanezilor, pe altarul așa numitei „*păci generale*” și să condamne jumătate din nația abaneză pentru a apăra „*concertul european*”.⁴⁹

După ce tratatul de la Londra a fost semnat la 30 mai 1913, Edward Grey a anunțat la Conferința ambasadurilor că au mai rămas doar 3 probleme de rezolvat: organizarea unui guvern în Albania, delimitarea granițelor Albaniei din sud - est și sud și problema cu privire la Insulele Egee, excepție făcând insula Creta.⁵⁰ Discuțiile pentru organizarea statului abanez, au fost târăgănite

⁴⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Stefanaq Pollo, *The proclamation of independence of Albania - A Great Turing - Point in the history of the Albanian People*, Tirana, 1983, p. 25.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 26; Ramiz Alia, *La Ligue albanaise de Prizren-page éclatante de notre histoire que notre peuple a écrite de son sang*, Tiranë: 8 Nëntori, 1978, pp. 13-16; Kristaq Prifti, *Le mouvement National Albanais de 1896, La Ligue de Peje*, Tiranë, Akademia Historike, 1989, p. 59.

⁴⁹ Stefanaq Pollo, *The proclamation of independence of Albania...*, p. 26.

⁵⁰ Rondis Basil, *Greece and Albania...*, p. 106.

până la 29 iulie 1913, când Conferința ambasadorilor a fost de acord, în cele din urmă, cu organizarea statului Albanez.

În această perioadă când problema despre organizarea internă a Albaniei era în centrul atenției la Conferința Ambasadorilor, la Sofia apărea ziarul „Liria e Shqiperise”(Libertatea Albaniei), care vorbea despre „*un rege dintr-o familie regală europeană*” și despre „*un mare ajutor din străinătate*”, „*pentru orice ramură a administrației...*”, „*până când ne vom pune toate afacerile în ordine*”.⁵¹ În continuare, ziarul spunea: „*Noi nu vrem ca acești oameni să rămână străini, noi nu-i vrem pe ei, trimiși nouă de puterile străine ca autoritari; vrem ca să-i convocăm noi înșine și îi vrem pe ei să fie oameni ai guvernului Albanez, în serviciul Albaniei, a Albaniei Independente și stăpână în propria țară*”.⁵²

La capătul unor negocieri anevoioase, care au avut loc între Austria, care dorea abolirea suveranității sultanului, și Rusia, care insista în favoarea validării deciziei din 17 decembrie 1912, Conferința Ambasadorilor a aprobat în final la 29 iulie 1913, proiectul despre organizarea statului albanez. Iată textul integral al deciziei adoptate de Conferința Ambasadorilor la 29 iulie 1913:

„Albania se constituie în principat autonom, suveran și ereditar din ordinul și sub protecția celor 6 puteri. Prințul va fi desemnat de cele 6 puteri.

Orice legătură de suzeranitate între Albania și Turcia este exclusă.

Albania este neutralizată, neutralitatea sa fiind garantată de cele 6 puteri. Controlul administrației civile și a finanțelor Albaniei este încredințată unei comisii internaționale compusă dintr-un delegat al celor 6 puteri și un delegat al Albaniei.

Puterile acestei comisii va dura 10 ani și vor putea fi reînnoite în caz de nevoie.

Această comisie va avea sarcina să elaboreze un proiect de organizare detaliat a tuturor ramurilor din administrația Albaniei. Ea va reprezenta puterile în răstimp de 6 luni, un raport asupra rezultatului lucrărilor sale, precum și concluziile privind organizarea administrativă și financiară a țării.

Prințul va fi numit în răstimp de 6 luni cel mai târziu. În așteptarea desemnării sale și formării guvernului național definitiv, funcționarea autorităților autohtone existente, precum și jandarmeria vor forma obiectul controlului Comisiei Internaționale.

⁵¹ Arben Puto, *National Forces Against Imperialist dicte in the Organisation of the Albanian State (1912-1914)*, The 8 Nëntori Publishing House, Tirana, 1983, p. 18.

⁵² *Ibidem*.

Securitatea și Ordinea publică vor fi asigurate prin Organizația Internațională a Jandarmeriei. Această organizație va fi încredințată ofițerilor străini care vor avea comanda superioară și efectivă a jandarmeriei.

Acești ofițeri vor fi aleși din armata Suediei.

Misiunea ofițerilor instructori străini nu va afecta nici uniformitatea serviciului nici locul ofițerilor, subofițerilor și jandarmilor autohtoni.

11. Salariile acestor ofițeri vor putea fi asigurate din resursele țării, sub garanția puterilor”.⁵³

Singurul punct care a trebuit să fie modificat, a fost punctul 9, datorită refuzului Suediei făcându-se apel la instructori Olandezi.⁵⁴ Deși prin hotărârea din 1913, Albaniei i s-a recunoscut independența, comisia Internațională de Control (C.I.C.), oferea posibilitatea Marilor Puteri de a se amesteca în afacerile țării. În continuare, s-a trecut la delimitarea frontierelor Albaniei, dar acest lucru a întâmpinat unele dificultăți datorită neînțelegerilor dintre Italia și Austria, pe de o parte, și Grecia, pe de cealaltă parte.⁵⁵ Animizitățile dintre Marile Puteri, privind fixarea granițelor statului Albanez, au fost „rezolvate” de Edward Grey, care la 1 august 1913 a propus la Conferința Ambasadorilor următoarele puncte:

„O comisie internațională va continua să delimiteze granițele din sud-estul și sudul Albaniei, cu instrucțiunile de a ceda Korcea, Stylos și Insulele Saseno, Albaniei.

Canalul Corfu va trebui să fie neutru.

Supusă la condiții grele de neutralitate, Grecia va reține în posesia sa insulele locuite în majoritate de greci și ocupate actual de forțele Grecești cu excepția insulelor: Tenedos, Imbros și Thassos.

Italia va declara, în conformitate cu articolul 2 al tratatului de la Lausanne, că de îndată ce trupele și artileria otomană se vor retrage din Cyrenaica, va înapoia toate insulele Turciei.

În înțelegerea finală, Marile Puteri vor decide soarta acestor insule”.⁵⁶

După multe discuții, Conferința Ambasadorilor a stabilit în sfârșit, la 11 august 1913, granițele din sud ale Albaniei.⁵⁷ Cea care s-a împotrivit vehement extinderii granițelor statului albanez spre sud a fost Grecia, ceea ce a făcut ca,

⁵³ D.A.N.I.C. București, fond *Casa Regală*, dosar 50/1913, f. 1-2.

⁵⁴ Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 195.

⁵⁵ Rondis Basil, *op.cit.*, p. 107.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 108.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 109.

în întregul context al crizei balcanice, fixarea granițelor statului să se facă ulterior într-o reuniune specială la Florența prin protocolul semnat la 17 decembrie 1913, în care o bună parte a ținuturilor locuite de aromâni intrau și rămâneau în componența Greciei.

Ceea ce a fost fixat încă de la congresul de la Londra a fost din păcate pierderea orașului Ianina, precum și alte orașe și sate curat albaneze și românești, printre care și Netova, oraș pur românesc.⁵⁸ De asemenea, în Albania de Nord, Serbia și Muntenegru au primit Monastir, Struga Orhida, Dibra, Ipek, Uschiup, Prizren, Kosova, astfel încât la congresul de la Londra, Albania a pierdut o populație de 150 000 din care 100 000 erau români.⁵⁹ Chestiunea delimitării frontierelor noului stat i-a preocupat deosebit de mult pe albanezii din țara noastră. Astfel, într-o notă către Direcția Poliției și Siguranței Generale, din 1/14 septembrie 1913, se specifica faptul că mai mulți albanezi se întâlneau în fiecare seară al restaurantul „Carpați” și în Calea Victoriei Nr. 112, unde discutau chestiuni de interes pentru țara lor. Ei vor redacta un memoriu din partea comitetului albanez din România și din alte țări, memoriu în care arătau guvernelor englez, italian și austriac că *„spiritele albaneze se agită din cauză că guvernul provizoriu albanez nu poate relua cu energie organizarea internă a noului stat, fiindcă atât Grecia, cât și Muntenegru nu cedează pentru delimitarea definitivă a frontierelor”*.⁶⁰

Într-un alt memoriu adresat celor trei puteri protectoare - Italia, Austria, Anglia - albanezii din România, arătau că poporul din care și ei făceau parte nu va fi niciodată liniștit până nu-și va obține toate drepturile și cereau evacuarea teritoriului albanez pentru ca *„guvernul provizoriu să-și poată continua conducerea noului stat”*.⁶¹ Albanезii din București își exprimau de asemenea, în septembrie 1913, dorința de a convoca aici un congres la care să participe mulți albanezi din țară *„pentru a protesta împotriva celor care fac greutăți la formarea noului stat”*.⁶² De asemenea, se căuta să se arate lumii întregi, faptul că Albania a existat din cele mai vechi timpuri, în acest scop, un comitet albanez din București făcea eforturi considerabile pentru a traduce din limba albaneză în limba română o carte conținând istoria Albaniei de la Skanderbeg,

⁵⁸ D.A.N.I.C. București, *Microfilme Albania*, rola 1, c. 6.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Idem*, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 181/1913, f. 21.

⁶¹ *Idem*, dosar 174/1913, f. 3.

⁶² *Ibidem*, f. 10.

pe a cărei frontispiciu sunt inserate portretele celor trei suverani care susțin cauza albaneză: Franz Iosif, Wilhelm și Regele Italiei.⁶³

Este cunoscut faptul că mulți tineri albanezi au plecat voluntari în Albania, pentru a veni în ajutorul fraților lor, astfel încât luptele care se desfășurau pe teritoriul albanez au făcut ca întreaga comunitate din România să inițieze redactarea unor noi proteste la adresa puterilor protectoare pentru ca acestea să-și intensifice acțiunile pentru delimitarea frontierelor albaneze.⁶⁴ După cum am arătat, visul acesta al albanezilor s-a împlinit în același an, 1913, în urma protocolului de la Florența. O nouă decizie deosebit de importantă pe care membrii societății albaneze împreună cu cei ce se ocupă de chestiunea albaneză au luat-o, a fost aceea că, prin diferite mijloace se caută să se intervină pe lângă marile puteri cu scopul de a „*desemna de urgență pe noul domnitor spre asigurarea liniștii*”.⁶⁵

În această perioadă grea când pe teritoriul Albaniei se duceau lupte grele, la o adunare a coloniei albaneze din Constanța, s-a luat hotărârea să se înființeze „*crucea roșie albaneză*” cu scopul de a veni în ajutorul răniților din războiul sârbo-albanez.⁶⁶

Nici presa nu lăsa evenimentele să treacă neobservate, astfel într-un articol din ziarul „*Perlindja e Shqypnies*” (Renașterea Albaniei), organul oficial al guvernului de la Vlora, publica în ajunul sosirii în Albania a Comisiei Internaționale de Control (C.I.C.), în octombrie 1913: „*lăsați guvernul provizoriu să ridice steagul Albaniei*”⁶⁷, pentru ca în final să concluzioneze, spunând că „*dacă Albania apare în fața comisiei Internaționale ca o singură forță, unită spiritual, atunci vom putea să fim siguri că munca noastră va merge spre bine și nu ne va mai fi teamă de nimeni*”.⁶⁸

În această perioadă încep să apară și propunerile pentru tronul Albaniei; astfel dintre candidații străini care se luptau pentru ocuparea înaltei funcții, se remarcă cele ale lui Mehmed Ali, care a fondat dinastia Kedicilor în Egipt, dar un prinț musulman era greu să fie primit de populația albaneză, iar candidatura sa nu plăcea marilor puteri, și cea a lui Guillaume de Wied, patronat de mătușa

⁶³ *Ibidem*, f. 18.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 26.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 33.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 36.

⁶⁷ Arben Puto, *National Forces against...*, p. 18.

⁶⁸ *Ibidem*.

sa Elisabeta a României.⁶⁹ De asemenea, alte nume sonore din Casele domnitoare ale Europei erau pretendente la coroana tânărului stat albanez: ducele Ferdinand de Montpensier, prințul Mori von Schaumburg Lippe, prințul Arthur Connaught, principele Wilhelm al Suediei, principele Roland Bonaparte, socrul principelui George al Greciei, precum și ducele Karl von Urach.⁷⁰ Referitor la candidatura principelui de Wied, marele ziar „*Berliner Tageblatt*”, scria: „*Dacă într-adevăr principele de Wied se va hotărî să primească tronul Albaniei, după cum se afirma în cercurile diplomatice, nu i se va pune în cale nici o piedică din partea Germaniei. Alegerea sa va însemna pentru noi doar pierderea unui șef de escadron*”.⁷¹

Dintr-un alt organ de presă „*Neue Freie Presse*”, aflăm că prințul de Wied (1876-1945), acest vlăstar din pădurea Rinului și nepot al împăratului Wilhelm I⁷², pentru a primi tronul Albaniei, a pus anumite condiții guvernului austriac și italian. Astfel, el cere înființarea unui domeniu de Coroană în Albania, anumite garanții pentru cazul când va trebui să renunțe la domnie⁷³, pentru ca apoi să concluzioneze foarte clar:

„*Absoluta libertate în ceea ce privește elaborarea proiectului constituției albaneze.*

Marile Puteri să garanteze integritatea Albaniei.

Libertatea și egalitatea religioasă.

Cooperarea tuturor Marilor Puteri la organizarea financiară a Albaniei.”⁷⁴

Colonia albaneză din București, prin intermediul studentului Mihail E. Xoxe, a lansat o revistă scrisă în limba albaneză „*Xejmi*” (Dreptatea), în care arăta că istoria Albaniei cu toți luptătorii ei, iar la sfârșit conține și portretul principelui de Wied cu biografia întregii familii.⁷⁵

⁶⁹ *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Edited by Sommerville Story, Preface by William Morton Fullerton, London, Constable and Company Ltd., 1920, p. 379; Demetriu Abeleanu, *Albania*, București, Tipografia Bucovina, 1928, p. 88.

⁷⁰ *Gazeta Ilustrată*, Anul II, nr. 23, Editura Socec&Co., București, 18 mai 1913, p. 12; Ion Teodorescu, *Coloniile albaneze din România. România și statul albanez...*, p. 31.

⁷¹ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, vol. 1, f. 5.

⁷² Carmen Sylva, *Viitorul rege al Albaniei*, în *Calendarul Minervei pe 1915*, Anul XVII, Editura Minerva, București, 1915, pp. 271-272; Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 92, pp. 238-239.

⁷³ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, vol. 1, f. 40.

⁷⁴ *Ibidem*, f.47

⁷⁵ *Ibidem*, f. 66

Până la urmă, candidatura principelui de Wied a fost aprobată definitiv de toate cele șase mari puteri, rămânând să mai fie rezolvată doar chestiunea luării în primire a tronului.⁷⁶ Rusia s-a dovedit a fi cea mai prietenoasă față de candidatura principelui Wilhelm de Wied, însuși țarul Nicolae al II-lea manifestându-și satisfacția măgulitoare față de împăratul Wilhelm al Germaniei: „*Primesc desemnarea principelui de Wied pentru tronul Albaniei, cu atât mai bucuros că aceasta va face plăcere regelui Carol al României*”.⁷⁷ Cum era și firesc, România a aprobat candidatura prințului de Wied, lucru pe care primul ministru Titu Maiorescu îl făcea cunoscut Marilor Puteri⁷⁸, iar în acest sens, Take Ionescu realizase în toamna anului 1913 la cererea regelui Carol I, un turneu de propagandă la Paris, Viena și Roma, în sprijinul candidaturii nepotului reginei Elisabeta.⁷⁹

La un an de la marele eveniment petrecut la 28 noiembrie 1912, sub titlul „*Sărbătorirea aniversării independenței albaneze în capitală*”, ziarul „*Seara*” scria: „*Colonia Albaneză din capitală a sărbătorit ieri 15 noiembrie, împlinirea unui an de la independența Albaniei, printr-un Te-deum oficial la biserica albaneză „Dintr-o zi”, din strada Academiei. Slujba a fost celebrată de arhimandriții Balamace și Cealamani*”⁸⁰ Cu aceeași ocazie, au rostit alocuțiuni doamna Smara Gheorghiu, președinta de onoare a Societății albaneze din București, părintele Cealamani, Eraclie Ionescu, Gr. Zografi și Asdreni.⁸¹ Totodată, în ziarul „*Seara*”, era înscrisă și telegrama adresată lui Titu Maiorescu în calitate de prim-ministru al României, în care scria: „*Membrii coloniei albaneze, sărbătorind astăzi întâia aniversare a proclamării independenței Albaniei, roagă cu adânc respect pe Excelența Voastră, să binevoiască a primii omagiile lor de desăvârșita recunoștință*”.⁸²

Prima țară care a recunoscut oficial noul stat albanez după proclamarea independenței la 28 noiembrie 1912, a fost România, aceasta acreditându-și la Valona „*cel dintâi ministru plenipotențiar printre toate statele străine*”.⁸³ La

⁷⁶ *Idem*, fond Casa Regală, dosar 70/1913.

⁷⁷ *Gazeta Ilustrată*, Anul II, nr. 51, Editura Socec&Co., București, 30 noiembrie 1913, p. 2.

⁷⁸ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, f. 69.

⁷⁹ C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922*, Ediția a II-a, Editura ziarului Universul, (f.a.), p. 279.

⁸⁰ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, f. 71.

⁸¹ Gelcu Maksutovici, *Conlucrarea dintre aromâni și albanezi în societățile culturale din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Albanezul*, Revistă editată de Uniunea Culturală a Albanezilor din România, Serie nouă, Anul II, nr. 6 (11), iunie 1994, p. 6.

⁸² D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, f. f. 78.

⁸³ Gheorghe Zbucnea, *România și nașterea statului albanez...*, p. 64.

începutul lunii decembrie 1913, regele Carol I a aprobat solicitarea venită din partea primului ministru Titu Maiorescu, privind crearea unui Oficiu Diplomatic în Albania.⁸⁴ Astfel, prin decretul regal nr. 6449/1913, diplomatul M. Burghela era numit ca reprezentant al României în Albania, începând cu data de 15 decembrie 1913,⁸⁵ iar ca atașați erau numiți A. Paneta și M. Sturdza, care în ianuarie 1914 erau la Triest în drum spre post.⁸⁶

Din păcate, pentru mersul bun al lucrurilor, în toată această perioadă, în Albania au avut loc numeroase războaie, ca cea din septembrie 1913, care a început la Dibra și care apoi s-a răspândit în Kosovo.⁸⁷ Astfel, atâta vreme cât în timpul renașterii lupta întregului popor albanez a fost împotriva ocupației otomane, acum lupta poporului albanez pentru eliberare și unitate națională, în noile condiții, când un stat albanez exista, a fost îndreptată împotriva noilor ocupanți. Cu toate acestea, comisia internațională de control (C.I.C.), exploatând „*afacerea Beqir Grebene*” și invocând ca pretext apropiata sosire a prințului de Wied, îl va constrânge pe Ismail Qemal care se pare că a avut legătură cu „*afacerea Beqir Grebene*”, să demisioneze, actul de transfer a puterilor din mâinile guvernului provizoriu în cele ale C.I.C.-ului, fiind semnat la 22 ianuarie 1914 la Vlora.⁸⁸ Răsturnarea acestui guvern în ianuarie 1914, a însemnat pentru Mișcarea Națională și Democratică din Albania, pierderea conducătorilor de centru, care începuse să facă eforturi în a consolida și a democratiza viața internă a Albaniei.⁸⁹

Din dorința de a oferi tronul Albaniei principelui de Wied, colonia albaneză din București a instituit o comisie care va merge la Potsdam pentru îndeplinirea acestui fapt.⁹⁰ Comisia era formată din: Pandelev Evangelev, Toma I. Ciamis, D. Naumescu, Hristu Cirka și Dr. Filip Papaiani.⁹¹ De asemenea, colonia albaneză din Constanța a desemnat pe avocatul Mihail ca fiind reprezentantul coloniei din Constanța care va pleca în Albania cu scopul de a

⁸⁴ Nicolae Ciachir, *Istoricul relațiilor consulare româno-albaneze*, în *Anuar Albanezul* - 401, Supliment al revistei *Albanezul*, Editat de Uniunea Culturală a Albanezilor din România (Bashkësia Kulturore e Shqiptarëve të Rumanisë), București, 1996, p. 99.

⁸⁵ Gheorghe Zbucă, *România și nașterea statului albanez...*, p. 64.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Çami Muin, *Fundamental aspects of the Albanian national and Democratic movement in the years 1913-1920*, Tirana, 1983, p. 6.

⁸⁸ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 183.

⁸⁹ Çami Muin, *op.cit.*, p. 7.

⁹⁰ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 174/1913, f. 28.

⁹¹ Ibidem; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi...*, Doc. 243, p. 130; Idem, *Istoria albanezilor din România*, prefată de Nicolae Ciachir, Editura Kriterion, București, 2003, p. 84.

participa la primirea principelui de Wied.⁹² Totodată, avocatul Mihail a primit și însărcinarea de a preda prințului de Wied, un album prevăzut în prima pagină cu portretul M.S. regelui.⁹³ Însuși prințul Wilhelm de Wied, referindu-se la propunerea venită de a conduce tânărul stat albanez, recunoștea că se consultase în această privință cu unchiul său, regele Carol al României: „...Când în toamna anului 1913 îmi luai rămas bun de la unchiul meu. El îmi înmână Marea Cruce a Ordinului Steaua României, cu care puteam să-mi fac intrarea în Albania. Acest ordin era neutru și nu ar fi provocat gelozia Marilor Puteri, ceea ce ar fi putut să se întâmple dacă la intrarea mea solemnă în Durazzo aş fi ales unul din marile cordoane ale vreuneia dintre ele”.⁹⁴ Marele istoric Nicolae Iorga, într-o întrevedere avută cu prințul Wilhelm de Wied la Castelul Peleş în noiembrie 1913, îl asigură pe acesta că va avea o domnie liniștită, doar dacă nu va cere supușilor săi trei lucruri: serviciul militar, impozitul și ordinea.⁹⁵

În mod oficial, la 30 ianuarie 1914, o delegație albaneză în frunte cu Essad Pașa, a pornit spre Neuwied, cu scopul declarat de a oferi principelui de Wied tronul Albaniei.⁹⁶ Delegația albaneză era constituită din: Gjon Çoba, Iusuf Bey Hamzarai, Ahmet Bey Hastopalli, Dom Nikolle Kaçorri, Spiro Kolleka, Eqrem Bey Libohova, Lef Nosi, Hassan Bey Prishtina, Milto Shalvari, Essad Pașa Toptani, Mihal Turtulli, Shefqet Bey Vërlaci, Eqrem Bey Vlore, Xhemil Bey Vlora, Hysen Bey Vrioni, Illiaz Bey Vrioni, Sami Bey Vrioni și Abdyl Bey Ypi.⁹⁷

După îndelungi așteptări, la începutul lunii martie, principele de Wied a sosit la Triest, de unde se îmbarca la bordul unei nave de război austro-ungare „Taurus”.⁹⁸ În drumul său spre Durazzo, principele va fi însoțit de două vase de război germane, 3 austriece și 2 italiene⁹⁹, iar România a trimis pentru asigurarea ordinii în oraș și pentru paza prințului de Wied, un batalion de 100

⁹² *Poporul Român și lupta de eliberare...*, doc. 244, p. 610.

⁹³ *Ibidem*; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi...*, Doc. 244, p. 131.

⁹⁴ Cristia Maksutovici, Gelcu Maksutovici, *Relații româno-albaneze la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea*, în *Revista română de studii internaționale*, Anul XXVI, nr. 3-4 (119-120), Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 245-246.

⁹⁵ Nicolae Iorga, *Pagini loiale despre regele Carol*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1914, p. 34.

⁹⁶ *Gazeta Ilustrată*, Anul III, nr. 9, Editura Socec&Co., București, 8 februarie 1914, p. 15.

⁹⁷ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, p. 455.

⁹⁸ *Albina. Revistă enciclopedică populară*, Anul XVII, nr. 23, 2 martie 1914, p. 910; Stefanaq Pollo, Arben Puto, Skender Anamali, Kristo Frashëri, *op.cit.*, p. 184; Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei.*, p. 92.

⁹⁹ D.A.N.I.C. București, fond *Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 214/1913, f. 61.

ostași sub comanda maiorului Giurăscu.¹⁰⁰ Astfel, la 7 martie 1914, Wilhelm de Wied debarca la Durazzo (Duress), capitala țării fixându-se aici.¹⁰¹ Cu ocazia intrării principelui de Wied în Durazzo, presa românească - ziarul „Universul” din 24 februarie 1914 - publica un articol intitulat sugestiv „*Noi și Albania*”, în care se preciza că: „*în sfârșit proclamarea Albaniei ca stat liber și independent a devenit realitate. Ieri prințul de Wied a pus piciorul pentru prima oară pe pământul noii sale patrii... Dacă patrioții albanezi își văd azi cu ochii visul împlinit, aceasta se datorește în bună parte și solitudinii morale și materiale a guvernului M. Sale regelui Carol I al României*”¹⁰², încheind cu speranța că noul stat îi va proteja și pe aromâni, sintetizând: „*opinia publică românească de pretutindeni salută cu entuziasm proclamarea oficială a statului albanez, cerând prințului de Wied, ca în curând pe lângă titlul de rege al Albaniei să adauge și acela de principe al românilor din Pind, titluri pe care le-a purtat gloriosul său predecesor, Gheorghe Castriot-Skandenberg*”.¹⁰³

De asemenea, tot cu prilejul debarcării prințului de Wied la Durazzo, colonia albaneză din București a organizat un Te-deum în limba albaneză la biserica „*Dintr-o zi*”, serviciul religios fiind oficiat de Archimandritul Foti Balamace, subdirectorul Seminarului Central, care a rostit rugăciuni pentru sănătatea Regelui Carol I și regina României, unchii principelui de Wied, pentru suveranii Albaniei, regele Wilhelm I și regina Sofia.¹⁰⁴ Sărbătoarea intrării prințului de Wied în reședința sa de la Durazzo, era sărbătorită fastuos și de către membrii coloniei albaneze din București, care a celebrat evenimentul printr-un banchet la care au luat parte printre alții: Foti Balamace, Tănase Cantili, Haralambie Cealaman, Chr. Tarpo, Eracle Mboria, Naum Christu, Eracle Ionescu, iar din partea presei, domnii Toma Dumitriu și N. Ionescu.¹⁰⁵

La 7 martie 1914, va fi format primul guvern național Albanez, care era alcătuit din: Turkhan Pașa Permeti, ministru președinte și ministru de externe;

¹⁰⁰ Gelcu Maksutovici, *De la Wilhelm de Wied la Leka I*, în *Magazin Istoric*, serie nouă, Anul XXXII, nr. 1 (370), ianuarie 1998, p. 66; Ion Teodorescu, Ștefan Popescu, *Albania lui Wilhelm de Wied (I)*, în *Prietenul Albanezului*, Anul IV, nr. 31-32, mai-iunie 2004, pp. 9-10.

¹⁰¹ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 104, pp. 254-255.

¹⁰² *Poporul Român și lupta de eliberare...*, p. 611; Gelcu Maksutovici, *Despre Albania și albanezi...*, Doc. 245, pp. 131-132.

¹⁰³ *Ibidem*; Gelcu Maksutovici, *Istoria albanezilor din România...*, p. 85.

¹⁰⁴ *Gazeta ilustrată*, an III, nr. 12, Editura Socec&Co., București, 14 martie 1914, p. 3; Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 108, pp. 259-261.

¹⁰⁵ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 113, p. 274.

Essad Pașa Toptani, ministrul de interne și de război; Prenk Bib Doda, ministru al lucrărilor publice, Mufid bey Libohova, ministru de finanțe; Aziz Pașa Vrioni, ministru al domeniilor, Dr. Turtulli, ministrul Educației, Dr. Mamiti, ministrul Finanțelor, Aziz pașa Vrioni, ministrul Economiei, Hassan Pașa Priștina, ministru al poștelor și telegrafelor.¹⁰⁶ După formarea guvernului, prințul de Wied, a dat o declarație, unde printre altele spunea: „*Albanezi, astăzi s-a sfârșit soarta provizorie și Albania liberă și independentă pășește în noua fază istorică. Albanezi, în acest moment când ne urcăm pe tron, așteptăm din partea voastră a tuturor, o strânsă unire în jurul Regelui Vostru pentru o colaborare comună pentru a duce la bun sfârșit datoriile ce le avem de îndeplinit față de națiunea noastră*”.¹⁰⁷ Legăturile pe care le are Wilhelm I al Albaniei, cu familiile domnitoare din Europa, ar trebui să constituie pentru Albania convingerea Prințului, care a pășit pe treptele tronului Skanderbeg-Kastrioti, că o să știe a apăra drepturile poporului albanez și să introducă toate moravurile de civilizație, precum a făcut în România, unchiul său, Regele Carol.¹⁰⁸

Încă de la început, pentru buna organizare a noului stat albanez, prințul de Wied a întocmit un regulament organic pe termen de 10 ani, prin care teritoriul Albaniei era împărțit în două teritorii, unul format din nordul și centrul Albaniei, iar celălalt din Epir. Pe baza acestui regulament, al cărui autor este doctorul Ghellman din Viena, fiecare teritoriu urma să fie reprezentat la Durazzo printr-un consiliu consultativ ales pentru a garanta drepturile minorităților, iar ambele consilii erau reunite într-un consiliu de stat pentru Afacerile Externe, Militare și Financiare.¹⁰⁹

Pentru apărarea noului stat, statul român a trimis în Albania un batalion de voluntari, comandați de căpitanul Gr. Cristescu și locotenentul Burchi¹¹⁰, care a participat și la unele operații militare, ca de exemplu cele din august 1914, de la Durazzo, când „*Detașamentul românesc cu un efectiv de 120 de oameni comandat de eroul comandant, locotenent Burchi, disprețuind moartea*

¹⁰⁶ Theodor Câmpianu, *Din Albania. Domnia prințului de Wied*, București, Editura Autorului (Tip .România), București, 1918, p. 13; Ion Teodorescu, *Coloniile albaneze din România. România și statul albanez...*, p. 39.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 14; Ion Teodorescu, *Coloniile albaneze din România. România și statul albanez...*, p. 35.

¹⁰⁸ Theodor Câmpianu, *op.cit.*, p. 31.

¹⁰⁹ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 127, p. 289.

¹¹⁰ *Ibidem*, Doc. 157, pp. 325-327; Doc. 162, p. 336.

*cu un avânt nebun a ieșit din linia de tranșee înaintând cu bravură pe câmpul de operații...”*¹¹¹

Fiind întrebat de corespondentul gazetei „Le matin” din București, la 21 iunie 1914, Take Ionescu declara despre situația din Albania, că: „...*nimeni în locul prințului Wilhelm nu ar fi avut mai mult succes, iar acum, Europa îl privește cu mâinile încrucișate și așteaptă desfășurarea evenimentelor. Se vorbește de un mandat pentru România. În ce mă privește pe mine, eu aș primi aceasta cu plăcere, căci noi avem un interes deosebit la menținerea păcii balcanice...dar partidul meu se află actualmente în opoziție și eu nu pot să fac altceva decât să dau sfaturi*”¹¹²

Din păcate, fricțiunile dintre diferitele grupuri politice interne, intervențiile vecinilor care nu se obișnuiau încă să vadă o Albania independentă, precum și evenimentele care au premers declanșarea primului război mondial și apoi desfășurarea acestuia, au complicat foarte mult situația din Albania, punând în pericol chiar existența acesteia. Astfel, încetul cu încetul, prințul Wilhelm Friedrich Heinrich zu Wied (1876-1945), nepotul de frate al reginei Elisabeta a României, și căsătorit cu principesa Sophie von Schönburg Waldenburg (1885-1936) și-a pierdut încrederea pe care a avut-o din partea Austro-Ungariei și Italiei și la 3 septembrie 1914, după numai o jumătate de an, proclamatul rege Wilhelm I este nevoit să părăsească tronul Albaniei, nemaiputând face față noilor condiții deosebit de critice, care azvârlise țara într-un adevărat haos. Astfel, prințul Wilhelm de Wied părăsește Albania, îmbarcându-se pe iahtul Italian Misurata și însoțit de vasul Lybia a luat drumul spre Veneția fără nici o speranță de a mai reveni¹¹³, deși, *de jure* a deținut titlul de principe al urmașilor lui Skanderbeg, până la 31 ianuarie 1925, când a fost instaurată republica.¹¹⁴

În aceste condiții, statul albanez pe care Marile Puteri se angajează să-l creeze, se prăbușea în ruină.

¹¹¹ *Poporul Român și lupta de eliberare...*, doc. 249, p. 615; Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 173, pp. 355-357.

¹¹² *Adevărul*, Anul XXVII, nr. 8898, București, luni 23 iunie 1914, p. 3.

¹¹³ Demetriu Abeleanu, *op.cit.*, p. 92; Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, Doc. 175, pp. 358-359.

¹¹⁴ Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești...*, p. 449.

DIMITRE ONCIUL ÎN CONȘTIINȚA BUCOVINENILOR

Prof. univ. dr. Ilie LUCEAC

Pentru unul dintre cei mai de seamă istorici români, pentru savantul, profesorul și arhivistul Dimitre Onciul, întemeietorul Școlii critice în istoriografia românească, alături de Nicolae Iorga și Ioan Bogdan, se cuvine un gând pios și din partea Cernăuțiului. Acest oraș i-a legănat tinerețile, aici și-a făcut în parte studiile, aici și-a început cariera didactică și științifică, în sfârșit, tot aici a preferat să fie adus când va închide ochii, pentru ca să-și doarmă somnul de veci în pământul Bucovinei, care l-a născut și l-a dăruit culturii românești.

Rândurile pe care ni le propunem în continuare sunt o încercare de a evoca – în baza unor scrisori primite sau emise de Dimitre Onciul, unele dintre ele nepublicate încă, – câteva din cele mai alese calități morale și civice ale omului și savantului; o încercare de a scoate în evidență verticalitatea și demnitatea caracterului de care a dat dovadă istoricul, uneori în cele mai dificile situații ale vieții și activității sale didactice sau științifice. Cât privește opera istorică a lui Dimitre Onciul, în acest domeniu s-au scris studii serioase care poartă semnătura unor personalități de prim rang în istoriografia românească.

Învingând ezitarea și ascultând de îndemn, am încercat câteva rânduri, care, sperăm să întregească informația despre activitatea pedagogică și științifică a istoricului. Trebuie să menționăm de la bun început că au fost pilduitoare pentru noi cuvintele istoricului teolog Niculae M. Popescu, membru titular al Academiei Române, care scria, referindu-se la rigurozitatea și sobrietatea mentorului său: „*Să vorbești despre Dimitre Onciul este iarăși nu ușor. Te aștepți să te sfredească ochiul scrutător de acolo și să te întrerupă glasul vibrant pentru orice gând neîntemeiat din destul și pentru orice cuvânt nu deplin de răspicat*”¹. Ca savant, Onciul „*aduce lumină în cea mai încălțită problemă a începuturilor statului român... în lămurirea trecutului românesc, a unei metode serioase de cercetare istorică*”², scria părintele Niculae M. Popescu. Iar Nicolae Iorga avea să aprecieze pregătirea intelectuală și calitatea muncii științifice a colegului său de Academie cu o exactitate uimitoare. El scria în legătură cu aceasta următoarele: „*După studii de o noutate absolută,*

făcute cu o strictă și aspră metodă, cu o răbdare puțin obișnuită în cultura noastră, și în stăpânirea, plătită cu îndelungate osteneți, a unui material întins și risipit, el reușise a da icoana adevărată, întru cât se poate reconstitui, a părții celei mai vechi și misterioase din viața noastră ca popor. Aceste studii au fost o revelație pentru cei care puteau pricepe”³.

Implicarea marilor personalități ale neamului în orientarea și coagularea unor momente memorabile din istoria noastră culturală sau națională a determinat întotdeauna finalitatea acestor evenimente, marcând totodată și memoria colectivă a posterității. Un astfel de moment impresionant pentru poporul român a fost sărbătoarea de la Putna din 1871. După cum bine se cunoaște, doi dintre cei mai importanți organizatori ai serbării au fost Mihai Eminescu și Ioan Slavici. La Putna sosiseră atunci Kogălniceanu și Xenopol, acolo se aflau bucovinenii Teodor Stefanelli, Ciprian Porumbescu, Epaminonda Bucevschi, cât și multe alte personalități cunoscute, care au determinat buna organizare și desfășurare a evenimentului. Dimitre Onciul era pe atunci elev în clasa a IV-a de liceu. Este vorba despre renumitul liceu cernăuțean de mai târziu „Aron Pumnul”, unde învăța tânărul fiu de preot. *„Nu i se citează numele, scrie Niculae M. Popescu, dar nu este îndoială că printre băieții de la cele două gimnazii din Bucovina, plini de zel, de răbdare și de disciplină, care ajută pe studenții români, în frunte cu Eminescu și cu Slavici, la serbarea de la Putna, din 1871, este și tânărul licean D. Onciul”⁴*, cu atât mai mult că prietenul său, studentul de atunci Teodor Stefanelli era membru în Comitetul de conducere al serbării⁵.

Cercetând *Procese Verdale* ale Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina pe anii 1871 – 1894 (care s-au mai păstrat), se poate constata că nu există aproape nici un singur student român din Bucovina, pe atunci sub ocupație austriacă, care, solicitând, să nu fi obținut din partea Societății dacă nu o bursă, cel puțin un ajutor bănesc, cu scopul de a-și continua și definitivă studiile, pentru ca mai târziu, după absolvirea lor, să-i vedem iar, rând pe rând, fie cu funcții în comitetul aceleiași societăți, fie cu lucrări și opere de valoare – rezultate ale studiilor lor – care au făcut și vor face întotdeauna cinste istoriei și culturii românești. Îi cităm aici drept exemplu pe Dimitre Onciul și Ciprian Porumbescu. În protocolul nr. 82 din ședința Comitetului, care s-a ținut la 21 septembrie/3 octombrie 1879, citim următoarele: *„Secretarul comunică peticiunea nr. 81/1879 a filosofului absolvat Dimitriu Onciul, stipendiat din Fundăciunea Pumnuleană, spre a i se acorda un stipendiu mai mare, ca să poată prourma studiile sale în Viena. Probat fiind*

petintele [petiționarul – n.n. I.L.] ca unul din cei mai buni studenți, prezentând 23 de atestate toate foarte bune, propune secretarul cu privire că două stipendii din Fundăciunea Pumnuleană devin vacante, să i se acorde pe un an stipendiu de 200 florini pentru Universitatea din Viena”⁶. În aceeași ședință a Comitetului Societății se decide și pentru Ciprian Porumbescu „un stipendiu spre promovarea studiilor la Viena. Secretarul propune a i se da pe un an stipendiu de 100 florini din fondul Societății”⁷.

Acești doi intelectuali bucovineni au întors înzecit culturii românești. Cota lor de datorie morală față de Societatea pentru cultură și față de țara lor, Bucovina, avea să se măsoare mai târziu în dimensiuni concrete și fundamentale pentru întreaga istorie și respectiv muzică românească. Cităm un răspuns al istoricului la o telegramă a președintelui Societății „Junimea”, trimisă în 1899, prin care Societatea numită își exprima sentimentele de aserțiune față de apariția lucrării lui Dimitre Onciul, *Din istoria Bucovinei*. Gestul era semnificativ și pentru faptul că Dimitre Onciul a fost întemeietorul și primul președinte al Societății academice „Junimea” din Cernăuți. Răspunsul lui Onciul la această telegramă este edificator pentru generațiile de astăzi. Lipsit de fraze patriotarde, el caracterizează stilul și maniera sobră a istoricului: „*Domnule President, sentimentele ce-mi exprimați prin telegrama dată în numele Societății „Junimea”, cu privire la scrierea mea despre istoria Bucovinei în opul: Die österreichisch – ungarische Monarchie in Wort und Bild, le-am primit cu vie mulțumire.*

Manifestarea acestor sentimente atinge cu atât mai vie inima mea, cu cât ele privesc tributul meu de iubire și de recunoștință către țeara ce m-a născut. Și dacă prin acest mic tribut din rodul ce am supt, ca membru activ al „Junimei”, la sânul fecundei „Alma Mater” de sub cetatea Țeținului – cetatea în ruine, de pe al cărei creștet sfărmat de vremuri veacuri și veacuri de istorie românească își au ațintite privirile pe valea Prutului – dacă prin acest tribut, zic, voi fi reușit să contribuiesc a se da acestui pământ străbun locul cuvenit în istoria Monarchiei și a întări în inimile tinere iubirea pentru dânsul: voi găsi în aceasta cea mai frumoasă, cea mai bună, cea mai adevărată fructificare a lui.

Cea dintâi mărturie a seminței prinse în acest înțeles o văd în manifestarea sentimentelor voastre. Iată de ce, pentru această manifestare, inima mea simte mai vie mulțumire decât pentru orice recunoaștere. Căci entuziasmul generațiunii tinere este garanție pentru viitorul Națiunii.

Salut pe comilitonii Junimeni, și te rog, iubite D-le President, să primești sentimentele mele de sinceră afecțiune.// D. Onciul//. București, 3/15 februarie 1899//”⁸.

Scrisoarea certifică încă o dată supoziția potrivit căreia „Dimitre Onciul s-a format ca student la școala naționalismului, dezvoltată în societățile studențești din Bucovina”⁹, nemaivorbind de faptul că în casa preotului Dimitrie Onciul de la Straja „cărturar cu minte clară, bun predicator, credincios convins, scriitor limpede și cu judecată cumpănită”¹⁰, viitorul istoric are posibilitatea să-și cultive o dragoste fierbinte față de istoria, tradițiile și obiceiurile neamului său. În *Discursul de recepție la Academia Română*, preotul Nicolae M. Popescu consemnează următoarele: „Și tot aici, în Bucovina, în această atmosferă naționalistă [felul în care trebuie să se înțeleagă utilizarea termenului pentru perioada secolului al XIX-lea nu coincide conotațiilor neinspirate de astăzi, când, din păcate, termenul este înțeles greșit de către unii concetățeni de altă etnie și chiar de către unii conaționali ai noștri, ajungându-se uneori la denaturarea sensului primordial al acestuia – n.n. I. L.], se naște în Onciul înclinarea spre cercetarea trecutului neamului său. Bucovina este ca un muzeu al Moldovei, în mijloc cu acel izvor de viață întremătoare, care este mormântul lui Ștefan de la Putna. Hurmuzăkeștii aprinseseră aici și țin viu focul sacru pentru luminarea trecutului”¹¹.

Foarte multe scrisori din *Fondul Dimitre Onciul* care se păstrează la Biblioteca Academiei Române demonstrează verticalitatea și franchețea savantului și profesorului Dimitre Onciul. În *Studii și documente literare* publicate de I. E. Torouțiu, în volumele I-VII, găsim scrisori ale istoricului, adresate unor personalități ale culturii românești, ca Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi sau Sextil Pușcariu. La fel sunt publicate și câteva scrisori adresate lui Dimitre Onciul.

Într-o scrisoare, de exemplu, datată 19/31 martie 1885, care nu apare în documentele literare ale lui I.E. Torouțiu, și care este adresată din Vicov (Bucovina) lui Titu Maiorescu, Dimitre Onciul se pronunță elogios referitor la școala Junimii, în spiritul căreia a decurs de fapt formarea sa intelectuală și științifică. Mulțumindu-i mentorului acestei școli pentru interesul manifestat față de studiile sale, Onciul scria: „Trebuie să zic că am ieșit în bună parte din școala Dvoastră. Lumina acelei școli, al cărei ilustru cap și întemeietor sunteți Dvoastră, mi-a dat mai ales direcțiunea, după care cel ce voiește poate să aducă în literatură vre-un serviciu de folos societății, la care aparține. De aici am primit cu preferință și alimentul pentru asemenea voință. De aici mai întâi

am dobândit încredințarea despre binefacerile adevărului științific, a cărui cunoștință trebuie să învingă asupra iluziunilor imaginațiunii. Și această încredințare și acea voință mă vor conduce de-acum cu atât mai multă siguranță, văzând că chiar primele mele încercări în această privință au aflat buna primire și încredere acolo, unde pun cel mai mult preț despre aceasta”¹².

La numai 29 de ani pe care îi avea, după primele sale lucrări publicate, Onciul avea tot dreptul moral să răspundă elogios și cu tot respectul lui Titu Maiorescu, care a manifestat interes pentru studiul său *Teoria lui Roesler*, ce începuse să se publice din 1885 în revista „Convorbiri literare”. „*Cât pentru lucrul meu, scrie în continuare Onciul, mi-ar plăcea să pot satisface așteptărilor Dvoastră. Dar până a-l trimite tot, dați-mi voie să mă rostesc aici asupra „opinie mai favorabile” ce-aș avea despre cartea Dlui Xenopol. În scrisoarea mea dintâi n-am avut-o în vedere, nici nimică alta, decât numai lucrul meu și critica Dlui Densușianu, după cum îmi rămăsese prima impresie de la fondul și cuprinsul acesteia. Dacă este însă vorba de opinia mea asupra cărții Dlui Xenopol, atunci trebuie să spun că nu este prea favorabilă, în care privință cred să fiu în mai multe de acord cu Dvoastră. Aceasta o veți cunoaște în parte acum din referatul ce se află la redacțiune, deși aici am în vedere mai mult partea meritoare [meritorie – n.n. I. L.]. Din critica ce va urma veți putea cunoaște și părerea mea despre lipsele mai însemnate și superficialitatea scrierii Dlui Xenopol, deși nu caut a o spune totdeauna apriat [înaintea oricărui lucru – n.n. I.L.], având în vedere mai mult chestiunea însăși. În orice caz însă am opinie mai favorabilă decum descrie Dl Densușianu această carte.*

Bucurându-mă mult de cunoștința cu Dvoastră, îmi face deosebită plăcere să vă spun că am avut onoarea de-a Vă fi cunoscut și personal. Era – dacă Vă mai aduceți aminte – în vara anului 1880 la Gmunden, unde venisem ca student din Viena cu baronul Nicolai Hurmuzaki și fiii lui; atunci întâlnindu-Vă pe stradă, ați stat puțin de vorbă cu noi. Cu atât mai mult îmi pare bine de corespondența de-acum”¹³.

Dimitre Onciul s-a născut în Bucovina, s-a format la școala austriacă de expresie germană, însă și-a iubit din tot sufletul poporul și cultura sa, contribuind din plin la promovarea valorilor naționale și spirituale ale românilor din Bucovina. Cât de mult era atașat de această provincie, cât de fierbinte își iubea limba, biserica și școala românească ne-o demonstrează un fragment dintr-o scrisoare, adresată aceluiași Titu Maiorescu, în legătură cu un posibil transfer al său de la Școala Normală din Cernăuți, unde ocupa postul de profesor titular la Pedagogiul de aici, la o școală secundară similară din

București. Răspunsul lui Onciul demonstrează caracterul său ferm, atașamentul față de Bucovina, cât și responsabilitatea sa față de calitatea învățământului. Iată ce scrie el lui Maiorescu: „Cernăuți, 8/20 septembrie 1888.// *Excelența Voastră, rog să-mi dați voie de a Vă adresa aceste șiruri, la care mă simt îndemnat prin o scrisoare ce am primit-o de la Dl Mândreanu, directorul Școlii Normale de institutori din București.*

Prin această scrisoare, Dsa mă înștiințează că e însărcinat din partea Excelenței Voastre de a mă invita să mă pun la concurs pentru catedra de istorie și geografie de la numita școală.

Am răspuns Dlui Mândreanu că nu pot să primesc această propunere, ocupând acum un post definitiv la Pedagogiul de Stat de aici. Mă simt încă plăcut îndatorit a Vă exprima Excelenței Voastre mulțumirile mele cele mai călduroase, că ați binevoit a cugeta la mine, și Vă rog să le primiți. Odată cu aceasta citez a Vă da și unele lămuriri cu privire la chestiune.

Că nu mă pot hotărî de a schimba, sub condițiuni egale, postul meu de acum cu cel din chestiune, aceasta o veți afla natural, chiar din singura considerare ce o dătoresc țării mele. Avem lipsă de profesori români pe la institutele statului, și mai ales la institutul unde mă aflu, sunt – fără a mă mândri – foarte trebuincios. Deci cât e vorbă de a ocupa numai un post la o școală secundară, nu mă urnesc de aici. Dar, afară de aceasta, mă mai rețin și alte considerări. Încă în semestrul trecut, pe când eram supleant, am obținut un stipendiu de stat pentru a face studii pe la universitățile din străinătate, cu scop de a mă abilita apoi ca docent la universitate. Acum aștept să capăt concediu pe anul curent, spre a călători la Germania și a face studiile trebuincioase pentru abilitare. Acest beneficiu nu-l pot lăsa nici decum din mână.

De bună seamă, după reîntoarcere, fiind destul de ocupat cu serviciul școlar, mi-a fi greu a împreuna cu postul de acum și docentura, până ce mi-a succeda a obține o catedră la universitate. Dar de lucru n-are să se sparie omul. De una însă mi-ar părea rău: sub asemenea împrejurări activitatea mea literară nu va putea fi decât foarte mărginită, și puținul timp liber de care voi dispune, voi trebui să-l folosesc numai pentru a scrie nemțește. Și în această privire, ceea ce a scris Slavici în „Tribuna”, când era vorbă de catedra Dlui Babeș, sunt gata s-o subscriu și eu; nu știu însă întru cât o voi putea urma.

Acestea am aflat de lipsă a Vi le comunica spre lămurire, și Vă rog, Excelența Voastră, să binevoiți a le primi cu bunăvoința de care m-ați învrednicit până acuma. Rămân cu cea mai profundă stimă și venerațiune. Al Excelenței Voastre de tot devotat servitor Dr. D. Onciul”¹⁴.

A fost un om de o conștiinciozitate exemplară și de o exactitate meticuloasă. Nu-și schimba părerea de la o zi la alta. Amintim în acest sens cazul întâmplat la un examen de definitivat din mai 1895, unde Dimitre Onciul era printre membrii comisiei de examinare. Una dintre candidate, și anume învățătoarea Auguste Seider, la proba orală și scrisă la limba română a fost respinsă de către cinci membri ai comisiei, din motivul că nu a dat dovadă de cunoștințe. Comisia era compusă din 11 membri. Președintele comisiei, inspectorul general școlar de atunci al Bucovinei, dr. Carl Tumlirz, insista ca învățătoarea Auguste Seider să fie trecută, cu toate că toți cei cinci dintre membrii comisiei, cunoscători ai limbii române, au respins-o. Printre aceștia se afla și Dimitre Onciul. Examenul fiind public, cazul s-a discutat mult și a produs o consternare totală între profesorii români. Atât presa germană cât și cea românească a mediatizat acest lucru. S-a ajuns, până la urmă, la o anchetă, în care Dimitre Onciul – unicul dintre membrii comisiei care nu s-a supus somațiilor lui Tumlirz – l-a înfruntat pe inspectorul școlar și pe guvernatorul Bucovinei Leopold Goess¹⁵. Fiind de un caracter inflexibil și de o cinste indiscutabilă, Onciul nu a putut trece peste ofensa care i s-a adus, fiind înlocuit până la urmă în comisie cu un alt profesor, de la o altă instituție de învățământ din Cernăuți. Această decizie a Ministerului l-a determinat, în ultimă instanță, să părăsească Bucovina.

Nu găsim prea multe exemple printre înaintașii noștri, cu excepția unora dintre Hurmuzăkești, care fiind funcționari în statul austriac, să îndrăznească, în numele adevărului, să înfrunte inspectoratul școlar, guvernământul Bucovinei și să răspundă cu onoare, în cunoștință de cauză, chiar și Ministerului de resort.

Onciul a cunoscut și multe momente de decepție în viața sa, însă a știut să treacă învingător prin furtunile vieții. Știa foarte bine că doar experiența poate forma o personalitate umană complexă.

Astăzi ne înțelegem o tristețe adâncă atunci când aflăm că și astfel de personalități cum a fost cea a lui Dimitre Onciul pentru cultura românească a fost supusă încercărilor în urma discordiei de sorginte bucovineană. O scrisoare a lui Emanuil Grigoroviță este o mărturie în acest sens. O cităm aici integral, poate ne va sluji ca învățătură pentru viitor, fiindcă, din păcate, nici până în zilele noastre nu am învățat aproape nimic din experiențele înaintașilor noștri. Așadar, adresa de pe plic e următoarea: „*Dsale Domnului Dr. D. Onciul – profesor la Pedagogiul din Cernăuți*” // București, 13/25 martie 1893. // *Dragă Amice! O să te miri, când vei vedea cine-ți scrie; decât aș fi un rău compatriot*

și încă mai rău prieten, dacă nu ți-aș comunica lucrul ce l-am aflat acum câteva ore din gura Dlui Ministru de Instrucție și Culte.

Găsindu-mă dimineața pe la Minister, am fost întâmpinat de Dl Tache Ionescu, care – fie zis în treacăt – îmi este foarte bun și mă agreează în mod deosebit, cu următoarea frază: „Spune-mi, te rog, au nebunit bucovinenii voștri sau sunt răi ca și frații de dincolo? Auzi Dta, unicii din academicieni din partea voastră, așa un Sbiera și Marian să voteze contra alegerii lui Onciul ca membru activ în Academie!? Nu mai știu ce să zic!”

Am rămas înmărmurit și nu puteam scoate o vorbă. Cugetă tu însuși ce-o fi și asta!

Eu n-am putut da Dlui Tache nici o explicație, dar fiind străin de cauză și lucrurile s-au oprit la consternație mutuală. Decât în discuția ce a urmat i-am dat Ministrului informația asupra persoanei tale și pot să ți-o repet în loc de mângâiere ultimele sale cuvinte: „Spune-i prietenului Dtale Onciul, din partea mea, că am să-l aduc cu orice preț în București, pentru catedra de istorie și, dacă e așa, cum zici Dta, că dânsul nu poate să vină aici și să concureze (eu i-am explicat adică temerile tale, precum mi le spuseși tu în anul trecut) am să-l numesc prin lege specială, fără nici un concurs”.

Te salut și felicit în același timp și cred că nu te-ndoiești acum că ți-am fost și-ți voi fi amic fidel și discret. Al tău Emanuil Grigoroviță.// semnătura. // Str. Plantelor, nr. 18”¹⁶.

Comentariile sunt aici de prisos. Această scrisoare este o învățătură pentru generațiile în creștere cum nu ar trebui să procedăm în viață.

Prin toate aceste furtuni ale vieții, Onciul a trecut învingător și cu demnitate, urmându-și scopurile nobile pe care le avea și văzându-și de știința sa, unica poate care nu l-a trădat niciodată.

Cu toate că avea preocupări foarte multe la București, după ce se transferase acolo, Dimitre Onciul nu a uitat nici o clipă de Bucovina. Ne stau mărturie cele două scrisori ale compozitorului Tudor cavaler de Flondor, adresate profesorului Onciul, care găsea timpul necesar să-și ajute cu concursul și autoritatea sa compatrioții bucovineni. Iată conținutul primei scrisori: „Cernăuți, 16/X. 1902.// Mult stimate Domnule Profesor, Vă mulțumesc pentru deosebita D-voastră amabilitate în chestiunea notelor dorite. Binevoiți a urga [urgenta – n.n.I.L.] decopierea ca să putem primi partitura cât se poate de curând. De primim notele în timpul proxim, atunci e posibil că delectăm publicul nostru la primăvară cu opereta aceasta.

Imediat ce va fi copistul gata binevoiți a mă înștiința ca să pot trimite remunerațiunea. Cu salut Tudor.// Domniei Sale Dlui Dimitre Onciul, profesor la Universitatea București, România//”¹⁷. După două luni urmează altă scrisoare din Cernăuți: „4/XII. 1902.// Mult stimat Domnule Profesor! Vă rog în numele Societății filarmonice „Armonia” să aveți amabilitatea de a înrâuri să se decopieze și să ni se trimită în timpul cel mai scurt partitura piesei amintite „Urâta satului”; e timpul cel mai suprem ca să se înceapă cu esecutarea piesei ca să se poată reprezenta la primăvară. Partitura decopiată să se trimită la adresa casierului societății Ștefan Scalat, strada Roșei, 33 cu rambursă. Vă rog numaidecât să mi se trimită cât mai curând. Cu deosebită stimă al Dvoastră Tudor”¹⁸.

Oamenii de cultură din Bucovina se adresau profesorului Onciul după un sfat, după o îndrumare. Potrivit documentelor, nici o scrisoare trimisă din Bucovina lui Onciul, la București, nu a rămas fără răspuns. Și aici cităm în primul rând corespondența pictorului Eugen Maximovici, adresată lui Dimitre Onciul. Admirator al talentului unuia dintre colegii săi dispăruți – pictorul diecezan Epaminonda Anibal Bucevschi – Eugen Maximovici îi descrie lui Onciul starea picturilor murale de pe bisericile din Bucovina, cât și cea a unor portrete votive ale voievodului Ștefan cel Mare, al cărui chip este înfățișat pe pereții din naosurile celor câteva biserici bucovinene pe care le-a ctitorit voievodul. Este vorba despre bisericile din Volovăț, Voroneț, Sfântul Ilie, Pătrăuți pe Suceava și Putna. Maximovici îi scrie lui Onciul în limba germană. Cele trei scrisori¹⁹ care se păstrează în Biblioteca Academiei Române sunt emise în 1904, exact în anul comemorării marelui voievod. Ele denotă o stimă adâncă pe care i-o purta artistul bucovinean profesorului Onciul, care, după cum știm, a ținut o cuvântare înflăcărată lângă mormântul voievodului în ziua de 3 iulie 1904. În acest cuvânt plin de mândrie națională și de speranțe în viitorul neamului său, Dimitre Onciul spunea: „Istoria se închină eroului care, însuflețit de geniul nemuririi, din scânteia sa divină a dat nouă viață și lumină unui timp întreg și unui întreg popor”²⁰. Istoria se închina atunci în fața memoriei lui Ștefan cel Mare prin glasul autoritar al lui Dimitre Onciul.

O corespondență foarte frumoasă și caldă, adresată lui Dimitre Onciul, a rămas și de la preotul Iacolie Porumbescu. Tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu îi scrie profesorului Onciul în perioada 1890-1895, când acesta se afla încă în Bucovina. Cele vreo zece scrisori²¹ ale inimosului preot demonstrează cât de apreciat și cât de stimat a fost Onciul de către majoritatea intelectualilor bucovineni. Cu atât mai mult că după desființarea *Arboroasei* de

către autoritățile austriece și înțemnițarea temporară a lui Ciprian Porumbescu, Dimitre Onciul a fost acela care a pus bazele societății *Junimea*, succesoarea *Arboroasei*.

Acesta a fost omul Dimitre Onciul, care ca savant a arătat că istoria este o știință exactă și ca explorator al documentelor a introdus în cercetarea istorică metoda critică. Adevărul istoric, spunea el, se alcătuiește în baza cercetării amănunțite a izvoarelor. Metoda lui a dat opere temeinice, pe care se bazează istoriografia românească și la acest început de mileniu al treilea.

Dimitre Onciul își doarme somnul de veci în cimitirul central Horecea din orașul Cernăuți. Așa cum a trăit și a lucrat, într-o austeră solitudine, soclul de pe cripta familială parcă veghează liniștit asupra istoriei acestui neam. Savantului i se potrivesc aici cuvintele unuia dintre tot atât de marii săi elevi, Vasile Pârvan, care spunea că Onciul „*a înlănțuit în formele convențiunii celei mai distinse gândul său, scrisul său, viața sa..., iar când a fost să-și aleagă piatra de încercare a talentului său de cetitor în cărțile sibylline ale Istoriei, el nu a întârziat la întrebări ușoare, la rezumări de documente limpezi, ci, în romantică îndrăzneală, a atacat problema cea unică; misterul originii noastre în țările de azi. Și cumințenia sa, tactul său, învățătura sa, n-au fost mai prejos de îndrăzneala sa...el a dăruit tot ce avea în puterile sale: statornicia întregii sale vieți întru lupta cu sfînxul. Și credința sa a fost răsplătită. Vor trece secole și numele lui va fi legat mereu de povestea epică a luptei cu taina cea mare a istoriei noastre*”²².

Omagiul pe care îl aducem aici, comemorând anul acesta cea de-a 159-a aniversare de la nașterea lui Dimitre Onciul, este doar o încercare de a ține trează conștiința noastră în fața adevăratelor valori.

NOTE

1. Niculae M. Popescu, *Dimitre Onciul* (Discurs de recepție la Academia Română, citit în ședința publică din 3 iunie 1925, cu răspuns de Nicolae Iorga), în *Academia Română-Discursuri de recepție, Vol. V, 1919-1936*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 418.

2. *Ibidem*, p. 424, 427.

3. Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Vol. II, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 18.

4. Niculae M. Popescu, *op. cit.*, p. 419.

5. Ioan Slavici, *Amintiri*, Cultura Națională, București, 1924, p. 60-61.

6. Biblioteca Academiei Române [În continuare – B.A.R.], Secția *Manuscrise*, A 653(I), *Procese Verbale* ale S. C. L. R. B., f. 976.

7. *Ibidem*.

8. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 76/XXI, *Scrisoarea lui Dimitre Onciul către președintele Societății „Junimea” din Cernăuți*.
9. Pamfil C. Georgian, *Dimitre Onciul*, Extras din „Convorbiri literare”, nr. 7-12/1940, „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, p. 897.
10. Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2003, p. 115. Mai vezi Ștefan Saghin, *Din predicile protopresviterului Dimitrie Onciul*, Tipografia Silvestru Morariu Andrievici, Cernăuți, 1894.
11. Niculae M. Popescu, *op. cit.*, p. 419.
12. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Titu Maiorescu*, cota S 34(2)/XVI, *Scrisoarea lui D. Onciul către Titu Maiorescu*.
13. *Ibidem*.
14. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Titu Maiorescu*, cota S 34(3)/XVI, *Scrisoarea lui D. Onciul către Titu Maiorescu*.
15. Teodor Balan, *Dimitrie Onciul (1856-1923)*, Cernăuți, 1938, p. 67-75.
16. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 29(1)/XX, *Scrisoarea lui Emanuil Grigoroviță către Dimitre Onciul din 13/25 martie 1893*.
17. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 17/(1)/XX, *Scrisoarea lui Tudor Flondor către Dimitre Onciul din 16 octombrie 1902*.
18. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 17/(2)/XX, *Scrisoarea lui Tudor Flondor către Dimitre Onciul din 4 decembrie 1902*.
19. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 17(1-3)/XXI, *Scrisorile lui Eugen Maximovici către Dimitre Onciul din 17 martie 1904, 14 octombrie 1904 și, respectiv, 25 decembrie 1904*.
20. Dimitre Onciul, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*, București, 1904.
21. B.A.R., *Manuscrise*, fond *Dimitre Onciul*, cota S 1(1-10)/XXII, *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu către Dimitre Onciul*.
22. Vasile Pârvan, *In memoriam. La mormântul lui Dimitre Onciul*, în *Memoriale*, București, 1923, p. 85-90.

NICOLAE IORGA ȘI PROBLEMA DOBROGEI

Prof. univ. dr. Radu-Ștefan VERGATTI

Am ales subiectul de față deoarece în anul 2013, în ziua de 10 august, s-au împlinit 100 ani de la încheierea celei de-a doua păci – tratatul de la București – prin care au luat sfârșit cele două războaie balcanice (1912-1913).

În ceea ce privește România, tratatul de pace semnat la București a avut mare însemnătate, deoarece a dus la unirea Cadrilaterului cu restul Dobrogei. Geografic, această zonă reprezenta și reprezintă sudul Dobrogei. În acel moment istoric, primăvara anului 1913, când s-a pregătit semnarea actului de la București, oamenii politici conservatori care conduceau România s-au reunit într-un bloc cerând Cadrilaterul¹. Bătrânul P. P. Carp a fost împotriva acceptării propunerii Imperiului Țarist, făcută în cadrul Conferinței de la Sankt-Petersburg (februarie 1913), de a i se ceda României orașul Silistra cu hinterlandul său.² Fruntașul conservator a declarat că teritoriul propus de ministrul de externe rus, Sergei Dmitrievich Sazonov, este mai mic decât moșia lui din satul Țibănești³. A sugerat și apoi a impus să se dea României întreg Cadrilaterul⁴. Motivul a fost simplu. Zona de 7 726 km² era necesară pentru apărarea orașului Silistra⁵. Singurul om politic, personalitate a vieții spirituale și culturale românești, care

1 Atmosfera care domnea atunci în lumea politică românească a fost excelent surprinsă și redată de C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată, 1910-1914*, vol. IV, ediția II, Editura Ziarului Universul, București, 1936, p. 127-162; Titu Maiorescu, *Încordarea politică înaintea conflictului cu Bulgaria. Din însemnările zilnice ale lui Titu Maiorescu* (operă postumă și neterminată), în „Convorbiri Literare”, LXIV (1931), p. 53-70, 135-151, 338-349, 448-457, 636-654, 746-757, 818-828, 920-934; ibid., nr. LXV (1932), p. 102-112; Virgil Coman, *Introducere în Campania militară a României din 1913. O istorie în imagini, documente și mărturii de epocă*, coord. Virgil Coman, Ed. Etnologică, București, 2013, p. 4-8; idem, *Mărturii documentare privind Campania militară a României în 1913*, în ibid., p. 9-56; Stoica Lascu, *Campania din Bulgaria (1913). Aprecieri și impresii ale unor participanți români*, în ibid., p. 95-174; Constantin Cheramidoglu, *Acțiunea României în Balcani, în viziunea presei străine*, în ibid., p. 175-210; Angela Pop, *România și al Doilea Război Balcanic (1913). Percepții americane*, în ibid., p. 211-232.

2 C. Bacalbașa, *op.cit.*, vol.cit., p. 136.

3 Ibidem.

4 Ibidem.

5 Ibidem. Suprafața celor două județe care formau Cadrilaterul însuma 7.726 km (Caliacra – 4 500 kmp, Durostorum – 3226 kmp) (cf. Enciclopedia României, vol. II. Țara Românească, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 101, 186).

s-a opus preluării Cadrilaterului de către România a fost profesorul Nicolae Iorga. Având o viziune clară asupra perspectivei, el a declarat că în felul acesta, prin anexarea Cadrilaterului, România își va face noi dușmani⁶. Poziția lui N. Iorga a determinat atacuri violente ale conservatorilor împotriva lui. Aceștia l-au numit în presă chiar „micul iubitor de bulgari”. Pentru a pune capăt acestor insulte și a-și reafirma dragostea sinceră de țară, Nicolae Iorga împreună cu Mihail Sadoveanu s-au înrolat în armata română și au plecat imediat pe frontul din Bulgaria.

Privind situația dintre anii 1913 și 1940, adică a acelor 27 ani cât Cadrilaterul a fost unit cu România, se remarcă ușor că profesorul Nicolae Iorga a avut dreptate. În Bulgaria s-a intensificat o puternică mișcare a „comitagiilor”. Ei luptau pentru readucerea Cadrilaterului între granițele Bulgariei și, mai mult, revendicau întreaga Dobrogea⁷.

Însă în vederea susținerii alipirii unui teritoriu la o țară trebuie folosite două tipuri de argumente:

1. cele de ordin istoric
2. cele de ordin demografic

Pentru susținerea argumentelor istorice că Dobrogea ar fi trebuit să aparțină Bulgariei s-a încercat să se arate că în secolul al XIV-lea Dobrogea, în întregime, ar fi fost deținută de despotul Dobrotici⁸.

6 Ibidem, p. 140; În ședința secretă a Camerei (21 aprilie 1913), deputatul Nicolae Iorga s-a pronunțat împotriva Protocolului de la Sankt Petersburg, spunând „ne vom crea un dușman ireductibil peste Dunăre”; aceeași poziție a adoptat-o Nicolae Iorga în articolul „Între Austria și Rusia”, publicat în „Die Zeit”, Viena, sâmbătă, 24 mai 1913, nr. 3828, an 12 (în Cornelia Bodea, Radu Ștefan Vergatti, *Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale Siguranței regale (1903-1914)*, Ed. Mica Valahie, București, 2012, p. 223-227); a se vedea și explicația pentru care ulterior a revenit asupra deciziei, în interviul „O convorbire cu D. Iorga”, în ziarul „Românul” (Arad), no. 216 din 3/16 octombrie 1913 și no. 217 din 4/17 octombrie 1913 (în *ibidem*, p. 253, 255-256, 259-260).

7 Cf. Dan Cătănuș, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar, 1919-1940*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului București, 2001, p.assim. Sediile lor, în București erau pe Horațiu nr. 29, lângă Gara de Est (Gara Obor) pe Str. Mihai Eminescu nr. 31 și pe Str. Vasile Lascăr nr. 32 (idem, p. 51 și urm.); în arhivele M.A.E. există un fond referitor la comitagi, din păcate prea puțin cercetat.

8 Cf. Nicolae Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în „A.A.R.M.S.I.”, s.II, t.XXXVI, 1914, p. 1043-1070; Ilie Minea, *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în „Convorbiri Literare”, L (1916), p. 857; Sergiu Iosipescu a preluat ideile lui N. Iorga și I. Minea, dar în pofida rezultatelor cercetărilor mai recente, a conchis că, în opinia sa, Dobrotici ar fi stăpânit întreaga Dobroge (cf. S. Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, Ed. Militară, București, 1986, p. 88-141; aceeași idee o menține Sergiu Iosipescu în *De la Cruciada a III-a până la mijlocul celui de-al XVI-lea secol*, în Sergiu Iosipescu, Alexandru Madgearu, Mircea

Singurul izvor care ar fi putut să permită susținerea acestei teze este condica de socoteli a expediției „Contelui Verde” Amadeo VI de Savoia pe litoralul vestic al Mării Negre⁹. Scopul expediției era eliberarea basileului Ioan V Paleologul, prizonier în orașul port Varna.

În cuprinsul condicii se arată că la 19 martie 1367, într-o singură zi, nobilul Guillelmo di Grandisono a parcurs drumul de la Messembria¹⁰ până la „Aquillo”¹¹ pentru a-l ajuta, eventual a-l elibera, pe contele Antonio Visconte din Milano, închis acolo pentru jaf¹². Castrul Aquillo era stăpânit de Dobrotici – după cum se arată în condică.

Identificarea castrului Aquile/Aquillo cu Chilia¹³ propusă de Nicolae Iorga¹⁴ a fost acceptată mult timp¹⁵. De aici s-a ajuns la credința greșită că

Soreanu, *Marea Neagră. State și frontiere. De la sfârșitul Antichității la Pacea de la Paris (1856)*, Ed. Militară, București, 2013, p. 118-120).

9 Cf. Emanuele Federico Bollati di San Pierre, *Illustrazioni della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)*, Fratelli Bocca Librai, Torino, 1900, p. 99 și urm.

10 Astăzi este identificată cu localitatea Nesebăr din Bulgaria.

11 Castrum Aquile/Aquilo este identificat eronat de către O. Iliescu (*A stăpânit Dobrotici la gurile Dunării?*, în „Pontica”, IV, 1971, p. 372, 374) cu localitatea medievală Anchialos.

Aceasta din urmă este suprapusă astăzi de orașul Pomorie din Bulgaria (cf. Boian Beșevliev, *Anchialos/Ahelo (Middle Ages)*, 2008, în *Encyclopaedia of the Hellenic World, Black Sea*, în <http://blacksea.ehw.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11654>, consultat în 6 noiembrie 2013). În realitate, numele de Aquilo/Aquile ascunde castrum

Aidos/Aydos/Aytos/Aitos, care se găsește în interiorul continentului, la cca. 30 km sud de Messembria și la aprox. 20 km vest de golful Burgas. În evul mediu acest castru

Aquile//Aidos/Eitos/Aytos/Aitos, care nu era pe malul mării, se afla în stăpânirea lui Dobrotici, care-l deținea în captivitate pe contele Antonio Visconti din Milano (cf. Emanuele Federico Bollati di San Pierre, *Illustrazioni della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)*, Fratelli Bocca Librai, Torino, 1900, p. 99, paragr. nr. 386, nota nr. 1 și 2).

12 Cf. Emanuele Federico Bollati di San Pierre, *op. cit.*, p. 119, paragr. nr. 444. Pentru viața contelui Antonio Visconti din Milano, a se consulta Lodovico Antonio Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, Tom XV, col. 265.

13 Octavian Iliescu a încercat să arate și să demonstreze că nu este posibilă această identificare Aquile=Chilia (Cf. O. Iliescu, *op. cit.*, p. 372-374); din păcate, însă el confundă Aquile cu Anchialos. După cum am arătat mai sus (nota nr. 12), Aquile era în realitate localitatea Aidon/Aydos/Aytos/Aidos/Aëtos/Eidos și nu Anchialos. În fapt, pe mapamonduri și portulane, localitatea **Anchialos** apare sub denumirea de **Laxiluccio**. Sub acest ultim nume a fost cunoscută și de membrii micii armate comandate de „Contele Verde” (cf. portulanul lui Marino Sanudo din 1320, reprod. în A. E. Nørdenskjold, *Periplus. An Essay of the Early History of Charts and Sailing Directions*, trad. de Francis A. Bather, Stockholm, 1897, p. 33, reprod. și în *Călători străini despre țările române*, vol. I, îngrij. de Maria Holban, Ed. Științifică, București, 1969, p. 78-79; Angelino Dulcert/Dolarte în A. E. Nørdenskjold, *Periplus.*, ed. cit., p. 33 și în *Sea Charts of the Early Explorers, 13th to 17th Century*, publ. de M. Mollat du Jourdin, Monique de la Roncière, Marie-Madeleine Azard, Isabelle Raynaud Nguyen, Marie-Antoinette Vannereau, Thames&Hudson, Fribourg, 1984, p. 15).

14 Cf. Nicolae Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, loc. cit., p. 1043-1070;

Dobrotici ar fi stăpânit întreaga Dobroge. Mai mult, istorici moderni, ca Sergiu Iosipescu, au mers mai departe, susținând că cetatea Enisala ar fi fost preluată de principele tătar Demetrius¹⁶. În continuare, cercetătorul își exprimă credința că Dobrotici, sprijinit chiar de Țara Românească, ar fi cuprins toată Dobrogea de nord, adică tocmai cea românească, între anii 1371-1373, iar genovezii ar fi rămas drept consecință stăpâni numai asupra orașului Licostomion din Delta Dunării¹⁷.

Reanalizarea situației Dobrogei în secolul al XIV-lea ne conduce la cu totul alte concluzii. În condiții de iarnă drumul de la Messembria la Chilia (cca. 600 km.) nu putea fi parcurs în niciun caz într-o singură zi. Erau necesare minimum 14 zile.

Singura localitate la care se putea ajunge într-o zi și avea un nume cu o grafie similară, aproape identică cu aceea înscrisă în condica de socoteli era Aquila/Aquilo, cunoscută mai ales ca Aytos/Aidos/Eidos/Aētos. De fapt, aceasta din urmă nu apare pe hărțile medievale pe malul mării ca port, ci ca un castru aflat la cca. 20 km vest de golful Burgas, o mică fortificație de tip castru, cucerită către 1206-1207 de cel de-al doilea împărat latin al Constantinoplei, Henri de Hainaut. Monarhul a dăruit acest castru marelui senior cronicar Geoffroy de Villehardouin, care l-a lăsat moștenire fiului său, Geoffroy II de Villehardouin. Și astăzi acolo se mai surprind urme ale unei părți a castelului ridicat din porunca seniorilor francezi în sud-estul Bulgariei¹⁸.

Către mijlocul secolului al XIV-lea, mult după retragerea cavalerilor occidentali, în condiții necunoscute, castrul Aquillo/Aquille/Aydos/Eidos/Aytos/Aētos/Aitos a fost preluat în stăpânire de către Balica și apoi de fratele său Dobrotici¹⁹.

Este foarte clar că acest castru se găsea la distanță de litoral²⁰, neputând fi identificat cu Anchialos sau cu Laxilucio – acesta din urmă propus de Octavian Iliescu, ambele reprezentând porturi. Totodată, el era la o distanță de

15 Cf. Ilie Minea, *Urmasii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, loc.cit., p. 857; S. Iosipescu, *Balica, Dobrotița, Ioancu*, ed.cit., p. 88-141.

16 Cf. Sergiu Iosipescu în *De la Cruciada a III-a până la mijlocul celui de-al XVI-lea secol*, în Sergiu Iosipescu, Alexandru Madgearu, Mircea Soreanu, *Marea Neagră. State și frontiere. De la sfârșitul Antichității la Pacea de la Paris (1856)*, ed.cit., p. 120-121.

17 Ibidem.

18 Cf. Sandy Pylos, *An Archaeological History from Nestor to Navarino*, ed. by Jack L. Davis, ed. I, University of Texas Press, 1998, p. 222-223.

19 Emanuele Federico Bollati di San Pierre, *op. cit.*, p.99, 119.

20 E. F. Bollati din San Pierre, *op.cit.*, p. 99, n. 1.

cca. 30 km de Messembria (Nessebăr), care putea fi parcursă călare într-o singură zi.

Castrul menționat în registrul de socoteli al expediției Contelui Verde ca aparținând lui Dobrotici, la un an după ce contele Antonio Visconti a fost închis în el, adică în 1368, a fost cucerit într-o expediție condusă de însuși sultanul Murad I Hudaâvendigâr (Imperialul). S-a procedat astfel deoarece localitatea era pe direcția de înaintare a otomanilor în partea de sud din țara lui Dobrotici. Abia peste 20 de ani vor începe înaintarea spre nord, către Dobrogea românească²¹.

Dacă dispăre posibilitatea ca acest singur izvor să susțină extinderea stăpânirii despotului Dobrotici până la Delta Dunării, atunci nu mai există alte argumente în această direcție.

De altfel, nimic altceva nu indică extinderea statului lui Dobrotici, care a deținut exclusiv Țara Cavarnei, mărginită în nord de marii codri, „pădurea de piatră” (побити камъни) din sudul Dobrogei românești.

Nici Cetatea Enisala nu arată prin nimic – vestigii arheologice, descoperiri numismatice – că ar fi fost vreodată în stăpânirea tătarilor, a misteriosului principe Demetrius. Mai mult, în hărțile nautice italienești din secolul al XIV-lea această cetate – cu caracter de supraveghere a circulației în Golful Razim-Sinoe – era trecută ca un castel genovez cu numele de Bambola²². Aceasta este situația în harta lui Giovanni da Carignano²³, ale lui Pietro Visconti (1318)²⁴, a lui Marino Sanudo²⁵, Angelino Dulcert²⁶, G. Soleri (sec. XIV)²⁷, Mecia de Villadestes (1413)²⁸.

21 Cf. Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 151; Anca Popescu, *Integrarea imperială otomană a teritoriilor din sud-estul Europei. Sangeacul Silistra (sec. XV-XVI)*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, p. 37-39.

22 Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Cetatea Enisala*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, I, 1971, p. 28.

23 Cf. M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. II, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1938, pl. 26.

24 Adolf Erik Nördenskjöld, *Periplus. An Essay of the Early History of Charts and Sailing Directions*, transl. by Francis A. Bather, Stockholm, 1897, p. 33; reeditat Burt. Franklin, New York, 1962, pl. VI (IX).

25 Ibidem.

26 Ibidem, ed. 1962, pl. IX.

27 G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions a l'histoire de la domination Byzantine et Tatare et du commerce génois sur le littoral Roumain de la Mer Noire*, Universitatea din Iași, Bucarest, 1935, pl. VI.

28 Cf. Gabriel Marcel, *Choix de cartes et de mappemondes de XIVe et XVe siècles*, E. Leroux, Paris, 1896, pl. III.

Dacă se urmărește răspândirea monedelor bătute din porunca lui Dobrotici și a fiului său, Ivanco, în cetatea Calliacra, atunci se remarcă circulația obișnuită a acestora numai în Țara Cavarnei. Acolo li se putea asigura recunoașterea și valoarea²⁹.

În Dobrogea românească, în schimb, sunt găsite tezaure cu monede bătute din perioada domnilor din familia Basarabilor – Vladislav Vlaicu (1364-1377)³⁰, Radu I (1377-1384)³¹, Dan I (1384-1386)³², Mircea cel Mare (1386-1418)³³.

Este justificată această situație, dovedită de cercetările numismatice. Ele arată clar că pe teritoriul Dobrogei în secolul al XIV-lea circulau monede ale domnilor români, stăpânii politici ai locului, care asigurau ca, în schimburile comerciale, să fie recunoscute și valorificate monedele provenite din „bănăriile” lor.

Dealtfel, stăpânirea politică a domnilor Țării Românești asupra Dobrogei este arătată clar și de izvoarele scrise. Geograful arab din Sudan Abu

29 Cf. Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, *Repertoriul tezaurelor monetare din Dobrogea*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2011, passim nu au identificat monede provenind de la Dobrotici și de la fiul său Ivanco în nordul liniei Silistra-Vama Veche. Ei au confirmat astfel punctul de vedere exprimat de Todor Gherasimov, *Medni moneti na despot Dobrotitza, vladetel na Carbunscata zemlia*, în „Arheologia”, 3/1968, p. 10-12.; idem, *Moneti na despot Ivanco*, în „Izvestia na bălgarski Arheologhiceskii Institut”, XIII/1939, p. 288-296; Georgi Atanasov, *Coins, mints and monetary circulation in the Dobruja despotate in the second half of the fourteenth century AD. The emergence and distribution of Serbian and Bosnian stivers*, în „Arheologia”, 2009, no. 3-4, Sofia, p. 92-101; idem, *Dobrudjanskoto Despotstvo// The Despotic Domain of Dobrudja*, Izdatelstvo „Faber”, Veliko Târnovo, 2009, p. 281-315; idem, *Coins, mints and monetary circulation in the Dobruja despotate in the second half of the fourteenth century AD. Part II. Local and foreign series*, în „Arheologia”, 2010, 1-2, Sofia, p. 61-76; nici numismatul și arheologul român Gh. Mănucu-Adameșteanu nu semnalează descoperiri monetare provenite de la Dobrotici în Dobrogea în nordul liniei Mangalia-Silistra (cf. Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Monede bizantine descoperite în nordul Dobrogei, secolele X-XIV*, vol. 1, Mistral Info Media, București, 2010, passim). În cazul în care ar fi fost monede de la cei doi despoți sud-dobrogeni, imitații ale monedelor sud-bizantine, sigur numismatul și arheologul român le-ar fi semnalat, alături de originale.

30 Cf. Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, op.cit., p. 306 (2 ducați la Păcuiul lui Soare), p. 327, 328, 343 (Silistra).

31 Cf. Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, op.cit., p. 281 (Niculițel), 296 (Ostrov - Constanța), 327, 328 (monede la Silistra)

32 Cf. Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, op.cit., p. 281 (Niculițel), 296 (Ostrov - Constanța), 327, 328 (monede la Silistra)

33 Cf. Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, op. cit., p. 168 (Constanța), p. 384 (Corbu), p. 202 (Enisala), p. 133 (Adamclisi), p. 248 (Kranevo – Varna -Gerania), p. 281 (Niculițel), 296 (Ostrov-Constanța), 327, 328 (monede la Silistra).

Fedda³⁴ și călătorul marocan Ibn Battuta³⁵ au notat că în anii 1320 și 1330 Dobrogea de nord, adică Dobrogea românească, făcea parte din Țara Românească („*Alouallaq*”). La rândul lui, cartograful evreu Angelino Dulcert sau Doluarte a notat în anul 1339, pe portulanul său, că portul Vicina se găsea pe malul drept al Dunării. În dreptul acestui port a marcat pe malul stâng al fluviului semnul de *tamgha*, arătând astfel că acolo era granița Hoardei de Aur, unde se percepea vamă³⁶.

În pofida acestor dovezi, P. P. Panaitescu a emis ipoteza că Dobrogea ar fi fost cucerită de Mircea cel Mare³⁷ după campania prădalnică turcească din anul 1389 sau din 1390 – expediție avându-i în frunte pe marele vizir Ali-pașa Candaroglu și pe Iacși-bei, fiul lui Timurtaş pașa³⁸. Aceea a fost însă o simplă campanie de jaf. Ea nu a avut rostul de a cuceri Dobrogea de la Mircea cel Bătrân, ci numai de a jefui populația și a arăta domnului român puterea Sublimei Porți. Imediat după atingerea scopului de pradă, turcii s-au retras. Dovadă în acest sens este titlul lui Mircea cel Bătrân, care se intitulează din 1390 până în 1418 domn până la Marea cea Mare³⁹. Abia în 1419-1420, după moartea lui Mircea cel Bătrân (31 ianuarie 1418), sultanul Mehmet I Celebi (1413-1421) a trecut la prima acțiune mare de cucerire a Dobrogei. Totodată, nu

34 *Géographie d'Aboulféda*, traduite de l'arabe, par E. Reinaud, tome 1er et la 2e part. du tome 2e, L'Imprimerie Nationale, Paris, 1848, p. 316.

35 *Călători străini despre țările române*, vol. I, publ. de M. Holban, București, 1968, p. 4-8.

36 Cf. *Sea charts of the early explorers, 13th to 17th century*, publ. de Michel Mollat du Jourdin, Monique de La Roncière, Marie-Madeleine Azard, Isabelle Raynaud-Nguyen, Marie-Antoinette Vannereau, Fribourg, 1984, p. 15; nu împărtășesc opinia lui Raymond Beazley care crede că Dulcert și Dalorto ar fi doi autori deosebiți doar pentru că pe portulane se remarcă unele detalii nesemnificative care nu coincid (cf. Raymond Beazley, *The Dawn of Modern Geography*, vol. III, New York, 1949, p. 522); A. E. Nørdenskjold, *Periplus. An Essay of the Early History of Charts and Sailing Directions*, transl. by Francis A. Bather, Stockholm, 1897, retip. Burt. Franklin, New York, 1962, p. 33; a se vedea hărțile lui Pietro Visconti (1318 și 1320) în ibidem, pl. VI (IX); harta lui Marino Sanudo (ibidem, pl. XIII; reprodușă și în *Călători străini despre țările române*, vol. I, ed.cit., p. 69); o mare asemănare cu ele se constată în portulanul creat de Perrino Vesconte (1327) – și aici apare denumirea de „flume(n) de Vicina v(e)l Danubiu(m) vel danoia” (N. Grămadă, *Vicina, izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, extras din Codrul Cosminului, Cernăuți, 1925, p. 8); G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 63.

37 P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. I, București, 1944, p. 205-215.

38 Cf. Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 151; Anca Popescu, *Integrarea imperială otomană a teritoriilor din sud-estul Europei. Sangeacul Silistra (sec. XV-XVI)*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, p. 40.

39 Spre exemplu, cităm *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), vol. întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Ed. Academiei, București, 1966, doc.nr. 10, 12, 21, 24, 28, 38 etc.

se poate susține aserțiunea regretatului mare istoric român, deoarece cronicarul turc Sükrüllah, narând despre expediția oștirii turcești otomane în Dobrogea, a scris: „Sultanul s-a îndreptat către necredinciosul din Țara Românească (Eflak), cel cu gânduri rele. În partea aceea se aflau trei cetăți care din pricina ghiaurilor fără de minte erau ruinate. El a făcut ca toate trei să înflorească. Una se numea Isaccea (Saakdji), a doua Yeni-Sale (Enisala), iar a treia se numea Giurgiu (Iörkövi)”⁴⁰. Însă opinia lui P. P. Panaitescu, datând din anul 1944, a fost mult timp acceptată în istoriografie.

În realitate, Dobrogea de nord cu cetățile Enisala, Isaccea, Hârșova a fost cucerită treptat, abia din secolul al XV-lea (după încetarea domniei lui Mircea cel Bătrân), de la sud la nord, de trupele otomane⁴¹. Tot atunci, în urma cuceririi otomane, ținutului dintre Dunăre și Marea Neagră i s-a schimbat numele din Paristrion/Paradunavon/Podunavia⁴² în Dobrogea. Desigur, această nouă denumire a fost impusă de cuceritori prin extensie, de la sud către nord. Nici a doua condiție folosită pentru justificarea unirii unui stat cu un nou teritoriu nu a fost îndeplinită de iredentiștii bulgari din prima jumătate a sec. XX.

Elementul demografic, din punctul de vedere al structurii etnice, a fost de la începutul evului mediu până astăzi dominant românesc⁴³.

Tot lui Nicolae Iorga îi revine meritul de a fi demonstrat că din secolul al XI-lea, când cronicara fiică de basileu Ana Comnena i-a pomenit pe Tatos, Satza și Sestlav, în Dobrogea se găseau români. Componenta etnică românească este atestată pentru secolele XIII-XIV de cronicarii cruciadei a IV-a, Geoffroy

40 *Cronici turcești despre țările române*, publ.de Mihai Guboglu, Mehmet Ali Mustafa, vol. 1, Ed. Academiei, București, 1966, p. 30-31.

41 Cf. R. Șt. Vergatti, *Dobrogea lui Mircea cel Mare*, în Fănuș Neagu, Alexandru V. Diță, Virgil Joița, Nicolae Șerbănescu, Radu Ștefan Vergatti, Dan Zamfirescu, *Mircea cel Mare – Scutul Europei*, ed. Roza Vânturilor, București, 2009, p. 629-651 și bibliografia folosită acolo. Același punct de vedere îl emite și arheologul Gh. Mănucu-Adameșteanu, care, însă, arată că tot atunci a fost cucerită și Tulcea (Aegysus) – în 1420 (Cf. Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii medievale (secolele XIV-XV) de la Aegyssus, jud. Tulcea*, în „Materiale”, Ploiești, partea a II-a, 1993, p. 439-454, aici p. 454)

42 Cf. Nicolae Bănescu, *Les duchés byzantines de Paristrion (Paradunavon) et de Bulgarie*, ed. I, București, 1946, passim.

43 Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Considerații asupra situației demografice în Dobrogea în secolele XIII-XIV*, în Revista Muzeului Național, VII/1983, p. 109-12; R. Șt. Vergatti, *Din demografia istorică a Dobrogei în evul mediu românesc (sec. XI-XIX)*, în Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 213-244.

de Villehardouin, Robert de Clari/Cleri, Henri de Valenciennes⁴⁴, de persanul Reşid od-Dîn⁴⁵, de *Düstürname*-ul lui Umur-beg din Aydin⁴⁶, precum și în actele notarilor Gabrielle di Predono⁴⁷ și Antonio di Ponzo⁴⁸.

Românii s-au menținut componentă etnică majoritară și în timpul stăpânirii turcești. O singură dovadă este suficientă: păstrarea în ființă și activitate neîntreruptă a bisericii de mir cu hramul Sf. Athanasie din satul Niculițel⁴⁹.

Recensămintele făcute în secolul al XIX-lea, înainte de unirea cu România (14 noiembrie 1878)⁵⁰, fie din porunca autorităților otomane, ca cele elaborate de Ion Ionescu de la Brad și de Nifon Bălășescu, fie în timpul războiului Crimeei, ca acela alcătuit de Camille Allard, fie de autoritățile ruse,

44 Cf. Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *Les chroniqueurs français de la IVe croisade et les roumains de l'aire de la latinité orientale*, în „Nouvelles études d'histoire”, 7/1985, p. 157-176; R. Șt. Vergatti, *Probleme ale omului și societății în literatura orășenească franceză din a doua jumătate a secolului al XIII-lea*, Editura Trend, Pitești, 2012, p. 205-212.

45 Cf. Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 190-208.

46 Cf. Paul Lemerle, *L'Emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident. Recherches sur la geste d'Umur Pacha*, Paris, 1957, p. 57; Maria Matilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, *L'expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337 ou 1338)*, în „Studia et acta orientalia”, II (1959), p. 3-23.

47 G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina....*, ed. cit., p. 47-48.

48 Cf. Robert Henri Bautier, *Notes sur les sources de l'histoire économique médiévale dans les archives italiennes*, în „Mélanges d'archéologie et d'histoire” (Ecole française de Rome), 60 (1948), p. 188; G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati in Chilia da Antonio di Ponzò. 1360-1361*, Genova, 1971; Radu Manolescu, *Les Villes portuaires roumaines au Moyen Age (Milieu du XIVe – milieu du XVIe siècles)*, în „Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte”, Band 8, “Wirtschaftskräfte und Wirtschaftswege” V, 1981, p. 47-63, aici p. 47-49. Al doilea set de acte, 23 la număr, scrise de același notar între 11 august și 30 octombrie 1360, a fost descoperit și publicat de Michel Balard, *Gênes et l'Outre-Mer*, II, *Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzò. 1360*, cu o prefață de Hélène Ahrweiler, Paris, La Haye, New York, Mouton, 1980; Radu Ștefan Vergatti, *Le port fluvial Kilia au milieu du XIVe siècle*, în „Pontica”, XLV, 2012. ISSN 1013-4247, p. 379-391.

49 Cf. Cristian Moisescu, *Un monument medieval dobrogean necunoscut: Biserica Sfântul Atanasie de la Niculițel (sec.XIII)*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*. Ediția a II-a. Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1979, p. 141-144.

50 Am indicat această dată precisă, deoarece, ca urmare a Conferinței celor șapte mari puteri întrunite la Berlin (iulie 1878), s-a indicat noua graniță de sud a Dobrogei și preluarea ei de către România, acțiune efectuată de principele Carol I, care a pornit din Brăila spre Dobrogea în ziua de 14 noiembrie 1878. Mă simt dator să arăt că principele Carol I pe textul discursului pe care urma să-l rostească la 14 noiembrie 1878 și, apoi, în Tulcea, a tăiat cu mâna lui termenul de „anexare” și a scris deasupra cuvântul „**unire**”; pot să conchid că principele Carol I avea o concepție mai modernă ca a politicienilor din jurul său asupra trecutului Dobrogei pe care o considera pământ românesc, ce se **unea din nou** cu România.

cum a fost cel ordonat de consulul general Beloțerkovici, au arătat o neîntreruptă majoritate a populației românești⁵¹. Este drept că în secolele XVIII-XIX a fost și un neîntrerupt flux de mocani transilvăneni, veniți în căutare de pășuni pentru turmele lor⁵². Era, poate, o presimțire că trebuiau să populeze acest pământ ce urma să deschidă drumul României spre mare.

Tocmai în acest sens, al privirii în viitor, în zare, profesorul Nicolae Iorga, unul dintre oamenii plini de magnificență în lupta pentru făurirea României Mari, a pledat neîntrerupt pentru rezolvarea problemei Dobrogei, în sensul ridicării regiunii la adevărata ei valoare.⁵³

51 Pentru toate aceste recensăminte și comentarea lor, v. R. Șt. Vergatti, *Din demografia istorică a Dobrogei în evul mediu românesc*, în Louis Roman, R. Șt. Vergatti, *op.cit.*, p. 213-241.

52 Cf. Apostol D. Culea, *Dobrogea*, Ed. Casa Școalelor, București, 1928, p. 47-54; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX (Cercetări de demografie istorică)*, Ed. Științifică, București, 1971, *passim*.

53 Între altele, pot cita articolele: N. Iorga, *Români și Bulgari în Dobrogea*, în vol. *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească, 1878-1929*, Cultura Națională, București, 1928, retip. în ediție anastatică cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul statal românesc, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 259-262; idem, *O descriere necunoscută a Dobrogei*, în *Dobrogea. Cincizeci de ani...*, ed.cit., p. 262.

SISTEMUL SOCIAL ȘI REGIMUL PROPRIETĂȚII ÎN DOBROGEA (1878- 1940)¹

Cercet. șt. dr. Enache TUȘA

Când discutăm despre sistemul social și despre stratificare ne raportăm la modul în care a fost reorganizată social, economic și administrativ Dobrogea. Principala sursă de venituri a fost reprezentată de fondul funciar și de tehnicile de exploatare a acestuia. După definitivarea procesului de predare a teritoriului de către administrația rusă a fost urmat de o lungă perioadă de integrare a provinciei în cadrul Regatului României.

Una dintre condițiile reușitei intergrării Dobrogei în sistemul politic și economic românesc era „naționalizarea” proprietății rurale funciare a provinciei. Când ne referim la termenul „naționalizare” avem în vedere trecerea pământului în proprietatea grupurilor de români colonizate în Dobrogea. Aceasta a fost de fapt și intenția guvernelor românești de a aduce populație vorbitoare de limbă română, de a o împroprietări și, prin urmare, *de a româniza* Dobrogea. Deținerea posesiunii pământului într-un mare procent de către români constituia o condiție *sine qua non* a stăpânirii provinciei de către România.

Modul în care a fost împărțită provincia între Bulgaria și România a creat și două modalități originale de împroprietărire și integrare a teritoriului de către fiecare stat în parte. Vom încerca să descriem modul în care a fost împărțit pământul și cum au fost făcute împroprietăririle coloniștilor care veneau în Dobrogea aduși de guvernele de după 1878 pentru a exploata resursa valoroasă care o constituia pământul. Înainte de acest aspect trebuie să prezentăm diferențele de strategie ale celor două state care dețineau părți din Dobrogea fostă provincie a Imperiului Otoman. Vom putea observa că în cazul României era foarte puțin probabilă supraviețuirea sistemului de exploatare agricolă de dinainte de război fără proteste sociale de amploare și fără o reorganizare reală și sistematică. Acest aspect a fost impus de două cauze majore:

¹ Această lucrare reprezintă o variantă îmbunătățită și extinsă a studiului cu titlul: „Structuri sociale ale proprietății 1880-1945” în Lucian Dindirică, Alexandru Ionicescu (coord.) „Românii în istoria Europei”, vol. II, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015.

- o primă cauză este promisiunea fermă a Regelui Ferdinand I de a face o reformă agrară radicală în favoarea țăranilor care luptaseră pe front.

- a doua cauză a fost necesitatea reformării sistemului de producție agricol profund înapoiat și anacronic, care consuma resurse tot mai mai de mână de lucru fără să fie posibilă o sporire producției agricole;

În aceeași intenție de cunoaștere a realităților în care se afla proprietatea funciară românească este întocmit un studiu bine documentat de către Roman Cresin și publicat în revista *Sociologie Românească* din 1937. Autorul recunoaște că nu exista o situație clară a distribuției proprietății și nici nu se cunoșteau particularitățile tipului de proprietate în funcție de regiune ori starea celor care se ocupau cu munca pământului. Cresin afirma: „*Deși suntem o țară cu populația ocupată în agricultură totuși repartizarea proprietății funciare, numărul marilor, mijloacilor și micilor agricultori, și nici numărul total al populației ocupate în agricultură nu se cunoaște decât cu vagi aproximațiuni.*”² În România anilor treizeci dintr-o populație rurală de aproximativ 15 milioane de locuitori, 13 milioane erau agricultori slab organizați și fără resurse consistente pentru a face rentabilă exploatarea agricolă. La o primă evaluare am putea afirma că exista o forță de muncă în excedent însă aceasta era slab pregătită și ineficientă.

Mircea Vulcănescu prezenta această lipsă de organizare și de specializare identificând principalele cauze ale ineficienței precum și distribuția numărului de familii care lucrau suprafețe extrem de reduse. Vulcănescu întocmește chiar și o statistică susținând că: „*în lumea satului românesc sunt ocupați peste douăsprezece milioane de țărani răspândiți în trei milioane de gospodării (stăpâne fiecare pe mai puțin de 10 ha) și cultivând în total peste șapte milioane și jumătate de hectare, adică în medie, în jur de două hectare și jumătate de gospodărie.*”³ Mircea Vulcănescu preciza în același studiu că România rămăsese o țară producătoare de cereale care înregistra paradoxul de a cultiva cerealele pe suprafețe mici ori rentabilitatea era dată de suprafețele agricole cultivate extensiv⁴. Ar trebui să amintim diferențele Dobrogei față de restul României unde lucrurile stăteau puțin diferit analizând realitățile epocii. În primul rând suprafețele de teren cu care fuseseră împroprietărite familiile

²Cresin R.(1937), *Care este structura proprietății agrare din România*, în „Sociologie Românească”, anul II, nr.2-3, febr.-mart. 1937, p. 90.

³Vulcănescu M.(1937), *Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești*, în „Sociologie Românească”, anul II, nr.2-3, febr.-mart. 1937, p. 95.

⁴*Ibidem*, p. 97.

erau semnificativ mai mari ca suprafață (10 ha/familie). O altă cauză pentru care situația din Dobrogea nu se compara cu cea din restul regatului era forța de muncă activă din agricultură care era tânără.

Famiiliile care au venit să colonizeze teritoriul dobrogean erau cele care nu aveau în proprietate pământ în zonele de origine. Cele mai multe dintre aceste familii erau constituite din „*tineri însurăței*” care veneau în satele dobrogene să primească casă, pământ și pentru a începe o nouă viață. Aici se nășteau majoritatea copiilor acestor familii (în medie românii aveau 4 copii) fiind asigurat și un spor natural important dat de familiile tinere și capabile să aibă moștenitori care să consolideze românismul în Dobrogea.

1. Analiză comparativă între sistemele sociale și regimul proprietății din România și Bulgaria

Toate chestiunile puse în discuție în prezentarea ipotezei noastre de cercetare sunt dezvoltate și analizate prin compararea celor două sisteme sociale între care s-a împărțit Dobrogea. Scopul acestei comparații este de a identifica felul în care au fost *modernizate subit* România și Bulgaria deoarece ambele revendicau teritoriul dobrogean pentru a-l coloniza cu propria populație. Analiza ar putea părea exagerată în acest mod, deoarece scopurile reformelor pot fi considerate ca având o natură duală: pe de o parte transformarea radicală a sistemului social, pe de alta conservarea sa într-o formă cât de cât acceptabilă și guvernabilă.

Analiza comparativă între România și Bulgaria se impune și datorită faptului că în etape istorice diferite ambele state au colonizat succesiv un teritoriu clar delimitat Dobrogea de Sud. După 1878 bulgarii au inițiat o acțiune de colonizare cu bulgari din sud timp de 35 de ani până la 1913. În acest mod populația bulgară a crescut de la aproximativ 10000 de locuitori la peste 150000 la momentul când Cadrilaterul trece în componența României. Alexandru Arbore prezintă, într-un studiu extins pe durata unui secol, fluxul migrațional și colonizările cu populație bulgară a Dobrogei și în special a Cadrilaterului. Descriind fenomenul demografic Al. Arbore susține că: „ *în noua Dobrogea românească-Cadrilaterul- după 1877-1878 și până la 1913, se înțelege că*

elementul bulgăresc a fost acela care a propășit datorită sprijinului și politicilor de colonizare urmărite de tânărul stat bulgar”⁵.

După 1913 procesul se inversează în sensul că România începe să colonizeze populații vorbitoare de limba română și încearcă să schimbe configurația etnică a Cadrilaterului susținând cu toate resursele de care dispunea la acelmoment naționalizarea teritoriului.

Astfel bulgarii migrează către sud în teritoriul administrat de statul bulgar și în locul lor sunt colonizați români și aromâni (aceștia din urmă venind din Peninsula Balcanică). Legea de organizare a teritoriului completată cu legea de împrăștiere a românilor și cu politica de colonizare a aromânilor din Balcani erau menite să creeze o configurație etnică favorabilă României. Într-un cotidian⁶ ce apărea în Dobrogea poate fi identificată această reconfigurare a raportului etnic. În cadrul unui amplu articol publicat în 2 aprilie 1927 era prezentată situația mai multor sate în care locuiseră tătari, turci și bulgari care emigrau în masă.

Situația era prezentată cu lux de amănunte în mod sistematic fiind avansate și cifre aproximative: *„Suntem și acum încă în perioada încercărilor. Timpul critic a trecut. Se susține că reușita colonizărilor în Cadrilater nu depinde decât de solidaritatea și de munca fără de preget de care vor da dovadă coloniștii veniți în mijlocul unei populațiuni dârze conștientă de puterea ei. În calea lor oamenii acestia au întâlnit piedici la care nimeni nu se putea aștepta. Iată-i acum instalați pe coloniștii din satul Frașari⁷, compus din 52 de case noi, care adăpostesc aproximativ 100 de familii; este sat de macedo-români. Tatar- Atmagea, sat turcesc compus din aproximativ 200 de case din care 160 au fost cumpărate de către coloniști macedoneni, cu o întindere de pământ arabil de circa 1000 de hectare. În Uzungi- Osman, 35 de familii de coloniști macedo-români, instalați în primăvara anului 1926, sunt pe cale de a cumpăra 38 de case și peste 500 de hectare de la turcii care emigrează. În satul Arbagilar sunt 33 familii de coloniști aromâni, au cumpărat 17 case pământ în întindere de 150 de hectare 38 de case și peste 500 de hectare de pământ tot de*

⁵ Arbore P. Al., (1929), *Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX, cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni*, în „Analele Dobrogei”, an, X/1929, fasc. 1-12, p. 65.

⁶ Ziarul *Dacia* din 2 aprilie 1927, p. 1.

⁷ Sat nou înființat de coloniști cu finanțare de la guvernul României și denumit după comuna *Frașeri* în Albania de unde veniseră coloniștii și unde își aveau originea.

*la turcii cari au plecat. În satul Cazacilia au venit 76 de familii tot aromâni, cari au cumpărat casele bulgarilor cari emigrează în Bulgaria.”*⁸

După cum putem vedea pământul este resursa principală a motivației a coloniștilor care pe de o parte primeau în proprietate pământ de la stat (10 ha de familie) iar pe de altă parte cei care aveau resurse financiare suplimentare puteau cumpăra în plus pământ de la tătarii, turcii și bulgarii care emigrau. Pentru state ca România și Bulgaria, a doua jumătate a secolului al XIX-lea a însemnat un proces de construcție a sistemului politic și a apartenenței, cel puțin teoretică, la civilizația socială europeană. Acest proces de tranziție a fost posibil datorită dispariției puterii otomane care nu mai putea bloca procesul de construcție statală început după 1878. Bineînțeles că nu putem vorbi de *societăți modernizate* în cazul României sau Bulgariei, dar putem spune cu certitudine că desprinderea de *Orient* a fost destul de clară la nivelul elitelor care au preluat comanda procesului de reforme, de construcție a statului și de europenizare. În Bulgaria serviciul obligatoriu al muncii s-a organizat încă din 1921 în scopul educării maselor națiunii bulgare cât și angjarea tineretului bulgar în acțiuni cu caracter economic și social. Prin acțiuni cu caracter mobilizator tineretul bulgar a fost motivat să depună eforturi considerabile pentru a atenua efectele crizei economice și morale din societatea bulgară care spera să scotă țara din criză prin intermediul unei agriculturi bine organizate și eficiente.

Continuând analiza noastră comparativă în ambele cazuri românesc și cel bulgar este vorba de elite care au avut scopuri similare: transformarea nou-apărutelor state din foste teritorii aflate sub dominație rusă sau otomană, în spații naționale, funcționabile conform principiilor *statului națiune*. Comparația este văzută mai ales din perspectiva semnificației acestor reforme sociale și a mizelor acestora cu scopul de a putea observa viziunea asupra modernizării ce a dominat în fiecare dintre cele două state și încercarea de a naționaliza teritoriile primite. O altă premisă importantă ce trebuie luată în considerare de la bun început este viteza cu care se dorea atingera unor standarde de modernizare. Acestea puteau fi obținute prin intermediul reformelor sociale și a creșterii productivității economice ce permitea acumulări de resurse și, implicit, dezvoltare substanțială a comunităților și a mediului social.⁹ Datorită faptului că Dobrogea era un important nod de comunicații s-a dezvoltat un comerț cerealier

⁸Ziarul *Dacia* din 2 aprilie 1927, p. 2.

⁹Ghiulea, N.(1920), *Politica socială*, în „Arhiva Pentru Reforma și Știința Socială”, an II., nr. 1-3, aprilie- octombrie , pp.115-136.

care permitea procurarea grâului care asigura hrana locuitorilor acestei provincii. *Grâul* a beneficiat de o atenție specială în cadrul comerțului, așa cum arătam într-un capitol anterior, ceea ce a avut ca impact o creștere a cererii pe piața internațională care a influențat prețul. Efectul a fost acela al creșterii obligațiilor de muncă ale țăranilor fără a fi luată în calcul o modernizare a mijloacelor de producție agricolă¹⁰ care avea serioase decalaje încă din secolul al XVIII-lea. Acest raport a accentuat fractura socială între țărani și elite (formate în mare parte din proprietarii funciari), conducând la sărăcire treptată, ingnoranță și o lipsă acută de cultură ceea ce a alimentat importante tensiuni sociale. Acest contrast este bine evidențiat de raportul din 1914 al comisiei multinaționale pentru analiza cauzelor războaielor balcanice¹¹. În raport se menționează că cele două războaie balcanice au avut cauze distincte și se vorbește despre *datoria lumii civilizate de a nu mai exploata această zonă pentru grâu*¹² și de a arbitra disputele din Balcani¹³. Comparăția nu se face între raportul unei comisii din 1914 și lucrarea istoricului britanic amintit, ci între cele două apartenențe suprapuse, de aceea are o valoare importantă în explicația raportului dintre modelele autentice de *state building* prezentate de Stein Rokkan și tentativele est europene de dinainte și de după primul război mondial.

În 1918 România pășea decisiv în zona politicii de masă și reforma agrară, ce avea să se deruleze în 1921, urma să producă aceste mase capabile de a juca un rol electoral important¹⁴.

Aceste mase critice s-au constituit și în Dobrogea. În intervalul de timp dintre 1880-1921 autoritățile românești au fost preocupate de instalarea, consolidarea administrației și dezvoltarea provinciei dobrogene s-a produs și *masificarea politicii* adică a modului în care s-a extins votul universal. Această reformă electorală s-a impus ca un element inovator în politica socială a Dobrogei datorită faptului că țăranul era „motivată” să aleagă partidul care-l împroprietărise. Politica statului român de a coloniza și a împroprietări locuitori

¹⁰Câlția S. (2011), *Așezări rurale sau urbane. Orașele din Țările Române la sfârșitul secolului al- XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Universității din București, p.158.

¹¹Woosley, T. S., *Review: Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, în *The American Journal of International Law*, vol. 9, no. 1, American Society of International Law, 1915, pp. 279-281.

¹²*Ibidem*, p. 461.

¹³Todorova, M. (1994), *The Balkans: From Discovery to Invention*, în, *Slavic Review*, vol. 53, No. 2, The American Association for the Advancement of Slavic Studies, Summer, p. 456.

¹⁴Șandru, D. *Mișcări de populație în România...*, p. 176.

din celelalte provincii românești, afluxul de populație din restul provinciilor românești, precum Basarabia, în căutarea unui trai mai bun și evoluția pozitivă sporului natural ca urmare a dezvoltării economice a avut o miză importantă în fondul funciar distribuit în Dobrogea¹⁵. În Dobrogea veneau și români basarabeni deoarece pământul era mult mai fertil și se găsea de muncă relativ ușor în agricultură, creșterea animalelor, sau lucrările edilitare de pe toată întinderea provinciei. Petre Ștefănuță a publicat o cercetare în care prezintă motivele exodului basarabenilor către Dobrogea. *„Colindând în lung și în lat Dobrogea, cu ocazia unei concentrări din primăvara anului 1939 peste tot unde am umblat (sate, gări, ferme) am întâlnit muncitori din Basarabia. Muncitorii se grupează în grupuri de câte 6-8 persoane, plătesc împreună un căruțaș și pleacă după lucru în Dobrogea. Cei care nu au bani pentru tren sau căruță, pleacă pe jos, făcând câte 12-14 zile din satele lor și până în satele dobrogene”*¹⁶. Toate aceste condiții create au făcut ca populația să crească de la aproximativ 120.000 de locuitori, (în momentul încorporării Dobrogei la România), la 227.379 locuitori în anul 1886, 247.575 în 1891, 300.488 în 1905 și 380.430 înregistrați în 1921 cu ocazia recensării populației supuse reformei agrare. În concluzie, populația Dobrogei între 1878-1939 a cunoscut (exceptând perioada de ocupație a armatelor germano-bulgare din anii 1916-1918) o creștere permanentă cu un aflux de 250000 de persoane. Aceste evenimente aveau în ambele cazuri analizate de noi o conotație de regenerare, de reconfigurare a procesului de modernizare socială inițiat în secolul al XIX-lea. Astfel se poate afirma că în Dobrogea natalitatea era bine reprezentată. Într-o lucrare recentă¹⁷ un cercetător al istoriei sociale și igienei secolului al XIX-lea descria situația lumii rurale dobrogene ca fiind cea mai bună din întregul regat român. Autorul cercetării indica Moldova ca zonă a sărăciei cronice unde existau cele mai multe probleme ale lumii rurale. Problemele în cauză puteau fi identificate în proasta alimentație a țăranului, în bolile copilăriei, în anumite maladii datorate insuficienței organizării sanitare. Peste toate aceste probleme se suprapunea o maladie numită *pelagră*, generată de consumul excesiv de mămligă. La acest capitol tot Moldova deținea cel mai mare număr de focare ale pelagrei.

¹⁵Ștefănuță P. (1939), *Muncitorii agricoli basarabeni în Dobrogea*, în „Sociologie Românească”, anul IV, nr.4-6, aprilie-iunie 1939, p.179.

¹⁶*Ibidem*.

¹⁷Bărbulescu, C. (2015), *România medicilor - Medici țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, București, Editura Humanitas, pp. 45-49.

În Dobrogea aceste probleme erau rezolvate oarecum de către stat datorită faptului că întreg teritoriul fusese colonizat după *Războiul de Independență* și se investiseră resurse consistente în raport cu restul provinciilor românești. Provincia mai avea un avantaj nu se prea consuma măămăliga. Grupurile etnice diverse care aveau altă cultură gastronomică dar și posibilitățile de procurare a grâului nu au permis răspândirea pelagrei și au contribuit implicit la creșterea demografică și a populației. Tensiunile dintre elite și masele de țărani au avut exclusiv cauze sociale și de proprietate dat fiind faptul că obligațiilor în muncă li se aduga problema suprafețelor de pământ erau reduse care nu puteau fi dobândite și mulți țărani nu reușeau să ajungă proprietari nici măcar pe o parcelă. Scopul cercetării noastre nu este de a analiza exclusiv statutul țăranilor sau politicile elitei aflate la guvernare în România și Bulgaria, ci definirea relației dintre aceste două elemente în funcție de natura și scopurile fiecăruia în politica colonizărilor pe care o urmăreau politicienii din ambele state care stăpâneau părți din teritoriul dobrogean.

Trebuie prezentată, însă, o minimă analiză deoarece ambele state au avut interese majore în zona Dobrogei ceea ce a și declanșat o competiție pentru a stăpâni o parte cât mai mare din acest teritoriu. Într-o altă accepțiune, principala motivație pentru reformele ce au avut loc a fost prevenirea tensiunilor sociale care s-au declanșat pe fondul problemelor economice și politice, încercarea de a evita dezastrul ce putea fi cauzat de noi revolte ale țăranilor. Dobrogea stătea foarte bine și la capitolul locuințelor rurale în primele decenii de după integrarea ei în teritoriul României.

Într-o statistică din 1912 cele mai multe locuințe, în lumea satului, care aveau diverse camere și dependințe existau tot în Dobrogea.¹⁸ În decembrie 1906, conform unei surse credibile¹⁹ numărul populației din Regatul Român se ridica la 6.585.534 locuitori. Sporul demografic era mare comparativ cu al altor țări europene se datora în bună parte excedentului de nașteri asupra morților și migrației multor români din provinciile aflate sub administrație străină.²⁰ Acest spor se datora și faptului că se produsese mișcări de populație prin intermediul migrațiilor unor grupuri de români motivați de excedentul de pământ în unele provincii istorice dar și în Dobrogea. În perioada interbelică se

¹⁸ *Ibidem*, p.54.

¹⁹ Este vorba de Almanahul de la Gotha citat de către profesorul și cercetătorul Ion Bulei care menționează această sursă ca fiind una credibilă, Ion Bulei, *Atunci când veacul se naște...*, Editura Eminescu, București, 1990, p.7.

²⁰ *Ibidem*.

produc modificări esențiale în structura populației Dobrogei ci doar a numărului de persoane care locuiau în provincie și a creșterii natalității. Creșterea populației a fost mai mare în județele aflate de-a lungul Dunării din considerente economice datorită posibilităților excelente pe care teritoriul dobrogean la oferea. Deși în spațiul dobrogean și părțile ei limitrofe creșterea era cea mai mare din regat totuși rămânea provincia cu cea mai mică densitate de locuitori pe km².

Densitatea populației Regatului României era, în medie, de aproape 50 de locuitori la km² ocupând locul 12 în Europa. Se păstrau în provincie tipurile de așezăritradiționale, dar erau foarte vizibile și schimbările influențate de dezvoltare și de modernizare. Țărănimea continua să reprezinte principala clasă socială, 80% din populația provinciei trăind în mediul rural, în timp ce doar 20% locuia în puținele zone urbane din Dobrogea (conform recensământului din 1899).²¹Cea mai mare densitate în Regat înregistrând-o județele, Prahova și Dîmbovița, apoi nordul Moldovei, în județele Dorohoi, Botoșani.Până la sfârșitul perioadei interbelice, ponderea populației rurale ajunge la 82%, în principal datorită faptului că 94% din sporul natural al României era dat de sate și numai 6% de orașe.

La începutul secolului XX s-a înregistrat o relativă creștere demografică la nivelul întregii societăți românești, deși la sfârșitul secolului XIX informațiile despre Principate prezintă o densitate mică de locuitori pe km².²²Prin urmare spațiul românesc înregistra o densitate scăzută a locuitorilor și era slab populat în comparație cu statele europene dezvoltate și industrializate așa cum descrie un excelent studiu publicat de Marius Turda²³.

Comparația realizată de noi intenționează să ofere o imagine originală și reală despre două feluri diferite de a percepe modernitatea în relație cu caracterul rural și agrar al Bulgariei și României și modul în care masa socială se moderniza. Aceste maniere diferite de acțiune ale celor două sisteme politice constituie tentative de reforme sociale în contextul reformelor constituționale și a legiferărilor parlamentare în raport cu o nouă epocă pentru Europa Centrală și

²¹Scurtu, I., (2001), *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura RAO, București, p. 121.

²²Gavrilă I. (2004) *Aspecte demografice în însemnările călătorilor străini despre Țările Române , la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în, Căzan I., Bușă D.,(coord.) „Orașul românesc și lumea rurală”Brăila, Ed. Istros, Muzeul Brăilei, p.89.

²³Turda M. (2014), *Eugenism și modernitate- Națiune, Rasă și Biopolitică în Europa (1870-1950)*, Iași Editura Polirom, pp.73-77.

de Est²⁴. Scopul acestei comparații este legat de modelul de analiză utilizat, ce se prezintă modul în care un sistem *înapoiat* reacționează la presiunea exercitată de evoluția unui anumit segment redus al societății (clasa bogaților) și la încercarea guvernelor de a elibera presiunea generată de această ruptură în cadrul societății.²⁵

Proiectele de reformă și viziunile asupra felului în care societatea românească sau cea bulgară a începutului de secol trebuiau să se dezvolte sunt privite prin prisma relației dintre mai multe concepte cum ar fi cel de *dezvoltare economică*, *contestare socială* și *democratizare*. Acest proces este rezultatul unei etape de modernizare accelerată a elitelor. Datorită faptului că modernizarea s-a produs prin intermediul elitelor care, întoarse de la studii, au penetrat instituțiile și au declanșat procesul doar în parte. Elitele în cauză, școlite în sistemele occidentale, nu au luat în calcul țărănimea care trebuia ajutată să se dezvolte pentru a fi integrată în societate²⁶. Masele țărănești din România și Bulgaria aveau aceeași condiție socială a înapoierii și a unei vieți rudimentare care avea cel puțin două cauze fundamentale. O primă cauză este aceea a dezinteresului elitelor față de țărănime și eludarea acestui segment social despre care se credea că nu este în stare să ducă la bun sfârșit procesul propriei intergări și modernizări. O a doua cauză rezidă în faptul că cele două state (Bulgaria și România) nu aveau resurse suficiente să realizeze acest proces fundamental ce presupunea costuri imense. Deși proiectele la nivel declarativ urmau același model occidental rezultatele nu au fost vizibile datorită blocării reformelor. În spațiul occidental procesul de modernizare a fost realizat gradual deoarece a început de la bază (de la masele care produceau resursele) la vârf (la elite) care au fost obligate și forțate să se modernizeze.

Aceasta apăsăpune o mai bună comunicare și o legătură între mase și elite. În Occident, modernizarea societății a avut loc gradual, astfel că țărani au reușit să țină pasul și să suporte reformele. Răscoalele țărănești de la începutul secolului XX i-au făcut pe politicienii români să conștientizeze existența unei probleme grave în lumea rurală românească. Este foarte clar că se schimbă

²⁴ Brown, V. F. (1979), *The Movement for Reform in Rumania after World War I: The Parliamentary Bloc Government of 1919-1920*, în „Slavic Review” Vol. 38, no. 3, The American Association for the Advancement of Slavic Studies, pp.456-458.

²⁵ Sanilevici, M. (1922), *Două atitudini în politica socială românească*, în „Arhiva Pentru Reforma și Știința Socială” an III., nr. 2-3, august 1922, pp.302-308.

²⁶ Caramela, R. (2013), *Între pericole și avantaje: școala și orașul la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în, Simion Câlția (coord.) „Lumea Orașului: Cercetări de istorie urbană”, București, Editura Universității din București, pp. 220-227.

ceva atunci la nivelul societal. Se încerca ameliorarea condiției țaranului român prin câteva reglementări legislative, fără rezultate concrete însă, datorită faptului că izbucnește războiul în 1914. Totuși, legislația favorizează lumea țărănească și încercă să o ferească de abuzuri.

Anul 1907 l-a făcut și pe Regele Ferdinand I să conștientizeze faptul că era nevoie o reformă radicală în satul românesc și că nu se mai putea amâna rezolvarea ei²⁷. Factorul de constatare socială stă la baza comparației noastre datorită modului în care a fost percepută autoritatea ce a generat reformele politice în România și Bulgaria. Ideea de dezvoltare economică se întinde în două direcții: în primul rând vorbim de felul în care dezvoltarea anumitor categorii sociale și neglijarea altora a generat tensiune și în al doilea rând despre felul în care formațiunile politice au venit cu propuneri pentru a ameliora tensiunea prin facilitarea dezvoltării și occidentalizării categoriilor defavorizate adică țăranimea și muncitorimea (deși această categorie era de dimensiuni neglijabile, mai ales în Bulgaria).

2. Impactul războiului asupra structurii sociale

În subcapitolul anterior prezentam modul în care structura socială și problemele pe care aceasta le avea au determinat declanșarea unor reforme fundamentale menite să amelioreze statutul țăranimii. În cele două cazuri analizate mai sus aveam de-a face cu mase consistente de țărani care urmau să constituie *corpul social al națiunii*²⁸. Națiunea era în viziunea lui D. Gusti *unitatea sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar, cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică*²⁹. Abordările sociologice și cele antropologice evidențiază rolul culturii politice în definirea spațiului etnic al unei națiuni precum și definirea corpului majoritar. În susținerea teoriilor, Katherine Verdery a descris acest concept, într-o lucrare referitoare la istoria românilor, în strânsă dependență cu cel de identitate.³⁰

²⁷Rosetti, R.(1908), *De ce s-au răsculat țăranii*, București, Editura Socec, p.154; pentru aceeași problemă Brenner, R., (2004), *Înapoierea economică în Europa de Est în lumina dezvoltării occidentale*, în, Daniel Chirot (coord) „Originile înapoierii în Europa de Est: economie și politică din Evul Mediu până în secolul XX” traducere de Victor Rizescu, Editura Corint, București, 2004, p.71.

²⁸Gusti D.(2008), *Știința națiunii și reforma politică*.....pp.32-34.

²⁹*Ibidem*, p.35.

³⁰Verdery, K, *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economical and Cultural Change*, Berkeley, University of California Press, 1983.

Reformele sociale și efectele acestora în plan public au fost blocate de izbucnirea Primului Război Mondial generat de o acumulare enormă de tensiuni politice și economice ale statelor care dominau Europa. David Mitrany compară efectul războiului dintre 1914-1918 cu cel al unui *resort social* care a eliberat tensiunile ce au condus la reforme³¹.

Ne putem întreba cum a funcționat acest „resort” și ce tip de forțe a eliberat acesta? Răspunsul la întrebări rezidă în analiza impactului psihologic și economic pe care războiul l-a avut asupra categoriilor sociale în discuție. În cazul Europei de Est (în special Bulgaria și România) este vorba de reformele care vizau țărănimea. În Primul Război Mondial, România s-a situat de partea câștigătoare pe când Bulgaria a fost aliată cu Puterile Centrale. Aceasta este prima mare diferență dintre cele două cazuri. Dacă teritoriul și populația României au fost mult extinse după 1918, Bulgaria a rămas aproximativ neschimbată având pretenții teritoriale asupra Dobrogei. În ambele cazuri, însă, chestiunile sociale au fost exacerbate de război, principala problemă fiind statutul țărănimii.

Majoritatea soldaților înrolați pe front au fost țărani. Faptul că aceștia erau cei care mureau pe câmpul de luptă și că tot ei duceau povara războiului a condus la necesitatea imediată de a le îmbunătăți condiția prin acordarea de drepturi politice și de reforme economice favorabile. Un motiv foarte important pentru care țăranul român a luptat în război a fost promisiunea unei redistribuții a terenurilor care l-ar fi transformat în proprietar.

Regele Ferdinand constrâns de cauzele războiului a promis o reformă agrară prin care împrăștierea o mare parte a țăranilor, ceea ce s-a și întâmplat în 1921. Această reformă agrară a fost contestată pe considerentul că nu crease o țărănime independentă economic. Unul din motivele contestării a fost acela că reforma din 1921 a rezolvat probleme de natură socială și nu probleme de natură economică³². Presiunea socială generată de război a fost cauza transformării proprietății agricole din România, pentru că argumentele de natură economică nu erau atât de pertinente deoarece desființarea marilor proprietăți era echivalentă cu scăderea productivității și a exporturilor de cereale așa cum descriam în capitolul III. În Bulgaria situația a fost puțin diferită decât cea din

³¹ Mitrany, D., (1968), *The Land and Peasant in Rumania, The War an the Agrarian Reform (1917-1921)*, Greenwood Press, New York, p. XXXIII.

³² Șandru, D., (2000), *Reforma agrară din 1945 în România*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Totalitarismului, pp.19-20

România. Soldatul-țăran bulgar era capabil să suporte multe *dacă aceasta însemna că va avea pâine acasă*³³.

Războiul a avut un alt fel de impact asupra țărănimii bulgare prin *dislocarea sa din orizonturile imaginare bazate pe siguranța vieții tradiționale*³⁴. Acest fenomen psihologic s-a manifestat similar, probabil, și în cazul țăranului român. Marea diferență dintre Bulgaria și România a fost că în sistemul social bulgar redistribuția pământului nu era necesară și țăranului bulgar nu i-au fost promise aceleași lucruri așa cum i-au fost promise țăranului român (în Bulgaria, pământul era distribuit aproximativ egal)³⁵.

Această *dislocare psihologică*, coroborată cu lipsa proviziilor pentru soldați și cu faptul că inamicul era *eliberatorul de la 1878*³⁶, a condus la lipsa de încredere în liderii politici și a reușit să îi facă pe soldații-țărani să-și considere politicienii în culpă pentru pierderea războiului.³⁷ Pe lângă șocul psihologic, războiul a avut și un impact economic la fel de mare pentru țărani din România și Bulgaria. Agricultură a suferit profund datorită conflictului armat și în general datorită efectelor războiului.³⁸ Finalul războiului a găsit populația rurală într-o situație deplorabilă și necesitatea reformulării raportului dintre guvernanți și țărani a devenit imperativă, vechile structuri antebelice nemaiputând rezista șocului provocat de război. Anul 1919 a însemnat și pentru cele două state sud-est europene aplicarea proiectelor de reforme sociale politice din cele două cazuri analizate de noi. Trecerea de la un sistem electoral censitar la sufragiul universal a avut un efect politic, asupra elitelor, dar și un efect social, asupra masei de țărani care au primit dreptul de vot și au devenit membri cu drepturi depline ai unei comunități politice constituționale în care intrau și minoritățile³⁹.

³³ Dimitrova, S. (2002), *My War Is Not Your War: The Bulgarian Debate on the Great War, the Experienced War and Bulgarian Modernisation in Interwar Years*, în „*Rethinking The Journal of Theory and Practice*” Routledge, London, 2002, p. 7.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Todorova, M. *Balkanii și Balcanismul*, traducere din engleză de Mihaela Constantinescu și Sofia Opreșcu, în special capitolul 6 – *Între clasificare și politică, Balkanii și Mitul Europei Centrale* unde autoarea exemplifică condițiile economice, politice și culturale ale spațiului bulgar și trăsăturile societății bulgare – pp. 224-228.

³⁶ Rotschild, J. (1959), *The Communist Party of Bulgaria, Origins and Development, 1883-1936*; Columbia University Press, New York, p. 74.

³⁷ Dimitrova, S. *op. cit.*, p. 18.

³⁸ Lampe, J. R., Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington, 1982, p. 330.

³⁹ Dașcovici, N. (1923), *România și ocrotirea minorităților*, în „*Arhiva Pentru Reforma și Știința Socială*”, an IV, nr. 2, 1923, pp. 205-212.

Procesul de acordare a drepturilor politice dobrogenilor (1909) urmat sporul demografic excepțional înregistrat în Dobrogea în prima jumătate a secolului al XX-lea a permis dezvoltarea economică a provinciei. De fapt agricultura continua să rămână, pentru perioada de început a stăpânirii românești, cea mai importantă sursă de venituri în Dobrogea.

Despre importanța economică a Dobrogei în general și a Constanței, în special, Vasile M. Kogălniceanu remarcă următoarele: *Astăzi, când avem Dobrogea, când posedăm marea pod peste Dunăre și când portul Constanța devine din zi în zi tot mai mult un centru comercial considerabil, azi abia ne putem da seama în deplină cunoștință de cauză de extraordinara însemnătate a Dobrogei pentru noi. Fără Dobrogea am fi fost o țară cu aripile tăiate. Grație Dobrogei am căpătat un drum la Mare, și, astfel, întregul nostru comerț de export și o bună parte din cel de import, au luat drumul apei- așa cum a dorit și prevăzut Mihail Kogălniceanu în 1880- asigurându-ne libertatea economică cea mai deplină.*⁴⁰ Regresul Tulcei în această perioadă este pus pe seama faptului că a fost izolată de Constanța, locuitorii Dobrogei cerând în mai multe rânduri o cale ferată prin care să se facă legăturile dintre cele două orașe. Politica de consolidare a românismului în Dobrogea prevedea printre altele un program legislativ și economic de împrăștiere a familiilor de români care se stabileau (evident prin colonizare) în această parte a țării. Proprietatea funciară în Dobrogea avea un total de 615.819 hectare⁴¹ și era revendicată de către noua stăpânire a fi întreținută și exploatată. Prin împrăștierea familiilor de coloniști se rezolvau două mari probleme: a) echilibrarea distribuției proprietății funciare; b) se rezolvau, în parte, problemele legate de infrastructura economică a țărânimii de care aminteam mai sus.

Avem sisteme de proprietate diferite care, privite separat, prin prisma modelului occidental, ar fi trebuit să genereze anumite clișee și un anumit sistem de partide. După cum se știe, România și Bulgaria fac parte dintr-un

⁴⁰Kogălniceanu, M.V. (1910) *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți*, București, Editura Librăriei Socec, pp. 82-84.

⁴¹Aceasta era împărțită în: a) *proprietatea mare* (de la 100 hectare în sus), b) *proprietatea mijlocie* (între 25 și 100 hectare) c) *proprietatea mică* (între 1 și 25 hectare). Din întreaga proprietate particulară dobrogeană, aproape 2 treimi (392.786 hectare) se afla în posesiunea românilor și o treime (223.033 hectare) reprezenta proprietatea celorlalte etnii minoritare la un loc. Prețul proprietății rurale era variabil: pentru pământurile cultivabile prețul minim era de 150 lei și cel maxim de 400 lei pe hectar. Arendările se făceau pe termene scurte, începând cu un an minim și până la trei ani maxim, deoarece proprietarii credeau în creșterea valorii pământului lor, în fiecare an.

contra-model de dezvoltare. Zona balcanică și Europa de Est se aflau la 1918 la începutul unei noi etape în construcția statului.⁴²

Orizontalizarea politicii constituie o evoluție istorică care trebuie, din motive analitice, separată de modernizarea economică, chiar dacă în practică cele două concepte sunt strâns legate. Liberalismul, care în secolul al XIX-lea a însemnat forța care a generat schimbarea societăților occidentale și care a ghidat procesul de industrializare în Europa, și-a pierdut spre sfârșitul secolului „puterea” de a atrage voturi și poziția de curent intelectual care dorea să schimbe sistemul, oferind o alternativă mai bună. Problema liberalismului naționalist din Bulgaria și România după război a fost tocmai pierderea „avântului” care a caracterizat forța acestei mișcări până spre 1870 în Europa de Vest și până în 1914 în statele din Est.

În loc de socialism, a cărui dezvoltare a avut loc în statele industrializate, în aceste țări, rolul acestuia a fost preluat de partidele țărănești⁴³. După ce am prezentat factorii de intrare în sistem, problema principală este de a corela acești factori cu reformele din cele două țări. Pentru ca această corelație să aibă sens, trebuie să observăm principalele trăsături ale procesului de modernizare care caracterizase ambele state până la 1914. Acest lucru este important pentru construcția argumentației legată de suprapunerea politicii de masă peste reformele economice. Cazul Bulgariei este mai dificil de descifrat decât cel românesc deoarece votul universal a existat în Bulgaria de la 1879. Chiar dacă votul universal era prevăzut în constituție, parcursul istoric al Bulgariei nu sugerează că politica era într-adevăr *orizontalizată* ci că acest drept era mai mult o chestiune juridică decât una practică.

Legătura ce trebuie observată este între felul în care modernizarea s-a desfășurat până la 1914 și felul în care după război acest proces s-a transformat. Dacă înainte de 1914 vorbim de politici ce aparțin liberalismului (economic) de secol XIX, după 1918, modernizarea nu mai este numai apanajul economiei (tradusă prin industrializare) ci devine din ce în ce mai mult o chestiune de reconfigurare a spațiului politic intern. În Bulgaria, vechiul sistem creat de Stambolov, în care statul era vectorul modernizării și al urbanizării, sistem care a generat ruptura între mediul urban și cel rural, nu mai era viabil după război⁴⁴.

⁴²Todorova, M., *op. cit.* p. 230.

⁴³Gusti D. (2008), *Știința națiunii și reforma politică*.....pp.130-134.

⁴⁴Guță A. (2010), *Conflictele inter-etnice și inter-confesionale (Reflexate în publicațiile regionale dintre anii 1900-1920) – Studiu de imagologie: Noi, Voi și Ceilalți*, București, Editura Etnologică, pp. 158-160

Stamboliski a venit cu un program care urma să schimbe total percepția statului bulgar despre modernizare și despre occident. În același timp, o transformare la fel de puternică s-a petrecut și în România⁴⁵.

Aici, deși avem un stat care aproape și-a dublat teritoriul și populația, problemele sociale și instituționale sunt la fel de grave ca în Bulgaria (stat înfrânt în război). În România, deși teoretic reformele sunt mult mai ample, politicile întreprinse sunt mult mai puțin radicale decât cele din Bulgaria. De ce radicalismul triumfă în Bulgaria unde proprietatea era distribuită relativ uniform și unde votul universal era instituit de câteva zeci de ani și nu în România unde avem o mare problemă economică și socială, dublată de lipsa drepturilor politice pentru clasele defavorizate?

Radicalismul nu a triumfat în România pentru că războiul a fost câștigat și monarhia, care era în acel moment depozitarul principiilor constituționalismului și un element de „moderare” a politicii, a dobândit un uriaș prestigiu. Dinastia regală a devenit un puternic factor de stabilitate, chiar dacă situația generală era deplorabilă după ocupația germană și desfășurarea de ample operațiuni armate pe teritoriul statului afectau societatea. Proiectele în discuție au o importanță și mai ridicată deoarece atmosfera generală a anului 1919 s-a tradus prin sentimentul că partidele/proiectele câștigătoare (în România avem chiar primele alegeri desfășurate prin vot universal) vor fi decisive pentru drumul pe care țările respective l-ar fi urmat ulterior. După 1918 această zonă asistă la un nou tip de reprezentare a puterii și anume votul universal acordat pentru societățile spațiului balcanic ce reprezentau un element societal nou și pentru Occident, element ce nu face parte din programul liberal clasic de dezvoltare economică și modernizare socială. Orizontalizarea politicii, în statele nou-înființate din Estul Europei, constituia o evoluție istorică care trebuie, din motive analitice, separată de modernizarea economică, chiar dacă în practică cele două concepte sunt strâns legate unul de altul.⁴⁶ Pentru ca această corelație să aibă sens, trebuie să observăm principalele trăsături ale procesului de modernizare care caracterizase procesul politic până la 1914. Acest lucru este important pentru construcția argumentației noastre legată de suprapunerea politicii de masă peste reformele economice care au avut loc în Dobrogea chiar și în partea de sud a acesteia aflată sub administrația statului bulgar. Modul în care s-a manifestat procesul de aculturație a influențat prea puțin mentalul

⁴⁵Stahl H.H. (2002), *Istoria socială a satului românesc*, București, Editura Paideia, pp. 134-138.

⁴⁶Caramani, D. (2003), *The End of Silent Elections: The Birth of the Electoral Competition-1832-1915*, în „Party Politics”, Vol. 9, No. 4, Sage Publications, p.105.

etniilor care trăiau în spațiul dobrogean. Cazul Bulgariei este mai dificil de descifrat decât cel românesc deoarece votul universal a existat în Bulgaria de la 1879 iar acest fapt a ajutat clasa politică din statul vecin pentru a-și consolida poziția⁴⁷. Chiar dacă votul universal era prevăzut în constituție, parcursul istoric al Bulgariei nu sugerează că politica era într-adevăr *orizontalizată* ci că acest drept era mai mult o chestiune juridică decât una practică pentru a defini procesul de modernizare⁴⁸. Cazul românesc este tratat prin prezentarea celor trei mari direcții programatice oferite „electoratului”: liberală, conservatoare și țărănistă. În Bulgaria nu putem vorbi de o competiție de tipul celei din România, în primul rând datorită ripostelor sociale mult mai puternice ce au avut loc în lumea rurală românească.

3. Reformele sociale și modelul acestora

După unirea cu Transilvania, Bucovina și Basarabia, statul român a trebuit să acționeze în foarte multe direcții. În primul rând, noile teritorii trebuiau să fie integrate administrativ în „România Mare”. Integrarea administrativă a acestor noi teritorii s-a tradus și prin aplicarea reformei agrare în aceste zone. Din aceste motive vom aborda chestiunea introducerii reformelor prin perspectiva măsurilor adoptate la nivelul guvernului și nu prin analiza detaliată a particularităților de ordin teritorial. Primul pas către reformă a fost făcut în România în 1917, când a fost emis un decret care stipula obligativitatea țăranilor de a lucra pământurile și datoria proprietarilor de a le cultiva⁴⁹.

Astfel a fost recunoscută „funcția socială” a proprietății, și necesitatea ca aceasta să „satisfacă nevoile întregii națiuni”⁵⁰. În definirea structurii sociale a națiunii îl putem aduce în discuție pe D. Gusti care este primul teoretician ce elaborează un *sistem de sociologie, etică și politică* ca element fundamental al definirii națiunii politice și sociale⁵¹. Gusti a rămas consecvent principiului reciprocității între națiune și stat cu mențiunea că „statul este în serviciul națiunii

⁴⁷ Crampton, R. J. , *Bulgaria 1878-1918*, East European Monographs, Boulder, New York, 1983, în special partea a-II-a, *The Personal Regime*, 1896-1912, pp.228-231.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 235.

⁴⁹ Mitrany, D. *op. cit.*, p. 121.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Herseni T. (1980), *Concepția lui Dimitrie Gusti despre națiune*, în, H.H. Stahl (coord.) „Dimitrie Gusti – Studii critice”, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 105.

și nu națiunea în serviciul statului.”⁵² Rezultă de aici că statul are obligația de a servi, ocroti și apăra valorile culturale și economice ale națiunii. Printre aceste obligații ale instituțiilor statului se afla și rezolvarea problemei proprietății agrare în Dobrogea. Progresul era lent și țărănimea a rămas un segment social neproductiv, inefficient și incapabil să devină un actor economic viabil. O specificitate aparte a zonei Dobrogei rezidă în faptul că aici „reforma fondului funciar” începuse după 1878 fiind parte a procesului decolonizare care a avut loc în provincie.

În concluziile unei lucrări⁵³ despre spațiul rural românesc Henri H. Stahl susținea că forma caracteristică de viață a poporului românesc este aceea a satului. Concluzia lui Stahl este aceea că deși satul românesc cea mai importantă structură socială a națiunii nimic din duhul lui nu străbate în curentele de opinie publică. În acest spațiu, al satului românesc stabilitatea economică era precară deoarece puținul pământ pe care îl aveau țăranii era exploatat prost și cu insuficiente resurse. Pământul, prin urmare, era principala sursă a dezvoltării satului românesc la începutul secolului XX.

Pe de altă parte exista un excedent al populației agricole în satele din România cu excepția Dobrogei unde suprafețe întinse de pământ rămăneau nelucrate⁵⁴. În anul 1918, reformele propriu-zise au fost inițiate de guvernul Brătianu printr-un decret lege pe 15 decembrie 1918. Această lege expropria toate domeniile (unice) private de peste 500 de hectare și toate pământurile deținute de instituții publice⁵⁵. Marii proprietari erau astfel protejați, deoarece puteau să păstreze toate proprietățile care nu depășeau în parte 500 de hectare, ceea ce însemna de fapt că puteau să păstreze marea parte a pământului. Țăranii trebuiau să facă plăți compensatorii foștilor proprietari. Această reformă moderată a fost întreprinsă mai degrabă pentru a evita o revoltă țărănească și nu a afectat dramatic statutul marilor latifundieri.

Lucrurile s-au schimbat odată cu căderea guvernului Brătianu în urma demisiei acestuia din septembrie 1919. Puterea a trecut în mâinile Blocului Parlamentar și noul ministru al agriculturii a fost numit Ion Mihalache, conducătorul nou apărutului Partid Țărănesc⁵⁶. Mihalache susținea că România trebuia să rămână integrată în sistemul comercial mondial și să încurajeze

⁵² *Ibidem*, p. 112.

⁵³ Stahl, H. H., (2002), *Istoria socială a satului românesc*, București, Editura Paideia, p. 137.

⁵⁴ Vulcănescu M. (1937), *Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei țărănești*, în „Sociologie Românească”, anul II, nr. 2-3, febr.-mart./1937, p. 95.

⁵⁵ Hichins, K. *op. cit.*, p. 386.

⁵⁶ *Ibidem*.

mișcările colectiviste și dezvoltarea industrială ca fiind benefice pentru bunăstarea țărănimii.⁵⁷ Proiectul său de reformă ar fi expropriat toate domeniile de peste 100 de hectare, luând în calcul suprafața totală a proprietăților aflate în posesia unei singure persoane. Singura excepție o constituiau fermele cu suprafețe de 250-300 de hectare⁵⁸.

Acest proiect era radical comparativ cu legea lui Brătianu și nu a putut fi acceptat de parlament, fapt care a condus la căderea guvernului. Noul guvern condus de mareșalul Averescu, având pe Constantin Garoflid ca ministru al agriculturii a reușit o reformă similară cu cea al lui Brătianu dar mai avantajoasă pentru țărani, deoarece se ținea cont de configurația pământurilor și de nevoile individuale ale țăranilor⁵⁹. În Transilvania au fost adoptate politici similare, dar în Basarabia, în momentul unificării, o mare parte a marilor domenii fuseseră deja expropriate⁶⁰. După cum se poate vedea, eforturile erau concentrate cu scopul creării unui strat social de mici proprietari și în Dobrogea află în plin proces de împrumietărire. Reformele din 1918-1921 au schimbat vechea situație la nivelul întregii țări dar nu într-un mod radical; presiunea exercitată de eventualitatea unei noi revolte asemănătoare celei din 1907 fusese eliminată dar transformarea reală a societății rurale înapoiate nu s-a produs după împrumietărirea țăranilor. În plus, fenomenul fragmentării proprietăților avea să se repete. Aceste reforme au însemnat însă reconfigurarea repartiției proprietății în România: în 1924, domeniile de peste 100 de hectare constituiau doar 8% din totalul suprafeței cultivate; 92% din pământ era în mâna micilor proprietari (cu loturi individuale între 1 și 100 de hectare)⁶¹.

Am putea spune că sub acest aspect reformele au fost un succes: marile proprietăți au fost eliminate și țăranii au primit pământ. Consecințele economice ale reformei (productivitate mai scăzută) combinate cu creșterea populației și cu incapacitatea sectorului industrial emergent de a absorbi surplusul de forță de muncă a condus la o situație de stagnare. Astfel societatea românească nu s-a modernizat atât de brusc și că efectele pe termen lung ale reformei au fost minimalizate.

⁵⁷ Crampton, R. J. (1997), *Eastern Europe in the Twentieth Century and After*, Routledge, London, p. 109.

⁵⁸ Hitchins, K. *op. cit.*, pp. 386-387.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 387.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 389.

⁶¹ Tașcă, Gh., *op. cit.*, p. 437.

Reforma și exproprierile au generat cheltuieli de peste 60 milioane de lei până în 1923⁶² (la valoarea din 1922-23). Lucrurile au stat diferit în Dobrogea în raport cu restul țării datorită faptului că existau suprafețe de pământ neatribuite datorită faptului că populația musulmană continua să emigreze în masă către Turcia. Prin urmare rămăneau suprafețe mari de teren nelucrate. Conform unui studiu realizat de echipe studențești în anul 1938 asupra a 58 de sate de pe teritoriul întregii țări, cele 11.959 de gospodării analizate posedau 50.948 ha, adică, în medie, 4,26 ha pe cap de familie.⁶³ Potrivit recensământului din 1930, media era de 3,7 ha/gospodărie. Din gospodăriile studiate, peste 40% sunt de puțin peste 2 ha, suprafața care deține, în general, strictul necesar pentru ca o familie de 4 membri să poată supraviețui din exploatarea terenului. Gospodăriile mai mari de 7 ha (17% din totalul celor studiate) reprezentau mai mult de jumătate din suprafața agricolă a satelor analizate (54%), ceea ce demonstrează faptul că era în curs un proces rapid de formare a unei noi proprietăți mici la nivelul gospodăriilor rurale din România.

În cazul Dobrogei posesiunea pământului era ceva mai mare deoarece exista suprafață excedentară și familiile puteau lucra mai multe hectare decât media la nivelul întregii României. Există și o atenție sporită a administrației centrale, guvernele indiferent de orientare politică au finanțat și susținut cu resurse substanțiale integrarea Dobrogei și măsurile de dezvoltare economică fără de care românizarea acesteia era practic imposibilă. Dealtfel lucrările publice de anvergură și cele de urbanizare în Dobrogea precum podul peste Dunăre, portul Constanța, rețelele de drumuri și alte obiective edilitare și funciare au fost realizate prin investițiile statului român.⁶⁴ Dacă în România eforturile erau concentrate către crearea unei țărâni independente, capabilă de a participa pe piață și rezolvarea definitivă a chestiunii agrare în acest mod, în Bulgaria (deși scopurile pot fi considerate similare) calea adoptată a fost diferită. Aici exista deja un strat de mici proprietari independenți. Fractura

⁶² Brătianu, V. (1923), *Marele expozeu al d-lui Vintilă Brătianu, ministrul de finanțe, rostit în ședințele adunării deputaților dela 1 și 2 februarie 1923*, Imprimeriile „Independența”, București, p. 9.

⁶³ Golopenția, A., Georgescu, D.C. (1941), *60 de sate românești, vol. I - Populația*, Biblioteca de sociologie, etică și politică, Institutul de Științe Sociale al României, București, p. 7; Ancheta sociologică coordonată de cei doi autori a cartografiat cele 60 de sate românești cercetând compoziția etnică, starea de sănătate, condițiile de viață, sporul demografic și alte aspecte prezente în viața comunităților.

⁶⁴ Legăturile și relațiile permanente ce au existat între prefecți și guverne în tot timpul regimului excepțional ca și după aceea, nu pot decât confirma concursul statului român în dezvoltarea socială, economică și politică a Dobrogei.

majoră era de ordin politic și economic, între stat și țăran. Guvernele bulgare intenționau să creeze țăranimii un statut de dependență economică pentru a controla mai bine „mașina de vot”.

Această dependență urma să fie realizată prin împrăștierea țăranilor cu suprafețe reduse de pământ (aprox. 3 ha pe gospodărie) realizându-se o fărâmițare a suprafețelor agricole cultivate. Prin urmare se realizau două reforme importante: a) desființau monopolul și influența politică a marilor proprietari de pământ; b) creau țăranimii iluzia că se realizase o importantă reformă socială prin intermediul împrăștiării. Prin comparație, în spațiul românesc, tendința era către comasarea proprietăților agricole pentru a fi exploatate eficient. În 1922 o lege⁶⁵ votată în Parlament viza comasarea proprietăților agricole pentru eficientizarea exploatării agricole a terenurilor din mediul rural. Se reglementa, astfel, o intenție de eficientizare a exploatării terenului agricol în spațiul rural românesc.

Relația care ne interesează cel mai mult aici este cea între țăranul liber și elita administrativă (birocratică) care, în cazul românesc, este vorba de țăranul dependent economic elita latifundiară. Principalele lucruri pe care trebuie să le comparăm sunt natura acestei relații și felul în care reformele au căutat să o modifice în cadrul etniilor din spațiul dobrogean. Mulți dintre membrii acestor etnii au încercat să părăsească Dobrogea datorită temerii că instituțiile statului român vor crea raporturi contradictorii la nivel politic și că le vor afecta interesele proprii. Interesul cercetătorilor pentru situația demografică a Dobrogei la mijlocul secolului al XIX-lea se intensifică în perioada interbelică.

Într-un studiu recent este prezentată situația emigrării turcilor și tătarilor din Dobrogea. Potrivit rapoartelor diplomaților polonezi de la Constanța, redată în studiul amintit, era prezentat fenomenul emigrării turcilor și tătarilor din Dobrogea precum și cauzele care au condus la acest exod. Rapoartele în cauză consemnau faptul că: „*turcii și tătarii aveau toate motivele să se simtă nemulțumiți și discriminați*” acuzând guvernul de la București că „*a ales calea unei certe permanente cu guvernul bulgar privitor la statutul Dobrogei și, folosind pretextul amenințării externe, a refuzat și refuză să acorde acestor nefericiți orice fel de drepturi și libertăți*”⁶⁶. Raportul diplomatic din 12 martie

⁶⁵ Legea prevedea o majoritate de 66% din numărul proprietarilor, dacă ei dețineau cel puțin 51% din suprafața terenului sau 51% din proprietari și 66% din suprafața cultivate pentru a hotărâ comasarea tuturor proprietăților agricole din cuprinsul unei comune, Ciulei I. Ctin. (1937), *Comasarea proprietăților agricole*, în „Sociologie Românească”, anul II, nr. 2-3, febr.-mart./1937, p. 103.

⁶⁶ *Ibidem*, p.65.

1937 conține și elemente de analiză societală și de grup: „*musulmanii* (turcii și tătarii n.n.) *sunt aproape toți analfabeți, nu dispun de școli în limba lor, nu au ziare sau societăți care să îi apere. În plus, guvernul român refuza consecvent să accepte reprezentarea lor în Parlament, pe liste separate, așa cum se întâmpla cu alte etnii creștine*⁶⁷.”

⁶⁷*Ibidem.*

BASARABIA ȘI INTERESELE MARILOR PUTERI ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Dr. Constantin CHERAMIDOGLU

Privind retrospectiv, anul 1918 a fost unul din cei mai grei din istoria României; părăsită de aliați, după o campanie istovitoare, a fost nevoită să încheie o pace grea, cu mari sacrificii teritoriale, dar încercând să-și păstreze resursele pentru menținerea ființei naționale. Sfârșitul anului avea să aducă însă împlinirea idealului unității naționale și începutul unei noi epoci în istoria țării. Începutul acestui proces de reîntregire a neamului românesc, l-a făcut provincia dintre Prut și Nistru, numită impropriu, dar mai întotdeauna, Basarabia.

Aflată în fața unei opțiuni față de intrarea în război de partea unei sau alteia dintre alianțele existente, dar având și varianta unei neutralități definitive, România a fost “curtată” asiduu de diplomații din țările respective. Presa subvenționată sau doar influențată de cercurile politice ce sprijineau o tendință sau alta, a contribuit și ea la agitarea spiritelor și a crescut presiunea la care erau supuși oamenii politici români, în primul rând cei de la putere. Tocmai din această presă, mai cu seamă din cea franceză, am desprins informațiile ce urmează, care ne pot ajuta să înțelegem contextul în care s-a desfășurat lupta politică dintre Antantă și Puterile Centrale, pentru obținerea ajutorului militar al României. Firește, presa franceză a fost favorabilă României atât în prima parte a campaniei militare, cât și în anii grei ai ocupației, care au culminat cu pacea de la București din 7 mai 1918. Chestiunea Basarabiei a reintrat în atenția presei în anul 1918, când evenimentele petrecute acolo au forțat puterile combatante să se exprime față de rezolvarea acestei probleme.

În anii neutralității, diplomațiile marilor puteri au căutat să atragă România, fiecare în tabăra sa, oferindu-i câștiguri teritoriale în vest, în cazul Antantei sau în est, în cazul Puterilor Centrale. Astfel Jagow, secretarul de Stat pentru Afaceri Străine de la Berlin, transmitea la 31 iulie 1914, însărcinatului cu afaceri german de la București, următoarele: “Dacă războiul cu Rusia devine inevitabil, guvernul Imperial, în caz de rezultat favorabil, oferă garanția că România, în cazul în care își îndeplinește obligațiile de aliat și participă activ de

partea noastră la război, va primi în compensație Basarabia”¹. Atunci însă când consiliul de coroană de la 4 august nu va accepta implicarea României în război, împăratul Wilhelm al II-lea avea să reacționeze aspru la adresa aliaților care “înainte de război – scria el – se detașează de noi ca perele stricate. Eșec total al diplomației germane și austriece. Acesta trebuia evitat.” La o oră după ce primea vestea neplăcută de la Sinaia, cancelaria germană prezenta o nouă ofertă: “comunicați confidențial Bucureștiului, că Turcia și Bulgaria vor ajuta cu siguranță România în obținerea Basarabiei”².

Sosirea verii anului 1915 sporește nervozitatea în cancelariile imperiale, care nu mai suportă situația incertă a României, ce nu le garanta nici neutralitatea sa definitivă, nici nu opta hotărât pentru una din tabere. Emisarii Puterilor Centrale prezentau astfel în iunie 1915 noi oferte teritoriale ce puteau recompensa neutralitatea României, dar și a Bulgariei, în cazul unei victorii finale germane, firește. Cum se prezentau aceste oferte, aflăm tot din presa franceză: “Ungurii se arată mai puțin culanți decât austriecii, căroră contele Tisza le-a smuls, cum am spus, promisiunea unei cesiuni teritoriale în profitul Italiei. Ei vor să-și mențină frontierele intacte și să nu acorde decât autonomie Transilvaniei. Coroana Sfântului Ștefan nu consimte să piardă această provincie pe care Budapesta nu renunța să o maghiarizeze. Din contră, Germania și Ungaria sunt mai puțin parcimonioase cu teritoriile austriece din Galiția. Agenții de la Ballplatz și de pe Wilhelmstrasse oferă generos Bucovina la care adaugă lungi porțiuni din teritoriul rusesc: Basarabia până la Odessa și pe deasupra și un mic împrumut de unul sau două miliarde, pentru a permite României să o organizeze nemțește”³.

Iar propunerile continuă să vină. Tot pe filiera engleză (ziarul “Times”) de la Sofia vine știrea telegrafică potrivit căreia, contele Czernin ar fi prezentat lui Brătianu următoarele propuneri:

“Dacă România menține o neutralitate amicală, va primi Bucovina cu râul Siret ca limită septentrională. Locuitorii români din monarhia ungară se vor bucura de cel mai bun tratament și vor fi primiți în număr mare în administrația publică. La Brașov se va înființa o universitate. Dacă România va da în curând un ajutor militar Austriei, ea va primi toată partea românească a Bucovinei, până la Prut, dar și o extindere a teritoriului pe malul nordic al Dunării până la

¹ *Documents allemands relatifs à l'origine de la guerre*, tom III, Paris, 1922, p. 24.

² E. Burgeois, G. Pages, *Les origines et les responsabilités de la grande guerre*, Paris, 1922, p. 55.

³ “Le Temps”, nr. 19711 din 25 iunie 1915, p. 1.

Porțile-de-Fier. Austro-Ungaria își ia angajamentul ca de îndată ce Basarabia va fi cucerită, ea să fie retrocedată tot României. Îndeplinirea acestor condiții este garantată de Germania. Un termen de o lună este acordat României pentru a-și face cunoscut răspunsul”⁴.

Ceva mai târziu, în martie 1916, un ziar francez analiza interviul lui Tache Ionescu din “Adevărul”, în care comenta știrile apărute în ziarul germanofil “Moldova”, conform cărora austro-germanii ar fi oferit compensații României în schimbul unei neutralități definitive. Tache Ionescu spunea că nu posedă o probă că aceștia s-ar fi oferit să cedeze României, Bucovina, iar în opinia sa această știre urmărea să sondeze terenul politicii de la noi. Pe de altă parte, spunea el, “este exact că austro-germanii au oferit României, Basarabia și Odessa, dar este evident că astfel de propuneri nu pot fi acceptate, pentru că dacă guvernul român ar putea fi tentat, România va trebui să lupte contra Antantei, iar o asemenea ipoteză se lovește de imposibilități morale și materiale”⁵.

Un alt analist, francezul Ernest Lémonon, cunoscut atât ca economist cât și ca specialist pe politică externă, critica promisiunile considerate fără acoperire, ale centralilor: “Intervenția României este legată de mai mulți factori și în primul rând de soarta Transilvaniei și cea a Basarabiei. Ca și în trecut aceste teritorii au fost promise românilor de cele două grupări beligerante, dar nu este suficient să promiți, trebuie să ai puterea să te ții de promisiune. Ce se va întâmpla cu angajamentul luat de Viena și Berlin de a ceda Bucureștiului, Basarabia și chiar Odesa – de ce nu toată Rusia? – dacă Antanta va fi victorioasă?”⁶.

Analizând prevederile păcii de la București, generalul Ludendorff scria următoarele: “Românii, pierdeau Dobrogea, dar obțineau un acces sigur la mare; pierdeau o fâșie de teren muntos și aproape nelocuit și, grație nouă, câștigau Basarabia”⁷. La rândul său, Ottokar Czernin spunea că românii “au pierdut un ținut muntos slab populat, către noi, dar au obținut Basarabia. Au câștigat mult mai mult decât au pierdut”⁸.

⁴ *Ibidem*, nr. 19730 din 14 iulie 1915, p. 2.

⁵ “Journal des débats politiques et littéraires”, nr. 61 din 1 martie 1916, p. 2.

⁶ “Revue Politique et Parlementaire”, an XXIV, tom. LXXXVI, ianuarie, februarie, martie 1916, pp. 392, 393.

⁷ Citat în articolul *La crise de l’alliance austro-allemande sous le ministère du Comte Czernin (1917-1918)*, în “Les Archives de la Grande Guerre”, Paris, an III, nr. 25 din 19 august 1921, p. 707.

⁸ Ottokar Czernin, *In the World War*, The Eco Library, 2007, p. 201.

O altă analiză, semnată de căpitanul Kuntz, aprecia ca dificilă poziția României în perioada respectivă. “Nu mai este un mister – scria el – că, încă de la 1905, <<Bulgaria Mare>> ca imitație a <<Germaniei Mari>>, pregătea anexarea Macedoniei (se înțelege cu Salonicul), a unei mari părți din Serbia (...), a Turciei europene, cu Adrianopol și Constantinopol, a Dobrogei, nu doar a celei bulgare cedată prin tratatul de la București (1913), dar și a celei românești cu Galațiul și Sulina. Cum, pe de o parte pangermaniștii austro-germani își manifestau direct intenția de a păstra nu doar România iredentă (Transilvania și Bucovina), dar și să anexeze Basarabia, vedem cum România este redusă *ipso facto* la rangul de putere inertă, existentă doar geografic ca un nume pe cale de dispariție sau pentru amintire, fără vitalitate și fără influență. Națiunea română poate exista în fapt, cu o independență reală, doar în condițiile în care are un debușeu la Marea Neagră. Ori amintiții pangermanici și panbulgari fac din România doar o insulă, un teritoriu înconjurat din toate părțile de ținuturile sub influența Asociației”⁹.

Încă din anul 1915, Basarabia este inclusă în calculele diplomatice, atât ca preț al neutralității definitive dar și al eventualei colaborări. Dorind o încheiere rapidă a ostilităților, Germania făcea unele propuneri de pace, care erau “lăsate” în presă, să testeze curentele de opinie dintre adversari. Astfel, condițiile minimale ale “germanismului” așa cum apăreau ele în presa franceză, presupuneau, între altele, ca Bulgaria să recupereze teritoriile cedate României, urmând ca aceasta din urmă să fie despăgubită cu Basarabia¹⁰.

Tot în acest sens, amintim de nota prezentată de contele Czernin lui Brătianu, în iulie 1915, despre care aflăm dintr-o relatare de la Sofia, a corespondentului ziarului “Times”; iată ce propunea Austro-Ungaria: “dacă România menține o neutralitate amicală, ea va primi Bucovina, cu râul Siret ca graniță septentrională. Locuitorii români ai monarhiei ungare se vor bucura de cel mai bun tratament și vor fi admiși în număr mare în administrația publică. O universitate va fi creată la Brașov. Austro-Ungaria își ia angajamentul ca odată ce Basarabia va fi cucerită, să fie deîndată retrocedată României. Îndeplinirea acestor condiții era garantată de Germania. România mai avea un răgaz de o lună pentru a face cunoscut răspunsul său”¹¹.

⁹ *Relations entre la condite des opérations et la politique générale*, în “Les Archives de la Grande Guerre”, Paris, an V, nr. 50 din 1924, p. 61.

¹⁰ “Journal des débats politiques et littéraires”, nr. 310 din 7 noiembrie 1915, p. 1.

¹¹ *Ibidem*, nr. 195 din 14 iulie 1915, p. 2.

Despre cum vedeau în realitate unele puteri rolul României în război, dar și revendicările sale teritoriale, se putea observa și în presa internațională, după publicarea de către noua putere sovietică a unor documente referitoare la tratativele secrete din anii anteriori. Astfel, din opiniile exprimate de generalul Polivanov, reieșea temerea că România mărită de după război ar putea emite pretenții asupra Basarabiei, iar influența ei în Balcani ar pune-o în inferioritate pe cea a Rusiei. În aceste condiții, ministrul de război rus amintit mai sus concluziona: “eșecul marilor proiecte românești nu este deci deloc nefavorabil intereselor politice ale Rusiei”¹².

Analizând declarațiile ministrului rus Sazonov, precum și opțiunile guvernului român, un analist francez aprecia că aliații nu puteau să acorde o încredere nelimitată cabinetului Brătianu; chiar dacă acesta era hotărât să nu treacă la acțiune de partea Puterilor Centrale, el putea fi oricând înlocuit. Se amintea că Petre P. Carp, fostul șef al partidului Conservator și partizan declarat al războiului împotriva Rusiei, se afla în acea vreme la Viena, pentru motive de sănătate. În gândirea ziaristului francez, P. P. Carp voia ca România să ia imediat Basarabia, iar cabinetele de la Viena și Berlin nu păreau a avea ceva împotrivă, din contra chiar. Dar în același raționament se aprecia că aceasta nu era suficient “pentru a schimba dispoziția actuală a compatrioților săi și a-i arunca în brațele celor ce asupreau românii din Transilvania”. În acest sens el avea să ceară la Budapesta și Viena să i se ușureze sarcina, prin acordarea de concesiuni serioase României în Transilvania și Bucovina. Doar în aceste condiții el putea să spera să ajungă la putere, sprijinit de Marghiloman, Stere, Maiorescu și cu asentimentul regal¹³.

Propaganda în acest sens continuă însă prin cele mai diverse mijloace. Astfel, presa franceză era informată din Chicago, că agenți germani fuseseră trimiși în America într-o nouă campanie ce urmărea obținerea păcii, în condiții favorabile pentru Imperiul german. Conform acestor propuneri, Rusia ar fi cedat Curlandia, regatul Poloniei ar fi devenit independent sub un prinț german, “iar România avea să se mărească prin alipirea Basarabiei, a Bucovinei și Transilvaniei”¹⁴.

Tot “unei sumbre mașinațiuni germane” i se atribuia de presa franceză știrea publicată de “Frankfurter Zeitung”, potrivit căreia mai mulți delegați din

¹² *Ibidem*, nr 330 din 27.11.1917, p. 1.

¹³ *Ibidem*, nr. 32 din 1 februarie 1916, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 36 din 5 februarie 1916, p. 4.

Ucraina veniseră la Berlin, la începutul lunii martie 1918, pentru a solicita Basarabia¹⁵.

Sub titlul “Pacea nu a fost încă încheiată. O amenințare germană”, același ziar prelua o altă știre din presa germană: “Ziarul <<Berliner Börsen Zeitung>>, ce apare la Berlin publică următoarea notă curioasă: Dacă nu ne înșelăm prea mult, o revizie completă a tratatelor de pace de la București este iminentă. Este vorba de pretențiile Ucrainei și ale Bulgariei, precum și de anumite intrigi de la curtea regală din Iași. În mediile germane s-a pierdut încrederea în cabinetul Marghiloman. Situația este astăzi de așa natură încât în cazul unui conflict între România și Ucraina, o conciliere n-ar putea fi obținută imediat, guvernele de la Berlin și Viena acceptând pe deplin pretențiile Ucrainei față de România. Consecința ar fi că atât curtea regală din Iași cât și cabinetul Marghiloman ar fi obligate să se retragă. Ce semnifică această amenințare? Nu este oare o simplă manevră pentru a obliga România să cedeze o parte din Basarabia către Ucraina? Resursele duplicității germane sunt nebănuite”¹⁶.

Publicația germană “Leipziger Neueste Nachrichten”, citată de presa franceză, afirma că în discuțiile pe care urma să le susțină la Focșani, von Kuhlman, se aveau în vedere anumite condiții de îndeplinit de partea română: “România trebuie să întoarcă Dobrogea Bulgariei. Dacă, în compensație, ea dorește Basarabia, care este populată de români, are posibilitatea de a ajunge la un acord pe acest subiect cu Ucraina. Nu este în interesul Germaniei să ridice piedici în calea rezolvării acestui subiect”. Se menționa însă necesitatea ca România să își lege strâns politica sa de cea a puterilor centrale. “Dacă acestea din urmă o autorizează să preia grurile Dunării, trebuie ca ea să se angajeze, în schimb, să sprijine doar politica economică central-europeană, oferind și garanții în acest sens”¹⁷.

Pe de altă parte, o notă preluată din “Gazette de la Croix” din Berlin, afirma că: “un stat cu prestigiu, precum Germania nu poate rămâne dezinteresat, lăsând Ucrainei și României sarcina de a se ocupa singure de soarta Basarabiei”¹⁸. În condițiile în care Polonia urmărea unele concesiuni teritoriale din partea Ucrainei, era posibil ca aceasta din urmă să fie la rândul ei despăgubită în Basarabia, în detrimentul României, căreia îi fusese oferită inițial¹⁹.

¹⁵ “Le Gaulois”, nr. 14772 din 25 martie 1918, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 14806 din 28 aprilie 1918, p. 2.

¹⁷ “La Croix”, nr. 10726 din 22 februarie 1918, p. 2.

¹⁸ “Le Gaulois”, nr. 14820 din 12 mai 1918, p. 4.

¹⁹ “La Presse”, nr. 9294 din 22 februarie 1918, p. 1.

Nici partea bulgară nu era străină de astfel de metode. Astfel, ministrul german de la Sofia, dr. Alfred Oberndorf, comunica superiorului său, la 26 februarie 1918, următoarea informație: “Ieri s-a răspândit aici știrea că românii ar fi rupt definitiv tratativele. Radoslavof mi-a spus confidențial că el a pus în circulație știrea, pentru a constata efectul ei asupra stării de spirit”²⁰. După încheierea tratatului de la București, opinia publică bulgară și-a manifestat nemulțumirea, atât în privința situației din Dobrogea, care nu revenea în totalitate Bulgariei, așa cum promisese guvernul, dar și față de acceptarea unirii Basarabiei cu România. Ziarul “Dnevnik” constata că România primea 44.000 de km.p., față de doar 15.623 km.p., câți măsoara Dobrogea, ca atare România câștiga de trei ori mai mult decât pierduse. Întreaga presă bulgară a protestat contra acestei situații, începând cu ziarele “Mir” și “Preporetz”. Jurnalul oficial “Narodni Prava” întreținuse ceva timp speranța că sudul Basarabiei va fi atribuit Ucrainei. Un alt ziar, “Kambana”, anunțase chiar că județele Hotin, Akerman și Ismail, ceruseră se fie unite cu Ucraina, astfel că se putea ajunge la o frontieră bulgaro-ucraineană la Dunărea de Jos. Toate aceste vise însă nu s-au realizat, ceea ce a făcut ca partidele de opoziție, în frunte cu Malinof (basarabean prin naștere), să resusciteze politica anexionistă²¹.

După cum remarcă presa franceză, după acordul cu Ucraina, situația României devenise mult mai dificilă, atât pe plan militar cât și pe cel diplomatic. Presiunea Germaniei creștea și dispoziția acesteia de a ceda în unele privințe, scădea. La rândul ei Bulgaria nu dorea să recunoască drepturile României asupra Basarabiei, după cum vedem și din analiza care urmează: “bulgarii sunt departe de a fi unanimi în a consimți la cedarea Basarabiei către România, în schimbul Dobrogei. unii socotesc că Bulgaria mărită cu Macedonia și Dobrogea, însumează 150 000 kmp. cu 7-8 milioane locuitori, în timp ce România rămasă fără Dobrogea, dar mărită cu Basarabia (44 000 kmp cu 2,5 milioane locuitori) însumează astăzi 158 000 kmp, cu 9,5 milioane locuitori, continuând a depăși atât ca suprafață cât și ca populație, Bulgaria ce aspira să devină *prima* putere balcanică”²².

Poziția Austro-Ungariei față de viitorul Basarabiei, a avut mai multe fațete, atât în legătură cu relațiile din cadrul alianței, cât și în funcție de opiniile

²⁰ Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1918 la Români – Documente externe, București, 1983, vol. II, pg. 1068.

²¹ “Le Temps”, nr. 20800 din 18 iunie 1918, p. 2.

²² Documents sur la guerre, “Résumé de la presse allemande”, le mois de février 1918 (1), Paris, nr. 83(1). p. 6.

diferite ale celui ce a condus politica externă a imperiului, dar și de oportunitățile de moment.

Reținem astfel o știre difuzată după încheierea păcii de la Brest-Litovsk, conform căreia “guvernul austriac răspândea o informație privind pe refugiații sosiți la Cernăuți, numeroși fugari din Basarabia, ce afirmau că populația acelei provincii, se pronunțase, cu nenumărate ocazii, pentru unirea cu Austro-Ungaria”²³.

Interviul pe care Take Ionescu îl acordase ziarului “Adevărul”, era preluat de presa franceză, ce considera că acesta “făcuse senzație”. Răspunzând ziarului germanofil “Moldova”, care afirmase că austro-germanii făcuseră României o ofertă de compensație teritorială, în schimbul neutralității sale definitive, Take Ionescu a declarat că nu posedă o probă cum că austro-germanii se oferă să cedeze Bucovina și că propunerea de care se vorbește are caracterul unui simplu sondaj. Pe de altă parte, spunea el, “este exact că austro-germanii oferă României Basarabia și Odesa, dar este evident că acele propuneri nu pot fi acceptate, căci în atare situație România ar trebui să lupte împotriva Qvadruplei Antante, o ipoteză imposibilă moral și material”. Pe de altă parte, referindu-se la așa-zisele avantaje pe care parlamentarii ungari ar fi vrut să le ofere românilor din dubla monarhie, omul politic român a spus: “dacă guvernul ungar de dinainte de război, n-a respectat legile votate de parlamentul său și care protejau supușii săi români, maghiarismul victorios se va simți și mai puțin legat de angajamentele sale față de România, luate sub presiunea necesității, mai ales dacă deja ar fi plătit concursul românesc, prin cesiunea Bucovinei”²⁴.

Un alt articol remarcă faptul că interesul României era în Transilvania, deoarece cei trei milioane și jumătate de români de acolo cântăreau mai mult decât cei un milion din Basarabia, spre ocrotirea cărora imperiile centrale căutau să îndrepte iredentismul românilor. “Presa austro-germană - se spunea în acest articol - a agitat mult în fața lor spectrul unei Rusii ce ar stăpâni la Constantinopol. Dar ce ar putea gândi românii despre conceptul *Drang nach Osten* al germanilor și maghiarilor? Un proiect pentru o *Mittel Europa*, ce ar îngloba, de voie sau de nevoie, toate resursele economice și politice ale tuturor țărilor dunărene, constituia o gravă amenințare pentru independența românească”²⁵.

²³ “Le Gaulois”, nr. 14752 din 5 martie 1918, p. 3.

²⁴ “Journal des débats politiques et littéraires”, nr. 61 din 1 martie 1916, p. 2.

²⁵ *Ibidem*, nr. 242 din 29 august 1916, p. 1.

În preajma încheierii păcii separate, ministrul de externe austro-ungar Ottokar Czernin se exprimase în favoarea realizării unui sistem de tratate comerciale cu România, care să reglementeze chestiunile căilor ferate, ale navigației și să protejeze interesele comerciale în România. Pe de altă parte el aprecia că “viitorul României este în est. Vastele regiuni ale Basarabiei sunt locuite de populație românească. Sunt mai multe indicii că această populație dorește o apropiere strânsă de România. Dacă România se manifestă că ar vrea să trăiască de o manieră francă și amicală cu noi – spune Czernin – n-avem nici un motiv să contracărăm această tendință a Basarabiei. România poate câștiga prin Basarabia, mai mult decât a pierdut în acest război”²⁶.

Răcirea relațiilor dintre Bulgaria și Germania se simte în anii 1916-1917, când în presa germană încep să apară articole ce criticau ambițiile nemăsurate ale guvernaților de la Sofia. În acest context se înscrie polemica dintre deputatul socialist Hermann Wendel și ministrul Bulgariei la Berlin, M. Rizof, încheiată în septembrie 1916, cu concluzia că Bulgaria este responsabilă de războiul balcanic din 1913, prin dorințele sale teritoriale nemărginite. Publicarea acestei afirmații într-un ziar central, sub semnătura unui deputat, era menită să atragă atenția Bulgariei asupra pretențiilor sale teritoriale din actualul război. Observatorii vremii credeau că Germania era deranjată în Est de posibilitatea apariției unei Bulgarii Mari, “care într-o zi sau alta ar viza și Constantinopolul, iar acum germanii nu-și doresc să vadă gurile Dunării strânse, între o Dobroge bulgărească și o Basarabie rusă. Extinderea teritoriului bulgar până la Dunărea de Jos, nu este acceptabilă pentru guvernul de la Berlin, atâta timp cât ar putea opune unei Bulgarii mărite, o Românie mărită cu Basarabia, dar vasală Germaniei”²⁷.

Punerea în balanță a celor două provincii (Basarabia și Dobrogea) s-a regăsit de multe ori în acei ani (1915-1918), atât în culisele diplomatice, în declarațiile cu scop propagandist, cât și în articolele de presă. Cităm în continuare dintr-un articol relevant în acest sens: “Autoritățile germane au lăsat românilor din zonele invadate, să întrevadă, de mult timp, o pace așa-zis avantajoasă, cu Puterile Centrale. România, spre exemplu, ar pierde Dobrogea ce ar fi dată bulgarilor și ar recupera Basarabia, ce va fi luată de la ruși. Germanii prezintă, probabil, o combinație de acest gen ca pe o reparație a în Justiției de care România se plânge că a suferit la Berlin, în 1878. Am putea răspunde că valoarea relativă a acelor teritorii s-a schimbat de atunci. Dar este

²⁶ “Le Temps”, nr. 20725 din 4 aprilie 1918, p. 4.

²⁷ *Ibidem*, nr. 20525 din 16 septembrie 1917, p. 2.

suficient să constatăm că tratând acum cu România, Puterile Centrale nu se gândesc decât să-și aservească definitiv această țară și a reprima patrioții ce vor să realizeze aspirațiile sale naționale”²⁸.

Rusia a încercat să-și mențină influența în zonă la începutul anului 1918, așa cum vedem dintr-o știre transmisă de la Petrograd către presa franceză; era vorba de un ultimatum adresat de Consiliul comisarilor poporului către guvernul român, prin care se cerea ca până în dimineața zilei de 17 februarie partea română să evacueze Basarabia și să asigure libera trecere pentru trupele ruse, ce se întorceau în Rusia²⁹. La 23 mai 1918 același ziar difuza o știre neverificată, conform căreia “guvernul german a informat Consiliul comisarilor ca România a anexat Basarabia și că Germania și Austro-Ungaria aprobă acel act”³⁰.

Un articol interesant a apărut la sfârșitul lunii martie 1918 (deci în perioada premergătoare păcii de la București), în revista franceză “L’Europe Nouvelle”, sub semnătura profesorului universitar A. Pierre. Acesta relua afirmațiile ministrului bulgar la Berlin, Rizov, care declarase la începutul lunii februarie 1918, în paginile publicației “Lokal Anzeiger” următoarele: “Dacă România ia Basarabia și lasă Dobrogea Bulgariei, aceasta ne mulțumește. Guvernul bulgar va aproba o asemenea propunere. România are drepturi asupra Basarabiei. Această soluție ar avea justificare istorică, căci ar echivala cu restabilirea stării de lucruri de dinainte de 1878, când România a ocupat Dobrogea în schimbul Basarabiei. Liniștea definitivă ar fi atunci obținută în Balcani”. Se pare că Rizov își depășise instrucțiunile, iar afirmațiile sale nu au fost apreciate la Sofia, fiind criticat sever și în pericol de a fi rechemat. Aceasta pentru că premierul Radoslavof nu împărtășea în totalitate gândurile sale. Despre opiniile premierului Radoslavof, autorul francez ne informează că acestea au fost exprimate în zilele de 16-17 februarie, tot la Berlin, când acesta a acordat interviuri corespondenților ziarelor “Az Est” și “Neue Freie Presse”.

Iată ce spunea el primului ziar (cel maghiar): “Bulgaria trebuie să primească Dobrogea. Puțin ne interesează dacă se dă Basarabia României drept compensație, căci nu avem nici un interes în Basarabia. Totuși sunt puțin favorabil acestei soluții. Oare România merită o compensație pentru trădarea sa?” Tot cu acel prilej, premierul bulgar avertiza Ungaria aliată, asupra pericolului iredentismului românesc: “Ungaria nu trebuie să lase să se formeze

²⁸ *Ibidem*, nr. 20607 din 7 decembrie 1917, p. 4.

²⁹ “La Croix”, nr. 10725 din 21 februarie 1918, p. 1.

³⁰ *Ibidem*, nr. 10802 din 23 mai 1918, p. 3.

o României puternică, prin obținerea Basarabiei, căci aspirațiile sale în Transilvania ar fi mult mai însuflețite”. A doua zi, Radoslavof răspundea corespondentului ziarului vienez, că Ucraina este nemulțumită de posibilitatea ca Basarabia (unde trăia un element ucrainean considerabil, spunea el), să revină României. În opinia analistului francez, jocul lui Radoslavof urmărea ca România “să rămână slăbită și dezmembrată și să nu obțină nimic în schimbul pierderii Dobrogei”, în care scop el el incita împotriva sa atât Ungaria cât și Ucraina. Aceste idei ale lui Radoslavof – spunea el – sunt împărtășite de altfel de toți oamenii politici bulgari, atât cei din majoritatea guvernamentală, cât și cei din opoziție. Ziarul opoziției conduse de Malinof, “Preporetz”, reproșase României, la 30 ianuarie, că a profitat de anarhia maximaliștilor, pentru a intra în Basarabia. Totodată se reamintea că acolo exista o comunitate bulgară, iar în cazul când acesta ar cădea sub stăpânirea românească, Bulgaria nu ar putea să nu se intereseze politic de aceasta. Concluzia profesorului A. Pierre era că interesele politice și economice ale Germaniei, Austriei, Ungariei și Bulgariei erau divergente, “dar dintre cele patru puteri, cea mai avidă de pradă, cea cu atitudinea cea mai cinică și mai disimulată, mânată doar de sentimente de josnică răzbunare, este bineînțeleles Bulgaria”³¹.

Se observa la începutul anului 1918 o tendință de relevare a intereselor bulgare în Basarabia. Un observator francez scria în acest sens: “Presa și chiar anumite personalități bulgare, au descoperit brusc că această regiune este leagănul poporului bulgar (acum câteva săptămâni încă, Dobrogea era cea care avea această onoare)”³². Imediat după ce Sfatul Țării hotărâse unirea cu România, au apărut și luările de poziție contrare, atât în Ucraina cât și în Bulgaria. Dincolo de atitudinile ostile ale elementelor alogene, sau ale bolșevicilor ce se manifestau anarhic în zonă, se remarcă și intriga creată în jurul acestei probleme. De aceasta urmăreau să profite în primul rând politicienii bulgari. La Sofia apar articole ce deplâng soarta celor două sute de mii de bulgari din Basarabia, ce erau “în pericol” să devină supuși români, apreciindu-se că unirea cu România avea să ducă la noi probleme în Balcani. Observatorii politici apreciau însă că în spatele acestor atitudini ostile, se afla dorința Bulgariei de a obține compensații, avantaje noi, în cadrul reglărilor de conturi din alianța de care facea parte³³.

³¹ A. Pierre, *Dobroudja et Bessarabie*, în “L’Europe nouvelle”, nr. 12 din 30 martie 1918, p. 543, 544.

³² “L’Europe Nouvelle”, nr. 16 din 27 aprilie 1918, p. 751.

³³ “L’Humanité”, nr. 5113 din 17 aprilie 1918, p. 1.

Presa franceză remarcă, analizând tratatul dela București, că “textul publicat nu face nici o aluzie la unirea Basarabiei cu România. Este și acesta - se menționa în articol - un subiect în litigiu între imperiile centrale pe deoparte și Ucraina și Bulgaria, de cealaltă”³⁴.

După ce la 17 iunie 1918 premierul Radoslavof demisionează, la Sofia se formează un nou guvern, condus de A. Malinof. Așa cum remarcă analiștii străini, prima sa grijă a fost să telegrafieze cancelarului german, pentru a-l asigura de hotărârea sa fermă de a urmării mai departe scopurile sacre ale alianței din care țara sa făcea parte. Aceste scopuri, așa cum Malinof însuși le exprimase de mai multe ori, priveau Dobrogea întreagă, teritorii din Serbia, graniță cu Austro-Ungaria, un colț din Albania și un port la Adriatică, o parte din Grecia și neutralizarea Salonicului, iar nu în ultimul rând, “independența comunităților bulgare din Basarabia”³⁵.

În jurnalul său, la 22 februarie 1918, Tisza scria “România nu iese din acest război atât de slăbită pe cât dreptatea și interesul legitim al Monarhiei ar fi cerut-o”, atâta vreme cât pierzând Dobrogea și o fâșie de teritoriu cerută de Ungaria, ea păstra totuși Basarabia. În aceste condiții, credea fostul premier István Tisza, România beneficia de un act de clemență și era o chestiune de prestigiu să nu i se mai cedeze”³⁶.

Nu toate mediile de informare au preluat însă această idee a schimbului Basarabiei cu Dobrogea, astfel, Agenția Reuter transmitea că “ideea că România primea Basarabia drept compensație germană pentru condițiile dure de pace, este absolut falsă. Populația Basarabiei s-a decis liberă în favoarea unirii cu România, iar aceasta nu are nimic de-a face cu condițiile păcii; nu este decât o simplă restituție făcută României, fondată pe drepturi istorice, etnice și sociale. Unirea Basarabiei cu România este voința populației din Basarabia iar acest fapt este în conformitate cu toate principiile voinței liber exprimate, anunțate de președintele Wilson. Nu este vorba de nici un fel de compensație făcută de Germania”³⁷.

Presa engleză privea și ea cu atenție la modul în care era tratată România în tratativele cu Puterile Centrale și mai ales la schimbările de poziție intervenite în relațiile dintre aceste țări. Ziarul “Daily Graphic” din Londra scria

³⁴ “Le Siècle”, nr. 2356 din 10 mai 1918, p. 2.

³⁵ “Journal des débats politiques et littéraires”, nr. 237 din 25 august 1918, p. 1.

³⁶ N. Iorga, *Le problème danubien et les Roumains de 1913 à 1918. Czernin contre Tisza*, în “Revue d’Histoire de la Guerre Mondiale”, an XII, nr. 2, aprilie 1934, p. 125.

³⁷ “Le Gaulois”, nr. 14805 din 27 aprilie 1918, p. 2.

în acest sens următoarele: “Textul așa-zisului tratat de pace cu România este acum cunoscut. La prima vedere el relevă că România pierde Dobrogea, cedată <<Prusacilor din Balcani>>, fără a obține în schimb Basarabia. Totuși, acest exemplu frapant de rea credință față de o națiune învinsă, păleşte când îl comparăm cu celelalte condiții de pace”³⁸.

Revenirea baronului Burian la conducerea diplomației austro-ungare în anul 1918, a dus la unele schimbări față de pozițiile pe care se situase Czernin față de România, la tratativele de pace. Astfel, în presa franceză se estima că “Puterile Centrale sunt hotărâte a exercita o presiune puternică asupra guvernului român, pentru a renunța la Basarabia, care ar urma să fie dată Ucrainei”³⁹. Despre interesele austriece în Basarabia, scrisese și mai înainte presa franceză, citând “Gazette de Constance”; aceasta afirma că la negocierile de pace cu România se dicuta despre districtul Hotin, din nordul Basarabiei, ce ar fi urmat să fie unit cu Bucovina, iar pentru rectificările teritoriale în favoarea Ungariei, România avea să fie compensată cu “cele trei districte ce i-au fost răpite de Rusia la 1878 și o extensie teritorială dincolo de Prut”⁴⁰.

Urmărind preliminarile păcii cu Centralii, analiștii francezi observau că nu se menționa că România ar putea fi “compensată” pentru pierderile teritoriale din Carpați și Dobrogea, cu teritoriul Basarabiei. Textul tratatului ce fusese discutat, viza doar obligația guvernului român de a asigura transportul trupelor Qvadruplei pe căile ferate din Moldova și Basarabia, spre Odesa. “Aceasta indica – în viziunea autorului articolului citat – că pentru moment își propun să ocupe Odesa și regiunea foarte fertilă ce se întinde de la Prut la Bug. România ar avea tăiate toate comunicațiile pe uscat cu Marea Neagră. Plecând de la gura Prutului, între Galați și Reni, ea nu va mai avea ca debușeu decât Dunărea, între malul bulgar al Dobrogei și cel al Basarabiei. Ce vor deveni gurile celui mai mare fluviu și marea cale maritimă a Sulinei? Trebuie să așteptăm ce vor organiza austro-germanii, în felul lor”⁴¹.

În presa germană se aprecia de asemenea că centralii trebuiau să lase lucrurile să evolueze de la sine în cazul Basarabiei. Astfel, ziarul “Frankfurter Zeitung” afirma că Puterile Centrale nu se opuneau eventualei uniri cu România, dar erau de părere că această chestiune “privea exclusiv România și guvernul constiuti recent în Basarabia, numită acum Republica Moldova. În cazul în care

³⁸ “Le Matin”, nr. 12491 din 10 mai 1918, p. 3.

³⁹ “Le Temps”, nr. 20751 din 30 aprilie 1918, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 20711 din 21 martie 1918, p. 1.

⁴¹ “Journal des débats politiques et littéraires”, nr. 67 din 8 martie 1918, p. 1.

acest din urmă guvern, se înțelege cu cel de la București, Viena și Berlinul se declară dinainte de acord cu acest aranjament”⁴².

Pe parcursul tratativelor de pace dintre reprezentanții Cvadruplei și cei ai Guvernului Român, au apărut în presă diferite luări de poziție față de chestiunea Basarabiei, unele reale, altele difuzate în scopuri politice. Astfel, o știre preluată din “*Leipziger Neueste Nachrichten*” se referea la condițiile pe care Czernin și von Kuhlman le puneau României, la 22 februarie 1918: “România trebuie să înapoieze Dobrogea Bulgariei. Dacă, în compensație, ea dorește Basarabia, care este locuită de români, are posibilitatea de a ajunge la un acord pe acest subiect, cu Ucraina. Nu este în interesul Germaniei de a pune piedici acestui subiect”⁴³.

Aspectele economice ale evoluțiilor politice legate de Basarabia, erau prezentate într-un articol ce prelua un material apărut într-un ziar din Köln: “*Kölnische Zeitung* scria recent că Cvadrupla nu a aprobat reunirea Basarabiei pentru frumoșii ochi ai României, ci pentru că Germania are interesul ca Statul român să-și redobândească o anume vitalitate și să se dezvolte înspre partea Orientului. În două cuvinte, România trebuie să devină o prelungire și un instrument al Europei Centrale”. Se urmărea astfel, după cum scria și un cunoscător al problemelor de politică externă (Ernest Jaeckh), dincolo de accesul la zonele petroliere ale României, o nouă cale spre țările Asiei, asigurarea drumului pentru expansiunea economică a Germaniei”⁴⁴.

Vom încheia cu un citat, desprins din discursul premierului francez Raymond Poincaré, la o serbare dedicată jubileului independenței României, la Paris: “istoria sfârșește întotdeauna prin a repara erorile pe care le-a comis. Europa, care a lăsat să fie ciopârțită Polonia, a reconstituit-o. Europa, care a lăsat să vi se ia Basarabia, v-a redat-o”⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, nr. 91 din 1 aprilie 1918, p. 2.

⁴³ “*Le Gaulois*”, nr. 14741 din 22 februarie 1918, p. 1.

⁴⁴ Supliment “*La Croix*”, nr. 10785 din 2 mai 1918, p. 3.

⁴⁵ *Les documents politiques, diplomatiques et financiers*, Paris, an 8, nr. 5/mai 1927, p. 183.

O SPIOANĂ OTOMANĂ LA BUCUREȘTI: CHARLOTA RIFAT FUCHS (1915)

Lect. univ. dr. Alin SPÂNU

Spionajul.... Una din meseriile cele mai vechi, tentante și detestate în aceeași măsură. Utilizarea agenților de informații (sau spionilor) a devenit, în timp, o necesitate recunoscută de toată lumea. De-a lungul vremurilor agenții au căpătat sarcini din ce în ce mai precise, obiective clare de îndeplinit și norme de conduită. De asemenea, culegerea de informații s-a specializat în ramuri și subramuri, apărând spionajul politic, militar, economic, acțiuni de influență, de compromitere ș.a.m.d. Toate acestea au luat avânt în secolul XIX, pe fondul conflictelor militare, unde s-au remarcat câțiva agenți prin acțiuni rămase drept cazuri-școală. La un moment dat s-a observat că un aport deosebit în derularea cu succes a acțiunilor îl oferă reprezentantele sexului frumos. Deși activitatea femeilor în domeniul informativ a fost menționată încă din mitologie (cazul Samson și Dalila), acestea au intrat relativ târziu în vederile serviciilor de informații, deoarece activitatea era considerată un apanaj al bărbaților¹.

Primul Război Mondial (1914 – 1918) a fost o confruntare între două blocuri politico-militare: Antanta (Anglia, Franța și Rusia) și Puterile Centrale (Imperiul german, Imperiul austro-ungar și Imperiul otoman). Confruntările vizibile au fost pe câmpurile de luptă, altele mai puțin vizibile fiind derulate în diverse domenii, între care cel tehnic, prin experiențe științifice și inovații, a revoluționat mai multe segmente (mai ales militare) și a contribuit la obținerea supremației, implicit a victoriilor finale. Un alt domeniu puțin vizibil a fost și cel în care serviciile de informații ale statelor combatante s-au înfruntat folosind metode și mijloace neconvenționale. Un asemenea mijloc a fost reprezentat de femei, utilizate de ambele tabere, pentru a culege date de interes sau a influența persoane sau medii din zona adversă.

Puterile Centrale nu au făcut economie de resurse pe acest palier și au aruncat în luptă foarte multe «amazoane». Interesul Puterilor Centrale era ca România, stat aflat din 1883 în aceeași alianță dar în care opinia publică se

¹ Pentru mai multe detalii, a se consulta: Alexandru Popescu, *Frumoasele agente. Femeile și spionajul. O istorie universală*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010.

pronunța vehement pentru alianța cu Antanta, să-și respecte angajamentele sau să rămână în neutralitate. Acțiunile informative au început la legațiile celor două state de limbă germană, unde diplomații își aveau rețele de agenți și derulau acțiuni în mediile politico-economice. Al doilea palier l-a reprezentat cumpărarea unor consorții de presă pentru a influența astfel opinia publică. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, un filon important pentru culegerea de informații era cel reprezentat de artiste, guvernante, profesoare, servitoare, soții, prostituate ș.a., care îmbinau necesitatea de a câștiga bani cu interesul de a-și sluji țara de origine.

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale (DPSG), structura informativă/ contrainformativă cea mai importantă din România, a monitorizat cu atenție activitatea acestor femei, le-a încadrat informativ (filaj, cenzura corespondenței, analiza situației financiare, mediile în care pătrundeau etc.), iar atunci când au existat dovezi sau suspiciuni, fie ele și infime, despre activități contrare siguranței naționale acestea au fost expulzate². Cele surprinse de 15 august 1916 în România, data când guvernul de la București a declarat război Imperiului austro-ungar, au fost reținute, internate în lagăre și anchetate. La finalul anchetei unele au fost eliberate, iar altele au fost menținute în arest pe baza probelor existente împotriva lor.

La începutul lunii iunie 1915 agentul de siguranță nr. 2 din Brigada I a raportat că la Hotel Splendid „a descins”³ supusa otomană Charlota Rifat Fuchs, care a trecut în registrul de înscriere că are 31 de ani, este de naționalitate turcă, posedă pașaportul nr. 3261 emis de Legația otomană din Berlin, iar la ocupație... rentieră. Portarul Niță, informatorul agentului de siguranță, i-a destăinuit acestuia că femeia „i se pare suspectă”⁴. În primul rând, imediat după ce a sosit a vorbit la telefon de mai multe ori cu Heinrich Noebel, secretarul lui Paul Hildebrand, cunoscut lider al acțiunilor subversive germane în România și a auzit-o cum a declarat, insistent, că „nu se poate face nimic cu acest domn”⁵. Apoi, Charlota a fost văzută în compania a doi comercianți germani – dr. Anton Ebers și Otto Seilig – cazați la Hotel Athene Palace, dar aflați în legături cu Ludwig Roselius, un alt lider al mișcărilor germane în spațiul românesc. Hildebrand și Roselius coordonau propaganda germană în România și era

² Un studiu de caz pe acest subiect: Alin Spănu, *București, 1915. Poveste de spionaj fără happy-end*, în *Magazin Istoric* nr. 8/2015, p. 77-79.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale (în continuare: DPSG), dosar 221/1915, f. 1.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

urmăriți de mai mult timp cu mare atenție de DPSG. Orice persoană din anturajul acestora și oricine venea în contact cu ei intra sub suspiciunea unor acțiuni de propagandă a Puterilor Centrale în arealul național. Despre Anton Ebers se cunoștea că a plecat la Predeal împreună cu Roselius, fără a se cunoaște motivul și au fost dați în supravegherea Poliției locale.

Timp de aproape două luni supusa otomană a fost urmărită de agenții DPSG, fără a ieși în evidență în mod deosebit. La 27 iulie 1915 agentul de siguranță nr. 48 a informat că femeia a părăsit Bucureștiul cu destinația Berlin. După o săptămână, la 4 august 1915, Charlota a revenit în capitala României. Agentul de siguranță nr. 2, cel care o cunoștea destul de bine, a primit sarcina s-o monitorizeze cu atenție. După câteva zile de observare a raportat că aceasta este în strânse legături „și se deplasează foarte mult din Capitală cu Paul Hildebrand și alți germani care fac propagandă filogermană aici”⁶. O altă relație suspectă a fost cu Werner, șeful Biroului de propagandă germană din București, cu care s-a întâlnit de mai multe ori. Noaptea Charlota se distra copios, fiind invitată de diferiți germani la chefuri care durau până în zori. Într-o noapte birjarul nr. 786 i-a plimbat pe petrecăreți până la 3 dimineața prin tot orașul. S-au oprit ceva mai mult în fosta grădină Hugo de la Șosea, unde, conform agentului nr. 2, „este tot un birou de propagandă germană”⁷.

Pe baza informațiilor acumulate și analizate până atunci a fost elaborat un referat, semnat de comisarul ajutor cl. I D. Vladimirescu, despre Charlota Rifat Fuchs Bey zisă Senie Suad. Relația ei cu Heinrich Noebel era nocivă deoarece acesta era „cunoscut la Direcțiune ca agent informator al statului german”⁸. Anton Ebers și Otto Seilig s-au dovedit a fi, în realitate, „pretinși comercianți germani”⁹, însă întâlnirile cu Werner au fost cele mai compromițătoare și i-au decis soarta. Analiza faptelor a concluzionat că Charlota Rifat Fuchs zisă Senie Suad „este agentă de spionaj în serviciul germanilor”¹⁰.

Odată cu verdictul emis de DPSG lucrurile au început să se precipite. Directorul general al DPSG, Ion Panaitescu, a cerut, la 18 august 1915, să se prezinte acest caz ministrului de Interne, Vasile G. Morțun¹¹, „cu rugămintea de

⁶ Ibidem, f. 12.

⁷ Ibidem, f. 14.

⁸ Ibidem, f. 15.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Vasile G. Morțun (n. 30 noiembrie 1860, Roman – d. 30 iulie 1919, Broșteni, Neamț), publicist, deputat socialist (1888, 1891, 1894), trece la liberali (1899) și devine parlamentar

a încuviința expulzarea acestei femei”¹². Ministrul și-a însușit punctul de vedere al DPSG și a înaintat guvernului propunerea: „Pe baza dispozițiilor art. 1 al legii din 1881 asupra străinilor, am onoare a vă ruga ca în interesul siguranței Statului să binevoiți a încuviința expulzarea din țară a supusei otomane Charlota Rifat Fuchs Bey zisă Senie Suad, aflată în București, care s-a stabilit că este în serviciul unei puteri străine”¹³.

Charlota a fost reținută de agenții de siguranță la 24 august 1915 și cu ocazia percheziției i s-au confiscat bunurile ce le avea asupra ei. Între acestea se aflau notițe și înscrisuri în limba germană. Expertul în limba germană din DPSG a reușit să descifreze unele dintre acestea și a ajuns la următoarea concluzie: „Din notițele de pe carnetul alăturat, redactate în limba germană, reiese că proprietara carnetului se ocupă cu aprovizionarea armatei germane. Aceasta am dedus-o din următoarele însemnări fugitive: material pentru cizme militare, centuri pentru gloanțe, cizme militare, piei de vițel pentru ranițe, saci militari pentru pâine, stofă (pânză) de corturi - 60.000, perechi de mănuși de lână - 1.000.000, piei - 800.000 mărci.

Dintr-o altă notiță se poate deduce că numita trata afaceri direct cu guvernul otoman, probabil pentru guvernul german. Notița respectivă e următoarea: «Ne angajăm să plătim d-lui Richard Horfe, direct sau indirect, 2% asupra facturilor pentru toate afacerile încheiate cu guvernul otoman prin d-na Rifat Bey». Alte notițe care mi s-au părut că ar putea fi relevante sunt următoarele: «A se pune pe Bachmann, care are reprezentanță, în legătură cu dl. Standt, pentru Ebers, Seilig, Berlin; Focșăneanu, București, str. Lucaci nr. 2; Calea Victoriei 81; dr. Zimmer; Roselius». Carnetul mai conține numeroase adrese în Germania și Constantinopol în majoritate indescifrabile”¹⁴.

Presa a fost și ea pe fază sau, cine știe, a primit un pont despre această afacere. La 27 august 1915 cotidianul „Adevărul” a publicat articolul „O arestare senzațională. O spioană germană arestată în trenul de Predeal”: „Siguranța Generală a Statului a arestat ieri în trenul de Predeal o spioană germană asupra căreia, la percheziția ce i s-a făcut, s-au găsit numeroase acte prin care s-a stabilit vinovăția ei. Spioana – o femeie elegantă, frumoasă și foarte inteligentă, vorbind la perfecție mai multe limbi străine – a sosit în

PNL (din 1901). Este ministrul Lucrărilor Publice (martie 1907-decembrie 1910) și ministru de Interne (ianuarie 1914-decembrie 1916).

¹² ANIC, fond DPSG, dosar 221/1915, f. 15.

¹³ Ibidem, f. 30.

¹⁴ Ibidem, f. 34.

Capitală de mai multe luni și pentru a-și putea atinge scopul a început să ducă viața ușoară a demimondenelor. În modul acesta a reușit să facă cunoștință cu foarte multă lume și astfel să obțină mai ușor ceea ce urmărea. Ea locuia la unul din cele mai elegante hoteluri.

Siguranța prinzând de veste a pus-o în urmărire și în scurtă vreme a aflat că scopul pentru care s-a stabilit în țară este să facă spionaj. Urmărită de aproape spioana nu a putut face nimic de care să nu aibă cunoștință agenții Siguranței. Ieri, spioana a vroit să părăsească țara și a plecat cu trenul de Predeal. În momentul când urma să treacă punctul de frontieră ea a fost arestată și i s-au percheziționat bagajele. Găsindu-se asupra ei mai multe acte compromițătoare a fost adusă la Siguranța Generală, unde se află arestată până se va termina ancheta. Se caută a se stabili în ce mod și-a procurat actele ce s-au găsit asupra ei. Arestarea aceasta a produs senzație în cercurile frecventate de spioană în timpul cât a stat în Capitală”. Desigur, autorul articolului, care nu s-a semnat, a înflorit puțin realitatea și a pigmentat-o cu elemente de atractivitate pentru cititori. Reținerea femeii s-a petrecut la 24 august și nu la 26 august, documentele găsite asupra ei nu erau chiar atât de compromițătoare, iar viața ei nu era a unei demimondene, ci a unei tinere cu bani a cărei companie era căutată de bărbați și nu invers.

Sfârșitul lunii august 1915 a adus și finalul definitiv al „sejurului” în România pentru Charlota Rifat Fuchs. La 29 august 1915 Poliția Predeal a raportat la București că „din ordinul dlui ministru femeia a fost trecută azi peste frontieră”¹⁵. Așa s-a încheiat scurta epopee a supusei otomane în România. A făcut cu adevărat spionaj? Greu de răspuns în mod obiectiv. Anturajul ei, exclusiv german, a transformat-o într-un obiectiv informativ, iar dovezile indirecte au clasat-o în categoria spioanelor. Dovezile directe nu par solide, însă nici documentele nu conțin, întotdeauna, datele suculente sau detaliile intime ale unor astfel de afaceri. DPSG avea o vastă experiență în domeniul combaterii acțiunilor subversive pe teritoriul național, mai ales după declanșarea ostilităților în Antanta și Puterile Centrale, astfel încât o eroare era puțin probabilă. Charlota a părăsit România definitiv și s-a pierdut în anonimat, în timp ce DPSG a continuat să identifice, să monitorizeze și să destructureze acțiunile subversive antinaționale.

¹⁵ Ibidem, f. 15.

EVOLUȚIA APROVIZIONĂRII ARMATEI ROMÂNE CU MATERIALE DE RĂZBOI ÎN CURSUL ANULUI 1917. MĂRTURII DOCUMENTARE FRANCEZE

Conf. univ. dr. Hadrian GORUN

Posibilitatea de a oferi noi date și informații despre un subiect abordat mai puțin în istoriografia română¹, ne-a încurajat în demersul privind cercetarea de față, dar tema rămâne deschisă desigur altor noi și numeroase investigații.²

¹ În ceea ce privește lucrările care se opresc într-o mai mare sau mai mică măsură asupra aprovizionării României cu materiale de război, amintim mai întâi câteva lucrări memorialistice, precum: Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, Editura Militară, București, 1989, ediție îngrijită de Dumitru Preda; René Chambe, *Route sans horizon*, Librairie Plon, Paris, 1981; Ferdinand Foch, *Mémoires pour servir à l'histoire de la guerre 1914-1918*, Librairie Plon, Paris, 1931; Joseph Joffre, *Mémoires (1910 – 1917)*, Librairie Plon, Paris, 1932, Victor Pétin, *Le drame roumain*, Payot, Paris, 1932. Apoi, menționăm îndeosebi următoarele lucrări, care analizează în profunzime problematica: Dumitru Preda, „1916- misiunea colonelului Rudeanu la Paris (înzestrarea armatei române cu muniții și material de război)”, în *Magazin istoric*, 1983, 17, nr. 8-9; Gheorghe Niculescu, „Contribuția misiunii militare franceze la asigurarea dotării și aprovizionării armatei române (1916-1917)”, în *Omagiu istoricului Florin Constantiniu*, Focșani, 2003; Eugen Ichim, „Armament francez pentru România”, în *Revista de istorie militară*, 1992, nr. 2; Ion Focșeneanu, „Une mission militaire française en Roumanie [1916-1918]”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1967, 6, nr. 3; Viorel Cărămizaru, „Instrucțiuni referitoare la recepționarea și repartiția materialelor ruse, aflate în România, în timpul primului război mondial”, în *Argessis*, 2002, 11; Cezar Ardeleanu, „Activitatea misiunii militare franceze de aviație în România în perioada 1916-1917”, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, 1980, 13; Glenn E. Torrey, „Russia, Romania and France: The Reorganisation of The Romanian Front 1916-1917”, în *Revue Roumaine Histoire*, 1992, 31, nr. 1-2. De asemenea, anumite date despre aprovizionare conțin unele lucrări generale sau speciale, precum Ion Bulei, *1916-zile de vară. Reportaj istoric despre intrarea României în primul război mondial*, Editura Eminescu, București, 1978; *** *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance 1916-1919*, Edited by Glenn E. Torrey, Columbia University Press, New York, 1987; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1918)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Idem, *Preludiile diplomatice ale războiului de reîntregire*, Imprimeria Centrală, București, 1940; Albert Pingaud, *Histoire diplomatique de la France pendant la Grande Guerre*, Editions „Alsatia”, Paris; Dumitru Preda, *România și Antanta. Avatarurile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916-1917*, Institutul European, Iași, 1998; Idem (coordonator), *România în timpul primului război mondial. Mărturii documentare*, Editura Militară, București, 1996. Am realizat o trecere în revistă a bibliografiei aferente problematicei abordate, dar după cum sugerează titlul prezentului, cercetarea se fudamentează în cea mai mare parte pe surse de arhivă.

Începând cu a doua jumătate a anului 1914, până în august 1916, România a amânat în mod constant intrarea în războiul mondial. Ea a fost supusă presiunilor diplomatice sistematice, atât din partea Antantei, cât și din partea Puterilor Centrale. Mai multe rațiuni împiedicau însă guvernul de la București, condus de Ion I.C. Brătianu, să adopte decizia alăturării țării la una dintre cele două tabere. Oamenii de stat și-au îndreptat treptat privirile către Antanta, întrucât aceasta făgăduise unirea cu Regatul României a provinciilor din Imperiul Austro-Ungar, locuite în majoritate de români, anume Transilvania, Banatul și Bucovina.

Unul dintre motivele esențiale pentru care România a întârziat deliberat ralierea la Antanta și trecerea la starea de beligeranță l-a reprezentat înzestrarea insuficientă a trupelor cu armament și muniții. Din acest punct de vedere, armata română era net inferioară armatelor austro-ungară și, mai ales, germană. Lacunele în privința armamentelor și a munițiilor performante făceau ca beligeranța armatei române să fie percepută, pe drept cuvânt, drept o veritabilă aventură. Riscurile pe care le-ar fi comportat intrarea în luptă, în lipsa unei dotări corespunzătoare, ar fi fost incomensurabile. O luptă inegală cu armatele inamice ar fi periclitat însăși existența statului român.

În atare circumstanțe obiective, aprovizionarea României cu materiale moderne constituia una dintre condițiile sine qua non ale participării la război. Având în vedere aspectele evidențiate, factorii responsabili de decizie s-au abținut, vreme de aproximativ doi ani, de la o acțiune pripită, nechibzuită. Cu prilejul întrevederilor cu diplomații francezi, ruși și englezi, președintele Consiliului de miniștri, Ion I. C. Brătianu a cerut în mod sistematic efectuarea unei aprovizionări eficiente a armatei regale române, care să îi permită să își

² Am mai abordat problematica aprovizionării armatei române cu materiale de război și muniții în cursul Primului Război mondial în câteva studii și articole, între care amintim: „Demersuri ale statului român în direcția aprovizionării cu materiale de război (1915), în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”* din Cluj-Napoca, Series Historica, XLVI, 2007; “Progrese și stagnări în privința livrării materialelor de război pentru România după semnarea Convenției militare cu Antanta”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”* din Cluj-Napoca, Series Historica, LII, Supliment, 2013; “Câteva aspecte privind livrarea materialelor de aviație pentru România în primul război mondial. Mărturii documentare franceze, în vol. *Armata română și mass media*, coord. Marin Moșneagu, Florea Petrișor, Cornel Țucă, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2013. A se vedea, deopotrivă, H. Gorun, *România și Aliații (1915-1918)*, Editura “Academica Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2010, pp. 194-222. Intenționăm ca pornind de la studiile și comunicările elaborate până în prezent să publicăm un volum consacrat spinoasei chestiuni a aprovizionării armatei române cu armament, muniții și materiale de război în timpul celei dintâi conflagrații mondiale, în lumina informațiilor furnizate îndeosebi de arhivele militare și diplomatice franceze.

dezvăluie competitivitatea. Misiunile diplomatice ale României din străinătate au stăruit în același sens.

În iulie 1914, atunci când a izbucnit primul război mondial, forța armatei române de pace consta din 246 batalioane cu 246 mitraliere, 87 escadroane cu 22 mitraliere, 193 baterii, 9 batalioane pionieri și comunicații, cu unefectiv total de 7. 059 ofițeri și 105. 512 oameni de trupă.³ Cu ocazia decretării mobilizării, au fost înființate noi unități. Era vorba de 80 de batalioane teritoriale, ce urmau să fie înarmate cu arme model 1979, dar fără mitraliere. Până la intervenția României în război, s-au mai constituit și alte unități de artilerie, anume: 49 baterii tunuri 53 mm, model 85 și 6 baterii tunuri 57 mm, model 88; 39 baterii tunuri 87 mm, model 1880; 8 baterii obuziere 120, model 1901; 113 tunuri antiaeriene (60 de tunuri de 57 mm, 45 de tunuri de 75 mm, model 1880, 4 tunuri de 75 mm Desport și 4 tunuri de 75 mm franceze). La acestea se adăugau 20 de baterii de poziție sau cu misiune specială pe Dunăre, dintre care o parte din ele model 1880 și 1868, precum și 52 turele cu tunuri și 26 baterii de poziție.⁴ Sesizăm că cea mai mare parte a materialului deținut era destul de uzat, mai ales din punct de vedere moral.

Articolul al patrulea al Convenției militare, semnate de România cu Antanta la 4/ 17 august 1916, menționa obligația asumată de către Aliați de a furniza României muniții și materiale de război. Livrarea acestora trebuia să fie cât mai regulată, anume minim 300 tone pe zi⁵. Intrarea României în război de partea Quadruplei Înțelegeri, la 15/ 28 august 1916 era atât rodul unei activități diplomatice de mare amploare, cât și al unui oarecare progres survenit în privința livrărilor furniturilor militare către România.

Totuși, chiar dacă imediat după aderarea la Antantă și intervenția militară, se părea că armata română dispunea de o înzestrare mulțumitoare, fiindcă a raportat cu ușurință unele succese, evoluția ulterioară a evenimentelor

³ *România în războiul mondial 1916-1919*, Imprimeria Națională, București, 1934, vol. I, p. 35-37.

⁴ *Ibidem*, p. 39-40.

⁵ D. Preda, *România și Antanta...*, p. 34. Textul Convenției militare este abordat în mai multe lucrări, între care amintim Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975; Eliza Campus, *Din politica externă a României (1913 – 1947)*, Editura Politică, București, 1980; I.G. Duca, *Memorii*, Editura Machiaveli, București, 1994; Glenn E. Torrey, *Romania and World War I*, Iași, Oxford, Portland, 1999. Articolele constitutive ale Convenției militare sunt redată în întregime în lucrarea *1918 la români. Desăvârșirea unității național- statale a poporului român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983. Asupra Convenției militare și a conținutului său se opresc și documente de la Arhivele diplomatice franceze, de la Quai d'Orsay.

va demonstra contrariul. Înfrângerile suferite reprezintă un indiciu de netăgăduit al insuficienței și al slabei calități a dotării cu materiale de război.

În timpul campaniei din 1916, s-au înregistrat pierderi importante și dureroase în oameni și materiale. Unii autori pun pe seama eșecurilor din 1916 faptul că o parte din material era demodat, avioanele sosite în cursul anului 1915 din Franța fiind modelul celor din 1914⁶. Aceste avioane erau neperformante comparativ cu avioanele care vor sosi ulterior, către sfârșitul lui 1916. Modernizarea relativ tardivă a aviației române a așezat-o într-o poziție de inferioritate destul de pregnantă față de aviația Puterilor Centrale.

Putem afirma că anul 1917 a debutat sub auspicii favorabile în ceea ce privește aprovizionarea României cu armament și muniții, neîntrezărindu-se dificultățile ce aveau să survină. Demersurile de la sfârșitul lui 1916 au continuat și s-au amplificat la începutul noului an. România viza să intre în posesia unui armament performant, iar Franța s-a arătat de multe ori dispusă să îi accepte propunerile în materie de aprovizionare. În ianuarie 1917, au fost date ordinele de rigoare pentru a fi expediate României 1000 de puști-mitralieră. Alte 500 de puști a căror livrare a rămas restantă, vor fi expediate într-un interval de 8 zile⁷. Dealtfel, dintre statele Antantei, republica franceză a manifestat adesea cea mai mare sollicitudine față de doleanțele și necesitățile României.

La 7 ianuarie 1917, generalul Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze în România, a purtat o discuție cu colonelul Vasile Rudeanu, care conducea Comisia română de aprovizionare cu materiale de război din străinătate. Berthelot a afirmat că era în interesul României ca toate comenzile de materiale de război să îi fie prezentate lui însuși, pentru a le examina împreună cu Statul Major Român și pentru a le transmite apoi la Paris.⁸

Consemnăm strădanii românești în direcția aprovizionării cu materiale de artilerie, întreprinse în Portugalia. Dintr-o telegramă a ministrului Franței la Lisabona aflăm că Rudeanu a depus eforturi pentru achiziționarea a 12.000 de obuze de tip belgian. Plenipotențiarul francez în capitala portugheză avea drept misiune trimiterea obuzelor spre Le Havre, pe vaporul *Prince Charles de*

⁶ C. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 268.

⁷ Service Historique de l'Armée de Terre (În continuare, vom abrevia S. H. A. T.), Ministère de l'Armement, Carton 10N100, telegrama nr. 4219, din ianuarie 1917.

⁸ Archives du Ministère des Affaires Étrangères Français (În continuare, vom abrevia A. M. A. E. fr.), Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 363, f. 139-140.

*Belgique*⁹. Comisiile românești urmau apoi să se ocupe doar cu ambalarea, expedierea și transportul respectivelor obuze pe uscat și pe apă, până la Arhanghelsk. Portul rus Arhanghelsk a servit drept unul dintre cele mai importante puncte de tranzit pentru materialele de război și munițiile destinate României, unde o comisie specială era însărcinată cu gestionarea lor. Recomandările stabilite în 1916 de către Marele Cartier General francez împreună cu ministrul francez al armamentului, Albert Thomas și cu colonelul Vasile Rudeanu, care stipulau o aprovizionare zilnică, săptămânală și lunară în concordanță cu efectivele de care dispunea armata română, nu mai erau aplicabile. Evident că ritmul aprovizionărilor era influențat destul de puternic și de mersul operațiunilor militare. Pentru toate celelalte furnituri solicitate de către Ministerul de război al României, atribuțiile misiunilor de la Paris, de la Londra, din Elveția și din Statele Unite ale Americii rămăneau cele stabilite anterior¹⁰.

O chestiune vitală era cea a transportului armamentului și munițiilor destinate armatei române. Astfel, problematica tranzitului materialului românesc pe teritoriul Rusiei era studiată de către o comisie tripartită ruso-franco-română, care a dispus ca materialul descărcat în porturile ruse să fie depozitat la Poltava, Karlov și Kremenciug, pentru artilerie; la Kourk, Poltava, Elizabetgrad și Odessa pentru geniu; la Kremenciug și Darmitza, pentru intendență și la Briansk pentru aviație¹¹. De asemenea, mai existau depozite de materiale de război la Vologda, Petrograd și Jaroslav. Se prevedea ca toate cheltuielile rezultate din expedierea și depozitarea materialelor destinate cabinetului român să fie reglementate printr-un acord între guvernele rus și român. Legația României la Petrograd reprezenta singurul organ autorizat de către guvernul român și recunoscut de către guvernul țarist să discute cu acesta din urmă toate aspectele privind materialele de război românești sosite în Rusia. Legația română, ce îl avea în frunte pe Constantin Diamandi, avea drept misiune suplimentară soluționarea eventualelor diferenduri ce puteau izbucni între părți¹². În virtutea interesului comun, guvernul imperial rus va trata

⁹ *Ibidem*, f. 141.

¹⁰ S.H.A.T., Ministère de l'Armement, Carton 10N100, telegrama nr.9847, din 23 ianuarie 1917.

¹¹ A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 363, f. 160; S.H.A.T., Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.10003, din 25 ianuarie 1917.

¹² S.H.A.T., Attachés Militaires en Roumanie, Carton 7N1457, Dos. 1.

comenzile și furniturile pentru trupele române precum propriile comenzi și furnituri, oferindu-și întregul concurs Consiliului de miniștri al României.¹³

Problematica înzestrării frontului românesc a făcut obiectul conferințelor Antantei din timpul celei dintâi conflagrații mondiale, ceea ce denotă prețul ridicat pe care Aliații îl atribuiău concursului militar al Regatului României. Bunăoară, conferința Aliaților de la Londra, din noiembrie 1916, a stabilit programul livrărilor alocate României și Rusiei în timpul iernii 1916/1917 și pentru primăvara lui 1917. România trebuia să primească în portul Romanov 60.000 de tone de material de război între lunile decembrie 1916 și mai 1917 inclusiv. Începând cu 1 decembrie 1916, Franța a expediat către Romanov, cu destinația finală România, 20.000 de tone. Au rămas să fie trimise 40.000 de tone între lunile martie și mai 1917, însă dificultățile transporturilor pe calea ferată și iarna geroasă nu îngăduiau expedierea respectivei cantități de materiale de la Romanov, înainte de reluarea transporturilor prin portul Arhanghelsk.¹⁴ Este cunoscut faptul că acest din urmă port era inutilizabil mai multe luni pe an în timpul sezonului rece, din pricina ghețurilor ce se formau și făceau imposibilă navigația.

În primele luni ale anului 1917, într-o perioadă critică pentru România, al cărei teritoriu național a fost restrâns considerabil, după înfrângerea în bătălia pentru apărarea Bucureștilor, aprovizionarea cu materiale de război și muniții nu se desfășura în condiții multumitoare. Acest fapt, coroborat cu eșecurile militare și cu starea deplorabilă a populației civile, zguduite de tifos exantematic, a adus România în pragul unei catastrofe politice și militare. Însăși existența sa statală era pusă sub semnul întrebării.

Sesizăm diferențe de atitudine între principalele state ale Antantei, Marea Britanie, Franța și Rusia, în chestiunea înzestrării armatei române cu armamente și muniții. Un alt loc de tranzit pentru materialele de război românești, alături de porturile Arhanghelsk, Murmansk și Alexandrovsk, a fost portul Romanov. La inițiativa Marii Britanii, începând cu 9 februarie 1917, vaporul „București” a rămas singurul vas românesc care efectua transporturi regulate la Romanov.¹⁵

În legătură cu această stare defectuoasă a transporturilor de materiale de război destinate României, s-a sesizat președintele Consiliului de miniștri al Franței, Aristide Briand, care într-o telegramă din 14 februarie 1917 adresată lui

¹³ A.M.A.E. fr. , Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 363, Dos. 363, f. 160

¹⁴ *Ibidem*, f. 171-172.

¹⁵ *Ibidem*, f. 168.

Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra, a evidențiat inconvenientele grave care ar putea rezulta din restricțiile impuse de către britanici cu privire la trimiterea munițiilor și materialelor de război. Pe de altă parte, ministrul francez al armamentului, Albert Thomas, a estimat că această decizie ar împiedica România să participe la ofensiva generală¹⁶. Dealtfel, Franța a insistat cel mai mult în favoarea unei aprovizionări corespunzătoare a armatei române și a tins să o mijlocească.

Dimpotrivă, adoptând o atitudine complet diferită față de Franța, Rusia a manifestat mai degrabă circumspecție și chiar lipsă de promptitudine în privința transporturilor materialelor de război destinate României. Franța a trimis prin Arhanghelsk, în martie 1917, armamente și muniții, care au tranzitat ținuturile rusești, în pofida relei voințe de care, nu de puține ori, autoritățile de la Petrograd au dat dovadă. Era vorba de 120 mortiere de tranșee de 58 mm, 216 mitraliere, sute de puști-mitraliere, mii de puști, mai multe sute de mii de obuze, milioane de cartușe de infanterie și milioane de grenade¹⁷. Pentru aviație, numărul de avioane venite din Franța a permis echiparea a 6 escadrile Farman de câte 8 avioane, 3 escadrile de vânătoare Nieuport de câte 10 avioane, o escadrilă Caudron de 6 avioane și o escadrilă de bombardament la mare distanță Bréguet-Morane de 8 avioane¹⁸. Din datele de mai sus, suntem în măsură să deducem că Franța s-a străduit să ofere României o gamă cât mai largă de materiale de război, de la diverse arme, la muniții, aparate de aviație și artilerie grea.

În martie 1917, misiunile militare franceze au încercat să obțină materiale militare din țări precum Franța, Anglia, SUA, Spania, Brazilia, dar și Japonia. În acest sens, la 13 martie 1917, Berthelot a telegrafiat ministrului de război francez, Hubert Lyautey: „Pe motiv de incertitudine asupra calității și cantității furniturilor posibile din Japonia, vă solicit de pe acum să rezervați pentru România 200 de lunete...”¹⁹. O altă telegramă a comandantului misiunii militare franceze către ministrul de război reflecta o situație oarecum contradictorie a livrărilor materialelor de artilerie, ce se prezenta astfel: tunuri de 53 – 24.000; tunuri de 57 – 121.200, dintre care numai 16.000 au fost deja livrate; tunuri de 63 – 1500; tunuri de 75 – 480.000 de oțel și 17.400 de fontă, dintre care au fost deja livrate 17.000; obuze de 105 – 73.000, dintre care doar

¹⁶ *Ibidem*, f. 176.

¹⁷ René Chambe, *op. cit.*, p.147.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ S.H.A.T., Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.10089, din 13 martie 1917.

285 au fost deja furnizate; obuze de 120 – 3160, din care au fost deja livrate 2000²⁰.

Mai îngrijorător era faptul că în aprilie 1917, aprovizionarea României cu materiale de război și muniții era redusă la aproximativ o treime din cuantumul stipulat în textul convenției militare, din august 1916. În acest context, Berthelot a evidențiat necesitatea menținerii integrale a programului stabilit de către Franța. Puterile aliate aveau obligația de a convinge guvernul rus să trimită României toate materialele și proviziile de care aceasta din urmă ducea lipsă. Ofițerul francez, unul dintre cei mai fervenți susținători ai cauzei României a conchis acid, după ce a procedat la o analiză a poziției Rusiei, că Petrogradul viza o politică personală, contrară intereselor Antantei în privința României²¹. Șeful misiunii militare franceze se referea în mod implicit la tergiversările Rusiei și la întârzierile în livrarea armamentelor și munițiilor. Ca urmare a activității insistente depuse de către generalul Berthelot, s-a observat în aprilie 1917 o ușoară ameliorare în ceea ce privește atitudinea rușilor²².

Potrivit noului program de livrări pentru armata română, stabilit la finele lui aprilie 1917, aceasta urma să primească drept dotare suplimentară 3.000 de puști – mitralieră și 40.000 de puști 1907. La acestea se adăugau, ca aprovizionare lunară începând cu 1 mai, 12.000 de puști 1907, 15.000.000 de cartușe 86 D, din care jumătate în încărcătoare, 100.000 de grenade, 80.000 de cartușe de revolver. Totuși, conform opiniei exprimate de către Berthelot, trimerile de grenade și bombe vor fi suspendate până la noi ordine. În aceeași ordine de idei, Comitetul de război francez a decis să suspende pentru întregul semestru al II-lea al anului expedierea în România a munițiilor de artilerie care puteau fi folosite pe frontul francez²³. Firește că autoritățile militare franceze erau preocupate în primul rând să asigure o dotare suficientă a propriilor trupe. Tocmai din acest motiv, Paul Painlevé, înlocuitorul lui Hubert Lyautey în funcția de ministru de război al Franței, a telegrafiat lui Berthelot semnalând că în timpul celui de-al doilea trimestru al lui 1917, cantitatea trimisă din Franța urma a fi limitată, pentru moment, la 10.000 de tone²⁴.

În conformitate cu informațiile deținute de către Ministerul francez al armamentului, la 3/16 mai 1917, au sosit în Rusia 64.134 de tone de material

²⁰ *Ibidem*, telegrama nr.43.

²¹ *Ibidem*, telegrama nr.10135, din 3 aprilie 1917.

²² *Ibidem*, telegrama nr.931, din 5 aprilie 1917.

²³ *Ibidem*, Carton 10N103, Nota nr.1632, din 30 aprilie 1917.

²⁴ *Ibidem*.

destinate României. Din această cantitate totală, 49.400 de tone au ajuns la Arhanghelsk, iar restul la Romanov. Încă de la sfârșitul lui aprilie, au sosit deja la Iași 26.524 de tone, dar 3.300 de tone au fost distruse la Arhanghelsk, iar 2.178 de tone de materii prime trebuiau să rămână în Rusia. Rămâneau în porturile, în depozitele și pe căile ferate ruse aproximativ 32.000 de tone. Ele urmau să fie expediate României, iar două treimi, adică în jur de 2000 de vagoane, ar fi putut fi utilizate de îndată de către armată. Pentru regularitatea transporturilor pe linia ferată, Albert Thomas recomanda lui Paul Painlevé crearea unui stoc important de materiale la Arhanghelsk. Cele 10.000 de tone prevăzute pentru al doilea trimestru al anului 1917 trebuiau să sosească în România către 15 august²⁵. Așadar, România a reușit să intre în posesia a mai puțin de jumătate din cuantumul total de peste 64.000 de tone, în principal datorită lănturii cu care se efectuau transporturile pe liniile ferate ruse.

Ulterior, potrivit unor alte date, până la 25 mai 1917, ar fi ajuns în România următoarele materiale de război, armamente și muniții: măști anti-asfixiante – 495.189; obuze specifice de 75 mm – 41.855; obuze incendiare de 120 mm – 1.170; aparate Tissot cu oxigen – 1.040; mitraliere – 2.752; cartușe pentru mitraliere – 65.149.665; puști model 1907 – 156.086; cartușe D în încărcătoare – 44.445.190; cartușe de aproximativ 6,5 mm în elemente – aproximativ 40 de milioane; cartușe de revolver – 5.437.200; puști – mitralieră – 1.500; mortiere de tranșee de 58 – 160; bombe pentru mortiere de 58 – 50.554; grenade – 1.370.000; tunuri de 75 – 63; tunuri de 120 mm scurte – 12; tunuri de 120 mm lungi – 72; obuze de 75 mm de munte – 10.000; cartușe de 75 mm pentru tunuri franțuzești – 17.160; cartușe de 75 mm pentru tunuri românești – 507.217; proiectile de 24/31 – 2.302.919; cartușe de 75 mm pentru tir antiaerian – 8.000 și altele²⁶.

În mai 1917, a fost numit șef al Statului-Major francez generalul Ferdinand Foch. Într-o discuție cu acesta, colonelul Rudeanu a exprimat rugămintea ca numărul diviziilor românești înarmate și întreținute de către puterile Antantei să fie sporit la 15, cu scopul întăririi solidarității frontului ruso-român și al realizării joncțiunii dintre armatele ruso-române cu cele aliate de la Salonic. În urma dificultăților pe care Franța le întâmpina în livrarea către România a avioanelor de vânătoare rapide, generalul Berthelot a cerut ministrului său de război să întreprindă eforturi susținute la Londra în vederea obținerii unei escadrile de vânătoare din partea Angliei, împreună cu personalul

²⁵ *Idem*, Ministère de l'Armement, Carton 10N101, telegramele nr.158-163, din 3/16 mai 1917.

²⁶ *Ibidem*, 25 mai 1917 (stil nou).

aferent, precum și piese de schimb, mijloace de transport și accesorii complete.²⁷

Comandantul misiunii militare franceze în România a continuat să se implice activ în aprovizionarea armatei române. În raportul său din 13 iunie 1917, Berthelot a transmis ministrului de război că livrările de material de război din Rusia au marcat o scădere sensibilă. Cu toate acestea, materialul de artilerie era suficient în cele 10 divizii ale armatei reorganizate. Acesta cuprindea, pentru fiecare din cele 4 divizii, care aparțineau Armatei I: 9 baterii de 75 model 1901; 2 baterii de obuziere de 105; o baterie de 53; o baterie de mortiere de 58. Cele 6 divizii ale celei de-a doua armate dispuneau de următorul material de artilerie: 9 baterii de 75, o baterie de obuziere de 105, o baterie de obuziere de 120, o baterie de 53, o baterie de mortiere de 58. Mitralierele erau suficiente în ambele armate. De asemenea, trebuia luată în considerare reconstituirea imediată a altor 5 divizii românești (o doleanță în această direcție a fost exprimată anterior de către autoritățile române). Aceste noi divizii vor fi, de asemenea, pregătite să intre în acțiune într-un interval de o lună și jumătate în cazul în care aveau să primească materialul indispensabil. Ele trebuiau să fie înarmate cu tunuri de 75 franceze. Livrările armamentului de acest tip erau încă insuficiente pentru a permite dotarea diviziilor. De fapt, din cele 98 de tunuri de 75 trimise din Franța și sosite în Rusia, numai 63 au ajuns în România. Generalul Berthelot a procedat la demersuri pe lângă armata rusă pentru a obține urgentarea expedierii acestui material de artilerie grea. În raport, șeful misiunii militare franceze în România a indicat de asemenea lipsa persistentă a puștilor-mitraliere. În urma stăruințelor sale pe lângă ministrul francez al armamentului, generalul Berthelot a obținut intervenția acestuia pentru ca restul de puști-mitralieră destinate României să plece imediat, cu cel dintâi vapor. Totuși, nu a fost primit la Iași niciun semnal în legătură cu debarcarea acestor materiale la Arhanghelsk²⁸. Din fericire, un aspect pozitiv era că douăzeci de trenuri cu materiale de artilerie grea au fost deja debarcate fără probleme, iar transporturi similare urmau să fie finalizate în termen de 10 zile²⁹.

Către sfârșitul lui iunie 1917, funcționarea căilor ferate române s-a ameliorat considerabil și se întrevedea realizarea unor noi progrese. Din contră, situația era diferită în cazul căilor ferate ruse care mergeau spre România. Un studiu al colonelului francez Champin, atașat pe lângă direcția căilor ferate

²⁷ S.H.A.T., Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.421, din 19 iunie 1917.

²⁸ *Idem*, Attachés militaires en Roumanie, Carton 7N1457, Dos. 1.

²⁹ *Ibidem*.

române, a ajuns la concluzia că nu era posibil un debit maxim al livrărilor pe liniile existente, din pricina funcționării necorespunzătoare a serviciului de mișcare și a insuficienței mijloacelor de transport. Drept remedii pentru impulsionarea transporturilor se propuneau: 1) depunerea unui efort maxim pentru repunerea în stare de bună funcționare a majorității locomotivelor; 2) acordarea unui concurs tehnic căilor ferate ruse, concurs de natură să amelioreze serviciul de mișcare; 3) consacrarea eforturilor pentru relansarea livrărilor pe liniile existente³⁰.

Ședința Comitetului de război din 7 iunie 1917 a examinat posibilitățile de transport pe mare al materialelor de război românești până la Arhanghelsk. Transporturile cu destinația România nu puteau depăși 5.000 de tone pe lună³¹, ceea ce însemna doar cu puțin peste jumătate din cuantumul stabilit cu aproximativ un an în urmă prin convenția militară. În prima jumătate a anului 1917, aprovizionarea României cu materiale de război și muniții era foarte dificil de realizat, motivul principal constituindu-l oprirea navigației prin porturile Arhanghelsk și Murmansk. Vasele ce transportau materialele de război și munițiile erau nevoite să urmeze o anevoioasă și lungă rută ocolitoare și să debarce tocmai la Vladivostok.

În cele din urmă, Albert Thomas a aprobat programul pentru aprovizionarea celor 10 divizii ale armatei române reorganizate, sub câteva rezerve: renunțarea la trimiterea obuzelor speciale; trimiterea imediată a 64.000 de lovituri de 120 L și a munițiilor de 120 C, care tocmai fusese suspendată cu puțin timp înainte; menținerea expedierii lunare a 4 tunuri de 120 L; trimiterea continuă a 6 tunuri de 58 T pe lună; reluarea aprovizionării cu muniții în conformitate cu noile cuantumuri fixate începând cu 1 iulie³².

La 5 iulie 1917, Vasile Rudeanu, care activa și ca reprezentant al Ministerului de război al României pe lângă Marele Cartier General francez, a scris că Franța și Anglia, având drept misiune transportul munițiilor și al armamentelor românești, au decis ca un cuantum de aproximativ 10.000 de tone pe lună să fie expedit la Arhanghelsk sau în alt port rus: „Mulțumită marii sollicitudini a Franței pentru România, am fost totdeauna pregătiți să expediem în porturile franceze cantitatea de muniții și de armament reprezentând acest tonaj. Din nefericire, din luna februarie expedierile au încetat complet”³³. Între

³⁰ *Idem*, Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegramele 597-598, din 23 iunie 1917.

³¹ *Idem*, Ministère de l'Armement, Carton 10N101, Notă pentru Ministru, din 1 iulie 1917.

³² A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f. 27.

³³ S.H.A.T., Ministère de l'Armement, Carton 10N101, telegrama nr. 5387 din 5 iulie 1917.

timp, Paul Painlevé a declarat că pentru al doilea trimestru al anului 1917, anume lunile aprilie, mai și iunie, nu vor mai fi expediate decât 10.000 de tone, din pricina căilor de comunicații deficitare între Rusia și România, care nu permiteau transportul în timp util pentru toate munițiile și armamentele expediate din Franța în Rusia. Până la sfârșitul lunii iunie, a continuat Rudeanu în telegrama sa pentru Albert Thomas, nu au fost expediate decât 5500 de tone. Datorită întârzierilor survenite în livrări, materialele de aviație și de artilerie grea nu au intrat încă în posesia guvernului de la Iași. În lipsa acestor două categorii de material, în cazul declanșării unei ofensive, exista riscul compromiterii oricăror șanse de succes pentru armata română. În aceste împrejurări, Rudeanu a insistat pe lângă Thomas pentru a interveni în favoarea plecării imediate a vapoarelor încărcate cu materialele și munițiile necesare, la tonajul promis³⁴.

Autoritățile române au revendicat, la sfârșitul lui iulie 1917, primirea urgentă a munițiilor de 53, a celor 30.000 de obuze de 63, care în momentul respectiv se aflau în porturi, precum și a tuturor munițiilor de 150. Starea aprovizionărilor cu muniții de infanterie era considerată ca fiind destul de satisfăcătoare. Au fost date ordine pentru ca cele 20.000 de cartușe de 8 mm, care încă se mai găseau în Rusia, să fie trimise fără nicio amânare. Tot în ceea ce privește proiectele de aprovizionare cu muniții în iulie 1917, trebuia ca trimiterea cartușelor de 8 mm să fie efectuată cu mare regularitate. În cazul apariției unei crize în aprovizionarea cu cartușe de infanterie, urma ca Franța să purceadă la expedierea urgentă a unui avans din livrările proiectate, prelevat din propriile stocuri. Expedierea grenadelor avea să fie reluată numaidecât³⁵.

La 1 august 1917, subsecretarul de stat de la Ministerul Transporturilor a comunicat președintelui Consiliului de miniștri al Franței, Alexandre-Félix Ribot că a acordat autorizația necesară căilor ferate pentru a transporta materialul de război, care urma să fie depozitat în magazinele *Généraux*. Pentru materialul destinat României au fost folosite ca puncte de tranzit gările Toulouse, Grenoble, Albi și Montereau înainte de a fi expediat prin porturile franceze Brest și Lorient³⁶. Acțiuni încununate parțial de succes au fost întreprinse și pe lângă guvernul spaniol. Majoritatea materialului pentru care autoritățile competente spaniole și-au dat acordul pentru a fi cedat în primăvara 1917, a ajuns deja la destinație. Demersurile întreprinse de către reprezentantul

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, Carton 10N103, telegramele cifrate nr.232-235, din 27 iulie 1917.

³⁶ A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f.68.

Societății *Etablissements Industriels Franco-Roumains* la Barcelona pentru obținerea vagoanelor necesare au rămas însă fără rezultat. În aceste împrejurări, directorul controlor general al respectivei societăți, Guignard, a stăruit pe lângă Ribot pentru a primi autorizația indispensabilă în vederea furnizării acestui material³⁷.

În august 1917, autoritățile franceze au încercat să pună bazele unui proiect de aprovizionare a României cu armament și materiale de război, în cursul celui de-al treilea trimestru al anului. În virtutea acestui proiect, navele *Melbourne*, *Jiul*, *King Indwal* și *Wisly-Andree* erau programate să plece înainte de 20 august, transportând o cantitate de aproximativ 18.800 de tone. Per total, de la începutul anului 1917 și până în septembrie au fost trimise la Arhanghelsk 43.000 de tone de muniții, armamente și diferite materiale de război³⁸, o cantitate destul de modestă în condițiile în care potrivit Convenției militare din 4/17 august trebuiau livrate 300 de tone zilnic, ceea ce însemna 9000 de tone de expediat lunar. Așadar, numai în primele 8 luni ale anului 1917, armata română ar fi trebuit să primească 72.000 de tone de materiale de război și muniții. Ori, dacă la Arhanghelsk, ajunsese o cantitate de 43.000 de tone, ceea ce parvenea finalmente României era cu siguranță chiar mult mai puțin.

În cursul anului 1917 s-au înregistrat oarecare progrese în privința înzestrării României cu material de aviație. Astfel, până la sfârșitul verii 1917, colonelul Rudeanu a trimis în România 20 de avioane Caudron. Anglia și Franța au procedat la livrarea a 170 de avioane Sopwith și Nieuport³⁹. În plus, la 2 august 1917, ministrul de război a semnalat generalului Berthelot expedierea altor 18 avioane Nieuport și 30 avioane Sopwith⁴⁰.

Strădaniile guvernului și ale diplomației române s-au intensificat în vara lui 1917. În 26 august, premierul Ion I.C. Brătianu a făcut apel la ajutorul Aliatilor în general și al SUA în special, pentru transportul unei noi tranșe de material de război prin Vladivostok. Generalul Berthelot urma să se folosească de influența sa pentru a evita dezordinea sau risipa. În acest context, ministrul francez al armamentului îi scria șefului misiunii militare în România că Franța era capabilă să ofere un concurs suplimentar, mai rapid decât oricare altă țară aliată, sporind cedările de materiale. În virtutea acestei politici, 100 de tunuri de

³⁷ *Ibidem*, f.69.

³⁸ V. Rudeanu, *op. cit.*, p. 376.

³⁹ *Ibidem*, p. 370.

⁴⁰ S.H.A.T., Attachés militaires en Roumanie, Carton 7N1457, telegrama nr. 5001, din 2 august 1917.

75 și de 30 tocmai erau pe punctul de a fi livrate. Având în vedere aceste realități, Albert Thomas considera că apelul României la celelalte puteri ale Antantei trebuia să fie limitat la nevoile reale, pe care doar guvernul francez singur nu era în măsură să le satisfacă. În finalul telegramei către Berthelot, ministrul armamentului a recomandat un efort complementar care să determine creșterea numărului mijloacelor de transport maritime pentru îmbarcarea și transportul stocurilor din Occident până în porturile ruse⁴¹.

La începutul lunii septembrie 1917, noi stocuri de muniții și armamente, cedate de către guvernul francez, precum și importante cantități de materiale de război, cumpărate din Elveția și din SUA, s-au acumulat în depozitele din vestul Franței și așteptau și ele să fie îmbarcate în direcția Arhanghelsk. În total, la 1 octombrie 1917, România deținea în depozitele din Franța aproximativ 40.000 de tone de armamente, muniții și materiale, pe care Vasile Rudeanu intenționa să le expedieze în țară până la sfârșitul anului. Acesta a rugat Statul Major francez să pună la dispoziție vapoarele necesare pentru a putea livra înainte de finele anului și restul de 28.000 de tone care mai rămâneau de transportat. Statul major francez a întocmit o notă pentru Ministerul de război, prin care a solicitat satisfacerea cererii lui Rudeanu, mai ales în condițiile crizei politice și militare în care plonjase Rusia.⁴²

România nu a fost în măsură să culeagă roadele succeselor militare din iulie- august 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din rațiuni independente de voința sa. Pe frontul de est, toamna anului 1917 a adus schimbări militare și ulterior politice de mare amploare. La începutul lui august 1917, armata rusă a pierdut Cernăuți și Câmpulung în Bucovina și se retrăgea fără a mai lupta. Comandantul rus, generalul Dmitri Șerbacev, a luat în calcul varianta transferului cartierului general la Odessa, sfătuindu-l și pe Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri român, să porceadă la evacuarea personalului militar și a materialelor de război în Rusia de sud⁴³. Situația îngrijorătoare a generat întrunirea unui consiliu de război la 4 august 1917. Consiliul a decis continuarea luptei pentru apărarea teritoriului care încă se mai găsea sub control românesc și, totodată, transferarea, în caz de nevoie, a

⁴¹ A.M.A.E. fr. , Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f. 93.

⁴² V. Rudeanu, *op. cit.* , p. 370-376.

⁴³ George Cipăianu, *La răscruce (Toamna anului 1917-primăvara lui 1918). Marea Britanie și încheierea de către România a unei păci separate*, Editura Cogito, Oradea, 1993, p. 60.

recruților și a materialului de război care nu era indispensabil, în Rusia Meridională⁴⁴.

Așadar, toamna lui 1917 a marcat prăbușirea frontului rus. Armata rusă se descompunea treptat, în vreme ce soldații bolșevizați, răzvrățiți ori dezertori, se revărsau de pe front, nedorind să mai lupte. Armata română a fost nevoită să îi înlocuiască pe ruși în tranșee și să reziste cu propriile forțe, iar trupele ruse care se retrăgeau, contaminate de morbul bolșevic și de pacifism, se dedau la acte de brigandaj⁴⁵.

Până în toamna anului 1917, înzestrarea României cu materiale de război a funcționat cu fluctuații, fie într-un ritm mai accelerat, fie mai încetinit. La începutul lui octombrie, Rudeanu i-a solicitat ministrului de război al României, generalul Constantin Iancovescu să binevoiască a-l informa dacă armamentul, munițiile și diferitele materiale, de a căror expediere se ocupase personal până în acel moment, au ajuns în România. În conformitate cu o telegramă a atașatului militar al Franței la Petrograd, Albert Niessel, al cărei conținut a fost adus la cunoștința lui Rudeanu, numărul vagoanelor încărcate cu material francez ce au trecut frontiera română a fost: în aprilie – 438, în mai – 538, în iunie – 363, în primele 20 de zile; în iulie, 462 de vagoane; în august, în primele 10 zile, 90 de vagoane, iar după alte 10 zile, 157. La începutul lui august însă, ca urmare a unor neînțelegeri, furnizările de materiale în România au încetat aproape complet. În prima parte a lui octombrie 1917, continua respectiva telegramă, expedierile erau întârziate din pricina dificultății transporturilor pe căile ferate ruse⁴⁶.

În condițiile în care anarhia rusă a devenit tot mai accentuată, iar aprovizionarea României cu materiale militare avea de suferit, generalul Constantin Iancovescu a propus, la 3 octombrie 1917, următoarele: guvernul francez și cel englez să mărească numărul mijloacelor de transport până la Arhanghelsk; autoritățile țariste să transporte pe linia ferată acest supliment de tonaj până în România; guvernul rus să se ocupe cu transportul a 350 de tone pe zi pe linia Murmansk-Petrograd, cel puțin în perioada în care portul Arhanghelsk va fi închis; guvernul american să se angajeze să procure 12.000 de tone de produse diverse lunar, care să fie trimise României. Rusia urma să îmbarce această cantitate și să o transporte de la Vladivostok în România, la

⁴⁴ A se vedea *General Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance*”, Edited by Glenn E. Torrey, Columbia University Press, New York, 1987.

⁴⁵ G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 58, p. 60.

⁴⁶ V. Rudeanu, *op. cit.*, p. 376.

Iași. În cazul în care debitul Transsiberianului ar fi insuficient, trebuia să se prevadă trimiterea acestor 12.000 de tone la Arhanghelsk sau la Murmansk⁴⁷.

Antanta (cu precădere Franța) a căutat să utilizeze și alte canale pentru a asigura continuitatea aprovizionării României. La 5 octombrie 1917, ambasadorul francez în Rusia, Joseph Noulens, a relatat despre întrevederea sa cu Nicolae Xenopol, care urma să ocupe postul de ministru plenipotențiar la nou-creata legăție română din Tokio. Ultimul a declarat că principalul scop al misiunii sale era de a negocia cu guvernul japonez livrarea unor materiale de artilerie grea, precum și aeroplane și automobile, răspunzând într-o anumită măsură celor mai stringente necesități ale armatei române. Ambasadorul Noulens i-a promis lui Nicolae Xenopol că îi va susține eforturile pentru a obține trecerea rapidă a materialelor menționate prin Siberia și Rusia⁴⁸.

La începutul lui octombrie 1917, s-a proiectat la Petrograd întrunirea unei comisii interaliatate, conduse de către generalul rus Aleksandr Michelson, însărcinată cu aprovizionarea Rusiei și a României. Generalul Berthelot manifesta temeri ca astfel aprovizionarea României să nu încapă pe mâinile rușilor⁴⁹. Observăm reiterarea mai vechii neîncrederi a Franței în Rusia, neîncredere sesizabilă în principal la comandantul misiunii militare franceze în România. Pornind de la acest aspect, era vizată instituirea unui comitet interaliat care să-i împiedice pe ruși să dobândească un control absolut asupra aprovizionării României prin reglementarea tranzitului pe întregul lor teritoriu. Respectivul organism avea să fie secondat de către o comisie de studii, însărcinată cu transportul materialelor destinate României pe teritoriul rus, cu executarea convenției ruso-române din martie 1917, privind livrările de materiale și depășirea dificultăților ridicate de acest subiect. Respectiva comisie avea să răspundă totodată de comenzile legate de aprovizionare făcute direct Rusiei de către România⁵⁰.

La 18 octombrie 1917, la Londra, s-a întrunit o conferință a interaliată cu scopul de a stabili repartizarea tonajelor pentru materiale între Rusia și România, pentru iarna 1917/1918. Conferința a ajuns la următoarele concluzii: debitul minim pe linia Murmansk a fost evaluat pentru 6 luni la 270.000 de tone, iar cu dificultățile inerente de transport, la 180.000 de tone. Din cele

⁴⁷ A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f. 123.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 130.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 132, S.H.A.T., Cabinet cu ministre, Carton 5N201, telegramele nr.88-90, din 5 octombrie 1917.

⁵⁰ A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f.136; Dos. 348, f. 10.

270.000 de tone, au fost atribuite României 67.000 de tone, deci numai un sfert, iar 62.000 proveneau din Franța⁵¹. Aceeași conferință, care a tratat chestiunea aprovizionării în cursul iernii 1917/1918, a decis că, pentru a transporta materialele destinate României, se vor folosi mai întâi vapoare românești, iar apoi rusești, dacă era posibil. *Shipping Departament* va întreprinde demersuri pe lângă Ministerul de război britanic pentru a obține tonajul necesar⁵².

Situația furniturilor către România a devenit alarmantă la sfârșitul lui octombrie 1917. Grăitoare este o telegramă din 29 octombrie 1917, transmisă de către ministrul de război francez, Georges Clemenceau, atașatului militar în Rusia, generalul Niessel, atrăgând atenția că aprovizionarea României nu s-a ameliorat și că, drept urmare, exista riscul ca guvernul român să încheie o pare separată⁵³. Dealtfel, la 30 octombrie 1917, dintre cele 16 obuziere Saint-Chamond care se aflau la Arhanghelsk, niciunul nu sosise încă în România⁵⁴, ceea ce demonstra existența unei extrem de grave crize a transporturilor pe căile ferate ruse.

După cum am subliniat, diplomația și autoritățile militare române au depus eforturi susținute pentru a asigura armatei o înzestrare adecvată cu muniții și materiale de război, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. Un rol fundamental și-a asumat colonelul Vasile Rudeanu. Documentele atestă că materialele de război comandate, dintre care o parte au intrat în posesia României, s-au caracterizat printr-o oarecare diversitate, în țară ajungând atât tunuri și obuze, cât și puști, mitraliere, avioane, grenade, cartușe, incluzând așadar atât produse de artilerie, cât și muniții și material aviatic. Totuși, informațiile contradictorii furnizate de documentele de arhivă nu îngăduie lansarea unor date certe referitoare la cantitatea totală de materiale de război care au ajuns finalmente în România și au fost folosite de către trupe. Deși au fost obținute unele progrese în aprovizionare, consemnăm și perioade în care nu era respectat nici cuantumul minim stipulat prin convenția militară. De asemenea, nu de puține ori materialele recepționate erau perimate, învechite.

O chestiune esențială, care adesea a generat întârzieri serioase în aprovizionarea armatei române a fost cea transporturilor. Într-o primă etapă, înainte de intrarea Turciei și a Bulgariei în război alături de Puterile Centrale

⁵¹ *Ibidem*, f. 151.

⁵² *Ibidem*, f. 178.

⁵³ *Ibidem*, Dos. 348, f. 132.

⁵⁴ S.H.A.T., Cabinet du ministre, Carton 5N201, telegrama cifrată nr.183, din 30 octombrie 1917.

(toamna 1914, respectiv toamna 1915), materialele ce trebuiau să parvină României erau transportate prin Salonic. Mai târziu însă, odată cu blocarea Strâmtorilor Bosfor și Dardanele, devenea imposibilă utilizarea acestei rute sudice pentru livrarea materialelor. Datorită împrejurărilor obiective și complexe, se impunea alegerea unui alt traseu, mult mai complicat. Prin urmare, materialele de război românești aveau să tranziteze mai întâi porturile ruse din nord, Arhanghelsk, Romanov, Alexandrovsk, Murmansk și chiar Vladivostok, această situație generând o serie de inconveniente și în principal întârzieri.

Demersurile în vederea înzestrării cu materiale de război au fost efectuate atât în țările Antantei, în Franța, Statele Unite ale Americii, Portugalia, Japonia, Brazilia, cât și în țări neutre, precum Spania și Elveția. Dintre Aliați, cea mai mare receptivitate în spinoasa problemă a aprovizionării armatei române au manifestat-o autoritățile militare franceze și în special comandantul misiunii militare în România, generalul Henri Mathias Berthelot. Atitudinea Franței a contrastat în mai multe rânduri cu cea adoptată de Rusia, care nu se grăbea să trimită României armamentele, materialele și munițiile ce ajungeau în porturile și depozitele de pe teritoriul său. De asemenea, serioase impedimente au ridicat circulația defectuoasă a trenurilor pe căile ferate ruse și aglomerația existentă.

Din momentul acaparării puterii de către bolșevicii lui Vladimir Ilici Lenin la Petrograd, în 25 octombrie/7 noiembrie 1917, aprovizionările de război ale României au încetat cu desăvârșire. Din pricina defecțiunii ruse, armata română s-a găsit în imposibilitatea de a putea primi armamentele și munițiile indispensabile continuării operațiunilor. Consiliul comisarilor poporului a privit cu ostilitate fățișă, nedisimulată, guvernul regal al României. Autoritățile ruse au recurs la obstrucționarea transporturilor militare în direcția României, la interceptarea materialelor de-a lungul căilor ferate ruse, la însușirea fără scrupule a acestora și la blocarea oricărei livrări cu destinația România. Corespondența diplomatică de la începutul lunii decembrie 1917 a reflectat fără putință de tăgadă noile realități sumbre cărora trebuia să le facă față regatul român. Într-o notă din 6 decembrie 1917 s-a stipulat explicit suspendarea trimiterilor de materiale pentru România. Cabinetul britanic a decis ca predările de muniții, armamente și alte furnituri de război să fie excluse până la un nou

ordin. Toate predările de materiale urmau a fi mărginite la articole de îmbrăcăminte și provizii⁵⁵.

Clemenceau a procedat la recomandări pentru utilizarea materialelor și munițiilor destinate anterior României: folosirea în scopul aprovizionării armatelor din nord-est; atribuirea cartușelor Manlicher pentru armata greacă și punerea munițiilor românești de 105 și de 150 la dispoziția guvernului belgian⁵⁶. Franța a propus cointeresarea unor alte state în lupta împotriva Puterilor Centrale. România nu mai era în măsură să continue efortul de război din cauza conjuncturilor politice din Rusia. Ea nu a mai primit nici un fel de sprijin militar sau ajutor material, constând în armament și muniții. Trupele române erau cu desăvârșire lipsite de aportul material și militar al Rusiei și, în același timp, înconjurate de armatele Puterilor Centrale. Concursul de împrejurări complet defavorabile a împins guvernul român să decreteze încetarea temporară a operațiunilor militare prin semnarea armistițiului de la Focșani, din 9 decembrie 1917. Între timp, Rusia va renunța definitiv la beligeranță, acceptând clauzele umilitoare ale păcii cu Germania, de la Brest-Litovsk (18 februarie/3 martie 1918), în vreme ce România, constrânsă de circumstanțe și privată de o bază logistică corespunzătoare, va ceda presiunilor germane și va încheia un tratat de pace la București, în 24 aprilie/7 mai 1918.

Abstract:

This article is based on the unedited sources found at the Military French Archives from Vincennes and at the Diplomatic French Archives from Quai d'Orsay. We tried to deal with the evolution of Romanian army's supply during the year 1917.

However the information offered by the documents from French archives is contradictory. Sometimes the supply was better but many times it was under the ammount of 300 tones, stipulated by the Military Convention of 4 August 1916.

Romanian army was to receive arms, ammunitions and different war materials from countries as France, England, United States of America, Portugal, Spain, Brazil and even from Japan.

⁵⁵ A.M.A.E. fr., Guerre 1914-1918, Roumanie, Dos. 364, f. 197.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 200.

After the Bolshevik revolution of 25 October/ 7 November and the conclusion of Brest-Litovsk armistice in December, the new authorities from Petrograd decided to stop any supply which had to reach Romania. Thus, the Romanian Kingdom was unable to carry on the struggle against Central Empires.

Key Words:

France, Russia, war materials, Romania, ammunitions, arms, grenades, planes, supply, Arhanghlesk, Murmansk, Rudeanu, Berthelot, Lyautey, Painlevé.

MINORITĂȚILE NAȚIONALE DIN BUCOVINA ISTORICĂ (1918 - 1940)

Dr. Daniel HRENCIUC

Bucovina Istorică a reprezentat un teritoriu distinct, parte a Imperiului Habsburgic (Austro-Ungar din 1867, în cadrul Cisleithaniei), transformat după 144 de administrație austriacă într-o veritabilă „punte între Orient și Occident” (după o formulă fericită consacrată de către Erick Beck, un ilustru patriarh al bibliografiei bucovinene). Bucovina a devenit în conștiința opiniei publice cultivate o „Elveție” a Estului Europei, capitala provinciei, Cernăuți, dobândind titlul deosebit de măgulitor de „Mica Vienă”, iar mai nou este supranumită cu titlul deosebit de onorant de „ultima Alexandrie a Europei”, în virtutea unei fericite și inspirate sintagme lansate de către poetul polon Zbigniew Herbert în 1987¹. Capitală a culturii, civilizației, a cunoașterii și înțelegerii interetnice și pluriconfesionale, Cernăuțiul a impus un model apreciat și cunoscut în întregul Imperiu Habsburgic și ulterior, Regatul României Întregite, plasându-se imediat după București și Chișinău, în perioada interbelică. În realitate, „ imaginea Cernăuțiului a fost folosită de presa vieneză începând din 1840 drept simbol al asimilării de către estul-european a culturii germane din Europa Centrală (Mittel Europa). Pe tot parcursul epocii austriece, cercetători, scriitori sau dramaturgi austrieci au încercat să descrie specificitatea acestei regiuni „elev model”, „copil preferat” al Austro-Ungariei: aici comunitățile etnice coabitau armonios, mulțumită operei civilizatoare germanice în scopul realizării unei fuziuni finale a culturilor care urma să rezulte, pe cât posibil în armonie, un nou popor de limbă germană și cultură europeană, vitrină a Austro-Ungariei în fața „deșertului” tătar, frontieră cultural europeană¹.

A luat astfel naștere mitul Bucovinei - oază culturală austriacă în estul-european și mitul cetățeanului model al imperiului austriac, „homo bucovinensis”². Societatea bucovineană a devenit atât de cosmopolită, încât

¹ Daniel Hrenciuc, *Provocările vecinătății: ucrainenii bucovineni în Regatul României Mari (1918–1940). Contribuții*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, p. 81.

² Dana Vatamaniuc, *Minorități etnice în Bucovina interbelică. Discurs identitar, propagandă, iredentism*,

<http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20->

devenise uzual, tipul de comportament uman, descris fidel de unul dintre contemporanii vremii: „Acest tip de personaj se îmbracă după moda franceză de la *Zalodek*, cel mai scump croitor din Cernăuți, bea bere poloneză *Okozym*, dar cu măsura germană *Seidel*, avea prieteni evrei cărora le recită din *Goethe* și *Schiller*”³.

Inițial, locuită în mod majoritar de o populație moldovenească/românească, la care se adăugau procente neînsemnate și variabile de ruteni/ucraineni, germani, armeni ș.a., Bucovina a fost colonizată în mod organizat de către autoritățile austriece cu grupuri compacte de germani, maghiari, ruși lipoveni, poloni, slovaci, la care s-au adăugat evrei, italieni, țigani/rromi ș.a.⁴. Astfel, configurația etno-confesională a Bucovinei s-a modificat radical. Recensămintele austriece efectuate după limba de conversație a persoanei au înregistrat modificări majore în structura etno/confesională a locuitorilor Bucovinei (1869, 1880, 1900, 1910). Deși majoritari la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, conform recensământului din 1900, românii mai numărau doar 229. 018 locuitori, dintr-un total de 723. 504 locuitori cât avea Bucovina la acea dată, adică 31, 65%.⁵ În 1910 populația Bucovinei număra 800. 198 locuitori, dintre care 38, 88 % ucraineni, 34, 38 % români, 21, 24 % germani (inclusiv 12,86 % evrei), 4,55 % poloni, 1, 31 % maghiari, 0,12 % alții.⁶ În opinia istoriografiei române, politica etno-demografică a administrației austriece a înclinat balanța statistică în defavoarea elementului etnic românesc⁷. Treptat rutenii/ucrainenii au devenit majoritari în partea de nord a Bucovinei, situată între Prut și Nistru⁸, efect al unei colonizări voluntare, spontane, motivată de considerente economice, militare, sociale, confesionale⁹. La 1846, aici locuiau 140 626 români și 180

%20Minoritati%20etnice%20in%20Bucovina%20interbelica/rezumat%20teza%20dana%20vatamaniuc.pdf

³ Radu Florian Bruja, Carmen Boghean, *Patrimoniul istoric al Bucovinei*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2014, p. 8.

⁴ Mihai Ștefan Ceașu, *Evoluția identității naționale la românii din Bucovina și Basarabia. Considerații*, în vol. *In Honorem prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani. Crezul istoriei*, Iași, Editura Junimea, 2013, p. 589.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Radu Florian Bruja, Carmen Boghean, *op. cit.*, p. 8.

⁷ Ion I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915, p. 60.

⁸ Dan M. Iliescu, *Densitatea populației în Bucovina*, extras din „Revista Geografică Română”, I, fascicula III, Cluj Napoca, 1938, p. 10.

⁹ Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, (Institutul „Bucovina”, Rădăuți), București, II, nr. 2, 1995, p. 367.

147 ruteni (potrivit altor surse, raportul era invers de 184 718 români și 144 982 ruteni)¹⁰. Facilitățile de ordin economic (numărul zilelor de clacă era sensibil mai mic în Bucovina), avantajele de ordin militar (scutirea de serviciu militar până în 1830)¹¹ și social, confesiunea ortodoxă¹², au reprezentat elementele care au făcut ca numărul rutenilor în Bucovina să devină însemnat și chiar preponderent în partea de nord, începând cu secolul al XIX-lea¹³.

Evoluția statistică a rutenilor/ ucrainenilor din Bucovina a cunoscut involuții serioase după 1918, când se produce o descreștere cuantificată de recensămintele vremii. Motivele sunt variate, însă cel mai important, fenomenul este explicat prin emigrarea ucrainenilor din Bucovina în efemera Republică Ucraineană, sau prin întocmirea defectuoasă a statisticilor vremii. În perioada interbelică, huțulii o populație vorbitoare de limbă ucraineană (cu multe împrumuturi românești) erau înregistrați la o rubrică separată. Analizând strict repartiția rezultatele recensămintelor populației după 1918, remarcăm distribuția compactă a ucrainenilor în nordul Bucovinei, unde aceștia erau majoritari. Sintagma de minoritate la scara teritoriului Regatul României Mari precum și aceea de majoritate etnică și lingvistică sunt perfect valabile în cazul comunității ucrainene dată fiind distribuția acesteia la scara spațiului bucovinean (ucrainenii erau majoritari în județe precum Zastavna, Coțmani, Vijnița și Vășcăuți, minoritari în restul localităților bucovinene). Pe fondul agitațiilor iredentiste ucrainene, autoritățile române au procedat la colonizarea zonei dintre Prut și Nistru cu familii de români din sudul Bucovinei sau chiar din afara provinciei (Vechiul Regat). În paralel, s-a încercat de către autoritățile române (cel puțin în județul Câmpulung Moldovenesc) «separarea huțulilor de ucraineni» despre care autoritățile raportau că se deosebeau „prin limbă și prin rasă”¹⁴.

Dana Vatamaniuc, scrie că „deși specialiștii nu s-au pronunțat încă definitiv asupra originii huțulilor (daci, slavi, cumani, mongoli, uzi etc.), cert este că aceștia aparțin din punct de vedere lingvistic grupului rutenilor/rusinilor, din care fac parte și alte etnii izolate din Carpați: lemki,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Vladimir Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1918)*, în „Buletinul Centrului de Studii Transilvane”, Supliment, Cluj-Napoca, iunie 1994, p. 11.

¹² Nicolae Ciachir, *Istoria slavilor*, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 164–170.

¹³ Ștefan Purici, *Aspecte ale trecutului bucovinean într-o oglindă ucraineană*, „Lumea Carpatică”, Suceava, nr. 4, 2002, p. 3.

¹⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, A.N.I.C.), București, fond *Iancu Flondor*, dosar 25/1919, f. 5.

boiki, gorali din Polonia și Ucraina. Dialectul huțul prezintă o bază lingvistică de origine slavă la care se adaugă împrumuturi din germană, română, idiș, poloneză, prezentând diferențe notabile față de limba ucraineană.

Autoritățile române au realizat pentru prima oară un recensământ al populației huțule în 1930, inserând la categoria etnie și rubrica „huțul” Din particularitatea de răspândire și modul de viață au rezultat principalele modalități de păstrare a specificului etnic în cazul huțulilor, aceștia fiind ”ajutați” în acest sens și de izolarea în care își duceau existența. Fiind copleșiți de sărăcie, mistuiți periodic de diferite epidemii, lipsiți de asistență medicală, mai preocupați de asigurarea resurselor pentru traiului zilnic decât de problemele politice ale provincie, huțulii nu au fost aproape deloc angrenați în mișcarea iredentistă ucrainenă care a avut centru de manifestare pe axa Cernăuți-Siret- Suceava”¹⁵.

În județul Coțmani, se arăta în continuarea raportului citat de noi mai sus, « situația era mai complicată » (probabil, fiindcă aici ucrainenii trăiau în mod compact)¹⁶. Procentul de 28% din totalul de 811.721 locuitori cât avea Bucovina în anul 1919 (227.361 ucraineni) indicau o scădere drastică comparativ cu procentul de 38,4% în lumina datelor recensământului austriac din 1910¹⁷. În lumina surselor istoriografice ucrainene este indicată un procent intermediar de 33% pentru etnia ucraineană din Bucovina¹⁸ valabil pentru intervalul temporal 1919–1920. Dacă principiul priorității istorice este în mod clar favorabil românilor, în cazul ponderii statistice, ucrainenii s-au aflat în avantaj, motivele creșterii demografice regăsindu-se –conform textelor istorice - în politica etno-demografică a autorităților habsburgice. Între 1910 - 1930 numărul vorbitorilor de limbă română în Bucovina a crescut de la 34, 4% la 41, 1 %, în timp ce numărul vorbitorilor de limbă ucraineană a scăzut cu 5, 9%, un proces care a îngrijorat și nemulțumit această comunitate. Evident datele statistice culese de către liderii și organizațiile etnicilor ucraineni difereau fundamental de cifrele oficiale ale autorităților române. Un rol important în susținerea identitarismului crainean, l-a jucat Partidul Național Ucrainean,

¹⁵ Dana Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 14.

¹⁶ A.N.I.C. *fond Iancu Flondor*, 25/1919, f. 5.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918 – 1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918 – 1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 78.

înființat în 1926 sub conducerea senatorului Vladimir Zaloziecki, având drept portavoce ziarul „Ceas”.

Zaloziecki a luat parte la o serie de congrese internaționale privind problema minorităților naționale, în cadrul cărora a cerut, în numele ucrainenilor din Galiția și Bucovina, „autonomie teritorială”, afirmând că aceasta era singura soluție pentru a rezolva problema minorităților naționale¹⁹. Potrivit specialistei Danei Vatamaniuc, „în Bucovina a funcționat o filială a „Societății Zaporijenilor”, mișcare care avea sediul central în Franța. Organizația cuprindea foști ofițeri și soldați ai armatei republicane ucrainene și avea filiale în Cehoslovacia, Germania, Polonia, Bulgaria etc. La Cernăuți societatea „Zaporoje” avea sediul în „Narodnîi Dim” („Casa ucraineană”) și scopul precizat era organizarea studenților ucraineni într-o societate cu caracter naționalist”²⁰.

În urma Acordului de la München (1938) a apărut un stat ucrainean marionetă (Republica Ucraineană Carpatină), condus de către monseniorul Augustin Voloșin, care încerca alipirea altor teritorii populate cu majorități etnice ucrainene. La 16 martie 1939, monseniorul Augustin Voloșin s-a refugiat pe teritoriul românesc, la Sighetul Marmăției, nu înainte de a fi proclamat unilateral unirea cu România²¹. El a fost tratat corespunzător de către autoritățile de aici (hrană, îmbrăcăminte, adăpost în localitățile Satu Mare, Jimbolia, Cluj, Aiud, Făgăraș, Gherla, Sibiu). Guvernul român a oferit drept de tranzit (în special spre Iugoslavia) unui număr de 3 616 refugiați cehoslovaci (slovaci, ruteni, cehi). La 19 martie 1939, membrii fostului guvern al Ruteniei Subcarpatice, în frunte cu monseniorul dr. Augustin Voloșin, au părăsit Clujul, îndreptându-se spre Timișoara.

La 17 ianuarie 1939, Marele Stat Major al Armatei Române raporta că „în Bucovina, agenții propagandiști ucraineni caută să recruteze elemente tinere ucrainene, de preferință cei cu serviciul militar satisfăcut, pe care le trec clandestin în Ucraina Subcarpatică pentru a fi înrolați în Legiunea ucraineană și „că minoritatea ucraineană continuă a fi foarte atentă la desfășurarea evenimentelor internaționale și din atitudinea de fiecare zi pare că ar fi în așteptarea unui eveniment”²². Rapoartele Serviciului de Siguranță indicau faptul

¹⁹ Dana Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 12.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe (în continuare AMAE), București, fond 71/*Anglia. Presă*, vol. 18, f. 6.

²² Vitalie Vărat, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie – 3 iulie 1940). Invazia și anexarea Nordului Bucovinei de către U.R.S.S.*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2001,

că, pe fondul evenimentelor, ucrainenii „speră la un stat al lor”²³, revizionismul căpătând amploare²⁴. Zvonurile despre iminența atacării României de către Uniunea Sovietică căpătau consistență pe măsură ce evenimentele se precipitau, în județele cu mulți ucrainenii din Cernăuți, Zastavna, Coțmani și Sadagura acționau agenți bolșevici care căutau să atragă populația în vederea creării unor diversiuni care să justifice o intervenție militară sovietică²⁵. În localitatea Rogojești, localnicii erau informați (neoficial) despre faptul că s-au sistat recrutările persoanelor pentru efectuarea serviciului militar²⁶.

Aceste zvonuri făceau parte dintr-o amplă campanie mediatică destinată a crea o atmosferă de neîncredere și tensiune la frontierele Regatului Român. Aderența populației ucrainene la ideologia comunistă a rămas destul de firavă, ucrainenii preferând administrația română în detrimentul unei eventuale intrări sub stăpânirea Moscovei. Nesiguranța granițelor statului român, iminența unei dezintegrări statale, tensiunea indusă pe mai multe canale, agenții hitleriști și agenții bolșevici au caracterizat datele unui război “surd” între București și Moscova²⁷, în spatele unui discurs oficial și al eforturilor diplomației române conduse de către Grigore Gafencu, șeful diplomației române, pentru crearea unui sistem viabil de securitate în formula *Blocului Balcanic al Neutrilor*²⁸.

Încercările autorităților române de a recupera românitatea părții de nord a Bucovinei (pierdută în timpul administrației austriece a provinciei) au deranjat sensibilitățile comunității ucrainene, legitimând acțiunile liderilor săi (Basil Dutceak, Anton Lucasievici, Vladimir Zalozițcki) depuse inclusiv în plan extern (prin *Memorii* depuse la Societatea Națiunilor) sau prin intermediul organizațiilor conaționalilor lor din Canada, sau de către Comitetul Ucrainean de la Viena condus de către Evgheni Petrușevici. Ocuparea statului polon de către trupele germane într-o strânsă colaborare cu Armata Roșie (septembrie 1939) a determinat îndreptarea unui adevărat val de refugiați spre teritoriul românesc. Militarii germani i-au eliberat din închisori pe liderii naționaliști

p.73.

²³ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare, D.J.A.N.S.), Suceava, fond *Președintia Consiliului de Miniștri*, dosar 13/1940, f. 117.

²⁴ ANIC, fond *Direcția Generală a Poliției* (în continuare *DGP*), dosar 12/1941, f. 332.

²⁵ Cristian Troncotă, *Informații secrete, acțiuni diplomatice și măsuri cu caracter militar la granița de est a României în perioada august 1939 – iunie 1940*, în „Revista Istorică” (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”), București, Serie nouă, Tomul VIII, 3–4, ianuarie 1997, p. 250.

²⁶ ANIC fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei* (în continuare, *IGJ*), dosar 76/1939, f.

11.

²⁷ *Ibidem*, f. 256 – 331.

²⁸ Idem, fond *Președintia Consiliului de Miniștri* (în continuare, *PCM*), dosar 269/1939, f. 15.

ucraineni Andrei Melnic și Ștefan Bandera, care au început un adevărat război antisovietic în vederea creării unui stat ucrainean independent. Acțiunea Organizației Naționalistilor Ucraineni (OUN) urmărea atragerea sprijinului Germaniei pentru alipirea nordului Bucovinei și Basarabiei la un stat ucrainean independent²⁹. Campania Uniunii Sovietice la adresa României Mari a inclus și pretențiile asupra părții de nord a Bucovinei, populată în majoritate de ucraineni fapt care nu justifica sub nici o formă raptul teritorial. Memoriul asupra Bucovinei redactat de către propaganda sovietică și utilizat de către Viaceslav Mihailovici Molotov în discuțiile cu diplomații români acreditați la Moscova conținea o grosolană falsificare a datelor istorice. Proporția demografică era în favoarea românilor, însă pentru propaganda sovietică manipularea cifrelor a reprezentat o practică curentă.

Pretenția Moscovei la adresa părții de nord a Bucovinei l-a suprins până și pe Adolf Hitler, luându-se măsuri pentru protejarea minorității germane din provincie. Guvernul Gheorghe Tătărăscu a fost acela care i-a revenit sarcina evacuării Basarabiei și Nordului Bucovinei, în urma deciziei Consiliului de Coroană prezidat de către regele Carol al II-lea. Intrarea armatei sovietice în partea de nord a Bucovinei la 28 iunie 1940 a însemnat desfășurarea unor atrocități/vendete asupra populației autohtone (indiferent de etnie). Centrul OUN s-a mutat de la Lwów la Cozmeni desfășurând o activitate de instruire a ucrainenilor care locuiau pe Valea Ceremușului (în zonele Vilancea, Vășcăuți, Ciortoria, Bănila-Berejnița, Slobozia-Băniliei-Ștefănești de Jos, Zamostea și Voloca pe Ceremuș)³⁰.

Interesele și mai ales atitudinea germanilor față de OUN s-a schimbat, astfel încât a apărut o sciziunea în rândurile mișcării naționaliste ucrainene: gruparea „melnichistă” (moderată și sperând că partea germană va ajuta la construirea unui stat ucrainean) și „banderistă (radicală, ostilă Germaniei)”³¹. Naționaliștii ucraineni s-au refugiat în România din fața terorii sovietice, Denis Kwiatkowski unul dintre liderii ucraineni adresându-se autorităților române la 25 noiembrie 1940 printr-un *Memoriu* în care le solicita să le permită intrarea în țară a refugiaților ucraineni (din nordul Bucovinei și Basarabia). Era vorba și de cazul a trei naționaliști ucraineni (frații Nicolae și Ioan Cornețchi din Berhomet pe Siret și Meroslav Ogorodnic din Răstoace-Storjineț arestați de către

²⁹ Dumitru Șandru, *Bucovina și nordul Basarabiei în planurile iridentei ucrainene 1940 – 1944*, în „Revista Istorică”, Serie nouă, Tomul VIII, 3–4, ianuarie 1997, p. 203.

³⁰ *Ibidem*, p. 204.

³¹ *Ibidem*.

autoritățile grănicești ale județului Rădăuți, întrucât trecuseră frontiera în mod ilegal³². Naționaliștii ucraineni au continuat în intervalul temporal 1940 - 1944 să desfășoare acțiuni pe teritoriul românesc și cel controlat de trupele sovietice întrând într-un conflict deschis cu autoritățile române.

În momentul anexării Bucovinei la Galiția în provincie locuiau deja 1580 de germani³³. Germanii bucovineni proveneau din trei regiuni etno-culturale distincte ale Imperiului Habsburgic. Este vorba de grupuri compacte de șvabi (Germania de Sud-Est Rhine, Württemberg, Palatinate), germani Sudeți (Boemia) și germani saxoni sau zipteri/țipteri (regiunea Zips –Slovia actuală).³⁴ Germanii bucovineni s-au remarcat printr-un spirit de organizare deosebit, meticulozitate, constituit comunități înfloritoare de agricultori, meșteri sticlari, prelucrători ai lemnului, funcționari, profesori, artiști, poeți și oameni de cultură de o valoare deosebită. Au înființat societăți, organizații și asociații în diferite domenii de activitate, cultivând dialogul și consensul multiethnic și pluriconfesional, oferind modele pentru celelalte etnii trăitoare în spațiul bucovinean. La nivel central, „coordonarea acțiunilor minorității germane era asigurată de un „Volksrath” („Consiliul Poporului”) din Cernăuți. Legătura cu membrii comunității se realiza prin „Bezirksrath” („Consiliul Județean”), care coordona direct consiliile comunale „Ortsrath”³⁵.

Originari din Galiția și interesați în mod deosebit de comerț și meșteșuguri, evreii bucovineni au preferat orașele (Cernăuți, Rădăuți, Suceava, Storojineț, Vijița, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei), fiind însă foarte bine reprezentați și în sate, unde dețineau monopolul desfacerii anumitor produse (alcool, tutun, dulciuri ș.a.).³⁶ Depășind perioada diverselor interdicții și restricții impuse de către administrația militară austriacă a Bucovinei (interzicerea comerțului cu pâine, dulciuri și prăjituri, interzicerea arendării de moșii, interzicerea practicării unor meserii ș.a.), evreii au devenit rapid, după 1848, medici, avocați, notari, judecători, oameni de afaceri, politicieni (Benno Straucher, Salo Weisselberg), ponderea lor statistică devenind una însemnată rezultată prin imigrare și spor natural. Utilizarea limbii germane și a idișului

³² Vitalie Văratie, *op.cit.*, p.75, nota 290.

³³ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Universitas, 2003, p. 93.

³⁴ Daniel Hrenciuc, *Între destin și istorie: germanii în Bucovina (1918–2012)*, Cluj Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 16.

³⁵ Dana Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 15.

³⁶ Daniel Hrenciuc, *O istorie care se stinge: evreii din Rădăuți*, Caracal, Editura Hoffman, 2014, p. 19.

(dialect rezultat prin combinarea limbii germanei medievale cu ebraica veche), a determinat evreii să se impună printre comunitățile etno-confesionale care au contribuit la difuzarea și cultivarea culturii germane.

Polonii au emigrat în Bucovina în urma destrămării Poloniei³⁷ și a încercărilor succesive, însă nefericite, depuse pe altarul libertății, beneficiind în mod direct de concursul tacit și implicit al românilor din Bucovina. Ulterior, în acest spațiu s-au stabilit, în mod organizat, grupuri de polonezi împărțășind destine și profesii variate³⁸. Astfel, au apărut localități majoritar polone în întreg spațiul bucovinean, s-a dezvoltat o veritabilă rețea școlară, demers avantajat de anexarea Bucovinei la Galiția (1786–1849) și, pe fondul spiritualității romano-catolice, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se poate vorbi de o comunitate etnică, bine definită și organizată, având conștiință națională dezvoltată³⁹.

Polonii din Bucovina și-au constituit și organizat o grupare politică proprie în cadrul Dietei Bucovinei, alături de armeni, germani, ucraineni și români, în funcție de interesele și scopurile urmărite, acționând ca o un grup național distinct. Importante personalități eclesiastice, culturale, politice, arhitecți, pictori, scriitori, poeți, militari, oameni de afaceri, bancheri sau simpli funcționari de origine polonă s-au afirmat în Bucovina, alături de reprezentanții altor comunități etnice, consolidând renumele acestui spațiu drept unul al toleranței și înțelegerii reciproce între oameni și religii diferite. Baronul Anton Kochanowski a fost unul dintre cei mai importanți primari ai orașului Cernăuți, cu importante realizări edilitare și culturale. În rândurile polonilor din Bucovina un loc aparte îl ocupau armeano-polonii, de religie romano-catolică, concentrați în Cernăuți, importanți proprietari, bancheri, oameni de afaceri, politicieni sau oameni de cultură, având un rol aparte în dezvoltarea identitară a polonismului în această provincie.

Destinul Bucovinei istorice – ca parte componentă a monarhiei danubiene – a luat o turnură specifică altor spații central-europene odată cu asasinarea, la Sarajevo, a arhiducelui Franz Ferdinand (15/28 iunie 1914) și declanșarea Marelui Război (1914–1918), primul conflict planetar care, prin implicațiile și consecințele avute, a contribuit în mod esențial la prăbușirea

³⁷ Roman Dmowski, *La Question polonaise*, Paris, Librairie Armand Colin, 1917, p. 15.

³⁸ Funika Włodzimierz, *Polacy a Besarabia w latach. 1812–1940*, în vol. *Polacy w Mołdawii*, red. E. Walewander, Lublin, 1995, p. 58–89.

³⁹ Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, Uniunea polonezilor din România, 2002, p. 84.

marilor imperii⁴⁰ și renașterea, în forma democratică, a multor state naționale clădite pe principiile naționalității și autodeterminării. Polonezii bucovineni au luat parte – în calitate de voluntari în Legiunile Poloneze, conduse de către Józef Piłsudski – la operațiunile militare îndreptate contra trupelor țariste pentru renașterea – după 123 de ani – a Republicii a II-a Polone⁴¹. Unirea Bucovinei cu Regatul României Mari, la 15/28 noiembrie 1918, a însemnat aderarea necondiționată la istoricul act a Consiliului Național Polon, condus de dr. Stanisław Kwiatkowski și, ulterior, dezvoltarea comunității polone sub administrația românească a Bucovinei, din păcate foarte scurtă.

Gestul comunității polone din Bucovina – una dintre cele mai importante și influente din această provincie austriacă – s-a dorit a fi unul de încredere și speranță în capacitățile și asigurările autorităților române de a conserva un sistem de protecție și promovare a identității spirituale a minorităților naționale din acest spațiu, consacrat de către autoritățile austriece. O parte importantă a elitelor polonilor din Bucovina a ales să se repatrieze, după 1918, în Polonia, majoritatea optând însă pentru a-și desfășura viața în noul context politic, economic, social, spiritual, definit prin unirea Bucovinei cu Regatul Român. Polonii reprezentau a patra comunitate etnică din Cernăuți având procente semnificative și în cazul județelor Gura Humorului, Storojineț și Vășcăuți. După 1918, numărul școlilor în limba maternă a scăzut în mod constant, existând nemulțumiri legate de reprezentarea politică a polonilor în Parlamentul României Mari, practicarea religiei romano-catolice ș.a. Memoriile adresate în acest sens autorităților române, sesizările trimise Ministerului de Externe al Republicii a II-a Polone, rapoartele și informările Consulatului Polon din Cernăuți, discuțiile purtate între oficialii Regatului Român și cei ai Republicii a II-a Polone, au pus în lumină interesele și drepturile minorității polone din România, puternic reprezentată în Bucovina, Basarabia și Valea Jiului, alături de comunități mai restrânse din Dobrogea, Galați, București ș. a.

În perioada interbelică, polonii din Regatul Român au fost reprezentați în Parlament de doi reprezentanți: Stanisław Kwiatkowski (1919–1920), originar din Zastavna și Tytus Czerkowski (1939–1940), originar din Banila pe Siret. Acești doi lideri ai polonilor din România Mare au acționat, în contexte politice diferite, pentru interesele Regatului Român. Stanisław Kwiatkowski a desfășurat o activitate importantă în calitate de lider al

⁴⁰ Seamus Dunn, T. G. Fraser, *Europe and Ethnicity: World War I and Contemporary Ethnic Conflict*, New York, Routledge, 1996, p. 10.

⁴¹ Oscar Halecky, *A History of Poland*, New York, Roy Publishers, 1943, p. 295.

Consiliului Național Polon și ulterior de deputat (a decedat la Varșovia, în 1925), în timp ce Tytus Czerkowski a devenit lider al acțiunilor politice polone din Bucovina și întreaga Românie Mare (vezi acțiunea din 1923) și, mai apoi, unicul parlamentar român de etnie polonă din Europa (1939–1940), dată la care Polonia a fost împărțită pentru a patra oară în istoria sa.

Tytus Czerkowski a fost parcă predestinat să rostească în Parlament – în vremurile cele mai tragice pentru Polonia-Mamă și România Mare – un discurs memorabil pentru destinul Bucovinei și, implicit, al României Mari. Tytus Czerkowski a murit și el în Polonia (1969), după o viață consacrată polonismului, promovării și apărării valorilor fundamentale (patria, națiunea, biserica romano-catolică).

Al Doilea Război Mondial a început la 1 septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania și disoluția rapidă a statului polon, prin împărțirea sa, la 17 septembrie 1939, între Adolf Hitler și I. V. Stalin⁴². Polonii bucovineni au fost puși – alături de români – într-o mare dificultate, mobilizându-se pentru ajutorarea conaționalilor lor și fiind nevoiți ulterior, ei însăși, să ia calea dureroasă – *via dolorosa* – a refugiului. În timpul războiului și-au adus o prețioasă contribuție la înfrângerea Germaniei hitleriste, angajându-se într-un război invizibil⁴³, dar foarte eficient, opțiune pentru care majoritatea au plătit cu viața. Sfârșitul războiului a adus, total nedrept, oficializarea unui rapt teritorial, întrucât Conferința de Pace de la Paris (1947) a legalizat atribuirea părții de nord a Bucovinei istorice⁴⁴ Uniunii Sovietice. În același an, cei mai mulți poloni au ales calea repatrierii în Polonia-Mamă, stabilindu-se în zonele redobândite de la Germania. Bucovina a fost împărțită între România și Uniunea Sovietică, polonezii – la fel ca și românii – fiind separați prin granițe trasate într-o contradicție absolută cu datele adevărului istoric⁴⁵.

⁴² Idem, *Bordeland of Western Civilization. A History of East Central Europe*, Second Edition, Published by Simmon Publication, 1980, p. 439.

⁴³ Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică*, București, Editura Elion, 2003, p. 7.

⁴⁴ Joseph Rotschild, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe Since World War II*, New York, Oxford University Press, 1989, p. 26.

⁴⁵ Daniel Hrenciuc, *The Poles in Historical Bukovina during the Communist Period, 1944–1989*, în „Arhivele Totalitarismului”, București, XIV, nr. 50–51 (1–2), 2006, p. 30 și urmt.

Tabel nr. 1. Populația Bucovinei în baza recensământului din 1930.

	Cernăuți	Storojinet	Rădăuți	Suceava	Câmpu- lung	TOTAL Bucovina	
Români	78.589	57.595	89.002	96.401	5.804	379.691	41%
Ucraineni	136.386	77.382	13.916	2.090	6.362	236.130	27,7%
Evrei	51.247	13.222	11.508	6.677	7.738	92.492	10,8%
Germani	19.586	8.990	17.857	3.991	1.909	75.533	8,8%
Polonezi	15.895	8.489	16.323	3.499	2.048	46.254	5,4%

Sursa: Dana Vatamaniuc, *Minorități etnice în Bucovina interbelică*.

Discurs identitar, propagandă, iredentism,

[http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20](http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20-)

[Ramona%20-](http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20-)
[%20Minoritati%20etnice%20in%20Bucovina%20interbelica/rezumat%20teza](http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20-)
[%20dana%20vatamaniuc.pdf](http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Vatamaniuc%20Dana%20Ramona%20-)

Rușii lipoveni au ocupat un loc aparte, prezența și activitatea lor până în zilele noastre, reprezentând o dovadă concretă a toleranței confesionale și etnice din această provincie austriacă. Comunitățile rușilor lipoveni din Bucovina s-au așezat în zone prielnice, izolate, practicării ocupațiilor tradiționale precum și a religiei ortodoxe de rit vechi. Bucovina reprezintă partea de nord-est a Moldovei medievale aflată, între 1774–1918, sub administrația Imperiului Habsburgic și transformată prin colonizări succesive într-o regiune multietnică și pluriconfesională renumită prin înțelegerea și echilibrul care au asigurat coabitarea a 12 grupuri etnice diferite.

Rușii lipoveni s-au stabilit în Bucovina în primele decenii de la înființarea acestei provincii, cu susținerea autorităților austriece, înființând colonii de sine stătătoare care s-au remarcat și individualizat în cadrul comunităților din spațiul bucovinean, aducându-și o contribuție semnificativă la consacrarea acestui spațiu drept unul al înțelegerii și colaborării interetnice și interconfesionale. Autoritățile Habsburgice le-au garantat rușilor lipoveni libera practicare a religiei lor prin acte oficiale (rescripte împărătești în Bucovina, gramote domnești în Moldova și firmanuri turcești în Dobrogea). Rușii lipoveni s-au făcut remarcăți prin atașamentul lor față de religia ortodoxă de rit vechi, prin conservatorismul religios, precum și prin modul în care și-au păstrat, promovat și transmis în timp valorile spirituale, morale, comportamentale și identitatea etnică specifică.

În general, rușii lipoveni au acceptat mai greu elementele și măsurile modernizatoare impuse de către autoritățile austriece și pe acestea numai între anumite limite. Ei s-au remarcat ca foarte buni specialiști în agricultură, legumicultură și comercializarea fructelor devenind renumiți în întreaga Bucovină și Galiție. Cunoscuți și renumiți pentru hărnicia și devotamentul lor față de religie și atitudinea față de propriile lor tradiții și obiceiuri, rușii lipoveni au rămas până în zilele noastre drept o comunitate etnică și confesională aparte. În urma înțelegerilor stabilite cu autoritățile Habsburgice care le-au garantat în primul rând, practicarea nestingherită a religiei lor, scutirea de efectuarea serviciului militar și scutirea de la plata a impozitelor pentru o anumită perioadă de timp, rușii lipoveni și-au întemeiat colonii de sine stătătoare precum Climăuți, Lipoveni și Fântâna Albă locuind în proporții ceva mai mici în mediul urban precum Cernăuți, Storojineț, Rădăuți, Siret, Suceava, Gura Humorului ș.a.

Mayer/Meier Ebner unul dintre cei mai importanți lideri ai evreilor din Bucovina în perioada interbelică considera introducerea unei perioade de tranziție până la integrarea Bucovinei în structurile Regatului Român - absolut necesară însușirii limbii române de către evrei și minoritățile naționale din provincie⁴⁶. Liderii minorităților naționale - folosim sintagma statuată în perioada interbelică și folosită în cadrul dezbaterilor internaționale, preluată în zilele noastre - au utilizat calea interpelărilor parlamentare (atunci când a fost posibil), a articolelor publicate în presa de limbă maternă (care apărea majoritar la Cernăuți, metropola culturală a Bucovinei), a unor adunări publice, în cadrul Caselor Naționale sau societăților cultural-naționale, în limitele statuate de către rigorile stării de asediu (valabile pentru partea de nord a Bucovinei până în 1928) și ale imperfecțiunilor manifestate reprezentate de către regimul democratic românesc în perioada interbelică.

Regatul României Mari, realizarea de excepție a clasei politice românești în secolul XX a fost - înainte de toate - opera vechilor politicieni conduși de alte idealuri și mentalități⁴⁷. Evreii bucovineni au privit cu rezerve Unirea Bucovinei cu Regatul Român (15/28 noiembrie 1918), atitudine în general ocultată de către anumiți istorici, în principal, datorită statutului avut de către aceștia în timpul administrației Habsburgice și al sentimentului de

⁴⁶ Vlad Gafița, *Iancu Flondor (1865–1924) și mișcarea națională a românilor din Bucovina*, Iași, Editura Junimea, 2008, p. 295.

⁴⁷ Stephen Fischer Galați, *România în secolul al XX-lea*, Iași, Editura Institutul European, 2000, p. 48.

insecuritate colectivă care decurgea din eventuala alipire a provinciei la Regatul Român. Evreii ar fi dorit un statut aparte pentru

Bucovina care ar fi rămas în afara Regatului Român, în condițiile în care menținerea integrității teritoriale a Imperiului Austro-Ungar n-ar mai fi fost posibilă. În acest sens, liderii evreilor în frunte cu Benno Straucher au acționat în Parlamentul vienez, comunitatea evreilor bucovineni - puternică și foarte influentă - alegând boicotarea Congresului General al Bucovinei (15/28 noiembrie 1918) unde s-a decis Unirea necondiționată cu Regatul Român (dintre minoritățile naționale doar polonii prin intermediul Consiliului Național Polon și germanii - Consiliul Național German votând în favoarea acestui act, primii necondiționat, iar ceilalți cu anumite condiții minimale). Această atitudine se încadrează în limitele unei democrații sugerate de organizatorii Congresului General al Bucovinei și raportat la condițiile/condiționările vremii. Alte minorități naționale precum ucrainenii (majoritari în fosta provincie Habsburgică) au boicotat această Adunare reprezentativă a etniilor din Bucovina, în timp ce rușii lipoveni și armenii s-au pronunțat ulterior în favoarea Unirii Bucovinei cu Regatul Român⁴⁸.

O adevărată *Austrie în miniatură*, parte a Regatului Român după 1918, Bucovina reprezenta provincia cu cel mai ridicat procent al minorităților naționale (între 52% și 55%), o provocare constantă pentru programele guvernelor care s-au succedat la conducerea Regatului Român în perioada interbelică. Problema garantării drepturilor minorităților naționale a făcut obiectul unor dezbateri speciale în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920), aceasta fiind finalizată prin semnarea *Tratatului Minorităților* între statele din spațiul Europei Centrale și Înaltele Puteri Aliate și Asociate. Regatul Român a semnat acest tratat mai târziu (9 decembrie 1919) după tranșarea unor chestiuni sensibile. În România interbelică procentajul populației minoritare se ridica la 29,1%, cei mai numeroși fiind maghiarii (7, 9%). Urmau: germanii (4,1%), evreii (4,0 %), ucrainenii (3, 2%), rușii (2, 3%), bulgarii (2%)⁴⁹.

⁴⁸ Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare: Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. II (1928–1940), Suceava, Editura Mușatinii, 2007, p. 214.

⁴⁹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Editura Paidea, 1999, p. 36.

În 1919, în Bucovina trăiau 68. 075 (73. 073 după alte surse)⁵⁰ de germani, corespunzător unui procent de 8,4% din totalul populației. Distribuția germanilor se prezenta astfel la nivel urban: Câmpulung-Moldovenesc – 21,7%; Cernăuți oraș – 15,9%; Gura-Humorului – 14,9%; Rădăuți⁵¹ – 12%⁵². Un procent nesemnificativ dintre germani bucovineni a preferat să emigreze în Statele Unite ale Americii⁵³. În județele din nordul Bucovinei (Coțmani, Vășcăuți și Zastavna), proporția germanilor era infimă, situându-se în jur de 1%⁵⁴. Urmând poziția sașilor din Transilvania, a șvabilor din Banat, a germanilor din Basarabia,⁵⁵ germanii bucovineni reușiți în Consiliu Național German (Victor Glondys, Alois Lebouton) s-au manifestat onest în relația cu administrația românească, aderând cu minimale condiții la Unirea Bucovinei cu Regatul Român (15/28 noiembrie 1918). Solicitățile germanilor bucovineni au diferit ușor de cele ale sașilor transilvăneni conduși de către Hans Otto Roth, Rudolf Brandsch, Guido Gundisch, Johann Knaller, Johann Roser și Heinrich Kalmar, în relația cu majoritatea și statul român: ei au cerut dreptul la autodeterminare, autonomie culturală, apărarea minorităților în toate domeniile, dreptul de a folosi limba germană în viața publică ș. a.

La sfârșitul lunii iunie 1940, imediat după anexarea prin forță a Basarabiei, a părții de nord a Bucovinei și a ținutului Herța, o delegația germană s-a deplasat la Moscova pentru a negocia strămutarea germanilor basarabeni și a celor nord-bucovineni⁵⁶. Discuțiile purtate între cele două părți au durat câteva luni, iar la 5 septembrie 1940, guvernul de la Berlin a încheiat un acord cu guvernul sovietic de la Moscova pentru repatrierea germanilor din Nordul Bucovinei și din Basarabia⁵⁷. Până la 17 septembrie 1940, au fost strămutați un număr de 44. 577 (43. 641 după alte surse) de persoane din nordul Bucovinei. La începutul anului 1942, în partea de nord a Bucovinei – pe

⁵⁰ Florin Pintescu, *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*, în „Codrul Cosminului” (Universitatea „Ștefan cel Mare”), Suceava, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000/2001, p. 124.

⁵¹ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 87–88.

⁵² Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 124.

⁵³ *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide For Researchs*, Edited by William Keel and Kurt Rein, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 54.

⁵⁴ D.J.A.N.S., fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 30/1921, f. 12.

⁵⁵ Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, traducere din limba germană de Cristina Grossu-Chiriac, Chișinău, Editura Cartier, 2014, p. 293.

⁵⁶ Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁷ A.M.A.E., fond 1939. E 9V, 1939–1946, f. 10.

raza județelor Cernăuți, Storojineț și Hotin – mai trăiau doar 3. 649 de germani⁵⁸.

În conformitate cu textul acordului de strămutare româno-german, semnat la București între România și Germania – de către ministrul Broșu, din partea română și Oberführerul Rodde, din partea germană), au fost strămutați în Germania, trecând prin lagărul de tranzit de la Galați, 15 000 de germani din nordul Dobrogei și 52 000 din sudul Bucovinei. Suplimentar, față de aceste cifre, au fost strămutate în Germania 9 000 de persoane de naționalitate germană provenind din Vechiul Regat, alături de refugiați din Basarabia și nordul Bucovinei. În România au mai rămas în total 542 000 de germani⁵⁹. Ulterior, începând cu 1945, deportarea a unui număr de 75. 000 de germani din România în Uniunea Sovietică, prigoana dezlănțuită de autoritățile comuniste împotriva Bisericii Romano- Catolice și Evanghelice Luterane C.A. depedarea cetățenilor români de etnie germană de pământurile, locuințele și bunurile avute în proprietate, au pus în evidență vulnerabilitatea etnică a acestora, determinându-i să aleagă soluția plecării legale sau ilegale în Germania.

Problema protecției acordată minorităților naționale în statele succesoare ale monarhiei austro-ungare precum și în noile state apărute după 1918, a reprezentat un capitol esențial în contextul dezbaterilor purtate la Conferința Păcii de la Paris (1919–1920), pornită tocmai de la problemele dezvoltate de către numeroasele comunități evreiești plasate în aceste state⁶⁰. În cazul României Mari, pe teritoriul său ajunsese - prin Unirea din 1918 - a doua comunitate evreiască din Europa, după Polonia, motiv pentru care atenția liderilor acestor comunități era îndreptată spre dezbaterile de la Paris din cadrul Conferinței de Pace⁶¹. Forța și contribuția comunităților evreilor bucovineni - în majoritate askenarzi, adică proveniți din Galiția⁶² și Imperiul Rus - la cultura și spiritualitatea Bucovinei - dincolo de reperele economice, comerț și finanțe bănci - au fost de-a dreptul impresionante, dovadă fiind personalitățile afirmate

⁵⁸ Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁹ Andreas Hilgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938–1944*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 145.

⁶⁰ Adrian Ivan, *Stat, majoritate și minoritate națională în România (1919–1930). Cazul maghiarilor și germanilor din Transilvania*, ediție revizuită și adăugită, prefață de Lucian Nastasă-Kovacs, Cluj Napoca, Editura Publishing, 2011, p. 62 și urmt.

⁶¹ *Ibidem*, p. 149.

⁶² Raymond Leslie Buell, *Poland Key To Europe*, Second Edition Revised, New York & London, Alfred A. Knopp, 1939, p. 308.

în spațiul bucovinean în frunte cu Paul Celan⁶³ (Paul Antschel)⁶⁴, Moses Barasch, Jacob Eisenscher, Arthur Kolnik, Șlomo Lerner, Ițic Manger, Eliezer Steinbarg, Moses Rosenkrantz, Eric Singer, Rose Ausländer, Victor Wittner, Isac Schneyer, Clara Bloom, Alfred Kitner, Immanuel Weißglass, Alfred Gong, Alfred Margul Sperber⁶⁵. Evreii alcătuiau conform datelor recensământului din 1930 aproximativ 10,8% din populația Bucovinei, însumând aproximativ 92. 500 de persoane.

Din punct de vedere al repartizării în teritoriu, comunitățile cele mai importante de evrei se găseau în județele Cernăuți (51.247 de persoane), Storojineț (15.322), Rădăuți (11.508), Suceava (6.677) și Câmpulung (7.738)⁶⁶. Numărul evreilor din România Mare a crescut substanțial la 756. 930 de persoane⁶⁷ care reflectau comunități importante din Vechiul Regat, Transilvania și Banat, Basarabia și Bucovina. În perioada interbelică, evreii au reprezentat populația cea mai numeroasă a municipiului Cernăuți, cu importante și semnificative contribuții la cultura și spiritualitatea universală. Destinul evreilor bucovineni a însoțit în modul cel mai tragic cu putință destinul însăși al Bucovinei istorice, evreii au fost deportați, exterminați, numărul și ponderea lor fiind definitiv schimbate.

Evreii au suferit enorm în timpul guvernării național-legionare (1940–1941) și mai apoi a guvernării mareșalului Ion Antonescu (1941–1944), Regatul Român plasându-se din acest motiv, fără echivoc, pe harta malefică a Holocaustului. Aliată cu cel de al III-lea Reich, România mareșalului Ion Antonescu s-a aliniat pe coordonatele aceleași politici antisemite care a pregătit și aplicat „soluția finală”, cu toate nuanțările și particularitățile acesteia în spațiul românesc. Ponderea evreilor în Regatul Român a scăzut dramatic în principal datorită progromurilor, crimelor și deportărilor spre “Regatul morții”- cum extrem de sugestiv l-a numit istoricul israelian Jean Ancel - Transnistria, spațiul morții și al suferințelor inimaginabile.

⁶³ Petre Solomon, *Paul Celan și suprarealismul*, în vol. Andrei Corbea, /Michael Astner (Hrsg.) coord., *Kulturlandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1998, p.115–125.

⁶⁴ Țicu Golstein (ed.) *De la Cilibi Moise la Paul Celan. Antologie din operele scriitorilor evrei de limbă română*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 548.

⁶⁵ Dumitru Hâncu, *Evreii bucovineni*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p.135.

⁶⁶ Dana Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 14.

⁶⁷ Sabin Manuilă, Wilhem Filderman, *Populația evreiască din România în timpul celui de al doilea război mondial*, Iași, Fundația Culturală Română, prefată de Lary Watts, ed. Kurt Treptow, 1994, p. 12.

Stabilirea maghiarilor în Bucovina a reprezentat o parte a politicii etnodemografice și sociale a Imperiului Habsburgic, Austria fiind direct interesată în colonizarea unui spațiu cu o populație redusă numeric. Maghiarii însăși au preferat această destinație, întrucât în urma masacrului de la Siculeni (ianuarie 1764) (*Siculidicium*) apăruse o situație extrem de sensibilă în relația cu autoritățile habsburgice. Numărul maghiarilor bucovineni nu a fost foarte mare, în raport cu alte comunități etnice, însă aceștia au trăit compact în cele cinci colonii situate în valea râului Suceava și într-o oarecare măsură dispersați în localitățile urbane ale Bucovinei, în frunte cu Cernăuți.

Unirea Bucovinei cu Regatul Român (15/28 noiembrie 1918) a reprezentat un eveniment cu profunde semnificații și consecințe asupra evoluției minorităților naționale ⁶⁸ din Bucovina în ansamblul lor ⁶⁹. Un spațiu multicultural renumit prin multiple și variatele influențe central și vest europene, cunoscut drept o „punte între Orient și Occident”, a intrat sub impactul unor prefaceri complexe menită să-i adapteze evoluția în tiparele statului național. Comunitate preponderent rurală, legată ocupațional și tradițional de activități agricole, maghiarii bucovineni s-au integrat în Regatul Român, relațiile lor cu Republica Ungară fiind destul de firave. Așezați în partea de sud a Bucovinei istorice și intrați în componența județelor Rădăuți și Suceava, maghiarii s-au adaptat din mers noilor realități, acționând pentru păstrarea identității lor etnice și spirituale, prin intermediul Bisericii romano-catolice și a învățământului în limba maternă ⁷⁰.

Localitățile lor și-au recăpătat denumirile lor vechi românești, sau au fost pur și românzate (1920): Măneuți (Andrásfalva), Dornești (Hadikfalva), Țibeni (Istengetis), Vornicenii Mari (Józseffalva ⁷¹), respectiv Iacobești (Fogadjisten). Statistica recensământului din 1930 identifica circa 12 000 maghiari, locuitori în cele cinci localități bucovinene – un procent de 6,4% din totalul populației județului Rădăuți (10 291 după naționalitate și 10 283 după limba maternă). O altă statistică (întocmită în baza acelorași surse) indică un

⁶⁸ Valentin Fușcan, Nicolae Iorga *et la question des minorités nationales dans la Grande Roumanie. Vision historique et politique*, în vol. *Partide politice și minorități naționale în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2006, p.134.

⁶⁹ Daniel Hrenciuc, *Guvernările național-liberale și integrarea minorităților naționale din Bucovina în Regatul Român (1918–1928). Unele considerații*, în vol. *Partide politice și minorități naționale în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2006, p. 51.

⁷⁰ Emil Satco, Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura Junimea, 1995, p. 95.

⁷¹ D.J.A.N.S., fond *Colecția de Stare Civilă Iacobești. Registrul de nașcuți, căsătoriți, decedați 1876–1912*, f. 2.

total, la nivelul județelor Bucovinei, de 11 881 maghiari (1,4%), după apartenența etnică⁷². Legăturile cu patria-mamă (Ungaria) s-au desfășurat anevoios, problemele maghiarilor din Transilvania monopolizând în mare măsură atenția Budapestei. Pe de altă parte, maghiarii bucovineni erau destul de izolați prin însăși așezarea lor geografică, plasați foarte departe de frontiera româno-ungară. Destinul maghiarilor bucovineni a fost strâns legat - conștient sau inconștient – de evoluția echilibrului european afectat de ascensiunea curentului revizionist după anii ’30 în Europa⁷³ pe fondul mecanismelor politico-instituționale interne de a oferi soluții pertinente conservării unui echilibru social viabil⁷⁴.

La 30 august 1940 prin cel de al doilea Diktat de la Viena, România a fost obligată de către Germania și Italia să cedeze Ungariei partea de nord-vest a Transilvaniei⁷⁵. În acest context favorabil, Ungaria a încurajat repatrierea maghiarilor bucovineni cu atât mai mult cu cât, la 28 iunie 1940 Uniunea Sovietică a răpit Regatului Român, teritorii precum Nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herța. Aceste schimbări de un dramatism greu de redat în aceste pagini, și-au pus inevitabil amprenta asupra destinului minorităților naționale din Bucovina, inclusiv asupra maghiarilor bucovineni. În 1940 o parte a maghiarilor bucovineni au început să se repatrieze în Ungaria, însă majoritatea au plecat în cursul anului 1941. Astfel a luat sfârșit o istorie de peste două secole a maghiarilor din Bucovina, acest spațiu cunoscând metamorfoze esențiale care i-au schimbat în cea mai mare parte, caracterul său multicultural. Maghiarii au rămas în memoria Bucovinei, chiar dacă astăzi practic, în cele cinci localități nu mai trăiesc decât câteva persoane aparținând acestei comunități etnice. Renumele lor de bun gospodari, agricultori, practicanți și păstrători ai religiei romano-catolice (sau calviniste cei din Măneuți-Andrasfalva), bisericile (din Dornești și Țibeni), câteva locuințe construite în stilul specific perpetuează amintirea maghiarilor bucovineni, după

⁷² Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina 1918–1944*, București, Editura Vremea, 2003, p. 96.

⁷³ Sándor Biró, *The Nationalities Problem in Transylvania. A Social History of The Romanian Minority*, New York, Columbia University Press, 1992, p. 625.

⁷⁴ Vasile Ciobanu, *Din politica guvernelor național-tărăniste din perioada 1928–1933 față de minoritățile naționale*, în vol. *Partide politice și minorități naționale în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2006, p.131.

⁷⁵ Stephen Fischer-Galați, *National Minorities in Romania, 1919–1980*, în vol. *Eastern European National Minorities, 1919–1980. A Handbook*, Stephan M. Horak and Richard Blanke, Littleton, CO: Libraries Unlimited, 1985, p. 195.

cum Bucovina istorică reprezentând o realitate a trecutului multicultural și pluriconfesional.

În 1920 autoritățile județelor din sudul Bucovinei (Rădăuți, Siret și Storojineț) au efectuat un recensământ, ale cărui date cuprindeau doar informații relative la români, ucraineni, evrei, germani și poloni, nefiind înregistrați secuii, armenii și ȝiganii iar între ruși, huțani și lipoveni nerealizându-se nici o deosebire au fost trecuți în bloc la rubrica „ucraineni”⁷⁶. Acest lucru sporește dificultatea stabilirii cu exactitate a numărului rușilor lipoveni trăitori la acea vreme în fosta Bucovină Istorică. În mod asemănător a fost întocmită situația apartenenței religioase a locuitorilor județelor Rădăuți, Siret și Storojineț, fiind menționate doar religiile ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, mozaică, protestantă, mahomedană ș.a. fără să fie prezentate date despre confesiunea lipovenilor⁷⁷.

Datele strânse la 6 iunie 1921 la nivelul județului Rădăuți reflectă majorități etnice ruso lipovenești în Fântâna Albă (99%) și Climăuți (99%)⁷⁸. Rușii lipoveni locuiau în majoritatea lor covârșitoare în comunități rurale compacte - Lipoveni, Climăuți, Fântâna Albă - precum și într-un număr redus în mediul urban precum Cernăuți, Rădăuți, Siret, Suceava, Gura Humorului ș.a. Potrivit recensământului⁷⁹ din 1930, pe teritoriul Bucovinei erau 11 236 vorbitori de limbă rusă (1,3%)⁸⁰. După neam, numărul lor scădea la 7 948 de persoane (0,9%). Reprezentând comunități rurale închise, lipovenii trăiau preponderent în mediul rural, însumând 78,7% din populația satului Climăuți și 72,2% din locuitorii satului Fântâna Albă⁸¹. În perioada interbelică s-au desfășurat numeroase Soboare (adunări bisericești) ale rușilor lipoveni determinate de alegerea noilor mitropoliți și episcopi, rezolvarea unor neînțelegeri apărute între lipovenii din Dobrogea, Basarabia, Bucovina, Vechiul Regat, probleme diverse legate de religie, cultură, școală. La aceste

⁷⁶ Camelia Cotos, *Populația Bucovinei în perioada interbelică*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 53.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁷⁸ D.J.A.N.S. fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 30/1921, f. 12.

⁷⁹ A. N. I. C., fond *PCM- Serviciul Special de Informații (în continuare, SSI)*, dosar 56/1940, f. 25.

⁸⁰ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina 1918–1944*, București, Editura Vremea, 2003, p. 96.

⁸¹ Daniel Hrenciuc, *Rușii lipoveni din Bucovina (1774–1941). Contribuții, în vol. Cultura rușilor lipoveni în context național și internațional*, Volumul 5, Culegere de comunicări prezentate la Simpozionul științific internațional al CRLR desfășurat la Tulcea (12–14 iunie 2009), București, Editura CRLR, 2011, p. 418–419.

soboare au fost invitate reprezentanți ai autorităților române centrale, una dintre temele centrale fiind reprezentată de recunoașterea oficială a religiei rușilor lipoveni, în acest sens fiind trimise memorii Ministerului Culturii și Artelor, Parlamentului, Guvernului, inclusiv Casei Regale de Hohenzollern – Sigmaringen.

În 1937, însuși regele Carol al II-lea a vizitat colonia rușilor lipoveni de la Fântâna Albă. Cu toate că autoritățile au luat la cunoștiință de dorința lipovenilor de a se oficializa statutul Cultului Lipovenesc- în mod oficial și neoficial- această problemă a fost din păcate, omisă, spre deosebire de alte confesiuni religioase din Regatul Român. Rușii lipoveni nu s-au implicat politic și n-au manifestat nici o reacție de acest gen, însă s-au aflat sub o strictă supraveghere din partea Direcțiunii Generale a Poliției și a Direcțiunii Generale a Siguranței prin intermediul structurilor teritoriale ale acestora. Rapoartele, analizele și informările alcătuite de către agenții de poliție sau de siguranță au confirmat caracterul pașnic al comunităților rușilor lipoveni, aplecarea lor profundă spre respectarea dogmelor lor religioase, reglementarea oficială a statutului religiei lor, probleme care țineau de susținerea școlilor, educarea tinerilor în limba slavonă, asigurarea resurselor materiale pentru buna desfășurare a activităților de pescuit, meșteșuguri, pomicultură, agricultură ș.a. Lipovenii au contribuit prin profunzimea sentimentului lor religios, hărnicia, priceperea, frumusețea portului și tradițiilor lor religioase, spirituale și culturale la promovarea spiritului rus în spațiul românesc.

La sfârșitul perioadei interbelice, configurația etno-confesională a fostei Bucovine Istorice s-a schimbat radical datorită emigrărilor, repatrierilor germanilor și maghiarilor (polonezii se vor repatria masiv după cel de al doilea război mondial), deportărilor, Holocaustului și a evenimentelor dureroase provocate de izbucnirea celui de al doilea război mondial.

PREMISELE ÎNFIINȚĂRII PATRIARHIEI ROMÂNE

Dr. Lucian DINDIRICĂ

Tradiția ierarhiei eclesiastice românești medievale a impus existența, în spațiul românesc, în perioada modernă, a scaunului mitropolitan – cea mai înaltă treaptă la care episcopii români au putut ajunge până în secolul al XX-lea.

Alături de demnitatea mitropolitană, în tradiția bisericească a apărut funcția de *arhiepiscop*, superioară celei de mitropolit care era acordată ierarhilor cu merite personale deosebite: Atanasie cel Mare, Epifanie de Salamina (Cipru), Chiril al Ierusalimului, Celestin și Leon ai Romei, Chiril al Alexandriei, Anatolie al Constantinopolului, Maxim al Antiohiei și Juvenal al Ierusalimului etc. O altă demnitate bisericească superioară celei de mitropolit, însă inferioară celei de patriarh, este cea de *exarh*. Această funcție eclesiastică apare pentru a omogeniza administrația bisericească cu cea a statului. Exarh devenea episcopul care păstora din capitala unei dioceze sau a unui exarhat de stat¹.

Patriarhatul, ca ultima treaptă a evoluției ierarhiei bisericești apare la jumătatea secolului al V-lea. Această titulatură era exclusiv folosită de episcopii marilor scaune bisericești: Roma, Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și Alexandria. Uneori, titlul de patriarh a fost acordat, pentru merite deosebite, personale, și arhiepiscopilor din Hierapois, Tyr, Tesalonic, Aquillea, Milano, Ravena, Lyon, Toledo etc. În raport cu mitropoliții pe care îi păstora, patriarhul mai avea următoarele drepturi: canonizarea sfinților, dreptul de stavropighie, sfințirea mirului, de a fi pomenit la slujbe și, cel mai important dintre toate, era acela de a confirma și hirotoni pe arhiepiscopii și mitropoliții din teritoriile aflate sub oblăduirea sa. În anul 588, apare pentru prima dată termenul de *patriarh ecumenic*, acordată de către sinodul din Constantinopol, patriarhului din capitala imperială, Ioan al VI-lea Postitorul².

De-a lungul timpului, atunci când administrația statală atinge un anumit nivel, cea bisericească o urma întocmai. Așa se face că au fost înființate

¹ Adrian Gabor, *Demnitatea de patriarh în Biserica Creștină. Semnificația termenului, apariția și utilizarea acestuia*, în „Autocefalia – Libertate și demnitate”, București, Editura Basilica, 2010, p. 410.

² *Ibidem*, p. 411-413

în imperiul româno-bulgar patriarhate la Durostorum, Ohrida și Târnovo, în Serbia, în secolul XIV, iar în Rusia, în secolul XVI, „corespunzător acestei trepte (cea de patriarh), apare și unitatea administrativă sau teritorială bisericească, numită patriarhie”³, „Patriarhia apare ca una dintre instituțiile de bază ale acelei Republica Christiana, creată ca rezultat al conlucrării *simfonice* dintre *Imperium* și *Sacerdotium*, dintre Bazileu și Patriarhul constantinopolitan, în cadrul imperiului Roman de Răsărit”⁴.

Spațiul românesc a funcționat, la rândul său, ca parte a „lumii ortodoxe”, modelul politico-eclesiastic bizantin fiind transferat la nordul Dunării.

Unirea din 1859 a dus la o unificare administrativă și instituțională a vechilor state Țara Românească și Moldova. Independența din 1877-1878, respectiv proclamarea Regatului în 1881, au fost premise politice, care au determinat apariția ideii de a înființa o patriarhie în România modernă. Într-o ședință de lucru a Parlamentului României din 9/21 martie 1882, deputatul de Romanai, Nică Barbu Locusteanu făcea o propunere de a se înființa scaunul patriarhal la București⁵, propunerea sa fiind semnată de mai mulți deputați⁶.

La scurt timp, membrii Sfântului Sinod au decis ca să sfințească Sfântul și Marele Mir la București, încălcând astfel tradiția de veacuri de a-l primi din altă parte⁷. În vara lui 1882, mai precis la 10 iulie, patriarhul de la Constantinopol trimitea o scrisoare mitropolitului primat al României, în care își exprima nemulțumirea legată atât de sfințirea Marelui Mir, cât și de încercarea Bisericii Române de a se ridica la rang patriarhal⁸.

În toamna anului 1882, mitropolitul primat împreună cu Sf. Sinod, formulau un răspuns către Patriarhia Ecumenică, în care confirmau atât menținerea legăturii canonice și dogmatice cu scaunul de la Constantinopol, cât și necesitatea unor strânse legături cu statul național român⁹.

³ Marius Portaru, „Patriarh” și „Patriarhie” în epoca Sinoadelor Ecumenice, în *Autocefalia – Libertate și demnitate*, București, Editura Basilica, 2010, p. 434.

⁴ Nicolae V. Dură, *De la Instituția juridico-canonică a pentarhiei la renunțarea titlului de „Patriarh al Occidentului”*, în *Autocefalia – Libertate și demnitate*, București, Editura Basilica, 2010, p. 455.

⁵ Nestor Vornicescu – Severineanu, *Încercări, posibilități și propuneri în vederea înființării Patriarhatului înainte de 1925*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1975, p. 13-14.

⁶ *Ibidem*, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 17, nota 41.

Reluarea discuției referitoare la înființarea patriarhiei s-a făcut pe fondul unificării eclesiastice a Bisericii Ortodoxe Române survenită ca urmare a unificării teritoriale din 1918.

În cadrul Congresului preoțesc de la Sibiu, din 6-8 martie 1919, s-a citit un referat redactat de protopopul Gheorghe Ciuhandu de la Arad, în care se propunea înființarea unei Patriarhii a României¹⁰. În referatul său, preotul Ciuhandu contextualiza problema Patriarhatului Românesc, arătând că, pe lângă cele patru patriarhii apostolice ale Răsăritului, respectiv pe lângă patriarhiile bisericilor necalcedoniene și popoarele slave au avut sau aveau la acel moment patriarhie. În încheierea textului respectiv, autorul își exprima speranța că „factorii chemați ai Bisericii se vor pronunța la vreme pentru organizarea patriarhală la noi”¹¹. Pentru a întări cele hotărâte, întemeindu-se pe vechile tradiții ale Bisericii Ortodoxe, „s-a preconizat și înființarea patriarhatului românesc, în baza canonului 34 apostolic”¹².

Ideile exprimate în referatul preotului Ciuhandu din Arad, aprobate și însușite de congres și înaintate și mitropolitului primat Miron Cristea, au fost sintetizate astfel în actele finale ale întrunirii: „unitatea spirituală ce a existat și până aici între bisericile ortodoxe române din regat și din provinciile lui noi (...) trebuie concretizată prin unificarea Bisericilor Ortodoxe Române particulare și sub raportul canonic; sub primația de București, ca centru de unitate canonică a Bisericilor tuturor românilor ortodocși – fie păstrându-se și pe mai departe dignitatea primațială a mitropolitului de București, fie creindu-se, conform tradițiilor și practicilor Orientului Ortodox, dignitatea patriarhală, la care să fie ridicat scaunul mitropolitan-primațial de București”¹³. Acceptând propunerea congresului, Miron Cristea, care era la mănăstirea Căldărușani, a trimis mai departe, în luna august, propunerea respectivă către Constituanta bisericească.

Consfătuirea Bisericească de la Sinaia, 12-15 iunie 1919, formată din membrii Sf. Sinod, reprezentanți ai învățământului teologic, ai mănăstirilor și preoților de enorie, care a lucrat sub președenția mitropolitului Pimen al Moldovei a hotărât ca unificarea bisericească din România să se facă unitar, „de

¹⁰*Ibidem*, p. 18.

¹¹Idem, *Propuneri simultane pentru înființarea Patriarhatului la București și a unei mitropolii la Craiova între 1882 și 1924*, în „Mitropolia Olteniei”, an XXVII, 1975, nr. 11-12, noiembrie – decembrie, p. 839-840.

¹²Ioan N. Floca, *Canonicitatea Patriarhiei Române*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXXV, 1985, nr. 9-10, p. 571.

¹³ Nestor Vornicescu – Severineanu, *op. cit.*, p. 840.

sus în jos”, iar „Biserica noastră să fie încoronată cu treapta de Patriarh”¹⁴. De asemenea, „s-a preconizat (...) ca arhiepiscopul de București să devină protosul tuturor ierarhilor cu demnitatea de patriarh”¹⁵.

La 17/30 decembrie 1919, într-o sesiune extraordinară a Sf. Sinod se proclamă unificarea Bisericii pentru vecie¹⁶. Între 16 și 24 decembrie 1921, în cadrul Constituantei Bisericești și al subcomisiei formată din 15 delegați, arhierei, clerici și foști miniștri ai cultelor, s-au făcut nenumărate sugestii și propuneri pentru ridicarea scaunului de mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române, la cel de patriarh și pentru proclamarea Bisericii române ca Patriarhie.¹⁷ Propunerile au fost făcute de reprezentanții basarabeni și susținute de ardeleni¹⁸.

În 1920, la București apare o broșură – *Unificarea Bisericii. Organizarea autonomă și canonică* – ca autor avându-l pe „protosinghelul Agafton Otmenedec”, care încă de la început expune dorința celui care a redactat-o: „să fie și la noi așa cum rușii și sârbii au din nou Patriarhat (...) este o chestiune de demnitate națională și se impune să avem și noi Patriarhat”. Pe lângă viziunea sa legată de modul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, ca o inovație, se sugera ca patriarhul să fie secondat de un episcop vicar, cu titlu de arhiepiscop, care să fie locotenent patriarhal pe perioada vacanței scaunului patriarhal. De asemenea, Sf. Sinod trebuia să poată alege ca patriarh și pe cineva care nu era arhiepiscop.¹⁹

Înființarea unei patriarhii românești, cu jurisdicție asupra tuturor românilor din patria întregită era un subiect abordat de toți intelectualii, care se implicau în această problemă bisericească. În acest sens, merită amintite propunerile lui Onisifor Ghibu, care vedea, prin înființarea Patriarhiei, atingerea deplină a spiritualității românilor – se impunea crearea unei Patriarhii care să-i

¹⁴Idem, *Încercări, posibilități...*, p. 19; Nestor Vornicescu, *Biruit-au gândul. Studii de teologie istorică românească*, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1990, p. 524.

¹⁵Ioan N. Floca, *Canonicitatea Patriarhiei Române*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXXV, 1985, nr.9-10, p. 572.

¹⁶Nestor Vornicescu – Severineanul, *Încercări, posibilități...*, p. 20; Nestor Vornicescu, *Biruit-au gândul...*, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1990, p. 525.

¹⁷Nestor Vornicescu – Severineanul, *Încercări, posibilități...*, p. 20-21.

¹⁸Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte și documente*, ediție completă, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1926, p. 98.

¹⁹Nestor Vornicescu, *Biruit-au...*, p. 526, Nestor Vornicescu – Severineanul, *op. cit.*, p. 21-22, Idem, *Propuneri simultane...*, p. 841-842,;

cuprindă nu numai pe ortodocși, ci și pe greco-catolici și romano-catolici „în legătura canonică cu întreaga Biserică Creștină”²⁰.

Deși Miron Cristea, mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române, s-a aflat constant în mijlocul acestor propuneri ca Biserica să fie ridicată la rangul de patriarhie, el fiind perceput ca prim patriarh, prin ridicarea scaunului de mitropolit primat la cel de patriarh, acesta nu a dat curs liber respectivei dorințe²¹. În *Notele* sale, viitorul patriarh arată că ideea patriarhiei venise din mai multe direcții și că „nu mai putem rămâne cu primația”. După ce, rând pe rând, elitele intelectualității române – Nicolae Iorga sau Simion Mehedinți – i-au sugerat lui Miron Cristea să devină patriarh, la acestea se adăugau multe propuneri făcute și hotărâri adoptate în diferite congrese, adunări și întâlniri preoțești, Miron Cristea a încercat să tempereze elanul acestora, ca să nu se spună „că dorește și forțează. Mergeau mai bine lucrurile așa, zicea el, pentru organizare. Erau destule greutăți de biruit și de nivelat. Nu mi se părea oportun a scoate în relief chestiunea Patriarhiei”²².

Referitor la posibilitățile și argumentele privind înființarea Patriarhiei, cei care au făcut propuneri pentru acest lucru, au arătat că este o necesitate logică, cu temeriuri de natură istorică, determinată de reorganizarea statului din acea vreme, „desăvârșirea unității noastre statale la 1 decembrie 1918 a făcut posibilă proclamarea patriarhiei”²³. Conform tradiției ortodoxe răsăritene, organizarea și administrația bisericească trebuia să urmeze organizării politice a statului, în care își desfășoară activitatea. „Se argumentează justetea înființării Patriarhiei Române și prin aceea că pe lângă cele patru Patriarhate istorice apostolice răsăritene s-au mai înființat, cu timpul, și alte Patriarhii: de exemplu Patriarhia Rusiei, în 1589 Patriarhia de Carlovitz, existentă atunci”²⁴.

Ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de patriarhie era o realitate istorică ce trebuia doar confirmată de o hotărâre a Sf. Sinod de la București. Aceasta „se impune la o Biserică de aproape 15 milioane de suflete ortodoxe, o Biserică neîntrecută în donații și sacrificii pentru întreaga Ortodoxie, o Biserică păstrătoare a dreptei credințe. Această Biserică merită să aibă o Patriarhie. Și la această demnitate poate fi ridicată Biserica românească

²⁰Idem, *Încercări, posibilități...*, p. 22-23, Nestor Vornicescu, *Biruit-au...*, p. 528.

²¹Nestor Vornicescu – Severineanul, *Încercări, posibilități...*, p. 23; Nestor Vornicescu, *Biruit-au...*, p. 526.

²²Elie Miron Cristea, *op. cit.*, p. 94-95.

²³Ioan N. Floca, *op. cit.*, p. 571.

²⁴Nestor Vornicescu - Severineanul, *Propuneri simultane...*, p. 827.

prin sine însăși, fără ajutor și fără aprobare din afară, căci aceasta este o chestiune de ordin administrativ”²⁵.

În cadrul discuțiilor din cadrul ședinței Constituantei Bisericești din 21 noiembrie 1920, delegații Arhiepiscopiei Basarabiei au propus ca „Biserica Ortodoxă Română (...) să aibă în frunte un Patriarh al acestei Biserici reîntregite”²⁶, iar în anul următor, la Congresul bisericesc din Basarabia, desfășurat în luna februarie, s-a hotărât ca prin *Proiectul de Lege privind unificarea bisericească* să se propună și să se susțină „ideea înființării Patriarhiei Ortodoxe Române”²⁷. De altfel, aprigi susținători ai ridicării Bisericii la rang de patriarhie, la Constituanta Bisericească din Basarabia, din 25 mai 1921, delegații acestei întruniri solicită o hotărâre cât mai urgentă pentru „înființarea Patriarhiei Române, aceasta fiind dorința preoțimii de acasă”²⁸.

Toate încercările de înființare a Patriarhiei Române se făceau și pentru că existau premisele clare că Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol ar fi recunoscut fără probleme hotărârea luată de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. În acest sens, mitropolitul Dorotei al Brusei, locțiitor al scaunului de Patriarh Ecumenic, în 1921 „într-o discuție avută la Constantinopol cu profesorul român Dragomir Demetrescu, îl întreba: acum când România a eliberat pe toți fiii ei și a devenit mare stat ortodox, nu înființați Patriarhat?”²⁹ Acest episod se petrecea la Constantinopol, la scurt timp după ce un delegat al guvernului regatului sârbo-croato-sloven solicitase o audiență în problema recunoașterii înființării patriarhatului sârbesc³⁰.

Așadar, condițiile sociale, politice și bisericești erau propice pentru ca biserica din România, la patruzeci de ani de la dobândirea autocefaliei, să poată lua hotărârea de a proclama Biserica Ortodoxă Română ca Patriarhie, iar pe conducătorul ei de atunci, mitropolit primat, ca patriarh, întrucât „capii bisericii noastre străbune au avut deseori semnele demnității patriarhale, recunoscute de

²⁵T.P. Păcescu, *Biserica în pragul anului 1920*, în „Noua Revistă Bisericească”, an.I, nr. 10-11, ianuarie-februarie, 1920, apud *ibidem*, p. 841.

²⁶Nestor Vornicescu - Severineanu, *Propuneri simultane...*, p. 842.

²⁷*Ibidem*.

²⁸*Ibidem*, p. 843.

²⁹*Ibidem*.

³⁰*Ibidem*, n. 74.

întreaga Ortodoxie”³¹. Pe atunci, biserica românească unificată număra peste 14 milioane de credincioși, cu 5 mitropoliți și 18 episcopii³².

Dacă ar fi să rezumăm, încercările de înființare a Patriarhatului Românesc nu au fost puține, nu au fost coordonate, dar au ajuns la rezultatul dorit³³. O foarte bună sinteză a acestor încercări o regăsim în tratatul de *Istoria Românilor*, „ideea Patriarhiei Române s-a conturat după obținerea independenței de stat a României în 1878, unul dintre cei mai hotărâți susținători ai acestui proiect fiind Nicolae Iorga, care aprecia că Biserica Ortodoxă Română putea râvni cu îndreptățire la titlul de conducătoare a creștinismului oriental.

După Marea Unire s-au creat condițiile necesare realizării acestui deziderat; inițiativa a aparținut clericilor din Transilvania și Basarabia. În timpul tratativelor turco-grecești desfășurate la Lausanne, în 1923, guvernul român a intervenit pe lângă cel de la Ankara, solicitând permisiunea ca Eparhia Ecumenică să funcționeze în continuare la Constantinopol (Istanbul). Turcia a acceptat, declarând că «pune mare preț pe relația cu România și deci va ceda în problema Patriarhatului». Patriarhul Meletios al IV-lea a mulțumit mitropolitului-primat Miron Cristea și primului ministru Ion I.C. Brătianu pentru rolul pe care l-au avut în menținerea Eparhiei Ecumenice la Constantinopol.

În 1923, Miron Cristea a sfințit biserica românească din Sofia, act ce marca o reintegrare a Bisericii Ortodoxe din Bulgaria în familia ortodoxismului. Pentru anul 1925 era proiectat un Sinod panortodox la Ierusalim, în vederea aniversării a 1600 de ani de la primul sinod ecumenic. Având în vedere situația de fapt a Bisericii Ortodoxe Române, atât pe plan intern cât și internațional, s-a decis ridicarea acesteia la treapta de Patriarhie. În septembrie 1924, Damianos, patriarhul Ierusalimului, a făcut o vizită în România, prilej cu care aremis regelui Ferdinand cele mai înalte însemne ale Ordinului Sfântului Mormânt și titlul de protector al Sfântului Mormânt; de asemenea, patriarhul Damianos a

³¹ *Sărbătorirea a 25 de ani de la înființarea Patriarhiei Române – Ședința festivă a Sfântului Sinod*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXVIII, 1950, nr. 3-6, p. 168.

³² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, *secolele XIX și XX*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 410.

³³ Pentru o imagine completă a acțiunilor care au dus la înființarea Patriarhiei Române vezi capitolul dedicat acestei chestiuni în: Lucian Dindirică. *Miron Cristea – Patriarh, Regent și Prim-Ministru*, Iași, Editura TipoMoldova, 2011.

solicitat suveranului României ajutor pentru întreținerea Locurilor Sfinte, deoarece Mormântul Sfânt aparține ortodoxiei și trebuie păstrat.”³⁴

³⁴*Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918 - 1940)*, coord. Ioan Scurtu, secretar Petre Otu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 210.

PERSPECTIVE MODERNE ÎN PICTURA RELIGIOASĂ ROMÂNEASCĂ

Dr. Laura STROE

În secolul al XVIII-lea, enciclopediștii au formulat atacuri implacabile împotriva Rococoului, căruia i-au reproșat senzualitatea și au proslăvit idealul grec platonice, unde contemplarea frumuseții a rămas legată de virtute. O întoarcere la simplitate, la puritate susținută de o redescoperire a civilizației greco-romane a dat naștere Neoclasicismului, mișcare ce s-a dorit un ideal estetic bazat pe teoria frumosului absolut, unde artiștii au căutat, înainte de orice, claritatea, echilibrul și simplitatea formelor. Neoclasicismul a atins apogeul în timpul Revoluției franceze și al Imperiului și a luat sfârșit o dată cu apariția Romantismului, în jurul anului 1830. Această mișcare s-a manifestat simultan în diferite țări și a adat un impuls lumii artistice impunând oamenilor Revoluției și începutului de secol XIX un nou climat cultural de răsunet universal.¹

În secolul al XIX-lea s-a făcut simțită în întreaga Europă o aversiune față de filosofia metafizică, iar științele exacte, care, în ciuda succeselor raportate, nu au reușit să treacă dincolo de cabinetele de studiu ale savanților, în acest secol au reușit să trezească un viu interes în public. Studiul lui Charles Darwin „Asupra originii speciilor prin selecție naturală”, 1859, a influențat atât studiile asupra naturii, cât și pe cele asupra omului și a societății, iar Charles Bernard a respins doctrina forței vitale și a căutat să afle pe cale experimentală cauzele materiale ale tuturor fenomenelor vieții. Toate aceste idei au pătruns și în domeniul științelor umaniste, promotorul lor fiind Hippolyte Taine, care a încercat să explice dezvoltarea artei prin influența exercitată asupra ei de mediul înconjurător.²

Noua concepție despre lume a găsit o expresie diferită la fiecare dintre nivelele sociale, la apărătorii orânduirii burgheze îndemnul de a explora domeniul realității a căpătat sensul ratificării, opoziția a văzut în această

¹ Jacek Debicki, Jean-Francois Favre, Dietrich Grunewald, Antonio Filipe Pimentel, *Istoria artei*, Ed. Rao, București, 1998, p. 189.

² Mihail Alpatov, *Istoria Artei*, vol. II, Ed. Meridiane, București, 1967, p. 366.

chemare un mijloc de a dezvălui caracterul respingător al realității burgheze din acea perioadă și de a indica drumul spre un viitor mai bun, așa explicându-se și scindarea curentului artistic desemnat prin termenul de Realism, cuvânt ce a avut un lung istoric. În Evul Mediu s-au numit realiști acei filosofi care au considerat drept adevărată realitatea noțiunilor generale formate de rațiunea umană, în perioada modernă, încetățenindu-se obiceiul de a desemna ca realiști pe acei artiști din diferitele perioade și curente istorice care au încercat să redea, în diferite moduri, în artă, trăsăturile realității vii. Realismul de la jumătatea secolului al XIX-lea a avut originea în secolul al XVI-lea și în cel de-al XVII-lea, prototipurile sale putând fi căutate la Caravaggio și la olandezi, precursorul acestei mișcări în secolul al XVIII-lea fiind Chardin.³

În secolul al XIX-lea viața a devenit material pentru opera de artă, idee despre care Baudelaire a scris în 1845: „Acela care va ști să scoată din viața actuală latura ei epică și să ne facă să vedem și să înțelegem, prin intermediul culorii și al desenului, cât de mari și încântători suntem, cu cravatele și pantofii noștri, acela va fi un pictor și anume unul adevărat.”⁴

După arta triumfalistă a perioadei napoliene s-au afirmat tot mai puternic, în toată Europa, tendințe figurative inspirate de emoție și sentiment, în Spania, Goya a exprimat magistral, printr-o pictură uneori solară, senină, alteori chinuită și întunecată, sentimentul contradicției și al angoasei, teroarea războiului și al dezastrelor sale. Una dintre celebrele serii de gravuri a purtat un titlu de o profundă semnificație pentru acest secol: „somnul rațiunii naște monștri.”⁵ În literatură și în filosofie, ca și în artă, Romanticismul a produs o ruptură cu lumea culturală legată de studiul clasicității, culoarea, forma și compoziția fiind acum cercetate pentru a afla noi posibilități dramatice. Peisajul redat în picturi a apărut profund schimbat, omul s-a așezat în fața naturii într-o atitudine de îndoială, conștient de forța imensă care îl domina. Această perioadă a mai fost marcată și de schimbările revoluționare în domeniul industrial, social și economic, schimbări care s-au reflectat în arhitectură și în artele figurative în general.⁶

În spațiul românesc, derulat cu o lentoare exasperantă de-a lungul unei perioade de tranziție ce a durat mai mult de două secole, procesul trecerii de la

³ *Ibidem*, p. 367.

⁴ Apud Jacek Debicki, Jean-Francois Favre, Dietrich Grunewald, Antonio Filipe Pimentel, *Op. cit.*, p. 213.

⁵ Mary Hollingsworth, *Arta în istoria umanității*, Ed. Rao, București, 2004. p.400.

⁶ *Ibidem*, p. 400.

arta medievală la cea modernă, a fost la începutul secolului al XIX-lea, un fenomen consumat în tot teritoriul. Folosit în mod curent în periodizarea istoriei artei, literaturii și culturii, conceptul de modern a fost înțeles că un atribut definitoriu pentru creația preponderent laică, de orientare occidentală, ce s-a instaurat în locul celei vechi, medievale, de esență religioasă. Ca și în celelalte țări din estul Europei, aflate secole de-a rândul în sfera culturii bizantine, această artă nouă, modernă, nu a apărut întâmplător și nici din dorințe subiective. Ea a fost, dimpotrivă, rezultatul întregii dezvoltări istorice a societății românești și nu poate fi înțeleasă decât în cadrul procesului de modernizare.⁷ Orientarea spre Occident a tins să se generalizeze, românii devenind tot mai receptivi la ideile fertile ale Iluminismului revoluției franceze, care nu au putut să nu aibă un puternic impact, determinând cunoscutele mutații ce au avut să ducă la înlocuirea, în mare parte, a vechii gândiri teologice cu cea raționalistă, pragmatică și realistă, specifică burgheziei în ascensiune. S-a continuat fenomenul paradoxal constatat de-a lungul perioadei fanariote, când valorile occidentale au fost vehiculate prin intermediul limbii grecești și când, cum a constatat George Călinescu, de foarte multe ori, autorii francezi și italieni ne-au sosit prin Arhipelag.⁸ Nu este de neglijat nici aprecierea factorilor care au grăbit orientarea spre Occident aportul călătoriilor de plăcere și mai ales de studii, George Călinescu, menționând o călătorie la Paris a bătrânului ban Dudescu și cazul lui Ioan Serafim care a susținut, la 1815, tot la Paris, o teză de doctorat în medicină.⁹

Schimbări radicale au fost constatate în domeniul culturii, al literaturii și artei, unde s-a constatat un serios efort al culturii românești de a se alinia și sincroniza cu tot ce a fost mai avansat în Europa apuseană și centrală. Stilurile ce s-au succedat în Apus, tehnicile folosite acolo, pictura de șevalet, grafica, sculptura monumentală și-au dobândit dreptul de cetate și în România. Ca și în cazul artei vechi, arta modernă a fost tratată unitar pentru întregul spațiu românesc, fără divizare pe provincii istorice și aceasta în ciuda faptului că prezența unor vaste regiuni ale teritoriului național în componența statelor vecine a determinat evoluții artistice adesea diferite de cele din Moldova și Țara Românească, devenite în 1859 Principatele Unite, iar din 1881, Regatul României.

⁷ Vasile Florea, *Op. cit.*, p.338.

⁸ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed.Semne, București, 2003, p. 61.

⁹ *Ibidem*, p. 65.

În Evul Mediu românesc, ca și în perioada de trecere spre perioada modernă, pictura a cunoscut din punct de vedere tehnic, trei ipostaze, fresca, icoana pe lemn și miniatura, iar pentru secolul al XIX-lea, fără să le excludă pe acestea ci doar marginalizându-le, preponderentă a devenit o a patra ipostază, pictura de șevalet, un fenomen de import, adoptată odată cu noile concepții asupra lumii ce au contaminat și societatea românească în curs de modernizare.¹⁰

"Zugravii de subțire", cum au fost numiți pictorii, s-au desprins de tagma "Zugravilor de gros" unde intrau vopsitorii de tot felul, năcasii, boiangii, scriitorii de firme și s-au constituit în 1787, într-o breaslă proprie, totodată "zugravul de subțire" și-a schimbat, odată cu metoda și maniera de a picta, părăsind rasa călugărului de odinioară, iar dacă nu a fost monah, caftanul ce l-a situat uneori în ierarhia cinurilor medievale, el a devenit în lumea târgoveților, o personalitate respectată, iar îndeletnicirea sa, o profesie lucrativă ca oricare alta. În cadrul relațiilor de schimb, acum el își recrutează clienții din clasele avute, devenite consumatoare de artă de un tip nou, de menționat din această categorie de ariști, Iordache Venier, staroste de breaslă și Grigore Zugravul, un adevărat pionier în promovarea artei moderne. Pornind de la caietul de "izvoade iconografice" al zugravului Grigore¹¹, caiet descoperit de descendenții acestuia. Acest artist a introdus pentru prima oară în pictura religioasă românească procedeele artei renascentiste, precum clar-obscurul, perspectiva, umbra purtată.¹²

Prin analogie cu artiștii apuseni, în special italieni, care au făcut trecerea de la arta romanică și gotică și de la așa zisa manieră greacă la Renaștere, numiți în unele tratate "primitivi", pictorii moderni români au fost și ei botezați prin consens cu termenul de primitiv.. Și totuși, "primitivii" picturii moderne românești nu au fost nevoiți să inventeze, dar opera lor, prin stângăciile prezente, prin convenționalismul imaginilor raportate la realitate, prin unele ticuri și poncife, au sugerat un anume primitivism, un anume naivism. În această perioadă s-a dezvoltat portretul de șevalet care a dominat creația așa

¹⁰ Vasile Florea, *Istoria artei românești*, Ed. Litera International, București-Chișinău, 2007, p. 379.

¹¹ *Cu numele său complet, Grigore Frujinescu (1750-1803) a făcut parte din acele dinastii de zugravi care își transmiteau meștesugul din generație în generație, existând indicii ca ar fi fost bunicul lui Nicolae Grigorescu. a întemeiat școala de zugrăvie de la Cernica ale cărei tradiții au avut reverberații la Căldărușani și în Munții Buzăului, unde caietul de schițe amintit a fost folosit de familia de zugravi Andronescu.*

¹² Vasile Florea, *op. cit.*, p.380.

zișilor "zugravi de subțire" și apelând la hermeneutică și structuralism s-a dezvoltat o idee interesantă care a explicat în mare parte natura ambiguă a ceea ce s-a numit o conjunctură artistică. În lumina acestei conjuncturi, portretul conceput să satisfacă o necesitate a omului modern, a dorinței sale de afirmare a vanității și a orgoliului său a fost marcat de caracterul votiv propriu genului respectiv din perioada anterioară. S-au distins chiar grade de implicare a votivului, ca reminiscența medievală în pictura modernă inspirată de formele artei occidentale. Uneori portretele au vorbit greșit limbajul pe care l-au cultivat cu ostentație, iar anumite concepții estetice și psihologice arhaice ale comanditarului, anumite reflexe votive au răzbătut când și când la suprafață.¹³

Foarte activ în domeniul picturii de biserici și de icoane, practicând cu totul sporadic portretul de șevalet, Nicolae Polcovnicul, 1788 - 1842, a reprezentat în istoria artei românești o verigă între vechea pictură tradițională și curentele înnoitoare care își căutau drumul.¹⁴ La fel de ancorat în tradiție, în ciuda efortului de a se desprinde și a se plasa în sfera noilor căutări ale picturii de șevalet a fost și Petre Zugravul, de la care a rămas chiar un Autoportret, nu unul ca cel al lui Nicolae Polcovnicul, înfățișându-l pe acesta în straie vechi boierești, și o efigie a unui adevărat dandy occidentalizat.

Giovanni Schiavoni, format în ambianța unor centre artistice ca cele din Austria, Franța și Italia a fost un pictor imigrant, italian din Triest, "zugrav de portreturi și de istorie" nu a rămas prea mult în România pentru că, dornic să se documenteze asupra picturii religioase, a plecat pentru trei ani în Rusia, iar după ce s-a întors a funcționat la "clasul de zugrăvitură" întemeiat de Asachi. Tot de la Triest, a ajuns la Iași, se pare ca refugiat politic și Niccolo Livaditti, pictor format în ambianța artei italiene care a introdus în spațiul românesc portretul de grup.

Un învățământ artistic rudimentar s-a constatat și la Buzău unde pitarul Nicolae Teodorescu a condus o școală de zugrăvie la 1831. Cu mult înainte de aceasta un sistem de învățământ artistic embrionar a fost răspândit în multe zone din țară, o formă pregnantă căpătând în Banat despre care, un călător străin, italianul Francesco Grisellini, trecând prin Banat între anii 1774 - 1777 a constatat că "... printre români sunt mulți care se îndeletnicesc nu numai cu artele mecanice, ci și cu artele plastice, ei pictând, e drept, în maniera

¹³ Andrei Cornea, *"Primitivii" picturii românești moderne*, Ed. Meridiane, București, 1980, p. 95-96

¹⁴ Oliver Velescu, *Nicolae Polcovnicul. Zugravul pe marginea unor documente inedite*, în "Studii și cercetări de istoria artei" (SCIA) nr. 1, 1968, p. 91

bizantină".¹⁵ În Banat, procesul trecerii de la pictura de tradiție bizantină la cea modernă de tip academist a fost mai rapidă de cât în Moldova și Țara Românească, dar s-a datorat apropierii Banatului de Occident, pictura bănățeană având la sfârșitul secolului al XIX-lea un caracter destul de provincial față de cea din București.

Artiști ca Negulici, Rosenthal și Iscovescu au ridicat arta românească pe o treaptă superioară, au racordat pictura la arzătoarele probleme care au frământat omenirea într-un moment de referință, cum a fost anul 1848. Subordonând pictura imperativelor sociale și politice, acordându-i un rol propagandistic, îmbogățind-o tematic și urmărind a face din ea o armă eficace, ei nu au neglijat-o nici sub aspectul formei. Ei nu au fost singurii artiști care au înțeles să confere artei și funcții social-educative, au format doar vârful de lance al artei militante, revoluționare.¹⁶ Mai puțin obișnuite pentru un academist au reprezentat în creația lui Mișu Popp chipurile de țărani, căci, așa cum a arătat biograful său, Ion Frunzetti, "zugrăvind într-un sat catapeteasma bisericii sau iconostasul, Mișu Popp nu pleca de acolo niciodată fără să lase, în câteva case mai răsărite, câte un chip portretizat al țăranilor ardeleni."¹⁷ După cum s-a văzut și în acest citat, Mișu Popp a pictat și biserici și a reprezentat Academismul, nutrind mult respect pentru teme mitologice și pentru teme din istoria universală. Un alt pictor care a păstrat limbajul și mijloacele de expresie specific academiste, temele și conținutul de idei aparținând unui alt univers, care a abordat și pictura religioasă a fost Gheorghe Tătărescu, 1820 - 1824, care a deprins meșteșugul zugrăviei la Buzău, pe lângă unchiul său, pitarul Nicolae Teodorescu. O evaluare a contribuției lui Tătărescu la pictura românească nu va fi deplină dacă nu se va ține cont și de activitatea sa ca pictor de biserici, lui datorându-i-se în bună măsură înlocuirea vechiului stil tradițional cu stilul neoclasic practicat de el la zugrăvirea unor mari ansambluri monumentale cum sunt cele de la bisericile Sfântul Spiridon, Crețulescu, Zlătari din București, Biserica din Măgurele, Biserica Episcopiei Râmnicului. Tot acestui artist i-a revenit meritul de a fi inițiat și de a fi contribuit, alături de Theodor Aman, la întemeierea Școlii Naționale de Arte Frumoase de la București, în care a depus o susținută activitate de pedagog până în ultimii ani ai vieții.¹⁸

¹⁵ Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în arta românească*, Ed. Arc 2000, București, 1999, p. 77

¹⁶ Vasile Florea, *op. cit.*, p. 408

¹⁷ Ion Frunzetti, *Mișu Popp*, Ed. ESPLA, București, 1956, p. 20.

¹⁸ Vasile Florea, *op. cit.*, p. 418 - 421.

Nicolae Grigorescu, 1834 - 1907, despre care a fost lansată ipoteza potrivit căreia Grigorescu s-a înscris firesc într-o dinastie de zugrăvi, bunicul său fiind excepționalul "zugrav de subțire", Grigore Zugravul Frujinescu, care, la rândul său, a fost fiul unui alt zugrav, Popa Tudor din Frujinești. Cu asemenea ascendență în lumea artei, Grigorescu a ajuns, prin munca tenace, să fructifice din plin talentul de excepție ce i-a fost hărăzit și să creeze o adevărată operă. Fiind unul dintre reprezentanții autoritari ai specificului național, Grigorescu a permis totuși sesizarea cu subtilitate a unui paradox, acela al nonșalanței cu care pictorul, pentru a se sincroniza cu arta europeană, a trebuit să se rupă oarecum de tradiție, de autohtonie. "Într-o viață de om, el a reușit să facă, în beneficiul artei românești, saltul enorm de icoană bizantină la plein air-ul barbizonist, de la Academicism la Preimpresionism, concluzia fiind aceea că în pictura grigoresciană, România trăiește, pe plan stilistic, marea și probabil, inevitabila dramă a uitării Bizanțului.¹⁹

În secolul al XIX-lea s-au manifestat două curente în iconografia românească, mai ales în pictura de frescă, unul bazat pe stilul tradițional de origine bizantină, practicat în special la țară și în orașele de provincie, și altul, de influență occidentală, folosit de pictorii de icoane care au studiat peste hotare, curent care a avut o mai largă răspândire în a doua jumătate a secolului în București și marile orașe. Trăsătura distinctivă a iconografiei românești, pe lângă incluziunea de elemente folclorice în fresce și icoane, a fost că iconografia nu s-a caracterizat prin rigiditate sau atitudine imobilă a persoanelor sfinte pictate.

În anul 1889, documentul Sinodului Bisericii Ortodoxe Române s-a referit, printre altele, la întoarcerea la stilul de pictură bizantin în pictura icoanei: "Decisiunea Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici autocefale drept măritoare de răsărit, privitoare la icoanele, arhitectură, pictură și ornamentațiunea bisericilor din toată țara, cum să se urmeze pe viitor. Sfânta noastră Biserică drept măritoare de răsărit, geloasă de învățătură Dumnezeuescului sau fondator, cum și de tradițiunile și așezămintele sale, a lucrat în tot chipul la întărirea sentimentului religios printre popoare și la mântuirea sufletelor lor. Dorind a ține pironită vederea și simțul fiilor săi asupra Dumnezeirei și Sfinților, ea a descris artelor frumoase porțile sale și a transmis

¹⁹ Andrei Pleșu, *Idilism și uitare la Nicolae Grigorescu*, în "Artă", nr. 2, București, 1985, p. 3

posterității icoana vie a tuturor persoanelor sfinte, care sunt în adorațiune și venerațiune la popoarele creștine."²⁰

După ce acest document a fost emis, multe dintre bisericile pictate sub îndrumarea sau influența lui Tăttărescu și a altor pictori naturaliști au fost treptat văruiți sau acoperite cu alte straturi de pictură, preoții încercând să-i convingă pe credincioși să scoată din casele lor icoanele pictate într-o manieră prea liberă.²¹

Revoluția industrială a dus la criza vechii ordini, începutul secolului XX punând sub semnul întrebării orice certitudine preconcepută, orice domeniu al cunoașterii și al existenței umane. Necesitatea unor reforme politice și sociale a determinat formarea unor partide de stânga care au amenințat să răstoarne puterea constituită, așa cum a demonstrat-o revoluției ruse din 1917. În domeniul științific acest spirit nou a mărit în mod exponențial capacitățile omului de a înțelege și controla mediul. În mai puțin de un deceniu, Marie Curie a descoperit radiul în 1898, Freud a publicat "Interpretarea Viselor" în 1900, Einstein a elaborat teoria relativității în 1905, Amundsen a atins Polul Sud în 1911, iar inventarea telegrafului fără fir de către Marconi în 1899 a realizat comunicarea directă dintre Europa și celelalte continente. Și în domeniul artistic, mișcările de avangardă ale secolului al XIX-lea au răsturnat canoane și norme tradițional acceptate, începând aventura căutării unor soluții cu totul noi care să poată exprima vizual spiritul modernității. În istoria artei, perioada dintre 1905 - 1914 a fost o perioadă de fertilitate excepțională, astfel încât este aproape imposibil de a încadra într-o categorie definitivă varietatea extraordinară a tendințelor și a stilurilor. Foarte conștienți de faptul că au intrat într-un nou secol, artiștii din această perioadă au încercat, mai presus de orice, să fie moderni și originali, schimbarea devenind adevărata forță motrică, inovația, scopul fundamental.²²

În România după anul 1918, când Transilvania s-a reunificat cu România veche, s-au construit biserici noi peste tot în țară, printre acestea numărându-se și catedralele episcopale din Alba-Iulia, Cluj, Satu Mare, Baia Mare, Arad, Reșița, Jimbolia, Anina și Timișoara. Majoritatea acestor biserici au fost pictate fie în tehnica al fresco, fie în tempera și au fost realizate de iconari ai vremii, continuatori ai tradiției iconografice bizantine, Costin

²⁰ *Monitorul Oficial*, nr.183, noiembrie, 1889, p. 125 - 126.

²¹ Elena Ene D. Vasilescu, *Icoana și iconari în România: cât Bizanț, cât Occident?*, Ed. Trinitas, Iași, 2009, p. 135

²² Mary Hollingsworth, *op. cit.*, p.444 - 445.

Petrescu, Dimitrie Belizarie, Anastasie Demian, Dumitru Morocea, Ștefan Constantinescu, Iulian Toader. Realizarea cea mai importantă a perioadei de după anul 1948, când la conducerea Bisericii Ortodoxe Române s-au aflat patriarhii Iustinian și Iustin, a fost faptul că, în pofida noului regim comunist instalat, unele biserici au fost restaurate din punct de vedere arhitectural și estetic, mai ales cele care erau deja cunoscute și puteau atrage turiști.²³ Revenirea la canoanele bizantine în arta bisericească în general a continuat și în cadrul acestui proces, pe lângă iconari, un rol important l-au jucat arheologii, istoricii de artă, inginerii și liderii Bisericii Ortodoxe Române, specialiști grupați în jurul Comisiei Monumentelor Istorice, fondată în anul 1950. Școala de Pictură a Patriarhiei Române a fost foarte activă încercând să restaureze pictura bisericească din România, aducând-o pe ceea ce se consideră a fi făgașul firesc, pictura de orientare bizantină, această instituție fiind fondată în anul 1947 sub Patriarhul Nicodin Munteanu, funcționând și astăzi sub egida aceleiași Comisii pentru Pictura Bisericească a Patriarhiei Române. Protejarea și păstrarea multor biserici a devenit o adevărată luptă când a început așa numita sistematizare și modernizare din orașe, fiind o problemă în special în București, unde s-au distrus multe biserici aflate în zona sistematizării.²⁴

²³ Elena Ene D. Vasilescu, *op. cit.*, p. 143

²⁴ *Ibidem*, p. 145; vezi Aurel Duțu, Nicolae Anderco, *Agresiunea asupra monumentelor de for public în anii '50*, în *A tot.*, 2001, 9, nr. 1-2, p.123-130.

MEMORIE ȘI CINSTIRE: CUVÂNTĂRI ȘI DISCURSURI ROSTITE LA READUCEREA CAPULUI LUI MIHAI VITEAZUL LA TÂRGOVIȘTE (26 august 1920)¹

Conf. univ. dr. Iulian ONCESCU

Printre primele manifestări desfășurate după realizarea Unirii de la Alba Iulia din 1918, istoria a înregistrat, nu întâmplător, și readucerea capului marelui voievod Mihai Viteazul la Mănăstirea Dealu (1920). Generația care împlinise visul unirii românești ținea, evident, să cinstească astfel, ca o datorie, memoria aceluia care înfăptuise prima Unire a celor trei țări române și se intitulase „*domn al Țării Românești, al Ardealului și al toată Țara Moldovei*”.

După îndelungi peregrinări, capul voievodului poposise ultima dată, la sfârșitul primului război mondial, în anul 1918 la Mitropolia din Iași. Sufletul întregii acțiuni a fost cel mai mare istoric național, Nicolae Iorga. Acesta s-a străduit să organizeze aducerea relicvei sacre la locul cel mai potrivit ce i se cuvenea, inițiind această întoarcere la Mănăstirea Dealu, cu un ceremonial fastuos. La acțiune urma să participe, în mod simbolic, delegați din toate provinciile românești, de curând unite într-o singură țară. Această manifestare semnificativă, închinată unuia din marii eroi și martiri ai neamului, primul care se jertfise pentru unitatea tuturor românilor, a început la Mitropolia din Iași, la 23 august 1920, și s-a finalizat la Mănăstirea Dealu, de lângă orașul Târgoviște, la 26 august același an.

La Iași, manifestarea a început la Mitropolie, în prezența oficialităților locale și guvernamentale. Cortegiul a străbătut orașul și s-a îndreptat către gară, unde, înaintea îmbarcării, au defilat trupele și s-a prezentat onorul raclei cu relicva marelui dispărut, simbol peste veacuri al unității tuturor românilor, care însuflețise atâtea generații și încurajase îndrăzneala și izbânda celei triumfătoare

¹ Publicarea acestui mic articol în volumul dedicat memoriei profesorului Nicolae Ciachir nu este întâmplătoare. Amintesc aici că sub coordonarea domniei sale am participat în anul 1994, la Târgoviște, la Simpozionul „Estul și sud-estul Europei, de la lichidarea Imperiului Bizantin (1453) până în contemporaneitate”, cu comunicarea „*Sprijinul acordat de Mihai Viteazul popoarelor creștine din Balcani în procesul de emancipare națională*”. În amintirea acelui moment deosebit de important pentru tinerii aflați la început de drum dar și a încrederii acordate de domnul profesor Nicolae Ciachir am decis să abordez din nou acest moment semnificativ al readucerii la Târgoviște a capului lui Mihai Viteazul, în august 1920.

din 1918. După ce racla a fost așezată într-un vagon al unui tren special, fiind însoțită de o numeroasă delegație, acesta a plecat către Târgoviște. Pe traseu au fost făcute câteva opriri unde au avut loc scurte ceremonii (Ruginoasa, Mircești, Roman, Bacău, Mărășești, Focșani, Râmnicu Sărat, Buzău). După ce în noaptea de 25/26 august 1920 trenul special a staționat în gara Nucet din județul Dâmbovița, în dimineața următoare la ora 9.00 a ajuns în gara din Târgoviște. Aici, după primirea oficială și săvârșirea unui serviciu religios, capul lui Mihai Viteazul a fost depus pe un catafalc instalat pe un car și transportat la Mănăstirea Dealu, după ce în prealabil a străbătut orașul Târgoviște. La ceremonia de la lăcașul de cult au participat, printre alții, regele Ferdinand I, Nicolae Iorga, Ion Petrovici, Ioan Lupaș, Miron Cristea, generalul Herbay, Vasile Tarnavschi, Marin Ștefănescu, Vasile Haneș, Cezar Partenie.²

În ceea ce privește relatarea evenimentului care a avut loc la Târgoviște la 26 august 1920, amintim aici în primul rând pe unii dintre cei care au participat în mod direct la manifestare (Nicolae Iorga, Ion Petrovici, Miron Cristea, Ion Lupaș), corespondenții ziarului *Universul* dar menționăm și pe aceia care s-au ocupat mai târziu, în a doua jumătate a secolului XX și la începutul secolului XXI, în istoriografia românească de problematica readucerii capului marelui voievod la Mănăstirea Dealu (23-26 august 1920): Constantin Rezachevici, Maria Munteanu Breasta, Ilie Dumitrescu, Constantin Cârjan,

² Vezi pentru detalii mai ample privind readucerea capului marelui voievod la mănăstirea Dealu (1920) Mihai Oproiu, Iulian Oncescu, *Prima mare sărbătoare națională a tuturor românilor: readucerea capului marelui voievod la Mănăstirea Dealu (26 august 1920)*, în vol. lucrărilor Sesiunii de comunicări științifice „Mihai Viteazul, domn creștin, strateg militar și întregitor de neam”, Târgoviște, 7-8 septembrie 2001, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2004, p. 79-83; Marian Curculescu, *22-26 august 1920. Readucerea la Mănăstirea Dealu a capului Voievodului Mihai Viteazul, reflectată în mentalitatea colectivă în „Valahica. Studii de cercetări de istorie și istoria culturii”*, nr. 19, Târgoviște, 2006, p. 189-193. Amintim aici că în contextul primului război mondial și al ocupării iminente a orașului Târgoviște de către trupele germane la 15/28 oct. 1916 craniul lui Mihai Viteazul care se afla depus la Mănăstirea Dealu de lângă oraș din anul 1601 a fost mutat la Iași unde a rămas până la 8/21 august 1917. De la această dată și până la 19 martie/1 aprilie 1918 relicva sfântă a fost mutată în orașul Kerson din Rusia, a revenit la Iași la 3/16 aprilie același an, unde a stat până la 23 august/5 septembrie 1920. De la Iași capul marelui voievod a fost readus la Târgoviște în cadrul unei procesiuni care a început la 23 august 1920 și care s-a finalizat la 26 august același an. A se vedea pentru readucerea relicvei sfinte de la Iași la Târgoviște (Mănăstirea Dealu), în august 1920, Constantin Rezachevici, *Capul lui Mihai Viteazul și Mănăstirea Dealu* în vol. lucrărilor Sesiunii de comunicări științifice „Mihai Viteazul, domn creștin, strateg militar și întregitor de neam”, Târgoviște, 7-8 septembrie 2001, ... p. 65-68; Cornel Mărculescu, *Odiseea relicvei lui Mihai Viteazu, de la Turda la Târgoviște* în vol. „Arheologie și istorie în spațiul carpato – balcanic,” (coordonator Denis Căprăroiu), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 331-334.

Scarlat Porcescu, Nicolae I. Șerbănescu, Constantin I. Stan, Mihai Oproiu, Iulian Oncescu, Marian Curculescu și mai recent Cornel Mărculescu și din nou Nicolae Șerbănescu.³

Cinstirea memoriei aceuia care înfăptuise prima Unire a Țărilor Române dar și împlinirea idealului național la 1918 a constituit și mesajul discursurilor și cuvântărilor rostite cu această ocazie. Astfel după ce cortegiul cu capul marelui Voievod a ajuns la mănăstirea Dealu în ziua de 26 august 1920 și după sosirea regelui Ferdinand I, mitropolitul primat Miron Cristea împreună cu mitropoliții Moldovei și Sucevei și al Ardealului, Pimen și Nicolae Bălan, asistați de mai mulți clerici au ținut o slujbă religioasă pentru odihna sufletelor lui Mihai Viteazul, Pătrașcu cel Bun și Radu cel Mare. Imediat după acest moment și după ce s-au tras salve de tun și muzica a intonat un marș funebru a rostit o cuvântare regele Ferdinand I.⁴

Acesta a arătat încă de la începutul discursului său că aducea un omagiu marelui voievod Mihai Viteazul care fusese un simbol viu și glorios al unității naționale: *„Însuflețiți de aceeași patriotică pietate cu care M-am închinat la Putna umbrei Marelui și Sfântului Ștefan, vin astăzi împreună cu D-Voastră să aduc, ca Rege al României întregite, prinosul de recunoștință și preaslăvire față de osemintele acestei mărețe figuri ale istoriei românilor.*

³ A se vedea în acest sens Iulian Oncescu, *Memorie și cinstire: readucerea capului lui Mihai Viteazul la Târgoviște (1920) în istoriografia românească* în *Analele Universității din Craiova, Istorie*, Anul XVI, nr.2 (20), 2011, Noiembrie, Editura Universitară, Craiova, 2011, p. 317-320; Iulian Oncescu, *Istoriografia românească despre readucerea capului lui Mihai Viteazul la Târgoviște (august 1920)* în vol. „Românii în istoria Europei” vol. I, coord. Marusia Cârstea, Sorin Liviu Damean, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013, p. 359- 365. După publicarea în anul 1991 a unui studiu de către Nicolae I. Șerbănescu, în „Biserica Ortodoxă Română”, CIX, 7-9, 1991, p. 99-140, acesta a fost republicat în 2011 sub forma unui capitol – intitulat *Soarta și cinstirea rămășițelor pământești ale marelui domnitor Mihai Viteazul* - al lucrării lui Nicolae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601) – premise și argumente pentru canonizare-*, Arhiepiscopia Târgoviștei, Târgoviște, 2011, p. 237-305. Intitulat de această dată *Soarta și cinstirea rămășițelor pământești ale marelui domnitor Mihai Viteazul*, acest capitol prezintă asasinarea domnitorului, mărturiile din epocă referitoare la uciderea sa, soarta rămășițelor voievodului, aducerea capului său la Mănăstirea Dealu de către paharnicul Turturea în anul 1601, păstrarea relicvei sfinte lângă Târgoviște până în 1916 și odiseea acesteia până în anul 1920 (Nicolae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601) - premise și argumente pentru canonizare...*, p. 237- 289). Nicolae I. Șerbănescu inserează în acest context cuvântările și discursurile rostite cu ocazia ceremoniei de la Mănăstirea Dealu (26 august același an) de către regele Ferdinand I, Miron Cristea, Nicolae Iorga, Ion Petrovici, generalul Herbay, Ioan Lupaș, Vasile Tarnavski, Marin Ștefănescu, Vasile Haneș. (*Ibidem*, p. 290-305).

⁴ *Cuvântări de Regele Ferdinand I, Regele Românie (1889-1922)*, București, 1922, p. 87-89; Nicolae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601)...*, p. 290-291.

Cu evlavie și plini de admirație ne descoperim și plecăm capetele noastre înaintea Ta, Viteze Mihai, care ne-ai fost stea lucitoare în timpuri de grea încercare și un izvor nesecat de îmbărbătare pentru ostașul nostru în toiul luptei iar pentru întregul neam românesc ai fost încă mai mult simbolul viu și glorios al unității naționale. Lăsat-ai undeva, în Capitala unei marii Împărății din vremi trecute-care s-a folosit mult de sabia cuceritoare, dar drept răsplată ți-a pregătit în taină pierirea-aceste cuvinte scrise de mâna ta :

*«Și hotarul Ardealului, pohta ce-am pohtit, Moldova și Țara Românească ».*⁵

Suveranul României Mari arăta în acest context că după trei veacuri de lupte și îndelungate suferințe românii au izbutit să realizeze *pohta ce o pohtise* marele domnitor, dreptatea învingând iar jertfa sa nu fusese în zadar. Eroului național - cum era numit Mihai de către regele Ferdinand - i se aduceau acum închinăciune de către milioane de români, iar mărimea jertfei sale urma să fie un exemplu și un îndemn statornic pentru consolidarea unirii înfăptuite, în anul 1918 : „*După trei veacuri de lupte și îndelungate suferințe, prin grele jertfe de sânge, izbutit-am a-ți aduce la îndeplinire «pohta ce ai pohtit»: Țara Românească, întreagă și nedespărțită și-a dobândit neatârnrarea în marginile hotarelor pentru care ți-ai dat viața. Dreptatea a învins, iar jertfa Ta n-a fost în deșert.*

De aceea ți se închină azi, ca eroului lor national, milioane de inimi românești. Te salută din cer sufletele miilor de ostași căroră, jefindu-ți ca și Tine viața pentru mareața ideea a unirii, le-a fost dat să fie executorii testamentului Tău. Cu noi toți se bucură și sufletele întâilor Voevozi Basarabi, ale căror rămășițe au fost descoperite de curând în străveche Biserică Domnească din Curtea de Argeș; parcă le-a ajuns prea strâmt locașul lor în zilele noastre, când atât s-au întins hotarele Țării, ai cărei întemeietori au fost și ei. Dea Domnul ca mărimea jertfei lui Mihai Viteazul și amintirea pururea vie a suferințelor secular ale unui neam întreg, precum și a măreței răsplăți prin isbânda noastră, să ne fie îndemn statornic spre înălțarea sufletelor către acea unire a tuturor, de la mic până la mare, în munca pentru binele obștesc, prin care să putem consolida ceea ce ne-a ajutat Dumnezeu să câștigăm, căci grea este răspunderea ce avem față de trecutul și viitorul neamului românesc.”⁶

⁵Cuvântări de Regele Ferdinand I, Regele Românie (1889-1922)..., p. 87.

⁶Ibidem, p. 88.

Cuvântarea regelui Ferdinand avea să se încheie cu un mesaj adresat elevilor prezenți la manifestare, în special celor de la liceul militar de la Dealu, care aveau deosebita misiune și marea cinste de a asigura paza credincioasă a relicvei sfinte: „*Acea patriotică inimă românească prin stăruință căreia s-a înființat școala voastră lângă locul de odihnă a lui Mihai Viteazul, s-a gândit cu drept cuvânt că tinerele voastre suflete se vor încălzi de faima și aureola acestui mare Domnitor și că învățămintele vieții sale, atât de bogată în fapte de vitejie, se vor sădi mai adânc, în inimile viitorilor conducători ai iubitei noastre armate. Voi sunteți bucuria pururea înnoită a marelui umbre care vă ocrotește. Vouă vă este dată credincioasa pază a acestei sfinte rămășiți. Fiți vrednici de această mare cinste*”.⁷

Mitropolitul primat al României, Miron Cristea, a vorbit după regele Ferdinand I și a ținut o cuvântare deosebită⁸ care l-a impresionat în mod plăcut chiar și pe istoricul Nicolae Iorga.⁹

Astfel, viitorul patriarh al României aducea la rândul său un fierbinte omagiul lui Mihai Viteazul, arătând că stătea în acel moment cu evlavie în fața capului voievodului, cel care plăsmuise pentru prima dată marea idee a unirii neamului românesc și care se împlinea după trei veacuri, în anul 1918. Cu această ocazie regele Ferdinand era considerat de mitropolitul Miron Cristea un al doilea Mihai.¹⁰

Marele voievod acordase o atenție deosebită Bisericii Ortodoxe, fapt pentru care Mitropolitul Primat aprecia că dacă succesele politice și naționale ale lui Mihai se prăbușise, Biserica strămoșească rămăsese ca să creeze unitatea de credință, unitatea sufletească și culturală a românilor pentru înfăptuirea unității naționale ce avea să se împlinească. Miron Cristea arăta în discursul său

⁷*Ibidem*, p. 88-89.

⁸Niculae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601) - premise și argumente....*, p. 292-295. Mitropolitul Miron Cristea a participat, așa cum am precizat, alături de alte personalități și alți oameni de cultură la acțiunea de readucere a craniului lui Mihai Viteazul la Mănăstirea Dealu în august 1920. Cu această ocazie mitropolitul primat a ținut o slujbă la Mitropolia din Iași (23 august 1920), mici discursuri pe traseul de cale ferată în localitățile în care trenul a oprit, o slujbă la Târgoviște, la 26 august 1920, în gara din Târgoviște, dar și în curtea Mănăstirii Dealu, alături de mitropoliții Pimen Georgescu al Moldovei și Nicolae Bălan al Ardealului, precum și o cuvântare deosebită care l-a impresionat profund chiar și pe istoricul Nicolae Iorga (Constantin Stan, *Patriarhul Miron Cristea-o viață-un destin*, Editura Paideea, București, 2009, p. 242-246).

⁹ Constantin Stan, *op. cit.*, p. 246.

¹⁰Niculae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601) - premise și argumente pentru canonizare....*, p. 292-295; Constantin Stan, *op. cit.*, p. 246.

prin comparație că Mihai Viteazul se jertfise pentru unitatea românilor la fel ca Mântuitorul Hristos. Idealul visat de domnitor pentru care el dăduse suprema jertfă fusese împlinit dar acesta trebuia în opinia mitropolitului Primat Miron Cristea apărut și consolidat, iar interesele naționale trebuiau să fie mai presus de interesele particulare ale românilor care trebuiau acum să îplinească testamentul său :

„În numele lui Mihai strig neamului întreg: Români ! Suprimați-vă și înăbușiți interesele particulare, personale, familiale și egoiste și le supuneți binelui obștesc, intereselor naționale ale țării, împlinind cu toții și pretutindeni pe pământul României testamentul lui Mihai, cuprins în rugăciunea adresată înainte de moartea sa căpitanilor săi:

« Spuneți Doamnei mele să nu se mâhnească

Și-n iubirea țării fii mei să-i crească! »

*În veci pomenirea viteazului Mihai și a faptelor lui și slava gloriosului său urmaș Ferdinand I”.*¹¹

Nicolae Iorga avea să rostească, la rândul său, în numele Academiei Române și a Ligii Culturale, o cuvântare emoționantă cu ocazia readucerii capului marelui voievod la Mănăstirea Dealu, în ziua de 26 august 1920. Marele nostru istoric evoca, în acele împrejurări, viața și activitatea lui Mihai Viteazul puse în slujba idealului unității naționale dar și jertfa sa supremă.

Academia Română și Liga Culturală- arăta Nicolae Iorga în încheierea Cuvântului rostit de Nicolae Iorga cu prilejul aducerii capului lui Mihai Viteazul de la Iași la Mănăstirea Dealu, - se obligau pe viitor a face din amintirea marelui voievod una din comorile veșnice ale generațiilor următoare:¹²

„Dacă Academia și Liga Culturală, completându-se în domenii deosebite, pot spune astăzi că n-au lucrat în zadar în fața mormântului glorios de astăzi pentru frântura de trup furată odinioară, iubitor, dar umil urii dușmanului, ele își lua obligația, de altminterea firească, de a lucra și mai

¹¹ Apud Niculae I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 295.

¹² Nicolae Iorga, *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul. Idei dintr-o conferință ținută la Iași și discursul rostit la mănăstirea Dealului în numele Academiei Române și al Ligei Culturale cu prilejul aducerii capului lui Mihai Viteazul*, Tipografia Cultura Neamului Românesc, București, 1920. p. 25-30. Vezi și *Pagini din istoria Academiei Române (1866-1948). Acte, donații, discursuri, portrete și evocări academice*, selecția textelor note și indice general de Dorina Rusu, București, Editura Academiei Române, p.179-180; Niculae I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 296-298.

*departe pentru a face din amintirea lui una din comorile veșnice din care se înprospătează generațiilor energiile unui neam”.*¹³

Din partea Camerei Deputaților a rostit un discurs Ion Petrovici care arăta că Mihai Viteazul concepute în urmă cu trei secole mărețul vis al unirii, care de curând se împlinise.¹⁴

Generalul Herbay, a ținut la rândul său din partea Senatului României o cuvântare în care preciza că ideea lui Mihai Viteazul de a unii pe toți românii nu dispăruse o data cu marele voievod și ea se împlinise, de aceea trebuia adus un omagiu acestuia dar și celor care contribuiseră la realizarea României Mari.¹⁵

Un alt vorbitor Ion Lupaș a transmis prin discursul rostit un mesaj din partea Colegiului profesoral al Universității din Cluj și a arătat cu această ocazie că aduce o cucernică închinăciune memoriei lui Mihai Viteazul, punând apoi accentul asupra ideii de țară și patrie, ideii de neam, ideii naționale și ideii creștine exemplificând toate acestea cu date din viața eroului martir. La 319 ani de la jertfa lui Mihai Viteazul- arăta profesorul clujean- se împlinise ideea sa de unire ca o răsplătire dumnezeiască iar românii au simțit roua dreptății picurând în sufletele lor. Ion Lupaș încheia discursul său arătând că biruise în 1918 gândul slăvitului voievod Mihai iar lauda numelui său aveasă fie perpetuată de dinastie, înălțată de istorie, cântată de poezie, vestită de școală, preamărită de biserică, întruchipată de armată și astfel înțeleasă de întregul popor care se va cutremura de sfântul ei fior.¹⁶

„Biruit-au gândul Tău, slăvite Voevoade Mihai!. Căci tot ce a lucrat de 319 ani încoace pentru el s-au împotriva lui i-a folosit. S-a întrupat acum și trăiește în toate fibrele sufletului nostru românesc, sădind neconținut și fructificând ideea patriotică, ideea națională și ideea creștină. Iar trupul Tău, pângărit și pierdut în țărâna dela Turda, s-a sculat din mormânt- ca odinioară a lui Lazăr cel mort de patru zile- și după trei veacuri a încununat, în forma organismului național reîntregit, cu vecinica cunună a biruinței gândul, în care Tu ai crezut ca un creștin, pentru împlinirea căruia ai lupta ca un erou și Te-ai

¹³Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 30. *Pagini din istoria Academiei Române (1866-1948). Acte, donații, discursuri, portrete și evocări academice...*, p. 180.

¹⁴Niculae I. Șerbănescu, *Dimensiunea religioasă a personalității domnitorului Mihai Viteazul (1593-1601) - premise și argumente pentru canonizare...*, p. 298-299. În amintirile sale Ion Petrovici, arată la rândul său cum s-a derulat manifestarea în orașul Târgoviște, dar și ceremonia de la Mănăstirea Dealu (Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 280-286).

¹⁵Niculae I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 299.

¹⁶ Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol I., Editura Casei Școalelor, București, 1927, p. 131-137; Niculae I. Șerbănescu, *op.cit.*, p. 299-303.

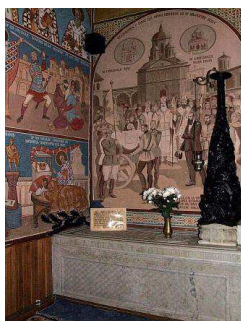
sacrificat ca un mucenic : gândul unității noastre naționale - politice!. Lauda numelui Tău o perpetuează de acum înainte glorioasa dinastie română, o înalță istoria, o cântă poesia, o vestește școla, o preamărește biserica, o întruchipează armata, o va înțelege întregul popor și se va cutremura de sfântul ei fior toată suflarea românească. De acum și schingiuitul Tău trup și mult sbuciumatul Tău suflet ce poate afla, în împărăția vesniciei, odihnă și «ușurare multă»”¹⁷.

Din partea Universității din Cernăuți avea să țină un discurs Vasile Tarnavschi care a prezentat câteva date despre domnia lui Mihai Viteazul, arătând că acestuia îi aparținuse ideea unirii înfăptuite la 1918 iar Marin Ștefănescu a rostit o cuvântare în numele Societății Caselor Naționale unde arăta că Voievodul înțelesese primul destinul neamului românesc.¹⁸

Au mai ținut discursuri profesorul Vasile Haneș din partea Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu și Cezar Partenie din partea Studențimii din România.¹⁹

După rostirea acestor cuvântări și discursuri, capul marelui voievod a fost depus în sarcofagul pregătit dinainte, iar la liceul Militar Mănăstirea Dealu a avut loc un praznic de pomenire a lui Mihai Viteazul.

„Așa a luat sfârșit această lungă «odisee» și în acest fel a fost așezat pentru totdeauna, la locul de veșnică odihnă de la Mănăstirea Dealu, capul primului voievod al tuturor românilor, ucis pe Câmpia Turdei cu 319 ani în urmă, câți se împlineau atunci, în 1920”²⁰.

Mănăstirea Dealu -
Mormântul de marmură
albă unde se află depus
capul lui Mihai Viteazul.
Deasupra sa pictura
reprezentând readucerea
relicvei sfinte în august
1920.²¹

¹⁷ Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 137.

¹⁸ Niculae I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 303-304.

¹⁹ *Ibidem*, p. 303-304.

²⁰ *Ibidem*, p. 304.

²¹ http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/mitropolia-munteniei-dobrogei/manastirea-dealu_68129.html

IORDAN IOVKOV – DIPLOMAT ȘI SCRIITOR BULGAR LA BUCUREȘTI (1920-1927)

Anna-Maria ATANASOVA

În perioada interbelică politica României de apărare a integrității și suveranității naționale a intrat în contradicție cu revizionismul bulgar. În timp ce obiectivele esențiale ale politicii externe a României constau în recunoașterea pe plan internațional a Unirii din 1918, menținerea frontierelor trasate la sfârșitul Primului Război Mondial, promovarea securității colective, a alianțelor regionale precum Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică pentru a bara revizionismul în Europa de Est, diplomația Bulgariei interbelice nemulțumită de prevederile Tratatului de la Neuilly-sur-Seine acționa în permanență în vederea revizuirii Tratatului prin mijloace pașnice.¹

În acest context, în care Bulgaria căuta febril să-și recupereze Dobrogea de Sud, este numit în 1920, ca atașat de presă la Legația bulgară de la București, unul dintre cei mai reprezentativi scriitori bulgari ai perioadei interbelice – Iordan Iovkov. Numirea lui Iordan Iovkov, rapsodul Dobrogei, într-un post diplomatic, cu toate că acesta nu avea nici un fel de experiență în domeniu, nu este nicidecum întâmplătoare. Pentru scriitorul umanist și diplomatul pacifist Iovkov venirea în România reprezenta însă un prilej de a cunoaște cultura și literatura română pentru care manifesta un viu interes înainte de venirea sa la București.

În pofida muncii istovitoare din cadrul Legației bulgare de la București, a neînțelegerilor cu șefii diplomației bulgare și ai Legației, a greutăților de ordin material și a sănătății destul de precare, perioada bucureșteană cuprinsă între anii 1920-1927 s-a dovedit cea mai prolifică în cariera literară a lui Iordan Iovkov. În capitala României au fost create capodoperele sale: „Legendele din Stara Planina”, „Nopti la hanul din Antimovo”, „Ultima bucurie”, „Inimă de

¹ Pentru mai multe amănunte vezi: Elena Statelova, Stoiciu Grănciarov, *Istoria na Bălgaria*, Sofia, 2006 ; Antonina Kuzmanova, Ot Nioi do Kraiova. *Văprosăt na Iujna Dobrogea v mejdunarodnite otnošenja(1919-1940)*, Sofia, 1989 ; Ilcio Dimitrov, *Bălgaria na Balkanite i v Evropa*, Sofia, 1983, pp.5-21.

femeie”, „Moșia de lângă hotar”, „Dacă puteau să vorbească”, traduse mai apoi în peste 25 de limbi.

Revenit în 1927, în Bulgaria, Iordan Iovkov este un adevărat promotor al culturii și literaturii române, popularizează literatura română puțin cunoscută cititorului bulgar, traduce din Sadoveanu, Cezar-Petrescu, Brătescu-Voinești, Gheorghe Brăescu, Caragiale. Nici un scriitor bulgar, nici înaintea sa, nici după el, nu a popularizat într-un mod atât de strălucit literatura română în Bulgaria.

Entuziasmat de teatrul românesc, Iovkov popularizează succesele românești în domeniul teatral. În articolul său „Ceva despre teatrul din România”, scriitorul bulgar scoate în evidență numărul impresionant de teatre din București. În afară de Teatrul Național – îl informează pe cititorul bulgar, Iovkov - mai există și alte teatre particulare, finanțate de stat, condiția fiind să pună în scenă piese românești. Iovkov remarcă faptul că pe scena teatrală românească se promovează fondul și spiritul național. Tot în același articol își exprimă admirația față de succesele dramaturgiei românești și talentul actorilor. Consemnează că pe scena Teatrului Național, sau pe al altor teatre particulare, cum ar fi Bulandra, se joacă luni de-a rândul unele piese ca: Titanic vals, Mușcata din fereastră. Nu sunt uitați nici dramaturgii români. În continuare, Iovkov scrie: „Românii au dramaturgi dintre care, unii nu mai sunt printre noi, cum ar fi Caragiale sau Delavrancea, care au creat adevărate capodopere pe plan european. Însă și dramaturgii lor contemporani au înscris succese însemnate.”² După părerea lui Iovkov, locul de frunte îi aparține lui M. Sorbul.

Comparând dezvoltarea teatrală din Bulgaria cu cea din România, Iovkov atrage atenția că modelele nu trebuie căutate departe: „Dar este interesant de văzut ce se face în această direcție, nu în țări ca Franța sau Germania, ci în țări vecine nouă, de exemplu în România.”³ Afirmatia aceasta reprezintă un omagiu adus realizărilor teatrale românești și dovedește că scriitorul aprecia țara gazdă în care a trăit timp de șapte ani.

Iordan Iovkov (1880-1937) este unul dintre cei mai reprezentativi scriitori bulgari ai perioadei interbelice. Iordan Stefanov Iovkov s-a născut la 9 noiembrie 1880 în satul Jeravna din regiunea Sliven. El era cel de al cincilea copil al lui Stefan Iovkov și Pena Boikova. Tatăl său, un agricultor înstărit, întreprinzător și energic, a cumpărat, în 1880, pământ în Dobrogea, unde se ocupa cu agricultură și oierit. Acolo petrecea aproape zece luni din an. Se simțea strâns legat de pământul dobrogean, dragoste pe care o transmite și fiului

² Apud. Ivan Sarandev, *Jiznen i tvorceski păt 1880-1937*, Sofia, 1986, p. 270

³ *Ibidem*

său. În 1897, familia lui Iovkov se stabilește în Dobrogea, în satul Cifutkioi (astăzi Iovkovo). Nesfârșita câmpie dobrogeană îl va fermeca pentru totdeauna pe tânărul Iovkov. Dobrogea va ocupa un loc central în inima și creația sa. Aici petrece mulți ani din viață, se simte într-adevăr acasă, predă în satele dobrogene, creează și o întâlnește pe Despina Koleva, marea sa iubire și viitoarea soție. Ținutul dobrogean devine pentru Iovkov un izvor nesfârșit de inspirație, locul în care se desfășoară majoritatea întâmplărilor din nuvelele sale. Dragostea sa pentru Dobrogea o transmite și personajelor sale. Universul dobrogean a lui Iovkov este un univers al moralității, înțelepciunii, libertății spirituale, cu oameni integrii, visători, dar care luptă să-și îndeplinească visele.⁴

Școala primară până în clasa a patra, Iovkov o urmează în satul natal, după care se transferă la Kotel. Studiile secundare, Iovkov le face la Ruse și Sofia (în 1900 este absolvent al Gimnaziului de băieți Nr.1 din Sofia). În 1902, se înscrie la Școala de ofițeri de rezervă din Kneajevo, lângă Sofia. După terminarea Școlii militare, în 1904 se înscrie la Facultatea de Drept a Universității din Sofia însă moartea tatălui său și problemele financiare îl obligă să renunțe la studiile superioare. Din toamna aceluiași an începe să predea în satele dobrogene până la izbucnirea Primului Război Balcanic la care participă ca comandat de companie a regimentului 41 de infanterie. Se dovedește a fi un luptător curajos, rănit la picior pe câmpul de luptă, este salvat de abnegația soldaților săi care îl duc pe brațe 4 km pentru a nu cădea prizonier de război. Pentru faptele sale eroice este decorat cu „Ordinul vitejiei”. În perioada 1913-1915, se stabilește la Sofia și este funcționar în Ministerul Afacerilor Interne. Participă ca ofițer și la Primul Război Mondial, de data aceasta e grănicer la granița între Bulgaria și Grecia. După zece luni este transferat la Sofia în calitate de corespondent militar al ziarului „Voennii izvestia”/”Știri militare”.⁵ Ororile războiului îl vor marca profund și pentru totdeauna, de aceea o mare parte a nuvelor sale sunt scrise pe această tematică.

Povestirile din război ale lui Iovkov sunt remarcabile, atât prin înfățișarea scenelor epopeice a eroismului colectiv, cât și a curajului omului simplu, ostașul de rând. Din 1913, povestirile din război ale scriitorului bulgar văd lumina tiparului în revistele „Narod i armia”/”Poporul și armata”, „Zveno”/”Gruparea”, „Săvremena misāl”/”Ideea contemporană”, în ziarele

⁴ „Dobrogea în opera lui Iordan Iovkov” comunicare prezentată de mine la a II a sesiune anuală a Asociației „Dobrogea-istorie și civilizație”, 26-28 noiembrie 2009, Constanța.

⁵ Vezi, pe larg, despre biografia lui Iordan Iovkov, Ivan Sarandev, *Jiznen i tvorceski păt 1880-1937*, Sofia, 1986.

„Slovo”/”Cuvântul”, „Democraticeski pregled”/”Jurnal democratic”, „Voenii izvestia”/”Știri militare” „Otechestvo”/”Patria”. Povestirile sale de război îi aduc prețuirea cititorilor și recunoașterea criticii literare ca talentat scriitor de război.

După ce Dobrogea de Sud este anexată României prin Pacea de la București din 1913, Iovkov trece ilegal granița și se stabilește la Varna, unde e profesor până în toamna anului 1920, când își începe activitatea diplomatică ca atașat de presă la Legația bulgară de la București.⁶

Iordan Iovkov și-a încercat talentul în diferite genuri literare: poezie, schițe, povestiri, nuvele, dramaturgie, romane. În 1902, Iovkov debutează cu poezia „Sub crucea grea” publicată în ziarul „Săznanie”. Timp de nouă ani, scrie versuri pe care nu le-a inclus niciodată în cărțile pe care le-a publicat. Este interesant de remarcat că aprecierile sale și omagiul cald și vibrant pe care îl aduce scriitorilor români traducându-le operele în limba bulgară nu se referă și la poeții români. Marea sa chemare este proza, cu precădere genul scurt. În 1910, în numărul 6 al revistei „Prosveta” publică prima povestire „Jeluierea ciobanului”. Urmate de o serie de povestiri publicate în revista lui Anton Strașimirov, „Nabliudatel”/„Observator”, în revista lui Dimităr Podvărzaciiov, „Zveno”/„Gruparea” și alte publicații de prestigiu.

În 1917, apare primul volum de „Povestiri”/ „Razkazi” care îi aduce nu numai consacrarea binemeritată, dar și marele premiu „Ivan Vazov” al Academiei de Științe Bulgară.⁷

În pofida muncii istovitoare din cadrul Legației bulgare de la București, a neînțelegerilor cu șefii diplomației bulgare și ai Legației, a greutăților de ordin material, a sănătății destul de precare, perioada bucureșteană cuprinsă între anii 1920-1927 s-a dovedit cea mai fructuoasă în cariera literară a lui Iovkov. Reîntors definitiv în patrie, în 1927, Iovkov publică capodopera sa „Legende din Stara Planina” în care sunt evocate vremurile de restriște ale Bulgariei aflată sub stăpânire otomană. Cititorul român a avut posibilitatea să citească acest remarcabil volum de povestiri, de abia în 1966, în traducerea lui Constantin Velichi. În 1928, apare al treilea volum de povestiri scrise la București, „Nopti la hanul din Antimovo” care marchează apogeul creației scriitorului bulgar în

⁶ Vezi pentru mai multe amănunte referitoare la viața și opera lui Iordan Iovkov: Svetlozar Igov, *Iordan Iovkov*, p.385-401, în *Istoria na bălgarskata literature 1878-1944*, Sofia, 1993; *Iordan Iovkov, 1880-1980 Novi izsledvania*, BAN, Sofia, 1982; *Iordan Iovkov* (red. prof. Ivan Radev), Veliko Târnovo, 1993; Ivan Sarandev, *Iordan Iovkov. Jiznen i tvorceski păt 1880-1937*, Sofia, 1986.

⁷ Ivan Sarandev, *op.cit.*, p. 160.

domeniul prozei. Iovkov își desfășoară talentul și în dramaturgie. Piese sale – „Milionarul”, „Boreana”, „Un om obișnuit” – s-au jucat ani la rândul, cu mare succes, pe scena teatrelor din Sofia și din întreaga Bulgarie. În 1960, Atanas Gospodinov, atașat cultural la Ambasada Bulgariei, traduce, în limba română, comedia lui Iovkov, „Milionarul”, difuzată de câteva ori la Radio, în interpretarea unor mari actori români.

În ultimii ani din viață, cu volumul de povestiri „Dacă ar putea să vorbească” Iordan Iovkov dezvăluie noi laturi ale talentului său, care îl plasează între scriitorii animalieri, înrudindu-l cu Emil Gârleanu, autorul „Din lumea celor care nu cuvântă”.

În toamna anului 1937, marele scriitor bulgar, deja grav bolnav, pleacă la tratament împreună cu soția sa, Despina Iovkova, în stațiunea balneoclimaterică Hisar. Într-o noapte, având o criză foarte puternică, este transportat de urgență la Spitalul catolic din Plovdiv, unde moare.

Ca un omagiu postum adus marelui om de cultură bulgar, numai la un an după moartea sa, cea mai importantă editură bulgară „Haemus” îi publică întreaga operă în 15 volume.⁸

Prin urmare, în 1920, când este numit atașat de presă la București, rapsodul Dobrogei este un scriitor consacrat și un militar care a luptat cu vitejie în Războaiele Balcanice și în Primul Război Mondial.

Alegerea lui Iordan Iovkov de către Partidul Agrarian bulgar și trimiterea sa la Legația bulgară de la București, în pofida faptului că scriitorul nu avea nici un fel de experiență diplomatică, nu reprezintă nicidecum o alegere întâmplătoare în perioada în care Bulgaria revizionistă căuta să-și recapete Dobrogea de Sud.

Prezența scriitorilor în diplomație nu este nicidecum accidentală, ci reprezintă nevoia unei țări de a folosi elitele intelectuale ale vremii. Această practică nu este o noutate în materie și a dat, de-a lungul timpului, rezultate excelente în multe cancelarii diplomatice din Europa. Alături de oameni politici, diplomați de carieră, juriști, istorici, economiști, diplomația a atras dintotdeauna și nume de rezonanță din rândul scriitorilor. Istoria diplomației europene a reținut în paginile sale numeroase nume de scriitori-diplomați a căror contribuție nu e mai puțin valoroasă decât a diplomaților de carieră. Exemplificăm prin câteva nume ale unor personalități din domeniul literelor care au servit interesele țărilor lor cu demnitate și abnegație: Paul Claudel, Paul

⁸ *Ibidem*

Morand (diplomația franceză), Duiliu Zamfirescu, Titu Maiorescu, Lucian Blaga (diplomația românească), Simeon Radev, Iordan Iovkov, Iordan Stratiev, Dimităr Strașimirov, Anghel Karaliicev (diplomația bulgară), Ivo Andric (diplomația iugoslavă), Gheorghios Seferis (diplomația greacă)

La data de 20 septembrie 1920, Iordan Iovkov își are deja ordinul de numire, patru zile mai târziu – vineri, 24 septembrie, semnează intrarea în serviciul diplomatic și depune jurământ.⁹ Când scriitorul și diplomatul bulgar sosește la București, România se refăcea după urmările dezaastroase ale Primului Război Mondial, dar, în același timp, trăia momente de glorie (Unirea Basarabiei – 27 martie, a Bucovinei – 28 noiembrie și a Transilvaniei – 1 decembrie), se bucura de o relativă stabilitate și prosperitate, și privea cu speranță spre un viitor mai bun, în timp ce Bulgaria înfrântă cunoștea o evoluție dramatică. Cu 100.000 de morți, cu despăgubiri de război, în valoare de 2.250.000.000 franci aur, fără ieșire la Marea Egee, fără Macedonia, fără părți din Tracia, fără Dobrogea meridională, suspectată de vecinii, pe care îi atacase de două ori fără declarație de război, Bulgaria aștepta orice conjunctură favorabilă, care să ducă la revizuirea frontierelor sale. Primul Război Mondial a ruinat economia bulgară. Cea de a doua catastrofă națională a Bulgariei cu dezastrul înfrângerii, amputările teritoriale suferite, distrugerile războiului, reparațiile impuse de tratatele de pace, instabilitatea politică generată de prăbușirea regimului politic, dezorganizarea economică au reprezentat traumatisme profunde și durabile pentru Bulgaria și au influențat negativ cursul raporturilor româno-bulgare.¹⁰

În perioada interbelică, nivelul de civilizație al românilor a crescut, devenind, sub unele aspecte, comparabil cu cel din statele dezvoltate ale Europei. Bucureștiul a cunoscut cel mai rapid proces de modernizare. După cum observa Iovkov, sub ochii săi, Bucureștiul se transformă într-un oraș cu un profil european. Pentru balcanici, capitala României era „micul Paris” care atrăgea ca un magnet și cerea să fie vizitat și admirat. Bucureștenii beneficiau încă din secolul al XIX-lea de parcul (sau grădina) Cișmigiu atât de admirat de scriitorul și diplomatul bulgar, locul unde „vorbea cu Dobrogea și Jeravna”.

⁹ Arhiva Istorică Centrală de Stat din Sofia (Тентрален Държавен Исторически Архив, în continuare ТДИА), fond 327k

¹⁰ Pentru mai multe amănunte vezi : *Tratatele de Istorie a Bulgariei: Kratka istoria na Bălgaria* (sub red. Ilcio Dimitrov), Sofia, 1981; *Istoria na Bălgaria*, vol.8. cap. Bulgaria 1903-1918, Sofia, 1999; *Istoria na nova Bălgaria, 1878-1944*, Sofia, 2006; *Istoria na Bălgaria 1918-1944*, vol.IX, Sofia, 2012.

Atanas Popov, student dobrogean la Universitatea din București, consemnează în amintirile sale „Întâlniri cu scriitorul și omul” despre ultimul an (1927) al șederii lui Iovkov în capitala României: „La București, scriitorul își alesese spre a se odihni, retrage și reflecta, o bancă în vestitul parc Cișmigiu, pe o alee lăturalnică și puțin vizitată. În drum spre Universitate treceam pe acolo și îl întrebam pe Iovkov, ce îl atrage în acest colț. El spunea: E! doar sunt departe de Dobrogea, cu această poieniță o înlocuiesc. Mă uit la ea și îmi amintesc de câmpia dobrogeană. Iar păduricea parcă ar fi cea de la Jeravna. Aici vorbesc cu Dobrogea și Jeravna.”¹¹ „Iovkov spunea asta în glumă – își amintea Atanas Popov - ochii îi râdeau, dar simțeam în cuvintele sale drama omului despărțit de locurile și oamenii iubiți”¹²

Progresele economice și culturale sunt evidente. Bucureștiul este cel care absoarbe forțele de creație din celelalte centre. Oamenii de știință, de litere, artiștii caută cu tot dinadinsul să vină în Capitală. Importanta revistă ieșeană „Viața românească” se mută la București. Se acordă o mare atenție învățământului.¹³ Iovkov urmărește și admiră realizările din viața culturală românească, operele de creație originală ale lui Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Tudor Arghezi etc. Într-un astfel de climat politico-diplomatic și cultural și-a început Iordan Iovkov activitatea diplomatică în capitala României.

Înainte de venirea sa la București, Iordan Iovkov manifestă un viu interes pentru cultura și îndeosebi literatura română. Potrivit mărturiilor prietenilor și contemporanilor săi, Iovkov căuta orice prilej să afle cât mai mult despre literatura țării vecine. Din amintirile preotului Petăr Ikonov, prieten apropiat al scriitorului aflăm că Iovkov: „A început, la un moment dat, să se intereseze de literatura română și să mă întrebe despre scriitorii români mai importanți – nuveliști sau romancieri. La început acest lucru m-a surprins, dar după o discuție îndelungată, i-am înțeles marea dorință de a se duce la București, ca atașat de presă, pentru a-și lărgi orizontul literar, pentru a cunoaște literatura română și dacă se poate să urmeze o facultate.”¹⁴ Mai departe, Petăr Ikonov mărturisește: „I-am enumerat numele la câțiva poeți, nuveliști,

¹¹ Atanas Popov, *Srești s hudojnika i ciuveka*, Dobrogeanska tribuna, Nr.135, 19 XI 1970.

¹² *Ibidem*

¹³ Vezi pentru mai multe amănunte referitoare la viața culturală românească în perioada interbelică C.Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ed.Albatros, București, 1975, p.754-770; Ioan Scurtu, *Societatea românească în perioada interbelică în Istoria românilor – România întregită*, vol.VIII, București, 2003

¹⁴ Apud. Ivan Sarandev, *op.cit.*, p.160

romancieri descriindu-le opera în câteva cuvinte/.../ La plecare spre București, i-am recomandat lui Iovkov câteva reviste: „Viața românească”, „Ramuri” și i-am dat o scrisoare adresată prietenilor mei – poeți și scriitori – în al căror cerc mă aflu ca profesor de liceu și preot.”¹⁵

Pentru Iordan Iovkov venirea în România prin intermediul misiunii diplomatice reprezenta un prilej de a cunoaște lumea literară din România.

În evocările sale Atanas Madjearov, directorul Școlii bulgare din București și preot la Biserica bulgară, notează că Iovkov muncea foarte mult, învăța cu multă sârguință limba română, își nota cuvintele necunoscute și căuta sensul lor. În cei șapte ani petrecuți la București, scriitorul bulgar a reușit să devină un foarte bun cunoscător al limbii și literaturii române. Citea cu pasiune operele scriitorilor români, era la curent cu presa vremii, urmărea cu atenție evenimentele politico-sociale și culturale ale țării.¹⁶

Scriitorul și diplomatul bulgar este uimit de explozia de ziare și reviste românești. Este adevărat că multe dintre ele dispăreau după câteva numere sau chiar după unul singur. Aglomerația titlurilor era creată și artificial de concurența gălăgioasă a diferitelor fițiuci ale partidelor din țară.¹⁷

Amintindu-și despre primul an petrecut la București, soția scriitorului-diplomat, Despina Iovkova, în lucrarea sa memorialistică „Amintiri. Însemnări. Corespondență”, într-un stil sobru și concis, descrie activitatea diplomatică de debut a soțului ei: „El traducea toată presa românească și de multe ori rămânea până la miezul nopții să traducă articole despre Bulgaria. Câteodata de abia prididea să citească atâtea ziare. Datorită aptitudinii sale deosebite de a învăța limbi străine, trei luni după ce a făcut rost de o gramatică românească a început să traducă ziarele, iar la sfârșitul celei de a șasea luni deja traducea din bulgară în română./.../ El se chinuia deoarece nu avea nici un fel de timp liber pentru creație.”¹⁸ În continuare, Despina Iovkova relatează despre momentele emoționante petrecute împreună cu soțul ei la București: „Câteodată în zilele de sărbătoare ne duceam la plimbare în parcul Carol sau până la cimitirul Bellu... Odată am descoperit mormântul celui mai mare poet român, Mihai Eminescu, pe care Iovkov îl citea cu plăcere. Adeseori îmi traducea din cea mai frumos poem a lui Eminescu, „Lucifer”.¹⁹

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ D. Minev, *Iordan Iovkov. Spomeni i dokumenti*, Sofia, 1969, p.183-184.

¹⁷ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești 1790-1990*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996.

¹⁸ Despina Iovkova, *Spomeni. Zapiski. Pisma*, Sofia, 1987, p.19

¹⁹ *Ibidem*, p.20

În perioada interbelică presa românească a cunoscut o dezvoltare fără precedent devenind o forță și un factor în dezvoltarea economică și socială a țării. Numărul periodicelor a crescut de la 16 în 1918, la 754 în 1919, ajungând în 1934, la 2240.²⁰ În 1927, anul când Iovkov își încheie activitatea diplomatică de la București, situația presei din România era următoarea – 709 ziare și 554 reviste. Se remarcă o mare diversitate a profilului publicațiilor: politice și de informare, locale, muncitorești și profesionale, industrial-comerciale, pedagogice, teatru-sport, științifice-culturale, militare etc. Predomina însă tematica politică, urmată de cea culturală. O pondere însemnată o aveau ziarele și revistele naționalităților conlocuitoare.

Cele mai importante ziare centrale din perioada interbelică erau: „Universul” (independent, cu tiraj de 150.000 exemplare în 1926 și 200.000 în 1938), „Dimineața” (independent, 100.000 exemplare), „Adevărul” (independent, 50.000 de exemplare), „Curentul” (politic de dreapta, 40.000 de exemplare), „Cuvântul”(independent, 18.000 de exemplare), „Aurora” (Partidul Țărănesc, 15.000 de exemplare), „Dreptatea” (PNȚ, 15.000 de exmplare), „Epoca” (conservator, 15.000 exemplare) etc.²¹ Fiecare publicație își avea propriile orientări politice. Cel mai important cotidian de piață îl reprezenta „Universul”, ziar de dreapta condus de Stelian Popescu. „Adevărul” și „Dimineața” – gazete de centru stânga cu greu făceau concurență puterii financiare a „Universului”.

De această perioadă este legată apariția figurilor proeminente de mari jurnaliști, directori de gazete, mari patroni ca Stelian Popescu – fondatorul și conducătorul ziarului „Universul”, Pamfil Șeicaru – fondatorul și conducătorul ziarului „Curentul”, Nichifor Crainic – mentorul revistei „Gândirea”.

Referitor la realizările românești, atmosfera culturală efervescentă, spectacolul presei la care asistă în prima decadă a perioadei interbelice, diplomatul bulgar face următoarea remarcă, nu lipsită de amărăciune, cu trimitere la situația din Bulgaria „Când văd – spune Iovkov – ce fac românii și sârbii, respectiv intelectualii lor, pentru edificarea națională, mă zbucium.”²²

Ceea ce caracterizează presa românească interbelică până în 1938, lucru remarcat și de atașatul de presă bulgar, este pluritatea de voci, opiniile diferite,

²⁰ Nicolae Dascălu, *Evoluția statistică a presei în România interbelică* în Revista de istorie, nr.7/1981.

²¹ Vezi, mai pe larg, Constantin Antip, *Istoria presei române*, București, 1979.

²² Spiridon Kazandjiev, *Srești i razgovori s Jordan Iovkov*, Sofia, 1930, p.95.

viziunile diferite, de multe ori inegale ca valoare, în ceea ce privește abordarea problemelor de politică internă și externă.

Observator fin și spirit cultivat, Iordan Iovkov făcea distincția între ziarele de mare tiraj, presa de valoare și numărul imens al aparițiilor efemere. Postul de la București îl va solicita peste măsură. Ca atașat de presă îi revenea un mare volum de muncă, în primul rând datorită obligației de a realiza cât mai detaliate treceri în revistă ale presei din România.

Bineînțeles că entuziasmul începutului este însoțit și de greutatea începutului, pentru Iovkov s-a dovedit a fi o corvoadă găsirea unei locuințe corespunzătoare în capitala României. La început a locuit lângă cimitirul Bellu, apoi s-a mutat în clădirea Școlii bulgare de pe Calea Călărași, iar în perioada 1925-1927, a locuit pe strada Franzelari, nr. 27.

Zece zile după sosirea sa la București îi scrie prietenului său, marele poet simbolist și strălucit traducător al poeziei franceze, germane și tragediilor lui Shakespeare, Nikolai Liliev: „Am ajuns cu bine la București, dar, se pare, că tot binele se încheie aici. Nu îmi merge. Dintr-o dată m-am văzut într-o situație și mai grea, și fără ieșire decât aceea în care mă aflam în Bulgaria. Nu mi-am închipuit că și aici cel mai greu lucru, de care a trebuit să mă apuc din prima zi, e să caut locuință. Chiriile sunt extraordinar de mari: pentru o cameră 1000-1200 lei, pentru 2 camere și bucătărie – 2000-2500 lei /.../ Rămân aici deocamdată, cu toate că nimic bun nu văd, iar privirea mea este îndreptată spre Bulgaria. Dacă trebuie să îndur mizerie, mai bine acolo decât aici”²³

Preotul și directorul Școlii bulgare din București, Atanas Madjarov își amintea că Iovkov a locuit „la început într-o cămăruță modestă lângă cimitirul Bellu, iar mai apoi într-o cameră în care de abia pătrundea soarele, din curtea școlii și bisericii bulgare.”²⁴

Informație care poate fi pusă sub semnul întrebării deoarece în Arhiva Ministerului de Externe bulgar se păstrează un document datat 1 octombrie 1920 (deci o săptămână de la sosirea lui Iovkov în București) unde adresa diplomatului bulgar, valabilă până la 10 mai 1922, este str. „Călărașilor nr. 12”.²⁵ Biserica și școala bulgară se aflau, într-adevăr, pe aceeași strada numai că la nr. 8. Prin urmare, locuința de la nr. 8 este aceea „gaură” pe care o descrie cu

²³ G.Konstantinov, *Nikolai Liliev sred svoite priiateli*, Sofia, 1971, p. 226-277.

²⁴ D.Minev, *op.cit.*, p.184

²⁵ Arhiva na Ministerstvoto na Vănșnite Raboti, 127, f.15

neplăcere Iovkov: „Am locuit într-o gaură la 3 km de Legație, pentru care plăteam 500 de lei din cei 1400 din care primeam.”²⁶

Doi ani mai târziu, diplomatul bulgar se mută în camera din incinta curții școlii și bisericii bulgare deoarece atunci, când îl vizitează Hristo Kapitanov i se plânge: „Locuiesc în condiții îngrozitoare. Toată ziua copiii aleargă prin curte. Intră și ies tot felul de vizitatori ca la han, e! doar aici e școală și biserică.”²⁷ Fire modestă și nepretențioasă este mulțumit că are și această locuință. „Îmi aduce aminte de Dobrogea noastră – se confesează nostalgic Iovkov – în astfel de camere am trăit ani la rândul când predam acolo.”²⁸

Însă pentru statutul unui diplomat, reprezentant al intereselor Bulgariei în străinătate, o astfel de locuință este un motiv de rușine și de a refuza întreprinderi: „Deseori sunt întrebat unde locuiesc ca să îmi trimită acasă, cărți, reviste, ziare – mărturisește stingherit Iovkov – iar eu nu îndrăznesc să-mi dezvălui adresa. Nu merg nici la recepții. Unde să-i invit? Camerele servitorilor lor sunt mai confortabile decât a mea. Pur și simplu mi-e rușine să afle unde locuiesc, mi-e rușine de străini. Nu se pune problema că pe mine mă compromit, compromit Legația, demnitatea guvernului bulgar și al statului pe care îl reprezint aici.”²⁹

Din toate documentele cunoscute și publicate până acum, cât și din corespondența, amintirile și memoriile contemporanilor lui Iovkov nu reiese că diplomatul bulgar ar fi avut relații apropiate cu vreun scriitor, ziarist sau om politic român. Atanas Popov din Dobrici, în acea perioadă student în România, face referiri, în evocările sale, la o vizită a lui Iovkov la Cezar Petrescu, redactorul revistei „Gândirea” și la o întâlnire cu dramaturgul Victor Ion Popa.³⁰

Soția scriitorului, Despina Iovkova, notează în lucrarea memorialistică menționată că Iovkov era foarte deprimat pentru că nu avea posibilitatea să lucreze „Și așa au trecut câțiva ani, fără ca Iovkov să scrie. În 1924, când aveam deja o locuință mai mare și confortabilă, el a început să scrie „Legende”³¹

²⁶ Ivan Sarandev, *op.cit.*, p.281

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Ibidem*

²⁹ Hristo Kapitanov, *Spomeni*, p.189

³⁰ Apud. Zdravko Dafinov, *Mălcelvețăt. Dokumentalna hronika za jivota i tvorcestvoto na Jordan Iovkov*, Sofia, 2001.

³¹ Despina Iovkova, *op.cit.*, p. 20

Locuința de pe strada liniștită „Franzelari” nr.27, ultima adresa a familiei Iovkov la București, din perioada 1924-1927, a fost un mediu propice care a adus liniștea necesară creației și randamentul scriitorului. Aici Iovkov a scris povestirile „Judecata”, „Moș David”, „Cântecul roților”, capodopera sa „Legende din Stara Planina” și două din povestirile din volumul „Seri la hanul din Antimovo”, „Moțaiala Kalmucului” și „Profesor particular”.

Segmentul de timp cuprins între 1920-1927, perioada în care Iordan Iovkov este atașat de presă la Legația bulgară de la București este o perioadă extrem de tensionată în viața scriitorului bulgar, care cuprinde multă muncă, traduceri până la miezul nopții din presa românească, probleme consulare, neînțelegeri cu ambasadorul bulgar, gen. Ivan Ficev, la care se adaugă un trai precar și probleme de sănătate.

Contemporanii lui Iovkov, soția, prietenii apropiați sau cei care l-au cunoscut tangențial îl descriu ca pe un om tăcut, retras, singuratic. Fire sensibilă și contemplativă nu îi plăcea să vorbească despre propria persoană, întrebând despre viața personală întotdeauna răspundea la fel, dacă cineva dorește să-l cunoască, nu trebuie decât să-i citească povestirile și va găsi acolo descrierea exactă a caracterului său.

În „Amintirile sale”, diplomatul Ivan Danciov, secretar al Legației bulgare de la București, din 1921, schițează graficul activității lui Iovkov „Pe Iordan Iovkov l-am găsit la București în septembrie 1921, când am fost numit secretar la Legația bulgară. El ocupa postul de atașat de presă. De fapt era ocupat de dimineața până seara cu munca de traducător – traducea în română toate citațiile, hotărârile judecătorești și alte documente atât de multe după război... Rămânea să lucreze până seara târziu. Lucra mai mult decât toți ceilalți și ceva care nu îi era pe plac. Noi toți îl compăttimeam din inimă însă nimeni dintre noi nu putea să îi ușureze munca pentru că doar el știa să scrie în română. Despre munca sa istovitoare din Legația niciodată nu se plângea. Însă adeseori îi părea rău că nu îi rămâne vreme pentru activitatea literară./.../ În anturaj era de obicei tăcut... doar asculta și contempla. Rareori începea să povestească dar când o făcea vorbea spiritual și câteodată sarcastic de parcă ar fi căutat o supapă pentru sufletului său suferind”³²

Colegul și prietenul său, Iordan Stratiev confirmă cele relatate mai sus și adaugă că Iovkov își îndeplinea angajamentele obositoare cu deosebită conștiinciozitate. Iordan Stratiev (1898-1974) de asemenea, face parte din

³² Ivan Danciov, *Spomeni*, Sofia, 1969, p.182-183

familia scriitorilor – diplomați. Lucrează la Legațiile Bulgariei de la Belgrad, Brussel, Viena, Bratislava. În timpul misiunii diplomatice din România, debutează ca regizor punând în scena, la București, piesa de teatru „Meșterii” a lui Racio Stoianov.

În fiecare zi, Iovkov era însărcinat de a face rapoarte verbale rezumative asupra presei române în fața ministrului plenipotențiar, gen. Ficev. Analizând cu atenție evenimentele interne și internaționale reflectate în presa românească, Iovkov selecționa pentru informarea cât mai corectă a guvernului de la Sofia știrile și comentariile semnificative, însoțindu-le adeseori de propriile considerații. Nu numai că citea și traducea toate ziarele, iar ceea ce prezenta interes pentru Bulgaria sublinia cu un creion roșu și raporta personal șefului Legației, dar traducea și întregul flux de documente și corespondență.³³ Activitate care, după mărturisirile făcute lui Hristo Kapitanov, îl apăsa cel mai mult „deoarece e muncă de scrib, plictisitoare și obositoare și, în primul rând, nu are sfârșit.”³⁴

Fiind singurul care știa să scrie în limba română a fost însărcinat să se ocupe și cu pașapoarte care îi răpeau partea cea mai mare a timpului și îi dădeau dureri de cap. Nu se poate să nu ne punem întrebarea legitimă cu ce se ocupau ceilalți diplomați bulgari în cadrul Legației. Angajamentele lui Iovkov nu se încheie aici. El trebuia să primească și să asculte cererile grădinarilor, studenților, dobrogenilor, turcilor, bulgarilor, românilor – era „un adevărat conducător de plasă” așa cum făcea haz de necaz cu celălalt scriitor-diplomat Iordan Stratiev – fiecare veniți cu păsurile lor: pașapoarte, cereri judecătorești, cetățenie, moșteniri.³⁵

Așa cum am remarcat anterior, tema fundamentală în creația lui Iovkov este Dobrogea, la fel și tema în discuțiile cele mai obișnuite. Colegii săi remarcă schimbarea în atitudine, atunci când în cabinet intra vreun turc sau dobrogean. „Când intra vreun turc – notează același Iordan Stratiev – parcă devenea alt om. Zâmbea parcă l-ar fi văzut pe taică-su, îl poftea să se așeze, îi da o țigară și începea o discuție în turcește de nu mai avea sfârșit – din ce sat e, dacă cunoaște pe cutare și cutare, ce s-a întâmplat cu nu știu cine, cum e recolta și deabia la urmă îl întreba pentru ce venise. Îi rezolva treaba, trimitea salutări cunoscuților. Turcul pleca mulțumit, iar Iovkov se însuflețea pentru toată ziua”³⁶ Lucru

³³ *Ibidem*

³⁴ Apud. Ivan Sarandev, *op.cit.*, p.285

³⁵ *Ibidem.*, p.285.

³⁶ *Ibidem*, 285-286

confirmat și de Stoian Petrov Vandev, la acea dată student la București „Iovkov se interesa de viața în Dobrogea, iar eu deseori mă duceam acolo și îi povesteam.”³⁷

În întreaga creație a scriitorului palpită dragostea față de nesfârșita câmpie dobrogeană, față de oamenii și obiceiurile de acolo. Dobrogea și dobrogenii reprezintă parte integrantă din viața lui Iovkov, încă din anii copilăriei. Prof. Spiridon Kazandjiev care a consemnat de-a lungul vieții toate întâlnirile și discuțiile cu Iovkov afirmă că după revenirea sa în Bulgaria, scriitorul ar fi vrut să se ducă din nou în Dobrogea (ne referim la Dobrogea de Sud care era parte din România întregită), dar „se temea că va găsi pământul și oamenii cu totul altfel – nu așa cum îi știa”³⁸ (se referă la noile realități de acolo, administrația românească). Mai departe prof. Kazandjiev notează „Toată inspirația lui îl purta într-acolo – acolo era peisajul descris de el, acolo erau eroii săi, acolo s-a plămădit viața eroilor, munca și soarta lor. Întreaga lui personalitate artistică, amintirile și izvorul creației sale aveau rădăcini acolo. Ce se va întâmpla cu această lume a lui, dacă acum o va vedea altfel? Va fi ca și cum s-ar trezi dintr-un vis și o dată cu această trezire ar dispărea toată forța sa creatoare. Iovkov se temea că din această cauză nu s-ar mai putea întoarce la opera sa.”³⁹

Același Iordan Stratiev este uimit de puterea de muncă a lui Iovkov în pofida oboselii și a bolii care îl chinuia. Pentru a risipi mitul vieții de diplomat, în rarele mărturisiri pe care le-a făcut, Iovkov prezintă adevărata față a activității sale. Într-o discuție sinceră cu prietenul său Hristo Konstantinov, Iovkov se confesează „Așa cred toți și majoritatea colegilor mei, scriitorii, și mă invidiază pentru că nu știu adevărul – tristul adevăr. Eu sunt cel mai obișnuit funcționar pentru care opt ore de muncă în șir, ținut pe scaun și aplecat deasupra mesei, nu sunt de ajuns pentru a-și termina treaba. De multe ori rămân la Legație după programul de servicii ca să termin fluxul de documente. Am fost trimis la București ca atașat de presă – muncă pe care o îndeplinesc cu ușurință și plăcere....Dar pe lângă aceasta mă ocup și de traduceri, pentru că în afară de mine nimeni nu știe limba română la Legație, în plus sunt însărcinat și cu pașapoartele care am ocupă cel mai mult timp. Traduc toate documentele Legației din română în bulgară și invers.”⁴⁰

³⁷ *Ibidem*, p.286

³⁸ Spiridon Kazandjiev, *op.cit.*, p.13

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ Hristo Konstantinov, *Spomeni*, 1969, p.189

La un an după numirea lui Iovkov la București, își prezintă scrisorile de acreditare gen. Ivan Ficev (1860-1931), fostul șef al Marelui Stat Major al armatei bulgare (1910-1914), ministru de război (1914-1915), membru fondator al Academiei Militare Bulgare (1912), membru permanent al Academiei de Științe Bulgare.⁴¹ Un general de excepție și un scriitor renumit trimiși la București să lucreze în folosul diplomației bulgare, îmbunătățirii imaginii Bulgariei după cele două catastrofe naționale, însă cooperarea între cei doi nu s-a produs, foarte curând se iscă neînțelegeri și gen. Ficev nu ratează nici un prilej să-și umilească subalternul.

Prin decretul Nr. 642 din 30 septembrie 1921, Stoian Omarceski, ministru interimar al Afacerilor Străine, concediază zeci de funcționari ai Legațiilor, „reducând posturile”. Printre ei figurează și numele lui Iordan Iovkov.⁴² Omarceviski care, cu un an în urmă, organizase o spectaculoasă serbare comemorativă dedicată marelui scriitor bulgar Ivan Vazov cu prilejul a cinzeci de ani de activitate literară, rămâne surd la rugămințile prietenilor celui mai tânăr și talentat prozator bulgar în momentul acela, de a revoca hotărârea și a-l reîncadra. Acest lucru îl face însă prim-ministrul Bulgariei, Aleksandăr Stamboliiski, care, prin decretul Nr.720 din 15 decembrie 1921, anulează concedierea lui Iovkov.⁴³

Seful Legației, gen. Ficev, în loc să fie preocupat de soluționarea problemelor politicii externe a Bulgariei, nu se lasă, își amenință subalternul, („Voi scrie, după aceea imediat adaugă, voi telegrafia și voi cere concedierea lui. Ori el, ori eu!”) îl acuză că nu își îndeplinește angajamentele, că întârzie la servicii, că se plânge de locuință și se duce la taclale în cabinetul secretarului I.⁴⁴

Referitor la vizita liderului agrarian și prim-ministru al Bulgariei, Aleksandar Stamboliiski (tema abordată în primul capitol al lucrării), Despina Iovkova își amintește „În anul acela Stamboliiski a vizitat Bucureștiul. Trebuia să mergem la gară să-l întâmpinăm, dar Iovkov cu greu suporta atmosfera recepțiilor, a întrevederilor; le evita întotdeauna.”⁴⁵ După vizita lui Stamboliiski, situația materială a lui Iovkov se îmbunătățește. Reîntors în țară, prim-ministrul bulgar prin decretul Nr.107 din 30 martie 1922 al Ministerului Afacerilor Externe bulgar îl numește pe Iovkov secretar la consulatul de la Odessa, fără a

⁴¹ *Ențiklopedia*, Sofia, 1974, p.875

⁴² ȚDIA, fond 327k, Iordan Iovkov este pus în disponibilitate prin decret Nr. 642 din 30 IX 1921

⁴³ ȚDIA, telegrama Nr. 2460 din 18XII 1921 prin care se anulează concedierea lui Iovkov

⁴⁴ Apud. Zdravko Dafinov, *op.cit.*, p. 288

⁴⁵ Despina Iovkova, *op.cit.*, p. 21

fi transferat, rămânând la post la Legația de la București.⁴⁶ Astfel cu un salariu majorat, situația financiară a familiei s-a îmbunătățit vizibil.

Iovkov explică situația creată „Dacă agrarienii m-au numit, nu a fost o manifestare de partid, ci puțină atenție, puțin respect față de mine ca intelectual și scriitor.”⁴⁷ Numirea lui Iovkov în diplomația bulgară constituie dovada aprecierii calităților sale intelectuale și a curajului de care a făcut dovadă pe câmpul de luptă, avute în vedere de prim-ministrul Bulgariei și ministrul de Externe, Aleksandăr Stamboliiski, atunci când l-a ales să reprezinte în România interesele naționale ale Bulgariei care era vital interesată de îmbunătățirea relațiilor bilaterale româno-bulgare.

Iovkov care nu a participat niciodată direct la viața politică și simțea o repulsie „organică” față de politică, după un număr de ani, într-o discuție cu prof. Spiridon Kazandjiev își exprimă punctul de vedere referitor la lovitura militară de stat de la 9 iunie 1923 și răsturnarea guvernului agrarian: „9 iunie a fost o greșeală. Eu și acum devin irascibil când este ridicată în slăvi data aceasta și mai ales când e evidențiată ca o faptă eroică înfăptuită pentru Bulgaria și poporul bulgar. Au coborât unii, să se urce alții, asta a fost tot. Aceiași care au adus catastrofele Bulgariei, au luat din nou cârma statului și l-au condus pe drumul vechi. Nu știu dacă poporul o să găsească forța necesară pentru un nou avânt – altfel totul e pierdut.”⁴⁸

Boala și caracterul său prea puțin combativ îl fac să rămână relativ pasiv la spectacolul politic. Spirit obiectiv, este întotdeauna bine informat, corelează informațiile și meditează asupra lor și întotdeauna își exprimă ferm poziția față de nedreptate și suferințele umane. Evenimentele sângeroase din 1923 și reprimarea intelectualității bulgare au reprezentat o grea lovitură pentru un pacifist ca Iovkov. În acest sens stau mărturiile lui Atanas Ianakiev: „Trecând prin București în drum spre Bulgaria m-am dus la Legație să-l vizitez pe fostul meu profesor Iordan Iovkov /.../ Mi-a înmănat câteva ziare românești ale căror articole de fond erau dedicate asasinării omului de stat bulgar Nikola Ghenadiev (la 30 octombrie 1923) și aproape lăcrimând de durere mi-a spus „Mă opresc pe strada diferiți politicieni și mă întreabă cine l-a omorât pe Ghenadiev, de ce? Nu știu ce să le răspund. Durere, durere cumplită otrăvește sufletul meu că în patria

⁴⁶ ȚDIA, fond 327k, decret Nr. 107 din 30 III 1922

⁴⁷ Apud. Zdravko Dafinov, *op.cit.*, p.313

⁴⁸ Spiridon Kazandjiev, *op.cit.*, p.53

mea, în fiecare zi sunt asasinați oameni de stat talentați, lideri, profesori, publiciști care sunt așa de necesari poporului bulgar.”⁴⁹

După asasinarea lui Stamboliiski, protectorul lui Iovkov, noul ministru de Externe bulgar, col. Hristo Kalfov inițiază o întreagă ofensivă împotriva lui Iovkov, începe să îl mute neîntrerupt de la un consulat la altul – de la Odesa la Triest, de la Triest la consulatul de la Sofia ca traducător, de acolo la Salonic (3 aprilie 1925) până când prin decretul Nr.63, comunică „secretarul III de la Consulatul general bulgar de la Salonic, Iordan Iovkov, aflat la post în Legația bulgară de la București, este numit dragoman (tălmaci) la aceeași Legație.”⁵⁰

A fost o mare lovitură pentru Iovkov care era un om modest, închis în sine, delicat în relațiile cu oamenii, veșnic visător, pe deplin fericit doar printre eroii săi. Funcția de dragoman atribuită lui Iovkov nu avea nimic de a face cu tălmăcii fanarioții de la Poarta Otomană care dețineau secrete de stat și unii dintre ei au ajuns și domni ai Țărilor Române în secolul al XVIII-lea. În cadrul Legației Bulgare, Iovkov era pe o treaptă ierarhică mai sus decât omul de serviciu, Anghel.⁵¹ În ochii superiorilor Iordan Iovkov nu este scriitorul de excepție, ci doar un gazetar. Cu desconsiderare i se adresează șeful Legației, gen.Ficev, „Dvoastră ca ziarist...” Scriitorul cu amărăciune se confesează „Tac, rabd, trag. Oamenii care sunt aici, sunt străini de orice preocupări culturale și literare. Motivul pentru care se poartă așa brutal cu mine, fără să merit este tăcerea mea, refuzul meu vreme îndelungată de a mă apăra.”⁵² Însă acest lucru nu va dura mult, la 21 septembrie 1927, Iovkov își dă demisia, dând o lecție de înțelepciune și demnitate factorilor de decizie lilipuți.

Documentul care apare tradus de mine pentru prima dată în limba română este mai mult adresat posterității decât funcționării din Legație:

„Domnule Ministru,

La 1 aprilie 1925, după ce am lucrat trei ani ca secretar în Legația încredințată Dvoastră, am fost retrogradat în funcția de dragoman. Motivele acestei retrogradări nu mi-au fost aduse la cunoștință. Eu sunt convins că s-a recurs la această umilire a mea pentru a se crea loc unuia dintre funcționari care urma să fie trimis la altă Legație. /.../

⁴⁹ D. Minev, *op.cit.*, p.185-186

⁵⁰ ȚDIA, fond 327k, numirea lui Iordan Iovkov în postul de dragoman la Legația bulgară de la București (vezi anexe)

⁵¹ Apud. Zdravko Dafinov, *op.cit.*, p.320

⁵² *Ibidem*

Au fost trecute cu vederea munca depusă cu bună credință, anii în serviciu, datoria îndeplinită cu abnegație. Situația umilitoare în care am fost pus la proporția unei pedepse pe care nu o merit nicidecum./.../

Aș fi putut să suport situația materială grea ca și ceilalți funcționari, dar nu pot să suport nedreptatea și situația umilitoare, din această cauză, vă rog, să mă eliberați din funcția pe care o dețin, considerându-se concedierea mea de la 1 octombrie, anul curent.

București, 21 IX 1927

Iordan Iovkov”⁵³

Astfel, se încheie cariera diplomatică de la București a unui scriitor de excepție. Bilanțul celor șapte ani – o boală incurabilă care îl va măcina pe scriitor încă zece ani și îl va trimite în mormânt înainte de vreme, umiliri insuportabile din partea funcționării Ministerului de Externe bulgar și capodoperele sale: „Legendele din Stara Planina”, „Nopti la hanul din Antimovo”, „Ultima bucurie”, „Inimă de femeie”, „Moșia de lângă hotar”, „Dacă puteau să vorbească”, traduse mai apoi în peste 25 de limbi.

Iordan Iovkov se stinge din viață la 57 de ani, la 15 octombrie 1937, La Spitalul catolic din Plovdiv. După dispariția sa prematură, creația lui Iovkov cunoaște o mare popularitate. Faima operei sale trece hotarele literaturii bulgare intrând în patrimoniul literaturii universale. Proza sa va fi tradusă în: română, rusă, ungară, sârbă, polonă, turcă, greacă, germană, franceză, chineză, arabă, finlandeză, japoneză, italiană, spaniolă.

Din creația lui Iovkov se desprinde o melodie divină ca cea din „căruțele cântătoare” pe care le făurește Sali Iașar din „Cântecul roților”. În această nuvelă care îi era cea mai scumpă lui Iovkov și cu al cărui personaj principal – Sali Iashar – se identifica, aflăm idealul umanist de care a fost animat întreaga viață, scriitorul și diplomatul bulgar: „Sali Iașar era un înțelept, el văzuse și trăise multe lucruri, știa că lumea aceasta este plină de tristețe și suferință, însă exista totuși și ceva frumos, un lucru care le domină pe toate celelalte, și anume, iubirea dintre oameni.”⁵⁴

Prin umanismul său, în primul rând, prin forța realismului, imaginile plastice și viziunea artistică, Iordan Iovkov este, fără îndoială, un scriitor de talie mondială. La care se adaugă faptele de curaj de pe câmpul de luptă din timpul Războaielor Balcanice și Primului Război Mondial și activitatea

⁵³ ȚDIA, fond 327k, demisia lui Iordan Iovkov

⁵⁴ Iordan Iovkov, *Razkazi*, Veliko Târnovo, 1993, p.98.

diplomatică pe care o îndeplinește cu abnegație. Componenta diplomatică a activității lui Iordan Iovkov încunună în chip armonios biografia valorosului om de cultură bulgar. Îndrăznim să credem că dincolo de amărăciuni și suferințe, Iordan Iovkov și-a asigurat un loc demn în diplomația bulgară. Câteva luni după încetarea mandatului lui Iovkov, guvernul român a recompensat meritele diplomatului bulgar conferindu-i Ordinul „Coroana României” în gradul de Cavaler.⁵⁵

Enumerând trăsăturile definitorii pe care trebuie să le aibă un diplomat pentru a-și reprezenta țara cât mai bine, Harold Nicolson, diplomat de carieră, era de părere: „Acestea sunt calitățile diplomatului meu ideal: adevăr, precizie, calm, răbdare, bună dispoziție, modestie, loialitate. Acestea sunt, în același timp, și calitățile unei diplomații model. Cititorul poate să obiecteze: ați omis inteligența, cultura, discernământul, prudența, suplețea, farmecul, hărnicia, curajul și chiar tactul. Nu le-am omis. Le-am considerat ca subînțelese.”⁵⁶

Din expunerea prezentată și portretul biografic realizat scriitorului-diplomat bulgar, considerăm că Iordan Iovkov, cu toate că îndeplinea o funcție marginală în diplomație, s-a ridicat la nivelul exigențelor pe care trebuia să le îndeplinească diplomatul modern. Referindu-se la activitatea sa diplomatică, un alt important scriitor-diplomat, Lucian Blaga, preciza că atașaii de presă, secretarii de presă, subsecretarii de presă funcționau „în marginea diplomației”. În pofida acestui fapt, acești mesageri ai culturii, fără a deține cel mai important post în diplomație au reușit să aducă reale servicii țării. În acest context, studiul de față se dorește și un efort modest de restituire a activității diplomatice a lui Iordan Iovkov care nu poate fi nici uitată, nici neglijată.

Viața, opera literară și activitatea diplomatică a lui Iovkov vor rămâne un reper de preț pentru școala diplomatică bulgară, și de ce nu și pentru cea românească.

Cu toate că perioada interbelică a fost o perioadă extrem de tensionată în cadrul relațiilor româno-bulgare, Iordan Iovkov s-a dovedit un prieten sincer al poporului român. În măsura posibilităților, scriitorul-diplomat a contribuit la apropierea celor două popoare balcanice, a ridicat punți de colaborare și respect reciproc între cele două țări vecine sau cum simplu mărturisea Iordan Iovkov : „Știi, eu îi iubesc pe români”.

⁵⁵ ȚDIA, fond 327k, scrisoarea din 8 III 1928 prin care Ministerul Afacerilor Străine român informează cel bulgar că regele României i-a conferit lui Iordan Iovkov, Ordinul „Coroana României” în gradul de Cavaler. Documentul este în franceză și bulgară

⁵⁶ Apud. Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, București, 1975, p.48.

PERICLE PAPAHAGI - MĂRTURII DIN ARHIVELE CONSTANȚEI

Dr. Virgil COMAN

Între aromânii care și-au legat într-o oarecare măsură numele de Constanța se numără și Pericle Papahagi, profesor, filolog, lingvist și folclorist de prim rang al epocii sale¹. Încă de la început facem precizarea că în studiul de față ne-am propus să scoatem la lumină o serie de documente identificate până în prezent în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale, referitoare la unele aspecte din activitatea acestuia. Prin urmare, demersul nostru a avut în vedere atât mărturii arhivistice care poartă semnătura lui Pericle Papahagi, cât și documente în care este invocat numele său. Pe baza lor vom încerca, în cele ce urmează, să reliefăm fațete mai puțin cunoscute ale personalității sale, mai exact cea de inspector școlar, dar și cele de colecționar de obiecte vechi și chiar de cercetător al vestigiilor antice.

Înainte de a da un sens demersului nostru, suntem nevoiți să mai facem precizarea că motivația alegerii temei a fost justificată și de dorința neîmplinită, din păcate, a Matildei Caragiu-Marioțeanu care afirma încă din anul 1991 că „atunci când alte lucrări ale mele vor fi gata, dacă «gl'emu a banăl'iei va s-hibă

¹ Informații sumare biobibliografice despre Pericle Papahagi vezi la Th. Capidan, *Pericle Papahagi*, în „Langue et Littérature. Bulletin de la Section Littéraire”, vol. II, nr 1-2, 1943, pp. 294-295; Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, Editura enciclopedică română, București, 1974, pp. 379-380; Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, Editura Albatros, București, 1978, p. 193; xxx *Mic dicționar enciclopedic*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 1558; Matilda Caragiu Marioțeanu, *Un profesor savant: Pericle Papahagi*, în „Deșteptarea. Revista aromânilor”, II, nr. 1 (10), ianuarie 1991, p. 9; Articolul este republicat și în *Caleidoscop aromân*, vol. IV, Ediție îngrijită și prefată de Hristu Cândroveanu, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea pârintească”, București, 2000, pp. 112-115; Iordan Datcu, *Să ne amintim de Pericle Papahagi*, în *Ibidem*, pp. 107-111; Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc, oameni și înfăptuiri*, Ediție Anastatică, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1999, p. 632; Justin Tambozi, George Tambozi, Atena Tambozi, *Enciclopedia aromână*, Societatea Academică Moscopolitană, Editura Justin și George Justinian Tambozi, București, 2000, p. 452; Ion C. Hiru, George Baci, *Însemnări despre câteva personalități importante ale istoriei aromânilor. Pericle Papahagi*, în Idem, *Teja Papahagi, un aromân așezat cu sfințenie în cartea satului domnesc*, Editura Semne, București, 2009, pp. 195-196; Nicolae-Șerban Tanașoca, *Din istoria familiei Teja Papahagi*, în *Ibidem*, pp. 7-16.

ma lungu», să consacru o monografie acestui mare dascăl, ce merită să fie luat drept model de profesorii și cercetătorii de astăzi”².

Născut în familia de aromâni Nicolae și Despina Papahagi (aceasta din urmă descendentă a familiei Caragiani³), la Avdela, în Grecia, la data de 27 decembrie 1877, după cum el însuși menționează⁴, deși documentele de stare civilă indică anul 1876⁵, iar lucrările la care am avut acces până în prezent anul 1872⁶, Pericle Papahagi începe ciclul primar în Vlaho-Clisura, după care absolvă cursurile Liceului Român de Băieți din Bitolia. Se înscrie apoi la Facultatea de Litere a Universității din București pe care o absolvă. Continuă să studieze mergând la Leipzig unde va colabora îndeaproape cu Gustav Weigand⁷. După un stadiu de specializare desfășurat în urbea saxonă între 1905-1908 obține doctoratul în filozofie⁸.

La data de 1 septembrie 1895 își începe cariera de profesor, an în care i se va încredința și funcția de director al Liceului Român de Băieți din Bitolia, pe care o va exercita până în 1897⁹. Va mai activa apoi ca profesor la Salonic și Giurgiu¹⁰, iar între 1910-1911 se va afla din nou la conducerea Liceului Român de Băieți din Bitolia¹¹, deși anterior își amânase plecarea la post pentru a finaliza lucrarea *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (Cavaliotti, Ucuta,*

² Matilda Caragiu Marioțeanu, *op. cit.*, p. 9.

³ Vezi, în acest sens, N.Ș. Tanașoca, *Un frate uitat al lui Ioan D. Caragiani: doctorul Alexandru D. Caragiani, (1848-1905)*, în *Studia Linguistica et Philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu* (edit. Manuela Nevaci), Editura Universității din București, București, 2011, p. 760.

⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ilfov (în continuare S.J.A.N. Ilfov), fond Liceul Teoretic de Băieți Silistra, dosar 121, f. 3.

⁵ În registrul pentru decedați din anul 1943 - municipiul București, Sectorul 2 - Negru, aflat în arhiva Direcției Generale de Evidență a Persoanelor a Municipiului București, se menționează faptul că Pericle Papahagi s-a născut în anul 1876 la Avdela și a decedat la vârsta de 67 de ani, în Spitalul Colțea, la data de 20 ianuarie 1943.

⁶ Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *op. cit.*, p. 193; xxx *Mic dicționar enciclopedic...*, p. 1558; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 632; Justin Tambozi, George Tambozi, Atena Tambozi, *op. cit.*, p. 452; Ion C. Hiru, George Baci, *op. cit.*, p. 195; N.Ș. Tanașoca, *Din istoria familiei Teja Papahagi...*, p. 14; vezi și Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866/2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită cu un cuvânt înainte de Academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, București, 2003. Din păcate, autoarea include în biografia lui Pericle Papahagi, în mod eronat, date din biografia lui Tache Papahagi, greșeală semnalată, de altfel, de N.Ș. Tanașoca, în *op. cit.*, p. 8, nota 1.

⁷ *Ibidem*, p. 8

⁸ S.J.A.N. Ilfov, loc. cit., f. 10v.

⁹ Loc. cit., f. 7v.

¹⁰ N. Ș. Tanașoca, *op. cit.*, p. 8.

¹¹ S.J.A.N. Ilfov, loc. cit., f. 7v.

Daniil), după cum reiese din cererea adresată la data de 12 februarie 1909 președintelui Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim al Afacerilor Străine, Ion. I.C. Brătianu¹².

În paralel, în primii ani ai secolului al XX-lea, preocupările sale de natură lingvistică, filologică și folclorică sunt materializate prin publicarea unor valoroase lucrări referitoare la aromâni¹³ și meglenoromâni¹⁴. Pe baza unei analize critice a acestora, Nicolae-Șerban Tanașoca avea să ajungă la concluzia că „Prin scrierile sale, Pericle Papahagi a impus în studiile românești de aromânistică, grevate adesea de diletantism și subiectivitate, un stil exemplar, de maximă rigoare, raționalitate și obiectivitate științifică”¹⁵.

Între 1912-1914 va activa ca inspector școlar¹⁶ fiind prezent în această calitate și în vechea urbe tomitană. Mărturie ne sunt procesele-verbale întocmite de acesta cu ocazia inspecțiilor la Școala Mahomedană din Constanța. Prin urmare, inspectând această instituție de învățământ, la data de 3 octombrie 1912 avea să consemneze următoarele: „Am vizitat astăzi Școala primară de băieți și Azilul confesional. Am asistat la ora de cânt, clasa I (Azilul confesional) făcută de domnul Biciola. Elevii au cântat mai multe cântece românești între care și imnul regal, bine. Am constatat că, chiar elevii începători pot să se exprime românește. Vizitând Azilul confesional (Secția fete) am constatat că elevele nu învață românește. Discutând cazul cu d-l director al școlii, Memet Niazi¹⁷,

¹² Vezi, în acest sens, Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, vol. I, Editura Universității din București, București, 2004, pp. 226-227.

¹³ *Din literatura poporană a Aromânilor*, vol. I, Partea I-II. *Literatura Copilărească. Medicina populară. Ghicitori. Proverbe și idiotisme. Colinde. Paparudele. Lăzărelul. Sărbătoarea Sânzienelor sau Taviani. Luna nouă. Deceuri. Poesia populară (Materialuri folkloristice.* Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public prin îngrijirea lui Gr.C. Tocilescu membru al Academiei Române, profesor la Universitate, director al Muzeului Național de Antichități, vol. II), Tipografia „Corpului Didactic” C. Ispasescu & G. Bratanescu, București, 1900, *Graie aromâne*, Extras din Analele Academiei Române. Seria II. Tom XXVII. Memoriile Secțiunii Literare, No. 5, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor I.St. Rasidescu, București, 1905; *Basme aromâne și glosar*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor I.St. Rasidescu, București, 1905.

¹⁴ *Românii din Meglenia. (Texte și glosar)*, Tipografia Societății „Tiparul”, București, 1900; *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic.* Partea I și Partea II, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXV, Memoriile Secțiunii Literare, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1902.

¹⁵ N.Ș. Tanașoca, *op. cit.*, p. 9.

¹⁶ S.J.A.N. Ilfov, *loc. cit.*, f. 7v.

¹⁷ Mehmet Niyazi s-a născut în localitatea Vânători, județul Constanța, în anul 1878, iar la vârsta de 11 ani se stabilește împreună cu familia la Istanbul. În anul 1898 pleacă în Crimeea însă la scurt timp este obligat de autoritățile țariste să părăsească această regiune. Revine aici în

dacă este bine ca și fetele să învețe românește, am ajuns la concluzia că da. D-l director și-a luat angajamentul de a supune cazul acesta comunității musulmane din localitate¹⁸.

În data de 11 decembrie 1912, Pericle Papahagi întreprinde o nouă inspecție constatând, între altele, că: „Elevii pricep foarte bine chestiunile de adunare și scădere; transcriu frumos pe plăci în cuvinte problemele puse. Întrebați de subsemnatul pe românește, au răspuns de asemenea mulțumitor. Ar trebui însă să se stăruiască ceva mai mult cu studiul l-bii române¹⁹”. O recomandare asemănătoare avea să fie făcută și în data de 12 februarie 1913, cu ocazia unei noi inspecții: „Astăzi am inspectat această școală. Am asistat la cursul de l. română făcut de d-l G. Biciola în cl. II primară. S-a tratat despre «Păsărica», citire și povestire și s-a chestionat în mod intuitiv despre «urs». S-au pus diferite întrebări despre «Dumbrava roșie». Elevii răspund mulțumitor. Citesc curat. Se exprimă însă cu oarecare greutate pe românește. Se va insista deci asupra acestui punct mai mult²⁰.

La finele anului 1913, mai exact la data de 14 decembrie, revine în inspecție la această școală, în procesul verbal întocmit cu această ocazie consemnând, între altele: „Am constatat că elevii în cursul primar sunt toți mai în vârstă decât ar trebui. Așa în cl. III am constatat că doi elevi sunt de 16 ani, unul de 15 ani, numai doi de 12, iar restul 13 și 14 ani. Cauza pentru care se întâmplă aceasta este că părinții își trimit târziu copiii la școală²¹.

Atras de activitatea didactică Pericle Papahagi va acorda o atenție deosebită acestui domeniu, în martie 1914 fiindu-i încredințat un post de profesor, respectiv conducerea Liceului Teoretic de Băieți Silistra²². În paralel va continua cercetările pe tărâm lingvistic și folcloric. Pentru activitatea depusă în domeniul cercetării științifice, în ședința din 26 mai 1916 a Academiei

1899 dar nu i se permite să stea mai mult de un an. În 1904 se stabilește la Constanța activând ca profesor la Școala Mahomedană, iar între 1910-1914 va deține și postul de director. În 1916 se stabilește la Medgidia devenind profesor la Seminarul musulman. Moare la 29 noiembrie 1931 și este înmormântat în Cimitirul Musulman Medgidia. Vezi, în acest sens, Agi-Amet Gemal, *Dicționarul personalităților turco-tătare din România*, Editura Metafora, Constanța, 1999, pp. 225-236; Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan, *Medgidia Carasu*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, pp. 353-354.

¹⁸ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare S.J.A.N. Constanța), fond Școala cu limba de predare tătară Constanța, dosar 3/1902-1916, f. 25v.

¹⁹ Loc. cit., f. 26v.

²⁰ Loc. cit., f. 27v.

²¹ Loc. cit., f. 29v.

²² S.J.A.N. Ilfov, loc. cit., f. 3.

Române, va fi ales membru corespondent, în cadrul Secției literare, cu 20 de voturi pentru și 2 împotriva²³.

În discursul rostit cu această ocazie, I. Bianu avea să afirme: „Înzestrat cu o serioasă pregătire făcută la Universitatea din Lipsca pentru studii lingvistice și de folclor, d-l Papahagi a dezvoltat o rodnică activitate pe amândouă aceste terenuri. Cercetările sale s-au întins aproape numai asupra dialectului aromân și asupra literaturii populare orale a acelei părți din neamul nostru. În toate lucrările sale s-a dovedit spirit metodic și cercetător cu pătrundere și stăruință [...]. Deși d-l Papahagi a fost și este ocupat cu învățământul, fiind acum directorul Gimnaziului de la Silistra, așa nu a încetat a publica lucrări nouă, aproape în fiecare an. Aceasta este dovada că preocuparea studiilor filologice îi este scumpă și statornică. Activitatea dezvoltată până acum și aptitudinile dovedite prin lucrările publicate îl fac vrednic de a fi numărat în<tre> membrii corespondenți ai Academiei, la Secția literară”²⁴.

După înfăptuirea Marii Uniri, Pericle Papahagi va fi prezent în primul Parlament al României Mari, ca senator al județului Durostor²⁵, dar latura politică nu va ocupa un loc însemnat în cadrul preocupărilor sale. Însă, o altă latură a activității va fi îndreptată către cercetarea vestigiilor antice. În acest sens, va fi autorizat să efectueze săpături arheologice în cuprinsul și la marginea orașului Silistra, după cum reiese din adresa nr. 1397 din 7 decembrie 1931 a Comisiei Monumentelor Istorice înaintată prefectului județului Durostor: „Domnul Pericle Papahagi, membru corespondent al Academiei Române și directorul Liceului din Silistra, a fost autorizat de Comisiunea Monumentelor Istorice a face săpături arheologice în cuprinsul și marginile orașului. Cum d-sa ne comunică, că răufăcătorii distrug tot ce e necesar a se păstra în acele regiuni, și pentru o bună conservare a monumentelor istorice, avem onoare a vă ruga să binevoiți ca prin organele d-voastre, să luați măsuri pentru împiedicarea jafului, actualmente nestingerit de nimeni”²⁶.

În realitate, acesta a fost pasionat de cercetarea siturilor arheologice, în special de cetatea bizantină Drista (Durostorum), dar și de colecționarea monedelor vechi, astfel încât a reușit să valorifice din punct de vedere științific

²³ Arhiva Academiei Române, Cancelarie, dosar 50/1916, f. 87.

²⁴ Loc. cit., f. 100-100v.

²⁵ S.J.A.N. Ilfov, loc. cit., f. 3; Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Senat, dosar 17255/1912-1940, f. 27.

²⁶ S.J.A.N. Ilfov, fond Prefectura județului Durostor, dosar 16/1931, f. 62.

materialul bizantin descoperit în arealul dobrogean și chiar să pună bazele Muzeului de Arheologie din Silistra²⁷.

La începutul anului 1938, mai exact la data de 19 ianuarie, Pericle Papahagi va fi numit primar (președinte al Comisiei interimare) al Silistrei²⁸, funcție pe care o va deține pentru o scurtă perioadă, doar în timpul guvernării Octavian Goga²⁹, fiind urmat de președintele Tribunalului Durostor, Vasile Dragu³⁰. De altfel, la 20 februarie 1938, în conformitate cu prevederile Decretului Regal nr. 870, este obligat să renunțe la politică, demisionând din Partidul Național Creștin³¹. În toamna aceluiași an profesorul silistrean se pensionează. Însă, cu puțin timp înainte, îi transmite o scrisoare lui Constantin Brătescu, în acea vreme director al Muzeului Regional al Dobrogei, prin care îl înștiințează că dorește să doneze acestei instituții bogata sa colecție arheologică și numismatică. Totodată, solicita conducerii muzeului să inițieze demersurile către Primăria Constanța pentru a oferi în schimb, dacă era posibil, un loc de casă³². Donația nu era condiționată de oferirea terenului, singura clauză fiind aceea ca obiectele să fie etichetate cu mențiunea „cedat de d-l Pericle Papahagi”³³.

Conștient de valoarea acestei colecții, Constantin Brătescu avea să inițieze demersurile către Primăria Constanța, la data de 3 septembrie 1938 transmițând adresa nr. 182, în care avea să precizeze, între altele, că „Aflând că d-l profesor Pericle Papahagi, fostul director al Liceului din Silistra, ieșit la pensie în toamna acestui an, dorește a dăruir bogata sa colecție arheologică și numismatică Muzeului Regional al Dobrogei, în schimbul unui loc de casă ce l-ar oferi Primăria Municipiului Constanța, am luat contact cu domnia sa prin corespondență, ca să mă pot încredința de realitatea acestei propuneri, iar domnia sa ne-a comunicat următorul răspuns, care se păstrează în arhiva muzeului nostru:

«Cedez Muzeului din Constanța întregul meu muzeu, fără nici o pretenție. Dacă excelența sa rezidentul Mării va binevoi să facă să mi se dea un

²⁷ N.Ș. Tanașoca, *op. cit.*, p. 9.

²⁸ S.J.A.N. Ilfov, fond Prefectura județului Durostor, dosar 16/1937-1938, f. 24.

²⁹ Loc. cit., fond Liceul Teoretic de Băieți Silistra, dosar 121, f. 3.

³⁰ xxx *Nouii primari ai orașelor dobrogene*, în „Dobrogea jună”, An XXXIV, nr. 35, joi, 17 februarie 1938, p. 1.

³¹ S.J.A.N. Ilfov, loc. cit., f. 4.

³² S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 22.

³³ Loc. cit., f. 22v.

loc bun de casă, dată fiind starea mea materială precară³⁴, nu-l refuz. Într-un asemenea caz, propunerea către Primăria Constanța să se facă din partea Muzeului Regional din Dobrogea.

Repet însă că, și fără aceasta, țin ca obiectele muzeului meu să fie ridicate și duse la Muzeul Dobrogei, unde sunt convins pe deplin că vor fi bine păstrate.

Țin să mai spun că tot ce posed este strâns prin grija mea, prin interesul meu deosebit și cu banul meu.

Așa fiind, singura mea condiție este ca fiecare obiect cedat să poarte pe etichetă: *cedat de Pericle Papahagi*. Socotesc că nu-i o condiție inacceptabilă».

D-l Pericle Papahagi cere, în consecință, luarea de măsuri pentru ridicarea imediată a obiectelor și transportarea lor la Muzeul Dobrogei.

Averea muzeală a d-lui Pericle Papahagi din Silistra reprezintă o valoare foarte ridicată. Ea posedă obiecte rare, unele unice și, pentru aceea, socot că este necesar a se lua de urgență măsurile necesare spre a se transporta în Constanța această importantă donațiune³⁵. Prin rezoluție primarul avea să dispună: „Bunurile cu referat”³⁶. În acest sens, șeful Serviciului Bunuri din cadrul Primăriei Constanța făcea precizarea că pe raza municipiului nu existau terenuri disponibile propunând a i se oferi un lot la plaja Mamaia³⁷. De această dată, edilul șef al urbei avea să solicite punctul de vedere al Serviciului Contencios care răspundea, la rândul său, că nu existau terenuri disponibile, dar și faptul că Pericle Papahagi nu condiționa donația. Totodată, solicita a dispune întocmirea actului de donație în cuprinsul căreia să existe și clauza, respectiv mențiunea numelui donatorului cu care vor fi etichetate obiectele, cât și delegarea lui Ioan Micu, conservatorul Muzeului Regional al Dobrogei, pentru a aduce obiectele de la Silistra³⁸.

La data de 4 noiembrie 1938, cu adresa nr. 27212, Primăria Constanța avea să-i transmită lui Pericle Papahagi următoarele: „Domnule profesor, ca urmare adresei Muzeului Regional al Dobrogei nr. 182/938, prin care ne aduce la cunoștință dorința dvs. de a dona acelui muzeu, colecția arheologică și numismatică ce posedați la Silistra, în schimbul unui loc de casă, avem onoarea

³⁴ Valoarea imobilelor pe care le deținea în Silistra era evaluată de Pericle Papahagi, în martie 1941, la suma de 1.150.000 leva. Vezi, în acest sens, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond Tratatul de la Craiova, vol. 48, f. 318v.

³⁵ S.J.A.N. Constanța, loc. cit., f. 22.

³⁶ Loc. cit.

³⁷ Loc. cit., f. 22v.

³⁸ Loc. cit.

a vă face cunoscut că Primăria Municipiului Constanța, consimte cu vie mulțumire a vă da un loc casă și acceptă donarea colecției dvs., luându-și angajamentul de a executa și respecta dorințele dvs. în legătură cu această donație”³⁹.

Documetele aflate în patrimoniul Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale⁴⁰, dar și informațiile din presa vremii⁴¹ atestă faptul că donația lui Pericle Papahagi se va realiza⁴². Din păcate, nu știm dacă și dorința sa de a primi un loc de casă în vechea urbe tomitană se va împlini, până în prezent nefiind identificate mărturii arhivistice în acest sens.

Din corespondența purtată în martie 1941 de Maria și Pericle Papahagi, la acea dată evacuați în Pitești, str. Griviței nr. 1, cu președintele Comisiei mixte româno-bulgare aflăm că ei dețineau în Silistra un imobil în str. G-ral Culcer nr. 35-37 și suprafața de 1,10 ha viță de vie, în curtea căreia mai exista un imobil pentru îngrijitori, situat pe Șos. Kalipetrova, având ca proprietari tot soții Papahagi⁴³.

Renumitul profesor, filolog, lingvist și folclorist de origine aromână va domicilia până la sfârșitul vieții în Pitești, la adresa sus-menționată, alături de soția sa Maria, dar și de Gheorghe A. Papahagi și Pandora Gh. Papahagi⁴⁴, trecând la cele veșnice în Spitalul Colțea, la 20 ianuarie 1943.

Încheiem demersul nostru cu prezentarea unor documente din Arhivele Constanței, care poartă semnătura lui Pericle Papahagi sau în care este invocat numele său, oferind astfel posibilitatea celor interesați să analizeze integral informațiile cuprinse în acestea⁴⁵.

³⁹ Loc. cit., f. 25.

⁴⁰ Loc. cit., f. 28-30.

⁴¹ xxx *Dela muzeul regional al Dobrogei*, în „Dobrogea jună”, An XXXIV, nr. 154 din 21 septembrie 1938, p. 2. În articol se preciza că „D-l I. Micu, conservatorul Muzeului Regional al Dobrogei a adus alaltăieri de la Silistra, colecția arheologică donată muzeului de către d-l prof. Pericle Papahagi. Piese ce au intrat în posesiunea muzeului vor fi clasate zilele acestea. La această operațiune va asista și donatorul, d-l P. Papahagi”.

⁴² Despre materializarea donației vezi și Ioan Micu, *Muzeul Regional al Dobrogei*, f.e., f.a., p. 4; Zaharia Covacef, *Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, în xxx *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european* (coord. Valentin Ciorbea), Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, p. 729.

⁴³ A. M. A. E., loc. cit., f. 318-318v.

⁴⁴ Loc. cit., f. 308.

⁴⁵ Pentru o mai bună înțelegere, la transcrierea lor, am îndreptat greșelile vădite de corectură, păstrând, pe cât posibil, limbajul de epocă.

ANEXE

1

3 oct. 1912. Am vizitat astăzi Școala primară de băieți și Azilul confesional. Am asistat la ora de cânt cl. I (Azilul confesional) făcut de d-l Biciola. Elevii au cântat mai multe cântece românești, între care și imnul regal, bine.

Am constatat că chiar elevii începători pot să se exprime românește.

Vizitând Azilul confesional (Secția fete) am constatat că elevele nu învață românește. Discutând cazul cu d-l director al școalei Memet Niazi, dacă este bine ca și fetele să învețe românește, am ajuns la concluzia că da. D-l director și-a luat angajamentul de a supune cazul acesta comunității musulmane din localitate.

Actele elevilor nu sunt complete. Se pune în vedere d-lui director să dispună grabnica lor completare.

Inspector,
Per. Papahagi

S.J.A.N. Constanța, fond Școala cu limba de predare tătară Constanța, dosar 3/1902-1916, f. 25v.

2

11 decembrie 1912. Astăzi am inspectat acest local. Am asistat de la 10-11 la ora de aritmetică în cl. II făcută de d-l Veli Maczut. Elevii pricep foarte bine chestiunile de adunare și scădere; transcriu frumos pe plăci în cuvinte problemele puse. Întrebați de subsemnatul pe românește, au răspuns de asemenea mulțumitor. Ar trebui însă să se stăruiască ceva mai mult cu studiul l-bii române.

Asistând în cl. III la ora de geografie făcută de d-l Nicolescu, am constatat că elevii răspund binișor.

Sunt înscriși șasezeci și cinci (65) de elevi în cursul primar, anume: zece (10) în cl. IV, treisprezece (13) în cl. III, douăzeci în cl. II și douăzeci și doi în cl. I. La Azilul confesional sunt în total una sută zece (110) de băieți; și una sută douăzeci și cinci (125) de fete.

Se va introduce orarul model în Azilul confesional mahomedan.

Inspector,
Per. Papahagi

S.J.A.N. Constanța, fond Școala cu limba de predare tătară Constanța, dosar 3/1902-1916, f. 26v.

3

12 februarie 1913. Astăzi am inspectat această școală. Am asistat la cursul de l. română făcut de d-l G. Biciola în cl. II primară. S-a tratat despre „Păsărica”, citire și povestire și s-a chestionat în mod intuitiv despre „urs”. S-au pus diferite întrebări despre „Dumbrava roșie”. Elevii răspund mulțumitor. Citesc curat. Se exprimă însă cu oarecare greutate pe românește. Se va insista deci asupra acestui punct mai mult.

Asistând la cl. IV am pus diferite întrebări școlarilor, spre a mă convinge de gradul în care își au însușită l. română. Nu o cunosc în destul.

Inspector,
Per. Papahagi

S.J.A.N. Constanța, fond Școala cu limba de predare tătară Constanța, dosar 3/1902-1916, f. 27v.

4

14 dec. 1913. Sunt înscriși în cele patru clase primare cincizeci și de elevi și anume: în cl. I 18, în cl. II 12, în cl. III 14 și în cl. IV 7 (șapte)

În azilul confesional de băieți sunt 104 (una sută patru) elevi, iar în azilul confesional de fete sunt 118 (una sută optsprezece) eleve.

Am asistat în cl. III la științele naturale, curs predat de d-l Nicolescu. Băieții răspund mulțumitor, ținând seama de greutatea cu care se exprimă în l. română.

Am asistat la cursul de aritmetică predat de d-l Veli Maxut în cl. II. Elevii sunt în curent cu materia. S-a făcut o problemă despre fr. zecimală. Voind a-mi da seama de ce știu la gramatică, am pus eu să analizeze o propoziție dezvoltată. Răspunsurile au fost mulțumitoare.

Am constatat că elevii în cursul primar sunt toți mai în vârstă decât ar trebui. Așa în cl. III am constatat că doi elevi sunt de 16 ani, unul de 15 ani, numai doi de 12, iar restul 13 și 14 ani.

Cauza pentru care se întâmplă aceasta este că părinții își trimit târziu copiii la școală.

Inspector,
Per. Papahagi

S.J.A.N. Constanța, fond Școala cu limba de predare tătară Constanța, dosar 3/1902-1916, f. 29v.

5

Muzeul Regional al Dobrogei
N. 182
1938 septembrie 3

Domnule Primar,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

Aflând că d-l profesor Pericle Papahagi, fostul director al Liceului din Silistra, ieșit la pensie în toamna acestui an, dorește a dăruir bogata sa colecție arheologică și numismatică Muzeului Regional al Dobrogei, în schimbul unui loc de casă ce l-ar oferi Primăria Municipiului Constanța, am luat contact cu domnia sa prin corespondență, ca să mă pot încredința de realitatea acestei propuneri, iar domnia sa ne-a comunicat următorul răspuns, care se păstrează în arhiva muzeului nostru:

„Cedez Muzeului din Constanța întregul meu muzeu, fără nici o pretenție. Dacă excelența sa rezidentul Mării va binevoi să facă să mi se dea un loc bun de casă, dată fiind starea mea materială precară, nu-l refuz. Într-un asemenea caz, propunerea către Primăria Constanța să se facă din partea Muzeului Regional din Dobrogea.

Repet însă că, și fără aceasta, țin ca obiectele muzeului meu să fie ridicate și duse la Muzeul Dobrogei, unde sunt convins pe deplin că vor fi bine păstrate.

Țin să mai spun că tot ce posed este strâns prin grija mea, prin interesul meu deosebit și cu banul meu.

Așa fiind, singura mea condiție este ca fiecare obiect cedat să poarte pe etichetă: «cedat de Pericle Papahagi». Socotesc că nu-i o condiție inacceptabilă”.

D-l Pericle Papahagi cere, în consecință, luarea de măsuri pentru ridicarea imediată a obiectelor și transportarea lor la Muzeul Dobrogei.

Averea muzeală a d-lui Pericle Papahagi din Silistra reprezintă o valoare foarte ridicată. Ea posedă obiecte rare, unele unice și, pentru aceea, socot că este necesar a se lua de urgență măsurile necesare spre a se transporta în Constanța această importantă donațiune. Direcția Muzeului se obligă a respecta în totul dorințele donatorului și va forma o secție aparte, cu vitrine speciale, pentru donațiunea domnului Pericle Papahagi.

Cazul acesta va fi un exemplu fericit și pentru alți colecționari de antichități, care vor dărui bogatele lor colecții Muzeului Dobrogei.

Primiți, vă rog, domule primar, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Conservator:

Ioan Micu

Directorului Muzeului Dobrogei:

Profesor Universitar, Cernăuți

C. Brătescu

Domnului Primar al Municipiului Constanța

<Rezoluție:> 10.09.1938 Bunurile cu referat. Primar delegat (ss) indescifrabil.

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 22-23.

6

N. 2723

12 sept. 938

Domnule Primar,

La ordinul d-tră am onoarea a vă referi că locuri de casă în raza municipiului nu avem libere. S-ar putea satisface cererea în urma avizului Serv. Contencios, dându-i-se un loc pe plaja Mamaia.

Vă rog să binevoiți a dispune.

Șeful Sect. Bunuri

(ss) indescifrabil

<Rezoluție:>13/9/938 Serv. Contencios va referi. Primar delegat (ss) indescifrabil

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 22v.

7

19 sept. 1938

Referat

Domnule Primar,

Donatorul, d-l Pericle Papahagi, nu condiționează donația acordării unui loc de casă bun, totuși avându-se în vedere starea sa precară, după cum arată d-l președinte al Muzeului Dobrogei prin adresa de față și mai ales ținându-se seamă de gestul său i s-ar putea dona un loc de casă din cele care se vor deposeda, actualmente nefiind disponibile.

Vă rog să binevoiți a dispune să se facă actul de donație care să cuprindă clauza: „cedat de d-l Pericle Papahagi” cuvinte, cu care se vor eticheta obiectele.

De asemenea, vă rog a dispune delegarea d-lui Ion Micu cu transportarea colecțiilor donate de la Silistra.

p. Șef Serv. Contencios

N. Constantinescu

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 22v.

8

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CONSTANȚA

Serviciul Administrativ
Nr. 27212 din 4 noiem. 1938

DOMNULE PROFESOR,

Ca urmare adresei Muzeului Regional al Dobrogei nr. 182/938, prin care ne aduce la cunoștință dorința dvs. de a dona acelui muzeu, colecția arheologică și numismatică ce posedați la Silistra, în schimbul unui loc de casă, avem onoarea a vă face cunoscut că Primăria Municipiului Constanța, consimte cu vie mulțumire a vă da un loc casă și acceptă donarea colecției dvs., luându-și angajamentul de a executa și respecta dorințele dvs. în legătură cu această donație.

Primar,
(ss) indescifrabil

Secretar General,
(ss) indescifrabil

Domniei sale,
Domnului PROFESOR PERICLE PAPAHAĞI SILISTRA, JUD. DUROSTOR

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 25.

9

MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI
Constanța, 21.X.1938
Nr. 189

Domnule Primar,

Cu onoare vă rog să binevoiți a dispune acordarea unei diurne pentru susținerea cheltuielilor ce se vor face cu ocazia transportului de piese arheologice din colecția d-lui P. Papahagi, de la Silistra.

Conservatorul Muzeului
Ioan Micu

Domniei sale,
Domnului Primar al Municipiului Constanța

<Rezoluție:> Financiar. 21 X 38 Se aprobă lei 300 (trei sute)
(ss) indescifrabil

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 28.

10

Primăria Municipiului Constanța
Serviciul Contencios
Nr. 2027

Referat
1938 noiembrie 9

Domnule PRIMAR,

La ord. d-voastre nr. 27212 din 4 noiembrie 1938, am onoarea a referi
că, pentru a se întocmi actul de donație pentru Muzeul dăruit de d-l profesor
Pericle Papahagi, urmează ca să avem și întreg inventar al obiectelor
donate.

Așadar, vă rog să binevoiți a dispune inventarierea lor prin personalul
Muzeului Regional al Dobrogei, după care apoi vom întocmi și actul de
donațiune, fiind necesar acest inventar pentru ca fiecare obiect să poată fi și
etichetat în urmă cu mențiunea „Cedat de Pericle Papahagi”

Totodată fiindcă ați aprobat ca să i se doneze și de Municipiu un loc de
casă d-lui Pericle Papahagi, urmează ca Secția Bunurilor să arate terenurile
disponibile din care să i se facă donațiunea, întocmindu-se apoi și actul.

Șeful Serv. Contencios,
Avocat,

(ss) indescifrabil

Domniei sale,
Domnului

<Rezoluție:> 10/XI/938 Unde sunt obiectele spre a ști unde trimit delegatul.
(ss) indescifrabil

<Rezoluție:> 11/XI/938 S-a delegat d-l Micu spre a le aduce. Va întocmi proces-verbal cu d-l Papahagi de luare în primire.
(ss) indescifrabil
S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 29.

11

N. 33823
14 noiem.1938

D-lui Ion Micu, conservatorul Muzeului Regional al Dobrogei

Vă facem cunoscut că sunteți delegate să aduceți de la Silistra, restul de obiecte din colecția arheologică și numismatică donată de d-l profesor Pericle Papahagi, întocmind cuvenitul proces-verbal cu d-l profesor, de luare în primire a obiectelor.

A. Vulpe

Secretar General
(ss) indescifrabil

S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 41/1938, f. 30.

ASPECTE ALE SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI INTERBELICE, REFLECTATE ÎN NUMĂRUL INAUGURAL AL REVISTEI „JUSTIȚIA” (DECEMBRIE 1937)

Drd. George LASCU

Evoluția societății românești interbelice a fost tratată pe spații largi de-a lungul timpului în istoriografia românească¹, atât în perioada socialistă, cât mai ales după evenimentele din 1989², exploatându-se cu varii grade de acuratețe și

¹ Reper academic fundamental – xxx *Istoria românilor*, vol. VIII: *România întregită (1918-1940)* (Academia Română. Secția de Științe Istorice și Arheologie). Prof. univ. dr. Ioan Scurtu, coordonator. Dr. Petre Otu, secretar, Editura Enciclopedică, București, 2003 /856 pp. + 48 pl. color/.; pentru rezultatele istoriografiei de până la 1989, ampla sinteză – Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II. Partea I, 1918-1933; vol. II. Partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, 1988 /1.200+1.584 pp./.

² Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, Editura Danubius, București, 1991; Idem, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999; Ion Agrigoroaie, *România interbelică*, Editura Universității „Alexandru I. Cuza”, Iași, 2001; Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura RAO, București, 2001; Ion Agrigoroaie, *România interbelică în paradigma europeană*, Editura Universității „Alexandru I. Cuza”, Iași, 2005; Idem, *România interbelică – economie, administrație, apărare*, Editura Universității Petrol-Gaze, Ploiești, 2008; Ioan Scurtu, *Politică și viață cotidiană în România interbelică în secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, Mica Valahie, București, 2011; Idem, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2012; a se vedea și sintezele – Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1862-1994)*, Editura Mediaprint, București, 1995; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999 (cunoaște mai multe ediții, revăzute și adăugite; în 2008: ediția a IV-a). Referitor la lucrările de istoria statului și dreptului românesc, a se vedea, între numeroasele titluri (datorită, în fapt, inflației de cursuri de tip universitar) – Mihai T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, Editura Cerma, București, 1995; Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, Editura Șansa, București, 1996; Liviu Marcu, *Istoria dreptului românesc*, Editura Lumina Lex, București, 1997; Eliodor Focșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, Editura Humanitas, București, 1999; Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile Române*, Editura Actami, București, 2000; Florin Negoită, *Începuturi constituționale la români*, Editura Lumina Lex, București, 2000; Ion Bitoleanu, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Europolis, Constanța, 2003; Florin Negoită, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Ars Docendi, București, 2004; Idem, *Istoria administrației publice din România*, Editura Universitară, București, 2008; ș.a. Esențială

profunzime surse arhivistice, memorialistice și de presă. Perioada 10/11 februarie 1938-6 septembrie 1940 a reprezentat punctul culminant al deconstrucției structurilor bazate pe Constituția din 1923, „inaugurând în același timp o lungă epocă a dictaturilor, ale cărei consecințe nefaste se resimt până în zilele noastre³”.

Studiul de față introduce în istoriografia românească a problemei *evoluției societății românești în timpul regimului descris ca fiind de autoritate monarhică* (autoritarism regal, dictatură regală, „regim de autoritate și ordine”), o nouă sursă documentară, neexploatăată până în prezent – revista „Justiția”⁴.

Periodicul apare la 9 decembrie 1937, în București. Subintitulat „săptămânal juridic politic, cultural”, anunță⁵ o apariție săptămânală, „joia”, cele opt pagini costând inițial trei lei⁶. Are ca redactor responsabil al numărului inaugural pe H. Crețu.

pentru cunoaștere generală în materie rămâne însă o lucrarea clasică, a doi reputați specialiști, Emil Cernea și Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, care a cunoscut peste 15 ediții, din 1992 și până azi; ultima ediție – Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Universul Juridic, București, 2013. A se vedea, de asemenea – Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000; Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Editura Institutul European, Iași, 2004; ș.a.

³ Diana-Mihaela Păunoiu, *Rezidența Regală a Ținutului Olt (1938-1940)*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 13.

⁴ Aceasta nu este amintită nici în recentul impozant instrument de lucru – Marian Petcu (coord.) *Istoria jurnalismului în date*. Enciclopedie cronologică, Editura Polirom, Iași, 2012 /1.414 pp./. Cu acest titlu („Justiția”) au apărut, până la al Doilea Război Mondial, mai multe publicații – 1876 (Râmnicu Sărat; nu s-a păstrat nici un număr); februarie-iunie 1912 și 1921-1937 (Craiova), 1913 (București; 1 număr); 1915-1916, 1918 (Iași); 1924-1929 (Câmpulung Moldovenesc), 1931 (Odorheiu Secuiesc) – Marian Petcu (coord.), *op. cit.*, pp. 94, 300, 351, 528; cu același titlu, mai apare o publicație la Focșani, în 1908 (1 număr) – Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, Editura Științifică, București, 1995, p. 249.

Să amintim, în context, că în anii interbelici apar mai multe periodice tematice regionale cu un titlu asemănător: „Justiția Buzăului” – Buzău (1923; 13 numere); „Justiția Olteniei” – Craiova (1925-1944); „Justiția Basarabiei” – Chișinău (1935-1940); „Justiția Moldovei” – Bacău (ianuarie-iunie 1937) – acestea fiind menționate în Marian Petcu /coord./, *op. cit.*, pp. 425, 445, 591, 609.

„Justiția Dobrogei”, apărută la Constanța în perioada 1923-1939 este de asemenea nereținută în *Istoria jurnalismului*; a se vedea, însă – Dumitru Constantin-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogeană (1879-1980). Bibliografie comentată și adnotată* (Biblioteca Județeană Constanța), f.e., Constanța, 1985, pp. 193-194.

⁵ „Năzuințele” noii publicații sunt exprimate cu litere de-o șchioapă: „Toți magistrații, Toți avocații, Toți împriquinații trebuie să citească Justiția. Ziarul care le exprimă preocupările și doleanțele” – „Justiția”, I, nr. 1, 9 decembrie 1937, p. 2.

⁶ Alte date privind redacția nu sunt oferite. Informații suplimentare se referă la adresa redacției (Calea Victoriei nr. 29), și la prețurile abonamentelor – respectiv, 150 lei pentru magistrați, 300

Într-un cuvânt-înainte nesemnat și neintitulat ca atare⁷, având ca motivație faptul că „cetățeanul simte nevoia imperioasă a unei mâini călăuzitoare” care să-l ghideze „în potopul legilor care ne conduc, în noianul jurisprudențelor stabilite de atâtea instanțe, în mijlocul atâtor formalități care se cer la intentarea și înmânarea unui proces”, revista își propune să exprime și să limpezească „preocupările magistraților, ale avocaților și ale justițiabililor”⁸.

Și mai clar, „gazeta se naște din necesitatea adâncă a masei justițiabililor, a avocaților care dau zilnic piept cu probleme juridice și profesionale, a magistraților care cată să aplice legea cu claritate și în spiritul dreptului”.

Conținutul tematic propus este „închinat proceselor importante, populare sau specifice; problemelor de drept și legislație; jurisprudențelor care interesează pătura largă a împiricinaților; marilor pledoarii; explicării legilor în vigoare și a proiectelor de legi pe cale de împlinire. Într'un cuvânt, «Justiția» va oglindi întreg freamătul Palatului unde se face dreptatea (subl.n.)”. Pe lângă asta, „atât cât îngăduie spațiul și răgazul ce-l pot da problemele de specialitate”, se intenționa cuprinderea unor pagini de „politică și justiție literară”.

Finalul este de reținut: „Intrând în vâltoarea vieții și a rotativei cu credința că împlinește un mare gol, «Justiția» ține să precizeze că *nu se află în simbria nimănui, că-și păstrează o obiectivitatea și independență cu cari se mândrește și la cari nu va renunța niciodată* (subl.n.)”⁹.

Conținutul tematic, respectiv structura editorială a numărului inaugural pot da o idee asupra caracterului noii gazete. Articolele se cuvin citate generos, parafrizarea neputând decât să scadă din actul recuperator, din perspectiva obiectivității documentare și a valorii de sursă istorică, astfel creată.

Vedeta incontestabilă o reprezintă ancheta de mari dimensiuni referitoare la *Accelerarea judecăților și ieftinirea justiției*¹⁰, care se întinde pe mai multe numere și se bucură de participarea unor respondenți prestigioși (pentru primul număr, consilierul Înaltei Curți de Casație Eugen Petit, fostul decan și președinte al Uniunii Avocaților și primar general al Capitalei Dem I.

lei pentru avocați, 500 lei pentru comercianți, 1.000 lei pentru autorități și instituții –, în Ibidem, p. 6.

⁷ [Editorial], în Ibidem, p. 1.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ A se vedea mai jos.

Dobrescu, fostul decan al Baroului de Ilfov Iorgu Petrovici); aceștia împrumută din prestigiul lor revistei, în mod nemijlocit.

Prima pagina găzduiește, pe lângă sus-numitele materiale, editorialul lui Sergiu Ionescu, *În labirintul legilor fără număr*¹¹, care dă o măsură a principalelor probleme juridice ale epocii – mai ales din perspectiva condiționărilor și determinărilor sociale –, și din care cităm in extenso: „Dela înființarea Consiliului Legislativ, această înaltă instituție tipărește – în volume care apar anual – toate legile și regulamentele generale. Dacă juristul contemplă întreaga colecție strânsă dealungul unui raft, poate observa că toate legile și regulamentele elaborate în cursul anului 1924 au putut fi strânse într'un singur volum, redus și prizărit; însă – pentru anul 1936 a fost nevoie de trei tomuri impozante – de peste 1.000 de pagini fiecare pentru a aduna respectivul material. Grosimea, și deci și cuprinsul acestor cărți a mers într'un tempo, crescând cu o rapiditate mai mult decât normală. Numai simplă răsfoire și încă poate da o idee de activitatea – am putea chiar spune *supra activitatea legislativă din ultimii ani* (subl.n)” (...) O pildă edificatoare este aceea a modului de funcționare a băncilor. Până de curând băncile era reglate numai de dispozițiile de drept comun ale codului de comerț. De câțiva ani numai o lege specială a reglementat strict și amănunțit creierea și funcționarea institutelor de credit (legea a și suferit numeroase modificări până azi!). S'a înființat un organism special: Consiliul superior bancar, având puteri de autoritate regulamentară și de instanță judecătorească. În scurt timp a apărut deci în România o nouă ramură a disciplinei juridice: dreptul și legislația bancară.

Până și agricultura – clasică și patriarhală ocupație națională – e pusă sub oblăduirea unor norme juridice variate și complexe, care se regăsesc risipite prin diverse legi. Iar unele dintre aceste norme, mai importante, sunt concentrate într-o lege din 22 martie a.c., lege care reglementează nu numai cultivarea solului, dar și producerea și comerțul de semințe, vânzarea mașinilor agricole, comerțul cu produse pentru combaterea paraziților plantelor etc. Desigur, foarte puțini bănuiesc că atari negustorii sunt supuse unor dispozițiuni legislative speciale și amănunțite. Ne aflăm deci în prezența unui alt important aspect al dreptului român: legislația agricolă.

Cât despre dispozițiile din legile fiscale, sanitare și muncitorești, ele sunt atât de variate și supuse unor continui modificări, încât chiar juriști avizați și oameni de specialitate nu reușesc a fi întotdeauna la curent cu ele.

¹¹ Sergiu Ionescu, *În labirintul legilor fără număr*, în Ibidem, pp. 1, 5.

Dar ce să mai spună umilul negustor de periferie, care nu poate face abstracție de ele din cauza sancțiunilor și deci e nevoit a le cunoaște, spre a se pune la adăpost”.

De asemenea, în prima pagină găsim o știre privind „reîntoarcerea domnului prim-procuror Al. Pricop Dumitrescu în fruntea Parchetului după o îndelungată lipsă cauzată de boală”, precum și o rubrică permanentă foarte generoasă ca spațiu alocat (și se pare că foarte populară) sub genericul *La Urlătoarea*, aceasta fiind compusă din povestiri anecdotice legate de lumea justiției.

Exemplificativ¹², redăm una dintre cele patru pastile care populau rubrica: „Era în timpul celebrului proces¹³ Arabella Armășescu – [Petre] Vodă Timoceanu. Apărarea care avea în frunte pe maestrul Gh. Costăchescu, ținea la depoziția unui martor de pe Valea Timocului, care avea și calitatea de președinte al Asociației Timocenilor. După jurământul martorului, apărarea cere, prin dl. Costăchescu: «← Să ne spuie martorul, care este președintele Asociației Timocenilor și care e îndreptățit să știe, tot ce ne poate spune despre reclamant și despre obiceiurile românilor macedoneni». Martorul șovăie. «← D-le președinte, spun bucuros, dar n’ăș vrea să fac uz de calitatea mea de președinte al Asociației. Vreau să vorbesc ca simplu particular». Partea civilă încearcă să exploateze șovăiala martorului și sare ca arsă: «← A, nu, d-le președinte, apărarea s-a prevalat de calitatea de președinte a martorului.

Martorul să vorbească numai în această calitate». Se încinge un duel. Curtea, apărarea, partea civilă, discută cu aprindere acest important incident. Intervine maestrul Costăchescu: «← Să închidem discuția. Propun ca martorul să declare ca simplu particular tot ce știe ca președinte...» Și așa a declarat”.

Pagina a doua, sub genericul *Pricini și Jurisprudențe*, găzduiește articole circumstanțiate tematic dreptului comercial, cu un conținut adresat prioritar

¹² xxx *Președinte sau particular?*, în Ibidem, p. 1.

¹³ „Sâmbătă noaptea, ora 2,00, Arabella Armășescu îl pândește pe prietenul ei Petre Vodă Timoceanu, lct. medic, care avea cabinet în bd. Carol 7, în piața Rosetti. Petre Vodă Timoceanu are 38 ani. Arabella Armășescu spune că are 44. Între ei o legătură de 3 ani. Ea îi reproșează că a părăsit-o și a lăsat-o pe drumuri, săracă. Îi dăduse 800.000 lei pentru achiziționarea unui imobil, aleea Margareta. Ea îl atrage spre casa ei din strada Săgeții. Iau un taxi, pe strada Italiană ea scoate un pistol, el i-l ia. Ea scoate al doilea pistol, trage și îl lovește în cap, îi zdrobește maxilarul drept. Transportat la spitalul militar, scapă cu viață. Arabella Armășescu este arestată” – *Adevărul*, marți, 16 iunie 1936, *apud* [Stelian Tănase], *Crimă din amor*, în www.stelian.tanase.ro (articol postat la 24 iunie 2013, accesat la 19 martie 2016).

practicienilor – *Aplicarea legii monetare a stabilizării din 1929*¹⁴, *Despăgubirea vadului comercial în materie de expropriere*¹⁵, *Există contestație în materie de faliment, Urmărirea fiscală a reprezentanților de comerț, În materie de conversiune trebuie procură specială pentru facerea declarațiunei de asanare?*

Sub genericul *În instanța politică*, următoarea pagină încorporează trei editoriale, primul dintre acestea, sub titlul *Demnitate națională*¹⁶, fiind atât o chintesență privind orientarea noii publicații, cât și o analiză a societății românești la zi: „Aproapele toate partidele vorbesc în numele întregii națiuni, uitând cu intenție că poporul se împarte în diferite categorii sociale, desemnate de însăși importanța factorilor economici care îl reprezintă. A pretinde deci că reprezinți în egală măsură interesele tuturor acestor pături înseamnă sau să nu sesizezi din neputință o evidență, sau să fii cu știință mincinos. Mișcările de dreapta sunt cu predilecție victime acestui gigantism politic. Având ca scop ultim impunerea unei dictaturi personale, metodele de realizare sunt căutate tocmai într-un limbaj din care drepturile poporului constituie cu preponderență formală elementul principal de exploatare formală. *Din limbajul lor paradoxal nu lipsește niciodată formula de succes facil, al demnității naționale, sub flamura falsificată a acestei demnități căutându-se în fapt tocmai rivalizarea unei stări politice în care adevărata demnitate națională este cu desăvârșire multilată* (subl.n.). Un popor este atunci demn când a ajuns la un stadiu de maturitate culturală și politică, aptă să-l puie în situația a se conduce singur, prin reprezentanți aleși de el, și pe care să aibă posibilitatea de a-i controla, prin periodica lor primenire. Un popor care face apel la tutela unui ins oarecare, descins indiferent de unde și cum, își dă implicit certificatul incapacității lui politice, dovada neputinței de a-și gospodări singur trebuințele din interiorul și din exteriorul țării. Poporul român, prin luptele pe care le-a dat pentru a-și cuceri o libertate răpită de străini sau băștinași, și-a dat altădată cu succes examenul maturității sale politice, a demnității sale naționale, examen a cărei

¹⁴ xxx *Aplicarea legii monetare a stabilizării din 1929*, în „Justiția”, I, nr. 1, 9 decembrie 1937, p. 2 – articolul prezintă considerații teoretice asupra controversii legate de faptul că „Împrumuturile internaționale trebuie plătite în aur”.

¹⁵ Ibidem, p. 2. „Înalta Curte de Casație interpretează art. 37 din legea de expropriere pentru utilitate publică în sensul că indemnizația acordată nu trebuie să reprezinte numai valoarea venală a terenului și construcțiilor, ci instanța de fond e obligată să ție seama și de anumite situațiuni și circumstanțe care contribuie să mărească pentru proprietar, valoarea fondului în momentul exproprierii”.

¹⁶ Vladimir Domoncoș, *Demnitate națională*, în Ibidem, p. 4.

notă bună a fost promovarea Constituției care este astăzi la baza conducerii sale și care trebuie să continue a sta la baza vieții sale politice. Împotriva acestei libertăți de autoconducere, pături cu interese opuse au luptat și luptă în toate țările, prin toate mijloacele – și în unele țări cu succes. Hitlerismul german este fructul acestei lupte dintre interese contradictorii, unde, din nefericire, cele ale poporului au eșuat, națiunea germană aflându-se astăzi sub interdicție politică. Fapt realizat tocmai la adăpostul aceleiași demnități naționale, fluturate în chip diversionist și cu scop contrariu unei adevărate demnități, altfel spus populare. Evenimentele din ultimul timp, însă, ne îndrituiesc să credem că pericolul a fost înlăturat și că poporul francez nu va trece cârma destinului lui, în mâinile străine. Acestor încercări, nu scapă nici poporul român. Atacul e puternic și deși deocamdată deconcertat, pericolul nu e mic. Constituția poporului român este dela o vreme cu insistență pusă în discuție. De felul cum poporul o va apăra, depinde soarta lui viitoare din care va indica implicit și gradul de dezvoltare a conștiinței lui sociale și a demnității lui naționale. Acest examen va coincide, normal, cu data noilor alegeri legislative. Alegeri, a căror importanță în această perioadă, depășesc cu mult importanța care li se atribue. Poporul român nu are numai sarcina de a-și apăra în aceste alegeri, fragmentul de libertate care i-a mai rămas. El are și sarcina de a recupera pierderile în acest sens, suferite în ultimii ani. Rezultatele alegerilor vor indica măsura în care își dă seama de acest lucru”.

Urmează alte două editoriale, *Ministrul de externe*¹⁷ și *Campanie și confuzie*¹⁸, precum și două știri despre evenimentele la zi, *Vasilescu Cantalup nu se astâmpără* [Contestațiile lui nu se mai isprăvesc]¹⁹, respectiv *Oaspele francez*²⁰, precum și o rubrică permanentă, sub titlul *Fără supărare*²¹.

¹⁷ În fapt, un *laudatio* la adresa ministrului de Externe Victor Antonescu, „bărbat de stat hotărât, vajnic apărător al Micii Înțelegeri, neînfricat apărător al păcii”, reprezentând „prin virtuțile personale, dar mai ales prin rodnică activitate desfășurată, cea mai puternică cheazășie că «scopul politicii noastre externe e păstrarea patrimoniului pe care l-am dobândit prin jertfele înaintașilor noștri și acelea – mai grele încă – a generațiunii care a luptat în tranșeele marelui război»” – Ibidem, p. 4.

¹⁸ D., *Campanie și confuzie*, în Ibidem, p. 3.

¹⁹ „Este încă vie în amintirea cititorilor frumoasa lovitură dată de celebra bandă de escroci în frunte cu faimosul Costică Vasilescu Cantalup. Această bandă și-a făcut un plan pe baza căruia a reușit să-l înșele pe belgianul Roger de Staerke cu suma de 25 milioane de lei. Din acești bani Vasilescu Cantalup a rămas cu 16 milioane lei, restul a fost luat de ceilalți părtași. Tribunalul Ilfov, secțiunea 4-a c.c. sub președinția d-lui Bogdan, l-au condamnat pe escrocul Vasilescu-Cantalup la cinci ani de închisoare. Această sentință de condamnare a fost confirmată în totul atât de Curtea de Apel secțiunea II-a, cât și de Înalta Curte de Casație. Deși condamnat definitiv, Cantalup caută acum pe căi extraordinare de atac – contestații – să obție revizuirea

Această din urmă rubrică era alcătuită din texte nesemnate, de mici dimensiuni (în general 3-4 astfel de materiale), care prezentau anecdote din viața politică. Spre exemplu, în acest prim-număr, o pastilă cu titlul *D. Maniu și portocala*: „Se știe că d. Iuliu Maniu are școala severă dela Blaj. În privința severității care-i călăuzește viața particulară și care se restrânge în cea politică, circulă o anecdotă. Nu rezistăm ispitei de a o relata aici. D. Iuliu Maniu se afla la masă cu câțiva amici. La fructe, președintele Partidului Național Țărănesc s-a servit cu o portocală. A tăiat-o în două și, obișnuit să presară portocala cu zahăr, din neatenție, a aseasonat-o cu sare. Omul dela Blaj a consumat prima jumătate a portocalei, fără nicio tulburare, fără nicio grimasă, cu un calm desăvârșit. La a doua jumătate, cu același sânge rece, a făcut la fel: a mâncat portocală cu sare. Convivii au băgat de seama greșala dlui Maniu și unul dintrînșii a cutezat să-l întrebe: – Dle Maniu, obișnuiți să mâncați portocale cu sare? – Ba deloc, dragule. Că nu-s bune cu sare. – Totuși, v-ați servit de două ori... – Ei, prima oară am greșit, iar a doua oară m-am pedepsit pentru greșeală”.

procesului său. Bineînțeles că toate aceste încercări îi sunt zădărnăcite de instanțele judecătorești, cari îi resping sistematic contestațiile. Curtea de Apel secțiunea I, i-a respins zilele trecute ultima contestațiune” xxx – în Ibidem.

²⁰ Este vorba despre vizita ministrului de Externe francez, Yvon Delbos (1855-1956); având inițial o carieră de ziarist, membru al Partidului Social-Radical Francez; ministru al Educației și al Justiției, precum și, ca vârf al carierei, ministru de Externe în Frontul Popular sub conducerea lui Léon Blum și Camille Chautemps. După vizita din capitala Poloniei, „care a însemnat un mare succes diplomatic, dar în același timp și o neprețuită dovadă a întregii devotațiuni a întregii națiuni polone pentru Franța”, șeful politicii externe franceze desfășoară o a doua etapă a programului în România, această vizită urmând a „se încheia desigur cu un excelent rezultat pozitiv din punct de vedere diplomatic, marcând totodată indestructibilele afinități sufletești pe care le avem cu marea noastră aliată și confirmând odată mai mult atașamentul nostru puternic pentru Franța, progiuitoarea civilizației europene”. Oaspetele francez era prezentat ca fiind „înzestrat cu un neprețuit bogaj de cunoștințe teoretice și practice din aproape toate domeniile vieții moderne, un sânge rece dublat de un fin rafinament diplomatic, însușiri câștigate într-o viață de muncă diversă și uneori primejdioasă, depusă în slujba țării sale. (...) Această vizită are un dublu scop. Mandatarul Marii Britanii și al Franței vine în primul rând să ne arate pericolul pe care l-ar reprezenta o fărâmițare a forțelor europene așezate până acum în serviciul păcii, vorbind cu atât mai multă autoritate morală cu cât ne aduce asigurarea că Franța și Anglia sunt hotărâte cu orice preț să mențină pacea în Europa Centrală. Dar d. Yvon Delbos a venit în acelaș timp să se informeze asupra stărilor de la noi. (...) Suntem siguri că d. Yvon Delbos va simți căldura întregii Românii pentru marea aliată – și va pleca cu convingerea nestrămutată că țara noastră, deja unită prin amintirea unei întregi istorii, va fi mereu împreună și neclintită apărătoare a păcii” – L. Sorin, *Oaspele francez*, în Ibidem.

²¹ xxx *D. Maniu și portocala* – în Ibidem.

În *Campanie și confuzie* avem o altă radiografie social-politică, edificatoare pentru perspectiva *Justiției*: „Partidele politice²² se află în plină campanie electorală. Schimbările de atitudine ale unora, dezertarea unor întregi organizații la adversar, declarațiile de război ale personalităților politice, care până ieri erau socotiți că merg pe aceeași linie, chiar dacă nu erau formal în același partid, noutatea pactului de neagresiune realizat de d-nul Iuliu Maniu, precum și nouile adeziuni cu care a pornit d. Tătărescu în marș asupra opoziție – au avut darul să producă o regretabilă confuzie în capul puțin clarificat al electorului român. Confuzia este cu atât mai mare cu cât o parte din presa românească contribuie, se pare, cu știință, la accentuarea acestei neînțelegeri. Această confuzie nu s-a propagat în adâncurile masei electorale, ca rămânând doar la suprafața politicii românești. Ceeace ne face să credem, că neînțelegerea va fi vremelnică. Corpul electoral se găsește pentru prima dată în ultimii ani, în fața unei lupte de principii, dusă pe baza unei tactice care nu cunoaște sectarismul caracteristic până acum democrației. Or, confuzia naște tocmai din lipsa de discernământ a electorului, incapabil să distingă între scop și mijloc, între tactică și ideologie. Ultimele evenimente și eforturile în această direcție a celor în drept, ne fac să credem că această lipsă va fi reparată, în timp util”.

O serie de articole (nesemnate), sub genericul sub genericul *Comerț & Comp*, conține pagina a patra – acestea sunt bazate pe știri fundamentate preponderent pe relatările corespondenților speciali ai publicației din sălile instanțelor: *Concordatul societății «Postavul» nu a fost încă omologat*, *Compunerea venitului comercial*, *Concordatul preventiv al societății «Belle Rose»*, *Important proces de conflict de muncă*, *Cu ce sumă este impusă de Fisc*

²² Unul dintre cei mai avizați cunoscători din zilele noastre ai politicii românești interbelice arată că „Politica și, mai ales, modul de desfășurare a acesteia constituie o expresie a nivelului de civilizație a unui popor” – Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2012 (cap. *Românii și politica*, pp. 261-314). „Confuzia” pe care o relevă autorul articolului din „Justiția”, este istoricește confirmată și de martori ai politicii interbelice: „Spre sfârșitul perioadei interbelice, cetățeanul de rând privea tot mai dezorientat evoluția vieții politice din România – arată profesorul Scurtu –, nemaștiind spre cine să-și îndrepte speranțele. Un cunoscut om politic, Mihail Manoilescu, aprecia: «Toate curente și toate personalitățile politice au proclamat pe rând în fața țării noi idealuri și au trezit noi iluzii. Și toate au sfârșit cu o nouă dezamăgire. Mitul Averescu, idealul țărănist, legenda lui Carol, credința în legionari, toate s-au sfărâmat, rând pe rând, în sufletul încărcat de nădejdi neîmplinite ale unui popor bun, care-și așteaptă și azi mântuirea»”. – *Din contribuțiile istoriografice ale profesorului Ioan Scurtu*, în Corneliu-Mihail Lungu, Mihai Nicolae (coord.), *O viață în slujba istoriei. Ioan Scurtu la 75 de ani*. Volum editat de..., Editura Stefadina, București, 2015 p. 583.

«Societatea Româno-Americană», Banca L. Berkovitz înstrăinează activul, Proces de valută.

Pentru ilustrarea stilului în care se abordează subiectele, folosim un exemplu²³ cu facile extensii în actualitate. „În anul 1925, Camera Deputaților dă în concesiune Restaurantul din Incinta Camerei, d-lui Iosif Răcaru²⁴, pe termen de 3 ani. În septembrie 1927 în timpul vacanței parlamentare presidentul Camerei d. N.N. Săveanu²⁵ reziliază contractul de concesiune, procedând la evacuarea forțată a d-lui Iosif Răcaru; d'aici proces în daune din partea acestuia. Tribunalul Ilfov Secția II-a Com., după ample desbateri, a dat câștig de cauză d-lui Iosif Răcaru considerând rezilierea contractului făcută în mod intempestiv și acordându-i drept daune suma de lei 120.000 plus cheltuieli de judecată și procente. Împotriva acestei sentințe, ambele părți au făcut apel. Curtea de Apel Secțiunea III-a în complectul d-nilor president Aurel Bogdan și consilieri Floareș și Sava Radovan, procedează la judecarea apelurilor. Din partea apelantului, a pus concluziile d.av. Iorgu Petrovici cerând să se admită apelul majorându-se daunele la suma de un milion două sute mii lei cât a cerut prin acțiune. Camera Deputaților a cerut respingerea a acestui apel. Curtea, după deliberare, a respins ambele apeluri”.

Sub genericul *Varietăți juridice*, pagina cinci include o serie de articole asupra conținutului cărora este inutil de făcut comentarii, acesta înscriindu-se în genericul respectiv. De precizat, însă, că nu este vorba despre subiecte facile, ci despre subiecte serioase, dar variate tematic, tratate predilect de către profesioniști. *Curabilitatea nervoasă în fața justiției*²⁶, *Expertiza grafică*²⁷, *O*

²³ xxx În jurul restaurantului dela Camera Deputaților, în „Justiția”, I, nr. 1, 9 decembrie 1937, p. 4.

²⁴ Acesta era un cunoscut antreprenor al perioadei interbelice, proprietar, printre altele, al restaurantului numit chiar așa, „La Răcaru” (cu locații succesive pe Calea Griviței, bd. Academiei și str. Vasile Boerescu). Și-a câștigat faima mai ales prin prezența celebrului, în epocă, Cristian Vasile (1908-1974) ca animator.

²⁵ A trăit între 1866 și 1952; a fost ministru al Sănătății Publice și Ocrotirii Sociale între 1923 și 1926, senator de Putna, prefect, președinte al Camerei Deputaților în două legislaturi.

²⁶ „Progresele terapeutice medicale științifice au învederat în ultima vreme o nouă orientare în domeniul juridic și în special al responsabilității individuale. Multe acte antisociale și chiar crime sunt comise sub imperiul unor stări morbide cerebrale, și legea absolvă pe cel care le comite în această stare. Dar aceiași lege presupune primordial că cele mai multe stări bolnave, dacă nu dacă nu toate sunt iremediabile, cronice. Astfel, dacă din întâmplare criza maladivă a trecut, ar urma ca delicventul să-și ia pedeapsa. Din câte cunosc, lucrurile nu stau astfel și cel absolvit rămâne absolvit, este chiar liberat și niciodată revhema să-și facă pedeapsa. În afară de cazurile penale găsesc nimerit de a instita tot din punctul de vedere al responsabilității și în special al reabilitării juridice și sociale, a unor bolnavi – cari se vindecă complect sub auspiciile terapeutice moderne. Este vorba paralizia generală, numită până azi și progresivă, și care

*pedeapsă spectaculoasă, Calomniile aduse d-lui general Manolache*²⁸ ; «Minorul în Dreptul Penal Modern», de George Solomonescu, magistrat la Tribunalul Ilfov (recenzie): „apărută recent, tratează partea cea mai importantă a materiei – adică însuși fondul problemei: situația minorului în dreptul penal actual. Evident, chestiunea infractorilor nevârștnici e foarte importantă, deci vastă. Ea poate fi tratată din punct de vedere social (în care domeniu a ajuns să constituie o problemă gravă), psihologic, pedagogic și juridic. Minorul în dreptul penal modern, cum se intitulează volumul masiv al d-lui Solomonescu cercetează subiectul sub aspectul juridic, însă cu incursiuni în domeniul social sau pedagogic, ori de câte ori e nevoie, spre a lămuri cât mai bine discuțiunile juridice prezentate și soluțiunile propuse. (...) Autorul supune unui examen amănunțit toate opiniunile și expune soluțiunile (privitoare la răspunderea determinată de vârstă și discernământ – n.n.) la care s-a ajuns.

Ceea ce interesează în cel mai înalt grad Societatea omenească e însă prevenirea cauzelor care fac din minori niște infractori și drept consecință prevenirea chiar a infracțiunilor (subl.n.). Desigur, nu e nici posibil și nici

consistă într'o inflamațiune de origine sifilitică a creierului și învălișurile sale. În mod progresiv și evolutiv cei atinși de această boală pierd memoria, critica, rațiunea, orientarea, devin demenți paralitici. Din punct de vedere juridic – sunt puși sub interdicție, neputând testa, face acte juridice, testamente, donațiuni etc. Odinioară ei se stingeau între 2 și 5 ani, ultimele zile ale vieții lor terminându-le într'un azil de alienați. Grație terapеuticei moderne și în special malariatherapеiei și sărurilor arsenicale, afecțiunea aceasta, mai ales în primele faze se poate vindeca, nu numai din punct de vedere clinic, dar și humoral. Poate în asemenea caz, ca vechiul interzis în justiție să fie reabilitat? Poate dona, testa, se căsătorească? Sunt actele sale valabile? Textele actuale juridice conțin ceva relativ la această problemă"? – Dr. D. Paulian, *Credibilitatea unor boale nervoase în fața justiției*, în Ibidem, p. 5.

²⁷ Plecând de la considerații teoretice și exemplificând cu două cazuri concrete (cazul Elenei Cristescu, în care soțul își împușcă soția din spate și cazul Nalceadji, profesor destituit abuziv ca urmare a unei suspiciuni de fals) în care expertiza grafologică a fost decisivă în înfăptuirea justiției, se concluzionează: „credem că astăzi justiția nu se mai poate dispensa de acest mod de dovadă care se ridică deasupra valorii dovezii martorilor – de multe ori de ocazie – și intră în cadrul probelor scrise”. Pentru a ajunge aici „drumul a fost spinos datorită neîncrederii pe care o întâmpină la început orice știință, dezvoltării ei lente, și azi încă incomplectă, situațiune justificată față de scurtimea timpului scurs decând oamenii de știință s'au dedicat ei”. Elena Bogdanovici, avocat-expert grafolog, *Expertiza grafica* [Auxiliarii justiției], în Ibidem, p. 5.

²⁸ „Tribunalul Ilfov Secția V-a c.c. a fost sesizată cu judecarea acțiunii de calomnie prin presă, intentată de Dl. general Const. Manolache, șeful Justiției Militare din Ministerul Apărării Naționale, contra inculpatului N. Ionescu-Clopotaru. La un termen anterior, Tribunalul a dispus citarea în cauză și a D-lui Stelian Popescu, directorul ziarului «Universul», întrucât în continuarea articolului incriminat, a apărut în aceeași gazetă și o notiță – nesemnată – privitoare tot la Dl. general Manolache. Tribunalul a dispus fixarea unui termen, spre a se încerca concilierea părților, în ședință secretă, astfel cum cere în mod imperativ art. 608 din noua procedură penală” – xxx *Calomniile aduse D-lui general Manolache*, în Ibidem, p. 5.

logic a urmări prea mult activitatea sau felul de viață al unui adult, acesta dispunând de o rațiune suficientă care să-l călăuzească în viață; evident, se pot lua măsuri de siguranță, cu caracter general, care să împiedice propagarea delincvenței, astfel cum susține școala pozitivistă penală, însă în privința minorului, acțiunea preventivă e capitală, trebuie procedat astfel încât nevârstnicul să nu devie infractor deoarece constituția sa sufletească și cerebrală îl predispune faptelor rele, iar odată ajuns să le comită, cu greu se mai poate îndrepta. Din această cauză, în dreptul penal al minorului acțiunea preventivă a devenit esențială (...) dl. Solomonescu analizând-o amplu și complex. Domnia sa începe cu predelicvența, expresie sugestivă și care pare a conține și determinarea noțiunii; totuși, e greu de definit, după cum o mărturisește și autorul (pag. 48); în termeni populari, ar fi starea aceluia care are înclinații rele. Însăși predelicvența trebuie – firește – combătută printr-o acțiune care să împiedice transformarea ei în delicvență. Autorul tratează amănunțit normele de fond ale acestei acțiuni preventive, normele procedurale și normele de executare.

Lucrarea d-lui Solomonescu continuă cu cercetarea acțiunii represive, studiată atât în dreptul material (răspunderea minorului și sancțiunile ce i se pot aplica) cât și în procedura tribunalelor pentru minori (amănunțit și foarte bine examinate de autor și exercitarea acțiunii în fața lor). Volumul se încheie cu o substanțială bibliografie.

Semnalăm, în fine, calitățile de stil ale autorului. Fraza e totdeauna clară și lipsită de balastul verbalismului inutil, de aceea cartea se poate citi foarte ușor și cu interes de către intelectuali, nu numai de juriști. Importanța subiectului ales și reușita în tratarea lui fac ca această operă să depășească simplul cadru rezervat specialiștilor, fiind menită să suscite un mai larg interes. Fiind apărută recent, autorul a avut posibilitatea să prezinte în acest volum și legislația nouă penală în legătură cu minorii precum și unele rezultate apărute în scurtul timp de când se aplică. Cartea d-lui Solomonescu constituie o frumoasă și pilduitoare etapă în literatura juridică română²⁹.

În articolul *O pedeapsă spectaculoasă*, autorul Sila Mugur face o pledoarie în favoarea sistemului modern al pedepselor care „a întărit încrederea în sobrietatea și seriozitatea justiției. Iar în plus asigură demnitatea personală a omului, fie chiar infractor, precum și respectă sentimentul de rușine al oricărui individ”. Semnatarul pleacă de la un exemplu din trectul medieval al

²⁹ C.H., „Minorul în Dreptul Penal Modern”, de George Solomonescu, magistrat la Tribunalul Ilfov [recenzie], în Ibidem, p. 5.

jurisprudenței românești, modul în care era pedepsită *bigamia* în vremea lui Vasile Lupu și Matei Basarab („«Cela ce va lua două femei și se va cununa cu amândouă (...) acesta lucru după Pravilele celor împărați bătrâni vechi de demult, unora ca aceora li s-au fost făcând moarte, iară în veacul de acum se ceartă după voia judecătorului, ce se zice sau să’l bage în ocnă, sau îl vor purta pre în târg cu pialea goală pre toate ulițele (...) de vreme ce s’au perdut toată cinstea și rușinea³⁰»”), concluzionând că „s-a desființat spectacolul pedepselor pe stradă”, iar „delicventul de azi este condamnat să-și ispășească vina într-un mod care corespundee scopului, fără a-i jigni persoana”, fiind „pedepsit cu închisoarea, unde își petrece pedeapsa”, iar „publicul se interesează doar de procesele criminale pe care le urmărește la reconstituirea faptelor sau la dezbaterei”.

Autorul nuanțează, mai apoi, remarcând că „*principiul exemplarității este astăzi în suferință* (subl.n.), cu toată publicitatea proceselor și cu toată atențiunea și dezvoltarea ce o dă presa”. Remarcile făcute comportă interes atât sub aspectul studiului mentalităților epocii, precum și a modului în care anumite principii traversează epoci, fiind constante ale naturii sociale moderne, ale naturii umane în sine. În România anului 1937, la nivelul unei publicații care se adresează unui public având un nivel intelectual mediu și peste medie, se deplânge o consecință firească a modernizării sistemului de justiție, respectiv caracterul primar *exemplificativ* al pedepsei. Pe vremea lui Matei Basarab, „bigamia era pedepsită într’un mod tragicomic, bucurându-se de o publicitate deosebită”, după cum arată o altă condică³¹: „«pre unele locuri pre unii ca aceștia carii iau două femei, poartă-i pre uliță cu pialea goală șezând călarea pe măgariu și-i tot bate cu două furci ce torc muerile, așijderea și pre femei pre cealea ce iau doi bărbați iară le poartă cu pieile goale pre măgari, și le bat cu două comănace, sau cu două ișlice»”.

Ulița, rușinea, oprobiul public, respingerea comunității sunt încă în epocă elemente cu rol de avertisment (de popularizare a coerciției la nivelul colectivităților), actuale și esențiale în concertul social interbelic.

În acest sens, aprecierile autorului menționat sunt, desigur, încă o măsură a realităților epocii, în care instituțiile moderne (precum publicitatea proceselor; umanitatea pedepselor) nu înlocuiau, spre exemplu, *eficiența* vechiului obicei al plimbatului delicventului prin târg în pielea goală, societatea resimțind, în această accepțiune, efectele tranziției spre modernitate.

³⁰ Glava (273) *apud O pedeapsă spectaculoasă*, în Ibidem, p. 5.

³¹ (Zac 2), *apud* Ibidem.

Pagina șase continuă sub genericul *Varietăților juridice*. Articole precum *Proces de sustragere de acte*, *Procesul fraudelor dela «Banca Lazaris»*, *Proces de marcă de fabrică*, *Un inginer bate copiii*, *Acoperirea procedurii la Înalta curte de Casație*, *Schimbare de nume*, *Neregulile dela Academia de Înalte Studii Comerciale*, *Neregulile dela Societatea «Wagons-Lits»*, *O contravenție fiscală de un miliard lei*, respectiv *Informații* – țin cititorul la curent cu ultimele știri din lumea justiției, materialele fiind în general nesemnate. În aceeași pagină se tipărește continuarea din prima pagină a anchetei privitoare la *Accelerarea judecăților și ieftinirea justiției* (asupra căreia vom reveni).

Pagina șapte apare sub genericul insolit de *Justiție Literară*. Aceasta este dominată ca spațiu de rubrica *Între patru ochi*, care găzduiește pastile nesemnate referitoare la ultimele apariții editoriale, interne și internaționale. Sub semnătura unui relativ însemnat nume al epocii, „un gazetar cu veleități de rafinat condeier”, Horia Liman³² (cunoscut mai apoi ca fiind primul „defector” al „Scânteii”, organul de presă al P.M.R./P.C.R.), apare articolul *Dela opera de artă la arta grafică*. O știre privitoare la vernisarea la Paris a unei expoziții dedicate lui „Van Gogh” stă lângă cronica de mari dimensiuni a lui Im. Șrb. (Ieronim Șerbu³³) la romanul *Monstrul*, al prietenului său, Dan Petrașincu³⁴:

³² „Puțini știu că tatăl reputatului jurnalist spaniol de origine română Adrian Mac Liman, care se numără printre puținii jurnaliști nemusulmani care i-au luat un interviu lui Bin Laden (interviu despre care a scris recent presa din România) este fiul primului scânteist defector, al primului ziarist de la Scânteia care a ales libertatea. Este vorba despre Horia Liman, alias Lehman, un gazetar cu veleități de rafinat condeier care a scos, la București, în perioada anilor '30 (septembrie '32-martie '33), împreună cu Dan Petrașincu și Ieronim Șerbu, o revistă intitulată «Discobolul». O revistă lunară cu profil moderat de stânga, o revistă în care a publicat, printre alții, și renumitul scriitor proletcultist Eugen Jebeleanu, cel care l-a făcut pentru prima dată cunoscut pe Nicolae Ceaușescu (pe când viitorul dictator avea doar 14 ani). Fapt care i-a dat o aură de infailibilitate lui Jebeleanu, chiar și în momentele când, poate tocmai de aceea, își permitea să fluiere în «biserica partidului». Horia Liman (născut la 1912 în București, decedat în 2002, în Elveția – n.n.) a fost primul și ultimul corespondent al României, în Elveția. Ultimul pentru că, de acolo, a defectat, și România nu a mai trimis în țara cantoanelor niciodată niciun corespondent. Aflat la post, în Elveția, împreună cu familia, Liman, deodată, îi scrie lui Popescu-Dumnezeu, redactorul-șef de la Scânteia, o scrisoare dură prin care-și exprima nemulțumirea pentru intervențiile pe text ale șefilor săi direcți din țară. și prin care îi cerea temutului Popescu-Dumnezeu să ia act că el, Horia Liman, nu se mai întoarce în țară. Totuși, prin «depeșa de defector», Liman promitea, își lua angajamentul solemn că nu va denigra țara, poporul și partidul, prin ceea ce va scrie în lumea liberă” – xxx *Dosarul ultrasecret al defectorilor de la Scânteia*, în *adevărul.ro* (articol apărut la 9.12.2006, accesat la 18.03.2016).

³³ Născut Aron-Hertz Erich, la Botoșani, a trăit între 1911 și 1972. Prozator, publicist, a colaborat la numeroase publicații periodice ale epocii cu polemici, cronici și reportaje: „Azi”, „Bobi”, „Contemporanul”, „Cuvântul liber”, „Democrația”, „Discobolul”, „Dreptatea nouă”, „Frontul plugarilor”, „Gazeta literară”, „Luceafărul”, „Lumea românească”, „România literară”, „Sburătorul”, „Tribuna”, „Veac Nou”, „Viața literară”, „Viața Românească”, „Vremea” ș.a.,

„Știu dela început că această cronică va fi privită cu suspiciune de cei cari cunosc prietenia care ne leagă de d. Dan Petrașincu. Cu supiciune întrucât nu acceptă puțința ca în judecata noastră de valoare asupra operei sale artistice infiltrația oricărui element sentimental să fie exclusă. E o superstiție comună, potrivită unui anumit nivel de oameni. (...) Înainte de-a intra în miezul romanului vrem să ne oprim puțin asupra observațiilor făcute lui de d. G. Călinescu pentru care personal avem o reală admirație. (...) *D-lui Călinescu îi este cu desăvârșire străină literatura modernă* (subl.n.). D-sa a rămas la același gen de roman balzacian, de cu eroi cu o psihologie liniară, masivi, uniformi. Spiritul d-sale se refuză fenomenului literar modern, îl tulbură fluiditatea psihologică, sensibilitatea ciudată și complexă a eroilor acestei literaturi. (...)

Din capul locului ținem să spunem că nu socotim că *Monstrul* e un roman deplin realizat, că nu are scăderi. Sigur i s-ar putea imputa că e scris neglijent, iar partea întâia a romanului e lipsită de relief și dezlânată. Totuși forța de creație a d-lui Dan Petrașincu, materialul bogat și tumultos, nu's calitățile unui romancier de rând, ci al unuia care se va realiza într-un chip cu totul surprinzător. Sunt pagini nenumărate de mare prozator, care dovedesc o maturitate, o stăpânire, o luciditate în creație deosebit de relevante. (...) D. Dan Petrașincu e indiscutabil un scriitor cu destin, cu un mare destin. Timpul o va arăta³⁵.

În articolul *Dela opera de artă la arta grafică*, Liman salută „apariția recentă a revistei «Artă și tehnică grafică» – un caiet scos de Imprimeriile Statului în condițiuni tehnice care-i justifică titlul”, considerând că „ar fi fost prilej de discuții și de inițiative bogate în rezultate, dacă orice acțiune frumoasă

semnând la început cu pseud. Aron Ciuntu – Silvia Lazarovici, *Scriitori și publiciști botoșăneni. Dicționar biobibliografic*, Editura Agata, Botoșani, 2013.

³⁴ Pseudonimul lui Angelo Moretta (1910, Odessa-1997, Roma), stabilit în România în 1920 – Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*. Material românesc. Oameni și înfăptuiri. Istorică, culturală, literară, publicistică, ziaristică, folclorică, militară, religioasă, juridică, economică, medicală, tehnică, științifică, artistică (muzică, pictură, sculptură, dramaturgie), politică, diplomatică, sportivă, etc., Cugetarea – Georgescu Delafras, București, f.a. [1940], p. 651.

³⁵ Im. Șrb. [Ieronim Șerbu], *Dan Petrașincu: „Monstrul”, roman, ed. Naționala-Ciornei*, în „Justiția”, I, nr. 1, 9 decembrie 1937, p. 7. Romanul este retipărit, *Ediția a patra*, Editura Tehnică, București, 1994 /362 pp./, cu următoarea precizare din partea editorului (nesemnăt): „Acest roman a apărut în primele două ediții cu titlul «Monstrul». Prima ediție a fost publicată în 1937 de către editura «Naționala Ciornei», a doua ediție, la începutul anului 1938, de către aceeași editură, iar a treia, intitulată «Copilăria cu umbre», în 1944, de către editura «Cartea Românească», reprezentând o versiune absolut nouă, în cadrul acțiunii de revizuire a stilului, începută odată cu volumul «Omul și fiara». Ediția a patra, de față, intitulată «Monstrul» cu acordul autorului, reproduce întocmai ediția a treia a romanului”.

n'ar avea la noi soarta unui strigăt sterp într'un pustiu. Buletinul acesta care ar fi trebuit să trezească măcar pe cei câțiva bine intenționați amatori de artă dela noi, s'a bucurat de rândurile a doi sau trei gazetari, strecurate într-un colț de ziar, între o reclamă și un anunț mortuar, după care cripta uitării s'a închis din nou peste o operă care avea misiunea de a deschide un drum în arta grafica dela noi.

Există la noi mereu acută și dureros de prezentă, o problemă a tiparului (subl.n.). După cum o femeie își valorifică frumusețea printr-o anume rochie sau anumă coafură, după cum un defect de lumină pune în evidență culoarea unui tablou și o frază pregnantă dă relief unui sentiment, tot astfel există o strânsă corelație între opera de artă scrisă și cea tipărită. O carte bine scrisă pretinde un tipar corespunzător. Trebuie stabilită o unitate, o perfectă armonie între fondul operei și forma sub care această operă este prezentată cititorului. Un roman social a cărui acțiune se petrece într-un anumit mediu trebuie turnat în tipare diferite de cartea unui scriitor preocupat doar de jocurile sufletului, a unui scriitor care lucrează cu nuanțele, cu fluctuațiile subtile ale psihologiei eroilor săi. Nu este posibil să tipărești un volum de poeme pe hârtia pe care ai tipări bilanțul unei firme comerciale.

Ceea ce nu s-a stabilit încă la noi – acum, în anul 1937, când cele mai puțin civilizate state au rezolvat de mult problema – este faptul că există totuși un raport între tipar și operă. D.ing. Eugen Bailan, director la Imprimeriile Centrale și colaborator la revista «Artă și tehnică grafică», spune foarte limpede în acest prim caiet de care vorbeam mai sus: «Puterea de a extrage o expresie nouă dintr-un material cu forme rigide, în care jocul formelor este un joc al nuanțelor, cere o sensibilitate pe care niciodată meșteșugul oricât de bine stăpânit nu o poate suplini. Este forma cea mai simplă, deși nu cea mai puțin delicată, de manifestare a unei arte cu legii proprii, arta grafică». (...) O colaborare între scriitori, editori și tipografi se impune deci din primul moment. Sensibilitatea alăturându-se tehnicei, vom reuși poate să creăm un meseriaș care să fie în același timp și artist. Cartea va îndeplini atunci condițiunile cari îi lipsesc pentru a se impune publicului, căci – de multe ori – aspectul ei silește pe cititori să renunțe și la conținut. Plăcerea unei lecturi începe adesea dela ochi. Făcând aceste mărunte considerații ne gândim desigur la editori, căci dela ei ar trebui pornită ofensiva reabilitării cărții. Dar nu ne putem opri de a recunoaște că *singură editura Fundațiilor Regale a știut până acum să împodobească*

vitrinele librăriilor cu volume în cari conținutul și tiparul merg strâns unite (subl.n.). Pilda trebuie urmată³⁶”.

Pagina cu numărul opt, cea care încheie gazeta, apare sub genericul *Crimă și pedeapsă*. Aproape întreaga pagina este dominată de articolul de mari dimensiuni referitor la „Drama unui suflet încrezător, victima unui cinic”, subtitlul alăturat titlului principal, *O femeie a ucis!*, care dezvoltă pe larg, în semnătura aceluiași Șerbu, o adevărată pledoarie în celebrul proces cunoscut în epocă ca fiind *Crima de la Palatul de Justiție*. Eroița principală, Eliza Dornescu, a fost condamnată la zece ani de închisoare pentru uciderea lui Gh. Urlățeanu (căpitan de Armată), amantul său. „Actul desperat al Elizei Dornescu, săvârșit cu mână nervoasă, dar fermă, în Palatul de Justiție, să fie oare o crimă banală, din șirul crimelor pasionale care au ocupat rolurile Curții cu Juri în ultima vreme? În actul desperat țipă răzbunarea unei tinereți batjocorite, a unui suflet abandonat, după ce a fost răvășit”.

După cum aminteam, vedeta numărului inaugural al revistei o reprezintă debutul anchetei privitoare la „cea mai arzătoare problemă care preocupă pătura largă a justițiabililor: *Accelerarea judecăților și ieftinirea justiției* (subl. în text cu majuscule – n.n.)”. Astfel, „judecățile prelungite la infinit și scumpetea cu care se poate obține dreptatea prin justiție fac ca cetățeanul să nu apeleze cu toată inima la instanțele de judecată și crează obstacole la dobândirea dreptului conferit de legi³⁷”.

La aceste probleme răspund prestigioși specialiști din epocă, respectiv Eugen Petit³⁸, Iorgu Petrovici și Dem Dobrescu³⁹. Pentru numerele viitoare este

³⁶ Horia Liman, *Dela opera de artă la arta grafică*, în Ibidem.

³⁷ xxx Pentru accelerarea justiției și ieftinirea proceselor. Răspunsurile d-lor Eugen Petit, consilier la Înalta Curte, Iorgu Petrovici și Dem. Dobrescu, foști decani ai Baroului Ilfov. Anchetele Justiției, în Ibidem, pp. 1, 5.

³⁸ Eugen-Dimitrie Petit (născut la 1882, în Iași, decedat în 1959, la București), jurist, magistrat, publicist, autor de lucrări de drept, consilier la Înalta Curte de Casație din București, colaborator la reviste prestigioase precum „Curierul Judiciar”, „Pandectele Române”, „Pandectele Săptămânale”, „Jurisprudența Generală” și „Dreptul”. Este și autorul unui memorial – *Campania din 1913. Sub cort în Bulgaria. Notele unui voluntar*. De Eugen Petit Judecător Tribunalul Fălciu, Tipografia H. Goldner, Iași, 1913 /88 pp./; de asemenea, și a altor lucrări, cu caracter juridic – Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 650.

³⁹ Pe numele complet Demetru Ion Dobrescu (născut în 1869 la Jilava, decedat în octombrie 1948), a fost judecător la Tribunalul din Iași, procuror la Tribunalul Ilfov, decan al Baroului Capitalei și președinte al Uniunii Avocaților, precum și primar al Capitalei din partea Partidului Național-Țărănesc, din februarie 1929 până în ianuarie 1934 (cu o suspendare între 13 și 26 noiembrie 1933).

Despre activitatea sa ca gospodar modernizator al Bucureștilor, a se vedea – Ioana Pârvulescu, *Întoarcerea în Bucureștiul interbelic*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 211-216:

anunțată participarea altor cunoscuți juriști în epocă: I.Gr. Periețeanu, Alexandru Ottulescu, Valjan „și alții”.

„Răspunsurile celor trei oameni competenți ai legii aduc felurite soluții, *uneori contrazicătoare* (subl.n.) și, desigur, vor da loc la discuții aprinse⁴⁰”. Iată întrebările care acopereau „problemele atât acute”: „I. În ce fel găsiți că e posibilă soluționarea problemei atât de acute a accelerării judecăților? II. Deasemenea, ce soluție preconizați pentru ieftinirea justiției?”

Eugen Petit crede „că trebuie împuținată procesele, pentru că așa cum sunt multe, este imposibilă o grabnică soluțiune a lor”, remarcând că legea accelerării nu a soluționat această problemă, nefăcând decât să reitereze fără valoare practică „un mănunchiu de principii scoase din legea veche”. Principala soluție la „împuținarea proceselor” este una mai mult decât surprinzătoare: „*întâiu prin scumpirea taxelor de judecată; justiția ieftină este prea la îndemâna tuturor*” (subl.n.). Deși aserțiunea a generat majoritar reacții contrare, Petit (cu obârșii într-o familie franțuzească⁴¹) explică rațiunea care a condus către această poziție: „Iată, spre exemplu în Franța, unde era aceeași întârziere ca și la noi, în rezolvarea litigiilor dintre împetricinați. Prin scumpirea taxelor, în ultimul timp lucrurile s’au schimbat în bine, aducând după sine împuținarea proceselor. De altfel, acum *în Franța se judecă numai cinci zile din săptămână și numai patru ore pe zi, nu ca la noi unde se judecă șase zile din săptămână și câte șase ore pe zi* (subl.n.)”.

Obținem un reper statistic comparativ relevant – în România se judeca timp de 36 de ore pe săptămână, în timp ce în Franța doar 20 de ore, adică *în*

Primarul Dobrescu – „Un primar ingenios, pus pe treabă, nu rezistă la Primăria Bucureștilor mai mult de patru-cinci ani, după care este înlăturat din motive politice, dar cu pretexte civice: n-a făcut nimic bun. (...) Performanța lui Dobrescu e remarcabilă, măcar în trei direcții. Prima: «Am reușit să fac pe bucureșteni să iubească Bucureștii și sunt mândru că emulațiunea entuziastă dintre cetățeni mă ajută în opera mea cu sugestuni variate și zilnice». A doua: «Am dovedit că urbanizarea unui oraș nu înseamnă cheltuială, ci îmbogățire». Și, mai ales, a treia: «Am scos din oraș mii de vagoane de gunoarie ancestrale», prin «claca edilitară» (adică prin mobilizarea consiliilor și funcționarilor, a lucrătorilor și a mașinilor de salubritate). Cea mai uimitoare afirmație a primarului Dobrescu este: «Nu m-am plâns niciodată de bani!» Iar cea mai cuceritoare concluzie: «Mai sunt lucruri *urâte*, în oraș, dar nu *oribile*!» (pp. 211, 216).

⁴⁰ xxx *Pentru accelerarea...*

⁴¹ „Familia Petit a făcut parte din colonia franceză, numeroasă și cu importanță în viața socială și economică, care se afla în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în capitala Moldovei. Familie Darnet, Petit, Alexandre, Girardin, Delpech, Menille, erau ale foștilor girondini, montagnarzi și bonapartiști. alungați de Restaurație, dar și ale foștilor revoluționari de la 1830 și 1848, fugiți în fața represiunii burbone” – Fr. Stanetti, *Fresca Justiției Contemporane Române*, Editura Bucovina, București, 1935, p. 186.

România era investit înfăptuirii justiției un timp aproape dublu – cu 80% mai mult timp efectiv decât în Franța.

Petit identifica și alte cauze: „iată spre exemplu recursurile: întâiu, n’avem corp de avocați pregătiți pentru susținerea lor; cea mai mare parte pierde timpul în zadar, chestiunile puse de ei fiind de mult rezolvate și fixate prin jurisprudențe și a doua cauză este că sunt fixate taxe pentru recurs, iar nu pe motivele de recurs, ceea ce face ca unii avocați să abuzeze, făcând câte 14-15 motive de recurs care dezvoltate răpesc atât timpul Curții, cât și al justițiabililor căroranu le mai vie rândul să fie judecați”. Soluția este simplă, „dacă s’ar înființa o *taxă pe motivele de recurs* (subl.n.), desigur că, în interesul clienților, avocații ar fi mai concisi, căci de fapt un singur motiv e bun, restul e pierdere de timp”. *Specializarea*, instituție atât de vehiculată și astăzi, era invocată și atunci: „Deci, dacă am avea un corp de avocați specializați în recursuri, iar pe de altă parte s’ar pune taxele pe motivele de recurs, am vedea dintr’odată cum se împuținează recursurile”.

Cauzele profunde sunt identificate astfel: „o altă cauză care în Franța a făcut să se micșoreze numărul proceselor, e expoziția internațională care a fost deschisă până în ultimul timp și care a dat posibilitatea oamenilor să muncească fiecare în domeniul lui, iar pe de altă parte distrând publicul l’a făcut mai puțin irascibil. E o dovadă că, *cu cât un popor e mai fericit, cu atât are mai puține litigii* (subl.n.).

La noi în schimb, *lumea e foarte necăjită din cauza vieții excesiv de scumpe, ceea ce crează o stare psihologică prielnică tuturor certurilor, cari fatal se termină în fața justiției* (subl.n.).

În rezumat, *necazuri multe, procese multe* (subl.n.); procese multe, roluri supraîncărcate; roluri supraîncărcate, termene îndepărtate, ceea ce face ca justiția să meargă lent.

Însă, fiindcă legiuitorul este în imposibilitate să creeze această stare de euforie care a făcut ca în Franța să se ajungă la micșorarea numărului litigiilor, iar *educația civică a poporului nu se poate face în câteva zile* (subl.n.), socot că *cu cât se vor pune mai multe piedici justițiabililor, cu atât vor apela mai puțin la justiție* (subl.n.). Altă soluție pentru împuținarea proceselor ar fi cea preconizată de Toma Stelian în legea din 1907, anume partea căreia i s’au învederat a’i fi pretențiile nedrepte să fie condamnată (...).

Soluțiile preconizate de Dem.I. Dobrescu diferă fundamental de cele vehiculate de Petit. Asta deși pe fond ambii recunosc și pleacă de la aceeași realitate, care nu este în general disputată. În opinia lui Dobrescu, „ceea ce

prelungeste procesul este abuzul de pledoarii orale; faptul că magistratul rămâne strein de proces până la ajungerea la pledoarii; lipsa de încurajare pentru magistrații cu bună reputație”.

De aici decurg reformele ce ar trebui înființate: „În locul pledoariilor orale, să facem baza procesului pledoaria scrisă (subl.n.). Pledoaria orală să fie o simplă explicațiune a chestiunilor grele de fapt și de drept. S’ar putea face chiar ca să decidă tribunalul dacă este nevoie și de pledoarie orală. Magistratul să facă referat asupra chestiunilor de drept și de fapt din proces, ca să se știe că el are deja o părere formată asupra procesului. Judecător unic la tribunal, pentru ca răspunderea să nu mai fie anonimă. Permisivitatea ca părțile de comun acord să-și poată ale ca arbitru de judecată un magistrat în funcțiune. Cu modul acesta s’ar da o satisfacție magistraților distinși, pe care chiar părțile îi cunosc ca atare din reputațiunea lor; s’ar produce o emulațiune între magistrați și s’ar ajunge la judecarea proceselor⁴²”.

Ieftinirea justiției era văzută ca element esențial: „una din marile cauze ale anarhiei sociale și morale de astăzi este comercializarea justiției. Omenirea nu și-a dat seama încă că astăzi nedreptatea revoltă mai mult pe niște cetățeni care au misticismul justiției și că orice piedică pusă judecăților enervează acest simț al dreptății. *Astăzi tribunalele nu mai sunt deschise decât milionarilor și chițibușarilor* (subl.n.). Dacă societatea noastră și-ar fi dat seama decât rău face împiedicarea judecăților și de câtă liniște ar aduce ușurarea lor, ar vedea că în chestiunea proceselor idealul ar trebui să fie gratuitatea justiției. Acest ideal nu poate fi atins decât foarte târziu, dar în orice caz el trebuie să fie chiar de azi călăuza legiuitorului, atunci când este forțat să pună unele taxe pe procese. Cu alte cuvinte, în materie de taxe de justiție societatea trebuie să tindă către ușurarea taxelor pe justiție, iar nu către fiscalismul copleșitor al justiției.

Ca mijloace practice care pleacă de la acest principiu, Uniunea Avocaților depe timpul preșidenției mele a cerut ministerului de justiție și finanțe următoarele măsuri: 1. Bugetul justiției să se ridice numai la sumele care sunt necesare întreținerii ei și să nu mai fie destinat să procure și venituri statului, în afară de cheltuielile întreținerii. 2. Să se înființeze taxa justiției ca să cadă pe toți cetățenii, întrucât justiția este funcțiunea de bază a unei țări. Taxele care s’ar găsi că ar mai trebui puse ar fi taxele accesorii. 3. Să se facă deparazitarea justiției de tot formalismul exagerat, care scumpește justiția. 4. Să

⁴² xxx Pentru accelerarea...

se lărgescă posibilitatea de a obține act de pauperitate în raport cu greutatea vieții de astăzi, iar nu dupe prejudiciile fiscale⁴³”.

Opiniile maestrului Iorgu Petrovici erau în același sens: „fiscalitatea excesivă de astăzi sugrumă dreptul, pentru că împiedică accesul justițiabililor la pretoriul justiției și pauperizează un factor important în economia generală și bugetară a țării. Ar fi și soluția perceperii taxei de înregistrare la hotărârile judecătorești definitive. Cetățeanul va ști că, în măsura dreptului consacrat de justiție are să plătească taxele în raport cu acest drept definitiv dobândit. E un impozit echitabil. Mai înainte de a se libera titlul executor, justițiabilul va achita taxa în raport cu dreptul mobilier sau imobilier realizat prin justiție⁴⁴”.

În privința caracterului dezbaterilor, acestea, în ciuda argumentelor promovate de către Dobrescu, „în principiu, *trebuie să rămână orale, aceasta fiind tradiția frumoasă a tuturor Barourilor și Magistraturii Latine* (subl.n.)”. Iar „fiscalitatea ar trebui să dispară din justiție”.

Gratuitatea este de esența ideii de justiție promovată de Petrovici; „nu ar trebui nici să se dea curs cererilor insuficient timbrate, nici să se acorde un termen pentru timbrarea lor, ci amendă. Ar trebui înmulțit numărul judecătorilor supleanți, respectiv numărul judecătorilor cărora să li se dea delegație de ascultare a martorilor; (...) o mai mare severitate a magistraților în aprecierea unor anumite motive de amânare, ca lipsă de apărare, lipsă la interogator din cauză de boală, care ar opera deasemenea o importantă accelerare a judecăților; (...) organizarea foarte riguroasă a aparatului administrativ care răspunde de efectuarea procedurii, toți agenții respectivi fiind personal răspunzători de buna îndeplinire a formelor necesare, obligațiunea care le incumbă părților de a plăti anumite taxe pentru anumite proceduri de a le achita în termen de 5 zile libere dela data de când efectuarea acestei proceduri s-a admis de justiție – acestea ar fi unele dintre reformele ușor de realizat, printre altele multe asupra cărora voi reveni poate în viitor.

Dar desigur că se impune o reformă mare a însăși structurii judiciare de astăzi (subl.n.). O salarizare mai bună a magistraturei, și în același timp înmulțirea posturilor de judecător, mai ales la primele instanțe, vor trebui să ne dea materialul judecătoresc necesar pentru a înmulți completele de așa manieră încât să specializăm judecătorii pentru anumite categorii de procese, care fiindu-le mai familiare, dezbaterile vor putea fi mai scurte și deci procesele judecate mai multe, iar pe de altă parte procesele după natura lor urgentă fiind

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

de atributul unor anume complete, vor descongesciona completele de judecata acțiunilor de drept comun. Acestea nemaifiind primite de procesele urgente, de obicei cu dezbateri îndelungate și grele, vor putea efectiv să fie judecate și astfel, amânările din oficiu pentru lipsă de timp, astăzi scandalos de numeroase, se vor reduce la un număr inevitabil neînsemnat. Până la înfăptuirea unor asemenea reforme, secțiile Curții de Apel din București ar trebui să ție o ședință pe săptămână, condica lor deschisă numai pentru procese civile, care din cauză că toate celelalte procese le trec înainte, a ajuns aproape că nu se mai judecă. Pentru procesele amânate de două ori din oficiu pentru lipsă de timp, a propune înființarea unui complet care odată pe săptămână, dimineața, să le judece”. Se concluzionează că „măsuri de îndreptare se pot concepe multe și bune, totul este în funcție de voința sinceră de a le înfăptui, și de energie⁴⁵”.

Revenind asupra rubricii *Între patru ochi*, remarcăm diversitatea titlurilor, numelor și temelor abordate, precum și modurile în care sunt accentuate anumite *teze sociale*.

În pastila *Avertisment Europei*⁴⁶, se prezintă opera omonimă a lui Thomas Mann, „această cărțuție, abia de 60 de pagini, care nu cuprinde – cum am văzut – decât o scrisoare deschisă și trei articolașe, care îl așează pe Thomas Mann în rândul glorios al marilor conștiințe umane, după ce opera sa literară l-a așezat în rândul marilor scriitori. Dar cărțuția aceasta mai este o palmă pe obrazul scriitorilor lichele, slugarnici, feloni, lași. «Poetul care eșuează – spune Thomas Mann – în fața problemei umane, pusă sub formă politică, nu-i numai un trădător al al cauzei spiritului în folosul partidului interesului, ci este și un om pierdut. Pierzania lui este fără întoarcere. Își va pierde forța creatoare, talentul lui și nu va mai face nimic durabil, mai mult, opera lui de altă dată, care nu poartă peceta greșelii sale și care e bună, va înceta de-a mai exista; nu va mai însemna nimic în fața oamenilor. Aceasta este convingerea mea profundă și numeroase exemple o confirmă»”.

În *Scriitorul și hoțul*⁴⁷ se prezintă o întâmplare în mijlocul căruia se află cunoscutul scriitor Mihail Sebastian. Acesta „se laudă că în drum spre Geneva, un hoț i-ar fi furat manuscrisul unui roman care urma să apară în curând. Aflăm că într-adevăr faptul s-a întâmplat și autorul furtului a fost prins. Judecat numai decât, imprudentul hoț a fost pedepsit să plătească o amendă pentru însușirea de lucruri fără valoare...”. În același ton este prezentat *Secretul Anei Florentin*,

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ xxx *Avertismentul Europei*, în *Ibidem*, p. 7.

⁴⁷ xxx *Scriitorul și hoțul*, în *Ibidem*, p. 7.

„noul roman al prodigiosului romancier Ionel Teodoreanu. Departate de a marca o evoluție în activitatea scriitorului, această operă evidențiază până la stridență tarele scriitorului⁴⁸. Deaceia pe bună dreptate cititorii își spun că «Secretul Anei Florentin» mai bine rămânea secret”⁴⁹.

Tot în această rubrică, redacția face „cu plăcere o sgomotoasă reclamă confratelui nostru Mircea Eliade, mare indiot și avizat cretolog. D-sa a scos un nou op, *Cosmologie și alchimie babiloniană*⁵⁰. Lucrarea este o cosmopoliloghie

⁴⁸ Până în 1947, romanul cunoscuse, totuși, mai multe ediții. Este retipărit și după 1989 – Ionel Teodoreanu, *Secretul Anei Florentin*. Roman. Ediție și prefață de Ion Nistor, Editura Porus, f.l. [București], 1992 /240 pp./; prefațatorul arată: „Conceput ca o variantă autohtonă a romanului *Doamna Bovary* de Flaubert, *Secretul Anei Florentin* a fost întâmpinat la apariție contradictoriu. Unii critici marcanți ai epocii l-au apreciat la modul superlativ (Ovidiu Papadima, Șerban Cioculescu), iar alții l-au contestat (G. Călinescu). Cartea însă s-a bucurat de un deosebit succes de librărie, cunoscând într-un interval de zece ani șase ediții. Dincolo de acestea, în *Secretul Anei Florentin* există o idee artistică valabilă și o motivație psihologică autentică” (p. 5).

⁴⁹ Personajul masculin principal este avocat – „Etapă universitară îl găsisese pe Horia îndestulat până la saț. Atunci apăruse ambiția de-a depăși prin învățătură, pe camarazii depășiți până atunci numai prin aventuri. Înscriindu-se la Drept își descoperise vocațiunea. Era predestinat avocaturii (subl.n.). N-o avea numai în mintea lucidă, ingenioasă și dornică de-a învăța tehnica înaltă a vicleșugului, o avea și în sânge: patimă. În anii universității nu plutise spre principii – tot o visătorie mai organizată de participarea creierului –, ci se antrenase pentru procese. Totul căpăta pentru el un sens practic. *Procedura îl captivase. Îi părea mai realistă decât dreptul* (subl.n.). Fruntea viclean idealistă a dreptului își găsea în procedură, viteza dinamismului practic. *Procedura îl captivase. Îi părea mai realistă decât dreptul*. La seminarii, Horia Orghidan era imbatabil. Nu era orator. Disprețuia oratoria ca și dragostea: vorbe goale. Ale lui erau pline ca vulpea după ce-a mâncat găini. Vorbea – în drept – precis, substanțial, fără să piardă nici o clipă din vedere scopul practic. Din Universitate i se spunea: avocatul. Poreclă îi devenise profesie. Dar cultura lui se limitase exclusiv la drept. Disprețuia restul, ca un plugar ceea ce nu-i plăgărie. Nici filozofie, nici literatură, nici arte plastice, nici muzică: toate acestea îi apăreau ca un înec în vid” (p. 95).

⁵⁰ [Editura]Vremea, f.l. [București], 1937 /136 pp./. În *Prefață* (pp. 5-13), Mircea Eliade arată: „Ne este teamă că destinele culturii românești sunt judecate de prea mulți conformiști, și de prea puțini creatori și organizatori de cultură” (p. 9). De asemenea, nu mai puțin importante sunt, și din perspectiva timpului, considerațiile sale asupra istoriei românilor, a modului în care ea trebuie cercetată: „Într’adevăr, confuziile pe care le creiază conformiștii în cultura românească pot fi, în momentul de față, mai grave ca altădată. Astăzi, când istorismul este depășit, prestigiul formelor de sensibilitate pre-alfabetică, și să se înțeleagă așa cum trebuie gândirea simbolică – cultura românească poate să-și valorifice zone rămase până acum inerte și obscure. Ni se pare, deaceia, deadreptul îngrijorător faptul că nu acordăm importanța cuvenită tocmai acelor științe care ne așează pe picior de egalitate cu marile culturi europene. Poporul român, care nu a avut un Ev Mediu glorios (în sens occidental), și nici Renaștere, și deci n’a participat la istoria și la creierea culturii europene – are o preistorie și o protoistorie de egală valoare cu a oricărei nații europene importante, și are un folclor incontestabil superior tuturor. Astăzi, știința românească întâlnește prilejul unic de a valorifica spiritualitatea și istoria secretă a neamului nostru. Pentru că, după cum spuneam, istorismul a apus pretutindeni. Se pune preț pe preistorie și extra-istorie: sunt cercetate și promovate formele colective ale vieții, simbolurile, tradițiile orale etc. Ori, în acest domeniu, poporul nostru este bogat.

cu totul și cu totul babilonică⁵¹”. De asemenea se consemnează „cu plăcere apariția în traducere românească a portretului făcut de marele critic danez marelui căpitan Napoleon. Pentru puterea de pătrundere psihologică a criticului, pentru admirabila sa înțelegere politică, portretul acesta trebuie citit⁵²”.

Din *Revolta maselor*, colecția de eseuri a filozofului liberal spaniol José Ortega y Gasset (inițial publicate în revista „El Sol” pe parcursul anului 1929 și strânse sub formă de carte apărută în anul 1930 sub titlul original *La rebelión de las masas*), redacția reține unul dintre capitole, intitulat *Cine comandă în lume?*: „Strălucitul eseist spaniol, cătând să răspundă acestei întrebări, dă definiția «comandantului» și arată necesitatea existenței opiniei publice într’un Stat pentru desfășurarea normală a «comandei» și nu înlocuirea ei prin «forță brută». Cităm: «Prin ‘comandă’ nu înțelegem aici exercițiul puterii materiale, constrângerea fizică. Încercăm, într’adevăr, să evităm cu grijă stupiditățile, cel puțin pe cele mai mari și mai palpabile. Or, această relație stabilă și normală între oameni care se cheamă comandament nu se întemeiază nicioadă pe forță. Dimpotrivă, numai pentrucă un om sau un grup de oameni exercită comanda, ajung să dispună de acest aparat, de această mașină socială care se cheamă forță. Cazurile în care, la prima ochire, forța pare să fie baza însăși a comandei, se descopăr la o analiza riguroasă ca cele mai bune exemple care ne confirmă teza. Napoleon a îndreptat împotriva Spaniei o agresiune și a susținut-o o vreme. Dar de comandat n’a comandat în Spania; nici o zi. Și totuși avea cu el forța, sau mai just nu avea cu el decât forța. Trebuie să distingem între faptul agresiunii și starea de comandă. Comanda e exercițiul normal al autorității. Acest exercițiu al autorității are ca bază opinia publică, și asta dintotdeauna; azi ca acum o mie de ani, la Engleji ca și la Botocudos. Nimeni n’a comandat vreodată pe pământ trăgându-și alimentul esențial al comandamentului său în altă parte decât în opinia publică. *Legea opiniei publice este legea gravității universale a istoriei politice* (subl.n.). Fără ea, știința istorică însăși ar fi cu neputință. *Cel care pretinde să guverneze prin ieniceri depinde de opinia ienicerilor și opinia pe care o au despre ei ceilalți locuitori. Într’adevăr nu se poate comanda prin ieniceri* (subl.n.). Talleyrand a spus-o lui Napoleon: ‘Cu baionetele, Sire, poți să faci orice, numai să șezi ele nu’. Or, a comanda nu

Conformiștii, însă, nu simt noua orientare spirituală. Nu înțeleg că, în câteva zeci de ani, o monografie istorică va fi mult mai puțin interesantă decât o pagină de exegeză simbolică sau interpretare folkloristică” (p. 10).

⁵¹ xxx *Reclama*, în „Justiția”, I, nr. 1, 9 decembrie 1937, p. 7.

⁵² xxx „*Napoleon*” de Brandes, în *Ibidem*, p. 7.

înseamnă gestul de a pune mâna pe putere; înseamnă dimpotrivă să-i practici liniștit exercițiul. Într-un cuvânt, a comanda înseamnă să șezi. Tron, jilț, curul, banca ministerială, fotoliul prezidențial. Împotriva a ceiace presupune o optică naivă și foiletonească, faptul comandai nu-i atât o chestie de pumni cât de... scaune. Statul este în esență starea opiniei: o situație de echilibru, de statică. Ceiace se produce este că adesea opinia publică nu există. O societate divizată în grupuri disidente a căror forță de opinie se anulează reciproc, nu permite ca un comandament să se constituie. *Și cum natura are oroare de vid, acest vid pe care-l lasă forța absentă a opiniei publice se umple cu forță brută* (subl.n.) ». Ortega y Gasset e verificat și întărit de realitățile vremii noastre. În cultură, ca și în politică, opinia publică e absentă. I-a luat locul primara și hidoasă forță brută⁵³.

Se poate concluziona, la capătul acestor considerații, că „Justiția” reprezintă o apariție semnificativă în spațiul tematic publicistic al epocii. Luând naștere într-o perioadă care marchează începutul a ceea ce avea să fie denumită „dictatura regală”, noua revistă de specialitate se constituie într-o vitrină bogată, *variata tematic*, prin intermediul căreia putem reconstitui paliere în evoluția societății românești în perioada 1938-1940.

Acest demers este materializat prin filtrul perspectivei colaboratorilor revistei asupra unei palete largi de subiecte care dominau debaterile din spațiul public (cu privire specială asupra relației dintre drept și societate): „Alex. Bilciurescu, Elena Bogdanovici, Jack Constantinescu, Alex. Costin, Gh. Costăchescu, Eustațiu Cristoforeanu, Octavian Cortea, Procopie Al. Dumitrescu, Dem.I. Dobrescu, Dr. Dumitrescu-Mante, dr. Drăgănescu-State, Vladimir Domoncoș, George Gregorian, dr. Violeta Ionescu Gomoii, Eugen Heroveanu, George Henri Meitani, prof.dr. C. Mihailescu, g-ral. C. Manolache, dr. T.C. Nicolau, Alex. Ottetelișeanu, G.I. Periețeanu, prof.dr. Parhon, Eugen Petit, dr. D. Paulian, Dan Petrașincu, Mihail Romniceanu, prof. Const. Rarincescu, Stela Sava, George Solomonescu, Nic. Solomon, H. Stahl, C. Tăutu, I. Valjean⁵⁴, Constantin Xenii⁵⁵, precum și alții.

⁵³ xxx Din „*Revolta masselor*”, în Ibidem, p. 7.

⁵⁴ I. Valjan, *Cu glasul timpului. Amintiri*. Text stabilit de Despina Vasilescu-Valjan și Ion Potopin Cuvânt înainte de Șerban Cioculescu. Note și comentarii de Ion Potopin, Editura Eminescu, București, 1987; a se vedea, mai ales, cap. *Baroul vremii. Politica*, pp. 137-165): „aceste pagini din memorialistica valjaneană nu se doresc și nici nu sunt «pedagogice», din ansamblul lor cititorul putând să desprindă liniile directe ale făuririi unei conștiințe sociale și

Materialul de față și-a propus o primă prezentare, respectiv introducerea în circuitul științific românesc al revistei (absentă în peisajul bibliografic al istoriografie românești), prin expunerea detaliată a conținutului numărului inaugural. Am optat pentru această descriere liniară, cu intenția de a reda cât mai fidel o arhitectură care în general se păstrează neschimbată pe întreaga durată a apariției periodiceului.

Această structură redată astfel vrea să ofere o măsură cât mai exactă asupra potențialului său, respectiv asupra valorii documentare care poate fi recuperată prin analiza temeinică și, apoi, prin valorificarea istoriografică a conținutului „Justiției”, revistă intrată „în vârtoarea vieții [interbelice] și a rotativei cu credința că împlinește un mare gol”⁵⁶.

artistice, cu un fond de umanitate trecut prin filtrul unei culturi umaniste asimilate în esență” (p. 12: Ion Potopin, Despina Vasilescu-Valjan).

⁵⁵ xxx *Colaboratorii noștri*, în „Justiția”, I, nr. 6, 1938, p. 2.

⁵⁶ A se vedea *infra* 9.

DOCUMENTE PRIVIND ACTIVITATEA UNOR ORGANIZAȚII LOCALE ALE PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL CU OCAZIA PREGĂTIRII CONGRESULUI GENERAL AL PARTIDULUI ÎN ANUL 1936.

Prof. univ. dr. Ștefan PĂUN

În anul 1936, Partidul Național Liberal domina viața politică a României, prin guvernarea Gheorghe Tătărescu. În același an a fost organizat și Congresul partidului, conform prevederilor statutare. În acest sens au fost trimise circulare organizațiilor județene pentru alegerea delegațiilor la Congresul General al partidului, planificat a avea loc în 1936. Documentele organizațiilor locale sunt interesante în primul rând pentru punerea în valoare a personalităților care au fost desemnate pentru participarea la congres, pentru a reliefa componența acestora, din reprezentanții organizațiilor din majoritatea orașelor, comunelor și județelor.

În acest sens, prezentăm documente din Fondul Saint Georges de la Biblioteca Națională, referitoare la organizațiile din Gorj, Cluj și Năsăud. Primul document prezintă delegația județeană Gorj la congresul partidului, iar următoarele două documente ale organizației de Cluj (procesul verbal al ședinței comitetului județean Cluj și modalitățile de alegere a delegației județene la congresul PNL și adresa de înaintare a acestuia la conducerea centrală de la București), iar ultimul document - participanții la congresul organizației Năsăud din 3 mai 1936, desfășurat în orașul Bistrița.

Part. N. Liberal
Gory

29 Mai 1936

27 Iunie 1936
Pruc

Domnule Președinte,

Am onoare a vă aduce la cunoștință că în ziua de 28 Mai a.
a avut loc ședința comitetului județan și a delegațiunii permanen-
te care au delegat pe următorii membri la congresul general:-

1) Gh. Tătărescu	Prim. Municipiului
2) N. Hasnaș	Deputat
3) Ion Mihail Gele	Deputat
4) Ion Micodim	Deputat
5) Eftimie Antonescu	Senat
6) C. Bălănescu	Senat
7) Em. Săvoiu	Int. pref. pref.
8) Al. Crăciunescu	Int. pref. pref. pref.
9) Seban Prumuganu	Int. pref. pref.
10) Stefan Sadeveanu	Președinte al Comisiei de pref. pref. pref.

Supleanți:

1) I. Tășcău	Președinte al Comisiei de pref. pref.
2) T. Gălcăescu	Int. pref. pref. pref.

Vice-Președinte

G. Gălcăescu

13 Iunie 1936
Proc
Chief
50
Proces - Verbal

Dresat în ziua de 2 Iunie 1936 din gedința Comitetului Județean, ținută în localul Clubului din Cluj, Piața Unirii nr. 21 în vederea delegării participanților la congresul general al Partidului Național Liberal.

La masa prezidențială iau parte: Dl. Ministru Alexandru Lapedatu, președintele organizației județene, Dl. Dr. Partenie Dan deputat și Dl. Dr. Cornelia N. Anca secretarul general al organizației județene.

Dl. Ministru Alexandru Lapedatu, președintele organizației județene, primit cu frenetice aplauze, luând cuvântul își exprimă bucuria de a se găsi în mijlocul partizanilor politicii, convocați în gedința Comitetului Județean, potrivit instrucțiunilor primite din partea conducerii centrale a partidului. Rostul gedinței este, de a designa 10 delegați cari vor reprezenta orașul și județul Cluj, la congresul general care se va ține la 28 Iunie sau 5 Iulie 1936.

Dl. Ministru arată, că congresul general este menit a împlini dispozițiunile statutare, conform cărora din patru în patru ani partidul își reînnoiește organele de conducere. Pe de altă parte congresele generale ale partidului Național Liberal au rostul de a afirma puterea de organizare și tăria cadrelor național liberale.

În vederea acestor obiective, congresul general al Partidului Național Liberal din anul acesta nu este conceput ca o manifestație de masă, ci ca una de cadre participând câte 10 delegați de fiecare județ, astfel că numărul total al congresiștilor va fi aproximativ de 800 persoane. Va fi o manifestație de verificare a solidarității național liberale și de întărire a opiniei publice în nedejdiile legate de activitatea viitoare a acestui partid.

Comitetul județean al organizației noastre, fiind organul suprem de conducere, era necesar ca delegațiunile pentru congresul general să fie date de acesta. Vă rog deci, să binevoiți a proceda la designarea reprezentanților noștri.

Luând cuvântul Dl. deputat Dr. Partenie Dan, a dat expresie vie sentimentelor pe cari membrii organizației le nutresc Domnului Ministru Alexandru Lapedatu. Sunt sentimente ce trebuiesc exprimate acum, când Dl. Ministru complet reconfortat, se găsește iarăși în mijlocul prietenilor politici.

Se face acest lucru nu din curtoazie ci din toată adincaimea sufletelor noastre legate de mult și pentru totdeauna de Dl.

./.

Ministru Alexandru Lapedatu, seful nostru și al liberalilor ardeleni.

În vederea delegării participanților la congresul general Dl. Dr. Partenie Dan arată, că în baza instrucțiunilor primite de la centru urmează ca mandatarea să se facă în următoarea ordine de preferință. 1./ Președinții organizațiilor județene vor fi în drept să participe la congresul general numai în baza unei delegații speciale. 2./ Între membrii delegații prefecții de județ nu pot lua parte. 3./ Vor avea preferință acei membri ai organizației județene, cari au calitatea de membru în Comitetul Central al partidului național liberal. 4./ Se va da delegație parlamentarilor și numai pe urmă altor membri din organizație.

Luând cuvântul Dl. Dr. Constantin Stanca, propune ca pentru simplificarea lucrărilor să fie însărcinată o comisiune de candidare, care să vină cu propuneri concrete.

Comitetul județean acceptă cu unanimitate propunerea Dl. Dr. Constantin Stanca și cu unanimitate de voturi delegă pe Dl. Dr. Partenie Dan deputat, Dl. Dr. Pavel Roșca președintele Consiliului județean și pe Dl. Dr. Corneliu M. Anca secretarul general al organizației ca membri în Comisiunea de candidare.

Sedința Comitetului Județean este suspendată pentru 10 minute, iar Comisiunea de candidare intrând în deliberare, revenind la sedința fiind redeschisă face următoarea propunere:

"Pentru reprezentarea organizației național libere din orașul și județul Cluj, la Congresul general al partidului avem onoarea a VM propune să binevoiți a delega pe următorii membri: Dl. Alexandru Lapedatu Ministru și președinte al organizației județene, Stăfănescu Șoană, rectorul Universității, Dr. Nicolae Drăgan primarul orașului, Dr. Partenie Dan deputat, Petre Bucoveanu deputat, Dr. Eugen Moga deputat, Dr. Ilie Toma deputat, Dr. Stefan Fabius senator, Dr. Sebastian Stanca senator și Dl. Dr. Pavel Roșca profesor Universitar. Ca membrii suplenți: M. Brădinea de preferință stabilită mai jos. Corneliu M. Anca secretarul general al organizației, Dl. Titu Moga preot, Dr. Simion Cărea preot, și Nicolae Flueraș din Florești."

Comitetul județean primește cu unanimitate propunerea comisiunii de candidare, hotărând, ca lista delegaților să fie comunicată centrului în vederea congresului general.

Dl. Ministru Alexandru Lapedatu, președintele organizației județene, vădit emoționat, mulțumește pentru cuvintele de omagie roștite de Dl. deputat Partenie Dan precum și pentru sentimentele ce îi le păstrează partizani. Dl. Ministru spune, că venind acestea din partea unor oameni pe cari îi cunoaște de mult, știe să aprecieze aceste sentimente. Aceasta prețuire o face printr-o judecată imparțială. Îl prețuiesc pe fiecare după meritul și aportul de muncă și sufletul ce-l aduce în organizație. Mă simt legat sufletește de Dvoastre de toți după cum față de toate organizațiile liberele din Ardeal. Eu m-ași putea despărți de Dvoastre și nici de celelalte organizații liberele din Ardeal, înainte de a avea convingere,

51
că sănătatea nu-mi îngăduie să-mi împlinesc rosturile politice pe cari le-am îndeplinit până în prezent. Voiu căuta deci să port aceasta sarcină politică ce îmi revine și de aci înainte. "

" În acest scop apelez la prietenii mei să caute a-mi veni în ajutor, dându-și contribuția fiecare în limitele puterilor lui, pentru ca astfel să putem soluționa multiplele probleme și nevoi locale. În adevăr, politica constituie astăzi o datorie pentru toți aceea, cari știu să se ridice deasupra intereselor personale și au pregătirea și înzestrarea spre a putea munci în cîmpul obșteșc. Această sarcină revine în mod special intelectualilor de seamă pe cari îi are organizația din Cluj. Ei trebuie să se condeze accelerarea activității, de realizări pe care o desfășoară partidul național liberal după cele 10 guvernări pe cari le a avut țara dela rodnică sa guvernare anterioare încoace. Este o acțiune plină de roade, fiind știut este că înainte de deslănțuirea ei țara era în anarhie, 46 județe erau înfometate, bugetele se soldau cu deficite tensiune dintre creditori și debitori amenința cu declanșarea unui adevărat războiu civil, din cauza neputinței guvernelor de a rezolva problema converziunii, țara era complet dezarmată și în sfârșit toate compartimentele vieții publice prezentau cel mai dezolant aspect. În toate direcțiunile amintite guvernarea liberală actuală a dat roade prompte și integrale. A fost înstăpănită ordinea și liniștea. Aprovizionarea cu cereale a județelor lipsite sa executat în condițiuni mai pre-sus de așteptări converziunea a adus pacificarea dorită între creditori și debitori, a fost înlăturat controlul străin asupra finanțelor țării, înzestrarea armatei este îndrumată pe calea înarmării sigure și în fine toate ramurile de producțiune ale țării și în deosebi agricultura se resimt de un puternic avânt.

Paralel cu aceste înlăturări, în problemele mari ale țării sa produs formidabila operă de gospodărie și înzestrare obștească a tuturor administrațiilor locale cari au lucrat mai mult de cât toate celelalte dela războiu în coace.

Cu un atare bilanț, partidul și guvernul național liberal, pornegte la drum spre noul titlu de 4 ani, al cărui început îl marchează congresul general ce se va ține la sfârșitul acestei luni sau începutul lunei viitoare."

După aceasta, ședința Comitetului județean este declarată închisă.

d.c.m.s.

Președintele organizației județene a partidului
Național Liberal din Cluj.

Alapetari

Secretarul general, al Org.
jud. Cluj.

Cometini G. Aurea

ORGANIZATIA JUDETEANA A PARTIDULUI NATIONAL LIBERAL CLUJ.

Cluj, la 12 Junie 1936.

DOMNULE PRESEDINTE,

Alăturat avem onoare a Vă înainta procesul-verbal încheiat cu prilegiul Congresului județean al P.N.L. din județul Cluj, ținut în orașul Cluj în ziua de 14 Septembrie 1935 în care proces verbal este cuprinsă lista delegației permanente și a Comitetului județean.

Totodată avem onoare a Vă înainta procesul-verbal, dressat în ziua de 2 Junie 1936 din ședința Comitetului județean în vederea delegării participanților la Congresul general care se va ține în anul acesta la București.

Pentru reprezentarea organizației național liberale din orașul și județul Cluj la congresul general cu unanimitate de voturi Comitetul județean a delegat pe următorii domni:

- 1./ Dl. Ministru Alexandru Lapedatu, președintele organizației județene Cluj.
- 2./ Dl. Ștefănescu Goangh rectorul Universității Cluj.
- 3./ Dr. Nicolae Drăgan profesor Universitar și primarul Municipiului Cluj.
- 4./ Dr. Partenie Dan deputat.
- 5./ Petre Bucoveanu deputat.
- 6./ Dr. Eugen Moga deputat.
- 7./ Dr. Ilie Toma deputat.
- 8./ Dr. Ștefan Fabius senator.
- 9./ Dr. Sebastian Stanca senator.
- 10./ și Dr. Pavel Rosca profesor Universitar, ca membri ordinari.-

Ca membrii supleanți au fost delegați:

- 1./ Dl. Dr. Corneliu N. Anca secretarul general al Org.
- 2./ Titu Moga preot
- 3./ Simion Curesa preot,
- 4./ și Nicolae Flueraș.

Primiți Vă rog Domnule Președinte asigurarea distincțiilor noastre considerațiunii ce Vi le păstrăm.

Vice președinte:

Secretar general:

B

PROCES VERBAL

dresat in congresul extraordinar al Partidului Național liberal organizația județului Năsăud, ținut în ziua de 3 Mai 1936 în Bistrița.

Prezenți:

Toate organizațiile partidului Național liberal din județul Năsăud însoțite de un număr impresionant de membrii ai acestui partid, care sa ridicat la aproape 3.500 participanți.

Președintele Organizației Năsăud:	Dr. Stefan Lupuș.
Salva:	Sas Clement.
Coșbuc:	Sevestean Campean.
Telciu:	preot, Grigore Pop
Romali:	Buls Simion
Bichigiu:	Dolha Grigore
Runcu Salvei:	Ion Constantin.
Mititei:	Braic Gavrilă
Mocod:	Filimon Vartolomeu.
Zagra:	Fetti Gavril.
Poenile Zegri:	Iftene Victor.
Suplui:	Fetti Dumitru.
Capreni:	Timoce Flore.
Nimigea de jos:	Dumitru Blaga
Mihail:	Ilie Petrean inv.dir.
Teure:	Spătar George.
Rebricora:	Scurtu Ioan.
Rebra:	Isip Iacob.
Harva:	Stragari Toader
Nepos:	Botta Ioan
Feldru:	Sofroni Stefan
Ilye Mică:	Ion Sângeorzan
Ilye Mare:	Onisim Sasu
Rodna:	Carol Banysci
Sant:	Sângeorzan Ion
Maeru:	C. Partene.
Leau:	Artene George.
Prundul Bărgăului:	Anton Vlad.
Bistrița:	" " : Hangan Vasile
Mijlocenii:	" " : Bota Ioan.

Președintele organizației.....	Rusul Bărgăului: Soranu Elora.
"	"
"	Tiha Bărgăului.. Pavela-n Dtru.
"	Josenii " "....Hogiu Teader.
"	Susenii " "....Stefan Flămând
"	Cristur Sieu.... Nic. Pop
"	Budacul de sus.. Tarou Ioan.
"	Sieu..... Flaviu Sângeor
"	Lunca..... Feica Vasile
"	Santul Nou..... Vartolomei Grig
"	Chinda..... Turo Vasile.
"	Jalna..... I. Cipitan
"	Chintelnio..... Pop Iulian
"	Monor..... Toma Ioan.
"	Siricora..... I. Barsan
"	Sigmir..... Pop Liviu.
"	Bidu..... Ioan Pop
"	Sieu Sfântu..... Budurlean Mih.
"	Chiralea..... Danc Augustin
"	Aldorf..... Macedon Pop.
"	Matei..... Suciu Ioan
"	Morui..... Chiu Nicolae
"	Bungard..... Duma Teodor
"	Merina..... Bilegan Gavril
"	Fântânele..... Biri Vasile
"	Corvinești..... Andreica Maxim
"	Lechința..... T. Barluj
"	St. Ioana..... Socaciu Zahari
"	Saniacob..... Johan Z.
"	Sângeorzul Nou.. Bidner Mihail.
"	Ragla..... Zavoian Vasile
"	Isd..... Pleyca Teader.
"	Domnești..... Lucaci Teader
"	Serațel..... Pop Vasile.
"	Blăjenii de Sus.. Balag Gavrilă.
"	Sieu..... German Teader
"	Vermie..... Ignat Ioan.

24

...Bănești... Galații Bistriței... Herinea Alex.
 ...Albești Bistriței... Pop Grigore.
 ...Mărieș... Cotoș Trifan
 ...Bistrița... Bucur Vasile.

După constatarea prezenței șefilor de organizații locale, Domnul Dumitru Nacu, fost prefect și Vice președintele organizației județene, constată că numărul prezent al șefilor organizațiilor locale fiind în număr corespunzător, ori ce hotărâri luate conform statutelor sunt valabile. Mai departe arată că convocarea extraordinară a congresului organizației P.N.L. din județul Mășud, s'a făcut cu respectarea întocmai a statutelor, aceasta fiind convocată de majoritatea absolută a organizațiilor comunale.

Constatând cele de mai sus, salutând congresul, declară congresul extraordinar al organizației P.N.L. de deschis.

După aceasta se adresează congresului arătând cum s'a ajuns la situația de astăzi pentru care organizațiile au cerut convocarea congresului, spunând:

Onerat Congres

Decâte ori armata credințelor liberale se găsește mobilizată, pentru a lua hotărâri de mare importanță, gândul ei se îndreaptă către Comandantul Suprem al acestor nebiruitoare forțe, asigurându-l de toată dragostea de tot devotamentul și de întreg sprijinul lor, în lupta pentru biruința binelui asupra răului. Și gândul nostru al acestui minunat și fără precedent congres, unde inimile acestor 4000 de liberali bat la fel, s'a se îndrepte către marele nostru Șef, Domnul C.I.C. Brăteanu, dorindu-i viață lungă și sănătate deplină, pentru gloria acestui mare și istoric partid. Asigurându-l de dragostea noastră, de neînreritul devotament, să strigăm cu toții să trăiască./urale nesfârșite/

La fel sufletul nostru s'a se ridice pe culmile unde Marele bărbat de stat, Dl. președinte al consiliului de miniștri, Gh. Tatarescu, priveghează la buna și sănătoasă îndrumare a neamului și a țării, pe drumul trasat de marii și glorioși

împotrivă ai acestui minunat instrument politic de creație și realizări, în toate domeniile de activitate omenească.

Asigurându-l de aprijinul, de iubirea noastră curată și devotamentul întreg, urându-i ani mulți, pentru fericirea neamului și a țării, să-și strigăm din întreaga noastră conștiință se trăiască./urale nesfârșite/

Onorat Congres, în urma celor întâmplate, cerându-mi-se dimisia din partea dlui. Ministru de Interne, și eu punându-o imediat la Dispoziția Domniei Sale, căci numai aveam de explicat pus în fața unor afruntate minciuni debitate asupra mea decât de d. senator Căneș/jos cu el, rușine etc./și d. senator Băjen /aceleși strigate/trebuia să procedez întocmai dând mi se arunca invinuirea că eu am păgubit averile grănicerești cu 8.000.000 lei și dl. Ministru a susținut această abecă, că tot ce spune senatorul Căneș, de dreaptă. Mai departe au susținut ambii d. senatori că eu, fac politică Georgistă și că a-și periclitat interesele partidului Național Liberal de sub șefia dlui. C. I. C. Brătianu/rușine, minciuni/Contra mea au îndrăznit acești oameni să debiteze astfel de aberații, mi s-a mi se impute o atitudine ostilă partidului a cărui creș se eu l'am propovăduit. Dacă Cristos a propovăduit creștinismul pentru salvarea sufletului, atunci eu am propovăduit liberalismul pentru salvarea neamului și a țării. Dacă Iesus a suferit pentru acest creș eu am suferit pentru această credință.

Și această formidabilă forță liberală, care este prezentă la acest congres, gata de luptă, contra minciunii și bănelii este dovada cea mai clară că sufletul meu vărsat cu profuziune în sufletul vostru a dat rod. Că liberalismul meu, a făcut credință în sufletele voastre./Așa este, cu dta până la moarte/ Eu care în viața mea nu am cunoscut decât drumul drept și cinstea să mi se spună, decât cine, decât cei pe cari eu i-am ridicat, eu i-am situat și eu i-am apărut, că sunt neștiutorișul lui Comșa și Anhauch. Dar în cele ce urmează voi arăta tot ce am făcut, căci eu ce fac, pun pe hârtie și rămân urmă, n'am nimic ce ascunde, cum n'am nimic de tăcut. Că puse în seama mea au altă latură politică și care astăzi vătrebui sancționată fără milă. Odată trebuie să încetene sistemul fanariotic, cu linsul, pela toate ușile, cu bărfirea din umbră și cu eforturile pela cei mari, pe cari apoi voi îi terfelește de mama focului/așa este./

Dvooastră, care sunteți forța mută de jos și care dați viață partidului și puterea de muncă, prin glasul Dr. veți face să răsună dreptatea și adevărul, așa încât să se auză la București peste minciunile și nerușinarea de a-și minți șefii și alui. Căneș./mergem la București/

Plecarea din prefectură fiind lucru împlinit, sa grămadit

25

acest d. Canea să-mi promită ori ce satisfacție. Ce era să-i
cer. Nimic. Doar să-i arăt că de astăzi înainte nu vom mai
traii în minciună ținându-l în elitatea de șef al acestei
organizațiuni, stricând în acest fel numai partidului, caci
dacă așa greu se mențineau rândurile liberale de aci, aceasta
se datorește numai D-lui. Fără nici o simpatie joasă și urât
până la desgușt. De intelectuali numai vorbesc. Nici unul.

În fața acestei apucături fanariote, peste 60 de organi-
zațiuni locale, ale P.N.L. m-au trimis următoarea:

Hotărîre:

Îndrăzneala senatorului Canea, de a submina situația
dreaptă politică, singurul animator și susținător al spiri-
tului liberal în acest județ, protectorul acestui neasuferit
om, a lovit ca un fulger, întreaga noastră organizație și între
ga populație, revoltându-o, pentru care fapt, org. p.n.l. din co-
mună noastră, care se binevoici ca în calitate de vicepreșed.
a convoca pentru data de 3 Mai a.c. congresul extra ordinar
al acestei organizații, cu următoarea ordine de zi:

Dețirarea calității de șef și excluderea din organiza-
ția P.N.L. de Mășud, a senatorului Canea. Alegerea altui preșe-
dinte.

Conform acestor peste 60 de hot. am convocat pentru ziua
indicată congresul.

Despre aceasta, am încunecat și toate organizațiile parti-
dului nostru și pe toți membrii del. permanente.

Pe Dl. Președinte al Partidului Național Liberal dl. C. I. C.
Brateanu, L. am avisat prin telegrama următoare:

Cu respectarea statutelor, s'a convocat congresul extra
ordinar, al organizației partidului N-L. din județul Mășud
pentru ziua de 3 Mai curent, rugându-Vă se binevoici a delega
dela centru unul sau mai mulți delegați ca asistenți.

Delegația permanentă a organizației județene a trimis
un vehement protest contra demiterii mele din calitatea de
prefect, de următorul conținut:

Organizațiunea P.N.L. din județul Mășud, protestează cu
toată hotărîrea, contra demiterii D-lui, prefect Dumitru Mășu
din calitatea de prefect, și cere revenirea imediată, asupra
demisiei Domniei Sale, care este și vicepreședintele acestei
organizațiuni. Întreaga organizație să solidarizează cu fo-
tul prefect Dumitru Mășu, singurul animator și susținător al
spiritului liberal din acest județ.

În caz contrar întreaga organizație își ia libertatea
de acțiune.

După ce Onorat Congres, am arătat felul în care s'apro-
dat, acum voi trece la a arăta de unde provine desbinarea
între mine și senatorul Canea și de ce a căutat pieșici
mă lucreze ajutat de prietenul meu senatorul Bejan, care să
jursă pe toate că nu știe nimic. De astădată...

In repetate randuri d. Onnea mi-a propus si mie si lui
 Bejan sa ne indreptam spre dreapta, unde curentul este foarte
 pronuntat. D-lui. invitat cu peregrinările dintr-un partid in
 altul, nu-si mai gasa locul. Nici la o intranire unde era
 dus cu puterea de mine, ca si nu are obiceiul de a da faisa cu
 organizatiile, nu pomena de P.N.T.D. si ti-i eest lucru.
 In fata acestei propuneri de desertare, i-am spus net. Doamne
 Onnea, am intrat in partidul National Liberal dupa un amanun-
 tit examen al conștiinței. Am revasat trecutul partidului,
 operele infaptuite in cel din urma 80 de ani, sufletul si cre-
 sul care il animeaza, si posibilitatile de inaltare a acestui
 neam si de statornicire a hotarelor mari tot prin el sau
 intregit pe linia visurilor noastre nationale. La Noiembrie
 1928, atunci când se pare ca stema acestui partid a apus
 despurerea, si la putere se instalase P.N.T. am intrat in acest
 partid si singur dupa cum ti-i indrasneam sa spun ca sunt
 liberal, si se organizezi statele aratand ca pe drumul pe care
 sa apucat vor gasi numai miserie si desiluzii/asa este/
 Nu am urmarit nimic dela acest partid, decat a-mi da conștiința
 mulgumirea ca numai in acest mod, i-mi servesc si de asad
 neamul si țara. Pentru mine prefetura nu a fost o dirigatorie
 de a ma mandrii si a-mi arata boeria, dincontra a fost o pova-
 ra, careia iam dat stralucirea pe care, dati-mi voie ca de asti
 data sa nu fiau modest, nimeni pana la mine nu i-a dat-o. Am
 sfinit locul. Casa si biroul meu s-au noaptea a fost deschis
 tuturor dela cel mai umil pana la cel mai de seama om.
 Satisfactia mea nu este serviciul, este conștiința ca locul
 in care am fost pus, l am sfinit .
 Deci D-le. propunerea d-tale considera-o ca o gluma. Dar d.
 Onnea i-si urma visul de parasiere a partidului cu credința ca
 il voi urma. Sarmanul încă nu ia fost de ajuns a-si cunoaste
 prietenul in cel 8 ani de zile, in care cu toata puterea mea
 de convingere, nu am putut statornicifi cel pu, in un gram de
 dragoste pentru el, in sufletul poporului.
 Am incercat cu Dr. Buia a strabate in partidul d-lui. Vaido.
 A fost respins, spunându-i-se ca nu-l primește fiins sată l
 de el. Apoi in garda de fier, unde i-a a raspuns ca fiind
 nevashant va fi primit.
 Vedeți dar ce greșeli si mari abateridela disciplin de
 in partid a facut acest om, cari singure indrituesc organizatia
 sa in masuri de indepartare si excludere, contra sa.
 Afară de acestea apoi sunt statele de ordin particular
 grăniceresc. Atitudinea mea nu-i convine pentru ca ii or a
 intra in lege si ii reproșesi pentru hotărarea prin care
 fara nici un drept declara ruperea unității grănicerești
 si crearea a unei noi cooperative. D-voastră cunoasteți acest
 lucru. Spune ca sunt pentru concesionare lui Anhauch și Compa

a-ți alergat aici pentru a aduce judecată dreaptă celui vinovat. Voi sunteți puterea și această putere va face lumina deplină și întinericul de sus și mineiuna se va risipi.

După această vorbă, Bugnar Procopie, primarul Comunei Ilva Mare, care în lucrămii arată nelegiuirea ce se comite contra celui mai iubit om al județului, fără putință de compănzare, în urma minciunilor senatorului oamea/joa, joa/Iată ce mă spusă Tudor Dan, Vaidistul, că acum va veni oamea și atunci el îi pune la dispoziție omenii lui, cu care va face o altă adunare de a contra balansa pe aceasta. El nu știe că nici el nu are nici un om. Se mai spune că aceasta este o adunare Georgiastă, Va întreb: există cineva în această sală care nu este liberal? Nu, nu, toți suntem ai Dului. Nacu. Atunci fraților se cerea Dului, președinte al partidului Național Liberal și Dului Primă Ministru Gh. Tătărescu se ne aduca înapoi pe dl. Nacu la postul pe care l'a onorat și sfîințit. Noi jurăm că ori care va fi sfîrșitul acestei lupte vom sta mereu alături de Dl. Nacu urmîndul tîntă viața noastră/murim alături de Dulu/

Pentru ca să se vadă că poporul nu iartă pe nici a pe cei cari cred că mai pot trăi cu obiceiuri fanariote, propun în sensul ordinii de zi, detragerea seției dlui. Oamea. Propun excluderea din organizație a numelui pentru grave abateri dela disciplina de partid și pentru indemn la desertare.

Puse la vot pe rând aceste propuneri, cu unanimitatea voturilor celor 73 de șefi de organizațiuni locale, senatorul oamea este debarcat din calitatea de șef și exclus din organizațiunea partidului Național Liberal din acest județ.

Se propune apoi alegerea unui nou șef în persoana Dului. Dumitru Nacu. Întreg Congresul în picioare salută într'un entuziasm de necesarie, proclamarea de șef al organizațiunei Partidului Național Liberal din județul Mășud, a dlui. Dumitru Nacu. După care fie care șef de organizațiune votează nominal. Unanim.

Prin alegerea de șef a dlui. Nacu, a rămas vacant locul de vicepreședinte al organizației. Se alege cu unanimitatea voturilor dl. Vlad Anton primarul comunei Prundul Bărgăului.

Mai vorbește dl. Ioan Botta, primarul comunei Șepos. Elange județul. Satele sunt mișcate de revolta acestui tot de mare nedreptate. N'am putut veni mai mulți căci nimeni nu ști dacă se ține sau nu congresul oăci emisarii lui Oamea avizau prin satele oă este pace și numai e nevoie de a veni la Bistrița. Am venit totuși în număr așa de mare, cum Bistrița încă nu a văzut pentru că știm că Dl. Dumitru Nacu dragostea acestui județ, nu poate trece peste mîndria Dsale și a se mulțumi cu o nestabilă re sarbada a situației. Fapta trebuia pedepsită și noi poporul am pedepsit'o, așa cum trebuia. Fi sigur Dl. Nacu că popor ul din întreg acest județ este cu Dvoastră. Să trăiți pentru noi și noi vom trăi pentru Dta, totdeauna.

28

Terminându-se ordinea de zi, Dl. Președinte ales, mulțumește congresului pentru marea cinste ce ia făcut cu această alegere și declară că primește și î-și dă bine seama de greutatea ce-i incumbă această onoare. Promite că va da acestei organizațiuni splendoarea pe care o merită partidul din masa cărui facem parte, și putere a statornică pentru realizarea scopurilor mari și atingerea țintei, spre care jaloanele puse de luceferii acestui partid, îl îndreaptă.

Mulțumește întregului cler care a ținut a-i arăta toată dragostea și tot devotamentul în clipa părăsirii serviciului prin scrisori și telegrame. La fel corpului didactic. Delegației permanente și tuturor celor cari îl iubesc și nu scapă nici o ocazie de a-i arăta această dragoste.

De astăzi ~~partidul nostru~~ organizația noastră va intra într-o nouă fază, porțile acesteia rămânând deschise tuturor, nu vor găsi nici o piedică, căci sufletul nostru este dovadă de căldura sentimentelor noastre mari, de iubire de țară și de iubire de neam și Rege.

Fiți uniți în jurul drapelului glorios al acestui partid, luptați sub cutele glorioase sub care au luptat cei mai de seamă oameni ai neamului nostru, dând acestui neam strălucirea pe care trecutul nostru o merită.

Calea pe care ne îndeamnă, este singura care duce spre biruință și fericire.

Trăiască Partidul, trăiască marii noștri șefi.

După aceste se citesc telegramele către Dl. C. I. C. Brăteanu și Dl. Gh. Tatarescu, pe care intru'n mare entuziasm congresul autorisă să se trimită.

Bistrița la 3 Mai 1936.

Președinte:

Secretar:

Membrii Verificatori:

Ion Bălan
Protopop Bălan

PARLAMENTARIII ROMÂNII LA CONFERINȚA UNIUNII INTERPALAMENTARE DE LA ISTANBUL DIN 1934

Prof. univ. dr. Gheorghe SBÂRNĂ

O pagină importantă a activității Uniunii interparlamentare, prima organizație internațională neguvernamentală creată în 1889, a reprezentat-o cea de a XXX-a Conferință a sa, desfășurată în perioada 24 – 29 septembrie 1934 la Istanbul, care a reunit un număr mare de parlamentari din 45 de state.

România a fost reprezentată de o delegație de 44 de senatori și deputați, în frunte cu președinții celor două Camere, Leonte Moldoveanu și Nicolae N. Săveanu. Discursul de deschidere a lucrărilor Conferinței a fost ținut de N.N.Săveanu președintele Adunării Deputaților, în calitate sa de președinte supleant al Consiliului interparlamentar. La ordinea de zi a fost înscrisă, la loc de frunte, având în vedere contextul internațional, problema Siguranței și a Dezarmării, urmată de dezbaterile asupra chestiunilor sociale și ale evoluției regimului reprezentativ.

Participarea activă a Grupului parlamentar român a fost marcată de la început de discursul eminentului jurist profesorul Vespasian V. Pella membru pe viață al Consiliului Uniunii interparlamentare, în calitate de raportor al Uniunii pentru partea referitoare la o problemă dintre cele mai complexe, care avea legătură cu organizarea păcii și anume problema Securității.

Problemă complexă ce nu putea fi abordată decât în strânsă corelație cu dezarmarea, deoarece una depindea de cealaltă, ea a fost cuprinsă și în rezoluțiile anterioare, îndeosebi în cele adoptate la Conferințele interparlamentare de la Geneva din 1932 și Madrid din 1933, de mare importanță „pentru garantarea păcii internaționale prin dreptul intern”, ca și „în problema armonizării legislațiilor naționale cu stadiul actual de dezvoltare al vieții internaționale”¹. În acest sens, el insista că este de neconceput ca să se mai găsească încă Constituții care să considere „orice război drept o instituție

¹ „Vespasian V. Pella în slujba științei dreptului și a cauzei păcii”, Ediție îngrijită și studiu introductiv de prof.univ. dr.Gheorghe Sbârnă, ed. Karta-Grafic, Ploiești, 2011, p.447.

legală, de vreme ce războiul ca instrument de politică națională a fost abolit de pactul Briand – Kellogg”².

Proiectul de rezoluție pe care îl supunea atenției participanților la Conferința Uniunii interparlamentare avea în vedere în ceea ce privește securitatea statelor, cele două mari proiecte care aveau ca scop organizarea păcii, respectiv pactul Societății Națiunilor și pactul Briand – Kellogg. Primul principiu al oricărei securități - sublinia V.V.Pella - era interzicerea recurgerii la forță sau la violență care constituia norma fundamentală a oricărui sistem de securitate, dar războiul încă rămânea ca o instituție legală conform pactului Societății Națiunilor. Cel de al doilea, pactul Briand-Kellogg avea ca scop organizarea păcii în lume, interzicând războiul în mod formal ca instrument de politică națională, fiind abolit ca instituție legală.

„Ne-am străduit - declara reprezentantul Grupului parlamentar român - să armonizăm cele două pacte, dar Comitetul de experți-juriști însărcinați de Consiliul Societății Națiunilor cu această misiune și-au dat seama de dificultatea procesului, deoarece cele două instrumente internaționale plecau de la concepții cu totul diferite. Pactul Societății Națiunilor constituia un sistem juridic care formează un tot coerent, în timp ce pactul Briand-Kellogg era mai de grabă proclamarea unui principiu”³. Curând însă a apărut și varianta unor juriști ce își puneau știința în serviciul unor cauze rele, după care unele guverne puteau să recurgă la război fără al mai declara. Rezulta de aici - se preciza în raport - numeroase dificultăți în special în privința țărilor neutre.

Revenind la rolul Uniunii interparlamentare care în decursul activității sale n-a încetat să facă o operă de avangardă, V.V.Pella aducea în atenție și problema criminalității de război, ca și necesitatea creării unei Curți criminale internaționale, pe care personal le-a cercetat și le-a supus dezbaterii, începând cu Conferința interparlamentară de la Washington din 1925.

O parte însemnată a discursului său asupra problemei securității a vizat și chestiunea acordurilor regionale și remarca că în prezenta rezoluție tratatele regionale de securitate, fie că erau bilaterale sau multilaterale, „au avut până acum ca bază păstrarea statu-quo-ului teritorial” și că există părerea că „acest sistem ar putea fi dezvoltat în mod util pentru a lupta împotriva tuturor acțiunilor de forță sau de violență întreprinse din inițiativă personală”⁴. Cu privire la acest text – preciza raportorul – în cadrul Comisiei s-a produs o

² Ibidem.

³ Idem, p.448.

⁴ Idem, p.452.

divergență a punctelor de vedere. Domnul Lukacs, în numele delegației ungare, a venit să afirme că respectarea statu-quo-ului teritorial nu s-ar putea afla la baza securității și că e necesar să se facă o aluzie, de asemenea la art.19 al pactului Societății Națiunilor. Cum domnul Lukacs ne-a declarat că își va dezvolta din nou teza în fața Adunării, cred că trebuie să vă împărtășesc, de pe acum, cu toată loialitatea și cu toată sinceritatea, unele considerații care ne-au pus în imposibilitatea de a reține propunerea susținută cu multă convingere și tenacitate de eminentul delegat ungar”⁵. Referindu-se la art.10 din pactul Societății Națiunilor care dă o garanție politică și juridică statelor membre – V.V.Pella argumenta că – aceasta asigură securitatea dintr-un punct de vedere dublu: integritatea teritorială și respectarea independenței politice. Mai mult Adunarea extraordinară a Societății din 1932, a mers mai departe și a recunoscut că pactul Briand – Kellogg a creat obligații identice celor prevăzute în art.10 al pactului Societății Națiunilor. Prin urmare nici un sistem de securitate „nu trebuie deci să aducă atingere statu-quo-ului actual, căci nici o securitate nu ar putea fi organizată în condiții de instabilitate teritorială și politică”⁶. Aceasta era și misiunea principală prevăzută și în pactul Miciei Înțelegeri, ca și în pactul Balcanic, semnat în februarie 1934 la Atena.

Delegatul Grupului parlamentar ungar a propus în Comisie să fie citat și art.19 din pactul Societății Națiunilor în ideea că ar putea fi interpretat în favoarea revizuirii teritoriale. În realitate – se arăta mai departe în raport – nu se poate susține că clauzele teritoriale ale tratatelor de pace ar fi clauze inaplicabile. Ele nu sunt clauze în curs de executare. Aceste clauze au fost deja aplicate, deci nu poate fi vorba de revizuirea preconizată de articolul 19. Celălalt caz prevăzut în art.10, referitor la situația în care ar pune în pericol pacea lumii, nici una dintre țările nou create, care și-au văzut împlinirile teritoriale, precum: Polonia, Cehoslovacia, Jugoslavia, România nu au astfel de intenții și nu vor o palmă din teritoriul altcuiva.

În finalul discursului său, V.V.Pella își exprima dorința de a vedea, într-un regim de pace și securitate, stabilindu-se o cooperare dintre cele mai strânse între toate statele care s-au găsit în tabere opuse în trecut, cooperare în domeniul intelectual, politic și economic. „O astfel de cooperare – conchidea profesorul Pella – ar avea ca efect coborârea treptată a frontierelor,

⁵ Ibidem.

⁶ Idem, p.453.

devalorizarea lor pentru a ajunge, după expresia puternică a domnului Titulescu *la spiritualizarea lor definitivă*⁷.

Delegatul Grupului ungar Lukacs a prezentat un amendament la raportul susținut de Pella prin care cerea o modificare a art.19 din pactul Societății Națiunilor în sensul ca Adunarea să poată ea însăși să revizuiască tratatele cu simplă majoritate dacă părțile interesate n-au căzut de acord în urma invitării ce li s-a făcut.

În concluziile sale deputatul maghiar a ținut să afirme că: „Ungaria căreia i s-a răpit $\frac{3}{4}$ din teritoriul său prin tratatul de la Trianon, nu se va resemna și nu va consimți niciodată să considere ca definitivă situația nedreaptă ce i s-a creat prin acest tratat”⁸.

O nouă intervenție a lui V.V.Pella în dezbaterile rezoluției a fost determinată de amendamentul propus de reprezentantul grupului maghiar, ca și de unele observații prezentate de reprezentanți ai grupurilor parlamentare din S.U.A. și Italia, referitoare la problemele securității. Invocând lucrările preparatorii ale pactului Societății Națiunilor cu privire la art.19, el sublinia că regula unanimității decurge din însuși caracterul contractual al acestei instituții și că excepțiile de la această regulă au un caracter strict limitativ și ele sunt prevăzute prin texte precise ale pactului. Reprezentantul Grupului român a adus în atenție o serie de argumente de ordin juridic spre a dovedi că unanimitatea Adunării, inclusiv votul părților interesate, este necesar spre a face chiar simpla invitare prevăzută de art.19. Totodată a evidențiat faptul că ar fi o nesocotire a Pactului dacă s-ar susține că „invitarea în vederea unei examinări a tratatelor trebuie să fie făcută fără consimțământul părților interesate. Cu atât mai mult este inadmisibil ca statele interesate să permită altora de a dispune de teritoriile lor și aceasta printr-o hotărâre luată cu simplă majoritate de Adunare sau de ori care alt organ”. Mai mult, încă, tratatul care a fixat fruntariile Ungariei „nu poate intra în prevederile art.19, deoarece nu ne găsim în fața unui tratat devenit inaplicabil, așa cum prevede acest articol, iar Tratatul de la Trianon n-a creat nici o situație internațională a cărei menținere să pună în pericol pacea lumii”⁹. România – se releva mai departe – înțelege să-și asigure dezvoltarea în limitele teritoriale ce i-au fost fixate prin tratatele de pace, iar situațiile internaționale

⁷ Idem, p.454.

⁸ Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.), fondul V.V.Pella, Ach. 22/2001, mapa 8, nepaginată.

⁹ Ibidem.

care pot pune în pericol pacea, nu pot fi create decât de acțiunea acelor care înțeleg să revizuiască clauzele teritoriale ale tratatelor de pace.

În finalul intervenției sale profesorul Pella a cerut ca propunerea grupului parlamentar ungar să nu fie menținută la ordinea de zi a Conferinței Uniunii interparlamentare, deoarece prin această propunere se urmărește ca „invitarea în vederea unei eventuale revizui” și chiar revizuirea tratatelor să fie făcută fără consimțământul tuturor părților interesate. Or, fără un asemenea consimțământ tratatele nu vor putea fi revizuite decât pe calea războiului. Iar cei ce „preconizează astăzi revizuirea tratatelor nu fac decât să determine o stare de spirit contrară păcii și solidarității internaționale sporind starea de insecuritate și creind noi dificultăți care vor stânjeni realizarea operei de dezarmare”¹⁰.

La discuția amendamentului prezentat de Grupul maghiar a luat cuvântul și profesorul Mircea Djuvara care remarca că această poziție de opunere a parlamentarilor maghiari are în vedere trei puncte: primul se referă la dezarmare, a doua la pactele regionale, a treia la dreptul de revizuire a tratatelor de pace. În ceea ce privește dezarmarea Ungaria pretinde că este mereu amenințată de țările vecine, în deosebi de Mica Înțelegere. Acest pact pur defensiv – afirma juristul roman – a fost încheiat în cadrul pactului Societății Națiunilor în vederea menținerii păcii, dreptății și securității în regiunile Miciei Înțelegeri. Iar pactele regionale departe de a fi instrumente politice susceptibile de a tulbura pacea, tind să o întărească. Cel de al treilea punct este cel mai grav căci el invocă dreptul de revizuire a tratatelor din punct de vedere teritorial. Aceste tratate de pace au stabilit un regim de dreptate la care popoarele spirau de mai multe veacuri. Dar nu e vorba, sublinia în continuare Djuvara, numai de tratatele care au rezultat din război. Ungaria a aderat liber și fără constrângere la pactul Ligii Națiunilor și acesta are drept cheie de boltă intangibilitatea granițelor statelor contractante. Ori „grupul maghiar care reclamă respectul scrupulos al dispozițiilor tratatelor și pactelor relative la minorități, nu poate refuza același respect al clauzelor care fixează noile granițe ale statelor”¹¹. Pentru un stat teritoriul este ca și corpul pentru un individ și își exprima convingerea că „fără securitate teritorială nu e cu putință, nici o pace, nici o dreptate. Orice amenințare de revizuire a granițelor este o amenințare a păcii”¹².

¹⁰ Ibidem.

¹¹ *Compte rendu de la XXX-e Conference tenue a Istanbul du 24 au 29 septembre 1934*, Librairie Payot, Geneve, 1934, p. 311.

¹² Ibidem, p. 312.

În sprijinul ideilor susținute de reprezentanții Grupului parlamentar român au luat cuvântul Koumanoudi, președintele Camerei Deputaților din Jugoslavia și deputatul francez Perrin.

Considerațiile expuse de V.V.Pella au fost împărtășite de reprezentanții tuturor grupurilor parlamentare care au respins amendamentul ungar. Rezoluția a avut 164 de voturi pentru și 12 contra din partea delegației Ungariei. „Ne găseam – declara Nicolae N. Săveanu, președintele Adunării Deputaților în ședința din 16 noiembrie 1934 – în fața unei impresionante manifestări; pentru prima dată o instituție de însemnătatea Uniunii interparlamentare vota o rezoluție categorică în favoarea menținerii statu-quo-ului teritorial, condamnând astfel mișcarea revizionistă”¹³.

Rezoluția prezentată de V.V.Pella în numele Comisiei de securitate a Uniunii și adoptată la Conferința de la Istanbul s-a ocupat și de alte probleme care au fost prezentate sintetic într-un raport către Nicolae Titulescu ministrul Afacerilor Străine. Se evidențiază că prin acest document s-a obținut ca Uniunea interparlamentară să adopte în totul punctual de vedere oficial susținut de reprezentanții Micii Înțelegeri la lucrările Conferinței Dezarmării de la Geneva. Astfel rezoluția prevedea elaborarea unui Pact universal de Securitate și în această privință ea se referea nu numai la interdicția întrebuințării forței, dar și la interdicția violenței, adică consacra punctual de vedere susținut de România, prin ministrul său de externe, la Conferința Dezarmării. S-a înscris și crearea unui organ de consultare în caz de violare a acestei interdicții. În ce privește convocarea organului de consultare – se arăta mai departe – „s-a înlăturat sistemul adoptat de proiectul britanic prezentat anul trecut Conferinței Dezarmării, proiect care făcea o distincție între statele membre ale Societății Națiunilor și statele nemembre, primele fiind puse într-o stare de inferioritate, deoarece nu puteau provoca întrunirea organului de consultare decât în urma unui vot favorabil al Consiliului Societății Națiunilor.

După sistemul pe care-l prevedea Rezoluția Conferinței de la Istanbul, oricare din părțile contractante pot cere întrunirea acestui organ.

Rezoluția insistă de asemenea asupra necesității definirii agresorului, recomandând statelor să adere la Convenția de la Londra din 4 iulie 1933.

Uniunea interparlamentară prin aceeași rezoluție găsește că securitatea ar fi sporită prin încheierea de pacte continentale. Ea recomandă luarea în

¹³ Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 16 noiembrie 1934, p.6.

considerare a proiectului de pact European din 25 mai 1933, proiect elaborate de Comitetul pentru chestiunile de securitate al Conferinței Dezarmării”¹⁴.

Proiectul de rezoluție referitor la Dezarmare, prezentat de reprezentantul Grupului parlamentar francez Paul Perrin, a ținut să afirme încrederea Uniunii în chestiunea reducerii înarmărilor, aceasta cu toate insuccesele de la Conferința dezarmării și a pesimismului ce se manifesta. Prin documentul prezentat, Comisia a ținut să adauge enumerarea mai multor măsuri preconizate de mult de Uniune și care sunt cunoscute de toți membrii săi. La acest punct al dezbaterii a luat cuvântul din partea delegației române generalul Petala, senator de drept care a făcut o interesantă expunere al cărei conținut era în „perfectă concordanță cu punctual de vedere oficial exprimat la Conferința dezarmării de reprezentanții României”¹⁵.

Rezoluția votată de Uniunea interparlamentară, afirma între altele, că principiul egalității nu trebuie să ducă la înarmarea unor anumite națiuni. Asupra acestei ultime chestiuni, deputatul Mircea Djuvara a făcut o documentată expunere în fața Comisiei special a Uniunii, Comisie care a elaborat proiectul de rezoluție.

Prin aceeași rezoluție se exprima dorința Uniunii interpalamentare ca fiecare din grupele parlamentare naționale „să prindă ocazia propice de a încuraja Guvernul țării sale să procedeze astfel încât Conferința dezarmării să reușească măcar parțial”¹⁶.

Dezbaterile asupra evoluției regimului reprezentativ, care în Conferințele anterioare au avut în atenție îndeosebi problemele crizei regimului parlamentar, de această dată a stăruit asupra aspectelor tehnice, vizând preocupările pentru înlăturarea imperfecțiunilor procedurilor parlamentare. Amendamentul prezentat de deputatul I. Pilat referitor la crearea unui system național și internațional de informații legislative a fost adoptat în unanimitate. De o bună apreciere s-au bucurat și intervențiile senatorului Jean Th. Florescu și deputatului S. Serbescu.

Rezoluția adoptată la acest punct al ordinei de zi al Conferinței releva mai multe sugestii în privința votării bugetului, remedierii imperfecțiunilor procedurii parlamentare, separării puterilor politice și juridiciare și independenței Parlamentului.

¹⁴ B.A.R., fondul V.V.Pella, Ach.22/2001, mapa 8, nepaginată.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 8 februarie 1935, p.777.

În partea finală a informării sale, adresată lui Nicolae Titulescu, profesorul V.V. Pella considera că n-ar putea încheia acest raport fără a sublinia importanța pe care o au Conferințele Uniunii interparlamentare. În acest sens el remarca participarea a o serie de oameni politici, foști miniștri sau chiar prim-miniștri, delegați la Adunarea Societății Națiunilor. Iar pe de altă parte ținea să precizeze că la activitatea Uniunii participă două din marile puteri care sunt în afara Societății Națiunilor, S.U.A. și Japonia, care trimit la Conferințele Uniunii, parlamentari dintre cei mai distinși.

În ce privește România – concluziona remarcabilul jurist –, ea are o situație din cele mai bune, se bucură de un deosebit prestigiu. Acest prestigiu se datorează nu numai perfecte pregătiri a delegaților ce intervin în dezbateri, dar și participării efective a președinților Corpurilor Legiuitoare ale noastre la Conferința interparlamentară”¹⁷.

¹⁷B.A.R., fondul V.V. Pella, Ach.22/2001, mapa 8, nepaginată.

PACTUL ÎNTELEGERII BALCANICE. CONSIDERAȚII DESPRE DIMENSIUNEA MILITARĂ

Prof. univ. dr. Alexandru OȘCA

Pactul Înțelegerii Balcanice a reprezentat un moment de apogeu al diplomației statelor balcanice care încercau să se emancipeze de sub influența marilor puteri europene interbelice. Alianța avea obiective foarte complexe și numai resentimentele și suspiciunile rămase după război au împiedicat ca acest instrument diplomatic să fie agreat de toate statele sud-estului european. Din aceste motive, Alianța a reunit doar România, Turcia, Grecia și Iugoslavia ai căror miniștri de externe au semnat Înțelegerea în Aula Academiei din Atena, la 9 februarie 1934. Nu tot ce și-au propus inițiatorii Alianței s-a împlinit, din foarte multe cauze: cooperarea în zonă era destul de complicată, pentru că în general economiile statelor membre nu erau complementare, iar strategiile militare, nevoile de apărare erau foarte diferite, chiar divergente.

Mă opresc asupra acestora din urmă. Cele mai cunoscute forme ale cooperării militare în cadrul Înțelegerii Balcanice au fost conferințele șefilor statelor majore din octombrie - noiembrie 1937 și noiembrie - decembrie 1938 și în reuniunile comisiilor pe domenii din vara și toamna anului 1938. Pentru fundamentarea colaborării a fost nevoie ca unele aspecte ale relațiilor militare să fie abordate în reuniunile Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, înainte sau după semnarea convențiilor: 10-13 mai 1935 (când s-a pus problema unei relații speciale între Înțelegerea Balcanică și Pactul Laval - Mussolini), 4-6 mai 1936, de la Belgrad (când J. Metaxas a precizat limitele implicării Greciei în măsuri comune de ordin militar), 15-18 februarie 1937, la Atena (cu dificultățile în aplicarea convențiilor în situația când între Iugoslavia și Bulgaria se încheiase un Tratat de prietenie veșnică), 2-4 februarie 1940, la Belgrad (când s-a decis ca reuniunea șefilor de stat major să fie înlocuită de o reuniune a atașatilor militari ai țărilor aliate acreditați la Atena).

După încheierea și ratificarea convențiilor militare, statele majore aliate au stabilit contacte pe probleme diverse și au pregătit prima întâlnire a responsabililor militari de nivel înalt din fiecare stat.

Dificultățile în organizarea acestei întruniri au fost amplificate de reticența sau lipsa de entuziasm din partea statului major iugoslav. Din această cauză, deși Conferința era proiectată pentru luna august 1937, ea s-a amânat de câteva ori până în octombrie același an¹. Indiferența Statului Major General iugoslav față de demararea colaborării concrete între aliați în plan operativ alimenta suspiciuni la București și în celelalte capitale aliate despre conținutul real al relațiilor Belgradului cu Sofia după tratatul bilateral din ianuarie 1937.

În schimb, Marele Stat Major turc pregătea cu atenție prima Conferință militară interaliată de la Ankara și a trimis tuturor partenerilor din alianță o ordine de zi estimativă: stabilirea minimului de forțe de intervenție contra Bulgariei (când statul solicitat este angajat și pe alt front); dislocarea forțelor de intervenție; modul de acordare a ajutorului material reciproc între aliați (muniții și subzistență).

În final, șefii de stat major aliați au admis ca la conferință să se discute²:

a) înțelesul noțiunii de “forțe maxim disponibile”;
b) planurile de operații: zone de concentrare a forțelor aliate; desfășurarea și durata concentrării; direcțiile de atac și direcțiile principale de interzis;

c) Probleme de aprovizionare cu armament, muniție, subzistențe;

După discuții, susținute argumentat de fiecare delegație, s-a ajuns, în principiu, la următorul acord:

„1. - dacă un stat aliat are forțele angajate deja pe alt front, prin *forțe maxim disponibile* pentru frontul balcanic se înțeleg: 75 de batalioane, 90 de baterii, 16 escadroane și 70 de avioane;

2 - zonele de concentrare conforme cu planurile de operații, se stabilesc de fiecare stat în parte; modul de acțiune al forțelor aliate va ține cont de două situații:

a. când sunt deja angajate pe alt front două state din alianță;
b. când trei din statele alianței nu sunt angajate și pe alt front. În această situație se prevedea o acțiune decisivă, concentrică din partea țărilor neangajate, asupra agresorului³.

Statul major român a acordat o atenție specială acestei prime conferințe. Delegația care s-a deplasat în capitala Turciei și a însoțit pe șeful Marelui Stat

¹ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția a III-a*, dosar nr. 1536, f. 137

² AMR, fond, *Secția 3 Operații*, dosar nr. 1549, f.1-19; Protocolul nr.1 al conferinței șefilor Statelor Majore Generale din 28 octombrie - 4 noiembrie 1937 (în patru)

³ *Ibidem*, dosar nr. 1458, f.16-20 și în continuare

Major a fost formată din cei mai valoroși ofițeri: generalul Dumitru Popescu, colonel Gheorghe Rozin, colonel Ion Bitoleanu, colonel Alexandru Ioanițiu, lt.colonel Traian Teodorescu, lt.colonel Constantin Lupescu⁴.

Cei patru șefi ai statelor majore din țările aliate (generalul Papagos, generalul Sichitiu, generalul Nedić și mareșalul Cakmac) au dezbătut, între 28 octombrie și 4 noiembrie 1937, și au semnat Protocolul nr. 1 al Convenției militare în patru, respectiv, în trei, documente similare în câteva puncte importante.

Protocolul nr. 1 care completa Convenția militară în trei a cuprins⁵: 1. stabilirea forțelor maxim disponibile; 2. planul de operații; 3. colaborare materială - cu precizarea că aspectele concrete vor fi definite de o comisie de experți; 4. legături de transmisiuni, problemă lăsată tot în seama unei comisii de experți care să propună un plan de legături între armatele aliate, precum și între comandamentele de căpetenie; 5. ajutor material, muniție și subzistențe. La punctul 5 (diverse) era stabilit că fiecare stat major aliat își va preciza poziția în legătură cu aspectele discutate și va fi în măsură să și-o definească definitiv până la 1 mai 1938, când vor începe să se convoace comisiile de experți⁶. La Protocolul nr. 1 care completa Convenția militară în patru erau anexate deja tabele cu deficitul și excedentul în subzistențe pentru fiecare aliat în parte⁷.

Planul de operații analiza următoarele ipoteze și variante de acțiune:

Ipoteza 1-a: Bulgaria atacă Grecia cu „grosul forțelor”, în timp ce Grecia este deja în război cu Albania. Atacul putea viza fie Salonicul și Kavala, fie Tracia Occidentală. În această situație armatele aliate urmau să se concentreze și să acționeze ca în schița alăturată:

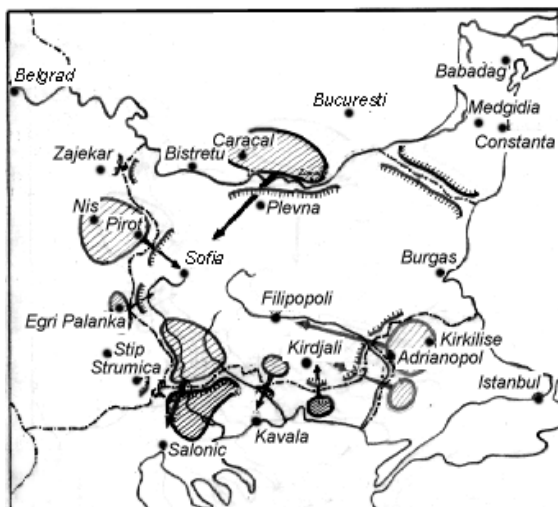
⁴ *Ibidem*, f. 144. Doi membri ai delegației nu au participat în toată perioada

⁵ *Ibidem*, dosar nr. 1549, f. 1-12

⁶ *Ibidem*

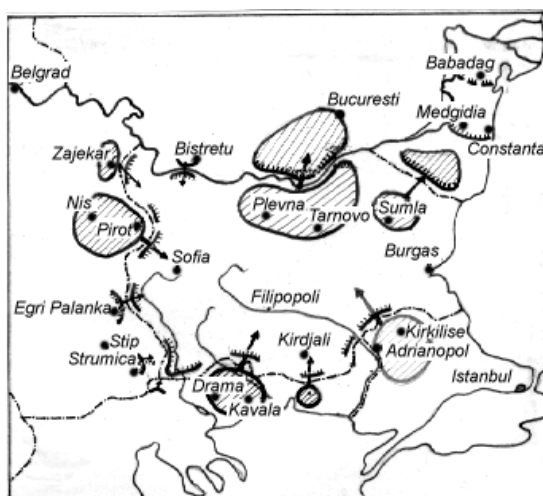
⁷ *Ibidem*

Schița nr.1: Ipoteza 1: Agresiunea Bulgariei asupra Greciei

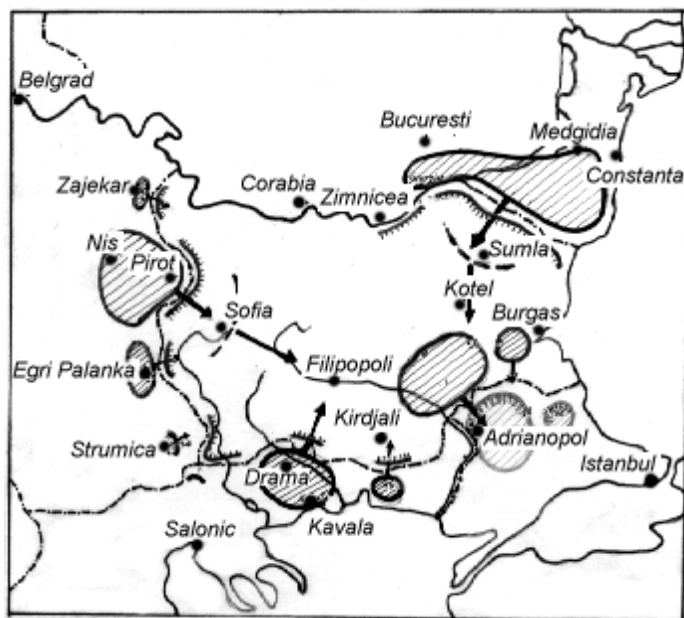
Prin ipoteza a 2-a se stabilea că Bulgaria ar putea ataca cu *grosul forțelor* România, la rândul ei, în război cu Ungaria. În această situație acțiunea armatelor aliate prevedea nimicirea forțelor bulgare aflate în apărare la granița cu Turcia, Iugoslavia și Grecia și dezvoltarea ofensivei peste Balcani către Sofia și Dunăre, pentru a întoarce dispozitivul trupelor de atac bulgare (Schița nr. 2).

Schița nr. 2: Ipoteza 2: Agresiunea Bulgariei asupra României

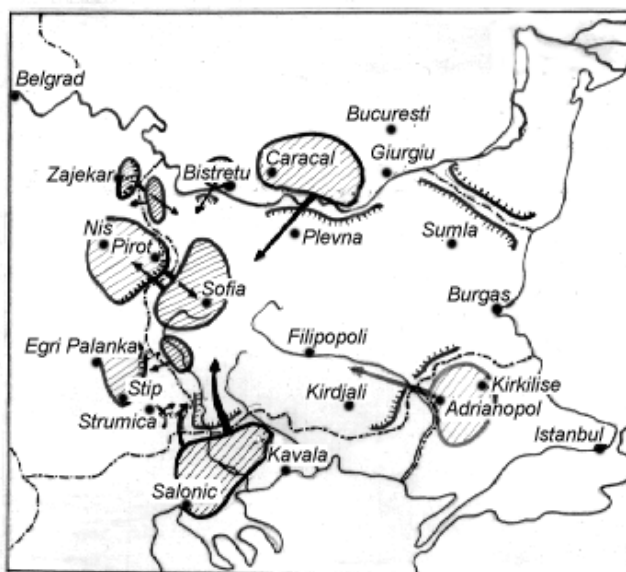
În ipoteza a 3-a, se estima un atac bulgar asupra Turciei, care nu ar fi fost angajată în război cu nici un alt stat, o ipoteză cu puține șanse de concretizare. În acest caz, ajutorul cel mai important îl puteau da trupele române care ar fi obligat armata bulgară să păstreze forțe importante la Nord de Balcani. Observăm pe schiță că dispozitivul românesc este tăiat în două de Dunăre pe traiectul ei de la Sud la Nord. (Schița nr. 3)

Schița nr.3: Ipoteza 3: Agresiunea Bulgariei asupra Turciei

În fine, în ipoteza a 4-a, cea mai complexă, se presupunea că armata bulgară ar fi atacat cu „grosul forțelor” Iugoslavia, care era deja în război cu Ungaria sau cu Albania, sau cu ambele state împreună. În această situație partenerii de alianță trebuiau să intervină în ajutorul aliatului agresat, din zone și poziții diferite, cel mai convenabil de către armata greacă și, după trecerea Dunării, de către armata română. Misiunea armatei Turciei consta în a executa o ofensivă amplă, pentru a obliga statul major bulgar să rupă cât mai multe forțe din dispozitivul ofensiv contra Iugoslaviei și să le redispună în apărare la frontiera sud - estică. (Schița nr.4)

Schița nr.4: Ipoteza 4: Agresiunea Bulgariei împotriva Iugoslaviei

Protocolul nr. 1. care completa Convenția militară în trei a fost adoptat, mult mai rapid, într-o singură zi (4 noiembrie 1937). El prevedea că în cazul când unul din cele trei state aliate (Turcia, România, Iugoslavia) ar fi fost atacate de Bulgaria, iar statele neatacate de Bulgaria ar fi fost angajate pe alte fronturi, ele trebuiau să intervină în ajutorul aliatului cu următoarele *forțe maxim disponibile*: 15 batalioane, 90 baterii, 16 escadroane, 70 avioane.

Planul de operații prevedea posibilitatea unui atac bulgar separat asupra fiecăruia din statele aliate, iar concentrarea armatelor aliate și modul lor de acțiune pentru combaterea agresiunii nu diferea esențial de variantele gândite în cadrul Protocolului de la Convenția militară în patru.

Prima reuniune importantă a șefilor statelor majore aliate s-a încheiat cu rezultate pozitive neașteptate. Contribuția statmajoriștilor români și iugoslavi la pregătirea și întocmirea documentelor a însemnat un transfer de experiență de la întâlnirile profesionale în cadrul Micii Înțelegeri.⁸ Practic nici una din problemele planificate să fie abordate la acesată conferință nu a fost tratată superficial sau amânată nemotivat.

⁸ *Ibidem*, dosar 1536, f. 313, (Referatul nr. 1349 din noiembrie 1937, semnat general Ștefan Ionescu. La referat sunt anexate: Darea de seamă, Protocolul, Scrisoarea-angajament a Șefului Marelui Stat Major turc)

Decizia care a avut consecințe importante pentru colaborarea interaliată în anul 1938 a fost cuprinsă la punctul V al Protocolului nr. 1, în care se preciza că toate chestiunile care necesită o analiză de detaliu înainte de a se pronunța o hotărâre asupra lor, să se discute în comisii de experți. Acestea au fost convocate în fiecare capitală balcanică aliată pentru câte un domeniu, începând cu întâi mai 1938. Marele Stat Major român avea responsabilitatea pregătirii comisiei în domeniul colaborării materiale și trebuia să pregătească și să trimită echipe de experți, astfel: în domeniul aviației la Belgrad, în domeniul navigației maritime și fluviale, la Atena și în domeniul transmisiunilor, la Ankara.

Punerea în aplicare a acestei decizii s-a dovedit un exercițiu destul de anevoios în condițiile tensionării atmosferei politice europene specifice primei jumătăți a anului 1938, cât și schimbările în viața politică internă din fiecare stat aliât. Problemele discutate și eventualele documente (ele s-ar fi semnat doar *ad referendum*) urmau să fie stabilite definitiv la cea de-a doua conferință a șefilor de stat major, proiectată pentru noiembrie 1938, la Atena.

Discuțiile în cadrul comisiilor s-au desfășurat separat între semnatarii convențiilor militare în trei⁹ și cei ai convenției militare în patru¹⁰ și au fost consemnate în procese verbale separate.

Iugoslavia a procedat la o serie de acțiuni în afara acordurilor stabilite în cadrul Înțelegerii Balcanice, ceea ce a provocat o anumită îngrijorare în capitalele statelor aliate (semnarea Tratatului de prietenie veșnică cu Bulgaria și a Tratatului de prietenie cu Italia). Acest gest a grevat asupra colaborării aliate în comisiile de experți.

Comisia experților în domeniul transmisiunilor a fost convocată și s-a desfășurat, între 4 - 14 iulie la Ankara¹¹.

Participarea experților români a fost aprobată printr-un referat comun al Secției operații, atât pentru comisia de transmisiuni cât și pentru cea navală.¹² Pentru susținerea participării, șeful Secției invoca articolul 17 din Convenția militară în patru și Protocolul nr. 1 adoptat la Conferința de stat major din

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 1550, f. 1-3, (Proces verbal al Conferinței șefilor de stat major pentru convenția în trei)

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 1555, (Proces verbal al Conferinței șefilor de stat major pentru convenția în patru)

¹¹ AMR, fond *Microfilme*, rola 1977, c. 251, (mareșalul Cakmac a propus convocarea pentru luna mai, însă partea română nu era pregătită. Atunci s-a revenit și s-a propus luna iunie, dar, prin corespondență, s-a convenit în luna iulie)

¹² *Ibidem*, c. 266 – 270, (Referatul nr. 463 din 17 iunie 1938)

noiembrie 1937 de la Ankara. Specialiștii români aveau misiunea să rezolve, cu ocazia prezenței lor la reuniune: 1. asigurarea legăturilor telefonice cu fir între comandamentele de căpetenie, între armatele vecine și între forțele aeriene pe timpul pregătirii și ducerii luptei; 2. asigurarea legăturilor radio pentru forțele terestre, aeriene și navale; 3. constituirea și modul de lucru al detașamentelor de legătură pe lângă marile cartiere generale aliaste¹³.

Comisia experților navali a fost convocată în perioada 14-24 iulie, la Atena și a fost cea mai animată.

Dificultățile au constat, între altele, și în faptul că trebuia păstrat secretul asupra convenției militare în trei față de Grecia, chiar la Atena: „Cum existența Convenția militară în trei este și trebuie să rămână secretă față de oricare altă putere nu trebuie să se facă absolut nici o mențiune despre ea, nici verbal nici în scris, în cadrul convenției în patru”¹⁴.

Experții navali români au fost pregătiți să discute la Atena următoarele probleme:

1. Operațiuni navale contra Bulgariei în Marea Neagră;
2. Operațiuni navale în Marea Egee și în Marea Mediterană;
3. Chestiuni de navigație (mine, baraje);
4. Colaborarea hidrografică;
5. Chestiuni materiale: ravitaillere în combustibil, reparații, baza de submarine;
6. Codul de semnalizare pentru recunoașterea în câmpul tactic;
7. Organizarea legăturilor și transmisiunilor pentru cooperarea navală;

Din partea Marelui Stat Major Român au participat: comandorul Petre Vasile, Șeful Biroului Marină din Secția 3 Operații, comandorul aviator Negru Nicolae și căpitanul comandor Iacomî Dorin, specialiști în hidroaviație și legături, căpitanul Dragodănescu Nicolae, Șeful Biroului Convenții Militare¹⁵.

Statul major iugoslav a propus să se discute și cooperarea navală în Marea Adriatică.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ AMR, fond *Microfilme*, rola 1978, c. 183 - 184, (Nota nr. 448 din 15.06.1938 a Secției Operații din M.St.M. român

¹⁵ *Ibidem*, c. 270. În alt document (referatul din 14.04.1938) apare altă compunere; comandorul Bărdescu Alexandru, cpt. comandor Stoianovici Alexandru, cpt. Reteanu Eugen (submarine), la care se adaugă cei deja enumerați).

Organizatorul reuniunii - Statul Major General grec - a cerut părerea aliaților pentru elaborarea unui cod de semnale pentru colaborarea tactică a aliaților în timp de război care să se numească „Cod Balcanique”¹⁶.

Și ceilalți aliați au tratat cu aceeași atenție reuniunea. Delegația greacă a fost formată din: contraamiralul A. Sakell Oroiov, căpitanul de vas N. Petropoulos, căpitanul de covertă S. Patsifas, căpitan de covertă L. Vattis. Statul major turc a trimis și el o delegație condusă de căpitanul de fregată Ruhi Develilioglu, căpitanul de fregată Tacedvin Talalhan și căpitanul Sermed Giokveniz. Statul Major General Iugoslav a trimis la comisie pe contraamiralul Maryiachević Vladimir și pe căpitanul de covertă Yelissavenić Miloye.

Reuniunea s-a deschis la 14 iulie și era proiectată să dureze 10 zile. Surprinzător pentru poziția oscilantă a Iugoslaviei în cadrul Înțelegerii Balcanice, cea mai eficientă colaborare s-a realizat în comisia de experți în aviație de la Belgrad, asupra căreia nu insist.

După mai multe replanificări, comisia si-a început lucrările reunind experți, astfel: din România - comandorul Celăreanu Constantin și căpitanul Zaharescu Alexandru; din Turcia - colonelul aviator Sefić Ciakmak și căpitanul aviator Remzi Soyoguz; din Grecia maiorul aviator Averoff M. și maiorul aviator S. Damaskinos; din Iugoslavia colonelul aviator Naumonić, locotenent colonel N. Lorin și locotenent colonel Giurić.

Discuțiile cele mai delicate s-au purtat pe seama numărului de avioane pe care fiecare armată trebuia să le pună la dispoziție pentru combaterea unei agresiuni în Balcani și la repartizarea obiectivelor care trebuiau anihilate.¹⁷

Planul de întrebuințare în trei¹⁸ propunea Conferinței militare din noiembrie 1938, de la Atena următoarea repartitie pentru țările aliate: pentru combaterea agresiunii Bulgariei într-un conflict pur balcanic, România trebuia să asigure 100 de avioane, Iugoslavia 100, Turcia 100. Dintre acestea 50% trebuia să fie avioane de bombardament, 25% de vânătoare și 25% avioane de recunoaștere. Se stabilea că avioanele de bombardament, erau numai avioanele care transportau mai mult de 400 kg. de material exploziv și aveau o autonomie de zbor de peste 600 km.

O conferință importantă – asupra căreia mă voi opri mai mult – a avut loc la București.

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*, c. 435 și în continuare. Rezultatul discuțiilor și măsurile stabilite sunt descrise în Referatul nr. 96 din 17 septembrie 1938 semnat de colonelul aviator Constantin Celăreanu

¹⁸ *Ibidem*, c. 447

Încă la Conferința șefilor de stat major de la Ankara (noiembrie 1937) s-a hotărât înființarea unei Comisii Militare Mixte de colaborare materială a armatelor din țările Înțelegerii Balcanice¹⁹ cu misiunea de a asigura o comunicare rapidă între armatele aliate în privința deficitului și excedentului în subzistențe. S-a prevăzut ca la nivelul fiecărui stat major să se constituie o subcomisie permanentă care să contabilizeze nevoile în domeniul materialelor de război²⁰.

Pe această bază, Inspectoratul General Tehnic al Armatei a propus Marelui Stat Major român ca misiunile în domeniul colaborării materialelor de război între aliații balcanici să fie îndeplinite din aceeași ofițeri și specialiști care făceau parte din subcomisia similară pentru Mica Înțelegere²¹. În felul acesta se asigura o acțiune mai coerentă la nivelul conducerii Armatei Române și se putea asigura un transfer de experiență spre structurile militare ale noii alianțe.

Primul proiect de document pe care subcomisia română l-a propus partenerilor din alianță, a fost un Acord special de tranzit pentru mijloacele și materialele de război²².

Acesta cuprindea reguli și norme, angajamente privind sprijinul reciproc al statelor aliate pentru transportul materialelor de război pe calea ferată, pe apă și pe cale aeriană²³.

După o intensă corespondență între statele majore aliate s-a convenit, în final, ca perioada lucrărilor comisiei să fie între 19-25 septembrie 1938, fiind ultima comisie care se convoca înainte de Conferința anuală a șefilor de stat major²⁴. Amânarea reuniunii s-a impus datorită lucrărilor pregătitoare care au fost necesare, în prealabil, în fiecare țară aliată. Importanța deciziilor pe care le pregătea această comisie rezulta și din faptul că reuniunea ei a fost prezidată permanent de subșeful Marelui Stat Major român care era și președintele subcomisiei române. Numărul mare de specialiști prezenți și varietatea problemelor discutate a impus desfășurarea dezbaterilor atât în plen cât și pe secțiuni: 1) sprijin reciproc; 2) unificare și industrie; 3) transporturi; 4) tranzit aerian; 5) marină; 6) cartografie²⁵.

¹⁹ AMR, *fond 5460 (CSAT)*, dosar nr.13/ 1937-1939, f. 146

²⁰ *Ibidem*, f. 149

²¹ *Ibidem*, f. 146, (Adresa nr. 3379 din 22 martie 1938)

²² *Ibidem*, f. 142

²³ *Ibidem*, f. 139

²⁴ *Ibidem*, f. 177, (Programul zilnic al lucrărilor comisiei)

²⁵ *Ibidem*, dosar 13/ 1937 - 39, f. 177

Cu o oarecare întârziere, la 28 noiembrie 1938 a început cea de-a doua Conferință a șefilor statelor majore generale care a reunit la Atena delegații conduse de: generalul Papagos, pentru Grecia, generalul Ștefan Ionescu, pentru România, generalul Simović, pentru Iugoslavia, mareșalul Fevzik Cakmac, pentru Turcia.

În urma unor studii elaborate, au fost adoptate, la data de 6 decembrie 1938, o serie de documente. S-a redactat un Buletin de Informații interaliat și un Plan de Căutare în comun, în care era împărțit în patru teritoriul bulgar din punct de vedere al responsabilității în domeniul strângerii de informații²⁶.

Trebuie reținut că adoptarea unui astfel de plan semnifică tocmai nivelul foarte înalt al colaborării interaliatate într-un domeniu foarte special, cel al informațiilor.

Pe baza informațiilor procesate la nivelul fiecărui Stat Major aliat s-a ajuns la o apreciere comună asupra posibilităților armatei bulgare. Această apreciere a fost cuprinsă în Protocolul nr.2 al Conferinței care a mai cuprins: dispozitivul probabil al armatei bulgare în caz de război și durata ei de concentrare.

Valoarea deosebită a Conferinței de stat major de la Atena s-a concretizat în sancționarea documentelor și măsurilor stabilite în comisiile de experți din vara și toamna anului 1938.

Au fost adoptate șase Protocoale Speciale nr.1, astfel: Protocol Special pentru operațiuni la Muntele Beleş, care stabilea concentrarea și acțiunea forțelor elene peste teritoriul iugoslav (două divizii și un detașament mixt) pentru a asigura menținerea în funcțiune a căii ferate care străbătea muntele. (Schița nr.5)

²⁶ AMR, fond Microfilme, Rola 1978, c. 264-273

Schița nr. 5: Protocolul Special nr. 1 pentru operațiuni pe Muntele Belet.

Al doilea Protocol Special nr.1 viza colaborarea aripei stângi a forțelor turce cu aripa dreaptă a forțelor elene care acționau împotriva Bulgariei, în regiunea Komotin, pentru a pune stăpânire pe nodul de comunicații Karakas și a dezvolta ofensiva spre Nord, în interiorul Bulgariei. (Schița nr. 6)

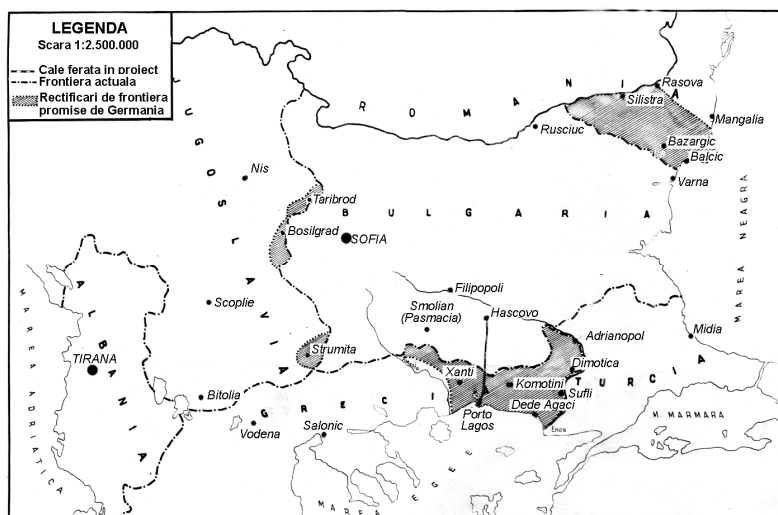
Schița nr. 6 : Protocolul pentru colaborare greco-turcă pentru ocuparea Karakasului

Unul din evenimentele care a marcat evoluția relațiilor aliate interbalcanice a fost invazia Italiei în Albania în aprilie 1939²⁷. Marele Stat Major român a reacționat imediat și a întocmit un studiu, pe care l-a înaintat prim-ministrului, în care erau estimate consecințele acestei acțiuni asupra Teatrului de Operațiuni din Balcani și asupra spațiului românesc în special²⁸. Studiul reținea următoarea concluzie: „Situția strategică de azi se diferențiază sensibil față de aceea avută în vedere atât la elaborarea convențiilor noastre militare cât și, ulterior, la lucrările de colaborare”²⁹.

Prin canale oficiale Secția 2 Informații a obținut date și a prezentat o schemă cu rectificările de frontieră promise de Germania Bulgariei³⁰ (Schema nr.7):

Schema nr. 7: Rectificări de frontieră promise Bulgariei de către Germania

Marele Stat Major român lua în calcul și varianta în care asupra României s-ar fi declanșat o agresiune germano-italiană, fie în ipoteza unui atac preponderent din Vest – situație mai favorabilă pentru că în Sud puteam conta pe Turcia -, fie din Sud – situație mai grea, pentru că Turcia ar fi fost deja angajată pe alt front.

²⁷ *Ibidem*, f. 24

²⁸ *Ibidem*, dosar 1706, f. 21, (Notă f.n., din 11 aprilie 1939)

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*, p. 42

Din capitala Italiei atașatul militar român transmitea, la 18 iulie 1939: „Italia considera Iugoslavia ca definitiv câștigată cel puțin pentru o neutralitate binevoitoare în caz de conflict armat cu repercusiuni în Balcani, iar Bulgaria este considerată ca aliată sigură din primul moment. Italia considera că numai stăpânind Balcanii și contracarând veleitățile greco-turco-române va putea să-și asigure libertatea de acțiune și, în special, să izoleze și să încercuiască România, zonă vitală pentru susținerea războiului Axei”³¹.

Imediat după declanșarea celui de-al doilea război mondial la Marele Stat Major român s-a întocmit un nou „Studiu asupra *problemului* militar actual al României”³²

Studiul analiza cea mai probabilă acțiune asupra României: un atac sovieto-ungaro-germano-bulgar. Valoarea acestui studiu o consider deosebită în perspectiva deciziilor din vara anului următor din Consiliile de Coroană, în legătură cu cedarea unor zone importante din teritoriul național.

³¹ *Ibidem*, f. 185-186

³² *Ibidem*, f. 325, (Studiu a fost prezentat primului ministru la 11 septembrie, la 10 zile de la începerea războiului)

POLITICA EXTERNĂ POLONEZĂ DINAINTE DE MUNCHEN ÎN VIZIUNEA DIPLOMATULUI CONSTANTIN VIȘOIANU

Dr. Nicolae MAREȘ

Beck a scos Polonia din cadrul sistemului comun, destinat să apere doctrina statu-quo-ului, pentru a o apropia tot mai mult de statele așa-zis „dinamice”. Aceasta este pe scurt, din punctul de vedere românesc, activitatea lui Beck din anii 1934-1938, după semnarea, la 26 ianuarie '34 a Tratatului cu Germania.

Vișoianu¹ a fost singurul diplomat din capitala poloneză care a remarcat meandrele manifestărilor respective, făcându-și pe deplin și demn datoria de a-l ține la curent pe Titulescu, în primul rând, dar și întreg establishmentul românesc cu privire la concepția sau doctrina de mare putere a Poloniei. Mai mult, el înfățișat-o la Palatul Sturdza în toate aspectele și nuanțele ei, precizându-i elementele principale, constitutive ale acesteia.

Mai mult, Vișoianu cataloghează practica și tendințele de mai sus ale politicii externe poloneze drept erori: „Eroare asupra putinței de a alcătui un front de la Marea Nordului până la Marea Neagră, asupra căreia să planeze tutela Poloniei și care să aibă un caracter de ostilitate față de Rusia. În realitate, nici una din țările din acea regiune nu va vroi și nu va putea să adopte o asemenea atitudine”².

¹ Constantin Vișoianu s-a născut la 4 februarie 1897, la Urlați. S-a remarcat în perioada interbelică ca eminent jurist, diplomat, publicist și om politic; el a îndeplinit funcția de ministru de externe în guvernul Constantin Sănătescu și Nicolae Rădescu, a fost ani de-a rândul președinte al Comitetului Național Român din emigrație. Ca șef al misiunii diplomatice române la Varșovia, trimis de Nicolae Titulescu, în 1935, în locul ministrului extraordinar și plenipotențiar, Victor Cădere, pentru a descifra mai clar politica externă a Poloniei aliate, rapoartele sale au dovedit o mare putere de analiză, devenite antologice, părerea noastră, în scrierile diplomatice românești. Ele au demonstrat cu multă precizie multe aspecte legate de politica lui Beck, mai ales cum colonelul a scos Polonia din cadrul sistemului comun, destinat să apere doctrina statu-quo-ului, pentru a o apropia tot mai mult de statele așa-zis „dinamice”: Germania, Ungaria, Italia, Bulgaria.

² *România-Polonia Relații diplomatice I, 1938-1939*, București, 2003 p. 168.

Depunerea scrisorilor de acreditare de către trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar Constantin Vișoianu, președintelui Poloniei, Ignacy Mościcki. Care a fost reacția lui Carol al II-lea și a camarilei sale, inclusiv a lui Tătăărăscu, când citeau aceste lucruri, nu o cunoaștem. Știm cum s-a reacționat în 1938 și în 1939, iar asupra acestor aspecte m-am aplecat în lucrarea *Alianța româno-polonă între descompunere și soliditate 1938-1939*. (Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2010)

Vreau să subliniez faptul că, datorită unor bărbați de stat ca Armand Călinescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Cretzianu sau Pella, politica externă promovată de România în acei ani nu s-a abătut de la interesul național românesc. Nici chiar urmașul direct al lui Titulescu, Victor Antonescu, nu s-a putut abate de la interesul național al momentului, în ciuda încercărilor de a da dimensiuni noi conlucrării româno-polone intrate atât de puternic în impas.

În 1937, liderii s-au mărginit, prea mult totuși, doar la acțiuni de suprafață sau de paradă: vizitele protocolare ori ridicarea legațiilor la rang de ambasade etc. În chestiunea încheierii Pactului cu Rusia s-a pierdut avântul pe care îl luaseră în timpul mandatului lui Titulescu, iar în situația nou creată, Litvinov a făcut pasul înapoi. Și ce au însemnat aceste mutații, Bucureștii s-au convins în iunie 1940.

Printre erori, Vișoianu mai constata și: „eroarea asupra seriozității cu care fiecare stat din regiune își măsoară importanța problemelor proprii”. Se va vedea că, stabilind o ierarhie între aceste probleme, fiecare își potrivește actele politicii sale externe în consecință.

Valoarea alianței cu Polonia, în viziunea unui diplomat realist, de talia lui Vișoianu, viitor ministru de externe al României după cea de-a doua mare conflagrație mondială consta în aceea că politica lui Beck poate deveni o relativă poliță de asigurare, oricât de mult bravau și se înfoiau aceștia cu privire la rolul lor.

Și, iată, o altă notă distinctă surprinsă de ministrul plenipotențiar român la Varșovia: „Eroare – mai ales asupra puterii și situațiunii Poloniei. Cum ar putea Polonia să joace un rol preponderent într-un sistem de state pe care l-ar fi asociat sub auspiciile ei, când ea are cele mai multe și mai grave probleme internaționale? Ce state ar vrea să adopte riscurile poloneze?”

În modul cel mai convingător posibil, liderii români, ministrul afacerilor externe român aflau direct de la sursă că regele externelor de la Varșovia era

gol. Iar „regele” și sfetnicii lui apropiați îi considera pe români drept niște troglodiți pe care i-ar putea manevra potrivit voinței arbitrare a unui diletentat.

„Legături cordiale cu Polonia, da. Alianță, limitată la condițiuni de egalitate, cu Polonia, da. Dar supunerea politicii lor externe la direcțiunile politicii poloneze nici unul din statele vizitate nu va putea accepta. Nu din motive de mândrie, dar din simple și evidente rațiuni de securitate”³

În legătură cu tendința Poloniei de a se manifesta ca o Mare Putere, Vișoianu își ia îngăduința de a se exprima brutal, afirmând că: „Mare putere este o țară care poate întreține sateliți. Cine știe peste câte decade Polonia va putea întreține Letonia” – se întreba nu fără temeii ministrul român acreditat pe meleaguri vistulane.

Concluzia șefului Legației române în capitala Poloniei arată realism, în sensul de a nu „se ridica contra alianței noastre cu această țară”. Vede – din contra – avantaje în a păstra alianța româno-polonă. Dar avantajele acestei alianțe trebuiesc măsurate exact – considera Vișoianu – și practica ei trebuie neapărat rectificată. În ce direcție? Iată și răspunsul:

„Rectificarea trebuie urmărită pe planul manifestărilor interne, mai mult chiar decât pe cel extern. Scopul general: egalitatea între cele două țări. Egalitatea atât în concesiunile mutuale, cât și în relațiunile zilnice. Egalitate în ceea ce privește exigențele noastre respective, cât și respectul pe care îl datorăm în comun tezelor noastre esențiale. Metoda: o reacțiune franco-română mai activă decât până acum în fața actelor poloneze contrare intereselor noastre specifice și politicii care stă la baza alianței noastre”. Care ar fi avantajele unei asemenea reacțiuni?

1. Ea ar corespunde mai bine psihologiei poloneze și poate avea un ecou mai favorabil, rezulte utile.

2. Ea poate arăta opiniei poloneze adevărata definițiune a politicii Domnului Beck și pozițiunea exactă a D-sale față de aliații Poloniei;

3. Ea va conduce la o clarificare a politicii poloneze, care beneficiază prea des de echivocul pe care și l-a creat.

Mutația respectivă se va produce după drama din septembrie 1939. Propunerea pe care Vișoianu o făcea în mai 1936 sugera ca: „România să înconjoare Polonia cu aceleași sentimente cu care Polonia înconjoară România. Și în afirmarea și manifestarea lor să avem aceeași temperatură cu ea”⁴

³ *Ibidem*, p. 168.

⁴ *Ibidem*, p. 169.

În acest climat s-au și desfășurat raporturile bilaterale în 1937 și în prima parte a anului 1938.

Cunoscător al realităților românești, atât de puternic speculate de diplomația poloneză de la București, Vișoianu constată pe drept cuvânt că: „societatea românească (a timpului – NM), oamenii noștri politici nu măsoară cu echitate necesitatea acestui echilibru. Chestiunea este prea gravă ca să o feresc de orice element personal (...). Ea angajează interesele și demnitatea țării noastre. În numele lor scriu aceste rânduri, releva Vișoianu. Ele nu sunt bine servite prin ușurința pe care Polonia o întâlnește la București în vremea în care politica Ministerului de Externe din Varșovia merge pe alte căi decât cele ale alianței româno-polone și când acest minister inspiră față de România atmosfera cea mai rece”⁵

Într-o minută a guvernului român din 14 iulie 1936, semnată de primul ministru, Gheorghe Tătărescu, Inuleț, Titulescu și Victor Antonescu, la pct. 6 se preconiza necesitatea de a se „supraveghea toate legațiunile, fără deosebire, care se amestecă în viața noastră internă și aducerea la cunoștința ministrului de afaceri străine a raporturilor de poliție făcute în acest scop, precum și luarea tuturor măsurilor ca toate legațiunile străine – fără deosebire – să nu mai iasă din rolul lor diplomatic și să nu mai continue imixtiunea lor în viața politicii noastre interne, fie prin propagandă de la om la om, fie prin imixțiuni în presă”.

Aceste prevederi erau nu numai un răspuns la sugestia lui Vișoianu, dar și o necesitate de a se pune capăt unor acțiuni cu caracter subversiv pe care Arciszewski și primul său colaborator (Poninski) le desfășurau în România de mai bine de doi ani cu materiale de propagandă trimise de la Varșovia, prin care Titulescu era atacat în mod direct. Prevederile de mai sus se refereau la propaganda de la om la om făcută de cei doi, se avea în vedere chiar și convorbirile avute de aceștia cu regele, primul ministru, membri ai cabinetului și lideri ai partidelor din opoziție, lucru ce îl vom afla din memoriile celor din urmă, cât și din arhivele poloneze, cercetate ulterior. Activitatea de lobby a legației poloneze din Aleea Alexandru 24 era mănăstire subvenționată de Varșovia aliată.

Putem spune că patriotismul și profesionalismul lui Vișoianu au fost omniprezente în echipa titulesciană din ultimii patru ani ai săi în fruntea Ministerului Afacerilor Străine, după cum va rămâne și în continuare, decenii de-a rândul.

⁵ *Ibidem.*

Rezumat

România a avut acreditați la Varșovia, în perioada interbelică, diplomați cu o bună pregătire profesională, cei mai mulți din ei în Franța, distinși patrioți, adevărați bărbați de stat. Aș enumera printre aceștia pe Alexandru G. Florescu, primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar român, pe Alexadru T. Iacovaki, pe Constantin Vișoianu etc., diplomați de talia scriitorilor Lucian Blaga și Aron Cotruș sau pe Ion Dragu și Mircea Babeș. Despre Constantin Vișoianu, ca șef de misiune la Varșovia, istoria diplomației românești - care nu există - n-a consemnat nimic. Rapoartele sale sunt model de informare obiectivă cu privire la situația internă din Polonia aliată și mai ales cu privire la politica externă pe care o promova colonelul Józef Beck la un an de la moartea Mareșalului Piłsudski, la implicațiile acestei politici în România aliată fidelă, nu supusă a Poloniei. Istoria îi va da dreptate lui Vișoianu și nu lui Carol al II-lea. Din perspectiva celor peste 80 de ani trecuți se poate afirma fără teama de a greși că istoria i-a dat dreptate diplomatului profesionist, iar istoricii polonezi n-ar trebui și nu pot trece cu ușurință peste radiografiile pe care juristul trecut prin școala Ligii Națiunilor le făcea lui Nicolae Titulescu, cel care și l-a dorit în post în capitala Poloniei în locul lui Victor Cădere.

REVOLUȚIA ȘTIINȚIFICĂ ȘI IMPACTUL EI ASUPRA TEHNOLOGIEI MILITARE. PROIECTUL MANHATTAN

Drd. Marian HARAPCEA

Al Doilea Război Mondial a izbucnit într-un moment în care promisiunea energiei atomice a progresat de la a fi posibilă la cea de a fi probabilă. Nu era clar dacă această energie poate fi eliberată exploziv.

Leo Szilard, ca întotdeauna, a fost atât un om cu viziune, cât și unul de acțiune. Binecunoscut printre fizicienii din Europa, Szilard a redactat o scrisoare să se consulte cu Einstein, care a fost apoi adresată de Albert Einstein președintelui Statelor Unite ale Americii Franklin Delano Roosevelt și care-l avertiza de posibilitatea unei arme nucleare. Această scrisoare a fost dată lui Roosevelt la 11 octombrie 1939, iar zece zile mai târziu a avut loc prima reuniune a Comitetului consultativ pentru Uraniu în Washington D.C. cu președintele Roosevelt. Datorită în mare parte lipsei de interes a oficialilor americani, progresul pe această temă în Statele Unite ale Americii a rămas neconcludent. Următoarele evoluții importante au avut loc în Regatul Unit al Marii Britanii¹.

Pe parcursul lunii februarie 1940, fizicienii expatriați Otti Frisch și Rudolf Peierls ce trăiau în Marea Britanie, au pregătit o analiză teoretică a posibilității de fisiune rapidă în U-235. Raportul lor conținea și primele estimări întemeiate privitoare la mărimea unei mase critice și sistemele practice propuse pentru proiectarea unei bombe, precum și producerea de U-235. Aceste lucruri destinate dezvoltării de arme atomice vor fi elaborate și modificate într-o măsură substanțială în următorii ani².

Deși raportul lui Otto Frisch și Rudolf Peierls este persuasiv, o comisie de studiu formată din reprezentanți la nivel înalt din guvernul Marii Britanii numită Comitetul pentru aplicații militare ale detonării uraniului³ va emite un

¹ <http://nuclearweaponarchive.org/Usa/Med/Med.html>

² *Ibidem.*

³ Military Application of Uranium Detonation, MAUD, a fost Comitetul ce a început proiectul britanic pentru bomba atomică, înainte ca Regatul Unit să-și unească forțele cu Statele Unite în cadrul Proiectului Manhattan. Acesta a determinat SUA să înceapă propriul proiect al bombei atomice.

raport privitor la difuzia gazoasă ca metoda cea mai promițătoare de îmbogățire a uraniului.

În februarie 1941 Philip Abelson a început dezvoltarea efectivă a unui sistem practic de îmbogățirea uraniului și la 26 februarie Glenn Seaborg și Wahl Arthur descoperă plutoniul. În luna martie primele măsurători americane ale fisiunii pe U-235 îi permit lui Rudolf Peierls să calculeze prima estimare a masei critice. În iulie 1941 a fost demonstrat că plutoniul este un material fisionabil superior uraniului, iar Comitetul pentru aplicații militare ale detonării uraniului a încheiat raportul final descriind bomba atomică și propunerea de proiect pentru construirea ei cu detalii tehnice⁴.

Pe 3 septembrie 1941, cu aprobarea premierului Winston Churchill, șefii de Stat Major britanic sunt de acord să înceapă dezvoltarea bombei atomice. Până în 18 decembrie 1941, după luni de luptă birocratică și intrarea Statelor Unite ale Americii în război, un program pentru dezvoltarea de arme atomice intra în desfășurare⁵.

Acest proiect, predecesorul Proiectului Manhattan, purtând numele de cod S-1, a fost condus de Arthur Compton⁶. În ianuarie 1942 munca lui Enrico Fermi cu grafit și uraniu a fost transferată la un proiect secret de la Universitatea din Chicago. În aprilie Fermi începe construcția primului reactor nuclear din lume.

La sfârșitul lui aprilie 1942, Fermi obține un rezultat excelent al masei critice⁷, foarte aproape de pragul critic, $K=0,918$. Atunci când este gata, la 1 decembrie, Chicago Pile 1 totalizează 350 tone de grafit, 36 tone de oxid de uraniu și 5,6 tone de uraniu purificat. A doua zi, pe 2 decembrie 1942, Fermi nu intenționează să facă decât o demonstrație, nu caută să folosească pila sa atomică pentru a produce și recupera energie, cum ar face un reactor nuclear obișnuit, chiar dacă Chicago Pile 1 este un reactor nuclear. Așa că nu a construit o incintă de protecție și nici unul dintre spectatorii care au asistat la experiența istorică nu era protejat împotriva radiațiilor. Pornirea procesului de fisiune era comandată la ora 15:48. Eruperea pilei este aproape imediat observată. În

⁴ <http://nuclearweaponarchive.org/Usa/Med/Med.html>

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arthur Holly Compton a fost un fizician american, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică (1927) pentru descoperirea efectului care îi poartă numele. Efectul Compton sau împrăștierea Compton reprezintă scăderea energiei (și creșterea lungimii de undă) a unui foton de raze X sau gamma, la interacțiunea acestuia cu o substanță.

⁷ Pragul critic în fisiunea nucleară reprezintă nivelul la care emisia de neutroni nu mai poate fi controlată și se produce reacția pozitivă de emisie necontrolată de neutroni.

pofta nerăbdării crescândă a mai multor din colaboratorii lui, Fermi aștepta ca pila să atingă un K de 1,0006 înainte de a comanda inserția unei bare de comandă. Și la ora 15:53 sub ochii unei mâini de spectatori fascinați, lumea tocmai intra în era atomică⁸.

Experiența lui Fermi are loc în 1942, într-un moment în care efortul războiului este mai mult ca oricând prioritar. În cursa pentru stăpânirea atomului care a început din 1940, între Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, pe de o parte, și Germania nazistă, pe de altă parte, conducătorii aliați au motive să creadă că programul de cercetări nucleare german a luat un avans considerabil asupra lor. Germania dispunea atunci de fizicieni valoroși, în special cei care au descoperit fisiunea nucleară. Aliații au toate motivele să se teamă de eficiența lor. Așa că în Statele Unite ale Americii cercetările se axează și ele exclusiv pe realizarea rapidă a unei bombe atomice. Folosirea energiei nucleare în interese civile poate aștepta până la sfârșitul războiului⁹.

În acest context, prima urmare a experienței lui Fermi este folosirea pilei sale atomice pentru producerea de plutoniu. Acest metal este produs artificial prin reacția uraniului 238 cu neutroni, urmată de două dezintegrări beta, cu pierdere de neutroni, așa cum a arătat fizicianul american Glenn Seaborg în 1939. Or, unul dintre cei paisprezece izotopi de plutoniu, plutoniu 239, este foarte fisionabil, și este mult mai ușor de izolat chimic de uraniul natural decât uraniul 235. Este deci mai avantajos, mai avantajos decât extragerea dificilă și cu costuri prohibitive de uraniu 235 pentru a-l folosi ca exploziv în bomba atomică, să produci plutoniu 239 și să-l folosești în acest scop. După acest plan a fost construit primul reactor nuclear, la Hanford, pe malurile fluviului Columbia. Este operațional din 1944 și furnizează plutoniu pentru două din primele trei bombe atomice¹⁰.

1. Convorbirile Einstein-Roosevelt

Pe 11 octombrie 1939 Alexander Sachs, economist de pe Wall Street și prieten vechi al președintelui Franklin Roosevelt, s-a întâlnit cu președintele pentru a discuta o scrisoare scrisă de Albert Einstein în luna august. Einstein i-a scris lui Roosevelt pentru al informa că cercetările recente privind reacțiile în lanț utilizând uraniu și eliberând o cantitate mare de energie ar putea fi

⁸ Michel Rival, *Mari invenții ale umanității*, editura Rao Books, București, 2013, p. 284.

⁹ Michel Rival, *op. cit.*, p. 284.

¹⁰ *Ibidem*, p. 285.

valorificată pentru construirea unei bombe extrem de puternice. Einstein credea că guvernul german a sprijinit în mod activ cercetarea în acest domeniu și a cerut guvernului Statelor Unite ale Americii să facă același lucru. Sachs a citit și el scrisoarea și l-a informat pe președinte de principalele puncte cuprinse în scrisoarea lui Einstein. Inițial președintele și-a arătat îngrijorarea față de atragerea fondurilor necesare dezvoltării unui program nuclear, dar a doua zi când a avut a doua întâlnire cu Sachs, Roosevelt a fost convins de valoarea explorării energiei atomice¹¹.

Einstein a redactat celebra scrisoare cu ajutorul fizicianului maghiar Leo Szilard, unul din oamenii de știință ce au emigrat în Statele Unite ale Americii pentru a scăpa de represiunea nazistă și fascistă din Europa. Szilard și alți fizicieni refugiați ca Edward Teller¹² și Eugene Wigner s-au considerat responsabili de a-i alerta pe americani de posibilitatea că oamenii de știință germani ar putea câștiga cursa pentru construirea bombei atomice și i-au avertizat că Hitler ar fi mai mult decât dispus să recurgă la o astfel de armă. Dar Roosevelt, preocupat de evenimentele din Europa, i-a trebuit două luni până când s-a întâlnit cu consilierul său neoficial, Alexander Sachs, și au discutat scrisoarea lui Einstein¹³.

Roosevelt i-a scris lui Einstein pe 19 octombrie 1939 informându-l pe fizician că a avut nevoie de o confirmare a comisiei formată din reprezentanții Armatei și ai Marinei pentru studiul uraniului. Evenimentele au dovedit că președintele a decis în octombrie 1939 direcția de cercetare a uraniului pe baza convingerilor că Statele Unite ale Americii nu-și puteau asuma riscul de a permite lui Hitler să realizeze unilateral o bombă extrem de puternică. Această decizie a condus în cele din urmă la stabilirea direcției de realizare a bombei atomice numit Proiectul Manhattan¹⁴.

Britanicii, care au avut contribuții teoretice semnificative la începutul războiului, nu au avut resurse pentru a dezvolta pe mai departe un program de cercetare atomică. În consecință, britanicii au aderat, fără tragere de inimă, la conducerea americană și au trimis oameni de știință la toate facilitățile

¹¹ <http://www.atomicarchive.com/History/mp/introduction.shtml>

¹² Edward Teller a fost un fizician teoretician american, de origine maghiar evreu, supranumit „părintele bombei cu hidrogen”, membru al Academiei Americane de Arte și Științe.

¹³ Philip L. Cantelon, Richard G. Hewlett, Robert C. Williams, *The American Atom: A Documentary History of Nuclear Policies from the Discovery of Fission to the Present*, Second Edition edition, University of Pennsylvania Press, SUA, 1992, p. 154.

¹⁴ F. G. Gosling, *The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb*, United States, Department of Energy, 2010, p. 15.

Proiectului Manhattan. Germanii, în ciuda temerilor aliaților ce nu au fost spulberate decât în 1944, au fost departe de a produce arme atomice. Oamenii de știință germani au urmărit cercetările în domeniul fisiunii, dar încercările guvernului de a crea o strategie coerentă au avut foarte puțin succes¹⁵.

Rușii au construit un program nuclear ce a primit din ce în ce mai multe fonduri cu cât războiul se apropia de final, dar primul test sovietic de succes a fost realizat în 1949. Japonezii au reușit să construiască mai multe ciclotroane până la sfârșitul războiului, dar efortul de cercetare a realizării bombei atomice depășea cu mult posibilitățile financiare. Doar americanii au reușit să treacă descoperirea din laborator a fisiunii nucleare pe câmpul de luptă și să obțină un monopol atomic de scurtă durată¹⁶.

2. Comitetul Uraniului

Președintele Roosevelt a răspuns la cererea de sprijin guvernamental de cercetare rapidă a uraniului. El l-a numit pe Lyman Briggs, pe atunci director al Biroului Național de Standarde, șef al Comitetului consultativ privind uraniul care s-a reunit pentru prima oară pe data de 21 octombrie 1939. Comisia, incluzând atât reprezentarea civilă, cât și militară, a avut rolul de a coordona activitățile din stadiul actual al cercetărilor privind uraniul. Comitetul Uraniului la începutul anului 1940 a recomandat un fond de cercetare privind separarea izotopilor, precum și activitatea lui Enrico Fermi și Szilard de la Universitatea Columbia.

Pe 7 decembrie 1941 Imperiul japonez a realizat atacul de la Pearl Harbor ce a condus la intrarea Statelor Unite ale Americii în război. Patru zile mai târziu, Germania a declarat război Statelor Unite ale Americii. Pe 18 decembrie a avut loc o reuniune a Comitetului Uraniului în care proiectul S-1 dedicat dezvoltării unei bombe cu uraniu a fost aprobat. Ca urmare a Raportului Comisiei britanice a aplicațiilor militare cu detonări de uraniu, a devenit tot mai importantă cooperarea între oamenii de știință britanici și cei americani. Roosevelt i-a scris lui Winston Churchill privind conturarea consolidării cooperării Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii pe această temă, dar a fost refuzat. Se pare că britanicii au considerat că Statele Unite ale Americii ar putea adăuga foarte puțin la efortul nuclear în acel moment. Această ripostă s-a

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Richard Rhodes, *The Making of the Atomic Bomb*, Touchstone, Rockefeller Center, New York, 1995, p.66.

dovedit a fi o gafă majoră, iar britanicii și-au dat seama că efortul lor de pionierat nu ar avea nici o valoare dacă nu era valorificat rapid. Conducerea proiectului de realizare a bombei atomice a fost transferată generalului Leslie Groves în septembrie 1942¹⁷.

La 17 iunie 1942, Roosevelt a aprobat propunerea de a dizolva proiectul inițial S-1, iar pe 13 august 1942 a fost creat Proiectul Manhattan sub comanda lui Leslie Groves, iar comitetul executiv a creat două situri, unul în Tennessee la Oak Ridge unde se efectua operația de separare a izotopilor de uraniu, și un laborator secret la Los Alamos în nordul statului New Mexico în care s-a realizat designul bombei atomice¹⁸.

Rolul armatei a crescut foarte mult în cadrul proiectului astfel încât rolul Oficiului de dezvoltare și cercetare științifică, adică partea civilă, a devenit mai mult un rol consultativ. În cele din urmă în 1943 armata a preluat controlul deplin asupra contractelor de cercetare și dezvoltare¹⁹.

3. Complexul de realizare și operațiunile din cadrul Proiectului Manhattan

În ciuda faptului că s-a lansat oficial pe 13 august 1942, Proiectul Manhattan a început într-adevăr pe 17 septembrie 1942 când Leslie Groves a fost notificat că misiunea sa inițială a fost anulată. Groves, manager cu experiență ce supraveghea construirea Pentagonului, a preluat controlul Proiectului Manhattan imediat și decisiv. Pe 18 septembrie Groves a dispus achiziționarea a 1250 de tone de minereu de uraniu de înaltă calitate și a doua zi a achiziționat 52000 de acri de teren în Tennessee, viitorul sit Oak Ridge. Pe 23 septembrie Leslie Groves a fost promovat la gradul de general de brigadă²⁰.

Groves era considerat un om insistent, chiar arogant, mulți considerându-l un bătăran și un bufon. A existat chiar și un conflict între el și Szilard. Abia după război mulți oameni de știință au început să aprecieze cât de important a fost geniul organizatoric de manager a lui Groves în Proiectul Manhattan²¹.

¹⁷ Richard Rhodes, *Op.cit.*, p. 67.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ F. G. Gosling, *Op.cit.*, p.39.

²¹ Weapons of Mass Destruction Commission, final report, 'Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological, and Chemical Arms', Stockholm, Sweden, 1 june 2006, p.37.

În toamnă, în timp ce Enrico Fermi construia Chicago Pile 1, Groves a trecut programele de fisiune din mâinile oamenilor de știință și le-a pus sub conducerea corporațiilor industriale cum ar fi DuPont și Kellogg Corporation. El le-a ordonat construirea de situri pentru a produce material fisionabil.

La 15 octombrie 1942 Groves îl alege pe fizicianul Robert Oppenheimer să fie directorul tehnic al Proiectului Manhattan și-i încredințează realizarea laboratorului de la Los Alamos. Robert Oppenheimer era un profesor la Universitatea Berkley și a demonstrat abilități de conducere a grupului oamenilor de știință din timpul programului S-1²².

În ianuarie 1943 Groves a achiziționat 780 de mile pătrate de teren pe râul Columbia din statul Washington pentru reactoarele de producție a plutoniului. Pe parcursul lunii martie 1943 laboratorul din Los Alamos și-a început activitatea. Pe parcursul anului 1943 au continuat lucrările de construcție a instalațiilor de producție a plutoniului la Hanford, iar la Oak Ridge cele de îmbogățire a uraniului. Un reactor mare de grafit experimental a fost construit la Oak Ridge pentru a oferi cantitățile de plutoniu necesar cercetărilor. Prima încercare de îmbogățire cu uraniu pe scară largă s-a produs în toamna lui 1943, dar nu a reușit în totalitate. Până la sfârșitul anului acest lucru a fost finalizat, îmbogățirea uraniului reușind. De asemenea, tot în toamna lui 1943, a început Proiectul Alberta. Scopul său a fost să se pregătească pentru livrarea reală a armelor atomice și efectuarea testelor de livrare a acestor arme, modificarea aeronavelor pentru transportul de arme atomice, organizarea și instruirea echipajelor de zbor și a echipelor de teren pentru manipularea acestor arme²³.

În ianuarie 1944 a apărut o problemă majoră la uzina din Oak Ridge, problemă ce a întârziat producția planificată de uraniu îmbogățit²⁴ cu câteva luni. La 5 aprilie 1944 este realizat primul eșantion de plutoniu. Emilio Segre a început imediat monitorizarea ratei de fisiune spontane a plutoniului. Până la 25 aprilie estimările preliminare au indicat o rată mult prea mare pentru a putea fi asamblat într-un dispozitiv de detonare. Pe 4 iulie 1944 Oppenheimer a dezvăluit măsurătorile de fisiune spontană realizate de Segre personalului de la laboratorul din Los Alamos. Emisia de neutroni ai plutoniului era prea mare pentru a putea fi asamblată într-o bombă, rata de emisie trebuia să fie de 100 de ori mai mică pentru a putea fi încorporată într-un dispozitiv de detonare.

²² F. G. Gosling, *Op.cit.*, pp. 31-32.

²³ F. G. Gosling, *Op.cit.*, pp. 31-32.

²⁴ Uraniul îmbogățit reprezintă uraniul în care proporția de izotop fisionabil (U-235) este superioară celei corespunzătoare amestecului natural (0,72 %).

Această descoperire a fost un punct de cotitură a Proiectului Manhattan, deoarece Oppenheimer a trebuit să abandoneze cercetările de design a bombei nucleare și să înceapă cercetările la o nouă armă atomică. A fost necesară o reorganizare completă la laboratorul din Los Alamos. Au trebuit găsite rezolvări la o gamă enormă de probleme de inginerie și în acest timp s-au pus multe fundații științifice ce vor fi dezvoltate după război²⁵.

Pe 20 iulie 1944 Consiliu de administrație al laboratorului din Los Alamos a decis asupra unui plan de reorganizare a laboratorului. Reorganizarea a fost finalizată în mai puțin de două săptămâni. Pe parcursul lunii august, generalul Groves a făcut prima sa estimare a disponibilității unei bombe de la începutul Proiectului Manhattan. Estimarea sa a fost mijlocul primăverii lui 1945. De asemenea, în august 1944 s-a început și modificarea de către Air Force a 17 aparate de zbor B-29 pentru livrările de arme atomice.

Septembrie 1944 a marcat o perioadă dificilă. Uzina de la Oak Ridge funcționa la un randament de 0,05% și producea doar câteva grame de uraniu puternic îmbogățit. Designul viabil a unei bombe atomice cu uraniu 235 nu avea încă metode de producție practice disponibile. Producția de plutoniu pe scară largă nu a început, dar tehnicile de producție păreau să aibe o probabilitate de succes destul de mare. Cu toate acestea, abordarea plauzibilă pentru construirea unei bombe cu plutoniu încă nu exista. Proiectul Alberta, pe de altă parte, a trecut într-o nouă fază, locotenent-colonelul Paul Tibbets a început organizarea grupului 509 din Air Force la Wendover Fields, Utah, cel care va livra bomba atomică în luptă²⁶.

Apoi, o nouă criză a lovit efortul de producție a plutoniului. La 26 septembrie 1944 primul reactor de realizare a plutoniului pe scară largă a fost completat și încărcat cu 200 de tone de uraniu metalic, 1200 tone de grafit și se răcea cu 5 metri cubi de apă pe secundă. Acesta fusese proiectat pentru a funcționa la 250 MW, producând aproximativ 6 Kg de plutoniu pe lună. În aceea zi Enrico Fermi supraveghea prima punere în funcțiune a reactorului. După mai multe ore de funcționare la 100 de MW, reactorul se închide inexplicabil și pornește din nou de la sine a doua zi. În câteva zile acest fenomen va fi lămurit, iar reactorul va fi modificat pentru a depăși acest neajuns înainte ca producția să înceapă²⁷.

²⁵ Vincent C. Jones, *Manhattan: The army and the atomic bomb*, Center of military history, United States army, Washington D.C., 1985, p. 520.

²⁶ Vincent C. Jones, *op.cit.*, p. 520.

²⁷ *Ibidem*, p. 521.

Pe 27 octombrie 1944 Oppenheimer aprobă planurile pentru un test cu bombă în valea Jornada del Muerto. Groves aprobă planul cinci zile mai târziu.

Până la sfârșitul anului 1944 se realizează la Oak Ridge în noiembrie 40 de grame de uraniu puternic îmbogățit pe zi, iar în decembrie câte 90 de grame pe zi. La mijlocul lunii decembrie se realizează primele teste reușite privind fezabilitatea bombei atomice. Pe 17 decembrie producția de plutoniu pe scară largă începe. La începutul anului 1945 se părea că succesul Proiectului Manhattan era o chestiune de luni. La o întâlnire între Oppenheimer, Groves și liderii consiliului de administrație din Los Alamos din 28 februarie 1945 s-a stabilit abordarea de proiectare pentru bomba cu plutoniu²⁸.

Pe 12 aprilie 1945 Franklin Roosevelt moare, iar pe 13 aprilie noul președinte al Statelor Unite ale Americii, Harry Truman, află pentru prima oară de existența dezvoltării de bombe atomice de la Secretarul de război Henry Stimson. Pe 25 aprilie Truman primește prima informare detaliată a Proiectului Manhattan de la Stimson și Groves. Pe 27 aprilie are loc prima reuniune a comitetului pentru stabilirea obiectivelor privind bombardarea atomică. Șaptesprezece obiective sunt selectate dintre care Tokyo Bay, Yokohama, Nagoya, Osaka, Kobe, Hiroshima, Kokura, Fukuoka, Nagasaki, Sasebo.

Pe 7 mai are loc testul de 100 de tone. Acest test are loc pentru a testa instrumentele pentru Trinity. A fost cea mai mare explozie efectuată până la acea dată. Pe 8 mai Germania a capitulat în mod oficial în fața aliaților. Pe 10 mai comisia este convocată din nou pentru a stabili orașele țintă pentru bombardarea atomică. Lista scurtă cuprindea orașele Kyoto, Hiroshima, Yokohama și Kokura. La mijlocul lunii mai Little Boy²⁹ a fost gata de utilizare cu excepția miezului de U-235. Se estima că va fi material suficient disponibil la începutul lunii august. Pe 28 mai s-a întrunit din nou comitetul pentru stabilirea orașelor țintă. De data asta a fost prezent și locotenent-colonelul Tibbets ce estima că până în ianuarie 1946 toate marile orașe din Japonia vor fi distruse. Lista cuprindea acum doar orașele Kyoto, Hiroshima și Niigata. Pe 30 mai Secretatul de război Stimson a exclus de pe listă orașul Kyoto, vechea capitală a Japoniei.

²⁸ *Ibidem*, p.495.

²⁹ Little Boy a fost numele de cod al primei bombe atomice utilizată într-un conflict armat, care a lovit în dimineața zilei de 6 august 1945, orașul japonez Hiroshima. Bomba a fost lansată de un bombardier B-29 Superfortress pilotat de colonelul Paul Tibbets de la baza aeriană 393d Bomb Squadron, Missouri, Statele Unite.

În luna iunie 1945 au început să sosească B-29 modificate pentru livrările de arme atomice. La 24 iunie Frisch a confirmat că proiectul pe bază de plutiniu este satisfăcător după ce a trecut testele de masă critică. La sfârșitul lunii iunie, LeMay estima că unitatea 509 din cadrul Air Force ar termina distrugerea a 60 de orașe importante din Japonia până la 1 octombrie 1945³⁰.

4. Bomba atomică și strategia americană

Cu Proiectul Manhattan la un pas de succes în primăvara lui 1945, bomba atomică a devenit un element tot mai important în strategia americană. O armă atomică părea acum la îndemână într-un moment când decizii dificile erau făcute, nu numai pentru încetarea războiului din Pacific, dar de asemenea și pentru ordinea internațională postbelică.

Pe 12 aprilie, o dată cu moartea lui Roosevelt, îl aduce la Președenția Statelor Unite ale Americii pe vicepreședintele Harry Truman, un veteran al Senatului Statelor Unite ale Americii. Truman nu a fost informat în multe din eforturile secrete de război ale lui Roosevelt, de aceea au fost întreprinse informări pe larg în primele săptămâni de mandat. Unele informări le-a primit de la Secretatul de război Stimson privitor la Proiectul Manhattan. Truman a înțeles care este relevanța deținerii bombei atomice pentru inițiativele diplomatice și militare viitoare³¹.

Secretarul de război Stimson l-a informat pe Truman ca Proiectul Manhattan să fie ținut secret până când Japonia era bombardată. Atacul trebuia să aibă loc cât mai curând posibil și fără avertisment. Truman și Stimson au convenit ca la conferința de la Posdam³² va obține concesii de la Rusia în schimbul furnizării de informații tehnice. Stimson i-a spus lui Truman că membrii comitetului privitor la bombardarea atomică au luat în considerare legislația internă, iar poziția lor trebuia să fie în concordanță cu acordurile internaționale. În cazul în care acordurile internaționale viitoare nu vor fi

³⁰ <http://www.atomicarchive.com/History/mp/p4s1.shtml>

³¹ <http://www.atomicarchive.com/History/mp/p5s1.shtml>

³² Conferința de la Potsdam a fost o conferință ținută după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial la Potsdam, Germania (lângă Berlin), din 16 iulie până pe 2 august 1945. Au participat reprezentanții Uniunii Sovietice, Angliei și Statelor Unite ale Americii, cele mai mari și mai puternice forțe ale Alianțelor care au învins Puterile Axei în al Doilea Război Mondial. Delegațiile au fost conduse de șefii guvernelor celor trei națiuni învingătoare – Secretarul General al CC al PCUS, Iosif Vissarionovici Stalin, Primul-ministru englez, Clement Attlee și, respectiv, Președintele american, Harry S. Truman.

respectate, Statele Unite ale Americii vor trebui să continue să producă cât mai mult material fisionabil pentru a profita de poziția actuală de superioritate³³.

Strategiile privind capitularea forțată a Japoniei au ocupat centrul scenei politice în luna iunie 1945. Truman a convins pe ministrul de externe chinez că prin acordurile de la Yalta, intențiile Rusiei în Orientul Îndepărtat au fost binevoitoare, netezând calea pentru intrarea Armatei Roșii de partea Statelor Unite ale Americii împotriva Japoniei. Japonia nu trebuia anihilată total. Odată demilitarizată, Japonia trebuia să fie liberă să-și aleagă un sistem politic ce i-ar fi permis să dezvolte o economie dinamică. Stimson a sperat că o invazie ar putea fi evitată prin redefinirea termenilor de predare sau prin utilizarea bombei atomice³⁴.

Implicațiile politice și sociale ale bombei atomice au făcut pe James Frank, Seaborg și Szilard să emită un raport ce pledează pentru controlul internațional al energiei atomice ca singura modalitate de a opri cursa înarmărilor care ar fi inevitabilă dacă Statele Unite ale Americii ar bombarda Japonia fără a demonstra mai întâi puterea unei astfel de arme pe un teritoriu nelocuit. Grupul lui James Franck a concluzionat că nici un test nu ar convinge Japonia să se predea. Grupul a concluzionat că o astfel de demonstrație militară ar putea promova cel mai bine cauza păcii, dar a considerat că demonstrația trebuie să aibe loc numai după ce Statele Unite ale Americii își va informa aliații. Bomba trebuia folosită cât mai curând posibil, fără avertisment. În ceea ce privește informarea aliaților, Truman trebuia să menționeze că Statele Unite ale Americii pregătesc să folosească un nou tip de armă împotriva Japoniei. Informarea trebuia făcută în iulie când a avut loc întâlnirea de la Posdam. Pe 2 iulie 1945 Truman a primit de la Stimson condițiile de pace pentru Japonia, inclusiv demilitarizarea și urmărirea penală a criminalilor de război în schimbul libertății economice și guvernamentale. Stimson a revenit pe 3 iulie și i-a sugerat lui Truman să abordeze problema bombei atomice cu Stalin deoarece acest lucru ar putea deveni o forță în acordurile de pace corespunzătoare cu liderul sovietic³⁵.

³³ Robert S. Norris, *Racing for the Bomb: General Leslie R. Groves, the Manhattan Project's Indispensable Man*, Steerford Press, Vermont, USA, 2002, p. 361.

³⁴ Joseph Gerson, *EMPIRE AND THE BOMB. How the U.S. Uses Nuclear Weapons to Dominate the World*, Pluto Press, London, 2007, p. 57.

³⁵ *Ibidem*.

5. Testul Trinity

Testul armei atomice cu plutoniu, numit de Oppenheimer Trinity, după numele unui poem a lui John Donne, a fost programat pe 16 iulie într-un loc arid din Alamogordo cunoscut sub numele de Jornada del Muerto, 210 mile sud față de Los Alamos. O explozie de test a avut loc pe 7 mai cu o cantitate mică de material fisibil pentru a verifica procedurile și echipamentele. Pregătirile vor continua în lunile mai și iunie și au fost terminate la începutul lunii iulie. Trei buncăre de observare situate la 9 km nord, vest și sud de locul de unde va fi explozia au fost construite și de unde se vor măsura aspecte critice ale reacției. În mod specific, oamenii de știință ar încerca să determine simetria și cantitatea de energie eliberată. Măsurători suplimentare vor fi luate pentru a determina daunele. Cea mai mare preocupare a fost de control al radioactivității dispozitivului de testare. Deoarece nu puteau avea încredere totală în condițiile meteorologice, armata era gata să evacueze oamenii din zonele învecinate dacă se întâmpla ca norii radioactivi să ajungă în partea superioară a atmosferei³⁶.

La 12 iulie nucleul de plutoniu a fost dus la zona de testare. Componentele non-nucleare au ajuns la sit pe data de 13 iulie. La data de 15 iulie dispozitivul a fost asamblat și pus pe un turn la aproximativ 33 de metri înălțime. Groves, Chadwick, Oppenheimer și alți membri ai Proiectului Manhattan au ajuns la buncăr pentru a participa la test. Din cauza unei ploi, testul a fost reprogramat la ora 5:30 dimineața în ziua de luni 16 iulie. La ora 5 s-a terminat de armat bomba atomică. Bomba a explodat deasupra deșertului New Mexico cu o putere de 18,6 Kilotone și cerul statului New Mexico a devenit mai strălucitor decât strălucirea multor sori. Unii observatori au suferit orbire temporară, chiar dacă s-au uitat la lumina strălucitoare prin geam fumuriu. La câteva secunde după explozie a venit către buncăre un imens balast de căldură, iar pe unii observatori i-a culcat la pământ suflul exploziei. Un container de oțel cântărind peste 200 de tone a fost aruncat la jumătate de milă de la punctul zero. Mînea portocalie s-a răspândit apoi în sus, iar o coloană de fum i-a luat locul creând o ciupercă ce a fost imprimată în conștiința umană ca un simbol al puterii de distrugere³⁷.

Mai târziu, Oppenheimer³⁸ a raportat că experiența semăna cu legenda lui Prometeu pedepsit de Zeus pentru că a dat omului focul. De asemenea, el a

³⁶ Vincent C. Jones, *Op. cit.*, p. 512.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 513.

crezut, la fel ca Alfred Nobel, că „dinamita” ar pune capăt războaielor. Puterea distructivă înspăimântătoare a armelor atomice și utilizările ei au bântuit pe mulți dintre oamenii de știință din Proiectul Manhattan pentru tot restul vieții lor. Succesul testului Trinity a însemnat că al doilea tip de bombe atomice ar putea fi pregătit pentru utilizare împotriva Japoniei. În cele din urmă, Little Boy, bomba cu uraniu netestat, a fost aruncată asupra Hiroshimei pe 6 august 1945, în timp ce arma cu plutoniu, Fat Man³⁹, a urmat trei zile mai târziu la Nagasaki.

Bibliografie:

Arhive electronice

<http://www.atomicarchive.com/index.shtml>

<http://nuclearweaponarchive.org/index.html>

Lucrări generale și speciale

Cantelon, Philip L., Hewlett, Richard G., Williams, Robert C., *The American Atom: A Documentary History of Nuclear Policies from the Discovery of Fission to the Present*, Second Edition edition, University of Pennsylvania Press, SUA, 1992.

Gosling, F. G., *The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb*, United States, Department of Energy, 2010.

Gerson, Joseph, *EMPIRE AND THE BOMB. How the U.S. Uses Nuclear Weapons to Dominate the World*, Pluto Press, London, 2007.

Jones, Vincent C., *Manhattan: The army and the atomic bomb*, Center of military history, United States army, Washington D.C., 1985.

Rhodes, Richard, *The Making of the Atomic Bomb*, Touchstone, Rockefeller Center, New York, 1995.

Rival, Michel, *Mari inventii ale umanității*, Editura Rao Books, București, 2013.

Weapons of Mass Destruction Commission, final report, „*Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological, and Chemical Arms*”, Stockholm, Sweden, 1 june 2006.

³⁹ Fat Man este numele de cod abombei atomice ce a fost detonată deasupra orașului Nagasaki, Japonia, de către Statele Unite ale Americii la 9 august 1945, la ora 22:47 ora locală.

RELAȚIILE ROMÂNNO-TURCE ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Prof. dr. Grigore Ilie IONIȚĂ

Este bine cunoscut faptul că evoluția relațiilor dintre România și Turcia în perioada interbelică a fost una ascendentă. De la restabilirea raporturilor diplomatice la nivel de legație (1922), la contactele neoficiale dar fructuoase din cadrul Conferințelor balcanice (1930–1933), la constituirea Înțelegerii Balcanice (1934) și succesul Conferinței de la Montreux (1936), până la eforturile comune pentru salvagardarea păcii și securității în sud-estul Europei, relațiile româno-turce s-au dezvoltat progresiv, la sfârșitul anilor '30 atingând cel mai înalt nivel, acela al raporturilor bilaterale excelente. Ridicarea celor două legații la rang de ambasadă, începând cu 1 ianuarie 1939, nu a fost decât consecința relațiilor prietenești care se dezvoltaseră între România și Turcia în perioada anterioară.

În contextul ocupării Cehoslovaciei de către trupele germane și ungare (15 martie 1939), Turcia și-a dovedit pentru prima dată fidelitatea față de aliata sa din cadrul Înțelegerii Balcanice, România, cu ocazia vizitei primului ministru bulgar, Gheorghe Kiosseivanov, la Ankara. Acesta sosise în Turcia la 18 martie, cu convingerea că România era slăbită și amenințată, că avea să fie în curând atacată de Germania și de Ungaria și că poporul bulgar, de asemenea, ar putea să fie împins la o acțiune pentru ocuparea Dobrogei. În aceste condiții, premierul bulgar a întrebat care va fi atitudinea Turciei față de Bulgaria. Președintele İsmet İnönü i-a răspuns categoric că „Pactul Balcanic va fi aplicat și, în cazul când trupele bulgare vor ataca România, trupele turcești vor ataca fără întârziere Bulgaria”¹.

Bunele relații dintre București și Ankara au fost evidențiate și cu ocazia vizitelor ministrului român de Externe, Grigore Gafencu, în Turcia, din aprilie și, respectiv, iunie 1939, precum și în timpul vizitei regelui Carol al II-lea la Istanbul, din august 1939.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (citată în continuare: ANIC), fond Vasile Stoica, dosar I/71(1939), telegramele 517 și 518 din 22 martie 1939, de la Ankara, semnate Stoica.

Din nefericire, eforturile pentru salvagardarea păcii nu au dat rezultate, eşuarea tratatelor anglo-franco-sovietice pentru încheierea unui acord tripartit de asistență mutuală și, mai ales, încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov, la 23 august 1939, au aruncat omenirea în al Doilea Război Mondial.

La începutul mării conflagrații, România și Turcia au adoptat poziții asemănătoare, optând pentru neutralitate. Chiar în ziua următoare declanșării atacului german împotriva Poloniei, la 2 septembrie 1939, ministrul de Externe turc, Şükrü Saraçoğlu, îi declara ambasadorului român la Ankara, Vasile Stoica, că „Turcia va respecta deplin acordurile ce le are cu Franța și Marea Britanie, precum și tratatul Înțelegerii Balcanice”². Cât despre chestiunea aprovizionării României și a Poloniei prin Strâmtori, Saraçoğlu a arătat că „pentru aliata sa România, Turcia va ține Strâmtorile totdeauna deschise. Polonia este aliata aliatei noastre România și totodată aliata aliatelor noastre Franța și Anglia: Turcia va lăsa deci – concluziona ministrul turc – vaselor destinate a aproviziona Polonia aceeași libertate deplină de a trece prin Strâmtori, ca și vaselor aliatelor sale directe”³.

După intrarea trupelor sovietice în Polonia (17 septembrie 1939), Turcia și-a intensificat demersurile pentru reglementarea raporturilor cu Uniunea Sovietică. În acest scop, Saraçoğlu a întreprins o vizită la Moscova, în septembrie – octombrie 1939. Grigore Gafencu și-a pus mari speranțe în rezultatul acestei vizite. Într-o telegramă pentru ministrul turc el scria că „în împrejurările de azi, mandatul acordat lui [Saraçoğlu] de Carol al II-lea [privind mijlocirea unui aranjament satisfăcător între România și URSS pentru recunoașterea definitivă a frontierei Nistrului] capătă un interes deosebit”⁴. Ca răspuns, ministrul turc de Externe a declarat că va „veghea asupra intereselor românești cu același devotament ca și asupra intereselor turcești”⁵.

La Moscova, Saraçoğlu a purtat tratative în vederea încheierii unui acord care să garanteze statu-quo-ul în Balcani, Marea Neagră și Mediterana Răsăriteană. Deși a fost nevoit să stea trei săptămâni în Rusia, ministrul turc n-a avut decât puține întrevederi cu Stalin și Molotov. Ca o dovadă a

²*Ibidem*, dosar I/72, vol.I(1939), telegrama 1679 din 2 septembrie 1939, de la Ankara, semnată Stoica.

³*Ibidem*.

⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (citată în continuare: AMAE), fond 71/România, vol. 7(1939), telegrama 57.527 din 15 septembrie 1939, de la București către Ambasada română din Ankara, semnată Gafencu.

⁵ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/72, vol.I(1939), telegrama 1829 din 21 septembrie 1939, de la Ankara, semnată Stoica

oportunismului diplomației sovietice, încă de la prima întâlnire, Molotov a adus în discuție *clauza rusă*^{*} și *clauza germană*^{**}. După alte „negocieri”, în fața presiunilor guvernului sovietic de a include în tratat cele două clauze, ministrul turc a răspuns că guvernul său „nu poate da satisfacție, deoarece cea dintâi este contra acordului turc cu Franța și Marea Britanie, iar cea de-a doua face inutilă pentru Turcia semnarea acestui pact”⁶. În consecință, tratativele au fost întrerupte și Saraçoğlu a părăsit Moscova la 17 octombrie 1939. El s-a întors la Ankara cu convingerea că „în fond, Rusia sovietică reia politica imperialistă a Rusiei țariste”. În acest context, – arăta ministrul turc – „în cazul unui atac rus asupra României, Turcia va proceda cum îi dictează interesele de apărare a integrității sale, stabilind acțiunea sa de comun acord cu Franța și Marea Britanie”⁷.

La numai două zile de la întreruperea tratatelor de la Moscova, la 19 octombrie 1939, s-a semnat, la Ankara, tratatul tripartit anglo-franco-turc de asistență mutuală în caz de agresiune⁸. Articolul 3 al acordului prevedea: „În cazul în care Franța și Regatul Unit vor fi angajate în ostilități pentru realizarea garanțiilor acordate Greciei și României la 13 aprilie 1939, Turcia va colabora și va acorda tot ajutorul”. Deci, indirect, Turcia se angaja să ajute România și în afara cazurilor prevăzute prin Pactul Înțelegerii Balcanice. Pentru România acest tratat a oferit – așa cum declara Grigore Gafencu într-o discuție cu ambasadorul Franței la București, Adrien Thierry, – „deplină satisfacție în măsura în care a întărit în Orient un bloc de puteri care pot ține în cumpănă puterea care, în timpul din urmă, părea tot mai neîngrădită a blocului germano-rus”⁹.

După declanșarea agresiunii împotriva Poloniei, România și-a intensificat eforturile pentru asigurarea independenței și integrității sale teritoriale. În acest scop, guvernul de la București a lansat un plan care prevedea

^{*} *Clauza rusă* ar fi obligat Turcia, în cazul unui război al Uniunii Sovietice cu Franța și Marea Britanie, să închidă Strâmtoarea flotei franco-engleze. În plus, Molotov cerea turcilor să împiedice „cu arma” trecerea acestei flote, declarând război Franței și Angliei.

^{**} *Clauza germană* stipula că, în cazul unui război al Turciei cu Germania, Uniunea Sovietică nu era obligată să aplice acordul.

⁶ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/72, vol.I(1939), telegrama 2039 din 31 octombrie 1939, de la Ankara, semnată Stoica.

⁷ *Ibidem*.

⁸ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 7(1939-1940), f. 144-147, textul acordului anglo-franco-turc, semnat la Ankara, la 19 octombrie 1939.

⁹ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/72, vol. II(1939-1940), telegrama 66.303 din 23 octombrie 1939, de la București către Ambasada română din Ankara, semnată Gafencu.

crearea unui *Bloc al neutrilor*¹⁰. Acesta urma să cuprindă, în afara statelor Înțelegerii Balcanice, Bulgaria, Ungaria și Italia. Impunând drept criterii principale de participare neutralitatea și neagresiunea, proiectul guvernului român avea ca scop constituirea unui organism care să asigure menținerea păcii și securității în sud-estul Europei.

Propunerile guvernului de la București au fost adresate, mai întâi, aliaților din Înțelegerea Balcanică. Guvernul turc, în conformitate cu acordul tripartit, a supus propunerile românești consultării guvernului britanic și a celui francez. După ce Londra și Parisul și-au dat acordul, Saraçoğlu a declarat că guvernul său aprobă fără rezerve propunerea României cu privire la crearea unui *Bloc al neutrilor*¹¹. Răspunsuri pozitive au venit la București și de la Belgrad și Atena.

Dar, făcută prea devreme cunoscută de Ministerul de Externe de la Ankara¹², inițiativa politică a României a întâmpinat acerba opoziție a celui de al Treilea Reich. Guvernul hitlerist a cerut Italiei, la 15 noiembrie 1939, să respingă propunerile românești. Nici Ungaria sau Bulgaria, care, oricum, n-ar fi renunțat la revendicările lor teritoriale pentru a se alătura *Blocului neutrilor*, nu au scăpat de presiunile Berlinului. Astfel, repetatele intervenții și presiuni exercitate de puterile Axei asupra statelor balcanice, precum și oscilațiile acestora din urmă au dus la eșecul inițiativei românești.

După eșuarea demersurilor făcute pentru constituirea *Blocului neutrilor*, România – care se confrunta cu solicitări de concesi teritoriale în favoarea Bulgariei chiar și din partea aliaților ei – nu a mai rămas decât cu posibilitatea consolidării relațiilor dintre statele Înțelegerii Balcanice. Într-un asemenea context, a avut loc la Belgrad, între 2 – 4 februarie 1940, a opta sesiune ordinară a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice¹³, desfășurată sub președenția

¹⁰ Pentru detalii privind „Blocul neutrilor” vezi: Ion Calafeteanu, *Romania and the Bloc of Neutrals (October-December 1939)*, în „Revue roumaine d’études internationales”, anul VI(1972), nr. 2-3(16-17), p. 291-326; Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 – mai 1940*, București, Editura Academiei, 1971, p. 258-261; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939–1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 61-68; Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1971, p. 280-289.

¹¹ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/72, vol. II(1939-1940), telegrama 2185 din 21 noiembrie 1939, de la Ankara, semnată Stoica.

¹² Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 66.

¹³ Pentru detalii vezi Ion Calafeteanu, *The Last Conference of the Balkan Entente and the Problem of Territorial Status Quo in Southeast Europe*, în „Revue roumaine d’histoire”, Tome XIX, aprilie-septembrie 1980, nr. 2-3; vezi și Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, Editura Academiei, 1972, p. 345-353.

lui Grigore Gafencu și destinată a fi ultima reuniune a acestei organizații antirevizioniste. Hotărârile acestei conferințe au vizat, în primul rând, necesitatea apărării în comun a teritoriilor naționale ale celor patru state membre¹⁴.

Rezultatele Conferinței de la Belgrad, în ansamblu, constituiau fără îndoială un succes al diplomației românești și al lui Grigore Gafencu personal¹⁵. Dintr-o „țară victimă și condamnată”, cum era România la sesiunea de deschidere a Conferinței, ea a devenit – așa cum just aprecia ministrul de Externe român – o „țară conducătoare, care oferă soluții politice, ridică moralul întregii Alianțe și, în același timp, este și conciliatoare și intransigentă, făurind solidaritatea Antantei Balcanice în jurul ei”¹⁶.

Însă, cu toate eforturile depuse de guvernul român, în martie – aprilie 1940, în cazul unei agresiuni împotriva României, un sprijin militar din partea Marilor Puteri – Anglia și Franța – ar fi fost ne semnificativ¹⁷. „În ceea ce privește cooperarea cu aliații din Înțelegera Balcanică – se arăta într-un memoriu al Marelui Stat-Major român către Ministerul Afacerilor Străine din București, datat 30 aprilie 1940 – studiile și acordurile stabilite între Marile State-Majore aliante la ultima conferință, care a avut loc în 1938, sunt astăzi depășite de evenimente și ca urmare insuficiente pentru noua situație generală militară creată de ultimele evenimente politice și militare”¹⁸. Practic, nici din partea aliaților din Înțelegera Balcanică România nu se putea aștepta, în primăvara anului 1940, la un ajutor militar eficient. Cât despre noile „asigurări italiene” în legătură cu menținerea păcii în regiune, acestea nu păreau a fi serioase datorită poziției imprevizibile a Reichului¹⁹.

Pe fondul înfrângerii iminente a Franței, la sfârșitul lunii mai 1940 solidaritatea celor patru aliați balcanici rămânea doar un deziderat, în condițiile în care fiecare căuta noi mijloace pentru a-și asigura independența și integritatea

¹⁴ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/73(1940), telegrama 6658 din 7 februarie 1940, de la București către Ambasada română din Ankara, semnată Gafencu.

¹⁵ Ion Calafeteanu, *The Last Conference of the Balkan Entente and the Problem of Teritorial Status Quo in Southeast Europe*, p. 239.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Pentru detalii vezi Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 284-286.

¹⁸ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 61(1939-1940), Memoriul Marelui Stat-Major român din 30 aprilie 1940, către MAE, strict secret, semnat general Țenescu, șeful Marelui Stat-Major. Prin acest memoriu, Marele Stat-Major român solicita intervenția imediată a politicului pentru asigurarea revirimentului colaborării dintre reprezentanții militari ai celor patru state din Înțelegera Balcanică în vederea încheierii unor noi acorduri de cooperare militară.

¹⁹ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Anglia și România între anii 1939-1947*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 30.

teritorială. Astfel, în fața pericolului reprezentat de puterile Axei, Turcia căuta să reia relațiile amicale cu Moscova, iar Iugoslavia reușea să încheie, în noaptea de 12 spre 13 mai 1940, acorduri economice cu Uniunea Sovietică. Și la București, cercurile politice legate de Marea Britanie căutau contacte cu URSS, dar împrejurările erau altele pentru România în comparație cu Iugoslavia și Turcia²⁰. În plus, situația României s-a agravat considerabil odată cu concentrarea la granițele sale a numeroase trupe sovietice. Pe fondul mișcărilor de trupe din imediata apropiere a frontierelor țării, Marele Stat Major român a hotărât să mobilizeze toate regimentele de rezerviști. Ca urmare a acestei decizii, la 15 iunie 1940 efectivele armatei române se ridicau la 1.195.336 soldați și gradați²¹.

Cu toate măsurile luate de autoritățile de la București, situația României continua să se agraveze datorită intensificării presiunilor externe exercitate la adresa sa. De aceea, cercurile conducătoare din România, neavând altă soluție, s-au hotărât pentru o apropiere de Reichul german, sperând să câștige astfel, sprijinul Berlinului pentru apărarea integrității teritoriale a țării²². În acest sens, la 27 mai 1940, guvernul Tătărescu a semnat Pactul petrol-armament cu Germania, prin care România livra Reichului cantitățile de țiței ce-i reveneau ca redevențe de stat, iar Reichul trimitea arme, inclusiv cele capturate în Polonia²³. La 28 mai, primul ministru Gheorghe Tătărescu i-a comunicat ministrului Germaniei la București, Fabricius, că guvernul român dorește să lămurească „cadrul colaborării prietenești cu guvernul Reichului”²⁴, iar la 29 mai 1940 Grigore Gafencu, nefiind de acord cu noua orientare, și-a prezentat demisia, fiind înlocuit la Ministerul de Externe cu Ion Gîrghel, om de afaceri cu orientare progermană. Dar, aceste schimbări nu erau suficiente: Germania condiționa sprijinul așteptat la București de măsura în care forurile de conducere românești consimțeau la discutarea și rezolvarea pretențiilor teritoriale ale vecinilor²⁵.

²⁰ Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, București, Editura Politică, 1980, p. 415.

²¹ Dinu C Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, București, Editura All, 1999, p. 12.

²² Ion Calafeteanu, *The Last Conference of the Balkan Entente and the Problem of Teritorial Status Quo in Southeast Europe*, p. 245.

²³ Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 326.

²⁴ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României. 1919 – 1940*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 371.

²⁵ *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, București, Editura Militară, 1989, p. 252.

Victoriile germane pe frontul de vest și intrarea Italiei în război de partea Reichului, la 10 iunie 1940²⁶, au complicat și mai mult situația statelor din Balcani. Cea mai așteptată a fost reacția Turciei. Guvernele francez și britanic, prin reprezentanții lor la Ankara, au cerut Turciei, în conformitate cu prevederile pactului tripartit, să rupă imediat relațiile cu Italia și Germania, să remită bazele sale navale flotei aliate, să-și mobilizeze armata și să se pregătească de acțiune împotriva forțelor Axei, deoarece conflictul se extinsese acum în Mediterana²⁷. Atitudinea guvernului turc față de intrarea Italiei în război a fost stabilită la 13 iunie 1940. Constatând că intrarea Turciei în război, în acele împrejurări, ar fi dus-o la un conflict cu Uniunea Sovietică, guvernul turc a decis ca, bazându-se pe Protocolul 2 din tratatul tripartit*, să-și mențină neutralitatea și în fața acestui nou conflict armat²⁸.

În România, așa cum arăta istoricul Vlad Georgescu, rapida ofensivă germană din mai 1940 și căderea Franței la 22 iunie au luat prin surprindere Bucureștiul, lăsându-l fără de aliați și la cheremul unei Germanii hitleriste și al unei Rusii staliniste, înțelese încă din august 1939 asupra împărțiri sferelor de influență în Europa de Răsărit²⁹.

Profitând de situația creată, Molotov a înmănat la 26 iunie 1940 o notă ultimativă ministrului plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu. Prin acest ultimatum, guvernul sovietic „propunea” României să înapoieze Basarabia și să transmită partea de nord a Bucovinei ca despăgubire pentru „dominația” română în Basarabia timp de 22 de ani³⁰. Pentru a decide poziția României față de ultimatumul sovietic, regele Carol al II-lea a convocat Consiliul de Coroană, de două ori în cursul zilei de 27 iunie 1940³¹. În aceeași

²⁶ Leonida Loghin, *Al Doilea Război Mondial. Cronologie*, București, Editura Politică, 1984, p. 42.

²⁷ AMAE, fond 71/Turcia, vol.7(1939-1940), f. 196.

* Protocolul numărul 2 stipula: „Angajamentele asumate de Turcia pe baza tratatului sus menționat nu vor putea obliga această țară la o acțiune care ar avea ca efect sau consecință să o atragă într-un conflict armat cu Rusia sovietică”.

²⁸ ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/72, vol. II(1939-1940), telegrama 879 din 14 iunie 1940, de la Ankara, semnată Stoica.

²⁹ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 226.

³⁰ Pentru textul notelor ultimative sovietice din 26–27 iunie 1940 și răspunsurile guvernului român vezi Ioan Scurtu (coordonator), Gheorghe Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea, *Istoria României între anii 1918 – 1944*, culegere de documente, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 408 – 410.

³¹ Pentru detalii privind dezbaterile din cadrul Consiliului de Coroană vezi Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939–1947)*, p. 90-97.

zi, guvernul de la București a cerut avizul Berlinului, în speranța obținerii unui ajutor. Dar, Germania își dăduse deja acordul pentru revendicările sovietice și, în consecință, von Ribbentrop a insistat să se răspundă afirmativ Moscovei. O poziție asemănătoare a fost adoptată și la Roma³².

Concomitent cu demersurile urgente făcute la Berlin și Roma, guvernul de la București și-a consultat și aliații din Înțelegera Balcanică. Iugoslavia, amenințată de puterile Axei, îndeosebi de Italia, se apropiase din ce în ce mai mult de Uniunea Sovietică, de la care spera să obțină ajutor. Astfel, preocupată de propria-i securitate, Iugoslavia nu a putut răspunde favorabil României³³. Un răspuns similar a venit și de la Atena deoarece Grecia, la rândul său, căuta să-și îmbunătățească relațiile cu URSS³⁴.

Pe de altă parte, nici Turcia – care, așa cum am arătat, își păstrase poziția de neutralitate și după intrarea Italiei în război invocând tocmai *clauza rusă* a pactului tripartit anglo-franco-turc – nu era dispusă, sub niciun chip, să ajungă la un conflict cu URSS, mai ales că de la începutul lunii iunie guvernul de la Ankara făcuse demersuri cu scopul de a se apropia de Uniunea Sovietică și de a reactiva vechile tratate ce o legau de Moscova. În consecință, în răspunsul său, venit la 28 iunie, guvernul turc a amintit că făcuse deja pregătiri militare intense de-a lungul graniței turco-bulgare și s-a declarat gata să-și îndeplinească obligațiile care-i reveneau din Înțelegera Balcanică. Acest răspuns a fost „mai pozitiv decât acelea primite de la Atena și Belgrad”, dar, așa cum just aprecia Alexandru Cretzianu, „trebuie să luăm în considerare că Turcia, când a semnat Pactul Balcanic, a făcut o rezervă formală, permițându-i să evite orice acțiune care ar fi putut-o aduce într-un război cu Uniunea Sovietică”³⁵.

Având în vedere aceste răspunsuri, guvernul român a hotărât, la 28 iunie 1940, în conformitate cu poziția majorității membrilor Consiliului de Coroană, să accepte ultimatumul. Așadar, rămasă fără sprijinul aliaților săi, România s-a văzut nevoită să cedeze Basarabia și Bucovina de Nord. Așa a început, în mod tragic, dezmembrarea teritorială a României.

Ulterior, la 30 august 1940, prin nefastul „arbitraj” efectuat de miniștrii de Externe ai Germaniei și Italiei la Viena, România a fost obligată să cedeze

³² Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 20.

³³ Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913 – 1947*, p. 532.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Alexandru Cretzianu, *The Soviet Ultimatum to Romania*, în „Journal of Central European Affairs”, vol. 11, octombrie 1951, nr. 3, p. 400.

Ungariei partea de nord-est a Transilvaniei, până la Carpații Răsăriteni, un teritoriu de 43.492 kmp cu o populație de 2.667.007 locuitori, din care majoritatea erau români³⁶.

La numai o săptămână după impunerea Dictatului de la Viena, la 7 septembrie 1940, era semnat tratatul de la Craiova privind cedarea Cadrilaterului către Bulgaria. Astfel se desăvârșea dezmembrarea României Mari. În intervalul 28 iunie – 7 septembrie 1940, țara a pierdut 99.926 kmp (33,79% din teritoriu) și 6.829.238 locuitori (34,02% din populație), din care marea majoritate erau români³⁷.

Reacția internațională față de pierderile teritoriale suferite de România și, în special, față de Dictatul de la Viena a fost diferită. În Turcia, cedările teritoriale au fost acceptate numai prin perspectiva eliminării unor posibile cauze de conflict în regiune³⁸. Ziarul „Yeni Sabah”, analizând consecințele pierderilor teritoriale suferite de România, scria: „Este de datoria noastră de a exprima prietenilor noștri români regretul și simpatia noastră pentru tratamentul neuman la care au fost supuși. Înțelegem că în aceste clipe dureroase întreaga națiune este cufundată în doliu adânc. Dar amicii noștri români care sunt curajoși, tenaci și harnici, vor găsi în nenorocirea lor o nouă forță și vor munci cu solidaritate mărită. Ei vor păstra, fără nicio îndoială, locul important ce-l ocupă în Balcani”³⁹.

După pierderile teritoriale din vara anului 1940, România „sfârtecă și cu demnitatea națională călcată a rămas la discreția Germaniei naziste în sfera de interes a căreia fusese repartizată. Instaurarea regimului antonescian și aderarea la Axă n-au fost decât tragicele consecințe ale acestor evenimente”⁴⁰. Cercurile conducătoare de la Berlin și-au văzut asigurată dominația asupra României după instaurarea regimului condus de generalul Ion Antonescu, care s-a arătat dispus la însemnate concesii de natură economică și politică.

³⁶Pentru detalii vezi Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii (iulie–august 1940)*, București, Editura Enciclopedică, 1991; vezi și A. Simion, *Dictatul de la Viena*, ediția a II-a, București, Ed. Albatros, 1996, p. 313-376.

³⁷ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 33-34.

³⁸ Alesandru Duțu, Lenuța Nicolescu, Alexandru Oșca, Andrei Nicolescu, *Atașării militare transmit...*, vol. II, 1938 – 1940, București, Editura Europa Nova, 2002, p. 313-314.

³⁹ Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internațională despre dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 129-130.

⁴⁰ Viorica Moisuc, *Considerații privind procesul izolării politice a României pe plan internațional*, în volumul „Probleme de politică externă a României. 1918-1940”, București, Editura Militară, 1988, p.236.

Dacă România se apropia de Germania și Italia, Turcia, în schimb, strângea legăturile cu Anglia și cu Uniunea Sovietică⁴¹. Ca o consecință a acestei deosebiri intervenite în orientarea de politică externă a celor două state, la 23 septembrie 1940, s-a hotărât transformarea Ambasadelor în Legații⁴². Cu toate acestea, relațiile bilaterale au continuat să fie bune. Un nou acord comercial româno-turc a fost semnat la 26 septembrie 1940, la Istanbul, cu scopul de a se asigura condițiile normale de desfășurare a schimburilor economice dintre cele două state⁴³.

În primăvara anului 1941, situația s-a complicat și mai mult în Balcani. Hitler – care după înfrângerea suferită în *bătălia Angliei* (august – octombrie 1940) își fixase ca obiectiv cucerirea URSS⁴⁴ – dorea ca, înainte de începerea operațiunii *Barbarossa*, flancul sudic al viitorului front militar împotriva Uniunii Sovietice, sud-estul Europei, să fie asigurat și întărit, deoarece se temea că un front aliat format la Salonic ar fi putut crea probleme Germaniei din moment ce ar fi oferit britanicilor o bază de unde să bombardeze câmpurile petroliere românești. De aceea, întreaga Peninsulă Balcanică trebuia pusă sub controlul forțelor Axei*. După Albania și România, următorul pas a fost Bulgaria: în noaptea de 28 februarie 1941, cu acordul guvernului bulgar, unități germane au trecut Dunărea din România și au ocupat poziții strategice în această țară, care, în ziua următoare, s-a alăturat Pactului Tripartit⁴⁵.

Au urmat evenimentele din Iugoslavia. În zorii zilei de 6 aprilie, trupele germane, cu o forță covârșitoare, au atacat Iugoslavia dinspre frontierele Reichului, Ungariei și Bulgariei. Ținând cont că puternicei ofensive germane i s-au alăturat trupe italiene, ungare și bulgare, nu mai poate surprinde faptul că

⁴¹ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 61(1939-1940), telegrama 1567 din 1 noiembrie 1940, de la Ankara, semnată Em. Krupenski.

⁴² Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2002, p. 644.

⁴³ AMAE, fond Arhiva economică, vol. 137(1923-1940), Acordul comercial româno-turc din 26 septembrie 1940.

⁴⁴ Larousse, *Istoria universală*, vol. III, *Evoluția lumii contemporane*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 434.

*Planul *Marița*, ce avea ca obiectiv final ocuparea Greciei.

⁴⁵ William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, New York, 1960, p. 823.

în numai 11 zile Iugoslavia a fost învinsă⁴⁶. Statul iugoslav a fost împărțit și pus sub controlul forțelor Axei⁴⁷.

Simultan cu atacarea Iugoslaviei, germanii au lovit și Grecia, acționând din teritoriul Bulgariei. Grecii, care „îi umiliseră pe italieni în șase luni de lupte”⁴⁸, nu au putut să reziste armatei germane. În numai trei zile, până la 9 aprilie, „Linia Metaxas” a fost depășită, Salonicul, cucerit, iar blindatele germane au început să se scurgă prin deschizătura de la Monastir⁴⁹. Armatele grecești din vest au fost învinse și obligate să capituleze, Atena a căzut la 27 aprilie, iar în următoarele trei zile germanii au ocupat întregul Peloponez⁵⁰. Grecia a fost împărțită în zone de ocupație.

După cum se poate constata, singurele state balcanice neimplicate, în mod direct, în evenimentele din aprilie 1941 au fost România și Turcia. România, din respect față de fosta sa aliată din Înțelegerea Balcanică, a refuzat să participe la atacarea Iugoslaviei, deși Berlinul făcuse demersuri în acest sens, promițând conducătorilor români chiar teritorii iugoslave⁵¹. Atitudinea corectă a României față de Iugoslavia a fost salutată de Turcia, care privea cu îngrijorare la desfășurarea evenimentelor din Balcani.

De altfel, Turcia era singurul stat balcanic care rămăsese în afara sferei de influență germană. Pentru că nu mai dorea alte complicații în Balcani, Hitler s-a hotărât să-și asigure flancul dinspre Turcia pe calea tratativelor. Astfel, la 18 iunie 1941, s-a încheiat tratatul de amicitie turco-german, care, în preambul, cuprindea „condiția respectării angajamentelor anterioare ale părților contractante față de terți”⁵².

După asigurarea flancului sudic, operațiunea *Barbarossa* putea să înceapă. Evenimentele și-au urmat cursul: în dimineața zilei de 22 iunie 1941 armatele blindate, mecanizate și, până atunci, invincibile ale lui Hitler au

⁴⁶ Fundația Europeană Titulescu, *Istoria politicii externe românești în date*, coordonator: Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 332.

⁴⁷ Pentru detalii vezi Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor. 1804 – 1945*, București, Editura Polirom, 2002, p. 293.

⁴⁸ William L. Shirer, *op. cit.*, p. 826.

⁴⁹ James L. Stokesbury, *Scurtă istorie a celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 126.

⁵⁰ Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, 1939 – 1942, studiu introductiv și note de Florin Constantiniu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 217-218.

⁵¹ *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, p. 336.

⁵² AMAE, fond 71/Turcia, vol. 8(1941-1942), telegrama 1072 din 26 iunie 1941, de la Ankara, semnată Al. Telemaque.

pătruns ușor în Rusia. Covârșitoarele forțe ale Germaniei și ale aliaților ei⁵³ au spulberat armatele sovietice pe toată lungimea frontului dintre Marea Baltică și Marea Neagră, ajungând după câteva luni la porțile Leningradului și Moscovei. Însă, cu toate succesele obținute de forțele Axei, *Blitzkriegul* („Războiul fulger”) a dat faliment, la începutul iernii 1941 – 1942, în fața Leningradului și a Moscovei, în pădurile Bielorusiei și câmpiile Ucrainei.

În cadrul ofensivei strategice a *Wehrmachtului*, forțele armate române au acționat cu misiunea de a asigura flancul drept al Grupului de armate „Sud”. La 22 iunie 1941, armata română intra în luptă, pătrunzând cu trupele sale în Basarabia și Bucovina de Nord. Pentru România începea războiul de eliberare a celor două provincii și „spălarea rușinii din vara anului 1940”⁵⁴. Astfel, în decurs de o lună, armatele româno-germane^{*} au eliberat cele două provincii, ajungând la Nistru⁵⁵. Ulterior, la cererea lui Hitler, militarii români au primit ordin să înainteze dincolo de Nistru, având printre obiective Odessa, care a fost cucerită cu pierderi deosebit de grele⁵⁶, la 16 octombrie 1941.

În toată această perioadă, Turcia a privit cu interes desfășurarea evenimentelor. Încă de la începutul războiului germano-sovietic, guvernul turc a notificat țărilor beligerante că „Turcia va menține o atitudine de strictă neutralitate”⁵⁷. Adoptând această poziție, conducătorii turci sperau ca țara lor să joace un rol important în găsirea unei formule de pace generală, deși erau conștienți de greutatea realizării acestui deziderat⁵⁸.

În privința relațiilor politice româno-turce, putem constata faptul că ele nu au fost afectate de intrarea României în război. Dimpotrivă, ele au cunoscut chiar o îmbunătățire. Contactele diplomatice dintre reprezentanții României și Turciei au evidențiat în continuare comuniunea de interese dintre cele două țări în legătură cu problemele regionale. La sfârșitul anului 1941, Șükrü Saraçoğlu îi arăta ministrului român la Ankara, Alexandru Telemaque, că „sentimentele

⁵³ Pentru detalii vezi Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 73.

⁵⁴ Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România (1856 – 1947)*, București, Editura Albatros, 1996, p. 294.

^{*} Grupul de armate „General Antonescu” era format din Armatele 3 și 4 române și Armata 11 germană.

⁵⁵ În total, pierderile înregistrate de armata română, în această etapă, s-au ridicat la 24.396 morți, răniți și dispăruți (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 96).

⁵⁶ 92.545 morți, răniți și dispăruți (Gh. Buzatu, *România și Războiul Mondial din 1939 – 1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 27).

⁵⁷ „Universul” din 7 iulie 1941.

⁵⁸ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 8(1941-1942), telegrama 1650 din 28 octombrie 1941, de la Ankara, semnată Telemaque.

Turciei față de România nu sunt numai amicale dar și pătrunse de recunoștință”, pentru faptul că ea „luptă cu atâta tenacitate și elan contra armatelor bolșevice”⁵⁹.

Dacă relațiile politice ale României cu Turcia erau destul de bune, nu același lucru se poate afirma și despre raporturile economice bilaterale, aflate în declin. Această involuție a schimburilor comerciale dintre cele două state, intervenită în cursul anului 1941, se explică prin faptul că România intrase sub dominația economică a Germaniei și desfășura schimburi comerciale preponderent cu țările Axei⁶⁰.

În perioada în care România susținea din toate punctele de vedere și cu mari eforturi campania militară a Reichului împotriva URSS, iar trupele române se aflau în ofensivă alături de cele germane, ajungând până la Stalingrad, Turcia avea să se mențină pe linia sa de echilibru între cele două tabere. Pentru autoritățile de la Ankara, niciuna dintre grupările aflate în război nu prezenta avantaje clare. Pe de o parte, Anglia și Statele Unite nu prezentau interes pentru că erau aliate cu Rusia, singura țară în care Turcia vedea „un dușman mortal”, iar pe de altă parte, instalarea Italiei și Germaniei în Peninsula Balcanică însemna pentru Turcia o gravă atingere a securității sale și o punere în primejdie continuă a Strâmtoarelor⁶¹.

Pe de altă parte, politica de neutralitate a Turciei convenea pentru moment – așa cum se arăta într-o scrisoare adresată de către atașatul cultural al României la Ankara, Corneliu Blaga, fostului ambasador Vasile Stoica – atât Axei cât și puterilor occidentale: convenea Axei, ocupată în alte sectoare, convenea Angliei ce ar fi avut, în cazul în care Turcia ar fi trecut alături de ea, de apărut un front mai întins, ca cel al frontierei Iranului și Irakului⁶². „Turcia este astăzi ca o fată frumoasă pentru care, –continua Blaga –, la horă, se bat toți flăcăii din sat, fără ca vreunul dintre ei să vrea, într-adevăr, să o ia de nevastă”⁶³.

Cu toate acestea, evoluția evenimentelor de pe frontul germano-rus și perspectiva coborârii conflictului către Iran și Irak au îngrijorat Turcia și au

⁵⁹ *Ibidem*, telegrama 1 din 2 ianuarie 1942, de la Ankara, semnată Telemaque.

⁶⁰ Pentru detalii vezi Ion Calafeteanu, *Les relations économiques germano-roumaines de 1933 à 1944*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale et des conflits contemporains”, nr.140, octombrie 1985, p. 31-34.

⁶¹ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 9(august-decembrie 1942), telegrama 1395 din 3 august 1942, de la Consulatul General al României din Istanbul, semnată Paul Negulescu, consul general.

⁶² ANIC, fond Vasile Stoica, dosar II/24, f. 1-2, Scrisoarea lui Corneliu Blaga, atașat cultural în Turcia, către Vasile Stoica, din 20 septembrie 1942.

⁶³ *Ibidem*.

determinat-o să țină „pe picior de război” aproape 50 de divizii însumând peste un milion de oameni, fapt ce nu constituia „o povară prea ușoară pentru această țară săracă”⁶⁴. Ca o consecință a măsurilor militare preventive, efectele războiului s-au resimțit din plin și în Turcia, mai ales pe planul economic. Acest fapt s-a datorat și insuficienței înzestrării cu utilaj industrial a economiei turcești și deci, a imposibilității transformării materiilor prime, de care dispunea din abundență, în produse finite⁶⁵.

După înfrângerea catastrofală de la Stalingrad și reluarea ofensivei sovietice pe lungimea întregului front era evident faptul că trupele celui de-al Treilea Reich nu vor putea obține victoria decisivă împotriva URSS. Convinși că Alianții nu ar putea lăsa ca Germania să fie „scoasă din articulația europeană” de „barbaria asiatică”, mareșalul Antonescu a inaugurat o politică pe care o credea abilă și obligatorie pentru un popor mic și primejdut: a continuat să-și ducă acțiunea politică și militară în orbita Germaniei, dar, în același timp, a căutat contacte și în cealaltă direcție, încredințând colaboratorului său cel mai apropiat, Mihai Antonescu, să realizeze o apropiere de puterile occidentale⁶⁶.

Ulterior, guvernul român a căutat să stabilească contacte și să inițieze tratative cu Națiunile Unite în vederea scoaterii României din război. Aceleași demersuri au fost întreprinse, cu asentimentul guvernului, și de către membrii opoziției democratice în frunte cu Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc⁶⁷.

Cum relațiile cu Turcia erau destul de cordiale, după eșuarea inițiativei întreprinse de Mihai Antonescu pe lângă guvernul de la Roma, pentru ieșirea simultană din război a României și Italiei, autoritățile de la București s-au orientat spre un nou „canal” de negociere, Ankara, care – după opinia ministrului de Externe român – ar fi oferit mai multe șanse de reușită. Capitala Turciei oferea mai multe speranțe Bucureștiului datorită posibilităților de mediere ale autorităților turce, care erau dispuse să ajute România, considerată „avangarda intereselor turcești în fața pericolului bolșevic”. Sub aceste auspicii, s-au desfășurat contactele noului ministru al României la Ankara, Alexandru

⁶⁴ AMAE, fond 71/Turcia, vol. 9(august-decembrie 1942), telegrama 1675 din 17 septembrie 1942, de la Istanbul, semnată Negulescu.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 8(1941-1942), telegrama 922 din 16 iulie 1942, de la Terapia, semnată Telemaque.

⁶⁶ Constantin I. Kirițescu, *România în al Doilea Război Mondial*, vol. II, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 140.

⁶⁷ Pentru detalii vezi Gh. Buzatu, A. Simion, *Preliminarii diplomatice ale actului de la 23 August 1944*, în volumul „Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente”, coordonator: Gh. Buzatu, București, 1984, p. 210-286.

Cretzianu, cu oficialitățile turce. Însă aceste contacte au evidențiat faptul că, în pofida intențiilor declarate, Turcia nu va putea ajuta România, care fusese prinsă între „mașina de război germană” și „colosul sovietic”.

Evoluția evenimentelor era tot mai ostilă Bucureștiului. Primăvara anului 1944 a adus confruntarea dintre cele două mari armate pe teritoriul României. În aceste condiții deosebit de grele, prințul Barbu Știrbey a fost trimis la Cairo ca să poarte negocieri cu Aliații, în vederea ieșirii României din război. Nici aceste negocieri nu au adus rezultatele scontate la București.

Decizia Turciei de a rupe relațiile cu Germania, adoptată la 2 august 1944, a reaprins speranța cercurilor guvernamentale de la București într-o soluționare favorabilă a situației României. Mihai Antonescu considera intrarea Turciei în război, urmată de debarcarea anglo-americanilor în Balcani, o chestiune de zile⁶⁸. Dar istoria și-a urmat cursul și atunci când, pe fondul puternicei ofensive a Armatei Roșii, guvernul român a cerut reprezentanților săi la Ankara, la 23 august 1944, să obțină imediat mijlocirea Turciei în ducerea la bun sfârșit a acțiunii de încheiere a armistițiului cu Națiunile Unite⁶⁹, totul era pierdut pentru regimul de la București. În aceeași zi, o lovitură de stat punea capăt dictaturii antonesciene, iar România ieșea din războiul împotriva Națiunilor Unite.

Schimbările din România au reținut atenția opiniei publice de pe tot mapamondul⁷⁰. În Turcia, actul României de la 23 august 1944 a fost văzut ca o revenire la normalitate a țării noastre. Toate ziarele au publicat articole în legătură cu gestul îndrăzneț al României, subliniind că „ea și-a reluat locul de totdeauna, alături de apărătorii libertății și ai democrației”⁷¹.

Pentru Germania, lovitura de stat de la București, cu consecințele sale, a reprezentat o adevărată catastrofă. În afara pierderii petrolului și a cerealelor românești, cel de-al Treilea Reich a pierdut și controlul asupra întregii regiuni balcanice.

⁶⁸ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 196.

⁶⁹ Gh. Buzatu și colab., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. II, Iași, B.A.I., 1990, p. 37.

⁷⁰ Pentru detalii vezi Comisia română de istorie militară, *Ecoul internațional al revoluției din august 1944 și al contribuției României la războiul antihitlerist*, București, Editura Politică, 1984.

⁷¹ „Timpul” din 1 septembrie 1944.

Din nefericire, gestul îndrăzneț al României de la 23 august 1944, ca și pierderile ei umane ⁷² și materiale ⁷³ însemnate din campania împotriva Germaniei nu aveau să schimbe cu nimic destinul său tragic. Pe fondul unor grave abuzuri săvârșite de către trupele sovietice, la 12 septembrie 1944 o delegație română a semnat, la Moscova, Convenția de Armistițiu cu Națiunile Unite ⁷⁴, ai cărei termeni „erau cu mult mai aspri decât cei promiși și acceptați la Cairo” ⁷⁵. Așa cum bine evidențiază istoricul Nicolae Ciachir, Convenția de Armistițiu „era mai mult decât o capitulare, era o legalizare de către Marii Aliați a ocupării și sovietizării României” ⁷⁶. Ingerințele Moscovei în problemele Bucureștiului au culminat cu impunerea guvernului predominant comunist al lui Petru Groza, la 6 martie 1945, fapt ce marca sfârșitul primei etape din procesul instaurării dictaturii comuniste în România.

Și în Turcia, precipitarea evenimentelor din Balcani, în urma loviturii de stat de la București, a avut consecințe importante. După ocuparea Bulgariei și „instalarea” unităților sovietice în Balcani, Turcia a încercat să refacă vechile relații amicale cu Rusia Sovietică. Însă istoria îi învățase pe turci să nu aibă încredere în „marele vecin” de la Răsărit. Prin urmare, cea mai bună politică pe care o putea adopta Turcia la sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945, pentru a rezista cunoscutele pretenții teritoriale rusești în zona Strâmtoarelor, dar și în Caucaz, era cea a consolidării relațiilor cu Marea Britanie și Statele Unite.

Urmând sfatul guvernului britanic, Turcia a declarat război puterilor Axei, la 23 februarie 1945 ⁷⁷. Dacă din punct de vedere militar această hotărâre a Turciei nu constituia un element considerabil care să influențeze soarta războiului, înfrângerea puterilor Axei fiind sigură la acea dată, din punct de vedere politic ea era de o reală importanță. Decizia luată permitea Turciei să stea alături de Națiunile Unite pentru a discuta viitoarea organizare a lumii, fapt cu importante consecințe pentru această țară. Putem constata deci, că

⁷² În 263 zile de luptă, în războiul antihitlerist, armata română a înregistrat pierderi grele, cifrate la 169.822 de morți, răniți și dispăruți (*România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. III, p. 399 – 400).

⁷³ Contribuția economică a României la înfrângerea Germaniei naziste s-a ridicat la „cu mult peste 1 miliard de dolari, valută 1938” (Gheorghe Zaharia, Ion Cupșa, *Participarea României la înfrângerea Germaniei naziste*, București, Editura Politică, 1985, p. 331).

⁷⁴ Pentru textul Convenției de Armistițiu vezi Gheorghe Gheorghe, *Tratatul internațional ale României. 1939 – 1965*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 56-60.

⁷⁵ Pentru detalii vezi Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, Iași, Institutul European, 1995, p. 163-164.

⁷⁶ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 324.

⁷⁷ „Universul” din 25 februarie 1945.

politica externă a Turciei a evoluat treptat spre înțelegerea deplină cu Națiunile Unite, atât de conformă cu propriile ei interese. Nu același lucru putem spune despre România, care evolua în această perioadă, fără voința ei, spre cel mai nociv regim din istoria sa, dictatura comunistă.

Teama comună a autorităților de la București și Ankara față de „pericolul bolșevic”, care în cazul României devenise cât se poate de real în urma ocupației sovietice, a determinat o stagnare a relațiilor politice bilaterale. Niciunul dintre cele două guverne nu era dispus să ia inițiativa unor acțiuni de politică externă în Balcani, în condițiile în care era cunoscut interesul Moscovei față de această regiune, iar Armata Roșie era omnipotentă în Europa de Est. Totuși, în primăvara anului 1945 au fost depuse eforturi de ambele părți pentru strângerea raporturilor bilaterale. Astfel, pentru o perioadă de timp, relațiile româno-turce au continuat să se păstreze, și după instaurarea guvernului Groza, destul de bune, în virtutea strânsei colaborări ce caracterizase raporturile dintre cele două țări în perioada anterioară.

În privința relațiilor economice, trebuie evidențiat faptul că și acestea au avut de suferit datorită schimbărilor majore intervenite în România⁷⁸. În plus, după ruperea relațiilor cu Germania, Turcia își îndreptase comerțul spre Marea Britanie și Statele Unite, fiind interesată de plata în devize libere⁷⁹. În cazul României, interesul Turciei era de a primi contravaloarea produselor exportate fie în devize libere, fie în schimb cu alte mărfuri la prețuri de conveniență mondială⁸⁰. Cum România nu dispunea de devize libere, datorită războiului și a jafului sovietic, iar produsele românești nu constituiau o exclusivitate pe piața Turciei, relațiile comerciale bilaterale au intrat în declin.

⁷⁸ AMAE, fond 71/Turcia, relații cu România, dosar fără număr (1944-1945), telegrama 59 din 12 ianuarie 1945, de la Ankara, semnată Cretzianu.

⁷⁹ „Timpul” din 5 ianuarie 1945.

⁸⁰ *Ibidem*.

INFLUENȚA FACTORILORUL GEOPOLITICI ȘI ETNICI ASUPRA SOARTEI BUCOVINEI ÎN TIMPUL CONFLAGAȚIILOR MONDIALE ȘI A REGLEMENTĂRIILOR POSTBELICE

Dr. Serhii HAKMAN

În perioada integrării Ucrainei, Republicii Moldova și a României în comunitatea europeană și mondială în calitate de parteneri egali, o însemnătate deosebită o capătă istoria relațiilor acestor țări. Aceste relații au fost destul de complicate și prin faptul că, la diferite etape ale istoriei, mai ales în secolul XX, aceste țări au simțit unele modificări ale configurației frontierelor, fiind consecințe ale schimbării apartenenței statale ale unor teritorii. Autorul a încercat să refuze la “punerea în lumină a dreptății istorice”, luând în considerație faptul că problema adevărului istoric e destul de dureroasă nu numai în istoriografie, ci și în conștiința cetățenilor Ucrainei, României și, în mare măsură, a Republicii Moldova, deoarece “dreptatea istorică” pentru fiecare stat era diferită, și această situație în marea ei măsură rămâne neschimbată și la ora actuală. După părerea noastră trebuie să analizăm realitatea istorică cu toate aspectele ei complicate și controversate și, în sfârșit, cu încercările de a fundamenta “dreptatea istorică” sau “nedreptatea istorică”, care a avut loc în cadrul soluționării problemelor etnoteritoriale. Mai ales că factorul etnonațional, deși era luat în considerație de către conducerea acestor țări în procesul soluționării problemelor teritoriale, totuși cel mai des el devenea în mâinile lor un instrument pentru satisfacerea intereselor geopolitice și strategice ale statelor proprii.

Unele probleme istorice au o anumită reflectare asupra relațiilor acestor țări și la etapa actuală. Printre aceste probleme de influență asupra relațiilor biaterale un loc deosebit îl ocupă problema Bucovinei, soarta căreia a fost destul de dramatică, mai ales în secolul XX, când nordul ei de câteva ori și-a

schimbat apartenența statală. Nu întâmplător, istoricul ucrainean contemporan V. Fisanov a numit-o ”punct geopolitic fluctuabil”¹.

Dacă analizăm istoria secolului XX, Bucovina apare ca problemă teritorială la începutul Primei conflagrații mondiale, când teritoriul ei era revendicat atât de Imperiul Rus, cât și de Regatul România. Prin urmare, delimitarea ei etnică, iar mai târziu teritorială era imposibilă fără consimțământul guvernelor din Petrograd și București. Încă la 18 septembrie (1 octombrie) 1914 a fost semnată o convenție secretă ruso-română, în funcție de care Rusia a recunoscut integritatea teritorială a României și dreptul ei de a-și alipi „regiunile monarhiei Austro-Ungare, care sunt locuite de români... în momentul în care ea l-ar fi considerat oportun”². România, în schimb, se obligă să aibă o poziție neutră față de Antanta³.

Referitor la Bucovina, se preconiza utilizarea principiului etnic în delimitarea ei. Partea română considera că frontiera ar trebui să treacă pe râul Prut; partea rusă nefiind de acord cu această propunere considera că ea poate fi gata de a-i ceda României întreg teritoriul ”între râurile Suceava și Siretul Mare”, cu limita de nord de la punctul Slobozia, prin stația de cale ferată Hlyboca [Adâncata – n.a.] spre Seliatin.

Tratatul îndelungat dintre țările Antantei și România s-au finalizat prin semnarea Tratatului de la 4/17 august 1916. Conform art. IV, limitele teritoriale erau următoarele: ”De pe Prut, dintr-un punct al frontierei existente între România și Rusia, situat în apropierea localității Noua Suliță, linia de demarcare urca de-a lungul râului până la hotarele Galiției, la confluența Prutului cu Ceremușul. În continuare, ea urma ”hotarele” dintre Galiția și Bucovina și dintre Galiția și Ungaria...”⁴. Aceasta era un fel de plată a aliaților pentru intrarea României în război de partea lor. În memoriile sale, Joffre

¹ Фисанов В. *Проблема безопасности в условиях подвижных геополитических точек: случай с Буковиной* // Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара (Черновцы, октябрь 1996 г.), Киев: Феникс, 1997, с. 88.

² Arhivele Statului (Naționale) ale României. Direcția Arhivei Istorice Centrale (în continuare – Arh.St.). – Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar 126/1920-1935, f. 126-30.

³ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar 126/1920-1935, f. 126-130; Ботушанський В.М. *Буковина у дипломатичній боротьбі за втягнення Румунії у війну на боці австро-німецького блоку (1914-1916 рр.)* // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999, с. 276-285.

⁴ Cit. după: D. Preda, *România si Antanta, Avatarurile unei mici puteri într-un război de coalitiie 1916-1917*, Iași, 1998. p. 81-82.

consemna foarte limpede faptul că la sfârșitul lunii iunie 1916 ”toate condițiile reclamate de România erau îndeplinite sau pe punctul de a fi îndeplinite, în particular, munițiile și materialul de război, care urma să sosească din Rusia, dar mai ales ofensiva rusă, care atingea Carpații. Dacă România lăsa să treacă acest moment decisiv, subliniază el în continuare, concursul ei militar riscă să piardă orice eficacitate”. Apoi adaugă: ”Mai ales în ochii rușilor”⁵.

La 14 (27) august 1916 România a început o mobilizare generală și a declarat război Austro-Ungariei⁶. Și totuși, în consecință, România a intrat în război într-o perioadă nu prea favorabilă pentru ea; doar în 120 de zile de război armata română a pierdut două treimi din teritoriul național și 400 de mii de oameni. În decembrie, guvernul și ceea ce mai rămăsese din armată s-au evacuat în Moldova sub ”umbrela protectoare” a trupelor rusești, de peste un milion de oameni⁷. Cu mult mai târziu, ca urmare a luptelor crâncene pe fronturile Primei conflagrații mondiale, țările Antantei au reușit să atingă schimbări esențiale și la 21 octombrie (3 noiembrie) 1918 a fost semnat un armistițiu între Puterile Aliate și Asociate pe de o parte și Austro-Ungaria – pe de altă parte⁸.

Forțele aliate, care vizau eliberarea în continuare a teritoriilor românești, au început pregătirile pentru re-intrarea României în război de partea Aliatilor. Ca urmare, guvernul român a trimis comandantului trupelor germane și austro-ungare din România, feldmareșalului Mackensen, un ultimatum cu cererea de a evacua trupele sale în termen de 15 zile, și deoarece aceasta nu a fost pus în aplicare pe deplin, pe 27 octombrie (9 noiembrie) 1918 a fost transmis în plus un ultimatum cu termenul de 24 ore, cu cererea de eliberare a teritoriului României de trupele germane și cu declarația de denunțare a Tratatului de pace de la București⁹. În aceeași zi, regele României Ferdinand i-a trimis președintelui francez R. Poiuncare și prim-ministrului G. Clemenceau o

⁵ *Ibidem*, p. 24.

⁶ 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoșterea ei internațională. 1918: Documente externe, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, vol. 2. 1916-1918, p. 812 -813.

⁷ Andreescu Ș., Berindei D., Brezeanu S. ș. a. *O istorie a românilor: Studii critice*, Cluj-Napoca, Ed. Fundația culturală Română, Centrul de Studii Transilvănene, 1998, p. 220-221.

⁸ *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 3, p. 32-41.

⁹ Stan C.I., *Generalul Henri Mathias Berthelot – sprijinitor al cauzei naționale românești*. În: Sargetia – Acta Musei Devensis. XXV. 1992-1994, p. 779.

declarație despre aderarea la ”cauză comună” și dorința de a reînoi lupta “pentru realizarea idealurilor naționale”¹⁰.

Așadar, cu o zi înainte de semnarea la 29 octombrie (11 noiembrie) 1918 a armistițiului dintre Germania și Puterile Aliate și Asociate și sfârșirea de fapt a războiului, România, revenind la tabăra Antantei, a ajuns printre țările învingătoare¹¹. Ulterior, politicienii români menționau că România a reluat ostilitățile pe partea statelor Aliate înainte de a semna armistițiul cu Alianța cvadruplă, de a lua „un rol activ în eliberarea teritoriul ei național”, menționând faptul, că niciodată prevederile Tratatului de Pace de la București. din 7 mai 1918. n-au fost puse în aplicare, deoarece Tratatul n-a fost sancționat și promulgat de rege¹².

Consecințele crizei generale a Imperiului Austro-Ungar, care a fost cauzată de înfrângerea lui în Prima Conflagrație Mondială, au exacerbat contradicțiile interne pe întreg teritoriul său, în primul rând a celor etnice; s-au activizat procesele de autodeterminare națională a popoarelor care locuiau în această monarhie. Procesele de renaștere etnică erau caracteristice și pentru Bucovina în perioada respectivă.

Așadar, președintele Clubului parlamentar român de la Viena, C. Isopescu-Grecul, a declarat că în cadrul Austriei trebuie creată o autonomie românească, în componența căreia trebuiau să intre: Transilvania, Banatul, sudul Bucovinei pe linia râului Prut, cu includerea de partea românească a Cernăuțiului. Un alt grup de intelectuali români, în frunte I. Flondor, a organizat, pe 27 octombrie 1918, în Cernăuți, o adunare a românilor din Bucovina¹³. Această adunare, numită Constituantă, a decis “unirea Bucovinei întregi cu celelalte țări românești într-un stat național independent” și purcederea “în acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria”¹⁴.

¹⁰ *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. 3, p. 32-41; Діло, 6 падол. (листоп.)/1918; *Politica externă a României: Dicționar cronologic* / Coord. Calafeteanu I., Popișteanu C. și alții. – București: Ed. științifică și enciclopedică, 1986, p. 166.

¹¹ *Desăvârșirea unității național-statale...* vol. 3, p. 52-70.

¹² Economu R. *Unirea Bucovinei. 1918*, București, Ed. Fundației culturale române, 1994. – P. 95.

¹³ Державний архів Чернівецької області (în continuare – ДАЧО). Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп. 1, спр. 2, Арк. 1-5; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918: Documente. Antolog.* Calafeteanu I., Moisuc V., Chișinău, Ed. Hyperion, 1995, p. 259.

¹⁴ *Monitorul Bucovinei*, 2 ian./1918; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România...* p. 259-260.

În această situație dificilă și contradictorie, Comitetului Național Ucrainean a organizat, la 3 noiembrie 1918, Vecea poporului, care a determinat definitiv poziția ucrainenilor bucovineni și orientarea lor spre unirea cu un stat ucrainean unitar. Acest lucru a și fost consfințit în hotărârea adoptată, în care, pe lângă altele, se menționa că “Orașul Cernăuți, precum și județele politice Zastavna, Coțmani, Vășcăuți și Vijnița în întregime, iar județele Cernăuți și Siret, cu excepția comunităților, care au fost marcate de ultimele două recensăminte ca majoritar românești; în sfârșit acele comunități ale județelor Storojineț, Rădăuți, Câmpulung în care ultimele două recensăminte indică majoritatea ucraineană, – formează, separate de partea românească a ținutului, o regiune teritorială ucrainenă”. În calitate de autoritate supremă în regiunea ucraineană nou-creată a Bucovinei a fost recunoscută Rada națională ucraineană a Statului Vest-Ucrainean, pe care participanții la Vece au rugat-o să ia cât mai repede în mainile sale administrarea ținutului. În Hotărârea Vecei era prevăzută recunoașterea de către ucraineni a dreptului tuturor minorităților naționale la viața politică, drepturi egale cu ucrainenii. Ele puteau să aibă reprezentanți în Rada națională ucraineană. Totodată, în hotărârea finală a Vecei a apărut un punct, care nu era în proiectul acesteia: “Vecea dorește alipirea părții austriece a pământului ucrainean la Ucraina”. Recunoscând puterea Radei naționale ucrainene și înțelegând necesitatea privind constituirea ei legislativă, Vecea a înaintat Radei rugămintea de a pregăti o constituție pentru întreaga regiune ucraineană, adică Statul Vest-Ucrainean, pe principii democratice, și anume: drepturi egale pentru toți cetățenii indiferent de sex sau naționalitate¹⁵.

La 6 noiembrie 1918, Comitetul Ucrainean din ținut, în frunte cu Omelean Popovici, sprijinit de un grup de români în frunte cu Aurel Onciul, au preluat pe cale pașnică puterea de la administrația austriacă a ținutului: ucrainenii – în nordul, și românii – în sudul Bucovinei, în orașul Cernăuți fiind formată o administrație paralelă ucraineano-română; în comunele mixte administrația locală urma să fie instalată prin înțelegerea comunităților¹⁶. O

¹⁵ *Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917-1941. Документи й матеріали*, Чернівці: Облвидав, 1958, с. 125-126; *Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.*, Чернівці: Прут, 1994, с. 116-117.

¹⁶ *Діло*, 18 падол./1918; *Economu R. Op.cit.*, p. 143.

asemenea stare a lucrurilor urma să rămână pâna la rezolvarea destinului Bucovinei la Conferința de Pace¹⁷.

Însă, guvernul lui Marghiloman, printr-unul din ultimele sale acte, decidea “trimiterea ajutorului necesar românilor bucovineni”¹⁸. La 11 noiembrie 1918, trupele române au intrat în Cernăuți¹⁹. După afirmația Legației române de la Paris, în publicația din ziarul “L’Etoile rouge”, din 29 noiembrie 1918, marșul armatei române în nordul Bucovinei a fost hotărât de Comandamentul trupelor aliate, de generalul Berthelot²⁰. Totodată, publicarea acestei declarații de la Paris putea fi considerată și ca o confirmare a declarației lui Iancu Flondor la ședința Consiliului Național Român din 12 noiembrie 1918 referitor la faptul că decizia guvernului român de a introduce trupele militare în întreaga Bucovină a fost coordonată cu Antanta și era, de asemenea, în corcondanță cu interesele ei²¹.

La 28 noiembrie 1918, sub egida Consiliului Național Român, în Palatul Metropolitan a avut loc Congresul General al Bucovinei²². În conformitate cu ordinea zilei, intitulată “Stabilirea raportului politic al Bucovinei față de regatul român”, a fost luată decizia cu privire la “unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României”, susținută de asemenea de comunitatea poloneză și de cea germană²³.

După război, la Conferința de Pace de la Paris, delegația română a încercat să dovedească dreptul României de a-și alipi întreaga Bucovină, pregătind în acest scop un memoriu, în care se amintea de acordul din august 1916, dintre Puterile Aliate și Asociate și România, de argumente istorice și de hotărârile Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, referitor la unirea ei cu România. În afară de argumente istorice au fost, de asemenea

¹⁷ Vezi: Hacman S. *Procesele de autodeterminare națională din Bucovina în toamna anului 1918*. În: 1918. Sfârșit și început de epocă, Satu-Mare – Zalău, Ed. “Lecon” Zalău, Ed. Muzeului sătmărean, 1998, p. 191-206.

¹⁸ Preda D., Alexandrescu V., Prodan C., *În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din 1918-1919*, București, 1994, p.84.

¹⁹ Monitorul Bucovinei, 14 noiembr./1918.

²⁰ Economu R. *Op. cit.*, p. 12.

²¹ ДАЧО. – Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп. 1, спр. 2, арк. 18.

²² Economu R. *Op. cit.*, p. 37.

²³ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar 17/1918, f. 26-29; Monitorul Bucovinei, 5 ian./1918; *Документы Объединения (1859-1918)*. În: Cugetul, nr. 2/1992, p. 63; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei...*, p. 333-335; Pintescu F. *Atitudinea germanilor din Bucovina față de regimul românesc în anul 1919*. În: Codrul Cosminului. Serie nouă – Analele științifice ale Universității “Ștefan cel Mare” Suceava, nr. 5/1999, p. 267.

prezentate argumente geopolitice și economice, în conformitate cu care delegația română încerca să demonstreze că divizarea Bucovinei va afecta în mod negativ interesele economice ale populației, orientate spre România. Conform opiniei membrilor delegației, calea ferată principală Cernăuți – Zalischyky, care conecta sistemul feroviar din Bucovina cu rețeaua din Galiția, trebuia să treacă în proprietatea României. Totodată, luând în considerație regimul hidrologic, delegația română considera că Ceremuțul trebuia să treacă sub aceeași administrare cu Prutul; în acest caz reglementarea acestor probleme urma să fie efectuată în comun²⁴.

Comisia în chestiunile delimitării frontierelor românești a pus în dezbatere, de câteva ori, problema posibilelor granițe ale Bucovinei, analizând și sugestiile delegației românești. Interesant este faptul că această comisie a hotărât că se va călăuzi, în afară de principiul etnic, încă de două principii: cel economic (pe cât e posibil, să nu taie căile ferate cu frontierele) și cel strategic (de a se „apăra” împotriva comunismului și revanșismului)²⁵.

Menționăm faptul că, insistând asupra revendicării întregului teritoriu al Bucovinei, și nu numai, până la Prut, după cum era indicat în Acordul dintre România și Antanta, din 4 (17) august 1916, delegația română a menționat importanța rutelor de comunicație pentru dezvoltarea în continuare a ținutului. Printre documentele prezentate la Conferința de delegația României a fost și un studiu în care erau expuse considerentele părții românești, care argumentau necesitatea includerii în cadrul României al teritoriului bucovinean dintre Prut și Nistru. Printre cele șase argumente referitoare la imposibilitatea renunțării părții române la această parte a ținutului erau și următoarele două: „2. Singura șosea care leagă Cernăuții cu Hotinul trece tot prin această regiune. 3. Singura cale ferată, care leagă Bucovina și nordul Moldovei cu nordul Basarabiei, trece de la Cernăuți la Noua Suliță tot prin acest teritoriu. Dacă această cale ferată se pierde, relațiile economice între cele 3 regiuni indicate mai sus ar fi cu totul compromise, fiindcă cea mai aproape cale ferată, care ar putea face această legătură, trece pe la: Iași, Bălți, Ocnița, făcând un ocol de 250 - 300 km. ...”²⁶

²⁴ Arh. St., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar 17/1918, f. 26-29; *Документы Объединения...*, p. 63; Pintescu F. *Op. cit.*, p. 267.

²⁵ Виноградов В.Н. *К оценке дипломатии Ионела Брэтиану* // Первая мировая война: дискуссионные проблемы истории, Москва: Наука, 1994, с. 95.

²⁶ *Desăvârșirea unității național statale...*, p. 569

La rândul său, regimul bolșevic n-a avut în această perioadă interese speciale referitoare la Bucovina. Drept excepții, au fost anumite acțiuni diplomatice și militare în primăvara anului 1919, care, conform opiniei noastre, au fost motivate de considerente strategice și aveau ca obiectiv unirea prin Galiția și Bucovina a forțelor comuniste ruse, ucrainene și maghiare. Despre acest rol strategic, care-i revenise ocestei zone, remarca și delegatul partidului comunist al Galiției, O. Korfe: „Evenimentele din Ungaria au pus-o pe Galiția între două republici sovietice... Acest fapt cred că l-a simțit și Antanta, ceea ce lămurește faptul încercării ei de a împăca Polonia cu Ucraina, ca pe urmă să le folosească pe ambele împotriva bolșevismului”²⁷. Necesitatea unirii trupelor republicilor sovietice reiese și din telegramele dintre Guvernul Ungariei Sovietice, în perioada lui scurtă de existență, cu guvernele Ucrainei Sovietice și a Rusiei Sovietice, publicate deja în perioada postcomunistă²⁷.

În special în telegrama din 26 martie 1919, trimisă de către comandantul suprem al Armatei Roșii I. Vațetis și de membrul Consiliului Militar Revoluționar S. Aralov, comandantului de oști V. Antonov-Ovseenko, se clarifică faptul că “înaintarea spre vest e necesar să fie adusă până la frontierele de sud-est a Galiției și a Bucovinei”, deoarece aceasta este necesar pentru stabilirea „unei legături nemijlocit strânse cu trupele sovietice ale Ungariei”²⁸. Totodată, această operațiune urma să fie asigurată de anumite resurse umane. Pe data de 11 aprilie 1919, președintele Consiliului Comisarilor Poporului și Comisar în Afacerile Externe al RSS Ucrainene, C. Rakovski, a cerut de la șeful Consiliului Militar Revoluționar al RSFS Ruse L. Troțki „să fie repetat într-o formă categorică despre trecerea de pe Frontul Rusesc” spre comandamentul ucrainean „a tuturor originarilor din Rombnia, Dobrogea, Basarabia și Bucovina (...) pentru punerea în aplicare a planului strategic de legătură cu Ungaria”²⁹. Ca urmare, la 13 aprilie L. Troțki a dat ordin comandanților armatelor 1, 2, 3, 4 și 5 „să fie scoși din funcție toți originarii din România, Dobrogea, Basarabia și Bucovina” și să fie trimiși la Moscova din dispoziția lui³⁰.

Pe 17 aprilie 1919, Bella Kun s-a adresat către Lenin cu rugămintea ca Armata Roșie rusă „să efectueze o deplasare cu cele mai mari forțe posibile în

²⁷ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика. 1919 год: Документы и материалы*, Москва: Международные отношения, 1990, 328 с.

²⁸ *Ibidem*, p. 26.

²⁹ *Ibidem*, p. 69-70.

³⁰ *Ibidem*, p. 73-74.

direcția generală spre Cernăuți”. Se adăuga că dacă atacul nu este posibil pe linia întregului Front Român, partea ungară cerea „să susțină lovitura principală în direcția Cernăuți, cu acțiuni active demonstrative” pe alte segmente ale frontului, adăugând că aceasta este o condiție de existență a Republicii Sovietice Ungare³¹. A doua zi, B. Kun, într-o telegramă trimisă Comisarului Afacerilor Externe al RSFS Ruse G. Chicherin, pentru a fi transmisă ulterior lui Lenin, informa că trupele române au trecut la ofensivă, fapt care a forțat armata ungară să se retragă. El din nou ruga „ca Armata Roșie să înceapă operațiuni atât împotriva Galiției, cât și împotriva Cernăuțiului”, ce era extrem de important atât din punct de vedere strategic, cât și moral³².

Așadar, liderii bolșevici intenționau “ca prin Basarabia, Bucovina și Galiția să se întindă o mână de ajutor Republicii Sovietice Ungare”³³, încercând în acest mod să unească fronturile republicilor sovietice. Foarte clar se evidențiază rolul Bucovinei și al Galiției în planurile strategice ale conducerii bolșevice, în telegrama cifrată din 21 aprilie 1919, expediată de V. Lenin, către I. Vațetis și S. Aralov. Printre altele, în telegramă era menționat: “Înaintarea spre Galiția și Bucovina este necesară pentru legătura cu Ungaria Sovietică. Această sarcină trebuie realizată cât mai repede și cât mai puternic, iar în afara cadrului ei nu are rost nici o ocupare a Galiției și a Bucovinei”³⁴.

Cele expuse mai sus lămuresc pașii diplomaților guvernului sovietic rus și celui ucrainean, care la 1 mai 1919 au înaintat Ministerului de Externe al României o notă, cerând evacuarea imediată a trupelor române din Basarabia, iar pe data de 2 mai, guvernul sovietic ucrainean a trimis o notă cu cerința „să declare în 48 de ore despre acordul lor de a evacua imediat trupele sale din Bucovina”. În notă se specifica: „Clasa muncitoare din Ucraina nu poate să permită ca, între Ungaria Sovietică și Ucraina Sovietică, Bucovina să rămână subjugată”³⁵.

Ar trebui de remarcat faptul că această acțiune diplomatică a fost planificată de către conducerea sovietică de câteva zile. Motivația și scopul ei final într-o anumită măsură pot fi dezvăluite și datorită conținutului conversației

³¹ *Ibidem*, p. 82.

³² *Ibidem*, p. 85.

³³ Mușat M., Ardeleanu L., *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 651-652.

³⁴ *Советская Россия – Венгерская Советская Республика*, с. 93.

³⁵ *Бротьба трудящих...*, с. 172-173.

duse de către C. Rakovski prin „linia directă” telegrafică pe data de 28 aprilie 1919. În special, el menționa: „Ca o demonstrație politică, care ar însoți ofensiva noastră în Bucovina și Basarabia, poate fi trimisă o notă României și garanților ei – aliaților. Ca punct central în această notă poate fi Acordul ruso-român din 5 martie anul trecut. El ne crează o bază directă îndemânoasă pentru niște acțiuni militare împotriva românilor, al căror obiectiv ar putea fi Basarabia, iar de fapt – răsturnarea burgheziei române și unirea peste cadavrul ei cu Ungaria. Această acțiune va sprijini starea de spirit din Ungaria”. Mai departe, șeful Consiliului ucrainean al Comisarilor Poporului a subliniat: „Operațiunile contra românilor le pregătim folosind, în mod explicit, elemente internaționale și basarabene, astfel încât acestea să nu meargă în detrimentul executării directivei lui Vladimir Ilici [Lenin. – n. n.]. Eu personal cred că operațiunile noastre în Bucovina și Basarabia le vom efectua sub firmă locală, fără a ne dezvălui”. În aceeași conversație se menționa că în Odesa deja se pregătește un guvern pentru Basarabia, din cadrul „tovarășilor basarabeni”³⁶.

Menționăm că, după căderea Republicii Sovietice Ungare, România a intensificat activitatea sa în nordul Bucovinei. Luând în considerație acordurile semnate în anii precedenți între România și țările Antantei, participarea activă a armatei române în lupta contra Ungariei, necesitatea evacuării armatei române din Budapesta și alți factori, la 1 august 1919 Comisia în chestiunile române și iugoslave a recomandat Consiliului suprem al Antantei să includă întreaga Bucovină în componența României³⁷. La 10 septembrie 1919, reprezentanții Puterilor Aliate și Asociate și Austria au semnat Tratatul de pace de la St. Germain en Laye, cu textul articolului 59, cu privire la suveranitatea României asupra Bucovinei³⁸, frontierele căreia urmau să fie stabilite mai târziu. Linia de frontieră a Bucovinei, pe care Consiliul Suprem al Antantei a recunoscut-o ca aparținând în întregime României, pentru a-i păstra „integritatea teritoriului ei istoric, cu excepția unui aliniament mic necesar pentru a nu întrerupe legătura feroviară între orașele galițiene Horodenka și Zalischyky”. Cinci localități bucovinene au fost incluse pentru mai mulți ani în componența Poloniei, plată

³⁶ Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. *Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии: Документы и материалы*, Москва: Индрик, 1996, с. 267-268.

³⁷ Шевченко Ф. П., Михайлина П.В., Романець О.С. *Нариси з історії Північної Буковини*, Київ: Наукова думка, 1980, с. 260.

³⁸ *Desăvârșirea unității național statale...*, vol. 4, p. 310.

pentru a nu întrerupe calea ferată, trecută de asemenea sub administrare poloneză³⁹. Problema acestui segment al frontierei s-a discutat la ședințele Comisiei mixte româno-polonă pentru delimitarea frontierelor dintre cele două țări, în perioada 1921-1935. La 26 ianuarie 1928, s-a convenit că aceste localități ale Bucovinei istorice să revină României⁴⁰.

Așadar, interesul bolșevicilor față de Bucovina, manifestat în primăvara anului 1919, a fost legat de considerente militare, strategice, în care un loc deosebit îl aveau căile de comunicație, necesare pentru unirea prin Galiția și Bucovina a forțelor comuniste ruse, ucrainene și maghiare. După răsturnarea puterii sovietice în Ungaria, interesul bolșevicilor față de Bucovina a dispărut pentru mai mulți ani.

De căile ferate sunt legate și schimbările teritoriale din iunie-iulie 1940. La 23 august 1939, la Moscova, a fost semnat Pactul sovieto-german de neagresiune⁴¹ și protocolul adițional secret la el⁴². Protocolul adițional secret, de la 23 august 1939, prin care era prevăzută delimitarea “sferelor de interes” între U.R.S.S. și Germania, care se găsea din punct de vedere juridic în contradicție cu suveranitatea și independența unor terțe țări (fapt care este considerat de istoricul rus M. Semireaga drept tratat de alianță⁴³), a fost semnat în acel moment, când “Stalin a înțeles că a devenit arbitru situației”. După părerea cercetătorului francez Stefane Courtois: “Fiecare dintre cele două tabere are o nevoie imperioasă de a se alia cu el. Va face deci târgul cu cel care oferă mai mult”⁴⁴.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial, includerea în componența U.R.S.S. a teritoriilor Ucrainei de Vest și a Belorusiei de Vest, desfășurarea prielnică pentru Uniunea Sovietică a relațiilor internaționale, în anii 1939-1940,

³⁹ Центральний державний історичний архів у Львові, Фонд 581, оп. 1, Спр. 93, арк. 8-11; ДАЧО, Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп. 1, спр. 115, арк. 1-2; Desăvârșirea unității național-statale..., vol. 5, p. 380.

⁴⁰ Economu R. Op. cit., p. 105.

⁴¹ СССР – Германия. 1939: Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. В 2-х т., т. 1, Vilnius: Mokslas, 1989, с. 61-62.

⁴² Советско-германские документы 1939-1941 гг. Из Архива ЦК КПСС // Новая и новейшая история, №. 1/1993, с. 89-90.

⁴³ Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941, Москва: Высшая школа, 1992 с. 43.

⁴⁴ St., Courtois, “România liberă”, Aldine, 29 mart./1996.

l-au adus pe Stalin la hotărârea de a realiza punctul trei al protocolul adițional secret, prin care erau delimitate “sferele de interese” între U.R.S.S. și Germania.

La 23 iunie 1940, guvernul sovietic oficial a înștiințat Berlinul despre necesitatea realizării pretențiilor teritoriale sovietice față de România. După cum remarca în memoriile sale fostul consilier al Ambasadei germane în U.R.S.S., Gh. Hilger, ”guvernul sovietic, îngrijorat de succesele neașteptate ale Germaniei în Franța, a hotărât sa-și lărgască și să-și întărească pozițiile în ritm accelerat, ca sa obțină un folos maxim din rezultatul tratatelor încheiate cu Germania, în legătură cu separarea intereselor mutuale”⁴⁵. În prima ei variantă, revendicările se refereau la întregul teritoriu al acestei provincii⁴⁶, dar după convorbirea lui Molotov și Schulenburg, din 25 iunie 1940, partea sovietică și-a limitat pretențiile doar la partea de nord a Bucovinei, cu orașul Cernăuți⁴⁷.

La 26 iunie 1940, Molotov i-a remis lui Gh. Davidescu, ministrul Romaniei la Moscova, o notă ultivativă, cu termen de 24 de ore, cerând Basarabia și nordul Bucovinei. Argumentând necesitatea modificărilor teritoriale, partea sovietica folosea și factorul etnic. Nu întâmplător, în cunoscuta notă înaintată României, se vorbește, printre altele, despre transmiterea „către Uniunea Sovietică a acelei părți a Bucovinei, a cărei populație este legată în marea sa majoritate de Ucraina Sovietică prin comunitatea sorții istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compoziție națională”. În notă se mai specifică: „un astfel de act ar fi cu atât mai just, cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept, că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi, care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia”⁴⁸. Tot în calitate de mijloc de despăgubire pentru faptul că „România a exploatat un timp destul de îndelungat Basarabia” era considerat și tezaurul BNR, transportat la Moscova pentru

⁴⁵ Хильгер Г. 1939-й: свидетельства очевидца // Дипломатический ежегодник. 1989, Москва: Междунар. отношения, 1990, с. 329.

⁴⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României (în continuare – Arh. M.A.E.) Fond 1920-1944/U.R.S.S. Telegrama Moscova 1939-1940, vol. 3, f. 12.

⁴⁷ СССР-Германия. 1939-1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г. В 2-х т., т. 2, с. 56, 63.

⁴⁸ Arh. M. A. E. – Fond 1920-1944/ U.R.S.S., Telegrama Moscova 1939-1940, vol. 2, f. 460-462.

păstrare în timpul Primului război mondial, și pe care sovieticii refuzau să-l restituie României⁴⁹.

Vom menționa faptul că aceste acțiuni diplomatice se bazau pe niște pregătiri militare fundamentale. În scopul pregătirii și efectuării operațiunilor militare, prin joncțiunea regiunii militare speciale Kiev și regiunii militare Odesa ale armatei sovietice, a fost creat Frontul de Sud, a cărui conducere a fost încredințată generalului de armată Gh. Jukov.

Marele Stat Major al Armatei Roșii a elaborat două variante de acțiune a trupelor sovietice. Prima variantă prevedea un plan de acțiuni pentru cazul în care Guvernul României nu va accepta evacuarea din Basarabia și Bucovina. În această situație urma să se execute o lovitură concentrată prin intermediul Armatei 12 de-a lungul Prutului în direcția orașului Iași, iar Armata 9 trebuia să declanșeze ofensiva la sud de Chișinău, spre Huși. Planul militar prevedea încercuirea trupelor române în regiunea Bălți – Iași. Varianta a doua prevedea acțiuni în cazul când trupele române urmau să se retragă de bună voie la vest de Prut. Misiunea trupelor sovietice, conform acestui plan, consta în ieșirea foarte rapidă la Prut, pentru a lua sub control retragerea trupelor române. Drept bază a acțiunilor a fost adoptată prima variantă⁵⁰.

Către 26 iunie 1940, comandamentul Armatei roșii a concentrat în preajma hotarului de est al României: 32 divizii infanterie, 2 divizii infanterie motorizată, 6 divizii cavalerie, 11 brigăzi tancuri, 3 brigăzi desant aerian, 16 regimente artilerie din rezerva comandantului șef, 14 regimente artilerie de corp și 4 divizioane separate artilerie⁵¹. În direcțiile principale de ofensivă a fost asigurată o superioritate aproape triplă în forță vie și tehnică de luptă⁵². În ceea ce privește numărul de trupe românești, la 15 iunie 1940, adică la începutul operațiunii militare sovietice, în direcția estică a României erau dislocate: 3

⁴⁹ СССР-Германия. 1939-1941, т. 2, с. 63; Cioroianu A. *Cea mai frumoasă poveste: câteva adevăruri simple despre Istoria românilor* / Adrian Cioroianu, București, Ed. Curtea Veche Publishing, 2013, p. 58-59.

⁵⁰ *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*. Culegere de documente / Selecție I.Șișcanu, V.Văratec, Chișinău, 1991, p.26; 28 июня: Документы свидетельствуют. / Сост. И. Шишкану, М. Черненко. // Cugetul, nr. 3/1991, с. 18.

⁵¹ Șișcanu I. *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române, 1940*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 1996, p. 25.

⁵² Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare – Arh. O.S.P.R.M.). Fond 50, inv. 2, dosar 153, f. 74; Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București, Ed. Tempus România, 1994, p. 283; 28 июня: Документы свидетельствуют..., с. 18.

divizii de cavalerie și 25 divizii infanterie, o brigadă moto-mecanizată, 2 brigăzi de vânători de munte, o divizie de cavalerie motorizată. Cele mai multe dintre aceste unități militare erau desfășurate nu în Basarabia, ci pe teritoriul vechiului regat⁵³.

De îndată ce a intrat în posesia ultimatumului sovietic, guvernul român s-a adresat guvernelor Germaniei, Italiei, Turciei, Iugoslaviei și Greciei, dorind să cunoască poziția guvernelor respective și posibilitatea de a fi susținut de ele⁵⁴. Negăsind o susținere fermă din partea lor, România a fost nevoită să evacueze teritoriile Basarabiei și nordului Bucovinei, în conformitate cu notele ultimative sovietice⁵⁵.

La 28 iunie 1940, trupele Frontului de Sud au trecut Nistrul și au pătruns pe teritoriul Basarabiei și nordului Bucovinei. Trupele române aveau ordin să se retragă în mod organizat. În timpul retragerii trupelor române și a înaintării trupelor sovietice au avut loc ciocniri militare, încălcări grave ale condițiilor de transmitere a teritoriilor, care au dus la pierderea multor vieți omenești. Din cauza organizării proaste a forțării Nistrului au fost victime în rândul Armatei roșii. Au fost înregistrate cazuri când unele unități militare sovietice au făcut uz de artilerie și tancuri, provocând ciocniri în care și-au găsit moartea mulți soldați din ambele părți⁵⁶.

Istoricul român Vitalie Văratec, referindu-se la unele documente de arhivă recent descoperite, susține că în conformitate cu opinia părții germane problema Basarabiei, după negocierile din perioada august-septembrie 1939, urma să fie soluționată în modul următor: Uniunea Sovietică va înainta revendicările sale referitoare la Basarabia numai atunci când o țară terță (Ungaria, Bulgaria) va formula pretenții teritoriale față de România și va începe realizarea lor. Independent U.R.S.S. nu-și va asuma inițiativa în această problemă. În iunie 1940, Molotov a refuzat să accepte această interpretare (de

⁵³ Moraru A. *O "operație militară" necunoscută*. În: Moldova Socialistă, 10 iun./1990.

⁵⁴ Dobrinescu V. Fl. *Bătălia pentru Basarabia. 1918-1940*, Iași, Ed. Junimea, 1991, p. 153; Mușat M., Ardeleanu I. *România după Marea Unire*, vol. 2, part. II, (noiembrie 1933-septembrie 1940), București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1988, p. 1114-1115.

⁵⁵ Arh. M. A. E. Fond 1920-1944/U.R.S.S. Telegrama Moscova 1939-1940, vol. 2, f. 467, 470.

⁵⁶ Arh. M.A.E. Fond 71/U.R.S.S. 1920-1944, vol. 99/1940, f. 44, 48, 64, 70, 136, 227-231; Arhiva Ministerului Apărării Naționale al României (în continuare – Arh. M.Ap.N.) Fond Armata 3, dosar 105, F. 117; Arh. O.S.P.R.M. Fond 50, inv. 2, dosar 55, f. 30-31.

către nemți) a problemei Basarabiei, menționând că ea reprezintă doar un element separat și nu o condiție în general⁵⁷.

Așadar, în timpul negocierilor sovieto-germane, din august 1939, Bucovina nici nu a fost amintită. Potrivit opiniei lui V. Văratec, prin ocuparea Galiției de est de către unitățile sovietice, segmentul frontierei sovieto-române s-a mărit semnificativ. Trupele sovietice se aflau prezențe atât în preajma Nistrului cât și pe linia Ceremușului. Vulnerabilitatea strategică a spațiului bucovinean, în eventualitatea unei ofensive sovietice din nord și din est, nu a trecut neobservată de către Kremlin. În cazul ocupării doar a Basarabiei, Bucovina se transforma într-o zonă încercuită din mai multe părți de trupele sovietice. În plus, legătura directă feroviară dintre Basarabia și teritoriile poloneze, recent ocupate, putea fi asigurată numai prin Bucovina, fapt care avea să determine mai târziu soarta ținutului. Autorul presupune că ambițiile imperialiste ale lui Stalin excludeau o altă soluție decât ocuparea Bucovinei, simultan cu cea a Basarabiei. Perspectiva de a extinde prezența trupelor sovietice în Bucovina reprezenta un obiectiv strategic, deoarece U.R.S.S. dorea să-și extindă armatele pe un alianament cât mai înaintat în centrul Europei⁵⁸. Despre faptul că Uniunea Sovietică nu considera granițele Bucovinei ca finale indică și faptul că conducerea sovietică refuza să accepte principii comune care ar asigura activitatea serviciilor de frontieră de pe ambele părți după modelul, care exista pe linia Nistrului în Basarabia⁵⁹.

Se poate presupune că, încă de la semnarea protocolului adițional secret din vara anului 1939, diplomația sovietică pornea de la intenția de a lărgi teritoriul U.R.S.S. spre vest, având în vedere vechile pământuri ale Imperiului Rus care i-au fost luate la sfârșitul primului război mondial⁶⁰. Cu toate acestea, deja în vara anului 1940, fiind sigură de inevitabilitatea unui război cu Germania, conducerea U.R.S.S. se pregătea de el, inclusiv în varianta de

⁵⁷ Văratec V. *Problema Bucovinei în perioada dintre semnarea protocolului adițional secret sovieto-german (23 august 1939) și nota ultimativă sovietică (26 iunie 1940)*. În: Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură. – Cernăuți-București, nr. 1/2000, an. VII, p. 27.

⁵⁸ *Ibidem*. În: Glasul Bucovinei, nr. 4/1999, an. VI, p. 42-43.

⁵⁹ *Ibidem*. În: Glasul Bucovinei, nr. 1/2000, an. VII, p. 24.

⁶⁰ Ширер У. *Взлет и падение третьего рейха*. В 2-х т. Москва: Воениздат, 1991, т. 2, с.577.

ofensivă⁶¹. Dat fiind faptul că petrolul este „sângele războiului”, una dintre cele mai însemnate direcții ale loviturii principale, conducera sovietică planifica s-o efectueze asupra României – principalul furnizor al acestei materii pentru Germania ce ar fi dus la stagnarea mașinii de război germane⁶². Deci, după părerea autorului, teritoriul Basarabiei îi era necesar Uniunii Sovietice ca un cap de pod pentru declanșarea unei ofensive spre bazinele petroliere ale României, ceea ce ar fi adus o daună substanțială aprovizionării Germaniei cu combustibil⁶³.

În favoarea ipotezei referitoare la aplicarea loviturii principale (sau cel puțin – acordarea unui rol esențial) în direcția României în planurile strategice ale Uniunii Sovietice, vorbește și modul în care au fost dislocate unitățile Armatei Roșii la frontierele de vest ale U.R.S.S., în iunie 1941, când conducerea sovietică a început realizarea nemijlocită a pregătirilor pentru un conflict armat cu Germania. Astfel, în primul eșalon strategic, caruia i-a revenit rolul unei „armate de invazie”⁶⁴, la frontierele României era desfășurată Armata a 9-a, formată în 1940 anume pentru îndeplinirea operațiunilor militare de alipire a Basarabiei la Uniunea Sovietică⁶⁵, și Armatele a 12-a⁶⁶ și a 18-a⁶⁷. În al doilea

⁶¹ Волкогонов Д. *Эту версию уже опровергла история* // Известия, 16 янв./1993; Горьков Ю. *Готовил ли Сталин упреждающий удар против Гитлера в 1941 г.?* // Новая и новейшая история, № 3/1993, с. 29-45; *Готовил ли СССР превентивный удар?*: Из архивов Министерства Обороны СССР / Публ. Зюзина Е.И. // Военно-исторический журнал (în continuare – ВИЖ), № 1/1992, с. 7-29; Данилов В. *Готовил ли Сталин нападение на Германию?* // Комсомольская правда, 4 янв./1992; Киселев В. *Упрямые факты начала войны* // ВИЖ, №. 2/1992, с. 15-19;

⁶² Суворов В. *Ледокол. Кто начал вторую мировую войну?*: Нефантастическая повесть-документ. Москва: Дом “Новое время”, 1993, с. 150.

⁶³ Vezi: Hacman S. *Problemele Basarabiei și nordului Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940-iulie 1941)*. Aspecte geopolitice și geostrategice. În: Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, nr. 4/1997, an. IV, p.24-31; Hacman S. *Basarabia și Bucovina în planurile strategice ale U.R.S.S. (anul 1940)*, În: Sovietizarea nord-vestului României, Satu Mare, Ed. Muzeului sătmărean, 1996, p.15-29; Hakman S. *Problema Basarabiei și a Bucovinei în relațiile sovietico-române la începutul celui de-al doilea război mondial (1939-1940)*. În: Ihor Burcut, Serghei Hakman, *Itinerarii culturale. Suceava – Hotin: Selecție de articole / Asociația Centrul European de Resurse și Consultanță – Filiala Suceava, Cluj-Napoca, Ed. Qual Media, 2009, p. 34-48; Гакман С. *Бессарабія та Буковина між миром і війною (Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917 – 1940 рр.)*: Монографія, Чернівці: Зелена Буковина, 2009, с. 175-180.*

⁶⁴ Егоров А. *Тактика и оперативное искусство РККА на новом этапе*. Предисловие // ВИЖ, № 10/1963, с. 31.

⁶⁵ Казаков Л., Токарев Н. *Славные традиции: Из истории Краснознаменного Одесского военного округа* // ВИЖ, № 10/1972, с. 83.

eșalon strategic, care era considerat drept rezervă a comandamentului general⁶⁸, la frontiera cu România se aflau Armatele a 19-a⁶⁹ și a 16-a⁷⁰.

În acest mod s-a reliefat planul strategic al sovieticilor: cea mai puternică armată din primul eșalon strategic, Armata a 9-a, era îndreptată împotriva României, iar cea mai puternică armată din al doilea eșalon strategic, Armata a 19-a, desfășurată nemijlocit în spatele ei, – tot împotriva României. Concomitent, corpurile aeropurtate ale Armatei Roșii erau desfășurate în așa fel încât puteau fi folosite fără dislocare: al 4-lea și al 5-lea – împotriva Germaniei, al 3-lea – contra României, primul și al doilea atât împotriva României, cât și împotriva Cehoslovaciei sau Austriei (constituind un pericol esențial pentru magistralele petroliere montane din România)⁷¹.

În direcția României se planifica să fie folosite și Flotila de pe Dunăre⁷², corpul al 9-lea cu destinație specială⁷³ și brigăzile zonei antiaeriene de sud⁷⁴. În plus, despre faptul că direcția românească în planurile de agresiune ale U.R.S.S. era prioritară vorbește și faptul că, atunci când războiul a început, nu așa cum se pregătea Stalin, de pe Frontul de sud-vest au fost transferate pe Frontul de vest Armatele a 16-a și a 19-a⁷⁵. Despre planificarea loviturii împotriva României vorbește și faptul că, deja la începutul războiului, acționând după planurile elaborate anterior, strategii sovietici își concentrau atenția în direcția sud-vest, obținând succes chiar în cele mai catastrofale pentru alte direcții de acțiune ale Armatei Roșii zile⁷⁶.

În pofida datelor destul de convingătoare despre concentrarea trupelor sovietice la frontiera cu România, ideea folosirii teritoriului Basarabiei în planurile strategice ale U.R.S.S. în prima perioadă a celui de-al doilea război

⁶⁶ Арушунян Б. *Боевые действия 12-й армии в начальный период войны* // ВИЖ, № 6/1973, с. 24.

⁶⁷ *Готовил ли СССР превентивный удар?...* // ВИЖ, № 1/1992, с. 28.

⁶⁸ Захаров М.В. *Генеральный штаб в предвоенные годы*, Москва, 1989, с.262.

⁶⁹ Баграмян И.Х. *Так начиналась война*, Киев, 1975, с. 62.

⁷⁰ Лукин М.В. *Смоленское сражение* // ВИЖ. № 7/1979, с. 4.

⁷¹ Суворов В. *Ледокол*, с. 116.

⁷² *Ibidem*, с. 128-129

⁷³ Захаров М.В. *Op. cit.*, p. 272.

⁷⁴ Колдунов А. *Организация и ведение противовоздушной обороны по опыту начального периода Великой Отечественной войны* // ВИЖ, № 4/1984, с. 15.

⁷⁵ Горьков Ю. *Op. cit.*, с. 39.

⁷⁶ Vezi: Hacman S. *Problema Basarabiei și a Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940-iulie 1941). Aspecte geopolitice și geostrategice*. În: Sargetia – Acta Musei Devensis, vol. XXV, 1992-1994, p. 866-867.

mondial, în calitate de cap de pod pentru lovitura asupra petrolului românesc, este în prezent doar o ipoteză, asupra căreia istoricii ar trebui să depună încă un mare efort.

Luând în considerație ipoteza expusă mai sus, devine evidentă însemnătatea pe care o avea pentru Uniunea Sovietică includerea în imperiu, concomitent cu Basarabia, a nordului Bucovinei, deoarece U.R.S.S. obținea o legătură feroviară directă din Chișinău prin Cernăuți spre Lvov⁷⁷. Interesul U.R.S.S. față de această magistrală poate fi găsit și în faptul că, după intrarea armatelor sovietice în Bucovina, a fost necesară doar o zi pentru restabilirea traficului feroviar Lvov – Cernăuți⁷⁸. Într-o scrisoare către secretarul de stat Weitzeker, din 11 iulie 1940, Schulenburg sublinia: “Dupa cum se știe, guvernul sovietic își justifică pretențiile prin faptul că Bucovina este populată de ucraineni. Dar, întrucât aceasta se referă doar la partea de nord a teritoriului, Uniunea Sovietică s-a mulțumit, în cele din urmă, numai cu această parte. Eu nu pot scăpa de senzația că inspiratorii și autorii cerințelor de a ceda Bucovina de Nord au fost cercurile ucrainene de la Kremlin”. După afirmația lui Schulenburg, în timpul negocierilor Stalin a fost gata să facă unele concesii în alte părți ale frontierei cu Germania, totodată considerând ca imposibil să facă așa ceva în regiunile “unde locuiesc ucrainenii”. Potrivit opiniei ambasadorului, o asemenea desfășurare a evenimentelor a fost posibilă datorită influenței tânărului diplomat Pavlov, pe care Stalin îl numea ”micul nostru ucrainean”⁷⁹. Considerăm că acest Pavlov nu a jucat un rol esențial în soluționarea problemei respective. Se poate presupune că motivul principal trebuie căutat în importanța pe care conducerea sovietică o atribuia capului de pod basarabean și asigurării lui cu comunicații. Poate nu chiar întâmplător, printre primele persoane arestate imediat după intrarea Armatei roșii în Cernăuți au fost funcționarii căii ferate românești⁸⁰.

În ceea ce privește motivele modificărilor teritoriale în regiunea orașului Herța și împrejurimilor lui, dispunem de foarte puține informații. O anumită

⁷⁷ *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p.15.

⁷⁸ Правда, 4 июл./1940.

⁷⁹ *Diplomația cotropitorilor: Repercusiunile ei asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord:* Culegere de documente / Alcăt. și trad. din rus. de A.Blanovschi, Chișinău, Ed. Universitas, 1992, p. 158-159.

⁸⁰ Ciachir N. *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1993, p. 102.

explicație se poate găsi în telegrama comandamentului Armatei a 3-a române, din 29 iunie 1940, expediată de colonelul Halunga. În ea se remarcă, în special, următoarele: „Locotenentul trimis de colonelul Atanasiu (comandantul grupării tactice de pe masivul păduros Herța) să ia contact cu elementele ruse, intrate în Herța, a comunicat că rușii au declarat că ei au greșit că au mers până la Herța”⁸¹. Regele României, Carol al II-lea, remarca în notele zilnice că orice încercare de a hotărî această problemă n-a avut succes: ”Cum ne așteptam, U.R.S.S. nici nu vrea să vorbească despre Herța”⁸². Cu părere de rău, în istoriografia sovietică, ca și în cele din noile state, formate după destrămarea U.R.S.S., despre aceste evenimente nici nu se amintește. În ceea ce privește presupunerea că aceste schimbări teritoriale s-au făcut datorită unei erori, ea, după parerea noastră, nu este convingătoare. Mult mai convingătoare pare a fi presupunerea făcută de Gh. Davidescu în telegrama cifrată trimisă din Moscova Ministerului de Externe, la 5 iulie 1940: “Se pare că linia de la Herța este cerută de militarii sovietici ca asigurare a liniei de cale ferată de la Sulița”⁸³. Posibil, comandamentul sovietic avea intenția de a înainta pe această linie și mai departe. Un martor ocular relatează: “După ce la 29 iunie au “cucerit” astfel Herța [trupele sovietice – n. n.] au încercat să-și continue drumul, dar la 11 km distanță de Herța, la punctul denumit “Stejarul”, îi aștepta colonelul Botă, comandantul Regimentului de artilerie din Bacău, cu șoseaua minată și cu obstacole antitanc. Românii nu mai așteaptă și trag o salvă de avertisment cu unul din tunuri. Rușii ridică un steag alb, deschid trapa de la un tanc, iar un ofițer întreabă nevinovat: “De ce trageți?”. Înțelegând că nu vor mai putea înainta, se opresc, își cer scuze “c-au greșit” ajungând până aici, dar aceasta nu i-a oprit, ca îndată ce-au coborât să bată chiar acolo țărșii de frontieră”⁸⁴.

Să nu uităm nici de faptul că conducerea sovietică a ales un timp foarte reușit pentru înaintarea revendicărilor teritoriale față de România: în Europa de Est se desfășurau acțiuni militare. Eventualii pași ai Germaniei în favoarea României fuseseră blocați de acorduri secrete. În aceste condiții, un conflict armat în sud-estul Europei era în primul rând în defavoarea Berlinului, datorită și faptului că România continua să rămână pentru el un important furnizor de

⁸¹ Arh. M.Ap.N. Fond. Microfilme, rola II.1.994, cadr. 409.

⁸² Gherman I. *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*, București, Ed. ALL, 1993, p. 84.

⁸³ Arh. M. A. E. Fond 1920-1944/ U.R.S.S., Telegrama Moscova 1939-1940, vol. 3, f. 12.

⁸⁴ Gherman I. *Op. cit.*, p. 83-84.

produse agricole și agenți energetici. Anume, din această cauză Germania s-a dovedit a fi atât de îngăduitoare, consimțind să transmită către U.R.S.S., afară de Basarabia, și partea de nord a Bucovinei, deși considera acest fapt drept o încălcare a acordurilor la care ne-am referit. Ea chiar a consimțit să influențeze asupra României cu scopul ca aceasta să accepte condițiile Uniunii Sovietice.

Referitor la factorul etnic, menționăm că mai târziu el nu era în genere luat în considerație de diplomația sovietică. G. Hilgher, consilier al Ambasadei Germane de la Moscova, scria în memoriile sale: „Includerea Bucovinei de Nord în componența Uniunii Sovietice constituia o încălcare a acordurilor germano-sovietice. Când ambasadorul i-a exprimat lui Molotov un protest împotriva acestui act, acesta nu numai că a încercat să îndreptățească pasul sovietic, dar și a adăugat că, în caz că guvernul sovietic va manifesta un interes față de includerea și a Bucovinei de Sud, el (guvernul sovietic — n. n.) așteaptă sprijin din partea guvernului german”⁸⁵. Deja după “alipire” (acest termen a fost folosit de două ori de V. Molotov în raportul său la sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S. pe data de 1 august 1940)⁸⁶ și după adoptarea legii cu privire la includerea părții de nord a Bucovinei și a județelor Hotin, Cetatea Albă și Izmail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene⁸⁷. Moscova, contrar principiului etnic, a ridicat din nou chestiunea părții de sud a Bucovinei. Astfel, în timpul negocierilor cu Hitler, la 13 noiembrie 1940 Molotov, căruia i-a revenit onoarea dubioasă de a fi singurul dintre conducătorii politici sovietici care i-a strâns mâna lui Hitler⁸⁸, a declarat că în noile împrejurări ”Germania trebuie să înțeleagă cointeresarea rușilor în Bucovina de Sud”. Fuhrerul a răspuns la aceasta ”că dacă chiar numai o parte din Bucovina va rămâne sub stăpânirea Rusiei, apoi și aceasta va fi o cedare considerabilă din partea Germaniei. În corespundere cu înțelegerea orală, fostul teritoriu austriac trebuie să facă parte din sfera de influență germană. În afară de aceasta, teritoriile care au intrat în zona rusească au fost indicate cu numele, de exemplu, Basarabia. Referitor la Bucovina, în acord nu există nici un cuvânt”⁸⁹.

⁸⁵ Хильгер Г. 1939-й: свидетельства очевидца // *Дипломатический ежегодник. 1989*, Москва: Междунар. отношения, 1990, с. 329.

⁸⁶ Правда, 2 авг./1940.

⁸⁷ Известия. 9 авг./1940.

⁸⁸ Medvedev R.. *Oamenii lui Stalin*, București, Ed. Meridiane, 1993, p.102

⁸⁹ СССР-Германия. 1939-1941. т. 2, с. 113.

Raportul de forțe în estul Europei în această perioadă se deosebea de cel din iunie 1940. Mai înainte de aceste evenimente, la 26 august, Hitler a dat ordin să fie transferate din Occident în Polonia 10 divizii de infanterie și 2 divizii de tancuri. Trupele de tancuri, după ordinul lui Hitler, trebuiau să fie desfășurate la sud-estul Poloniei, în așa mod ca să aibă posibilitatea de a interveni în caz de necesitate pentru a apăra regiunile petroliere române⁹⁰. Deci, sudul Bucovinei devine o fisură esențială (după părerea lui F. Constantiniu – prima fisură)⁹¹ în relațiile dintre Stalin și Hitler, adică un măr al discordiei⁹². Cum își amintea ulterior generalul K. Toppelskirch: „În lumina evenimentelor ulterioare pare neclar, aștepta oare Hitler de la această vizită o îmbunătățire a relațiilor ruso-germane sau tratativele cu Molotov îi erau necesare mai mult pentru a-și întări propria părere despre necesitatea de a căuta în 1941 un conflict cu Uniunea Sovietică”⁹³.

Pe parcursul soluționării problemelor etno-teritoriale din prima jumătate a secolului XX, legate de Bucovina și împrejurările ei, s-a invocat nu o singură dată necesitatea schimbărilor de frontieră pe baza principiului etnic. Mai ales acest argument era folosit de partea sovietică în timpul negocierilor sovieto-germane, referindu-se foarte insistent, dar destul de stângaci, la problema ucraineană. În acest context ar trebui să ne amintim de fraza rostită de Stalin, în timpul înmânării lui Schulemburg a textului comunicatului comun sovieto-german după intrarea trupelor sovietice în Polonia, în toamna anului 1939: „Dar să nu uitați că nici romanii antici nu intrau în luptă goi, ci se apărau cu scuturile. Și astăzi rolul acestor scuturi, care ne apără de opinia publică a popoarelor noastre, îl joacă comunicatele alcătuite cu măiestrie”⁹⁴.

Așadar, în procesul soluționării problemelor teritoriale destul de complicate în sud-estul Europei (inclusiv ale Bucovinei), factorul etnic nu era considerat de părți drept principal, ci juca rolul unui „scut” pentru a se apăra de opinia publică. Prioritari erau factorii geopolitici și geostrategici, un rol deosebit printre ei având liniile de cale ferată și alte comunicații.

⁹⁰ Типпельскирх К. *История второй мировой войны*. В 2-х т., Санкт-Петербург: Полигон, т. 2. 1943-1945, с. 185.

⁹¹ Constantiniu F. *Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Ed. Danubius, 1991, p. 104-105.

⁹² Cioranescu Gh. *Basarabia în politica externă a României. (1944-1986)*. În: Patrimoniu. – 1991. – P. 17.

⁹³ Типпельскирх К. *Op. cit.*, т. 2, 1943-1945, с. 118.

⁹⁴ Хильгер Г. *Op. cit.*, с. 318.

ABSTRACT

During international negotiations which were taking place during the World Wars and the post-wars settlement at the first half of the twentieth century relative to the Bukovina destiny, the sides have argued the need to base on the ethnic principles while resolving territorial disputes. However, we can say that in solving these complex territorial problems the ethnic factor was not considered major, it only played the role of a „shield” against the public opinion of own and other peoples. Geopolitical and geostrategic factors have been considered paramount. Special role was given to the railroad.

In the autumn, 1914 the Secret Convention was signed, under which Russia has recognized the right of Romania to receive „the parts of Austria-Hungary, which are inhabited by Romanians” when „considers it to be necessary”. Using of ethnic principle in the delimitation was supposed concerning Bukovina. And in this case the Romanian side believed that the border should pass along the Prut River, the Russian side – that „it should go between the rivers Suceava and Large Siret”. Lengthy negotiations between the Entente powers and Romania ended with the signing of the Treaty of Bucharest in 1916 under which the territorial boundaries were established along the river Prut. It was a kind of Allies payment for the Romania joining the war on their side.

After the war at the Paris Peace Conference the Romanian delegation tried to prove its right to receive the entire Bukovina, referring not only to the Treaty of Bucharest of 1916 and also to the Bukovina General Congress decision. The problem for Romania has been linked with the position of the U.S. representatives, who noted that in northern Bukovina, especially between the Prut and Dniester the majority of the population were Ruthenians. Among the six points of the memorandum submitted by the Romanian delegation, in which the need of Northern Bukovina to join Romania was argued, the following one was: „The only railway that links Bukovina and North Bessarabia with the North of Moldova, also passes from Chernivtsi to Novoselytsia through this area. If losing this railway, economic relations between the above regions can

be completely broken, because the nearest railway that would carry out such a link, is passing through Iasi, Balti, Chişinău, making a detour of 250 - 300 km”.

Finally, based on geopolitical considerations and fearing spread of Bolshevism the Allied leaders at the Paris Peace Conference decided to satisfy the territorial demands of Romania. September 10, 1919 under the Treaty of Saint-Germain-en-Laye, Austria refused Bucovina in favor of Romania.

Boundary line of Bukovina, which was fully recognized as a part of Romania, was defined so as to preserve for Bukovina „integrity of its historical territory, except for a small alignment required in order not to interrupt the rail link between the cities of Galicia Gorodenka and Zalizhchyky”. Because of that five settlements were included for some years in structure of Poland.

Bolshevik regime had not special interests in Bukovina in that time. The actions of the Bolshevik diplomats and military in spring 1919 were exceptions. On our opinion, they were motivated by military-strategic considerations and aimed to unite Ukrainian and Hungarian communist forces through Galicia and Bukovina. This is evidenced by the telegrams published in the last decades, which highlight the relationship between Soviet Hungary during their brief existence with the Soviet Ukraine and Soviet Russia.

The role of Bukovina and Galicia in the Bolshevik leadership strategic plans is quite clearly visible in an encrypted telegram dated April 21, sent by Vladimir Lenin to I.Vatsetis and S.Aralov. It stressed the need for promotion of the Red Army in Galicia and Bukovina to the Soviet connection with Hungary. On April 23 I.Vatsetis and S.Aralov, addressing to the commander of Ukrfront Antonov-Ovseenko, stressed to their troops: „The ultimate goal of our movement towards Hungary is to establish a strong railway link with Soviet Hungary, without seizing the territories”.

After the overthrow of Soviet power in Hungary, the Bolsheviks interest in Bukovina suddenly has gone. Never before summer 1940, the Soviet Union didn't express any territorial claims against Romania on Bukovina (unlike Bessarabia) diplomatically or otherwise.

Territorial changes at the beginning of World War II were related with rail roads . It can be assumed that the August 23, 1939, during the signing of non-aggressing treaty with Germany and secret additional protocol , Soviet diplomacy was aimed to expand the Soviet Union territory to the West taking into account the former lands of the Russian Empire, which were lost at the end

of the First World War. However, already in 1940, being sure in inevitability of war with Germany, the USSR leadership was preparing for it, including an offensive form. Basing on the argument that oil is „Blood of War”, one of the decisive directions of the main attack was planned carry out in Romania - the main supplier of this raw to Germany, which would result in a stop or stagnation of German war machine. Bessarabia has been already seen as a convenient bridgehead to attack the Romanian oil fields. To strengthen the bridgehead with communications (there was only one railway from Bessarabia to the USSR) it was necessary to employ a railway road Lviv – Kishinev (via Chernivtsi), which influenced the decision on joining Bukovina to the Soviet Union .

RĂZBOIUL DIN IUGOSLAVIA ȘI CUCERIREA PUTERII DE CĂTRE COMUNIȘTI

Dr. Nicolae Răzvan MITU

În martie 1938, Iugoslavia avea un nou mare vecin la vest, Germania, care anexase Austria. Pe flancul sudic, situația nu era mai bună: în aprilie 1939, Italia mussoliniană ocupase Albania. Înfrângerea Franței, în mai-iunie 1940, au diminuat șansele Iugoslaviei de a rămâne neutră. Primele unități ale Wehrmachtului intră în România în august 1940. România, Bulgaria și Ungaria au aderat la Pactul Tripartit. Războiul ajunge în Peninsula Balcanică, când trupele germane atacă Grecia, în octombrie 1940. În 1940 și 1941 presiunile Germaniei naziste și ale Italiei fasciste nu încetează. În acest context, situația internațională a Iugoslaviei se degradează. Regatul Iugoslaviei era o pradă ușoară. Prințul Paul fiind conștient că armata iugoslavă nu ar fi putut face față armatei germane, cedează, și astfel Iugoslavia regală aderă și ea la Pactul Tripartit, la 25 martie 1941. Rezistența față de acest lucru s-a reflectat în noaptea de 26-27 martie 1941, când generalul Dušan Simović (1882-1962) ordonă un complot împotriva prințului Paul, cu intenția de a-l înlătura de la putere. Complotiștii îl aduc pe Petru al II-lea Karageorgević (1923-1970), care, la 28 martie 1941 devine rege al Iugoslaviei. Se instalează un guvern de uniune națională, în componența căruia intră deopotrivă sârbi, croați și sloveni, condus de generalul Simović. Acesta dorea să-i convingă pe nemți că puciul a avut la origine situația internă din țară și nu faptul că Iugoslavia aderase la Pactul tripartit.

În același timp, războiul dintre Iugoslavia și Germania devenise inevitabil. Hitler dorea să clarifice situația în sud-estul Europei, înainte de punerea în practică a planului Barbarossa, adică de a invada URSS. Declanșarea celui de-al doilea război mondial a găsit Iugoslavia într-o poziție relativ sigură din perspectiva raporturilor sale cu Germania, Hitler opunându-se, în martie

1940¹, cererilor repetate adresate de Mussolini pentru atacarea statului slavilor sudici. La 6 aprilie 1941 germanii și italienii au atacat Iugoslavia. Belgradul a fost bombardat de aviația germană. Dincolo de dezbaterile istoriografice, care discutau, mai mult sau mai puțin polemic pe seama motivațiilor și a momentului în care Hitler a decis să atace Iugoslavia, sau a implicării britanice în această decizie, este evident că toate eforturile făcute de politicienii de la Belgrad pentru a evita intrarea în război, pe parcursul anului 1940, s-au lovit de evoluția operațiunilor militare, care făceau imposibilă lăsarea afară a unui coridor terestru spre Balcani și Mediterana.

După declanșarea ostilităților și refugerii guvernului Simović la Cairo, statul iugoslav a fost dezagregat: o parte a fost anexată de statele vecine (cu excepția României), Slovenia a fost divizată între Germania și Italia, coasta Dalmației de la Zadar la Split și cea a Muntenegrului a fost anexată de asemenea de Italia, o parte din Slavonia și Voivodina a fost remisă Ungariei, Kosovo și Macedonia vestică au fost integrate Albaniei, ocupată la rândul său de Italia. Bulgaria a ocupat restul Macedoniei, iar Germania a ocupat întreaga Serbie, instituind o administrație directă doar în Banatul sârbesc. Croația, în care responsabilitățile militare se împărțiseră între Italia, în sud, și Germania în nord, a devenit independentă lărgindu-și teritoriul cu cea mai mare parte din Bosnia. Aici puterea a fost preluată de ustașii lui Ante Pavelić, care având acceptul germanilor s-a autoproclamat poglavnik (Conducător), a organizat un guvern propriu, numind din rândurile mișcării sale conducători ai districtelor administrative.² Regimul politic instituit în Croația, salutat de cei mai mulți dintre croați, a devenit celebru din cauza politicilor de purificare etnică-principala preocupare a lui Pavelić³- fiind probabil cel mai crunt dintre sateliții Germaniei.

Pe de altă parte, în Serbia, Comandamentul militar german, după ce a instituit un guvern marionetă, condus de generalul Milan Nedić⁴, a trebuit să se confrunte cu opoziția manifestată de sârbi față de politica de teroare

¹ Mihaela Bărbieru, *Relații militare româno-iugoslave în perioada interbelică (1919-1940)*, Craiova, Aius, 2011, p. 265.

² Jean Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917-1990*, Editura Cavaliotti, 1996, p. 264.

³ Holm Sundhausen, *Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, București, Editura Pro Historia, 2003, p. 74 și urm.

⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond Iugoslvia, vol 43, raport nr. 1377 din 23 septembrie 1942, de la Consulatul României din Belgrad, semnat N. Solacolu.

administrată și după semnarea armistișiului. Atfel încât, mare parte a teritoriului nu putea fi supravegheată, mai ales după declanșarea atacului asupra Uniunii Sovietice, și cum, din iulie au început să apară sabotaje și asasinat organizate de către cetnici, trupele naziste au început să execute civili. Pentru a instituționaliza pe scară largă frica, în octombrie 1941, într-o acțiune organizată de grupul etnic german din Voivodina și cu gărzile sârbești, unități germane au lichidat într-o manieră organizată, toți bărbații, inclusiv pe cei din clasele de liceu, din orașele Kroljevo și Kragujevac.⁵ Regele părăsește țara și se refugiază în Grecia împreună cu guvernul său, în data de 14-15 aprilie 1941. Ulterior se retrage la Londra. Belgradul capitulează la 17 aprilie. Mai mult de 375 000 de soldați și ofițeri sârbi sunt făcuți prizonieri.

Efectele ocupației militare, ale distrugerilor produse de excesele noilor administrații față de minorități, teroarea generalizată, dar și incapacitatea de a ocupa militar tot teritoriul fostei Iugoslavii de către armatele germane și italiene, au fost factori care au contribuit la apariția și dezvoltarea unui război de gherilă, un conflict diferit dus pe mai multe planuri, care i-a avut ca principali actori pe partizanii organizați în jurul Partidului Comunist și pe cetnicii conduși de generalul Draža Mihailović (1893-1946).

Mișcarea de rezistență condusă de Mihailović a intrat în defensivă din a doua parte a anului 1943. Lipsiți de suport efectiv din partea aliaților, cantonați în zonele populate de sârbi, surclasați numeric de partizanii lui Tito, cetnicii s-au retras din Bosnia la mijlocul anului 1943, încheind cu germanii diferite înțelegeri pentru a putea rezista în Serbia până la sfârșitul războiului. Cetnicii elaborează mai multe proiecte de constituire a unei Serbii Mari. Primul proiect aparține lui Stevan Moliević și a fost prezentat în iunie 1941 la Nikšić, în Muntenegru în iunie 1941. Sub titlul „Serbia omegna”, proiectul susținea expulzarea tuturor locuitorilor non-sârbi care locuiau în teritoriile sârbești sau schimburi de populație. Documentul, inspirat de Clubul cultural sârb a fost redactat ca urmare a masacrelor asupra sârbilor din Croația și Bosnia făcute de ustașii lui Ante Pavelić, și nu era un document oficial al mișcării cetnicilor. Totuși, anumite măsuri au fost reluate în programul național din ianuarie 1944. Din decembrie 1941, cetnicii și-au definit principalele lor orientări în politica națională:” 1. Lupta pentru libertatea poporului nostrum aflat sub sceptrul Majestății sale, Regele Petru al II-lea; 2. Crearea unei Iugoslavii Mari, având ca

⁵ Branko Petranovic, *Srbija u drugom svetskom ratu*, Beograd, 1992, p. 34 și urm.

centru Serbia Mare în granițele sale entice: Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herțegovina, Srem, Banatul și Bačka. 3. Purificarea teritoriului Statului de toate minoritățile naționale și de elementele antinaționale.(...)»⁶

După Moljević, această Serbie marită (Serbia, Macedonia, câteva părți din Bulgaria, Muntenegru, Herțegovina, Dubrovnik, nordul Albaniei, nordul Dalmației, regiuni din fosta frontieră militară de la Lika până în Slavonia) ar trebui să constituie un stat iugoslav reînnoit, care să fie pus sub hegemonia Serbiei.⁷ Ulterior, mișcarea lui Mihailvić, s-a pronunțat pentru o federație iugoslavă compusă din trei mari părți: sârbă, croată și slovenă. Această concepție a fost spulberată definitiv, în 1945, când partizanii comuniști au adoptat o altă politică națională, bazată pe federalismul egalitar.

Cea de-a doua grupare de rezistență care a participat la ceea ce s-a numit războiul țărănesc din Iugoslavia, cea organizată și dominată de comuniști, și care a preluat puterea la sfârșitul războiului, începe odată cu înființarea Partidului Comunist, în 1919. Existența legală a Partidului Comunist Iugoslav a fost una de scurtă durată - 1919-1921 - și a fost marcată de un succes electoral relativ consistent, partidul clasându-se pe locul al III-lea ca număr de locuri în Adunarea Constituantă, fiind singurul partid care beneficia de suport electoral popular la nivel național. Voturile cele mai numeroase le-a obținut în Macedonia, Muntenegru, Voivodina și Slovenia. Comuniștii s-au organizat la început, preluând syndicatele și agitând proletariatul urban. Scoaterea în afara legii, în iulie 1921, din cauza asasinării de către un comunist a ministrului de Interne, a condus la completa dezorganizare a structurilor teritoriale și la o luptă între facțiunile de dreapta și de stânga din cadrul partidului.

În urma intervenției în forță, în decembrie 1923 a Comitetului Executiv al Cominternului, facțiunea de stânga a preluat puterea în partidul de fațadă înființat de comuniști, la începutul aceluiași an sub numele de Partidul Independent al Muncitorilor. Sugestiile și intervențiile directe venite de la Moscova pentru constituirea unui front larg al celor nemulțumiți, au determinat victoria stângii, care a reușit să impună, la al treilea Congres al PCI, desfășurat la Viena, în 1926. În octombrie 1928, la următorul Congres al partidului, desfășurat la Dresda, facțiunea de dreapta a fost complet eliminată din

⁶ Yves Tomić, *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une ideologie serbe*, Paris, Fayard, 1993, p. 216.

⁷ B. Petranović, *op. cit.*, pp. 212-217.

structurile de conducere, fiind acuzată că nu a reușit să țină sub control rețeaua sindicală și a neglijat problema națională. Această evoluție coincidea cu mutarea centrului de greutate a activității partidului de la Belgrad la Zagreb (40% din membri se aflau în Croația), loc unde în această perioadă avea loc, ca reprezentant al facțiunii de stânga, ascensiunea lui Iosip Broz, cunoscut mai apoi sub numele de Tito.

Un episod mai puțin cunoscut al istoriei PCI este cel legat de felul în care Tito a reușit să fie ales de Moscova pentru a conduce partidul. Acesta a reușit să reorganizeze conducerea partidului asociind la putere un grup de tineri, între care Djilas, Kardjeli, Rankovic și să îi bolșevizeze astfel încât în 1939, pe fondul declanșării războiului, a primit permisiunea să organizeze o conferință în care să anunțe noua linie a Cominternului. Reîntors în Iugoslavia, la Zagreb, în 1940, el a început preparativele pentru conferința care a avut loc în noiembrie, atunci când cei 100 de activiști ce reprezentau 6500 de membri au aprobat conducerea numită de Moscova.

Mișcarea de partizani, impulsionată de partidul comunist care a debutat în iulie 1941, a ajuns să reunească în 1944 peste 300 000 de combatanți. Talin s-a opus creării de către Tito a unui guvern provizoriu și a abolirii monarhiei. Arătându-se dornic să-și menajeze aliații, în special pe Churchill, foarte atent la destinul Iugoslaviei, cât și să evite instalarea unui guvern comunist în afara controlului său, Stalin a făcut tot posibilul pentru a frâna acțiunile lui Tito. Ca atare, a întârziat premeditat ajutoarele militare către Tito. În schimb, l-a obligat să coopereze cu guvernul aflat în exil la Londra, care-i susținea pe četnicii lui Mihailović.

La sfârșitul războiului, în august și septembrie 1944, Tito s-a întâlnit cu Churchill la Napoli și cu Stalin la Moscova - spre surpriza Aliatilor - momente determinante pentru liderul iugoslav în ceea ce privește întărirea imaginii sale ca lider de necontestat al Iugoslaviei. Compromisul acceptat cu guvernul din exil, condus de Ivan Subasić, în urma căruia Tito promisese că nu urmărește impunerea comunismului în locul monarhiei, i-a oferit posibilitatea să negocieze cu premierul britanic de pe poziții avantajoase, obținând în schimbul unor angajamente vagi, promisiunea îndeplinită pe deplin, sporirii sprijinului

militar din partea Marii Britanii.⁸ Pe de altă parte, la Moscova, deși a primit felicitări pentru felul în care reușise să conducă activitatea revoluționară și promisiunea unui sprijin militar mai consistent, Tito a fost atenționat să nu preseze prea mult pentru un curs politic care să fie asemănat cu instaurarea unui regim comunist, păstrarea aparențelor fiind necesară în raporturile cu occidentalii. Cu toate acestea, deciziile luate la Moscova cu acel prilej pot fi considerate ca fiind determinante în ceea ce privește situarea Iugoslaviei în raporturile cu aliații. Cei doi lideri au hotărât ca Armata Roșie să intre în Iugoslavia, prin Voivodina, pentru a ataca Ungaria. De altfel, sovieticii și-au asumat rolul, din septembrie 1944, de protectori ai Iugoslaviei.

Evoluțiile militare din anul 1944, cu precădere cele de pe frontul estic, și-au pus amprenta asupra luptei de eliberare din Iugoslavia. Hăituți de germani, partizanii lui Tito au reușit să supraviețuiască în zone montane greu accesibile, mai ales în Bosnia, Croația și Muntenegru în prima jumătate a anului. De la sfârșitul lunii august, în urma schimbărilor din România și a căderii alinamentului balcanic al Axei, partizanii au fost nevoiți să renunțe la tacticile luptei de gherilă și să încerce să se transforme într-o armată convențională care să ocupe nu doar teritoriile părăsite de ocupanți, cu preponderență situate în zona rurală, ci și pe cele strategice pentru aceștia: căile de comunicație și orașele.

Cum sovieticii nu au acordat sprijin consistent din punct de vedere militar, probabil și pentru necesitatea politică a continuării războiului, unul ce se cuvine a fi judecat precum o revoluție socială și politică, partizanii s-au văzut nevoiți să-și îndrepte principalul efort militar spre Serbia, zonă din care se retrăseseră în 1941. Cum evenimentele militare sunt relativ cunoscute, se cuvine să precizăm că ocuparea Belgradului, cu ajutor sovietic, de la 20 octombrie 1944, s-a făcut în lipsa lui Tito, ajuns în capitală abia 7 zile mai târziu.

Chiar dacă atât războiul pentru eliberarea națională, cât și cel împotriva cetnicilor, ustașilor și a altor grupuri de rezistență indezirabile, a continuat până în vara anului 1945, din octombrie 1944 mișcarea revoluționară condusă de Tito a devenit autoritatea de necontestat în teritoriile părăsite de ocupanți. În plus, în

⁸ După ce Churchill l-a convins pe regele Petru să reorganizeze guvernul din exil, numindu-l pe Subasuc ca premier și destituindu-l pe Mihailovic, din vara anului 1944, sprijinul militar din partea britanicilor a crescut simțitor. Stevan K. Pavlowitch, *Tito. Yugoslavia's Great Dictator*.

paralel cu lupta împotriva germanilor, pe măsura eliberării teritoriilor, partizanii au declanșat o adevărată vânătoare de vrăjitoare împotriva colaboraționiștilor, a cetnicilor și a tuturor care li se opuneau, cu ajutorul poliției politice, organizată ca Departament pentru protecția poporului (OZNA) în 1944, sub conducerea lui Aleksander Ranković.⁹

În martie 1945, Stalin l-a obligat pe Tito să accepte formarea unui guvern de uniune însărcinat cu pregătirea alegerilor. Odată format, acest guvern va fi acaparat de comuniști (23 de comuniști din 25 de miniștri) care a asigurat prin diverse mijloace (interdicția presei, împiedicarea adunărilor mișcărilor necomuniste, arestarea adversarilor sub acuzția de colaboraționism) succesul electoral al PC iugoslav. Frontul popular a obținut 90,4% din voturi. La 29 noiembrie 1945, monarhia a fost abolită și s-a proclamat Republica Populară Federativă Iugoslavă.

⁹ Conform lui Tito, misiunea acestei structuri era aceea de a....”instaura teroarea în inimile celor cărora nu le place acest tip de Iugoslavie”, Apud: J. R: Lapme, *Yugoslavia as History*, p. 223.

ROMÂNIA ȘI U.R.S.S.: DE LA RĂZBOI LA ALINIERE (1944-1947)

Prof. univ. dr. Silviu MILOIU

Cel de-al Doilea Război Mondial a consemnat o nouă escaladare a conflictelor de natură politică, ideologică, teritorială, economică, socială care au afectat continentul european în prima jumătate a sec. al XX-lea. În vara anului 1939, stalinismul sovietic se opunea nazismului german, naționalismele est-central europene se găseau în conflict deschis unele cu celelalte și nutreau temeri față de cele două mari blocuri ideologice rivale, democrațiile se prăbușeau sau se aflau în recul. Angoasa izbucnirii unui nou conflict se manifesta de la Londra până la Moscova și de la Helsinki la Ankara. Europeanul era, în ajunul conflagrației, forțat să mimeze asocierea cu ideologii și sisteme politice care încercau să-i impună adevărul unic, să-i înregimenteze viața privată, să-i ofere o anumită definiție a binelui și răului, să-i inducă prietenii și ostilități, să-l educe în spiritul urii față de celălalt. Lumea distopică imaginată de Evgheni Zamiatin prindea contur de la Rin până în Siberia.

La nivel istoriografic, persistă încă, până în prezent, percepții diferite asupra contextului și desfășurării evenimentelor care au adus România și Uniunea Sovietică – moștenitoarea Rusiei țariste – în război deschis una cu cealaltă, începând cu data de 22 iunie 1941, pentru prima dată în istoria celor două state. Istoriografia sovietică a subliniat, în mod repetat, faptul că atacul românesc, în alianță cu cel al Germaniei naziste și al altor națiuni asociate acesteia, a fost unul neprovocat. De altfel, șeful diplomației sovietice, Viaceslav Molotov, adresându-se ministrului plenipotențiar român la Moscova, Grigore Gafencu, la data de 24 iunie 1941, reproșa României că a declanșat războiul în lipsa oricărei declarații de război și al oricărui contencios care să-i fi fost adus la cunoștință de către partea română. Descriind atacul ca unul „banditesc”, oficialul sovietic aprecia că România, odată cu acceptarea garanției Axei asociată Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, devenise un stat vasal

Germaniei.¹ Aproximativ zece zile mai târziu, la data de 3 iulie, într-un discurs radiodifuzat, I.V. Stalin definea războiul purtat de țara sa și de Armata Roșie drept antifascist, de eliberare națională și pentru libertăți democratice, derulat în colaborare cu alte națiuni pacifice precum Statele Unite și Marea Britanie.²

Pe de altă parte, istoriografia română a extins cronologia evenimentelor pentru a integra ca moment definitoriu nu doar pentru declanșarea războiului mondial, dar și pentru evoluția relațiilor dintre România și U.R.S.S., Pactul Ribbentrop-Molotov și ultimatumurile sovietice cu privire la Basarabia și Bucovina de Nord din 26 și 27 iunie 1940. Acestea sunt, în viziunea istoriografiei române, explicațiile pentru alăturarea Bucureștilor la atacul nazist asupra Uniunii Sovietice, aspect punctat, de altfel, și de Gafencu în răspunsul la acuzațiile lansate de partea sovietică la adresa țării sale.³ În ceea ce privește Pactul Ribbentrop-Molotov, acesta rămâne, fără îndoială, evenimentul însemnat care a deschis calea către distrugerea Europei Central-Răsăritene în optica mării majorități a istoricilor din această zonă, dar și a curentului istoriografic dominant din Europa Occidentală. În schimb, o parte dintre istoricii ruși, dar și unii dintre istoricii occidentali, găsesc un alibi Uniunii Sovietice în indecizia sau chiar lipsa de motivație a puterilor occidentale – aflate încă sub influența appeasementului, a anticomunismului și chiar a unei anumite simpatii față de nazism⁴ – de a crea un front puternic care să îngrădească Germania lui Hitler, ceea ce i-a obligat pe liderii de la Kremlin să opteze pentru o schimbare de 180 de grade a politicii lor externe și a retoricii antifasciste și să încheie un acord realist cu inamicul ideologic principal. Aceasta va bulversa mișcarea comunistă internațională, o minoritate a acesteia neputând înțelege Pactul Ribbentrop-Molotov sau fluturarea ostentativă a zvasticii pe aeroportul din Moscova în

¹ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova 1940-1941. Culegere de documente*, ediție de Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 230.

² Geoffrey Roberts, "Litvinov's Lost Peace, 1941–1946," în *Journal of Cold War Studies* Vol. 4, No. 2 (Spring 2002), p. 23.

³ Grigore Gafencu, *op.cit.*, p. 231. Grigore Gafencu, *Jurnal*, ediție de Ion Calafeteanu, Laurențiu Constantiniu, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, pp. 221-222.

⁴ Curentul neorevizionist susține, de altfel, că interesul britanic era să canalizeze expansiunea nazistă către Uniunea Sovietică, ceea ce se datora și anticomunismului elitelor conservatoare de la Londra, Sidney Aster, "Appeasement: Before and After Revisionism," în *Diplomacy & Statecraft*, vol. 19, no. 3 (2008), p. 459.

timpul vizitei ministrului de externe german.⁵ O altă parte a comuniștilor l-a considerat însă o lovitură diplomatică magistrală a lui Stalin, care a îndepărtat amenințarea nazistă și i-a permis acestuia să-și refacă forțele, în timp ce lumea capitalistă se va consuma într-un război fratricid.⁶

Articolul de față își propune, în primul rând, să sintetizeze evenimentele care, la exact cinci ani după încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov, vor duce la ieșirea României din războiul dus alături de Axă și la întoarcerea armelor de partea Națiunilor Unite. Pe de altă parte, deși se va concentra asupra deciziilor luate la nivel guvernamental sau interguvernamental, are în vedere, de fiecare dată când întâlnește puncte de vedere opuse ale istoriografiei, de genul celor amintite anterior, să privească aceste procese istorice mai degrabă din perspectiva indivizilor angrenați în acest flux al istoriei decât al structurilor și mării istorii, într-o încercare de a elibera discursul de sub presiunea puterii și ideologiei. Va încerca, totodată, să se apropie de teoria relațiilor internaționale în privința unor aspecte ce explică poziția României în timpul celui de-al doilea război mondial, mai ales în cadrul primei părți a studiului. Rolul acestei analize este de a oferi explicații și interpretări asupra unor momente și procese istorice, nu de a stabili vinovății și de a acorda trofee.

Actul de la 23 august și importanța sa pe plan strategic, militar, politic, diplomatic

În condițiile în care se găsea România la începutul celui de-al Doilea Război Mondial neutralitatea părea cea mai bună soluție menită să-i păstreze independența și integritatea. Înconjurată de două mici puteri revizioniste și de doi coloși politico-ideologici care, precum Ianus, aveau două fețe distincte, una care afișa colaborarea, și o alta care era pregătită de confruntare, conducerea de la București, aflată sub conducerea regimului autoritar monarhic al lui Carol al II-lea, caută cu disperare să se mențină în afara conflictului și să amâne marile decizii regionale pentru perioada postbelică. Protocolul secret al Pactului Ribbentrop-Molotov plutea ca un nor amenințător asupra României, iar în contextul înfrângerii surprinzătoare a Franței, în mai-iunie 1940, Uniunea

⁵ Timothy Snyder, *Tărâmul morții. Europa între Hitler și Stalin*, Ed. Humanitas, București, 2012, p. 143.

⁶ Spiritul acestei gândiri este redat, de exemplu, de scriitorul polonez Aleksander Wat, *Secolul meu. Confesiunile unui intelectual european, convorbiri cu Czesław Miłosz*, Ed. Humanitas, București, 2014, pp. 105-106.

Sovietică era decisă să anexeze nu doar Țările Baltice, ci și Basarabia și Bucovina de Nord, cedări impuse Bucureștilor sub presiune militară și cu conivența Germaniei. Din acel moment, în condițiile în care presiunile sovietice continuau în zona gurilor Dunării ⁷, România va încerca să balanseze amenințarea sovietică cu ajutorul singurului sprijin pe care-l avea în regiune: Germania. Aflată sub conducerea unui regim hibrid, militaro-fascist, între septembrie 1940 și ianuarie 1941, apoi a unui militar autoritar, din ianuarie 1941, aspirația cercurilor guvernamentale, sprijine de o mare parte a populației, era aceea de a reconstitui România, în componența sa din perioada interbelică. Prin urmare, guvernul român va continua apropierea de Germania și va privi cu vădită satisfacție semnalele care anticipau apropierea unui conflict germano-sovietic. Privind situația generală a României în anul 1941, nu putem decât să subscriem afirmațiilor lui Stephen M. Walt care pledează pentru o reconsiderare a conceptelor de balansare și bandwagoning, considerând că statele tind să se alieze împotriva statelor care prezintă cea mai mare amenințare pentru ele.⁸ Dacă Germania contribuise la desprinderea din teritoriul național al României a unor ample teritorii din Transilvania și a Cadrilaterului, și indirect a Basarabiei și Bucovinei de Nord, Uniunea Sovietică era beneficiar direct al rășluirii României și continua să fie percepută ca o amenințare geopolitică, ideologică și de securitate. În aceste condiții, la ordinele Conducătorului Statului, generalul Ion Antonescu, România va participa la atacarea Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, continuând apoi avansul pe teritoriul sovietic și după trecerea Nistrului, în ciuda unor rezerve ale unor forțe ale opoziției și ale unor cercuri militare. Principalele argumente care i-au motivat pe liderii de la București să continue acțiunea dincolo de Nistru erau legate de dorința lor de a contribui la prăbușirea Uniunii Sovietice, care ar fi garantat restabilirea granițelor de răsărit ale României, dar și de a-l convinge pe Hitler de loialitatea și importanța ajutorului militar românesc, ceea ce ar fi putut contribui la caducitatea Dictatului de la Viena. Istoricii Florin Constantiniu și Ilie Schipor consideră că decizia lui Ion

⁷ Ion Antonescu era de părere, după cum arăta într-o ședință de guvern din 27 septembrie 1940, că scopul Uniunii Sovietice era de a elimina prezența românească de pe brațul Chilia, cu efecte foarte însemnate pentru statul român și navigația la Marea Neagră, Arthur Viorel Tuluș, *Dunărea maritimă între Aranjamentul de la Sinaia și Acordul de la Belgrad (1938-1948)*, Galați University Press, Galați, 2008, p. 138.

⁸ Stephen M. Walt, "Alliances: balancing and bandwagoning," at <http://www.ou.edu/uschina/texts/WaltAlliances.pdf> (accessed on 15.11.2014), 112.

Antonescu a fost una „*politică – națională – dramatică – costisitoare – inevitabilă*”, opinie împărtășită de o parte însemnată a istoriografiei române.⁹ Ceea ce-și nota în jurnalul său, cu acel prilej, un tânăr român ce-și efectua studiile la Berlin, fost legionar desprins însă de mișcare, exprimă probabil opinia multor compatrioți de-ai săi:

„Noi luptăm alături de germani împotriva rușilor și este o mândrie pentru noi ca armatele germane și române de la granița româno-rusă să stea sub comanda generalului Antonescu.

Rușii, nu mai încapă îndoială că vor fi zdrobiți, la început. Noi ne vom recupera Basarabia și Bucovina și să sperăm că vom reuși să rezolvăm pentru totdeauna situația românilor transnistreni. Ținta ultimă a Germaniei trebuie să fie împărțirea Rusiei în state naționale și înlăturarea definitivă a comunismului.”¹⁰

Războiul împotriva Uniunii Sovietice era la fel de popular și la extremitatea nordică a frontului de est, în Finlanda, după cum mărturisea Titus Gârbea, atașatul militar român din țările scandinave, cu reședința la Stockholm:

Trista amintire a năvalei sovietice din anul trecut cu amputările cunoscute au făcut ca războiul finlandez alături de Germania să fie popular. Națiunea și armata, unanim, voiau să-și recâștige cu arma pământurile ce-au fost rupte din trupul țării. Același sentiment unanim era și la Ministerul Afacerilor Externe finlandez. A fost o răbufnire a revoltei sugrumată după agresiunea și amputările nedrepte din partea uriașei vecine ce era Uniunea Sovietică.¹¹

Războiul purtat de România va trebui însă să fie subordonat ambițiilor de putere mondială ale Germaniei. De altfel, la solicitarea României și urmare a unui raport înaintat de generalul german Kurt von Tippelskirch, Hitler adoptase la 19 septembrie 1940 decizia de a trimite în România două misiuni militare, una pentru trupele de uscat și o alta pentru aviația militară, operațiunea de afluire a forțelor germane, alcătuite din circa 25.000 de militari, fiind executată

⁹ O analiză cu privire la trecerea Nistrului, Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, Ed. Albatros, București, 1995, pp. 128-130.

¹⁰ Dumitru Cristian Amzăr, *Jurnal berlinez*, ediție de Dora Mezdrea și Dinu D. Amzăr, Ed. România Press, București, 2005, pp. 257-258.

¹¹ Generalul Titus Gârbea, *Memorial și însemnări zilnice*, volumul II, editor Silviu Miloiu, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 73.

între 11 octombrie și 14 decembrie același an.¹² În momentul declanșării operațiunilor militare toate forțele militare românești au fost mobilizate, însă vizate pentru a intra în luptă au fost armatele a 3-a și a 4-a și Corpul 2 armată, cu efective totale de 10.361 ofițeri, 15.990 subofițeri și 354.005 soldați.¹³

Desfășurate sub deviza „Războiului nostru sfânt”¹⁴, avansul trupelor Axei s-a împotmolit mai întâi în fața Moscovei, Leningradului și Odessei (cea din urmă fiind în final cucerită, cu mari pierderi militare¹⁵), în anul 1941, iar ulterior definitiv la Stalingrad, în toamna anului 1942¹⁶. Dacă în primă instanță avansul trupelor românești a fost întâmpinat cu ușurare de populația majoritar românească de la est de Prut, care tocmai trecuse prin experiența regimului și deportărilor staliniste, extinderea conflictului la răsărit de Nistru a fost primită cu sentimente mixte de populația locală. Transnistria va rămâne, pentru mulți evrei din teritoriile reintegrate în statul național român, ca și pentru unii dintre evreii din Ucraina, un spațiu al tragediei, suferinței, morții.¹⁷

În condițiile în care înfrângerea Axei se profila cu tot mai multă certitudine, mai întâi forțele de opoziție românești, din jurul liderului Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu, și a președintelui Partidului Național-Liberal, Constantin I.C. Brătianu, apoi regele Mihai I (1940-1947) și apropiații acestuia din Casa Regală, unii diplomați din țară sau din exil¹⁸, dar și unele cercuri de

¹² Petre Otu, *Îmbrățișarea anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939-22 iunie 1941*, Ed. Militară, București, 2006, p. 225-227.

¹³ *Ibidem*, p. 268.

¹⁴ Mioara Anton, *Propagandă și război. Campania din Est 1941-1944*, Ed. Tritonic, București, 2007, pp. 184-214.

¹⁵ La Odessa, Armata 4 română cuprindea peste 400.000 militari, 650 avioane, sute de piese de artilerie, 2 vedete rapide, un submarin, 2 escadrile de bombardament în picaj germane, având de înfruntat 150.000 militari ai Armatei Roșii, susținuți de o mie de avioane și de Flota sovietică a Mării Negre. Pierderile suferite de forțele militare românești la Odessa au fost de 875 ofițeri, 308 subofițeri, 16.708 soldați morți, 2.470 ofițeri, 1.035 subofițeri 59.775 răniți, la care se adaugă alte circa 10.000 dispăruți, Jipa Rotaru, Octavian Burcin, Vladimir Zodian, Leonida Moise, *Mareșalul Antonescu la Odessa*, Ed. Paideia, București, 1999, pp. 75, 80.

¹⁶ Înfrângerile de la Cotul Donului și din Stepa Calmucă, începând cu data de 19 noiembrie 1942, au dat lovituri fatale armatelor a 3-a și a 4-a române, pe larg, Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă*, Ed. Militară, București, 1992.

¹⁷ Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, pp. 193-317.

¹⁸ Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, ediția a II-a, Institutul European, Iași, 1998, 109-114.

intelectuali, mai ales cu vederi de stânga¹⁹, au început să pledeze pentru ieșirea din alianța cu Germania. Schimbarea de front dăduse, firește, aripi Partidului Comunist din România, formațiune care aștepta ce era mai bun de la avansul Armatei Roșii pe teritoriul românesc. Odată cu intrarea pe teritoriul românesc a Armatei Roșii, V.M. Molotov a dat publicității o declarație în care dădea asigurări, în numele guvernului său, că acesta „nu urmărește să dobândească nicio parte din teritoriul românesc și nici să schimbe orânduirea socială din România”, intrarea pe teritoriul românesc fiind dictată doar de necesități militare.²⁰

În vederea desprinderii de Axă, România a desfășurat o serie întreagă de negocieri diplomatice, cele mai multe dintre acestea fiind concentrate spre atragerea de partea sa a simpatiei Puterilor Occidentale. Totuși, la Stockholm, de exemplu, negocierile au vizat, în principal, Uniunea Sovietică, putere căreia erau sfătuiți să se adreseze de către Londra și Washington. În cadrul acțiunii mai largi întreprinse de șeful diplomației române, Mihai Antonescu, de a acoperi legațiile României din țările neutre cu personalități din diplomația românească, cu legături mai ample și o vizibilitate mai bună în lumea internațională, se înscrie și acreditarea lui Frederic Nanu ca ministru al României la Stockholm. Anterior, Nanu fusese șef al protocolului din cadrul Ministerului Afacerilor Străine. Nanu a primit din partea lui Mihai Antonescu misiunea generală de a folosi orice împrejurare favorabilă pentru a înregistra reacția reprezentanților Puterilor Aliate din Suedia la o eventuală propunere de pace a guvernului român²¹.

Misiunea lui Nanu a început să-și arate roadele odată cu întrevederea discretă avută în casa unui diplomat suedez cu Avacumovici, reprezentant diplomatic al Iugoslaviei, care și-a exprimat convingerea că era necesar să se realizeze cât mai repede contacte între România și U.R.S.S. și a scos în evidență contactele sale strânse cu Legația sovietică din capitala Suediei. Diplomatul iugoslav și-a exprimat convingerea că România va pierde Basarabia și Bucovina

¹⁹ Lucian Boia, *Capcanele istorice. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ediția a II-a, Ed. Humanitas, București, 2012, pp. 235-237.

²⁰ Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Partidul Comunist din România în anii celui de-al Doilea Război Mondial, 1939-1944*, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, pp. 331-332.

²¹ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 212

de Nord, dar prin înțelegere cu rușii putea dobândi Ardealul cedat²². Spre sfârșitul lunii decembrie 1943, într-un moment în care misiunea lui Nanu părea a fi eșuat în fața refuzului ambasadorului american Hershel Johnson de a discuta cu reprezentanții puterilor inamice, ziaristul bulgar Kiril Goranov a comunicat atașatului român de presă de la Stockholm, Șeinescu, dorința Ambasadei U.R.S.S. de stabili contacte cu Legația română pentru a discuta problemele ieșirii Bucureștilor din război. După o perioadă de ezitări, cauzate de teama că Goranov ar fi putut fi agent provocator german, Nanu a acceptat stabilirea legăturii, primind în apartamentul său particular vizita atașatului de presă sovietic Spichinski. Acesta din urmă s-a interesat în ce măsură ministrul României avea împuterniciri să trateze capitularea Bucureștilor, precizând că formula capitulării necondiționate nu trebuia interpretată îngust. Trimisul extraordinar al României la Stockholm, care nu avea informații asupra contactelor opoziției române cu sovieticii prin intermediul lui E. Beneș, a dezvăluit că nu avea instrucțiuni - și cu atât mai puțin depline puteri - pentru a trata un armistițiu. A promis însă că va informa Bucureștii despre această luare de contact²³. Ziaristul bulgar a pus condiția ca niciun membru al Legației române, nici măcar consilierul George Duca, să nu afle nimic despre discuții. Duca, care reprezenta opoziția, avea propriile contacte cu oamenii de legătură ai Puterilor occidentale. Ele au fost desfășurate fără știrea lui Nanu, începând din septembrie 1943 până în august 1944²⁴. Consilierul român se bucura și de sprijinul ministrului britanic în capitala Suediei, Victor Mallet, care, având instrucțiunile guvernului său, a abordat chestiunea unor contacte între ambasadorul A. Kollontay și reprezentantul opoziției române. Ambasadoarea sovietică îl asigura pe Mallet că va informa Moscova și apoi va lua legătura cu opoziția românească.²⁵

În prima zi a anului 1944, a sosit la Stockholm secretarul personal al lui Mihai Antonescu, Gheorghe Barbul. Oficialul român era purtător al unor instrucțiuni verbale din partea șefului diplomației române, prin care i se cerea

²² Marin Radu Mocanu, *România – marele sacrificat al celui de-al Doilea Război Mondial*.

Documente, vol. I, Arhivele Naționale ale României, București, 1994, pp. 92-93, Document 28

²³ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, "Preliminarii diplomatice ale actului de la 23 august 1944", în *Actul de la 23 august 1944 în context internațional. Studii și documente*, București, Ed.

Științifică și Enciclopedică, 1994, p. 257.

²⁴ Andreas Hillgruber, *op.cit.*, p. 213

²⁵ Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat (coord.), *23 august 1944. Documente 1939-1943*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 638-640, Doc. 463

ministrului acreditat în Suedia să continue convorbirile, fără a atinge fondul problemelor.²⁶ Legația sovietică se interesa dacă Nanu primise dispoziții pentru a dialoga cu sovieticii. S-a stabilit o întrevedere între ministrul României și însărcinatul cu afaceri sovietic Semenov. Ambasadoarea Kollontay nu putea participa la o întâlnire cu omologul său român datorită unor probleme medicale. În cursul discuțiilor care au urmat, Nanu a arătat că guvernul de la București a primit cu satisfacție informația că o înțelegere directă între Uniunea Sovietică și România nu putea fi exclusă. Ministrul și-a exprimat imposibilitatea de moment de a exprima propuneri concrete din partea guvernului său. Întrucât ministrul român dorea să obțină precizări asupra condițiilor sovietice, diplomatul sovietic amenința că, dacă Bucureștii nu se grăbesc, Kremlinul va refuza să mai discute pe altă bază decât cea a capitulării fără condiții. Însărcinatul cu afaceri rus s-a interesat dacă Nanu nu are mandat din partea vreunui grup opozant pentru a negocia cu U.R.S.S. Șeful Legației române a răspuns negativ. Era vizibil astfel interesul Moscovei de a căuta să oblige România să joace cu cărțile pe față, de a constata cât era dispusă să cedeze și abia după aceea să-și exprime poziția.

În nota întocmită de Gheorghe Barbul cu privire la negocierile din capitala Suediei se accentua necesitatea de a se ajunge la înțelegere cu Kremlinul. Era cu atât mai important compromisul cu cât în joc era o miză mare: continuarea existenței statului român²⁷. Cu toate acestea, la 19 ianuarie 1944, Mihai Antonescu i-a cerut lui Nanu să continue tactica tratativelor neangajante și să nu ia pe moment noi inițiative. Mihai Antonescu nutrea încă speranța că se putea obține ieșirea din război prin negocierile cu Puterile Occidentale²⁸. Dispozițiile lui Mihai Antonescu, prohibitive în privința unor noi inițiative diplomatice, au fost reiterate pe 8 februarie²⁹. În cursul lunii februarie, Frederic Nanu a informat guvernul de la București că sovieticii promiteau să respecte suveranitatea și independența României în cazul ieșirii din război. De asemenea, era făcută promisiunea restituirii părții de nord a Transilvaniei cu sprijinul Moscovei. Guvernul antonescian nu a dat însă nici un răspuns ofertelor

²⁶ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii...*, p. 257

²⁷ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 108-110, Doc. 45; vezi și documentul 46, Notă privind întâlnirea dintre ministrul român Frederic Nanu și însărcinatul cu afaceri Semenov, pp. 110-112

²⁸ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *op.cit.*, p. 258

²⁹ Andreas Hillgruber, *op.cit.*, p. 214

sovietice ceea ce a dus la încheierea primei faze a negocierilor româno-sovietice de la Stockholm³⁰.

Canalul Stockholm va fi redeschis la începutul lunii aprilie 1944. La data de 11 aprilie, însărcinatul cu afaceri sovietic a cerut să se întâlnească cu ministrul României. Semenov a arătat că Moscova presupunea că România era dispusă să aibă convorbiri bilaterale cu sovieticii. Diplomatul comunist i-a înmănat lui Nanu o notă primită de la Moscova în care se arăta că partea rusă dorea să discute cu guvernul României. Kremlinul se arăta dispus să ajute Bucureștii să elibereze țara de sub ocupația germană. Condiția era ca guvernul Antonescu să organizeze rezistența împotriva nemților. Moscova se arăta dispusă să trateze și cu opoziția română, reprezentată de Maniu și Brătianu, dacă guvernul nu accepta să ducă mai departe tratativele. Uniunea Sovietică își declina de a forma un alt guvern român, părând a respecta autonomia internă a românilor. Frederic Nanu a cerut în acest context să-i fie înmânate condițiile armistițiului așa cum le vedeau sovieticii³¹.

A doua zi, la orele 15, Frederic Nanu s-a întâlnit cu Semenov, care i-a înmănat, în sfârșit, condițiile de armistițiu cu România, identice cu cele prezentate fostului premier român Barbu Știrbey la Cairo în aceeași zi. Se solicita ca: trupele române care au cooperat cu nemții împotriva Armatei Roșii în Crimeea (7 divizii), în regiunea Odessa (3 divizii), în regiunea Chișinău (3 divizii) fie să capituleze în fața Armatei Roșii, fie să se întoarcă împotriva germanilor în colaborare cu Armata Roșie, situație în care guvernul sovietic se angaja să completeze armamentul din dotarea acestor divizii și să le pună imediat la dispoziția mareșalului Antonescu și a lui Maniu; lupta comună pentru redobândirea independenței și suveranității României; restabilirea frontierei româno-sovietice de după “tratatul” din 1940; reparații pentru pagubele pricinuite U.R.S.S. ca urmare a operațiunilor militare și a ocupării teritoriilor sovietice de către România; eliberarea tuturor prizonierilor de război sovietici și aliați, precum și a celor din lagăre; guvernul sovietic cerea ca trupele sovietice și cele aliate să se deplaseze în toate direcțiile, pe tot teritoriul românesc, iar guvernul României să acorde tot sprijinul mișcării acestora prin căile de comunicație aflate pe mare, pe pământ, în apă și în aer; guvernul sovietic nu solicita însă ocuparea României de către trupele sovietice pe perioada

³⁰ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *op.cit.*, p. 258

³¹ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 182-183, Doc. 72

armistițiului; Moscova socotea rezultatul “arbitrajului” de la Viena nedrept și să arăta dispusă să participe la acțiuni comune cu România împotriva Ungariei și Germaniei pentru restituirea întregii Transilvanii sau a celei mai mari părți a acesteia României la încheierea păcii. România, dacă dorea să aibă pentru relațiile cu Moscova un reprezentant militar și unul politic, avea acceptul guvernului sovietic. “Aceste condiții minime pot fi înrăutățite dacă România nu le acceptă în cel mai scurt timp”.³²

În aceeași zi, Nanu a avut o convorbire cu ambasadoarea Kollontay. Acesta i-a explicat că guvernul sovietic privea chestiunea în modul cel mai serios și nu ca pe niște simple sondaje. Diplomatul sovietic a dat asigurări că Stalin își dădea seama că trebuie să se înțeleagă cu popoarele vecine, încercând să și le apropie. Și cazul României intenționa să-l trateze cât mai blând și să câștige această țară, ajutând-o. Doamna Kollontay a adăugat că era o calomnie presupunerea că Uniunea Sovietică ar dori să stârnească revoluții în țările vecine.³³

La sfârșitul lunii mai 1944 a fost reactivat dialogul bilateral româno-sovietic, în urma unui demers al lui Semenov, din 22 mai. La 29 mai, pe baza instrucțiunilor transmise în capitala Suediei printr-un curier special, Camil Demetrescu, Nanu a redactat un *aide-memoire*, pe care i l-a prezentat două zile mai târziu lui Semenov, în care expunea poziția guvernului român față de propunerile sovietice de armistițiu. Nanu i-a atras atenția lui Semenov asupra condiției românești de a se da germanilor un răgaz de 15 zile pentru a evacua țara. În situația în care germanii ar fi acceptat, românii își rezervau dreptul de a rămâne neutrii. În acest caz, condiția prin care se cerea ca România să lupte împotriva Germaniei era respinsă. S-a discutat apoi chestiunea rezervării unei zone neocupate de armata sovietică ca sediu al guvernului român. Scopul era ca executivul de la București să nu lucreze sub presiunea baionetelor inamice. Românii mai cereau ca administrația civilă să rămână românească, armata sovietică mărginindu-se la atribuții pur militare³⁴.

Peste câteva zile, la 3 iunie, au avut loc noi convorbiri între diplomați Nanu și Semenov. Reprezentantul guvernului sovietic a admis sugestia lui Nanu de a se cere Reichului să-și evacueze trupele din țară într-un interval de 15 zile,

³² *Ibidem*, p. 183-184, Doc. 73

³³ *Ibidem*, p. 185-186, Doc. 74; George I. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. III, Jon Dumitru Verlag, München, 1985, p. 78.

³⁴ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 203-204, Doc. 83

iar în cazul în care Berlinul era de acord, Bucureștii să poată rămâne stat neutru. Guvernul de la Moscova primea, în principiu, să rezerve guvernului român o regiune în care să nu pătrundă trupe străine. În privința sumelor datorate de România ca despăgubiri pentru daunele produse Uniunii Sovietice, Kremlinul se arăta dispus să țină seama de situația economică grea a regatului.³⁵ Sovieticii nu putuseră fi convinși în privința Basarabiei, Semenov arătând ca era de prisos ca aceasta să mai fie discutată.³⁶ În convorbirile dintre cele două părți s-a abordat și chestiunea trimerii unei delegații românești peste linia frontului, în U.R.S.S., pentru semnarea armistițiului. Semenov i-a prezentat lui Nanu textul unei declarații, primit de la Moscova, în care se specifica că pentru trecerea delegației se putea folosi atât avionul cât și linia frontului. Ministrul român trebuia să fie abilitat să comunice semnele distinctive ale avionului sau parola delegației, precum și locul și ora trecerii³⁷.

Ministrul Nanu a depășit sfera instrucțiunilor verbale ale lui Mihai Antonescu, ce-i fuseseră transmise prin Camil Demetrescu, ceea ce i-a fost imputat de către șeful diplomației de la București. Ministrul de externe găsea a fi mult prea scurt intervalul de 15 zile acordat trupelor Wehrmachtului pentru a se retrage din țară. La 11 iunie, secretarul general al M.A.S., Gheorghe Davidescu, i-a cerut lui Nanu să nu-și ia angajamente prea mari față de sovietici. Davidescu a avertizat că la București exista temerea că prin precipitarea negocierilor de la Stockholm ar putea fi compromise alte posibilități. La fel ca și Grigore Gafencu în dialogul său cu reprezentanții guvernului și ai opoziției din România³⁸, Frederic Nanu îi arăta în telegrama din 14 iulie lui Davidescu că nu știa să mai existe și alte posibilități în afara unor tratative serioase cu

³⁵ *Ibidem*, p. 205, Doc. 85; George I. Duca, *op.cit.*, p. 86.

³⁶ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 206-207, Doc. 86, Raport al lui Frederic Nanu adresat lui Mihai Antonescu, 4 iulie 1944.

³⁷ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *op.cit.*, p. 260

³⁸ Grigore Gafencu a stăruit în mod repetat asupra necesității de a căuta un compromis între independența României și interesele U.R.S.S. fără a căuta să pună aceste două principii într-o opoziție ireductibilă. Într-o scrisoare adresată lui Mihai Antonescu la data de 1 februarie 1944, acesta insista asupra faptului că: "o țară mică nu trebuie să-și așeze menirea, nici principiile și lozincile de viață de-a curmezișul vremii. Am fost ani de-a rândul un "scut" al creștinătății, un "zăgaz", o "stavilă", o "barieră". Vom fi "o trăsătură de unire" - "o soluție de conciliațiuni - punctul de greutate într-un echilibru necesar". Principal e: să fim și să putem aștepta așezarea unor stări cumpănite, cheazășie de siguranță și de libertate", Grigore Gafencu, *Politica în exil: 1942-1957*, București, Ed. Oscar Print, 2000, scrisoarea adresată de Grigore Gafencu lui Mihai Antonescu, Geneva, 1 februarie 1944, p. 112-114.

Moscova. El exprima în mesajul trimis la București credința sa că nu mai era nici un moment de pierdut pentru a pune capăt războiului.³⁹ Autoritățile de la București nu erau însă pregătite să-și asume riscurile și dilemele unui armistițiu și se aflau în așteptarea unor condiții internaționale mai favorabile armistițiului.

Abia în luna august au fost restabilite contactele cu sovieticii. Nanu a primit la 5 august un mesaj de la București, în care se atrăgea atenția asupra unor presupuse negocieri germano-sovietice în capitala Suediei, și i se solicita să-și expună opinia asupra unei dileme în care se găsea politica externă română în situația în care s-ar fi semnat o nouă înțelegere germano-sovietică: România risca să fie expusă unei duble pedepse din partea Germaniei și a Uniunii Sovietice? Diriguitorii politicii externe românești erau, de asemenea, refractari tranșării prin negocieri cu partea sovietică a chestiunii Bucovinei de Nord și Basarabiei. Dorința lor era ca numai conferința de pace să aducă o soluționare a apartenenței celor două provincii. Se considera că a fi suficient ca România să iasă din război, fără ca Bucureștii să comită un act de felonie prin întoarcerea armelor împotriva Germaniei. Exista și temerea că o schimbare de regim va conduce la o reacție brutală a Reichului.⁴⁰ La 6 august, Nanu i-a răspuns lui Mihai Antonescu că nu dispunea de date asupra unor negocieri germano-sovietice, deși germanii nu ascundeau faptul că aveau reprezentanțila Stockholm cu atribuții de a intra în legături cu sovieticii. Deși ministrul român Nanu nu respingea posibilitatea unor înțelegeri sovieto-germane, acesta considera că situația României din acel moment nu putea să se perpetueze. Interesul României era să iasă din război din moment ce conflictul era pierdut, chiar dacă astfel exista posibilitatea grăbirii înfrângerii Germaniei. Pe acest taler, Nanu mai așeza și primejdia ca Transilvania de Nord să fie lăsată Ungariei, dacă Budapesta părăsea corabia Axei înaintea României. Pe celălalt taler, așeza Basarabia și Bucovina de Nord, a căror cedare o cereau rușii. În privința posibilităților depășirii acestei aporii, ministrul român găsea trei posibilități: să se răspundă U.R.S.S. că România primește toate celelalte condiții, cu excepția clauzei cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord - caz în care Bucureștii trebuiau să lupte mai departe doar pentru propriul lor interes, deoarece era cert că sovieticii nu vor ajunge la un compromis, sau să fie redactată o declarație în care să se arate că războiul nu putea fi câștigat și că guvernul, pentru a evita

³⁹ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *op.cit.*, p. 260.

⁴⁰ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, p. 241-242, Doc. 123

pierderi zadarnice de vieți omenești, capitulează fără condiții; în acest caz România va trebui să facă totuși referire la Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920, la Convenția de definire a agresorului și la Carta Atlanticului. Cea de-a treia posibilitate invocată de Nanu era ca diplomația română să accepte condițiile sovietice, căutând să le aducă unele îmbunătățiri. Exista posibilitatea unor tratative deoarece frontul german era mai solid, iar trupele anglo-saxone înaintau mai repede⁴¹. Nanu își exprima opțiunea pentru varianta a doua. Trimisul român îl mai informa pe superiorul său că sovieticii erau, în continuare, dispuși să trateze cu guvernul legitim al României, pe baza recunoașterii anexării Basarabiei și a Bucovinei de Nord.⁴²

Dacă Frederic Nanu a acționat ca trimis oficial al guvernului, ambasadorul neoficial al opoziției a fost consilierul său George I. Duca. Sosit la Stockholm la 8 august 1943, Duca a ținut tot timpul contactul cu Grigore Niculescu-Buzești din Centrala M.A.S. Mesaje trimise de Iuliu Maniu ajungeau la Duca, care le distribuia trimișilor aliați în capitala Suediei. George Duca a devenit un apreciat partener de discuții pentru ambasadorul american Hershel Johnson, care știa că emisarul român se bucura de încrederea lui Maniu, a regelui Mihai și a lui Mihai Antonescu. Britanicii îl considerau și ei pe Duca ca fiind o personalitate mai importantă decât Nanu. Aliații au căpătat noi dovezi asupra naturii misiunii lui Duca în momentul în care acesta le-a adus la cunoștință anticipat numirea la Ankara și Vatican a miniștrilor Alexandru Cretzianu și, respectiv, Raoul Bossy, pe motiv că aceștia erau proaliați și purtători de cuvânt ai opoziției⁴³.

Duca a inițiat contacte cu sovieticii prin același mijlocitor, Kiril Goranov. În urma instrucțiunilor primite din partea lui Niculescu-Buzești, la 25 mai 1944, Duca s-a întâlnit cu Semenov, pentru ca a doua zi să aibă convorbiri cu ambasadoarea Alexandra Kollontay. Șefa misiunii sovietice s-a interesat despre posibilitățile Aliaților de a colabora cu guvernul Antonescu. Reacția consilierului român a fost negativă. Duca i-a cerut lui Kollontay să facă demersuri la Moscova pentru a se putea găsi cât mai repede posibilități de ieșire din război.⁴⁴ În repetate rânduri, Duca s-a văzut nevoit să constate că guvernul

⁴¹ *Ibidem*, p. 242-245, Doc. 124

⁴² Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, Ed. Albatros, București, 1996, p. 314

⁴³ Gheorghe Buzatu, Aurică Simion, *op.cit.*, p. 260-261

⁴⁴ *Ibidem*, p. 263; George I. Duca, *op.cit.*, p. 88.

sovietic prefera tratativele cu reprezentanții lui Ion Antonescu, exprimându-și frustrarea în acest sens.⁴⁵

La data de august 1944, Duca informa Ambasada sovietică asupra planului opoziției de a-l trimite peste linia frontului, la Comandamentul sovietic, pe generalul Aurel Aldea, investit cu puterile necesare pentru a încheia armistițiul. Generalul Aldea reprezenta Blocul Național Democratic și avea acceptul regelui.⁴⁶ O nouă întâlnire între Duca și Kollontay a avut loc chiar în după-amiaza zilei de 23 august 1944. Alexandra Kollontay și-a exprimat acordul Moscovei față de planul român. Imediat după discuție s-a aflat vestea înlăturării lui Ion Antonescu.⁴⁷

În ansamblul ramificațiilor europene de capitale în care s-au desfășurat tratative de armistițiu cu Națiunile Unite, Stockholmul deține locul cel mai important după Cairo, fiind totodată și singura capitală în care negocierile de armistițiu au vizat exclusiv tratative cu Uniunea Sovietică, motiv pentru care am insistat asupra acestora. De asemenea, tratativele de la Stockholm s-au desfășurat – spre deosebire de cele de la Cairo – pe două paliere, pe de o parte guvernul, reprezentat de ministrul Nanu, pe de altă parte opoziția, reprezentată de consilierul Duca. La Cairo, misiunea lui Barbu Știrbey, care a început tratativele secrete cu ambasadorii puterilor aliate, lordul Moyne (Marea Britanie), Mac Veagh (Statele Unite) și Novikov (U.R.S.S.), la data de 17 martie, a purtat convorbiri cu reprezentanții Națiunilor Unite, fără a putea obține rezultate mai bune decât au fost obținute la Stockholm din partea Uniunii Sovietice.⁴⁸

Răsturnarea regimului Antonescu a fost în cele din urmă efectuată de regele Mihai I în condițiile în care acesta nu a reușit să obțină asentimentului șefului guvernului privind încheierea armistițiului cu Națiunile Unite. În acest sens, monarhul își asigurase susținerea din partea Blocului Național Democratic (P.N.Ț., P.N.L., P.S.D. și P.C.R.), cu asentimentul cărora, în data de 23 august, ora 17, l-a înlăturat de la conducerea țării pe Ion Antonescu, ordonând și arestarea acestuia, și l-a numit în fruntea guvernului pe generalul Constantin Sănătescu⁴⁹, decizie anunțată la ora 22 pe posturile de radio și respectată de

⁴⁵*Ibidem*, p. 90.

⁴⁶*Ibidem*, p. 96-97.

⁴⁷*Ibidem*, p. 98.

⁴⁸ Marin Radu Mocanu, *op.cit.*, pp. 160-174.

⁴⁹ *Jurnalul Generalului Sănătescu*, ediția a doua, Ed. Humanitas, București, 2006, pp. 159-164.

armată și de administrație pe tot cuprinsul României. Actul de la 23 august survenea în condițiile în care, în Moldova, fusese lansată, cu trei zile înainte, o puternică ofensivă sovietică, susținută de Fronturile 2 și 3 ucrainene, împotriva Grupului de Armate „Ucraina de sud”. Frontul româno-german fusese spart pe o întindere de aproximativ 140 km, de la vest de Pașcani până la nord-vest de Chișinău, o altă străpungere de 120-130 km fiind reușită de la nord de Tighina până la limanul Nistrului. Pătrunderi de circa 80-90 km ale trupelor sovietice fuseseră operate pe aceste direcții de avans.⁵⁰

După cum consemnează consilierul german de legăție, Dr. Gerhard Stelzer, informațiile care ajunseseră la oficiul diplomatic german l-au determinat pe ministrul Manfred von Killinger, pe care l-a însoțit, să efectueze o vizită la Palatul Regal, la orele 22:30, unde cei doi au fost primiți de monarh, în prezența noului său șef al guvernului, generalul Sănătescu, precum și a noului ministru al Afacerilor Străine, Grigore Niculescu-Buzești. Regele s-a oferit să permită tuturor germanilor și armatei germane retragerea nestingerită din țară, precizând că această ofertă avea girul Uniunii Sovietice. În cele din urmă, von Killinger a acceptat oferta suveranului român, neutralizată însă curând de ordinele lui Hitler și de reacțiilor autorităților militare germane.⁵¹ Cu aproximativ două ore mai înainte, informația despre demiterea mareșalului Antonescu și încetarea ostilităților de către armata română ajungea și la cunoștința Grupului de Armate „Ucraina de sud”, surprins total de întorsătura luată de evenimente la București, ceea ce va duce la reproșuri aduse de generalul Hans Friessner, comandantul acestei forțe, Ministerului de Externe german, prin intermediul șefului Marelui Stat Major german, generalul Heinz Guderian, la data de 25 august.⁵² Între timp, ca urmare a ordinelor transmise de Hitler în noaptea de 23/24 august și 26 august, speriat de perspectiva distrugerii forțelor germane din România și a pierderii aprovizionării cu petrol din România, între foștii aliați Germania și România intervenise starea de război. Trupele române vor răspunde ordinului regal și Directivei operative a Marelui

⁵⁰ Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor, vol. IX, România în anii 1940-1947*, Ed. Enciclopedică, București, 2008, p. 163.

⁵¹ *Diplomați germani la București 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legăție, și dr. Gerhard Stelzer, consilier de relație*, ediție de Cristian Scarlat, Ed. All Educational, București, 2001, pp. 195-198.

⁵² General-maior Eugen Bantea, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud”*, Ed. Militară, București, 1974, pp. 20-29.

Stat Major care ordona trupelor de pe front să înceteze rezistența împotriva sovieticilor, să nu se lase dezarmate de germani și să se retragă spre regiunea București-Ploiești, de unde urmau să înainteze dincolo de crestele Carpaților Meridionali. Un nou ordin transmis din Marele Stat Major român la 25 august va defini forțele germane din România drept singurul inamic și va cere desfășurarea operațiunilor militare în vederea anihilării acestuia.⁵³ Operațiunile militare au fost însoțite de succes și au permis eliberarea Bucureștilor și a altor localități din Muntenia, ceea ce a ușurat avansul Armatei Roșii, care a intrat în ultima zi a verii în capitala eliberată a României.

Cum era privită în mediile sus-puse din București schimbarea de front a României și noua ocupație sovietică? Dimitrie Iurașcu, diplomat român, consemna în jurnalul său, în zilele de 1-3 septembrie 1944:

1 septembrie: Azi, la cinci ani de la începutul acestui nenorocit război de sinucidere a civilizației europene, Bucureștiul, și de fapt toată țara, se află sub ocupație efectivă sovietică, comandamentul militar bolșevic declarând că până la semnarea armistițiului, România este considerată țară inamică [...]

Beții și acte de violență, în special la periferii, sunt inevitabile; după alcool și automobile, afecționează îndeosebi ceasornicele [...]

2 septembrie: Jafurile continuă în capitală. Sunt informat că rușii sunt hotărâți a menține ocupația militară a României până la încheierea păcii. [...]

3 septembrie: Ieri au sosit Bebe cu copii de la țară după o noapte de groază, în care foștii prizonieri plecați de la Budești m-au căutat pe mine, precum și pe alți proprietari dimprejur, după ce bătuseră crunt pe administratorul pe care l-au găsit acasă. Cu mare greutate am obținut un bilet de voie de la comandamentul rusesc și am trimis automobilul, însoțit de un tălmaci basarabean să-i aducă [...]⁵⁴

Succesul militar și politic al avansului militar sovietic, facilitat de schimbarea românească de front, a dat naștere unei ample istoriografii⁵⁵, ale cărei argumente nu dorim să le reluăm. Ne mărginim să subliniem faptul că

⁵³ Vladimir Zodian, *Armatele româno-germane pe frontul din Răsărit*, Ed. Vicovia, Bacău, 2014, pp. 228-229.

⁵⁴ Dimitrie Iurașcu, *Jurnal politic 1939-1950, vol. II: 31.08.1944-31.03.1948*, editor Cristian-Dragoș Căldăraru, Ed. Muzeului de Istorie Galați, Galați, 2012, pp. 7-9.

⁵⁵ De exemplu, Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *200 zile mai devreme: Rolul României în scurtarea celui de-al doilea război mondial*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1985.

urmare a ofensivei sovietice și a colaborării statului și armatei române, Armata Roșie a ajuns foarte curând să pătrundă în Balcani și să mute frontul din Moldova în Transilvania, împotriva puternicelor formațiuni germano-ungare din acea regiune. Ceea ce ne interesează este însă situația prizonierilor de război români și sovietici. Astfel, în perioada cât a desfășurat operațiuni militare împotriva Armatei Roșii, 22 iunie 1941 – 23 august 1944, Armata română a luat 91.060 prizonieri sovietici, dintre care au fost internați în România 82.057. Numărul celor eliberați în cursul războiului a fost de 13.682, 5223 au decedat și 3331 au evadat. Prizonierii sovietici au fost deținuți în lagărele situate la Vulcan, Găești, Drăgășani, Alexandria și Slobozia, apoi împrăștiați în toate provinciile țării, inclusiv în Transnistria sau Odessa. Dacă inițial condițiile în care au fost deținuți prizonierii sovietici au fost dificile, începând din 1942 acestea au fost aliniate complet prevederilor Convenției de la Geneva din 27 iulie 1929 și regulamentelor interne. Numărul prizonierilor sovietici aflați în România era la 23 august 1944 de 59.856, aceștia fiind predați Armatei Roșii în conformitate cu articolul 5 al Convenției de Armistițiu de la Moscova, din 12 septembrie 1944.⁵⁶

Situația prizonierilor de război români a fost însă mult mai tragică. România a pierdut pe Frontul de Est 624.740 militari (31.638 în cursul bătăliei pentru Basarabia și nordul Bucovinei, 87.218 în bătălia pentru Odessa, 6420 pe Nipru, 7254 la nord de Marea de Azov, 18.900 în Crimeea, 14.009 la sud de Harkov, 132.358 la Cotelul Donului, 51.940 în Stepa Calmucă, 14.540 în Caucaz).⁵⁷ 309.533 soldați români sunt trecuți în statistici la rubrica „disparați”.⁵⁸ Un număr de militari ce oscilează, în funcție de diferite estimări românești, între 60.000 și 160.000, sau între 26.000 și 40.000, după estimări sovietice, au fost dezarmați de către Armata Roșie după ce aceștia, la ordinul regal, încetaseră orice formă de rezistență antisovietică.⁵⁹ Situația prizonierilor români din Uniunea Sovietică a fost îngreunată de neaderarea U.R.S.S. la Convenția de la Geneva din anul 1929. În schimb, din anul 1931, pe teritoriul

⁵⁶ Dincu C. Giurescu (coord.), *op.cit.*, pp. 284-285.

⁵⁷ Alecsandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945)*, Ed. Enciclopedică, București, 1999, 319.

⁵⁸ Vitalie Vărat, „Studiu introductiv”, în Laurențiu Constantiniu, Ilie Schipor, Vitalie Vărat, Vladimir Ivanovici Korotaev, Vladimir Nikolaevici Kuzelenkov, *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică. Documente 1941-1956*, Monitorul Oficial, București, 2013, p. XI.

⁵⁹ Alecsandru Duțu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, pp. 234-235.

Uniunii Sovietice se aplica un „Regulament cu privire la prizonierii de război”, adoptat la data de 19 martie a aceluiași an, care restrângea drepturile acestora comparativ cu legislația internațională. La 1 iulie 1941, Consiliul Comisarilor Poporului adopta un nou „Regulament cu privire la prizonierii de război”, care prevedea condițiile de detenție a prizonierilor, folosirea acestora la munci, răspunderile pentru nesocotirea ordinelor. Regulamentul se deosebea de legislația internațională prin aceea că nu prevedea separarea pe criterii etnice a deținuților, nu avea prevederi cu privire la rația militară, nu interzicea folosirea muncii prizonierilor în scopuri militare, nu li se recunoștea dreptul la practicarea religiei și erau lăsați, în general, la liberul arbitru al administrației lagărelor unde se aflau.⁶⁰

Potrivit statisticilor consemnate în recentul tom dedicat de istoricii români și ruși prizonierilor de război români din Uniunea Sovietică, în august 1944 existau în lagărele NKVD 37.000 de prizonieri români. Numărul acestora a fost suplimentat cu un circa 120.000 de prizonieri de război români, luați după 20 august 1944, dintre care, potrivit datelor Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, doar în perioada 24 – 31 august, așadar după încetarea rezistenței militare românești la ordinul regelui, au dispărut mai bine de 97.000 de militari români, cea mai mare parte fiind luați prizonieri de către Armata Roșie. Aceștia sunt evidențiați, de altfel, de statisticile sovietice, care consemnează numărul de 149.773 militari români deținuți în U.R.S.S. la 20 ianuarie 1945, dintre care mai rămăseseră în viață 106.482 la 1 martie 1945.⁶¹

Convenția de Armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944)

Delegația română trimisă la Moscova pentru a afla termenii de armistițiu era compusă din Lucrețiu Pătrășcanu, membru al P.C.R., ministru de stat, Generalul Adj. Dumitru Dămăceanu, subsecretar de stat al Afacerilor Interne, principele Barbu Știrbey, fost președinte al Consiliului de Miniștri, Gheorghe Popp, membru al P.N.Ț, diplomații Constantin Vișoianu și Ioan Christu, Gheorghe Gussi, consilier de legăție, secretar al delegației. În cadrul ședinței a II-a de încheiere a armistițiului, Viaceslav Molotov definea principiile pe baza cărora fuseseră redactați termenii de armistițiu ca fiind inspirate atât de

⁶⁰ Vitalie Văratîc, *op.cit.*, p. XII-XIII.

⁶¹ *Ibidem.*, p. XXI.

experiența negativă trecută din relațiile cu România, dar și de dorința de construcție a unei noi relații între cele două țări:

Este de la sine înțeles că nu trebuie să reamintim cum a început războiul și cum românii au tratat teritoriile ocupate în Ucraina, Crimeea, bazinul Donețului și Stalingradul. Nu putem uita că Guvernul român a fost alături de Hitler și armata germană și pentru acest fapt România rămâne responsabilă [...] Am dat atenție trecutului, dar să încercăm să privim către mâine și mai departe.⁶²

Termenii Convenției de Armistițiu exprimau voința Uniunii Sovietice de a menține termenii Pactului Ribbentrop-Molotov în ceea ce privește granița de răsărit a României (art. 4). Totodată, era reliefat acordul părții sovietice și al celorlalți Aliați de a restitui Transilvania „sau cea mai mare parte a ei” României, cu condiția confirmării acestei hotărâri prin termenii conferinței de pace (art. 19). Administrația românească urma să fie restabilită în tot teritoriul eliberat, până la o distanță de minim 50-100 km de linia frontului (art. 17). Articolul 1 recunoștea faptul că România încetase operațiunile militare împotriva U.R.S.S. și desfășura operațiuni militare împotriva Axei începând din data de 24 august, ora 4, obligând statul român să pună la dispoziție cel puțin 12 divizii pentru continuarea războiului antinazist. Clauze militare ce obligau la internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, libera mișcare a trupelor sovietice pe teritoriul României, eliberarea prizonierilor de război sovietici și ai Națiunilor Unite, remiterea materialelor de război ale Germaniei și aliaților acestora în mâinile trupelor sovietice, punerea la dispoziție și restituirea tuturor bunurilor Națiunilor Unite și a vaselor românești, efectuarea de plăți către Înaltul Comandament Aliat (Sovietic), în funcție de necesitățile acestuia etc. formau osatura clauzelor de armistițiu. Despăgubirile de război pe care România era obligată să le plătească Uniunii Sovietice, stabilite prin art. 11, au fost fixate la suma de 300 milioane dolari americani, plătită în 6 ani, în mărfuri (produse petroliere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, mașini etc.), fiind lăsată deschisă valoarea despăgubirilor ce urmau a fi plătite celorlalte membre ale coaliției Națiunilor Unite. România era obligată să elibereze toate persoanele arestate pentru activitate desfășurată în favoarea Națiunilor Unite (ceea ce avea în vedere în special simpatizanții sau membrii

⁶² Marin Radu Mocanu (coord.), *op.cit.*, p. 298.

P.C.R.), precum și persoanele discriminate rasial (art. 6). Articolul 15 al Convenției de Armistițiu, care obliga Guvernul român să dizolve „toate organizațiile prohitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atât cele politice, militare sau paramilitare, cât și orice alte organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și în special Uniunii Sovietice”, va da naștere la numeroase abuzuri din partea autorităților sovietice de ocupație, acestea tinzând să includă în această categorie formațiuni politice democratice care se opuneau comunizării României. În fine, articolul 16 va fi un alt instrument în procesul de comunizare instrumentat de Uniunea Sovietică, acesta stipulând că „tipărirea, importul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de T.F.F., poștă, telegraf și telefon, vor fi efectuate în acord cu Înaltul Comandament Aliat (Sovietic)”. Îndeplinirea prevederilor Convenției de Armistițiu urma a fi supervizată de o Comisie Aliată de Control, aflată „sub conducerea generală și ordinele Înaltului Comandament Aliat (Sovietic)”.⁶³

Prevederile Convenției de Armistițiu au fost primite cu mari rezerve în România. Președintele Consiliului de Miniștri, generalul Sănătescu, nota în jurnalul său, la 15 septembrie:

Sunt condiții destul de grele, așa zice că unele condiții ar putea prefigura o capitulare necondiționată. Ni se impun condiții care vor îngreuna situația internă. Apoi, dezordinea produsă de trupele rusești va spori greutatea. Prevăd de acum mari suferințe pentru popor.

Dacă trupele ruse nu ar jefui și ne-ar lăsa să lucrăm în liniște, am scoate-o la capăt; așa însă, ne paralizează bunele noastre intenții.

Notițele șefului guvernului din luna octombrie nu lasă nicio urmă de îndoială asupra faptului că așteptările sale cele mai pesimiste se îndepliniseră:

Mare bătaie de cap cu rușii, care nu respectă nimic. Devastările și jafurile continuă și nu pricep că asta duce la o sărăcie de care se vor resimți și ei[...]

Am trimis o echipă de recunoaștere prin orașele din Moldova care mi-a adus trista veste că peste tot este ruină și mizerie mare. Dificultăți am și în guvern. Comuniștii, care nu însemnau nimic până la venirea rușilor, acum, cu protecția lor și

⁶³*Ibidem*, p. 310-313.

mai ales cu fondurile ce le-au pus la dispoziție, au devenit foarte combativi și, dirijați de ruși, au uitat că sunt români și pun interesul partidului mai presus de acela al țării [...]

Căile ferate merg greu, aprovizionările se fac tot așa de greu [...] Am dificultăți și cu aplicarea armistițiului. Rușii nu se gândesc a-l respecta. Transportă tot ce pot la est de Prut, fără nicio socoteală. Ne-au lărgit calea ferată pe valea Siretului până la Ploiești pentru a veni direct cu trenurile lor aici și a lua petrolul [...] Nu vor să ne dea prizonierii făcuți după 24 august [...]

Datorită fondurilor alocate de ruși au apărut numeroase jurnale de stânga, care atacă violent guvernul pe motivul că nu procedează energic la arestarea legionarilor și a vinovaților de dezastrul țării, precum și la darea în judecată a criminalilor de război.⁶⁴

La rândul său, regele Mihai se destăinuia scriitorului Mircea Ciobanu, după căderea regimului comunist din România, cu privire la comportamentul autorităților sovietice de ocupație:

Lumea trăia încă în confuzie și nu trebuia lăsată să se dezmeticească. Fiecare moment de confuzie a fost valorificat în dauna intereselor României. Oriunde se afla vreo fisură în viața noastră politică, acolo erau prezenți și sovieticii. Ne-au șantajat într-un moment când forțele politice care ar fi putut să ajute la redresarea morală și materială a țării erau dispersate, slăbite de război sau dezorientate [...]

Procesul de stabilizare a economiei naționale era zădărnicit de un număr din ce în ce mai mare de manifestații. Activitatea instigatorilor nu mai putea fi controlată. Sabotajele, provocate cu știrea și sub supravegherea sovieticilor, erau puse pe seama așa-ziselor forțe reacționare ale țării.⁶⁵

Colaborarea pe front dintre trupele sovietice și cele române a funcționat, în linii generale, în limitele camaraderiei de arme, în ciuda suspiciunilor reciproce. Într-o lucrare de sinteză dedicată relațiilor de comandament româno-sovietice, istoricul militar Alecsandru Duțu concluziona că, în linii generale, atât în România cât și în Ungaria și Cehoslovacia, colaborarea dintre cele două armate a fost una productivă, mai cu seamă în luptele angajate în zona Ploiești, în Carpații Orientali, la sud de Oradea, Debrețin, pe cursul mijlociu al Tisei, pe cursurile Hronului și Moravei, existând însă și episoade care au dus la pierderi

⁶⁴ Constantin Sănătescu, *op.cit.*, pp. 171-172.

⁶⁵ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, București, 1992, pp. 39-40.

umane și materiale inutile.⁶⁶ Cu toate acestea, deși ca urmare a colaborării cu aliatul sovietic trupele române au reușit eliberarea Transilvaniei până la data de 26 octombrie, ceea ce putea constitui o realizare reală după avaturile atâtor ani de război, reintegrarea Transilvaniei în cadrul statului român a fost amânată ca urmare a solicitării Comisiei Aliate (Sovietice) de Control de retragere a administrației civile românești din această zonă. Abia după instalarea guvernului de coaliție fictivă condus de Dr. Petru Groza, impus de emisarul sovietic Andrei Vișinski, la 6 martie 1945, ca urmare a unei telegrame transmise de noul președinte al Consiliului de Miniștri liderului sovietic Stalin, acesta din urmă transmitea acceptul Kremlinului în acest sens, la data de 8 martie, gest menit să reliefeze susținerea pe care Uniunea Sovietică era dornică să o asigure noului guvern.⁶⁷

Istoricii britanici Maurice Pearton și Dennis Deletant subliniază rolul pe care Vișinski l-a jucat în politica de comunizare a României, punctând totodată la rațiunile care au imprimat un curs treptat acestui proces. După cum arată aceștia, politica pe termen lung a lui Vișinski era de a pregăti România pentru introducerea instituțiilor statului comunist. Pe termen scurt însă, obiectivul era câștigarea războiului cât mai repede posibil, iar instabilitatea în România putea să întârzie acest proces.⁶⁸ Decizia sovietică de a impune la conducerea României guvernul Petru Groza pare a fi fost precipitată de doi factori: capacitatea dovedită de noul Președinte al Consiliului de Miniștri, generalul Nicolae Rădescu, de a exercita puterea eficient, probând voința de a pune capăt acțiunilor destabilizatoare ale comuniștilor, precum și încercările unor elemente legionare, avându-i în frunte pe Constantin Stoicănescu și Andreas Schmidt, cu conexiuni în zona militară, și desfășurându-și activitatea sub tutela așa-numitul guvern român de la Viena condus de Horia Sima, de a acționa în conjuncție cu o operațiune militară germană, declanșată la 6 martie 1945, în vederea întoarcerii României împotriva noului aliat sovietic.⁶⁹

⁶⁶ Alecsandru Duțu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie...*, p. 354.

⁶⁷ Dorin-Liviu Bîțfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*, Ed. Compania, București, 2004, p. 268.

⁶⁸ Maurice Pearton, Dennis Deletant, "The Soviet takeover in Romania 1944-1948," in Maurice Pearton, Dennis Deletant, *Romania observed. Studies in contemporary Romanian history*, Ed. Enciclopedică, București, 1998, p. 150.

⁶⁹ Radu Ciuceanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, „Prefața ediției române”, în Radu Ciuceanu (responsabil), Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, *Misiunile lui A.I. Vișinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946). Documente*

Încheierea războiului în Europa și desfășurarea lucrărilor Conferinței de la Potsdam (17 iulie – 2 august 1945) va crea cadrul în care regele Mihai I, proaspăt decorat cu Ordinul Pobeda (Victoria), primind încurajări de la Washington, a decis să solicite, la data de 20 august, sprijinul Națiunilor Unite în vederea constituirii unui nou guvern, care să-i succedă lui Groza, care refuzase să demisioneze, în pofida solicitării monarhului.⁷⁰ Soluționarea crizei se va realiza de-abia odatăcu desfășurarea Conferinței miniștrilor Afacerilor Străine de la Moscova, din 16-26 decembrie, în favoarea Uniunii Sovietice, guvernul suferind o operație estetică, fără a compromite dominația sa de către forțele menite să facă jocul intereselor sovietice de comunizare a României.⁷¹ Sferele de influență agreate de Stalin și Winston Churchill în toamna anului anterior și voința sovietică de a realiza un glacis de securitate în Europa Central-Răsăriteană au decis într-un final soarta României. În ciuda sacrificiilor României pe Frontul de Vest de 169.822 morți, răniți, bolnavi, dispăruți, aceasta nu a reușit să-i fie recunoscut statutul de cobeligeranță la conferința de pace de la Paris din anul 1946. Alegerile din 19 noiembrie 1946 au fost truate de către guvern, cu sprijinul autorităților sovietice, monarhia a fost abolită la 30 decembrie 1947 și a fost proclamată Republica Populară Română. Insula Șerpilor a fost cedată Uniunii Sovietice de către guvernul Groza la data de 4 februarie 1948.

Transformările suferite de România au fost profund resimțite în cele mai variate medii sociale. Suveranul și familia regală reprezentaseră un simbol la care se raportau români obișnuiți, nu doar elitele sau clasele mijlocii. Dimitrie Iurașcu nota în jurnalul său:

25.12.47. Atmosfera din ce în ce mai lipsită de orice rază de speranță face, pentru fiecare, ca acest Crăciun să fie prilej de temeri tot mai întemeiate și ca ultimele iluzii să se volatilizeze în sufletele optimiștilor celor mai îndărătnici. Așa cum merg lucrurile, suntem abandonați în zestrea Sovietelor [...]

secrete, Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Academia Rusă de Științe, Institutul de Slavistică și Balcanistică, Arhiva de Stat a Federației Ruse, București, 1997, p. 15.

⁷⁰Marin Radu Mocanu (coordonator), *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*, vol. II, Arhivele Statului din România, București, 1995, pp. 336-227.

⁷¹Radu Ciuceanu (responsabil), Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratie, *op.cit.*, pp. 222-254.

31.12.47. Lumea este prăpădită la noi. Nu întâlnesc decât figuri întunecate, suflete îngrozite, dar uneori și cu voință îndârjită [...]

Ticăloșii de la guvern aruncă acum noroiul sufletelor lor murdare asupra acestui copil al suferinței, numindu-l pe „Mihai de Hohenzollern-Sigmaringen” demn urmaș al înaintașilor săi străini, aduși în țară de oligarhia moșierească spre a le permite să obijduiască poporul muncitor și spre a-și agonisi averi din bogățiile țării [...]⁷²

Romanul „Noi” al lui Zamiatin urma a cunoaște o nouă reprezentare în România.

Colaborarea trupelor de pe front, numeroasele pilde de camaraderie, sprijinul oferit de Armata Roșie în vederea eliberării Transilvaniei de nord și centrale, precum și susținerea de către Armata română a acțiunilor militare din Ungaria și Cehoslovacia, alături de aliații sovietici, păleau în fața pierderii Basarabiei și a Bucovinei de Nord și a abuzurilor autorităților sovietice din România, care au condus, în cele din urmă, la comunizarea forțată a țării, la luarea a numeroși prizonieri de război după încetarea operațiunilor militare de către forțele românești, la vânătoria de persoane originare din provinciile răsăritene ale României, reanexate Uniunii Sovietice, asupra cărora Moscova pretindea că avea drepturi izvorâte din acordarea cetățeniei sovietice acestor persoane. O etapă istorică a relațiilor româno-sovietice se încheia și o alta era pe cale să reînceapă, lunga istoria a transformării economice, sociale și politice a României într-un stat organizat după modelul sovietic.

⁷² Dimitrie Iurașcu, *op.cit.*, pp. 535, 538-539.

OPPRESSION ET RÉSISTANCE A LA COLLECTIVISATION DANS LA DOBROUDJA (1949-1957)

Prof. univ. dr. Marian COJOC

En Dobroudja, comme partout ailleurs dans le pays, les deux concepts du titre du chapitre se sont certainement objectivés. Celui qui les contesterait en tant que réalités indubitables de l'époque ou bien ignorerait délibérément les vérités présentes dans les documents de dizaines de dossiers d'archives, ou bien serait incapable de dépasser les clichés d'une pensée révolue. Il suffit d'inventorier les fonds d'archives pour pouvoir constater la multitude de dossiers comprenant les sentences pénales accumulées à l'époque par le Tribunal Départemental de Constanța, la Cour Mixte de Justice de Mangalia, la Cour Mixte de Justice d'Ostrov, la Cour Rurale d'Adamclisi, la Cour Rurale d'Independența, le Tribunal Populaire du District Negru Vodă, etc.¹, par lesquelles des milliers de paysans ont eu à souffrir suite à leur refus de la collectivisation².

Même si dans bien des documents du Parti Ouvrier Roumain, dans les prises de position du premier-secrétaire du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain (CC du PMR) Gh. Gheorghiu-Dej on mettait toujours l'accent (pendant les années de la collectivisation) sur l'entreprise de la persuasion des paysans au sujet de la supériorité des formes associatives de l'agriculture, en réalité le cadre législatif réalisé et amélioré chaque année se fondait sur l'argument «optimal» de la contrainte. Dans les années 50, on exposait partout un slogan qui soulignait aussi clairement que possible la politique réelle du

¹ Les Archives Nationales de la Roumanie, la Direction Départementale de Constanța (ANC), le fond du Tribunal Départemental de Constanța (1882-1952).

² *Ibidem*, le fond de la Cour Mixte de Justice de Mangalia (1944-1952); seulement en 1949 on a consigné 1.763 sentences, bien de celles-ci affectant les paysans de la région ; le fond du Tribunal Populaire du rayon Negru Vodă (1952-1968) – avec 3.234 de sentences pénales seulement en 1953 et 2.864 en 1954.

parti : «*Tu ne sais pas ? Nous t'enseignons ! Tu ne peux pas ? Nous t'aidons ! Tu NE veux PAS ? Nous t'obligeons !*³»

Les mesures coercitives dans le processus de la collectivisation se sont fait sentir dans le milieu rural de la Dobroudja à partir du printemps de l'année 1948. Les personnes visées tout spécialement ont été, cela va sans dire, les paysans aisés, les «*chiabur*» – dénomination générique appliquée à un nombre considérable de paysans avec assez d'influence dans les villages de la région.

La perception dénaturée de la catégorie sociale incriminée peut être constatée même dans une note de la commission départementale d'ensemencement et de collectages, qui parlait alors, en 1948, des « paysans aisés de plus de 15 ha qui n'avaient rien semé dans la campagne d'automne⁴ ». La dénaturation résultait de l'incapacité, intentionnelle ou non, des autorités communistes du parti et d'État, de délimiter exactement au moins la superficie que devait détenir un paysan pour être considéré comme aisé, «*chiabur*».

Le début de la collectivisation en Dobroudja s'est produit sur fond de mesures de guidage et de contrôle planifiées et exécutées par les organes départementaux du parti et administratifs de manière extrêmement rigoureuse depuis 1948. Ainsi, au début même du mois de mars 1948, le préfet de Constanța s'adressait aux prêteurs du département, à propos de ce qu'il considérait, tout comme l'appareil administratif dans son ensemble et le Comité de Parti, comme de graves dysfonctionnements enregistrés dans le département, suite au contrôle effectué par la préfecture pendant la première semaine de mars, à savoir :

«1. Les commissions cantonales et les comités agricoles de gestions et des communes ne sont pas organisés et constitués conformément à l'Arrêt no. 305/27 février 1948 publié dans le «Moniteur Officiel» no. 50/1 mars 1948, et n'ont eu aucune activité jusqu'à présent;

2. dans aucune commune on n'a rédigé le plan de travail par exploitation agricole;

3. les secteurs des communes n'ont pas été organisés ni les chefs de secteur désignés;

³Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România [L'histoire du stalinisme en Roumanie]*, Humanitas, Bucarest, 1990, p. 411.

⁴ ANC, le fond de la Préfecture de Constanța, dossier 95/1948, f. 7.

4. on n'a pas distribué de livrets aux chefs de secteur⁵».

En conclusion, le chef de l'administration départementale avertissait « pour la dernière fois que l'on prenne les mesures les plus énergiques afin que toutes les dispositions concernant l'organisation et l'exécution des travaux agricoles de printemps (1949 – n. a.) soient exécutées très strictement⁶ ».

Afin de réaliser les objectifs de printemps, l'administration départementale nommait les commissions d'ensemencement qui comprenaient comme président le préteur du canton et comme vice-président le chef de la circonscription agricole, à côté du chef de secteur de gendarmerie, du délégué PMR, du délégué du Parti Le Front des Laboureurs et d'un secrétaire⁷.

Les craintes du préfet étaient justifiées, puisque le 12 mars le président du Commandement Unique des Ensemencements, le Ministre secrétaire d'État Stancu, par l'Ordre téléphonique no. 104693/1948, exigeait de la Préfecture de Constanța qu'elle démarre « immédiatement et avec toute l'intensité la campagne d'ensemencement ; mobilisez tout le monde, laboureurs comme fonctionnaires d'État, département ou commune⁸ ». La haute officialité de ressort attribuait 4 jours pour la distribution des semences et 6 autres jours pour les ensemencements effectifs. Il attirait en même temps l'attention sur le fait que « aucune déviation du plan de travail imposé ne serait tolérée⁹ ».

Au même moment des ordres au contenu similaire arrivaient à Tulcea également, la préfecture s'engageant à les mettre en œuvre le plus vite possible¹⁰.

Les actes en soi sont de véritables démonstrations du début de l'implémentation du système planifié et centralisé qui s'instituait avec force dans les campagnes de toute la Roumanie, comme nous l'avons vu dans les pages précédentes.

Cette situation se répétait à l'automne, cette fois-ci avec des accents encore plus durs, adressés à ceux qui osaient ne pas respecter les stipulations du plan agricole.

⁵*Ibidem*, dossier 73/1948, f. 10.

⁶*Ibidem*.

⁷*Ibidem*.

⁸*Ibidem*, f. 18.

⁹*Ibidem*.

¹⁰Les Archives Nationales de Tulcea (ANT), le fond de la Préfecture de Tulcea, dossier 58/1948, f. 16.

À la fin de l'année 1948, la Commission Départementale d'Ensemencements et Collectages a dressé, à Constanța, une situation comparative des « ouvriers membres du parti » auxquels on avait confié des tâches (à côté des paysans) dans la campagne d'ensemencements de printemps et d'automne et des collectages. Il en résultait qu'au printemps, 69 équipes d'ouvriers volontaires avaient agi pour la réparation des outils agricoles ainsi que 760 dirigeants PMR (en fait, une toute petite partie des 30.000 « agitateurs » mentionnés par Vasile Vâlcu). En automne, le nombre de ceux qui avaient été envoyés à la campagne s'était considérablement accru, de sorte que, dans les villages de Dobroudja avaient œuvré 25 délégués de la Commission Départementale d'Ensemencements, 54 délégués des commissions cantonales, 45 équipes d'ouvriers volontaires pour la réparation des outils agricoles et 1956 dirigeants PMR dans le but mentionné. Leur nombre était de toute façon réduit par rapport au nombre de ceux qui avaient œuvré dans les villages pendant la campagne de collectages : 30 instructeurs de l'organisation départementale du PMR, 127 dirigeants, PMR, 2.192 dirigeants syndicaux, 438 délégués pour les batteuses, 209 délégués aux centres *Romcereal*, de sorte que la question qui pouvait surgir, à savoir s'il travaillait encore quelqu'un, avec tant de « contrôleurs et dirigeants¹¹ », est totalement justifiée.

Dans un document de l'administration départementale de Constanța, en concordance avec la campagne déchaînée contre les paysans aisés (qui avait comme slogan *Par la vigilance de la classe paysanne travailleuse*), document intitulé « les paysans aisés des villages continuent à être démasqués sous divers prétextes haineux », les cibles vivantes du milieu rural roumain (et de Dobroudja) étaient visées fermement par les autorités. La raison invoquée était spécifique à la période de début de la construction du nouveau régime en Roumanie : « La campagne d'ensemencements a été la meilleure occasion pour affirmer et aiguïser la lutte des classes dans les villages¹² ». Ainsi était démasqué Nicolae Ștefleă, l'instituteur du village de Rariștea, propriétaire de 40 ha, qui avait essayé de saboter la réalisation du plan de culture de la commune, en ne distribuant pas les plans individuels de culture, contrairement aux instructions reçues du centre¹³ ». À celui-ci s'ajoutait le paysan aisé Nistor

¹¹ ANC, le fond de la Préfecture de Constanța, dossier 95/1948, f. 1.

¹² *Ibidem*, f. 15.

¹³ *Ibidem*.

Dumitru du village Nastradin qui, « étant découvert par le chef de secteur du champ qu'il refusait d'ensemencer, s'est adonné à l'acte criminel de menacer avec le couteau le chef de secteur (sic !) »¹⁴ ».

Le document s'achevait selon un scénario reproduit, dorénavant, pour au moins une décennie, dans le milieu rural roumain : « Tous ces saboteurs ont été amenés dans les mairies et démasqués devant les paysans travailleurs comme des ennemis des villages. À tous ces restes de grands propriétaires fonciers (sic !) on a dressé des constats selon la Loi du sabotage »¹⁵ ».

Les démasquages seront dorénavant une constante de tous les documents de presse ou de propagande en Roumanie. Le paysan aisé Radu Pascu, propriétaire, à son tour, de 50 ha dans la commune de Corbu, département de Constanța, était accusé, dans un autre document de la préfecture, d'avoir « semé une surface de 2 ha de blé sans trier et saumurer les semences »¹⁶ ». « Étant sommé de traiter la semence – affirmait-on dans le document de la préfecture intitulé *Un nouveau système de sabotage des ennemis des villages* – ce vile reste des grands propriétaires fonciers a dit devant les paysans du village que jamais dans sa famille on n'avait trié et saumuré la semence de blé (...). Profitant d'un instant d'inattention de la part des responsables communaux, l'individu a réussi à disparaître. À présent, il est recherché pour être traduit en justice, selon la Loi du sabotage »¹⁷ ».

Pendant l'automne de cette année-là, les paysans aisés étaient même tenus responsables des vices humains des humbles représentants des autorités. Ainsi, selon une autre note de la Préfecture de Constanța, de la même saison : « Beșteleanu Mihai et Dumitru Stancu, le maire et le notaire de la commune de Cerchezu, du département de Constanța, tout comme l'agent des eaux, se sont rendus coupables du sabotage de la campagne d'ensemencements, ayant étant trouvés, le 20 octobre de l'année courante, dans un état complet d'ébriété. Suite aux recherches effectuées sur-le-champ on a pu constater que les susnommés avaient été victimes de paysans aisés du village (...) »¹⁸ ». Quant à l'accusation déplacée à l'adresse des paysans aisés, ce n'est pas pour rien que Dej lui-même

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, f. 15.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 23.

¹⁸ *Ibidem*, f. 25.

avait un petit mot qui n'est pas resté dans les discours officiels : *Ce n'est pas des ennemis que j'ai peur, c'est de notre propre bêtise*¹⁹ ».

Mais la tragicomédie de la situation n'est pas seulement marquée par les gaffes d'anthologie des autorités communistes ignorantes, mais aussi par le très grand nombre (vu la brève période de temps depuis l'installation du nouveau régime) de personnes qui ont eu à souffrir de la bêtise traduite comme « vigilance » des paysans travailleurs auteurs des « démasquages ». Cet automne-là, dans le seul département de Constanța, on a arrêté « pour action de sabotage des ensemencements, 252 paysans aisés, parmi lesquels on en a traduit en justice 210 et les 42 qui restaient ont été laissés libres, faute de preuves²⁰ ». Les raisons pour lesquelles les personnes mentionnées ont été envoyées devant les juges sont intéressantes : « non-traitement des semences, non-respect du plan individuel, « mauvaise volonté dans la livraison des semences », absence de labourage et de semailles sous prétexte de « sécheresse et manque d'humidité de la terre », non-utilisation de tous les attelages, dissimulation des attelages dans le maïs, désertion des communes, soustraction des semences de blé et enfin fait d'avoir « profité du manque de vigilance de la part de certains membres des conseils communaux (sic !) en leur offrant de l'alcool dans le but de les empêcher de remplir leurs devoirs²¹ ».

Une campagne soutenue contre les paysans aisés se déroulait en même temps dans la presse de Dobroudja. Les paysans étaient accusés, entre autres, de ne pas payer leurs salariés²² ou de leur appliquer « des traitements inhumains » (« l'ouvrier agricole dormait dans la mangeoire des bœufs sans aucune couverture et plein de poux²³ »). Le paysan aisé Marin Păun du district Negru Vodă, possesseur de « 25 ha, 6 bœufs, 2 chevaux, 50 moutons et 15 porcs²⁴ » fut déclaré coupable de ce traitement.

Sous le titre *Les paysans aisés de Țepeș Vodă sabotent les labourages d'automne* on relatait dans le quotidien local du parti la façon dont « les laboureurs travailleurs de la commune respective ont démasqué les paysans

¹⁹Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri [Alexandru Bârlădeanu sur Dej, Ceaușescu et Iliescu. Entretiens]*, Editura Evenimentul Românesc, Bucarest, 1997, p. 108.

²⁰ ANC, le fond de la Préfecture de Constanța, dossier 95 / 1948, f. 2.

²¹*Ibidem*.

²² « Dobrogea Nouă », Ière Année, No. 193/19 décembre 1948.

²³*Ibidem*, No. 185/10 décembre 1948.

²⁴*Ibidem*.

aisés du village, en les obligeant à réparer en trois jours le tracteur et à ensemençer selon le plan²⁵ ».

De même, le membre assidu de l'UFDR Ștefana N. Gheorghița, de la commune Seimenii Mici, district de Cernavodă, découvrait ces jours-là « les intentions de sabotage du paysan aisé Nicolae Gh. Zaharia, qui avait essayé de se soustraire aux collectages justement au moment où la lutte des classes s'aiguise quotidiennement²⁶ ». Les actions des femmes de l'UFDR (espèce de « super-détectives rurales » de l'époque) de la commune de Valea Rea, éduquées naturellement dans l'esprit de la lutte des classes, en octobre 1949, déjouaient d'autres tentatives de paysans aisés pour se soustraire aux plans d'ensemencements, « dévoilant devant le village leurs viles tentatives²⁷ ». Même pour « la destruction d'une superficie de 4 ha de tiges sèches de maïs (ce qui reste après la récolte des épis de maïs) 5 paysans aisés de la commune de Petroșani, du département de Constanța, étaient démasqués par les paysans travailleurs, en décembre 1949, pour « tentative de sabotage du plan des collectages (... de tiges de maïs) dans le but ignoble d'affamer la population travailleuse (sic !). Mais à présent, ils ont été collés » – écrivait, plein de colère révolutionnaire, le correspondant local du journal « Dobrogea Nouă », Zamfir Ion. « Grâce à la vigilance des paysans travailleurs, les paysans aisés ont été envoyés devant la justice du peuple pour les faits ignobles qu'ils ont perpétrés²⁸ » (les personnes en cause, Nicolae Coșa, Vasile Banciu, Dumitru Banciu, Ion Cojoc et Gheorghe Popa ont reçu, de la part de la « justice populaire », 6 ans de prison, exécutés, en partie, au Canal, peine corrélée avec celle sanctionnant le fait de ne pas avoir remis les quotes-parts et effectuée en 1951-1952)²⁹.

D'ailleurs, dans le département de Constanța, les abus des autorités dans ce domaine ont débuté en janvier 1949, fait consigné dans le procès-verbal du 2 février 1949, signé par le Président de la Commission Départementale d'Ensemencement qui était en même temps le préfet du département de Constanța, I. V. Ionescu, et par le commandant de la milice départementale, Mr. Candiani. Les autorités avaient été informées, en janvier 1949, des graves délits

²⁵ *Ibidem*, No. 172/25 novembre 1948.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, IIème Année, No. 446/28 octobre 1949.

²⁸ *Ibidem*, No. 489/18 décembre 1949.

²⁹ « Dobrogea Nouă », IIème Année, No. 446/28 octobre 1949.

commis par la Commission d'Ensemencements de la commune de Cobadin, « par l'arrestation d'un nombre de 19 habitants³⁰ ». La raison de l'arrestation était que ces paysans, le 21 janvier 1949, n'étaient pas sortis avec leurs attelages dans les champs. Constatant cela, la commission locale, dirigée par l'ingénieur agronome, le maire et le médecin vétérinaire, a décidé d'arrêter 16 habitants pour un ou deux jours et de leur appliquer des amendes entre 100 et 500 lei. Ils ont été rejoints par trois autres chefs de secteur, les sanctions étant appliquées immédiatement³¹. Selon le préfet, « par une interprétation erronée, la commission communale a considéré comme ouverte la campagne des labourages et des ensemencements de printemps³² », même si elle n'avait reçu aucune disposition à cet égard. Il admettait en même temps que « les membres de la Commission Départementale d'Ensemencements avaient contribué dans une certaine mesure à cette interprétation erronée : pour donner une impulsion à l'achèvement des labourages d'automne restants dans la commune de Cobadin, ils avaient recommandé, à leur passage dans la commune, que l'on procède à l'arrestation des habitants qui n'iraient pas labourer³³ ».

La mise en application des sanctions était illégale puisqu'elles se référaient exclusivement à la campagne d'automne et « avaient une application limitée à la date de 28 octobre 1948, où la campagne d'automne était considérée comme terminée³⁴ ».

Du point de vue politique, dans la vision des autorités départementales, « la mesure prise par la Commission d'Ensemencements de la commune de Cobadin constitue une déviation de la ligne politique tracée par le parti et le gouvernement en ce qui concerne l'exécution du plan agricole³⁵ ». Conséquence de cette déviation : « *Cette mesure dictatoriale de type ancien a été suffisante pour que le lendemain, par un gel de – 13 degrés, tous les habitants de la commune sortent au labourage par peur d'être arrêtés et soumis à des amendes³⁶* ».

³⁰La Bibliothèque de l'Académie Roumaine, L'Archive Historique, Bucarest (BARAI), le fond XII, dossier 2487, f. 3.

³¹*Ibidem*.

³²*Ibidem*, f. 4.

³³*Ibidem*.

³⁴*Ibidem*.

³⁵*Ibidem*, f. 5.

³⁶*Ibidem*.

Il est intéressant que l'application des sanctions, dans l'opinion des autorités, se soit faite « sans aucun discernement politique », parce qu'on avait condamné « à la fois les travailleurs pauvres et les paysans aisés des villages. Elle n'a pas du tout tenu compte de l'état social des condamnés³⁷ » (sic !).

Ce fut l'un des rares cas où les coupables d'abus commis dans les campagnes de Dobroudja (les autorités communales) ont été destitués de leurs fonctions et sévèrement sanctionnés³⁸.

En 1950, les stipulations du Décret no. 183 / 30 avril 1949 concernant les sanctions aux infractions économiques sont devenues encore plus sévères suite à l'apparition du Décret no. 33 / 14 février 1950. La création du Comité d'État pour le Collectage des produits agricoles (Décret no. 57 / 18 février 1950) et l'apparition de l'Arrêt du CC du PMR et du Conseil des Ministres sur la campagne des ensemencements, au printemps de cette année-là, ont conduit à la politisation effective de la campagne agricole : « La campagne des ensemencements de printemps – disait-on dans l'acte mentionné – se déroule dans un contexte d'accentuation de la lutte des classes, où l'ennemi cherche par tous les moyens aussi bien dans les villages que dans les villes, à saboter l'œuvre de l'édification du socialisme dans notre pays. C'est pourquoi les organisations de parti et de masse, en renforçant leur vigilance de classe, doivent mobiliser toute la classe paysanne travailleuse dans cette campagne importante³⁹ ».

En mai 1950, par le Décret no. 143, le problème des quotes-parts était encore aggravé pour les paysans, les peines de prison allant maintenant jusqu'à 12 ans maximum s'ils ne donnaient pas leur quota des différents produits dans un délai de 30 jours. Entre ces cadres légaux-coercitifs, le démasquage des élites des villages, « les paysans aisés saboteurs⁴⁰ », se poursuivait dans la presse, culminant en octobre 1950 avec l'envoi en justice de 14 habitants de la commune de Plopeni propriétaires de superficies de terrain entre 20 et 40 ha,

³⁷*Ibidem.*

³⁸*Ibidem.*

³⁹Octavian Roske, *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949-1962* [Le dossier de la collectivisation de l'agriculture en Roumanie, 1949-1962], Parlamentul României, Camera Deputaților [Le Parlement de la Roumanie, La Chambre des Députés], 1992, p. 115.

⁴⁰« Dobrogea Nouă », IIIème Année, No. 559/26 mars 1950; No. 575/19 avril 1950; No. 688/4 septembre 1950; No. 693/10 septembre 1950.

considérés comme « 14 paysans aisés... 14 vipères !⁴¹ », démasqués « le soir même du premier jour des semailles⁴² ».

Des représentants des minorités nationales de Dobroudja ont été affectés, eux aussi, par les mesures oppressives du régime, dans le processus de collectivisation. Aujourd'hui nous paraissent intéressantes les notifications du Comité Démocratique Russo-Ukrainien (CDRU) qui, en juin 1950 informait la direction de la section régionale du PMR de Constanța au sujet des « difficultés rencontrées dans le secteur agricole, même si dans les communes Bașpunar, Slava Rusă, Isaccea, Chilia Veche et Balabancea il y a des perspectives de création de gestions agricoles collectives⁴³ ». La conviction de la direction du CDRU de Tulcea était que la majorité des paysans pauvres sollicitent l'entrée dans la GAC, mais « les paysans moyens sont sous l'influence des paysans aisés⁴⁴ ».

Une raison de mécontentement de plus pour le CDRU, consignée dans le rapport de juin 1950, était que « la lutte des classes est faible, surtout dans le secteur piscicole, la population russe et ukrainienne disant que les anciens paysans aisés n'ont pas d'outils pour l'exploitation, ne tenant pas compte du fait que l'ennemi de classe est plus furieux encore lorsqu'il devient moribond⁴⁵ ».

Il est clair que dans le cas des groupes ethniques représentés par le CDRU la psychose de l'ennemi de classe était cultivée avec la même obstination par le nouveau régime, tout comme dans le cas de la population roumaine, majoritaire dans la région, que les infusions idéologiques étaient, au fond, les mêmes pour tous les citoyens de Roumanie. Dans le même ordre d'idée, il faut mentionner le fait que le mois suivant de l'année 1950 les mêmes membres du bureau du CDRU de Tulcea reconnaissaient que, malgré les efforts, et pas seulement de propagande, « les paysans se sont manifestés contre les collectages⁴⁶ ».

De manière prévisible, cette fois-ci fut encore la faute des paysans aisés qui, selon la direction du CDRU, « ont influencé la majorité dans certaines

⁴¹ *Ibidem*, No. 715/6 octobre 1950.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ ANT, le fond du Le Comité Démocratique Russo-Ukrainien (1948-1953), Tulcea, dossier 1/1949-1950, f. 4.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 7.

localités à se manifester contre l'appareil d'État⁴⁷ ». Ainsi, on donnait l'exemple de la commune de Poșta, du département de Tulcea, où les « paysans aisés Marco Pahon, Ivan Buț et Iosif Ilie avaient fait une contestation commune, signée par une série de paysans pauvres et moyens, après quoi ils se sont tous présentés devant le Comité Provisoire Local, en demandant la diminution des cotes de collectage⁴⁸ ».

De manière identique (malgré le désir de nombreux russes et lipovènes d'acquérir le carnet de membre du PMR) le système collectiviste dans l'agriculture, la pression des quotas aberrants, ont laissé parmi les membres de ces minorités, autant de paysans auprès de la majorité des paysans roumains, bien loin de l'idéal collectiviste imaginé par les autorités communistes. « Dans la commune de Slava Rusă – informaient les activistes du CDRU – le paysan aisé Serghei Vasile a rassemblé dans sa cour 12 citoyens qui ont fait eux aussi, une contestation commune⁴⁹ ». Mais ici, comme dans bien des situations et des endroits de Dobroudja, « le secrétaire PMR de la localité a prévenu les organes compétents qui ont persuadé les citoyens de ne plus tomber sous l'influence des paysans aisés⁵⁰ ».

Un autre cas intéressant, du même type, rapporté au PMR par le CDRU, est celui de la commune de Letea, enregistré au mois de juillet de l'année 1950. « Trois autres paysans aisés ont entraîné la paysannerie pauvre et moyenne à ne plus battre le blé, sous prétexte d'avoir une récolte compromise. Ces ennemis ont été arrêtés par les organes de la Securitate » – consignait, avec une satisfaction non-dissimulée, la direction du CDRU⁵¹.

Contre la constitution des GAC se sont aussi prononcés de nombreux pêcheurs lipovènes du delta. Dans la vision des membres du bureau du CDRU, c'étaient « des pêcheurs avec des familles nécessiteuses, ils manifestent contre ce type de gestion, restant attachés à leur exploitation individuelle⁵² ».

Enfin, comme nous l'avons déjà mentionné, les rapporteurs du Comité Russo-Ukrainien constataient que pendant l'été de l'année 1950 « dans toutes

⁴⁷*Ibidem.*

⁴⁸*Ibidem.*

⁴⁹*Ibidem.*

⁵⁰*Ibidem.*

⁵¹*Ibidem.*

⁵²*Ibidem*, f. 9.

les localités par lesquelles nous sommes passés, une partie des membres du parti ne voulaient toujours pas entrer dans les GAC⁵³ ».

En tout, le processus de démasquage et de condamnation des paysans aisés dans les années 1951-1953⁵⁴, mise en œuvre par les organes de l'administration d'État, ceux de la milice, de la Securitate et de la justice roumaine, a conduit à l'arrestation et l'incarcération de plus de 20.000 paysans. À cette opération a « contribué » sérieusement la Procuration de la RPR, institution fondée, comme nous l'avons déjà vue, par la Loi du 2 juin 1952⁵⁵.

Le nombre relativement élevé d'abus, de plus en plus souvent contestés dans tout le pays, dans le domaine agricole et dans les campagnes, a sensibilisé les institutions répressives de l'État elles-mêmes. À cet égard, les Instructions no. 849 du 22 décembre 1952 (sous l'en-tête « Strictement secret pour usage intérieur ») signées par le général-lieutenant Al. Drăghici lui-même, ministre de la Sécurité de l'État, et par Anton Tatu Jianu, procureur général de la RPR a joué un rôle particulier. Elles mettaient en évidence la superficialité avec laquelle étaient rédigés et analysés les dossiers des accusés du domaine agricole par les organes de la milice et de la procureure, et surtout la légèreté avec laquelle ceux-ci passaient à des mesures répressives. En ce sens, on remarquait le fait que « dans le secteur agricole individuel (petites et moyennes exploitations) certains organes de la milice recourent avec légèreté à l'application du Décret no. 183 / 1949, créant ainsi, de manière artificielle, de nombreux cas d'infraction⁵⁶ ». C'est seulement alors, après les abus enregistrés surtout à partir de l'année 1948, qu'était condamné le fait qu'«on avait déféré en justice des personnes pour le seul refus de recevoir le plan de culture, pour ne pas l'avoir respecté, suite à des raisons parfois objectives (sécheresse, inondations etc.), pour ne pas avoir défriché, pour ne pas avoir mis des engrais naturels dans les champs, pour avoir semé avec des semences qui n'avaient pas été traitées chimiquement, pour manque de maintenance des cultures, pour non-

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ ANC, le fond du Conseil Populaire Régional de Dobroudja, service Expropriations, dossier 46/1954, f. 146 (3.561 paysans aisés en 1953; 2.780 en 1954; 3.611 en 1955; les situations centralisées enregistrent des variations parce que certains paysans aisés étaient consignés dans la catégorie des paysans moyens.)

⁵⁵ Marin Nedelea, *Istoria României în date, 1940-1995* [L'histoire de la Roumanie en données, 1940-1995], Niculescu, Bucarest, 1997, p. 97.

⁵⁶ ANC, le fond du La Procuration de la Région de Constanța (1952-1959), dossier 14/1953, f. 2.

respect du plan de moisson, pour affermage (...)»⁵⁷. Pour toutes ces raisons, et d'autres semblables, le texte disait que « les organes de recherche étaient allés sur la ligne de la résistance la plus facile (sic !) (dans le sens de « compréhension »), en traduisant en justice les paysans petits et moyens⁵⁸ » qui se seraient laissés influencer par les éléments malveillants des villages⁵⁹.

Les instructions mentionnées ci-dessus, de la Procuration et du Ministère de la Sécurité de l'État (MSS – abréviation roumaine, n. t.), considéraient maintenant que « les organes de recherche doivent tenir compte du fait que, pour certaines infractions, les personnes les ayant commises peuvent être jugées en état de liberté⁶⁰ », ce qui avait été ignoré de manière délibérée, auparavant. Entre les infractions de ce type se trouvaient : la non-remise des cotes de céréales dans le délai établi (autrement dit, les mesures de la procurature et du MSS atténuaient en quelque sorte les stipulations même du Décret no. 143 du mai 1950), le non-respect des contrats de culture à valeurs contractuelles petites (si c'étaient pour la première fois) et l'herbage abusif, c'est-à-dire les ainsi-dites infractions pour lesquelles des dizaines de paysans avaient déjà souffert, en arrivant trop facilement dans les nombreux espaces de détention de la Dobroudja⁶¹.

En octobre 1953, la Procuration de la Région de Constanța s'est occupée dans le détail de l'activité et de la situation des exploitations agricoles de production, organisées dans sa zone de responsabilité. Les procureurs ont été envoyés sur le terrain, surtout là où « les retraites des GAC avaient des proportions massives, c'est-à-dire dans les communes des districts de Babadag, Sinoe, Istria, Ceamurlia de Sus et Beidaud⁶² ».

Les causes ayant déterminé des paysans à quitter les GAC, identifiées même par les organes de la procurature régionale, étaient : « le fait d'avoir été forcé d'y entrer ; le fait d'avoir été informé que celui qui entre dans la GAC seront exempts de côtes et d'impôts ; le mécontentement à cause de la quantité de céréales reçue pour une journée de travail, tout comme le fait que les gens du

⁵⁷*Ibidem*, f. 3.

⁵⁸*Ibidem*.

⁵⁹*Ibidem*.

⁶⁰*Ibidem*, f. 4.

⁶¹*Ibidem*.

⁶²*Ibidem*, dossier 15/1953, f. 163.

secteur privé avaient moissonné des quantités plus grandes de céréales que les leurs⁶³ ».

Dans le district d'Istria avaient quitté, à ce moment-là, la GAC de Ceamurlia de Sus – 45 paysans collectivistes, la GAC Beidaud – 44, la GAC Istria – 145, qui « en sont ultérieurement rentrés⁶⁴ ». Comment a-t-on réussi une telle « performance » ? Le procureur du district et les autres procureurs ont traduit en justice « en état d'arrestation 5 inculpés de la commune d'Istria, 2 de Sinoe et 2 de Beidaud, en appliquant aussi le séquestre, conformément à la procédure pénale. On a remis 74 sommations, mais seulement en 6 cas les citoyens ont restitué leurs outillages⁶⁵ ».

Suite aux simulacres d'« assemblées générales », on a exigé la traduction en justice et « l'obligation à restituer leurs attelages pour un nombre de 59 citoyens de Beidaud et 8 citoyens de la GAC Ceamurlia de Sus⁶⁶ ». La même chose est arrivée dans le cas du district de NegruVodă, où les organes de la procureure ont remis 56 sommations qui ont fait leur effet, et, le 21 octobre 1953, pour 4 des personnes sommées, « le tribunal a prononcé des peines de 1 à 2 ans, en obligeant à la restitution des attelages et des animaux soustraits⁶⁷ » (sic !). Toujours dans le même district, au même mois, les organes de milice, « indépendamment des dispositions de la procureure, ont dressé des dossiers à un nombre de 26 paysans collectivistes qui avaient repris leurs animaux de la gestion collective (...). De même, les organes du MSS ont fait une série d'arrestations, en remettant à la procureure régionale, avec leurs dossiers d'enquête, les nommés Puiu Marin, Puiu Gheorghe et Lungoci Nistor, tous de la commune « 23 august » du district de Negru Vodă, inculpés d'instigation ; Neagu Ion de la commune de Bărbăntu, village Lanurile, toujours pour instigation ; Barbu Ilie de la commune « 23 august » village de Schitu, inculpé d'instigation, aussi⁶⁸ » (sic !).

Des cas de désertion en masse des GAC se sont constatés aussi dans le district de Hârșova, dans la commune de Sâmbăta Nouă, le village d'Agiomer, la commune de Bălăceanu et la commune de Pantelimonul de Sus.

⁶³*Ibidem.*

⁶⁴*Ibidem.*

⁶⁵*Ibidem.*

⁶⁶*Ibidem.*

⁶⁷*Ibidem*, f. 165.

⁶⁸*Ibidem*, f. 166.

Suite au « travail politico-organisationnel », la Procuration de la Région de Constanța était en mesure de rapporter que « 78 paysans collectivistes sont retournés dans la GAC Bălăceanu et 16 collectivistes ont restitué aussi les attelages et les animaux, *mais eux, ils ne sont pas retournés, et dans la GAC du village Agiomer un autre collectiviste a restitué les animaux, mais lui, il n'est plus retourné dans la gestion collective*⁶⁹ ».

Ces chiffres parlent d'eux-mêmes du fait que « le pouvoir de persuasion » et les menaces des organes de la procureure, de la milice ou de la Securitate n'avaient pas toujours l'effet escompté.

Le 2 novembre 1954, à Constanța ont eu lieu les travaux de la conférence des procureurs de la région de Constanța. Le procureur de la région de Constanța, D. Popovici, a été critiqué, à cette occasion, pour la recommandation qu'il avait faite à ses subordonnés en ce qui concerne la traduction en justice des paysans aisés. Celui-ci avait demandé aux procureurs des districts, dans une poussée de conscience, « que l'on analyse selon le cas, et non pas pour tous les paysans aisés à la fois⁷⁰ ». Pour cette disposition, au fait, une suggestion humaine, le procureur de la région de Constanța a été accusé maintenant par ses propres collègues d'avoir une « attitude de fatuité libérale et de petite-bourgeoise⁷¹ », ceux-ci lui recommandant « la liquidation rapide de cette attitude⁷² ».

Dans la conférence mentionnée (dont les travaux ont commencé à 10 heures du matin et on fini à 9 heures du soir), on a constaté avec satisfaction que, suite aux mesures prises dans les districts de Negru Vodă et de Babadag, ont continué les retours dans les GAC des paysans collectivistes qui les avaient quittées.

Mais, précisément à ce moment-là, à Beidaud, 50 autres paysans collectivistes restituaient les attelages « sans retourner, eux-mêmes, dans la gestion collective⁷³ ». Il y a, toutefois, une autre facette de la médaille de la collectivisation, du moins en Dobroudja, dans le sens que, à côté des retraites délibérées des paysans des GAC, en 1953, la Direction d'Évidence du Cadastre du cadre du Ministère de l'Agriculture enregistrait, dans la région de Constanța,

⁶⁹*Ibidem*, f. 167.

⁷⁰*Ibidem*, f. 181.

⁷¹*Ibidem*.

⁷²*Ibidem*.

⁷³*Ibidem*, f. 184.

un nombre de 1.160 d'« éléments malveillants », exclus des GAC. De ce total, 740 ont été reçus à nouveau dans les gestions collectives, mais 420 pas⁷⁴ ».

Dans les conclusions des travaux de la conférence, les procureurs sont tombés d'accord, en suivant les indications du Procureur Général de la République, « que contre les paysans aisés qui ont dirigé des actions d'instigation ou ont repris des animaux des gestions collectives il faut passer immédiatement à l'application de la répression pénale⁷⁵ ».

Néanmoins, il est à remarquer le fait que, parmi les recommandations pour les procureurs, s'est glissée aussi la suivante : « *au cas où certains des anciens paysans collectivistes montrent qu'ils ont été forcés à entrer dans les gestions collectives par les activistes de parti, que ces cas-là soient notifiés au District de Parti*⁷⁶ ».

Le fait qu'à la fin de l'année 1953 les organes répressifs de l'État comprenaient de plus en plus que les non-remises des cotes et le non-respect du plan de culture ne constituaient pas des infractions de droit est également prouvé par le rapport de la Procuration de la Région de Constanța, du 30 décembre 1953, VIIIème direction, où l'on montrait clairement que ce genre d'infraction constituait « un pourcentage des classements toujours plus élevé, d'un trimestre à l'autre⁷⁷ ». Ainsi, si dans le premier trimestre, les classements de ces infractions représentaient-ils 11,64 %, au deuxième trimestre ils arrivaient à 20,8 %, pour monter, au troisième, à 35,71 %, ce qui démontrait encore une fois que le « non-respect du plan de culture », par exemple, n'avait pas de « texte de sanction⁷⁸ ».

Paradoxalement, le signataire du rapport de la Préfecture de Constanța consignait le fait que, même si les classements ont baissé en ce qui concerne les « non-remises des cotes », « se sont élevées les traductions en justice (le comble, pour la même cause), représentant au premier trimestre 53,65 %, au deuxième trimestre 63,18 %, seulement au troisième trimestre enregistrant une baisse à 46,67 %⁷⁹ ». Cette situation prouve que, du total général des traductions en

⁷⁴ Bogdan Tănăsescu, *Colectivizarea între propagandă și realitate* [La collectivisation entre propagande et réalité], Globus, Bucarest, p. 50.

⁷⁵ ANC, le fond de la Procuration de la Région de Constanța, dossier 15/1953, f. 191.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 192.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 13-14.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 16.

justice, la plus grande partie continuait à avoir comme cause « les non-remises des cotes ».

Même si, dans la région, l'activité de la procureure était extrêmement visible, l'institution en cause continuait d'être accusée par les forums supérieurs, à la fin de l'année 1954, pour avoir « traité de manière superficielle le problème des exécutions pénales⁸⁰ ». L'objet de son activité continuait d'être représenté, dans la plus grande partie, par le problème des paysans collectivistes ou pas de la région.

Le procureur du district de Hârşova, dans son rapport d'activité comprenant la période 1 novembre – 10 décembre 1954, soulignait que « des 73 causes jugées, 33 visaient des paysans moyens, 2 des paysans menus et 4 paysans aisés. Dans la période mentionnée, dans le district, le tribunal a jugé un nombre de 92 dossiers concernant les non-remises des cotes qui, dans leur majorité, on reçu des solutions au premier terme⁸¹ ». Ce qui dénote l'opérativité de la justice en ce cas-là.

L'appréciation finale du procureur de district de Hârşova, Petre Roşu, était que « *la politique répressive de la cour est meilleure que dans les mois précédents, on peut dire*⁸² ». Le procureur du district manifestait quand même son mécontentement qu'« *on ne peut pas encore dire que l'on soit arrivé à une perfection en ce qui concerne la politique de cloisonnement de certains éléments des paysans aisés*⁸³ ».

En 1955, seulement au quatrième trimestre, la Procureure Régionale de Constanţa a traduit en justice un pourcentage de 20,18 % « paysans travailleurs » pour vol de la propriété collective et autres 35 % pour « inculpations selon des lois spéciales », sur un total de 1.090 cas jugés. Cette situation démontre que même en cette année-là, « même le paysan travailleur », le fondement du pays, pour des raisons différentes, faisait couramment l'objet de l'exercice de la justice communiste⁸⁴.

⁸⁰*Ibidem*, dossier 45/1954, f. 9.

⁸¹*Ibidem*, f. 102.

⁸²*Ibidem*, f. 109.

⁸³*Ibidem*.

⁸⁴*Ibidem*, dossier 63/1955, f. 33.

Au premier trimestre de l'année 1956, augmentait considérablement le nombre des vols de la propriété collective : leur grande majorité, des vols des champs des villages collectivisés⁸⁵.

Par catégories sociales, les traductions en justice mettaient en évidence toujours la place de choix détenue par les « paysans travailleurs », au nombre de 530, auxquels s'ajoutaient les paysans aisés, il est vrai, toujours moins nombreux : 5 seulement⁸⁶.

Dans le rapport d'activité du dernier trimestre de l'année 1956, le procureur de la région de Constanța constatait la présence devant la cour, dans la région de Constanța, de 14 % moins de « paysans travailleurs » qu'au début de l'année, tout comme la croissance du « pourcentage des classements » de plus de 55 % ; il exprimait sa conviction que « la compréhension pour le but des lois, pour leur application et leur respect s'est accrue dans les catégories sociales des ouvriers et des paysans travailleurs⁸⁷ ».

L'âpreté des peines de la cour restait intacte à la fin de l'année, fait confirmé par les nombreuses sentences prononcées en Dobroudja, en décembre 1956. Ainsi, 5 habitants du district d'Istria, de la commune de Cogeașlac, étaient condamnés chacun à 5 mois de prison pour avoir volé « une charretée d'épis de maïs du terrain de la GAC Tariverde⁸⁸ », tandis qu'un paysan de la commune Independența était condamné à une année de prison correctionnaire « pour avoir fauché et volé de l'avoine des terrains de la GAC Fântâna Mare⁸⁹ », dans les deux cas les sentences restant définitives. Il s'imposerait une constatation : s'en 1955 pour seulement un sac d'avoine trois paysans avaient été condamnés à 3-5 mois de prison (voir la Liste des documents annexés), une année plus tard on enregistrait une relative « clémence » de la justice communiste, ayant en vue la prononciation des sentences semblables pour des quantités bien plus grandes, soustraites de la propriété collective.

L'annulation des cotes obligatoires en produits agricoles, végétaux et laitiers, le 27 janvier 1957, a réduit un peu la sphère d'action des organes répressifs sur la paysannerie de Dobroudja. Néanmoins, la pauvreté et le manque des moyens de subsistance les plus élémentaires pour bien des paysans

⁸⁵*Ibidem*, dossier 95/1956, f. 194.

⁸⁶*Ibidem*, f. 195.

⁸⁷*Ibidem*, f. 330.

⁸⁸*Ibidem*, f. 520-530.

⁸⁹*Ibidem*.

de la zone ont continué à les pousser vers la sphère infractionnelle, âprement punie par la justice communiste.

Les infractions les plus fréquentes pendant la dernière partie de l'année 1957. Lorsque la collectivisation avait été décrétée achevée en Dobroudja, ont continué à être les vols de céréales. Ainsi, au mois d'octobre 1957, sur les 114 dossiers présentés devant la cour, 51 avaient pour cause le vol de céréales, « de la propriété collective ». Sur les 51 inculpés pour ce genre de manifestation, 36 « ont été condamné à un minimum de 2 à 5 ans de prison, et 15 inculpés, entre 5 et 10 ans »⁹⁰.

De manière semblable, on a enregistré, en novembre 1957, autres 44 dossiers aux inculpés paysans, pour vol de céréales, et, pendant le dernier mois de l'année, le plus grand nombre : 56, tous soldés, après le jugement, avec des peines aussi grandes que celles déjà mentionnées⁹¹.

À la fin de l'année 1957, dans les 7 districts de la région de Constanța, il y avait encore, enregistrés dans les statistiques, 2.629 paysans aisés. 860 ont été reçus dans les GAC, étant passés dans la catégorie des paysans moyens (150), 178 autres étant « encadrés dans les principes de la Séance Plénière du CC du PMR et la plus grande partie (532) par la diminution de leur pouvoir économique⁹² ». Leur grande majorité a continué de rester à l'extérieur des GAC et, même s'ils l'auraient voulu, ils n'auraient plus pu y entrer, pour la simple raison que, autrement, le 30 mars 1959, le Décret no. 115 serait resté « sans objet » : il n'y aurait été plus personne à liquider.

Un dernier corolaire de la réussite de la collectivisation de la Dobroudja s'est enregistré quelques mois après la proclamation de celle-ci. En ce sens-là, le 16 avril 1958, les paysans de la commune d'Isaccea, du district de Tulcea, se sont révoltés contre le système collectiviste. L'automobile de la milice a été renversée, et la foule rassemblée devant le Conseil Populaire a demandé de sortir de la GAC. En réplique, la zone a été rapidement pacifiée par les organes de répression, les auteurs et « les instigateurs de la révolte étant condamnés à 8 – 25 ans de prison⁹³ ».

À la Séance Plénière du novembre 1961 du PMR, Dej a admis qu'« au nom de la lutte contre les paysans aisés, plus de 80.000 paysans, la majorité des

⁹⁰*Ibidem*, dossier 175/1957-1958, f. 112.

⁹¹*Ibidem*.

⁹²*Ibidem*, dossier 293/1957, f. 25.

⁹³Octavian Roske, *op. cit.*, p. 165.

paysans travailleurs, ont été traduits en justice, et plus de 30.000 d'eux ont été jugés, aussi, dans des procès publics⁹⁴ ».

Les données relatives aux paysans qui ont souffert pendant les années de la collectivisation varient, quand même, dans le sens que Nicolae Ceaușescu, à son tour, mentionnait, à la Séance Plénière du CC du PMR, les 89.000 paysans arrêtés dans les années 1951-1953, desquels 37.000 étaient moyens et 79.000 paysans pauvres⁹⁵.

Nous pouvons apprécier que la résistance à la collectivisation a été, par ses diverses façons de manifestation, seulement une facette du processus général de la résistance anticommuniste de Roumanie, qui, comme dans le cas des autres formes de résistance, a eu la même fin : la défaite du paysan tellement éprouvé.

Il est certain pour tous les témoins de la période analysée que l'agriculture collectivisée, dans son ensemble, est devenue, pendant ces années-là, un fardeau, suite aux contraintes économiques excessives auxquelles avaient été soumis les paysans, fardeau qui s'est ressenti ultérieurement. Les paysans, les bons agriculteurs d'autrefois, ont dû laisser la honte de côté et recourir à toutes les espèces d'« artifices », y-compris le vol qualifié des « biens communs », de la richesse collective, des récoltes qui se trouvaient sur les champs, afin de pouvoir survivre⁹⁶.

Sans doute, d'une telle perspective, le concept de vol avait acquis à l'époque une autre dimension et évaluation, dans la mentalité du paysan roumain (de Dobroudja), qui paraissait difficilement condamnable, dans les conditions où le but de l'action ne pouvait plus être l'enrichissement, la soustraction en soi, mais la sauvegarde de sa propre existence, qui se trouvait, couramment, à la limite de l'imaginable.

⁹⁴Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, iunie 1961-decembrie 1962* [Articles et discours, juin 1961-décembre 1962], Editura Politică, Bucarest, 1962, p. 206.

⁹⁵Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965* [Élites et société. Le Gouvernement de Gheorghiu-Dej, 1948-1965], Humanitas, Bucarest, 1998, p. 91.

⁹⁶Gheorghe Ioniță, *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controversii (de la 23 august 1944 până în prezent)* [Un demi-siècle d'histoire roumaine sous le signe de la controverse (depuis 23 août 1944 et jusqu'à présent)], Editura Universității din București, Bucarest, 1997, p. 93.

PROIECTE DE SECURITATE ALE ROMÂNIEI ÎN CADRUL ADUNĂRII GENERALE A ONU PENTRU ZONA BALCANILOR (1957 – 1965)

Cercet. şt. dr. Andreea – Iuliana BĂDILĂ

Încă de la momentul admiterii României la structurile ONU, în 14 decembrie 1955, guvernul român dădea asigurări că ”va marca cu fermitate înaltele principii ale Cartei Naţiunilor Unite, va susţine toate iniţiativele menite să ducă la îmbunătăţirea colaborării între popoare, îşi va da contribuţia activă la îndeplinirea sarcinii fundamentale [...] a ONU – apărarea şi consolidarea păcii şi securităţii internaţionale”¹.

În perioada sesiunilor Adunării Generale ale ONU din 1956-1959, România şi-a propus să atingă mai multe obiective care vizau în primul rând afirmarea sa în cadrul organizaţiei însă fără a încerca să iasă din linia impusă de Moscova. Delegaţia României a dorit să se implice activ în toate problemele vieţii internaţionale, indiferent dacă a fost vorba despre dezbaterile tematicilor clasice: securitate, dezarmare, drepturile omului, cooperare economică sau despre gestionarea unei crize, conflict precum cea a Suezului din 1956 sau altfel de evenimente, aşa cum a fost cazul celor din Ungaria şi Polonia, desfăşurate în acelaşi an.

Începând cu anul 1957, România s-a implicat în iniţierea mai multor proiecte de rezoluţie dar din cauza spaţiului limitat dedicat acestui articol, ne vom limita la prezentarea unui proiect de securitate al delegaţiei noastre la ONU, referitor la încheierea unei înţelegeri de cooperare între statele balcanice, şi care, ulterior va fi concretizat printr-un document al acestui for internaţional. Este vorba de adoptarea rezoluţiei 2129 (XX) denumită ”Acţiuni pe plan regional în vederea îmbunătăţirii de bună vecinătate dintre statele europene aparţinând unor sisteme social-politice diferite”² în anul 1965. Ideile

¹”Scântea”, Anul XXXIV, nr. 3467 din 16 decembrie 1955, p.1.

²Resolution 2129 (XX), 21 December 1965, *Actions on the regional level with a view to improving good neighbourly relations among European States having different social and political systems*,

documentului care făceau trimitere la transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii, pe baza respectării principiilor independenței, suveranității în drepturi, neamestecului în treburile interne au fost reiterate constant în poziția de principiu a României prezentată în cadrul Adunării Generale a ONU, până în 1975. În același timp, elaborarea acestei rezoluții poate fi privită și ca unul din primele proiecte de securitate europeană, și asta cu atât mai mult cu cât unele din principiile sale se regăsesc și în documentul final al lucrărilor Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, semnat la Helsinki, la 1 august 1975.

Germenii proiectului sunt identificați încă din vara anului 1957, când delegația română, cu câteva luni, înainte de cea de-a XII-a sesiune a Adunării Generale stabilește o întrevedere cu reprezentanții Uniunii Sovietice pentru a cere acordul în vederea luărilor de poziție pe care le vor avea în fața Națiunilor Unite. Astfel, între 15-16 august 1957 o delegație condusă de Ion Gheorghe Maurer efectuează o vizită la Moscova, cu scopul de a analiza propunerea referitoare la statele din zona Balcanilor. Oficialul român arată că inițiativa țării sale are drept obiectiv: ”asigurarea păcii și securității în Balcani precum și lărgirea colaborării economice dintre statele balcanice”³. Conducerea URSS, prin vocea lui V. Kuznețov⁴ a sprijinit propunerea României arătând că ”asigură securitatea nu numai în această parte a lumii, în Balcani, nu numai în Europa, dar chiar și în Asia”⁵.

O lună mai târziu, la 10 septembrie 1957, România a lansat un apel către Iugoslavia, Bulgaria, Albania, Grecia și Turcia, pentru organizarea unei conferințe. Scopul reuniunii trebuia să fie elaborarea unei ”înțelegeri colective” pe principii de egalitate în drepturi, respect reciproc al suveranității naționale și neamestec în afacerile interne. Propunerea reprezentanților României nu a avut succes deoarece a fost respinsă de Grecia și Turcia, în calitate de membre ale NATO, care se aflau sub influența puterilor occidentale – Franța, Marea Britanie și SUA.

Cu toate acestea, oficialii români nu au renunțat la idee, astfel că în toamna aceluiași an, conținutul propunerii cu privire la zona Balcanilor a fost prezentată în cadrul celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Generale a ONU din

[http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/92/IMG/NR021892.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/92/IMG/NR021892.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/92/IMG/NR021892.pdf?OpenElement)

³ ANR, Fond CC al PCR/Relații Externe, dosar nr. 55/1957, f. 2.

⁴ V. Kuznețov - Șeful delegației URSS în cadrul convorbirilor purtate cu reprezentanții români.

⁵ *Ibidem*, f.3.

1957, fiind transformată în rezoluția 1235 (XII), intitulată ”Pacea și relațiile de vecinătate între state”⁶. În acest fel, România dorea să-și aducă propria contribuție la ”edificarea păcii și securității, nu numai în Balcani ci și în Europa”⁷. Totodată, ”transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și colaborării, fără arme nucleare și rachete ar fi în interesul tuturor popoarelor” din regiune și ”ar reprezenta un aport însemnat la destinderea internațională”⁸ a subliniat Gheorghiu – Dej în cadrul tuturor discursurilor susținute în epocă. La scurt timp, în cadrul aceleiași sesiuni, Polonia, prin ministrul său de externe, Adam Rapacki, venea la rândul său cu o propunere referitoare la interzicerea producției și a depozitării de arme atomice⁹.

Începând cu anul 1960 au loc mai multe schimbări atât pe plan internațional cât și pe agenda de politică externă a României. În contextul detensionării relațiilor Est-Vest, problema dezarmării este trecută în plan secund, fiind mai puțin abordată și prezentă în discursurile oficialilor români, locul ei fiind luat de chestiuni referitoare la amploarea fenomenului decolonizării în Africa, crizele din Congo și Cipru, ulterior Cuba dar și de evoluția conflictului chino-sovietic. Totodată, ideea creării unui plan european de securitate a revenit ca o prioritate pentru membrii Organizației Tratatului de la Varșovia, și implicit pentru România.

Pe fondul noilor evenimente derulate pe scena politică internațională, inițiativele diplomației românești continuă, făcându-senoi demersuri pentru proiectul referitor la ”transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii”. La 19 ianuarie 1960, s-a constituit la București, Comitetul român pentru colaborare și înțelegere între popoarele din Balcani. Spre sfârșitul lunii, între 30 ianuarie și 4 februarie a avut loc și o reuniune a tinerilor și a studenților din zona Balcanilor și Marea Adriatică care a dezbătut aspectele păcii și securității în zonă¹⁰.

⁶ Resolution 1236 (XII), 14 December 1957, *Peaceful and neighbourly relations among States*, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1236\(XII\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1236(XII)&Lang=E&Area=RESOLUTION)

⁷ Constantin Moraru, *Politica externă a României 1958-1964*, București, Editura Enciclopedică, 2008, p.128.

⁸ ANR, Fond CC al PCR/Relații Externe, dosar nr. 31/1963, f.55.

⁹ Patricia González Aldea, *Helsinki 1975. Începutul sfârșitului. Degradarea regimului din România și singularitatea lui în blocul de Est. (1975-1990)*, București, Editura Curtea Veche, 2008, p. 13.

¹⁰ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 380.

Apoi, la 18 august 1960, pornind de la proiectul menționat mai sus, reprezentantul permanent al României la ONU, Silviu Brucan propunea printr-o scrisoare, înscrierea pe ordinea de zi, a punctului ”Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii de bună vecinătate dintre statele europene aparținând unor sisteme social-politice diferite”¹¹. În memorandumul explicativ distribuit cu ocazia înscrierii acestei problematice, delegația română arăta că: ”orice îmbunătățire a relațiilor pe plan regional, va contribui la îmbunătățirea ansamblului relațiilor internaționale, la crearea unei atmosfere favorabile păcii în lumea întreagă și securității naționale, la reglementarea marilor probleme nerezolvate”¹².

Prin intermediul ambasadorului Mihail Hașeganu, inițiativa românească- ”Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între statele europene cu sisteme social-politice diferite” - a fost pusă pe ordinea de zi a sesiunilor Adunării Generale ale ONU din 1960 până în 1965, timp în care i s-au adus unele completări¹³ care au fost materializate și revitalizate sub forma unei rezoluții a Adunării Generale, 2129.

În cadrul acestui proiect de rezoluție (A/C.1/L 357), România atrăgea în calitate de co-autori încă opt state europene mici și mijlocii, Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Iugoslavia, Suedia și Ungaria. Principalele prevederi făceau referire la dezvoltarea relațiilor de colaborare între state, respectarea suveranității acestora, consolidarea păcii, egalitatea în drepturi și neamestecul în treburile interne¹⁴.

La 25 septembrie 1963, la trei ani de la înscrierea punctului ”Acțiuni pe plan regional , în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre state aparținând unor sisteme sociale politice diferite”, delegația României constata că ideea înțelegerii regionale sub diferite aspecte câștiga tot mai mult teren și sprijin și că ”eficacitatea unor astfel de măsuri a fost confirmată de numeroase

¹¹*Ibidem*.

¹²AMAE, România la ONU, Sesiunea a XVIII-a a Adunării Generale, 17 septembrie 1963 – 17 decembrie 1963, p.8.

¹³*Ibidem*, f. 323-324.

¹⁴AMAE, România la ONU,, Sesiunea a XX-a a Adunării Generale, 21 septembrie – 21 decembrie 1965, f. 79 - 80.

propuneri”¹⁵. Cele mai relevante exemple erau propunerile de denuclearizare privind Africa, Asia, zona Pacificului și America Latină.

Denuclearizarea Africii a fost proclamată, ca și recunoașterea necesității de a se pune capăt diseminării armelor nucleare prin rezoluții ale Adunării Generale, în cadrul ultimei sesiuni a sa. În ceea ce privește continentul european, au fost făcute propuneri vizând crearea de zone denuclearizate în Europa Centrală, de Nord, în Balcani, precum și în regiunile Mării Adriatice și Mediterană. Potrivit ministrului român de Externe, înțelegerile regionale propuse puteau duce ”la alcătuirea unui sistem de zone denuclearizate începând din nordul Europei și mergând până în mările din sudul acestei regiuni”¹⁶. Pe această cale, în numele României, Mănescu solicita Adunării Generale că ar trebui să înceapă examinarea acestor propuneri concentrându-și atenția asupra celor mai importante și urgente dintre ele. Mai mult, delegația României nu pierdea ocazia în acest context de a reînscris la 25 septembrie, pe ordinea de zi, punctul ”Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre statele europene aparținând unor sisteme social-politice diferite”¹⁷.

Cu toate acestea, unul dintre cele mai importante puncte pe ordinea de zi, a celei de-a XVIII-a sesiuni a Adunării Generale din 1963 a vizat denuclearizarea continentului latino-american. Evenimentul a determinat România să adopte pentru prima oară, în cadrul ONU, o poziție distinctă față de liniile impuse de URSS¹⁸.

¹⁵ AMAE, România la ONU, Sesiunea a XVIII-a a Adunării Generale, 17 septembrie 1963 – 17 decembrie 1963, p.8.

¹⁶ *Ibidem*, p.9.

¹⁷ *Ibidem*. Într-un discurs susținut de Mihail Hașeganu la 1 octombrie 1963, se arăta că acest punct a fost reînscris pe ordinea de zi, prin decizia unanimă a Adunării Generale. Punctul ”Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre statele europene aparținând unor sisteme social-politice diferite” a fost înscris pentru prima dată încă din timpul celei de-a XV-a sesiuni din 1960. Din cauza lipsei timpului necesar pentru examinarea eficientă a problematicii, delegația română nu a insistat ca dezbaterile să aibă loc la acea sesiune.

La 3 ani de la depunerea proiectului, Hașeganu propunea ca de data aceasta să fie repartizat la Comisia I-a care se ocupa de problemele politice și de securitate. Vezi AMAE, România la ONU, Sesiunea a XVIII-a a Adunării Generale, 17 septembrie 1963 – 17 decembrie 1963, pp. 323-324. Documentul era însoțit și de un memoriu explicativ prin care solicita Adunării Generale să înceapă examinarea propunerilor românești. Vezi *Ibidem*, pp.327-328.

¹⁸ Mircea Malița, *Tablouri din Războiul Rece. Memorii ale unui diplomat român*, București, Editura C.H.Beck, 2007, p. 56.

Potrivit mărturiilor ambasadorului Mircea Malița, în Comitetul Politic al Organizației Tratatului de la Varșovia se discutase modul cum vor vota statele comuniste rezoluția cu privire la intenția statelor latino-americane de a crea o zonă denuclearizată în sfera lor de interes. În urma dezbatelor, s-a stabilit că statele estice în frunte cu Uniunea Sovietică urmau să se abțină de la vot, iar Cuba să conteste rezoluția, însă lucrurile nu au mers potrivit planului.

Pentru România și Polonia, autoare a unor proiecte de denuclearizare regională (Balcani, respectiv Europa Centrală) similare cu cele ale statelor latine-americane, le era foarte greu să nu voteze acest proiect. În fond, după cum bine puncta Malița, ”cum să nu aprobi inițiative asemănătoare ale altora și la ce sprijin ai putea apela dacă nu-i ajuți în inițiative similare?”¹⁹.

Pentru a nu da impresia sovieticilor că de fapt nu sunt de acord cu ei, oficialii români au apelat la o formulă diplomatică prin care au încercat să argumenteze că întregul bloc comunist avea de pierdut la capitolul credibilitate dacă nu era consecvent cu propriile propuneri. În acest fel, românii încercau să arate că atât inițiativele lor cât și ale polonezilor cu privire la zonele denuclearizate au fost făcute în numele blocului și nu a propriilor interese. În baza acestei percepții, se dorea a fi justificat Uniunii Sovietice, votul pe care România urma să-l acorde în favoarea statelor latino-americane.

Deși delegațiile României și Poloniei au colaborat bine la ONU, în privința zonelor denuclearizate, în ultimă instanță, potrivit indicațiilor primite de-acasă, din Centrală, doar românii au primit aprobare să acorde un vot pozitiv rezoluției latino-americane. Polonezii au decis să voteze precum sovieticii, adică să se abțină de la vot²⁰.

Astfel că la 19 noiembrie 1963, Mircea Malița a susținut în fața Adunării Generale a ONU un discurs în favoarea denuclearizării Americii Latine²¹. Din perspectiva românească, acest proiect era unul lăudabil care nu putea decât să contribuie la îndepărtarea pericolului de război și la destinderea în relațiile internaționale²².

¹⁹Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Editura Compania, 2011, p. 43.

²⁰*Ibidem*.

²¹AMAE, România la ONU, Sesiunea a XVIII-a a Adunării Generale, 17 septembrie 1963 – 17 decembrie 1963, p.68.

²²*Ibidem*.

La finalul ședinței, delegația României a votat pentru crearea unei zone denuclearizate în America Latină, în totală opoziție cu viziunile celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia și implicit împotriva deciziilor stabilite de URSS la nivelul alianței. Pe această cale, România se declara încă o dată împotriva înarmării nucleare și a oricărui act de agresiune a unui stat asupra altuia. Astfel, vroia să arate de fapt, în fața statelor din Vest, că politica sa externă este una consecventă și credibilă. Acțiunea era cu atât mai mult necesară mai ales după criza cubaneză, deoarece nu vroia să fie asociată cu politica adoptată de Moscova în regiunea Caraibelor.

Votul oferit statelor latino-americane era prima acțiune publică prin care România dorea să schimbe percepția Occidentului că statele satelit ale Uniunii Sovietice urmează ad-litteram doleanțele sale și împărtășesc aceeași viziune politico-militară.

Deși poziția României s-a diferențiat față de cea a blocului comunist în abordarea problematicilor din America Latină, asta nu înseamnă că pe parcursul sesiunii Adunării Generale din 1963 sau în următoarele, delegația română nu a mai susținut proiectele Uniunii Sovietice. De altfel, intenția României nu era de a se opune cu orice preț Uniunii Sovietice sau a părăsi limitele Pactului de la Varșovia, ci doar de a încerca să-și promoveze propriile interese și de a-și consolida o bună relație cu statele din Vest.

Ulterior, în urma unor îndelungi dezbateri care s-au prelungit pe parcursul a cinci ani, la sesiunea a XX-a a Adunării Generale a ONU, din 21 decembrie 1965, s-a ajuns și la adoptarea rezoluției 2129²³ care a avut un impact major asupra evoluțiilor ulterioare ale CSCE. Secretarul general al ONU, U Thant, a ținut să precizeze încă din timpul sesiunii că rezoluția din 21 decembrie 1965 reprezenta ”un nou semn încurajator al progresului realizat pentru a se pune capăt la ceea ce s-a obișnuit să se numească << războiul rece >>”. Un punct de vedere pertinent asupra documentului îi aparține și

²³Resolution 2129 (XX), 21 December 1965, *Actions on the regional level with a view to improving good neighbourly relations among European States having different social and political systems*,
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/92/IMG/NR021892.pdf?OpenElement>

cercetătoarei canadiene Jeanne Kirk Laux, care arată că 2129 (XX) a reprezentat ”preludiul la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa”²⁴.

Nu în ultimul rând, în memoriile sale, academicianul Mircea Malița completează faptul că rezoluția s-a dorit a fi una a statelor mici și mijlocii, cu niciun co-sponsor dintre statele mari, iar accentul s-a pus pe ”dinamica coexistenței și a cooperării”²⁵ ce se dezvoltă între state dincolo de granițele ideologice²⁶ și nu pe problema delicată a securității.

În cadrul dezbaterilor din comisia politică a Adunării Generale, Nicolai T. Federenko²⁷, în numele URSS a încercat să minimalizeze proiectul românesc, încadrându-l în șirul de inițiative ale statelor socialiste ca Polonia și Bulgaria care ceruse un pact de neagresiune între Tratatul de la Varșovia și NATO. Reprezentantul sovietic a invocat alte probleme ca fiind prioritare, precum situația din RFG. În ciuda acestor dezacorduri ale sovieticilor, occidentalii au fost destul de receptivi la propunerea celor nouă state, argumentând că regretă „diatribele sovietice împotriva RFG, care ni s-au părut o încercare deliberată de a deforma problema adusă în fața Adunării generale de către delegația României”²⁸

Reprezentanții Vestului nu s-au lăsat antrenați în disputa cu sovieticii, astfel că dezbaterea rezoluției a fost aprobată printr-un vot unanim. În cadrul Adunării Generale a ONU, intenția românilor nu a fost doar ca rezoluția să treacă fără obiecții, ci să constituie un mesaj politic pe viitor. Demersul diplomatic românesc nu a rămas fără ecou, ci din contră, a fost îndeaproape urmărit de sovietici. Documentul propus de România reprezenta o premieră, nu neapărat prin ceea ce conținea ci datorită statelor - ”grupul trilateral din Europa divizată” care s-au implicat și au sprijinit ca și ”co-autori” aceleași obiective comune de securitate europeană. Practic, rezoluția 2129 răspundea unei practici de cooperare ce se dezvoltă acum dincolo de granițele ideologice.²⁹

²⁴ Apud Romulus Neagu, *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, București, Editura Politică, 1976. Vezi și Valentin Lipatti, *În tranșeele Europei. Amintirile unui negociator*, București, Editura Militară, 1993, p. 18.

²⁵ Mircea Malița, *Tablouri din Războiul Rece. Memorii ale unui diplomat român*, Editura CH Beck, București, 2007, pp. 103.

²⁶ *Ibidem*, p. 117.

²⁷ Nicolai T. Federenko – Reprezentantul permanent al URSS la structurile ONU.

²⁸ Apud Mircea Malița, *op.cit.*, p. 111.

²⁹ Ca urmare a adoptării rezoluției 2129 a Adunării Generale ONU, în 1966 cele nouă state co-autoare au propus la conferința UNESCO un nou proiect de rezoluție bazat pe textul acesteia,

În aceeași zi, de 21 decembrie 1965, Mihail Hașeganu își exprima bucuria pentru adoptarea rezoluției, constatând că Europa a manifestat ”o preocupare crescândă în favoarea dezvoltării relațiilor reciproce de bună vecinătate și cooperare aparținând unor sisteme social-politice diferite” și subliniind că acest fapt trebuia încurajat de structurile ONU³⁰.

Diplomatul român considera că adoptarea rezoluției atrăgea atenția asupra ”necesității și importanței intensificării eforturilor îndreptate spre promovarea destinderii în Europa, [...] în direcția unei mai mari securități, spre o coexistență pașnică între state bazate pe egalitatea în drepturi și respect reciproc”³¹.

Adoptarea rezoluției constituia un succes pentru delegația României și pentru întreaga sa activitate în cadrul structurilor ONU, din prima jumătate a anilor șaiszeci. Așa cum menționam la începutul articolului, proiectul românesc a fost considerat și unul din primele documente care preconizau realizarea unei conferințe europene pentru securitate și cooperare.

Importanța rezoluției era apreciată și în rândul delegațiilor statelor, mai ales cele europene. De pildă, într-o luare de cuvânt, cu ocazia adoptării documentului de către Adunarea Generală, reprezentantul permanent al Iugoslaviei la ONU, Danilo Lekic arăta că ”inițiativa delegației române este binevenită pentru că are în vedere dezvoltarea cooperării între statele Europei, unde găsim exemplul cel mai expresiv și mai direct al existenței unor sisteme social-politice diferite”. Totodată oficialul iugoslav sesiza că e ”semnificativ să demonstrăm, luând ca exemplu tocmai Europa, că deosebirile de sisteme nu prezintă un obstacol pentru o cooperare internațională fructuoasă”³².

invitând statele europene să dezvolte cooperarea în domeniul cultural și științific. Un alt demers a fost și întâlnirea miniștrilor de Externe a celor nouă țări la New York pentru a-și exprima satisfacțiile față de ecoul rezoluției și acțiunile întreprinse la UNESCO.

³⁰ AMAE, România la Organizația Națiunilor Unite, Sesiunea a XX-a a Adunării Generale 21 septembrie-21 decembrie 1965, p.56. Co-autorii acestui proiect de rezoluție au fost Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Iugoslavia, Suedia, Ungaria și desigur România. Mai exact, trei state occidentale, trei socialiste și trei neutre. Mesajul pe care inițiatoarele doreau să-l transmită, în speță România era că implicit țările mici și mijlocii au un cuvânt pe spus, pe arena internațională și în cadrul organizațiilor internaționale, iar faptul că fac parte dintr-un bloc politic sau altul, asta nu înseamnă că întotdeauna împărtășesc pe deplin ideile adoptate la nivel de grup sau se asociază intereselor taberei din care făceau parte. Vezi *Ibidem*, p. 291.

³¹ *Ibidem*, p. 57.

³² Apud Dr. Duculescu Victor, *România la Organizația Națiunilor Unite (propuneri și inițiative ale Republicii Socialiste România în cadrul ONU)*, București, Editura Politică, 1973, pp.17-18.

PAUL SFETCU, FOSTUL ȘEF DE CABINET AL LUI GHEORGHIU-DEJ, DESPRE OAMENII DIN JURUL LIDERULUI P.M.R.

Conf. univ. dr. Andrei ȘIPERCO

În relatarea sa, din anul 1982, Paul Sfetcu prezintă, succinct, relațiile pe care Gheorghiu-Dej le avea cu o serie de colaboratori apropiați din aparatul de partid și de stat. Dacă pe unii dintre aceștia, precum Constantin Pârvulescu, Miron Constantinescu și Manea Mănescu, îi desconsidera, cu alții se afla în relații strânse, aproape de prietenie (Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica și Alexandru Moghioroș). Pe doi dintre colaboratorii săi îi creștea din punct de vedere politic și al exercitării puterii (Nicolae Ceaușescu și Alexandru Drăghici), iar în ce-i privește pe Alexandru Bârlădeanu și Gheorghe Gaston Marin, le respecta expertiza în domeniul economic.

Relatarea lui Paul Sfetcu a fost consemnată de Alexandru Șiperco (1920-1998), fost ilegalist, scriitor, vicepreședinte al Comitetului pentru Cultură Fizică și Sport de pe lângă Consiliul de Miniștri (1949-1957), președinte (1953-1959) și vicepreședinte (1970-1998) al Comitetului Olimpic Român, redactor-șef al Editurii Politice (1958-1970), membru (1955-1998) și vicepreședinte (1982-1986) al Comitetului Internațional Olimpic.

Cuvintele marcate cu caractere italice reprezintă fie lămuriri suplimentare aduse de Paul Sfetcu, pe care Alexandru Șiperco le-a inserat în text în timpul interviului, fie sublinieri care îi aparțin lui Alexandru Șiperco, introduse ulterior în textul interviului;

Cuvintele eliminate de Alexandru Șiperco au fost păstrate între paranteze drepte, cu mențiunea cuvânt/text tăiat.

Cuvintele care nu au putut fi descifrate au fost marcate cu „... [indescifrabil]”;

Cuvintele puse între paranteze drepte au fost adăugate pentru o mai bună înțelegere a textului.

Sfetcu¹ – 16.III.1982

Despre Pârvulescu². Gheorghiu³ avea o părere execrabilă, despre el. Îl desconsidera.

După 23 august, Ana⁴, [lui Pârvulescu,] într-o discuție cu privire la 23 august: „Tu vorbești, oportunistule?”.

Oamenii din jurul lui Gheorghiu.

Maurer⁵ era ținut pentru contrapondere. [Avea o limbă ascuțită – text tăiat] Era un companion plăcut, dar nici vorbă ca el să dea sfaturi lui Gheorghiu, sau idei.

¹Paul Sfetcu (1926-1994), activist la D.S.P.A. (1948-1950); ajutor și șef de cabinet al lui Gheorghiu-Dej. În anul 2000, Editura Fundației Culturale Române a publicat amintirile sale: „13 ani în anticamera lui Dej”, ediție îngrijită de Lavinia Betea.

²Constantin Pârvulescu (1895-1992), i se spunea Costică; după 4 aprilie 1944, membru în conducerea operativă a P.C.R. și secretar general interimar al P.C.R.; membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-iunie 1960); membru al Comisiei Centrale de Revizie (iunie 1960-noiembrie 1979); membru al Biroului Politic (mai 1952-iunie 1960); președinte al Comisiei Centrale de Control a C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-decembrie 1955); președinte al Colegiului Central de Partid (decembrie 1955-iunie 1960); președinte al Comisiei Centrale de Revizie (iunie 1960-august 1969); membru al Prezidiului (aprilie 1948-ianuarie 1953) și președinte al Biroului M.Ad.N. (martie 1957); director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.M.R. (1953-1958). Semnatar al „Scrisorii celor șase” (martie 1989).

³Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965), i se spunea Ghiță; membru al C.C. al P.M.R. și al Biroului Politic (octombrie 1945-martie 1965); prim-secretar al C.C. al P.M.R. (octombrie 1945-aprilie 1954, octombrie 1955-martie 1965); ministru secretar de Stat la Departamentul Comunicațiilor (noiembrie 1944-februarie 1945) și la Departamentul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice (martie 1945-noiembrie 1946); președinte al Consiliului Superior al Economiei Naționale (noiembrie 1945-iulie 1948); ministru secretar de Stat la M.E.N. (noiembrie 1946); ministru al Industriei și Comerțului (decembrie 1947); președinte al Comisiei de Redresare Economică și Stabilizare Monetară (aprilie-iulie 1948); președinte al C.S.P. (iulie 1948-aprilie 1949); primul vicepreședinte (aprilie 1948-iunie 1952) și președinte (iunie 1952-octombrie 1955) al Consiliului de Miniștri; membru al Prezidiului M.Ad.N. (octombrie 1955-martie 1961); președinte al Consiliului de Stat (martie 1961-martie 1965).

⁴Ana Pauker (1894-1960), membru al C.C. al P.M.R., al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.M.R. (octombrie 1945-mai 1952); membru în Biroul Organizatoric al C.C. al P.M.R. (ianuarie 1950); ministru al Afacerilor Străine (noiembrie 1947) și al Afacerilor Externe (aprilie 1948-iunie 1952); președinte de onoare al U.F.D.R. (februarie 1948, iunie 1950); al doilea vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (aprilie 1949-septembrie 1952).

⁵Ion Gheorghe Maurer (1902-2000), membru supleant (decembrie 1955-iunie 1960) și membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-decembrie 1955, iunie 1960-noiembrie 1974); membru al C.P.Ex. (iunie 1960-noiembrie 1974); membru al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-noiembrie 1974); secretar general al Departamentului Comunicațiilor (noiembrie 1944); subsecretar de Stat la Departamentul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice (martie 1945) și la M.E.N. (noiembrie 1946); ministru subsecretar de Stat la Departamentul Industriei și Comerțului (decembrie 1947); adjunct al ministrului Industriei (aprilie-octombrie 1948);

Ioșca⁶ era extraordinar de deștept, cu un cap peste Răutu⁷, și știa să fie apropiat, foarte politicos.

Miron⁸ era un lingușitor ordinar. Gheorghiu țipa la el, de nenumărate ori, freca podelele cu el. Miron ieșea de-a-ndăratelea de la Gheorghiu, tot înclinându-se și aprobând orice-i zicea acesta.

director al Institutului de Cercetări Juridice al Academiei (1957); vicepreședinte al Biroului M.Ad.N. (martie-decembrie 1957); ministru al Afacerilor Externe (iulie 1957-ianuarie 1958); președinte al Prezidiului M.Ad.N. (ianuarie 1958-martie 1961); vicepreședinte al Consiliului de Stat (martie 1961-august 1965); președinte al Consiliului de Miniștri (martie 1961-martie 1974, pensie); primul președinte de onoare al A.D.I.R.I. (martie 1966); membru titular al Academiei (iulie 1955).

⁶Iosif Chișinevschi (1905-1963), i se spunea Ioșca, principalul ideolog al partidului, l-a susținut pe Gheorghiu-Dej în acțiunea de eliminare a grupării Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, în 1952; înlăturat din conducerea partidului în 1957, împreună cu Miron Constantinescu, membru al Biroului Politic și ministru al Învățământului și Culturii, pentru încercarea de subminare a poziției lui Dej; a fost membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-iunie 1957); membru al Biroului Politic (februarie 1948-iunie 1957); membru al Biroului Organizatoric al C.C. al P.C.R. (ianuarie 1950); secretar cu Propaganda și Cultura al C.C. al P.C.R. (mai 1952; decembrie 1955-iunie 1957); vicepreședinte (martie 1950) și prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (august 1954-octombrie 1955).

⁷Leonte Răutu (1910-1993), redactor la Secția Română a postului de radio Moscova, în timpul războiului; membru al C.C. al P.C.R. (februarie 1948-noiembrie 1984); membru în Biroul Organizatoric al C.C. al P.M.R. (ianuarie 1950); membru supleant al C.P.Ex. (decembrie 1955-iulie 1965); membru al C.P.Ex. (iulie 1965-1981); secretar al C.C. al P.C.R. cu Probleme de Propagandă și Ideologice (martie 1965-august 1969); șef al Direcției de Propagandă și Agitație (1949) și al Secției de Propagandă și Agitație (1954-1966) ale C.C. al P.M.R.; vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (martie 1969-aprilie 1972); rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu” (1972-1981).

⁸Miron Constantinescu (1917-1974), membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-iunie 1957, exclus; august 1969-iulie 1974); membru al Biroului Politic (octombrie 1945-iunie 1957) și al C.P.Ex. (1969); secretar al C.C. al P.C.R. (mai 1952-iunie 1957, 1970); redactor-șef al ziarului „Scânteia” (august 1944-1948); prim-secretar al Organizației Județene Ilfov a P.M.R. (1945-1946); secretar general al Comisiei Guvernamentale pentru Redresarea Economică și Stabilizare Monetară (iunie 1947-1948); ministru al Minelor și Petrolului (aprilie 1948-aprilie 1949); membru al Biroului Organizatoric al C.C. al P.M.R. (ianuarie 1950); președinte al C.S.P. (aprilie 1949-octombrie 1955); vicepreședinte (august 1954-octombrie 1955, martie-iulie 1957, desărcinat) și prim-vicepreședinte (octombrie 1955-martie 1957) al Consiliului de Miniștri; ministru al Învățământului (noiembrie 1956-martie 1957); ministru al Învățământului și Culturii (martie-iulie 1957, desărcinat); director al Institutului de Cercetări Economice (1957-1958); șef de secție la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1959); director adjunct al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pelângă C.C. al P.M.R. (1960-1961); director al Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. (1963); adjunct al ministrului (septembrie 1965) și ministru al Învățământului (august 1969-februarie 1970); rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu” (1970-1972); președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice (1969-1972); președinte al Consiliului Economic (octombrie 1972-ianuarie 1973); vicepreședinte al Consiliului de Stat

Ioșca a făcut o mare greșeală că s-a lăsat convins de sovietici să se ridice împotriva lui Gheorghiu. Trebuia să explice că e imposibil, că [acesta] are bază de masă, că nu poate fi dat peste cap.

Sfetcu consideră că n-a fost vorba doar de a-l „speria” pe Gheorghiu, ci efectiv de a-l răsturna. Pârvulescu era aproape convins. Dacă și Moghioroș⁹ ar fi fost convins, Bodnăraș¹⁰ marșa cu ei. (Ioșca putea să-i sugereze să fie el președintele Consiliului de Miniștri, așa cum îl împingea pe Miron). Dar Moghioroș era omul cel mai cinstit, cel mai prieten, cel mai apropiat de Gheorghiu.

Cei cu o poziție dârză și tare erau Nicu¹¹ și Sandu¹². Se luau în colți cu Gheorghiu, deși nu aveau colții lui Gheorghiu. Își spuneau părerea, dacă nu erau

(noiembrie 1972-martie 1974); președinte al C.C.C.M.A.E.S. (decembrie 1972); președinte al M.Ad.N. (martie-iulie 1974).

⁹Alexandru Moghioroș (1911-1969), i se spunea Șoni; membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-octombrie 1969); membru al Biroului Politic (februarie 1948-decembrie 1968); secretar al C.C. al P.C.R. (1948-1954, 1965-1968); membru al Biroului Organizatoric al C.C. al P.C.R. (ianuarie 1950); reprezentant al P.C.R. în județele Hunedoara (1944) și Mureș (1945); membru al Prezidiului M.Ad.N. (aprilie 1948-aprilie 1954); președinte al C.S.C.P.A. (februarie 1950-februarie 1951); șef al Secției Internaționale a C.C. al P.M.R. (1952); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (aprilie-august 1954, martie 1957-iulie 1965); prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (august 1954-martie 1957).

¹⁰Emil Bodnăraș („Spătaru”, „Felix”, „inginerul Ceaușu”) (1904-1976), a făcut parte din conducerea provizorie operativă a P.C.R. din aprilie 1944, după înlăturarea lui Ștefan Foriș; comandant al Gărzilor Patriotice (august 1944); secretar general (martie 1945) și subsecretar de stat la P.C.M. (noiembrie 1946); ministru al Apărării Naționale (decembrie 1947) și ministru al Forțelor Armate (februarie 1950-octombrie 1955); general-colonel la 30 decembrie 1948; general de armată la 2 octombrie 1951; vicepreședinte (august 1954-octombrie 1955, martie 1957-decembrie 1967) și prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (octombrie 1955-martie 1957); ministru al Transporturilor și Telecomunicațiilor (martie 1957-aprilie 1959); vicepreședinte al Consiliului de Stat (decembrie 1967-ianuarie 1976); membru al C.C. al P.C.R. (aprilie 1944-1976); membru al Biroului Politic și al C.P.Ex. (februarie 1948-1976); membru al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-noiembrie 1974).

¹¹Nicolae Ceaușescu (1918-1989), i se spunea Nicu; general-maior la 18 martie 1950; general-locotenent la 2 octombrie 1952; membru supleant (februarie 1948-mai 1952) și membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-februarie 1948, mai 1952-decembrie 1989); membru al Biroului Politic și al C.P.Ex. (decembrie 1955-decembrie 1989); secretar al C.C. al P.C.R. (1954-1965); șef al Secției Organizatorice a C.C. al P.C.R. (1955-1965); prim-secretar al C.C. al P.C.R. (martie 1965); secretar general al C.C. al P.C.R. (iulie 1965); secretar general al P.C.R. (august 1969-decembrie 1989); secretar al C.C. al U.T.M. (1944-1945); prim-secretar al Regionalelor de Partid Dobrogea și Oltenia (1946-1948); secretar general al Ministerului Agriculturii (mai 1948); adjunct al ministrului Agriculturii (februarie 1949-martie 1950); adjunct al ministrului Apărării Naționale și șef al D.S.P.A. (martie 1950-1954); membru al Prezidiului M.Ad.N. și președinte al Comisiei de Afaceri Externe a M.Ad.N. (mai 1950-octombrie 1955); președinte al

de acord. Sandu, când era singur cu Gheorghiu, mai spunea și: „Ghiță, nu ai dreptate!”.

Apostol¹³ și Chivu¹⁴ erau prieteni, în sens că erau oamenii lui. Apostol mai deștept, putând avea și câte o idee. Chivu, tufă. Pe aceștia patru din urmă,

Consiliului de Stat (decembrie 1967-decembrie 1989); președinte al R. S. România (martie 1974-decembrie 1989); președinte al Consiliului Național al F.U.S. (noiembrie 1968), al F.D.U.S. (1969), al C.S.D.E.S. (mai 1973) și al Consiliului Național al Oamenilor Muncii (iulie 1977); președinte de onoare al Academiei de Științe Sociale și Politice (1970) și al Academiei R. S. România (iulie 1985-decembrie 1989).

¹²Alexandru Drăghici (1913-1993), acuzator public pe lângă Curtea Specială pentru Judecarea Criminalilor de Război (februarie 1945) și pe lângă Tribunalul Poporului (aprilie 1945); prim-secretar al organizației P.M.R. a Orașului București (1949); general-maior în M.A.I. la 30 decembrie 1950 și adjunct al ministrului Afacerilor Interne și șef al Direcției Generale Politice din D.G.S.P.; ministru al Afacerilor Interne (mai-septembrie 1952, septembrie 1953-iulie 1965); ministru al Securității Statului (septembrie 1952-septembrie 1953); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (martie 1961-iulie 1965, decembrie 1967-aprilie 1968, revocat); general-locotenent la 2 octombrie 1952 și general-colonel la 20 august 1955; degradat la gradul de soldat la 14 noiembrie 1968; membru supleant (octombrie 1945) și membru al C.C. al P.C.R. (februarie 1948-aprilie 1968, exclus); membru al Biroului Organizatoric al C.C. al P.M.R. (ianuarie 1950); membru supleant (aprilie 1953) și membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. (decembrie 1955-aprilie 1968); membru al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-aprilie 1968, exclus); secretar al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-decembrie 1967).

¹³Gheorghe Apostol (1913-2010), președinte al C.G.M. (ianuarie 1945-iunie 1952); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (mai 1952-aprilie 1954); ministru al Agriculturii și Silviculturii (noiembrie 1953-aprilie 1954); președinte al C.C.S. (octombrie 1955-martie 1961); prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (martie 1961-decembrie 1967); președinte al U.G.S.R. (decembrie 1967-august 1969); director general al D.G.R.S. (august 1969-martie 1975, destituit); ambasador în Argentina (aprilie 1977-mai 1983), Uruguay, cu reședința la Buenos Aires (iunie 1981-1988) și Brazilia (septembrie 1983-august 1988); membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-august 1969), al Biroului Politic (februarie 1948-august 1969) și al Prezidiului Permanent (iulie 1965-august 1969); membru al Biroului organizatoric al C.C. al P.M.R. (ianuarie 1950); secretar al C.C. al P.M.R. (mai 1952); prim-secretar al C.C. al P.M.R. (aprilie 1954-octombrie 1955). Semnatar al „Scrisorii celor șase” (martie 1989).

¹⁴Stoica Chivu (1908-1975), membru al C.C. al P.C.R. (octombrie 1945-februarie 1975); membru în Biroul Organizatoric al C.C. al P.C.R. (ianuarie 1950); membru supleant (februarie 1948-mai 1952) și membru al Biroului Politic (octombrie 1945-februarie 1948, mai 1952-august 1969); secretar al C.C. al P.C.R. (decembrie 1967-august 1969); membru al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-august 1969); președinte al Comisiei Centrale de Revizie (august 1969-noiembrie 1974); președinte al Colegiului Central de Partid (noiembrie 1974-februarie 1975); membru supleant al C.P.Ex. (noiembrie 1974-februarie 1975); director general al Direcției Generale a C.F.R. (noiembrie 1946); ministru al Industriei (aprilie 1948), al Metalurgiei și Industriei Chimice (noiembrie 1949) și al Industriei Metalurgice și Industriei Chimice (martie 1951-mai 1952); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (martie 1950-august 1954); ministru al Industriei Metalurgice și Construcțiilor de Mașini (octombrie 1953-octombrie 1955); prim-vicepreședinte (august 1954) și președinte al Consiliului de Miniștri (octombrie 1955-martie 1961); președinte al Consiliului de Stat (martie 1965-decembrie 1967).

Gheorghiu putea conta. Putea altfel pierde majoritatea în Biroul Politic, iar în C.C. s-ar fi putut, cu compoziția de atunci, să nu obțină majoritatea. Bârlădeanu¹⁵ și Gaston¹⁶ nu ieșeau din [cuvânt –cuvânt tăiat] *domeniul lor*, economic, dar acolo se țineau tare și se luau în bețe cu Gheorghiu, apărându-și părerile.

Manea Mănescu¹⁷ era un lingău, dar Gheorghiu, totuși, avea o părere bună despre el – om muncitor. L-a pus ministru de Finanțe, dar l-a scos repede, dându-și seama că e incapabil.

Aveam relații ... [indescifrabil] cu Manea.

La un moment dat, Mănescu vine la Cabinet cu nu știu ce studiu. Eu îl întreb: „V-a cerut tovarășul, sau ați adus din proprie inițiativă?”.

El se supără și spune că el, ca șef de secție, are dreptul să se adreseze direct tovarășului Gheorghiu „Și te rog să-i predai”. (În sens de asta-i obligația ta.)

¹⁵Alexandru Bârlădeanu (1911-1997), membru al C.C. al P.C.R. (decembrie 1955-august 1969); membru supleant (noiembrie 1962) și membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. (martie 1965); membru al C.P.Ex. și al Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (iulie 1965-august 1969); instructor la Direcția Economică din C.C. al P.C.R. (1946); expert în delegația română la tratativele de pace de la Paris (1946-1947); secretar general al M.E.N. (decembrie 1946) și al Ministerului Industriei și Comerțului (1947-1948); adjunct al ministrului Industriei (aprilie 1948) și al ministrului Comerțului (august 1948); ministru al Comerțului Exterior (octombrie 1948-mai 1954); vicepreședinte (1954) și președinte al C.S.P. (octombrie 1955-mai 1956); reprezentant al României la C.A.E.R. (1955-1966); președinte al C.N.C.Ș. (decembrie 1967-decembrie 1968); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (octombrie 1955-ianuarie 1969, pensie). Semnatar al „Scrisorii celor șase” (martie 1989). Membru titular al Academiei R.P.R. (1954).

¹⁶Gheorghe Gaston Marin (1918-2010), voluntar în Războiul Civil din Spania; luptător în Rezistența Franceză; consilier superior la P.C.M. (1945) și la Ministerul Industriei și Comerțului (1947); secretar general al Ministerului Industriei (mai 1948); adjunct al ministrului Industriei (octombrie 1948); ministru al Electricității și Industriei Electrotehnice (august 1949); ministru al Energiei Electrice și Industriei Electrotehnice (martie 1951-mai 1954); vicepreședinte (1954) și președinte al C.S.E.N. (1956); președinte al C.S.P. (mai 1956-august 1965); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (septembrie 1962-martie 1969); președinte al C.S.Pr. (martie 1969-ianuarie 1982, pensie); membru al C.C. al P.C.R. (iunie 1960-noiembrie 1984).

¹⁷Manea Mănescu (1916-2009), profesor la Institutul de Studii Economic și Planificare; director al Direcției Centrale de Statistică (1951); șef al Secției știință și cultură din cadrul Direcției Propagandei și Culturii; ministru de Finanțe (1955-1957); președinte al Consiliului Economic (1967-1972); viceprim-ministru (1972) și prim-ministru (1974-1979); membru al C.C. al P.C.R. (1960-1979, 1982-1989) și al Comitetului Politic Executiv (1965, 1969-1979, 1984-1989).

Eu îi spun: „[Nu –cuvânt tăiat] *Degeaba* vă supărați, eu am vrut doar să văd cum să-l prezint tovarășului.”

Pun „studiul” în mapa lui Gheorghiu, peste alte hârtii – erau multe, și studiul era gros.

Gheorghiu mă cheamă: „Ce-i cu asta? Am cerut eu să mi-l aduci?”.

Eu: „L-a adus tovarășul Manea Mănescu. L-am întrebat dacă [l-ați chemat – text tăiat] *ați cerut dumneavoastră*, el s-a supărat, a spus că el, ca șef de secție, are dreptul să vă prezinte direct lucrările”.

„Bine, ia-l și ține-l la tine.”

Și acolo a rămas îngropat, până a murit Dej. Mănescu a prins o mare pică pe mine, considerând că eu l-am sabotat.

La un moment dat, *după* plenara cu cultul personalității, prin 1961, Pârvulescu aduce la Sfetcu un plic. Înăuntru, ceva ce seamănă cu un discurs care începe cu „Dragi tovarăși”. Sfetcu nu înțelege nimic.

Gheorghiu: „Ce-i cu asta?”.

Eu: „Nu știu. Nu e scrisoare, pare un discurs”.

Gheorghiu începe să citească, și subliniază cu satisfacție: „Așa, Costică... Așa, Costică”. Apoi îi povestește lui Sfetcu că la plenară Pârvulescu a luat-o *cam* razna, și i s-a cerut să precizeze poziția în scris, și el a trimis discursul pe care „Ar fi trebuit să-l pronunțe”.

ÎNCERCĂRI ALE LIDERILOR BASARABENI PENTRU SENSIBILIZAREA OFICIALITĂȚILOR COMUNISTE ROMÂNEȘTI ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA TERITORIILOR OCUPATE DE URSS

Cercet. șt. dr. Ion CONSTANTIN

Odată cu relativa liberalizare și destindere a regimului din România, după anul 1964, liderii basarabenilor, care mai rămăseseră în viață după anii grei de închisoare și prigoană din perioada stalinistă, nu puteau rămâne indiferenți față de politica de cvasi-independență a regimului de la București în raporturile cu Moscova, cât și față de atitudinea acestuia de reconsiderare a unor personalități politice și culturale cu rol major în istoria poporului român. Mulți dintre aceștia devin tot mai preocupați pentru documentarea cu privire la drepturile României asupra teritoriilor incluse arbitrar în componența Uniunii Sovietice și de recunoaștere a românilor din afara granițelor.

Încurajați într-o oarecare măsură de autoritățile regimului, liderii basarabenilor au început să adune material documentar, însemnări, amintiri, scrisori, note, diverse ziare din perioada 1914-1918, care au ajuns în diverse împrejurări la Arhivele Statului, Biblioteca Academiei RSR și alte instituții de profil.

După ce își pusese mari speranțe în „Declarația de Independență” din aprilie 1964, fruntașul basarabean Halippa se manifesta „oarecum surprins că guvernul păstrează sub tăcere problema Basarabiei. Se organizează întruniri, se ia atitudine, se publică comunicate, se ridică problema la ONU în orice alte chestiuni: Congo, Vietnam, China ș.a.m.d., dar de Basarabia noastră nu pomeniște nimeni”¹. Sub impresia puternică a Planului Valev, ale cărui idei erau viu comentate în mediile basarabene, el era, în același timp, temător că „intenția rușilor este de a pune mâna pe toată Moldova până la Carpați, de a permite ungurilor să reia Ardealul și de a îngloba restul între Federația

¹ Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 1, f. 164; Ion Constantin, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, p. 58.

Dunăreană și eventual Iugoslavia, spre a lichida complet România“. Poziția sa era fermă în sensul că „această primejdie trebuie demascată și opinia publică trebuie lămurită că însăși Basarabia ni s-a luat pe nedrept. Dar, în această direcție nu se face nimic și acest lucru mă mâhnște adânc. Eu nu admit ca drepturile basarabenilor să fie călcate în picioare sub pretexte internaționaliste“².

Prezent la comemorarea lui Nicolae Iorga, în cadrul ședinței festive a Academiei, din 27 noiembrie 1965, Halippa a rămas impresionat de felul în care a fost evocat marele istoric, care „pentru naționalismul său a fost trecut sub tăcere timp de 20 de ani și care astăzi este din nou cinstit după cum se cuvine“³.

Pe de altă parte, manifestând un spirit realist, Pantelimon Halippa dorea ca, în limita posibilităților sale, să fie „util conducerii de stat pentru a rezolva dureroasa problemă a Basarabiei. Mă înfior mereu la gândul că frații noștri români moldoveni de acolo sunt supuși unei acțiuni permanente de rusificare și sunt lipsiți de orice legătură culturală cu România. Așa ceva nu a existat nici pe timpul țarismului“⁴. În același timp, el recepta cu bucurie faptul că „și ai noștri au început să răspundă la propaganda și minciunile rușilor“. Analizând comparativ cele două ediții ale lucrării „Descrierea Moldovei“ de Dimitrie Cantemir (1961 și 1965), apărute la Editura Tineretului, constata că în cea din urmă se vorbește de întregul teritoriu al Moldovei, și – într-o discuție cu un agent al Securității („Silviu Grigore“), din 15 martie 1966 – aprecia că este „Foarte bine! Adevărul istoric trebuie respectat. Să nu ne fie rușine sau teamă să arătăm sus și tare tot ce este în favoarea drepturilor suverane ale poporului nostru“⁵.

Încă din acea perioadă, Halippa era convins că ar fi posibilă unificarea Basarabiei cu România în cadrul sistemului socialist. La momentul respectiv era greu de întrevăzut semnele unei posibile disoluții a lagărului socialist, iar evoluțiile din țară sub aspectul relativei destinderi și a politicii cvasi-independente față de Moscova erau încurajatoare. „Momentul este potrivit – argumenta el într-o convorbire cu același „Silviu Grigore“, din 11 octombrie 1966, – și chiar sunt surprins de ce conducerea de stat nu adoptă o atitudine oficială în această chestiune. Chinezii au dreptate când spun că Rusia țaristă a furat teritorii asupra cărora nu avea nici un drept. Marx afirmă și dânsul că

²*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 58.

³*Ibidem*, f. 165; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 58.

⁴*Ibidem*, f. 158; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 58.

⁵*Ibidem*, f. 159; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 58-59.

Basarabia este românească. Înainte de 1944, Moscova putea invoca pretextul că a eliberat pe basarabeni de sub exploatarea burghezo-moșierească. Însă astăzi regimul nostru este comunist ca și cel din Rusia și conducătorii din Kremlin ar fi absolut firesc să dea înapoi ce au furat țării în 1812 și apoi în 1877. Doar suntem cu toții în același mare lagăr socialist sau comunist, cum vrem să-l numim. Ce s-ar întâmpla dacă guvernul român ar cere oficial retrocedarea teritoriilor luate în 1940 de ruși? Ar retrage ei ambasada de la noi? Nici vorbă de așa ceva⁶.

Desigur, așteptările luptătorului basarabean depășeau de departe ceea ce erau dispuse să facă, la momentul respectiv, autoritățile regimului de la București pe această temă. Conștient de acest lucru, el îl pune pe seama unei presupuse divergențe ce ar fi existat la nivelul conducerii de stat și de partid, între orientarea națională promovată de Nicolae Ceaușescu și, respectiv, gruparea filo-rusă, în fruntea căreia îl vedea pe Chivu Stoica. Rămânea, totuși, optimist și aprecia că, „în ce mă privește, ca român basarabean, eu tare aş dori să trăiesc clipa întoarcerii Basarabiei la patria mamă. Nu mai am zile multe și de aceea mi-e teamă că voi muri fără a asista la acest eveniment. Dar, cel puțin caut să mai fiu de folos și să pun conducătorilor noștri la dispoziție material documentar. Trebuie până la urmă să recăpătăm Basarabia și să apărăm Moldova de pretențiile rușilor”⁷. El vedea posibilă realizarea acestui obiectiv pe calea unei „acțiuni diplomatice dusă cu perseverență, dar și cu multă prudență”, pentru a nu ne atrage „represalii din partea rușilor, care – în virtutea unei clauze secrete a Tratatului de la Varșovia, ne pot chiar ocupa, dacă la noi s-ar ivi agitații”⁸.

Stimulate pe de o parte, preocupările fruntașilor basarabeni pentru strângerea de documente referitoare la dreptul istoric românesc asupra teritoriului dintre Prut și Nistru erau, pe de altă parte, atent monitorizate de organele de Securitate a statului. Această supraveghere se efectua de către compartimentul Securității care se ocupa de „foștii demnitari” (denumiți, inițial, „foști exploatare”), și care până în 1968 se găsea în structura Direcției a III-a a Ministerului Afacerilor Interne, iar apoi în cea a Direcției a I-a a Consiliului

⁶*Ibidem*, f. 148; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 59.

⁷*Ibidem*, f. 149; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 59-60.

⁸*Ibidem*, f. 118. Nota furnizată de sursa ”Nicu”, la 9 decembrie 1967; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 60.

Securității Statului, respectiv a Departamentului Securității Statului, având ultimul indicativ UM 0610.

Într-o adresă trimisă la 17 februarie 1966, de către Direcția Regională Oltenia a MAI, pentru Direcția a III-a a MAI, București, se arăta că „Din informațiile ce le deținem de la agentul «Mârzescu Rateș» rezultă că unele elemente fugite din URSS care în prezent domiciliază în București, se interesează de procurarea unor documente din care să rezulte că teritoriul Basarabiei este românesc. În acest sens, un anume Văleanu Ion din București, fost prefect de Tighina, a trimis o scrisoare agentului nostru prin Drăguțanu A. din București, str. Sârbei, cartierul Băneasa, prin care îi solicită astfel de documente, asigurându-l că acțiunea este pornită și făcută cu asentimentul și aprobarea conducerii statului nostru dar în mod discret. Văleanu Ion îl informează totodată pe agent că la această acțiune lucrează mai mulți basarabeni care au luat parte la evenimentele din 1917-1918 în legătură cu unirea Basarabiei, printre care sunt și numiții Pântea Gherman, Halippa, Moraru și alții”⁹. Instruit de ofițerul de legătură, „agentul a dat răspunsul lui Drăguțanu A. că nu posedă asemenea documente, dar când va veni la București ... va discuta personal cu Văleanu Ion pentru a-i da unele date în acest sens”¹⁰. Direcția Regională Oltenia a MAI solicita direcției centrale să i se comunice dacă se cunoaște despre o asemenea acțiune, cum sunt cunoscute elementele din București și ce probleme ar interesa, pentru a putea dirija în continuare agentul.

Într-o vreme când despre Basarabia încă se mai vorbea în șoaptă, liderii basarabenilor din țară nu ezitau să deschidă acest subiect față de reprezentanți ai regimului comunist din România. La începutul anilor '60, Pantelimon Halippa s-a adresat liderului partidului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, vrând să-i comunice că „în trecut între Basarabia și România existau legături culturale destul de frumoase, cu toate că politica țaristă urmărea rusificarea Basarabiei și vroia să grăbească fenomenul de uitare între frații din dreapta și din stânga Prutului”¹¹. Nu a fost primit niciodată în audiență de Gheorghiu-Dej; în schimb a avut discuții pe tema Basarabiei cu reprezentanți ai Academiei Române și ai Uniunii Scriitorilor din acea vreme.

⁹*Ibidem*, vol. 2, f. 141; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 60.

¹⁰*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 60.

¹¹A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 565/F.D., f. 8; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 83.

Mai târziu, odată cu noul curs de relativă independență înregistrat în politica externă a României, Pantelimon Halippa și-a pus mari speranțe într-o schimbare de percepție a autorităților în privința problemei basarabene. Ca un bun cunoscător al chestiunii teritoriilor românești cedate forțat puterii răsăritene, având încă înainte de 1918 discuții cu V.I. Lenin, Leon Troțki și Al. F. Kerenski, în problema autodeterminării moldovenilor, el simțea nevoia „să împărtășească la nivel superior anumite sfaturi cu caracter politic, diplomatic, național“. Cunoscând, de asemenea, caracterul, psihologia și abilitatea diplomatică a rușilor/sovieticilor, care în diverse etape schimbau modul de a pune problema acestor teritorii și populații, în lumina „învățăturii marxist-leniniste“, Halippa considera „de util folos pentru posteritate de a iniția contribuții personale pentru cei ce au contingență cu această problemă la noi“¹². El susținea că „rușii de la Stalin – nu de la Lenin – încoace, sunt niște imperialiști, deoarece tind să ocupe teritorii străine“. Prin aceasta, ei încalcă principiile socialiste, socialismul adevărat. Preconizând ca fiecare națiune să formeze un tot unitar și nici-o parte a ei să nu trăiască sub ocupație străine, Lenin a formulat dreptul românilor din Basarabia de a se uni cu România, însă „numai dacă așa hotărăște Sfatul Țării“. Halippa considera că restituirea Basarabiei la România trebuie să se facă chiar dacă ar urma și alte cedări teritoriale, de către Uniunea Sovietică, cum ar fi o parte a Ucrainei la polonezi, țările baltice, Caucazul etc. „Toate aceste teritorii nu au aparținut Uniunii Sovietice și această țară nu ar pierde prea mult dacă ar renunța la ele“¹³. El vedea, deci, că nu prin forță, ci numai pe calea acțiunilor pașnice se poate ajunge la „retrocedarea Basarabiei“: „Stere, Zamfir Arbore și atâția alți basarabeni de pe vremuri au reușit să facă în 1918 Unirea Basarabiei cu România, numai prin activitatea politică. Exemplul lor ar trebuie imitat și astăzi“¹⁴. Halippa era convins că prin cedarea de bună voie a Basarabiei, URSS și-ar fi câștigat „o mare simpatie a tuturor românilor, după cum și conducătorii actuali ai țării noastre vor fi mai stimați de popor, dacă vor obține Basarabia“¹⁵.

Pe 23 ianuarie 1967, Pantelimon Halippa trimitea un memoriu lui Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în care făcea referiri la aniversarea Unirii Principatelor Române și amintea că „tot în

¹² Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 3, f. 154; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 83-84.

¹³ *Ibidem*, f. 283; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 84.

¹⁴ *Ibidem*, f. 61. Nota din 30 octombrie 1978; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 84.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 13, f. 40 bis; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 84.

ziua de 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării din Basarabia, conform principiului autodeterminării popoarelor, proclamat de revoluția rusă, a votat independența Basarabiei în unanimitate, cu asentimentul tuturor minorităților conlocuitoare. Pe cale de autodeterminare au pășit și alte republici din cuprinsul Rusiei vechi: Finlanda, Republicile Baltice, Polonia, Ucraina, Georgia etc. Iar cu două luni mai târziu, la 27 martie 1918, a fost votată Unirea Basarabiei cu România. Trebuie să recunoaștem că Unirea a fost o chestiune internă a Republicii Basarabene independente”¹⁶. În continuare, el arăta că, deși „clasicii marxism-leninismului – Marx, Engels și Lenin – au recunoscut că răpirea Basarabiei de către ruși a fost un jaf, o urmare a forței în raporturile internaționale, Basarabia și astăzi este dezlipită de România, contrar principiului sacru al dreptății”. Având în vedere că „România, ca și URSS, este o țară socialistă care se îndreaptă spre comunism”, fruntașul basarabean își exprima speranța, „în concordanță cu toată suflarea românească de pretutindeni, că Partidul Comunist Român va realiza la timpul oportun Unirea Moldovei de Răsărit cu România. Noi, românii basarabeni, ne punem toată nădejdea că în sfârșit românii din Moldova de Răsărit se vor uni cu frații lor de dincoace de Prut”¹⁷.

Fruntașul basarabean gândea că, până la soluționarea definitivă a problemei reunificării celor două state românești, ele ar trebui să stabilească măcar legături culturale – cu schimburi de profesori, studenți, conferințe –, „mai ales că asemenea legături existau chiar și sub țarism“, așa încât, în opinia sa, „Uniunea Sovietică nu le-ar putea refuza”¹⁸. Pe bună dreptate, el era intrigat de faptul că, deși „niciodată în Țara românească, n-au fost atâția basarabeni ca acumă“, „niciodată raporturile între Basarabia și România n-au fost mai slabe”¹⁹.

Pantelimon Halippa și-a prezentat strategia în această problemă într-un memoriu, depus la Consiliul de Stat în ziua de 13 februarie 1967, în care era abordată problema raporturilor culturale de vecinătate între românii din dreapta și din stânga Prutului, făcându-se ample referiri la trecutul și tradițiile istorice. El arăta că, „după Unirea Basarabiei din 27 martie 1918, raporturile între

¹⁶A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 552/1967–1971, f. 7–8; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 84.

¹⁷*Ibidem*; .Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 84-85.

¹⁸Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei ”Nicu“ din 27 noiembrie 1967; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 85.

¹⁹*Ibidem*, vol. 23, f. 28; . Ion Constantin, *op. cit.*, p. 85.

România veche și Basarabia au fost nu numai intense, dar au creat legături firești, care se cer să fie satisfăcute și astăzi, spre folosul reciproc al ambelor republici românești, despărțite numai de apa Prutului. Oamenii n-au numai legături de familie, dar și de credință politică, împărțășind aceeași doctrină marxist-leninistă, și au nevoie să se ajute în chip reciproc, așa cum a preconizat Vladimir Ilici Lenin în conversația pe care am avut-o în vara anului 1917, și când a dat clasică formulă: «procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic». Această conștiință și (acest) interes dictează și astăzi românilor de pe ambele maluri ale Prutului, să se cunoască, să se ajute și să lucreze pentru pace și progres în domeniul cultural, economic și social»²⁰. În opinia sa, problema raporturilor dintre Republica Socialistă România și Republica Sovietică Socialistă Moldovenească impunea cu acuitate: colaborarea între Academia RSR și Academia din RSSM; un contact strâns între Uniunea Scriitorilor din RSR și cea din RSSM; schimb de profesori și lectori între RSR și RSSM; o colaborare între presa din RSR și RSSM; o conlucrare între instituțiile de Radio și Televiziune din cele două republici românești; un schimb de studenți între RSR și RSSM; un concurs de sportivi între republicile românești; vizite reciproce de reprezentanțe teatrale și artistice²¹.

Împreună cu memoriul semnat de Pan Halippa, tot la 13 februarie 1967, a fost depus la Consiliul de Stat și memoriul întocmit de Nichita Smochină, referitor la situația românilor din URSS. După o succintă expunere a situației teritoriului dintre Prut și Nistru, din punct de vedere istoric și juridic, autorul combate teoria existenței poporului și limbii moldovenești, diferite de poporul și limba română, făcând ample trimiteri la lucrările unor reputați savanți occidentali și, în final, concluzionând că „problema existenței a două neamuri: *moldovenesc și român* este o problemă politică, nu științifică; dar trebuie răsturnată”²². Pentru rezolvarea pe cale pașnică, de bună vecinătate și de înțelegere reciprocă a problemelor sensibile din raporturile RS România cu RSS Moldovenească, Nichita Smochină propunea următoarele:

„1. Înființarea unor posturi puternice de televiziune, care să permită spectatorilor de acolo să vadă televiziunea noastră cu toate frumusețile neamului și să ne audă graiul măcar pe calea undelor. Posturile noastre sunt

²⁰A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar nr. 552/1967–1971, f. 22-25; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 85.

²¹*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 86.

²²*Ibidem*, f. 15-21; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 86.

mult mai frumoase, mai atrăgătoare și merg de-a dreptul la inimă. Este de ajuns să cităm recentul *Dialog* la distanță între regiunile Argeș și Suceava;

2. În conferințele noastre de la radio să nu se uite de a accentua din când în când că moldovenii și românii sunt același neam, avându-se în vedere că localnicii ascultă emisiunile posturilor noastre;

3. Schimb de trupe de dansatori, artiști etc., precum și de filme;

4. Înlănțuirea pătrunderii presei din Republica Moldovenească la noi și a presei din RS România în Republica Moldovenească. La Academia noastră nu se află toate publicațiile din Republica Moldovenească;

5. Lămurirea opiniei publice române și străine asupra acestei probleme de interes vital pentru existența neamului nostru, prin publicații în ziare și reviste. Într-adevăr, aceasta din urmă este o chestiune spinoasă și poate da naștere la neînțelegeri și nemulțumiri. Ea însă poate figura în presa străină, fără a se aduce vreo supărare, și poate fi ridicată de specialiști notorii în problema dată”²³.

De menționat că Halippa nu excludea posibilitatea ca problema Basarabiei să poată fi prezentată chiar în fața Curții de Justiție de la Haga, „căreia să-i arătăm drepturile noastre“. Într-o discuție cu un informator al Securității, în noiembrie 1967, el arăta că „înțelege prudența pe care guvernul nostru trebuie să o aibă în această problemă“, dar se întreba, totuși : „Când se va pune (problema Basarabiei –n.n.) dacă nu se pune acum, când Rusia are o serie de greutatea în fața ei, din pricina Chinei?“²⁴.

Din aceeași perspectivă legată de speranțele pe care și le puneau fruntașii basarabeni într-o liberalizare reală a regimului și posibilitatea rezolvării chiar în interiorul regimului comunist a problemei unificării celor două state românești, trebuie înțeleasă și colaborarea pe care aceștia au stabilit-o, după 1965, cu Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, condus de Ion Popescu-Puțuri²⁵. Un moment de referință al acestei colaborări l-a reprezentat întâlnirea pe care Pantelimon Halippa, împreună cu avocatul Adrian Brudariu (fost decan al Baroului de Avocați din Timișoara,

²³*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 86.

²⁴Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei ”Nicu“ din 27 noiembrie 1967; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 86-87.

²⁵Referitor la raporturile fruntașilor basarabeni cu Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, vezi pe larg Marian Ștefan, *Basarabia. Istorii paralele*, în „Helis”. Revistă de cultură, Slobozia, Anul XII, Nr. 6-7 (134-135), iunie-iulie 2014.

înainte de război), au avut-o, în ziua de 13 februarie 1967, cu Popescu-Puțuri, director al Institutului și al revistei „Anale de Istorie”. Întâlnirea a fost solicitată și stabilită prin intermediul directorului adjunct al Institutului, Augustin Deac. Problemele care i-au fost prezentate directorului Institutului de istorie a partidului fuseseră hotărâte cu o zi înainte în casa lui Pantelimon Halippa, împreună cu un grup de frunțași basarabeni. Ele vizau determinarea unei atitudini din partea statului român în chestiunea deportărilor care se făceau printre românii din stânga Prutului în scopul modificării compoziției etnice în acest teritoriu, al raporturilor culturale care trebuiau întreținute cu românii basarabeni și al ajutorului care ar fi trebuit dat acestora, chestiunea schimburilor culturale cu URSS, dreptul de a scrie și de a publica pentru basarabeni din România în vederea întăririi ideii naționale și a unității poporului român²⁶. După cum reiese din minuta realizată cu ocazia audienței, Ion Popescu-Puțuri l-a primit pe Pantelimon Halippa, cu „întreaga curtoazie diplomatică, acordându-i toată atenția ce se cuvenea reprezentantului, în viață, al Basarabiei și Sfatului Țării”²⁷. Calm și afabil, demnitarul comunist a dat un răspuns copleșitor de lung gravelor probleme ridicate, răspuns în care încerca să explice că nu se poate cădea în cursa revendicării Basarabiei, care ar putea declanșa o intervenție armată în România, din partea sovieticilor, cum s-a întâmplat în Ungaria, în ’56. El a arătat că este cunoscută atitudinea Moscovei față de popoarele din URSS, „unde se practică imperialism, nu comunism, și chiar șovinism”, că noi facem politica instinctului național, „politica poporului, care are un instinct milenar de conservare care l-a scos de atâtea ori la liman”, că „Maniu n-a fost un trădător, cum l-au făcut alții, și are meritele lui, cu care a intrat în istorie”. Dar, „toate lucrurile la vremea lor; nu trebuie să ne lăsăm intimidați sau provocați”²⁸. Ion Popescu-Puțuri adresa îndemnul ca „bunii patrioți să scrie faptele istorice la care au participat efectiv..., să nu se supere dacă nu toate pot fi azi publicate, căci publicarea unora poate face rău azi țării... Sunt fapte care nu pot fi azi date la iveală, dar bunii patrioți să lase memoriile și amintirile istorice la Academie, pentru că posteritatea va pomeni așa cum se cuvine faptele la care au participat”²⁹. Îndemnul era explicabil,

²⁶A.N.I.C., Fond Nicolae Nitreanu (2467), dosar 27, f. 140–148; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 101.

²⁷*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 101. Vezi și Nicolae Nitreanu, *Pan Halippa – o viață în slujba ideii de unitate națională*, în „Viața Armatei” nr. 3/1995, p. 15.

²⁸*Ibidem*; Nicolae Nitreanu, *loc. cit.*, p. 15; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 102.

²⁹*Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 102.

având în vedere că, în acea perioadă de relativă deschidere, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, împreună cu Direcția generală a Arhivelor Statului și alte instituții începuseră o amplă campanie discretă pentru strângerea de documente referitoare la drepturile României asupra Basarabiei, în scopul folosirii lor în lucrări istorice, dar și pentru eventuale revendicări la ivirea momentului potrivit. În aceeași perioadă au fost realizate contacte și purtate discuții cu Onisifor Ghibu³⁰ și alte personalități care au avut un rol important în Unirea Basarabiei cu România și dispuneau de material documentar pe această temă.

După această audiență, Pantelimon Halippa a menținut o relație de colaborare cu Institutul condus de Ion Popescu-Puțuri, adunând material informativ și documentar cu privire la Moldova de Răsărit, prezentând cărți și documente cu valoare științifică pentru studiul problemei basarabene. În afara directorului Institutului, pe parcursul anilor, au mai fost realizate contacte și discuții cu gen. Gheorghe Zaharia, adjunct al directorului, col. Dumitru Tuțu, cât și cu cercetătorul dr. Mircea Mușat. Pe acesta din urmă, grupul de basarabeni din jurul lui Halippa îl apreciau în mod deosebit, pentru „poziția curajoasă” manifestată în problema basarabeană, rezultată, între altele, și din articolul *Înfăptuirea unității naționale – deziderat fundamental al luptei poporului român*, apărut în nr. 3/1968 al „Analelor” Institutului, în care se vorbea pentru prima dată în timpul regimului comunist despre unirea Basarabiei cu România în 1918³¹. De altfel, într-o discuție pe care a avut-o cu fiul său, în decembrie 1978, Pantelimon Halippa avea să confirme faptul că „prietenui nostri cel mai bun la Institut este Mircea Mușat”³².

Printr-un memoriu adresat conducerii Institutului, purtând data de 27 februarie 1968, Halippa semnala o serie de neadevăruri și calomnii cu privire la Sfatul Țării, precum și aprecieri jignitoare la adresa României, apărute în ziarul

³⁰Vezi pe larg Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal*, vol. II, București, Editura „Albatros”, 2000; *Din scrisorile primite de Onisifor Ghibu*, vol. II. Selecția scrisorilor, cuvânt înainte, îngrijirea ediției și comentarii, indici de nume – Mihai O. Ghibu, București, Editura „Semne”, 2007, la pct. 1 supra; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 102..

³¹Vezi Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică*, p. 104.

³²Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 23, f. 141 bis. De menționat că, în realitate, istoricul Mircea Mușat nu era angajatul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, dar datorită funcției pe care o deținea în cadrul secției de propagandă a Comitetului Central, era perceput ca un gen de colaborator al Institutului, dacă nu chiar mai mult. Vezi Ion Constantin, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, p. 103.

„Moldova Socialistă” (nr. 40 din 16 februarie 1967 și nr. 13 din 16 ianuarie 1968) – oficiosul Comitetului Central și al Guvernului RSS Moldovenești, în care se afirma că „Moldova de peste Prut este pământ rusesc, și nu românesc”. În consecință, Pantelimon Halippa solicita lui Popescu-Puțuri să aprobe o cameră în localul institutului sau în altă parte, pentru ca, în ziua de 27 martie, membrii primului parlament al Moldovei care a hotărât Unirea cu România să se poată aduna, în prezența unui reprezentant al institutului, spre a reconstitui conținutul ședinței istorice a Sfatului Țării din 27 martie 1918, precum și faptele mai importante petrecute pe durata ființării acestui parlament (21 noiembrie 1917–27 decembrie 1918)³³. Demersul era motivat de zvonul care începuse să circule în epocă, potrivit căruia actele referitoare la activitatea Sfatului Țării și în special cele care privesc Unirea Basarabiei cu România sunt înstrăinate, cât și de faptul că în viață se mai aflau doar 15 deputați din acest parlament. Scrisoarea purta semnăturile lui: Pan Halippa, fost președinte al Sfatului Țării; Elefterie Sinicliu, fost secretar al Biroului de Organizare al Sfatului Țării și fost deputat în Sfatul Țării, fost secretar al Comisiei de Organizare a Armatei Moldovenești; Ion Văluță, fost deputat în Sfatul Țării și Director General al Industriei și Comerțului; Anatolie Moraru, fost vicepreședinte al Comitetului Central al Ostașilor Moldoveni și fost deputat în Sfatul Țării; Ioan Păscăluță, fost președinte al Blocului Moldovenesc și deputat în Sfatul Țării, fost președinte al Comisiei de Organizare a Congresului Militar Moldovenesc din octombrie 1917. Ulterior, între Pan Halippa și Ion Păscăluță s-a iscat o polemică referitor la anularea condițiilor de Unire a Basarabiei inclusiv în Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918. Ion Păscăluță nu era de acord cu hotărârea luată de Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918, pe care o considera o „greșeală regretabilă”, prin care „s-au anulat condițiile unirii de la 27 martie 1918” și au fost „suprimate libertățile și drepturile social-politice ale poporului”³⁴. Fără a intra în detaliile acestei polemici, nu putem omite că ea reflectă ampla dezbatere de idei și preocuparea existentă în rândul frunțașilor basarabeni pentru stabilirea adevărului istoric privind Marea Unire de la 1918.

Întâlniri la nivelul conducerii Institutului de studii istorice și social-politice a avut în această perioadă și transnistreanul Nichita Smochină. În

³³A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 84/1968, f. 5–6; Ion Constantin, *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, p. 103.

³⁴*Ibidem*, dosar 583/1968, f. 1–28.

cadrul întrevederii din 8 aprilie 1967, Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de Istorie a Partidului îi explica lui Smochină noua „viziune” asupra românilor din Basarabia și Transnistria: „[...] în curând vom avea posturi puternice de televiziune, ca să pătrundă limba noastră și la românii din Republica Moldovenească. Vom ține seamă și de transmisiunile de la radio, ca să se prezinte conferințe cu subiecte naționale din istoria României, de care frații noștri de acolo duc mare lipsă. Pentru schimbul de artiști (cântăreți, echipe de dansuri și altele) suntem în curs de încercare. Nu putem spune că vom reuși totul. Rușii sunt mereu ațintiți, ne urmăresc orice mișcare și nu lasă să pătrundă nimic la ei de la noi. În ceea ce privește afirmația lor că limba moldovenească se deosebește de limba românească, că ar fi două limbi deosebite, noi pregătim un răspuns în care va fi arătat adevărul. În toamnă te vom invita și-ți vom da textul să-l citești și să-ți dai părerea. Suntem informați și cunoaștem nedreptățile rusești care se fac asupra românilor din Basarabia și Transnistria, înstrăinarea silită a elementului local și aducerea rușilor în locul lor. Noi însă așteptăm momentul prielnic să ridicăm problema și să obținem sorți de izbândă. Să ne redobândim provinciile pierdute”³⁵.

Nichita Smochină era convins că în problema românilor din Basarabia și Transnistria „nu ne putea fi favorabilă decât o ciocnire puternică, care să slăbească Rusia”, gândul său și al altor refugiați fiind îndreptat, cu precădere, către China. După relativa liberalizare a regimului din țară, el a avut posibilitatea să-și sistematizeze memoriile, să lucreze la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei Române. Documentele și scrisorile sale s-au transformat peste noapte din corpuri-delicate în „bun al nației”, care trebuia conservat: „Te mai rog să ne dai și alte fapte din activitatea dumată, din Transnistria, din țară, din străinătate – era îndemnat N. Smochină de către directorul Institutului de Istorie a Partidului. Ne interesează mult acțiunea de la Societatea Națiunilor, în presă, din străinătate și legăturile cu emigrația. În mod deosebit ne interesează activitatea pe lângă mareșal. Toate sunt lucruri foarte prețioase pentru istoria neamului”³⁶.

³⁵Vlad Galin-Corini, Bogdan-Ionuț Secheli (editori), *Pagini din însemnările unui rebel. Academicianul Nichita Smochină*, Editura Samia Publishing, Iași, 2012, pp. 122-123, 238-239. Vezi și p. 472, unde N. Smochină face referire la o „lucrare specială”, cu caracter secret; Vadim Guzun, *Nichita Smochină – consilierul transnistrean al mareșalului Ion Antonescu și „mâna lungă” a Kremlinului (1957-1962)*, în „Caietele CNSAS”, anul IV, nr. 1-2 (7-8)/2011, p. 253.

³⁶*Ibidem*, pp. 249, 253, 279, 530, 535, 645; Vadim Guzun, *loc. cit.*, p. 254.

Printr-o scrisoare adresată, în primăvara anului 1968, conducerii Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, Pantelimon Halippa recomanda ca în activitatea de documentare privind istoria teritoriului dintre Prut și Nistru să angajeze și alte persoane, precum Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării; Gheorghe Năstase, fost delegat la Conferința de Pace de la Paris în 1919–1920; Gheorghe Popp, fost delegat la Conferința de armistițiu de la Moscova din septembrie 1944; Sauciuc-Săveanu – reprezentant al Bucovinei; Onisifor Ghibu, om de cultură și profesor ardelean, care a făcut publicistică în Moldova de Răsărit în anii 1917–1918; Gherman Pânteă, unul din organizatorii Congresului ostașilor moldoveni din toamna anului 1917; Pantelimon Erhan, președintele Consiliului de Directori și apoi – de miniștri ai Republicii Moldovenești din 1917–1918; Nichita Smochină, reprezentantul moldovenilor din Transnistria; Vasile Bilivski, ucrainean din Basarabia; Alexandru Boldur, profesor universitar de istorie și autor al unor studii valoroase pe tema Basarabiei; Ion Pascu, autor al unei lucrări despre Constantin Stere (în manuscris); Theodor Holban, colaborator al Institutului de Istorie al Academiei; Tatiana Gălușcă, autoare a unor studii de folclor basarabean; Valeriu Ciobanu, autor de studii literare basarabene; Anatolie Moraru și Alexandru Văleanu, adunători de informații și documente basarabene; Teodor Păduraru, cunoscător al chestiunilor bisericești basarabene; Leon Boga, fost director al Arhivelor Statului din Basarabia; Vasile Ghenzul, fost conducător al cooperației basarabene; Sebastian Teodorescu, fost primar al Chișinăului și mare colecționar de documente basarabene; Teodor Iacobescu, colecționar de decupări din presă privind Basarabia; Vasile Harea, profesor universitar la Iași și fost colaborator al presei din Basarabia; Neculai Dunăreanu, scriitor și autor al unei Enciclopedii de figuri basarabene, și Gheorghe Cardaș, autorul Antologiei scriitorilor basarabeni până și după Unirea Basarabiei cu patria-mamă³⁷. Institutul a apelat, însă, prea puțin la aceste persoane, pentru activitățile de documentare. În privința lui Nichita Smochină, există unele indicii că, în toamna anului 1967, Ion Popescu Puțuri i-a făcut promisiunea că va fi trimis la Roma pentru a cerceta în biblioteca Vaticanului documentele

³⁷A.N.I.C., Fond Pan Halippa (2126), dosar 565/F.D., f. 1–10; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 104–105.

slavone referitoare la România³⁸. Pentru acest lucru, au fost trimise, în cele din urmă, alte persoane, care se bucurau de încrederea organelor de Securitate.

La fel ca mulți alți politicieni și intelectuali formați în perioada anterioară regimului comunist din România, liderii basarabenilor au salutat atitudinea adoptată de conducerea statului român în august 1968, privind condamnarea intervenției în Cehoslovacia a trupelor unor țări membre ale Pactului de la Varșovia, în frunte cu URSS. Așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată la 24 august 1968 lui Nicolae Ceaușescu, reprezentanții basarabeni s-au solidarizat „întru totul cu declarația Marii Adunări Naționale din 22 august 1968, cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, în care se afirmă cu toată tăria că aspirația majoră contemporană a fiecărui popor este cucerirea dreptului de a-și hotărî singur soarta conform voinței, intereselor și năzuințelor naționale fără amestec din afară, pe temeiul principiului respectării depline a independenței și suveranității naționale, a egalității depline în drepturi și neamestecului, sub orice formă, în treburile altor țări”³⁹. În împrejurările dificile din acea vreme, fruntașii basarabeni considerau că apărarea patriei, a unității naționale constituie imperativul suprem pentru fiecare cetățean. Acesta a fost, de altfel, momentul culminant al apropierii lor față de regim și al încrederii în posibilitatea unei orientări independente reale în politica externă a țării.

Sintetizând starea de lucruri existentă în rândul intelectualilor basarabeni din București, o notă a Securității, din august 1970, releva faptul că aceștia se grupează în jurul a două personalități : țărâniștii în jurul lui Pantelimon Halippa, iar liberalii în jurul lui Ion Văleanu, fost prefect de Tighina. Discuțiile care se duc în ambele cercuri sunt „cam aceleași” : „Lupta pe toate căile și în special pe tărâmul documentării istorice” pentru a se ajunge la ”retrocedarea Basarabiei”. În această luptă, basarabeni „sunt sprijiniți material de însăși oamenii regimului prin academicieni notorii”. Nota consemna, totodată, că, în mediile basarabenilor din capitală, „politic nu se manifestă un spirit de frondă contra regimului”. Această atitudine a basarabenilor era explicabilă, având în vedere că, după evenimentele din 1968 și condamnarea de către N. Ceaușescu a intervenției unor armate ale Pactului de la Varșovia în

³⁸ Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 1, f. 119. Nota sursei ”Nicu” din 27 noiembrie 1967; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 105.

³⁹ A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa (2126), Dosar 556/1968, f. 1; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 104-105.

Cehoslovacia, mulți intelectuali democrați mai sperau încă într-o liberalizare reală a regimului. Mai rezulta, de asemenea, că bucovinenii din București „se centrează pe informațiile profesorului Amedeu Grosu”⁴⁰.

După cum rezultă dintr-o notă de stadiu întocmită de Direcția a I-a a DSS, la 25 august 1971, atât Pantelimon Halippa, cât și unele din relațiile sale apropiate – printre care erau menționați Ion Hudiță, Elefterie Sinicliu, Grigore Filip Lupu ș.a. –, și-au intensificat activitatea de redactare, strângere și difuzare a unor materiale privind situația trecută și prezentă a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Aceste elemente, fără nici o aprobare întocmesc diferite lucrări, memorii, strâng diverse materiale în scopul revendicării celor două provincii menționate mai sus⁴¹. Între altele, el urmărea să adune material documentar care să ateste că, în perioada celor 20 de ani, cât Basarabia a făcut parte din România Mare, a fost creată o administrație eficientă în acest teritoriu, care „a reușit să facă o serie de lucruri frumoase”⁴².

Ceea ce îngrijora în mod deosebit organele de Securitate era faptul că Halippa și persoanele mai active din anturajul său intenționau să scoată unele materiale peste graniță, pentru a face cunoscute membrilor exilului basarabean din străinătate, cât și altor persoane din Occident, preocupările lor din țară, în scopul dinamizării acțiunilor acestora în direcția înscrierii problemei Basarabiei pe ordinea de zi a unei Conferințe Est-Vest. În acest scop, pe 24 ianuarie 1973, Halippa a trimis, prin poștă, memorii pentru președinții SUA, Franței și Italiei, ca și pentru regina Regatului Unit al Marii Britanii, cu rugămintea de a ridica în fața Conferinței de la Helsinki și Geneva cauza Basarabiei și Unirea ei cu România⁴³.

În cadrul strategiei gândite de Pantelimon Halippa și cei din jurul său, pentru sensibilizarea Occidentului în legătură cu problema teritoriului dintre Prut și Nistru, un rol aparte îl aveau basarabenii din exil, în principal Anton Crihan din SUA și, într-o oarecare măsură Ioan Păscăluță din Canada, considerat un om „activ” față de cauza Basarabiei, dar „nesigur”, din cauza unor particularități ale caracterului său⁴⁴. În concepția lui Pantelimon Halippa,

⁴⁰Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 4. Nota informatorului ”Olteanu”, din 17 august 1970; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 61.

⁴¹*Ibidem*, vol. 3, f. 12; Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 62-63.

⁴²*Ibidem*, vol. 4, f. 115; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 63.

⁴³Vezi pe larg Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 145-149.

⁴⁴Vezi pe larg Ion Constantin, *op. cit.*, pp. 113-115.

cât și a altor fruntași basarabeni, Anton Crihan sau „Moș Anton din Sfatul Țării” (cum era numit de prieteni) – aflat acum în localitatea Saint Louis din statul american Missouri – trebuia să fie un fel de „Paderewski al românilor”, în ceea ce privește promovarea intereselor naționale peste ocean.

Pornind de la faptul că basarabeni îl consideră pe Crihan „ambasadorul” lor în străinătate, Pantelimon Halippa păstra legături prin corespondență cu acesta, uneori folosind, ca măsură de precauție, adresa altor persoane. Anton Crihan la rândul lui, era pe deplin conștient de rolul său, aspect rezultat dintr-o scrisoare pe care i-o trimite lui Halippa, pe 30 aprilie 1968 : „Dumneata știi că eu n-am venit în America de capul meu, ci am fost delegat de Comitetul Basarabenilor încă din 1944 ca să vin încoace, adică în străinătate, pentru a apăra aici interesele Basarabiei... De când mă aflu aici, eu n-am făcut nimic altceva decât să apăr Basarabia...”⁴⁵.

Câțiva ani mai târziu, pe 22 februarie 1974, Nichita Smochină îi scria și el lui Anton Crihan, aflat în Statele Unite ale Americii, despre obligația „de a apăra cu orice preț drepturile noastre sfinte și integritatea țării, ciuntită de barbarii care se erijează în apostoli ai omenirii”. La rândul său, A. Crihan îi răspundea : „Personal fac ce pot. Noi trebuie să ne facem datoria ca apostolii: să răspândim durerea în toată lumea, pentru ca posteritatea să nu ne acuze că am fost nepăsători”⁴⁶.

În noul context politic apărut de la mijlocul anilor '60, unii basarabeni din exil au încercat să sensibilizeze autoritățile de la București, pentru a lua atitudine în legătură cu denaturările și interpretările eronate cuprinse în diverse publicații sovietice în ceea ce privește istoria României, în mod special partea care privește Basarabia.

Într-un memoriu adresat președintelui Consiliului de Miniștri al RSR, Ion Gheorghe Maurer, în octombrie 1972, Ioan Păscăluță din Toronto-Canada, atrăgea atenția asupra aserțiunilor formulate în diverse materiale apărute în ziarul „Moldova socialistă” de la Chișinău, cerând o poziție oficială din partea statului român.

Același Ioan Păscăluță a adresat mai multe memorii și scrisori la Organizația Națiunilor Unite (ONU) și alte foruri internaționale, arătând nedreptatea ocupării de către URSS a teritoriilor românești ocupate în vara

⁴⁵ Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 14; . Ion Constantin, *op. cit.*, p. 110.

⁴⁶ Galin-Corini, Bogdan-Ionuț Secheli (editori), *op. cit.*, pp. 488-489.

anului 1940. Dintre acestea menționăm memoriul trimis în vara anului 1975, Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de la Helsinki, în care se invocă drepturile inalienabile ale României asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei, anexându-se o serie de documente. Având în vedere perspectiva apropiată a încheierii „Actului final” al CSCE, autorul memoriului atrăgea atenția asupra următorului aspect : „Datorită faptului că Uniunea Sovietică cere să i se recunoască granițele actuale, «stabilite» după al doilea război mondial, România se află într-o situație, în care este posibil să piardă o cincime din teritoriul său, în mod definitiv. Chiar și în ziua de astăzi, se pare că mulți participanți la Conferința pentru Securitatea Europei, nu cunoșteau adevăratele baze istorice care au dus la situația actuală din Europa Estică, și în special, la situația în care se află România. Ceea ce se cere în momentul de față este ca toate guvernele participante la Conferință să fie informate de adevăratele condiții în care România a semnat Tratatul ei de Pace cu Uniunea Sovietică și, din acest punct de vedere, trebuie să dovedim lumii întregi că România are mai mult decât un drept istoric la teritoriile care i-au fost răpite după al doilea război mondial”⁴⁷.

Deși atent supravegheați de organele de Securitate, basarabenii din țară se bucurau în această perioadă de o oarecare libertate de mișcare și de organizare a unor reuniuni cu caracter privat, neoficial, în cadrul cărora erau discutate diverse probleme pe teme cultural-istorice. Cel mai proeminent dintre liderii basarabeni era fostul vicepreședinte și președinte al Sfatului Țării, Pantelimon Halippa (1883-1979), care a acționat cu consecvență pentru a menține „focul viu” privind cauza națională în problema Moldovei de Răsărit.

La începutul anilor '70 ai secolului trecut, problema succesiunii la conducerea neoficială a basarabenilor a fost discutată în mai multe rânduri, în cele din urmă impunându-se candidatura pentru o asemenea poziție a fiului fruntașului basarabean Pantelimon Halippa, respectiv Nicolae Radu Pan Halippa.

Concluzia organelor de securitate era clară : Nicolae Radu Halippa este „omul care, după ce tatăl său va deceda, va rămâne cea mai importantă figură a basarabenilor și de sfatul său vor ține cont în acțiunile lor, atât basarabenii din

⁴⁷ Arh. C.N.S.A.S., Dosar I 161960, vol. 2, f. 15. Vezi memoriul „Conferința pentru Securitatea Europei și granițele României” de Ioan Păscăluță, fost președinte al Frațiunii Moldovenești în Parlamentul – Sfatul Țării – al Republicii Democratice Independente Moldovenești – 1918, Basarabia.

țară, cât și cei din străinătate”⁴⁸. O previziune, care trebuie să recunoaștem, nu era lipsită de temei, având în vedere evoluțiile ulterioare și, mai ales, rolul pe care cel în cauză îl va juca în cadrul mișcării naționale a basarabenilor, ca președinte al Asociației Culturale Pro Basarabia și Bucovina, după căderea regimului comunist din țară.

În ultimii ani de viață, Pantelimon Halippa milita pentru o „organizație unită, care să fie capabilă să facă ceva atunci când cineva le-ar fi cerut concursul”. El ar fi vrut ca această organizație a unioniștilor „să fie înregistrată oficial și să acționeze legal, nu clandestin”⁴⁹. Visul lui Halippa mergea, însă, prea departe, iar autoritățile nu erau dispuse să accepte funcționarea într-o formă legalizată a unei asemenea organizații. Nu e mai puțin adevărat că, într-o formă nerecunoscută oficial, și atent monitorizată de organele de securitate, o asemenea organizație activa într-un mod semiclandestin, aceasta fiind practic nucleul din țară, care va pune bazele viitoarei Asociații culturale Pro Basarabia și Bucovina, ce se va crea după 1990.

⁴⁸ Arh. C.N.S.A.S., dosar I 161960, vol. 24, f. 147; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. 5, f. 18; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 176.

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI SUB IMPACTUL DESTINDERII INTERNAȚIONALE

Asist. univ. dr. Cezar STANCIU

Presiunile sovietice asupra țărilor blocului comunist au cunoscut o intensificare deosebită după 1968, fiind cauzate de doi factori în mod special: pe de o parte era vorba despre necesitatea întăririi legăturilor la nivel de partid și a uniformității ideologice în condițiile acutizării disputei sino-sovietice și a modelelor alternative de construire a socialismului, iar pe de altă parte din cauza dialogului Est-Vest care a cunoscut un proces de consolidare în contextul 1969-1972 și care implica riscul unor tendințe centrifuge în interiorul blocului. În 1969, în urma „Apelului de la Budapesta” și a acordului țărilor NATO pentru demararea consultărilor în vederea organizării unei conferințe de securitate general-europene, lungul drum al procesului CSCE era practic demarat cu primele consultări informale la nivel diplomatic.¹ Anul 1972 are, din perspectiva dialogului Est-Vest, o dublă semnificație: în primul rând, vizita președintelui american Richard Nixon la Moscova și acordul SALT 1 au marcat începutul a ceea ce s-a numit „destinderea” (*detente*) relațiilor internaționale, iar în al doilea rând, prima rundă a CSCE a debutat în același an.²

Trecerea de la doctrina coexistenței pașnice, care presupunea o viziune relativ pasivă asupra relațiilor cu occidentul, către cooperare activă în cadrul procesului CSCE și a negocierilor pentru dezarmare s-a desfășurat în paralel cu sporirea contactelor politice și a schimburilor economice între țările Pactului de la Varșovia și cele occidentale. De asemenea, una dintre prioritățile fundamentale ale Uniunii Sovietice în cadrul procesului CSCE era reprezentată tocmai de recunoașterea și garantarea granițelor în Europa, principiu care se afla în contradicție cu teoria suveranității limitate, anterior enunțată de Moscova,

¹ Patricia Gonzáles Aldea, *Helsinki 1975. Începutul sfârșitului. Degradarea regimului din România și singularitatea lui în blocul de Est (1975-1990)*, Editura Curtea Veche, București, 2008, p. 13-15

² John Lewis Gaddis, *The Cold War. A New History*, Penguin Press, New York, 2005, pp. 180-184; Vladislav Zubok, *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2007, p. 222-223

deși cele două aspecte operau în planuri diferite: juridic, în cazul primului, ideologic în cazul celui de-al doilea. Circumstanțele internaționale făceau ca statele membre ale Pactului de la Varșovia să privească la rândul lor cu încredere șansele și oportunitățile dialogului cu occidentul, fapt pe care Moscova l-a înțeles și a încercat să-l controleze. Cunoscuta serie a întâlnirilor informale din Crimeea este un exemplu în acest sens.³

Există deja exemple concrete cu privire la faptul că inițiativele sovietice în relația cu occidentul determinaseră unele state membre ale Pactului de la Varșovia să reacționeze în mod independent, asumându-și – deși cu evitarea expunerii publice – puncte de vedere diferite de cele sovietice. Este vorba de pildă de cazul est-german, unde Walter Ulbricht s-a arătat foarte suspicios cu privire la intențiile social-democraților vest-germani de a inaugura o „nouă politică răsăriteană” și, conform unor autori, a încercat chiar să submineze acest curs. Teama sa ar fi fost aceea că Moscova era dispusă să sacrifice regimul est-german de dragul unei înțelegeri mai largi cu occidentul sau cu Germania de Vest.⁴ De asemenea, Polonia este un alt caz: în contextul procesului CSCE, Varșovia și-a asumat o poziție independentă, mai ales în două probleme în mod special: cea a graniței pe linia Oder-Neisse și cea a dezarmării nucleare a Republicii Federale Germania, aspecte în privința cărora se temea de o potențială „trădare” a intereselor sale din partea Uniunii Sovietice.⁵ Moscova a fost obligată deci în acest interval să monitorizeze atent inițiativele de politică externă ale celorlalte țări socialiste membre ale Pactului de la Varșovia pentru a împiedica forțele centrifuge care acționau deja să submineze unitatea politică și ideologică a blocului.

Din acest punct de vedere, România era o provocare majoră pentru sovietici, însă în egală măsură intensificarea presiunilor sovietice reprezenta o provocare și pentru regimul lui Nicolae Ceaușescu. Conducerea sovietică de partid nu a ezitat să-i reproșeze lui Ceaușescu atitudinea diferită adoptată în cele mai multe probleme ale vieții internaționale și refuzul României de a-și

³ Jordan Baev and Anna Locher, editori, *Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s*, PHP Publications Series, Washington, D.C. / Zurich, August 2003

⁴ Peter Grieder, *The East German Leadership 1946-1973: conflict and crisis*, Manchester University Press, 1999, p. 171-172

⁵ Wanda Jarzabek, *Hope and Reality: Poland and the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1964-1989*, Working Paper no. 65, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington DC, 2008, pp. 21-23

coordona poziția cu cea a celorlalte țări socialiste. Stenogramele discuțiilor dintre N. Ceaușescu și L. Brejnev din anii 1969-1970, așadar imediat după ce tensiunile româno-sovietice atinseseră apogeul în condițiile condamnării vehemente a intervenției din Cehoslovacia de către parte română, ilustrează faptul că Moscova avea multe alte nemulțumiri la adresa părții române în afară de reacția față de intervenția menționată.⁶ În majoritatea discuțiilor, L. Brejnev îi reproșează lui N. Ceaușescu refuzul României de a urma linia Pactului de la Varșovia în politica externă, faptul că rareori ținea cont de poziția partenerilor din cadrul Pactului de la Varșovia atunci când adopta o decizie de politică externă, precum și faptul că de cele mai multe ori – cel puțin așa se vedea de la Moscova – România promova în mod demonstrativ poziții diferite pentru a atrage atenția.

Astfel, în prima întâlnire oficială a celor doi lideri după intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia, pe care România a condamnat-o în termeni atât de fermi, L. Brejnev reproșa părții române: „(...) în ultima vreme observăm că Partidul Comunist Român a început să se îndepărteze într-o anumită măsură de o seamă de poziții politice destul de clare, care ar trebui să fie comune pentru noi toți. Trebuie să fie comune nu pentru că aceasta dorește Uniunea Sovietică sau că îi convin Uniunii Sovietice, ci pentru că, în general, avem o ideologie comună, avem sarcini comune în privința apărării marxism-leninismului, oriunde ar fi nevoie, în orice colț al globului pământesc. Deci avem principii comune care obligă partidele noastre, indiferent de părerile lor, să ducă o politică coordonată. Aceasta este ceea ce numim noi internaționalism. Din păcate, o serie întreagă de fapte arată nu numai că o asemenea coordonare nu a putut fi realizată, dar că există până în prezent păreri diferite.”⁷

Sigur că principala problemă la momentul respectiv o reprezenta poziția adoptată de România față de evenimentele din Cehoslovacia, dar se poate observa faptul că Brejnev nu a singularizat în mod special acest aspect – deși s-a referit pe larg și la aceasta – dar mai degrabă vede gestul românesc din august

⁶ Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013, pp. 123-124

⁷ *Stenograma discuțiilor dintre conducătorii de partid și de stat ai RS România și URSS, Moscova 16 mai 1969*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 25/1969, f. 52. Documentul a fost publicat: Vasile Buga, „«Dezghet» în relațiile româno-sovietice. Stenograma convorbirilor de la Moscova din mai 1969, I”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/2013, p. 218-241; idem, „«Dezghet» în relațiile româno-sovietice. Stenograma convorbirilor de la Moscova din mai 1969, II”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2013, p. 225-248.

1968 ca parte a unei problematici mai largi care ținea de poziția PCR în problemele internaționalismului. De altfel, această poziție fusese anterior exprimată de conducerea de partid de la București în termeni foarte clari încă din februarie 1967, în contextul discuțiilor privind organizarea unei consfătuiri consultative a partidelor comuniste și muncitorești din Europa. Astfel, în opinia regimului de la București: „(...) în zilele noastre conducerea activității partidelor comuniste de către sau dintr-un centru internațional ar fi o sursă de erori, ar duce – datorită imposibilității cunoașterii diversității de situații și condiții în care activează partidele – la soluții insuficient fundamentate, ceea ce s-ar solda cu daune pentru activitatea partidelor, pentru cauza socialismului în ansamblu.”⁸

Moscova era interesată să combată asemenea puncte de vedere care amenințau unitatea și uniformitatea blocului comunist, deci implicit controlul sovietic asupra acestuia. În contextul demarării procesului CSCE, L. Brejnev definea unitatea și coordonarea dintre țările socialiste ca fiind una din principalele priorități ale momentului respectiv. În cadrul întâlnirilor informale de la Yalta, atât cea din 1972, cât și cea din 1973, L. Brejnev a subliniat cu insistență importanța deosebită pe care o avea, din perspectiva sovietică, unitatea țărilor socialiste, coordonarea acțiunilor acestora pentru a vorbi pe o singură voce și pentru a-și impune punctele de vedere în fața occidentului.⁹ În contextul respectiv, dominat de intervenția din Cehoslovacia și deci de nevoia României de a nu brusca fără rost relațiile cu Moscova, dar și de oportunitățile deschise de dialogul cu occidentul, regimul N. Ceaușescu era obligat să desfășoare o echilibristică riscantă. România trebuia să combată pretențiile sovietice la unitate și coordonare și să cultive relațiile bune cu occidentul, dar fără a provoca rupturi.

Începutul destinderii însă a condus la o schimbare vizibilă în politica externă a României. Conducerea de la București nu oscilase doar între blocul comunist și cel occidental, ci urmărise mai multe direcții în politica externă, în primul rând China și țările comuniste din Asia, în al doilea rând țările nealiniat, subdezvoltate sau în curs de dezvoltare. În privința relațiilor cu lumea a treia, principala motivație a acestora era colaborarea economică, posibilitatea

⁸ *Scânteia*, 28 februarie 1967

⁹ *Stenograma întâlnirii prietenești a conducătorilor unor partide comuniste și muncitorești, Crimeea, 30-31 iulie 1973*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 140/1973, f. 35

extinderii comerțului exterior românesc, a identificării unor surse de materii prime dar și a unor piețe de desfacere pentru produsele industriale românești în condițiile în care industrializarea socialistă generase necesități suplimentare în ambele direcții. Demersurile în direcția țărilor asiatice, africane și latino-americe demaraseră în perioada 1954-1956 când, în contextul „noului curs” al lui Malenkov, „democrațiilor populare” li se solicitase în mod explicit de la Moscova să-și extindă relațiile comerciale cu „țările capitaliste slab dezvoltate din punct de vedere economic”.¹⁰ În anii următori, relațiile comerciale ale României cu aceste țări s-au consolidat dar, în pofida politicii independente a României și a cochetării cu Mișcarea de Nealinie, conținutul politic al acestor contacte a fost destul de restrâns.

Una din principalele schimbări care se poate observa în politica externă a României sub impactul destinderii internaționale este tocmai intensificarea relațiilor cu aceste țări și cultivarea componentei politice. Scopul principal al PCR însă, după cum va ieși în evidență după 1972, a fost nu acela de a realiza alianțe îndreptate împotriva unui anumit bloc sau împotriva unui sistem, ci a unor alianțe îndreptate împotriva superputerilor în general, indiferent de sistemul lor, alianțe – un front comun al celor mici – care să susțină afirmarea statelor mici și mijlocii și să combată atât influența Statelor Unite, cât și cea a Uniunii Sovietice.¹¹ PCR nu urmărea manipularea acestor mișcări sau guverne, nici crearea unor zone de influență, ci reunirea lor într-un front comun îndreptat împotriva bipolarității.

În acest context iese în evidență efectul major avut de diplomația triumghiulară a lui R. Nixon în reorientarea politicii internaționale a PCR. Astfel, cât timp cele două sisteme socio-politice, cu ideologiile lor și cu alianțele pe care le realizaseră, se păstrau pe poziții pur antagonice, PCR avea posibilitatea de a jongla între acestea pentru a-și afirma independența. Însă în eventualitatea depășirii acestui antagonism, a unei reconcilieri sovieto-americe – indiferent cât de absurd ar fi sunat aceasta – posibilitatea jonglării între cele două tabere ar

¹⁰ *Informația privind modul în care se va desfășura în viitor comerțul RPR cu țările capitaliste, ținând seama de experiența din ultimul timp*, în ANR, fond CAER, dosar nr. 161/1953-1954. f. 49

¹¹ Un studiu recent a argumentat în mod special faptul că politica externă a României după 1964 nu a avut neapărat un caracter „anti-sovietic”, cât mai degrabă „anti-hegemonic”, percepând ca riscuri și dominația sovietică, și cea americană. Vezi: Elena Dragomir, „The perceived threat of hegemonism in Romania during the second *détente*”, în *Cold War History*, vol. 12, no. 1/2012.

fi dispărut, libertatea de manevră a PCR ar fi fost drastic diminuată și ar fi existat temeiuri pentru a crede că o asemenea reconciliere s-ar fi produs pe seama recunoașterii reciproce a sferelor de influență, a dominației exercitată de fiecare putere asupra propriilor aliați (sateliți).

Din acest punct de vedere, nu este întâmplător că turneul african al lui N. Ceaușescu a fost perfectat după ce vestea deplasării lui R. Nixon la Beijing și Moscova devenise deja publică. Analiza mai multor studii de caz relevă așadar că una dintre principalele preocupări în politica PCR față de țările lumii a treia a fost tocmai combaterea unui aranjament bipolar care să înlocuiască rivalitatea bipolară, consolidând însă – pe calea acordului, nu a confruntării – aceeași politică a sferelor de influență. Plecând de la această premisă, putem sesiza și alte nuanțe. Astfel, combaterea bipolarității și a sferelor de influență se manifesta de asemenea și prin eforturile energice angajate de N. Ceaușescu pentru a încuraja statele mici și mijlocii să-și susțină interesele și să-și apere dreptul de a-și decide singure soarta.

Vizita pe care președintele american Richard Nixon a efectuat-o la Beijing, în februarie 1972, nu a stârnit la București atâtea îngrijorări pe cât avea să stârnească următoarea sa vizită, efectuată la Moscova, în mai 1972. În cadrul discuțiilor avute cu I.B. Tito, în mai 1972, N. Ceaușescu l-a informat pe omologul său iugoslav de faptul că partea română privea în mod pozitiv vizita lui Nixon în China, ca pe un pas pe calea destinderii și securității. În același timp, el și-a exprimat rezerva cu privire la rezultatele întâlnirii sovieto-americe, subliniind că PCR spera doar ca viitoarele înțelegeri să nu se facă pe seama intereselor altor popoare.¹²

Conducerea PCR a primit asigurări de la sovietici, la fel ca și celelalte partide „frățești”, în spiritul practicii informărilor reciproce, cu privire la faptul că summit-ul de la Moscova nu a fost îndreptat împotriva intereselor altor state. Ambasadorul sovietic la București, V.I. Drozdenko, i-a prezentat lui N. Ceaușescu o informare oficială cu privire la conținutul discuțiilor dintre L. Brejnev și R. Nixon, la începutul lunii iunie 1972, informare ce sublinia faptul că discuțiile purtate vor contribui la întărirea păcii și securității internaționale. Cu această ocazie însă, N. Ceaușescu s-a lansat într-o lungă dispută verbală cu

¹² *Stenograma convorbirilor oficiale purtate cu prilejul întâlnirii dintre tovarășii Nicolae Ceaușescu și Iosip Broz Tito în ziua de 17 mai 1972 (administrația iugoslavă a hidrocentralei „Porțile de Fier”)*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 41/1972, f.

ambasadorul Drozdenko pe tema acordurilor de limitare a înarmării.¹³ Problema pe care o ridica Ceaușescu era dacă angajamentul sovietic de limitare a armelor strategice nu afecta oare și Pactul de la Varșovia, care depindea de arsenalul sovietic în privința aceasta, angajamentul de limitare a armelor strategice fiind asumat, evident, fără consultarea aliaților.

În ciuda asigurărilor lui Drozdenko, ceea ce Ceaușescu a ținut să punteze era faptul că PCR era extrem de atent la conținutul discuțiilor și înțelegerilor sovieto-americeane. În iulie 1972, când liderii de partid din țările Pactului de la Varșovia au fost convocați pentru o întâlnire neoficială în Crimeea¹⁴, pentru consultări cu privire la situația internațională, L Brejnev a ținut să se refere succint și la problema ridicată de Ceaușescu lui Drozdenko pentru a oferi asigurări suplimentare în acest sens:

Nu știu cum gândiți dumneavoastră, dacă nu credeți cumva că aceasta slăbește securitatea fiecăreia dintre țările participante la Tratatul de la Varșovia. Trebuie să vă asigur, în numele Comitetului nostru Central, că nici o măsură convenită cu americanii nu afectează capacitatea noastră de a îndeplini obligațiile asumate prin tratatele noastre de alianță. (...) Nu este nimic ascuns. Nu am realizat nici un fel de alte acorduri secrete.¹⁵

Adresantul acestui mesaj era cu certitudine N. Ceaușescu. Cu toate acestea, asigurările sovietice nu păreau să-l convingă prea mult pe secretarul general al PCR. În toamna anului 1973, N. Ceaușescu a călătorit din nou în Statele Unite, unde a avut convorbiri cu președintele R. Nixon și în cadrul

¹³ *Stenograma discuțiilor purtate cu prilejul primirii, de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat al RS România, a ambasadorului extraordinar și plenipotențiar al URSS la București, V.I. Drozdenko*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 49/1972, f. 3-23. În cadrul discuției cu Drozdenko, Ceaușescu nu și-a putut reține o doză de ironie: „Oamenii mă întreabă și spun că acum trei luni și jumătate în presa sovietică s-a criticat vizita lui Nixon în China și s-a considerat că dăunează cauzei socialismului; că în 1969, când Nixon a fost în România, a fost criticat acest lucru și s-a spus că dăunează cauzei socialismului. Ce pot să spun eu acum cetățenilor români?” (Ibidem, f. 23)

¹⁴ Era a doua astfel de întâlnire; prima a avut loc în 1971, dar N. Ceaușescu nu participase. Aceste întâlniri aveau să devină o practică de rutină în relațiile Uniunii Sovietice cu statele membre ale Pactului de la Varșovia. Pentru detalii: Jordan Baev and Anna Locher, editori, *Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s*, PHP Publications Series, Washington, D.C. / Zurich, August 2003.

¹⁵ *Stenograma întâlnirii conducătorilor unor partide comuniste și muncitorești, Yalta, 31 iulie 1972*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 80/1972, f. 27

căroră nu a ezitat să se refere și la posibilitatea unor aranjamente secrete bipolare, pe seama altor state. După ce a transmis felicitări părții americane pentru succesele obținute în relațiile cu China și cu Uniunea Sovietică, N. Ceaușescu îi spunea, fără reținere, lui R. Nixon:

Întrebarea pe care și-o pun unii este dacă acest curs de dezvoltare a relațiilor Statelor Unite cu China și cu Uniunea Sovietică nu va fi cumva în detrimentul altor state. Trebuie să spun că asemenea întrebări sunt greu de îndepărtat. (...) Vă spun cinstit că și România este printre țările care gândesc astfel.¹⁶

N. Ceaușescu a primit asigurări, atât de la R. Nixon, cât și de la H. Kissinger, că înțelegerile lor cu sovieticii – ca și cele cu chinezii – nu s-au făcut pe seama statelor mici și mijlocii și nu urmăresc o nouă împărțire a sferelor de influență. Activitatea internațională a lui N. Ceaușescu, în perioada care a urmat vizitelor lui Nixon la Beijing și Moscova, demonstrează însă că nici asigurările lui Brejnev, nici cele ale lui Nixon, nu au fost foarte convingătoare pentru Ceaușescu. Trecerea în revistă a episoadelor de mai sus a avut rolul de a evidenția faptul că la București, conducerea de partid și de stat a perceput în mod negativ implicațiile pe care le avea diplomația triumghiulară și destinderea în sine asupra posibilităților României de a-și promova politica externă. În aceste condiții, relațiile României cu guvernele și mișcările de eliberare din țările lumii a treia capătă o nouă semnificație, ca debușeu al unui activism politic fără precedent în politica internațională a PCR.

N. Ceaușescu își exprima convingerile personale în cu totul alți termeni, în cadrul unei discuții cu o delegație a Uniunii Socialiste Arabe care a vizitat România în 1973. În urma turneului său african – care a cuprins și Egiptul – N. Ceaușescu a urmărit, printre altele, inclusiv stabilirea de contacte pe linie de partid, iar vizita delegației menționate era o primă formă de concretizare a acestui acord. Asupra turneului african vom reveni în paginile următoare, însă

¹⁶ *Notă de convorbire*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 283/1973, f. 23. Despre vizita lui N. Ceaușescu în Statele Unite, vezi: Constantin Moraru, „Evoluția relațiilor româno-americane. Importanța întâlnirilor la nivel înalt”, în Nicolae Ecobescu, coord., *România. Supraviețuire și afirmare prin diplomatie în anii Războiului Rece*, vol. 2, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, p. 625; Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *Relații româno-americane 1940-1990*, Institutul European, Iași, 2002, p. 290-293.

afirmațiile făcute de Ceaușescu cu acea ocazie sunt edificatoare pentru modul în care el privea problema relațiilor sovieto-americe și a destinderii internaționale în general. Fiind într-un cadru mai destins, vizita fiind la nivel de partid, Ceaușescu spunea:

Nixon s-a dus la Moscova. Când l-am primit noi pe Nixon, în 1969, ne-au înjurat mulți, dar chiar cu o săptămână înainte să vină Nixon în România, ministrul de externe sovietic, Gromîko, a declarat în parlament că oricând Nixon va fi bine primit în Uniunea Sovietică. Aceste lucruri sunt publice. **Și Nixon a mers acum un an în URSS și – în glumă vă spun – îmi pare rău că s-au înțeles prea bine** (s.n.). Într-adevăr s-au înțeles bine; în șapte zile au semnat 12 acorduri, plus alte înțelegeri care nu sunt publice. Până acum, știți foarte bine ce spuneau americanii de Uniunea Sovietică și ce spuneau sovieticii de SUA.¹⁷

N. Ceaușescu era îngrijorat cu privire la implicațiile înțelegerilor sovieto-americe pentru statele mici și mijlocii și soluția promovată de el era reprezentată de activismul acestor state, despre care el credea că ar trebui să depună mai multe eforturi pentru a-și face auzită vocea pe arena internațională. Ceaușescu s-a exprimat în acești termeni în cadrul discuțiilor avute cu premierul nord-vietnamez Fam Van Dong, în iulie 1973, în timpul vizitei efectuată de acesta în România, ca răspuns la vizita lui Ceaușescu din 1971 în RD Vietnam. La acel moment, acordurile de pace de la Paris care prevedeau retragerea SUA din Vietnam fuseseră deja semnate, însă conflictul continua între forțele nord-vietnameze și cele sud-vietnameze și, mai ales, în Cambogia.

În discuțiile cu Fam Van Dong, Ceaușescu a punctat un alt element care avea tendința de a deveni un reper al gândirii sale externe, respectiv rolul foarte important pe care îl juca, după părerea secretarului general al PCR, opinia publică internațională.¹⁸ El va repeta aceasta și în alte discuții, în circumstanțe

¹⁷ *Stenograma discuțiilor avute cu ocazia primirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a ing. Sayed Marei, prim-secretar al Comitetului Central al Uniunii Socialiste Arabe din Republica Arabă Egipt*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 24/1973, f. 23

¹⁸ *Stenograma primirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a delegației de partid și guvernamentale a RD Vietnam condusă de tovarășul Fam Van Dong, membru al Biroului Politic al CC al Partidului celor ce Muncesc din Vietnam, prim-ministru al guvernului RD Vietnam*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 139/1973, f. 17

diferite. Opinia publică internațională, credea Ceaușescu, era un bun instrument de apărare al statelor mici și mijlocii împotriva dominației superputerilor, însă acesta nu putea fi eficient, explica el, decât în condițiile în care aceste state înțelegeau să-și apere în mod activ interesele:

(...) pot apare și situații ca să se încerce ca unele probleme să se soluționeze în detrimentul altor state sau să nu se țină seama și de interesele altor state, ceea ce tot ar însemna că se soluționează în detrimentul lor. De aceea, noi considerăm că este necesară o participare activă și directă a tuturor statelor la soluționarea problemelor internaționale și în primul rând, desigur, a problemelor care le privesc direct.¹⁹

Același punct de vedere a fost apărut energic de N. Ceaușescu și în cadrul discuțiilor avute cu Houari Boumediene, președintele Consiliului Revoluționar Algerian (șeful statului), în decembrie 1973. Ceaușescu conducea o delegație română care mergea în Statele Unite și a făcut o escală la Alger, înaintea întâlnirii cu R. Nixon la Casa Albă. Ceaușescu s-a întâlnit de mai multe ori cu Boumediene al Algeriei, cu care întreținea relații apropiate și – până la un punct – împărtășeau aceleași puncte de vedere. Referindu-se la situația din Orientul Mijlociu, H. Boumediene remarca rolul nefast jucat de cele două superputeri, lucru cu care Ceaușescu era de acord. Mai mult, el îl avertiza pe Boumediene cu privire la riscurile pe care le implica politica de destindere internațională pentru statele mici și mijlocii:

Există în cadrul acestei politici generale de destindere o tendință spre o anumită poziție dominantă a două mari puteri: Statele Unite și URSS. Deși lumea s-a schimbat mult față de acum doi ani când am avut precedentele noastre convorbiri și, de altfel, schimbările continuă, două țări ar dori să profite pentru a-și întări pozițiile pe o perioadă cât mai lungă cu putință. De altfel, fără îndoială, cu ocazia convorbirilor care au avut loc la Moscova și Washington s-au realizat ceva înțelegeri în această privință. Cât de departe se va merge?

¹⁹ *Ibidem*, f. 25

Depinde și de poziția altor state și de desfășurarea vieții internaționale, de felul cum popoarele vor ști să se opună acestei tendințe.²⁰

Același va fi mesajul pe care Ceaușescu l-a transmis și în cursul turneului african din 1972 și latino-american din 1973. Africa era scena unor puternice rivalități sovieto-americane și, mai ales, sino-sovietice. N.S. Hrușciov implementase o politică foarte activă în Africa, sprijinind mai ales regimul lui Patrice Lumumba din Congo, însă după eșecurile suferite pe continent, politica sovietică a cunoscut un reflux.²¹ În timpul lui L. Brejnev, sovieticii au fost mult mai reticenți în a se implica în afaceri africane, dar au fost siliți să facă aceasta din cauza implicării chineze, care părea să concureze influența sovietică. Congresul PCUS din 1966 a reiterat sprijinul sovietic pentru guvernele și mișcările de eliberare națională din Africa, însă, în ciuda sprijinului politic și financiar acordat, partidele africane ce se plasau fără rețineri de partea Uniunii Sovietice erau destul de reduse. La consfătuirea de la Moscova din 1969 au participat doar cinci partide din Africa.²²

Republica Populară Chineză a stabilit primele sale contacte cu țările africane în timpul conferinței de la Bandung, din 1955, apropiindu-se ulterior de Egipt, care a servit ca poartă către alte țări. Oficiul diplomatic chinez din Cairo a jucat un rol important în stabilirea de contacte cu alte guverne și mișcări de eliberare națională de pe continentul african.²³ Cu toate acestea, Revoluția Culturală a perturbat politica externă chineză, ceea ce a făcut ca, practic, China să lipsească din Africa mai mulți ani. Revenirea s-a produs la sfârșitul anilor 60 și începutul anilor 70, în condițiile în care relațiile sino-sovietice se deterioraseră grav, după incidentele de frontieră din martie 1969. În acest context, China se afirmă în Africa drept concurent al Uniunii Sovietice, încercând să atragă de partea sa cât mai multe guverne și mișcări de eliberare. Un succes notabil în această direcție a fost înregistrat în relația cu Tanzania și

²⁰ Notă privind convorbirea care a avut loc între președintele Consiliului de Stat al RS România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și președintele Algeriei, Houari Boumediene, în ziua de 2 decembrie 1973, la Alger, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 297/1973, f. 53-54

²¹ Odd Arne Westad, *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, p. 168-169

²² O. Ighe Natufe, *Soviet Policy in Africa: From Lenin to Brezhnev*, iUniverse, 2011, p. 160

²³ Bruce D. Larkin, *China and Africa, 1949-1970: The Foreign Policy of the People's Republic of China*, University of California Press, 1973, p. 21

Zambia dar, mai ales după 1972, China s-a reorientat către guverne și mișcări susținute de Statele Unite, suplimentând astfel sprijinul acordat de americani în scopul limitării influenței sovietice.²⁴

În acest context, politica internațională a PCR era direct condiționată de aceste realități, respectiv de măsura în care un guvern sau o mișcare de eliberare era susținută de Moscova sau de Beijing. În acest sens, România a evitat să se alăture fără discernământ pozițiilor sovietice, așa cum procedau majoritatea celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia, ci a cultivat relații bune cu toate mișcările de eliberare națională, indiferent dacă acestea erau susținute de China sau de Uniunea Sovietică, cum a fost cazul cu Angola unde militau mai multe mișcări în favoarea eliberării de sub dominația colonială portugheză, una susținută de sovietici iar una de chinezi. România a dezvoltat relații bune cu ambele mișcări.

La fel de important din punct de vedere al activismului PCR în această direcție a fost turneul latino-american efectuat în toamna anului 1973. Situația țărilor din America Latină era mult diferită față de cea a țărilor africane, în primul rând prin faptul că pe acest continent nu se punea problema eliberării naționale, având în vedere faptul că aceste țări își dobândiseră independența cu mai mult timp în urmă – majoritatea în cursul secolului al XIX-lea. Mai mult, în aceste țări, aparatul de stat era mult mai dezvoltat, societatea cuprindea largi păături urbane, inclusiv un proletariat industrial, chiar dacă redus numeric, fermieri și muncitori agricoli, economia în bani era mult mai dezvoltată, astfel încât, în ciuda discrepanțelor sociale majore și a sărăciei, țările latino-americane se deosebeau cu mult față de cele africane.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că în aceste țări activau partide comuniste. Chiar dacă acestea nu erau foarte influente – nu atât cât să obțină puterea pe cont propriu, cu excepția notabilă a cazului cubanez – ideile socialismului se răspândiseră puternic în țările latino-americane și erau văzute de o bună parte a populației ca alternativă la un model de dezvoltare care nu făcuse decât să perpetueze discrepanțele sociale menționate. Tocmai de aceea, având în vedere tematica acestei lucrări, ne vom concentra cu precădere asupra

²⁴ Chen Jian, "China's changing policies", în Artemy Kalinovsky, Sergey Radchenko, *The End of the Cold War and the Third World: New Perspectives on Regional Conflict*, Routledge, Londra, 2011, p. 110. Vezi de asemenea: Robert G. Sutter, *Foreign Relations of the PRC: The Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, Rowman & Littlefield Publishers, 2013, p. 280

contactelor și discuțiilor purtate de N. Ceaușescu la nivel de partid, nu guvernamental, plecând de la premisa că în aceste țări, spre deosebire de Africa, asemenea parteneri de discuții existau totuși. Mai mult, spre deosebire de turneul african efectuat de N. Ceaușescu cu un an în urmă, cel latino-american a fost afectat de evenimentele din Chile, guvernul socialist al lui Salvador Allende fiind răsturnat de la putere printr-o lovitură de stat militară chiar în timpul turneului lui Ceaușescu.

În același timp, diplomația română a devenit tot mai activă în încercările sale de a oferi o componentă politică relațiilor cu țările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, mai ales prin apropierea de Mișcarea de Nealinieră.²⁵ Demersurile în această direcție au cunoscut o intensificare consistentă după 1972. De asemenea, România s-a implicat din ce în ce mai activ în cadrul organizațiilor internaționale în sprijinul cauzei țărilor subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, cum a fost cazul cu sprijinul intens acordat „Declarației Națiunilor Unite privind instituirea unei Noi Ordini Economice Internaționale.” Noua ordine internațională, așa cum fusese cristalizată în urma dezbatărilor internaționale și după cum rezulta și din Declarație, reprezenta mai degrabă un program de acțiune decât o reformă reală a relațiilor economice internaționale. Aceasta consta într-o serie de revendicări concrete ale țărilor în curs de dezvoltare, precum: dreptul acestor țări de a naționaliza proprietăți străine de pe teritoriul lor, în propriul beneficiu, în mod special resurse, infrastructură, industrie; dreptul țărilor în curs de dezvoltare de a alcătui organizații internaționale ale producătorilor de materii prime, fără a fi supuse la presiuni sau sancțiuni din partea țărilor industrializate; tarife vamale echitabile și nediscriminatorii pentru țările în curs de dezvoltare; reglementarea prețurilor pe piața internațională în așa fel încât să se reducă diferența dintre prețurile mici ale materiilor prime și prețurile mari ale produselor finite; transferul de tehnologie către țările în curs de dezvoltare, prin investiții, creditare și mai ales acces nerestricționat la procedee și mijloace tehnologice inovatoare, fără

²⁵ Emanuel Copilaș, *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc 1948-1989*, Institutul European, Iași, 2012, p. 493 et passim.; Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, Editura Polirom, Iași, 2011, pp. 206; Ruxandra Ivan, „Între internaționalismul proletar și național-comunismul autarhic. Politica externă sub regimul comunist”, în Ruxandra Ivan, ed., *„Transformarea socialistă”. Politici ale regimului comunist, între ideologie și administrație*, Iași, Polirom, 2009, p. 127.

impunerea de condiții dezavantajoase. În vederea depășirii subdezvoltării și a protejării economiilor în curs de dezvoltare în fața concurenței mult mai puternice a economiilor industrializate, majoritatea țărilor care promovau noua ordine internațională se exprimau în favoarea unui rol foarte activ al statului în economie, inclusiv prin mijloacele planificării economice, în defavoarea mecanismelor de piață, despre care considerau că acționează în defavoarea dezvoltării. Din interiorul blocului comunist, România a fost cel mai activ promotor al acestor principii.²⁶

Momentul 1972 este hotărâtor în politica externă românească prin contribuția sa la modelarea unor direcții preexistente; destinderea internațională nu a determinat transformări majore sau abandonări ale politicilor anterioare ci a contribuit la reorganizarea priorităților și intensificarea politicii de autonomie în blocul comunist, politică extinsă astfel la nivel global. În ciuda faptului că România nu a fost, în mod formal, membră cu drepturi depline a Mișcării de Nealinie, activitatea sa internațională îndreptată către promovarea intereselor statelor mici și mijlocii împotriva primatului superputerilor a atras foarte multă atenție și vizibilitate, la un nivel la care multe state nealiniat n-au reușit să se ridice, contribuind la dezvoltarea unei vaste rețele de relații bilaterale, multe dintre acestea profitabile din punct de vedere economic. Modul în care activismul statelor mici și mijlocii a reușit să diminueze primatul superputerilor sau să prevină acțiuni de forță ale acestora este însă un subiect încă deschis dezbaterii și va reprezenta în continuare subiectul a numeroase cercetări și analize.

²⁶ Vezi pe larg: *Concepția președintelui Nicolae Ceaușescu despre noua ordine economică internațională. Lucrările sesiunii Institutului pentru problemele unei noi ordini economice internaționale (București, 4-5 decembrie 1975)*, Editura Politică, București, 1976

RELAȚII BILATERALE ROMÂNIA - ISRAEL (1970 - 1974)

Dr. Florin C. STAN

După ridicarea, în anul 1969, la rang de ambasadă a legațiilor României la Tel Aviv și Statului Israel la București, în anii '70 ai secolului trecut între cele două părți s-au stabilit „relații speciale”, acestea culminând în contextul semnării acordurilor de la Camp David (1978), fapt care a deschis un drum al păcii între Israel și lumea arabă prin pasul decisiv al înțelegerilor israeliano-egiptene, la care și-a adus aportul - într-o anumită măsură - și diplomația românească.

În acest interval, relațiile româno-israeliene au atins apogeul, fapt evidențiat de contactele la nivel înalt între președintele Consiliului de Stat, Nicolae Ceaușescu, și primul-ministru israelian, Golda Meir, în 1970, la New York și 1972, la București.

Materialul de față redă cronologia contactelor bilaterale româno-israeliene din prima parte a intervalului menționat, demers menit să contribuie la aprofundarea cunoașterii istoriei comune a celor două națiuni.

1970

1970 - vârful emigrării evreilor din România în anii '70: 5.614 persoane emigrate¹. Majoritatea evreilor originari din România erau încadrați în viața

¹ Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași, Polirom, 2005, p. 203. La nivelul Ministerului Afacerilor Externe se cunoștea că emigrația din România se ridica, în anul 1969, la un număr de „aproape 400.000 de persoane”, reprezentând 18-20% din populația Israelului. AMAE (Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe. București), *Problema 202/1969, Israel*, f. 21. Din totalul locuitorilor orașului Haifa, de circa 250.000 de persoane, aproximativ 40.000 erau evrei originari din România; în Tel Aviv, din totalul de circa 400.000 de locuitori, aproximativ 70.000 proveneau din România; în portul Ashdot, din totalul de 33.000, aproape 18.000 de persoane erau din România ș. a. m. d. *Ibidem*, f. 3. De notat că, potrivit unei statistici, în anul 1970, populația evreiască din România se ridica la 70.000 de persoane, statul român plasându-se, prin aceasta, împreună cu Ungaria, care avea în granițele sale tot 70.000 evrei, pe locurile 7-8 în Europa. Pe

socială și economică a Israelului, datorită calificării bune pe care o aveau, fapt apreciat de către factorii de răspundere israelieni². La nivelul MAE se aprecia că „masa de evrei din România are o poziție apropiată față de țara pe care au părăsit-o, vorbesc cu respect și admirație față de realizările ei, în special față de politica sa externă, încercând un sentiment de mândrie pe care-l arborează fără reticențe față de localnici, pentru faptul că au fost cetățeni ai României”³.

1970 - Israelul a acordat României un credit, fără dobândă, de 7 milioane \$⁴.

1970 - urmare a inundațiilor din România, în Israel a fost constituit un comitet public de ajutorare a sinistraților. Au fost colectate fonduri și bunuri în valoare de circa 250.000 \$⁵.

1970 - începând cu acest an, cea mai mare parte a țițeiului importat de România din Iran s-a transportat pe conducta israeliană Eilat - Ashkelon⁶.

5 - 20 ianuarie, Israel - vizita Șef-Rabinului dr. Moses Rosen în Israel, unde a participat la ședința Comitetului Executiv al Congresului Mondial al Sinagogilor, organizată la Ierusalim (**5 ianuarie**), fiind primit de șeful Statului, Zalman Shazar (**15 ianuarie**) și de membrii ai guvernului israelian. Șef-Rabinul a participat la ședința executivă a Congresului Mondial Evreiesc, fiind ales președinte al Comisiei Culturale a organizației, iar la Beer Sheva a fost, de

primele locuri se aflau următoarele țări: 1. Rusia sovietică, cu 807.900 evrei; 2. Ucraina sovietică, cu 777.100 evrei; 3. Franța, cu 530.000 evrei; 4. Marea Britanie, cu 390.000 evrei; 5. Belarus, cu 148.000 evrei și 6. Moldova, cu un număr de 98.100 evrei. În anul 1989, situația populației evreiești în Europa era, pe țări, următoarea: 1. Rusia sovietică, 570.000 evrei; 2. Franța, 530.000 evrei; 3. Ucraina sovietică, 487.000 evrei; 4. Marea Britanie, 320.000 evrei; 5. Belarus, 112.000 evrei; 6. Moldova, 66.000 evrei; 7. Ungaria, 57.800 evrei; 8. Germania, 33.500. *A Road to Nowhere? Jewish Experiences in Unifying Europe*, edited by Julius H. Schoeps and Olaf Glöckner, Brill, Leiden/Boston, 2011, p. 11.

² AMAE, *Problema* 202/1970, *Israel*, ff. 19-20.

³ *Ibidem*, f. 21. S-a apreciat că, față de situația comunităților evreiești din celelalte state comuniste, „soarta evreilor români a fost puțin diferită”. Aceasta pentru că „emigrarea către Israel sau unele forme ale unei vieți evreiești religioase și comunitare erau permise sub observația atentă a regimului Ceaușescu și sub îndrumarea Șef-Rabinului Moses Rosen”. De asemenea, „legăturile cu Israelul și cu lumea evreiască, deși ținute la un nivel minim, util din punct de vedere al regimului, au permis numărului mereu în descreștere al evreilor români să păstreze anumite forme ale unei identități evreiești”. Raphael Vago, *Evreimea post-comunistă și evreimea europeană: identități evreiești convergente?*, în volumul *Orizonturi evreiești - orizonturi europene*, editor: Liviu Rotman, F.C.E.R., C.S.I.E.R., București, 2007, p. 123.

⁴ AMAE, *Problema* 220/1971, *Israel*, f. 37.

⁵ *Ibidem*, f. 39.

⁶ Idem, *Problema* 20/1974, *Israel*, vol. II, f. 32.

asemenea, ales președinte de onoare al sinagogii „Struma”⁷. La **7 ianuarie** s-a desfășurat la Ierusalim, în cadrul Institutului „Yad Vashem”, o amplă ceremonie de evocare a celor șase milioane de martiri, victime ale ideologiei național-socialiste. Șef-Rabinului M. Rosen i s-a acordat cinstea de a aprinde torța comemorativă⁸. La **11 ianuarie**, la Beer Sheva, la sinagoga „Struma”, liderul cultului mozaic din România a participat la ceremonia de distribuire a unor suluri sfinte, din cele 3.100 *Sifrei Tora* trimise din țară pentru a fi dăruite sinagogilor din Israel. Cu acest prilej au luat cuvântul, între alții, dr. Zerah Wahrhaftig, ministrul Cultelor, Eliahu Navi, primarul localității Beer Sheva ș.a.⁹.

15 ianuarie, URSS - în urma recensământului efectuat în Uniunea Sovietică, potrivit Direcției Centrale de Statistică a URSS, în cadrul R.S.S. Moldovenească au fost înregistrați 98.000 de cetățeni de origine evreiască¹⁰.

25 februarie, București - Prezidiul Permanent al CC al PCR a transmis Consiliului de Miniștri al RSR noua orientare privind relațiile cu Israelul, ținând cont de „intensificarea acțiunilor militare agresive împotriva țărilor arabe, de represiune a mișcării palestinienne de eliberare națională, poziția sa rigidă față de aplicarea rezoluției Consiliului de Securitate din noiembrie 1967 și îndeosebi refuzul său de a-și retrage trupele de pe teritoriile arabe ocupate”. Se solictau următoarele: *reducerea și restrângerea activităților pe linia relațiilor culturale și diplomatice; condamnarea cu fermitate a acțiunilor de represalii ale Israelului împotriva statelor arabe și mișcării palestinienne de eliberare națională; continuarea relațiilor economice cu Israelul evitându-se livrarea de mărfuri strategice*¹¹.

7 - 23 aprilie, Israel - turneul teatrului „FANTASIO” din Constanța, cu piesa *Săracu Gică*. Artiștii au susținut 12 spectacole¹².

15 aprilie, București - în cursul unei convorbiri la sediul Departamentului Cultelor, arhimandritul Lucian Florea, superiorul Bisericii Ortodoxe Române din Ierusalim, a transmis, între altele, că pe teritoriul Israelului (inclusiv

⁷ Idem, *Problema 217/1970, S, Israel*, f. 1. Repere asupra vizitei și în „Revista Cultului Mozaic”, an XV, nr. 223, București, 1 februarie 1970, p. 1 și 5.

⁸ „Revista Cultului Mozaic”, an XV, nr. 223, București, 1 februarie 1970, p. 1.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Idem, an XVI, nr. 255, București, 15 iunie 1971, p. 3. Numărul total al evreilor din cuprinsul Uniunii Sovietice era atunci de 2.151.000 de persoane. *Ibidem*.

¹¹ AMAE, *Problema 220/1970, Israel*, f. 1.

¹² Idem, *Problema 217/1970, C, Israel*, ff. 8-9.

teritoriile ocupate) există 120.000 de creștini, dintre care 80% arabi (54.000 ortodocși, 30.000 greco-catolici, 25.000 romano-catolici, 5.000 protestanți și circa 6.000 eterodocși)¹³.

Mai - iunie, Israel - turneul ansamblului de *music-hall* din București. Artiștii români, între care cel mai mare succes l-a avut Mia Braia, au fost foarte apreciați. Regizorul echipei a fost Nicolae Frunzetti¹⁴.

25 mai - 9 iunie, Tel Aviv - participarea României la Târgul Internațional al Tel Aviv-ului, la care au participat peste 1.300 de firme din 52 de state de pe toate continentele. Pavilionul României a fost apreciat „prin eleganța și varietatea produselor expuse”¹⁵.

26 mai - 21 iunie, Israel - turneul teatrului de revistă „Ion Vasilescu”, cu spectacole de revistă având tema *Suflet candriu de papugiu*, susținute în Tel Aviv, Ierusalim și alte localități. Un succes deosebit a avut interpretarea romanțelor de către Mia Braia și formația instrumentală condusă de compozitorul și dirijorul Florentin Delmar¹⁶.

3 - 20 septembrie, Israel - turneul formației folclorice „Ciprian Porumbescu” din Suceava, care sub denumirea de „Rapsodia Română” a prezentat 18 spectacole sub conducerea dirijorului Ion Budișteanu¹⁷.

23 octombrie, New York - întrevederea la sediul Misiunii permanente a României la ONU a președintelui Consiliului de Stat al RSR, N. Ceaușescu, cu primul-ministru al Israelului, Golda Meir, cu prilejul participării la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a ONU. Au fost discutate probleme de relații bilaterale și alte probleme de interes reciproc¹⁸.

16 decembrie, București - George Eftimie, secretar I la Direcția Protocolului din cadrul MAE a primit pe Menachem Karmi, consilier la Ambasada Israelului, la cererea sa. Diplomatul israelian a comunicat că în luna octombrie „Comisia Dreptilor” din cadrul Institutului „Yad Vashem” a hotărât să decerneze post-mortem lui Traian Popovici „Medalia Dreptilor între Popoare” (*Hasidei Umot*

¹³ Idem, *Problema 217/1970, Israel*, f. 16.

¹⁴ Idem, *Problema 217/1970, C, Israel*, ff. 17-18.

¹⁵ Idem, *Problema 212/1970, Israel*, ff. 88-89.

¹⁶ Idem, *Problema 217/1970, C, Israel*, f. 23.

¹⁷ *Ibidem*, f. 37.

¹⁸ Idem, *Problema 220/1971, Israel*, f. 34.

Haolam) pentru curajul și solidaritatea umană de care a dat dovadă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, salvând evrei cu riscul vieții¹⁹.

1971

Ianuarie, Cairo - în revista egipteană „Politica internațională”, nr. 23/ianuarie 1971, a fost publicat articolul *Politica externă a României față de Israel*, semnat de As-Sayed Aliwa. Se aprecia, între altele, că evreii din România au „un rol influent în viața României și este de așteptat așadar să aibă un rol influent și în orientarea politicii României de simpatie față de Israel”, subliniindu-se că „rolul coloniei evreiești este de a întinde pânzele în direcția vântului, vântul fiind relațiile internaționale ale României cu Estul și Vestul”²⁰.

Ianuarie, București - desfășurarea celei de-a IV-a sesiuni a Comisiei Mixte româno-israeliene, finalizată, la 31 ianuarie, cu încheierea unui nou *Acord comercial* pentru perioada 1971-1975, conținând acordarea „clauzei națiunii celei mai favorizate”²¹.

25 - 27 ianuarie - încheierea unui protocol între companiile românești NAVROM și NAVLOMAR și Compania Israeliană de Transport ZIM-SELLA, pentru promovarea transporturilor și a cooperării maritime în general, în vederea încurajării și facilitării schimbului de mărfuri dintre România și Israel²².

19 februarie, București - Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe, a primit în audiență pe Rafael Benshalom, ambasadorul Israelului, căruia i-au fost transmise unele considerații privind situația din Orientul Apropiat, partea română dorind să se ajungă pe cale politică la o reglementare care să asigure dreptul la existență al tuturor statelor din regiune.

26 februarie, București - nouă audiență a lui Raphael Benshalom, ambasadorului Israelului, la Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe, căruia i s-a expus răspunsul lui Abba Eban, ministrul de Externe al Israelului, la

¹⁹ Idem, *Problema 220/1970, Israel*, vol. I, f. 1. De menționat că fostul primar al Cernăuțului în perioada august 1941 - ianuarie 1942, Traian Popovici, a fost primul român distins (post-mortem) cu titlul de „Drept între Popoare”.

²⁰ Idem, *Problema 220/1970, Israel*, vol. I, f. 186.

²¹ Idem, *Problema 20/1973, Israel*, f. 4. Conducătorul delegației israeliene a fost ministrul Agriculturii, Haim Gvati. „Revista Cultului Mozaic”, an XVI, nr. 247, București, 15 februarie 1971, p. 1.

²² AMAE, *Problema 220/1971, Israel*, f. 3, f. 2. Reprezentanța ZIM-SELLA în România activa la Constanța.

considerațiile guvernului român transmise de către omologul de la București. S-a arătat, între altele, că Israelul dorește un acord de pace cu Egiptul, pe baza unei înțelegeri între două state suverane, fiind important să se ajungă la o formulă acceptată de ambele părți, pentru a se pune capăt unei dispute a cărei prelungire nu este nici în interesul acestora, nici al păcii mondiale.

27 februarie, București - interviu al Șef-Rabinului M. Rosen la postul de Radio București, în cadrul emisiunii în limba idiș. Una dintre întrebările redactorului emisiunii a vizat interpelarea unui jurnalist american cu prilejul unei conferințe de presă susținute de rabin în străinătate: *Cum puteți Dv., conducător religios, conlucra cu reprezentanții unui regim cu o concepție nereligioasă, ateistă?* Răspunsul Șef-Rabinului: „Trăim cu toții, inclusiv noi evreii, într-o epocă dintre cele mai complexe, decisivă poate pentru istoria omenirii. Explicația supraviețuirii iudaismului de-a lungul mileniilor este și aceea că evreii au știut întotdeauna să se adapteze condițiilor istorice. Noi, evreii din România, trăim într-o țară cu regim nereligios, în fruntea căreia se află personalități ale căror convingeri sunt ateiste. Întrebarea este - cum conlucrăm cu ei? Fie-mi îngăduit să vă răspund în stilul nostru evreiesc, cu o întrebare la întrebare. Înaintea celui de-al doilea război mondial la cârma acestei țări s-au aflat oameni ce se declarau foarte religioși. Și sub oblăduirea acestor oameni religioși erau incendiate sinagogi, uciși evrei, organizate pogromuri. Ei făceau sau încurajau toate acestea în fapt, iar în vorbe se arătau drept religioși... De ce n-aș conlucra, ca cetățean loial al acestei țări, cu un regim care declară deschis că este nereligios, dar care ne oferă toate posibilitățile să trăim ca evrei, care nu se atinge de nici una din instituțiile noastre, care ne respectă demnitatea și care ne asigură cadrul în care să ne ducem în mod nestingherit viața religioasă?”²³.

3 martie, București - este publicată *Declarația AGERPRESS privind situația din Orientul Mijlociu*, în care se subliniază că guvernul român sprijină aplicarea rezoluției Consiliului de Securitate al ONU din 22 noiembrie 1967, condiție a soluționării conflictului israeliano-palestinian în interesul tuturor țărilor din zonă, inclusiv a Israelului²⁴. Partea israeliană, atât la București, cât și la Tel Aviv și-a exprimat nemulțumirea în legătură cu publicitatea declarației²⁵.

²³ „Revista Cultului Mozaic”, an XVI, nr. 248, București, 1 martie 1971, p. 1.

²⁴ *Politica externă a României...*, pp. 291-292.

²⁵ AMAE, *Problema 220/1971, Israel*, f. 35.

5 martie, București - George Macovescu, prim-adjunctul ministrului Afacerilor Externe, a primit în audiență pe Rafael Benshalom, ambasadorul Israelului, acesta comunicând voința părții israeliene transmise de Ghideon Raphael, director general în MAE, de a se ajunge la discuții directe cu partea egipteană, solicitându-se, în acest sens, sprijinul părții române.

13 - 30 aprilie, Israel - vizita Șef-Rabinului Moses Rosen pentru a lua parte la lucrările comisiei de distribuire a sulurilor sfinte (*Sifrei Tora*), dăruite de F.C.E.R. sinagogilor din Israel. La 14 aprilie Șef-Rabinul a avut o întrevedere cu Z. Wahrhaftig, ministrul Cultelor²⁶.

19 aprilie, Tel Aviv - ambasadorul României în Israel a participat la festivitatea inaugurării noului muzeu din Tel Aviv²⁷.

5 mai, Ierusalim - premierul israelian Golda Meir a transmis către N. Ceaușescu o scrisoare prin care a solicitat continuarea „reîntregirii familiilor”²⁸.

12 - 15 iulie, Israel - prim-adjunctul ministrului de Externe român, George Macovescu, a efectuat o vizită oficială în Israel, la invitația lui Ghideon Rafael, director general în MAE israelian²⁹. În urma acestei vizite, partea israeliană a transmis Departamentului de Stat al SUA rugămintea urgentării aprobării *clauzei națiunii celei mai favorizate* pentru România.

17 august - 18 septembrie, Israel - turneul teatrului de revistă „Ion Vasilescu” din București cu spectacolul *Revista Paradisului*. Ansamblul a susținut 30 de reprezentații. La Tel Aviv au fost organizate 4 spectacole, într-o sală cu peste 3.000 de locuri, ocupată la toate reprezentațiile. Între artiștii români s-a numărat apreciată solistă Mia Braia³⁰.

21 noiembrie, Brașov - convorbire între Sergiu Celac, director în MAE - și I. Mendelevici, ambasador cu însărcinări speciale în cadrul MAE al URSS, pe marginea situației din Orientul Apropiat. Diplomatul sovietic a transmis că la

²⁶ „Revista Culturii Mozaic”, an XVI, nr. 251, București, 15 aprilie 1971, p. 1 și idem, an XVI, nr. 253, București, 15 mai 1971, p. 1.

²⁷ AMAE, *Problema 220/1970, Israel*, vol. I, f. 16.

²⁸ ANIC (Arhivele Naționale Istorice Centrale), fond C.C. al P.C.R. - *Secția Relații Externe. Nicolae Ceaușescu*, dosar nr. 8/1, ff. 42-43. Scrisoarea mesaj a fost transmisă la București prin intermediul ambasadorului israelian, R. Benshalom, la 10 mai 1971. Documentul a fost publicat în lucrarea Danielei Osiac, *op. cit.*, pp. 281-282.

²⁹ AMAE, *Problema 220/1973, Israel*, f. 11.

³⁰ Idem, *Problema 217/1971, C, Israel*, ff. 23-24.

Moscova s-ar primi cu „mult interes” aprecierile și viziunea părții române asupra situației din regiune³¹.

1972

11 ianuarie, Israel - Abba Eban, ministrul Afacerilor Externe, primește, în vizită de prezentare, pe Ion Covaci, noul ambasador al României la Tel Aviv³².

Februarie, Israel - publicarea, în traducere în limba ebraică, a unei culegeri de poezii semnate Tudor Arghezi, sub îngrijirea poetului israelian Simon Haran³³.

16 februarie, Ierusalim - Golda Meir, primul-ministru israelian, a primit, în vizită de prezentare, pe ambasadorul Ion Covaci. Premierul a transmis cu acest prilej că „ea personal și guvernul său împărtășesc întru-totul poziția principială a României urmărind dezvoltarea relațiilor atât cu țările arabe, cât și cu Israelul”³⁴. „Noi nu vrem - a apreciat atunci G. Meir -, ca prietenii noștri să fie inamicii arabilor, ca țările care au relații cu noi să nu întrețină legături apropiate, chiar de prietenie, cu statele arabe. Dimpotrivă, credem că este absolut normal ca statele care sunt în raporturi bune cu noi să aibă aceleași raporturi și cu țările arabe. În ultimă instanță și noi urmărim să ne înțelegem cu arabii și să cooperăm bine cu ei în cele mai diferite domenii de activitate”³⁵.

Aprilie, Cairo - prima întâlnire între liderul de la București, N. Ceaușescu - și liderul OEP, Yasser Arafat. Cei doi au stabilit o relație strânsă, astfel încât, până în 1989, Arafat a vizitat capitala României de peste 20 de ori, iar Ceaușescu a

³¹ Discuția s-a desfășurat cu prilejul deplasării la Brașov a ambasadorului sovietic în perioada misiunii în vederea pregătirii consfățuirii de la Varșovia din perioada 30 noiembrie - 1 decembrie 1971 a miniștrilor afacerilor externe ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia. În urma demersului părții sovietice, la 22 noiembrie MAE a transmis că „dacă tovarășii sovietici sunt interesați de situația menționată și „s-ar adresa, într-o formă oarecare, mai direct (...), partea română ar putea prezenta, în spiritul bunelor relații dintre cele două partide și state ale noastre, unele considerente cu privire la problemele ridicate”. AMAE, fond *Cabinetul ministrului Afacerilor Externe (1968-1989)*, dosar nr. 38/1969-1971.

³² Idem, *Problema 220/1972, Israel*, f. 2.

³³ Idem, *Problema 217/1972, A, B, C, D, E, J, N, General, Israel*, f. 79. Volumul de poezii a fost editat în câteva sute de exemplare.

³⁴ Idem, *Problema 210, 212, 220/1972, Israel*, f. 58.

³⁵ *Ibidem*, ff. 58-59.

înregistrat mai multe întâlniri oficiale (19 în total) cu acesta decât cu oricare dintre liderii din Orientul Mijlociu³⁶.

4 - 7 mai, București - vizita oficială în România a primului ministru al Israelului, Golda Meir, la invitația președintelui Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer³⁷. Programul vizitei a cuprins întâlniri cu președintele N. Ceaușescu³⁸, cu ministrul Afacerilor Externe, vizitarea Muzeului Satului ș.a.³⁹. Cu prilejul cuvântării rostite în Templul Coral, la 5 mai, premierul israelian a evidențiat, între altele, următoarele: „Am sosit la București joi. Miercuri (...) așezările din Șomron (Zihron Iacov, Pardes Hana, Ghivat Ata) mi-au făcut cinstea de a-mi conferi cetățenia de onoare. Cu acest prilej am fost la Zihron Iacov și le-am spus că vineri seara voi fi la voi aducându-vă salutul minunatei așezări înființate de evrei originari din România, cu 90 de ani în urmă. Pentru aceasta a fost necesară o credință neobișnuită în capacitatea de creație a evreilor. Această credință au avut-o evreii de aici, cu 90 de ani în urmă, când au plecat către ținutul părăginit care era atunci *Ereț Israel*. Zihron Iacov a scris și continuă să scrie un capitol luminos în istoria renașterii statului evreiesc”⁴⁰.

5 mai, București - DIE a primit din Beirut informația după care patru arabi au plecat din Cairo spre capitala României cu misiunea de a o asasina pe Golda

³⁶ *Istoria Românilor*. Vol. X. *România în anii 1948-1989*, coordonator: academician Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 722. De notat că autoritățile române ale timpului au susținut constant OEP, organizația beneficiind de sume de bani, armament, pregătire militară (inclusiv la Academia Militară din București), spitalizare gratuită în România pentru membrii acesteia ș.a. *Ibidem*. Despre personalitatea liderului OEP, a se vedea lucrarea semnată de Saïd K. Aburish, *Arafat. From Defender to Dictator*, London, Bloomsbury, 2004.

³⁷ *Încheierea vizitei primului ministru al Israelului, Golda Meir*, în *Culegere de documente oficiale publicate cu prilejul vizitelor în și din România ale delegațiilor de partid și de stat, vizitelor la nivelul președintelui Consiliului de Stat, al președintelui Consiliului de Miniștri și al ministrului afacerilor externe*, vol. III, 1972, București, Ministerul Afacerilor Externe, 1973, pp. 126-128. AMAE, *Problema 220/1972, Israel. Dosare speciale*, vol. 2, f. 1. În „Adevărul. Singurul ziar independent al Alialei române”, nr. 1028, vineri, Tel Aviv, 21 aprilie 1972, p. 1, s-a titrat că „invitația a trezit un mare ecou în întreaga lume”. Prim-redactorul cotidianului era Iehuda Maerson-Severin. Idem, *Problema 220/1972, Israel. Dosare speciale*, vol. 2, anexă. Israelienii au comparat vizita primului-ministru G. Meir în România cu vizita președintelui american R. Nixon în China, subliniindu-se că aceasta are „o semnificație majoră”, fiind prima vizită a unui premier israelian în România. Idem, fond *Telegrame intrate. Washington*, mai-iunie 1972, f. 7.

³⁸ Presa americană titra informația după care în cursul convorbirilor Ceaușescu - Meir de la București, din 5 mai 1972, premierul israelian a solicitat României medierea în conflictul cu partea palestiniană. *Ibidem*, f. 36.

³⁹ Idem, *Problema 220/1972, Israel. Dosare speciale*, vol. 2, ff. 76-81.

⁴⁰ „Revista Cultului Mozaic”, an XVII, nr. 276, București, 15 mai 1972, p. 6.

Meir, sosită în vizită oficială la București. Atentatorii, deținând pașapoarte egiptene, au fost arestați în aceeași zi în apropierea Templului Coral, fără a mai putea folosi armamentul aflat asupra lor (pistoale-mitralieră, grenade)⁴¹.

22 - 30 mai, URSS - efectuarea vizitei președintelui Richard Nixon, care s-a constituit în prima vizită oficială a unui președinte al SUA în Uniunea Sovietică. În privința problemei Orientului Apropiat, s-a reafirmat interesul celor două părți pentru realizarea unei soluții politice pe baza rezoluției Consiliului de Securitate din noiembrie 1967⁴².

23 mai - 10 iunie, Tel Aviv - participarea României la Târgul Internațional al Tel Aviv-ului, cu tema „Omul și căminul său”. Au fost reprezentate 16 state. România a expus într-un pavilion unde au fost prezentate 15 întreprinderi de comerț exterior. Expunerea s-a bucurat de aprecierile vizitatorilor (circa 400.000 de persoane)⁴³.

23 mai - 25 iunie, Israel - turneul unui colectiv de artiști români în Israel cu spectacolul *Ca la Tănase*. Spectacolul a fost susținut de orchestra „Cărbuș”, dirijor Dan Ardeleanu. Printre artiști s-au numărat solistele: Marina Voica Teodorescu, Constanța Câmpeanu, Dida Drăgan, precum și solistul George Enache. Actori: Horia Căciulescu, Nicu Constantin și Alexandru Lulescu ș. a.⁴⁴.

22 iunie, Tel Aviv - vernisarea expoziției - deschisă pentru două săptămâni - „Peisaje și artizanat din România”, sub auspiciile Ambasadei RSR și *Asociației de Prietenie Israel - România*⁴⁵.

Iulie, București - vizită protocolară a șef rabinului orașului Tel Aviv, Shlomo Goren, la Patriarhul BOR, JUSTINIAN⁴⁶.

19 septembrie, București - Nahum Goldmann, președintele Congresului Mondial Evreiesc, a fost oaspetele Șef-Rabinului Moses Rosen. Liderul organizației a fost însoțit de Armand Kaplan, directorul Departamentului relații internaționale al organizației⁴⁷.

⁴¹ R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*, p. 139.

⁴² AMAE, *Problema* 241/1972, *Vizita președintelui R. Nixon în URSS*, f. 45.

⁴³ Idem, *Problema* 212/1972, *Israel. Dosare speciale*, f. 96. În incinta târgului a funcționat cu succes și un restaurant cu specific românesc, organizat de către Ministerul Turismului. *Ibidem*, f. 98.

⁴⁴ Idem, *Problema* 217/1972, *A, B, C, D, E, J, N, General, Israel. Dosare speciale*, f. 41.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 49.

⁴⁶ „Revista Cultului Mozaic”, an XVII, nr. 281, București, 1 august 1972, p. 5.

⁴⁷ Idem, an XVII, nr. 284, București, 1 octombrie 1972, p. 1.

3 - 12 octombrie, Israel - cu prilejul vizitei în Israel, Șef-Rabinul Moses Rosen a participat ca oaspete de onoare la festivitățile prilejuite de împlinirea a 90 de ani de la constituirea așezărilor Zihron Iaacov și Roș Pina, create de originari din România⁴⁸.

11 octombrie, Tel Aviv - participarea Șef-Rabinului Moses Rosen la lucrările Congresului Asociației Evreilor originari din România. Cu acest prilej, liderul evreimii române a rostit discursul *De trei ori - niciodată*⁴⁹.

15 decembrie, Washington - România a aderat la Fondul Monetar Internațional (FMI) și la Banca Internațională de Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), fiind, până în anul 1982, singurul stat din blocul răsăritean care a aparținut, concomitent, atât Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), creat de URSS, în anul 1949, ca replică la implementarea *Planului Marshall*, cât și instituțiilor financiare create în anul 1944 la Bretton Woods (SUA)⁵⁰. Israelul, alături de alte state (între care Algeria, Austria, Finlanda, Irak, Maroc, Spania, Turcia), a sprijinit cererea României de aderare la FMI și BIRD⁵¹.

24 decembrie, București - autoritățile române abilitate au descoperit și dejucat prima tentativă a unui grup de comando palestinian care urmărea atacarea Ambasadei Statului Israel la București⁵².

⁴⁸ Idem, an XVII, nr. 285, București, 15 octombrie 1972, p. 1. Comitetul care a organizat aniversarea împlinirii a nouă decenii de la întemeierea în Israel a primelor așezări de evrei originari din România a fost format din următorii: Igal Alon, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Reuven Rubin, președintele *Ligii de Prietenie Israel - România* și dr. Moses Rosen, Șef-Rabinul Cultului Mozaic și președintele F.C.E.R. Idem, an XVII, nr. 268, București, 15 ianuarie 1972, p. 3.

⁴⁹ Idem, an XVII, nr. 286, București, 1 noiembrie 1972, p. 1.

⁵⁰ Extins, la Ion Alexandrescu, *România între Est și Vest. I. Aderarea României la FMI și BIRD (1972)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

⁵¹ *Ibidem*, f. 63. De subliniat că, în septembrie 1972, oficialii occidentali au convenit ca, după aderare, România să facă parte din grupa formată din Olanda, Iugoslavia, Israel și Cipru, fiind reprezentată în Consiliul Directorilor Executivi (Consiliul de administrație) al FMI. *Ibidem*, f. 173.

⁵² AMAE, fond *Cabinetul ministrului Afacerilor Externe (1968-1989)*, plic nr. 50. Grupul era format din membri ai organizației palestinienne „Septembrie negru”. Securitatea română a dispus, pentru dejucarea planului terorist, de informații sigure transmise de MAE israelian. Atacul urma să se deruleze simultan cu un altul, planificat împotriva Ambasadei Israelului din Bangkok. Idem, fond *Reprezentanți străini. 10. Israel*, dosar 72, Rafal Benshalom, f. nenumărată. Câteva date succinte despre organizația „Septembrie negru” și conducătorul acesteia, Abu Nidal (Sabri Khalil al-Banna), la Ștefan Herchi, Mihai-Andrei Bălan, *Terorismul internațional*, Oradea, Convex, 2009, pp. 5-97. De subliniat că, prin acțiunile sale, organizația a adus pierderi însemnate cauzei palestinienne, membrii acesteia asasinând mai mulți reprezentanți ai conducerii moderate palestinienne. *Ibidem*, p. 85.

RELAȚII CULTURAL-ȘTIINȚIFICE, DE ÎNVĂȚĂMÂNT, MASS-MEDIA ȘI SPORTIVE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI COLUMBIA, ÎN A DOUA PARTE A SECOLULUI XX

Dr. Lavinia DUMITRAȘCU

Relațiile culturale între două țări sunt cele mai „la îndemână”, mai ușor de realizat, implică mai puțin politicul și socialul și au cel mai puternic impact. Relațiile și influențele culturale nu doar că sunt cele mai firești, ci și cele mai durabile în timp. Astfel se explică de ce acestea s-au antamat înainte și au pregătit încheierea relațiilor diplomatice, care s-au antamat târziu - în 1967 - și încă mai târziu au fost puse în aplicare - 1973.

În general, dar, mai ales, în domeniul cultural, relațiile între România și Columbia sunt înlesnite și de afinitățile de origine și de limbă dintre cele două popoare, de cauza comună a independenței, de nivelul asemănător de dezvoltare, de aproximativ același tezaur de valori culturale și morale, de similitudini de comportament și comunicativitate. Ambele țări trăiesc, relativ, o mică revoluție culturală. Unul dintre avantajele relațiilor româno-columbiene este și acela că America Latină este cea mai întinsă arie de latinitate.

Ne apropie și mica diasporă românească ai cărei membri își aduc contribuția la viața economică, socială și, mai ales, culturală a Columbiei. Referitor la acest ultim aspect, primii români emigrați pe meleaguri columbiene erau evrei, care s-au statornicit în Bogotá, în anii '30. Majoritatea erau comercianți, ce-și desfăceau mărfurile - mai ales pielărie - în capitală și în Medellin. Colonia românească din Columbia ultimului deceniu al secolului XX este foarte tânără¹. În capitală trăiesc doar vreo 20 de familii. În ultimele decenii, s-au stabilit în această țară mai ales românce, licențiate în România - de profesie, mai ales, medici și ingineri - , căsătorite cu tineri columbieni care au studiat în România, care se simt și români și vorbesc românește, la fel ca și copiii lor. Din

¹ Lidia Demetrescu, „*Apartamentul nostru este plin cu lucruri românești*”, în Neagu Udriou, *Români la nord și la sud de Ecuador. Interviuuri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 263- 265.

comunitatea românească din Bogotá anilor 1996-1998, doar un român avea numai pregătire medie, dar și acesta, ca și ceilalți cu studii superioare, era apreciat în mod deosebit pentru pregătirea sa profesională². Familiile „româno-columbiene” sunt prezente la toate manifestările oficiale și mai puțin oficiale organizate de Ambasadă, sunt prietene ale membrilor Ambasadei, iar, în casele lor, există un colț românesc, așa cum mărturisea și doamna Lidia Demetrescu, decana de vârstă a comunității românești din Bogotá.

Merită să amintim afirmațiile directorului Direcției Americii Latine din M.A.E., Cristian Lăzărescu, care se simte mândru de comunitatea românească din Columbia. Acesta comenta că mulți dintre ei au pătruns în administrație, sunt foarte apreciați pentru competența lor, reprezentând acel element de echilibru între Columbia și țara unde s-au născut. Mulți medici de origine română din Columbia au venit în țară, după 1990, și au făcut studii de specializare. Această completare a pregătirii lor reflectă recunoașterea valorii școlii românești de medicină. Acești specialiști sunt „*cheia transiterii imaginii din România către țările latino-americane*” și, e aceea trebuie sprijiniți de staul român, afirma Cristian Lăzărescu, directorul Direcției Americii Latine din M.A.E.³.

Ca urmare a acestor considerente, România, țara latină din zona Mării Negre și a bazinului Dunării, poate fi interlocutorul legitim al țărilor latino-americane și o punte de legătură cu această parte a Europei.

²Pregătirea profesională a membrilor comunității românești din Columbia este recunoscută de societatea în care trăiesc. Iară câteva exemple: *Lidia Demetrescu*, licențiată a Facultății de Drept din București, și-a continuat studiile de filozofie clasică la Paris și ajunsă în Bogotá, în 1950, a fost profesoară de filozofie și franceză la un institut de lingvistică - pilot pentru toată America de Sud, apoi profesoară de latină la Universitatea Națională din Bogotá. Foarte respectată de comunitatea românească și de membri Ambasadei Române din capitala columbiană; *Carmen Tiu de Minio*, chimistă din Turnu-Severin, stabilită la Cartagena, căsătorită cu un inginer ce și-a făcut studiile la Timișoara, lucra ca inginer chimist la o companie americană; *Simona Paraschivoiu de Vargas*, și ea căsătorită cu un licențiat al Institutului de Petrol din România, medic la un centru de geriatrie; *Primăvara Georgescu de Buendia*, doctor în genetică, profesoară la o universitate din Buenos Aires, măritată cu un economist ce a studiat în Țară; *Suzana*..., brașoveancă, licențiată a Conservatorului din Cluj, profesoară de vioară la Universitatea Națională, membră a orchestrei simfonice a Bogotei. Lista ar putea continua.

³Carmen Ioana, *Interviu cu dl. Cristian Lăzărescu, directorul Direcției Americii Latine din M.A.E.*: „*Semne politice pozitive, dar...*”, în „Curentul”, 26 iun. 1998, p. 13-14; Lavinia-Dacia Dumitrașcu, Gheorghe Dumitrașcu, „*Tribuna României*” (1971-1989) - *modalități de receptare ale mesajului ei în străinătate*, în „*Studia Universitatis <<Vasile Goldiș>>*” Arad, seria A, nr. 11, 2001, p. 7-15.

Trebuie să luăm însă în calcul distanța geografică ce impune limitarea cunoașterii și comunicării și crearea unui sentiment al imposibilității de surmontare a factorului de „depărtare” care, la nivel comun, există, totuși⁴.

Un rol deosebit în stabilirea relațiilor cultural-științifice oficiale l-au jucat ambasadorii României Octavian Bărbulescu, Gheorghe Dobra și Dumitru Moianu, care au demonstra spirit de inițiativă, de răspundere, de patriotism.

Instituțiile prin care se dezvoltă aceste relații între România și Columbia sunt: ***ambasadele, Casa de prietenie româno-columbiană, „Fundatia România”***. Lor li se adaugă, din 1991, ***„Casa Americii Latine”*** de la București. Colaborarea dintre acestea este fructificată prin vizite de toate tipurile, expoziții, prezentări de filme artistice și documentare etc., care facilitează mai buna cunoaștere între popoare. Vizitele delegațiilor parlamentare, guvernamentale și prezidențiale impulsionează dezvoltarea relațiilor culturale dintre cele două țări.

Diplomații Ambasadei României la Bogotá au dezvoltat și extins relațiile cu Ministerul Relațiilor Externe din Columbia, cu Institutul Național de Cultură (Colcultura), cu Institutul de Cultură și Turism al districtului Bogotá, cu Muzeul de Dezvoltare Urbană, cu universități, cinemateci, cluburi, case de cultură, alte așezăminte cultural-artistice, cu ziare și publicații, cu posturi de radio și de televiziune din Bogotá, Barranquilla, Cali, Ibagué, Popayan, Tunja, Sogamoso etc.

Ambasada României la Bogotá se confruntă însă cu o serie de probleme ce fac obiectul numeroaselor adrese trimise în țară. Cele mai importante sunt: cantitatea insuficientă de material propagandistic – mai ales în limba spaniolă – și lipsa fondurilor pentru deplasări, care fac imposibilă valorificarea posibilităților de organizare a unor manifestări românești în marile centre columbiene unde, pe lângă efectul propagandistic, s-ar fi putut realiza și contacte utile cu autoritățile locale, cu oameni de afaceri etc. Lor li se adaugă dificultăți ce țin și de autoritățile columbiene care nu dispun de mijloace materiale necesare organizării unor manifestări mai ample în România⁵.

*

În acest context, informațiile românești despre cultura columbiană sunt mult mai puține decât cele columbiene despre cultura românească. Remarcăm interesul unor columbieni pentru evenimentele din România și din lume. În

⁴*Istorie și prezent între România și America Latină*, în „Curentul”, 26 iun. 1998, p. 15

⁵Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 212/B, 1980, f. 21, f. 17

acest sens, amintim chiar confirmări, din Columbia, ale unor abonamente la revista „Tribuna României”⁶.

Referindu-se, în general, la America Latină, *Planul de perspectivă privind dezvoltarea relațiilor R.S.R. cu țările Americii Latine - 1970-1975* considera, între cauzele pentru care relațiile culturale cu aceste țări sunt „foarte modeste”, următoarele: „slaba activitate a reprezentanțelor diplomatice și economice, cunoașterea insuficientă a potențialului economic al statelor latino-americane, nefolosirea originii latine comune, deficiențe mari în propagandă”⁷. Se remarcă aprecierea critică și onestă a realității acestor relații.

1. ACORDURI CULTURALE ȘI ȘTIINȚIFICE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI COLUMBIA – 1968 - 1989

Cu ocazia vizitei în Columbia a delegației române, în septembrie 1968, șeful acesteia, vicepreședintele Consiliului de Miniștri român, Gheorghe Rădulescu, a declarat că relațiile economice trebuiesc însoțite de relații culturale⁸.

Pentru a realiza o imagine asupra relațiilor culturale oficiale dintre România și Columbia, considerăm că este necesară prezentarea fondului pe care s-au construit acestea. Ne referim la tratate, convenții, acorduri, pe baza cărora s-au dezvoltat aceste relații, chiar dacă acest cadru oficial creat nu a fost respectat, întotdeauna, întocmai, din diverse motive.

Ministrul român de Externe, Corneliu Mănescu și omologul său, Alfonso López Michelsen, au semnat, în octombrie 1968, un *Acord în domeniul sănătății, științei, artei și sportului*, acord ce prevede schimburi de specialiști, oameni de artă și de cultură, ansambluri artistice și echipe sportive, organizare de expoziții, acordare de burse pentru studii și specializări. Ministrul de Externe columbian a apreciat că acest acord constituie un pas important în dezvoltarea relațiilor româno-columbiene⁹.

⁶ De exemplu, „Tribuna României”, 8, nr. 154, 1 apr. 1979, p. 2; 13, nr. 268, 15 mai 1984, p. 2

⁷ Arh. M.A.E., fond America Latină, 1968-1970, probl. 220/1970, f. 14-15

⁸ *Loc. cit.*, fond Columbia, probl. 20, 1981, f.f; probl. 220, 1974, dos 1726, f. 21. *Misión rumana desea intercambio de poetas*, în „El Tiempo”, 58, nr. 19845, 15 sep. 1968, p. 8

⁹ *Columbia y Rumania acuerdan intercambio cultural y científico*, în „Voz Proletaria”, 6, nr. 249, 24 oct. 1968; *Acord româno-columbian de colaborare culturală și științifică*, în „Scânțiea”, 38, nr. 7861, 20 oct. 1968, p. 6; „Lumea”, nr. 43, 17 oct. 1968; Gh. I. Burlacu, *Columbia*, în

Pe 4 septembrie 1973, Ministerul Relațiilor Externe și Ministerul Educației Naționale din Columbia a trimis Congresului un Proiect de lege privind aprobarea *Acordului de Cooperare Culturală și Științifică între guvernele Republicii Columbia și al Republicii Socialiste România*¹⁰.

La câteva zile după vizita președintelui López Michelsen în România, în 1974, s-a semnat o *Convenție de radio și televiziune*, între Institutul Național de Radio și Televiziune din Columbia și Comitetul de Stat de Radiodifuziune român. Semnăturile de pe acest document aparțin ambasadorului român în Columbia, Dumitru Moianu și directorului postului de televiziune columbian „Inravisión”, Carlos Delgado Pereira. Convenția stipulează schimbul regulat de programe de radio pe teme economice, tehnice, științifice, sociale și culturale, cu scopul de a dezvolta imaginile celor două țări¹¹.

În același an, se făceau numiri pentru membri și membri corespondenți ai Academiei R.S.R., în diferite state ale lumii. Pentru Columbia erau propuși: José Manuel Rivas¹², profesorul Joaquín Molano-Campozano¹³ și Clemente Claravito Baraya¹⁴. Ambasadorul Dumitru Moianu solicita trimiterea a 1-2

„Reprezentanțele diplomatice ale României”, vol. 3, Ed. politică, Buc., 1973, p. 165; Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *România și America Latină*, Ed. politică, Buc., 1970, p. 174; Doru Bratu, *Istoria relațiilor româno-latino-americane*, Ed. Lumina Rex, Buc., 200, p. 292

¹⁰ Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217/K.L., 1973, f.f.;

¹¹ *Convenio radial y de TV suscrito con Rumania*, în „La República”, 21, nr. 7127, 5 iul. 1974, p. 3; Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217/K.L., 1973, f. f

¹² *José Manuel Rivas*- unul dintre cei mai mari lingviști ai Columbiei și ai Americii Latine, director al Institutului de Limbă Spaniolă „Caro y Cuervo”, membru al Academiei Columbiene de Lingvistică și secretar permanent al acesteia, membru al Academiei Regale din Spania, al Academiei mexicane și al Academiei venezuelene, președinte al Biroului Internațional pentru Studii și Cercetarea Limbii Spaniole, autor al unui important număr de lucrări de lingvistică și de literatură. cf. *loc. cit.*, probl. 217/ 1974, dos. 1714, f. 1-2

¹³ *Joaquín Molano-Campozano*- membru fondator al Universității „Jorge Tadeo Lozano” din Bogotá, membru al Academiei de Științe Geografice și al Academiei de Literatură și Filozofie din Columbia, membru onorific pe viață al American International Academy din New York, al Asociației Mexicane pentru Conservarea Naturii, președinte al Consiliului Național pentru Pace columbian, membru fondator al Casei de Prietenie Româno-Columbiene, autor a numeroase de volume de geografie. cf. Arh. M.A.E., probl. 217/ 1974, dos. 1714, f. 1-2

¹⁴ *Clemente Garavito Baraya*-profesor de matematică, cosmografie, geodezie și astronomie la Universitatea Națională și la Universitatea Javeriana din Bogotá, membru al Academiei de Științe Exacte columbiene și al Academiei Regale din Spania, membru al Asociației Latino-americane pentru Studiul Atmosferei, director al Planetariului din Columbia, președinte al Asociației columbiene pentru Dezvoltarea Științei, autor al unui mare număr de lucrări de specialitate cf. *loc. cit.*, probl. 217/ 1974, dos. 1714, f. 1-2

propuneri de membri și un membru corespondent român pentru Academia columbiană.

În anul 1980, Ambasada a acționat pentru definitivarea și semnarea Programului de aplicarea a Acordului de colaborare cu Columbia în domeniul Culturii, Învățământului și Științei existent, dar, deși la sfârșitul anului, se ajunsese la o variantă acceptată de ambele părți, acesta nu a fost semnat datorită deselor schimbări ale conducerii Diviziei de Relații Culturale și Propagandă din cadrul Ministerului de Relații Externe columbian¹⁵. Nu fusese semnat nici în februarie 1982, în condițiile în care Divizia de Relații Culturale din Ministerul Relațiile Externe nu dispunea de posibilități proprii pentru a angaja acțiuni culturale¹⁶.

În 1980, Cercul Ziariștilor din Bogotá își menținea propunerea de a încheia o înțelegere de colaborare directă cu Uniunea Ziariștilor din România¹⁷.

2. COLABORĂRI CULTURAL - ȘTIINȚIFICE ÎNTRE CELE DOUĂ ȚĂRI

Relațiile Ambasadei României în Columbia cu autoritățile culturale, cu posturile de televiziune și de radio, cu presa, cu teatrele columbiene, cu universitățile cele mai importante, cu oamenii de cultură, cu profesorii columbieni sunt foarte bune. Deși ne despart distanțe mari, curiozitatea columbiană referitoare la cultura română este destul de mare. Era normal ca, în aceste condiții, să fie create instituții de colaborare, precum o Asociație și o Casă a prieteniei.

a. Casa de Prietenie româno-columbiană

Casele sau asociațiile de prietenie între popoare sunt importante pentru propaganda românească. Dincolo de implicarea unor personalități politice, economice, culturale ale țărilor respective, cunoașterea reciprocă între popoare este un element deosebit de important în dezvoltarea relațiilor în toate domeniile. Și prin acestea se materializează hotărârile, acordurile, se organizează vizite, întâlniri, manifestări.

¹⁵*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 15

¹⁶*Loc. cit.*, probl. 20, 1981, f. 16

¹⁷*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 16

Casa de Prietenie columbiano-română colaborează eficient cu Ambasada României în organizarea de manifestări de sărbătorire a anumitor evenimente românești, manifestări care fac cunoscut poporul român și realizările sale pe multiple planuri, prin organizarea de expoziții, prezentare de filme, de personalități ale României în spațiul columbian.

Cu ocazia vizitei în Columbia a delegației Marii Adunări Naționale a R.S.R. condusă de Mihai Dalea, s-a semnat, la 9 decembrie 1971, actul oficial de constituire a *Casei de prietenie columbiano-române*. Șeful delegației române a subliniat faptul că acest act reprezintă dovada dorinței celor două țări de a conferi noi dimensiuni legăturilor de prietenie dintre ele, în cele mai variate domenii. La dineul oferit cu acest prilej, la Bogotá, de ambasadorul Octavian Bărbulescu, au participat numeroase personalități politice și cultural-științifice columbiene¹⁸.

Până în octombrie 1973, au apărut o serie de inconveniente care au împiedicat activizarea acestei asociații. Ne referim la frământările politice din Columbia, la regrouparea forțelor în jurul partidelor tradiționale în vederea alegerilor generale din aprilie 1974, acestea făcând „*imposibilă desfășurarea unei activități cu caracter cultural de către o asociație de prietenie bilaterală*”¹⁹.

În noiembrie 1973, se aproba constituirea *Asociației de Prietenie Româno-Columbiană*, al cărui comitet îl avea ca președinte pe Ion Crăciun - ministru al Industriei Ușoare- și ca vicepreședinți pe: Grigore Comartin - prorector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”-, Mihai Hașeganu - vicepreședinte al Băncii Române de Comerț - și sculptorul Vida Geza. La adunarea de constituire, organizată de Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea (I.R.R.C.S.), sub egida Frontului Unității Socialiste (F.U.S.), au participat președintele acesteia, Corneliu Mănescu - vicepreședinte al F.U.S., Vasile Gliga și Andrei Vila - vicepreședinți ai I.R.R.C.S. -, ambasadorul Urdaneta Laverde și scriitorul columbian Germán Arciniegas²⁰. Președinți al Casei de Prietenie Columbiano-Română a fost ales Ciro Rios Nieto-

¹⁸ *Delegația M.A.N. și-a încheiat vizita în Columbia*, în „Scânteia”, 41, nr. 8995, 11 dec. 1971, p. 8; Gh. R. Burlacu, *op. cit.*, p. 166

¹⁹ Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217 S, 1973, dos. 1708, f. 6-8

²⁰ *Loc. cit.*, f. 1, 26-27

președintele Comisiei de Relații Internaționale a Senatului - și Humberto Silva Valdivieso - președintele Comisiei de Relații Externe a Camerei-²¹.

Interesantă este opinia studentului columbian, bursier al statului român, Hector Santanilla, apropiat al profesorului J. Molano Campozano. Acesta a subliniat interesul pe care studenții, tinerii, în general, și publicul columbian îl manifesta pentru cunoașterea României. Considera însă că, în forma actuală de organizare, Asociația de Prietenie nu dădea cele mai bune rezultate. De aceea, se gândea la o posibilă reorganizare a acesteia, care să nu-l includă pe actualul președinte, parlamentarul Ciro Rios Nieto. Se pare însă că probleme personale îl determinau pe student să ia această atitudine împotriva parlamentarului. De altfel, senatorul Ciro Rios Nieto a negat afirmațiile lui Santanilla, pe care le considera nefondate²². Nu știm despre ce afirmații este vorba.

În condițiile în care nici o asociație culturală bilaterală nu-și avea sediul în clădirea Congresului Național, ambasadorul nostru la Bogotá, Dumitru Moianu, a propus ca sediul Casei de Prietenie columbiano-română să fie Universitatea „Jorge Tadeo Lozano”- universitate particulară -, motivând bunele relații dintre aceasta și Ambasadă, importanța acesteia în Columbia, orientarea progresistă și interesul strănerii legăturilor de prietenie cu țările socialiste a majorității profesorilor și, în special, a unuia dintre fondatori, Joaquin Molano Campozano²³. Casa de prietenie columbiano-română va lua ființă în cadrul Universității amintite²⁴. Hector Santanilla a adus în discuție necesitatea schimbării sediului, în condițiile în care profesorul Molano Campozano urma să fie pensionat²⁵. În 1984, Casa de Prietenie Columbiano-Române își avea sediul la Universitatea Națională din Bogotá²⁶.

Se pare că activitatea acesteia nu era tocmai mulțumitoare în februarie 1974, de vreme ce Dumitru Moianu propune ca, după deschiderea oficiului diplomatic român la Bogotá, să se ia măsuri pentru activizarea ei. Acesta propune acțiuni ale Ambasadei cu profesorul Molano Campozano, găzduite în incinta Universității „Jorge Tadeo Lozano”²⁷.

²¹*Loc. cit.*, probl. 220, 1973, dos. 1587, f. 1, 2-4

²²*Loc. cit.*, probl. 217/S, 1973, dos. 1708, f. 1, 4-5, 14-15

²³*Loc. cit.*, f. 6-8

²⁴*Loc. cit.*, probl. 220, 1974, dos. 1726, f. 21

²⁵*Loc. cit.*, probl. 217/S, 1973, dos. 1708, f. 4-5, 10; probl. 217.0, 1973, dos. 1709, f. 4

²⁶*Loc. cit.*, probl. 220/B, 1984, f. 10-12

²⁷*Loc. cit.*, probl. 217/S, 1973, dos. 1708, f. 14-15

Era normal ca membrii ai Casei de Prietenie să viziteze România, pentru a o cunoaște direct și pentru a contribui astfel la o mai eficientă propagandă în favoarea sa. În acest sens, Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea propunea, în mai 1974, invitarea, pentru 10-14 zile, a doi membri ai Asociației de prietenie, după ce, în martie, îl avusese ca oaspete pe profesorul Molano Campozano. Acesta își exprimase intenția de a înființa, la Bogotá, un Centru de Cultură ce ar putea colabora mai strâns cu I.R.R.C.S.²⁸.

Colaborarea dintre Ambasadă și Casa de Prietenie columbiano-română continuă, pe aceleași coordonate și în 1980, când organizează, împreună, serile culturale dedicate Zilei Naționale a României, împlinirii a 100 de ani de la stabilirea primelor contacte oficiale între România și Columbia²⁹. Anul următor, aceasta va colabora la organizarea manifestărilor dedicate împlinirii a 60 de ani de la înființarea P.C.R.³⁰.

În același an, Casa de prietenie se extinde și în orașul Cali, unde urma să se înființeze o filială, cu sediul la Fundația „Tineretul O.N.U.”. Bunele relații dintre Ambasada României și Institutul Experimental al Atlanticului din orașul Barranquilla a creat posibilitatea ca aceasta să găzduiască o filială a Casei de Prietenie³¹.

În 1981, în Cali, se înființează Fundația „Casa de Cultură Română”, care ajută, efectiv, la propaganda României prin acțiunile pe care le găzduiește. Aceasta a primit, din partea Ambasadei, o donație de discuri și cărți, majoritatea opere ale președintelui român³².

Reținem tendința, reușită, a diplomaților români de la Bogotá, politica lor inteligentă de a extinde și amplifica ofensiva culturii românești la o mai mare parte a Columbiei, în dorința creării unei imagini favorabile țării.

b. Relații și colaborări pe linie de învățământ

Calitatea învățământului românesc era recunoscut pe plan mondial. Ca dovadă, numărul mare de studenți străini, bursieri ai statului român, interesul pe care instituții de învățământ din Columbia îl au vis-à-vis de modul de organizare a sistemului românesc de învățământ, dorința acestora de a colabora cu instituții românești de învățământ superior. Mai mult, sunt solicitate

²⁸*Loc. cit.*, f. 19; dos. 1583, f. 1, 2, 3

²⁹*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 15- 16

³⁰*Loc. cit.*, probl. 20, 1981, f. 16

³¹*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 15- 16

³²*Loc. cit.*, probl. 20, 1981, f. 17, 22

materiale informative de didactică și pedagogie românească. Putem afirma astfel că învățământul românesc se constituia într-un model. Și în acest caz, remarcăm, în mod deosebit, rolul ambasadurilor români, intermediari între autoritățile și instituțiile celor două state.

Universitatea Liberă Columbiană, secția din orașul Cúcuta, propunea, în august 1973, realizarea unui schimb de profesori și publicații de specialitate cu instituții similare din România. Universitatea din Craiova este desemnată, de Ministerul Educației și Învățământului, drept partener al Universității amintite, în vederea încheierii unei înțelegeri de colaborare directă³³.

Pe 16 mai 1974, Consiliul de Conducere al Universității Libere aproba proiectul de colaborare al secției sale „Gremios Unidos”, din Cúcuta, cu Universitatea din Craiova. Directorul acesteia, Jaime Perez López, și-a manifestat interesul ca, în viitor, înțelegerea să se extindă și la nivelul Centralei și a celorlalte secții din alte orașe columbiene. Acesta a primit acordul Ministerul Educației și Învățământului din România, pentru a veni în România, timp de 10 zile, pentru a semna înțelegerea de colaborare cu universitatea românească. Mai mult, după semnarea înțelegerii, secția „Gremios Unidos” intenționa să solicite trimiterea, pentru un an, a unui profesor român care să predea istorie antică și economie politică marxistă și a unui specialist în metodologie didactică. La rândul ei, partea columbiană intenționa să trimită, pentru aceeași perioadă de timp, un profesor care să studieze organizarea învățământului universitar din România și un altul, de științe politice, care să se specializeze, timp de 2 ani, în economie politică socialistă și în istoria economiei naționale, fiind deja desemnat pentru aceasta profesorul de științe politice Ramos Llanos³⁴. Observăm faptul că profesorii români sunt solicitați să predea în Columbia, iar cei columbieni să învețe în România, ceea ce, indirect, ne permite să afirmăm că partea columbiana recunoștea calitatea învățământului românesc. Subliniem, de asemenea, că sunt solicitați în Columbia, țară capitalistă, profesori de economie politică marxistă, iar cadre didactice columbiene doresc să studieze, în România, economie politică socialistă și istoria economiei românești, ceea ce spune multe despre deschiderea Columbiei spre stânga.

³³*Loc. cit.*, probl. 217/L, 1974, dos. 1710, f. 1, 3

³⁴*Loc. cit.*, f. 4-5, 9-10, 13-14, 19

În aceeași idee, a colaborării inter-universitare, ambasadorul român propunea aprobarea stabilirii de legături directe între Universitatea Pedagogică și Tehnologică din Tunja și Universitatea din Cluj, între Universitatea Națională din Bogotá³⁵ și cea din București, între Universitatea „Jorge Tadeo Lozano” și cea din Timișoara și între Institutul „Caro y Cuervo”³⁶ și Institutul de Lingvistică de pe lângă Academia R.S.R.

Universitatea Pedagogică și Tehnologică din Tunja și Universitatea Liberă au fost de acord cu proiectul de „*înțelegere de colaborare*” prezentat de partea română, fără a-i aduce modificări, în timp ce Universitatea Națională nu reușise să convoace senatul universității pentru discutarea programului, datorită campaniei electorale din 1974 și a situației de tranzit în care se află Universitatea - în care a fost instaurat un regim sever din partea statului, în urma puternicelor mișcări studențești din 1972 -³⁷.

În ceea ce privește Universitatea Pedagogică și Tehnologică din Tunja, aceasta a aprobat proiectul de colaborare directă cu o Universitatea din Cluj, iar rectorul acesteia, Armando Suescun Monroy, a fost invitat de Institutul Politehnic București vină în România, pentru 10 zile, să semneze înțelegerea cu Universitatea din Cluj. Vizita este programată pentru o perioadă de 10 zile, în luna iunie 1974, dar se amână datorită indisponibilității financiare necesare vizitei ale Institutului Politehnic³⁸. Problemele financiare, pe care le-am sesizat și în cazul relațiilor politice și în cele economice, se resimt și la nivelul învățământului și în general, în domeniul cultural.

Președintele Consiliului de Conducere al Universității „Jorge Tadeo Lozano”, Guillermo Rueda Montana, și decanul Facultății „Științele Mării”, Luiz Ortiz Borda, doreau să viziteze și România în cadrul unui turneu european, pe care urmau să-l realizeze în septembrie 1974. Cei doi specialiști în biologie marină și în folosirea resurselor ihtiologice erau interesați în învățământul

³⁵Universitatea Națională a Columbie - cea mai mare universitate din această țară, cu sediul la Bogotá, înființată în 1965. Pentru mai multe amănunte, vezi *Universidad Nacional de Colombia. 130 años de historia*, f. ed., Bogotá, 1997

³⁶Universitatea „Caro y Cuervo” - entitate autonomă, creată în 1942, în scopul cercetării filologico-lingvistică în domeniul limbii spaniole.

³⁷Referitor la „Universidad Nacional de Colombia”, remarcăm „suflul revoluționar” al studenților și cadrelor didactice, „suflu” ce și-a avut apogeul în 1972, când au fost uciși, în schimburile de focuri dintre studenți și armată, doi sau trei studenți. „Tradiția revoluționară” continuă și azi în campusul universitar și dincolo de acesta.

³⁸Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217.0, 1973, dos. 1709, f. 1, 2, 9, 13-14

biologic din România, în dezvoltarea industriei alimentare și al întreprinderilor de prelucrare a resurselor marine și, în general, de structura și organizarea învățământului românesc, de aspecte ale vieții culturale românești. Ambasadorul român subliniază relațiile foarte bune cu această Universitate a cărei conducere este de acord cu semnarea unei înțelegeri de colaborare directă cu o universitate din România, ce s-ar fi putut concretiza cu ocazia vizitei. Se intenționa ca, în condițiile aprobării mutării sediului Casei de Prietenie româno-columbiene la universitatea amintită, Președintele Consiliului de Conducere al acesteia să fie ales și președinte al Casei de Prietenie. Profesorul Ortíz Borda, membru al Casei de Prietenie putea fructifica această vizită și pentru a discuta despre activitatea acesteia. Partea română se dovedește interesată de propunere, cei doi urmând să sosească ca invitați ai I.R.R.C.S. Ortíz Borda sosea, pe 8 octombrie, la București, profesorul Rueda Montana nemaiputând efectua vizita din motive personale³⁹.

În 1974, Ministerul Educației din Columbia, Divizia de Pregătire a Cadrelor Didactice, solicita trimiterea de materiale informative privind pregătirea și perfecționarea profesorilor din învățământul primar și mediu din România, pe care-l primește, sub forma a 2 broșuri⁴⁰. De asemenea, reprezentanți ai Universității „Autonoma de la Costa”, directorul liceului „Atena Moderno de Caribe” și cel al Școlii normale din Cartagena solicitau materiale informative despre România, pe care să le răspândească în rândul elevilor și studenților⁴¹.

Gheorghe Stoica, secretar 2 al Ambasadei, realiza și trimitea în țară un material despre *Învățământul și educația în Republica Columbia*⁴².

Un document interesant este acela prin care însărcinatul cu afaceri a.i. Gheorghe Stoica propunea invitarea, în 1973, în România, de către Ministerul Educației, Academia de Studii Economice și Asociația „România”, a profesorului universitar de economie politică Oreste Popescu. Acesta, cetățean argentinian de origine română, era director de proiect în cadrul Programului Postuniversitar de Administrație Economică și Financiară al Fondului Special O.N.U. în Columbia și urma să plece în Germania. Vizita în România răspundea unei invitații făcute în 1968 de Gheorghe Rădulescu - vicepreședinte

³⁹Loc. cit., f. 4, 7, 18, 20, 22

⁴⁰Loc. cit., probl. 217, 1974, dos. 1715, f. 1, 3

⁴¹Loc. cit., f.f.

⁴²Loc. cit., f.f.

al Consiliului de Miniștri - și de rectorul Academiei de Studii Economice, căruia Oreste Popescu îi donase un set din principalele sale lucrări⁴³.

În anii '70 ai secolului trecut, bricul-școală „Mircea” al Institutului de Marină „Mircea cel Bătrân” din Constanța poposea, pentru 4 zile, la Cartagena, în cadrul unui voiaj care a atins și America Latină,. „Diario de la Costa” din orașul amintit publica un frumos material despre prezența studenților români în Columbia⁴⁴.

*

Înființarea de institute, lectorate de limbă și civilizație românească făceau parte din politica românească, țara noastră având asemenea „reprezentanțe” culturale în aproape toată Europa și în Statele Unite.

În 1974, România propunea și înființarea unor asemenea lectorate în institute columbiene, pe baze unilaterale sau de reciprocitate, partea primitoare oferind salarii lectorilor, în funcție de gradul didactic, locuință și asistență medicală. Propune, de asemenea, ca, deocamdată, profesorii vizitatori să fie invitați pentru un semestru⁴⁵.

În același sens, peste 6 ani, o realizare importantă a Ambasadei României la Bogotá o reprezintă înființarea unei catedre de limba română în cadrul Institutului Experimental al Atlanticului din orașul Barranquilla, instituție de învățământ specializată în studiul limbilor străine. Apropierea de această unitate de învățământ superior a creat posibilitatea ca aceasta să organizeze manifestări culturale românești și să auspicieze o filială a Casei de Prietenie româno- columbiene.⁴⁶

Peste doi ani, în orașul Cali, urma să fie inaugurat Colegiul Columbiano- Român, care avea drept obiect de studiu și limba română⁴⁷.

Problema burselor de studii în contextul relațiilor româno-columbiene

Interesul României pentru ajutorarea țărilor în curs de dezvoltare se materializează și prin organizarea unor forme speciale pentru pregătirea de cadre ale acestora. Amintim, în acest sens: Centrul Internațional de pregătire de

⁴³Loc. cit., probl. 202, 1973, vol. 1, f. 2-3, 4

⁴⁴ Călătoria bricului face subiectul unei cărți semnată de ofițerul de marină, pictorul și scriitorul *Veteranul valurilor*, Ed. Militară, Buc., 1977, p. 177-178, prezent, cu această ocazie, și pe pământ columbian.

⁴⁵Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217/L, 1974, dos. 1710, f. 4-5, 7

⁴⁶Loc. cit., probl. 212/B, 1980, f. 15-16

⁴⁷Loc. cit., probl. 20, 1981, f., 24

cadre – C.E.P.E.C.A.- ce funcționa pe lângă Academia „Ștefan Gheorghiu” / și Centrul Comun O.N.U.D.I..

În fiecare an, Ministerul Educației și Învățământului acordă burse pentru străinătate. Acestea sunt pe linie de învățământ, politic sau economic. Observăm faptul că și prin acordarea de burse se face lobby României, în ideea câștigării unor contracte economice sau a răsplătirii unor cetățeni columbieni, cu funcții, care au ajutat România să obțină contracte. Pe plan politic, țările socialiste, deci și România, aveau grijă de comuniștii din alte țări, în ideea solidarității internaționaliste. Pe de altă parte, tinerii care studiază în România au prilejul să cunoască țara, poporul, tradițiile și, odată întorși în țara natală, fac o frumoasă propagandă României. Ei suferă, mai mult sau mai puțin, influența poporului în mijlocul căruia au trăit pe durata studiilor.

Tineri columbieni devin bursieri români, fie ca studenți, fie pentru specializări și doctorate. Nu sunt puține cazurile în care ambasadorii solicită mărirea numărului de burse, având la bază numeroasele cereri ale tinerilor columbieni.

Principalele domenii în care studiază tinerii columbieni sunt: petrol, mine, chimie, medicină, construcții hidrotehnice, electronică, psihologie, meteorologie, geologie tehnică, medicină, fizică etc.

Bursele sunt acordate de mai multe instituții ale statului român, precum: Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Comerțului Exterior, Comitetul Central al P.C.R., U.A.S.C.R.

O problemă apare însă în 1980, când guvernul columbian a fost nevoit să renunțe la bursele oferite de statul român, datorită deciziei autorităților de la București de a nu mai plăti transportul internațional al bursierilor străini, la terminarea studiilor. Este adevărat că această măsură nu a afectat, în mod deosebit, relațiile culturale oficiale dintre cele două state, deși au existat intervenții, din partea Institutului de Credite pentru Studii Tehnice în Exterior - I.C.E.T.E.X.-, de a se reveni asupra deciziei luate de autoritățile române⁴⁸.

Sunt puține informațiile pe care le deținem cu privire la bursele acordate de statul columbian tinerilor români. Între acestea, propunerea înaintată I.C.E.T.E.X. de Ambasada României, conform căreia 1-2 tineri români să primească burse de studiu în Columbia în anul universitar 1981- 1982.⁴⁹

⁴⁸*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 16

⁴⁹*Loc. cit.*, f. 17

La 21 iulie 1970, ziarul columbian „La República” informa faptul că guvernul român oferă burse tinerilor columbieni pentru studierea Dreptului internațional în București și prezintă condițiile necesare⁵⁰.

Guvernul român oferea, în fiecare an, burse studențești în diferite domenii, mai ales tehnice. Astfel, rectorul Institutului de Petrol, Gaze și Geologie din București, dr. docent Mihai Bogdan, a înmănat, pe 3 iulie 1970, diplome de ingineri obținute în instituția pe care o conduce, unui număr de 30 de absolvenți ai Facultății de Tehnologie și chimizarea petrolului și gazelor, de Mașini și utilaje petroliere, de foraj sonde și de geologie tehnică. Tinerii ingineri provin din țări ale Americii Latine, între care și Columbia⁵¹.

În 1971, s-au prezentat la Ambasada României din Bogotá doi tineri, Manuel Sepeda și José Cordona, membri ai C.C. al Partidului Comunist Columbian, care au prezentat o scrisoare de recomandare din partea Comitetului Central al P.C.C. și certificate de studii, în ideea obținerii de burse în România⁵².

Solicitările de burse cresc după vizita președintelui României în Columbia, fapt ce-l determină pe ambasadorul român să solicite mărirea numărului de burse acordate tinerilor columbieni. Mulți absolvenți de liceu și studenți solicitau trimiterea de material documentar în vederea orientării pentru studii în România⁵³.

Inițial, pentru anul universitar 1973-1974, fuseseră repartizate pentru Columbia un număr de 2 burse de studii. În urma numeroaselor cereri depuse la Ambasada României de la Bogotá, numărul se va dubla. Acestora li se mai adaugă încă 5 burse pentru Agenția economică din capitala columbiană, pe linia Ministerului Comerțului Exterior. Cei doi tineri admiși sunt: Hector Santanela Saavedra - care se va implica în acțiunile Casei de Prietenie Româno-Columbiene- și Mejia Mejia Elena. Alte două cereri de burse vin din partea a doi tineri studioși, recomandați de directorul Serviciului Național Meteorologic din Columbia. Pentru cele două burse suplimentare exista o singură candidată pentru medicină umană, recomandată de președintele Comitetului Național pentru Pace din Columbia, profesorul Molano Campozano și care va fi admisă⁵⁴.

⁵⁰*La OEA, ONU, España y Venezuela*, în „La República”, 17, nr. 5709, 21 iun. 1970, p. 14.

⁵¹*Festivitatea înmânării diplomei de ingineri unor absolvenți de peste hotare*, în „Scânteia”, 39, nr. 8475, 4, 1970, p. 5

⁵²Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 220, 1971, f. 1

⁵³*Loc. cit.*, probl. 217/K.L., 1973, f.f.

⁵⁴*Loc. cit.*, probl. 217/B, 1973, dos. 1581, f. 1, 3, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 15

Se pare că, pentru același an universitar, partea română solicitase trimiterea de studenți sau doctoranzi la Universitatea Națională din Bogotá, dar acest lucru nu era posibil datorită tulburărilor studentești. Cererile nu puteau privi și universitățile particulare⁵⁵.

Pentru anul următor, ambasadorul Dumitru Moianu solicita 15 burse în petrol, mine, chimie, medicină, construcții hidrotehnice, electronică, psihologie și meteorologie⁵⁶. Ministerul Educației și Învățământului oferea 2 burse de studii pentru Columbia. Acestora li se adaugă o alta, acordată de U.A.S.C.R., Federației Naționale Universitare din Columbia. Centrul Internațional pentru pregătirea de cadre de pe lângă Academia „Ștefan Gheorghiu” (C.E.P.E.C.A.) trimite un set de materiale privind conducerea și organizarea noilor cursuri. Pentru Columbia, aceasta oferise o bursă⁵⁷.

În cadrul celor 5 burse oferite de guvernul român, recomandările vin din partea Institutului columbian de Științe Tehnice în Exterior (I.C.E.T.E.X.). Sunt recomandați Victor Rincón și Alvaro Buendia, fratele, respectiv verișorul, unei persoane influente din Bogotá, ce sprijineau cooperarea economică între România și Columbia. Primului dintre ei, care solicitase o specializare de 6 luni în domeniul turismului și, în acest sens, i se recomandă să se adreseze Academiei „Ștefan Gheorghiu”, deoarece Ministerul român al Educației și Învățământului nu oferă burse C.E.P.E.C.A.⁵⁸.

I.C.E.T.E.X., împreună cu Serviciul columbian de Meteorologie și Hidrologie din cadrul Ministerului Agriculturii din Columbia, a înaintat alte 14 cereri de burse în domeniul artelor, agronomiei, medicinei, minelor, pedagogiei, sportului, științelor sociale, meteorologie. În plus, I.C.E.T.E.X. a selecționat alte 3 dosare de rezervă pentru cazul în care unul dintre cei selectați nu se poate deplasa sau se majorează numărul de burse. Ministerul Educației și Învățământului este de acord cu primirea la studii a celor 15 candidați propuși. Dintre aceștia, José Ramos Llantos, profesor de științe sociale la Universitatea Liberă din Columbia - secția Cúcuta-, unul dintre promotorii încheierii

⁵⁵*Loc. cit.*, f. 11

⁵⁶*Loc. cit.*, f. 16, 18; probl. 220, 1974, dos. 1727, f. 15

⁵⁷*Loc. cit.*, probl. 220, 1974, dos. 1732, f. 16-17; probl. 217, 1984, f. 24; probl. 217/B, 1974, dos. 1581, f. 18; probl. 217/B, 1974, dos. 1707, f. 16

⁵⁸*Loc. cit.*, probl. 217/B, 1974, dos. 1707, f. 3, 4, 19

înțelegerii de colaborare între universitatea columbiană și cea de la Craiova, care dorea o specializare în științe sociale⁵⁹.

Dintre cele 7 cereri de burse cerute de cetățeni columbieni ce doreau să studieze în România, selecționate din mai multe, Agenția economică românească din Columbia propunea 4 candidați, pentru medicină generală, pentru pediatrie și electrotehnică⁶⁰.

În același an, 1974, președintele Federației Naționale a Tineretului Liberal din Columbia, José Vicente Márquez, intervenea pentru trimiterea la C.C. al U.T.C. a dosarului lui Jorge Enrique Rondon, membru activ al organizației pe care o reprezenta și care obține bursa de studii⁶¹.

O altă intervenție vine din partea vicepreședintelui Camerei Reprezentanților, Sergio de la Torre Gómez, care solicită sprijinul președintelui M.A.N., Ștefan Voitec, în soluționarea cererii cetățeanului columbian Alvaro Gómez Villa pentru obținerea unei burse de studii în România. Acesta avea și recomandarea Secretariatului General al Președinției Republicii Columbia⁶².

Secretarul C.C. al Partidului Comunist Colombian propunea, pentru cele 2 burse pentru studii superioare oferite de partea română, 2 dintre militanții săi, interesați în studierea medicinei, respectiv chimiei. Cei doi sunt admiși și sosesc în România⁶³.

Pentru bursa acordată direct de U.G.S.R. este acceptată solicitarea Confederației Sindicale a Muncitorilor din Columbia, care l-a propus pe Alvaro Rodriguez, tânărul dorind să studieze agronomia⁶⁴.

Deși, în general, colaborarea între autoritățile române și solicitanții burselor este una bună, există și cazuri în care apar probleme. Ne referim la cazul unui inginer industrial, care s-a prezentat direct la M.A.E. și la Ministerul Educației și Învățământului cu solicitarea de a primi o bursă de specializare, menționând că a venit la București cu acordul secretarului 2 al Ambasadei României la Bogotá, V. Tănăsescu. Într-adevăr, acesta îi acordase o viză de turist pentru a face un voiaj în Europa și pentru o specializare pe cont propriu,

⁵⁹*Loc. cit.*, f. 11-12, 20, 28, 30, 31, 32, 34

⁶⁰*Loc. cit.*, f. 6, 34

⁶¹*Loc. cit.*, f. 14, 32, 36

⁶²*Loc. cit.*, probl. 220, 1973, dos. 1587, f. 6

⁶³*Loc. cit.*, probl. 217/B, 1974, dos. 1707, f. 9, 37

⁶⁴*Loc. cit.*, f. 17, 36

dar îi comunicase faptul că bursele pentru anul universitar următor se epuizaseră. I.C.E.T.E.X.-ul nu avea cunoștință despre această persoană⁶⁵.

În iunie 1974, numărul studenților columbieni în România era de 13⁶⁶

În 1981, studiau în România 102 studenți columbieni, dintre care 97 bursieri ai statului român⁶⁷. Pentru anul universitar 1981-1982 se acordaseră 2 burse pentru Columbia⁶⁸.

Ambasadorul României la Bogotá solicita sprijinul pentru repartizarea a cel puțin 2 burse C.E.P.E.C.A., 5 burse pe linie universitară și 2 burse pentru specializare postuniversitară pentru anul universitar 1983-1984. Cererea de mărire a numărului de burse se datora dezvoltării relațiilor economice dintre cele 2 țări, interesului crescând pentru România și buneii propagande ce s-a realizat învățământului românesc. A fost acordată o bursă pe linie M.C.E.C.E.I. și alte 3 de către Academia „Ștefan Gheorghiu”, pe linie de pregătire a cadrelor conducere în economie și administrație de stat la C.E.P.E.C.A.⁶⁹.

U.T.C., în colaborare cu Universitatea „Ștefan Gheorghiu”, organizează, în 1983, cursuri la care invită să participe și unele organizații de tineret din Columbia. Acestea însă nu pot răspunde ofertei, datorită lipsei mijloacelor financiare⁷⁰.

În același an, Centrul de Perfecționare a Personalului Medical Superior, subordonat Ministerului Sănătății, organiza, la cererea a 40 de medici homeopați columbieni, un curs de homeopatie de 45 de zile. Solicitarea vine și prin intermediul Fundației Casa de Cultură Română din Cali. Se aprobă realizarea cursului, dar nu înainte de al doilea semestru al anului 1984, costul estimat de „Romconsult” fiind de 2.000 dolari⁷¹.

În 1984, ambasadoarea Columbiei la București, Lucella Ossman de Duque, propunea încheierea unui nou program de schimburi culturale, în baza Acordului cultural deja existent. Acesta prevedea încheierea unei înțelegeri de echivalare a diplomelor de studii, creșterea numărului de burse oferite tinerilor

⁶⁵*Loc. cit.*, f. 38, 39, 41

⁶⁶*Loc. cit.*, probl. 220, 1974, dos. 1726, f. 22v

⁶⁷*Loc. cit.*, 1980, f.f.

⁶⁸*Loc. cit.*, probl. 20, 1981, f.f.

⁶⁹*Loc. cit.*, probl. 217, 1983, f. 17, 20, 24

⁷⁰*Loc. cit.*, f. 47

⁷¹*Loc. cit.*, f. 71

columbieni. Partea română se dovedește interesată de acest proiect și solicită propuneri detaliate⁷².

Statul român oferea posibilitatea efectuării de stagii de specializare pentru o perioadă de 6 luni, în cadrul Institutului Național de Gerontologie și Geriatrie din București, la care răspunde un medic columbian⁷³. Este explicabil, de vreme ce România și Columbia încercau să coopereze în acest domeniu.

Un fost absolvent al Facultății de Medicină din Cluj, promoția 1981, Helder Carvajal Corral, primește aprobarea pentru urmarea unui curs de specialitate în domeniul chirurgiei sau oncologiei, începând cu anul școlar 1984-1985, pe cont valutar propriu⁷⁴.

Procuratura Generală a Republicii Columbia solicita, oficial, date despre Pedro Villalba Fernandez, care făcuse anul pregătitor la Universitatea din București în anul universitar 1977-1978, ca bursier a M.C.E.C.E.I. și un stadiu de specializare la A.S.E. București, Facultatea de Economia industriei, construcțiilor și transporturile, rămânând în România până în noiembrie 1979⁷⁵.

Faptul că politicul și economicul dictează, în ultimă instanță, acordarea de burse, este dovedit și de implicarea ambasadoarei Columbiei la București, Lucella Ossman de Duque, în „afacerea” burselor. Este drept că această situație nu se înscrie în obișnuitul relațiilor româno-columbiene. În cazul de față, interesele economice ale Ambasadei române de la Bogotá se ciocnesc cu cele personale ale ambasadoarei columbiene. Problema creată de Ossman de Duque este una politică, atât în „manopera” ei legată de autoritățile române pe care le dezinformează, cât și prin acțiunea, absolut nepermisă, de denigrare a autorităților române din Columbia, cât și prin intervenția colaterală diplomatică și neuzitată de obicei, la soția președintelui țării.

Lucella Ossman de Duque, pe de o parte, insistă să obțină o bursă pentru unul dintre fiii săi și scutirea celui de-al doilea de plata taxelor școlare pe perioada vacanțelor - fiul său era student pe cont propriu valutar – și, pe de alta, să impună acceptarea unor burse pentru copiii unor personalități columbiene, care urmau să o sprijine în alegerile ce urmau. În acest aspect, se ciocnește cu interesele Ambasadei României – care nu aveau știre despre aceste demersuri -, care susținea candidaturile copiilor unor personalități care ajutaseră sau puteau

⁷²*Loc. cit.*, probl. 217, 1984, f. 19, 20-21

⁷³*Loc. cit.*, f. 1, 36

⁷⁴*Loc. cit.*, f. 37

⁷⁵*Loc. cit.*, f. 38, 30

ajuta țara în antamarea și derularea unor contracte economico-comerciale: fiul directoarei Băncii Cafetero - care a sprijinit Ambasada în probleme financiare bancare, asigură o parte din finanțarea pentru Termozipa VI, pentru licitația de hidrogenatori „Guavio”, pentru care Gabriela Gallego era șefa proiectului de finanțare. Aceasta acționase direct la conducerea companiei „A.C.E.S.” pentru cumpărarea de avioane „Rombac” și putea ajuta, foarte operativ, deschiderea acreditivelor pentru importul a 1.000 bucăți Dacii - și fiul unei persoane influente columbiene, ce deținea o funcție înaltă de conducere și de decizie în cadrul Federației Naționale a Producătorilor de Cafea. Întârzierea solicitării Ambasedei în ceea ce-i privea pe cei doi tineri puteau avea repercursiuni asupra relațiilor bilaterale, mai ales economice. Mai mult, ambasadorul român solicită, din motivele expuse înainte, să se aibă în vedere și schimbarea ambasadoarei Columbiei la București, cel târziu în prima parte a anului următor⁷⁶.

Se pare însă că ambasadoarea Columbiei este susținută de Elena Ceaușescu, căreia îi oferise o medalie de aur cu efigia lui Simon Bolivar și un mesaj din partea soției președintelui columbian, atrăgând-o astfel de partea sa, știută fiind înclinarea soției președintelui român pentru astfel de atenții. Ca urmare, la indicația Elenei Ceaușescu, la care ambasadoarea Columbiei intervenise pentru acordarea burselor, s-a solicitat trimiterea dosarelor de Ambasada Columbiei pentru a fi studiate de Ministerul Educației și Învățământului⁷⁷. Mai mult, aceasta reclamă Ministerului de Externe român faptul că Ambasada României de la Bogotá ar fi acordat burse unor columbieni care nu ar fi avut recomandarea instituțiilor de resort. Răspunsul ambasadorului Dobra vine rapid: unul dintre ei, coordonator general al Comitetului Central al Federației Naționale a Tineretului Liberal din Columbia, trimisese o scrisoare personală șefului statului român, a primit bursa direct de la C.C. al P.C.R. și nu prin intermediul Ambasedei, iar un al doilea, avea aprobarea I.C.F.E.S., care i-a și subvenționat o parte din costul transportului internațional⁷⁸.

Ministerul Educației și Învățământului nu avea competența de a acorda burse pentru diferiți parteneri externi și nici redistribuirea lor. De aceea, conducerea superioară a M.A.E. și M.C.E.C.E.I. au dat o notă comună în

⁷⁶*Loc. cit.*, probl. 217, 1983, f. 49-50; probl. 217, 1984, f. 29, 30, 38, 43-44

⁷⁷*Loc. cit.*, probl. 200/A, 1984, f. 2-2v; probl. 217, 1984, f. 19, 45

⁷⁸*Loc. cit.*, probl. 217, 1983, f. 30, 37, 58, 64, 65

vederea aprobării unei burse suplimentare pentru Juan Carlos Pelaes, susținut de ambasadorul Gh. Dobra⁷⁹.

În finalul disputei „pilelor”, cei doi candidați propuși de Ambasadă sunt acceptați, în timp ce candidații propuși de Ambasadoarea Columbiei, admiși și ei, după ce au primit formularele, nu au mai trecut pe la Ambasadă și nici nu au putut fi identificați⁸⁰.

Aceste acțiuni, nu tocmai „curate”, ale ambasadoarei columbiene sunt completate de o alta ce se referă la o cerere de „*soluționare în spirit umanitar*” a problemei primirii la școală, fără a plăti taxe în valută, a copiilor minori ai cetățencei române, Jaluba Mariana, doctor stomatolog din Barranquilla, care era grav bolnavă, fapt pentru care și-a trimis cei doi fii la București, pentru a fi îngrijiți de mama sa. Ambasadorul român Gheorghe Dobra face investigații asupra Marianeii Jaluba, despre care află că era divorțată din 1983, că nu are probleme deosebite de sănătate, că cei doi copii sunt de naționalitate columbiană și că fuseseră trimiși în țară pentru a învăța limba română⁸¹. Acțiunea de „control” a ambasadorului român ținea, în ultimă instanță, și de orgoliul personal.

În același an, unul dintre bursierii pe cont propriu valutar, un student la Stomatologie, creează un miniscandal, reclamând părinților și autorităților columbiene de resort condițiile de cazare oferite de statul român și perceperea taxelor de școlarizare și pentru perioada în care nu s-a aflat în România, exprimându-și, în același timp, intenția de a renunța la studii. Tatăl tânărului era șeful proiectelor speciale ale firmei de stat „Ecopetrol” și, în lipsa vicepreședintelui acestuia, îi ținea locul. Prin intermediul „Ecopetrol”, întreprinderile românești de comerț exterior au făcut eforturi deosebite pentru introducerea tehnologiei și echipamentelor românești pe piața columbiană. În această acțiune, un rol deosebit l-a avut tatăl tânărului. Șeful Oficiului de Relații Externe și Studenți Străini în Ministerul Educației și Învățământului lămurește situația: tânărul a fost primit la studii în România, cu caracter de excepție, la intervenția Ambasadei României la Bogotá, la 12 ianuarie 1984, deși cursurile universitare începuseră pe 15 septembrie, fiind repartizat pentru învățarea limbii române la Universitatea din București. Una

⁷⁹Loc. cit., f. 55, 57

⁸⁰Loc. cit., f. 46, 47, 49, 50, 52

⁸¹Loc. cit., probl. 217, 1983, f. 20-21

dintre condiții, acceptate de tânărul columbian, a fost plata taxelor de școlarizare începând cu 15 septembrie 1983. În ceea ce privește cazarea, i s-au oferit condițiile cele mai bune posibile, dar acestea nu au fost apreciate de student, care avea pretenții destul de mari. În final, la o nouă intervenție a Ambasadei României la Bogotá, studentul a fost repartizat pentru anul I de studii la Institutul de Medicină și Farmacie București, la Facultatea de Stomatologie⁸².

Un semn de întrebare apare în legătură cu doi tineri columbieni cărora Ministerul Educației și Învățământului le aprobă bursele, dar despre care Ambasada României de la Bogotá nu știa nimic⁸³, ceea ce ne face să credem că altele au fost căile prin care aceștia obținuseră bursele.

Germán Augusto Gutierrez, dirijor de cor din Ibagué, crează o nouă problemă. Acesta solicitase primirea unei burse la Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, bursă despre care solicitantul declară că ar fi fost promisă de dirijorul corului Madrigal, profesorul universitar Marin Constantin, în decembrie 1982, directoarei Conservatorului din Ibagué, Amira Melendrez de Pulecio. Marin Constantin recunoaște însă că doar se angajase să-i îndrume programul de specializare în condițiile în care acesta ar obține o bursă⁸⁴.

Ca și când lista de probleme nu era completă, un alt tânăr columbian se prezintă direct în România pentru a-și continua studiile, deși nu avea aprobarea forurilor românești, afirmând că fusese trimis de Ambasada României la Bogotá, fapt negat de reprezentanții acesteia.⁸⁵

Colaborarea româno-columbiană în domeniul burselor de studii pare a fi cea mai reușită formă de cooperare între cele două țări. Ar fi interesant de urmărit evoluția tinerilor columbieni, bursieri ai statului român.

c. Colaborare prin mass-media

Relațiile Ambasadei României la Bogotá cu *presa scrisă columbiană*, de coloraturi politice diferite, este una foarte bună. Aceasta prezintă, în general,

⁸²Loc. cit., f. 75, 77; probl. 217, 1984, f. 17-18

⁸³Loc. cit., probl. 217, 1983, f. 57, 59

⁸⁴Loc. cit., f. 25, 28

⁸⁵Loc. cit., f. 2

corect realitățile românești. Fără a lua în considerare omisiunile voite ale presei comuniste columbiene, în anumite momente⁸⁶, remarcăm corectitudinea lor.

Nu credem că este cazul să realizăm o analiză a ziarelor columbiene și românești. Indirect, am făcut-o pe parcursul lucrării. Ne vom ocupa despre colaborarea directă, între ziare și ziariști, domeniu în care existau tradiții interbelice.

De exemplu, pe 30 septembrie 1927, se deschidea, la București, al V-lea Congres al Presei Latine. Acestei inițiative i-au răspuns și ziariști din America Latină, între care și Pinto Valderrama, directorul ziarului „El Tiempo” și atașat comercial al Columbiei la Paris.⁸⁷ Congresul s-a deschis printr-o conferință, în cadrul căreia un punct important a fost cel referitor la sprijinirea posibilităților de informare a ziariștilor din țările latine, al cărui raportor este Pinto Valderrama⁸⁸. Acesta anunță și instituirea unui premiu anual de 500 de franci francezi, oferit de țara sa ziaristului latin care, prin lucrările sale, contribuie la propaganda Columbiei în lumea latină⁸⁹. Aprecierile reprezentantului columbian referitoare la țara gazdă a Congresului și la oamenii săi sunt deosebite: „*Aveți sentimentul solidarității, iubiți pacea, nu permiteți încălcarea drepturilor voastre, sunteți, într-un cuvânt, adevărații moștenitori ai spiritului latin și caracterului dacic*”⁹⁰.

Încă din august 1934, Marceau Dupont, director al Agenției de presă „Europe- Amerique Latine”, secretar general la Asociației Corespondenților de Presă ai Americii Latine, îi propunea directorului Biroului Presei din Ministerul român de Externe, Eugen Filotti, primirea în călătorie de studii - și de propagandă, în același timp - ai principalilor corespondenți ai presei latino-americeane la Paris⁹¹. Răspunsul, afirmativ, vine târziu, abia în martie 1935.

⁸⁶Ne referim la „Voz Proletaria” și la modul în care aceasta prezintă, mai mult prin omitere, evenimentele din Cehoslovacia anului 1968 și alte evenimente ce nu conveneau Moscovei și, implicit, rolul jucat de România.

⁸⁷„Universul”, 41, nr. 64, 12 mar. 1923, f.1

⁸⁸*Loc. cit.*, 44, nr. 26, 1 feb. 1927, f. 1; Arh. Naționale, Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dos. 34, f. 25-30, 38

⁸⁹„Universul”, 45, nr. 231, 5 oct. 1927, p. 1-2

⁹⁰*Loc. cit.*

⁹¹Arh. Naționale, fond Ministerul Propagandei Naționale, Propagandă, dos. 1447, 1934- 1935, f. 1-4

Sejurul urma să dureze 8-10 zile, invitația fiind făcută de Ministerul de Externe al României⁹².

În mai 1935, 14 oaspeți, din 12 țări latino-americane, soseau în România. Din delegația de ziariști făcea parte Ricardo J. Vejarano, membru al Asociației Jurnaliștilor Străini, reprezentant al ziarului „El Tiempo”, care l-a înlocuit, în ultimul moment, pe Pinto Valderrama, reprezentantul ziarului columbian „El Tiempo”. Pentru această vizită sunt mobilizate autoritățile locale, militare și civile, din toată țara, *„dată fiind importanța oaspeților și marele interes pe care-l reprezintă pentru România această vizită - primul contact pe care America Latină îl ia cu România și căruia guvernul nostru îi acordă o deosebită importanță”*⁹³. Delegația face excursii în țară și este primită așa cum se cuvine de români. De asemenea, a fost primită la o audiență colectivă de către rege, au fost invitați la dejunuri - unul dintre ele, prezidat de Nicolae Titulescu, ministrul român de Externe și prieten al Americii Latine -. Oaspeților li s-au oferit mici cadouri și materiale propagandistice⁹⁴. Presa românească reține momentele vizitei⁹⁵, ecoul și urmările acesteia fiind deosebite.

*

Dar, în afara articolelor din ziarele columbiene despre România și a celor românești despre Columbia, nu deținem documente și informații care să umple golul următorilor aproape 40 de ani.

În ciuda bunelor relații pe care Ambasada României la Bogotá le cultivă cu presa columbiană, în septembrie 1974, în „El Siglo”, ziar definit de ambasadorul Dumitru Moianu ca fiind *„de extremă dreapta, cu un tiraj foarte redus în Bogotá”*⁹⁶, a apărut un articol, cel puțin tendențios, despre Ziua Națională a României. Articolul, semnat sub pseudonimul Juan de Benidorm, explica scopul înlocuirii Zilei Naționale a statului român de pe 10 mai, pe 23 august: acela de a *„șterge orice urmă a celor care au făurit independența și constituirea națiunii suverane”*. Articolul, unul dintre foarte puținele îndreptate, indirect, împotriva regimului comunist din România, comentează evenimentele

⁹²Loc. cit., f. 5-6

⁹³Loc. cit., f. 191-193

⁹⁴Loc. cit., f. 11-12, 38-41, 45, 131, 142, 144, 152, 153, 156, 157, 164, 191-193

⁹⁵Vizita diplomaților și ziariștilor latino-americani, în „Naționalul Nou”, 8 mai 1935; Sosirea ziariștilor americani, în „Curentul”, 11 mai 1935

⁹⁶Afirmația este surprinzătoare. Încă de la apariție, ziarul amintit era și este unul dintre cele mai citite. Ambasadorul dorea, probabil, să minimalizeze incidentul. Și afirmațiile ziaristului nu sunt chiar incriminatorii, din punct de vedere istoric.

de la 23 august, susținând că în România, la acea dată, „*comunismul era aproape necunoscut*”, participarea comuniștilor la întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste fiind aproape nulă. În urma cercetărilor făcute de Ambasada României, se ajunge la concluzia că semnatarul articolului este „*un oarecare Augustin Uhia, literat, necunoscut în cercurile ziaristice din Bogotá*”, acesta fiind plătit pentru a scrie împotriva regimului comunist din România. Ambasadorul român nu consideră oportună o intervenție scrisă la adresa ziarului care, pe 22 august, publicase, în termeni corecți, un articol propriu despre importanța Zilei Naționale a României. Primește însă indicații de a identifica elementele interesate în prezentarea tendențioasă a României și de a propune măsuri pentru neutralizarea lor⁹⁷. Se pare că acest articol - considerat un atac direct la istoria României, fabricată de regimul comunist - a deranjat autoritățile de la București, de vreme ce se cere o „anchetă”. Observăm, în mod deosebit, caracterizarea denigrantă făcută de ambasadorul României, jurnalistului.

Pe 7 septembrie 1973, sosea, pentru documentare, în România, la invitația ziarului „Scânteia”, reprezentantul ziarului Partidului Comunist Colombian „Voz Proletaria”, Edgar Caicedo. Ca urmare a acestei vizite, Caicedo publică 2 articole despre România- „*Un scop: a produce*” și „*O cultură proprie*”-, ce trec în revistă succesele obținute, în ultimii ani, de poporul român, în domeniul economic și social-cultural. Ziaristul columbian mulțumește ziarului „Scânteia”, apreciind vizita⁹⁸.

La sfârșitul luni septembrie 1974, Eugeni Villegas, cunoscută ziaristă columbiană, redactor al paginii de turism a ziarului „La República”, a efectuat o vizită în România⁹⁹.

Între 24-26 martie 1974, ambasadorul Dumitru Moianu face o vizită de lucru în departamentul Atlantico-Barranquilla, ocazie cu care vizitează și redacția ziarului „El Heraldo”, unde poartă discuții cu directorul, Arturo Fernandez și cu redactorii periodicului, cărora le înmânează materiale, în limba spaniolă, despre România. De altfel, întrevederile pe care ambasadorul român le poartă cu autoritățile din Barranquilla vor fi prezentate în „El Heraldo”¹⁰⁰.

⁹⁷Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 200, 1974, dos. 1689, f. 2-3, 4, 5, 6

⁹⁸Loc. cit., probl. 200/D, dos. 1577, f. 1; probl. 200/1973, f.f.; probl. 200/1973, dos. 1576, f. 1, 2, 4-5

⁹⁹Loc. cit., probl. 212, 1974, dos. 1692, f. 1-2, 45, 46, 47

¹⁰⁰Loc. cit., probl. 20, 1975, dos. 1687, f. 24-30

În 1975, sunt semnalate probleme în legătură cu publicarea de articole în presa columbiană din Medellín. Aceasta era particulară și publicarea de articole se realiza doar contra cost. Moianu exemplifică prin publicarea unui singur material în primul semestru al anului, *Dinamismul economiei românești*, în „El Colombiano”, plătit fiind de reprezentanții locali ai întreprinderilor românești, cu prilejul vizitei ambasadorului român în oraș. În România, nu existau corespondenți de presa columbieni, iar presa locală publica comentarii și fotografii despre România primite din partea agențiilor de presă ce aveau corespondenți la București sau din materialele primite de la Ambasadă. Astfel, sesizează că realitățile românești, prezentate corect de mass-media columbiană, sunt foarte succinte și, de cele mai multe ori, ocolesc problemele pur politice¹⁰¹.

Guillermo Toro, ziarist columbian, vizitează, în scop medical, pe cont propriu, România, în perioada 22-24 iulie 1975. Cunoscut pentru ideile sale progresiste, jurnalistul de la ziarul „La República”, publică în toată presa columbiană, fiind și director la firma de publicitate „Publicidad Toro L.T.D.A.”. Ajutase Ambasada României în publicarea de materiale în presa locală și la realizarea a două programe de televiziune despre România. La sugestia Ambasadei, a acceptat să scrie, cu prilejul vizitei, o serie de materiale despre România în presa columbiană. Ca urmare, se propunea ca acesta să fie oaspetele Direcției de Cultură și Presă a M.A.E. și să i se organizeze un program de vizite de documentare, ziaristul columbian fiind interesat să stabilească și contacte cu „Publicom”. Autoritățile române acceptă invitarea acestuia și organizează convorbiri la C.C.E.S., „Publicom”, „Radioteleviziunea română”, „Agerpress” și convorbiri la Institutul de Geriatrie și Gerontologie¹⁰². De altfel, Agenția columbiană de Publicitate „Publicidad Toro L.T.D.A.”- una dintre cele mai importante din Columbia -, urmărea încheierea unui contract cu „Publicom” România¹⁰³.

În 1980, Cercul Ziariștilor din Bogotá își menținea propunerea de a încheia o înțelegere de colaborare directă cu Uniunea Ziariștilor din România, proiect susținut și de reprezentanții României la Bogotá¹⁰⁴.

*

¹⁰¹Loc. cit., probl. 200, 1975, f.f.

¹⁰²Loc. cit., probl. 200/D, 1975, dos. 1516, f. 1, 4, 8, 14, 15, 16, 17, 18

¹⁰³Loc. cit., probl. 200, 1974, dos. 1689, f. 1

¹⁰⁴Loc. cit., probl. 212/B, 1980, f. 16; probl. 20, 1981, f. 18

În ceea ce privește *colaborarea pe linie de radio și televiziune*, în 1973, Institutul Național de Radio și TV „Inravisión” au dus tratative cu Radioteleviziunea Română, în ideea încheierii unei înțelegeri în domeniul radio. Ambasadorul Dumitru Moianu trimite un material documentar despre Institutul columbian¹⁰⁵. Acordul este semnat în 1974.

În 1980, cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la primele contacte oficiale dintre România și Columbia, Radio Național a transmis o emisiune specială dedicată evenimentului¹⁰⁶.

În 1983, în urma demersurilor făcute la postul de radio „Nacional de Columbia”, acesta a inclus în programul său 30 de minute pe lună, la ore de vârf, pentru emisiuni despre România, în limba spaniolă, valorificând astfel materialele primite de la Radiodifuziunea română. Cu același scop, ambasadorul Gheorghe Dobra solicita benzi înregistrate din țară¹⁰⁷.

Institutul Național de Radioteleviziune columbian manifesta un deosebit interes pentru organizarea unor emisiuni educative pentru copii. Directorul acestuia, Gustavo Castro Caycedo, a selectat, din catalogul primit de la Radioteleviziunea română, 5 filme și alte 9 de prezentare în emisiunile științifice, conform acordului semnat, în 1974¹⁰⁸.

Unul dintre compozitorii români cei mai cunoscuți în Columbia este George Enescu. În cadrul manifestărilor dedicate centenarului nașterii lui, postul de radio național al Columbiei a transmis o emisiune specială, de o oră și jumătate, despre viața și opera marelui compozitor, dirijor și violonist român¹⁰⁹.

Directorul postului „Radio Național” columbian, Hjelmar de Greiff, inițiază realizarea unui ciclu de emisiuni radiofonice dedicate vieții și operei lui George Enescu. Pentru aceasta, solicită materiale documentare și un set de discuri. Ambasadorul Gheorghe Dobra sprijină inițiativa în mod insistent, subliniind bunele relații pe care Ambasada le are cu postul de radio, care transmitea emisiunea radiofonică „România vă salută”¹¹⁰. „Radio Nacional”

¹⁰⁵Loc. cit., probl. 217/K.L., 1973, f. 3, 4, 5, 6, 7, 8

¹⁰⁶Loc. cit., probl. 212/B, 1980, f. 21

¹⁰⁷Loc. cit., probl. 217, 1983, f. 4

¹⁰⁸Loc. cit., f. 8-9

¹⁰⁹Loc. cit., probl. 20, 1981, f. 23

¹¹⁰Loc. cit., probl. 217, 1984, f. 4

transmitea, lunar, emisiunea „Rumania de Hoy” și programe speciale dedicate diferitelor aniversări ale României¹¹¹.

Sărbătorirea Zilei Naționale a României este marcată și prin acțiuni realizate la radio, în special la Radio Nacional „Monserate”, unul dintre posturile de radio comerciale foarte importante ale Columbiei, unde sunt prezentate alocuțiuni despre România, programe de muzică românească.

Canalele de televiziune columbiene 7, 9 și 11 marcau, și ele, sărbătorile României prin programe speciale. De exemplu, în iulie 1974, Canal 7 „Televisora Nacional” urma să programeze, pentru marcarea Zilei Naționale a României, două emisiuni despre România, în cadrul programului „Călătorind prin lume”, un film documentar și un program special închinat creației lui Brâncuși. Un alt post de televiziune, Canal 11 „Capacitacion Popular”, pregătise un program de 40 minute dedicat României, care cuprindea discursul ambasadorului român și filmul documentar „Viața și cultura”¹¹². Și exemplele pot continua.

În 1975, prezența României în programul televiziunilor columbiene „Canal 9” și „Inravisión”, prin emisiunea „Viață și cultură”, a fost apreciată de telespectatorii columbieni¹¹³.

De altfel, Televiziunea Națională columbiană de stat, „Canal 11”, a prezentat, cu frecvență destul de mare, filmele documentare, puse la dispoziție de către Ambasadă.¹¹⁴

În perspectiva timpului, colaborarea în domeniul mass-media va avea cel mai mare efect, având în vedere rolul televiziunii, radioului și presei scrise.

d. Colaborare pe linie sportivă

Emblemele României în Columbia nu sunt cele reprezentate, în primul rând, de politic, social, economic, ci mai ales de sportivi. Ne referim, în acest sens, la Nadia Comăneci, Ilie Năstase, Ion Țiriac și Gheorghe Hagi. Fără îndoială, cele mai multe informații se referă la Nadia și Năstase.

¹¹¹*Loc. cit.*, probl. 20, 1974, dos. 1687, f. 59

¹¹²*Loc. cit.*, probl. 217, 1974, f.f.

¹¹³*Loc. cit.*, probl. 217, 1975, f.f.

¹¹⁴*Loc. cit.*, probl. 212/B, 1980, f. 21

¹¹⁴*Loc. cit.*, f. 17

¹¹⁴*Loc. cit.*, f. 20

¹¹⁴*Loc. cit.*, f. 17

¹¹⁴*Loc. cit.*, f. 19, 20

¹¹⁴*Loc. cit.*, f. 21- 22

Nadiei i se face un Curriculum Vitae de către presa columbiană, fiind numită „*noua minune în gimnastică*”, „*regina*” și chiar „*roboțel*”, imaginea ei, în diferite ipostaze, umplând paginile presei¹¹⁵.

Ilie Năstase, considerat și de presa columbiană ca unul dintre cei mai buni tenismani din lume, este privit și analizat, mai ales, sub latura sa temperamentală. A fost prezent în Columbia la Campionatul Internațional „Ciudad de Barranquilla”, din 1969, fiind considerat „*unul dintre cei mai senzaționali jucători de tenis din lume*”. Articolele din „El Tiempo” folosesc un ton ironic, glumeț, când scriu despre Năstase, subliniind și caracterul lui dificil, dar, întotdeauna, îl privesc cu simpatie.¹¹⁶

Aprecierea sportului românesc este dovedită și de următorul caz: în 1974, după 2 ani de intervenții, Institutul Colombian pentru Cultură fizică și Sport - „Coldeportes”- revenea cu solicitarea adresată autorităților românești de resort de a accepta deplasarea în Columbia a inginerului Petre Cișmigiu, în calitate de antrenor al echipei naționale de tir. Cererea de „transferare” pentru doi ani, fusese aprobată în timpul Olimpiadei de la München. Acestuia și soției li se plătea drumul și antrenorul român urma să primească un salariu lunar de 700 dolari. Problema lui Petre Cișmigiu nu este atât de rapid rezolvată, „Coldeportes” specificând faptul că programul de instruire și competițiile de tir sunt paralizate în așteptarea noului antrenor român. În același sens fac intervenții repetate și directorul executiv al „Coldeportes”, Humberto Zuluaga

¹¹⁵Amintim doar câteva din numeroasele articole care umplu paginile de sport ale presei columbiene: „El Espectador”, 88, nr. 24468, 12 nov. 1975, p. 6B; *Comaneci, Merckz y Bjorn Borg*, în *loc. cit.*, 43, nr. 14344, 5 ian. 1980, p. 12; *Comaneci y Palma, los mejores*, în *Loc. cit.*, 44, nr. 14693, 19 dec. 1980, p. 4; 94, nr. 26418, 19 nov. 1981, p. 5C; *Nadia debió retirarse del Mundial de gimnasia*, în *loc. cit.*, 91, nr. 25722, 8 dec. 1979, p. 8B; 97, nr. 27194, 1 aug. 1984, p. 4C; nr. 27397, 4 aug. 1984, p. 1C; nr. 27398, 5 aug. 1984, p. 4C; nr. 27399, 6 aug. 1984, p. 3C; nr. 27400, 7 aug. 1984, p. 1C, 3C, 4C; *Rumania dominó en figuras*, în „El Siglo”, 43, nr. 14316, 6 dec. 1979, p. 13; *Nadia en los mundiales*, în *loc. cit.*; *Nadia como en Montreal*, în *loc. cit.*, nr. 14317, 7 dec. 1979, p. 11; *Rumania, campeón mundial sin Nadia*, în *loc. cit.*, nr. 14319, 9 dec. 1979, p. 11; *Una mujer en el podio*, în *loc. cit.*, nr. 14320, 10 dec. 1979, p. 11; *Campeona glotona*, în *loc. cit.*, nr. 14311, 11 dec. 1979, p. 10; „El Siglo”, 48, nr. 15992, 3 aug. 1984, p. 12, 13; nr. 15995, 6 aug. 1984, p. 11, 12; nr. 15996; 7 aug. 1984, p. 12

¹¹⁶„La República”, 16, nr. 5260, 7 mar. 1969, p. 8; nr. 5261, 8 mar. 1969, p. 9; nr. 5265, 12 mar. 1969, p. 8; nr. 5267, 14 mar. 1969, p. 9; nr. 5269, 16 mar. 1969, p. 9; nr. 5270, 17 mar. 1969, p. 7; nr. 5271, 18 mar. 1969, p. 9; „El Espectador”, 81, nr. 22075, 10 mar. 1969, p. 5C; nr. 22076, 11 mar. 1969, p. 2C, 3C; nr. 22077, 12 mar. 1969, p. 1C, 3C; nr. 22079, 14 mar. 1969, p. 2C, 3C; nr. 22080, 15 mar. 1969, p. 1C, 2C; nr. 22081, 16 mar. 1969, p. 1C, 2C; nr. 22082, 17 mar. 1969, p. 1C, 2C

Monedero și președintele Comitetului Executiv al Comitetului Olimpic Colombian, Mario García y García, care se adresează președintelui Comitetului Olimpic Român, Anghel Alexe. „Coldeportes” solicita condițiile în care și alți antrenori români ar putea să lucreze pentru federațiile columbiene de gimnastică feminină, haltere și volei¹¹⁷.

În același an, între 15 septembrie-3 octombrie avea loc, la Medellin, a VI-a Olimpiadă Feminină de Șah, la care urmau să participe 96 de țări afiliate la Federația Internațională de Șah (F.I.D.E.). Și echipa națională a României este invitată și va participa, reușind să joace finala, la baraj cu URSS. Aceasta s-a bucurat de multă simpatie, fiind prezentată pe larg în presa columbiană. În afara concursului, Ambasada României și Universitatea „Los Andes” din Bogotá au organizat un meci simultan între echipa noastră și cei mai buni jucători de șah din institutele de învățământ superior din Bogotá¹¹⁸.

*

Valoarea sportivilor români, a școlii sportive românești se constituie într-un model pozitiv pentru columbieni. Aceștia sunt interesați și de învățământul sportiv, de la care iau exemplu, considerându-l a fi, în primul rând, eficient.

Astfel, în 1984, „Coldeportes” solicita un material în limba spaniolă pe tema educației fizice și sportului în România, care să cuprindă și fotografii cu Nadia și Ecaterina Szabo, pentru a fi introdus într-un manual școlar de specialitate. Ziariști, școli și universități solicitau fotografii despre participarea și succesul României la Olimpiada de la Los Angeles¹¹⁹.

*

Relațiile culturale, științifice, pe linie de învățământ, mass-media și sportive româno-columbiene în timpul regimului comunist se caracterizează prin interes reciproc. Deși distanțele dintre cele două țări sunt considerabile, deși nu exista, în Columbia, o diasporă românească semnificativă, totuși, acestea au constituit o importantă punte de cunoaștere reciprocă și de legătură între cele două popoare latine.

¹¹⁷Arh. M.A.E., fond Columbia, probl. 217, 1974, f.f.

¹¹⁸Loc. cit., probl. 217/J, 1974-1975, dos. 1535, f. 1, 15, 16

¹¹⁹Loc. cit., probl. 217, 1984, f. 59

POZIȚIA R.P. CHINEZE ȘI U.R.S.S. FAȚĂ DE CONFLICTUL DIN VIETNAM ÎN PRIMA JUMĂTATE A DECENIULUI AL ȘAPTELEA

Cercet. șt. dr. Alexandru Marius GRIGORIU

Motivele care au determinat Statele Unite să se implice în Vietnam au fost, fie de natură geopolitică, fie de natură economică și ideologică. Argumentele care susțin ideea unei implicări ce avea la bază rațiuni de ordin geo-politic se articulează pe doctrina de „îngrădire”, în timp ce motivele economice și ideologice sunt susținute de argumente ce fac referire la interesul american față de resursele zonei și dorința americană de a păstra piețele Indochinei deschise, dar și la tradiția americană de apărare a libertății și rezolvare pașnică a conflictelor împotriva „tiranilor și agresorilor.”¹

Atenția Washingtonului asupra zonei Asiei de Sud – Est a fost atrasă ca urmare a politicii exercitate în această regiune, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, de către Japonia. Evoluția situației din această regiune îl determină pe Franklin D. Roosevelt să vorbească, la sfârșitul conflagrației, despre înlocuirea colonialismului francez cu un sistem de protectorat asupra acestei zone, fără însă a întreprinde demersuri în acest sens. Sub președinția lui Harry Truman, Indochina nu a reprezentat un interes deosebit pentru administrația americană. Cu toate acestea, politica „de îngrădire” a comunismului declanșată de Truman a avut, în perioada următoare, repercusiuni majore asupra politicilor de la Casa Albă.

Noua doctrină americană l-a determinat pe președintele Eisenhower să extindă gradual ajutorul acordat Franței în lupta acesteia în zona Indochinei, astfel încât suma pe care Statele Unite o furnizaseră acesteia până în 1954 atingea cifra de 800 de milioane de dolari.² În același timp, prin susținerea unui guvern anticomunist la sud de paralela de 17°, și prin obstrucționarea

¹ David L. Anderson, *The Vietnam War*, în Robert D. Schulzinger editor, *Companion to American Foreign Policy*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003, p 312.

² Alan P. Dobson, Steve Marsh, *U.S. Foreign Policy since 1945*, Routledge, London and New York, 2001, p. 82.

reunificării țării sub guvernul comunist din nord, Vietnamul devenea, sub președinția lui Eisenhower, un obiect direct al Războiului Rece.³ Tot Eisenhower se va face „vinovat” și de lansarea teoriei „dominoului”. Încă din august 1953, declara: „Dacă Indochina cade, câteva lucruri se vor întâmpla imediat. Peninsula Malaiezia, ultima mică pârțică a sfârșitului care atârna acolo, va fi foarte greu de apărat (...) toată India va fi încercuită. Burma va fi cu siguranță, în condiția sa precară, lipsită de apărare.”⁴ La 7 aprilie, în anul următor, în cadrul unei conferințe de presă, răspunzând la întrebarea jurnalistului Robert Richards cu privire la importanța Indochinei pentru lumea liberă, Eisenhower s-a folosit de teoria dominoului pentru a exprima poziția Statelor Unite în această problemă. El menționa că „În primul rând avem valoarea specifică a unei locații și a producției acestora de materiale de care lumea are nevoie. Apoi, avem posibilitatea ca multe ființe umane să treacă sub o dictatură care este inamică lumii libere. În sfârșit, aveți o reflecție mai amplă asupra a ceea ce urmează și pe care ați putea-o numi principiul dominoului. Aveți un rând de piese de domino, o loviți pe prima și ce se va întâmpla cu ultima este siguranța că aceasta va cădea foarte repede. Și astfel ați putea avea un început al unei dezintegrări care va avea cea mai profundă influență.”⁵

În baza teoriei enunțate de Eisenhower S.U.A. se vor implica în mod direct în perioada următoare în situația din Vietnam, fapt ce a atras, inevitabil, răspunsul Beijingului și Moscovei.

Poziția R.P. Chineze

Relațiile sino-vietnameze la începutul anilor 1960, au fost influențate atât de ruptura sino-sovietică⁶, cât și de perspectiva escaladării situației din acel

³ Russel D. Buhite, *From Kennedy to Nixon: the end of consensus*, în Gordon Martel, *America Foreign Relations Reconsidered 1890-1993*, Routledge, London and New York, 1994, p. 133.

⁴ Fredrik Logevall, *The Indochina wars and the Cold War, 1945-1975*, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad eds., *The Cambridge History of the Cold War*, Volume II, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 288.

⁵ Ross Gregory, *Cold War America 1946 to 1990*, Facts on File Inc., New York, 2003, p. 594.

⁶ Disensiunile sino-sovietice nu au fost aplanate de conflictul din Vietnam. Dacă pentru U.R.S.S., Vietnamul constituia prilejul ce ar fi permis crearea unui front comunist care să restabilească unitatea acestuia, pentru R.P. Chineză., Vietnamul reprezenta ocazia potrivită de a se plasa în avangarda luptei antiimperialiste. În același timp, Hanoiul era supus unei presiuni

moment, respectiv o implicare consistentă din partea Statelor Unite în Vietnam care să conducă la represalii contra R.D. Vietnam și, eventual, asupra R.P. Chineze. La acestea se adaugă, evident, raporturile existente între Statele Unite și R.P. Chineză, precum și evoluția situației interne a celei din urmă. Toate acestea au determinat o implicare substanțială a R.P. Chineze în problema Vietnamului. Caracterizată ca intransigentă, poziția chineză cu privire la posibilitatea declanșării de tratative între oficialii americani și cei vietnamezi s-a constituit într-un factor important de analiză în procesul decizional de la București cu privire la situația din Vietnam.

Disensiunile apărute în relațiile sino-sovietice și asumarea rolului de centru al revoluției mondiale de către Beijing au condus la augmentarea suportului R.P. Chineze față de Vietnamul de Nord. Condamnarea Moscovei cu privire la ajutorul insuficient pe care aceasta îl furniza mișcărilor de eliberare națională, punea conducerea chineză în situația de a-și spori ea însăși ajutorul acordat acestor mișcări, pentru a nu fi catalogată altfel drept ipocrită. Vietnamul se putea totuși transforma ușor și într-o capcană pentru R.P. Chineză. Deși servea intereselor Beijingului drept avangardă pentru aplicarea politicilor sale revoluționare, care ar fi culminat cu înfrângerea Statelor Unite, totuși, posibilitatea escaladării conflictului și angajarea într-un război direct cu Statele Unite ar fi condus la sabotarea planurilor lui Mao și a acoliților săi de a declanșa Revoluția Culturală acasă.⁷

Existența unui scenariu în care Statele Unite și-ar intensifica gradul de implicare în Vietnam, l-a determinat pe Mao Zedong să declare, într-o discuție cu ministrul apărării din Vietnamul de Nord, VoNguyenGiap, la 5 octombrie 1962, că „ (...) în ultimii câțiva ani, nu ne-am gândit prea mult la posibilitatea ca imperialiștii să ne atace sau nu și acum trebuie să ne gândim cu grijă la aceasta”⁸. Susținerea Vietnamului de Nord, în cazul unei intervenții americane dincolo de paralela de 17°, a fost confirmată de către Mao Zedong atât în iunie 1964, în cadrul întâlnirii cu șeful personalului armatei Vietnamului de Nord,

constante din partea Beijingului pentru a întrerupe relațiile cu Moscova. A se vedea Silvio Pons, *The Global Revolution. A History of International Communism 1917-1991*, Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 245 ș.u.

⁷ Mari Olsen, *Soviet-Vietnam Relations and the Role of China, 1949-64 Changing alliances*, Routledge, New York, 2006, p. 212.

⁸ Chen Jian, *Mao's China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, Chape Hill and London, 2001, p. 207.

Van TienDung, cât și o lună mai târziu, ambasadorului nord vietnamez la Beijing, Tran Tu Binh⁹. Legăturile strânse dintre reprezentanții vietnamezi și cei chinezi erau facilitate de viziunea comună asupra situației din interiorul mișcării comuniste internaționale, dar și de susținerea R.P. Chineze față de ideea reunificării Vietnamului, inclusiv pe cale armată¹⁰. După incidentele din Golful Tonkin, R. P. Chineză a răspuns prompt noilor turnuri de evenimente. Astfel, la 5 august 1964, guvernul chinez anunța că „(...) agresiunea americană împotriva Republicii Democrate Vietnam era de asemenea o agresiune împotriva Chinei și că China nu va eșua în a veni în ajutorul vietnamezilor.”¹¹ Aceeași informație era anunțată și de către ambasadorul român la Hanoi, Ioan Moangă.¹² Acesta relatează că ambasadorul chinez în R.D. Vietnam declarase, la 26 noiembrie, că orice atac al Statelor Unite asupra R.D. Vietnam era un atac asupra statului chinez.¹³ La 5 octombrie în cadrul întâlnirii dintre Mao și primul ministru nord vietnamez Fam Van Dong, liderul chinez milita pentru nedeclanșarea unor negocieri cu partea americană, anunțând sprijinul R.P. Chineze în această problemă.¹⁴ Tot atunci, oficialii chinezii luau măsuri pentru a-și spori siguranța militară în cele două regiuni din apropierea granițelor cu Vietnamul de Nord. Evenimentele din Golful Tonkin și urmările acestora au declanșat transformări profunde în economia chineză. Crearea unui „Cartier General pentru Economia Națională și Apărare Națională” implica dislocarea la începutul anului 1965 a unei mari părți a industriei din zonele de coastă spre interiorul țării precum și schimbarea direcției politicilor dezvoltării economice de la agricultură și industrie ușoară, spre sectorul industriei grele cu potențial

⁹ Chen Jian, op. cit., p. 208-209. Totodată autorul precizează că susținerea de care s-a bucurat Vietnamul de Nord avea rădăcini și în politica internă a R.P. Chineze. Mao dorea să creeze impresia unor amenințări exterioare pentru a ajuta la întărirea dinamicii mobilizării interne, dar și să-și legitimeze autoritatea și poziția în viața politică a R.P. Chineze, în Chen Jian, op. cit., pp. 210-211.

¹⁰ Ibidem, p. 214 s.u.

¹¹ Ibidem, p. 214.

¹² Ioan Moangă a fost numit ambasador al R.P. Române în R.D. Vietnam prin decretul 694/1964 din 5 noiembrie, după rechemarea de la post a lui Vasile Pogăceanu.

¹³ A.N.R., Fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosarul nr. 105/1964, f. 4.

¹⁴ Lorenz M. Lüthi, *The Sino Soviet Split, Cold War in the Communist War*, Princeton University Press, 2008, p. 307. În același timp, până la începutul anului 1965, liderul chinez a încercat să mențină deschise canalele diplomatice pentru o posibilă soluționare pe calea tratatelor a problemei vietnameze, în ibidem p. 307-308.

militar.¹⁵ Aceasta mobilizare se făcea și ca urmare a identificării, în cadrul unui raport din 25 aprilie al Primului Locțiitor al Statului Major, Yang Ghengwu, a unor deficiențe structurale de apărare. Fapt ce l-a determinat pe Mao să ordone la 10 august, Șefului Statului Major al Armatei, LuoRuiging, implementarea „pas cu pas” a raportului.¹⁶

Declanșarea operațiunii americane „RollingThunder” a determinat o schimbare în atitudinea R.P. Chineze față de implicațiile acțiunii americane în Vietnam. La 2 aprilie, într-o vizită în capitala Pakistanului, Zhou En Lai transmitea Washingtonului prin intermediul președintelui Mohammad Ayub Khan faptul că R.P. Chineză nu va lua inițiativa de a provoca un război cu Statele Unite, dar își va asuma obligațiile de politică externă asumate și este pregătită pentru orice situație.¹⁷ Represaliile Statelor Unite asupra Vietnamului de Nord au pus R.P. Chineză în fața necesității formulării unor strategii care să răspundă celor mai sumbre scenarii posibile. Aceste scenarii au fost prezentate și părții române de către Zhou En Lai cu ocazia funeraliilor lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În cadrul discuțiilor purtate între delegațiile conduse de către Nicolae Ceaușescu, respectiv Zhou En Lai, la data de 26 martie 1965, oficialul chinez a enumerat patru posibile scenarii cu privire la evoluția situației din Vietnam. Primul scenariu, reprezentat de situația actuală, prevedea intensificarea bombardării Vietnamului de Nord și a războiului în Vietnamul de Sud. Cu un maxim de două divizii americane prezente în Vietnamul de Sud, trupe necombatante și o divizie din țările satelit ale Statelor Unite, reușita, preciza oficialul chinez, nu putea fi în această situație decât de partea forțelor revoluționare. Al doilea scenariu prevedea o escaladare a situației care ar fi presupus bombardarea întregului Vietnam de Nord. În aceste condiții ar fi fost atrase în conflict și R.P. Chineză, Laos și Cambodgia. Trupele americane insuficiente nu ar fi putut duce un astfel de război și se preconiza un al treilea scenariu, în care trupele americane urmau a fi suplimentate și s-ar fi trecut la bombardarea teritoriului chinez. Cel de-al patrulea scenariu prevedea un război total, însă acesta avea o probabilitate scăzută, chiar și în viziunea chineză.¹⁸

¹⁵ Chen Jian, op. cit., p. 215.

¹⁶ Lorenz M. Lüthi, op. cit., p. 307.

¹⁷ Ibidem, p. 217.

¹⁸ Romulus Budura, *Relații româno-chineze 1880-1974 Documente*, București, 2005, pp. 295-297.

Un alt aspect pe care l-a adus în discuție oficialul chinez, a fost acela al oportunității declanșării de negocieri între Statele Unite și partea vietnameză pentru soluționarea conflictului. După ce amintește de implicarea americană în situația internă, nu doar a unor state din Indochina, ci și din Malaiezia, Congo și din alte părți ale lumii, precum și de creșterea eficienței acțiunilor întreprinse de Frontul Național de Eliberare, Zhou En Lai preciza că: „Dacă în momentul de față ne-am supune americanilor și am duce tratative de pace, ca să realizăm dorințele exprimate de oameni de bună credință, aceasta ar însemna noi masacre, sacrificarea a și mai multor oameni.”¹⁹ Nedeclanșarea unor negocieri cu partea americană era un imperativ ce, preciza Zhou En Lai, trebuia discutat și în cadrul conferinței țărilor afro-asiatice cărora „trebuie să le spunem clar că noi trebuie să sprijinim Vietnamul (...), să nu cedăm în fața amenințării S.U.A. și să ducem tratative de pace.”²⁰ Zhou En Lai milita și pentru sprijinirea Vietnamului de Nord și a Frontului Național de Eliberare din Vietnamul de Sud de către toate țările socialiste, în funcție de capacitatea și situația fiecăreia. Astfel, va relua ideea conform căreia „Există însă un lucru comun pentru toate țările socialiste și anume să nu vorbim despre tratative de pace datorită amenințărilor S.U.A.”²¹

Exprimarea țărilor socialiste pentru declanșarea de negocieri în problema Vietnamului ar da posibilitatea Statelor Unite, susținea șeful delegației chineze, să exercite presiuni asupra Vietnamului. Prin urmare, datoria țărilor socialiste era aceea de a condamna Statele Unite pentru trimiterea de trupe în Vietnamul de Sud în vederea extinderii războiului; de a cere retragerea trupelor americane conform acordului de la Geneva; să condamne bombardamentele asupra Vietnamului de Nord; să se exprime împotriva extinderii războiului din Indochina și să se pronunțe împotriva folosirii de către S.U.A. a gazelor toxice. O altă problemă pe care Zhou En Lai dorea să o aducă la cunoștința părții române este aceea că R.D. Vietnam nu este „în mod absolut împotriva negocierilor cu americanii”, însă aceasta urma să se realizeze „atunci când condițiile sunt coapte, la momentul oportun.”²² Oaspetele chinez își exprima totodată dorința de a cunoaște care era opinia conducătorilor români în privința situației din Vietnam.²³

¹⁹ Ibidem, p. 695.

²⁰ Ibidem, p. 705.

²¹ Ibidem, p. 707.

²² Ibidem, p. 703.

²³ Ibidem, pp. 707-708.

O nouă informare din partea chineză cu privire la situația din Vietnam a fost prilejuită de vizita ambadorului R.P. Chineze la București, Liu Fan, la Comitetul Național pentru Apărarea Păcii din R.P. Română, la 27 martie 1965. Principalele aspecte punctate de acesta făceau referire la propunerea Comitetului Sovietic pentru Apărarea Păcii de elaborare a unei declarații comune a țărilor socialiste, cu privire la situația din Vietnam și la poziționarea Uniunii Sovietice în slujba Statelor Unite. Oficialul chinezăra că tonul țărilor care s-au exprimat în privința Vietnamului este diferit și de aceea „considerăm că nu trebuie să se adopte un document comun al țărilor socialiste. Fiecare are poziția sa și să și-o exprime separat.”²⁴ Liu Fan mai menționa și că Uniunea Sovietică, ca o rezultată a tratatelor pe care Gromîko le-a purtat în Anglia și Franța, dorea să „slujească S.U.A. pentru realizarea unor tratative în Vietnam.”²⁵ După această informare, ambadorul chinez ruga să i se comunice atitudinea Comitetului Român pentru Apărarea păcii față de propunerea sovietică.

Amintind de faptul că R.P. Română și-a exprimat poziția în legătură cu intervenția americană în Vietnamul de Sud, dar și de imposibilitatea conducerii partidului din ultimul timp de a analiza problemele legate de situația complexă care a apărut în problema Vietnamului, Nicolae Ceaușescu preciza în cadrul întâlnirii din 26 martie cu Zhou En Lai , că: „Fără îndoială poziția partidului și guvernului nostru nu poate fi decât o poziție de condamnare a intervenției americane în Vietnamul de Sud”, dar și faptul că, în afara unei declarației oficiale în această privință, au existat și manifestații de protest din partea „oamenilor muncii” cu privire la intervenția americană în Vietnam.²⁶ Pentru luarea unei decizii însă, liderii români aveau nevoie de mai multe informații atât cu privire la situația din Vietnam, despre care autoritățile române aveau informații, declara Maurer, doar din presă și declarațiile oficiale ale unor state²⁷, cât și cu privire la discursul altor state. Poziția Moscovei nu putea fi astfel omisă în luarea unei hotărâri de o asemenea amploare.

²⁴ A.N.R., Fond C.C. al P.C.R., Secția Cancelarie, dosarul nr.44/1965, f. 12.

²⁵ Ibidem, f. 12-13.

²⁶ Romulus Budura coordonator, *op. cit.*, p. 708.

²⁷ Ibidem, p. 709.

Poziția Uniunii Sovietice

Înainte de anul 1964, decidenții politici din Uniunea Sovietică au fost, în principal, doar observatori ai evenimentelor care aveau loc în Vietnam. Această atitudine facilita atât politica „coexistenței pașnice” promovată de Hrușciiov, cât și posibilitatea evitării apariției unei situații similare celei din toamna anului 1962 din Cuba. Decizia Partidului celor ce Muncesc în Vietnam, din septembrie 1960, de a lua în considerare unificarea Vietnamului pe cale militară, precum și sporirea influenței chineze asupra oficialilor vietnamezi, a adus noi provocări la adresa tacticilor sovietice cu privire la rolul acestora în problema vietnameză.²⁸ Așa cum își reamintea Hrușciiov, principalul artizan al apropierii Vietnamului de Nord de partea chineză, era secretarul general al Partidului celor ce Muncesc în Vietnam și viitorul lider al Vietnamului după moartea lui Ho Chi Minh, Le Duan.²⁹

Îngrijorarea Uniunii Sovietice față de evoluția situației din Vietnam a determinat conducerea de la Moscova, în cadrul întreprinderilor cu delegația vietnameză din ianuarie-februarie 1964, să dezavueze planurile Hanoiului de a acționa militar în vederea reunificării.³⁰ Deși delegația vietnameză condusă de Le Duan pregătise un raport detaliat în care se prezenta poziția Vietnamului cu privire la „întrebări despre pace și război, mișcarea națională de eliberare și unitatea sistemului comunist mondial și tabăra socialistă”, conținutul celor 72 de pagini ale raportului nu a fost suficient de convingător încât să capete acceptul Moscovei.³¹ Escaladarea conflictului nu era însă ieșită din calculele sovieticilor. Încă din 7 februarie 1963, Malinovski, în cadrul unei conferințe militare interne, cerea dezvoltarea și preservarea tuturor forțelor armate ca urmare a posibilității declanșării unor războaie non nucleare, dând ca exemplu Vietnamul de Sud.³² Deși, începând cu vara anului 1964, Uniunea Sovietică tindea către o mai mare implicare în relațiile cu Vietnamul de Nord, aceasta se menținea încă la un nivel scăzut. În cursul lunii iulie, o delegație a Frontului

²⁸ Ilya V. Gaiduk, *The Soviet Union and the Vietnam War*, Ivan R. Dee, Chicago, 1996, pp. 4-5.

²⁹ *Memoirs of Nikita Khrushchev vol. III The Statesmen 1953-1964*, Sergei Khrushchev ed., The Pennsylvania University Press, University Park, Pennsylvania, 2007, p. 503.

³⁰ Ilya V. Gaiduk, op.cit., p. 6.

³¹ Ibidem, p.7

³² Vladislav M. Zubok, *A Failed Empire, The Soviet Union in The Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2007, p. 153.

Național de eliberare din Vietnamul de Sud se bucura doar de atenția Comitetului Sovietic de Solidaritate cu Africa și Asia. Refuzul Moscovei de a se exprima atât în legătură cu cererea de armament adresată conducerii sovietice, cât și cu privire la oportunitatea deschiderii în momentul acela a unei reprezentanțe permanente a Frontului în capitala Uniunii Sovietice demonstra că declarațiile Moscovei de suport pentru Vietcong erau doar acțiuni propagandistice.³³ Primul mesaj al T.A.S.S. (Telegrafnoye Agentstvo Sovetskovo Soyuza), în care se preciza un ajutor pentru Vietnamul de Nord, a fost emis abia la 27 noiembrie 1964, iar Frontul Național de Eliberare din Vietnamul de Sud a fost invitat să-și deschidă o misiune permanentă în Uniunea Sovietică spre sfârșitul anului, respectiv la 24 decembrie. Nici ajutorul material al sovieticilor nu era unul consistent inițial, doar 50 de milioane de dolari erau alocați Vietnamului în anul 1964, acesta va crește la aproape un miliard începând cu anul 1967 și până în 1972.³⁴ Moscova se vedea pusă, odată cu agravarea situației din Vietnam, în situația de a alege între interesele sale geopolitice și reconcilierea în cadrul lumii comuniste. Prin urmare, discursul anului 1964 cu privire la situației din Vietnam era unul atenuat.³⁵

Dacă exista o anume reticență în decizia Uniunii Sovietice cu privire la exprimarea unei poziții oficiale față de evenimentele din Vietnam, aceasta era cauzată de necunoașterea situației de la Hanoi și de ignorarea luărilor de poziții nord vietnameze cu privire la disponibilitatea continuării confruntărilor cu regimul de la Saigon până la victoria finală și nu trebuie confundată însă cu pasivitatea. Evenimentele din Golful Tonkin au atras atenția Moscovei, însă „Pravda” la 3 august, și două zile mai târziu T.A.S.S., foloseau în continuare tonuri moderate cu privire la modul în care Moscova reacționa față de acțiunile Statelor Unite. Moderația oficialilor sovietici era pusă în contrast într-unul din numerele revistei „Pravda” cu tonul belicos al reprezentanților chinezi ce afirmaseră, prin intermediul unor membri cu rang înalt din guvernul de la Beijing, că „războiul în Asia de Sud - Est nu ar fi un lucru așa de rău.”³⁶

Încercările Uniunii Sovietice de a-i determina pe liderii vietnamezi să renunțe la ideea declanșării unui război total cu Statele Unite au fost reluate în februarie 1965, odată cu vizita lui Kosîghin și Andropov la Hanoi și Beijing. De

³³ Ilya V. Gaiduk, op.cit., pp. 10-11.

³⁴ Charles E. Ziegler, *The History of Russia*, Greenwood Press, Santa Barbara, 2009, p. 110.

³⁵ Ibidem, p. 9-14.

³⁶ Ilya V. Gaiduk, op.cit., p. 14.

altfel, escaladarea conflictului din Vietnam a reprezentat primul subiect important de politică externă de pe agenda liderilor de la Moscova, după debarcarea lui Hrușciov din 14 octombrie 1964. Inițiativa sovietică s-a soldat cu un eșec. Liderii de la Hanoi și Moscova aparțineau unor lumi diferite. Primii erau revoluționari și veterani ai luptelor anticoloniale și „underground”, iar cei din urmă erau administratori ce-și datorau pozițiile traversării coridoarelor puterii birocratice. Prin urmare vietnamezii vor eluda jocul de putere al Uniunii Sovietice și R.P. Chineze și, ignorând sfaturile Moscovei și pierderile umane preconizate, se vor angaja pe un drum al victoriei totale.³⁷

Evenimentele din februarie 1965 nu au rămas fără repercusiuni cu privire la politica Moscovei față de situația din Vietnam. Relațiile sovieto-americe s-au deteriorat ca urmare a reactivării instinctelor ideologice ale liderilor moscoviți. Biroul Politic al P.C.U.S. a atacat prin articolele publicate inițiativa americană de negocieri în privința reducerii armamentului strategic. De asemenea s-au organizat campanii, demonstrații și mitinguri de solidaritate cu poporul vietnamez în întreaga Uniune Sovietică.³⁸ Prezența lui Kosîghin la Hanoi, nu a împiedicat bombardarea capitalei R.D.V. de către aviația americană, ceea ce a declanșat iritarea delegatului sovietic și înăsprirea criticilor la adresa Statelor Unite. Atacul de la Pleiku, pretextul pentru bombardamentele americane, nu pare a fi fost adus la cunoștința sovieticilor, aceasta demonstrând că relațiile dintre Hanoi și Moscova nu erau la un nivel care să permită vietnamezilor să împărtășească planurile de acțiune conducerii sovietice.³⁹ Cu toate acestea, Moscova a dat, la 9 februarie 1965, un comunicat prin care anunța că se vedea obligată, împreună cu celelalte state socialiste, să ia măsuri pentru protejarea securității și întărirea apărării Republicii Democratice Vietnam în cazul unei înrăutățiri a situației.⁴⁰

Pentru a nu periclita relația sa cu Occidentul, Uniunea Sovietică a încercat inițial să medieze o rezolvare a situației pe cale pașnică. În acest context se înscrie și posibila mediere de către sovietici a unei întâlniri, în a doua jumătate a lunii august 1964, între secretarul general al Națiunilor Unite, U Thant, purtătorul unui mesaj urgent din partea Statelor Unite cu privire la declanșarea de negocieri între Hanoi și Washington, și premierul nord

³⁷ Vladislav M. Zubok, op. cit., p. 198.

³⁸ Ibidem, p. 198.

³⁹ Ilya V. Gaiduk, op.cit., p. 28.

⁴⁰ Ibidem, p. 29.

vietnamez Fam Van Dong. Oficialul vietnamez, se pare, nu a respins aceste propuneri, însă a precizat că preferă o întâlnire în cadrul unei conferințe la Geneva sau într-o țară aleasă de comun acord.⁴¹ Cu ocazia vizitei din februarie 1965 la Hanoi, Kosîghin a transmis un mesaj urgent din partea Statelor Unite cu privire la încetarea sprijinului Republicii Democratice Vietnam pentru Frontul Național de Eliberare din Vietnamul de Sud.⁴²

O parte a inițiativelor sovietice în legătură cu situația din Vietnam au fost comunicate și părții române. Două dintre acestea au constituit subiectul protocolului Secretariatului C.C. al P.M.R. din data de 30 martie 1965. Prima inițiativă era reprezentată de un „Proiect de declarație comună a Comitetelor pentru apărarea păcii din țările socialiste” și prevedea încetarea imediată a intervenției „imperialiștilor americani” în Vietnamul de Sud, precum și retragerea trupelor americane din această țară; oprirea actelor de provocare a R.D. Vietnam și respectarea acordurilor de la Geneva din 1954, de asemenea și propunerea adoptării unei declarații comune a țărilor socialiste cu privire la Vietnam.⁴³ A doua inițiativă era constituită de „*Apelul organizațiilor obștești din Uniunea Sovietică către opinia publică mondială*”, fiind semnată de o întreagă suită de comitete și consilii⁴⁴ și cuprindea aceleași cereri care se regăseau și în „Proiectul de declarație comună a Comitetelor pentru apărarea păcii din țările socialiste.” Ambele inițiative își exprimau speranța unei adeziuni la propunerile trimise și cereau un răspuns din partea autorităților de la București cu privire la informațiile prezentate.

Deciziile luate de Washington, Beijing și Moscova cu privire la situația din Vietnam au influențat modul în care România s-a raportat la acest conflict, într-un final aceasta angajându-se într-un proces complicat și susținut de a aduce părțile implicate în război la masa negocierilor.

⁴¹ Mari Olsen, *Soviet-Vietnam Relations and the Role of China, 1949-64 Changing alliances*, Routledge, New York, 2006, p. 133.

⁴² Donald W. Treadgold, Herbert J. Ellison, *Twentieth Century Russia*, ninth edition, Westview Press, Boulder, Colorado, 2000, p. 387.

⁴³ *Protocolul nr. 5 al ședinței C.C. al P.M.R din ziua de 31 martie*, în A.N.R., Fond C.C. al P.C.R., Secția Cămară, dosarul nr. 44/1965, f. 11.

⁴⁴ Ibidem, f. 11. Semnatarii documentului erau: *Consiliul Central al Sindicatelor din U.R.S.S., Comitetul Sovietic pentru Apărarea Păcii, Comitetul Sovietic de Solidaritate cu Țările din Asia și Africa, Comitetul Organizațiilor de Tineret din U.R.S.S., Comitetul Femeilor Sovietice și Comitetul Sovietic al Veteranilor de Război.*

BIBLIOGRAFIE:

Documente:

Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), Fond C.C. al P.C.R., Secția Căminare, dosar nr. 44/1965.

Memorii, lucrări generale și speciale:

Alan P. Dobson, Steve Marsh, *U.S. Foreign Policy since 1945*, Routledge, London and New York, 2001.

Charles E. Ziegler, *The History of Russia*, Greenwood Press, Santa Barbara, 2009.

Chen Jian, *Mao's China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, Chape Hill and London, 2001.

David L. Anderson, *The Vietnam War*, în Robert D. Schulzinger editor, *Companion to American Foreign Policy*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.

Donald W. Treadgold, Herbert J. Ellison, *Twentieth Century Russia*, ninth edition, Westview Press, Boulder, Colorado, 2000.

Fredrik Logevall, *The Indochina wars and the Cold War, 1945-1975*, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad eds., *The Cambridge History of the Cold War*, Volume II, Cambridge University Press, New York, 2010

Ilya V. Gaiduk, *The Soviet Union and the Vietnam War*, Ivan R. Dee, Chicago, 1996.

Lorenz M. Lüthi, *The Sino Soviet Split, Cold War in the Communist War*, Princeton University Press, 2008.

Mari Olsen, *Soviet-Vietnam Relations and the Role of China, 1949-64 Changing alliances*, Routledge, New York, 2006.

Memoirs of Nikita Khrushchev vol. III The Statesmen 1953-1964, Sergei Khrushchev ed., The Pennsylvania University Press, University Park, Pennsylvania, 2007.

Romulus Budura, *Relații româno-chineze 1880-1974 Documente*, București, 2005.

Ross Gregory, *Cold War America 1946 to 1990*, Facts on File Inc., New York, 2003.

Russel D. Buhite, *From Kennedy to Nixon: the end of consensus*, în Gordon Martel, *America Foreign Relations Reconsidered 1890-1993*, Routledge, London and New York, 1994.

22 DECEMBRIE 1989: STĂRI DE SPIRIT LA ULTIMA ȘEDINȚĂ A CPEX

Prof. univ. dr. Ion CALAFETEANU

În dimineața zilei de 22 decembrie 1989, când în clădirea CC din centrul Capitalei a avut loc ultima ședință a CPEX, deja mii de bucureșteni înconjuraseră clădirea, iar alte zeci de mii de muncitori de pe platformele industriale ale Bucureștiului se îndreptau spre clădirea Comitetului Central, simbol al unui regim detestat de milioane de români. Convocată pentru ora 10.00, mobilizarea membrilor CPEX și a invitaților s-a făcut în grabă și cu multă greutate. La aceasta se adaugă nesiguranța și dificultățile circulației în București în acele zile, ceea ce a făcut ca ședința să înceapă cu un număr redus de membri, unii sosind pe parcursul ședinței, alții chiar la sfârșitul ei, iar alții pur și simplu au lipsit. Datorită acestei situații, stenograma ședinței din 22 decembrie, în mod excepțional, nu conține și o listă a celor prezenți, cum se făcea în mod obișnuit¹. Pe lângă aceasta, ședința a început chiar cu câteva minute mai devreme, deoarece – explică stenografa Lidia Trandafir – „Nicolae Ceaușescu nu a mai avut răbdare să aștepte”² și – adaugă tot ea – „după câte mi-am dat seama, se grăbea”³.

În ceea ce privește starea de spirit a participanților la ședință și a modului în care s-a desfășurat întâlnirea, redăm în continuare declarațiile unora dintre participanți. Astfel, Ion Stoian, ministrul Afacerilor Externe, vorbește despre „atmosfera de spaimă, plină de amenințări dintre cele mai grave, încordarea și până la urmă starea de derută imprimată intenționat de Nicolae

¹ Sergiu Nicolaescu, *Revoluția începutul adevărului. Un raport personal*, Editura Topaz, 1995, p. 289-291; Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română din Decembrie 1989 re trăită prin documente și mărturii*, București, Editura Axioma Edit, 2001, doc. nr. 67, pp. 212-216, Viorel Domenico, *Revoluția de ghips*, București, Editura Adevărul Holding, 2011, p. 281-285.

² *Ibidem*, p. 30.

³ *Ibidem*, p. 285. În completarea tabloului prezentat în stenograma ședinței, folosim în aceste pagini informațiile furnizate de Viorel Domenico pe baza documentelor aflate în Arhiva Tribunalului Teritorial București.

Ceaușescu și Elena Ceaușescu întregii desfășurări a ședinței”⁴. Și Ion Stoian continuă: „Personal, așteptam în orice moment ca ședința să se încheie sau să se soldeze cu crime, parcă simțeam că se va da ordin să fie ucis cineva, care ar fi încercat să i se împotrivescă”⁵.

Iată și opinia lui Manea Mănescu: „Spun deschis: intrase o mare doză de frică în toți membrii CPEx”⁶, și tot el remarcă faptul că ședința din 22 decembrie „era deosebit de tensionată; se vorbea repede, nu era posibil ca stenografele, chiar experimentate, să cuprindă toate dialogurile”⁷.

Starea de spirit a celor prezenți a fost influențată și de faptul că în timpul ședinței Nicolae Ceaușescu i-a informat că generalul Milea s-a sinucis, iar mulți dintre membrii CPEx – arată Ioan Totu – s-au gândit la posibilitatea că acesta a fost împușcat „chiar de Nicolae Ceaușescu”⁸.

Ștefan Andrei consideră și el că ședința din 22 decembrie „a fost infernală și inoperantă”, îl vede pe Nicolae Ceaușescu „dezorientat, speriat și disperat”. Și Ștefan Andrei continuă: „Știam și se vedea pe el că Ceaușescu nu dormise în noaptea precedentă. Devenise nervos, morocănos, nereceptiv chiar, și dacă nu dormea, devenea dur și brutal cu colaboratorii, insuportabil. În timpul ședinței, Elena dădea roată cu ochii sticloși, urmărind cu atenție comportamentul fiecărui membru al CPEx. Total dezorientat, speriat, înspăimântat, amenințător, Nicolae Ceaușescu, cu privirea încărcată de suspiciune, căuta prin întrebări cu caracter general ori cu adresă nominală (<<Ce zici, Andrei?>>) să depisteze care dintre participanți s-a mai pus în serviciul unor puteri.

În această atmosferă infernală, de paroxism, numai după informarea referitoare la dezarmarea unor unități militare și la posibilitatea atacării sediului CC cu arme de foc, a avut loc o discuție, încheiată de Nicolae Ceaușescu cu concluzia <<că nu se poate trage în muncitori și demonstrați, deoarece și noi suntem reprezentanți ai clasei muncitoare>> și a ordonat miniștrilor Postelnicu și Vlad ca militarii să nu se lase dezarmați”. Era – arată în continuare Ștefan Andrei – „un climat de nervozitate înspăimântătoare, de nesiguranță și

⁴ Despre atitudinea lui Nicolae Ceaușescu, Ioan Totu arată că acesta s-a aflat în tot timpul ședinței „într-o stare de agitație paranoică” – *Ibidem*, p.142.

⁵ *Ibidem*, p. 288-289.

⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁷ *Ibidem*, p. 288.

⁸ *Ibidem*, p. 42.

amenințare, când ne întrebam dacă generalul Milea s-a sinucis sau a fost asasinat (fusesse amenințat în ședința din 17 decembrie cu trimiterea în fața plutonului de execuție)”⁹.

Nici discuțiile din timpul ședinței nu au mai avut ordinea și disciplina ce caracterizau, de obicei, dezbaterile din CPEx, ceea ce explică greutățile de care se plânge stenografa și unele inexactități din stenogramă: „În ședință s-au suprapus vocile mai multor participanți și eu am consemnat ce s-au auzit mai pregnant. De aici omisiunea... Neridicându-mi ochii de pe caiet, pentru a vedea cine a vorbit, nu am putut distinge numai după voce pe cel care a intervenit”¹⁰.

Din declarațiile membrilor CPEx făcute la Tribunalul Militar Teritorial București, unde s-a judecat procesul membrilor CPEx, rezultă că deja în momentul în care au intrat în sala de ședințe Nicolae și Elena Ceaușescu, aceștia erau „foarte nervoși”. Cum îl vede pe Ion Radu, Nicolae Ceaușescu îl întreabă ce a făcut la „Turbomecanica”, unde îl trimisese să stea de vorbă cu muncitorii și să încerce să-i oprească să părăsească platforma. Dar să-l lăsăm pe Ion Radu să prezinte dialogul cu Nicolae Ceaușescu: „Eu am început să răspund, însă am fost interupt tot de el, deoarece s-a adresat colonelului Pârcălăbescu – șeful Statului Major al Gărzilor Patriotice – care, fiind întrebat, a răspuns că gărzile patriotice din toată țara sunt dotate cu armament, însă nu au muniție, deoarece aceasta a fost scoasă din întreprinderi și depozitată la unități militare. Colonelul Pârcălăbescu a întrebat dacă este cazul să se ia măsuri și în legătură cu muniția, iar Nicolae Ceaușescu l-a trimis să aștepte la Cabinetul 1”¹¹. În continuare, probabil că generalul Vlad a informat că, undeva în zona Kiseleff, două sau trei companii au trecut de partea manifestanților. Revin și arăt că această afirmație a generalului Vlad, este subsecventă informării pe care am făcut-o eu în continuare, în care arătam că de la Turbomecanica, aproximativ 3000 de oameni se deplasează spre centru și că același lucru îl fac și grupuri de muncitori de la ICEM, Uzinele 23 August, unde sectoarele calde și-au oprit producția, și FCT București, deși, cu privire la aceste din urmă două întreprinderi, informarea pe care o făceam nu se baza pe constatări proprii.

⁹ *Ibidem*, p. 36.

¹⁰ *Ibidem*, p. 285-286.

¹¹ În stenograma ședinței aceste informații sunt atribuite în mod greșit lui Ion Radu.

În afară de ce am arătat că a spus generalul Vlad mai sus și mai înainte de aceasta, sus-numitul informase că în zona Piața Romană, guri de foc, echivalente cu un batalion au trecut de partea demonstranților.

Reacționând cu totul altfel decât m-am așteptat – arată Ion Radu –, Nicolae Ceaușescu a afirmat că acum totul este clar, că țara se află în pericol, ce vine din afară, în special de la Budapesta, că generalul Milea a trădat și din această cauză s-a sinucis, precum și că mai sunt încă trădători printre noi; a mai arătat că ministrul Apărării se făcea vinovat de a nu fi luat, în Capitală, nicio măsură pentru restabilirea ordinii, deși primise misiuni în acest sens.

În continuare, adresându-se tuturor celor de față, Nicolae Ceaușescu a întrebat <<Ce facem? Luptăm împotriva acestor huligani, împotriva cercurilor străine? >>. Sensul acestei întrebări repetate, de altfel, a fost acesta: <<Cine nu se angajează, cine nu luptă alături de el, este trădător>>.

Ca urmare a acestei întrebări, s-a ridicat mai întâi Postelnicu, care și-a luat angajamente slugarnice; în continuare, Nicolae Ceaușescu i-a întrebat pe mai mulți participanți ce vor face. Dăscălescu Constantin s-a declarat de acord, dar să se tragă în huligani, derbedei, diversioniști, dar nu și în muncitori și în copii. Pe Bobu Emil l-am auzit doar <<Da, tov. Ceaușescu>>, Gere Mihai – poziția cea mai constructivă, în sensul că nu se poate trage în muncitori (<<și noi suntem muncitori>>) – a spus că ar fi necesar, dar imposibil de realizat o alegere între muncitori și huligani”.

În ceea ce privește poziția sa, Ion Radu declara: „Când am fost întrebat, am reluat informarea făcută mai înainte, exagerând-o sub unele aspecte – de pildă, am spus că am văzut în zona Crângași militari și milițieni printre demonstranți – însă nu am fost lăsat să continui, Ceaușescu Elena spunându-mi că <<umblu cu povești>>. Mai arăt că Stoian Ion și Popescu Dumitru, de pildă, nici nu au fost întrebați. De altfel, ei au venit mai târziu la ședință [...] După încheierea ședinței, am ieșit foarte nervos și preocupat[...].

În ședința CPEx, m-am ridicat din proprie inițiativă și i-am spus: Da, tov. Ceaușescu, dar, așa cum s-au exprimat și tov. Gere și generalul Vlad, o parte a Armatei s-a alăturat oamenilor și în drum spre Turbomecanica am văzut grupuri

de militari și oameni care erau muncitori...¹². În acest caz, împotriva cui tragem, cu cine luptăm”¹³.

Paul Niculescu-Mizil confirmă și completează intervenția sa din ședința CPEx, care – afirmă și el – „s-a desfășurat într-o atmosferă paroxistică, cu țipete și în tensiune extremă. Sala de ședință era înconjurată cu oameni înarmați”. În ceea ce privește starea lui Nicolae Ceaușescu, Paul Niculescu-Mizil arată că acesta era „într-o stare extremă de exaltare. Când a făcut apel la cine e hotărât să lupte și cine nu, eu am fost interpelat primul. Abia am deschis gura să răspund că m-a întrebat răstit: <<Ce, nu înțelege?>>. Am răspuns: <<Eu înțeleg dacă să lupt sau să nu lupt. Nu înțeleg dacă avem de-a face cu elemente declasate și derbedei... Unde sunt organizațiile de partid, membrii lor? De ce nu mergem în fabrici și instituții să discutăm cu oamenii? De ce nu s-a simțit activitatea noastră în întreprinderi? >>. La aceasta, Ceaușescu m-a apostrofat grosolan, spunând din nou că Milea a fost agent și a lăsat coloanele să vină în centru. Milea este de vină. A fost trădător și mai sunt și alții... Consider că în acel moment – concludă Paul Niculescu-Mizil – Ceaușescu era incapabil să mai conducă. Armata nu-l mai sprijinea... Singura preocupare dominantă a lui Ceaușescu era cum să părăsească sediul CC al PCR, eventual pentru a căuta în alte locuri contactul cu forțele lui fidele pentru a organiza o rezistență”¹⁴.

Ultima sosită la ședința CPEx din 22 decembrie a fost Ana Mureșan. Iată ce declară aceasta: „Am ajuns și eu în ședință cu circa 2-3 minute înainte de închiderea ședinței, fiind ultima. Eu nu cunosc ce s-a discutat înaintea venirii mele. Datorită întârzierii și a fricii ce mă apucase nu am mai vrut să intru în ședință, însă cei de la ușă și de pe culoare, militari și ofițeri de Securitate, m-au admonestat că am întârziat și m-au introdus cu forța, împingându-mă în sală, din care cauză am fost foarte tulburată psihic și speriată, nu mai eram stăpână pe facultățile mele mintale. Manifestările mele de agitație, tulburare psihică și plâns din ședință se datoresc faptului stării de violență excesivă, dementială a lui Nicolae Ceaușescu, amenințărilor cu plutonul de execuție, amenințarea vehementă că în rândul nostru, al membrilor CPEx, sunt trădători, moartea generalului Milea, precum și faptul că în sediu, în jurul sălii de ședință era

¹² Din declarația stenografei Lidia Trandafir: „Am avut impresia că Radu Ion, secondat de Gere Mihai, a hiperbolizat informațiile în mod deliberat pentru a-l determina pe Nicolae Ceaușescu să adopte o atitudine în concordanță cu ceea ce rezulta din informare”. – *Ibidem*, p. 46.

¹³ *Ibidem*, p. 31-32.

¹⁴ *Ibidem*, p. 41.

înconjurat de militari și trupe de Securitate, mi-a creat o stare de groază, de panică, că și noi admonestați de Nicolae Ceaușescu ca trădători, puteam să fim achitați, omorâți. În aceste împrejurări, de atmosferă tensionată, de amenințări și teroare, nu mai eram în stare să judec, să spun nimănui nimic”¹⁵.

Aflat în apropierea Anei Mureșan, proaspăt sosită în sala de ședință, în momentul în care aceasta vorbea cu Nicolae Ceaușescu, Dumitru Popescu confirmă că aceasta se afla „într-o vizibilă stare de surescitare”. El surprinde următoarea frântură din dialogul acesteia cu Nicolae Ceaușescu: „Tovarășe secretar general, să ieșim cu bâte și să ne apărăm? La care Ceaușescu, aflat în drum spre ușă, s-a întors și i-a spus: Foarte bine! Mobilizați femeile, tineretul, toate forțele politice...Apoi a ieșit din sală”¹⁶.

Curând după aceea, Nicolae Ceaușescu a părăsit și sediul CC al PCR. Totul s-a produs atât de repede, încât Mihai Gere era convins că acesta „își organizase fuga anterior începerii ședinței”¹⁷. Această plecare în necunoscut l-a transformat automat pe Nicolae Ceaușescu „dintr-un dictator atât de puternic, într-un bătrân neputincios, dintr-un pasager obișnuit al elicopterului prezidențial, într-un turist de ultimă condiție, obligat să-și asigure deplasarea prin mijloacele autostopului”(Silviu Curticeanu)¹⁸.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 44.

¹⁷ *Ibidem*, p. 38.

¹⁸ *Ibidem*, p. 33.

PROIECTAREA *SOFT POWER* ÎN RELATIILE INTERNAȚIONALE ȘI *IMAGINEA DE ȚARĂ*

Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR,

Lect. univ. dr. Ecaterina HLIHOR

Promovarea și apărarea intereselor naționale ale statelor în contextul geopolitic european al secolului al XX-lea, cu schimbări dramatice în arhitectura sa de securitate, au determinat liderii politici să aibă o preocupare constant pentru a avea un potențial de apărare credibil și viabil. Pentru români acest obiectiv a fost greu de îndeplinit având în vedere, pe de o parte constrangerile de ordin economic, militar și demographic iar pe de altă parte amploarea amenințărilor la adresa securității. În aceste împrejurări liderii politici au fost obligați să caute noi resurse de putere pentru a face față împrejurărilor potrivnice din evoluția relațiilor internaționale de pe continentul european și din lume.

Resursele specifice puterii soft au fost adesea utilizate de diplomația românească în politica externă chiar dacă în epoca în care se făcea apel la asemenea instrumente și modalități de exprimare pe scena internațională acestea nu se numeau așa sau chiar purtau un alt nume. Propaganda pe care guvernul român a făcut-o în preajma și în timpul primului război mondial pentru a promova idealul de unitate națională în opinia publică de pe două continente-Europa și America-poate fi un bun exemplu.¹ În zilele noastre resursele de putere s-au multiplicat și diversificat încât nu mai surprinde pe nimeni cînd se vorbește de imaginea de țară ca o importantă resursă de putere la îndemina guvernelor pentru a promova interesele sale economice, politice sau de securitate.

¹ A se vedea Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale*, Comunicare.ro, București, 2010, p. 101-121; O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Editura Ramuri, Craiova, 1920, p. 5-10; Călin Hentea, *Propaganda în război. O istorie universală*, Editura Cetatea de Scaun, Tîrgoviște, 2014; Nicolae Ureche, *Propaganda externă a României Mari, 1918-1940*, Editura Enciclopedică, București, 2015

Puterea și rolul său în promovarea intereselor statelor în politica internațională

În relațiile internaționale orice stat, care urmărește atingerea intereselor sale, are ca țință maximizarea puterii pentru a-și îndeplini obiectivele. Puterea a devenit pentru leadership un obiectiv de realizat în diplomatia națională/multilaterală, iar pentru analiști un *concept central/cheie* pentru înțelegerea comportamentului actorilor pe scena politică. Istoria relațiilor internaționale dar și studiile recente de geopolitică² ne arată că utilizarea puterii, în raporturile dintre state sau coaliții, a condus la războaie și conflicte de mai mare sau mai mică intensitate dar și la rezolvarea unor probleme majore ale lumii pe calea negocierilor și a respectării normelor și principiilor de drept. Ca factor și suport al comportamentului actorilor în raporturile internaționale puterea nu a avut aceeași consistență și formă de manifestare în evoluția sa istorică.

Timpe de secole elementul central al puterii a fost forța armată și arsenalul ei de distrugere. Acestea fiind cheia victoriei în războaie și impunerea unei mari puteri pe scena internațională. Astăzi lucrurile par să nu se mai desfășoare pe această schemă devenită deja clasică. Ivan Arreguín-Toft analizând modul cum actorii vieții internaționale au utilizat puterea în sensul ei clasic în perioada 1800-1998 a observat că în războaiele purtate între diferite state între 1800 și 1949 doar în 12% dintre cazuri victoria a fost de partea celor percepuți ca fiind inferiori. În a doua jumătate a secolului trecut lucrurile s-au schimbat dramatic în sensul că în 55% victoria a revenit părților.³ Aceste schimbări l-au determinat pe analistul francez Francois-Bernard Huyghe, să

² A se vedea, Saul Bernard Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, third edition, Rowman & Littlefield, London, 2015; Aharon Klieman, *Great Powers and Geopolitics International Affairs in a Rebalancing World*, Springer International Publishing, 2015; Konyshov Valery, *Russian Geopolitical Thought on Asia-Pacific Region Role in World Policy*, Saint-Petersburg State University, Russia, on line <http://web.isanet.org/Web/Conferences/GSCIS%20Singapore%202015/Archive/8fdf234f-4b01-48c7-b88a-a48edd7f077a.pdf>, accesat la 21 iulie 2015, Constantin Hlihor, *Geopolitica. De la clasic la postmodern*, KartGraphic, Ploiești, 2011; Eric Walberg, *Postmodern Imperialism – Geopolitics and the Great Games*, Clarity Press, Atlanta, 2011

³ A se vedea, Ivan Arreguín-Toft, *How the weak win wars: A theory of asymmetric conflict*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, apud, *A conversation with Moises Naim on his book „The End of Power”* Washington D.C., March 11, 2013, on line, http://carnegieendowment.org/files/031113_MoisesBookLaunch_Transcript.pdf accesat la 23 iulie 2015, ora 20.15.

afirme că nu războiul clasic, ci *Tehnologiile de comunicare redefinesc frontierele, instituțiile, normele, și criteriile de putere*⁴.

Apariția mijloacelor de distrugere în masă dar și dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de comunicare au făcut ca războiul să nu mai fie un instrument al politicii și, în acest mod, o întreagă filosofie a războiului generată de viziunea lui Carl von Clausewitz avea să intre în istorie. Confruntarea dintre cele două superputeri în războiul rece care au evitat războiul clasic, timp de aproape 50 de ani, prin utilizarea elementelor *non militare* ale puterii a validat, în opinia noastră această ipoteză de lucru de la care am pornit în acest studiu. Analisti și teoreticieni în studii de securitate și apărare au constatat că, încă de la prima mare conflagrație a secolului trecut, strategii au făcut apel la *arma* cuvântului prin utilizarea sa sub forma propagandei de război²². Conflictele ulterioare au adus noi perfecționări și mutații în folosirea cu eficiență a acestui tip de armă prin apariția altor forme de exprimare de la PSYOPS la Strategic communication. Informația în procesele de comunicare își modifică funcțiile tradiționale de informare și dezvoltare a cunoașterii umane. Așa se explică de ce forțele armate, din majoritatea statelor, acordă o atenție sporită informației în strategiile pe care le pregătesc. Din acest punct de vedere rivalitățile geopolitice dintre state și blocuri politico-militare au crescut în importanță și astfel fiecare dintre actori au căutat să înțeleagă esența transformărilor în potențialul de putere și în natura puterii însăși.

Teoriile și conceptele care au definit puterea în relațiile internaționale sunt foarte diversificate și uneori reciproc contestate, în funcție de Școala sau perspectiva filozofică ce erau acceptate ca suficiente pentru explicarea și înțelegerea acestui tip de realitate. În cercetarea academică s-au conturat pe de o parte Școli și curente de gândire care au promovat viziuni diferite, uneori total opuse. Realistii susțin ideea potrivit căreia un stat/actor nonstatat, în promovarea intereselor în raporturile sale cu alți actori trebuie să utilizeze *hardpower* ceea ce înseamnă că aplicarea violenței mecanice asupra adversarului este legitimă²³. În promovarea interesului național, susțin aceștia,

⁴ François Bernard Huyghe, *L'ennemi à l'ère numérique: chaos, information, domination*, online http://www.huyghe.fr/livre_6.htm, accesat la 23 iulie 2015, ora 20.15.

²² Anne Morelli, *Principes élémentaires de propagande de guerre*, Groupe Labor, 2006 ; Calin Hentea, *Arme care nuucid*, Nemira, Bucuresti, 2004 ; Mioara Anton, *Propaganda si razboi. Campania din est, 1941-1944*, Editura Tritonic, Bucuresti, 2007

²³ A se vedea printre alții, John Mearsheimer, *Tragedia politicii de forta - Realism ofensiv si lupta pentru putere*, Editura Antet, 2003; Ben Mor, *Hard Power and Strategic Communication in Grand*

statul trebuie sa facă eforturi pentru creșterea puterii militare și realizarea unei balanțe de putere favorabile pe scena internațională. Idealiștii pe de altă parte sunt adepți ai teoriei *softpower*²⁴ care presupune utilizarea mijloacelor non militare și repudierea forței brute. Charlotte Epstein afirmă că: „*Această reducere a puterii la dimensiunile ei fizice și manipulative trece cu vederea aspectele generative, facilitante, strategice ale puterii care operează de jos în sus, pe scurt, o putere productivă care constituie însăși înțelesurile și relațiile sociale pe care le regularizează*”²⁵.

Puterea soft a unei națiuni trebuie să se bazeze pe trei tipuri de resurse: o cultură capabilă să conducă la o bună înțelegere a lumii sociale și politice în care trăim; valori politice și ideologice larg împărtășite care să confere legitimitatea morală a unui grup/elite politice să administreze o societate eficient și în folosul majorității cetățenilor; o politică externă care să nu se bazeze exclusiv pe strategii militare clasice și utilizarea brută a forței. În timpul Războiului Rece, SUA au avut inteligența de a face din Hollywood, o armă de « distraction massive »²⁶ care nu numai că a fost mai eficientă decât acțiunea blindatelor și a armelor nucleare dar a indus la milioane de oameni ideea că american style life este modelul potrivit pentru o societate modernă.

Reputatul profesor și teoretician al relațiilor internaționale Joseph Nye Jr., crede că de fapt succesul unei diplomații, în secolul XXI, trebuie să se bazeze pe o îmbinare a celor două teorii ale puterii—*hard* și *soft*. Referindu-se

Strategy, Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association 48th Annual Convention, Hilton Chicago, CHICAGO, IL, USA, Feb 28, 2007, online http://www.allacademic.com/meta/p179796_index.html; Christian Wagner, *From Hard Power to Soft Power? Ideas, Interaction, Institutions, and Images in India's South Asia Policy*, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, Working Paper No. 26, March 2005; Vasile Puscas, *Relații Internaționale-Transnaționale* (editia a II-a), Editura Eikon Cluj-Napoca, 2007.

²⁴ Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York:Public Affairs, 2004), p. x; Joseph S. Nye, Jr., *Soft Power*, Foreign Policy, No. 80 (Autumn 1990), pp.153-171; Joseph S. Nye, Jr., *The Decline of America's Soft Power*, Foreign Affairs (May/June 2004); Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr., *Power and Interdependence in the Information Age*, Foreign Affairs (September/October 1998); Joseph S. Nye, Jr., *US Power and Strategy After Iraq*, Foreign Affairs (July/August 2003); Joseph S. Nye, Jr., *Soft Power and American Foreign Policy*, Political Science Quarterly, Vol. 119, No. 2, July 2004, p. 255-270.

²⁵ Charlotte Epstein, *The Power of Words in International Relations. Birth of an Anti-Whaling Discourse*, on line <http://mitpress.mit.edu/books/chapters/0262050927chap1.pdf>

²⁶ Francois Bernard Huyghe, *Contre et prolonger la puissance : prestige, diplomatie publique, soft power*, on line, http://www.huyghe.fr/actu_407.htm, accesat la 23 mai 2011, ora 20.15.

la acest aspect acesta aprecia: „Acum se întâmplă foarte rar ca oamenii să folosească numai putere soft sau numai hard. Presupun că Dalai Lama folosește numai putere soft, dar majoritatea actorilor sfârșesc prin a folosi o combinație de hard și soft power și abilitatea de a combina hard și soft power-morcovi și bastoane și atracții-este ceea ce numesc smart power. Deci o strategie efectivă de folosire a resurselor puterii atât hard și soft este smart power.”²⁷ Administrația Bush Jr., deși, nu a aplicat, în rezolvarea crizelor din Orientul Mijlociu, strategii clasice inspirate din realism a susținut politici ce s-au încadrat în viziunea realiștilor. Rezultatele nu au fost cele așteptate nici în lupta contra organizațiilor teroriste nici în războiul dus în Irak²⁸. Din această perspectivă schimbarea făcută de noul secretar de stat al Administrației Barack Obama și apelul la *smart power* pare să fie o soluție pentru rezolvarea complicatului ghem de probleme din Orientul Mijlociu și Asia de Sud-Est. Referindu-se la acest aspect Hillary Rodham Clinton afirmă, în februarie 2009, în Senatul american: *”Trebuie să folosim ceea ce a fost numit smart power, întreaga gamă de unelte aflate la dispoziția noastră-diplomatice, economice, militare, politice, legale și culturale alegând instrumentul corespunzător sau combinația corespunzătoare pentru fiecare situație. Cu ajutorul smart power, diplomația va fi avangarda politicii externe”*.²⁹

Modul cum UE s-a impus în relațiile internaționale, căile, viziunea ei cu privire la rezolvarea unor probleme grave ale lumii contemporane prin utilizarea a ceea ce specialiștii numesc *normative power* arată ca această cale poate fi, la rândul ei, o altă soluție la construirea unei lumi stabile și pașnice. Grija statelor față de propria imagine pe scena politică internațională a condus la o mai mare preocupare pentru respectarea regulilor și principiilor de conduită

²⁷ "Joseph Nye on Smart Power in Iran-U.S. Relations", interviu dat în iulie 2008 la Belfer Center, on line http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/18420/joseph_nye_on_smart_power_in_iranus_relations.html.

²⁸ A se vedea, *Villepin stigmatise l'échec américain en Irak*, on line <http://www.liberation.fr/monde/010121639-villepin-stigmatise-l-echec-americain-en-irak>; L. Carl Brown, *The Dream Palace of the Empire: Is Iraq a "Noble Failure"?* in Foreign Affairs, on line <http://www.foreignaffairs.com/articles/61936/l-carl-brown/the-dream-palace-of-the-empire-is-iraq-a-noble-failure>; Thomas L. Friedman, *The Real U.S. Failure in Iraq* On line <http://friedman.blogs.nytimes.com/2005/11/18/the-real-us-failure-in-iraq/>.

²⁹ Cheryl Pellerin, *Foreign Policy's "Smart Power" Gives Science Diplomacy a New Role Integrated military-civilian strength invests in partnerships*, exchanges online <http://www.america.gov/st/scitechenglish/2009/February/200902131007051cnirellep0.1312372.html&distid=ucs>.

în raporturile dintre ele. Acest lucru nu înseamnă că statele nu trebuie să se îngrijească de puterea lor militară ci să nu excludă utilizarea altora cum ar fi *word power*³⁰. Acest tip de putere nu se bazează pe acumularea de potențial de distrugere sau constrângere economică ci pe respectarea dreptului internațional. Unii denumesc acest tip de putere *Normative power*, cu accent pe respectarea normelor internaționale iar alții *civilian power*”³¹ plecând de la ideea că nu normele/sau regulile sunt importante ci natura lor. Credem că au dreptate deoarece și Germania lui Hitler a încercat să impună o nouă ordine mondială inspirată din ideologia național-socialistă, Stalin și Nicolae Ceaușescu și-au dorit și ei să lanseze, fiecare în felul său, o noua ordine mondială având la bază ideile marxiste și național comuniste. Fiecare dintre aceștia clamau reguli și norme cu valoare “universală” dar care s-au dovedit utopice și toxice pentru majoritatea popoarelor. Normele și principiile trebuie să conducă la un comportament al statelor în care drepturile omului, forța legii, și principiile democrației să fie repere pentru toți actorii scenei politice internaționale. Referindu-se la acest aspect un distins analist se exprima metaforic: ”puterea civilă funcționează ca apa pe piatră, nu ca napalmul dimineată”³²

Civilian power se bazează pe seducția pe care o exercită cuvântul și ideea încorporată în regulile care stau la baza comportamentului. Din această perspectivă limbajul și formele sale de manifestare în viața colectivităților joacă un rol important în elementele constitutive ale *softpower* pe scena internațională. Între *putere* și *discurs* există o legătură de tip cauzal atât în relațiile dintre indivizi cât și între state sau alte tipuri de actori implicați în dispute sau cooperare. Confruntarea dintre URSS și SUA în timpul Războiului Rece pentru controlul statelor africane nu s-a materializat în forme clasice ale confruntării

³⁰ Jean Francois Lisée, *Les pouvoirs du mots*, prefata la vol. Hervé Broquet, Catherine Lanneau, Simon Petermann, eds., *Les 100 discours qui ont marqué le XXe siècle*, on line <http://www.cerium.ca/Le-Pouvoir-des-Mots>, accesat la 23 mai 2011, ora 20.15.

³¹ Tanja A. Börzel and Thomas Risse, *Venus Approaching Mars? The EU as an Emerging Civilian World Power*, draft Prepared for the Bi-Annual Conference of the European Union Studies Association (EUSA), Montreal, Canada, May 17-19, 2007, online http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/international/europa/arbeitspapiere/2009-11_Boerzel_Risse.pdf, accesat la 23 mai 2011, ora 20.15.

³² Iann Manners, *The Concept of Normative Power in World Politics*, Danish Institute for International Studies, mai 2009, on line, www.diid.dk/ima; a se vedea și Kalypso Nicolaidis, *This is my EUtopia: Narrative as Power* in JCMS 2002 Volume 40 Number, 4. p. 767-92, on line http://www.jeanmonnetprogram.org/hauser/RHowseKNicolaidis_HauserS04_06.pdf, accesat la 23 mai 2011, ora 21.15.

militare. Fiecare prin forța discursului politic a încercat să “împingă” frontiera ideologică în detrimentul celuilalt. Nici atunci când războiul a fost inevitabil confruntarea dintre superputeri n-a fost directă ci s-a practicat ceea ce specialiștii Războiului Rece au numit “*conflictul prin procură*”.

Cuvântul și comunicarea pe fondul dezvoltării fără precedent a tehnologiei comunicațiilor au căpătat o importanță crucială în evoluția societății contemporane. Iann Manners afirmă, pe bună dreptate, că: „cu alte cuvinte, distribuția de puteri printre actori, tipurile de putere pe care actorii le au, și tipurile de actori care pot exercita puterea într-o situație dată sunt constituite prin discurs și sunt, la un moment dat, fixate. Totuși, odată cu trecerea timpului discursul evoluează pe măsură ce sistemul de putere privilegiază anumiți actori permițându-le să construiască și să propage texte. În funcție de dinamica transformării și consumațiilor, aceste texte pot influența discursul mai larg și modela în timp modelul discursiv.”³³ Bătălia fundamentală care se dă astăzi în societate este bătălia pentru mințile oamenilor. Felul în care oamenii gândesc determină soarta normelor și valorilor după care sunt construite societățile. Deși coerciția și frica sunt surse esențiale pentru „a impune voința celor care domina asupra celor dominați, puține sisteme instituționale pot rezista mult timp dacă se bazează predominant numai pe represiune. Torturarea corpurilor este mai puțin eficientă decât modelarea minților.”³⁴ Este posibil acest lucru deoarece omul ca ființă socială trăiește într-o lume semnificativă. Pentru el, problema sensului nu se pune, sensul există, se impune ca evidență, ca «sentiment de a înțelege», în mod firesc³⁵.

Traducerea lumii și a obiectelor ei în semne și capacitatea omului de a acorda semnificație se pot înfăptui datorită limbajului. Omul se ascunde dar și se dezvăluie prin limbaj. Limbajul dă seamă despre destinul omului, îi trădează frustrările existențiale și nebunia utopiilor. Omul se lasă citit prin limbajul său. Prin intermediul limbajului, exterioritatea se desfășoară, în sensul că omul nu explică prin cuvânt, ci doar participă, este prezent în cuvântul său. Cel care vorbește asistă la propria-i manifestare, în timp ce interlocutorul intangibil nu se oferă, este pentru totdeauna în afară. Din acest motiv, cuvântul rostit nu are atât

³³ *Ibidem*.

³⁴ Manuel Castells, *Communication, Power and Counter-power in the Network Society*, în *International Journal of Communication*, no.1, 2007, p. 238-266; on line <http://ijoc.org>. Accesat la 23 mai 2011, ora 21.15.

³⁵ A. J. Greimas, *Despre sens*, Editura Univers, București, 1975, p. 27.

forța de a stabili contacte, cât mai degrabă de a se constitui în act de autoidentificare. Creația culturală a omului dă seamă despre cine este el. Omul este limbajul său, deoarece cultura nu este nimic altceva decât sistemul sistemelor de semne. Chiar atunci când crede că vorbește, omul este vorbit de către regulile care guvernează semnele pe care le folosește. A cunoaște aceste reguli înseamnă cu siguranță a cunoaște societatea, mai înseamnă și a cunoaște determinările semiotice a ceea ce altădată se numea «res cogitans»: determinațiile care ne instituie ca gândire³⁶ și astfel să înțelegem și pârguim prin care omul poate să fie controlat sau manipulat.

Toate aceste lucruri ne fac să înțelegem cum cuvântul capătă forță în procesele de comunicare în societate și cum liderii politici pot influența prin discursul lor opinia publică într-un sens sau altul în funcție de interesele naționale sau a unui grup dominant în societate. Comunicarea și politica sunt cosubstanțiale. Raporturile de comunicare sunt inseparabile de raporturile de putere, care depind, prin forma și conținutul lor, de puterea materială sau de cea simbolică, acumulate de instituțiile politice și de agenții angajați în aceste raporturi. Cele mai des utilizate forme de comunicare în acest scop sunt discursul și propaganda sub toate formele și cu toate substitutele sale. Discursul politic permite găsirea acordului între oameni/popoare. Dar nu trebuie uitat că același tip de comunicare promovează poate conduce și la apariția conflictului și a discordiei în societatea internă și internațională. Propaganda explică/justifică un conflict dar poate și mobiliza un popor aflat în dificultate datorită agresiunii altuia.

Nu trebuie să exagerăm rolul personalităților, care prin discurs au influențat destinul istoric al unor popoare, dar cred are dreptate, profesorul canadian Jean Francois Lisée, să se întrebe dacă nu cumva Germania, fără discursurile incendiare ale lui Hitler nu ar fi încercat să își ia revanșa altfel față de puterile învingătoare din primul război mondial³⁷. Șirul întrebărilor ar putea continua. Cum ar fi arătat Europa Centrală și de Sud Est după prima conflagrație mondială fără ca președintele american W. Wilson să fi rostit celebrul discurs din ianuarie 1918 care a legitimat lupta pentru unitate statală a popoarelor asuprite din imperiile austro-ungar, țarist și otoman?

³⁶ Umberto Eco, *Le signe. Histoire et analyse d'un concept*, Editions Labor, Bruxelles, 1988, p. 255.

³⁷ Jean Francois Lisée, *op., cit., în loc., cit.*

Analiza acestor teorii și viziuni asupra puterii în relațiile internaționale contemporane ne arată că, în fapt, *percepția puterii* și mai ales *a politicii de putere* nu este aceeași³⁸. Unii teoreticieni ai relațiilor internaționale au cercetat fenomenul/realitatea centrând analiza pe capacitate, structură și formele în care acestea se pot manifesta³⁹. Alții s-au axat pe evidențierea modalităților de exercitare a puterii în sistemul internațional.⁴⁰ Nu poate fi eludată nici opinia celor care centrază studiul puterii pe “*capacitatea statului de a mobiliza și organiza societatea pentru a extrage sau produce resursele și puterile interne necesare pentru a răspunde la constrângerile externe*”⁴¹. Gerard Dussouy consideră că nu trebuie să mai percepem astăzi puterea ca pe un bloc monolitic ci în capacități multiple⁴². De altfel și Susan Strange afirmă că în relațiile internaționale ar trebui să se ia în calcul “*patru structuri de putere distincte analitic, anume puterea de a influența ideile altora [structura de cunoaștere], puterea de a influența accesul la credite [structura financiară], puterea de a influența viitorul securității lor [structura de securitate], puterea de a influența șansele lor la o viață mai bună în calitatea de producători și consumatori [structura de producție]*”⁴³.

Peter Morris a definit puterea plecând de la răspunsul pe care l-a dat la întrebarea de ce îi trebuie unui actor putere? El a observat că actorii au nevoie de putere din cel puțin trei perspective⁴⁴: al practicii; moralei și al evaluării contextului în care acționează. Din punct de vedere al practicii actorul trebuie să știe dacă are capacitatea de a-și valorifica oportunitățile în disputa cu alți actori.

³⁸ Constantin Hlihor, *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane*, Editura U.N. Ap., București, 2006, p. 175-191

³⁹ A se vedea pe larg, Stefano Guzzini, *op.cit.*, p. 63- 71; Idem, *Power in International Relations: Concept Formation Between conceptual Analysis and Conceptual History*, în [http://www.isanet.org/noarchive/Analysing%20\(wc\)/20the%20concept%20of%20power.pdf](http://www.isanet.org/noarchive/Analysing%20(wc)/20the%20concept%20of%20power.pdf).; Mark Rupert, *Class Powers and the Politics of Global Governance*, în [http://www.maxell.sgr.edu/maxpage/faculty/sherman/rupert/Global gov.pdf](http://www.maxell.sgr.edu/maxpage/faculty/sherman/rupert/Global%20gov.pdf); Bertrand Russell, *Idealurile politice. Puterea*, Antaios, București, 2002.

⁴⁰ Reinoud Bosch, *Exposing the Concept of Power*, online [http://www. Sase.org/conf.2004/papers/bosch_reinaud.pdf](http://www.Sase.org/conf.2004/papers/bosch_reinaud.pdf).

⁴¹ Apud, Ionel Nicu Sava, *Studii de securitate*, Centrul Român de Studii Regionale, București, 2005, p. 157.

⁴² Gerard Dussouy *op. cit.* p. 56.

⁴³ Susan Strange, *Political Economy and International Relations*, în vol. Martin Griffiths *op. cit.* p. 84.

⁴⁴ Peter Morris, *Power. A Philosophical Analysis*, Manchester University Press, Manchester, 1987, p. 37-42.

În planul moralei trebuie să cunoască ce valori potențiază acțiunile sale iar din cel al contextului trebuie să evalueze natura sistemului social⁴⁵. Viziunea sa se apropie de cea a lui K. Deutsch care afirmă că în relațiile internaționale a judeca doar puterea statului ca atare nu este relevantă. La aceasta trebuie să se adauge și capacitatea sa de a „manipula interdependențele”⁴⁶. Se poate realiza acest lucru fără să se facă apel la comunicare indiferent sub ce formă s-ar realiza în mediul internațional contemporan? Alvin Toffler considera că *“puterea implică folosirea violenței, averii și cunoașterii (în sensul cel mai larg) pentru a face oamenii să acționeze într-un sens dat”*⁴⁷. Robert A. Dahl vede în putere *“abilitatea de a face pe alții să facă ceea ce altminteri nu ar face”*⁴⁸. Școala neomarxistă a relațiilor internaționale definește puterea în termenii confruntării economico-sociale. Ea este rezultatul confruntării care există în sistemul relațiilor internaționale între *Centru* care are tendința de a se manifesta hegemonic și *Periferia* care îi contestă dominația.⁴⁹ Gianfranco Poggi distinge, în relațiile internaționale contemporane, trei forme de manifestare a puterii: politică, economică și ideologică sau normativă⁵⁰.

La începutul deceniului zece al secolului trecut Edward Luttwak atrăgea atenția asupra schimărilor esențiale ce vor interveni în conținutul și trăsăturile puterii ca urmare a mutațiilor petrecute în societatea contemporană. În contextul globalizării afirmă Luttwak „limbajul și logica rivalităților interstatale se bazează din ce în ce mai mult pe „gramatica comerțului, economiei.”⁵¹ Eminentul profesor și sociolog Ulrich Beck, la rândul său, atrăgea recent atenția că, în situația creșterii interdependențelor economice și accentuarea proceselor de globalizare, trebuie să regândim puterea ca fenomen și trasatură a actorului clasic și nonclasic pe scena internațională. În aceste condiții „Economia mondială reprezintă un soi de metaputere în raport cu Statul; ea poate schimba

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ www.geostrategie.ens.fr/international/CR-2005/Compte-rendu.Sabatie.pdf. accesat la 23 mai 2011, ora 21.15.

⁴⁷ Alvin Toffler, *Powershift / Puterea în mișcare*, traducere din lb. engleză de Mihnea Columbeanu, București, 1995, p. 24.

⁴⁸ Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, Yale University Press, 1961; Apud Mihail E. Ionescu, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Gianfranco Poggi, *Forms of power*, Polity Press, Oxford, 2001, p. 23.

⁵¹ Apud, Matthew Sparke, *Geopolitical Fears, Geoeconomic Hopes and the Responsibilities of Geography*, Annals of the Association of American Geographers, 1997, no.2, p. 338 – 349, online <http://faculty.washington.edu/sparke/FearHope.pdf> accesat la 23 mai 2011, ora 21.15.

regulile naționale și internaționale.”⁵². Această metaputere nu trebuie percepută și nici judecată în tipare clasice. Când un stat recurgea la forță pentru a-și impune/apăra interesele se raporta la legitimitatea și legalitatea utilizării potențialului de putere. Ulrich Beck ne avertizează că « Metaputerea nu este nici ilegală, nici ilegitimă ; este translegală, și modifică *regulile sistemelor naționale și internaționale. Puterea de a nu investi există peste tot. Globalizarea nu este o alegere. Nimeni nu o impune. Nimeni nu a dirijat-o, nimeni nu a lansat-o, și nimeni nu o poate opri. Este un tip de iresponsabilitate organizată. Căutăm fără încetare un responsabil, cineva căruia putem să ne plângem. Dar nu există nicio persoană, nicio adresă de e-mail.*⁵³ Această scurtă trecere în revistă a opiniilor privind natura și conținutul puterii ne arată că suntem departe de un consens în această privință. Iată de ce considerăm că o analiză a puterii și a modului cum aceasta se manifestă pe scena internațională perspectiva proceselor comunicaționale poate aduce noi nuanțe și deschide alte căi de înțelegere a modului cum se manifestă în lumea contemporană.

Indiferent de natura actorului clasic/stat sau corporație trans/multinațională (nonclasic) în rivalitățile geopolitice puterea se manifestă ca relație socială deoarece aceștia se află într-o permanentă competiție economică sau de altă natură. În această situație fiecare dorește să-l influențeze pe celălalt și să-și impună punctul de vedere/interesele. Aceste interese sunt afirmate în documente oficiale ale unui stat, în declarații politice sau discursuri prilejuite de diferite evenimente, în negocieri sau tranzacții economice. Prin urmare sunt comunicate/negociate direct sau indirect tuturor actorilor care sunt parte a unor procese de cooperare/comerciale, a unor relații de prietenie/cooperare sau de altă natură inclusiv conflictuală. Din această perspectivă *puterea* poate definită prin următoarea formulă relațională: un actor A (stat sau actor nonstatat) are capacitatea de a-l constrânge pe un altul B să facă ceea ce nu și-ar dori sau nu ar avea interes. Acest lucru înseamnă că A are control asupra lui B și poate să își impună voința politică dar și valorile, aspirațiile și propria sa imagine despre lume⁵⁴. Acest tip de actor are capacitatea de a face regulile jocului pe scena internațională și să impună sistemul normativ internațional. Poate să modifice,

⁵² Ulrich Beck, *Repenser le pouvoir dans un monde globalisé*, în Constructif, no. 19, februarie 2008, on line, http://www.constructif.fr/Article_37_65_463/Repenser_le_pouvoir_dans_un_monde_globalise.html, accesat la 12 august 2009, ora 12.00.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Steven Lukes, *Power: A Radical View*, McMillan, London, 1974, p. 34.

dacă interesele sale i-o cer, regulile normele și principiile care reglementează comportamentul actorilor în câmpul geopolitic și, implicit, legitimitatea exercitării puterii. Cu alte cuvinte în acest tip de putere acțiunea nu vizează constrângerea fizică pentru impunerea voinței ci mecanisme psihosociale extreme de fine care acționează asupra “minții” actorului respectiv. Puterea se manifestă sub forma unei influențe politice, doctrinar-ideologice sau culturală⁵⁵. Acest lucru a devenit cu atât mai posibil astăzi, decât în societatea secolului trecut, deoarece a crescut rolul media mai ales a televiziunii. Chiar dacă nu suntem într-un tot de acord credem că au dreptate cei care afirmă că „Ce nu există în media nu există în mintea publică, chiar dacă ar putea avea o prezență fragmentată în mințile individuale.”⁵⁶

În acest tip de putere acțiunea exercitată de un actor (stat sau non statal) asupra altuia nu mai este de tip clasic—constrângere/distrugere fizică ci nonclasică concretizată în procese comunicaționale prin care se urmărește modificarea și controlul a ceea ce specialistii americani numesc *mental map*. Controlul lui *mental map* se obține prin utilizarea *armei cuvântului*. În acest scop sunt utilizate forme ale comunicării cu mare putere de influențare de la cea mediatică până la cele cu caracter special de tip propagandă, public diplomacy sau strategic communication.⁵⁷ Sunt acele forme ale comunicării de masă prin care se impun valorile, normele dar și principiile care reglementează raporturile dintre actorii mediului internațional. Profesorul Teun A. Van Dijk de la Universitatea din Amsterdam consideră că exercitarea unui astfel de putere presupune “un cadru ideologic. Acest cadru, care este format din cogniții fundamentale sociale împărtășite legate de interesul unui grup și al membrilor săi, este căpătat, confirmat, sau schimbat prin comunicare și discurs.”⁵⁸

Cercetările în acest sens s-au materializat în ceea ce specialiștii au definit ca fiind putere simbolică. Potențialul în acest tip de putere este format din însăși esența cunoașterii umane și se materializează în patrimoniul de cultură și civilizație. Unul dintre cei mai cunoscuți specialiști ai domeniului

⁵⁵ Apud Felix Berenskoetter, *Unity in Diversity? Power in World Politics* on line <http://archive.sgir.eu/uploads/Berenskoetter-turin%20paper%20power.pdf>.

⁵⁶ Manuel Castells, *op. cit.*, în *loc. cit.*

⁵⁷ Constantin Hlihor, Ecaterina Capatina, *Comunicare în conflictele internaționale*, Comunicare.ro, București, 2008, p. 112; Gilbert Rist, éd., *Les mots du pouvoir. Sens et non-sens de la rhétorique internationale*, in Nouveaux Cahiers de l'IUED, n° 13, PUF, 2002, Paris, Genève.

⁵⁸ Teun A. Van Dijk, *Structures of Discourse and Structures of Power*, Communication Yearbook 12, p. 18-59.

referindu-se la puterea simbolică aprecia: „*ca instrumente ale cunoașterii și comunicării „structurile simbolice” pot exercita o putere structuratoare numai pentru că ele însele sunt structurate. Puterea simbolică este o putere de construire a realității și una care tinde să stabilească o ordine a cunoașterii (gnoseologică): sensul imediat al lumii.*”⁵⁹

Informația ținută cu precizie prin intermediul mass-media este la fel de importantă ca și exercitarea puterii prin mijloacele clasice⁶⁰. Decizia în confruntarea Est-Vest din timpul Războiului Rece a fost dată de „pușca” încărcată cu imagini/informație. Dacă Nicolae Ceaușescu ar fi înțeles impactul revoluției în mijloacele de informare în masă și ar fi studiat rolul mass-media în răsturnarea lui Ferdinand Marcos în Filipine⁶¹, poate că și în România ar fi avut loc o “revoluție de catifea”, ca în majoritatea țărilor fost comuniste⁶². Liderul comunist de la București nu a priceput, în 21 decembrie 1989, când a hotărât să țină un discurs în fața mulțimii aduse cu forța, în centrul Capitalei, că acesta nu putea să aibă nici *puterea* nici *efectul* discursului rostit, în august 1968, cu prilejul condamnării invaziei sovietice în Cehoslovacia. Se schimbaseră profund contextul internațional. S-a modificat esențial harta valorilor politice de pe scena politică internațională în cei 20 de ani. Valori considerate sacre în mentalul colectiv în deceniile trecute—suveranitate, independență, neamestec în treburile interne ale unui alt stat etc—se erodaseră și înlocuite de altele care redesenau harta mentală a popoarelor. Lumea occidentală în confruntarea cu regimurile totalitare de tip comunist câștigase *războiul informațional* și pe cel *imagologic*⁶³.

Harta mentală a cetățeanului din România anului 1989 era profund modificată în raport cu cea din vara anului 1968. În aceste tipuri de confruntări victoria nu s-a mai obținut prin eliminarea fizică sau supunerea adversarului și ocuparea spațiului său de suveranitate, ci prin “ocuparea minții lui” cu acele

⁵⁹ Apud, *Geopolitics of Information Technology*, on line <http://www.idi.ntnu.no/~letizia/eit2007/reports/product%20report2.pdf>

⁶⁰ Alvin și Heidi Toffler, *op. cit.*, p. 203.

⁶¹ *Ibidem*, p. 347-348.

⁶² Constantin Hlihor, *Romania. Caderea comunismului si nasterea democratiei. 1989-2000*, Editura Universitatii din Bucuresti, 2006, p. 37-45.

⁶³ Loup Francart, *La guerre du sens – Pourquoi et comment agir dans les champs psychologiques*, Economica 2001, Georges Soutou, *Quel renseignement pour le XXIe siècle ?* co-operative work, Lavauzelle, 2001; Jacques Baud, *La guerre asymétrique ou la défaite du vainqueur*, Editions du Rocher, 2003.

reprezentări și convingeri care să-l facă din adversar, aliat⁶⁴. Iată una din posibilele explicații ale faptului că oamenii ascultând discursul lui Nicolae Ceaușescu despre infiltrarea agenților străini dușmani ai poporului nu i-au perceput așa cum erau definiți de șeful statului român. Mai mult decât atât l-au perceput pe Nicolae Ceaușescu dușman al lor. Se produsese în mentalul colectiv românesc o uriașă răsturnare de imagine a binomului *dușman-prieten* rezultat al exercitării *puterii soft* de către adversarii lumi comuniste.

Conștientizarea acestui fapt au determinat guvernele marilor puteri, dar nu numai, să investească mult în dezvoltarea mijloacelor de comunicare internațională ci să și dezvolte strategii adecvate în domeniu⁶⁵. Christian Salmon observă că fenomenul este conștientizat de tot mai mulți specialiști: ”istoricii, juriștii, fizicienii, economiștii și psihologii redescoperă puterea istoriilor (poveștilor) care devin realitate sub impactul media.”⁶⁶ Miza este una foarte mare pentru o epocă în care media sunt, sau au tendința de deveni, globale și vizează controlul fluxului de informații care intră, și câteodată care ies din anumite țări sau regiuni. Văzută din acest punct de vedere, puterea comunicării este chiar mai mare decât puterea informației deoarece ea este cea care determină eficacitatea informării prin forța argumentarii raționale. Se apreciază de către unii specialiști că astăzi în spațiul public „Se dă bătălia istoriilor, nu cea a dezbaterii ideilor.”⁶⁷.

La doar câteva zile după atentatele din 11 septembrie 2001 a avut loc o întrunire a șefilor de la Pentagon cu scenariști ai Hollywood-ului la Institute of creative Technologies din Los Angeles pentru a pune la cale o strategie de refacere a imaginii SUA afectată de atentate. Potrivit lui Karl Rove, unul dintre artizanii acestei întâlniri scopul reuniunii a fost: „Ceea ce teroriștii au distrus, arhitecții strategiei Scheherezada aveau să reconstruiască propunând o contranarațiune.”⁶⁸ Fenomenul *storytelling* pare să devină unul de masă acoprintd practic aproape întreaga sferă publică de la publicitate și comerț, la

⁶⁴ Steven Lambakis, *Space Control în Desert Storm and Beyond*, Orbis, vol. 39, no. 3 (Summer 1995) on line http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/surv8.pdf; *The United States in Lilliput: The Tragedy of Fleeting Space Power*, în „Strategic Review” Volume 24, nr. 1, Winter 1996.

⁶⁵ A se vedea și Christian Salmon, *Storytelling. La machine `a fabriquer des histories et `a formater les esprits*, Editions La Découverte, 2008.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 10-11.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 122.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 163.

administrarea puterii și în „bătăliile electorale” până la războiul nonclasic sau reconstrucția post război⁶⁹.

Robin Melo de la University of Wisconsin-Whitewater, crede că *storytellingul* este cea mai veche formă de comunicare prin care oamenii și-au împărtășit ideile și imaginile ca rod al experienței sociale sau de altă natură⁷⁰. Iată de ce în relațiile internaționale această tehnică de comunicare are o putere mare atât pe timp de pace dar și de criză. Referindu-se la puterea pe care o poate avea tehnica storytelling pentru reabilitarea postconflict a unei societăți ieșite din război Grace Kyoon afirmă că: *”Storytelling este o strategie de peacebuilding care are capacitatea să transceadă ciclurile de violență și să atingă ascunzișurile uitate ale inimii umane pentru a apela la pace. Poveștile au calitatea puternică de a fi caracterizate de o natură neamenințătoare și de a putea interveni într-o situație tensionată fără a pune actorii aflați în conflict într-o postură neconfortabilă.”*⁷¹ Robert Guy McKee a cercetat efectul storytelling-ului asupra zonelor de criză aplicând o tehnică de analiză pentru o regiune din Republica Democratică Congo. *„Storytelling aplicat pentru refacerea încrederii și stabilității în Mangbetu (nord estul Republicii Democrate Congo) a fost folosit să schițeze și să ilustreze un model simplu al unei relații sustenabile indigene bazată pe cunoaștere”*.⁷² Care este strategia românească de a construi un asemenea gen de *Storytelling* pentru a reface imaginea de țară în UE si în politica internațională în general?

Imaginea de țară-factor de putere în politica internațională între teorie, strategie și practică politică.

⁶⁹ Evan Cornog, *The Power and the Story. How the Crafted Presidential Narrative Has Determined Political Success from George Washington to George W. Bush*, The Penguin Press, New York, 2004; Dan Bar-On, eds., *Bridging the Gap: Storytelling as a way to work through political and collective hostilities*. Korber-Stiftung, 2000; Jessica Senehi, *Constructive storytelling: Building Community, Building Peace*. Peace and Conflict Studies Journal, 2002; Robert Guy McKee, *Storytelling for Peace-Building: Toward Sustainable Cultural Diversity*, on line <http://www.gial.edu/GIALens/vol3-1/McKee-Storytelling.pdf>, accesat la 10 august 2009, ora 10.

⁷⁰ Robin Melo, *The Power of Storytelling: How Oral Narrative Influences Children's Relationships in Classrooms*, online <http://www.ijea.org/v2n1/index.html> accesat la 10 august 2009, ora 11.

⁷¹ Grace Kyoon, *Storytelling and the Moral Imagination: Mothering Peace*, on line http://www.monitor.upeace.org/archive.cfm?id_article=583, accesat la 10 august 2009, ora 11.30.

⁷² Robert Guy McKee, *Storytelling for Peace-Building: Toward Sustainable Cultural Diversity*, on line <http://www.gial.edu/GIALens/vol3-1/McKee-Storytelling.pdf>, accesat la 10 august 2009, ora 12.

Nevoia națiunilor de a transmite o anumită imagine în opinia publică internațională a fost întotdeauna un element central pe agendele guvernelor. Este unul din factorii care explică volumul tot mai mare de cercetări și studii privind rolul pe care teoriile și a strategiile în construirea unui brand de țară în acord cu realitățile istorice și contemporane ale unei societăți. Acestea au o veche tradiție în lumea occidentală.⁵ Cercetările făcute de analistul M. Kunczik scot în evidență faptul că preocuparea guvernelor pentru cultivarea unei imagini dezirabile a țării lor poate fi plasată de la începutul istoriei omenirii. El a subliniat că, chiar Biblia conține exemple de manipulare a imaginii. De asemenea, el a susținut că încercările de a influența imaginea unei națiuni a putut fi găsită în istoria timpurie, chiar dacă există dificultăți „pentru a distinge între încercările de a influența populația proprie și încercarea de a manipula imaginea în străinătate.”⁶

Astfel că una dintre temele abordate cu un interes sporit de către practicieni și cercetători, deopotrivă, este promovarea imaginii de țară, mai ales după ce, în prima jumătate a secolului XX, au fost create, în mai multe țări, instituții specializate în comunicarea și promovarea unei țări în afara granițelor sale. De exemplu, în Statele Unite ale Americii această preocupare a apărut după crearea Comisiei pentru informații publice (1917). Aceasta a fost urmată de Departamentul pentru informații de război (1942), Programul Fulbright (1946), Departamentul pentru informații internaționale și relații culturale (1946) și Agenția pentru informații ale Statelor Unite (USIA) în 1953, toate parte din istoria instituțională a actualului Departament pentru educație și afaceri culturale (ECA) din cadrul Departamentului de Stat al SUA⁷. În Europa, această preocupare s-a regăsit în înființarea institutelor culturale, precum l'Association française d'expansion et d'échanges artistiques în 1922 (precursorul Institutului Franceez), British Council în 1934 și Institutul Goethe în 1951. Un rol important au avut programele și canalele media pentru promovarea țărilor precum Voice of America, Radio Free Europe, Radio France Internationale,

⁵ E. Bernays, *Public Relations*, Kessinger Publishing, 1945; P. van Ham, *The rise of the State Brand. The Postmodern Politics of Image and Reputation*, in *Foreign Affairs*, no. 5, vol. 80, September-October 2001, p. 3-6; M. Kunczik, *Images of nations and International Public Relations*, Mahwah, NJ: Erlbaum, 1996

⁶ M. Kunczik, *op., cit.*, p. 123

⁷ Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicare în conflictele internaționale*, Comunicare.ro, 2010, p. 112; J. Wang, *Telling the American story to the world: The purpose of U.S. public diplomacy in historical perspective* in *Public Relations Review*, no. 33, 2006, p. 22.

BBC, Deutsche Welle sau CNN⁸. Războiul rece s-a purtat pe această componentă între lumea comunistă și democrația occidentală cu final neașteptat pentru liderii comuniști din URSS și statele satelit. Aceștia nu au înțeles că propaganda ideologică și mijloacele de manipulare specifice secolului al XIX-lea și a primei jumătăți a secolului XX nu mai au nici o eficiență în societatea informatică.

Globalizarea și new media au adus noi valențe factorului imagine în lumea contemporană și au sporit importanța diplomației publice. Acest tip de diplomatie promovată de țările occidentale „...is led by a strong objective for these nations to reach out to foreign publics to secure their interests. Not only are they more and more inclined to exchange with foreign publics using well structured government agencies and NGO's, but they are more prone to use dialogue following the recent developments in globalization and world politics.”⁹

De subliniat faptul că astăzi această preocupare pentru a cultiva și transmite în politica internațională o imagine pozitivă nu mai este doar apanajul națiunilor dezvoltate și democratice. Tot mai multe națiuni mai ales cele care au ca obiectiv atragerea de capital și tehnologie din piața internațională au înțeles că “images of nations have a strong influence on the flow of international capital”¹⁰, deoarece există o strânsă legătură între modul cum este percepută o societate și încrederea de a investi în acea societate. M. Kunczik evidențiază în studiile sale că “trust is money and money is trust, the positive image of a country's currency reflects confidence in that country's future.”¹¹ Brandul de țară devine pentru toate societățile moderne un vector de politică externă dar și de participare la economia mondială și schimbul global de valori culturale și spirituale.

Brandul de țară este un concept relativ recent. Acesta a început să fie utilizat în mijlocul de anii '90, în scopul de a sprijini țările în concurență acerbă

⁸ Elena Alina Dolea, *Promovarea de țară ca problemă publică în România după 1989. O abordare social-constructivistă și interdisciplinară*, on line, http://doctorat.snsa.ro/sites/default/files/doctorat/alina%20dolea/Rezumat_Teza_doctorat_Alina_Dolea.pdf

⁹ Ibrahim Ndoye, *Crafting the Image of Nations in Foreign Audiences: How Developing Countries Use Public Diplomacy and Public Relations?* online <http://www.instituteforpr.org/wp-content/uploads/ImageInForeignAudiences.pdf>

¹⁰ M. Kunczik, *Transnational public relations by foreign governments*, in K. Sriramesh, D. Vercic, Eds., *Handbook of global public relations*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2003, p.3

¹¹ Ibidem, p. 6

lor într-un mediu internațional competitiv. Factorii de decizie din România post decembrie 1989 au devenit conștienți de faptul că și pentru țara noastră o imagine favorabilă este un factor de promovare a intereselor naționale. Numai că, din păcate, nici astăzi românii nu au în societatea internațională o imaginea favorabilă. Mai mult decât atât aceasta este în totală contradicție cu modul cum românii se autopercep. La această situație au contribuit mai mulți factori atât de ordin obiectiv dar și subiectiv. Unul dintre aceștia ține de stereotipurile și prejudecățile pe care le au occidentalii despre societățile situate în Balcani.

Unul dintre cei mai reputeți specialiști în imagologia Balcanilor Maria Todorova consideră că după ce „Balcanii” au devenit un construct arbitrar, iar „balcanismul”, un discurs eurocentric al inferiorizării unei părți a Europei devenită alteritate, imaginile, stereotipurile, discursurile apusene asupra acestui spațiu au avut și mai au o ontologie aparte față de cea a Balcanilor reali¹², aceasta din urmă mult mai profundă, enigmatică și greu de definit. S-a creat de-a lungul timpului un clivaj în mentalul colectiv european în care două părți ale aceleași civilizații devin antinomice: Vestul/ Europa deține necesarmente superioritatea civilizatorie iar Estul/Balcanii sunt un tărâm al decadenței. Clivajul s-a transformat în stereotip care influențează percepția occidentalilor de astăzi despre locuitorii Balcanilor în general și despre români în special. Localizările simbolice ale României ca țară răsăriteană sau balcanică sunt prevalente în reprezentările apusene despre România, acolo unde diferitele influențe sunt percepute într-o manieră care implică hibriditatea stranie și nu interferența culturală¹³.

Geopolitica războiului rece a plasat România și statele din centrul și sud-estul continentului european în lumea comunistă devenită a unui Est total diferit de Vest. Acest spațiu din perspectiva imagologică nu constituie pur și simplu o realitate geografică, istorică și culturală. Este un spațiu imaginar influențat de un stereotip negativ cât și o metaforă: sunt folosiți disprețuitor pentru a se face referire la fața întunecată, respinsă a Europei și nostalgic pentru

¹² Maria Todorova, *Balcanii și balcanismul*, București, Humanitas, 2000, p. 287, apud, Eva Monica Szekely, *Depășirea stereotipurilor culturale. Imaginea celuilalt în jurnale și note de călătorie*, online http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari2/Eva%20Szekely.pdf

¹³ Eva Monica Szekely, *op., cit., in loc., cit.*

a se face referire la străbunii pierduți ai Europei.¹⁴ La această imagine a contribuit decisiv și propaganda comunistă desfășurată în media internaționale de regimul comunist de la București. Strategiile de promovare a României în lumea occidentală au ținut aproape în totalitate de exigențele ideologiei marxiste. Credibilitatea și eficiența acestora au fost mai mult decât îndoielnice¹⁵

După 1989, imaginea României nu mai izvorăște din „epicentrul răului, dar nici nu concentrează ceea ce este valorizat ca bine în Apus. Binele și răul sunt acum imagini heteroclite, amestecate, dând naștere unor imagini mereu colorate în cenușiu, lipsite de individualitate, stabilitate, caracter și onestitate. Judecățile etice devin o problemă serioasă atunci când luăm în considerare modul în care evaluarea ierarhică conduce la trăsături negative esențializate, la această vină absolută a Celuilalt, care este determinată istoric și genetic o dată pentru totdeauna în imaginile apusene despre România”¹⁶. Percepția vestului asupra României oscilează între imagini și reprezentări extreme. Când semi-orientală și semi-europeană, cu tonuri de alb și negru, lumină și întuneric, puritate și corupție când pe drumul europenismului și a integrării în valorile occidentului. Edificatoare din această perspectivă este imaginea României promovată de Dervla Murphy care vizitează Transilvania având în minte imaginea antebelică a acestui spațiu creionată de frumoasele povești ale tatălui său care i-a creionat o Transilvanie legendară pierdută în negura timpului. Relatarea călătoriei sale în lucrarea *Transylvania and Beyond* demonstrează că autoarea s-a confruntat în schimb cu „multe greutate, tensiuni, disensiuni, suspiciuni.”¹⁷ În locul maginilor idilice cu țărani lucrând pe câmpuri mănoase zăgăzuite de tatăl său, ea găsește pretutindeni în Transilvania postcomunistă, doar „betonul cenușiu lipsit de viață”, o lume populată de “oameni sărăciți, „flămânziți la nivelul Lumii a Treia”, aliniați în cozile pentru pâine, într-o „stare de șoc colectiv”, interesați numai în „ne-schimbare.”

După un sfert de veac de la cădere regimului comunist imaginile românilor în mentalul colectiv european sunt ambivalente: românii sunt

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ A se vedea și Lucian Robu, *Imaginea României comuniste în propaganda turistică și culturală externă între anii 1960-1975. Forme de implicare a nomenclaturii și strategii acționale* în *Studia Universitas Cibiniensis Series. Historica*, vol. 8/2011, pp. 117-131.

¹⁶ Eva Monica Szekely, *op. cit.*, în *loc. cit.*

¹⁷ Dervla Murphy, *Transylvania and Beyond*, London, Arrow Books, 1993, p. 48-74, apud, Eva Monica Szekely, *op. cit.*, în *loc. cit.*

vinovați de tot felul de vicii, sunt plini de prejudecăți, incapabili de muncă serioasă, nepotrivți pentru timpurile moderne, inteligența lor este limitată, sunt primitivi, pasivi, leneși, înapoiați, patetici, lași, pe de o parte, buni la suflet, copilăroși, pitorești, suflete de poeți, romantici, pe de altă parte. Ambivalența acestor trăsături identitare (generalizate și esențializate) reflectă de fapt așa zisa ambiguitate și continuitate în acest spațiu european de frontieră, perceput ca loc de confruntare a celor mai bizare influențe și nu ca o zonă de interferență culturală¹⁸.

Imaginile negative care defineau societatea românească de la sfârșitul regimului comunist au trecut printr-o „fantă de lumină” generată de răsturnarea violentă a regimului Ceaușescu și cantonat în mentalul european postrăzboi rece. Imaginile coșurilor cu români în căutare de alimente au fost înlocuite cu scenele din martie 1990 de la Târgu Mureș și cu cele ale evenimentelor din 13-15 iunie 1990, imaginile suprealiste din căminele de copii din perioada regimului comunist— de cele ale copiilor străzii. Presa actuală, marea majoritate a articolelor și a emisiunilor de radio și televiziune în care este vorba despre noi, tema principală este migrația cauzată de sărăcie, folosirea abuzivă a ajutoarelor sociale, cerșetoria și corupția. După cum observa directorul Institutului Cultural din Berlin Mark Donfried, într-un interviu acordat ziarului *Puterea* „imaginea negativă este dată de corupție și de populația romă și aceasta ajunge mai mult în media”¹⁹. Avem și o parte din explicații de ce media occidentală „confundă românii cu ȣiganii!”²⁰ o foarte bună cunoscătoare a realităților românești aprecia că “mulți europeni cred în continuare că este totul gri și întunecat în România, dar când le arăți fotografiile, îi surprinzi într-un mod pozitiv”²¹.

Preocuparea pentru construirea unui brand de țară adecvat României postdecembriste au început încă din primii ani după căderea regimului

¹⁸ Eva Monica Szekely, *op., cit., in loc., cit.*

¹⁹ Interviul Mark Donfried: „*Mulți germani recunosc România pentru corupție și romi*”
<http://www.puterea.ro/social/interviul-mark-donfried-multi-germani-recunosc-romania-pentru-coruptie-si-romi-78399.html>

²⁰ Giada Connestari: *Imaginea României nu mai este cea a orfanilor sau a aurolacilor!*”
interviu realizat de Crina Suceveanu, *Gazeta Romaneasca*, on line
http://www.rgnpress.ro/rgn_12/categorii/analize-interviuri/4815-giada-connestari-imaginea-romaniei-nu-mai-este-cea-a-orfanilor-sau-a-aurolacilor-.html

²¹ *O profesoară din Suedia promovează imaginea României*, in *Timpul.md*, on line
<http://www.timpul.md/articol/o-profesoara-din-suedia-promoveaza-imaginea-romaniei-55055.html>

Ceașescu însă “a atins un entuziasm considerabil în anul 2004, când faimosul Wally Olins a venit la București și a explicat importanța brandingului de țară²²”. La scurt timp după aceasta a fost înființat Grupul de lucru pentru imaginea României peste hotare, având ca membri reprezentanți bancari, din opoziție și personalități culturale. În 2006, Ministerul Afacerilor Externe a conceput campania „Fabulouspirit”, pentru promovarea imaginii țării noastre în Uniunea Europeană. Conceptul a fost lansat în martie 2007 și a produs numeroase controverse referitoare la alegerea agenției câștigătoare a licitației. Agenția de publicitate *Gav Scholz and Friends* a fost aleasă pe baza rezultatelor obținute în promovarea orașului Sibiu - Capitală Culturală Europeană. Campania era programată a se derula de-a lungul a câtorva ani, perioadă în care Bucureștiul trebuia să comunice mesaje pozitive, nu numai defensive, precum cele destinate contracarării criticilor și stereotipurilor, dar a fost abandonată de ministrul Adrian Cioroianu. Costul campaniei s-a ridicat la 10.000 euro.²³

Un loc important în promovarea imaginii de țară îl au și românii de peste hotare. Referindu-se la acest aspect Romulus Popescu, președintele Asociației Românilor din Italia – Milano, conchidea că: „Noi, asociațiile, încercăm să facem în Italia, împreună cu oficialitățile italiene, o imagine cât mai reală despre România, prin festivaluri, conferințe, să dăm o imagine adevărată României. Dar, după ce ne chinuim să creăm această imagine frumoasă despre România, ne vine brandul: un grup de români, care sunt de fapt rromi, violează patru fete și ne strică tot ce am construit!²⁴”. La rîndul său Gabriel Penciu, președintele ACAR (Asociația Culturală și Amicală Română), din Strassbourg consideră că: „Imaginea României n-o putem repara decât noi, românii. Să nu așteptăm nici la nemți, nici la francezi, nici la americani ca ei să repare imaginea noastră, pentru că ei nu au niciun interes. Ca lucrurile să fie mai ușoare și să avem un rezultat vizibil în acest sens, ar trebui să existe, și nu doar teoretic, instituții ale statului care să ne ajute în acest sens²⁵”. Din păcate eforturile făcute de românii din diaspora nu sunt sprijinite de autoritățile din țară. Ioan Godja, de la Asociația Unirea, Neustadt, Viena afirma: „Discutăm de promovarea imaginii României peste hotare. Cred că pentru fiecare dintre noi,

²² *O poveste nesfârșită... eforturile creării unui brand național România*, on line <http://www.biblioteca-digitala.ase.ro/biblioteca/pagina2.asp?id=cap4>

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

care suntem aici, aceasta ar fi temă pentru casă. Noi ne străduim să facem ceva frumos pentru țara noastră, dar cred că ar trebui să primim și un sprijin. Înainte de Sfintele Paști am organizat la Viena un festival al ouălor încondeiate, împreună cu Primăria din Ciocănești, Suceava. Am trimis la ICR o cerere pentru sprijin la care nu am primit niciun răspuns, iar la insistența mea am primit un răspuns negativ²⁶”.

Concluzionând, putem afirma că există nevoia de creare și repoziționare a imaginii României atât în interior, cât și în străinătate. Elementul necesar de conectare a potențialului competitiv de beneficiile tangibile derivate ar trebui să constea în reconstruirea încrederii cu privire la România. În acest sens, statele membre ale UE dar nu numai reprezintă o țintă evidentă pentru export, turism și investiții. Sarcina este complicată de percepțiile publice europene cu privire la valorile românești.

²⁶ *Ibidem.*

ALBANEZII, ÎNTRE REALITATE ȘI LEGENDĂ

Marius DOBRESCU

Poate că nici un alt popor balcanic nu exprimă atât de profund mentalitatea balcanică, precum albanezii. Fixați încă de la începutul istoriei lor pe coasta vestică a Peninsulei, pe prispa Mării Adriatice, albanezii lui Skanderbeg (sec. al XV-lea) erau mult mai apropiați de Occidentul renascentist, decât sunt astăzi urmașii lor de Europa. Lucrul acesta se vede, înainte de a ne rătăci prin exegeze pretențioase, inclusiv în câteva aspecte exterioare: cronicarii lor ni-i descriu ca pe niște oameni blonzi, bine clădiți, îmbrăcați europenește și exprimându-se, în primele lor scrieri, în limba latină. Stăpânirea otomană, lungă de 500 de ani, a produs modificări esențiale în fibra acestui popor, făcându-i pe vecinii noștri de peninsulă să arate așa cum arată astăzi: scunzi, negricioși, irascibili, fataliști. Singurele zone în care armata și administrația otomană nu au pătruns sau au pătruns târziu și greu au fost Alpii albanezi din nord, așa-numita Malësia, zonă greu accesibilă și izolată, uitată de Dumnezeu și de autoritățile pământești. Acesta este și motivul pentru care au apărut, la început aici, contaminând apoi și regiunile din jur, câteva coduri cutumiare teribile, emanație a relațiilor gentilico-tribale perpetuate până târziu, în secolul al XX-lea. Este vorba despre celebrul kanun, organizat și funcționând sub diverse variante, mai cunoscute fiind Kanunul lui Lekë Dukagjini și cel al lui Skanderbeg. În general, kanunul este dovada că societatea albaneză medievală, așa fragmentată și diferențiată ca dezvoltare politică, economică și socială cum era, a simțit nevoia să-și creeze instrumente și instanțe care să-i guverneze existența, ca răspuns la absența autorităților statale. Transmis din tată-n fiu pe cale orală, kanunul a putut fi cunoscut și studiat datorită efortului unui prelat, Kostandin Gjeçovi (1873-1929), care l-a transcris și editat. Abia atunci, albanezii și străinii au putut realiza unicitatea și frumusețea bărbătească a străvechiului cod.

Kanunul cuprinde precepte referitoare la cele mai importante aspecte ale vieții personale și sociale, unele abia atinse, altele, precum besa și hakmarrja (jurământul și vendetta), uluitor de bine detaliate. Era firesc ca, după o

funcționare ireproșabilă o mie de ani, kanunul să fi lăsat urme adânci în mentalitatea albaneză.

„Dincolo de besa nu e nimic” (Kanunul lui Lekë Dukagjini, art. 88). Astfel elogiază Codul valoarea jurământului de credință. Hiperbolizarea cuvântului dat este menită să susțină una dintre valorile morale esențiale din societate, căci ignorarea puterii jurământului poate duce la pulverizarea societății. Cea mai plastică și convingătoare analiză a mecanismului besei se află în eposul popular, respectiv în balada Kostandin și Doruntina. Preluată de Ismail Kadaré sub titlul „Cine a adus-o pe Doruntina”, în esență povestea este cam așa: în viața unei familii din nobilimea albaneză se ivește un eveniment inedit și tulburător. Doruntina, singura fiică printre cei șapte frați, se îndrăgostește și pledează cu obstinație pentru ceva ce nu se mai văzuse până atunci printre albanezi: căsătoria departe de casă, cu un prinț de peste mări și țări. Singurul care acceptă situația și se pune chezaș pentru sora mai mică este Kostandin, care îi jură mamei că, la nevoie, se va ridica și din mormânt și își va aduce sora înapoi în casa părintească. Anii trec și frații Doruntinei sunt uciși unul după altul în război, soartă care nu-l ocolește nici pe Kostandin, autorul jurământului (besei). Rămasă singură și disperată, sărmana mamă invocă, la mormântul lui Kostandin, legământul făcut de aceste cu ani și ani în urmă. În noaptea următoare, mormântul fiului se deschide, Kostandin apare ca în transă și, după o călătorie lugubră prin întuneric și ceață, se înapoiază cu Doruntina, pe care o lasă la ușa mamei și dispare din nou dincolo de viață. Ce poate fi mai frumos decât această legendă, care sanctifică o instituție: besa.

„Jurământul albanezului presupune două lucruri: îl cheamă pe Dumnezeu pentru dovedirea adevărului și îl supune pe om la pedeapsă veșnică și la amenda vremelnică fixată de kanun” (art. 89). Într-o lume în care actul scris, contractul domină relațiile sociale, jurământul pe tăria pietrei, pe cruce sau pe evanghelie a devenit, printr-o practică de sute de ani, temelia încrederii și a bunei înțelegeri între oameni. Chiar și astăzi, cuvântul dat are valoare de contract suprem la albanezi.

Voi relata încă un fapt istoric deosebit de semnificativ pentru afirmațiile de mai sus. Valoarea cuvântului dat a fost în societatea albaneză atât de mare, încât în numele ei au avut loc pacificări miraculoase și, tot în numele ei, s-au comis crime și fărădelegi înspăimântătoare. Mărturia unui asemenea eveniment istoric cutremură și acum conștiința colectivă albaneză. Totul s-a petrecut în

primele decenii ale secolului trecut, după pacificarea teritoriilor din sudul Albaniei, zgâlțâite ani în șir de o rebeliune armată. „Trebuie să întărim pacea dintre noi printr-o solemnitate de împăcare”, se zice că ar fi declarat marele vizir și, pentru a-și întări spusele, a jurat după obiceiul albanez că prinții schipetarilor invitați la solemnitate vor avea asigurate viața și libertatea. Răspunsul liderilor albanezi a fost da, ceea ce în tabăra turcă a declanșat pregătiri extraordinare pentru sărbătorirea evenimentului. Berbeci și țapi înfiți în frigare, baclavale în tăvi uriașe, fructe aduse de la capătul pământului erau cea mai bună dovadă a gândurilor curate ce-i animau pe demnitarii Înaltei Porți. În cele din urmă a sosit și ziua cea mare a împăcării. Prinții albanezi, îmbrăcați în costume tradiționale, au fost întâmpinați cu toate onorurile epocii și conduși în zona destinată oaspeților de seamă. La un semnal, tobele au bătut anunțând deschiderea festivităților. Numai că, după întăriturile special construite, asupra oaspeților albanezi au început să se descarce puștile și pistoalele, totul terminându-se, după cum se poate bănuie, într-o baie de sânge. Încrederea în cuvântul dat, sfântă acolo de unde veneau ei, le-a fost fatală prinților albanezi.

Orgoliul perdant este o altă atitudine specifică tipului albanez, cu implicații atât asupra persoanei, cât și asupra destinului național. Ceea ce am numit orgoliu perdant este, de fapt, o neputință fatală în fața sorții, un fatalism excesiv și sinucigaș. Tipul albanez va reacționa întotdeauna, ca răspuns la agresivitatea celuilalt, cu un orgoliu ce-l poate propulsa direct în moarte (ceea ce se și întâmplă de multe ori). Este posibil ca, chiar dacă ar fi știut ce li se pregătește, liderii albanezi din povestirea de mai sus să fi înfruntat cu același fatalism moartea, ca singura rețetă pentru salvarea demnității de grup. Excluderea din calcul a consecințelor propriilor acte sau ignorarea acestora este expresia cea mai pură a ceea ce am numit orgoliu perdant. Orgoliul, chiar cu prețul morții, a dat naștere și altor fapte incredibile, cu care vom ilustra aceste considerații. Tot răul vine dinspre mare, se spune în Albania, căci munții, la fel ca și la alte popoare, au constituit refugiul perfect în fața agresiunii. Să ne întoarcem, așadar, în 7 aprilie 1939, prima zi a invaziei italiene. Imediat după fuga regelui Ahmet Zogu, armata albaneză a încercat o slabă rezistență, după care a capitulat fără condiții. În contextul acela, să nu-i închipuim pe muntенii albanezi coborând unu câte unu sau în grupuri mici, sub un soare fierbinte, de sub stâncile unde își duceau viața, cu pușca în spate, pentru a trimite „balaurul” înapoi de unde venise, adică în mare. Desigur, fără sorți de izbândă în fața unei

armate moderne, mitraliați și hăcuți cu baionetele, mânați însă de un instinct străvechi și condamnați, indiscutabil, să piară. Cum se pot numi toate acestea? Simț al onoarei? Inconștiență? Spirit de aventură sau primitivism? Poate toate la un loc sau ceva pentru care nu avem cuvântul potrivit.

Tot dintr-un orgoliu exacerbat provine și atitudinea disprețuitoare a albanezului față de „lipsa de generozitate” a Occidentului. Trăind de secole cu principiul că ospitalitatea este una dintre normele de bază ale comportamentului social, imigrantul albanez nu poate să priceapă de ce guvernele occidentale nu-i acordă un tratament preferențial, ba chiar mai mult, îl expulzează fără un motiv convingător. Uimirea este cu atât mai mare și mai justificată în cazul Italiei, pe care albanezii au văzut-o în anii comunismului ca pe un paradis intangibil, vizionat zi de zi la RAI și ascultat pe toate lungimile de undă. Și iată că atunci când poți să-l atingi, coborând cu genunchii tremurând de pe un vaporeș ciuruit de rugină, apar ca din pământ carabinieri, care te obligă să faci drumul înapoi, spre Vlora sau Durres. Teribilă deziluzie! De aici sentimentul de superioritate al albanezului și zâmbetul acela în colțul gurii, chiar dacă stă la coadă ore în șir pentru o farfurie cu mâncare în fața ghișeului unui lagăr de refugiați.

De la orgoliu și până la o generozitate egal de perdantă nu e decât un pas. Albanezul este risipitor: își risipește banii, își risipește viața în vendette fără sfârșit, își risipește țara și istoria ei. Pentru el, toate acestea sunt evenimente cotidiene și el se străduiește mereu să le confirme. E ceva ciudat, poate o predestinare în toate acestea: după un șir de ani buni, ca niște vaci albe, urmează invariabil șirul de ani răi, ca niște vaci negre. Un început de bogăție, urmat de o criză sinucigașă, care pune totul la pământ, inclusiv, cum s-a întâmplat în acest an (este vorba de anul 1997, anul celei mai mari crize politice și economice din istoria nouă a Albaniei, când a fost scris și acest articol. M.D.), vestigii istorice de o valoare incalculabilă. Mă refer, bineînțeles, la minunatele opere ale arhitecturii antice grecești de la Apolonia și Butrint. Ce-l determină, oare, pe albanez să fie atât de nemilos cu propria-i istorie?

Arma a fost întotdeauna pentru albanezi unul dintre pilonii orgoliului. De aici și cultul armei. Kadaré scria cândva, la începutul carierei de scriitor, în poemul *Ce gândesc munții aceștia?*: „Pușca în spate/Prelungirea coloanei tale vertebrale...” Folclorul literar albanez este o adevărată panoplie: armele sunt descrise în detaliu, iar scenele de luptă se succed delirant. Nici literatura cultă nu duce lipsă de arme și de confruntări armate. Zbătându-se cinci decenii în

plasa realismului socialist, literatura albaneză și-a făcut un idol din mișcarea de partizani din 1941-1944, tema rezistenței ocupând de departe cel mai avantajos loc la masa propagandei de partid. De la acest ospăț pantagruelic nu a lipsit nici cunoscutul Ismail Kadaré. La rândul său, kanunul acordă armei o importanță deosebită: când, unde și cum se poartă, într-un ceremonial complicat, propriu fiecărui eveniment din viața personală sau socială, a cărui încălcare se sancționează de comunitate cu pedepse într-un crescendo bine dozat. Și poate că nu întâmplător, două dintre cele mai drastice sancțiuni acordate de obște vinovatului sunt interdicția de a purta armă și izgonirea din sat. Ambele la fel de ruinatoare pentru demnitatea individului, căci, rupt de obârșie, munteanul albanez se transformă într-un paria al orașelor.

Momentele de divertisment, începând cu primirea oaspeților și terminând cu cele ce-și pun pecetea pe destinul individual – botezul, nunta – sunt singurele la care arma nu participă. Ospitalitatea gazdei, în asemenea clipe, este desăvârșită. Tradiția a reținut situații incredibile, când, între două familii aflate sub semnul hakmarrjei, intervine pentru câteva ceasuri pacea cea mai deplină. Stăpânul casei își întreține oaspetele cu rachiu și dulciuri, apoi îi pune masa și în tot timpul acesta se încinge taifasul, în cea mai pură tradiție orientală, amintind de poveștile din O mie și una de nopți. În momentele acelea, generozitatea gazdei învinge glasul sângelui și dorința de răzbunare. A doua zi, după ce musafirul devine dușman odată cu ieșirea din sat, totul revine la „normal” și vendetta poate fi reluată. Obiceiuri crunte, ce supraviețuiesc și astăzi ici și acolo, în multe zone din Albania și Kosova.

Regimul comunist al lui Enver Hoxha (Hodja) a încercat vreme de aproape cincizeci de ani și prin toate mijloacele să conserve pornirile belicoase ale acestui popor de munteni, într-o tentativă absurdă de a-i abate atenția de la gravele perturbări produse în viața individului de experiența comunistă. Menținerea unei psihoze de panică și a resentimentelor față de străini – induse prin construcții militare aberante, vestitele bunkere, cantonamentele obligatorii și îndelungi pentru ambele sexe, cultivarea strategiei „războiului întregului popor” (unde am mai auzit noi asta?) – au menținut la cote înalte instinctul războinic al albanezilor. Totuși, spiritul anarhic și mizeria materială impregnate adânc în fibra acestui popor au făcut ca manifestările de forță transmise cu atâta insistență de televiziunile lumii în primăvara acestui an, scenele cu copii târând

arme automate sau trăgând rafale în aer din carabine ruginite să pară mai curând secvențe dintr-o comedie tristă, cu un singur și dezolant personaj.

Și totuși, uitând pentru o clipă că viața e atât de complicată, să ne întoarcem la cele simple, curate și veșnice. La marea ce scaldă țărmul la Saranda, înnobilându-l sub ploaia cristalelor colorate, la negurile printre care navighează, ca niște corăbii roșii, străvechii munți ai Epirului, la râurile vesele din nord și la vârfurile veșnic înghețate, oglindite în lacuri de argint peste care soarele aleargă ca un copil bălai...

Articol publicat în revista Secolul 20, „Balcanismul”, nr. 7-9/1997

ГАГАУЗИТЕ – НЕПОЗНАТИТЕ ПРЕДЦИ НА ПРОФ. ЧАКИР

Drd. Blagovest NIKOLOV

Интересите на професор Чакир към Балканите и историята на балканските народи са закодирани в неговия балкански генетичен код. Историята на рода на професор Чакир е една споделена история на хиляди хора през превратните за Европа XVIII и XIX век, принудени да поемат тежкия път на бежанеца, за да намерят по-спокойно място за себе си и своите семейства, бягайки от ужасите на терора и потисничеството. Той е наследник на славен род, произхождащ от земите на североизточна България, род на просветени хора, духовни и морални водачи на населението, повели го в едни от най-трудните моменти в историята и помогнали му да запази вярата в Бога и собствените възможности за преодоляването на превратностите на времето в едни преломни и неспокойни години. Род, възникнал в рамките на една особена общност, произхода на която и до днес е една от загадките в историята на Балканите и на която ще се спра по-подробно в следващите редове.

XVIII и XIX век са векове на фундаментални промени на Европейския континент. Това са векове на революции, напредък и промяна, а едни от най-старите народи на Европа – народите на Балканите, излизат отново на политическата сцена, за да превърнат по-късно полуострова в „барутен погреб на Европа”, а терминът „балканизация” да навлезе в речниците като нарицателно за бъркотия в политическо отношение.

Балканите обаче са конфликтна точка от много по-рано. На това парче земя в югоизточната част на Европа през вековете са водени повече от 300 войни с хиляди битки. Причините са различни – етнически, религиозни, политически. Независимо от изходите си, всички тези войни си приличат по едно – оставените жертви и в много случаи прокудените от домовете им хора.

През XVIII и XIX век Балканите и в частност българските земи изживяват сериозни демографски промени. До 1878 г. по-голямата част от полуострова е под владението на Османската империя. Прогнила и остлабваща, наречена от европейската преса с красноречивото „Болният човек край Босфора“, империята води изтощителна борба за своето оцеляване, която накрая губи. В повечето случаи Балканите се превръщат в театър на бойните действия. Освен десетките въстания на балканските народи срещу вековното им постисничество, империята води и няколко широкомащабни войни. Само с Русия през XIX век османците воюват цели четири пъти: Руско-Турската война от 1806-1812 г., Руско-Турската война от 1828-1829 г., Кримската война 1853-1856 г. и Руско-Турската война от 1877-1878 г., оказала се последната от тази поредица.

Бойните действия в тези войни изцяло или частично протичат на територията на Балканите и особено в българските земи. В тези войни християнското население вижда в Русия, като флагман на православието, лъч надежда за освобождение от многовековния османски гнет. Голяма част от християнските поданици на султана подпомагат руснаците по време на походите им с храна, жива сила и други методи, с единствената надежда за отхвърляне на вековните окови на робството. В повечето случаи обаче изтеглянето на руските войски от полуострова е последвано от брутално възмездие от страна на османските власти спрямо местното население, породено от неговия колаборационизъм с противника. А както се казва, покрай сухото гори и мокрото. Известни са стотици случаи на изклани и изгорени цели села, отвлечения и всякакви други зверства, извършени над дръзналите да подкрепят враговете на империята.

В същото време руснаците, завладели бесарабските степи търсят начини за овладяването на тази сравнително безлюдна, но плодородна и стратегическа земя. Още през XVIII век заедно с изтеглящите се руски войски след Руско-турската война от 1768-1774 потеглят и първите няколко хиляди български изселници, които са заселени във Влахия, Молдова и Украйна. Сред тези първи изселници са и дедите на професор Чакир – основателите на славния свещенически род, произвел впоследствие повече от 30 духовни водачи, които първоначално са заселени в района на влашкия град Плоещ.

Опознали бита и уменията на българските заселници и ползата, която те носят в степите на Буджака, в последвалите войни руснаците започват да настройват населението на юг от Дунава за масово преселване в бесарабската степ, изпитваща остра нужда от опитни земеделци, които да развият нейния потенциал. Те се възползват от отмъстителността на турците и от страха на местното население от саморазправа и разорение и започват масирана пропаганда, довела до масово преселение на християни от българските земи на север към бесарабските степи след всяка от последвалите три големи войни между двете империи. За успеха на руската пропаганда спомага и все по-влошаващата се обстановка в Османската империя, вследствие на все по-отслабващия контрол от страна на централната власт в Истанбул върху по-отдалечените от столицата територии. В този период в пределите на империята върлуват кърджалийски банди, които нападат и разоряват християнските села. Набезите се засилват особено през 60-те години на XIX век, когато вследствие на Кавказката война, прокудените от родината им от руснаците черкези са приети от Османската империя и са разселени в нейните християнски провинции, където сформират разбойнически банди. Това подхранва още по-силно аргументите на руската пропаганда сред българското население. В същото време с Указ на руския император Александър I на българите е разрешено да се заселват в пустинните земи на Бесарабия. Всяко семейство получава земя, паричен кредит за животни и инвентар и се освобождава за определен период от данъци и задължителна военна служба.

Тези действия на Русия дават повод на идеолога на българското революционно движение Георги Раковски да издаде брошурата „Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите“, в която отправя остра критика към политиката на Русия, спрямо българите, вследствие на която са обезлюдени обширни територии на юг от Дунава.

По този начин заселените в бесарабската степ български изселници достигат число от неколкостотин хиляди души.

Една съществена част от тези изселили се от България хора са представители на една специфична общност, населяваща предимно земите покрай българските черноморските брегове, но части от която се срещат в различни части на българските земи.

Това са гагаузите. Първите от тях са поведени по своя път към новите земи от техния предводител Янко Чорбаджиоглу от Шабла, сменил по-късно фамилията си име на Чакир и дал началото на рода, чиито наследник е проф. Николае Чакир.

Гагузите вълнуват умовете на историци, етнологзи и езиковеди вече повече от век. Причината за интереса към тях е нетипичната смесица от твърда православна вяра и тюркски език, която обърква всеки, попаднал в гагаузко селище. Единственото, което се знае със сигурност за тях е, че предците им са пристигнали по тези земи от България, бягайки от башибузушките и кърджалийските безчинства в края на XVIII и през XIX век. Произходът на тези хора обаче е предмет на научни спорове между десетки изследователи всеки от които претендира, че неговата хопитеза превъзхожда тази на опонента му.

Няма да е пресилено да кажем, че теориите за произхода на гагаузите са почти толкова, колкото са и учените, захванали се с тяхното изучаване. В много от случаите тези теории са откровено продиктувани от необходимостта за обслужване на определени геополитически интереси. В други научният подход е осезаем.

Понастоящем основната част от гагузите живеят на територията на съвременна Република Молдова, обособени през 1994 г. в автономно-териториално образование (АТО) в рамките на страната, наречено Гагаузи (Гагаузка земя) или Гагаузия, със столица Комрат.

Гагаузи се срещат обаче и в България, като по-компактно те живеят в района на Североизточна България, но и в района на Ямбол и Стара Загора. Гагузите населяват още части от Украйна, Русия, Румъния, Турция и Гърция.

Теориите за произхода на този малък народ, живеещ основно в степите на Буджака и неговия език се разгарят най-вече в периода между двете световни войни. По това време тюркологията изживява значително развитие в бившия СССР, а принципът „разделяй и владей” е водещ по отношение на народите, попаднали под властта на Съветите, което насочва интереса на редица учени към гагаузите както по професионални, така и по идеологически съображения. Така само в рамките на няколко десетилетия се раждат основните хипотези за произхода на тази общност. Един от най-популярните изследователи на живота и културата на

гагаузите е етнографът от гагаузки произход М. Губогло, който изброява общо 21 версии за произхода им, основните от които са, че те са потомци на:

куманите

узите

печенезите;

печенези, узи и кумани в тяхната съвкупност;

селджукските турци на султан Изеддин Кайкавус

прабългарите (Аспаруховите българи)

езиково тюркизирани българи по време на османската власт в българските земи;

различни комбинации на някои от тези теории.

Единственото, което може да се твърди със сигурност за тях е, че както писах по-горе, всички те са дошли в степите на Буджака през XVIII и XIX век от Добруджа, бягайки от османските жестокости.

Традиционната българска историография застъпва тезата, че гагаузите са българска етнографска група, докато според по-голямата част от останалите чужди изследователи (румънски, турски, гръцки, руски, украински) те представляват отделен народ.

Живеещите днес в България гагаузи имат изявено българско самосъзнание и оспорването му често води до обида и дори агресивна реакция от страна на засегнатия. По данни от преброяването в България от 1 март 2001 г., като гагаузи са се определили 540 души. На предишното преброяване 9 години по-рано те са били 1478. Реалната им борейка обаче е много по-голяма. Въпреки, че при преброяването има отделна графа „гагаузки етнос“ все по-малко гагузи се възползват от възможността да се самоопределят като такива официално. Все пак, в личен разговор те не пропускат да отбележат, че освен българи са гагаузи.

Трябва да се отбележи, че в Османската империя те не са били разглеждани като народ (миллет). Названието „гагауз“ не се среща в нито един известен на науката документ, а при преброяванията са броени като част от българите християни.

По времето, когато гагаузите, заедно с другите български изселници са принудени да напуснат родните си земи в Североизточна

България, в документите, съхранени в архивите на Руска империя навсякъде между гагаузи и българи е поставян знак за равенство.

Трябва да отбележим интересната теза, изказана от Протоерей Михаил Чакир, дядо на проф. Николае Чакир, твърдящ в своите писания, че гагаузите са били българи, но в същото време отстояващ и самостоятелността на гагаузите като етнос със своя самоидентичност, възникнала в средата на XIX век. Интересно е да се отбележи също, че неговият родственик Димитрий Чакир, също свещеник и също занимавал се активно с проблема, отсотява тезата за изцяло българския характер на гагаузите.

Все пак позицията на Михаил Чакир по този фундаментален въпрос е възприета от самите гагаузи, които отстояват своята самостоятелност като част от народите в голямото семейство на тюркоезичните народи в АТО Гагаузия, но пазейки спомена за своята прародина България, а самия Михаил Чакир е своего рода национален герой за жителите на АТО Гагузия. Това е и ръководната идея на последните няколко Световни гагаузки конгреси. Световния гагаузки конгрес има за цел да съхранява гагаузките традиции и да консолидира гагаузкия народ, както в пределите на АТО Гагаузия, така и в целия свят. Той се събира на няколко години, като в него влизат делегации представляващи гагаузите от различни страни.

Най-известният българин от гагаузки произход е Киряк Цонев. Той е дипломат, журналист и писател и първият арабист в съвременната българска дипломация. Автор е на много художествени и научноизследователски книги и е член на Световния координационен съвет на гагаузите. Самият той като гагаузин, застъпва тезата за българския произход на общността. Киряк Цонев казва, че понятието гагузин е употребявано презрително от турците във времената на робството по отношение на тази част от българите в Добруджа, която е била принудена да се откаже от езика си, но е съхранила християнската си вяра.

Всъщност първия, застъпил тази теза е Георги С. Раковски, който пише в своите дописки, че гагаузите „не са нито турци, ни гърци, нито никакви други“, а са българи, които са приели турския език.

Аналогия в случая може да се търси с ирландските католици, които не склоняват да сменят вярата си с англиканското протестантство, но губят своя келтски език, под натиска на англичаните, към който език се завръщат едва през последните няколко десетилетия като плод на държавната политика в Ейре. Като доказателство на тази теза Кирик Цонев посочва документиран разказ на очевидци, събирани от различни изследователи.

Важно е да се отбележи, че въпреки тюркския език, именната система на гагаузите е изцяло българска, без никакви тюркски елементи. До някаква степен това може да се обясни с факта, че все пак това е християнска именна система, но сред гагаузите са засвидетелствани български имена, които нямат християнски корен, като това на сина на гореспоменатия Янчу Чорбаджиоглу, носещ името Желез.

Тази хипотеза намира развитие у българския етнограф В. Маринов, който извършва огромна по обем работа на терен в България през 50-те години на XX в., като извежда извода, че до идването на османците североизточните български земи са населявани предимно от българско население. Според него гагаузите са езиково потурчени българи, но благодарение на християнската си вяра са запазили своето чисто българско етническо самосъзнание.

Според проф. Ибрахим Карахасан-Чънар „традиционната народна култура на гагаузите в България по състав, структура и съдържание се вписва изцяло в системата на българската – формирана като източноправославна, по характер аграрна, присъща на уседнало земеделско население и съдържаща архаични елементи от културата на заварените автохтонни и придошлите славянски и прабългарски компоненти, а и на по-късните севернономадски съставки, на българската народност.” Според него културата на североизточните и югоизточните групи гагаузи в България принадлежи към културата на източните български групи. В своето изследване той показва пълното съответствие между гагаузката народна култура в Северна България с тази на старото местно население (хърцои, капанци, шиковци, полянци) и на вариантите, формирани с привнасянето на елементи от преселниците балканджии и тракийци. Той посочва още, че тракийските гагаузи също трудно могат да се различат по бит и култура, от останалите тракийски българи. Въщото

важи и за жилището, обзавеждането, дворното пространство, бита, облеклото, храната, семейно-родовите отношения, съответстващи напълно на източнобългарската традиция в нейните различни географски ареали.

В такъв смисъл за гагаузите в България не може да се говори като за етнографска група, тъй като тяхната народностна култура на практика съответства на тази на областта, в която живеят, съответно тракийския, добруджанска и др.

Румънският историк Николае Йорга твърди, че гагаузите са „твърде старо население с корени в древността“ и това вероятно не е далеч от истината, въпреки, че понятието „гагаузи“ се появява в историческата литература едва в средата на XIX век в изследванията на руски изследователи, влезли в контакт с тях, изследвайки бесарабските българи.

В България първият учен, който обръща по-задълбочено внимание на тази общност е Константин Иречек. Той застъпва тезата, че във вътрешността на Североизточна България (Добруджа и Силистренско) и по крайморските селища (най-вече във Варненско), още преди идването на османците изконно е живееело тюркоезично население, като в крайморските земи то е останало християнско, а във вътрешността на страната е приело ислямските култове. Иречек смята, че тюркския език на гагаузите е изконен и се дължи на техния произход от племената на печенегите, куманите и узите, които са активни участници в живота на Второто българско царство. Според него понятието гагаузи е производно на „узи“, както според него са били наричани куманите. Именно съставното „узи“, съвпадащо с названието на известното от изворите тюркско племе, присъствало по българските земи е в основата на тази теория, поддържана от множество автори, като Жан-Батист Ноде и Л. Чимпоеш, както и някои български изследователи като Васил Къчнов, Иван Шишманов и др. Тя е и една от основните хипотези на Михаил Чакир.

Другите по-разпространени теории, освен куманската са узката, караманската, както и селджукската теории. Тази хипотеза е подкрепена и от български учени, като Иван Шишманов и Васил Къчнов. Руския изследовател В.Мошков създава друга хипотеза, извеждайки произхода на гагаузите от узите, подкрепяйки я с руски извори, според които узите, известни още като „каракалпаки“ заселени в Южна Русия, където приели

православието през XI-XII в. след което се преселват на Балканския полуостров. В България тази теория се подкрепя от А.Манов, според когото названието „гагаузин“ „не е историческо име на народ, а домашно прозвище на огузи, добито за да означаи приемането на християнството“.

Друга разпространена хипотеза е селджукската. Тя е изложена за първи път от българския учен Г. Баласчев в книгата „Държавата на огузите в Добруджа“, издадена през 1917 г., и по-късно продължена от други български и чуждестранни изследователи. Баласчев твърди, че гагаузите произхождат от заселили се през XIII в. в района на Варна и Балчик селджукски турци, основали своя държава, начело със султан Изеддин Кейкавуз, от чието име Баласчев извежда и племенното им название, чрез релацията к-г. Проблемът с тази хипотеза е, че тя е основана на един легендарен източник, наречен „Огуз-наме“. И въпреки, че се оборва от редица учени, като проф. Петър Мутафчиев, това е основната хипотеза подкрепяна от Република Турция и чрез която тя прокрава своето влияние сред гагаузите в АТО Гагузия, изтъквайки въз основа на нея общия произход на двата народа.

Друга интересна и широко разпространена, особено в България хипотеза е тази за прабългарския произход на гагаузите на базата на тюркската теория за произходана древните българи. Тя е застъпена първо от братята Шкорпил още в края на XIX век и намерила по-късно редица поддръжници, въпреки силното оспорване на тюркския характер на древните българи.

Ст. Романски обаче оспова тази хипотеза, изтъквайки, че повечето от останалото население на Добруджа, и тези „говорящи турски християни“ са ново население, посочвайки, че няма няма нито една изцяло гагузко село, а всички са смесени с българско население.

Това са в най-общи линии основните хипотези за произхода на този загадъчен народ. Вероятно той ще продължи да вълнува умовете на учените и през XXI век. Вероятно хипотезите за произхода му ще се развиват, ще бъдат допълвани от нови данни, а някои ще отпаднат напълно.

Единственото, което можем със сигурност да кажем е, че фоклорът им не е чужд на нито един българин, езикът им не е чужд на нито един турчин, а вярата им не е чужа на нито един християнин.

Вярата, помогнала им да се опазят от асимилация от страна на турците в продължение на векове, въпреки сходствата в езика.

И въпреки, че едва ли някога ще узнаем цялата истина за този малък народ, можем убедено да заявим, че той раждал личности с европейско измерение.

Атанасов, Г. Добруджанското деспотство. Велико Търново, 2009.

Балкански, Т. "На пусто пладне..." (Българите в Руската империя). Велико Търново, 2009.

Боев, Е. Не заблудата, а лъжата за гагаузите. София, 1992.

Боев, Е. Нашите сънародници гагаузите. С., 1987.

Българите в Северното Причерноморие. Том I-X. Велико Търново-Одеса, 1992-2009.

Василева, М.; Календарни празници и обичаи. – В: Добруджа. София, 1974.

Градешлиев, И. Гагаузите. Добрич, 1994.

Грек, Ив., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще. София, 1993.

Гредешлиев, И. Българите гагаузи. София, 2014

Димитров, С. Още едно мнение за името „гагаузи“. – В: Българите в Северното Причерноморие, Т. V. В. Търново, 1996.

Иречек, К. Пътувания из България. С., 1974.

Матеева, В. Гагаузите - още един поглед. София, 2006.

Младенов, Ст. Печенези и узи - кумани в българската история. //

Българска историческа библиотека, 1931, кн. 1.

Мутафова, Кр. Теории и хипотези за гагаузите. // Българите в Северното Причерноморие. Том II. Велико Търново, 1993.

Търкова-Заимова, В. Долни Дунав - гранична зона на византийския Запад. София, 1976.

Юхас, П. Тюрко-българи и маджари. София, 1985.

Манов А. И.. За гагаузите [http://www.varna-](http://www.varna-bg.com/museums/archaeology/reference_library/gagauzi.htm)
[bg.com/museums/archaeology/reference_library/gagauzi.htm](http://www.varna-bg.com/museums/archaeology/reference_library/gagauzi.htm)

Ценкова, И. Езика си давам, вярата не

<http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=78&aid=2274>

Цонев, К. Безхаберieto на България тласка гагаузите към Турция
http://frognews.bg/news_15952/Bezhaberieto_na_Balgariia_tlaska_ga_gauzite_kam_Turtsiia/0

Ибрахим Карахасан-Чънар: Гагаузи
<http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/1277-2011-06-26-12-19-34>

GĂGĂUZII – STRĂMOȘII NECUNOSCUȚI AI PROFESORULUI CIACHIR

- Rezumat -

Interesul profesorului Ciachir pentru Balcani și istoria popoarelor balcanice este conținut în codul său genetic balcanic. Istoria familiei profesorului Ciachir este asemănătoare cu istoria a sute de oameni din Bulgaria secolelor XVIII și XIX, forțați să ia drumul exilului datorită asupririi otomane. Profesorul Ciachir este urmașul unei familii ilustre care provine din regiunea de nord-est a Bulgariei, cărturari iluminați, lideri spirituali. Iancu Ciorbagioglu din Șabla, care mai târziu își schimbă numele de familie în Ciachir, este strămoșul profesorului Ciachir.

De peste un secol, găgăuzii fascinează imaginația istoricilor, etnologilor, lingviștilor. Motivul acestui interes este amestecul atipic de credință ortodoxă neclintită și limba turcă, care nedumerește pe oricine ajunge într-un sat de găgăuzi. Singurul lucru care se cunoaște cu certitudine despre găgăuzi este că strămoșii lor au ajuns pe meleagurile Bulgariei fugind de ororile bașibuzucilor și cărjaliilor, la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX.

Teoriile originii găgăuzilor fac obiectul disputelor științifice ale multor cercetători. Nu ar fi exagerat să afirmăm că teoriile originii acestui neam sunt tot atâtea, cât și ipotezele oamenilor de știință care s-au ocupat de problemă. În prezent cea mai mare parte a găgăuzilor locuiesc în R. Moldova, din 1994, Teritoriul autonom găgăuz, cu capitala Comrat. Găgăuzi întâlnim și în Bulgaria, mai ales în partea de nord-est a Bulgariei, dar și în regiunea Iambol și Stara Zagora. De asemenea și în unele părți ale Ucrainei, Rusiei, României, Turciei și Greciei.

Unul dintre cei mai cunoscuți cercetători ai vieții și culturii găgăuzilor, etnograful M. Guboglu enumeră 21 de teorii ale originii acestora. Protoiereul Mihail Ciachir (erou național în teritoriul autonom găgăuz din R. Moldova), bunicul profesorului Ciachir, afirmă în scrierile sale că găgăuzii sunt bulgari, însă, în același timp, susține și identitatea etnică a lor, ca parte a marii familii a popoarelor turcice. Interesant de remarcat că și Dimitrie Ciachir, tot preot, scoate în evidență originea bulgară a găgăuzilor. Primul care a susținut această teză a fost Gheorghi Rakovski, în a cărei corespondență apărea notat că găgăuzii „nu sunt nici turci, nici greci, nici alte neamuri”, ci bulgari care au adoptat limba turcă.

La rândul său, Kiriak Țonev, cel mai cunoscut bulgar de origine găgăuză, fost diplomat, ziarist, scriitor, primul arabist din diplomația modernă bulgară, autor a numeroase lucrări literare și științifice, membru în Consiliul Mondial al Găgăuzilor, este de părere că termenul de găgăuz este folosit, în mod disprețuitor, în timpul dominației otomane, de turci, pentru populația bulgară din Dobrogea, care a fost forțată să renunțe la limba, însă și-a păstrat credința creștină. În opinia, istoricului român Nicolae Iorga, găgăuzii sunt „o populație foarte veche cu rădăcini în antichitate.”

Termenul de „găgăuz” apare în literatura istorică de abia la jumătatea secolului XIX, în studiile cercetătorilor ruși, care intră în contact cu găgăuzii, în timp ce studiau bulgarii basarabeni. Și cu toate că niciodată nu vom ști adevărul despre acest mic popor, putem să afirmăm cu tărie că a dat personalități de talie europeană.

TEMEREA DE DUMNEZEU ȘI RESPECTAREA DECALOGULUI ÎN VIZIUNEA SFINȚILOR VASILE CEL MARE, GRIGORIE TEOLOGUL ȘI IOAN GURĂ DE AUR

Prof. univ. dr. Gheorghe F. ANGHELESCU

Asist. univ. dr. Ionuț CHIRCALAN

Motto: „Începutul înțelepciunii este frica de Domnul”
(Ps. 110,10).

Frica de Dumnezeu într-un înțeles deplin este ceva pozitiv, anume – respectul pe care îl arătăm față de viața pe care o trăim zi de zi, de la naștere până la moarte, urmând pe cât posibil legile și principiile morale lăsate prin *Sfintele Scripturi* și prin Sfânta Tradiție. Spre deosebire de aceasta, cealaltă frică, a „firescului” uman postedenic (căzut) și stările atașate de ea, ca neliniștea, teama, spaima, angoasa, anxietatea, sunt cauzate de alipirea omului la materialitatea acestei lumi, de izolarea lui în orizontul finit al propriilor puteri. Ființa umană, așa după cum evidențiază Sfântul Ioan Gură de Aur, nu se poate vindeca și elibera de aceste stări decât numai desprinzându-se mai întâi, pe cât posibil, de preocupările (excesive) din lumea aceasta și împărțind, apoi, cu Dumnezeu, toate îngrijorările și răspunderile cotidiene. Prin această frică binecuvântată, se descoperă credința vie, lucrătoare, care nu se îndoiește că prin pronia Sa, Dumnezeu Creatorul și Proniatorul e mereu receptiv la nevoile creaturilor și gata să ofere toate cele necesare pentru mântuire¹.

Dintre cauzele ce conduc la frica bolnăvicioasă, prima este, fără îndoială, lipsa de credință. În acest sens, se poate afirma că în sufletul celui cu credință veritabilă în Dumnezeu frica nu-și mai are locul. Trebuie precizat că nu credința îl scapă pe om de frică, ci ajutorul lui Dumnezeu care-i vine ca răsplată la credința în El. Iar acest ajutor, ființa umană trebuie să-l solicite prin rugăciune

¹Cf. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la statui*, XVIII, 4, col. „Biblioteca Părinților Bisericești”, nr. 7, *Scrieri alese ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, traducere din original de Șt. Bezdechi, profesor de lb. și literatura elenă la Universitatea din Cluj, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului – Noului Severin, 1937, p. 58.

(o excelentă exemplificare ar fi *rugăciunea lui Iisus*) cu credința că Bunul Dumnezeu i-l poate oferi și cu speranța că-l va primi.² Vindecarea omului de frică se dobândește prin lepădarea voinței proprii și este, implicit, o stare de profundă smerenie.

O altă cale (cea de aur), prin care se poate birui frica, este iubirea. Din iubirea lui Dumnezeu omul primește încrederea, care învinge frica. Prin iubire omul ajunge să viețuiască în apropierea lui Dumnezeu și să se înstrăineze de cele lumești, fie de cele din afara sa, fie de cele din lăuntrul său. Iubirea îi înfricoșează sufletul, dându-i șansa să se desfete de bunătățile duhovnicești.³

Omul trebuie să se vindece de frică, însă de cea care îl împinge spre păcat, spre o existență egoistă. Însă, nu trebuie să înlăture din sinea lui orice fel de frică, orice fel de teamă. Există o frică virtuoasă pe care Dumnezeu i-a oferit-o ființei umane ca mijloc de mântuire și pe care Părinții Bisericii o consideră „frică mântuitoare” „neliniște mântuitoare”. Această frică este înțeleasă și trăită de reprezentanții tradiției ascetice ca „frică de Dumnezeu”. Frica pătimasă trebuie distrusă pentru a face loc *temerii de Dumnezeu*. Ținând cont de tendințele sufletului, cele două tipuri de frică se exclud reciproc. Pe măsură ce sporește în sufletul omului cea din urmă, cealaltă se micșorează și este înlocuită definitiv. Frica de Dumnezeu poate fi socotită în toate aspectele sale ca o virtute fundamentală pentru om. Tocmai de aceea, în *Sfintele Scripturi* ca și în scrierile patristice ea este considerată o condiție primară a mântuirii omului.

Astfel, Sfântul Vasile cel Mare evidențiază în mai multe rânduri că în tot timpul vieții trebuie să reflectăm la moarte și să o percepem ca pe puntea inevitabilă ce ne duce din timp spre veșnicie, frica de Dumnezeu dându-ne șansa de a o trece cât mai ușor.⁴ După cum arată mai ales Părinții fondatori ai

² Jean-Claude Larchet, *Terapeutică bolilor spirituale*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 001, p. 543-544. Despre rugăciune a se vedea: *Dreptarul (Regulamentul) Sfântului Vasile cel Mare, cuprinzând teoria și practica monahismului de obște* în Sfântul Vasile cel Mare; Sfântul Pahomie cel Mare; Sfântul Ioan Casian *Rânduilele vieții monahale*, Editura Sofia, București, 2001, p.244-259 și Mitropolit Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia Ortodoxă. Știința Sfinților Părinți*, traducere din limba greacă de Irina Luminița Niculescu, Editura „Învierea” - Arhiepiscopia Timișoarei, 1998, p. 410-411.

³ *Ibidem*, p. 545.

⁴ *Ibidem*, p. 546.

vieții monahale⁵, există două forme ale fricii de Dumnezeu, corespunzătoare celor două trepte ale acestei virtuți.

Pe prima treaptă, cea mai de jos, se află *frica de Judecata lui Dumnezeu* și, implicit, de amenințarea chinurilor osândeii veșnice, înțelese ca „pedeapsă”. Pedeapsă nu în sensul că Dumnezeu este răzbunător și extrem de exigent pentru cei care încalcă poruncile Sale, ci ca suferință a sufletului înstrăinat de Dumnezeu și lipsit de darurile duhovnicești care-i fuseseră hărăzite și pe care singur omul și-o aduce prin păcat „Judecata lui Dumnezeu nefăcând altceva decât să-i descopere dreapta măsură.”⁶

A doua treaptă a fricii, superioară, izvorăște din iubirea desăvârșită. Ea o face nelucrătoare pe cea dintâi și are ca și conținut temerea de a nu fi despărțit sau înstrăinat de Bunul Dumnezeu. Frica aceasta este „frica desăvârșită” , a celor care au râvnit și au ajuns la natura iubirii. Dar nimeni nu poate să ajungă la ea fără să o fi cunoscut anterior pe cea dintâi. În același timp, tămăduirea integrală de frica pătimășă conduce la starea de nepătimire sau la deplinătatea iubirii. Și aceasta pentru că spre deosebire de frica pătimășă, temerea de Dumnezeu nu se ivește de la sine, ci este o virtute pe care omul trebuie să se străduiască să o câștige cu sprijinul Bunului Dumnezeu, ca „rod al credinței”. Pe de altă parte, ea este direct legată de respectarea strictă a poruncilor divine, precum spune Psalmistul. (Ps. 18, 10)

Frica de Dumnezeu ferește omul de păcate, de cele provocate de gânduri, de cuvinte și de fapte. În acest sens, Sfântul Vasile cel Mare afirmă: „Frica îndepărtează ispitele păcătoase. Acolo unde se află frica de Dumnezeu, întinăciunea și murdăria patimii sunt șterse din cugetul nostru”. Ea reprezintă fundamentul și condiția vieții duhovnicești, a gustării vieții după moarte înainte de moartea firească. La fel, Sfântul Ioan Gură de Aur precizează: „Aveți o comoară neprețuită, mai presus de toate bogățiile: frica de Dumnezeu”.⁷ Și tot acest mare reprezentant al Bisericii mărturisește prin exemplul trăirii sale: „Cu

⁵*Ibidem.*

⁶*Ibidem.* În același context, Sfântul Ioan Gură de Aur face o strălucită expunere asupra Judecății lui Dumnezeu, în *Omilia 28* a lucrării sale *Comentar la Evanghelia lui Ioan*, traducere din limba franceză de Gheorghe Băbuț, Editată la Mănăstirea „Portărița” Prilog, Editura „Pelerinul Român”, Oradea, 1997, p. 130-133. Lămuritor pentru caracterizarea păcatului și consecințele provocate de acesta este lucrarea lui Marius Telea, *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 20011, capitolul IV: „Căderea omului în păcat”, p. 252-306.

⁷Cf. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuire la Psalmul 111*.

adevărat fericit este numai omul care se teme de Domnul”⁸, „cel care se teme de Dumnezeu cunoaște fericirea adevărată și trainică”;⁹ „adevărata fericire stă în frica de Dumnezeu”.¹⁰

Tema morții nu trebuie doar analizată teoretic, ci, trăind prin rugăciune momentul morții, trebuie să fim pătrunși în mod transfigurator de frica de Dumnezeu. Altfel, totul devine o mare înșelare, o moarte sufletească a nelucrării virtuților. „A devenit perceptibil, avertizează un ierarh al Bisericii din zilele noastre, că moartea este cea care domină existența umană și că mântuirea omului este depășirea morții. Astfel se fac diferite analize. Dar pot să observ că de cele mai multe ori aceste analize sunt teoretice. Adică intrăm în dezvoltarea diferitelor subiecte teologice fără să ne atingă existențial, fără să avem simțire și informație, cum spun cumpătații Părinți ai Bisericii. Suntem capabili să dezvoltăm în dezbateri îndelungi sau în multe pagini tema «depășirii morții», dar suntem cu desăvârșire neputincioși să întâmpinăm moartea când ni se apropie. Tremurăm la gândul morții. Ne cuprinde groaza și frica. De asemenea, nutrim învierea interioară și totuși vorbim despre aceasta. Cum putem să vorbim despre depășirea morții, fiind morți?”¹¹

Scriind și tâlcuind rostul morții ca Paști (trecere), Părintele Dumitru Stăniloae arăta în scrierile sale antropologice, pe temeuri patristice, că moartea are o semnificație particulară. Relația omului cu Logosul divin, Sursa vieții pentru întreaga creație, atrage după sine faptul că ființa umană nu este supusă distrugerii, dispariției sale după moarte, cum credeau unii filosofi păgâni. Trupul fiind o materie organizată rațional, deci plin de sens, rămâne strâns legat de conștiința de sine¹² și are menirea să ajungă purtător al slavei dumnezeiești.

Viziunea asupra morții oferită de Părintele Dumitru Stăniloae îmbină datoria cu responsabilitatea față de Dumnezeu și față de ceilalți. De aceea, perspectiva morții și, implicit, a vieții după moarte, trebuie să devină un

⁸Idem, *Cateheze baptismale*, II, 1.

⁹Idem, *Tâlcuire la Psalmul 127*, 1.

¹⁰Idem, *Tâlcuire la Psalmul 111*, 1.

¹¹Mitropolit Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia Ortodoxă. Continuare și dezbateri*, traducere din limba greacă de Ion Diaconescu și Nicolae Ionescu, Editura Sofia, București, 2001, p. 122.

¹²Constantin Enăchescu, *Tratat de psihologie morală. Dimensiunea medico-psihologică a umanului*, Editura Tehnică, București, 2002, p. 364-374. Cu aceeași profunzime și profesionalism Constantin Enăchescu prezintă „Raportul trup-suflet - în psihopatologie”, în lucrarea sa universitară *Tratat de psihopatologie*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Tehnică, București, 2001, p. 46-48.

moment de maximă reflecție care să marcheze modul în care fiecare om își trăiește propria viață.¹³ „Judecata din urmă, mărturisește acesta, își păstrează însă importanța ei maximă. Acolo se vor vedea influențele cuvintelor și faptelor bune sau rele ale fiecăruia asupra tuturor și deci răsplata sau osânda întregă pentru ele. Atunci va fi descoperirea deplină a tuturor în fața tuturor, sau întâlnirea deplină a tuturor. De aceea, uneori cei ce mor își întemeiază cererea de iertare de la cei ce rămân mai ales cu gândul că nu se vor mai întâlni cu ei decât la judecata din urmă. Și e bine ca ei să uite răul ce li s-a făcut aici de cei ce pleacă de acum, ca să nu împovăreze pe aceia cu amintirea răului suferit de ei, la acea judecată”.¹⁴

După această succintă punere în temă despre semnificația multiplă a fricii, vom încerca să analizăm și să redăm, în continuare viziunea marilor ierarhi din veacul al patrulea – Vasile, Grigore și Ioan –, care prin viața și scrierile lor au fost creatorii unei noi „epoci de aur” a umanității, de data aceasta creștină, după cea din vremea regelui Pericle, cu șapte secole înainte, din Antichitatea greacă, acolo unde frica și moartea aveau o altă interpretare, mai puțin religioasă.

Unul dintre cei trei mari părinți ai Capadociei, Sfântul Vasile de Cezareea (330-379), sărbătorit și cinstit de Biserica Ortodoxă Română, în fiecare an bisericesc, la 1și la 30 Ianuarie, atinge culmile cele mai delicate în gândirea eshatologică. Ca predicator sau preot, Sfântul Vasile cel Mare s-a preocupat și de prospectarea dreptății și răsplății în viața creștinilor.

Astfel, în *Prologul* lui la opera *Moralia*, care are subtitlul *Cuvânt despre Judecata lui Dumnezeu*,¹⁵ probabil, operă a ultimilor săi ani, Sfântul Vasile cel Mare pune accentul asupra consecvenței cerințelor lui Dumnezeu într-un fel în care s-ar părea că respinge o anumită doctrină a salvării universale. Observând că *Sfânta Scriptură* ne învață că orice păcat, oricât de mare sau mic ar fi, trebuie judecat cu aceeași severitate, deoarece el înseamnă neascultare în fața lui

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Dumitru Stăniloae, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1992, p. 146. Tot în acest context, a se vedea studiul Profesorului Gheorghe Vlăduțescu, *Cum mureau filosofi în Grecia veche*, Editura Ardealul, /f.l., 2000/.

¹⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești” (mai departe P.S.B.) 18, Partea a II-a, *Asceticele*, trad., introducere, indici și note de Iorgu Ivan, E.I.B., București, 1989, în *Cuvânt despre judecata lui Dumnezeu*, p.74-86 (cf. Jean- Paul Migne, *Patrologie Grecque*, Paris, 1857-1868 (mai departe P.G.), XXXI, 653-676).

Dumnezeu,¹⁶ și că păcatul neștiinței este privit în același fel de Dumnezeu ca și păcatul înfăptuit,¹⁷ Sfântul Vasile al Cezareei afirmă: „nu văd nicio iertare pentru toți cei care nu respectă poruncile date de Dumnezeu, adică pentru toți cei care nu au fost convertiți, fiind infideli, fără de altfel să îndrăznească să se gândească că pot primi altceva. Toate acestea sunt în deplin acord cu textele *Scripturii*.”¹⁸ În *Regulile mici*, Sfântul Vasile cel Mare al Cezareei, răspunde printr-un „nu” decisiv problemei dacă într-o zi va fi un sfârșit la orice fel de pedeapsă. Dacă s-ar putea imagina că focul iadului s-ar opri vreodată, acest fapt ar fi în favoarea diavolului, afirmă Sfântul Vasile cel Mare. Mai mult, gânditorul patristic arată că pedeapsa eternă nu va avea sfârșit, la fel ca și viața eternă. Sfântul Vasile cel Mare folosește imaginile tradiționale ale Judecării de Apoi, care va veni și ale pedepsei eterne pentru a-și îmbunătăți argumentul în *Omilii și Scrisori*, în special în cele care se adresează auditoriului monastic. Astfel, în epistola *Către o fecioară care a căzut*,¹⁹ îndrumă o femeie care și-a abandonat viața ascetică să se gândească la ultimele zile, să prospecteze la „sfârșitul vieții noastre de zi cu zi”. Atunci când vine acest sfârșit, Hristos va veni din nou „să judece și să răsplătească pe fiecare după faptă”. Atunci păcătosul va fi confruntat cu pedeapsa nesfârșită în iad, fără putință de a scăpa. Judecata universală nu este un mit, ne avertizează Sfântul Vasile cel Mare, în finalul lucrării *Omilie în timp de foamete și secetă*, sugerând că aceasta „este o învățătură proclamată de o voce care nu poate minți.”²⁰

Sfântul Vasile cel Mare zugrăvește pedepsele iadului²¹ cu o vivacitate fără precedent în *Omilia la Psalmul 33*, pentru a completa promisiunea psalmistului de a-și învăța copiii, probabil în comunitățile ascetice, despre „frica de Domnul.”²² Cel care a făcut mult rău în viață, arată Sfântul Vasile cel Mare, „se va confrunța cu frica, cu îngeri cu privire îngrozitoare care scot foc

¹⁶*Ibidem*, IV, p. 78-79 și VII, p. 82-84.

¹⁷*Ibidem*, VIII, p. 85-86.

¹⁸*Ibidem*.

¹⁹Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri*, P.S.B. 12, Part. a III-a, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, trad., introducere, note și indici de Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae, E.I.B., București, 1988, în *Epistola XLVI*, p. 203-210.

²⁰Vasile Cel Mare, *Scrieri*, P.S.B. 17, Part I, *Omilii la Hexaameron. Omilii la Psalmi. Omilii și Cuvântări*, trad., introducere, note și indici de D. Fecioru, E.I.B., București, 1986, p. 422-433.

²¹A se vedea și lucrarea celebrului teolog catolic Hans Urs von Balthasar, *Mic discurs despre iad*, trad. din germană de Alexandru Șahighian, Editura Anastasia, București, 1994.

²²Cf. Psalmi, 33, 12.

din piepturi și cu privirea înghețată din cauza caracterului lor rău; întunecarea și frica diavolească vor fi ca noaptea. Va fi o beznă totală, o negreală impenetrabilă; foc rară strălucire care are puterea de a arde rară a da lumină, apoi imaginează-ți un fel de căldură care este veninoasă și carnivoră, care poate devora rară să fie simțită și care cauzează dureri incomensurabile prin mușcăturile ei. Apoi, gândește-te la cea mai rea dintre pedepse: reproșul și rușinea eternă. Temeți-vă de lucrurile acestea; și temându-vă scoțând dorința de rău din sufletele voastre”.²³ Într-un alt pasaj, în acest grup de omilii, Sfântul Vasile cel Mare face portretul lui Satana, „prințul acestei lumi”, întocmai precum examinează „pe atleții Domnului după ce au murit, pentru a vedea dacă au înviat fără să fie însemnați.”²⁴

În alte pasaje ale *Omiliilor la Psalmi*, Sfântul Vasile cel Mare zugrăvește pe cel bogat, mai mult alegorizând întâmplarea evidențiată de Origen, decât vorbind despre speranța lui Hristos. Astfel, el sugerează în *Omilia la Psalmul 48,2*, că profiria noastră conștiință²⁵ este singurul acuzator în Judecata lui Dumnezeu.²⁶ Mai mult, pentru cei care au urmat învățătura lui Hristos, Sfântul Vasile cel Mare consideră: „Socot, însă, că atleții viteji ai lui Dumnezeu au luptat destul în viața lor cu dușmanii cei nevăzuți; dar după ce au scăpat de toate prigonirile lor, când ajung la sfârșitul vieții, sunt cercetați de Stăpânitorul veacului, ca să-i ia în stăpânire, dacă ar găsi că au răni de pe urma luptelor sau unele pete și urme de păcat; dacă, însă, vor fi găsiți fără urme și rară pete depăcat, îi lasă să se odihnească liberi în Hristos, pentru că au fost nebiruiți”.²⁷

Împlinirea dezideratelor umane după moarte, așa după cum adesea le descrie Sfântul Vasile cel Mare, se datorează, în mare parte, „sufletului spiritualizat”, conceput de gândirea lui Origen. „Binecuvântatul nostru sfârșit” în fața căruia viața noastră se scurge încet, prin pași meticuloși, „reprezintă cunoașterea Domnului”, conform tratatului său *Despre Sfântul Duh*,²⁸ acest lucru însemnând „să devii întocmai lui Dumnezeu, atât cât este posibil pentru

²³P.G. XXIX, 372 A 7-B 6.

²⁴ Vasile cel Mare, *Omilii la Psalmi*, în *Omilie la Psalmul VII*, 2, p. 194-195; cf. P.G. XXIX, 232 C 8-D 2.

²⁵*Ibidem*, *Omilie la Psalmul XLVIII*, 2, p. 311-312.

²⁶*Ibidem*, *Omilie la Psalmul VII*, 2, p. 195.

²⁷Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, VIII, p. 32-38.

²⁸*Ibidem*, I, p. 17-19.

natura umană”, prin transformarea efectului de cunoaștere.²⁹ Această cunoaștere, care-l face pe om asemenea lui Dumnezeu este lucrarea Sf. Duh, care purifică și înalță pe cei ce-L primesc și „îi transformă pe oameni spiritual”.³⁰ Realizarea finală a acestei împăcări și viziuni nu este posibilă decât după înviere, atunci când ființele umane vor fi eliberate de „vălul” care se află peste slăbiciunile și carnea lor prezentă și vor avea calități ca și îngerii. Sfântul Vasile cel Mare nu întârzie să-și dezvăluie starea de beatitudine în imagini lumești (temporale), mulțumindu-se să descrie aceste imagini terestre astfel: „Țara aceea este țara celor vii, în care nu-i noapte, nu-i vis, nu-i amăgirea morții, în care nu-i mâncare, nu-i băutură, proptelele slăbiciunii noastre; nu-i boală, nu-i suferință, nu-s spitale, nu-s tribunale, nu-s neguțătorii, nu-s meserii, nu-s bani, nu-i conducerea celor răi, nu-i pricină de războaie, rădăcina vrăjmașiei, ci e țara celor vii, nu a celor care mor din pricina păcatelor, ci a celor ce trăiesc viața cea adevărată, viața în Hristos Iisus.”³¹

Sfântul Grigore de Nazianz (329/330-c. 390), sărbătorit și cinstit de Biserica Ortodoxă Română, în fiecare an bisericesc, la 25 și 30 Ianuarie, e prietenul de o viață al Sfântului Vasile al Cezareei și un susținător deschis al ideilor acestuia. Cunoscut sub numele de Teologul în tradiția greacă târzie, El s-a lansat cu toată deschiderea în controversele argumentelor „ariene” sau „eunomiene” și a contribuit la crearea celei mai precise și subtile formulări de nuanță ale doctrinei ortodoxe asupra lui Dumnezeu din literatura patristică greacă.³²

Modul prin care Grigore de Nazianz tratează eshatologia este unul în spiritul tradiției Bisericii. Un număr mare din cuvântările și poemele sale, cu mare putere, conțin aluzii la concepțiile creștine despre sfârșitul vieții și istoriei. În *Poeme morale*, de exemplu, descrie existența după moarte prin zugrăvirea lui Hades³³ și apoi prezintă faptul că „ultima zi” va aduce pentru cei slabi focul etern, întunericul și dogoarea. Alte pasaje oferă o interpretare mai sofisticată,

²⁹*Ibidem*, IX, p. 38-40.

³⁰Vasile cel Mare, *Omilie la Psalmul XXXIII*, 2, cf. P.G., 377, B 10-C 10.

³¹Idem, *Omilie la Psalmul CXIV*, 5, p. 344.

³²I.G. Coman, *Patrologie*, E.I.B., București, 1956, p. 177-185. A se vedea și *Cele 5 cuvântări teologice ale Celui între Sfinți Părintelui nostru Grigore de Nazianz*, trad. din limba greacă, introd. și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Anastasia, București, 1993. Ne-am folosit de edițiile de texte Migne, P.G. 35-38. A se vedea și art. *Grégoire de Nazianz*, în D.E.C.A., p. 1108-1111.

³³Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church...* p.83.

teologică, a acestor așteptări. Astfel, în *Cuvântarea a XVI-a*, Grigore de Nazianz dezvoltă același cadru pictural al „Judecății care va veni”,³⁴ în care timpul se va opri, mai bine zis va intra într-o altă dimensiune, în eternitate. Folosindu-se de imaginea tradiției apocaliptice pentru a zugrăvi detaliile scenice, arată că miezul dramei va fi interior și spiritual. Datorită păcatului, sufletul omului neîndreptat ajunge în fața lui Dumnezeu la judecată; uniunea sufletului cu Dumnezeu este esența Împărăției Divine, iar „depărtarea de Dumnezeu și muștrările de conștiință care nu au limită”³⁵ chinul fundamental al celui damnat. *Cuvântarea VII-a* (despre fratele său Cezarie), conține de asemenea descrierile Sfântului Grigorie Teologul despre bucuriile din rai, cu un număr de referiri la lumina și compania îngerilor și sfinților.

În inima lui, Sfântului Grigorie Teologul a fost mereu precautul față de concepțiile origeniste. El scoate în evidență adesea menirea paradoxală a omului ca făptură creată și faptul că scopul economiei divine cu privire la om este participarea ființei umane la dumnezeire. Logosul divin „își asumă sărăcia trupului meu întocmai cum eu însumi bogățiile îndumnezeirii Sale. Dumnezeirea este plină de aceste lucruri încât și eu pot să împart cu ea o bucățică din această plinătate”.³⁶

Sfântul Ioan Gură de Aur (344/354-407), Arhiepiscopul Constantinopolului, cinstit și sărbătorit de Biserica Ortodoxă în fiecare an bisericesc la 30 Ianuarie și 13 Noiembrie, este cel mai celebru predicator creștin, fapt pentru care este și unul dintre Sfinții Părinți ale cărui opere au supraviețuit în număr extrem de mare. El s-a concentrat pe ceea ce reprezenta tema prioritară pentru creștini, așteptarea Parusiei Domnului, temele eshatologice abundând în predicile sale, devenite faimoase în întreaga Biserică Creștină, nu neapărat prin consistența detaliului care poate fi ușor sistematizat, ci printr-o puternică amprentă emfatică care-l caracterizează pe acest talentat autor și retor patristic.³⁷

Într-un număr de pasaje, Sfântul Ioan Gură de Aur repetă convingerea tradițională că sfârșitul lumii este aproape, subliniind că unul dintre semnele

³⁴*Ibidem.*

³⁵*Ibidem.*

³⁶*Ibidem*, p.84. 45. *Ibidem.*

³⁷A se vedea Capitolul destinat lui Ioan Gură de Aur în I.G. Coman, *Patrologie*, E.I.B., București, 1956, p. 199-208 și Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church...*, p. 105-109.

acestui lucru este faptul că Evanghelia este predicată în toată lumea.³⁸ Dacă apropierea sfârșitului lumii este o cauză de îngrijorare pentru creștini, Sfântul Ioan Gură de Aur reamintindu-le faptul că moartea fiecăruia dintre ei este aproape, acest lucru trebuie înțeles ca o chemare a fiecăruia dintre noi la pocăință.³⁹ Fiecare om trăiește prin propriul sfârșit sfârșitul general al lumii, începutul sfârșitului prin Adam se continuă prin sfârșitul fiecăruia dintre creștini.⁴⁰

Învățătura Sfântului Ioan Gură de Aur privind învierea cu trupul este profund tradițională. Pentru grecii care căutau argumente pentru credibilitatea credinței creștine, el oferă într-un stil sumar, anumite formule apologetice familiare, inclusă fiind puterea lui Dumnezeu de a crea din nimic⁴¹, dar insistă, mai ales, asupra faptului că niciun argument nu este necesar pentru credinciosul creștin. Cel care a avut revelația este plin de credință, căci a avut acces la o cunoaștere ce depășește introspecția pur intelectuală.⁴² El ajunge să știe faptul că același corp se va înălța, corpul pe care-l cunoaște creștinul din viața trecătoare, nu alt corp, trupul înviat fiind doar unul îmbunătățit, transfigurat.⁴³ Ideea misterului salvării naturii umane actuale, în realitate, este cuprinsă în învățăturile Sfântului Apostol Pavel, când afirmă că „acest trup păcătos trebuie să se îmbrace în nestricăciune”.⁴⁴ Împreună cu această transfigurare, natura umană materială se înduhovnicește și, astfel, întreaga lume se schimbă și ia o formă incoruptibilă.⁴⁵

Discuțiile despre Judecată și recompensare reprezintă un punct important în ochii lumii creștine, pentru trăirea creștină; dacă Hristos nu ne-ar fi iubit cu dragostea divină și nu ar fi pățimit pentru noi, totul s-ar reduce la un moralism care consideră în mod justițiar că bunătatea trebuie să fie recompensată, iar răul pedepsit după această viață. Creștinii, deși nădăjduiesc într-o răsplată a mărturisirii lui Hristos în viața lor, își întemeiază însă credința și râvna pentru dobândirea virtuților pe acest răspuns la iubirea divină, arătată

³⁸ Art. Jean Chrysostome, în D.E.C.A., p. 1295-1300.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Elaine Pagels, *The Politics of Paradise: Augustine's Exegesis of Genesis 1-3 versus that of John Chrysostom*, în „Harvard Theological Review”, 7/1-2, 1985, p. 67-99.

⁴¹ Art. Jean Chrysostome, în D.E.C.A., p. 1295-1300.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ I Corinteni 15, 42.

⁴⁴ *Ibidem*, 15, 53.

⁴⁵ Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church...*, p. 105-106. 66.

constant de-a lungul istoriei prin prezența și acțiunea proniatoare a lui Dumnezeu.⁴⁶ Astfel, în *Omilii la Evrei*, Sfântul Ioan Gură de Aur descrie chinul iadului punând accentul pe suferința cauzată prin despărțirea sufletului de Dumnezeu: „Întocmai celor condamnați pe viață să lucreze în mine și care nu-și vor vedea familiile niciodată, nu-i vor vedea decât pe gardienii lor, așa va fi aici, și încă nu așa, ci mult mai rău. De aici, cineva poate să ceară îndurare împăratului și prizonierul să fie eliberat, dar din partea aceasta nimeni. Ei nu vor scăpa de aici și vor rămâne măcinându-se într-o asemenea agonie, încât nu poate fi exprimată în cuvinte”.⁴⁷ Focul iadului nefiind ceva pur material, ci alimentat de focul împătimirii sufletului în timpul vieții, este de o asemenea natură, explică Sfântul Ioan Gură de Aur, încât nu se consumă niciodată unda de lumină, ci arde etern și trupurile sculate după moarte ale damnaților fiind nemuritoare, continuă să îndure o asemenea suferință veșnică.⁴⁸ În ciuda faptului că gradele de suferință din iad sunt diferite, depinzând de gravitatea lepădării de Dumnezeu, cel condamnat rămâne chinuit de remușcarea neregăsită a lui pentru veșnicie.⁴⁹ Avertismentele lui Dumnezeu despre pedeapsa Sa, nu sunt vorbe fără țință, nici simple povestioare „cu efect pedagogic.”⁵⁰ Pedeapsa pentru Sfântul Ioan Gura de Aur este o exprimare omenească a modului în care Dumnezeu îi călăuzește pe oameni pe calea binelui, căci „El nu dorește să-i lase pe oamenii (făcuți) buni să devină răi”.⁵¹

În reflecțiile sale asupra suferinței păcătoșilor Sfântul Ioan Gură de Aur respinge ideea origenistă că pedeapsa lui Dumnezeu are un efect pur purificator. Pedepsele prin care trec oamenii în această viață a temporalului, observă Ioan Gură de Aur în *Omilii la Romani*, „sunt corective, dar mai apoi ele devin vindicative”.⁵² Astfel, el își face clară convingerea că diavolii nu au speranță pentru iertare.⁵³ Pentru ființele umane rațiunea finalității despărțirii până la capăt, în termenii unei filosofii antropologice, este că iertarea și harul divin pot fi dobândite doar în viața de pe pământ. După ce sufletul s-a separat de trup, oamenii numai sunt stăpâni pe propria lor ființă, deoarece au trecut într-o

⁴⁶*Ibidem*, p. 107-109.

⁴⁷*Ibidem*.

⁴⁸*Ibidem*, p. 10.

⁴⁹*Ibidem*.

⁵⁰I Corinteni 23, 4; II Corinteni 10, 4.

⁵¹Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church...*, p. 105-109.

⁵²*Ibidem...*, p. 108.

⁵³*Ibidem*; a se vedea și Psalmi 46, 9.

dimensiune în care lipsește libertatea (oscilantă) ca schimbare a orientării între bine și rău. Cu siguranță părerea de rău a celor din iad este intensă, însă starea lor este o permanentizare a alegerii pe care au făcut-o liber în mod repetat. Întocmai doctorilor cărora le pare rău că pacientul lor a murit, toate regretele lor vor fi în van.⁵⁴

Deși atrage atenția asupra realității iadului, Sfântul Ioan Gură de Aur nu omite să arate, în contrast, starea de fericire a celor mântuiți. „Orașul lui Dumnezeu, remarcă el, se află într-o sărbătoare veșnic, dar nu ca sărbătorile noastre pline de zgomot și tumult, este o ordine imensă a tuturor lucrurilor într-o armonie perfectă... și aici sufletul este inițiat în misterele divine întocmai cum ar învăța secrete religioase într-un templu”.⁵⁵ Inima bucuriilor cerurilor este foarte aproape de Judecata lui Dumnezeu și ușurința lor de a-L vedea pe Dumnezeu „nu printr-o oglindă sau prin credință, ci față-n față”.⁵⁶ Revelația lui Dumnezeu, darul Lui de lumină, îl face capabil pe orice suflet „să fugă către El... și va cunoaște mai mult ceea ce este ascuns și se va bucura aici de o familiaritate binecuvântată și de înțelepciune”.⁵⁷ Cunoașterea umană în Dumnezeu mereu va fi limitată de natura omului și umanitatea nu va cunoaște niciodată pe Dumnezeu în esență așa cum îl cunoaște Fiul Lui⁵⁸, dar aceasta în sens pozitiv, ca prea plin de urcuș în taina divină.

Această cunoaștere conferă omului o slavă și o binecuvântare dincolo de orice descriere și care umple cele mai elementare nevoi ale existenței umane: „Pentru ce trăim?” se întreabă Sfântul Ioan Gură de Aur, „pentru ce respirăm, cine suntem dacă nu primim o bucată din această vedere?”⁵⁹ Astfel, vederea lui Dumnezeu este inima fericirii: „Binecuvântați, de trei ori binecuvântați, de multe ori binecuvântați sunt cei care sunt demni și privesc către acea mărire!”⁶⁰

Sfântul Ioan Gură de Aur nu admite vreun stadiu „intermediar”, între moarte și înviere, diferit în grad sau în substanță, de ultimă împlinire a cuiva. În viziunea lui, autentic creștină, pedeapsa celui vrednic de chinurile iadului

⁵⁴Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church*..., p. 108.

⁵⁵Cf. II Corinteni 9, 4; I Corinteni 2, 3-5.

⁵⁶Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church*..., p. 108.

⁵⁷*Ibidem*.

⁵⁸*Ibidem*, p. 109.

⁵⁹*Ibidem*.

⁶⁰*Ibidem*.

începe imediat după moarte, după cum arată limpede Mântuitorul în parabola bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr.

Concluzionând demersul nostru asupra sensurilor fricii de Dumnezeu și asupra semnificației Judecății ultime în viața după moarte cu care se confruntă fiecare persoană, și implicit toată umanitatea, revenim la viziunea Părintelui Dumitru Stăniloae care ne oferă următoarea interpretare, opinie pertinentă și plină de substanță: „Judecata finală dă istoriei caracterul unui întreg orientat spre o țință eshatologică. Și fiecare persoană din cadrul ei capătă o direcție, o țință eshatologică, toate faptele ei determinându-se prin această orientare eshatologică. Istoria se dovedește prin aceasta ca pregătire pentru veșnicie. Altfel, timpul ar dura fără sfârșit, ca unică formă a existenței și deci ca lipsit de sens. Judecata finală, care dă tuturor persoanelor și faptelor lor din istorie o anumită valoare veșnică, dă sens istoriei, persoanelor umane și faptelor lor. O existență care ar decurge la nesfârșit cu insuficiențele ei, ca un amestec de bine și rău, cu nașteri urmate de moarte, cu neesențiala ei evoluție, n-ar avea nici un sens”.⁶¹

Abstract

The fear of God initiates deep senseis something positive, namely-the respect we have for the life we live every day, from birth to death, following as much as possible the laws and moral principles given by the *Holy Scriptures* and the Sacred Tradition. In contrast, the other fear, the "natural" human postedenic (fallen) one and the feelings attached to it, like anxiety, fear, terror, anguish, are caused by the addiction of the human beings to the materiality of this world. The human being, as St. John Chrysostom highlighted, can be cured and can release from these states only by separating, first of all, themselves from the (excessive) concerns about this world and, by having, then, with God the burden of all these daily concerns and responsibilities.

Keywords: St. John Chrysostom, fear of God, salvation, Heaven, hell, the Second Coming of the Lord

⁶¹Dumitru Stăniloae, *op.cit.*, p. 149. Fundamental pentru un studiu amplu asupra eshatologiei este tratatul academic al Părintelui Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ediția a II-a, vol. 3, Partea a șasea: „Eshatologia sau viața viitoare. Sfârșitul vieții pământești și viața veșnică”, E.I.B., București, 1997, p. 145-305.

NOSTALGIA MITICULUI *ILLO TEMPORE*

Prof. univ. dr. emerit Ioan REBUȘAPCĂ

Din vremuri imemorabile, Crăciunul la ucrainenii din România și de pretutindeni, cât și la multe alte popoare ale lumii era una dintre cele mai mari sărbători de peste an. Cu o mare bucurie și nerăbdare îl așteptau copiii, cu speranța organizării petrecerilor pline de veselie, de legare a cunoștințelor și de împlinire, după sărbători (în „sezonul“ nunților, din satul tradițional), a gândurilor și urărilor legate de căsătorie îl așteptau flăcăii și fetele de măritat, ca pe un moment liminal de „cumpănă“, de trecere din anul vechi în anul nou și încărcat de tainice semnificații magico-religioase îl întâmpinau cu pioșenie și înălțătoare bucurie sufletească generațiile mijlocii și vârstnice, nutrind speranța sosirii unui an cu sănătate, belșug și bucurii în casele lor.

Semnificația Crăciunului ucrainean coincide pe deplin cu receptarea acestei sărbători ca un moment deosebit al ciclului anual în culturile tradiționale ale Asiei, Europei și Americii. Nu atât de importantă era considerată perioada anului în care membrii societăților arhaice celebrau acest moment (primăvara în martie-aprilie, vara în luna iulie, toamna în septembrie-octombrie sau iarna, în decembrie-ianuarie), pe cât de important era faptul că sărbătoarea Crăciunului semnifica sfârșitul unui interval de timp al ciclului anual și începutul altuia, nou. Sfârșitul anului vechi era perceput ca un fel de purificare a vieții, iar începutul noului an – ca o *regenerare* sau *naștere* a unui nou interval temporal. Mai mult, în străvechiul sistem complex de receptare a ciclicei regenerări a vieții trecerea de la un an la altul era percepută ca o nouă *naștere*, *restaurare*, chiar și momentană, a noului, mai exact, a *primordialului*, *miticului* și „neprihănitului“ timp, al aceluia *illo tempore*, al momentului Creației lumii, a repetării cosmogoniei însăși – trăsătură a societăților arhaice ce l-a uimit pe eminentul istoric al religiilor lumii, Mircea Eliade, care a sintetizat-o drept „revoltă împotriva timpului concret, profan, continuu, istoric, a nostalgiei unei reîntoarceri periodice la un timp mitic al originilor, la Marele Timp“¹.

Vechii babilonieni celebrau anul nou în echinocțiul de primăvară și în cel de toamnă. Mai util demersului urmărit de noi aici pare a fi echinocțiul

babilonian din luna *Tishrit*, denumirea căreia provine de la verbul *shurru*, „a începe“, ceea ce ar însemna că în îndătinata percepție babiloniană a ordinii universale „restaurarea“ timpului primordial ar începe cu această sărbătoare, ca, de altfel, și în mai vechile rituri sumeriene, *akitu*, din epoca accadiană². Celebrarea rituală a regenerării timpului la babilonieni (aproximativ ca și la ucraineni sau la alte popoare din sud-estul european) dura douăsprezece zile în cursul cărora se recita solemn (compară solemnitatea performării colindelor noastre) poemul Creației, *Enuma eliš*, care prin conținutul său, poate, se interferează cu concepțiile precreștine ale protoucrainenilor despre același fenomen, creația lumii, atât de plastic zugrăvită în cele mai arhaice colinde ucrainene cosmogonice, prin prisma străvechiului cult astral, analog aceluia din alte civilizații străvechi: „Pe când Lumea nu s-a-nceput,/ N-a fost nici cer și nici pământ,/ Ci doar o-ntinsă mare albastră,/ Și-n mijloc un arțar cu-nfățișare măiastră./ N-acei arțăraș stau trei golumbași,/ Trei golumbi stăteau și se sfătuiau/ Ca ei să cuteze, Lumea să întemeieze:/ – Pe fundul mării să ne lăsăm,/ Nisip mărunț noi s-adunăm,/ Să semănăm nisip mărunț,/ Din el s-o face negru pământ./ Pietre de aur să mai adunăm,/ Pietre d-aur să semănăm./ Un cer senin să durăm,/ Să durăm un cerișor, pe el – soare lucitor./ Pe el să apară și lunița clară,/ Lunița clară și steaua de seară,/ Iară printre ele – stele mărunțele“³.

La babilonieni prin recitarea poemului Creației, iar la ucraineni și la alte popoare printr-o performare mixtă (cântare-recitare-scandare) a colindelor reactualizarea cosmogoniei se realiza *la timpul prezent*, performerii actului ritual în subconștientul lor se considerau, considerându-i și pe cei prezenți la ceremonie, drept coparticipanți efectivi la renașterea/renovarea/reluarea timpului primordial. În fundamentala sa lucrare, *Mitul eternei reîntoarceri*, Mircea Eliade a demonstrat cât se poate de convingător faptul că membrii societăților arhaice nesocoteau într-atâta timpul concret, încât aproape că nici nu-l conștientizau. Conștientizat de către aceștia era doar *prezentul*, în care năzuiau să trăiască, adică timpul mitic făurit de zei odinioară, acel *illo tempore*, pe care în receptivitatea lor ritualizată prin imitarea gesturilor făcute cândva de zei (*imitatio dei*) restaurau ciclic prin gestul arhetipal timpul primordial (*ab origine*), „făcându-se“ contemporani cu cosmogonia.

În textele colindelor românești, remarcă Monica Brătulescu, se regăsesc „conservate“ o parte din vechile gesturi ceremoniale, dintre străvechile credințe însă întâlnim doar niște vestigii care „se elucidează prin referință la rituri și

reprezentări dispărute din tradiția românească, dar care au mai putut fi surprinse pe viu în sfera altor culturi”⁴. Străvechiul mit al eternei reîntoarceri și ciclica restaurae la timpul prezent a ceea ce s-a petrecut cândva se resimte cel mai evident, pare-se, în colindele ucrainene, o atare percepție fiind proprie nu numai colindelor cosmogonice, ci întregului repertoriu de urare și felicitare, fapt sesizat de mult de către etnologii ucraineni și „nomenclaturizat” drept *urare realizată*, ceea ce este considerat de către semioticienii vremurilor noastre ca *mesaj actualizat*.

Încerc un sentiment de tonifiantă satisfacție pentru atestarea, într-una din colindele huțule (cele mai arhaice) culese personal în Banat, a ideologiei repetării cosmogoniei, ce-i drept, purtând amprenta biblică (= o particularizare istorică a ideologiei rituale cosmogonice universale), textul colindei reeditând următorul dialog între colindători (vestitori ai evenimentului) și gazde: – *Oj cy tak teper u vas, jak spervoviku,/ Jak spervoviku, spervopočitku?/ – Oj u nas teper Chrystos rodytsja* “ („ – *De-i așa la voi ca la-nceput de veac,/ Ca-n veac la-nceput, când lumea s-a făcut?/ – Hei la noi acu Hristos se naște*”). Afirmației general acceptate în folcloristica ucraineană privind zugrăvirea urărilor ca deja fiind realizate se impune „amendamentul” că urările, de regulă, nu sunt prezentate ca niște „tablouri” *statice*, ci (și aceasta corespunzând conținutului și funcțiilor regenerării ciclice universale a vieții) ele *se realizează* „sub privirile” celor prezenți la ceremonia rituală.

În al doilea rând, la vechii babiloniei în răstimpul celor douăsprezece zile ale solstițiului de toamnă se celebra „Sărbătoarea sorților”, cu ocazia căreia se formulau diverse previziuni și urări pentru anul următor, la fel ca și cu ocazia Crăciunului la popoarele sud-estului european. Regenerând Marele Timp inaugurat cândva de zei, colindele noastre îl zugrăvesc în tablouri de o dumnezeiască frumusețe, „încărcate” la „parametri” ideali de sărbătoreasca înălțare sufletească, de calda luminozitate, de o marcantă solemnitate, de buna dispoziție și veselia gospodarului care se bucură de belșugul, sănătatea și fericirea familiei sale.

Masa rituală din sfânta seară de Ajun a gospodarului huțul din colindele sucevene, de pildă, este zugrăvită la „parametri” ideali ai „cuantificării” țărănești tradiționale a bunăstării: în Marele Timp primordial regenerat chiar în momentul performării colindei în casa gospodarului este „O mare sală fain luminată,/ Iar în acea sală-s mese de tisă,/ Pe ele că-mi sunt fețe întinse,/ Pe fețe că-mi sunt colaci

împlețiți,/ De grâu, secară, coști doar cu miere,/ Iară primprejur – cupe de aur,/ Cupe de aur, cu vin din ăl bun,/ Cu vin din ăl bun, cu dulcele mied,/ Cu dulcele mied, din cel mai ales./ La cele mese sunt-mi trei ortaci [în orig., *tovarăși*, cu sens sadovenian, „prieteni“, „camarazi“ – *I.R.*]:/ Întâiul ortac – soare străluce,/ Al doilea ortac e luna clară,/ Al treilea ortac – ploaia mărunță,/ Iar printre ceștia e-al nost’ domn gazdă,/ Cu cușma-n mână, lor li se-nchină,/ Lor li se-nchină, pe toți îi invită“ să participe la cina sfântă (Ioan Rebușapcă, *Cununa anului*, nr.125)⁵. În alte variante, colindătorii îl anunță pe gospodar că la masa rituală de Ajun îi va avea ca oaspeți pe nu mai puțin îndrăgiții oaspeți ca cei dinainte: “... acest domn gazdă,/ De ești acasă, așterne masă,/ Masă așterne și turte pune,/ C-or veni în casa-ți cei mai iubiți oaspeți,/ Însuși Iisus Hristos și cu Maica Sfântă“ (*Ibidem*, nr.123). Casa gospodarului huțul în momentul repetării cosmogoniei este plină de bunuri: (Gospodarul) „Mi-și are cufere ‘n-argint ferecate,/ În care-s monede nenumărate,/ Iară prin scrine – straie alese“ (*Ibidem*, nr.129).

În aceleași dimensiuni fabuloase este prezentată și gospodăria gazdei colindate: „Căiuții lui sunt dintr-acei turcești,/ Armele lui sunt tot vânătoarești,/ Vacile lui sunt mândre, bălțate,/ Bouții lui sunt cu coarne-nvoalte,/ Iară prin munte – turme d-oi multe“ (*Ibidem*). De vitele gospodarului huțul, precum în străvechile imne vedice, se îngrijesc sfinții, însuși Dumnezeu, care și se roagă de sănătatea celui colindat: „Prin ograda lui Domnu’ se plimbă,/ Domnu se plimbă, trei slujbe slujește,/ Slujbe slujește pentru credință,/ Credința nost’, în Iisus Hristos“ (*Ibidem*, 122).

Munca gospodarului în câmp reprezintă un alt „tablou“ pătruns de o tulburătoare bucurie, „tablou“ ce se desfășoară „în fața ochilor“: (Gospodarul) „... este plecat în câmpul curat,/ În-acel câmpuț ară un pluguț,/ Anu ista-i tras de patru bouți,/ La anu-mi va fi – de șase bouți./ Bouții gazdii – tot num’ plăvanii,/ Fiece plăvan e-n jug de arțar,/ Cu chinguliță din lemn de tisă,/ Ferecătură – d-argint, sură,/ Funie deasă – num’ din mătasă“ (*Ibidem*, nr. 132). Și în munca câmpului gospodarul este ajutat de sfinți: „În câmpul curat ară un bărbat,/ Sfântul că-mi Gheorghe bouții-i mână,/ Sfântul că-mi Petru la plug mi-și îmblă,/ Sfânta Precista le-aduce hrană,/ Le-aduce hrană, și tot ‘i-ndeamnă:/ – Arați, ai mei prunci, țarina mărunț/ Și vom semăna grâul, secara./ Fi-va secara cum îi pădurea,/ Și grăușorul – cum îi Dunărea“ (*Ibidem*, nr. 133).

Asemenea „colinde, – sublinia eminentul poet, scriitor, literat și, în egală măsură, etnolog ucrainean Ivan Franko (1856-1916), – îi bucurau pe țărani, le

răscoleau inima și-i emoționau până la lacrimi“, fiindcă „îi purtau sufletește într-o lume ciudat de familiară și apropiată lor, diferită însă de aceea în care se scurgea viața lor săracă și plină de griji“. „Ascultând asemenea colinde, țăranul măcar o clipită se vede gospodar înstărit, curtea căruia este măturată, casa e frumoasă, luminată, gătită sărbătorește și lipsită de orice neajunsuri și, pe deasupra, la masa-i de Crăciun se află cei mai vestiți oaspeți din lume, și gospodarul este bucuros că are cu ce să-i primească cum se cuvine. Cântecul îl bucură și sentimentul apăsătoarelor greutăți zilnice măcar pentru o clipă îl părăsește, revărsându-se în lacrimi, nu amare, ci dintr-acelea care ușurează sufletul“.

Moștenita din vechime înclinație spre anuala purificare ciclică s-a manifestat, la început conștientizată, apoi doar ca o trăire sacralizată, de-a lungul generațiilor într-o măsură din ce în ce mai mică și strâns „împletită“ cu existența socială. Poezia „De Crăciun“ a unui alt poet clasic ucrainean, Bohdan Lepkyi (1872-1941), înstrăinat de acasă precum Octavian Goga, dă măsura nostagicelor trăiri ale insului „adăpat“ din „apele“ curate ale simțămintelor profund umane: „Se las-amurgul. Furișata zi/ ‘Ntre ziduri își dă duhul,/ ‘N cuptor focul se iți,/ Și-n tindă joacă vântul./ Trista, neclintita stare/ În lume tot mă cheamă,/ Să zbor pe aripi de visare/ La tată și la mamă./ Hei, câți ani să fi trecut,/ Dar aud atât de bine/ Forfot de copii cunoscut./ Colinda lor – o minu-ne!/ Și astăzi l-aud pe Iurkó/ Cântând „Steaua sus răsare“,/ Țipând tenorul de Fedkó,/ Zaricinyi – basul zbierând tare./ I-un cânt duios, hodorogit,/ Ce trist din piepți răzbate,/ Cine-odată l-a-auzit,/ Nu-l uită pân’ la moarte./ Vânjoși în seara de Ajun/ Stau bărbați la sfânta cină,/ Rostesc urări pentr-un an bun./ Strivesc pahare-n mână./ Sporovăiesc că anii-s grei,/ ‘N holde crescut-au tăciunii./ Nicăieri dreptate nu au ei, – / De necaz strângându-și pumnii./ Privesc mâhniți, îndurător,/ În ochii lor vezi că li-i greu./ Ruga și-o înalță-n zbor/ Spre milostivul Dumnezeu./.../Trecutul timp greu m-apasă,/ S-au scurs anii ca-n puhoi,/ Ce s-aude pe acasă,/ Se mai colindă pe la voi?“

Rememorând semnificațiile ancestrale și măreția celebrării tradiționale a Crăciunului, conștientizăm cu cât am devenit astăzi mai săraci sufletește. Desigur, o revenire, în condițiile de la noi sau de aiurea, la ceea ce a fost odinioară este imposibilă. O atenționare a oamenilor cultivați însă, cum sublinia marele nostru Mircea Eliade, n-ar fi lipsită de interes. Dimpotrivă, aceasta ne-ar familiariza cu câte ceva din felul cum omul preistoric „și-a valorizat situația sa în Univers“,

făcându-ne, poate, să percepem cu nostalgie ontologia arhaică, adică trecutul fără de care nu am putea să avem nici viitor.

NOTE:

1. Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri*, București, Univers Enciclopedic, 1999, p.7 (La mythé de l'éternel retour, Paris, 1957).
2. Jean, *La Religion sumérienne*, Paris, 1931, p. 168 (apud Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 59).
3. *Počatok svita (Începutul lumii)*, în: „Koljadky i ščedrivyky“, Kiev, „Naukova dumka“, 1967, p. 43.
4. Monica Brătulescu, *Colinda românească. The Romanian Colinda (Winter – Solstice Songs)*, București, Editura Minerva, 1981, p. 47 ș.u.
5. Ioan Rebușapcă, *Cununa anului. Poezie rituală ucraineană din România*, Ediție bilingvă, București, Editura Mustang, 2002.

ÎN LOC DE CONCLUZII

FILE DIN ISTORIA ASOCIAȚIEI DE BALCANISTICĂ ȘI SLAVISTICĂ DIN ROMÂNIA

Cercet. șt. dr. Sorin Marcel COLESNIUC

În ziua de 8 octombrie 1990, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, renumit istoric, specialist în balcanologie și slavistică, în istorie modernă universală și relații internaționale, a înființat, la București, împreună cu mai mulți profesori universitari, cercetători științifici, specialiști în istorie, muzeografi, bibliotecari, filologi, diplomați, clerici, militari, ingineri și juriști, Asociația de Balcanistică și Slavistică din România.

În aceeași zi, a fost discutat și aprobat și Statutul Asociației, unde, la primul punct, se menționează: „Asociația de Balcanistică și Slavistică din România (A.B.S.R.) are drept scop promovarea studiilor și cercetărilor de istorie, lingvistică, istoria civilizațiilor, a raporturilor țării noastre cu popoarele din centrul, răsăritul și sud-estul Europei, a colaborării cu alte organizații științifice și persoane individuale apropiate ca preocupări și tematică, din țară și din străinătate”.

La punctul doi din Statut este prevăzut: „A.B.S.R. este formată din specialiști în domeniul amintit, precum și persoane care se interesează de această problemă și doresc să sprijine activitatea Asociației. Astfel, pot deveni membri: profesori din învățământul general, mediu și universitar, muzeografi, bibliotecari, juriști, studenți. De asemenea, pot deveni membri ai Asociației cetățeni de origine română locuind în alte țări, persoane din străinătate interesate în realizarea obiectivelor Asociației”. În continuare sunt stabilite criteriile în baza cărora unele persoane pot deveni membri de onoare ai Asociației, drepturile membrilor, organele de conducere, modul de colectare a veniturilor și altele.

Membrii fondatori ai Asociației de Balcanistică și Slavistică din România (conform Procesului-verbal încheiat în ziua de 8 octombrie 1990) sunt: președinte – prof. univ. dr. Nicolae Ciachir; vicepreședinti; dr. Viorica Moisuc, prof. Gheorghe Berca, ing. Cristian Dumitrescu; secretar general - dr. Gelcu Maksutovici; trezorier - dr. Nicolae Raus; membri: dr. Nestor Vornicescu, prof. Mircea Suciu, dr. Panait I. Panait, jr. Ecaterina Popa, prof.

Constantin Popescu, dr. Radu Demetrescu, prof. Pavel Mocanu, dr. Ion Rebușapcă, dr. Mile Tomici, prof. Marius Dobrescu, prof. Valentin Desliu, dr. Milica Moldoveanu, dr. Mihai Retegan, st. Nicoleta Ciachir, prof. dr. Vasile Hurmuz, prof. Sanda Apostolescu, dr. Natalia Trandafirescu, dr. Mustafa Ali Mehmed, dr. Stefan Buehliu, ing. Dumitru Asproiu, prof. Mircea Suciu, prof. Ioan Soare, dr. Adina Berciu, prof. Ernest Oberlander-Târnoveanu.

În anii care au urmat, Asociația de Balcanistică și Slavistică din România a organizat, în colaborare cu diverse instituții sau asociații, peste 50 de sesiuni științifice, unele dintre ele internaționale, la care au participat renumiți specialiști în istorie, precum și reprezentanți ai: sârbilor, croaților, bulgarilor, ucrainenilor, macedonenilor, românilor de peste Prut etc.

Asociația a înființat filiale în mai multe județe din țară, la: Brăila (1992), Buzău (1992), Dâmbovița (1993), Teleorman (1993), Prahova (1995), Dolj (1997) și Râmnicu Vâlcea (2006).

Câteva exemple de sesiuni științifice și simpozioane organizate de Asociația de Balcanistică și Slavistică din România, în perioada 1990 – 2007:

27 iunie 1992, București, la Cercul Militar Național – Sesiunea de comunicări științifice „Golgota Neamului Românesc la Răsărit de Prut”, organizată în colaborare cu Revista de Istorie Militară;

9 iulie 1993, București – Sesiunea de comunicări „Relațiile româno-germane în secolele XIX – XX”, organizată în colaborare cu Fundația „Hanns Seidel” din Bavaria (reprezentanța din România);

22 aprilie 1994, Târgoviște – Simpozionul „Estul și Sud-Estul Europei de la lichidarea Imperiului Bizantin (1453) până în contemporaneitate”, organizat în colaborare cu Universitatea „Valahia” din Târgoviște și Grupul Școlar „Voievodul Mircea” din Târgoviște;

22 februarie 1996, București, Biblioteca Națională a României – Simpozionul „110 ani de la iscălirea păcii de la București (1886) care a pus capăt unui conflict balcanic”, organizat în colaborare cu Universitatea de Stat „Valahia” Târgoviște și Biblioteca Națională a României;

22 aprilie 1996, București, Muzeul Național al României – Simpozionul „Relații româno – otomane și româno – turce”, organizat în colaborare cu Ziarul „România – Zaman” și Uniunea Democrată Turco – Tătară Musulmană din România, Filiala București;

În ziua de 12 iulie 2007, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, fondatorul Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, a trecut în neființă, iar în ziua de 20 octombrie 2007, la sediul Muzeului Național de Istorie a României din București, s-a desfășurat ședința de reorganizare a Consiliului de conducere a Asociației de Balcanistică și Slavistică din România.

Au fost prezenți unii dintre membrii Consiliului de conducere, ales cu ocazia constituirii Asociației, reprezentanți din filialele județene și unii dintre membrii fondatori ai Asociației. Cu acest prilej, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir a fost desemnat președinte onorific al Asociației, Nicoleta Ciachir a fost aleasă președintele Asociației, iar ca vicepreședinți au fost aleși: prof. univ. dr. Ion Stanciu, prof. Constantin Stere și consilier juridic Ecaterina Frățilă Popa. Secretar general a fost ales lect. univ. dr. Iulian Oncescu, secretar general adjunct – Răzvan Mitu, iar ca trezorier – Tiberiu Puiu.

Pe comisii de lucru, au fost alese următoarele persoane: Comisia publicații – Maria Jenel; Comisia biserici – Traian Cepoiu; Editor responsabil pentru publicații – Nicolae Răuș; Comisia istorie medie – Panait I. Panait; Comisia juridică – Ecaterina Frățilă Popa; Comisia vlahi sud-dunăreni – Constantin Stere; Comisia poloneză – Florin Anghel; Comisia rusă – Pavel Mocanu; Comisia albaneză – Cornel Mărculescu; Comisia turco-tătară – Virgil Coman; Comisia bulgară – Nicoleta Ciachir și Lucia Taftă; Comisia sârbo-croată – Gheorghe Zbucnea; Comisia istorie militară – Petre Otu și Gabriel Tinciu; Comisia etnografie și folclor – Jeni Antonescu; Comisia istorie modernă și contemporană – Ionel Calafeteanu și Iulian Oncescu; Comisia țărilor nordice și baltice – Silviu Miloiu.

Câteva exemple de sesiuni științifice și simpozioane organizate de Asociația de Balcanistică și Slavistică din România, în perioada 2008 – 2013:

11 aprilie 2008, București, Muzeul Municipiului București – Sesiunea de comunicări științifice „Semnificația actului istoric de la 27 martie 1918. Atunci și acum”, organizată în colaborare cu Muzeul Municipiului București;

5 iulie 2008, București, Muzeul Municipiului București – Simpozionul comemorativ „În amintirea omului, istoricului, profesorului universitar și președintelui fondator al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România – Nicolae Ciachir”, organizat în colaborare cu Muzeul Municipiului București;

10 octombrie 2009, Muzeul Municipiului București – Sesiunea de comunicări științifice „Spiritualitate bulgară în context românesc (1869 –

2009)”, organizată în colaborare cu Uniunea Democrată Bulgară din România și Muzeul Municipiului București;

15 mai 2010, București, Muzeul Municipiului București – Sesiunea de comunicări dedicată zilei de 24 mai „Ziua scrierii slavone. Interferențe culturale”, organizată în colaborare cu Uniunea Democrată Bulgară din România și Muzeul Municipiului București;

20 octombrie 2013, București, Muzeul Municipiului București – Simpozionul științific organizat cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la încheierea Războaielor Balcanice și semnarea Păcii de la București (1913) „Războaiele Balcanice și Pacea de la București”, colaborator Muzeul Municipiului București;

Cu prilejul ședinței Consiliului de conducere, al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, desfășurată în data de 20 octombrie 2013, la Muzeul Municipiului București, am devenit vicepreședinte al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, eu fiind membru al Asociației din anul 2007.

Prin urmare, în perioada care a urmat, am fost invitat și am susținut diverse comunicări științifice, ca reprezentant al Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, la sesiuni și simpozioane organizate de instituții și asociații din mai multe centre universitare sau culturale ale țării. La aceste manifestări științifice au fost prezenți și alți membri ai Asociației, precum și președintele A.B.S.R., Nicoleta Ciachir.

Sesiuni și simpozioane la care am participat, în ultimii ani, ca reprezentant al A.B.S.R.:

12 – 13 mai 2014, București – Ediția a II-a a Conferinței Internaționale: „Românii și Popoarele Balcanice. Confluente Istórico-Geografice” organizată de Universitatea „Hyperion” din București, în parteneriat cu: Academia Oamenilor de Știință, Universitatea „Aristotel” din Salonic, Universitatea din Craiova, Asociația de Balcanistică și Slavistică din România, Asociația de Limnogeografie și Asociația Geografilor Umaniști din România;

13 – 15 iunie 2014, Bușteni, jud. Prahova – Conferința Internațională „The Centenary Of The Great War”, organizată de Universitatea din București în colaborare cu: Societatea Științifică Română pentru Cercetări Interdisciplinare, Academia Română de Științe, Universitatea Ștefan cel Mare,

Universitatea Creștină *Dimitrie Cantemir*, Muzeul din Vrancea, Asociația de Istorie și Civilizație *Dobrogea*, având ca parteneri Comisia Națională Română pentru UNESCO și Centrul de Formare a Personalului din Industrie;

28 – 29 iunie 2014, Nicolae Bălcescu, jud. Râmnicu Vâlcea – A VI-a ediție a simpozionului „Nicolae Bălcescu – pildă a concordiei naționale”, organizat de Muzeul „Nicolae Bălcescu” în colaborare cu Primăria localității Nicolae Bălcescu;

4 – 5 septembrie 2014, Suceava – A XVI-a ediție a Simpozionului Internațional „Polonia și România, Împreună – alături – aproape”, organizat de Uniunea Polonezilor din România cu prilejul Zilelor Culturii Polone;

2 – 4 octombrie 2014, București – Sesiunea de comunicări „Zilele culturilor slave în România”, organizată de Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de Filologie Rusă și slavă, Asociația Slaviștilor din București, Departamentul pentru Relații Interetnice și Asociația Cultural Creștină a Ucrainenilor din România „Taras Șevcenko”;

24 – 25 octombrie 2014, București – Conferința Internațională „Dimitrie Cantemir – Educator al Românilor”, ediția a II-a, organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” în colaborare cu partenerii săi din țară și străinătate;

30 noiembrie – 3 decembrie 2014, Alba Iulia – Al XVIII-lea Congres al Spiritualității Românești, organizat de Asociația Congresul Spiritualității Românești în colaborare cu: Prefectura Alba, Consiliul Județean Alba și Primăria Alba Iulia;

4 – 5 iunie 2015, Constanța – Sesiunea Internațională de Comunicări Științifice „Tradiție, Istorie, Armată”, organizată de Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” în parteneriat cu Asociația Culturală „Astra Dobrogeană”;

22 – 23 octombrie 2015, Constanța – Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Dunărea și Marea Neagră în spațiul euroasiatic. Istorie, relații politice și diplomatie”, organizată de Muzeul Marinei Române.

Fiind vicepreședinte al Asociației, în ultimii ani am avut inițiativa organizării unor simpozioane, sub auspiciile Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, în colaborare cu unele instituții de învățământ liceale și gimnaziale, precum și cu Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria” Filiala Mangalia și Complexul Cultural „Callatis” din Mangalia:

27 noiembrie 2014, Mangalia, Colegiul Economic – Simpozionul „1 Decembrie – Marea Unire a Românilor”, organizat de A.B.S.R. în colaborare cu: Școala Gimnazială Nr. 3 Mangalia, Colegiul Economic Mangalia și Complexul Cultural „Callatis”;

21 ianuarie 2015, Mangalia, Colegiul Economic – Simpozionul „24 ianuarie 1859 – Mica Unire a Românilor”, organizat de A.B.S.R. în colaborare cu: Școala Gimnazială Nr. 3 Mangalia, Colegiul Economic Mangalia, Complexul Cultural „Callatis”;

25 martie 2015, Mangalia, Colegiul Economic – Simpozionul „97 de ani de la Unirea Basarabiei cu România”, organizat de A.B.S.R. și Colegiul Economic Mangalia;

29 aprilie 2015, Mangalia, Liceul Tehnologic „Ion Bănescu” – Simpozionul „29 aprilie – Ziua Veteranilor de Război”, organizat de A.B.S.R. în colaborare cu Liceul Tehnologic „Ion Bănescu” Mangalia, Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria” Filiala Mangalia și Complexul Cultural „Callatis”;

7 mai 2015, Mangalia, Colegiul Economic Mangalia – Simpozionul „9 Mai – Zi cu o triplă semnificație istorică”, organizat de A.B.S.R. și Colegiul Economic Mangalia;

22 ianuarie 2016, Mangalia, Colegiul Economic – Simpozionul „24 ianuarie 1859 – Mica Unire a Românilor”, organizat de A.B.S.R. în parteneriat cu două instituții din Mangalia: Colegiul Economic și Complexul Cultural „Callatis”.

Am organizat aceste simpozioane, în colaborare cu instituțiile de învățământ liceale și gimnaziale din Mangalia, convins fiind de faptul că Asociația de Balcanistică și Slavistică din România, prin reprezentanții săi, este bine să-și îndrepte atenția și către tânăra generație, unde trebuie cultivat respectul față de istoria românilor și, mai ales, respectul față de eroii-martiri ai neamului românesc, care și-au pierdut viața în: Războiului de Independență al României, Primului Război Mondial, Al Doilea Război Mondial, închisorile comuniste, Revoluția din Decembrie 1989 etc, pentru ca noi să trăim astăzi liberi, într-un stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.

În general, Asociația de Balcanistică și Slavistică din România studiază și promovează istoria și relațiile de colaborare dintre români și slavii din Peninsula Balcanică, precum și istoria și relațiile de colaborare dintre români și

slavii din nordul și din nord-estul Europei. Dar, tocmai datorită faptului că Asociația a luat ființă și activează în România, ea trebuie să pătrundă și în rândul elevilor, pentru a promova istoria națională, dar și tradițiile și obiceiurile românești. Astfel de întâlniri ale Asociației cu elevii pot îndrepta pașii unora dintre elevi către această frumoasă știință numită **ISTORIE**.

Așadar, pe lângă organizarea de sesiuni științifice, cu participarea specialiștilor în istorie, și promovarea studiilor și cercetărilor istorice și lingvistice, istoria civilizațiilor etc, Asociația se poate îndrepta și către tineri, aceasta cu atât mai mult cu cât orele de istorie, din programa școlară, s-au redus în ultimul timp.

Voi încheia aceste succinte file din istoria Asociației de Balcanistică și Slavistică din România cu prezentarea sesiunii științifice pe care A.B.S.R. a organizat-o recent, la București, precum și cu ultimele conferințe la care am participat, ca reprezentat al A.B.S.R.:

19 martie 2016, București, Sediul Uniunii Democrate Bulgare din România – Sesiunea internațională de comunicări științifice „Confluente româno – slave de-a lungul timpului”, organizată de A.B.S.R. în colaborare cu Uniunea Democrată Bulgară din România.

25 – 26 aprilie 2016, Ruse, Bulgaria – Național Scientific Conference with International Participation „Wine – History and Inspiration”, organizată de Lyuben Karavelov Region Library – Rousse;

13 – 14 mai 2016, București – Conferința Internațională „Românii și popoarele balcanice. Confluente istorico-geografice”, organizată de Universitatea „Hyperion” din București și Asociația de Balcanistică și Slavistică din România, în colaborare cu: Universitatea „Neofit Rilski” din Blagoevgrad, Biblioteca Regională „Lyuben Karavelov” din Ruse, Asociația Română de Limnologie și Asociația Geografilor Umaniști din România.

Informații mult mai detaliate despre sesiunile științifice și simpozioanele organizate, în ultimii ani, de Asociația de Balcanistică și Slavistică din România se pot găsi și în arhivele presei scrise, precum și pe numeroase *site-uri*, pe Internet. De asemenea, arhivele presei audio-vizuale dețin înregistrări din timpul activităților desfășurate de A.B.S.R., în ultima perioadă de timp.

Fără îndoială, apariția prezentului volum, dedicat fondatorului Asociației de Balcanistică și Slavistică din România – prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, reprezintă, până în acest moment, cea mai frumoasă filă din istoria Asociației. Faptul că există în această carte 40 de evocări, în care autorii au consemnat cuvinte deosebit de frumoase la adresa marelui istoric român și, alături de ele, alte 62 de studii științifice, demonstrează încă o dată, dacă mai era nevoie, respectul și aprecierea de care se bucură și astăzi prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, în rândul celor care l-au cunoscut și i-au fost aproape, precum și în rândul celor care i-au citit cărțile, studiile și articolele de istorie publicate în diverse reviste științifice sau de cultură.

CÂTEVA CUVINTE DESPRE PROF. UNIV. DR. NICOLAE CIACHIR

Cercet. şt. dr. Sorin Marcel COLESNIUC

Recent, s-a împlinit un sfert de secol de la înfiinţarea Asociaţiei de Balcanistică şi Slavistică din România. Acesta a fost şi motivul pentru care, împreună cu Nicoleta Ciachir, am demarat editarea acestui volum de amintiri şi studii, pe care îl dedicăm, în semn de omagiu, prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, cel care a pus bazele Asociaţiei de Balcanistică şi Slavistică din România.

Ca mulţi alţii, l-am cunoscut pe reputatul istoric prin prisma cărţilor şi a articolelor ştiinţifice pe care domnia sa le-a publicat şi pe care le-am studiat şi eu, începând cu vremea studenţiei. Citind şi recitind evocările trimise de cei care l-au cunoscut, am constatat că prietenii şi colegii săi, studenţii, masteranzii şi doctoranzii pe care i-a îndrumat, de-a lungul carierei sale didactice, au foarte multe cuvinte de apreciere în ceea ce-l priveşte, astfel că, din cele 170 de pagini de „Amintiri”, unde colaboratorii noştri şi-au aşternut frumoasele gânduri, am selectat doar câteva, care mi s-au părut deosebite...

Prof. Vladimir Iliescu menţionează că prof. Nicolae Ciachir a devenit „... cel mai competent balcanolog din România şi unul dintre cei mai buni pe plan mondial, pentru epocile modernă şi contemporană. (...) Amândoi eram optimişti şi aveam simţul umorului. (...) La terminarea studiilor, numai doi *refugiaţi prăpădiţi*, fără partid şi *pile locale* au fost numiţi la universitate.”

Am fost plăcut surprins să aflu cum mentorul meu din anii de facultate, **prof. univ. dr. Gheorghe Dumitrascu**, vorbeşte atât de frumos despre fostul său profesor, Nicolae Ciachir. Redau câteva fraze: „Era unul dintre puţinii domni, chiar lord, dacă pot să zic așa, între numeroşii tovarăşi. (...) Avea prestanţă. Îmi vine să cred că ştiinţa şi siguranţa sa îi adăugau câţiva centimetri de pedestal. (...) Omul ştia carte: multă, diversă, încheată, sigură şi raţională. (...) Într-o lume de vrăbii - care ciuguleau, şi ele, pe ici şi pe colo, Nicolae Ciachir avea aripi de vultur. Îşi permitea să privească din depărtări şi înălţimi. (...) Omul era popular, ştia să zâmbească, avea simţul umorului şi al autoevaluării. (...) Omul era puternic încastrat în toate problemele vieţii. Ştia

bancuri și spunea bancuri. Nu se dădea în lături în a sta la un păhărel, împreună cu studenții săi serioși. Avea succes la femei / asta e. Și dacă a fost așa, de ce, Doamne, iartă-mă!, am ocoli subiectul? (...) Este evident că n-a avut numai prieteni; ceilalți, adversarii săi, exploatau, mizerabil, prejudecăți despre origini și locuri de origini. Și, poate, și niște aventuri sentimentale. (...) Anii ne marcau dureros pe toți. Profesorul meu îmbătrânea. Omul falnic de altă dată se micșora fizic. (...) Omul acesta binemerita: de la noi, foștii săi studenți, de la Universitățile pe care le-a slujit cu dăruire, responsabilitate și românism, de la Istoriografia română. Înscriindu-se în posterități durabile. Prin el însuși, prin valoarea sa de om și de om de știință.”

Prof. Ștefan Olteanu își amintește că deși erau de aceeași vârstă și au urmat aceeași facultate de istorie, fiecare a luat-o pe drumul său, dar după anii '90 s-au intersectat deseori, după înființarea Universității „Dimitrie Cantemir”. „Sub aspectul calității sale de om, Nicolae Ciachir a fost iubit de colegii săi de meserie. Pauza mare de la predarea cursurilor era mult așteptată de colegi, adevărate clipe de relaxare după orele ținute, prin considerațiile și istorioarele făcute printre colegi.”

Prof. Gelcu Maksutovici notează: „Trebuie să afirm de la început că mi-a fost mentor și prieten, îndrumător permanent pe tot parcursul strânsei noastre relații de colaborare în varii domenii, începând prin convertirea mea spre istoria sud-estului Europei, în susținerea tezei mele de doctorat și apoi în coordonarea activității Asociației de Balcanistică și Slavistică din România, al cărei președinte fondator a fost, eu îndeplinind funcția de secretar general al acesteia. (...) Mărturisesc că relațiile dintre noi au fost întotdeauna de la profesor la student; l-am respectat și i-am rămas devotat până la sfârșitul spontan, neprevăzut al morții sale. (...) A fost un patriot înflăcărat iubindu-și țara și neamul, el, care a fost nevoit să ia drumul pribegiei; atunci când Basarabia natală a suferit ocupația străină, a venit și a trăit în România slujind istoria neamului românesc și a altor popoare cu credință și devotament. (...) Profesorul Nicolae Ciachir rămâne o permanență în conștiința foștilor săi studenți, pentru bonomia, ținuta prelegerilor, modul de a se apropia, sinceritatea conversației și a aprecierilor fără menajamente.”

Prof. Radu Ștefan Vergatti: „Anul 1977 a fost vulcanic pentru lumea universitară și a cercetătorilor. Cei care aveau rude în străinătate – cazul meu – ori cei cu păcate de-ale familiei au fost expulzați din mediul universitar și cel al cercetării. A fost o situație nefericită în care am fost aruncat datorită unor păcate pentru care nu puteam și nu pot să fiu făcut responsabil. Nicolae Ciachir

nu m-a părăsit. A continuat prietenia cu mine. (...) A format o școală din care au ieșit buni dascăli și cercetători, a lăsat numeroase manuale și cărți folosite și după ce el nu a mai fost. (...) Nu este mai mare glorie ca aceea de a fi cinstit după moarte de oameni care-i poartă recunoștință și se hrănesc și astăzi din spiritul lui”

Prof. Iulian Cârțână: „Am avut marea șansă în anii frumoși ai studenției 1954-1959 să am ca asistent la cursurile de istorie modernă universală un om care excela prin bunătatea sufletului său, gata în orice moment să ne ajute cu sfaturile sale, ca un dascăl adevărat. (...) Îmi aduc aminte cu câtă grijă se preocupa profesorul Nicolae Ciachir de a face cunoscută generațiilor de studenți istoria popoarelor din zona Balcanilor, el fiind în acei ani singurul specialist în istoria Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, Turciei și Greciei moderne.”

Prof. Maria Totu: „Facultatea de istorie a Universității din București dispunea de profesori minunați, care se distingeau prin înalta ținută a cursurilor predate. Unii dintre ei se remarcă și prin talentul oratoric. Între ei s-a aflat și profesorul Nicolae Ciachir. Lecțiile sale aveau informația istorică la zi, erau vii și, deci, captivante. (...) Nicolae Ciachir a fost, întotdeauna, egal cu el însuși și, spre cinstea lui, total lipsit de gânduri ariviste și de oportunism. (...) Îl păstrez în amintire, ca urmare, pe savantul istoric Nicolae Ciachir, ca pe o figură luminoasă de om excepțional, în adevăratul și largul înțeles al acestor cuvinte”

Prof. Ioan Scurtu: „Mânați de invidie, aceștia au reușit să-i blocheze ascensiunea profesională, menținându-l timp de 12 ani pe post de lector (1955-1967). Dar nici Ciachir nu le-o ierta. La toate ședințele - de catedră, de partid, de sindicat - ridica mereu problema cercetării științifice, susținând că un cadru didactic universitar se deosebea de un profesor de liceu prin studiile și cărțile publicate. Evident că această pledoarie nu plăcea celor care nu aveau „ce pune pe masă”. Cu prilejul sărbătoririi împlinirii a 65 de ani de către Emil Condurachi, Nicolae Ciachir i-a spus: *Tovarășe academician, acum, că ai depășit 65 de ani, vă urez să scrieți și dumneavoastră măcar o carte de 100 de pagini. Multă sănătate!* (...) Pentru câteva clipe s-a așternut o liniște totală. Profesorul Condurachi a ieșit cu bine din acest moment neplăcut: *Dragă tovarășe Ciachir, mă consider prea tânăr pentru a scrie o carte!* La auzul acestor vorbe, am zâmbit cu toții, atmosfera s-a destins, urările au continuat și totul s-a terminat într-o atmosferă plăcută.”

Dr. Ștefan Nițulescu: „Regimul își dorea să absolvim facultatea nu ca niște istorici, ci ca niște propagandiști. În aceste condiții, între profesori și

studenți apărea, adeseori, un fel de secretă înțelegere, prin care ne spuneam unii altora că știm, foarte bine, că istoria pe care partidul și-o dorea a fi predată nu era cea pe care trebuia să o înțelegem, pentru că era un fals. Domnul Profesor Ciachir și-a asumat, adeseori, riscul de a ne transmite acest mesaj, fără vorbe de circumstanță și fără perdea. Era un om care ne prezenta minciuna regimului comunist, în toată goliciunea ei, cu toate că nu ne predă istoria contemporană a României. Dar, prin toată metoda sa de predare și prin tot ceea ce ne făcea să înțelegem din cursul istoriei, mesajul său era foarte clar și era unul în slujba adevărului istoric. Poate, și din acest motiv, a fost cel mai aplaudat (la propriu) profesor din facultate. Nu știu cum se întâmplă lucrurile în ziua de astăzi, dar, în 1982, pentru ca un profesor să fie aplaudat, spontan, de 40 de studenți, era un lucru rarism.”

Prof. Alexandru Oșca: „Prezența domniei sale în amfiteatru sau sălile de curs era impresionantă: avea reputația unui erudit, universalist complet, slavist cunoscut în mediile universitare din întreg spațiu balcanic, omul sintezelor ample și pătrunzătoare, al detaliilor semnificative, *cu bibliografia la el*. Profesor prin excelență, transmitea cu dezinvoltură setul de cunoștințe specifice temelor, dar nu repeta niciodată informații comune, motiv pentru care era nevoie de concentrare pentru a-l înțelege. Era exigent cu studenții, ușor superior cum îi stă bine unui magistru, cu gesturi suverane, cu aprecieri directe care nu menajau pe nimeni (spunea ce gândește!). O notă bună la profesorul Ciachir era o certitudine că te afli pe drumul bun către profesiunea și vocația de istoric. Era un *lord*, nu se antrena în dispute sau comentarii sterile, deși ne încuraja să venim cu informații și interpretări noi, dar bine fundamentate. Îi știam slăbiciunea pentru istoria Basarabiei și-l provocam să se pronunțe asupra acesteia. Era singura ocazie când se lăsa *ademenit* să se abată de la tematica seminarului care avea alt subiect. Vorbea cu atâta pasiune despre Basarabia încât trăsăturile firii sale inflexibile se schimbau dintr-o dată, se transfigura, devenea eminent subiectiv, nu-și mai lua nici o precauție.”

Prof. Ioan Hlihor: „În mediul studentesc mărturisesc că se vorbea mult despre profesor, mai ales în perioada sesiunilor de examene. Cea mai des întâlnită întrebare nu era dacă ai luat nota 10, ci dacă *ai trecut* în prima sesiune? Era foarte greu pentru orice student să acumuleze și să sintetizeze atâta informație încât să îl convingă pe profesor că merită. Niciodată nu știai dacă nu aveai parte de o întrebare care venea nu din interiorul cursului predat, ci de la o notă din subsolul unei pagini din lucrarea după care te pregăteai să cucerești bunăvoința profesorului Nicolae Ciachir... Un erudit care nu impunea distanță,

ci apropia interlocutorul. Istoria în vorbele lui Nicolae Ciachir avea metaforă, farmec și substanță științifică în același timp. Acest lucru i-a adus o notorietate binemeritată printre colegi. Asemenea lor, profesorul și istoricul Nicolae Ciachir și-a făcut *meseria* și datorită cu mare probitate științifică și multă onestitate, calități de natură să îi sporească valoarea ca personalitate și perenitatea operelor elaborate de-a lungul carierei. Iată de ce consider că aceste amintiri despre profesorul Nicolae Ciachir pot să se constituie într-un pios omagiu adus personalității și valorii sale.”

Prof. Corneliu Mihai Lungu: „Nutrim convingerea că oricine dintre cei ce l-au cunoscut pe Nicolae Ciachir își amintește de OMUL distins, jovial, totdeauna zâmbitor, capabil să mângâie semenii cu vorba, ori cu slova, dar și să-i dojenească atunci când era cazul, cu un sarcasm aparte pe care nimeni nu a fost în stare să-l imite. Și astăzi, rememorând și retrăind clipele minunate petrecute în compania sa, nu-i găsesc egal, imaginea omului bun rămânând distinctă și neschimbată. În activitatea didactică universitară, desfășurată de-a lungul unei jumătăți de secol, la cursuri, seminarii, în cadrul simpoziunilor și sesiunilor științifice, etala aceleași nobile însușiri, știind să îndeplinească plăcutul cu utilul, spiritul satiric cu acribia științifică. Așa se explică faptul că toți îl iubeau și îl apreciau, fiind încântați și captați de talentul său în a crea și întreține orice atmosferă. Ca dascăl - provocând invidia unora dintre colegii săi – știa să se facă îndrăgit de studenți impunând disciplină și respect nu cu autoritate, ci prin probitate profesională și tact didactic”.

Acum, când lucrarea este pregătită pentru tipar, citind și recitind paginile cu „Amintiri”, pot să spun că îl cunosc suficient de bine pe profesorul Nicolae Ciachir. Dacă până de curând îl știam doar din cărțile și articolele publicate, acum tabloul s-a întregit, ca urmare a parcurgerii, în mod repetat, a rândurilor scrise de prietenii, colegii și colaboratorii săi.

Aș dori, totuși, să subliniez următoarele: prof. univ. dr. Nicolae Ciachir a rămas în istoria românilor ca un renumit balcanolog, slavist, specialist în istorie modernă universală și relații internaționale. Cei interesați pot consulta opera științifică a profesorului Nicolae Ciachir, care cuprinde: 43 de cărți, peste 350 de studii de specialitate și peste 1.500 de articole de popularizare a istoriei.

Nicolae Ciachir a predat în învățământul universitar românesc timp de 53 de ani, din 1949 și până în 2002, timp în care a format generații și generații de studenți, mulți dintre ei renumiți istorici de astăzi ai României.

Profesorul Nicolae Ciachir a făcut parte din diverse societăți și comisii: membru al Societății de Științe Istorice din România; membru al Societății Bulgare de Științe Istorice; membru al Societății de Științe Istorice a Regiunii Kosovo-Priștina, membru în Comisia mixtă de istorie româno-bulgară, româno-iugoslavă și româno-sovietică și a primit numeroase premii și distincții: laureat al premiului „Nicolae Iorga” al Academiei Române; Cavaler al Ordinului cultural bulgar „Kiril și Metodiu” – clasa I; Ordinul cultural iugoslav și multe altele.

Și, nu în ultimul rând, Nicolae Ciachir este cel care a înființat Asociația de Balcanistică și Slavistică din România. Acesta este și motivul pentru care, la împlinirea unui sfert de secol de la înființarea A.B.S.R., am decis să-i dedicăm, marelui istoric român, acest volum omagial.

*

În final, aș dori să formulez și câteva scurte precizări referitoare la prezentul volum. În primul rând, subliniez faptul că nu am impus reguli în ceea ce privește redactarea studiilor trimise de colaboratorii noștri și nu ne-am permis să intervenim pe materialele lor decât acolo unde se impunea acest lucru și unde a fost necesară corectarea unor greșeli de tastare.

Astfel, veți găsi în carte mai multe moduri de întocmire a aparatului critic. Acest lucru nu scade absolut deloc valoarea științifică a volumului, cu atât mai mult cu cât cercetătorii români nu au ajuns încă la un consens în privința adoptării unui singur sistem de notare. Mai mult, în volum se află și materialele unor istorici, filologi și ziariști din: Bulgaria, Ucraina, Polonia, Italia și Republica Moldova, iar modificarea aparatului critic, cu scopul uniformizării notelor de subsol, ar fi însemnat o muncă imensă și inutilă, care ar fi întârziat cu mult prea mult apariția volumului.

Noi, inițiatorii și coordonatorii acestui demers științific, suntem încrezători că apariția acestei cărți va fi apreciată atât de generațiile actuale, cât, mai ales, de cele viitoare...

ANEXE

***Nicolae Ciachir (1890-1947),
tatăl lui Nicolae Ciachir***

***Mihail Ciachir (1861-1938),
bunicul lui Nicolae Ciachir***

***1929 - Nicolae Ciachir la un an și 7 luni,
în satul natal, Vaisal, din sudul Basarabiei***

***1943 - Nicolae Ciachir, elev la
Liceul „Sf.Dumitru” din Ismail***

*1966 - Nicolae Ciachir la
Televiziunea Iugoslavă*

*1970 - Nicolae Ciachir la
biroul de lucru de acasă*

*1970 - Nicolae Ciachir
cu a doua soție, Maria,*

*Nicolae Ciachir cu fiica sa, Nicoleta,
în Orașelul Copiilor de la Bucur Obor*

1970 - Nicolae Ciachir cu fiica sa, Nicoleta, acasă

Nicolae Ciachir cu cei doi copii ai săi, Nicoleta și Bogdan

1991 - Nicolae Ciachir cu singura sa nepoată, Anna-Maria

1993 - Anna-Maria fotografiată de bunicul său

*Nicolae Ciachir cu fiul său Dan,
din prima căsătorie, în Cișmigiu*

*La Constanța, cu doi buni prieteni de
familie, col. Bănică și mr. Stepanov*

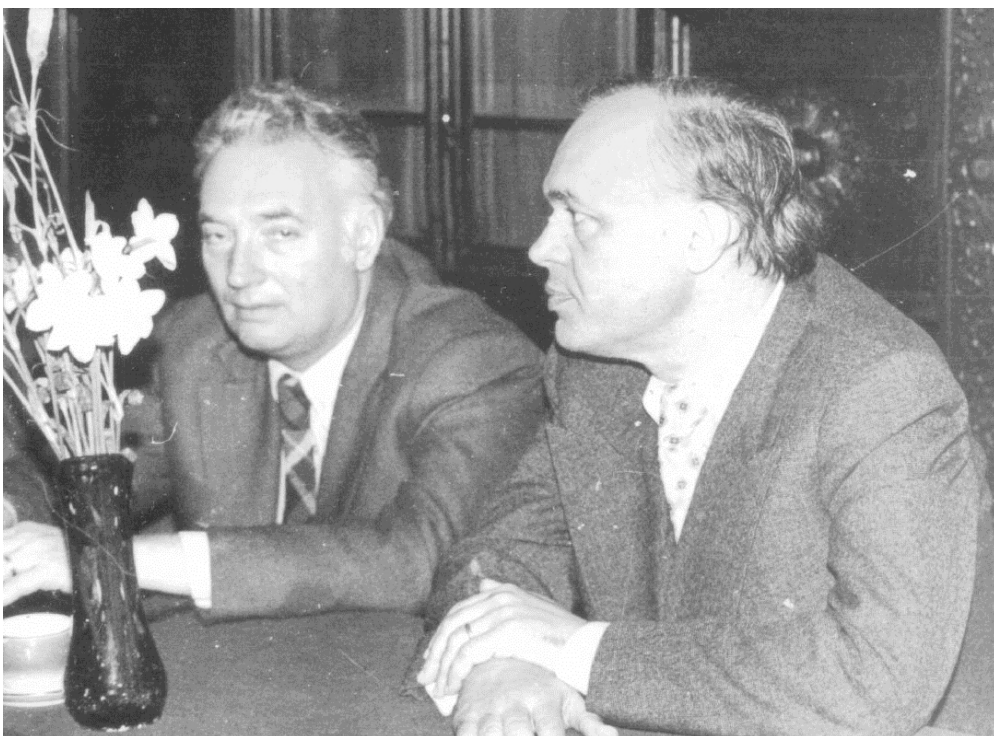
1977 - Vidin, Cetatea „Baba Vida” cu delegația română condusă de Tamara Dobrin

1980 – Nicolae Ciachir la cetatea Tropaeum Traiani

1980 - Nicolae Ciachir la Adamclisi, cu delegația sovietică condusă de acad. Minț

1980 - Constanța, Nicolae Ciachir cu directorul muzeului, Adrian Rădulescu

1981 – Nicolae Ciachir la Volos, Grecia

1981 - Nicolae Ciachir cu studenții Facultății de Istorie, Universitatea din București

Prof. univ. dr. Nicolae Ciachir împreună cu prieteni și colegi

1985 – Nicolae Ciachir la Berlin, Germania

1985 – Nicolae Ciachir la Berlin, Germania

1985 – Nicolae Ciachir la Berlin, Germania

1985 – Nicolae Ciachir la Berlin, Germania

1985 - Nicolae Ciachir la Universitatea Humboldt din Berlin

Nicolae Ciachir la Facultatea de Istorie, Universitatea din București

1985 - Nicolae Ciachir la Universitatea din București

1987 - Nicolae Ciachir la Universitatea din București

1988 - Nicolae Ciachir la Casa Universitarilor din București

Nicolae Ciachir la Universitatea din București

Mai 1990 - Nicolae Ciachir în Toronto, Canada

8 octombrie 1990 - înființarea Asociației de Balcanistică și Slavistică din România

Nicolae Ciachir la Universitatea din București

Nicolae Ciachir la o sesiune de comunicări dedicată lui Dimitrie Cantemir

Nicolae Ciachir la Lugoj, la o sesiune a Societății de Științe Istorice

Nicolae Ciachir la Uniunea Albanezilor din România

Nicolae Ciachir la Uniunea Albanezilor din România

1991 – Nicolae Ciachir la Toronto, Canada

1991 - Nicolae Ciachir la Toronto, cu prof. Pavliuc

1992 - Nicolae Ciachir la Targoviște

1993 - Nicolae Ciachir la o sesiune de comunicări, la Cercul Militar din București

1991 - Nicolae Ciachir la Parma, Cleveland (Ohio)

Nicolae Ciachir la Toronto

Nicolae Ciachir la Fortul Sf. Gheorghe de la Niagara

Nicolae Ciachir cu un prieten din Toronto

Nicolae Ciachir cu prieteni români stabiliți în SUA și Canada

1990 - Nicolae Ciachir cu prof. Oleg Petrovici, în Toronto

Mai 1990 - Nicolae Ciachir cu prof. Oleg Petrovici, Canada

Mai 1990 - Nicolae Ciachir cu prof. Oleg Petrovici, Niagara canadiană

1991 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, USA

1991 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, USA

1991 - Nicolae Ciachir cu prof. Oleg Petrovici, pe malul lacului Huron, Canada

1996 – Nicolae Ciachir la Conacul Nicolae Bălcescu

Nicolae Ciachir cu Irimie Borzea, cetățean american, originar din Viștea de Jos

1991 - Nicolae Ciachir la Castelul din Toronto

1991 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, USA

1991 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, USA

Aprilie 2007 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir la Universitatea „Valahia” Targoviște

Aprilie 2007 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir la Universitatea „Valahia” Targoviște

Prof. univ. dr. Nicolae Ciachir

2002 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir, la Muzeul Național de Istorie a României, sărbătorit cu ocazia împlinirii a 75 de ani

*2003 - prof. univ. dr. Nicolae Ciachir,
la Universitatea de Vară „Nicolae Iorga” din Vălenii de Munte*

Prof. dr. Nicoleta CIACHIR a absolvit Facultatea de Filologie Slavă a Universității „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia. Doctor în filologie (Universitatea „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia), doctor în istorie (Universitatea „Valahia” din Târgoviște). Specialist în: literatură balcanică comparată, paleografie româno-slavă, relații româno-bulgare. A susținut comunicări la numeroase sesiuni științifice, conferințe, simpozioane naționale și internaționale. Preocupările legate de istoria și spiritualitatea sud-estului european, literaturile slave și problema minorităților naționale se regăsesc atât în studiile publicate, cât și în lucrarea „Relațiile politico-diplomatice româno-bulgare (1912-1940) în istoriografia bulgară” apărută la Editura UNWE Publishing Complex de la Sofia, în 2013. Din 2007 este președintele Asociației de Balcanistică și Slavistică din România. În prezent, titularul cursurilor de *Istoria Estului și Sud-Estului Europei*, *Introducere în Istoria modernă universală și Introducere în Istoria modernă a României*, la Universitatea „Hyperion” din București.

Cercet. șt. dr. Sorin Marcel COLESNIUC a absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Ovidius” din Constanța, a urmat studii aprofundate de istorie la aceeași universitate și a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. De asemenea, a absolvit un master în Științe Politice, la SNSPA București, specializarea „Securitate și Diplomatie” și multe alte cursuri de perfecționare. A lucrat câțiva ani în mass-media, după care, în anul 1998, s-a angajat la Muzeul de Arheologie „Callatis” Mangalia, iar în anul 2009 a devenit directorul acestei instituții. A inițiat și coordonat sute de proiecte culturale, a susținut comunicări la numeroase sesiuni științifice și conferințe, naționale și internaționale, a publicat peste 70 de studii și articole științifice în reviste de specialitate și peste 300 de articole pe teme de istorie, în diverse reviste de cultură și ziare. A publicat șapte cărți: „Istoria singurului papirus descoperit în România”, „Cultura Zau”; „Revoluția din decembrie 1989. Valoarea libertății”, „Studii de preistorie. Zona Pontică”, „Callatida”, „Monășeni – satul meu natal” și „O istorie a orașului Cernavodă” (la ultimele cinci volume fiind coordonator științific și/sau coautor).

ISBN 606-8830-02-0

9 786068 830025 >